Ministerie van Defensie

Nota van Antwoord

Ontwerp Nationaal Programma Ruimte voor Defensie

Datum 19 december 2025
Status Definitief

Colofon

Ministerie van Defensie

Locatie
Den Haag - Plein-Kalvermarktc.
Kalvermarkt 32 's-Gravenhage

Postadres
Postbus 20701
2500 ES 'S-GRAVENHAGE
MPC 58B

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave 3

1 Inleiding en leeswijzer 6

2 Overzicht van ontvangen zienswijzen 7

3 Hoofdlijnen uit de ontvangen zienswijzen 10
3.1 Algemeen 10
3.2 Tien behoeften met de meeste reacties 11
3.2.1 Behoefte 11: laagvlieggebieden helikopters 11
3.2.2 Behoefte 8: toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit, Lelystad Airport 11
3.2.3 Locatiespecifieke behoefte 13: vergroting van oefengebied OT de Haar, gemeente Midden-Drenthe 12
3.2.4 Behoefte 12: helikopterlandingsplaatsen 12
3.2.5 Locatiespecifieke behoeften 18 & 19: uitbreiden Artillerie Schietkamp (ASK) en uitbreiden met 120mm mortierschieten, gemeente Elburg 13
3.2.6 Behoefte 1: versterken en concentreren ondersteunende eenheden, gemeente Zeewolde 14
3.2.7 Locatiespecifieke behoefte 43: ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide, gemeente Cranendonck/Weert 14
3.2.8 Behoefte 2: extra locatie grootschalige munitieopslag, gemeente Staphorst 15
3.2.9 Behoefte 10: stationering en corridors onbemande cargo drones 16
3.2.10 Behoefte 3: nieuwe munitieopslag Snel Inzetbare Capaciteit (SIC), gemeente Kollumerwaard 17

4 Doorwerking van de zienswijzen op het definitieve NPRD 18
4.1 Aanpassing van de voorkeurslocaties uit het Ontwerp-NPRD 18
4.2 De ruimtelijke impact van het NPRD 20
4.3 Verzoek om verdere betrokkenheid en inspraak 21
4.4 Beantwoording zienswijzen over wijze van compensatie 22
4.5 Verzoeken om (vervolg)onderzoek naar specifieke thema's of locaties 23

5 Beantwoording zienswijzen 25
5.1 Beantwoording zienswijzen bovenregionale behoeften 25
5.1.1 I Versterken en concentreren ondersteunende eenheden 25
5.1.2 II Extra locatie grootschalige munitieopslag 69
5.1.3 III Nieuwe munitieopslag Snel Inzetbare Capaciteit (SIC) 112
5.1.4 IV Geen nieuw terrein voor oefenen met explosieven 128
5.1.5 V Oefenen in stedelijk gebied 131
5.1.6 VI Amfibisch oefenterrein 141
5.1.7 VII Host Nation Support 150
5.1.8 VIII Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit 153
5.1.9 IX Onbemande maritieme helikopters 269
5.1.10 X Stationering en corridors drones voor cargo 271
5.1.11 XI Laagvlieggebieden helikopters 292
5.1.12 XII Helikopterlandingsplaatsen 391
5.1.13 XIII Korte smalle onverharde landingsbaan tactisch luchttransport 445
5.2 Beantwoording zienswijzen locatiespecifieke behoeften 455

5.2.1 1 Uitbreiding oefengebied voor grotere/veelzijdigere oefeningen op, in en boven het water EHD-42. 455
5.2.2 2 Uitbreiding oefengebied voor grotere/veelzijdigere oefeningen op, in, boven het water en naar EHD-41. 460
5.2.3 3 Schieten met Apache en MQ-9 op Vliehors Range 465
5.2.4 4 Herziening/aanpassingen onveilige zone; nu deels nog gebaseerd op voormalige cavalerie schietkamp Vliehors 467
5.2.5 5 Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Leeuwarden 468
5.2.6 6 Beperkingengebied rondom Vliegbasis Leeuwarden (outer horizontal surface) en corridors - Juridische borging 479
5.2.7 7 Uitbreiden Schietbaan Marnewaard t.b.v. schieten dynamisch met voertuigen. 479
5.2.8 8 EHR 8 uitbreiden en gereed maken oefenen met onbemande vaartuigen op en in het water. 481
5.2.9 9 Leerfaciliteit alternatieve brandstoffen, Den Helder, gemeente Den Helder. 482
5.2.10 10 Beperkingengebied rondom MVK de Kooy (outer horizontal surface) en corridors - Juridische borging 482
5.2.11 11 Breezanddijk groei beproevingen IJsselmeer 484
5.2.12 12 Uitbreiding kazerne Heerenveen 488
5.2.13 13 Vergroting van oefengebied De Haar 488
5.2.14 14 Petten groei beproevingen Noordzee 540
5.2.15 15 Verplaatsen raccordement t.b.v. voertuigen 43. Gemechaniseerde Brigade Zoekgebied 'Groot Havelte' 541
5.2.16 16 Uitbreiding faciliteiten voor schieten (Koninklijke Marechaussee) Schiphol 541
5.2.17 17 Uitbreiding raccordement 't Harde 541
5.2.18 18 Uitbreiden Artillerie Schietkamp (ASK) (brede strook, Wezeperberg en Z-zijde) 543
5.2.19 19 Artillerie Schietkamp (ASK) uitbreiden met 120 mm mortierschieten 575
5.2.20 20 Geplande opschaling Koninklijke Marechaussee Randstad Den Haag, Maaldrift uitbreiden 587
5.2.21 21 Uitbreiding raccordement Vlasakkers 592
5.2.22 22 Huisvestingen inclusief faciliteiten militaire politie Koninklijke Marechaussee 594
5.2.23 23 Uitbreiden live firing mogelijkheden helikopters op ISK ten behoeve van niveau 3 en 4-oefeningen CLAS 596
5.2.24 24 Uitbreiding milieu en geluidsruimte ISK 598
5.2.25 25 Uitbreiding van terrein t.b.v. voldoen aan NATO-normering depot Defensie Pijpleiding Organisatie Markelo 601
5.2.26 26 Uitbreiding van terrein t.b.v. voldoen aan NATO-normering depot Defensie Pijpleiding Organisatie Klaphek 605
5.2.27 27 Extra ruimte helikopter activiteiten op MTL Deelen om Vliegbasis Gilze-Rijen te ontlasten (reductie 10%) 606
5.2.28 28 Beperkingengebied rondom MTL Deelen (outer horizontal surface) en corridors - Juridische borging 621
5.2.29 29 Uitbreiding van terrein t.b.v. voldoen aan NATO-normering depot Defensie Pijpleiding Organisatie Poortugaal 625
5.2.30 30 Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Volkel 636
5.2.31 31 Beperkingengebied rondom vliegbasis Volkel (outer horizontal surface) en corridors - Juridische borging 637
5.2.32 32 Schietbaan t.b.v. Koninklijke Militaire School Luchtmacht (KMSL) Vliegbasis Woensdrecht 638
5.2.33 33 Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Woensdrecht 638
5.2.34 34 Beperkingengebied vliegbasis Woensdrecht (outer horizontal surface) en corridors - Juridische borging 643
5.2.35 35 Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen. 650

5.2.36 36 Beperkingengebied rondom vliegbasis Gilze-Rijen (outer horizontal surface) en corridors - Juridische borging 659
5.2.37 37 Fysieke en geluidsruimte op oefenterrein (OT) Oirschotse Heide uitbreiden (200 ha) 664
5.2.38 38 Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten op RVS-kazerne Oirschot 679
5.2.39 39 Uitbreiding raccordement Acht t.b.v. voertuigen 13. Lichte Brigade 681
5.2.40 40 IBT centrum regio Eindhoven Koninklijke Marechaussee en Defensie Bewakings- en Beveiligings Organisatie 682
5.2.41 41 Verandering inrichting vliegbasis Eindhoven verplaatsen Hot cargo platform 682
5.2.42 42 Beperkingengebied rondom vliegbasis Eindhoven (outer horizontal surface) en corridors - Juridische borging 683
5.2.43 43 Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide 687
5.2.44 44 Oefenterreinen met graafmogelijkheden uitbreiden (graven niet overal vergund) 728
5.2.45 ALGEMEEN – OVERIG 738

6 Index zienswijze 812

1 Inleiding en leeswijzer

In mei 2025 heeft het kabinet het Ontwerp-NPRD uitgebracht. In dit ontwerp heeft het kabinet aangegeven welke voorkeurslocaties aangewezen worden voor de ruimtebehoeften van Defensie. Het kabinet heeft die keuze gemaakt op basis van een onderbouwde afweging. Bij de keuze voor de voorkeurslocaties heeft het kabinet vier criteria gehanteerd: de uitkomsten van het planMER-onderzoek, het bestuurlijk draagvlak, de maatschappelijke draagbaarheid en het defensiebelang. In het planMER zijn de effecten op de verschillende aspecten van de leefomgeving in kaart gebracht. Ook is onderzocht wat de mogelijke impact zou zijn op andere ruimtelijke programma's van de rijksoverheid en andere overheden.

In het Ontwerp NPRD is voor elk van die voorkeurslocaties aangegeven welke aandachtspunten er zijn voor de verdere uitwerking en realisatie en welk aanvullend onderzoek er eventueel nog nodig was voor een aantal locaties.

Op het Ontwerp-NPRD en planMER was inspraak mogelijk. In de periode van 28 mei tot en met 9 juli 2025 konden zienswijzen worden ingediend. Met deze Nota van Antwoord worden de ontvangen zienswijzen op het Ontwerp-NPRD beantwoord. Om iedereen in de gelegenheid te stellen gedegen kennis te kunnen nemen van het Ontwerp-NPRD zijn in juni 2025 in elke provincie informatiebijeenkomsten georganiseerd.

Deze Nota van Antwoord is als volgt opgebouwd:

In hoofdstuk 2 wordt een overzicht gegeven van de ontvangen zienswijzen.

In hoofdstuk 3 worden de hoofdlijnen van de ontvangen zienswijzen toegelicht. Wat zijn de belangrijke thema's, zorgen en aandachtspunten die uit de ontvangen zienswijzen naar voren komen?

In hoofdstuk 4 wordt aangegeven op welke wijze de ontvangen zienswijzen doorwerking hebben gehad op het definitieve NPRD zoals door het kabinet is vastgesteld. Die doorwerking betreft zowel de aangewezen locaties als de wijze waarop het kabinet uitvoering zal geven aan het NPRD.

In hoofdstuk 5 zijn alle ontvangen zienswijzen beantwoord. Daar waar zienswijzen gelijkluidend waren, zijn deze zienswijzen gebundeld en van een gemeenschappelijk antwoord voorzien.

2 Overzicht van ontvangen zienswijzen

Inwoners, bedrijven, (mede)overheden en (belangen)organisaties konden reageren op het Ontwerp-NPRD en het planMER door het indienen van een zienswijze. In totaal heeft Defensie 1.960 zienswijzen mogen ontvangen. Het overgrote deel hiervan (64%) is ingediend door inwoners, 27% is ingediend door bedrijven en belangenorganisaties en 9% door (mede)overheden. Uit deze percentages blijkt dat, net als bij de inspraak op de Notitie Reikwijdte en Detail (NRD) voor het NPRD, de verschillende groepen direct betrokkenen goed zijn bereikt met informatie over de voorgenomen plannen van Defensie.

Vanuit het hele land zijn zienswijzen ingediend. Hieronder volgt een overzicht van het totaal aantal reacties, gevolgd door een tabel met het aantal ingediende zienswijzen per provincie.

Indieners	Aantal ontvangen zienswijzen
Inwoners	1.256
Bedrijven	512
Medeoverheden	178
Belangenorganisaties	14

Provincie	Aantal ingediende zienswijzen
Gelderland	313
Noord-Brabant	312
Flevoland	305
Drenthe	221
Zeeland	157
Limburg	136
Zuid-Holland	114
Overijssel	92
Utrecht	90
Noord-Holland	87
Friesland/Fryslân	85
Groningen	35
Zonder provincie	7
Buitenland	6

Veel indieners hebben hun zienswijze gericht op de specifieke behoeften uit het Ontwerp-NPRD. Deze zienswijzen gaan bijvoorbeeld over laagvlieggebieden, uitbreiding van oefenterreinen of de aanleg van een nieuwe munitieopslag. In totaal is er een groot aantal zienswijzen ingediend per specifieke behoefte. Het exacte aantal zienswijzen voor de 10 meest genoemde NPRD-behoeften is weergegeven in onderstaande tabel. Algemene zienswijzen zijn zienswijzen die niet op specifieke behoeften zijn gericht, maar een reactie vormen op het programma als geheel. De behoefte 'overig' betreft zienswijzen over de andere 46 behoeften van het NPRD.

Behoefte uit Ontwerp NPRD	Aantal zienswijzen
Laagvlieggebieden helikopters	2.497
Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit	1.565
Vergroting OT De Haar	1.204
Helikopterlandingsplaatsen	829
Uitbreiden Artillerie Schietkamp (ASK)	630
Versterken en concentreren ondersteunende eenheden	576
Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide	550
Extra grootschalige munitieopslag	357
Stationering en corridors onbemande drones	287
Nieuwe munitieopslag Snel Inzetbare Capaciteit	259
Algemeen	1.210
Overig	1.673

De ontvangen zienswijzen zijn zorgvuldig geanalyseerd. De daarin opgenomen opmerkingen en vragen zijn samengevoegd en geordend naar hoofdthema's. Eén van deze thema's is 'Defensie-specifiek', waarin vragen zijn gebundeld over de verwachte invulling van de militaire behoefte. Het thema '(Rijks)raakvlakken' bevat vragen die breder reiken dan Defensie alleen, zoals over de aanleg van een nieuwe snelwegoprit of de plaatsing van windturbines in een mogelijk laagvlieggebied. De zienswijzen zijn verdeeld over de volgende 13 thema's:

- Gezonde en veilige leefomgeving
- Mobiliteit
- Natuur
- Ruimtegebruik
- Economie en sociaal
- Defensie specifiek
- Landschap en erfgoed
- (Rijks)Raakvlakken
- Bodem
- Energie
- Water

- Klimaatadaptatie
- Algemene zienswijze

Alle opmerkingen en vragen uit de zienswijzen zijn vervolgens, aan de hand van de thema's, samengebracht in concrete samengevatte vragen. Aan de hand van deze samengevatte vragen zijn de zienswijzen beantwoord. De antwoorden op deze vragen vindt u terug in hoofdstuk 5. Aan de hand van uw referentiecode kunt u terugvinden met welke samengevatte vragen uw zienswijze is beantwoord. Hieronder wordt voor de tien meest genoemde behoeften aangegeven tot hoeveel samengevatte vragen het heeft geleid.

Behoefte uit Ontwerp-NPRD	Aantal samengevatte vragen
Laagvlieggebieden helikopters	341
Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit	336
Vergroting OT De Haar	186
Helikopterlandingsplaatsen	183
Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide	159
Extra grootschalige munitieopslag	154
Versterken en concentreren ondersteunende eenheden	148
Uitbreiding Artillerie Schietkamp (ASK)	98
Stationering en corridors onbemande drones	70
Nieuwe munitieopslag Snel Inzetbare Capaciteit	66
Overig	899

3 Hoofdlijnen uit de ontvangen zienswijzen

Dit hoofdstuk geeft een samenvatting van de belangrijkste bevindingen uit de ingediende zienswijzen. Zowel de algemene zienswijzen als de tien behoeften met de meeste reacties worden uitgewerkt. Per behoefte wordt beschreven welke onderwerpen en zorgen door indieners zijn aangekaart.

3.1 **Algemeen**

Veel indieners benadrukken het belang van een integrale aanpak. Defensieplannen kunnen volgens hen niet los worden gezien van andere ruimtelijke en maatschappelijke opgaven, zoals woningbouw, energietransitie, natuurherstel en landbouw. Uit de zienswijzen spreekt de zorg dat de stapeling van ruimtelijke claims tot knelpunten leidt en dat de uitgangspunten van de Nationale Omgevingsvisie (NOVI), onvoldoende zichtbaar zijn toegepast. Hiermee wordt gedoeld op het voorkomen van afwenteling op toekomstige generaties, het zorgvuldig omgaan met schaarse ruimte en het werken vanuit gebiedseigen kwaliteiten. Tegelijkertijd wordt gepleit voor het benutten van koppelkansen, zoals meervoudig ruimtegebruik en duurzame energieopwekking. Een uitvoeringsstrategie die maatschappelijke belangen en draagvlak centraal stelt, wordt daarbij gezien als essentieel.

Daarnaast wijzen verschillende indieners op de noodzaak van duidelijke spelregels voor de beoordeling van cumulatieve effecten. Hierbij gaat het bijvoorbeeld om de effecten van geluid, stikstof en verkeersdruk. Er worden zorgen geuit over de juridische borging van natuurcompensatie, bescherming van drinkwaterbronnen en naleving van milieuwetgeving. Ook vragen sommige indieners extra aandacht voor waterveiligheid en bodemkwaliteit.

Deze aandachtspunten gaan vaak gepaard met de oproep om een stevig systeem van onafhankelijke toetsing en monitoring. Daarnaast wordt gevraagd om een eerlijke verdeling van effecten over regio’s en om grensoverschrijdende afstemming.

Tot slot benadrukken veel indieners het belang van blijvende betrokkenheid van bewoners, bedrijven en overheden bij de verdere uitwerking van het programma. Zij vragen om heldere kaders voor schadevergoeding en nadeelcompensatie. Ook duidelijke communicatie over de besluitvorming en vervolgstappen, is veel naar voren gekomen in de zienswijzen.

3.2 Tien behoeften met de meeste reacties

3.2.1 Behoefte 11: laagvlieggebieden helikopters

Het merendeel van de ingediende zienswijzen gaat over laagvlieggebieden. Veel indieners uiten hun bezorgdheid over gevolgen voor leefomgeving, natuur en gezondheid. Zij wijzen op verstoring van rust, geluid- en trillingshinder en risico's voor mens en dier, zoals schrikreacties bij paarden en vee. Daarnaast komt regelmatig naar voren dat laagvliegen negatieve effecten kan hebben op recreatie, toerisme en lokale economie, waaronder de agrarische, hippische en ballonvaartsector.

In zienswijzen wordt benadrukt dat de laagvlieggebieden niet los kunnen worden gezien van andere ruimtelijke opgaven, zoals woningbouw, energietransitie en natuurbescherming. Indieners uiten hun zorgen over dat het stapelen van beleid leidt tot knelpunten en beperkingen voor toekomstige ontwikkelingen. Daarom wordt gepleit voor heldere kaders, transparante besluitvorming en een "ja, tenzij"-benadering, waarin zorgvuldig wordt afgewogen hoe verschillende functies in hetzelfde gebied kunnen samengaan.

Verder wordt verzocht om betere communicatie en voorspelbare informatievoorziening, bijvoorbeeld via meldsystemen of apps die vliegbewegingen inzichtelijk maken. Ook vragen indieners om duidelijke afspraken over minimale vlieghoogten, bufferzones rond bebouwing en het vermijden van kwetsbare gebieden zoals Natura 2000- en stiltegebieden.

Tot slot is er aandacht voor veiligheid, privacy bij sensorgebruik en een toegankelijke regeling voor schadeafhandeling en nadeelcompensatie. Veel reacties dringen aan op een integrale beoordeling van milieu- en gezondheidseffecgten en suggereren alternatieven zoals meer trainen boven zee of met simulatoren.

3.2.2 Behoefte 8: toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit, Lelystad Airport

Over de plannen voor het stationeren van jachtvliegtuigen op Lelystad Airport zijn veel zienswijzen ingediend. De meeste reacties gaan over geluidsoverlast, leefomgeving, natuur, veiligheid en communicatie.

Indieners benadrukken dat de komst van jachtvliegtuigen niet los kan worden gezien van andere ontwikkelingen in Flevoland, zoals civiele luchtvaart, woningbouw, plannen voor een grote nieuwe kazerne en de energietransitie. Deze samenloop van projecten leidt volgens hen tot een stapeling van ruimtelijke claims en toenemende druk op de leefomgeving. Daarom wordt gepleit voor een zorgvuldige en transparante belangenafweging, waarin gezondheid, veiligheid en leefbaarheid volwaardig worden meegewogen. Ook vragen indieners om aanvullend onderzoek naar cumulatieve effecten van (piek)geluid, fijnstof en laagfrequent geluid.

Veel omwonenden en organisaties maken zich zorgen over start- en landingsgeluid, piekgeluiden en trillingen, met mogelijke effecten op gezondheid, slaap en woongenot. Daarnaast wordt gewezen op risico's voor natuur en biodiversiteit, en op verstoring van rust en stilte in het gebied.

Agrarische ondernemers vrezen vooral gedwongen uitkoop en verlies van landbouwgrond door uitbreiding van militaire infrastructuur. Ook zijn er zorgen over schadelijke stoffen op gewassen, stress bij dieren door geluidspieken, verstoring van precisielandbouw en het niet meer kunnen voldoen aan keurmerken. Deze onzekerheden zetten de continuïteit van bedrijven en het toekomstperspectief van de sector onder druk.

Recreatieve ondernemers maken zich zorgen over aantasting van natuur- en stiltebeleving, met negatieve gevolgen voor toerisme en dagrecreatie. Geluidsoverlast kan leiden tot waardedaling van recreatiewoningen en verstoring van sport- en andere activiteiten. Dit kan economische schade veroorzaken en vraagt volgens hen om maatregelen en compensatie.

Om hinder te beperken worden verschillende mitigerende maatregelen voorgesteld, zoals beperking van het aantal vliegbewegingen, vaste oefentijden, routeoptimalisatie en geluidsisolatie van woningen.

3.2.3 Locatiespecifieke behoefte 13: vergroting van oefengebied OT de Haar, gemeente Midden-Drenthe

De uitbreiding van het oefenterrein De Haar heeft geleid tot een groot aantal zienswijzen. Het verlies van grond, vaak landbouwgrond, vormt voor veel indieners de belangrijkste zorg. Agrarische ondernemers vrezen dat hun bedrijfscontinuïteit en investeringszekerheid onder druk komen te staan. Ook wordt gewezen op het negatieve effect op vitaliteit en leefbaarheid voor de omgeving en het verlies van cultuurhistorische esgronden, die van grote landschappelijke en lokale waarde zijn.

Naast de zorgen over grondgebruik maken veel indieners zich ook zorgen over de gevolgen van schietoefeningen, helikopterbewegingen en zwaar materieel op rust, slaap en gezondheid. Zij wijzen op de mogelijke verstoring van dieren, de aantasting van recreatieve rust en toeristische aantrekkelijkheid van het gebied.

Verschillende indieners signaleren bovendien een stapeling van geluid- en verkeersbronnen, waaronder de A28, het TT-circuit en de schietbaan bij Witten. Deze cumulatie van hinder zou volgens hen leiden tot een verdere verslechtering van de leefkwaliteit. Ook natuur en water worden als kwetsbare thema’s genoemd, met zorgen over stikstofuitstoot, verstoring van Natura 2000-gebieden en risico’s voor de Drentsche Aa.

In veel zienswijzen wordt daarom opgeroepen tot een zorgvuldige afweging van belangen en tot onderzoek naar minder ingrijpende alternatieven, zoals het beter benutten van bestaande oefenterreinen of gedeeld gebruik met agrarische functies (hybride medegebruik). Daarnaast worden maatregelen voorgesteld om hinder te beperken, bijvoorbeeld geluidsreductie, het behoud van open routes in het gebied en de bescherming van kwetsbare natuur.

3.2.4 Behoefte 12: helikopterlandingsplaatsen

De uitbreiding van helikopterlandingsplaatsen heeft veel reacties opgeroepen. Zienswijzen richten zich vooral op de gevolgen voor rust, gezondheid en natuur.

Omwonenden maken zich zorgen over hinder van geluid, piekgeluiden en trillingen, met mogelijke effecten op welzijn en nachtrust. Daarnaast wordt gewezen op risico's voor dieren, verstoring van toerisme en recreatie en op aantasting van stiltegebieden.

Een veelgehoorde zorg betreft de ligging van de landingsplaatsen nabij Natura 2000-gebieden, het Natuurnetwerk Nederland en grondwaterbeschermingszones. Indieners vrezen aantasting van kwetsbare habitats, verstoring van broedvogels en stikstofdepositie. Ook de samenloop met andere militaire activiteiten, zoals laagvliegen en schietoefeningen, worden genoemd als bron van cumulatieve belasting. Als oplossing pleiten zij voor strikte zonering, seizoensbeperkingen en mitigerende maatregelen.

Daarnaast wordt de impact op woongebieden en recreatieve voorzieningen veelvuldig genoemd. Bewoners vrezen waardedaling van woningen, terwijl agrarische ondernemers wijzen op schade voor gewassen en stress bij vee. Ook worden zorgen geuit over verkeersveiligheid en waterkwaliteit in drinkwaterwinge-bieden.

Veel indieners dringen aan op een evenwichtige belangenafweging, met nadruk op gezondheid, natuur en leefbaarheid. Zij vragen om tijdige participatie, duidelijke communicatie en onderzoek naar alternatieven met minder impact, zoals het spreiden van landingsplaatsen of het intensiveren van het gebruik van bestaande locaties. Daarnaast worden maatregelen voorgesteld om hinder te beperken, onder meer door geluidsreductie, beperking van vliegbewegingen en het vermijden van kwetsbare gebieden.

3.2.5 Locatiespecifieke behoeften 18 & 19: uitbreiden Artillerie Schietkamp (ASK) en uitbreiden met 120mm mortierschieten, gemeente Elburg

De meeste reacties op dit onderwerp gaan over de effecten van de uitbreiding van het Artillerie Schietkamp op de leefomgeving, natuur en gezondheid. Veel indieners maken zich zorgen over toenemend geluid, trillingen en risico's voor mens en dier door schietoefeningen, helikopterbewegingen en zwaar materieel. Ook wordt gewezen op mogelijke aantasting van rust, stiltegebieden en recreatieve functies in het gebied.

Daarnaast leeft de zorg over de natuur en waterkwaliteit, met name in grondwaterbeschermingszones en nabij drinkwaterwingebieden. Indieners vragen om zorgvuldig onderzoek, bescherming van kwetsbare gebieden en maatregelen tegen verontreiniging, verdichting en brandgevaar. Ook wordt er gewezen op de cumulatie van effecten door andere militaire activiteiten en civiele druk op de Veluwe.

Meerdere zienswijzen benadrukken het belang van een integrale benadering, waarin de uitbreiding van het ASK wordt bekeken in samenhang met omliggende kazernes, woningbouw, mobiliteit en natuurdoelen.

Meerdere zienswijzen benadrukken het belang van een integrale benadering, waarin de uitbreiding van het ASK wordt bekeken in samenhang met omliggende militaire objecten, woningbouw, mobiliteit en natuurdoelen. Hierbij wordt gepleit voor het benutten van koppelkansen en meervoudig ruimtegebruik. Verder zijn er zorgen

over schade aan eigendommen, waardevermindering en verlies van recreatieve en economische functies.

Tot slot vragen bewoners en organisaties om duidelijke communicatie, structurele participatie en monitoring van effecten. Er worden mitigerende maatregelen voorgesteld om hinder te beperken, zoals geluidsreductie, heldere gebruiksregels, bescherming van kwetsbare natuur en behoud van toegankelijkheid waar mogelijk.

3.2.6 Behoefte 1: versterken en concentreren ondersteunende eenheden, gemeente Zeewolde

De plannen voor een nieuwe centrale kazerne hebben veel reacties opgeroepen. Het belangrijkste thema in de zienswijzen is het verlies van woningen en agrarische grond, met gevolgen voor eigendom, leefomgeving en de continuïteit van agrarische bedrijven. Veel indieners vragen om zorgvuldige besluitvorming, transparante procedures en ruimhartige compensatie, evenals ondersteuning bij mogelijke verplaatsing van bedrijven of bewoners.

Daarnaast wordt er aandacht gevraagd voor de ligging van het terrein onder NAP. Indieners vrezen dat dit de locatie tot een strategisch kwetsbaar punt maakt en een makkelijk doelwit vormt, met mogelijke gevolgen voor de veiligheid van de regio.

Omwonenden en organisaties maken zich verder zorgen over de ruimtelijke impact, geluidsoverlast, verkeersdruk en het verlies van open landschap. In dit verband worden ook effecten zoals lichthinder, fijnstof en trillinghinder genoemd. Verder wordt gewezen op de druk op bestaande infrastructuur, met name rond de N301, Nijkerkerbrug en knooppunt Hoevelaken. De zorgen hierbij gaan vooral over verslechtering van de bereikbaarheid, verkeersveiligheid en toename van filedruk. Indieners verzoeken om mobiliteitsmaatregelen, betere OV-ontsluiting en afstemming met woningbouwprojecten. Daarnaast wordt ook de impact op recreatie, campings en scoutinglocaties genoemd.

Verder vragen veel indieners aandacht voor natuurwaarden, zoals mogelijke versnippering van het Natuurnetwerk Nederland, verstoring van stiltegebieden en risico’s voor beschermde diersoorten. Zij pleiten voor natuur inclusieve inpassing en bescherming van biodiversiteit. Ook voor de waterveiligheid en hydrologische effecten wordt aandacht gevraagd, met het verzoek om aanvullend onderzoek en afstemming met het waterschap. In veel zienswijzen wordt het belang benadrukt van duidelijke communicatie, een gebiedsgerichte aanpak, actieve participatie en een integrale afweging van belangen.

3.2.7 Locatiespecifieke behoefte 43: ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide, gemeente Cranendonck/Weert

De plannen voor heringebruikname van de kazerne Budel en uitbreiding van het oefenterrein Weerterheide hebben tot veel reacties geleid. Veel zienswijzen gaan over de ruimtelijke impact van deze plannen en de gevolgen ervan voor landbouw, natuur, gezondheid, en leefomgeving. De combinatie met de voorgenomen sluiting

van het AZC in Budel roept vragen op over de maatschappelijke gevolgen en omwonenden willen graag dat hierover open en transparant wordt gecommuniceerd.

Veel zorgen zijn geuit over onteigening, het verlies van landbouwgrond en negatieve effecten op de bedrijfscontinuïteit. Agrarische ondernemers wijzen op de gevolgen voor subsidies, voedselzekerheid en woningen. Er wordt gepleit voor eerlijke schadeloosstelling, ruilmogelijkheden en behoud van sociale cohesie in het gebied. Sportverenigingen en recreatieve functies wil men behouden.

Omwonenden en organisaties maken zich verder zorgen over geluidsoverlast, laagvliegbewegingen, trillingseffecten en de mentale belasting. Er wordt gewezen op mogelijke stressreacties bij bewoners en dieren, en op de impact hiervan op de cliënten van zorgboerderijen. Meerdere indieners vragen om duidelijke kaders, tijdvensters en mitigerende maatregelen, zoals geluidsbeperking, zonering en compensatie bij schade.

Ook de natuurwaarden en ecologische verbindingen vormen een belangrijk punt van zorg. Indieners vrezen aantasting van Natura 2000-gebieden, verlies van bos en versnippering van het Natuurnetwerk Nederland. De ligging van het oefenterrein nabij rustgebieden en ecoducten wordt als kwetsbaar beschouwd. Er wordt gepleit voor natuurinclusieve inpassing, transparante compensatie en afstemming met provinciale en gemeentelijke visies.

Daarnaast wordt er aandacht gevraagd voor energie-infrastructuur en veiligheid. Meerdere zienswijzen benoemen risico’s voor hoogspanningslijnen, zonneparken en kabels en vragen zorgvuldige afstemming van defensieactiviteiten met bestaande voorzieningen.

Veel indieners vragen om een transparant en zorgvuldig proces, met duidelijke communicatie, participatie en monitoring. Er is behoefte aan structureel overleg, heldere informatie over plannen en een integrale afweging van belangen. De wens om bestaande terreinen beter te benutten en alternatieven zoals Marnehuizen of NAVO-oefengebieden te overwegen, komt regelmatig terug.

3.2.8 Behoefte 2: extra locatie grootschalige munitieopslag, gemeente Staphorst

De plannen voor een grootschalige munitieopslag in Staphorst hebben tot veel reacties geleid. De meeste zienswijzen gaan over de gevolgen voor natuur, leefomgeving, veiligheid, landbouw en ruimtelijke ordening. De beoogde locatie ligt in een bosrijk gebied met hoge recreatieve en ecologische waarde, wat zorgen oproept over aantasting van biodiversiteit, verstoring van beschermde soorten en verlies van landschappelijke kwaliteit.

Veiligheid is een van de meest genoemde thema’s. Omwonenden en organisaties maken zich zorgen over explosieaandachtsgebieden, brandgevaar in droge bossen en de nabijheid van vitale infrastructuur. Zij vragen om duidelijke zonering, transparante risico-informatie en een robuust calamiteitenplan om de veiligheid van bewoners en hulpdiensten te waarborgen.

Daarnaast is er veel aandacht voor natuurcompensatie. Meerdere indieners pleiten voor lokale, functionele en tijdige compensatie, met behoud van ecologische verbindingen en versterking van het Natuurnetwerk Nederland. Er wordt gevraagd

om soortspecifiek onderzoek, bescherming van dassenburchten en het voorkomen van versnippering.

Op sociaaleconomisch vlak uiten agrarische ondernemers zorgen over onteigening, verlies van landbouwgrond en continuïteit van hun bedrijf. Zij vragen om grondruil, compensatie voor subsidies en investeringen en bescherming van hun toekomstperspectief. Meerdere reacties wijzen op mogelijke sociale ontwrichting, vertrek van bewoners en negatieve effecten op lokale voorzieningen en gemeenschapsleven.

Mobiliteit en bereikbaarheid vormen eveneens een belangrijk aandachtspunt. Indieners vrezen toenemende verkeersdrukte, onveilige routes en knelpunten op lokale wegen en bij de afritten van de A28. Ook de logistieke gevolgen van munitietransporten en de bereikbaarheid voor hulpdiensten worden benadrukt. De gemeente Staphorst heeft in dit kader binnen het Staphorster Bod expliciet verzocht om een extra op- en afrit van de A28 en een veiligere spoorkruising. Deze maatregelen worden door indieners ondersteund als noodzakelijke randvoorwaarden voor een verantwoorde ruimtelijke inpassing van het munitiecomplex.

Verder vragen veel indieners om een transparant en zorgvuldig proces, met duidelijke communicatie, participatie en monitoring. Er is behoefte aan een gebiedsgerichte aanpak, waarin Defensie samenwerkt met lokale en regionale partijen aan een zorgvuldige inpassing en een evenwichtige afweging van belangen.

3.2.9 Behoefte 10: stationering en corridors onbemande cargo drones

De plannen voor het inzetten van cargo-drones hebben breed palet aan reacties opgeroepen. Veel zienswijzen gaan over veiligheid, natuur, leefomgeving en luchtverkeer, maar ook over de manier waarop inwoners worden betrokken. De introductie van drones roept vragen op over risico’s, geluid en de ruimtelijke inpassing in een druk luchtruim.

Veiligheid vormt een belangrijk thema. Omwonenden en organisaties maken zich zorgen over storingen of ongelukken met drones met zware lading. Zij vragen om veiligheidszones, noodscenario’s en afstemming met civiele luchtvaart, hulpdiensten en recreatief luchtverkeer.

Ook de gevolgen voor natuur en stiltegebieden worden veel genoemd. Respondenten vrezen verstoring van broedvogels en beschermde soorten en pleiten voor zorgvuldige routeplanning, bescherming van Natura 2000-gebieden en maatregelen tegen geluid en lichtvervuiling.

Daarnaast wordt gewezen op mogelijke effecten op recreatie en lokale economie. Bewoners en ondernemers vrezen verlies van rust en landschappelijke kwaliteit en vragen om bescherming van recreatieve zones en overleg met lokale partijen. Participatie en communicatie zijn terugkerende aandachtspunten. Respondenten vragen om tijdige informatie over vliegroutes en gebruiksmomenten, en om monitoring van hinder.

Tegelijkertijd worden er ook kansen gezien: cargo-drones kunnen bijdragen aan innovatie, civiel-militaire samenwerking en regionale ontwikkeling, mits zorgvuldig ingepast en in overleg met de omgeving.

3.2.10 Behoefte 3: nieuwe munitieopslag Snel Inzetbare Capaciteit (SIC), gemeente Kollumerwaard

De voorgenomen bouw van een munitieopslag voor Snel Inzetbare Capaciteit in de Kollumerwaard heeft tot veel reacties geleid. Zienswijzen richten zich vooral op veiligheid, natuur, leefomgeving, landbouw en ruimtelijke ordening. De locatiekeuze in een kwetsbare regio, waar al druk bestaat door gaswinning, bodemdaling en ecologische uitdagingen, wordt breed ter discussie gesteld.

Veiligheid vormt een belangrijk thema. Indieners wijzen op risico’s door explosiecontouren en de nabijheid van infrastructuur. Zij vragen om een helder veiligheidsbeleid, transparante risicobeoordeling en duidelijke communicatie over mogelijke gevolgen. Ook de impact op gezondheid, woongenot en eigendom wordt veel genoemd, met verzoeken om compensatie of bescherming van de leefkwaliteit.

Daarnaast is er veel aandacht voor natuur en waterkwaliteit. Indieners pleiten voor zorgvuldige inpassing, bescherming van Natura 2000-gebieden en compensatie bij aantasting van biodiversiteit. De kwetsbare waterhuishouding rond het Lauwersmeer wordt vaak genoemd, evenals zorgen over stikstof, lichtvervuiling en verstoring van stiltegebieden.

Op sociaal-economisch vlak maken agrarische ondernemers zich zorgen over verlies van landbouwgrond en bedrijfscontinuïteit. Zij vragen om grondruil, duidelijkheid over gebruik binnen veiligheidszones en waarborgen voor toekomstperspectief.

Ook verkeersveiligheid en bereikbaarheid worden genoemd. Bewoners vrezen schade door zwaar transport en extra verkeersdrukte en vragen om passende routes, onderhoud van wegen en overleg met gemeenten.

Tot slot vragen veel indieners om een transparant en zorgvuldig proces, waarin Defensie samenwerkt met lokale overheden en bewoners aan een evenwichtige, gebiedsgerichte aanpak. Vertrouwen, tijdige participatie en duidelijke communicatie worden daarbij als essentiële randvoorwaarden gezien.

4 Doorwerking van de zienswijzen op het definitieve NPRD

In dit hoofdstuk wordt toegelicht hoe de ontvangen zienswijzen verwerkt zijn in het definitieve NPRD waar het kabinet toe heeft besloten. Hieronder is in de eerste plaats aangegeven welke voorkeurslocaties uit het Ontwerp-NPRD zijn aangepast of aangevuld naar aanleiding van de ontvangen zienswijzen. Vervolgens wordt toegelicht op welke specifieke thema's het NPRD is aangepast of aangevuld en waar nader onderzoek op heeft plaatsgevonden of gaat plaatsvinden.

4.1 Aanpassing van de voorkeurslocaties uit het Ontwerp-NPRD

Ten opzichte van het Ontwerp-NPRD zijn op basis van de zienswijzen de volgende aanpassingen gedaan op de voorkeurslocaties:

Grootschalige munitieopslag Staphorst

Voor deze behoefte is op basis van nader onderzoek naar de explosieaandachts-gebieden geconcludeerd dat het mogelijk is het aantal woningen, dat geamoveerd moet worden, te beperken.

De amfibische oefengebieden

De ingetekende locaties voor deze oefengebieden zijn nauwkeuriger afgebakend en/of verplaatsingsroutes zijn beter geduid. Deze aanpassingen gelden voor drie van de aangewezen locaties: Marnehuizen, Groote Keeten en Tweede Maasvlakte.

Host Nation Support Rotterdamse haven

Op basis van de zienswijzen en nader overleg met betrokken overheden en stakeholders is een alternatieve, beter geschikte locatie aangewezen. De nieuw aangewezen locatie sluit zowel aan op de eisen die Defensie aan de behoefte 'gegarandeerde havencapaciteit' stelt als aan de wensen van de gemeente Rotterdam en het Havenbedrijf i.r.t. de verdere ontwikkeling van de haven en de benutting van bestaande ruimte op de Tweede Maasvlakte.

Laagvlieggebieden helikopters

Mede naar aanleiding van de zienswijzen, waarin gevraagd is welke ruimtelijke ontwikkelingen mogelijk blijven in deze gebieden, is in het definitieve NPRD een uitwerking opgenomen van het licht planologische regime zoals Defensie dit voor ogen heeft.

Het laagvlieggebied N2 is ten zuiden van vliegbasis Gilze-Rijen aangepast. Zo wordt beter rekening gehouden met cumulatie van vliegactiviteiten in het gebied rond de vliegbasis.

Naar aanleiding van de zienswijzen is ook vastgesteld dat de impact op bedrijven voor ballonvaart onevenredig groot is. Met de sector en het Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat zal daarom overlegd worden welke aanpassing in regelgeving hier mogelijk is.

Helikopterlandingsplaatsen

Hier zijn de volgende aanpassingen gedaan.
Regte Heide is vervallen als locatie. Dit betrof namelijk een voormalig oefenterrein. Daarnaast is in plaats van alleen het maximale aantal vliegbewegingen nu een bandbreedte opgenomen per locatie om een betere duiding te geven van het aantal vliegbewegingen. De volledige behoefte van 24.000 vliegbewegingen wordt in de praktijk vervolgens verdeeld over deze bandbreedtes.

Ook vragen diverse indieners of, en zo ja hoeveel, helikopterlandingen zullen gaan plaatsvinden op de uitbreidingsgebieden van oefenterreinen Oirschot, De Haar en Weerterheide. Het klopt dat helikopterlandingen onderdeel zijn van het NPRD op oefenterreinen Oirschot en de Haar, en door de aangewezen locatie voor het oefendorp aanvullend ook op de Weerterheide. Voor die uitbreidingslocaties is in het planMER onderzoek gedaan naar de effecten van mogelijke helikopterlandingen. Er is echter voor gekozen om vooruitlopend op definitieve vaststelling van het NPRD voor de specifieke uitbreidingsgebieden nog geen voorkeursalternatief vast te stellen voor helikopterlandingen. De mogelijkheden voor helikopterlandingen hangen namelijk samen met de nog vast te stellen richting van die beoogde uitbreidingen. Om die reden is ervoor gekozen om besluitvorming over helikopterlandingen in de uitbreidingsgebieden van Oirschot en De Haar, en voor geheel oefenterrein Weerterheide en de uitbreidingsrichting, onderdeel te maken van het vervolgproces. Voor de bestaande oefenterreinen Oirschot en De Haar is met het NPRD wel een voorkeursalternatief vastgesteld voor helikopterlandingen.

Uitbreiding oefengebieden voor grotere/veelzijdigere oefeningen op, in en boven het water EHD 42 en EHD 41

In veel zienswijzen over deze uitbreidingen worden zorgen geuit en vragen gesteld in hoeverre hier ruimte blijft voor andere activiteiten. In bijzonder partijen actief in de olie- en gaswinning hebben hier veel zienswijzen over ingediend. Naar aanleiding van deze zienswijzen is in het NPRD verduidelijkt dat in deze gebieden uitgangspunt is dat multifunctioneel gebruik mogelijk is.

Uitbreiding oefenterrein Weerterheide

Deze locatie is n.a.v. de zienswijzen op twee punten aangepast. Er is een aanpassing gedaan in verband met bedrijfsterreinen en bestaande pijlputten in zoekgebied D die noodzakelijk zijn voor het monitoren van bodemverontreiniging. Ook is de aanlanding van het ecoduct aan de westzijde van de snelweg (A2) in zoekgebied C geen onderdeel meer van het voorkeursalternatief. Door deze aanpassing kan het ecoduct haar functie behouden.

Uitbreiding oefenterrein De Haar

In bijzonder voor de uitbreiding van oefenterrein De Haar (maar ook voor andere oefenterreinen) is in veel zienswijzen aangegeven of er mogelijkheden zijn voor medegebruik van bestaande agrarische gronden in plaats van uitbreiding van het oefenterrein. Om het terrein in te kunnen richten voor de benodigde gereedstelling van Defensie blijft het uitgangspunt dat de functie van de uitbreidingsgronden wordt aangepast naar een militaire bestemming en daarmee in eigendom komen van Defensie. Defensie gaat wel onderzoeken in hoeverre er mogelijkheden zijn voor agrarisch medegebruik van militaire oefenterreinen. Op dit moment wordt gewerkt aan het opstellen van de uitgangspunten voor mogelijk agrarisch medegebruik. Na vaststelling van de uitgangspunten zullen deze worden besproken met agrarische koepelorganisaties om de uitgangspunten en het vervolgproces te bespreken.

Zienswijzen i.r.t. Luitenant-generaal Bestkazerne

Provincies Limburg en Noord-Brabant en gemeenten in de regio De Peel stellen zich in hun zienswijzen op het standpunt dat, nu Lelystad Airport de voorkeurslocaties voor stationering van jachtvliegtuigen wordt, de planologische beperkingen en geluidszones te laten vervallen en wateronttrekkingen in de huidige vorm te stoppen. Op het moment dat de Lelystad Airport voor militair medegebruik onherroepelijk is vastgesteld, gaat Defensie in gesprek met de medeoverheden tot het opheffen van de planologische beperkingen. Op dit moment is Defensie al in gesprek om maatregelen te treffen tegen de verdroging van natuurgebied de Bult nabij de kazerne.

In het definitieve NPRD zijn de aangewezen locaties opgenomen waarin deze aanpassingen zijn verwerkt.

4.2 De ruimtelijke impact van het NPRD

Hieronder wordt toegelicht op welke wijze de zienswijzen die betrekking hebben op mogelijke stapeling van defensieactiviteiten en beperking voor andere ontwikkelingen, doorwerking hebben gekregen in het definitieve NPRD.

Zorgen over verdringing van andere ruimtelijke ontwikkelingen

Een van de belangrijkste zorgen betreft hier het planologisch regime voor de laagvlieggebieden. Veel zienswijzen spreken de zorg uit dat bij een te strikt regime veel ruimtelijke ontwikkelingen (woningbouw, energie) moeilijk of geen doorgang kunnen vinden. Partijen willen graag duidelijkheid hoe dit regime eruit gaat zien. In het definitieve NPRD is daarom opgenomen wat Defensie beoogt met dit regime.

Zorgen over cumulatie van activiteiten en verzoek om monitoring

In veel zienswijzen worden zorgen geuit over de cumulatie van activiteiten in twee kwetsbare gebieden in Nederland, De Wadden en de Veluwe. Ook de Commissie MER wijst hier expliciet op in haar advies. Daarom is aanvullend onderzoek naar cumulatie van activiteiten op de Veluwe en voor Werelderfgoed Waddenzee uitgevoerd. De resultaten zijn opgenomen in de aanvulling op het planMER.

Ook vragen diverse zienswijzen om monitoring van de uitvoering van het NPRD. Men wil daarbij vooral monitoring van de feitelijke effecten van het programma op mens en natuur. Onder meer via de periodieke rapportage Stand van Defensie zal worden gerapporteerd over de realisatie van de doelstelling van het programma, over de effecten daarvan op de leefomgeving, en over de mate waarin de randvoorwaarden worden gewaarborgd. Dit maakt mogelijk om bij te sturen op factoren die van invloed zijn op de realisatie van dit programma.

4.3 Verzoek om verdere betrokkenheid en inspraak

Veel zienswijzen vragen ook om blijvende betrokkenheid bij de verdere uitwerking en uitvoering van plannen. In dat kader zijn ook vragen gesteld over het wetsvoorstel Wet op de Defensiegereedheid.

Verzoek om belanghebbenden, omwonenden en andere overheden in elke fase goed, tijdig en zorgvuldig te betrekken.

Net als in de vorige fasen van het NPRD, zal ook in de komende fasen veel aandacht uitgaan naar tijdige en zorgvuldige participatie. In het definitieve NPRD is daarom voor negen voorkeurslocaties uit het Ontwerp-NPRD, waar nog nader onderzoek op is verricht, opgenomen dat voor deze locaties na het uitbrengen van het NPRD in de eerste maanden van 2026 nog de mogelijkheid tot het inbrengen van zienswijzen wordt geboden. Na de zienswijzeperiode zal het kabinet definitief besluiten over de locaties.

Ook bij verdere stappen richting realisatie zal Defensie met andere overheden en betrokkenen actief in overleg treden. Ook wil Defensie na vaststelling van het definitieve NPRD, afspraken maken met alle provincies waar betrokken gemeenten aan kunnen worden toegevoegd. Die afspraken vormen de basis voor het overleg tussen Defensie en de provincies en die gemeenten. Hiervoor wordt een provinciale Defensie-agenda opgesteld.

Verzoek om de samenhang met het wetsvoorstel Wet op de defensiegereedheid (Wodg) te verduidelijken en in te gaan op de zorg dat deze wet knelt met het participatieproces voor de totstandkoming van het NPRD.

Beide initiatieven zijn noodzakelijk vanwege de toegenomen geopolitieke spanningen en de daaruit voortvloeiende urgentie om de Nederlandse krijgsmacht grondig en tijdig voor te bereiden op een potentieel grootschalig conflict. Beide initiatieven hebben in beginsel het hetzelfde doel: het versterken en versnellen van de gereedheid van de Nederlandse krijgsmacht. Beiden zijn belangrijk voor de activiteiten van Defensie in de fysieke leefomgeving.

Het doel van de Wodg is het wegnemen van juridische knelpunten die de gereedheid van de krijgsmacht in de weg staan. Aangezien het een wet betreft is het totstandkomingstraject ook fundamenteel anders dan voor het NPRD. Dit programma is een ruimtelijk programma onder de Omgevingswet en kent daardoor specifieke eisen m.b.t. inspraak en participatie.

De Wodg voorziet in het tijdelijk wegnemen van belemmeringen voor noodzakelijke gereedstellingsactiviteiten die ofwel niet onder het NPRD vallen, of die aan de orde kunnen zijn voordat het NPRD daarin voorziet. Het NPRD draagt zorg voor structurele borging van de ruimtebehoefte van Defensie. Om die reden is het uitgangspunt bij de verdere uitwerking van de behoeften uit het NPRD dat deze worden gerealiseerd zonder toepassing van de Wodg.

4.4 Beantwoording zienswijzen over wijze van compensatie

Veel zienswijzen informeren of vragen naar de wijze waarop Defensie de eigenaren gaat compenseren en schade zal vergoeden. Andere overheden vragen in een aantal zienswijzen om vergoeding van activiteiten die zij verrichten in het kader van het NPRD.

Het verzoek om zorg te dragen voor goede compensatie voor bewoners en eigenaren die benadeeld worden door de keuzes van Defensie.

Al direct na het uitbrengen van het Ontwerp-NPRD is Defensie met gedupeerde grondeigenaren in gesprek gegaan met als doel om deze mensen een zo goed mogelijk perspectief te bieden. Dat perspectief is in beginsel gericht op volledige schadeloosstelling. Dit houdt in dat Defensie de werkelijke waarde van de te verwerven gronden betaalt. Ook wordt de schade vergoed die ontstaat doordat de eigenaar (bijvoorbeeld) zijn bedrijf moet verplaatsen of beëindigen of een nieuwe woning moet kopen. Daarnaast wordt gezocht naar mogelijkheden om verplaatsingsruimte te zoeken en daarvoor ruilgronden aan te kopen. Deze systematiek is opgenomen in het definitieve NPRD.

In de Algemene wet bestuursrecht, Omgevingswet en de Wet luchtvaart zijn daarnaast bepalingen opgenomen over de vergoeding van nadeelcompensatie. Dergelijke verzoeken kunnen worden ingediend, zodra het besluit dat de schade veroorzaakt is vastgesteld. Vaak wordt hierop echter pas besloten als het besluit onherroepelijk is. Het NPRD is niet een schadeveroorzakend besluit in de zin van deze bepalingen. Pas zodra de voorgenomen activiteiten worden mogelijk gemaakt in een Omgevingsplan, Omgevingsvergunning Projectbesluit, Luchthavenbesluit of andersoortig besluit kan een verzoek worden ingediend. Ook deze toelichting is opgenomen in het NPRD.

Verzoeken om vergoeding van activiteiten die andere overheden in het kader van het NPRD moeten verrichten.

Uitde rijksbijdrage aan het gemeentefonds en provinciefonds worden andere overheden in algemene zin gefinancierd. Op het moment dat zij procedures zoals vergunningen en ruimtelijke besluiten moeten uitvoeren, in dit geval voor Defensie, ontvangen zij hiervoor leges. Mogelijk zal in specifieke gevallen – waar deze wijze van bekostiging evident te kort schiet – een vorm van projectfinanciering kunnen

worden toegekend. Dit zal per project worden bekeken. Belangrijk daarbij is o.a. de scope van het project en de belangen van de betrokkenen.

4.5 Verzoeken om (vervolg)onderzoek naar specifieke thema's of locaties

In veel zienswijzen is gevraagd om het laten uitvoeren van (nader) onderzoek. Ook de Commissie MER heeft in haar advies op het planMER aanbevelingen voor nader onderzoek gedaan. Defensie heeft zorgvuldig gekeken naar zowel de zienswijzen op dit punt als naar het advies van de Commissie MER en een afweging gemaakt welke aanvullende onderzoeken in deze fase nog nodig waren om tot zorgvuldige besluitvorming te kunnen overgaan.

In het Addendum en de Aanvulling planMER die zijn opgenomen bij het definitieve NPRD is aangegeven welk aanvullend onderzoek nog is uitgevoerd en zijn de resultaten hiervan opgenomen.

In de Aanvulling planMER is het extra onderzoek opgenomen dat mede naar aanleiding van de ingediende zienswijzen en het advies van de Commissie MER is uitgevoerd. Belangrijke aanvullingen op het planMER onderzoek zijn:

- Verdiepend ecologische onderzoek voor een aantal behoeften (versterken en concentreren ondersteunende eenheden, extra locatie grootschalige munitieopslag, nieuwe munitieopslag Snel Inzetbare Capaciteit (SIC), oefenen in stedelijk gebied).
- Diverse verdiepende en aanvullende onderzoeken voor de behoefte toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit. Het gaat hierbij ondermeer om een nadere duiding van het piekgeluid van de F35, onderzoek naar ultrafijn stof van de F35, een toelichting op de gebruikte modellen en een toelichting op de omzetting van Ke naar Lden.
- Voor de laagvlieggebieden inzicht in de meest gevoelige Natura 2000- en weidevogelgebieden.
- Voor de Korte onverharde landingsbaan tactisch luchttransport onderzoek naar fijnstof.
- Onderzoek naar cumulatie van activiteiten op de Veluwe en voor Werelderfgoed Waddenzee.
- Onderzoek naar de Impact op onderwaterleven bij explosies en geluid.

In het Addendum planMER is het onderzoek voor 9 specifieke behoeften opgenomen. Dit zijn de resterende behoeften waarvoor eerder in afwachting van onderzoeksresultaten nog geen voorkeursalternatief kon worden vastgesteld. Begin volgend jaar is nog inspraak mogelijk op het ontwerp-voorkeursalternatief en de onderliggende planMER onderzoeken. Het addendum planMER bevat de resultaten van de volgende onderzoeken:

1. Behoefte VIII – Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit: betreft onderzoek naar benodigd direct ruimtebeslag rondom Lelystad Airport.
2. Locatiespecifieke behoefte 5 - Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Leeuwarden
3. Locatiespecifieke behoefte 11 - Breezanddijk groei beproevingen IJsselmeer. Betreft onderzoek welke intensivering van beproevingen mogelijk is binnen

een aanvaardbaar geluidsniveau en welke mitigerende maatregelen hiervoor nodig zijn.

4. Locatiespecifieke behoefte 14 - Petten groei beproevingen Noordzee. Betreft onderzoek welke intensivering van beproevingen mogelijk is binnen een aanvaardbaar geluidsniveau en welke mitigerende maatregelen hiervoor nodig zijn.
5. Locatiespecifieke behoefte 23 - Uitbreiden live firing mogelijkheden helikopters op ISK.
6. Locatiespecifieke behoefte 24 - Uitbreiding milieu en geluidsruimte ISK.
7. Locatiespecifieke behoefte 33 - Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Woensdrecht.
8. Locatiespecifieke behoefte 35 - Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Gilze-Rijen.
9. Locatiespecifieke behoefte 41 - Verandering inrichting vliegbasis Eindhoven, verplaatsen Hot cargo platform.

5 Beantwoording zienswijzen

5.1 Beantwoording zienswijzen bovenregionale behoeften

5.1.1 I Versterken en concentreren ondersteunende eenheden

ID	Samengevatte vraag	Antwoord	Hoofdthema	Ruimtebehoefte
1	De indiener maakt zich zorgen over structurele verkeersknelpunten (o.a. knooppunt Hoevelaken, N301/N305, Nijkerkerbrug) en vraagt om (en wijst op) robuuste maatregelen en fasering voordat de kazerne in gebruik gaat.	Het aspect mobiliteit is als onderdeel onderzocht in het planMER. Daarbij is vastgesteld dat de komst van de nieuwe kazerne leidt tot een beperkte verslechtering van de bestaande verkeerssituatie. De druk op de infrastructuur neemt bovendien verder toe door andere ruimtelijke ontwikkelingen in de regio, zoals de woningbouwopgave. Om die reden is mobiliteit als aandachtspunt opgenomen in het Ontwerp-NPRD. Defensie onderkent de zorgen over structurele verkeersknelpunten, zoals bij knooppunt Hoevelaken, de N301/N305 en de Nijkerkerbrug. Deze zorgen worden serieus genomen. Defensie werkt samen met de regio welke randvoorwaarden nodig zijn met betrekking tot de mobiliteit en de doorstroming op aan- en afvoerwegen richting Flevoland. Daarbij wordt ook gekeken naar uitstralingseffecten en ontwikkelingen in de naastgelegen provincies, zoals verkeer van en naar Nijkerk in combinatie met de intensivering van activiteiten in Stroe en Ermelo. Defensie zal naar aanleiding hiervan in gesprek gaan met het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat.	(Rijks)Raakvlakken	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden
2	De indiener heeft twijfels over de locatiekeuze en stelt voor om de keuze te her analyseren; sommigen bepleiten Oosterwold, anderen willen uitsluiting van Oosterwold om lokale ontwikkelruimte te behouden.	Defensie staat achter de uitkomsten van het planMER en de gemaakte afwegingen. Op basis daarvan ziet Defensie geen aanleiding om het voorkeursalternatief aan te passen.	(Rijks)Raakvlakken	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden
3	De indiener vraagt om een gebiedsgerichte en integrale Rijk–regio aanpak met heldere overlegstructuur zodat mobili-	Defensie ziet de meerwaarde van een gebiedsgerichte aanpak voor deze behoefte. Het voorstel voor een gebiedsgerichte aanpak is al onderdeel van het Ontwerp-NPRD. Bij	(Rijks)Raakvlakken	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden

	teit, wonen, energie en voorzieningen in samenhang worden uitgewerkt.	het ontwikkelen van deze behoefte houdt Defensie rekening met bredere ruimtelijke opgaven in de regio. In het gebiedsproces gaat Defensie samen met overheden en maatschappelijke organisaties op zoek naar mogelijkheden om opgaven die ook spelen in het gebied waarin de defensieactiviteiten gaan plaatsvinden in samenhang op te pakken. Daarbij vervult elke partij zijn eigen taak en rol. De zienswijze onderstreept het belang van deze samenwerking en wordt meegenomen in het vervolgproces.		
4	De indiener geeft aan dat de kazerne en intensivering elders de krappe woningmarkt extra onder druk zetten en verzoekt om afstemming met NOVEX/Woondeals en toevoeging van betaalbare woningen.	Defensie begrijpt de zorgen over mogelijke druk op de lokale woningmarkt door huisvesting voor personeel als gevolg van de nieuwe kazerne en intensivering op kazernes in Gelderland in dezelfde regio. In Flevoland sluit de nieuwe kazerne aan bij de ontwikkelingen op de woningbouwopgave in de regio. In Flevoland zijn grootschalige woningbouwprojecten voorzien, waarmee ook de huisvestingsmogelijkheden voor defensiepersoneel worden vergroot. Defensie heeft met de gemeenten Barneveld, Ermelo en Apeldoorn een afspraak gemaakt om te kijken wat de impact van de intensivering is op de woningbouwopgaven in deze gemeenten. Defensie blijft hierover met de andere medeoverheden in gesprek.	(Rijks)Raakvlakken	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden
5	De indiener stelt voor om multi-gebruik van voorzieningen (zorg, sport) te verkennen en vraagt inzicht in welke faciliteiten op de kazerne regionaal benut kunnen worden.	Defensie ziet de meerwaarde van meervoudig voor de omgeving. In de gebiedsgerichte aanpak zal door Defensie gekeken worden welke voorzieningen en faciliteiten mogelijk geschikt zijn voor meervoudig gebruik.	(Rijks)Raakvlakken	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden
6	De indiener vraagt aandacht voor de ov-bereikbaarheid en mogelijke toename van aantal reizigers. Indiener ziet kansen en vraagt om versterking van (H)OV-verbindingen en veilige fietsontsluitingen (snelfietsroutes, oversteekbaarheid N-wegen) tussen kazernes, stations en omliggende kernen.	Defensie ziet de meerwaarde van een gebiedsgerichte aanpak voor deze behoefte. Het voorstel voor een gebiedsgerichte aanpak is al onderdeel van het Ontwerp-NPRD. De ontwikkeling van Defensie in het gebied zal extra druk leggen op de mobiliteit in de regio. In het gebiedsproces zal Defensie dit samen met overheden en maatschappelijke organisaties en vervoerders	(Rijks)Raakvlakken	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden

		verder verkennen en mogelijke oplossingen onderzoeken.		
7	De indiener vraagt om actieve betrokkenheid bij een gebiedsgericht proces en snelle duidelijkheid voor direct betrokkenen.	Defensie waardeert de oproepen tot actieve betrokkenheid van indiener en snelle duidelijkheid voor direct belanghebbenden. Defensie werkt samen met gemeenten, provincies en andere betrokken partijen. De gebiedsgerichte aanpak helpt om militaire en maatschappelijke doelen op elkaar af te stemmen en te kijken waar meerwaarde te creëren is.	(Rijks)Raakvlakken	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden
8	De indiener vraagt om rijks- en Defensiebijdragen aan infrastructuurmaatregelen gezien de nationale aard van het project.	Het aspect mobiliteit is als onderdeel onderzocht in het planMER. Daarbij is vastgesteld dat de komst van de nieuwe kazerne leidt tot een beperkte verslechtering van de bestaande verkeerssituatie. De druk op de infrastructuur neemt bovendien verder toe door andere ruimtelijke ontwikkelingen in de regio, zoals de woningbouwopgave. Om die reden is mobiliteit als aandachtspunt opgenomen in het Ontwerp-NPRD. Defensie onderkent de zorgen over structurele verkeersknelpunten, zoals bij knooppunt Hoevelaken, de N301/N305 en de Nijkerkerbrug. Deze zorgen worden serieus genomen. Samen met de regio wordt in beeld gebracht wat nodig is met betrekking tot de mobiliteit en de doorstroming op aan- en afvoerwegen richting Flevoland. Daarbij wordt ook gekeken naar uitstralingseffecten en ontwikkelingen in de naastgelegen provincies. De zienswijze sluit aan bij de oproep uit de motie van de Kamer om het gebiedsproces snel op te pakken, waarbij alle randvoorwaarden worden meegenomen. Defensie zal naar aanleiding hiervan in gesprek gaan met het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat.	(Rijks)Raakvlakken	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden
9	Indiener wijst op (toenemende) druk op maatschappelijke voorzieningen door defensie-uitbreidingen.	Bij de uitwerking van het NPRD wordt er gekeken naar slimme combinaties van functies, bijvoorbeeld door militaire en civiele voorzieningen te bundelen waar dat mogelijk is. Defensie blijft in gesprek met medeoverheden om lokale inzichten goed te benutten. Samenwerking is	(Rijks)Raakvlakken	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden

		belangrijk om tot gedragen oplossingen te komen.		
10	De indiener verzoekt om naast ontsluiting richting Gelderland en Overijssel ook aandacht te hebben voor infrastructuur in het voordeel van Flevoland, ten gunste van de bedrijvigheid binnen de provincie.	Het aspect mobiliteit is als onderdeel onderzocht in het planMER. Daarbij is vastgesteld dat de komst van de nieuwe kazerne leidt tot een beperkte verslechtering van de bestaande verkeerssituatie. Defensie onderkent de zorgen over structurele verkeersknelpunten, zoals bij knooppunt Hoevelaken, de N301/N305 en de Nijkerkerbrug. Samen met de regio wordt in beeld gebracht welke randvoorwaarden nodig zijn met betrekking tot de mobiliteit en de doorstroming op aan- en afvoerwegen richting de nieuwe kazerne. Daarbij wordt ook gekeken naar uitstralingseffecten en ontwikkelingen in de naastgelegen provincies. Defensie zal naar aanleiding hiervan in gesprek gaan met I&W.	(Rijks)Raakvlakken	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden
11	De indiener maakt zich zorgen over lekkagerisico's, doorboring van kleilagen en effecten op grondwater(winning) en de drinkwatervoorziening, en vraagt om zorgvuldig onderzoek en afstemming met waterbedrijven.	Bij het ontwerp en de ontwikkeling van de kazerne wordt nadrukkelijk rekening gehouden met de bodemopbouw en de waterhuishouding in het gebied. Hierover is bestaande wet- en regelgeving en daar zal Defensie zich aan houden. In de vervolgfase zal aanvullend onderzoek worden uitgevoerd, waarbij risico's voor de omgeving zorgvuldig in beeld worden gebracht. Kennis en ervaring van regionale partijen, waaronder gemeenten en waterbedrijven, zijn daarbij van groot belang. Defensie hecht waarde aan afstemming met deze partijen om tot een veilige en verantwoorde inrichting te komen.	(Rijks)Raakvlakken	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden
12	Indiener vraagt of de komst van Defensie ten koste gaat van de stikstofruimte in Flevoland en verzoekt toelichting.	Defensie begrijpt de zorg over de mogelijke gevolgen van de komst van Defensie voor de beschikbare stikstofruimte in Flevoland. De inzet is om binnen het NPRD zorgvuldig om te gaan met natuurwaarden en wettelijke kaders, in afstemming met bevoegde gezagen. Net als andere partijen moet Defensie voldoen aan de wettelijke kaders en regelgeving. Defensie blijft hierover in overleg met medeoverheden en volgt de ontwikkelingen rond stikstofruimte en regelgeving nauwgezet. In het planMER	(Rijks)Raakvlakken	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden

		en Passende Beoordeling (PB) is stikstofdepositie onderzocht. Hierbij geldt dat door verdwijnen van landbouwgrond er mogelijkheden zijn voor saldering. Dit is benoemd in de PB en zal in een vervolgfase nader uitgewerkt worden. Defensie heeft geen uitzonderingspositie binnen het stikstofbeleid. In een volgende fase van het project wordt uitgewerkt hoe de stikstofruimte precies wordt ingezet en geborgd.		
13	De indiener benadrukt dat toename aan defensieverkeer (bouw/logistiek/oefening) bestaande knelpunten verergert; vraagt om integrale mobiliteitsverkenningen en tijdige/volledige realisatie van cruciale projecten (o.a. A28/A1 knooppunt Hoevelaken), plus afspraken over N50 en lokale ontsluiting en verkeersveiligheid.	Het aspect mobiliteit is als onderdeel onderzocht in het planMER. Daarbij is vastgesteld dat de komst van de nieuwe kazerne leidt tot een beperkte verslechtering van de bestaande verkeerssituatie. Defensie onderkent de zorgen over structurele verkeersknelpunten, zoals bij knooppunt Hoevelaken, de N301/N305 en de Nijkerkersluis. Samen met de regio wordt in beeld gebracht welke randvoorwaarden nodig zijn met betrekking tot de mobiliteit en de doorstroming op aan- en afvoerwegen richting Flevoland. Daarbij wordt ook gekeken naar uitstralingseffecten en ontwikkelingen in de naastgelegen provincies. Defensie zal naar aanleiding hiervan in gesprek gaan met het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat. In het planMER zijn al een aantal mogelijke mitigerende maatregelen genoemd om de doorstroming te bevorderen.	(Rijks)Raakvlakken	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden
14	De indiener maakt zich zorgen over de cumulatieve effecten van de nieuwe kazerne en de intensivering van bestaande locaties, en vraagt om een integrale analyse van de gevolgen voor omliggende regio's, ruimtelijke druk, energie-infrastructuur, natuur en leefomgeving.	De cumulatieve effecten zijn in het planMER in beeld gebracht. In de vervolgfase van het NPRD zullen de specifieke effecten verder in kaart worden gebracht voor deze behoefte door bijvoorbeeld een projectMER. Bij het uitwerken van het versterken en concentreren van ondersteunende eenheden maakt Defensie daarom bewuste keuzes. Er wordt gekeken naar slimme combinaties van functies, bijvoorbeeld door militaire en civiele voorzieningen te bundelen waar dat mogelijk is en aanleg en onderhoud van natuur. Defensie blijft in gesprek met mede-	Algemene zienswijze	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden

		overheden om lokale inzichten goed te benutten. Samenwerking is belangrijk om tot gedragen oplossingen te komen.		
15	De indiener geeft aan dat het onderzoek naar de effecten, met name in de bouwfase, onvolledig is uitgevoerd en vraagt om nadere onderbouwing, doorrekening en duidelijkheid over de gevolgen en maatregelen.	In de vervolgfase zal de behoefte na het gebiedsproces op transparante wijze verder uitgewerkt worden in een inrichtingsvoorstel. Op basis van dit concrete inrichtingsvoorstel kan verdiepend onderzoek plaatsvinden naar de gevolgen voor de omgeving en de eventuele benodigde maatregelen.	Algemene zienswijze	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden
16	De indiener stelt voor om bij de locatiekeuze voor de megakazerne alle relevante partijen te betrekken en niet alleen te kijken naar functionaliteit, maar ook naar bereikbaarheid, woningmarkt en draagvlak.	Het besluit over het voorkeursalternatief is door het kabinet genomen op basis van vier criteria: de resultaten uit het planMER-onderzoek, bestuurlijk draagvlak, draagvlak in de omgeving en het defensiebelang. Daarbij is een zo zorgvuldig mogelijke afweging gemaakt waarin ook maatschappelijke en ruimtelijke aspecten zijn meegewogen.	Algemene zienswijze	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden
17	De indiener uit zorgen over politieke besluitvorming, te korte beoordelingstermijn, gebrek aan lokale kennis en het gevoel dat besluiten buiten de lokale gemeenschap om worden genomen.	Defensie hoort de zorgen van de indiener. Lokale kennis en bestuurlijke samenwerking zijn belangrijk. Na de publicatie van de Notitie Reikwijdte en Detailniveau (NRD) is er de mogelijkheid geweest voor het indienen van zienswijzen, net als nu na de publicatie van het Ontwerp NPRD. Ook zijn er meerdere informatiebijeenkomsten georganiseerd waarin inwoners hun reactie konden geven. Gedurende het hele proces is overleg gevoerd met medeoverheden en relevante stakeholders. Er is altijd een mailadres beschikbaar geweest voor vragen en opmerkingen. Bij de verdere uitwerking en inpassing van de behoefte blijft Defensie zich inzetten voor afstemming en verbinding met de omgeving.	Algemene zienswijze	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden
18	De indiener vraagt zich af wanneer de definitieve locatiekeuze bekend wordt gemaakt en wijst op de onzekerheid die dit wordt veroorzaakt voor betrokkenen.	Door het kabinet is de locatie Zeewolde-Spiekweg aangewezen als de locatie voor deze behoefte. Defensie blijft in gesprek met betrokkenen over de gevolgen en het vervolgproces.	Algemene zienswijze	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden
19	Indiener wijst op tekstuele fouten in het rapport of heeft suggesties voor aanpassing van tekst.	Indiener wordt bedankt voor het grondig bestuderen van het planMER en het aanreiken van verbeterpunten. Wij	Algemene zienswijze	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden

		zullen relevante verbeterpunten betrekken bij het opstellen van de definitieve versie van het planMER. De gemaakte opmerkingen geven geen aanleiding tot heroverweging van de voorkeurslocatie.		
20	Indiener wijst op onvolkomenheden in het onderzoek en/of onvoldoende uitwerking van de vervolgstappen en vraagt om nadere onderbouwing (met verwijzing naar zienswijze en/of bijlagen) met als doel het risico te voorkomen dat eventuele procedures nog langer kunnen duren en dat er langer onzekerheid blijft bestaan bij de agrarische families in het gebied.	Indiener wordt bedankt voor het grondig bestuderen van het planMER en het aanreiken van verbeterpunten. Wij zullen relevante verbeterpunten betrekken bij het opstellen van de definitieve versie van het planMER. De gemaakte opmerkingen geven geen aanleiding tot heroverweging van de geselecteerde voorkeursgebieden in het NPRD. In het planMER zijn de effecten op het niveau van een programma onderzocht om te komen tot een voorkeurslocatie. In de vervolgfase kunnen de aandachtspunten betrokken worden bij de uitwerking van de concrete regelgeving voor laagvlieggebieden.	Algemene zienswijze	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden
21	Indiener is het oneens met de beoordeling en stelt voor dit aan te passen.	Indiener wordt bedankt voor het bestuderen van het planMER en het aanreiken van verbeterpunten. Wij zullen relevante verbeterpunten betrekken bij het opstellen van de definitieve versie van het planMER. De gemaakte opmerkingen geven geen aanleiding tot heroverweging van de geselecteerde voorkeursgebieden in het NPRD. In de vervolgfase kunnen de aandachtspunten betrokken worden bij planuitwerking.	Algemene zienswijze	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden
22	Indiener spreekt waardering uit voor constructieve gesprekken en hoopt de gezamenlijke inzet vanuit gedeelde maatschappelijke verantwoordelijkheid verder voort te kunnen zetten in een duurzame samenwerking.	Defensie dankt de indiener voor het uiten van de waardering voor het gesprek tot nu toe. De zienswijze bevestigt het belang van voortzetting van het overleg en betrokkenheid. Defensie blijft zich inzetten voor een zorgvuldig proces waarin maatschappelijke partners een actieve rol vervullen.	Algemene zienswijze	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden
23	De indiener geeft aan dat oefeningen met zwaar materieel en extra verharding de waterinfiltratie en sponswerking verslechteren en vraagt om duidelijke compensatie (waar en hoe), inclusief effecten op omliggende gebieden.	Bij de uitwerking van het inrichtingsvoorstel voor de behoefte concentreren en versterken ondersteunende eenheden zal in een gebiedsproces, zullen de effecten op het watersysteem een belangrijk aandachtspunt zijn en zullen voorstellen gedaan worden	Bodem	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden

		voor mitigerende en compenserende maatregelen.		
24	De indiener vraagt om aanvullend onderzoek naar opbarstrisico en de effecten van gebouwen, wegen en zware voertuigen op bodem, bodemdaling en zetting, inclusief mogelijke gevolgen voor de omgeving en mitigerende maatregelen.	Bij de uitwerking van de behoefte concentreren en versterken ondersteunende eenheden zal in een gebiedsproces in de vervolgfase aanvullend onderzoek plaatsvinden naar opbarstrisico en de effecten op bodem, bodemdaling en zetting op basis van concrete inrichtingsvoorstellen.	Bodem	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden
25	De indiener geeft aan dat bouwen op kleigrond en vruchtbare landbouwgrond onwenselijk en onrechtvaardig is.	Defensie begrijpt de bezorgdheid over het gebruik van vruchtbare landbouwgrond. Bij locatiekeuzes is zorgvuldig gekeken naar bodemkwaliteit en ruimtelijke impact. Waar mogelijk wordt bebouwing beperkt en landschappelijk ingepast. De zienswijze onderstreept het belang van rechtvaardige afwegingen en wordt meegenomen in de verdere planvorming. Insteek is om functies buiten defensieterrein, waaronder landbouwgrond, zoveel mogelijk ontzien. Wanneer dat niet mogelijk is, zorgt Defensie op een andere manier/plek voor compensatie. Dit gebeurt in overleg met medeoverheden.	Bodem	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden
26	De indiener maakt zich sterk voor een goed toegeruste krijgsmacht, maar betwijfelt de noodzaak van een megakazerne; hij/zij vraagt om een degelijke strategische onderbouwing, vergelijkt opties met renovatie en spreiding over bestaande kazernes en wijst op timing, kosten en effectiviteit.	Defensie waardeert de betrokkenheid van de indiener bij de versterking van de krijgsmacht en het onderkennen van het belang van een goed toegeruste organisatie. De vraag naar de noodzaak van een nieuwe, grootschalige kazerne en de vergelijking met alternatieven zoals renovatie en spreiding over bestaande locaties is begrijpelijk en terecht. De keuze voor een nieuwe kazerne is gebaseerd op strategische en operationele overwegingen. De huidige geopolitieke situatie vraagt om een krijgsmacht die snel inzetbaar is, goed kan samenwerken en efficiënt kan trainen. Een centrale locatie biedt voordelen op het gebied van logistiek, samenwerking tussen eenheden en toekomstbestendige voorzieningen.	Defensie specifiek	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden
27	De indiener reageert op de locatiekeuze en geeft aan dat Oosterwold vaker en/of beter te verkiezen is boven Spiekweg (of vraagt juist om snelle duidelijkheid richting	Defensie staat achter de uitkomsten van het planMER en de gemaakte afwegingen. Op basis daarvan ziet Defensie geen aanleiding om het voor-	Defensie specifiek	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden

	Spiekweg); daarbij worden recreatie/natuur, mobiliteit en ontwikkelruimte in Zeewolde als doorslaggevend genoemd.	keursalternatief aan te passen. Hoewel Oosterwold voor sommige partijen een wenselijk alternatief is, acht Defensie deze locatie minder geschikt voor de beoogde nieuwe kazerne vanwege grotere effecten op de omgeving ten opzichte van de locatie spiekweg.		
28	De indiener stelt alternatieve locaties in Flevoland voor (Hollandse Hout of Lelystad, Oostvaardersplassen of Markermeer/Marker Wadden) en vraagt deze serieus te vergelijken op kosten, doorlooptijd, bereikbaarheid en meervoudig grondgebruik.	Bij aanvang van het planMER is op basis van objectieve criteria gekeken welke locaties in aanmerking kunnen komen voor een nieuwe centrale kazerne. De genoemde locaties voldeden niet aan de minimale criteria voor een nieuwe kazerne en zijn dus afgevallen. Het is dan ook niet zinvol deze alsnog in de vergelijking mee te nemen.	Defensie specifiek	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden
29	De indiener voorziet hinder door geluid (oefeningen, verkeer, bouw) en vraagt om geluidsbeperkende maatregelen zoals een geluidswal, duidelijke monitoring en bescherming van gezondheid en rust.	In de uitvoering van de realisatie zal Defensie voldoen aan de wettelijke onderzoeken en voorwaarden. Dit betekent dat ingezet wordt op het vooraf zoveel mogelijk voorkomen van negatieve effecten tijdens de bouwfase, en indien nodig en verplicht zorgdragen voor voldoende compensatie en mitigatie.	Defensie specifiek	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden
30	De indiener vraagt hoe de schietbaan wordt ontworpen en ingericht zodat omgevingshinder minimaal is, en verzoekt om transparantie over wapenkeuze, afscherming en veiligheidsmaatregelen.	Bij het definitieve ontwerp van de schietbaan zal het beperken van geluidshinder een belangrijk uitgangspunt zijn. Het is momenteel nog niet te zeggen welke maatregelen exact worden genomen, maar er kan worden gedacht aan geluidsschermen, geluidswallen en overkappingen. Uiteraard worden de geldende veiligheidseisen hierbij gehanteerd. Het exacte gebruik van de schietbaan is afhankelijk van de behoefte van de op de kazerne geplaatste eenheden, maar er wordt gepland op het schieten met klein kaliber wapens, zoals pistolen en geweren.	Defensie specifiek	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden
31	De indiener vraagt duidelijkheid over helikopter- en dronegebruik (oefenvluchten en laagvliegzones) en wijst op belevingshinder en onverenigbaarheid met kwetsbare waarden; zones en aantallen moeten vooraf inzichtelijk zijn.	Het is momenteel nog niet te zeggen hoe groot de behoefte is om met helikopters en drones te oefenen, maar de kazerne is niet in beeld als laagvlieggebied voor helikopters. Het oefenen met drones zal naar verwachting voornamelijk boven eigen terrein plaatsvinden.	Defensie specifiek	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden

32	De indiener geeft aan dat verkeer, bereikbaarheid en energie-infrastructuur knelpunten vormen (onder meer N301, netcongestie, parkeren) en vraagt om tijdige maatregelen, slimme routering en koppelkansen met OV/spoor en regionale projecten.	Defensie streeft naar een goede bereikbaarheid van de werklocaties van haar medewerkers. Waar locaties nog niet goed ontsloten zijn, wordt met behulp van lokale overheden gezocht naar mogelijkheden om bijvoorbeeld ov-verbindingen te verbeteren. Hier profiteert niet alleen Defensie, maar de hele omgeving van. Samen met provincies en gemeenten in Flevoland en Gelderland, en andere verantwoordelijke partijen, werkt Defensie aan een robuust mobiliteitsplan.	Defensie specifiek	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden
33	De indiener benadrukt de impact op landbouwbedrijven en het buitengebied (uitkoop/verplaatsing, verlies vruchtbare grond) en vraagt om beperking van gedwongen aankopen, zorgvuldige compensatie en alternatief tracé of ontwerp.	Defensie erkent dat de keuze voor de locatie van de nieuwe kazerne ingrijpende gevolgen kan hebben voor bewoners en agrarische ondernemers in het gebied. Het verlies van eigendom en de mogelijke gedwongen verplaatsing zijn ingrijpend en worden door Defensie serieus genomen. Defensie is in gesprek met de betrokken partijen om tot passende oplossingen te komen. Daarbij wordt gestreefd naar een transparant en zorgvuldig aankoop- of onteigeningstraject, met oog voor individuele situaties. Daarbij wordt gezocht naar passende nadeelcompensatie en naar oplossingen waarmee ondernemers elders hun bedrijfsvoering kunnen voortzetten.	Defensie specifiek	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden
34	De indiener acht de participatie en informatievoorziening onvoldoende en vraagt om een zorgvuldig gebiedsproces met actieve betrokkenheid van gemeenten, gebiedspartijen en direct omwonenden (Zeewolder bod, alliantie Rijk-regio).	Defensie begrijpt dat duidelijke en tijdige informatie en betrokkenheid belangrijk is voor belanghebbenden en zal hier ook in de vervolgfase in investeren. Defensie ziet de meerwaarde van een gebiedsgerichte aanpak voor deze behoefte. Het voorstel voor een gebiedsgerichte aanpak is al onderdeel van het NPRD. Bij het ontwikkelen van deze behoefte houdt Defensie rekening met bredere ruimtelijke opgaven in de regio. In het gebiedsproces gaat Defensie samen met overheden en maatschappelijke organisaties op zoek naar mogelijkheden om opgaven die ook spelen in het gebied waarin de defensieactiviteiten gaan plaatsvinden in samenhang op te pakken. Daarbij vervult elke partij zijn eigen taak en rol.	Defensie specifiek	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden

35	De indiener vraagt om helderheid over omvang en ruimtebeslag (500-653 ha, schuifruimte) en over personele bezetting of legering (dagreizen versus kwartiermaken), omdat dit bepalend is voor effecten op verkeer, wonen en milieu.	Het kabinet heeft de locatie Zeewolde-Spiekweg aangewezen voor de behoefte. Op verzoek van Defensie is op 650 hectare het voorkeursrecht gevestigd en dat gebied wil Defensie dan ook in eigendom krijgen. Defensie rekent met standaard percentages van werknemers die dagelijks reizen en/of legering genieten dat is ook voor deze nieuwe kazerne gebeurd en daarop is de impact op de omgeving beoordeeld.	Defensie specifiek	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden
36	De indiener vraagt om een concreet programma van eisen: welke eenheden en activiteiten komen waar, welke veiligheidszones zijn nodig, hoeveel en waar wordt gelegerd of gewoond en welke voorzieningen worden gerealiseerd.	De exacte indeling van de kazerne wordt momenteel onderzocht. Bruikbaarheid voor Defensie en het mitigeren van hinder voor de omgeving staan hierbij centraal. Functies als legering, werklocaties voor eenheden en kantoren worden zo veel mogelijk geclusterd. In de vervolgfase zal de behoefte in een gebiedsproces op transparante wijze verder uitgewerkt worden in een inrichtingsvoorstel. Op basis van dit concrete inrichtingsvoorstel kan verdiepend onderzoek plaatsvinden naar de gevolgen voor de omgeving en de eventuele benodigde maatregelen.	Defensie specifiek	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden
37	De indiener vraagt om stevige landschappelijke inpassing (beeldkwaliteit en groen/bos-aanplant) en eventuele ruimtelijke tegenprestaties (nieuwe natuur, fiets- en wandelverbindingen) om de ruimtelijke kwaliteit te waarborgen.	Defensie deelt het belang van een goede landschappelijke inpassing. Bij het versterken van ondersteunende eenheden wordt ingezet op groenstructuren, bosaanplant en ecologische verbindingen. Op dit moment is nog niet precies bekend hoe de inrichting er op locatie uit zal zien. In de vervolgfase zal de behoefte in een gebiedsproces op transparante wijze verder uitgewerkt worden in een inrichtingsvoorstel. De zorg over stevige landschappelijke inpassing wordt daarom meegenomen in het vervolgproces, waarbij Defensie samen met betrokken partijen zoekt naar een zo goed als mogelijke inpassing.	Defensie specifiek	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden
38	De indiener (Scouting/recreatie) vraagt om afstemming over medegebruik en evenementen (parkeerweiden, verkeersafwikkeling) en om ontwikkelruimte zodat activiteiten naast elkaar kunnen blijven bestaan.	Bij de uitbreiding zoekt Defensie zoveel mogelijk naar koppelkansen met de omgeving. In het vervolgproces en de uitvoering zal hier nader invulling aan worden gegeven. Daarbij zal ook een pas-	Defensie specifiek	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden

		send participatietraject worden opgesteld om de omgeving te betrekken.		
39	De indiener vreest hinder tijdens de bouw (werkzaamheden, extra verkeer via achteringang) en vraagt om fasering, bouwlogistiek en nakoming van eerdere afspraken over begrenzing en gebruik van terreinen.	Defensie begrijpt de zorgen over hinder tijdens de bouw van de nieuwe kazerne. Het minimaliseren van hinder vormt een belangrijk aandachtspunt voor de bouwfase. In het vervolgproces wordt zorgvuldig gekeken naar de belangen van de omgeving, waarbij ook bestaande afspraken en hoe hiermee om te gaan in het gesprek een plek kunnen krijgen.	Defensie specifiek	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden
40	De indiener ziet ook kansen: versterking van werkgelegenheid, onderwijs en innovatie (bijvoorbeeld civiel-militair, hightech), mits dit met de regio wordt georganiseerd en gekoppeld aan bereikbaarheid en voorzieningen.	Bij de verdere uitwerking van het NPRD wordt ook gekeken naar koppelkansen. Defensie werkt hierbij samen met gemeenten, provincies en andere betrokken partijen. Deze aanpak helpt om militaire en maatschappelijke doelen op elkaar af te stemmen en te kijken waar meerwaarde is te creëren.	Defensie specifiek	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden
41	De indiener (waterschap en partners) wil vroegtijdig en actief betrokken zijn bij ontwerp en beheer van een robuust watersysteem; watervergunningen, keringen, gemalen en zuiveringen vragen speciale aandacht.	Defensie begrijpt en waardeert de oproep tot vroegtijdige en actieve betrokkenheid (van waterschap en partners) en erkent het belang van een robuust watersysteem. Defensie zal dan ook gehoor geven aan de oproep om het waterschap mee te nemen in het vervolgproces.	Defensie specifiek	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden
42	De indiener vraagt naar de weging van nabijheid tot huidige kazernes en oefenterreinen (Stroe, Ermelo) en waarom dit criterium soms wel en soms niet leidend is; ook de effecten van intensivering elders moeten helder zijn.	Er is in het onderzoek in beeld gebracht waar de oefenterreinen zich bevinden en op welke afstand van de te onderzoeken locaties dat is. Hierop is in het onderzoek geen weging op de nabijheid toegepast. Het is dus objectief in beeld gebracht. Defensie heeft deze informatie gebruikt om zelf weging toe te passen om zo tot een keuze te komen.	Defensie specifiek	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden
43	De indiener bekritiseert de MER-onderbouwing en vraagt om meer transparantie, consistentie en doorrekening (onder andere verkeersgeneratie, woningbehoefte, veiligheidszones) voordat een definitieve keuze wordt gemaakt.	In het planMER zijn de mogelijk geschikte locaties op dezelfde wijze op basis van dezelfde criteria onderzocht en met elkaar vergeleken conform een vooraf bekende onderzoeksmethodiek. Dit leidt tot een transparante en onderbouwde locatiekeuze. De diepgang van onderzoek paste bij abstractieniveau van een programma met een afweging van locaties. Bij de uitwerking van de kazerne in	Defensie specifiek	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden

		de volgende fase zal op basis van een concreet inrichtingsvoorstel verdiepend onderzoek plaatsvinden.		
44	De indiener vraagt hoe veiligheid van terreinen en gebouwen is geborgd bij civiel-militair gebruik en welke maatregelen en plannen gelden bij calamiteiten.	Defensie begrijpt de zorg over de veiligheid van terreinen en gebouwen bij gemengd civiel-militair gebruik. Voor alle locaties gelden vaste veiligheidsprotocollen die zijn afgestemd op het type gebruik, de aard van de activiteiten en de risico's. Defensie voert regelmatig risicoanalyses uit en past maatregelen toe zoals toegangscontrole, cameratoezicht en fysieke afscherming waar nodig. Bij civiele medegebruikers worden afspraken gemaakt over gedragscodes en verantwoordelijkheden. Voor calamiteiten zijn er vastgestelde nood- en ontruimingsplannen. Deze worden periodiek getoetst en uitgevoerd in samenwerking met civiele hulpdiensten. De veiligheid van personeel, bezoekers en omwonenden staat daarbij centraal.	Defensie specifiek	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden
45	De indiener stelt duurzamere en stillere mobiliteitskeuzes voor (schonere voertuigen, parkeren/bundeling) om hinder en emissies te beperken, in lijn met natuur- en gezondheidsdoelen.	Defensie waardeert de suggestie om hinder en emissies te beperken via duurzamere mobiliteitskeuzes. Binnen en rondom militaire terreinen wordt gestreefd naar het beperken van voertuigbewegingen, het bundelen van vervoer en het verbeteren van de bereikbaarheid met openbaar vervoer. Daarnaast investeert Defensie in schonere en stillere voertuigen binnen de hekken. Deze inzet sluit aan bij bredere doelen op het gebied van natuur, gezondheid en leefomgeving. De suggesties worden meegenomen in de verdere uitwerking van het NPRD.	Defensie specifiek	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden
46	De indiener stelt voor om eerst bestaande defensieterreinen en eigen gronden te benutten of renoveren in plaats van nieuwe vruchtbare gronden aan te kopen.	Defensie begrijpt de oproep om eerst bestaande terreinen en eigen gronden te benutten voordat nieuwe, vruchtbare gronden worden aangekocht. Bij het opstellen van het NPRD is nadrukkelijk gekeken naar mogelijkheden voor uitbreiding op bestaande locaties. In het planMER onderzoek zijn deze opties onderzocht. Daarbij is gebleken dat de benodigde ruimte en functionele eisen niet binnen de bestaande terreinen konden	Defensie specifiek	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden

		worden gerealiseerd, zonder aanzienlijke negatieve effecten op de omgeving of op de operationele inzetbaarheid van de krijgsmacht. Om die reden is gezocht naar nieuwe locaties die beter aansluiten bij de ruimtelijke en functionele behoeften van Defensie.		
47	Indiener vraagt zich af wat er gebeurd met het terrein wanneer de veehouders weg zijn en er nog niet is begonnen met de realisatie van de kazerne.	Defensie begrijpt de vraag over wat er gebeurt met het terrein wanneer de huidige veehouders zijn vertrokken, maar de bouw van de kazerne nog niet is gestart. Deze zorg is begrijpelijk en wordt serieus genomen. Op dit moment is nog niet precies bekend hoe het terrein in die tussenperiode wordt gebruikt. Dit hangt af van de planning van de realisatie en van de afspraken die Defensie maakt met regionale en lokale partners. De invulling van deze fase maakt onderdeel uit van de verdere uitwerking van het project.	Defensie specifiek	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden
48	Indiener vraagt of Defensie voornemens is om op Ermelo activiteiten met pantservoertuigen te ontplooien.	In principe is het momenteel niet de bedoeling om zware pantservoertuigen op de kazerne in Ermelo te huisvesten. Het kan zo zijn dat in het kader van opleidingen en/of oefeningen voor bepaalde periodes pantservoertuigen op/rondom deze kazerne gebruikt worden. Momenteel zijn er geen plannen om specifiek voor deze kazerne meer activiteiten met pantservoertuigen te ontplooien.	Defensie specifiek	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden
49	Indiener uit zorgen over de keuze om een kazerne onder NAP te plaatsen en vraagt om een onderbouwing voor deze keuze.	Het overstromingsrisico is in het planMER beoordeeld en daarmee is het ook een onderdeel geweest van de afweging tussen de verschillende varianten. Defensie begrijpt de zorgen over het plaatsen van een kazerne onder NAP en de mogelijke risico’s bij een dijkdoorbraak of overstroming. Waterveiligheid is en blijft een belangrijk aandachtspunt, zeker in een regio als Flevoland. De keuze voor een locatie is gebaseerd op een brede afweging van ruimtelijke, operationele en maatschappelijke factoren. Bij uitwerking van een inrichtingsvoorstel in de vervolgfase zal water en bodem sturend wederom een leidend	Defensie specifiek	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden

		principe zijn, en zullen de relevante partners voor het water- en bodemsysteem, zoals waterschap en Rijkswaterstaat, in een vroeg stadium worden betrokken. Daarnaast geldt dat in Nederland meerdere defensielocaties en cruciale infrastructuur (bijvoorbeeld Schiphol) onder NAP liggen.		
50	De indiener onderschrijft het belang van een goed toegeruste defensieorganisatie.	Defensie dankt de indiener voor de uitgesproken steun. De huidige veiligheidssituatie vraagt om een toekomstbestendige krijgsmacht met voldoende capaciteit en middelen. De zienswijze bevestigt het maatschappelijk draagvlak en draagt bij aan een constructieve dialoog over de ruimtelijke inpassing van Defensie.	Defensie specifiek	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden
51	De indiener stelt een alternatieve locatie voor, onder andere in Zuid-Holland.	Defensie waardeert het meedenken over de locatiekeuze voor de nieuwe kazerne en erkent de zorgen die zijn geuit over de impact op natuur, landschap, recreatie, inwoners en agrariërs. De keuze voor Zeewolde-Spiekweg is zorgvuldig tot stand gekomen. In het planMER zijn meerdere alternatieven onderzocht en vergeleken. Mede op basis van het planMER is Zeewolde-Spiekweg het voorkeursalternatief geworden. De concentratie van ondersteunende eenheden op één plek is noodzakelijk om de samenhang binnen de krijgsmacht te versterken. Dit draagt aan het versterken van de operationele capaciteiten.	Defensie specifiek	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden
52	De indiener stelt op diverse onderwerpen (o.a. dronegebruik, landschappelijke inpassing, aanwezigheid van bos, afstand tot bestaande oefengebieden) de vergelijking Spiekweg-Oosterwold in de MER/NPRD ter discussie, geeft argumenten en alternatieven.	Voor alle onderwerpen is in de beoordelingssystematiek weergegeven op welke wijze de scoring in het MER tot stand gekomen is (hoofdstuk 3). Hierin zijn de kaarten en bronnen weergegeven op basis waarvan de scores zijn bepaald. Voor alle genoemde onderwerpen geldt dat de scores in lijn zijn met de voorgeschreven systematiek.	Defensie specifiek	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden
53	De indiener geeft aan dat op er een fout staat op pagina 150: ‘Elke 10 tot 20 minuten passeert hier een bus’. Deze frequentie is niet correct.	Er rijden drie buslijnen op de bushalte Slingerpad (142, 150, 425), op een gemiddelde werkdag rijden deze thans in een frequentie die ongeveer tussen de 10 en 20 minuten ligt. De beoordeling	Defensie specifiek	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden

		in het MER is correct. Overigens geldt wel dat de OV-capaciteit voor zowel Gooiseweg, Oosterwold als Zeewolde-Spiekweg te klein is om een wezenlijke bijdrage te leveren aan een goede verdeling ten opzichte van andere vervoerswijzen zoals de auto en de fiets (de modal split).		
54	De indiener maakt zich zorgen over verlies van eigendom en gedwongen verplaatsing van woningen en agrarische bedrijven, vraagt om duidelijkheid en transparantie over het aankoop-/onteigeningstraject en om ruimhartige ontzorging, reële alternatieven of behoud op locatie.	Defensie erkent dat de keuze voor de locatie van de nieuwe kazerne ingrijpende gevolgen kan hebben voor bewoners en agrarische ondernemers in het gebied. Het verlies van eigendom en de mogelijke gedwongen verplaatsing zijn ingrijpend en worden door Defensie serieus genomen. Defensie is in gesprek met de betrokken partijen om tot passende oplossingen te komen. Daarbij wordt gestreefd naar een transparant en zorgvuldig aankoop- of onteigeningstraject, met oog voor individuele situaties.	Economie en sociaal	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden
55	De indiener vraagt in het geval van uitkoop om volledige schadeloosstelling en om ruimhartige compensatie en praktische ontzorging bij directe schade (zoals investeringen aan woningen) en indirecte schade (omzetrisico, beperkingen door veiligheidszones), inclusief heldere, toegankelijke regelingen.	Defensie begrijpt dat het vooruitzicht van uitkoop ingrijpend is. De zorgen over directe schade, zoals investeringen in woningen, en indirecte schade, zoals omzetrisico en beperkingen door veiligheidszones, zijn terecht en worden serieus genomen. Defensie waardeert de betrokkenheid van inwoners en ondernemers in dit proces. Wanneer grond binnen het voorkeursalternatief valt, heeft Defensie deze locatie nodig voor de uitvoering van het voorgenomen project. In dat geval wordt een bod gedaan op basis van volledige schadeloosstelling. Dit betekent dat niet alleen de waarde van de grond en opstallen wordt vergoed, maar ook andere schadeposten worden meegenomen, zoals bijvoorbeeld misgelopen omzet of investeringen die niet kunnen worden terugverdiend.	Economie en sociaal	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden
56	De indiener vraagt zich af of de kazerne daadwerkelijk banen en innovatie oplevert in de regio, pleit voor koppelkansen met onderwijs en regionale bedrijven, betwijfelt de omvang en het tempo van de arbeidsmarkteffecten en vreest	Defensie begrijpt de vragen over de werkelijke impact van de nieuwe kazerne op werkgelegenheid, innovatie en samenwerking in de regio. Het is logisch dat er behoefte is aan duidelijkheid over de omvang, het tempo en de	Economie en sociaal	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden

	dat dat Defensie de huidige leveranciers en personeel meeneemt.	manier waarop regionale partijen hierbij betrokken worden. De nieuwe kazerne biedt ruimte aan circa 7.000 militairen. Dit zorgt voor een toename van activiteiten in de regio. Defensie is ervan overtuigd dat dit kansen biedt voor lokale bedrijven en instellingen. Defensie werkt actief samen met onderwijsinstellingen en zoekt de verbinding met regionale bedrijven, onder andere op het gebied van techniek, logistiek en innovatie. Deze samenwerking is gericht op het versterken van kennis, het opleiden van personeel en het ontwikkelen van nieuwe toepassingen. Dit vraagt echter tijd en afstemming, zodat de koppelkansen goed benut kunnen worden.		
57	De indiener geeft aan dat onteigening en functiewijziging de agrarische structuur, korte ketens en de sociale samenhang raakt, en verzoekt om zorgvuldige afweging en mitigatie van sociaal-maatschappelijke effecten.	Defensie begrijpt de zorg over onteigening en de gevolgen voor agrarische functies. Bij de behoefte concentreren van ondersteunende eenheden wordt onteigening zoveel mogelijk voorkomen. De door het kabinet vastgestelde voorkeurslocatie is na een zorgvuldige belangenafweging tot stand gekomen. Hierin is gekeken naar een vorm die ten eerste de minste impact heeft op de omgeving. Daar waar de behoefte uitgebreid moet worden in bestaande agrarische structuur, korte ketens, zal hiervoor compensatie plaatsvinden. Mocht er in de projectfase aanleiding zijn voor nadeelcompensatie omdat de indiener van mening is dat de bedrijfsactiviteiten worden geschaad, dan kan daar een aanvraag voor worden ingediend	Economie en sociaal	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden
58	De indiener vraagt of Defensie wil inspelen op koppelkansen op het gebied van arbeidspotentieel, onderwijs, huisvesting, leefbaarheid en de ontwikkeling van de hightech sector in Almere. Almere is bereid om een actieve rol te spelen in het zoeken naar deze koppelkansen.	Bij de verdere uitwerking van het NPRD wordt ook gekeken naar koppelkansen. Defensie werkt hierbij samen met gemeenten, provincies en andere betrokken partijen. Deze aanpak helpt om militaire en maatschappelijke doelen op elkaar af te stemmen en te kijken waar meerwaarde is te creëren.	Economie en sociaal	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden
59	De indiener geeft aan dat het weghalen van boeren, het in geding brengen van natuur en	Defensie begrijpt de zorgen over de mogelijke gevolgen van de bouw van een nieuwe	Economie en sociaal	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden

	recreatie en de verkeersaantrekkende werking van de nieuwe kazerne negatieve effecten zal hebben op milieuaspecten, sociale aspecten, de lokale economie en overlast zal veroorzaken.	kazerne voor landbouw, natuur, recreatie en de lokale leefomgeving. De zorgen over het verdwijnen van agrarische functies, aantasting van natuurwaarden en recreatieve voorzieningen, en de verkeersaantrekkende werking van de kazerne worden serieus genomen. Deze aspecten raken niet alleen het milieu, maar ook sociale en economische belangen in de regio. Defensie is zich bewust van deze brede impact en neemt deze mee in de verdere uitwerking van het programma. In de gebiedsgerichte aanpak wordt gekeken naar hoe ruimtelijke en maatschappelijke opgaven elkaar kunnen versterken, en hoe negatieve effecten zoveel mogelijk kunnen worden beperkt. Samenwerking met medeoverheden en het betrekken van lokale inzichten zijn hierin belangrijk.		
60	De indiener roept op om te onderzoeken of er bedrijven uit Nijkerk betrokken kunnen worden om een economische spin-off te realiseren.	Bij de verdere uitwerking van het NPRD wordt ook gekeken naar koppelkansen. Defensie werkt hierbij samen met gemeenten, provincies en andere betrokken partijen. Deze aanpak helpt om militaire en maatschappelijke doelen op elkaar af te stemmen en te kijken waar meerwaarde is te creëren.	Economie en sociaal	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden
61	De indiener hecht waarde aan het goed betrekken en meenemen van bewoners die al lange tijd in onzekerheid hebben verkeerd.	Defensie erkent het belang van het zorgvuldig betrekken van inwoners die direct worden geraakt door de komst van militaire activiteiten. Net als de indiener hecht Defensie waarde aan een aanpak die aansluit bij de lokale situatie en die waar mogelijk bijdraagt aan het ontzorgen van betrokkenen. In de verdere uitwerking wordt ingezet het bouwen aan vertrouwen onder andere door erkenning te bieden voor de impact op de leefomgeving.	Economie en sociaal	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden
62	De indiener geeft aan dat mobiliteit, bereikbaarheid, beschikbaarheid van woningen en arbeidsmarktpotentie belangrijke aspecten zijn voor de nieuwe kazerne.	In de volgende fase van het NPRD wordt met gemeenten, provincies en andere betrokken partijen gezocht naar een landschappelijke en maatschappelijke inpassing die recht doet aan de verschillende belangen binnen het gebied. De genoemde thema's kunnen worden be-	Economie en sociaal	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden

		sproken in het gebiedsproces, waarbij samenwerking en maatwerk centraal staan. Dit traject wordt in de volgende fase verder uitgewerkt.		
63	Indiener geeft aan dat onteigening naast juridische lasten ook zware mentale gevolgen kan hebben voor ondernemers en hun gezinnen.	Defensie erkent dat onteigening niet alleen juridische gevolgen heeft, maar ook ingrijpend kan zijn voor de mensen die het betreft. De zorgen over de mentale belasting voor ondernemers en hun gezinnen zijn begrijpelijk. De impact van een mogelijke onteigening is groot. Defensie ziet dat en probeert hier zorgvuldig mee om te gaan. In situaties waarin onteigening aan de orde is, wordt geprobeerd betrokkenen zo goed mogelijk te begeleiden. Daarbij wordt ook gekeken naar toekomstperspectief, bijvoorbeeld via herplaatsing, compensatie of ondersteuning bij het vinden van nieuwe mogelijkheden. Defensie voert deze gesprekken in overleg met betrokken partijen en streeft naar een zorgvuldige en menselijke benadering. De samenwerking met lokale en regionale overheden is hierin belangrijk, zodat maatwerk mogelijk is en de belangen van ondernemers en hun gezinnen goed worden meegewogen.	Economie en sociaal	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden
64	De indiener geeft aan dat kozijnen vervangen moesten worden wegens verkeersgeluid. Vanwege de hoge kosten van de nieuwe kozijnen kon de indiener niet alle kozijnen vervangen. Kan Defensie bijdragen aan het vervangen van de kozijnen?	Defensie begrijpt de zorg over mogelijke overlast en van woningen, gebouwen en monumenten door geluid. Defensie heeft deze effecten in het planMER onderzocht en bespreekt de uitkomsten met gemeenten en regionale partners. In het gebiedsproces kunnen deze effecten in meer detail in kaart worden gebracht. Mocht tijdens deze fase, of tijdens de uiteindelijke realisatie van de behoefte, aanleiding ontstaan voor nadeelcompensatie, dan kan daarvoor een aanvraag worden ingediend.	Economie en sociaal	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden
65	De indiener verzoekt om een aanvullende MER op te stellen die de cumulatieve effecten van meerdere defensieprojecten in Flevoland onderzoekt, met specifieke aandacht voor nabijgelegen ondernemingen die afhankelijk zijn	In rekenkundige zin is er geen sprake van cumulatie van geluid. De afstand van de kazerne tot Lelystad Airport is zodanig dat er geen sprake is van een hogere belasting door de stapeling van effecten op locaties. Dit volgt uit paragraaf 7.2 van deel B	Economie en sociaal	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden

	van rust, natuurbeleving en buitenactiviteiten.	van het planMER. Alleen op het gebied van verkeer is er sprake van een mogelijke stapeling van verkeerseffecten. Hiervoor geldt echter dat vooral het concentreren van ondersteunende eenheden individueel leidt tot verkeerseffecten.		
66	De indiener vraagt of er voor de indeling van de nieuwe kazerne rekening gehouden kan worden met de effecten op omliggende partijen.	Defensie begrijpt dat de komst van de nieuwe kazerne impact heeft, zeker op de directe omgeving. In het vervolgproces wordt zorgvuldig gekeken naar de belangen van (direct) omwonenden en andere belanghebbenden. Voor een zo optimaal mogelijke inpassing -inclusief de indeling van het kazerneterrein maakt Defensie graag gebruik van de aanwezige kennis en kunde in het gebied. Hoe de betrokkenheid van de omgeving vormt krijgt wordt beschreven in een participatieplan.	Economie en sociaal	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden
67	Indiener stelt de vraag waarom bij de locatiekeuze voor Defensie vooral wordt gefocust op centrale ligging en snelle realisatie, terwijl er onvoldoende aandacht is voor landelijke arbeidsspreiding, woningnood en het versterken van regio's met werkgelegenheidstekorten. Hij verzoekt om een diepgaander onderzoek naar de maatschappelijke en economische effecten van decentralisatie, omdat een centrale vestiging niet bijdraagt aan bredere landelijke belangen en de regionale ontwikkeling onvoldoende ondersteunt. Bijvoorbeeld op het gebied van spreiding van werkgelegenheid en versterking van gebieden waar nodig.	Defensie heeft bij de afweging naar vier zaken gekeken: de effecten uit het milieueffectrapport, bestuurlijk draagvlak en maatschappelijke draagbaarheid en het Defensiebelang. Onder Defensiebelang valt weliswaar een tijdige realisatietermijn, maar het is niet nadrukkelijk maatgevend geweest als er op de andere afwegingscriteria meer doorslaggevend waren.	Economie en sociaal	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden
68	De indiener stelt voor om de kazerne zoveel mogelijk zelfvoorzienend te maken (energieneutraal, lokaal opwekken en opslag) zodat geen extra druk op het overbelaste net ontstaat, bijvoorbeeld met (semi) off-grid oplossingen, opslag en duidelijke uitwerking van het energieconcept.	Defensie waardeert de betrokkenheid bij het zoeken naar duurzame oplossingen die bijdragen aan energiezekerheid en het ontlasten van het elektriciteitsnet. De zorgen over netcapaciteit en energieafhankelijkheid zijn herkenbaar. Dit zijn zorgen die spelen op veel defensielocaties en we zoeken naar een brede mix van oplossingen. Defensie ziet kansen in energieneutrale concepten, lokale opwekking, opslag en (semi) off-grid systemen. Deze mo-	Energie	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden

		gelijkheden worden meegenomen in het onderzoek naar het energieconcept van de nieuwe centrale kazerne. Dit onderzoek vindt plaats in een volgende fase van het project. Daarbij worden technische, operationele en duurzame aspecten zorgvuldig afgewogen. De suggestie voor een duidelijke uitwerking van het energieconcept sluit aan bij deze aanpak en wordt betrokken bij het vervolg.		
69	De indiener geeft aan dat het elektriciteitsnet overbelast is en maakt zich zorgen over netcongestie. Het drinkwater- en rioolnet en de 5G-dekking kennen ook beperkingen. De indiener vraagt om deze knelpunten expliciet mee te nemen in de planuitwerking.	Defensie begrijpt de zorgen over de overbelasting van het elektriciteitsnet en de beperkingen in het drinkwaternet, rioolnet en de 5G-dekking. Netcongestie is een bekend probleem. Defensie neemt dit mee als belangrijk aandachtspunt bij de uitwerking van de nieuwe centrale kazerne. Ook de beschikbaarheid en capaciteit van drinkwater, riolering en digitale infrastructuur worden daarbij beoordeeld. Waar nodig worden aanvullende maatregelen verkend om de impact op bestaande netwerken te beperken. Uw zienswijze sluit aan bij deze aandachtspunten. De genoemde zorgen worden meegenomen in de volgende fase van het project, waarin de inrichting en voorzieningen van de kazerne verder worden uitgewerkt.	Energie	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden
70	De indiener vraagt zich af of Defensie voorrang krijgt bij aansluiting en transport op het volle elektriciteitsnet en hoe dit zich verhoudt tot de capaciteit die nodig is voor omwonenden en bedrijven.	Defensie begrijpt de zorg over de verdeling van netcapaciteit en de mogelijke gevolgen voor omwonenden en bedrijven. Het elektriciteitsnet is op veel plaatsen overbelast. Defensie is zich hiervan bewust. Bij de uitwerking van de nieuwe centrale kazerne wordt dit onderwerp nadrukkelijk meegenomen. In de volgende fase van de invulling van de behoefte vindt nadere afstemming plaats met netbeheerders over de benodigde capaciteit en de mogelijkheden voor aansluiting. De beschikbare capaciteit wordt verdeeld volgens de geldende procedures van de netbeheerders.	Energie	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden
71	De indiener geeft aan dat een nieuwe 380 kV-route en een verdeelstation rond begin 2030 worden voorzien en vraagt om deze planning en	Defensie waardeert uw betrokkenheid en begrijpt het belang van een goede aansluiting op toekomstige netinfrastructuur. De planning en	Energie	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden

	nabijheid van netinfrastructuur mee te wegen in de locatie- en uitvoeringskeuzes.	ligging van deze voorzieningen worden meegenomen bij de verdere uitwerking van de nieuwe centrale kazerne. Daarbij wordt gekeken naar de mogelijkheden om aan te sluiten op bestaande en geplande netcapaciteit, zodat de energievoorziening toekomstbestendig is en de druk op het huidige net beperkt blijft. Uw inbreng helpt om deze afweging zorgvuldig te maken. De genoemde informatie wordt betrokken bij de locatie- en uitvoeringskeuzes in de volgende fase van het project.		
72	De indiener maakt zich zorgen over verergering van netcongestie waardoor woningbouw, agrarische uitbreidingen en bedrijvigheid verder worden geremd, en vindt het onwenselijk een grootverbruiker toe te voegen zolang bestaande plannen vastlopen.	Defensie begrijpt dat de druk op het elektriciteitsnet gevolgen heeft voor woningbouw, agrarische ontwikkelingen en bedrijvigheid. Het is belangrijk dat nieuwe initiatieven deze druk niet vergroten. Defensie is zich bewust van de beperkte capaciteit op het net. Bij de uitwerking van de nieuwe centrale kazerne wordt dit nadrukkelijk meegenomen. In de volgende fase vindt afstemming plaats met netbeheerders over de benodigde aansluiting en het effect op de omgeving. Defensie zet zich in om de bestaande knelpunten niet te verergeren en onderzoekt alternatieve oplossingen, zoals netbewust bouwen en lokale energieopwekking. Uw zienswijze helpt om deze afweging zorgvuldig te maken. De genoemde zorgen worden betrokken bij de verdere planvorming.	Energie	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden
73	De indiener maakt zich zorgen over spanningsfluctuaties en uitval (black-outs) door extra belasting en vraagt om garanties of een (financiële) bijdrage aan maatregelen zoals batterijen om bedrijfscontinuïteit te borgen.	Defensie erkent dat netcongestie een aandachtspunt is. De continuïteit van lokale bedrijfsactiviteiten is belangrijk, en het is begrijpelijk dat hierover vragen worden gesteld. Netcongestie is een belangrijk aandachtspunt in het vervolgtraject van het NPRD. In deze vervolgfase wordt onderzocht hoe de energiebehoefte van Defensie het beste kan worden ingepast in de bestaande netstructuur. Daarbij wordt ook gekeken naar mogelijkheden voor duurzame opwekking en opslag van energie op of nabij de kazerne. Defensie onderzoekt hoe deze voorzieningen	Energie	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden

		kunnen bijdragen aan de lokale energievoorziening en hoe risico's voor de directe omgeving kunnen worden beperkt.		
74	De indiener geeft aan dat de regio al kampt met structurele congestie en een grote vraag naar netcapaciteit en vreest dat uitbreiding van Defensie deze druk verder vergroot.	Defensie begrijpt de ingebrachte zorg over de bestaande netcongestie in de regio. De vrees dat de ontwikkeling van een nieuwe centrale kazerne deze druk verder vergroot is terecht. Bij de planvorming voor de nieuwe centrale kazerne wordt nadrukkelijk rekening gehouden met de beschikbare netcapaciteit. Defensie werkt samen met netbeheerders en betrokken overheden om te voorkomen dat de druk op het elektriciteitsnet onevenredig toeneemt. Daarbij wordt gekeken naar mogelijkheden om het energieverbruik te beperken, piekbelasting te vermijden en waar mogelijk energie lokaal en duurzaam op te wekken. De effecten op de netcapaciteit worden onderzocht in een volgende projectfase. De uitkomsten van dit onderzoek worden betrokken bij de verdere besluitvorming over de inrichting van de kazerne. Indien nodig worden aanvullende maatregelen getroffen om negatieve gevolgen voor het elektriciteitsnet te voorkomen. Defensie waardeert het dat deze zorg is ingebracht. Het draagt bij aan een zorgvuldige afweging van de maatschappelijke impact van de voorgenomen ontwikkeling.	Energie	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden
75	De indiener stelt voor om een nabijgelegen biogasinstallatie te benutten als (deel)voorziening voor de kazerne om de netbelasting te beperken.	Defensie waardeert de suggestie om een nabijgelegen biogasinstallatie te benutten als (deel)voorziening voor de energievoorziening van de kazerne. Het ontwerp van de centrale kazerne is gericht op een zo duurzaam en autarkisch mogelijke inrichting, met aandacht voor beperking van netbelasting en inzet van hernieuwbare bronnen. De gemelde oplossing wordt meegenomen in het verdere proces van het NPRD, waarbij ook gekeken wordt naar lokale koppelkansen en samenwerking met gebiedspartners.	Energie	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden

76	De indiener heeft vragen met betrekking tot brandstof; hoe en waar Defensie voertuigen zal gaan tanken en wat dit betekent voor de dieselopslag in de regio van Zeewolde, met name ook in relatie tot opslag en toereikendheid van diesel voor agrarische bedrijven.	Defensievoertuigen tanken op de kazernes uit eigen voorraden. Hierdoor heeft de realisatie van de behoefte concentreren en versterken ondersteunende eenheden geen invloed op de dieselopslag in de regio Zeewolde.	Energie	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden
77	De indiener maakt zich zorgen over de stroomvoorziening en vraagt zich af hoe Defensie gaat voorkomen dat er een crash op het stroomnet ontstaat.	Defensie begrijpt de zorg over de belasting van het stroomnet. Bij de ontwikkeling van nieuwe voorzieningen, zoals de behoefte concentreren en versterken ondersteunende eenheden wordt ingezet op een zo duurzaam en autarkisch mogelijk ontwerp. Daarbij wordt nauw afgestemd met netbeheerders om de energievoorziening veilig en stabiel te houden.	Energie	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden
78	De indiener maakt zich zorgen over structurele en piekgeluidniveaus door schietbanen, oefeningen, helikopters/drones en extra verkeer, met risico's op hinder, stress en gezondheid en verzoeken om maatregelen zoals geluidswallen, planning en beperking van werktijden.	Defensie begrijpt dat er zorgen kunnen ontstaan over de ligging van het terrein en de mogelijke gevolgen voor veiligheid, bereikbaarheid en milieu. Bij de locatiekeuze is een zorgvuldige afweging gemaakt tussen verschillende factoren, waaronder militaire bruikbaarheid, waterveiligheid, ruimtelijke inpassing en bestaande infrastructuur. Uit deze afweging blijkt dat deze locatie, ondanks de ligging onder NAP, het meest kansrijk is voor de behoefte concentreren en versterken ondersteunende eenheden Bij de verdere uitwerking wordt uiteraard rekening gehouden met de geldende wet- en regelgeving. Risico's op het gebied van waterveiligheid, geluid en leefomgeving worden waar nodig nader onderzocht en beperkt.	Gezonde en veilige leefomgeving	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden
79	De indiener wijst op aantasting van stiltewaarden in de Stille Kern en het Horsterwold, en verzoekt om het behoud van stilte- en natuurkwaliteit bij de locatiekeuze en uitwerking.	Defensie begrijpt de zorgen over de aantasting van stiltewaarde bij Horsterwold en de Stille Kern. In het NPRD is het belang van natuurcompensatie en ruimtelijke inpassing benoemd. In de vervolgfase wordt gekeken naar behoud van natuurwaarden, zoals stilte- en natuurkwaliteit.	Gezonde en veilige leefomgeving	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden
80	De indiener geeft aan dat trillingen van verkeer, bruggen en oefenactiviteiten hinder en mogelijk gezondheidseffecten kunnen veroorzaken, en vraagt om nader onderzoek en mitigatie.	Defensie verwacht niet dat trillingen tot effecten leiden als gevolg van een nieuwe kazerne en bijbehorend verkeer. Uiteraard zal in een vervolgfase hier passend onderzoek voor plaatsvinden naar	Gezonde en veilige leefomgeving	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden

		eventuele impact van trillingen op de leefomgeving.		
81	De indiener stelt dat de toename van verkeersbewegingen en activiteiten leidt tot verslechtering van de luchtkwaliteit en fijnstofniveaus, met verzoek om onderbouwing en maatregelen.	Bij de uitwerking van de kazerne in de vervolgfase zullen we op basis van een concreet inrichtingsvoorstel met bijbehorende verkeersbewegingen de effecten op luchtkwaliteit en fijnstof concreet onderzoeken en indien nodig mitigerende maatregelen te nemen.	Gezonde en veilige leefomgeving	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden
82	De indiener vreest lichthinder voor omwonenden en natuur, en vraagt om realistische beoordeling en beperking van nachtelijke verlichting.	In het planMER is onderzocht of er op het aspect lichthinder onderscheid is tussen de mogelijk geschikte locaties. Bij de uitwerking van de kazerne in de vervolgfase is bij het opstellen een concreet inrichtingsvoorstel het beoordelen en daarna beperken van lichthinder voor natuur en omwonenden een belangrijk aandachtspunt.	Gezonde en veilige leefomgeving	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden
83	Indiener vraagt of de ontsluiting rondom de Nijkekerbrug nog veilig te gebruiken zal zijn bij de realisatie van een kazerne in Zeewolde.	De Nijkerkerbrug is een knelpunt dat gaat ontstaan door de groei van algemene Flevoland. De nieuwe kazerne levert hier een bijdrage aan. Het geheel aan ontwikkelingen leidt ertoe dat de capaciteit van de Nijkerkersluis te klein is. Bij een te grote belasting van de capaciteit gaat ook de verkeersveiligheid achteruit. Om die reden is het van belang dat er aanpassingen plaatsvinden aan de Nijkerkersluis. In het vervolgonderzoek brengt Defensie de mobiliteitseffecten en eventuele mitigerende maatregelen in kaart.	Gezonde en veilige leefomgeving	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden
84	De indiener uit zorgen omtrent de mogelijke uitstoot (stikstof, fijnstof, etc.) bij de realisatie en ingebruikname van de nieuwe kazerne in Zeewolde en heeft grote vraagtekens bij de effecten op de leefbaarheid in het gebied.	In de uitvoering van de realisatie zal Defensie voldoen aan de wettelijke onderzoeken en voorwaarden. Dit betekent dat ingezet wordt op het vooraf zoveel mogelijk voorkomen van negatieve effecten, en indien nodig en verplicht zorgdragen voor voldoende compensatie en mitigatie.	Gezonde en veilige leefomgeving	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden
85	Indiener wijst erop dat de uitbreiding van Defensie met een nieuwe kazerne negatieve effecten veroorzaakt voor het wegennet en de natuur.	Defensie begrijpt de zorgen over de mogelijke toename van verkeersdruk en de impact op natuurwaarden door de komst van een nieuwe kazerne. Deze aspecten worden meegenomen in het planMER-onderzoek en de verdere uitwerking van het NPRD. Bij de ontwikkeling van de locatie wordt gestreefd naar het beperken	Gezonde en veilige leefomgeving	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden

		van voertuigbewegingen. Ook wordt bij de ruimtelijke inpassing rekening gehouden met ecologische waarden. Waar mogelijk worden mitigerende maatregelen getroffen om verstoring van natuur te voorkomen of te beperken.		
86	De indiener geeft aan dat het aantal woningen op locatie Zeewolde-Spiekweg niet correct weergegeven is in het MER.	Het aantal weergeven woningen in de tabellen van het achtergrondrapport is foutief. Het gaat om 20 gebouwen die geregistreerd zijn in het BAG, maar het gaat inderdaad om 9 woningen in plan-MER deel A en B. Dit wordt aangepast in de tabel.	Gezonde en veilige leefomgeving	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden
87	De indiener geeft aan dat bouwen in (zeer) diepe polders met zware klei en hoge grondwaterstanden leidt tot complexe funderingen, extra waterhuishoudkundige maatregelen en daardoor hogere bouw- en onderhoudskosten en langere doorlooptijden. Indiener vraagt zich af waarom er niet voor een hoger gelegen locatie is gekozen waar deze extra maatregelen niet nodig zijn.	Defensie begrijpt de zorgen over de technische en waterhuishoudkundige uitdagingen bij bouwen in (zeer) diepe polders met zware klei en hoge grondwaterstanden. De opmerkingen over funderingscomplexiteit, hogere kosten en langere doorlooptijden worden serieus genomen. Bij de locatiekeuze voor de nieuwe kazerne zijn meerdere alternatieven tegen elkaar afgewogen. Daarbij zijn ook bodemgesteldheid, waterhuishouding en bouwtechnische haalbaarheid meegenomen. De genoemde factoren hebben niet geleid tot een andere uitkomst van deze afweging. De gevolgen voor bouw en onderhoud worden meegenomen in de verdere uitwerking van het ontwerp en de planning. Daarbij wordt gestreefd naar een robuuste en toekomstbestendige inrichting van de locatie.	Klimaatadaptatie	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden
88	De indiener maakt zich zorgen over de overstromingsveiligheid van de locatie (onder NAP), de kwetsbaarheid bij dijkfalen en de vraag hoe deze risico's aantoonbaar worden gemitigeerd.	Defensie begrijpt dat er zorgen kunnen ontstaan over de ligging van het terrein en de mogelijke gevolgen voor veiligheid, bereikbaarheid en milieu. Bij de locatiekeuze is een zorgvuldige afweging gemaakt tussen verschillende factoren, waaronder militaire bruikbaarheid, waterveiligheid, ruimtelijke inpassing en bestaande infrastructuur. Uit deze afweging blijkt dat deze locatie, ondanks de ligging onder NAP, het meest kansrijk is voor de Kazerne voor Ondersteunende Eenheden. Bij de verdere uitwerking wordt uiteraard rekening gehouden met de geldende	Klimaatadaptatie	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden

		wet- en regelgeving. Risico's op het gebied van waterveiligheid, geluid en leefomgeving worden waar nodig nader onderzocht en beperkt.		
89	De indiener wijst erop dat een kazerne onder NAP in tijden van conflict een makkelijk doelwit kan zijn en vraagt om strategische onderbouwing voor de locatiekeuze en vraagt zich af hoe inwoners, dieren en bedrijven worden beschermd bij een aanval of dijkdoorbraak.	Defensie begrijpt dat er zorgen kunnen ontstaan over de ligging van het terrein en de mogelijke gevolgen voor veiligheid, bereikbaarheid en milieu. Bij de locatiekeuze is een zorgvuldige afweging gemaakt tussen verschillende factoren, waaronder militaire bruikbaarheid, waterveiligheid, ruimtelijke inpassing en bestaande infrastructuur. Uit deze afweging blijkt dat deze locatie, ondanks de ligging onder NAP, het meest kansrijk is voor de behoefte concentreren en versterken ondersteunende eenheden. Bij de verdere uitwerking wordt uiteraard rekening gehouden met de geldende wet- en regelgeving. Risico's op het gebied van waterveiligheid, geluid en leefomgeving worden waar nodig nader onderzocht en beperkt.	Klimaatadaptatie	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden
90	De indiener vraagt zich af of oefenen verantwoord is bij hevige regenval en hoge grondwaterstanden en verzoekt om nadere onderbouwing en onderzoek.	Defensie begrijpt dat er zorgen kunnen ontstaan over de ligging van het terrein en de mogelijke gevolgen voor veiligheid, bereikbaarheid en milieu. Bij de locatiekeuze is een zorgvuldige afweging gemaakt tussen verschillende factoren, waaronder militaire bruikbaarheid, waterveiligheid, ruimtelijke inpassing en bestaande infrastructuur. Uit deze afweging blijkt dat deze locatie, ondanks de ligging onder NAP, het meest kansrijk is voor de behoefte concentreren en versterken ondersteunende eenheden. Bij de verdere uitwerking wordt uiteraard rekening gehouden met de geldende wet- en regelgeving. Risico's op het gebied van waterveiligheid, geluid en leefomgeving worden waar nodig nader onderzocht en beperkt.	Klimaatadaptatie	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden
91	De indiener stelt voor om het perspectief 'water en bodem sturend' expliciet bij de onderzoeken te betrekken, inclusief emissies op het watersysteem.	In het planMER was "water en bodem sturend" een van de beoordelingscriteria. De keuze voor een locatie is gebaseerd op een brede afweging van ruimtelijke, operationele en maatschappelijke factoren. Bij uitwerking van een inrichtingsvoorstel in de	Klimaatadaptatie	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden

		vervolgfase zal water en bodem sturend wederom een leidend principe zijn en zullen de relevante partners voor het water- en bodemsysteem, zoals waterschap en Rijkswaterstaat, in een vroeg stadium worden betrokken.		
92	De indiener verzoekt om actuele gegevens (bijv. de meest recente bodemdalingskaart) te gebruiken en de gevolgen daarvan in onderzoek mee te nemen.	Bij de uitwerking van de kazerne in de vervolgfase zullen wij de meest actuele gegevens gebruiken als we op basis van een concreet inrichtingsvoorstel de effecten op bijvoorbeeld bodemdaling onderzoeken.	Klimaatadaptatie	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden
93	De indiener geeft aan dat de locatiekeuze mogelijk strijdig is met beleidsuitgangspunten (zoals de Nota Ruimte/criteria voor diepe polders) en vraagt om een toelichting.	Defensie heeft zorgvuldige afstemming gezocht met andere ministeries en Rijksprogramma's, waaronder de Nota Ruimte. De keuze voor een locatie is gebaseerd op een brede afweging van ruimtelijke, operationele en maatschappelijke factoren. Bij uitwerking van een inrichtingsvoorstel in de vervolgfase zal water en bodem sturend wederom een leidend principe zijn, en zullen de relevante partners voor het water- en bodemsysteem, zoals waterschap en Rijkswaterstaat, in een vroeg stadium worden betrokken. De uitgangspunten binnen het NPRD en ook de uitbreiding van Defensie sluiten daarmee aan bij de beleidsuitgangspunten van het Rijk. De uitbreiding van Defensie is op zijn beurt ook opgenomen in de Nota Ruimte.	Klimaatadaptatie	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden
94	De indiener uit kritiek op de transparantie en communicatie rond plannen, betwist klimaatuitgangspunten en vraagt om publieke verantwoording.	Defensie onderschrijft het belang van tijdige communicatie en een transparant proces en neemt de kritiek van indiener op het proces tot nu toe serieus. Voor wat betreft de klimaatuitgangspunten geldt dat de Commissie MER als onafhankelijk orgaan het planMER getoetst. Daarbij wordt zowel gekeken naar de aanpak, het detailniveau, de kwaliteit van de informatie en gevonden en beargumenteerde conclusies. Uit dit toetsingsadvies blijkt niet dat Defensie onjuiste aannames en gegevens in het planMER over het klimaat heeft opgenomen. Wel geeft de Commissie MER aan Defensie	Klimaatadaptatie	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden

		mee dat de risico's van klimaatverandering meer navolgbaar in de locatiekeuzes moet worden verwoord/meegenomen. Klimaat krijgt dan ook, net als andere belangen, aandacht in het vervolgtraject van het NPRD. Ook in het vervolgproces is nog steeds het streven naar een transparant en navolgbaar proces mede in het licht van publieke verantwoording.		
95	De indiener vraagt of ophoging nodig is en zo ja, hoeveel meter om de beoogde bebouwing waterveilig te kunnen realiseren.	Defensie begrijpt de zorgen over bouwtechnische uitdagingen in diepe polders. Bij de locatiekeuze zijn meerdere alternatieven afgewogen. De genoemde bodemomstandigheden hebben niet geleid tot een andere uitkomst van deze afweging. Er zijn op dit moment geen plannen om het terrein op te hogen; daar wordt geen noodzaak toe gezien. Bouw- en waterhuishoudkundige maatregelen worden meegenomen in de verdere uitwerking van het ontwerp.	Klimaatadaptatie	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden
96	De indiener vraagt zich af hoe er specifiek voor het landelijk gebied rekening wordt gehouden thema's zoals water, bodem en klimaat.	Defensie begrijpt de vraag hoe bij de ontwikkeling van de kazerne rekening wordt gehouden met thema's zoals water, bodem en klimaat, specifiek in het landelijk gebied. Deze thema's zijn van groot belang en vragen om extra aandacht in de vervolgfase van het project. De zienswijze onderstreept het belang van deze aanpak en wordt meegenomen in het vervolgproces.	Klimaatadaptatie	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden
97	De indiener maakt zich zorgen over onomkeerbare aantasting van de kernkwaliteiten van het gebied, waaronder openheid, biodiversiteit en infrastructuur door de schaal en aard van de kazerne.	Defensie begrijpt de zorgen over mogelijke aantasting van de kernkwaliteiten van het gebied, zoals openheid, biodiversiteit en de bestaande infrastructuur. De schaal en aard van de kazerne betekenen een ingrijpende ruimtelijke verandering, en dat vraagt om zorgvuldigheid. Defensie erkent de landschappelijke waarde van het gebied en houdt hier bij het ontwerp nadrukkelijk rekening mee, net zoals bij thema's als natuur en mobiliteit. De kazerne zal leiden tot meer vervoersbewegingen en ruimtelijke druk, maar Defensie streeft naar een inpassing die de omgeving respecteert en waar mogelijk versterkt.	Landschap en erfgoed	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden

		Samen met lokale en regionale partijen wordt gewerkt aan een gebiedsproces waarin alle opgaven zoals inpassing, natuur en infrastructuur een plek krijgen. De zienswijze onderstreept het belang van deze integrale benadering en wordt meegenomen in het vervolgproces.		
98	De indiener maakt zich zorgen om de archeologische waarden en vindplaatsen in het gebied en vraagt om KNA-conform archeologisch onderzoek met publieksparticipatie en bescherming van cultuurhistorische waarden in relatie tot het landschap.	In de vervolgfase zal het plan in een gebiedsproces op transparante wijze verder uitgewerkt worden in een inrichtingsvoorstel met aandacht voor landschappelijke inpassing en cultuurhistorische waarden. Op basis van dit concrete inrichtingsvoorstel zal verdiepend archeologisch onderzoek plaatsvinden.	Landschap en erfgoed	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden
99	De indiener vraagt zich af hoe terreinophoging zich verhoudt met de openheid en natuurlijke hoogteverschillen in het landschap en stelt voor om ontgravingen en ophogingen zoveel mogelijk te vermijden bij de inrichting van het terrein.	Defensie begrijpt de zorg over het effect van terreinophoging op de openheid en natuurlijke hoogteverschillen in het landschap. De wens om ontgravingen en ophogingen zoveel mogelijk te vermijden bij de inrichting van het terrein is duidelijk en wordt serieus genomen. Bij het ontwerp en de inrichting van nieuwe locaties wordt gestreefd naar een ruimtelijke inpassing die zoveel mogelijk aansluit bij de bestaande landschappelijke kenmerken.	Landschap en erfgoed	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden
100	De indiener geeft aan dat de grootschalige ontwikkeling afbreuk doet aan het open polderlandschap, de ruimtelijke kwaliteit en de identiteit van het gebied en vraagt zich af of dit meegenomen wordt.	In het planMER zijn de alternatieven onderling vergeleken op het criterium landschap. Hierbij wordt voor alle locaties een negatief effect voorzien, omdat zij in open polderlandschap liggen. Bij de uitwerking van het inrichtingsvoorstel in de volgende fase is de landschappelijke inpassing een belangrijk aandachtspunt. In het gebiedsproces wordt ruimte gemaakt om daarin met ons mee te denken.	Landschap en erfgoed	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden
101	Indiener geeft aan negatieve effecten te verwachten, op zowel ruimtelijk als sociaal vlak.	Defensie erkent de zorg over ruimtelijke en sociale gevolgen. Bij het concentreren van ondersteunende eenheden wordt nadrukkelijk gekeken naar de impact op de omgeving. In het Ontwerp-NPRD zijn maatregelen opgenomen om hinder te beperken. De zienswijze wordt meegenomen bij het verder uitwerken van deze maatregelen in	Landschap en erfgoed	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden

		overleg met regionale partners.		
102	Indiener maakt zich zorgen om de leefomgeving van omwonenden en recreanten die gebruik maken van het gebied en geeft aan dat de komst van Defensie niet ten koste mag gaan van lokale (duurzaamheids)ambities en ontwikkelingen.	Defensie begrijpt de zorgen over de impact van de kazerne op de leefomgeving van omwonenden en recreanten en andere ruimtelijke ontwikkelingen. Defensie streeft naar een zorgvuldige inpassing van de kazerne, waarbij de omgeving niet alleen wordt ontzien, maar waar mogelijk ook wordt versterkt. In de vervolgfase van het project wordt nadrukkelijk rekening gehouden met bestaande functies en belangen in de regio.	Landschap en erfgoed	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden
103	Indiener vraagt zich af of de impact van activiteiten zoals mobiliteit, lichtemissies en geluid op omringende gebieden met landschappelijke waarden (zoals Arkemheen en Veluwerandmeren) ook is meegenomen.	Deze gebieden liggen op grotere afstand en ondervinden geen noemenswaardige impact door de behoefte concentreren en versterken ondersteunende eenheden.	Landschap en erfgoed	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden
104	De indiener stelt dat de bestaande infrastructuur kwetsbaar en ontoereikend is (smalle wegen, beperkte invalswegen) en dat intensivering zonder forse investeringen onverantwoord is.	Het aspect mobiliteit is als onderdeel onderzocht in het planMER. Daarbij is vastgesteld dat de komst van de nieuwe kazerne leidt tot een beperkte verslechtering van de bestaande verkeerssituatie. De druk op de infrastructuur neemt bovendien verder toe door andere ruimtelijke ontwikkelingen in de regio, zoals de woningbouwopgave. Om die reden is mobiliteit als aandachtspunt opgenomen in het NPRD. Defensie onderkent de zorgen over structurele verkeersknelpunten, zoals bij knooppunt Hoevelaken, de N301/N305 en de Nijkerkerbrug. Deze zorgen worden serieus genomen. Defensie werkt samen met de regio welke randvoorwaarden nodig zijn met betrekking tot de mobiliteit en de doorstroming op aan- en afvoerwegen richting Flevoland. Daarbij wordt ook gekeken naar uitstralingseffecten en ontwikkelingen in de naastgelegen provincies, zoals verkeer van en naar Nijkerk in combinatie met de intensivering van activiteiten in Stroe en Ermelo. Defensie zal naar aanleiding hiervan in gesprek gaan met het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat.	Mobiliteit	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden

105	De indiener maakt zich zorgen over de beperkte capaciteit, storingsgevoeligheid en openingsregimes van de Nijkerkerbrug/sluis; nu al ontstaan files en met ~7.000 medewerkers en zwaar materieel dreigt een verkeersinfarct. Men vraagt om structurele oplossingen (verbreding/vaste brug/aquaduct) en wijst op neveneffecten voor Natura 2000 en de A28/A1.	Het aspect mobiliteit is als onderdeel onderzocht in het planMER. Daarbij is vastgesteld dat de komst van de nieuwe kazerne leidt tot een beperkte verslechtering van de bestaande verkeerssituatie waaronder de Nijkerkersluis. De druk op de infrastructuur neemt bovendien verder toe door andere ruimtelijke ontwikkelingen in de regio, zoals de woningbouwopgave. Om die reden is mobiliteit als aandachtspunt opgenomen in het NPRD. Defensie onderkent de zorgen over de Nijkerkersluis. Deze zorgen worden serieus genomen. Defensie werkt samen met de regio welke randvoorwaarden nodig zijn met betrekking tot de mobiliteit en de doorstroming op aan- en afvoerwegen richting Flevoland. Defensie zal naar aanleiding hiervan in gesprek gaan met het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat.	Mobiliteit	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden
106	De indiener geeft aan dat Zeewolde-Spiekweg en N301 nu al vaak vaststaan en dat lokale kruispunten in Nijkerk (o.a. Patroonstraat, Nijverheidsstraat, Watergoorweg, Amersfoortseweg) onvoldoende capaciteit en verkeersveiligheid bieden; men vraagt om concrete maatregelen, goede fasering en realistische verkeersverdeling voor de beoogde locatie.	Het aspect mobiliteit is als onderdeel onderzocht in het planMER. Daarbij is vastgesteld dat de komst van de nieuwe kazerne leidt tot een beperkte verslechtering van de bestaande verkeerssituatie. Op delen van de betrokken trajecten is nu al sprake van verkeerscongestie. De druk op de infrastructuur neemt bovendien verder toe door andere ruimtelijke ontwikkelingen in de regio, zoals de woningbouwopgave. Om die reden is mobiliteit als aandachtspunt opgenomen in het NPRD. Defensie onderkent de zorgen over structurele verkeersknelpunten. Samen met provincies en gemeenten in Flevoland en Gelderland, en andere verantwoordelijke partijen, werkt Defensie aan een robuust mobiliteitsplan.	Mobiliteit	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden
107	De indiener wijst op bestaande filedruk op A28/A1 en het fileknooppunt Hoevelaken; extra verkeer door de kazerne en intensiveringen elders vragen om regionale maatregelen en afstemming (bv. met woningbouw) om verslechtering van de bereikbaarheid te voorkomen.	Het aspect mobiliteit is als onderdeel onderzocht in het planMER. Daarbij is vastgesteld dat de komst van de nieuwe kazerne leidt tot een beperkte verslechtering van de bestaande verkeerssituatie. Op delen van de betrokken trajecten is nu al sprake van verkeerscongestie. De druk op de infrastructuur	Mobiliteit	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden

		neemt bovendien verder toe door andere ruimtelijke ontwikkelingen in de regio, zoals de woningbouwopgave. Om die reden is mobiliteit als aandachtspunt opgenomen in het NPRD. Defensie onderkent de zorgen over structurele verkeersknelpunten. Samen met provincies en gemeenten in Flevoland en Gelderland, en andere verantwoordelijke partijen, werkt Defensie aan een robuust mobiliteitsplan.		
108	De indiener stelt voor om OV substantieel te verbeteren: doortrekken Intercity Amersfoort–Nijkerk–Harderwijk (2×/uur) met keervoorziening Harderwijk, opwaarderen stations en een volwaardige hubfunctie; busverbindingen zijn nu ontoereikend en MER-teksten over frequenties zijn onjuist—er is behoefte aan een realistisch modal-splitplan om verkeer te verleggen van de weg naar OV/fiets.	Er is nog geen beeld van de wijze waarop de kazerne via het OV ontsloten wordt. Defensie ondersteunt de oproep om in te zetten op een robuuste OV-verbinding. In het gebiedsproces zullen de gesprekken hierover plaats gaan vinden. De MER concludeert dat met de huidige OV-verbindingen in de nabijheid van de voorkeurslocatie, de werknemer in belangrijke mate afhankelijk zal zijn van de auto. Defensie streeft er wel naar de modal split te verbeteren.	Mobiliteit	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden
109	De indiener stelt voor om (lease)autologistiek en parkeren te verplaatsen naar een locatie nabij de snelweg, zodat verkeersbewegingen op/naar het kazerneterrein verminderen en schaarse ruimte op het terrein vrijkomt.	Defensie dankt de indiener voor de suggestie om autologistiek en parkeren te verplaatsen richting de snelweg. Deze suggestie wordt niet verder uitgewerkt, omdat Defensie op dit moment geen aanleiding ziet om deze functies los te koppelen van het kazerneterrein.	Mobiliteit	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden
110	De indiener bekritiseert de MER/planMER-onderbouwing: onjuist “huidig” basisjaar (2018), rekenen met 2030 i.p.v. 2040, te lage verkeersgeneratie en onduidelijke I/C-presentatie; gevraagd wordt om een robuuster, toekomstvast mobiliteitsonderzoek met passende modellen.	Defensie heeft het enige bruikbare verkeersmodel van Flevoland gebruikt voor de analyses. Hierbij is het basisjaar wel 2018, maar is de huidige situatie op 2024 geent. De verkeersgeneratie is een worst-case aanname en dus nog hoog ingeschat, dit in verband met binnenslapers. Echter, er is een aanvullend verkeersonderzoek uitgevoerd voor de Aanvulling van het planMER met een actueler model.	Mobiliteit	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden
111	De indiener geeft aan dat Oosterwold (A27-ontsluiting) mobiliteit technisch toekomstbestendiger is en minder effecten heeft op lokale kernen en natuur; men vraagt om de keuze open te houden en beide locaties volledig en eerlijk te vergelijken.	In het planMER is op verschillende manieren inzichtelijk gemaakt hoe de locaties verschillen van elkaar. Ook de genoemde punten zijn daarin opgenomen. Het kabinet heeft de locatie Zeewolde-Spiekweg aangewezen als locatie voor deze behoefte.	Mobiliteit	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden

112	De indiener stelt juist dat Oosterwold onvoldoende is ontsloten op hoofdassen, dat wegen smal zijn en agrarisch verkeer domineert; men vreest verkeersonveiligheid en extra druk op secundaire wegen.	Defensie dankt de indieners voor de zienswijze. Het alternatief Oosterwold om meerdere redenen niet de voorkeursalternatief geworden.	Mobiliteit	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden
113	De indiener verwacht omvangrijke (dure) ingrepen—van verbredingen tot een nieuwe brug of aquaduct—en vraagt om de noodzaak, kosten, hinder en fasering vooraf helder te onderbouwen.	Defensie begrijpt de zorgen over de mogelijke omvang en kosten van infrastructurele ingrepen, zoals verbredingen, een nieuwe brug of een aquaduct. Ook de vragen over hinder en fasering zijn terecht en worden serieus genomen. In deze fase van het NPRD zijn nog niet alle maatregelen uitgewerkt. De noodzaak, kosten, uitvoerbaarheid en mogelijke overlast van infrastructurele aanpassingen worden in het vervolgtraject nader onderzocht.	Mobiliteit	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden
114	De indiener voorziet hinder voor campings en recreatieve voorzieningen door extra verkeer en bouwlogistiek en vraagt om mitigerende maatregelen en zorgvuldige routekeuze.	Defensie begrijpt de zorgen over mogelijke hinder voor campings en recreatieve voorzieningen door extra verkeer en bouwlogistiek. Bij de uitvoering van werkzaamheden wordt gestreefd naar het zoveel mogelijk beperken van overlast. De aanbeveling om mitigerende maatregelen te treffen en zorgvuldig om te gaan met routekeuze wordt meegenomen in de verdere uitwerking van het NPRD. Daarbij wordt ook afgestemd met lokale partijen.	Mobiliteit	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden
115	De indiener maakt zich in algemene zin zorgen over structurele toename van verkeer, meer files en afnemende bereikbaarheid en vraagt om randvoorwaarden en tijdige maatregelen vóór realisatie.	Het aspect mobiliteit is als onderdeel onderzocht in het planMER. Daarbij is vastgesteld dat de komst van de nieuwe kazerne leidt tot een beperkte verslechtering van de bestaande verkeerssituatie. Op delen van de betrokken trajecten is nu al sprake van verkeerscongestie. De druk op de infrastructuur neemt bovendien verder toe door andere ruimtelijke ontwikkelingen in de regio, zoals de woningbouwopgave. Om die reden is mobiliteit als aandachtspunt opgenomen in het NPRD. Defensie onderkent de zorgen over structurele verkeersknelpunten. Samen met provincies en gemeenten in Flevoland en Gelderland, en andere verantwoordelijke partijen zoals het ministerie van Infrastructuur	Mobiliteit	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden

		en Waterstaat, werkt Defensie aan een robuust mobiliteitsplan.		
116	De indiener geeft aan dat specifieke knelpunten (zoals de Nijkerkerbrug en de Koningsweg) en de draagkracht van N- en rijkswegen eerst moeten worden aangepakt; waar nodig dient asfalt te worden vervangen door beton voor zwaar materieel.	Het aspect mobiliteit is als onderdeel onderzocht in het planMER. Daarbij is vastgesteld dat de komst van de nieuwe kazerne leidt tot een beperkte verslechtering van de bestaande verkeerssituatie. Op delen van de betrokken trajecten is nu al sprake van verkeerscongestie. De druk op de infrastructuur neemt bovendien verder toe door andere ruimtelijke ontwikkelingen in de regio, zoals de woningbouwopgave. Om die reden is mobiliteit als aandachtspunt opgenomen in het NPRD. Defensie onderkent de zorgen over structurele verkeersknelpunten. Deze zorgen worden serieus genomen. Samen met provincies en gemeenten in Flevoland en Gelderland, en andere verantwoordelijke partijen zoals het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat, werkt Defensie aan een robuust mobiliteitsplan en eventuele maatregelen.	Mobiliteit	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden
117	De indiener maakt zich zorgen over aantasting en verstoring van nabijgelegen Natura 2000-gebieden (o.a. Polder Arkemheen en de Veluwerandmeren), door bouw- en gebruiksfase van de kazerne, extra verkeer (o.a. N301) en oefenactiviteiten (geluid/zicht/lichthinder), en vraagt om zorgvuldige passende beoordeling, mitigatie en/of heroverweging van de locatie.	In het planMER en de Passende Beoordeling zijn aantasting en verstoring van Natura 2000-gebieden benoemd. De verwachting is dat dit alleen gaat om stikstofeffecten, overige effecten worden niet verwacht. Ten aanzien van stikstofdepositie geldt dat door verdwijnen van landbouwgrond er mogelijkheden zijn voor saldering als mitigerende maatregel (met inachtneming van de regelgeving hierbij). Dit is benoemd in de Passende Beoordeling en zal in een vervolgfase nader uitgewerkt worden.	Natuur	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden
118	De indiener geeft aan dat het gebied onderdeel is van het Natuurnetwerk Nederland en een cruciale verbindingszone vormt (o.a. Horsterwold, Stille Kern), en vreest versnippering en verlies van natuurwaarden; verzoekt behoud, inpassing buiten NNN-grenzen en een natuurinclusieve uitwerking.	Defensie begrijpt de zorgen over mogelijke versnippering van natuurwaarden en de impact op het Natuurnetwerk Nederland, waaronder belangrijke verbindingszones zoals het Horsterwold en de Stille Kern. In het NPRD is het belang van natuurcompensatie en ruimtelijke inpassing benoemd. In de vervolgfase wordt gekeken naar behoud van natuurwaarden,	Natuur	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden

		een natuurinclusieve uitwerking en het voorkomen van versnippering.		
119	De indiener wijst op risico's voor biodiversiteit en beschermde soorten (o.a. das, damhert, grutto) door habitatverlies, barrièrewerking (hekken/infrastructuur) en verstoring; vraagt gedegen ecologische onderbouwing, soortenonderzoek en herstelmaatregelen.	Het planMER-onderzoek is gericht geweest op de locatiekeuze. Na het besluit van de Tweede Kamer eind 2025, volgt een gebiedsproces. De door de indiener opgebrachte punten worden dan verder onderzocht en uitgewerkt.	Natuur	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden
120	De indiener waarschuwt voor lichthinder en nachtelijke verstoring van natuur en stilte, mede in relatie tot kwetsbare vogel- en zoogdiersoorten, en stelt voor lichtarme inrichting/maatregelen ter bescherming van donkerte.	Defensie begrijpt de zorgen over mogelijke lichthinder en nachtelijke verstoring van natuur en stilte, zeker in relatie tot kwetsbare vogel- en zoogdiersoorten. Deze zorgen worden serieus genomen. In de vervolgfase en in de gebruiksfase van de kazerne wordt, waar het kan, rekening gehouden met het beperken van lichthinder. Defensie streeft naar een inrichting die de duisternis zoveel mogelijk respecteert, bijvoorbeeld door het toepassen van lichtarme maatregelen en gerichte verlichting. Waar dit technisch en operationeel mogelijk is, worden deze maatregelen toegepast om negatieve effecten op natuur en omgeving te beperken.	Natuur	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden
121	De indiener vraagt zich af of de stikstofeffecten volledig en juist zijn berekend (bouw- én gebruiksfase), wijst op de positie van PAS-melders en beperkingen van (intern/extern) salderen, en pleit tegen uitzonderingsposities voor Defensie.	In het planMER en de Passende Beoordeling is stikstofdepositie beschouwd. Hierbij geldt dat door verdwijnen van landbouwgrond er mogelijkheden zijn voor saldering als mitigerende maatregel (met inachtneming regelgeving hierbij). Dit is benoemd in de Passende Beoordeling en zal in een vervolgfase nader uitgewerkt worden. Defensie heeft momenteel geen uitzonderingspositie.	Natuur	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden
122	De indiener stelt voor om alternatieve locaties (o.a. Oosterwold, 't Harde, Lelystad Airport, Ermelo/Stroe, Oostvaardersplassen) te verkiezen/onderzoeken vanwege minder natuurimpact en betere ontsluiting.	Defensie waardeert het meedenken over de locatiekeuze voor de nieuwe kazerne en erkent de zorgen die zijn geuit over de impact op natuur, landschap, recreatie, inwoners en agrariërs. De keuze voor Zeewolde-Spiekweg is zorgvuldig tot stand gekomen. In het planMER zijn meerdere alternatieven onderzocht en vergeleken. Mede op basis van het planMER is Zeewolde-Spiekweg	Natuur	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden

		het voorkeursalternatief geworden. De concentratie van ondersteunende eenheden op één plek is noodzakelijk om de samenhang binnen de krijgsmacht te versterken. Dit draagt aan het versterken van de operationele capaciteiten.		
123	De indiener stelt voor om natuurcompensatie en natuurinclusieve inpassing (bijv. via een Ecologische Samenwerkingsovereenkomst) primair binnen het defensieterrein te realiseren en geen extra landbouwgrond aan te spreken.	Defensie begrijpt de zorgen over mogelijke versnippering van natuurwaarden en de impact op het Natuurnetwerk Nederland, waaronder belangrijke verbindingszones zoals het Horsterwold en de Stille Kern. In het NPRD is het belang van natuurcompensatie en ruimtelijke inpassing benoemd. In de vervolgfase wordt gekeken naar behoud van natuurwaarden, een natuurinclusieve uitwerking en het voorkomen van versnippering.	Natuur	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden
124	Indiener vraagt of het klopt dat zijn/haar pand net ten westen van het voorkeursalternatief voor de nieuwe kazerne is ingetekend voor een ecologische verbinding.	Defensie heeft geen plannen voor een ecologische verbinding buiten het ingetekende gebied van het Voorkeursalternatief.	Natuur	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden
125	De indiener verzoekt aan te geven hoe het natuurbelang wordt geborgd en hoe een bijdrage wordt geleverd aan de versterking van de recreatiefunctie.	Defensie begrijpt de zorgen over het behoud van natuurwaarden en de wens om de recreatiefunctie in het gebied te versterken. Deze punten zijn belangrijk en worden meegenomen in de verdere uitwerking van het project. In het NPRD is natuurcompensatie als aandachtspunt opgenomen. Uit de planMER blijkt dat compensatie nodig zal zijn. In de vervolgfase wordt daarom nadrukkelijk aandacht besteed aan natuurcompensatie en ruimtelijke inpassing. De locatie biedt hiervoor voldoende ruimte, zodat negatieve effecten kunnen worden beperkt en waar mogelijk gecompenseerd. Daarnaast wordt in de voorgenomen gebiedsgerichte aanpak ook gekeken naar bredere ruimtelijke opgaven, waaronder recreatie.	Natuur	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden
126	De indiener vindt de locatiekeuze ongeschikt vanwege natuurvernietiging en/of andere redenen.	Defensie begrijpt de zorgen over mogelijke versnippering van natuurwaarden en de impact op het Natuurnetwerk Nederland, waaronder belangrijke verbindingszones zoals het Horsterwold en de Stille Kern. In het Ontwerp-	Natuur	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden

		NPRD is het belang van natuurcompensatie en ruimtelijke inpassing benoemd. In de vervolgfase wordt gekeken naar behoud van natuurwaarden, een natuurinclusieve uitwerking en het voorkomen van versnippering.		
127	De indiener waarschuwt voor het onomkeerbaar verlies van zeer vruchtbare poldergrond en de negatieve gevolgen daarvan voor voedselzekerheid en duurzaamheid.	In het planMER blijkt dat alternatieven op het criterium landbouw vergelijkbaar scoren. Bij de verdere uitwerking van het inrichtingsvoorstel in de vervolgfase zal nader gekeken welke mogelijkheden er zijn om in het ontwerp optimalisaties en/of mitigerende maatregelen toe te passen.	Ruimtegebruik	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden
128	De indiener geeft aan dat aanwezige campings, het Scoutinglandgoed, stranden en recreatieve rust en routes (o.a. randmeren/Horsterwold/Stille Kern) ernstig zal worden aangetast.	Het planMER laat inderdaad zien dat het alternatief Zeewolde-Spiekweg de laagste score heeft op het criterium recreatie. Op het totaal van criteria komt Zeewolde-Spiekweg desalniettemin als voorkeursalternatief naar voren. Bij de verdere uitwerking van het inrichtingsvoorstel in de vervolgfase zal, in een gebiedsproces, onderzocht worden hoe de negatieve effecten kunnen worden gemitigeerd en/of koppelkansen mogelijk zijn.	Ruimtegebruik	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden
129	De indiener verwacht extra druk op de lokale woningmarkt, risico op waardedaling en onvoldoende nabijgelegen huisvestingsmogelijkheden voor personeel.	Defensie begrijpt de zorgen over mogelijke druk op de lokale woningmarkt door huisvesting voor personeel als gevolg van de nieuwe kazerne en militairmedegebruik van Lelystad Airport. Deze ontwikkeling sluit aan bij de bredere woningbouwopgave in de regio. In Flevoland zijn grootschalige woningbouwprojecten voorzien, waarmee ook de huisvestingsmogelijkheden voor defensiepersoneel worden vergroot. Defensie blijft hierover met de andere medeoverheden in gesprek ook tijdens de vorming van de gezamenlijke gebiedsvisie om de inpassing zorgvuldig te laten verlopen.	Ruimtegebruik	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden
130	De indiener maakt bezwaar tegen onteigening en het nationaal voorkeursrecht en wijst op het wegvallen van bedrijfscontinuïteit en opvolgingskansen.	Defensie begrijpt dat het vestigen van een voorkeursrecht en de aankondiging van onteigening vragen oproept. Deze instrumenten raken aan het element van eigendom en worden daarom alleen weloverwogen ingezet. Wat betreft de voorkeursrechten geldt dat deze zijn neergelegd in afzonderlijke besluiten	Ruimtegebruik	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden

		van de minister van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening en hebben daarom een eigen rechtsbeschermingsprocedure. Dit betekent dat personen die bezwaar hebben tegen een voorkeursrecht dit kenbaar kunnen maken in reactie op het besluit tot vaststellen van het voorkeursrecht. Vervolgens kan indien nodig beroep worden ingesteld bij de bestuursrechter. De desbetreffende voorkeursbesluiten van de minister van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening hebben eind mei 2025 voor zes weken ter inzage gelegen. In die periode was het mogelijk om bezwaar te maken. Omdat indiener aangeeft bezwaar te maken tegen het voorkeursrecht, is deze doorgestuurd richting de minister van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening als bevoegd gezag voor het voorkeursrecht. Wat betreft onteigening geldt dat Defensie zorgvuldig per locatie zal nagaan of het toepassen van onteigening een passend middel is. Defensie houdt zich daarbij aan de geldende wet- en regelgeving. Voordat Defensie over zal gaan tot het starten van een onteigeningsprocedure, zal Defensie eerst proberen om er gezamenlijk uit te komen in de zogenoemde minnelijke fase. Er zal dus in goed overleg gesproken worden over de mogelijkheden om overeenstemming te bereiken alvorens wordt overgegaan tot het inzetten van onteigening.		
131	De indiener vraagt om veilige oversteekvoorzieningen voor fietsers/voetgangers (bijv. bij een ei-rotonde) en bescherming van schoolroutes.	In de vervolgfase zal het plan in een gebiedsproces op transparante wijze verder uitgewerkt worden in een inrichtingsvoorstel. Hierbij zal nadrukkelijk aandacht zijn voor de ontsluiting van het kazerneterrein en het waarborgen van verkeersveiligheid voor fietsers en voetgangers.	Ruimtegebruik	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden
132	Indiener vraagt om de locatiekeuze voor de kazerne ter concentratie en versterking van ondersteunende eenheden te heroverwegen vanwege diverse redenen (o.a. toekomstvisie Zeewolde, de unieke	Defensie waardeert het meedenken over de locatiekeuze voor de nieuwe kazerne en erkent de zorgen die zijn geuit over de impact op natuur, landschap, recreatie, inwoners en agrariërs. De keuze	Ruimtegebruik	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden

	waarden en kwatsbaarheden van het randmerengebied en impact op natuur, landschap, recreatie, inwoners en agrariers) en/of draagt daarbij alternatieve (defensie)locaties aan, zoals Ermelo en Stroe.	voor Zeewolde-Spiekweg is zorgvuldig tot stand gekomen. In het planMER zijn meerdere alternatieven onderzocht en vergeleken. Mede op basis van het planMER is Zeewolde-Spiekweg het voorkeursalternatief geworden. De concentratie van ondersteunende eenheden op één plek is noodzakelijk om de samenhang binnen de krijgsmacht te versterken. Dit draagt aan het versterken van de operationele capaciteiten.		
133	De indiener maakt zich zorgen over stress en schade bij vee en het voortbestaan van paarden- en melkveebedrijven (bijv. melkafname), inclusief mogelijke economische schade.	Defensie erkent de zorgen. Deze punten worden meegenomen in de gebiedsgerichte aanpak. Defensie handelt conform de geldende wet- en regelgeving. Dit betekent dat monitoring plaatsvindt waar dat wettelijk vereist is, en dat schadeherstel of compensatie wordt toegepast wanneer daar aanleiding toe is. De invulling hiervan gebeurt in overleg met bevoegde gezagen en betrokken partijen.	Ruimtegebruik	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden
134	Indiener stelt het Horsterwold als locatiekeuze voor de kazerne t.b.v. de concentratie en versterking van ondersteunende eenheden voor.	Defensie waardeert het voorstel om het Horsterwold te overwegen als locatie voor de concentratie en versterking van ondersteunende eenheden. In het planMER-onderzoek zijn meerdere alternatieven onderzocht. Uit de vergelijking blijkt dat het alternatief Zeewolde-Spiekweg de minste impact heeft op de omgeving en het beste aansluit bij de operationele behoeften van Defensie. Op basis van deze analyse heeft Defensie het kabinet geadviseerd om Zeewolde-Spiekweg als voorkeursalternatief aan te wijzen. Defensie ziet geen reden om dit voorkeursalternatief te wijzigen.	Ruimtegebruik	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden
135	De indiener vraagt bevestiging van een eerder gedane belofte op/rondom Ermelo omtrent het uitblijven van nieuwbouw op de stormbaan en de plaatsing van het hekwerk. Ook nu Ermelo (mogelijk) wordt uitgebreid.	Defensie begrijpt het belang van eerdere toezeggingen over het uitblijven van nieuwbouw op de stormbaan en de plaatsing van het hekwerk. De uitbreiding van ondersteunende eenheden op of rond Ermelo verandert deze afspraak niet.	Ruimtegebruik	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden
136	De indiener stelt voor om te kiezen voor spreiding of bestaande kazernes op hoger gelegen locaties (boven NAP), zoals op de Veluwe.	Defensie waardeert het meedenken over de locatiekeuze en begrijpt de zorg over het plaatsen van een kazerne onder zeeniveau. Waterveilig-	Water	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden

		heid is een belangrijk aandachtspunt, zeker in een regio als Flevoland. Bij de locatiekeuze is een zorgvuldige afweging gemaakt tussen verschillende factoren, waaronder militaire bruikbaarheid, waterveiligheid, ruimtelijke inpassing en bestaande infrastructuur. Uit deze afweging blijkt dat deze locatie, ondanks de ligging onder NAP, het meest kansrijk is voor de kazerne voor ondersteunende eenheden. Bij uitwerking van een inrichtingsvoorstel in de volgende planfase zal water en bodem sturend wederom een leidend principe zijn, en zullen de relevante partners voor het water- en bodemsysteem, zoals waterschap en Rijkswaterstaat, in een vroeg stadium worden betrokken. Risico's op het gebied van waterveiligheid, geluid en leefomgeving worden waar nodig nader onderzocht en beperkt.		
137	De indiener geeft aan dat de huidige en toekomstige drinkwatervoorziening (druk, leveringszekerheid en ruimte voor nieuwe winningen/ASV) onder druk kan komen en dat afstemming met het drinkwaterbedrijf nodig is.	Defensie neemt de zorgen over druk op de huidige en toekomstige drinkwatervoorziening, waaronder leveringszekerheid, ruimte voor nieuwe winningen en autonome strategische voorzieningen (ASV) serieus. Defensie erkent het belang van een robuuste en betrouwbare drinkwatervoorziening voor de omgeving. Er zijn contacten met het drinkwaterbedrijf. In de uitvoeringsfase wordt het gesprek vervolgd over mogelijke effecten en ruimtelijke behoeften. Deze afstemming is gericht op het tijdig identificeren van knelpunten en het gezamenlijk zoeken naar passende oplossingen. Defensie zal zich te allen tijden houden aan de geldende wet- en regelgeving hieromtrent zoals de kaderrichtlijn water en het drinkwaterbesluit.	Water	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden
138	De indiener vraagt aandacht voor risico's op aantasting van de grondwaterkwaliteit, kwel en peilbeheer door bouw en gebruik van de kazerne.	Defensie is het eens met de genoemde risico's door indiener en zal vroegtijdig starten met een (geo)hydrologisch onderzoek en hierover met het waterschap contact opnemen. Defensie zal zich te allen tijden houden aan de geldende wet- en regelgeving	Water	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden

		hieromtrent zoals de kaderrichtlijn water en het drinkwaterbesluit.		
139	De indiener stelt voor om afvalwaterstromen aan te sluiten en te zuiveren via het waterschap en vraagt te borgen dat KRW-doelen en oppervlaktewaterkwaliteit niet worden verslechterd.	Defensie is gebonden aan wet- en regelgeving, waaronder ook de bepalingen van de Kaderrichtlijn Water. Indien er significante negatieve effecten op de waterkwaliteit te verwachten zijn door toedoen van militaire activiteiten, dan zal Defensie met de desbetreffende waterkwaliteitsbeheerder - veelal het waterschap -in gesprek gaan om te bezien welke preventieve en mitigerende maatregelen getroffen kunnen worden.	Water	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden
140	De indiener wijst op ontwerp- en hydrologische effecten (ophoging, hoge grondwaterstand, badkuipwerking) en wil dat maatregelen en onderbouwing met onderzoek worden uitgewerkt.	Defensie is het eens met de genoemde risico's door indiener en zal vroegtijdig starten met een (geo)hydrologisch onderzoek en hierover met het waterschap contact opnemen.	Water	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden
141	De indiener maakt zich zorgen over effecten op landbouwgronden en recreatie/toerisme (o.a. Scouting/camping) inclusief mogelijke water gerelateerde hinder of vervuiling.	Defensie begrijpt de zorgen over mogelijke effecten van defensieactiviteiten op landbouwgronden, recreatie en toerisme, waaronder campings en scoutinglocaties. Ook de zorg over water gerelateerde hinder of vervuiling wordt serieus genomen. Deze punten zijn belangrijk en worden meegenomen in de verdere uitwerking van het programma. Defensie streeft ernaar om negatieve effecten op landbouw en recreatie zoveel mogelijk te beperken. In de gebiedsgerichte aanpak wordt gekeken naar bredere ruimtelijke opgaven, waaronder recreatie, natuur en waterkwaliteit. Daarbij wordt gezocht naar een zorgvuldige balans tussen militaire inzet en de kwaliteit van de leefomgeving.	Water	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden
142	De indiener maakt zich zorgen over het plaatsen van een kazerne onder NAP en de gevolgen van een (opzettelijke) dijkdoorbraak of overstroming—waarbij Flevoland, vitale voorzieningen en omliggende woongebieden in gevaar kunnen komen en evacuaties nodig kunnen zijn. Wie kan er verantwoordelijk worden gesteld mocht er een aanval op de kazerne zijn en de inwoners van Flevoland in gevaar en/of gedupeerd gera-	Het overstromingsrisico is in het planMER beoordeeld en daarmee is het ook een onderdeel geweest van de afweging tussen de verschillende varianten. Defensie begrijpt de zorgen over het plaatsen van een kazerne onder NAP en de mogelijke risico’s bij een dijkdoorbraak of overstroming. Waterveiligheid is en blijft een belangrijk aandachtspunt, zeker in een regio als Flevoland. De komst van de kazerne verandert	Water	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden

	ken? M.a.w. hoe wordt de veiligheid gewaarborgd? En is er een calamiteitenplan en/of compensatieregeling en wilt u deze met ons delen?	niets aan de bestaande situatie ten opzichte van de zeespiegel, maar onderstreept wel het belang om de regio blijvend goed te beschermen tegen overstromingsrisico's. Bij de locatie-uitwerking zal conform geldende wet- en regelgeving worden voorzien in een calamiteitenplan, risicobeoordeling en integratie met civiele hulpverlening – dit valt echter buiten de scope van het NPRD, dat is kaderstellend. Als het gaat om een compensatieregeling bij schade aan de omgeving door een aanval valt dit ook buiten het beleidskader van het NPRD. Tegelijkertijd blijft Defensie, samen met andere betrokken partijen, aandacht houden voor een veilige inpassing.		
143	De indiener stelt dat de ligging onder NAP strategisch erg kwetsbaar is. Een tegenstander kan doelbewust een dijkdoorbraak forceren met onevenredig veel schade tot gevolg.	Defensie begrijpt dat er zorgen kunnen ontstaan over de ligging van het terrein en de mogelijke gevolgen voor veiligheid, bereikbaarheid en milieu. Bij de locatiekeuze is een zorgvuldige afweging gemaakt tussen verschillende factoren, waaronder militaire bruikbaarheid, waterveiligheid, ruimtelijke inpassing en bestaande infrastructuur. Uit deze afweging blijkt dat deze locatie, ondanks de ligging onder NAP, het meest kansrijk is voor de behoefte concentreren en versterken ondersteunende eenheden. Bij de verdere uitwerking wordt uiteraard rekening gehouden met de geldende wet- en regelgeving. Risico's op het gebied van waterveiligheid, geluid en leefomgeving worden waar nodig nader onderzocht en beperkt.	Water	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden
144	De indiener geeft aan dat er voor de beschikbaarheid van drinkwater in Oosterwold een ontwikkeling moet plaatsvinden ongeacht of de kazerne er wel of niet komt. Door dergelijke ontwikkelingen is Oosterwold een geschiktere locatie dan nu naar voren komt.	Drinkwater is een van de aandachtspunten waar Defensie aandacht voor heeft in de ruimtelijke procedure. Wat dit punt betreft is er geen onderscheid tussen Oosterwold en Zeewolde-Spiekweg, maar het is in beide gevallen een aandachtspunt (net als de omgang met waterzuivering, energiebeschikbaarheid etc.) voor beide locaties. Dit leidt dus niet tot een andere aangewezen locatie.	Water	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden
145	De indiener geeft aan regelmatig problemen te ervaren	De plannen van Defensie mogen niet leiden tot problemen	Water	Versterken en concentreren

	met de watertoevoer en vreest dat de plannen van Defensie kunnen leiden tot nog meer problemen met de watertoevoer. Kan Defensie garanderen dat de uitbreidingsplannen geen invloed hebben op de watervoorziening?	of aandachtspunten rondom watervoorziening bij anderen. Dit is een uitgangspunt bij de verdere ontwikkeling van de kazerne. Defensie zal zich te allen tijden houden aan de geldende wet- en regelgeving hieromtrent zoals de kaderrichtlijn water en zal contact houden met het drinkwaterbedrijf.		ondersteunende eenheden
146	De indiener vraagt zich af wie er verantwoordelijk gesteld kan worden mocht er een aanval op de kazerne zijn en de inwoners van Flevoland in gevaar en/of gedupeerd raken. Is er een calamiteitenplan en/of compensatieregeling?	Het Ontwerp NPRD is een strategisch programma en bevat zelf geen planologische besluiten, maar vormt een kader voor latere besluitvorming. De Staat der Nederlanden, waaronder ook Defensie, is primair verantwoordelijk voor de veiligheid van Nederland. Bij de locatie-uitwerking zal conform geldende wet- en regelgeving worden voorzien in een calamiteitenplan, risicobeoordeling en integratie met civiele hulpverlening – dit valt echter buiten de scope van het huidige onderzoek Als het gaat om een compensatieregeling bij schade aan de omgeving door een aanval valt dit ook buiten het beleidskader van het NPRD.	Water	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden
147	De indiener stelt dat effecten op waterkwaliteit onderzocht moeten worden en dat er geen directe of indirecte negatieve invloed mag zijn op de Europese Kaderrichtlijn Water doelen en/of waterkwaliteit.	Defensie is gebonden aan wet- en regelgeving, waaronder ook de bepalingen van de kaderichtlijn water. Indien er significante negatieve effecten op de waterkwaliteit te verwachten zijn door toedoen van militaire activiteiten, dan zal Defensie met de desbetreffende waterkwaliteitsbeheerder - veelal het waterschap -in gesprek gaan om te bezien welke preventieve en mitigerende maatregelen getroffen kunnen worden.	Water	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden
148	De indiener vraagt of in het Ontwerp-NPRD de Aanvullend Strategische Voorraden (ASV'S) die door de provincies zijn aangewezen voor toekomstige drinkwaterwinning op te nemen in de MER. De voorkeurslocatie voor de kazerne in Zeewolde ligt in het ASV-gebied van Flevoland. Bij de ontwikkeling van nieuwe drinkwaterwinningen worden de ASV-gebieden aangevuld met een ander beschermingsregime.	In het MER zijn de zoneringen die opgenomen zijn in de Nota Ruimte (bij het opstellen van het MER is gewerkt met de voorontwerp Nota Ruimte) getoetst. Hierin zijn de ASV's van de provincies verankerd. Bij locatie Zeewolde-Spiekweg geldt een ASV: dit is meegenomen in het onderzoek. Om deze reden geldt een beoordeling licht negatief (0/-) voor locatie Zeewolde-Spiekweg.	Water	Versterken en concentreren ondersteunende eenheden

5.1.2 II Extra locatie grootschalige munitieopslag

ID	Samengevatte vraag	Antwoord	Hoofdthema	Ruimtebehoefte
149	De indiener wijst er op dat twee mogelijke woningbouwlocaties in Punthorst (deels) binnen de C-zone vallen en dat dit in de MER ontbreekt; daarmee wordt gevraagd om expliciete verwerking van woningbouwbeperkingen. De indiener benadrukt tevens het algemene belang van wonen binnen de Rijksraakvlakken-context.	Defensie wil de indiener bedanken voor de scherpe blik op het NPRD. Als er inderdaad mogelijke woningbouwlocaties in Punthorst binnen de C-zonering van het munitiecomplex vallen, is dat niet op voorhand problematisch. Binnen de C-zone gelden enkele voorwaarden ten aanzien van gevels voor bepaalde functies. Hier zal in de uitwerking van de woningbouwlocaties dan rekening mee moeten worden gehouden. Na vervolgonderzoek wat in de aanvulling op het planMER is opgenomen blijkt dat de C zonering bij de aangewezen locatie Staphorst overeenkomt met de huidige C zonering waardoor de gemeente Staphorst in zijn plannen hier al rekening mee heeft kunnen houden.	(Rijks)Raakvlakken	Extra locatie grootschalige munitieopslag
150	De indiener maakt zich zorgen over het ontbreken van samenhang tussen het munitiedepot en andere plannen (woningbouw, veilige oversteek Gorterlaan, opheffen spoorflessenhals Zwolle–Meppel) en vraagt wanneer en hoe dit tot één consistent geheel wordt gesmeed.	Het ontwerp van het NPRD vormt de eerste stap in de planvorming voor een nieuw munitiedepot. Dit programma schetst de eerste ruimtelijke voorwaarden en kaders, maar is nog geen uitgewerkt bouwplan. De definitieve vaststelling van het NPRD is het startpunt voor verdere uitwerking en realisatie. In het gebiedsproces daarna wordt nog nadrukkelijk gekeken naar de afstemming met andere plannen in de regio. Bij de verdere planvorming wordt samengewerkt met betrokken overheden en partijen. Daarbij is het doel om de ruimtelijke samenhang zo goed als mogelijk te versterken. Uitgangspunt bij de uitwerking en samenwerking is het Staphorster-bod waarin o.a. de oversteek Gorterlaan is opgenomen.	(Rijks)Raakvlakken	Extra locatie grootschalige munitieopslag
151	De indiener geeft aan dat huidige inspanningsverplichtingen moeten worden omgezet in helder geformuleerde resultaatverplichtingen in een bestuursovereenkomst, met duidelijke timing en communicatie tussen partijen.	Defensie hoort de oproep om inspanningsverplichtingen om te zetten in resultaatverplichtingen met duidelijke afspraken. De uitwerking van bestuurlijke afspraken, inclusief timing en communicatie, zal volgen na de publicatie van het NPRD. Daarbij wordt in overleg met nationale en regionale partners gekeken hoe	(Rijks)Raakvlakken	Extra locatie grootschalige munitieopslag

		dit zorgvuldig en transparant kan worden vormgegeven. Een veilige, robuuste en rechtstreekse aansluiting op het hoofdwegennet (A28) en een veilige spoorwegovergang is nodig voor de omgeving, voor het verbeteren van de omgevingsveiligheid en voor de beleving daarvan. Hierdoor kunnen de kernen van gemeente Staphorst in de toekomst meer dan nu worden ontzien van militair munitietransport en overige zwaar transport. Om dit te bereiken is het Staphorster Bod het uitgangspunt voor de realisatie van de grootschalige munitieopslag. Defensie, provincie Overijssel en de gemeente Staphorst trekken hierin samen op en maken afspraken over programmatische aanpak.		
152	De indiener vraagt extra aandacht voor een veilige inrichting en exploitatie van het depot (o.a. signalen uit Rekenkamer en KMCGS).	Defensie hecht groot belang aan een veilige omgang met munitie. Daarom wordt bij de inrichting en exploitatie van deze munitieopslaglocatie strikt voldaan aan geldende wet- en regelgeving. Dit betreft onder meer voorschriften op het gebied van arbeidsveiligheid, externe veiligheid en milieubescherming. De signalen van de Algemene Rekenkamer en het KMCGS worden meegenomen bij de verdere uitwerking van het project en bij de toetsing van veiligheidsmaatregelen. De zorg over dit onderwerp wordt meegenomen in de verdere besluitvorming. Daarbij blijft veiligheid een randvoorwaarde bij elke stap in het proces.	(Rijks)Raakvlakken	Extra locatie grootschalige munitieopslag
153	De indiener (TenneT) wijst op risico's voor leveringszekerheid bij warmtestraling ≥ 3,5 kW/m² en (explosie)overdruk ≥ 0,2 bar, vraagt regie zodat vitale infrastructuur buiten risicocontouren blijft, en verzoekt om onderbouwing dat de verbinding Zeyerveen–Hessenweg geen risico loopt en om voortgezet overleg.	Defensie begrijpt de zorg van TenneT over de risico's voor leveringszekerheid en de wens om vitale infrastructuur buiten risicocontouren te houden. In het planMER zijn de afstanden tussen de onderzochte alternatieven en hoogspanningsverbindingen beoordeeld. De verbinding Zeyerveen–Hessenweg ligt buiten de C-zone van het explosieaandachtsgebied. Daarmee is er geen risico op warmtestraling of overdruk voor deze verbinding. Defen-	(Rijks)Raakvlakken	Extra locatie grootschalige munitieopslag

		sie blijft in overleg met TenneT en andere betrokken partijen om de veiligheid van vitale infrastructuur te waarborgen. In de vervolgfase wordt deze afstemming voortgezet, zodat eventuele aandachtspunten tijdig kunnen worden meegenomen.		
154	De indiener vraagt zich af of (en onder welke voorwaarden) verbouwing van de woonboerderij, uitbreidingen, plaatsing mantelzorgwoning en andere aanpassingen nog mogelijk zijn binnen de contouren; verzoekt om creatief meebewegen (bijv. verleggen bouwblok) en financiële compensatie voor extra kosten.	Wanneer de woonboerderij van de indiener in de C-zonering ligt, betekent niet dat er geen ontwikkelingen mogelijk zijn. Wel gelden er enkele specifieke eisen, waarover indiener in contact kan treden met de gemeente. Mocht de indiener schade ondervinden dan kan diegene daarvoor een beroep aanvraag doen op nadeelcompensatie. In het geval de indiener nu al woont in een C zone dan zal er zeer waarschijnlijk geen schade gecompenseerd worden omdat het huidig gebied hetzelfde blijft en dus het nu al niet is toegestaan.	(Rijks)Raakvlakken	Extra locatie grootschalige munitieopslag
155	De indiener stelt voor om een calamiteitenplan op te stellen voor o.a. kerosinelekken en andere incidenten, met bijzondere aandacht voor (grond)waterbeschermingsgebieden en intrekgebieden op de Veluwe.	Defensie dankt indiener voor zijn suggestie en kan bevestigen dat op munitiecomplexen alleen munitie wordt opgeslagen. Specifieke waterbescherming is derhalve, anders dan in het geval van brandbare vloeistoffen, niet benodigd.	(Rijks)Raakvlakken	Extra locatie grootschalige munitieopslag
156	De indiener (TenneT) vindt dat nieuwe vitale infrastructuur en installaties deze buiten de risicocontouren moet blijven. Ook vindt indiener dat munitieopslagen op het (huidige en toekomstige) hoogspanningsnet goed onderbouwd dienen te worden. Indiener blijft graag met Defensie in gesprek over de toekomstige invulling van munitieopslagen nabij ons hoogspanningsnet.	Defensie deelt de opvatting dat nieuwe vitale infrastructuur en installaties buiten risicocontouren moeten blijven. Defensie blijft graag in goed overleg met TenneT over de toekomstige invulling van munitieopslagen. Het doel is om samen te zorgen voor een veilige en betrouwbare energievoorziening en een robuuste defensie-infrastructuur.	(Rijks)Raakvlakken	Extra locatie grootschalige munitieopslag
157	De indiener betoogt dat de (plan)MER onjuistheden, omissies en onvolledige effecten bevat (veiligheid, bodem, oppervlaktes), waardoor Staphorst te positief wordt beoordeeld en verzoekt om correctie en herweging vóór besluitvorming.	In het planMER zijn de acht mogelijk geschikte locaties in Nederland op dezelfde wijze op basis van dezelfde criteria met elkaar onderzocht en met elkaar vergeleken conform een vooraf bekend gesteld onderzoeksmethodiek. Dit leidt tot een transparante en onderbouwde locatiekeuze. De keuze wordt derhalve ook niet heroverwogen.	Algemene zienswijze	Extra locatie grootschalige munitieopslag
158	De indiener geeft aan dat essentiële milieu- en natuurvragen integraal en tijdig moeten worden onderzocht (advies	Defensie neemt de zorg over milieu en natuur serieus. Het advies van de Commissie MER wordt zo goed mogelijk	Algemene zienswijze	Extra locatie grootschalige munitieopslag

	Commissie m.e.r.) en maakt zich zorgen over de haast, die zorgvuldigheid en rechten van inwoners kan schaden.	verwerkt in het planMER-onderzoek, terug te vinden in de aanvulling op het planMER. Deze resultaten vormen de basis voor het NPRD. Defensie ziet dat snelheid niet ten koste mag gaan van zorgvuldigheid. Het proces volgt vaste stappen en wordt in overleg met regionale partners uitgevoerd. Zo blijven rechten van inwoners en kwaliteit van besluitvorming geborgd. Actie wordt ondernomen door de onderzoeken integraal te gebruiken en door de planning zo in te richten dat zorgvuldigheid vooropstaat.		
159	De indiener stelt voor om de 35/35-variant en ondergrondse/alternatieve vormgeving volwaardig mee te nemen, met deugdelijk kaartmateriaal en een eerlijke vergelijking, omdat baten hiervan in de MER zijn onderschat.	Het alternatief van twee depots van elk 35 hectare is afgevallen bij de eerste trechtering (november 2024), omdat uit het planMER-onderzoek blijkt dat de winst die het oplevert bij de verschillende locaties vele malen kleiner is dan de impact doordat er op twee plekken negatieve effecten optreden.	Algemene zienswijze	Extra locatie grootschalige munitieopslag
160	De indiener vraagt om duidelijke, correcte oppervlaktes en verzoekt om een harde limiet (max. 70–71 ha) zonder latere uitbreiding; tevens wijst men erop dat 70 ha meer grondverwerving/compensatie vergt dan 35 ha.	Defensie begrijpt de zorg over de omvang van de extra locatie voor grootschalige munitieopslag. Het belang van een duidelijke grens wordt erkend. Het planMER-onderzoek brengt de effecten van verschillende oppervlaktes in beeld. Bij het aanwijzen van de locatie Staphorst wordt vastgehouden aan het aantal hectares dat uit deze onderzoeken volgt. De mogelijke gevolgen van een groter oppervlak, zoals extra grondverwerving en compensatie, maken onderdeel uit van de verdere onderzoeken en realisatie.	Algemene zienswijze	Extra locatie grootschalige munitieopslag
161	De indiener vraagt zich af wat de strategische meerwaarde van Staphorst is t.o.v. alternatieven en betwijfelt of forse natuurschade valt te legitimeren zonder overtuigende militaire argumentatie.	In de keuze voor Staphorst zijn alle belangen onderzocht en gewogen die kwamen uit diepgaande MER-onderzoeken, bestuurlijk draagvlak en een inschatting van de maatschappelijke draagbaarheid en militair strategische afwegingen.	Algemene zienswijze	Extra locatie grootschalige munitieopslag
162	Indiener is van mening dat bij een 70 ha munitiedepot veel meer extra grond nodig is (potentieel rond 50 ha) ten opzichte van de 35 ha optie. Dit is niet in de MER-beoordeling verwerkt. De voordelen van de 35/35 optie zijn in de MER	Het alternatief van twee depots van elk 35 hectare is afgevallen bij de eerste trechtering (november 2024), omdat uit het planMER-onderzoek blijkt dat de winst die het oplevert bij de verschillende locaties vele malen	Algemene zienswijze	Extra locatie grootschalige munitieopslag

	zwaar onderschat, en op het vlak van de veiligheid en op bijna alle verdere onderzochte milieueffecten zijn de voordelen aanzienlijk. Indiener verzoekt Defensie om deze optie zorgvuldig te (her)overwegen.	kleiner is dan de impact doordat er op twee plekken negatieve effecten optreden. Bij de uitwerking van het munitieopslag zal in een gebiedsproces de ruimtelijke positionering nader worden ingevuld en wordt deze suggestie meegenomen.		
163	De indiener verzoekt Defensie om de optie van 'ondergronds bouwen' in Staphorst zorgvuldig te onderzoeken, vanwege minder effect grondgebruik, minder negatieve gevolgen voor omwonenden en natuur en minder grote veiligheidszones.	Op dit moment zijn de plannen om bovengronds te bouwen en daarop zijn alle onderzoeken gebaseerd. Mocht er in de verdere uitwerking toch mogelijkheden ontstaan voor ondergronds bouwen dan zal dat blijken uit de aanvragen die dan uitgevoerd worden. Op dit moment is het niet haalbaar vanwege zeer hoge kosten en technische risico's.	Algemene zienswijze	Extra locatie grootschalige munitieopslag
164	Bij bestudering van de uitgevoerde planMER door Antea zijn door de werkgroep een groot aantal onjuistheden en lacunes geconstateerd	In het planMER zijn de acht mogelijk geschikte locaties in Nederland op dezelfde wijze op basis van dezelfde criteria met elkaar onderzocht en met elkaar vergeleken conform een vooraf bekend gesteld onderzoeksmethodiek. Dit leidt tot een transparante en onderbouwde locatiekeuze. De keuze wordt derhalve ook niet heroverwogen.	Algemene zienswijze	Extra locatie grootschalige munitieopslag
165	De indiener stelt het op prijs dat impactvolle activiteiten niet binnen het mijnbouwschadegebied worden gepland.	Defensie streeft ernaar om negatieve effecten op de leefomgeving zoveel mogelijk te beperken. In dit geval is ervoor gekozen om geen impactvolle activiteiten binnen het mijnbouwschadegebied te plannen. Het is niet altijd mogelijk om gebieden volledig uit te sluiten van defensieactiviteiten. Wel wordt bij elke locatie zorgvuldig gekeken naar alternatieven en naar maatregelen die de impact beperken. Dit gebeurt in overleg met betrokken partijen en op basis van actuele inzichten uit het planMER-onderzoek.	Bodem	Extra locatie grootschalige munitieopslag
166	Is de MER-weging van bodemkwaliteit en landgebruik tussen locaties juist?	Bij het aspect bodemkwaliteit is een lichtpositieve beoordeling (0/+) gegeven indien sprake is van agrarisch dan wel andersoortige bedrijvigheid, omdat verwacht wordt dat dan sprake is van bodemverontreiniging, die in het kader van de ontwikkeling moet worden opgeruimd. De natuurwaarden van de bodem wordt niet binnen dit aspect beoordeeld.	Bodem	Extra locatie grootschalige munitieopslag

167	De indiener ziet kansen om de komst van Defensie te koppelen aan een integrale gebiedsaanpak, ruilverkaveling gericht op versterking van de landbouwstructuur, verbetering van bodemkwaliteit en waterhuishouding, en herstel van landschapselementen (houtwallen) door structurele samenwerking met agrariërs, terreinbeheerders en overheden. Dit kan bijdragen aan robuuste landschappen, duurzame landbouw, en herstel van biodiversiteit.	Ideeën zoals ruilverkaveling, versterking van landbouwstructuur en herstel van landschapselementen bieden kansen voor duurzame ontwikkeling. Deze zienswijze wordt meegenomen in het gebiedsproces, waarin inpassing en samenwerking met agrariers, terreinbeheerders en overheden verder worden uitgewerkt.	Defensie specifiek	Extra locatie grootschalige munitieopslag
168	De indiener vindt de locatie ongeschikt voor de opslag, of verzoekt goed in te passen op de locatie, vanwege kleinschalig coulissenlandschap, natuur- en landschapswaarde en internationale verplichtingen voor het behoud van natuur, beschermde libellesoort en biodiversiteit, of vanwege doorsnijding voedselgebieden, toename verkeersdrukte, ook door betere ontsluiting industrieterrein.	In het vergroten van de bestaande locatie neemt Defensie alle genoemde aspecten in ogenschouw om de impact op de omgeving te minimaliseren daar waar mogelijk. Na een uitgebreid vergelijk van alle locaties is gekozen voor de locatie waar de komst van een grootschalige munitieopslag het kleinst was en dat is op de huidige locatie in Staphorst.	Defensie specifiek	Extra locatie grootschalige munitieopslag
169	De indiener stelt dat over het programma, de plannen en de informatiebijeenkomst in Staphorst onvoldoende gecommuniceerd is. Dit geldt met name voor de getroffen bewoners in de C-zone. Het ontbreken van transparantie, zorgvuldige afweging van belangen en volwaardige participatie van de lokale gemeenschap rechtvaardigt heroverweging van de locatiekeuze. Indiener wil op de hoogte gehouden worden en verzoekt om een vast aanspreekpunt.	Defensie vindt het vervelend dat indiener het gevoel heeft onvoldoende geïnformeerd te zijn. Over Staphorst als voorkeurslocatie voor de extra locatie voor een grootschalige munitieopslag is op diverse momenten en via diverse kanalen vanuit Defensie, de Provincie en de gemeente gecommuniceerd. Dit n.a.v. de Notitie Reikwijdte en Detailniveau (december 2023), het Staphorster Bod (december 2024) en meest recent de informatieavond op 11 juni 2025. Defensie is daarom van mening dat belanghebbenden tijdig, transparant en zorgvuldig geïnformeerd konden zijn. in het gebiedsproces voor de verdere inpassing van deze behoeften, is vanuit Defensie aandacht voor het creëren van een vast aanspreekpunt en vervolgparticipatie voor de omgeving.	Defensie specifiek	Extra locatie grootschalige munitieopslag
170	De indiener twijfelt aan noodzaak van uitbreiding van defensie, hoge kosten, oorlog over 15 jaar voorbij, opslag van snel achterhaalde technologie, terwijl omwonenden nu gedupeerd worden.	Defensie begrijpt de zorgen over kosten, noodzaak en toekomstige ontwikkelingen. De uitbreiding is gebaseerd op de veiligheidsopgaven die door het kabinet en de Kamer zijn vastgesteld. Deze opgaven vragen om voldoende opslagcapaciteit, ook	Defensie specifiek	Extra locatie grootschalige munitieopslag

		voor moderne systemen. De strategische afwegingen zijn meegenomen in het planMER en onderbouwd in het Ontwerp-NPRD.		
171	De indiener verzoekt om rekening te houden met mensen en bedrijven die niet meer kunnen blijven wonen of ondernemen op de huidige locatie, en met omwonenden die veiligheidsrisico's lopen, verzoekt om omgevingsmanagement, en inzicht in de processtappen en rollen in het gebiedsproces, en betrek de gemeente en uitvoeringsorganisaties van het Rijk hierbij.	Defensie begrijpt de wens en onderkent de noodzaak van het samen met de omgeving in uitvoering brengen van haar behoefte. Dit doet zij door zowel bestuurlijk als ambtelijk met Rijk, provincie en gemeenten als door middel van een in te richten gebiedsproces voor alle relevante belanghebbenden. Voor alle grondeigenaren en woningeigenaren die eigendom verliezen werkt Defensie samen met rentmeesters die al actief zijn in het gebied om te kijken hoe we hier afspraken over kunnen maken die recht doen aan een ingrijpend besluit.	Defensie specifiek	Extra locatie grootschalige munitieopslag
172	De indiener verzoekt in te zetten op vredige handel met Rusland in plaats van dienstplicht.	Defensie streeft ook naar duurzame vrede. Tegelijk moet Defensie zich voorbereiden op eventuele toekomstige situaties die zich voor zouden kunnen doen. Dat doet Defensie onder ander met het NPRD. De opkomstplicht is sinds 1997 opgeschort. Het herinvoeren van de opkomstplicht maakt geen onderdeel uit van het NPRD.	Defensie specifiek	Extra locatie grootschalige munitieopslag
173	De indiener stelt alternatieve locaties voor munitieopslag voor. Zo is er bij de snelweg A28 afslag 22, nabij Staphorst, een groot agrarisch gebied met weinig bewoning. ook een reeds bestaande grootschalige munitiedepot in Itterbeck (Duitsland) is een alternatief.	Als basis voor het planMER is vanuit objectieve geschiktheidscriteria gezocht naar mogelijk geschikte locaties in Nederland. Hieraan is n.a.v. de inspraakperiode de locatie Staphorst bij het bestaande munitiecomplex toegevoegd. Wij kunnen onze ruimtebehoefte niet afwentelen op andere landen. Op alle andere genoemde locaties zijn er afwegingen waarom deze niet zijn beschouwd door bijvoorbeeld kritische infrastructuur (nabijheid windturbines), aantal woningen in de A/B/C-zonering of het voorstel van Groenkracht wat te klein was (62 hectare).	Defensie specifiek	Extra locatie grootschalige munitieopslag
174	De indiener signaleert dat een meer ronde vorm aan west-, oost-, zuidkant er aan de noordkant minder impact van veiligheidszonering geeft en dat ook de mogelijkheid geeft voor vrije ruimte met bomen/natuur tussen verharde	Defensie waardeert de suggestie om de vorm van het terrein aan te passen. Het idee om aan de noordkant minder impact van veiligheidszonering te creëren en ruimte voor bomen en natuur tussen de weg en het toe-	Defensie specifiek	Extra locatie grootschalige munitieopslag

	weg en het toekomstige terrein.	komstige terrein is interessant. Bij de aangewezen locatie is gekozen om grotendeels bestaande kavellijnen te volgen. Dit geeft duidelijkheid over het gebied, maar zegt nog niets over de inrichting. De inrichting van het terrein wordt in een gebiedsproces uitgewerkt. In die fase worden ook mogelijkheden bekeken om groen en natuur in te passen waar dat kan.		
175	De indiener vraagt geïnformeerd te worden over de planning van de daadwerkelijke munitieopslag en ingaan van de veiligheidscontour.	In het vervolgtraject van het NPRD wordt gewerkt aan een heldere planning en tijdige communicatie over bijvoorbeeld de concrete stappen, het tijdpad en de gevolgen voor de omgeving. De huidige A/B en C-contour komen vrijwel over een met de benodigde contouren en daar houdt de gemeente Staphorst al rekening mee in zijn vergunningverlening.	Defensie specifiek	Extra locatie grootschalige munitieopslag
176	De indiener wordt graag betrokken bij de compensatie, biedt netwerk en kennis aan rond het uitvoeren van bos- en natuurcompensatie, of neemt graag deel aan gebiedsproces, zodat bij compensatie bodemkundig onderzoek en geologische en geomorfologische data van historische kaarten benut worden.	Defensie dankt indiener voor zijn proactieve aanbod en suggesties. Alle relevante kennis en kunde wordt toegejuicht in het eventueel optuigen van een gebiedsproces.	Defensie specifiek	Extra locatie grootschalige munitieopslag
177	De indiener mist in de MER het alternatief van twéé depots van elk 35 hectare ten opzichte van één depot van 70 hectare, in kosten, veiligheid, tijdspad, minder natuurverlies dus ook minder compensatienoodzaak, meer flexibiliteit en risicospreiding, ook voor Biddinghuizen en Weerselo.	Het alternatief van twee depots van elk 35 hectare is afgevallen bij de eerste trechtering (november 2024) omdat uit het planMER-onderzoek blijkt dat de winst die het oplevert bij de verschillende locaties vele malen kleiner is dan de impact doordat er op twee plekken negatieve effecten optreden. Bij de uitwerking van het munitieopslag zal in een gebiedsproces de ruimtelijke positionering nader worden ingevuld en wordt deze suggestie meegenomen.	Defensie specifiek	Extra locatie grootschalige munitieopslag
178	De indiener verzoekt Defensie om de optie van 'ondergronds bouwen' in Staphorst zorgvuldig te onderzoeken, vanwege minder effect grondgebruik, minder negatieve gevolgen voor omwonenden en natuur en minder grote veiligheidszones.	Op dit moment zijn de plannen om bovengronds te bouwen en daarop zijn alle onderzoeken gebaseerd. Mocht er in de verdere uitwerking toch mogelijkheden ontstaan voor ondergronds bouwen dan zal dat blijken uit de aanvragen die dan uitgevoerd worden. Op dit moment is het niet haalbaar vanwege	Defensie specifiek	Extra locatie grootschalige munitieopslag

		zeer hoge kosten en technische risico's.		
179	De indiener vindt dat de beoordeling van de locatie in de MER-omissies heeft, bijvoorbeeld de aantasting van leefgebieden van kwetsbare flora en fauna is onvoldoende meegenomen, en de ligging van alternatieven dichter bij raccordement 't Harde. Ook is uitgegaan van een onjuiste oppervlakte, omdat extra ruimte naast 70 ha nodig is, voor compensatie, en geen 76 maar 71 ha het maximum is.	Als basis voor het planMER is vanuit objectieve geschiktheidscriteria gezocht naar mogelijk geschikte locaties in Nederland. Bij de vergelijking tussen de alternatieven is gebruik gemaakt van dezelfde oppervlakte. Hierop is een onderbouwde locatiekeuze gebaseerd. De exacte oppervlakte die direct en indirect nodig zal zijn, wordt duidelijk in de vervolgfase, waarbij in een gebiedsproces ontwerp, ontsluiting, landschappelijke inpassing, mitigerende maatregelen en natuurcompensatie worden uitgewerkt.	Defensie specifiek	Extra locatie grootschalige munitieopslag
180	De indiener vraagt of de locatie ook geschikt gemaakt voor de (toekomstige) opslag van nucleair materiaal, en welke gevolgen dat heeft voor de omvang van de explosie-aandachtsgebieden A, B en C.	Over de precieze hoeveelheid munitie en wijze waarop dit wordt opgeslagen doet Defensie geen uitspraak. Het Defensie Munitiebedrijf slaat op haar locaties, en dus ook op MMC Staphorst, geen nucleaire munitie op.	Defensie specifiek	Extra locatie grootschalige munitieopslag
181	De indiener vraagt om informatie over veiligheid rond bouw en verkeer, planning van werkzaamheden en effect op vervoersstromen, de openbaarheid en het toezicht op milieueffecten rond militaire terreinen is beperkt.	In het vervolgtraject van het NPRD wordt gewerkt aan een zorgvuldige afstemming van werkzaamheden met betrokken gemeenten en provincies (aanleg én ingebruikname). Daarbij wordt onder andere gekeken naar verkeersveiligheid, bereikbaarheid en de impact op bestaande infrastructuur.	Defensie specifiek	Extra locatie grootschalige munitieopslag
182	De indiener bepleit om een meer noord-zuid situering te onderzoeken, om een kwetsbare 'flessenhals' in het natuurnetwerk te ontzien door een 'smallere vorm'. Dit biedt kans om de dassenburcht aan de oostzijde te behouden en beperkt de economische effecten op de omgeving.	Maatgevend voor de situering van de grenzen zijn de explosieaandachtsgebieden geweest. Aan de noordzijde is die zo beperkt mogelijk gehouden door de bebouwing van Staphorst. Aan de zuidzijde is de recreatieplas binnen de B-zone niet toegestaan. Dit beperkt de mogelijkheden voor een andere oriëntatie van het munitiecomplex. Indiener Groenkracht heeft schriftelijk en mondeling diverse varianten voorgesteld, waaronder twee depots van 35 hectare en een andere positionering (noord-zuid). Het alternatief van twee depots van elk 35 hectare is vorig jaar november bij de eerste trechtering afgevallen, omdat het de winst die het oplevert bij de verschillende locaties vele malen kleiner is dan de impact doordat er op	Defensie specifiek	Extra locatie grootschalige munitieopslag

		twee plekken negatieve effecten optreden. De andere door Groenkracht aangedragen alternatieven hebben weliswaar minder impact op NNN, maar zijn afgevallen omdat ze qua omvang niet voldoen aan de gestelde behoefte van 70 hectare oppervlakte. Ook hebben de alternatieve voorstellen tot gevolg dat meer woningen in de veiligheidszoneringen komen te liggen dan in het voorkeursalternatief, waardoor deze alternatieven meer inwoners van Staphorst raken. Ten slotte hebben de alternatieve voorstellen tot gevolg dat infrastructuur aangepast moet worden. In het voorkeursalternatief is dit niet het geval. Defensie nodigt regionale en lokale belanghebbenden, waaronder Groenkracht, uit om in het gebiedsproces mee te denken over de inrichting van het munitiecomplex.		
183	De indiener signaleert dat een voorkeursrecht is gelegd op een gebied dat groter is dan de beoogde 71 hectare en waarin ook een kwetsbaar natuurgebied met vijver is opgenomen, en verzoekt om een expliciete garantie dat 70 hectare de absolute limiet vormt voor militair gebruik, inclusief eventuele brandgangen en beweegruimte.	Defensie begrijpt de zorg over het voorkeursrecht en de omvang van het zoekgebied. Het klopt dat het gebied iets groter is dan de 70 hectare die in het NRD als behoefte is omschreven. Op de aangewezen locatie wordt het bestaande munitie opslag vergroot tot maximaal 70 hectare. De exacte begrenzing van het militair gebruik en de inrichting worden in een gebiedsproces bepaald. In die fase wordt ook gekeken naar maatregelen om kwetsbare natuur te beschermen. Defensie blijft hierover in afstemming met medeoverheden, zodat lokale belangen en natuurwaarden goed worden meegenomen.	Defensie specifiek	Extra locatie grootschalige munitieopslag
184	De indiener verzoekt om zoveel mogelijk bomen en begroeiing te behouden zodat natuurcompensatie niet nodig is, natuurwaarden zoveel mogelijk te behouden, als dat niet kan deze te verplaatsen, en nieuwe natuurwaarden te ontwikkelen, en verzoekt in het hekwerk de doorgang van dieren mogelijk te maken.	Natuurwaarden zijn voor Defensie belangrijk. Daar waar behoud of eventuele verplaatsing van natuur kan worden verenigd met verantwoorde bedrijfsvoering met oog voor (brand)veiligheid zal Defensie dit organiseren.	Defensie specifiek	Extra locatie grootschalige munitieopslag
185	De indiener stelt voor om voor planning en uitvoer van de natuurcompensatie een multidisciplinair overlegteam samen te	Defensie waardeert het meedenken over de organisatie van de samenwerking. In de volgende fase wordt een gebiedsproces opgestart om de	Defensie specifiek	Extra locatie grootschalige munitieopslag

	stellen, bestaande uit vertegenwoordigers van Defensie, Antea, Provincie Overijssel, Staatsbosbeheer, Gemeente Staphorst, Landschap Overijssel, Natuurbescherming NBVIJS, werkgroep Groenkracht, en mogelijk andere relevante partijen.	uitbreiding van de opslag en de realisatie van het gehele Staphorster Bod verder en concreet in te passen. Defensie zal bij dat gebiedsproces belanghebbenden en stakeholders betrekken.		
186	De indiener signaleert dat windpark bovenwind in de A-zone komt te staan, en vraagt om communicatie over het veiligheidsrisico door afbreken van vleugel van windmolen.	Defensie waardeert het meedenken van indiener om veiligheidsrisico's te voorkomen. In het gebiedsproces worden alle relevante aspecten van de uitbreiding van de munitieopslag meegenomen, waaronder de veiligheidsrisico's. Ook is er binnen het gebiedsproces aandacht voor participatie en communicatie met betrokkenen en stakeholders.	Defensie specifiek	Extra locatie grootschalige munitieopslag
187	De indiener verzoekt Defensie om de ingediende zienswijze nauwkeurig te beantwoorden.	Alle ingediende zienswijzen worden nauwkeurig beoordeeld en beantwoord.	Defensie specifiek	Extra locatie grootschalige munitieopslag
188	De indiener pleit voor meer efficiënte inrichting, waardoor minder houtkap nodig is.	Natuurwaarden zijn voor Defensie belangrijk. Daar waar behoud of eventuele verplaatsing van natuur kan worden verenigd met verantwoorde bedrijfsvoering met oog voor (brand)veiligheid zal Defensie dit organiseren.	Defensie specifiek	Extra locatie grootschalige munitieopslag
189	De indiener signaleert dat Defensie gronden aankoopt in de nabijheid van het depot om agrariërs te verplaatsen, en stelt voor deze te benutten voor de uitbreiding, zodat de impact op het beschermd natuurgebied beperkt wordt.	Defensie kijkt naar de mogelijkheden om gronden in de buurt van het MMC Staphorst te verwerven voor compensatie van agrariërs en mogelijk natuurcompensatie. Deze gronden kunnen niet gebruikt worden voor de uitbreiding. De uitbreiding dient direct gelegen te zijn aan het huidige complex.	Defensie specifiek	Extra locatie grootschalige munitieopslag
190	De indiener verzoekt om concrete toezeggingen (ter uitvoering van de inspanningsverplichting) op de gehele realisatie van het Staphorster Bod, geborgd in bestuurlijk overleg, anders zal de gemeente Staphorst geen medewerking verlenen aan de inpassing van het munitiecomplex en/of het gebiedsproces. Navolgbaar moet zijn wat er met inbreng van bewoners over natuurwaarden is gedaan.	Defensie begrijpt het belang van duidelijke afspraken over de uitvoering van het Staphorster Bod. Het is belangrijk dat betrokken partijen weten wat zij kunnen verwachten en dat inspanningen zichtbaar en navolgbaar zijn. Een veilige, robuuste en rechtstreekse aansluiting op het hoofdwegennet (A28) en een veilige spoorwegovergang is nodig voor de omgeving, voor het verbeteren van de omgevingsveiligheid en voor de beleving daarvan. Hierdoor kunnen de kernen van gemeente Staphorst in de toekomst meer dan nu worden ontzien van militair munitietransport en overige zwaar transport. Om dit te	Defensie specifiek	Extra locatie grootschalige munitieopslag

		bereiken is het Staphorster Bod het uitgangspunt voor de realisatie van de grootschalige munitieopslag. Defensie, provincie Overijssel en de gemeente Staphorst trekken hierin samen op en maken afspraken over programmatische aanpak.		
191	De indiener stelt dat, als gevolg van het later betrekken van Staphorst als mogelijke locatie voor munitiecomplex, niet in de gelegenheid geweest te zijn geweest tijdig te reageren middels een zienswijze en verzoekt met klem zijn op dit moment voorliggende zienswijze onafhankelijk van mogelijk positief sentiment inhoudelijk te beoordelen.	Defensie hoort de zorgen. Staphorst heeft zich na de publicatie van het NRD gemeld bij Defensie. Hierna zijn er informatiebijeenkomsten geweest, zowel provinciaal als regionaal, waar u uw mening kon geven. Na publicatie van het Ontwerp-NPRD zijn er informatiebijeenkomsten georganiseerd en is het mogelijk geweest zienswijzen in te dienen, zoals de indiener heeft gedaan. Op deze manier heeft u uw reactie op het Ontwerp-NPRD kunnen geven.	Defensie specifiek	Extra locatie grootschalige munitieopslag
192	De indiener stelt voor om te compenseren indien het depot het windpark schaadt of een windmolen moet worden verwijderd en vraagt heldere communicatie.	Indien u in de toekomst schade heeft, kunt u mogelijk een beroep doen op nadeelcompensatie. Nadeelcompensatie is geregeld in titel 4.5 van de Algemene wet bestuursrecht en afdeling 15.1 van de Omgevingswet. Er moet dan sprake zijn van schade die wordt veroorzaakt door ruimtelijke besluitvorming (een schadeveroorzakend besluit) van Defensie. Ook moet aan andere voorwaarden zijn voldaan, bijvoorbeeld dat de schade uitgaat boven het normale maatschappelijke risico of het normale bedrijfsrisico. Waar mogelijk zal Defensie rekening houden met de omstandigheden van het geval en vanuit haar verantwoordelijkheid ondersteunen indien er sprake is van een recht op nadeelcompensatie. Defensie is daarbij gehouden aan de kaders van geldende wet- en regelgeving. Daarnaast volgt uit artikel 15.2 Omgevingswet dat immateriële schade niet voor vergoeding in aanmerking komt. Dit geldt ook voor de zogenoemde schaduwschade, namelijk eventuele schade die is ontstaan in aanloop naar het nemen van een besluit in de zin van artikel 15.1 Omgevingswet.	Economie en sociaal	Extra locatie grootschalige munitieopslag

193	De indiener maakt zich zorgen over grondverlies/onteigening , wil niet verkopen of pleit voor vervangende gronden nabij, helderheid over termijnen, oog voor de toekomstplannen van boeren, onafhankelijke begeleiding, met oog voor kavelruil en emotionele binding.	Defensie gaat zorgvuldig per locatie na of het toepassen van onteigening een passend middel is. Voordat Defensie over gaat tot het starten van een onteigeningsprocedure, zal Defensie eerst proberen om met de grondeigenaar tot een passend bod en passende voorwaarden voor aankoop te komen, in de zogenoemde minnelijke fase. Daarbij worden ook mogelijkheden voor verplaatsing en vervangende gronden verkend. Er zal dus in goed overleg gesproken worden over de mogelijkheden om overeenstemming te bereiken alvorens wordt overgegaan tot het inzetten van onteigening. Defensie houdt zich daarbij aan de geldende wet- en regelgeving. De uitvoering hiervan ligt bij een rentmeester.	Economie en sociaal	Extra locatie grootschalige munitieopslag
194	De indiener vraagt om vergoeding voor opstallen, gemaakte ruilverkavelingskosten en structurele schade door verlies van GLB-subsidies en mestplaatsingsruimte.	Allereerst heeft Defensie begrip voor de zorgen. Indien u in de toekomst schade heeft, kunt u mogelijk een beroep doen op nadeelcompensatie. Na dit besluit van het kabinet is daar nog geen sprake van. Nadeelcompensatie is geregeld in titel 4.5 van de Algemene wet bestuursrecht en afdeling 15.1 van de Omgevingswet. Er moet dan sprake zijn van schade die wordt veroorzaakt door ruimtelijke besluitvorming (een schadeveroorzakend besluit) van Defensie. Ook moet aan andere voorwaarden zijn voldaan, bijvoorbeeld dat de schade uitgaat boven het normale maatschappelijke risico of het normale bedrijfsrisico. Waar mogelijk zal Defensie rekening houden met de omstandigheden van het geval en vanuit haar verantwoordelijkheid ondersteunen indien er sprake is van een recht op nadeelcompensatie. Defensie is daarbij gehouden aan de kaders van geldende wet- en regelgeving. Daarnaast volgt uit artikel 15.2 Omgevingswet dat immateriele schade niet voor vergoeding in aanmerking komt. Dit geldt ook voor de zogenoemde schaduwschade, namelijk eventuele schade die is ontstaan in aanloop naar	Economie en sociaal	Extra locatie grootschalige munitieopslag

		het nemen van een besluit in de zin van artikel 15.1 Omgevingswet.		
195	De indiener vraagt om respect voor de plaatselijke verordening zondagsrust en duidelijkheid over de toepassing.	Defensie is zich bewust van het belang van de zondagsrust voor de inwoners van de gemeente Staphorst. De defensiemedewerkers van de munitiecomplexen zijn over het algemeen niet werkzaam in het weekend behalve als dit strikt noodzakelijk is. In de verdere uitwerking zullen we hierover het gesprek voeren met de gemeente.	Economie en sociaal	Extra locatie grootschalige munitieopslag
196	De indiener geeft aan dat MER-inschattingen over werkgelegenheid onjuist zijn en vraagt om herbeoordeling, terwijl ook kansen voor recreatie/ondernemerschap worden gezien.	Het thema werkgelegenheid vormde geen significant onderscheidend onderdeel tussen de alternatieven voor grootschalige munitieopslag. Bij het thema werkgelegenheid is een vergelijking gemaakt van het aantal banen per 1.000 inwoners op basis van CBS-data. Het verschil tussen Staphorst (745) en Biddinghuizen (578) was onvoldoende voor een onderscheidende beoordeling op zevenpuntsschaal. In beide gevallen is een licht positieve beoordeling van het effect gegeven.	Economie en sociaal	Extra locatie grootschalige munitieopslag
197	De indiener ziet het als onzorgvuldig dat pas ná realisatie wordt voorzien in een evaluatie van de effecten op vastgoedwaarden, en ziet dit als in strijd met de beginselen van behoorlijk bestuur. Indiener stelt dat de lasten oneerlijk neerslaan en vraagt om een objectieve, voorafgaande schade-analyse met tijdige compensatie.	Een recht op nadeelcompensatie onder de Omgevingswet ontstaat pas wanneer is voldaan aan bepaalde wettelijke voorwaarden. Zo moet sprake zijn van een van de limitatief opgesomde besluiten in artikel 15.1 van de Omgevingswet. De schade moet daarnaast redelijkerwijs toe te rekenen zijn aan de schadeoorzaak (het schadeveroorzakende besluit). Daarbij is relevant dat uit artikel 15.2 van de Omgevingswet volgt dat immateriële schade niet voor vergoeding in aanmerking komt. Dit geldt ook voor de zogenoemde schaduwschade. Dit is eventuele schade die is ontstaan in aanloop naar het nemen van een besluit in de zin van artikel 15.1 Omgevingswet. Waar mogelijk zal Defensie rekening houden met de omstandigheden van het geval en vanuit haar verantwoordelijkheid ondersteunen indien er sprake is van een recht op nadeelcompensatie. Defensie is daarbij gehouden aan de	Economie en sociaal	Extra locatie grootschalige munitieopslag

		kaders van geldende wet- en regelgeving.		
198	De indiener vraagt zich af of het totaal aan publieke kosten is doorgerekend en vreest dat alle burgers financieel bijdragen.	De financiering van het project komt uit de defensiebegroting, die onderdeel is van de rijksbegroting en wordt bekostigd uit belastinggeld. Er is geen andere bijdrage van burgers buiten deze reguliere belastingheffing.	Economie en sociaal	Extra locatie grootschalige munitieopslag
199	De indiener vraagt om zekerheid dat (ver)bouw op het eigen erf/kavel en toekomstige bewoning mogelijk blijft ondanks de depotplannen, om latere verrassingen te voorkomen, of heeft zorgen over noodzakelijke aanpassing van woning.	Defensie begrijpt de wens voor zekerheid over (ver)bouw en toekomstige bewoning. Binnen het explosieaandachtsgebied gelden landelijke veiligheidsregels die beperkingen kunnen opleveren. De exacte uitwerking van deze regels en de gevolgen voor bestaande erven en woningen volgt in het gebiedsproces, in afstemming met gemeente en provincie. Wel zijn de huidige gebieden vrijwel gelijk aan de toekomstige gebieden waardoor er geen grote aanpassingen nodig zijn.	Economie en sociaal	Extra locatie grootschalige munitieopslag
200	De indiener maakt zich zorgen over waardevermindering, onverkoopbaarheid, verlies van inkomsten en subsidies (Gemeenschappelijk Landbouw Beleid) en gemaakte ruilverkavelingskosten, of verhoging van verzekeringspremies en verzoekt om (financiële of locatie-) compensatie van grond of opstallen, ook als verbouwplannen of gedane investeringen worden geraakt. Indiener vraagt om compensatieregeling die ingaat vanaf moment van aanwijzing van de locatie.	Defensie heeft begrip voor de zorgen. Indien u in de toekomst schade heeft, kunt u mogelijk een beroep doen op nadeelcompensatie. Nadeelcompensatie is geregeld in titel 4.5 van de Algemene wet bestuursrecht en afdeling 15.1 van de Omgevingswet. Er moet dan sprake zijn van schade die wordt veroorzaakt door ruimtelijke besluitvorming (een schadeveroorzakend besluit) van Defensie. Ook moet aan andere voorwaarden zijn voldaan, bijvoorbeeld dat de schade uitgaat boven het normale maatschappelijke risico of het normale bedrijfsrisico. Waar mogelijk zal Defensie rekening houden met de omstandigheden van het geval en vanuit haar verantwoordelijkheid ondersteunen indien er sprake is van een recht op nadeelcompensatie. Defensie is daarbij gehouden aan de kaders van geldende wet- en regelgeving. Daarnaast volgt uit artikel 15.2 Omgevingswet dat immateriële schade niet voor vergoeding in aanmerking komt. Dit geldt ook voor de zogenoemde schaduwschade, namelijk eventuele schade die is ontstaan in aanloop naar het nemen van	Economie en sociaal	Extra locatie grootschalige munitieopslag

		een besluit in de zin van artikel 15.1 Omgevingswet.		
201	De indiener maakt zich zorgen over verhoogde veiligheidsrisico's door windturbines in of nabij de A-zone van het munitiedepot; wijst op eerdere standpunten van Defensie dat windturbines binnen A-zones onverantwoord zijn, noemt een turbine op ca. 400 m van de voorziene uitbreiding, vraagt of de brandweer een calamiteit wel aankan, signaleert dat uitbreiding veiligheidscontouren kan verschuiven/overlappen met het windpark, en merkt op dat een turbine volgens een defensiemedewerker zelfs afgebroken zou moeten worden.	Defensie begrijpt de zorgen over windturbines nabij de A-zone. Veiligheidsrisico's, inclusief de aanwezigheid van turbines, zijn meegenomen in het planMER. De A-zone is wettelijk vastgelegd om risico's te beperken. De exacte uitwerking van veiligheidsmaatregelen en de gevolgen voor bestaande turbines volgen in het vervolgproces, in afstemming met regionale partners en betrokken partijen zoals de veiligheidsregio voor de zorgen over de brandweer.	Energie	Extra locatie grootschalige munitieopslag
202	De indiener verzoekt te borgen dat de uitbreiding van het depot geen belemmering vormt voor de bedrijfsvoering van het windpark, benoemt concrete risico's zoals amoveren van turbines, curtailment/stilstand, bereikbaarheid voor onderhoud, tijdelijke bouwwerken rond turbines en verzekeringspremies, en verwacht compensatie wanneer het munitiedepot toch negatieve effecten heeft op de exploitatie.	Voor een veilige bedrijfsvoering op het munitiecomplex zijn er verschillende zoneringen voor externe activiteiten vastgesteld. Bestaande windturbines zijn meegenomen in deze analyse. De dichtstbijzijnde windturbine ligt op 425 meter van het plangebied en veroorzaakt daardoor geen veiligheidsinbreuk.	Energie	Extra locatie grootschalige munitieopslag
203	De indiener maakt zich zorgen over het grootschalige depot als strategisch/legitiem doelwit bij oorlogsdreiging of terrorisme, met verhoogd risico voor omwonenden en bebouwde kom.	Defensie begrijpt de zorgen voor een groot munitiecomplex in de leefomgeving tijdens een oorlogsdreiging. Het aantal woningen in de nabijheid was daarom een maatgevend criterium. De locatie Staphorst was in de totale afweging de beste locatie voor de behoefte van een grootschalige munitieopslag.	Gezonde en veilige leefomgeving	Extra locatie grootschalige munitieopslag
204	De indiener geeft aan dat situering in droog, brandbaar bos (heide, droog hout) en warmere, drogere zomers door klimaatverandering het risico op natuurbrand en incidenten aanzienlijk verhogen.	Defensie herkent wat wordt aangegeven. Doordat het droger wordt, zijn de risico's op natuurbranden groter. Dit aspect wordt zorgvuldig meegenomen, waarbij de veiligheidsmaatregelen rondom een dergelijk complex zeer strikt zijn. Tegelijkertijd zal voor elk defensieterrein in afstemming met de lokale partijen een brandveiligheidsprotocol worden gemaakt.	Gezonde en veilige leefomgeving	Extra locatie grootschalige munitieopslag
205	De indiener vraagt duidelijke communicatie over verschillen in zoneringskaarten/veiligheidszones, het aantal geraakte woningen en provinci-	In het planMER zijn op basis van indicatieve veiligheidscontouren, gebaseerd op het bestaande munitiecomplex in Veenhuizen, de effecten in beeld gebracht voor de acht alternatieven. Dit vormt de	Gezonde en veilige leefomgeving	Extra locatie grootschalige munitieopslag

	ale reikwijdte van hindercirkels, en betere onderbouwing van gevolgen per zone.	basis voor een objectieve vergelijking en locatiekeuze. Bij de uitwerking van het munitiecomplex in Staphorst, in een gebiedsproces, worden op basis van het definitieve ontwerp de exacte veiligheidszones bepaald inclusief mogelijke mitigerende en compenserende maatregelen. Deze zullen nooit groter worden als de maximale grenzen zoals nu vastgesteld door het kabinet.		
206	De indiener wijst erop dat een basisschool (178 leerlingen) binnen de C-zone valt maar onvoldoende is meegenomen in de MER/kaartlagen en vraagt om correcte weergave en beoordeling.	In het planMER is deze basisschool inderdaad niet apart benoemd. Waarschijnlijk omdat de gebouwen (die in de databestanden zitten) er net buiten vallen. Dit is aangevuld in het rapport.	Gezonde en veilige leefomgeving	Extra locatie grootschalige munitieopslag
207	De indiener vraagt om inzicht en afspraken over (toenemend) munitietransport, effecten in dorpen/regio's (o.a. Drenthe), en borging van verkeersveiligheid; ook wordt gewezen op risico's van aan-/afvoerroutes en interbestuurlijke samenwerking.	Defensie onderneemt op dit moment geen directe actie omdat de precieze hoeveelheid munitietransporten nog niet duidelijk is. Defensie zal in de verdere uitwerking met de medeoverheden bekijken hoe de militaire activiteiten kunnen worden ingepast zonder onevenredige belemmering van andere ruimtelijke functies.	Gezonde en veilige leefomgeving	Extra locatie grootschalige munitieopslag
208	De indiener stelt voor om verlichting te minimaliseren (geen "lichtbak"), wijst op impact op beschermde fauna en vraagt om sobere oriëntatieverlichting en zorgvuldige landschappelijke inpassing.	Defensie heeft aandacht voor lichtvervuiling en verminderd, waar mogelijk, onnodige verlichting. Daarbij moet wel rekening worden gehouden met veiligheid en de daarbij behorende (wettelijke) eisen.	Gezonde en veilige leefomgeving	Extra locatie grootschalige munitieopslag
209	De indiener vraagt zich af of trillingen tijdens aanleg/gebruik hinder en natuurschade veroorzaken, en bekritiseert dat deze effecten onvoldoende zijn onderzocht.	Bij het gebruik is geen sprake van trillingen en tijdens de aanleg zullen er mogelijk wel trillingen ontstaan maar deze zijn niet groter dan bij normale bouwwerkzaamheden. In het gebiedsproces en als ook bekend is hoe het terrein er uit komt te zien en meer bekend is over de bouwwijze en –fasen, zal dit nader onderzocht worden.	Gezonde en veilige leefomgeving	Extra locatie grootschalige munitieopslag
210	De indiener geeft aan dat bouw- en gebruiksfase aanzienlijke verstoringen (lawaai, logistiek) zullen veroorzaken, en verzoekt om volledige beoordeling en mitigatie.	De exacte milieueffecten in de bouw- en gebruiksfase worden in beeld gebracht bij het verdiepend milieuonderzoek in het kader van de uitwerking van de munitieopslag op de aangewezen locatie in Staphorst.	Gezonde en veilige leefomgeving	Extra locatie grootschalige munitieopslag
211	De indiener wijst op negatieve effecten door boskap op luchtkwaliteit en vrijkomende CO_2, en dat deze aspecten onderbelicht zijn in de MER.	De indiener maakt zich zorgen over de negatieve impact op de leefomgeving als gevolg van het kappen van bomen. In het planMER zijn de	Gezonde en veilige leefomgeving	Extra locatie grootschalige munitieopslag

		milieueffecten van de ruimtebehoeften op hoofdlijnen in beeld gebracht. In de vervolgfase zal in een gebiedsproces de ruimtelijke inpassing op de opschaling worden vormgegeven in samenhang met de omgeving en gerelateerde ontwikkelingen. Defensie volgt de geldende wet- en regelgeving. Dit betekent dat er in de vervolgfase zeker aandacht is voor de door de indiener genoemde punten, waarbij boscompensatie ook een rol speelt.		
212	De indiener stelt voor om alternatieven uit te werken (o.a. andere locaties, natuurcompensatie-opzet), herbeoordeelt MER-uitkomsten en vraagt om herziening van de locatiekeuze.	In het planMER zijn de acht mogelijk geschikte locaties in Nederland op dezelfde wijze op basis van dezelfde criteria met elkaar onderzocht en met elkaar vergeleken conform een vooraf bekende onderzoeksmethodiek. Dit leidt tot een transparante en onderbouwde locatiekeuze. De exacte milieueffecten in de bouw- en gebruiksfase worden in beeld gebracht bij het verdiepend milieuonderzoek in het kader van de uitwerking van de munitieopslag op de aangewezen locatie in Staphorst.	Gezonde en veilige leefomgeving	Extra locatie grootschalige munitieopslag
213	De indiener vraagt om een Prospectieve Risico-Inventarisatie (PRI) en betwist de voorkeur voor Staphorst t.o.v. centraler/veiliger geachte alternatieven (o.a. Biddinghuizen).	Veiligheidsaspecten, inclusief risico's en alternatieven, zijn onderzocht in het planMER. Op basis van deze analyse kwam Staphorst als meest geschikte locatie naar voren. De exacte uitwerking van veiligheidsmaatregelen en daarmee de risico's die daar uit komen volgen in het vervolgproces, in afstemming met regionale partners.	Gezonde en veilige leefomgeving	Extra locatie grootschalige munitieopslag
214	De indiener vraagt om duidelijkheid en een coulante, meewerkende houding m.b.t. een mantelzorgwoning op het erf binnen de C-zone.	Rondom militaire munitieopslaglocaties gelden drie explosieaandachtsgebieden: A, B en C. Een militair explosieaandachtsgebied C vormt de buitenste veiligheidszone rondom een munitieopslaglocatie. In een explosieaandachtsgebied C geldt een verbod op gebouwen waarin doorgaans een groot aantal personen gedurende een groot gedeelte van de dag aanwezig is, wanneer dit gebouw een vlies- of gordijngevel en grote glasoppervlakten heeft. Voor andere gebouwen en activiteiten gelden geen beperkingen binnen een C-	Gezonde en veilige leefomgeving	Extra locatie grootschalige munitieopslag

		zone. Dit betekent dat het explosieaandachtsgebied C rondom de munitieopslag in Staphorst naar verwachting geen of zeer beperkte gevolgen zal hebben voor mantelzorgwoningen die binnen deze C-zone komen te liggen. Wel is het zo dat de huidige C-zonering vergelijkbaar is aan de maximale toekomstige C-zonering waardoor, mochten er al belemmeringen zijn, deze nu al gelden. Pas in de uitvoeringsfase van het NPRD kan echter met zekerheid worden bepaald wat in individuele gevallen de exacte gevolgen zullen zijn. Deze uitvoeringsfase omvat onder meer de verdere inpassing van de munitieopslag in de omgeving en de definitieve vaststelling van de militaire explosieaandachtsgebieden. Defensie zal dit uitwerken in nauwe afstemming met de betrokken overheden, omwonenden en andere belanghebbenden.		
215	De indiener maakt zich zorgen over beperkingen voor ondernemingen (events, toerisme) in C-zone en wijst op onverzekerbaarheid/waardedaling bij oorlog/aanval; verzoekt om heldere kaders en compensatie-afweging.	Rondom militaire munitieopslaglocaties gelden drie explosieaandachtsgebieden: A, B en C. Een militair explosieaandachtsgebied C vormt de buitenste veiligheidszone rondom een munitieopslaglocatie. In een explosieaandachtsgebied C geldt een verbod op gebouwen waarin doorgaans een groot aantal personen gedurende een groot gedeelte van de dag aanwezig is, wanneer dit gebouw een vlies- of gordijngevel en grote glasoppervlakten heeft. Voor andere gebouwen en activiteiten gelden geen beperkingen binnen een C-zone. Dit betekent dat het explosieaandachtsgebied C naar verwachting geen of zeer beperkte gevolgen zal hebben voor ondernemingen op het gebied van evenementen en toerisme. Wel is het zo dat de huidige C-zonering vergelijkbaar is aan de maximale toekomstige C-zonering waardoor er mochten belemmeringen zouden zijn deze nu al gelden. Pas in de uitvoeringsfase van het NPRD kan echter met zekerheid worden bepaald wat in indivi-	Gezonde en veilige leefomgeving	Extra locatie grootschalige munitieopslag

		duele gevallen de exacte gevolgen zullen zijn. Deze uitvoeringsfase omvat onder meer de verdere inpassing van de munitieopslag in de omgeving en de definitieve vaststelling van de militaire explosieaandachtsgebieden. Defensie zal dit uitwerken in nauwe afstemming met de betrokken overheden, omwonenden en andere belanghebbenden. Ook zal in deze fase meer duidelijkheid komen over de mogelijkheden om in aanmerking te komen voor compensatie. Hiervoor gelden de algemene regels over nadeelcompensatie in titel 4.5 van de Algemene wet bestuursrecht en afdeling 15.1 van de Omgevingswet.		
216	De indiener stelt voor om beschermingsvoorzieningen (zoals buurt-/schuilkelders) te realiseren en vraagt financiering/maatregelen om veiligheid van omwonenden te waarborgen.	Defensie begrijpt de wens voor extra beschermingsvoorzieningen en maatregelen voor omwonenden. Het realiseren van buurt- of schuilkelders valt buiten de scope van dit project en wordt niet door Defensie gefinancierd. Veiligheid wordt geborgd via wettelijke normen en aanvullende maatregelen, die in het gebiedsproces verder worden uitgewerkt in afstemming met regionale partners. Hiervoor gelden de beperkingen die gelden in de veiligheidszoneringen rondom een munitiecomplex.	Gezonde en veilige leefomgeving	Extra locatie grootschalige munitieopslag
217	De indiener geeft aan dat het gekozen bosrijke recreatiegebied grote natuur- en belevingswaarde heeft; vraagt behoud/toegankelijkheid en waarschuwt voor verlies aan kwaliteit en landschapsbeeld.	In het planMER zijn de milieueffecten van de ruimtebehoeften op hoofdlijnen in beeld gebracht. In de vervolgfase zal in een gebiedsproces de ruimtelijke inpassing op de opschaling worden vormgegeven in samenhang met de omgeving en gerelateerde ontwikkelingen. Defensie volgt de geldende wet- en regelgeving. Dit betekent dat er in de vervolgfase zeker aandacht is voor de door de indiener genoemde punten, waarbij het behoud van de kwaliteit van het landschap, alsmede het behoud van recreatiemogelijkheden, aandacht zal krijgen.	Gezonde en veilige leefomgeving	Extra locatie grootschalige munitieopslag
218	De indiener betwijfelt de noodzaak van grootschalige defensie-uitbreiding en bepleit alternatieven (diplomatie, handel),	Defensie begrijpt de vraag over de noodzaak van uitbreiding. De keuze voor uitbreiding is gebaseerd op de	Gezonde en veilige leefomgeving	Extra locatie grootschalige munitieopslag

	mede gezien geopolitieke context.	huidige en toekomstige veiligheidsopgaven gezien de huidige geopolitieke context. Diplomatie en handel blijven belangrijk, maar bieden geen alternatief voor de wettelijke taak van Defensie om Nederland en bondgenoten te beschermen. Deze strategische afwegingen zijn meegenomen in het NPRD.		
219	De indiener vraagt om duidelijkheid of het depot (toekomstig) nucleair materiaal kan opslaan en welke gevolgen dat heeft voor explosie-aandachtsgebieden A/B/C.	Over de precieze hoeveelheid munitie en wijze waarop dit wordt opgeslagen doet Defensie geen uitspraak. Het Defensie Munitiebedrijf slaat op haar locaties, en dus ook op MMC Staphorst, geen nucleaire munitie op.	Gezonde en veilige leefomgeving	Extra locatie grootschalige munitieopslag
220	De indiener stelt dat de MER onjuistheden en omissies bevat en vraagt om zorgvuldige herbeoordeling, transparantie en participatie.	In het planMER zijn de acht mogelijk geschikte locaties in Nederland op dezelfde wijze op basis van dezelfde criteria met elkaar onderzocht en met elkaar vergeleken conform een vooraf bekende onderzoeksmethodiek. Dit leidt tot een transparante en onderbouwde locatiekeuze. Er zijn een aantal omissies hersteld in aanvulling op het planMER. Dit heeft echter niet geleid tot het aanpassen van de aangewezen locatie Staphorst.	Gezonde en veilige leefomgeving	Extra locatie grootschalige munitieopslag
221	De indiener vraagt om de (verkeers)veiligheid rondom het complex te waarborgen.	Defensie begrijpt de zorgen van de indiener omtrent de verkeersveiligheid. In de huidige situatie vinden er ook al transporten plaats van en naar het munitiecomplex. Deze moeten voldoen aan verschillende wet- en regelgeving om de veiligheid hiervan te borgen. Voor de extra bewegingen die plaatsvinden door het uitbreiden van het munitiecomplex gelden diezelfde regels. Defensie ziet het Staphorster Bod met daarin vooral aandacht voor veiligheid voor verkeer en trein als uitgangspunt bij de verdere uitwerking van de plannen.	Gezonde en veilige leefomgeving	Extra locatie grootschalige munitieopslag
222	De indiener vindt de Gorterlaan/Achterweg een ongeschikte en onveilige route voor munitietransporten vanwege de drukte op de weg en de impact die het aanpassen van de weg zal hebben.	Defensie begrijpt de zorg over de route Gorterlaan/Achterweg. Veiligheid is een randvoorwaarde en de exacte routekeuze wordt afgestemd met gemeente en provincie in het gebiedsproces. Defensie ziet het Staphorster Bod met daarin vooral aandacht voor veilig-	Gezonde en veilige leefomgeving	Extra locatie grootschalige munitieopslag

		heid voor mobiliteit als uitgangspunt bij de verdere uitwerking van de plannen.		
223	De indiener wijst de mogelijke aanleg van een grootschalige munitieopslag ten zeerste af omwille van de grootschalige aantasting van natuur, leefomgeving en veiligheid.	Defensie begrijpt de zorgen over natuur, leefomgeving en veiligheid. Deze aspecten zijn uitgebreid onderzocht in het planMER. Op basis van dit onderzoek is de locatie Staphorst gekozen, omdat deze in vergelijking met andere locaties het minste negatieve effecten heeft.	Gezonde en veilige leefomgeving	Extra locatie grootschalige munitieopslag
224	De indiener maakt zich zorgen over de combinatie van een hoge, droge zandkop en omliggend naaldbos, waardoor het brandrisico toeneemt; zij stellen dat boskap de uitdroging verergert en dat de MER dit brandrisico minimaliseert.	In het planMER zijn de mogelijk geschikte locaties op dezelfde wijze op basis van dezelfde criteria met elkaar onderzocht en met elkaar vergeleken. Bij deze vergelijking scoort het alternatief Staphorst slechter dan de andere alternatieven. Het totaal van alle beoordelingen heeft ertoe geleid dat Staphorst de aangewezen locatie is geworden. Bij de uitwerking van het munitiedepot zal het brandrisico nader worden onderzocht.	Klimaatadaptatie	Extra locatie grootschalige munitieopslag
225	De indiener betoogt dat de MER substantiële onjuistheden en omissies bevat, waardoor een te positief beeld van de locatie ontstaat en vraagt om correctie vóór verdere besluitvorming.	In het planMER zijn de acht mogelijk geschikte locaties in Nederland op dezelfde wijze op basis van dezelfde criteria met elkaar onderzocht en met elkaar vergeleken conform een vooraf bekend gesteld onderzoeksmethodiek. Dit leidt tot een transparante en onderbouwde locatiekeuze. De keuze wordt derhalve ook niet heroverwogen.	Klimaatadaptatie	Extra locatie grootschalige munitieopslag
226	De indiener stelt voor om de ontwikkeling te benutten voor natuurinclusieve, water- en biodiversiteitspositieve inrichting, inclusief versterking van groenblauwe verbindingen en toepassing van Basiskwaliteit Natuur.	Defensie waardeert de betrokkenheid van de indiener bij de verdere ontwikkeling van het munitiecomplex in relatie tot natuur. In de projectfase van het NPRD en specifiek het munitiecomplex zal in een gebiedsproces worden gewerkt aan de verdere concrete invulling van het terrein en de daarbij benodigde natuurcompensatie en/of integratie. Tijdens deze fase zal ook wederom ruimte zijn voor participatie en inspraak waar onder andere ruimte is om het te hebben over biodiversiteitspositieve inrichting.	Klimaatadaptatie	Extra locatie grootschalige munitieopslag
227	De indiener stelt dat de locatie door de hoge, droge ligging op een zandkop zeer brandgevoelig is. Een klein ongelukje of een menselijke fout op het depot kan leiden tot een grote	Defensie dankt indiener voor de zienswijze en gedeelde zorgen. De Krijgsmacht hecht groot belang aan een veilige omgang met munitie.	Klimaatadaptatie	Extra locatie grootschalige munitieopslag

	bosbrand, met verstrekkende gevolgen voor recreanten	Daarom wordt bij de inrichting en exploitatie van munitieopslaglocaties strikt voldaan aan geldende wet- en regelgeving. Dit betreft zeker de voorschriften op het gebied van brandpreventie. Hiermee verkleinen we de kans op brand. Ook algemene brandpreventiemaatregelen zullen worden genomen om dit te helpen voorkomen.		
228	De indiener vraagt om zorgvuldige, gebiedsspecifieke afweging van landschappelijke effecten (verdringing van natuur/landschap, verstoring fauna) en wijst op de noodzaak om Natura 2000-doelen niet te schaden.	De indiener vraagt om in het vervolgproces een zorgvuldige afweging te maken van de effecten van de militaire activiteiten en vraagt de Natura 2000-doelen niet te schaden. In het planMER zijn de milieueffecten van de ruimtebehoeften op hoofdlijnen in beeld gebracht. In de vervolgfase zal in een gebiedsproces de ruimtelijke inpassing op de opschaling worden vormgegeven in samenhang met de omgeving en gerelateerde ontwikkelingen. Defensie volgt de geldende wet- en regelgeving. Dit betekent dat er in de vervolgfase zeker aandacht is voor de door de indiener genoemde punten.	Landschap en erfgoed	Extra locatie grootschalige munitieopslag
229	De indiener vraagt zich af of archeologische waarden juist zijn beoordeeld in de MER, stelt dat sprake is van zones met hoge archeologische trefkans, en stelt voor om een kleinere of anders gesitueerde variant (ca. 35 ha) te overwegen om onderzoekslast en schade te beperken.	Het klopt dat het gehele gebied een archeologische verwachting heeft. Hiervoor zijn in het vigerende omgevingsplan (van rechtswege) beschermingszones aangewezen. In Weerselo is er vanwege de nabijheid van een rijksmonument en bekende vindplaatsen binnen het gebied een negatieve score toegekend. De beleidsadvieskaart van de gemeente Staphorst geeft geen bekende vindplaatsen en een plaatselijk hoge verwachting weer. Dit laat onverlet dat Defensie in een vervolgprocedure volwaardig stilstaat bij de impact op mogelijk aanwezige archeologische waarden.	Landschap en erfgoed	Extra locatie grootschalige munitieopslag
230	De indiener maakt zich zorgen over onherstelbare aantasting van historisch gegroeide landschapsstructuren (zoals houtwallen) en benadrukt dat nieuw aangelegd bos de belevingswaarde en structuur van eeuwenoude bossen niet gelijkwaardig kan vervangen.	Defensie begrijpt de zorgen. In het gebiedsproces zal Defensie een inpassing van het plan maken dierecht doet recht dat aan de aanwezige waarden. Waar het kan worden natuurwaarden ontzien. Compensatie op een andere locatie behoort ook tot de mogelijkheden.	Landschap en erfgoed	Extra locatie grootschalige munitieopslag

231	De indiener geeft aan dat het project aanzienlijke schade kan toebrengen aan nog ongerepte geologische en geomorfologische waarden in het gebied, en vraagt om behoud/mitigatie.	Defensie begrijpt de zorg over aantasting van historisch gegroeide landschapsstructuren, zoals houtwallen. Deze structuren hebben een grote cultuurhistorische en landschappelijke waarde. Het klopt dat nieuw aangelegd bos de belevingswaarde van eeuwenoude bossen niet volledig kan vervangen. Dat wordt erkend. In de vervolgfase werkt Defensie aan een inpassing die zoveel mogelijk recht doet aan de aanwezige waarden. Waar het kan, worden bestaande natuur- en landschapselementen ontzien. Als behoud niet mogelijk is, wordt gekeken naar compensatie op een andere locatie. Daarbij wordt samengewerkt met medeoverheden en regionale partners om een zorgvuldige afweging te maken.	Landschap en erfgoed	Extra locatie grootschalige munitieopslag
232	De indiener vindt de mix van zwaar (vracht)verkeer en kwetsbare weggebruikers (fietsers, wandelaars, kinderen), door de bebouwde kom, langs risicovolle locaties (zoals een zwembad en scholen) en over ontsluitingsroutes onacceptabel.	Defensie begrijpt de zorg over verkeersveiligheid. Dit aspect is onderzocht in het planMER. De verwachte verkeersdrukte blijft binnen de normen. In het vervolgproces werkt Defensie samen met regionale partners om maatregelen voor een veilige verkeersafwikkeling uit te werken. Defensie ziet het Staphorster Bod met daarin vooral aandacht voor veiligheid voor mobiliteit en de veiligheid van de inwoners als uitgangspunt bij de verdere uitwerking van de plannen.	Mobiliteit	Extra locatie grootschalige munitieopslag
233	De indiener stelt dat de reistijd vanuit Staphorst naar ’t Harde in werkelijkheid aanzienlijk langer is dan vanuit Biddinghuizen en dat de MER dit onjuist en gelijk waardeert, zonder rekening te houden met drukke knooppunten (Stovonde).	De reistijd is gebaseerd op free-flow (dus buiten de spits). In de spits zijn er wel aanzienlijke verschillen, maar munitietransport vindt vaak buiten de spits plats.	Mobiliteit	Extra locatie grootschalige munitieopslag
234	De indiener geeft aan dat het strategische spoortraject Zwolle–Meppel de C-zone doorkruist en bij incidenten grote veiligheids-, bereikbaarheid- en economische effecten kan hebben; ook wordt het als aantrekkelijk doelwit gezien.	Defensie begrijpt de zorgen over veiligheid en bereikbaarheid. Deze aspecten zijn meegenomen in het planMER. De C-zone is wettelijk vastgelegd om risico’s bij incidenten te beperken. De exacte uitwerking van veiligheidsmaatregelen volgt in het vervolgproces, in afstemming met regionale partners. Een spoorlijn in de C zonering is	Mobiliteit	Extra locatie grootschalige munitieopslag

		geen probleem om de locatie Staphorst aan te wijzen.		
235	De indiener denkt dat de toenemende verkeersdrukte op een lange weg leidt tot (verkeers)veiligheidsproblemen, vooral voor de vele gezinnen met (kleine) kinderen die deze wegen gebruiken.	Defensie begrijpt de zorg over verkeersveiligheid. Dit aspect is onderzocht in het planMER. De verwachte verkeersdrukte blijft binnen de normen. In het gebiedsproces werkt Defensie samen met regionale partners om maatregelen voor een veilige verkeersafwikkeling uit te werken. Defensie ziet het Staphorster Bod met daarin vooral aandacht voor veiligheid voor de inwoners en mobiliteit als uitgangspunt bij de verdere uitwerking van de plannen.	Mobiliteit	Extra locatie grootschalige munitieopslag
236	De indiener stelt dat de MER mobiliteitsaspecten te rooskleurig beoordeelt (routes als "gunstig"; reistijd gelijk gewaardeerd) en mist concrete maatregelen om "aandachtspunten" daadwerkelijk te mitigeren.	De reistijd is met hetzelfde model bepaald en dus gelijk beoordeeld. De reistijd is free flow dus buiten de spits. In de spits zijn er wel aanzienlijke verschillen, maar munitietransport vindt vaak buiten de spits plaats.	Mobiliteit	Extra locatie grootschalige munitieopslag
237	De indiener geeft aan dat onduidelijk is welke wegen worden afgesloten en wat dit betekent voor de bereikbaarheid van woningen en de aanrijtijden voor hulpdiensten.	De exacte inpassing van deze behoefte wordt in een het gebiedsproces uitgewerkt, in samenspraak met medeoverheden en regionale partners. Er hoeven geen grote wegen te worden afgesloten. Wel liggen er een aantal routestructuren in het bos die niet meer gebruikt zullen kunnen worden. In het gebiedsproces zullen we daarover afspraken maken met elkaar wat dit betekent.	Mobiliteit	Extra locatie grootschalige munitieopslag
238	De indiener stelt voor om bestaande zandwegen en paden (Lommertsteeg–Bovenweg) voor wandelaars, ruiters (paarden) en agrarisch verkeer te behouden/om te leggen zodat toegang tot het bos en doorsteken blijven bestaan.	De exacte inpassing van deze behoefte wordt in een later stadium uitgewerkt in het gebiedsproces, in samenspraak met medeoverheden en regionale partners. Hier zal gekeken worden naar de bestaande routestructuur en de impact van de uitbreiding daarop.	Mobiliteit	Extra locatie grootschalige munitieopslag
239	De indiener wil niet dat er extra transportbewegingen komen t.o.v. de huidige situatie.	Defensie begrijpt de zorg over extra transportbewegingen. Het project vraagt echter om meer transport dan in de huidige situatie. De exacte inpassing van de behoefte wordt in een gebiedsproces uitgewerkt in samenspraak met medeoverheden. Defensie ziet het Staphorster Bod met daarin vooral aandacht voor veiligheid van inwoners en mobiliteit als uitgangspunt bij de	Mobiliteit	Extra locatie grootschalige munitieopslag

		verdere uitwerking van de plannen.		
240	De indiener vraagt zich af of de zelfaanmelding van de gemeente vooral is ingegeven door wens voor extra afrit/tunnel, wat voor bewoners geen meerwaarde heeft maar wel tot mobiliteitsimpact leidt.	De keuze om de locatie voor te dragen is gemaakt door de gemeente zelf. Dit omdat zij de verantwoordelijkheid voelde om in een veranderende veiligheidssituatie een actieve bijdrage te leveren aan onze nationale veiligheid en ruimte voor Defensie. Defensie waardeert deze stap naar voren. Staphorst heeft vanaf het begin aangegeven dat ze de verwachting had dat dit zou kunnen binnen de geldende beperkingengebieden. In het uiteindelijk voorstel van het kabinet blijkt dit ook bijna geheel mogelijk te zijn.	Mobiliteit	Extra locatie grootschalige munitieopslag
241	De indiener geeft aan dat de uitgang/ontsluiting een kritisch knelpunt vormt (één aanval kan transport over de weg blokkeren) en vraagt aandacht voor redundantie/alternatieven.	Defensie begrijpt het belang van een goede ontsluiting en begrijpt dat de indiener dit ervaart als kritisch knelpunt. Daarom is in het planMER expliciet gekeken naar de impact van deze activiteit op de omgeving; waaronder ook de impact op bereikbaarheid. In de volgende fase van het NPRD kijkt Defensie naar de inpassing. Dan gaat Defensie ook in overleg met medeoverheden en betrokken belanghebbenden. Hiermee kunnen risico's vroeg gesignaleerd en, waar mogelijk, beperkt worden.	Mobiliteit	Extra locatie grootschalige munitieopslag
242	De indiener stelt dat de beoordeling van het aspect 'bereikbaarheid' voor Staphorst een vertekend beeld geeft, aangezien volgens Goudappel in 2030 sprake zal zijn van structurele terugslag op de afritten en de A28 door onvoldoende capaciteit bij de Stovonde, wat leidt tot ernstige knelpunten in doorstroming en verkeersveiligheid.	De reistijd is gebaseerd op free-flow (dus buiten de spits). In de spits zijn er wel aanzienlijke verschillen, maar munitietransport vindt vaak buiten de spits plats.	Mobiliteit	Extra locatie grootschalige munitieopslag
243	De indiener maakt zich zorgen over aantasting van het Natuurnetwerk Nederland (NNN), verlies van verbindingszones en de omvang/kwaliteit van de vereiste natuurcompensatie.	Defensie realiseert zich dat er op defensieterreinen te beschermen natuurwaarden aanwezig zijn en dat delen van de terreinen onderdeel zijn van het Natura 2000-netwerk en/of het Natuurnetwerk Nederland. Het is de ambitie van Defensie om deze natuurwaarden te beschermen en daar waar mogelijk te versterken, ook door juist in te zetten op het versterken van de landschappelijke connectiviteit.	Natuur	Extra locatie grootschalige munitieopslag

244	De indiener wijst op aanwezigheid van beschermde soorten (o.a. das, vleermuizen, wespendief, bosuil, amfibieën en reptielen) en vraagt om soortspecifiek onderzoek, bescherming en maatwerk in mitigatie en compensatie.	De indiener maakt zich zorgen over de mogelijke gevolgen voor beschermde soorten. In het planMER zijn de milieueffecten van de locatiespecifieke ruimtebehoeften op hoofdlijnen in beeld gebracht. In het gebiedsproces zal in een gebiedsproces de ruimtelijke inpassing op de opschaling worden vormgegeven in samenhang met de omgeving en gerelateerde ontwikkelingen. Defensie volgt de geldende wet- en regelgeving. Dit betekent dat er in de vervolgfase zeker aandacht is voor de door de indiener genoemde punten, waarbij zorg zal worden besteed aan het voorkomen van negatieve gevolgen voor de duurzame staat van instandhouding van soorten.	Natuur	Extra locatie grootschalige munitieopslag
245	De indiener maakt zich zorgen over verlies van biodiversiteit en ecosysteemdiensten door grootschalige boskap (ca. 44–59 ha), met negatieve effecten op CO_2- en stikstofopname, gezondheid, rust en welzijn.	Defensie begrijpt de zorgen over het verlies aan biodiversiteit door het realiseren van de extra locatie voor het grootschalige munitiecomplex. In de uitvoering van de realisatie zal Defensie voldoen aan de wettelijke onderzoeken en voorwaarden. Dit betekent dat ingezet wordt op het vooraf zoveel mogelijk voorkomen van negatieve effecten, en voor voldoende compensatie en mitigatie. Dit zodat de natuurwaarden op en rond het terrein kunnen worden versterkt rondom het militaire gebruik.	Natuur	Extra locatie grootschalige munitieopslag
246	De indiener vraagt om een volledige passende beoordeling en onderbouwing van stikstofeffecten (bouw- én gebruiksfase) op Natura 2000-gebieden en de wijze waarop vergunningen en stikstofruimte juridisch worden geborgd.	In het planMER zijn de milieueffecten van de locatiespecifieke ruimtebehoeften op hoofdlijnen in beeld gebracht. In de vervolgfase zal de ruimtelijke inpassing op de opschaling worden vormgegeven in samenhang met de omgeving en gerelateerde ontwikkelingen. Hierin wordt ook aandacht gegeven aan het inventariseren en beschermen van gevoelige soorten en leefgebieden. Defensie volgt de geldende wet- en regelgeving en het is het beleid van	Natuur	Extra locatie grootschalige munitieopslag
247	De indiener stelt voor om de ontwikkeling te benutten voor natuurinclusief ontwerp en herstel van groenblauwe verbindingen, met Basiskwaliteit	Defensie waardeert de betrokkenheid van de indiener bij de verdere ontwikkeling van het munitiecomplex in relatie tot natuur. In de projectfase van het NPRD en specifiek het munitiecomplex	Natuur	Extra locatie grootschalige munitieopslag

	Natuur, klimaatadaptieve inrichting en koppelkansen in de regio.	zal in een gebiedsproces worden gewerkt aan de verdere concrete invulling van het terrein en de daarbij benodigde natuurcompensatie en/of integratie. Tijdens deze fase zal ook wederom ruimte zijn voor participatie en inspraak waar onder andere ruimte is om het te hebben over groenblauwe verbindingen en koppelkansen in de regio.		
248	De indiener verzoekt om volledige, lokale en tijdige natuurcompensatie (vooraf functioneel), met nadruk op ecologische kwaliteit, ruimtelijke samenhang en juridische borging van de natuurbestemming.	De indiener vraagt om voldoende en tijdige natuurcompensatie, waarbij de lange termijn middelen en de effectiviteit worden geborgd. In het planMER zijn de milieueffecten van de locatiespecifieke ruimtebehoeften op hoofdlijnen in beeld gebracht. In de vervolgfase zal de ruimtelijke inpassing op de opschaling worden vormgegeven in samenhang met de omgeving en gerelateerde ontwikkelingen. Hierin wordt ook aandacht gegeven aan het inventariseren en beschermen van gevoelige soorten en leefgebieden. Defensie volgt de geldende wet- en regelgeving en het is het beleid van Defensie om de netto natuurkwaliteit te verbeteren. Bij het uitwerken van de projecten zal derhalve aan de gevraagde punten aandacht worden besteed.	Natuur	Extra locatie grootschalige munitieopslag
249	De indiener stelt voor om uit te wijken naar agrarische gronden in plaats van bos, om natuurschade en compensatieopgave te beperken en stikstofuitstoot bij aanleg te verminderen.	De door het kabinet aangewezen locaties zijn na een zorgvuldige belangenafweging tot stand gekomen. Hierin is gekeken naar een vorm die de minste impact heeft op bestaande woningen in de omgeving van het munitiecomplex. Daar waar het complex uitgebreid moet worden in bestaand bosgebied, zal hiervoor compensatie plaatsvinden.	Natuur	Extra locatie grootschalige munitieopslag
250	De indiener bekritiseert aannames en omissies in de MER en pleit voor een andere positionering (noord–zuid) of kleinere omvang (35 ha) om schade aan NNN en soorten te beperken.	Indiener Groenkracht heeft schriftelijk en mondeling diverse varianten voorgesteld, waaronder twee depots van 35 hectare en een andere positionering (noord-zuid). Het alternatief van twee depots van elk 35 hectare is vorig jaar november bij de eerste trechtering afgevallen, omdat het de winst die het oplevert bij de verschillende locaties vele malen kleiner is	Natuur	Extra locatie grootschalige munitieopslag

		dan de impact doordat er op twee plekken negatieve effecten optreden. De andere door Groenkracht aangedragen alternatieven hebben weliswaar minder impact op NNN, maar zijn afgevallen omdat ze qua omvang niet voldoen aan de gestelde behoefte van 70 hectare oppervlakte. Ook hebben de alternatieve voorstellen tot gevolg dat meer woningen in de veiligheidszoneringen komen te liggen dan in het voorkeursalternatief, waardoor deze alternatieven meer inwoners van Staphorst raken. Ten slotte hebben de alternatieve voorstellen tot gevolg dat infrastructuur aangepast moet worden. In het voorkeursalternatief is dit niet het geval. Defensie nodigt regionale en lokale belanghebbenden, waaronder Groenkracht, uit om in het gebiedsproces mee te denken over de inrichting van het munitiecomplex.		
251	De indiener vraagt aandacht voor behoud/herstel van wandel-, MTB- en ruiterpaden en voor de recreatieve beleving en toegankelijkheid van het gebied.	De indiener geeft aan waarde te hechten aan het behoud van de recreatieve mogelijkheden ter plaatse. Defensie zal dit punt meenemen tijdens de opvolgende ruimtelijke procedure en bij de daadwerkelijke realisatie van het complex, waarbij Defensie streeft naar een zorgvuldige inpassing van het complex in de omgeving. In het gebiedsproces zal Defensie deze zorg opnieuw betrekken en in overleg treden met relevante partijen. In het gebiedsproces wordt opnieuw gelegenheid geboden voor inspraak en participatie, specifiek gericht op het munitiecomplex.	Natuur	Extra locatie grootschalige munitieopslag
252	De indiener geeft aan dat de locatie in het NNN ligt en natuur gecompenseerd zal moeten worden in lijn met de wettelijke kaders die daarvoor gelden.	De indiener heeft gelijk dat er van natuurcompensatie sprake moet zijn voorafgaand aan de geplande ontwikkelingen. Defensie zal hiervoor de wettelijk vastgestelde procedures doorlopen. Het is de ambitie van Defensie om de natuurwaarden te beschermen en daar waar mogelijk te versterken.	Natuur	Extra locatie grootschalige munitieopslag
253	De indiener vraagt om lokale natuurcompensatie en wil (eigen) landbouwgrond omvormen naar natuur. Eventueel	Defensie waardeert het initiatief van de indiener om actief mee te denken over het versterken van de natuur. Het voorstel om landbouwgrond	Natuur	Extra locatie grootschalige munitieopslag

	met (biologisch) agrarisch medegebruik.	om te vormen tot natuur, eventueel met biologisch agrarisch medegebruik, getuigt van betrokkenheid bij de leefomgeving en van een constructieve houding ten aanzien van ruimtelijke ontwikkelingen. Natuur en biodiversiteit zijn belangrijke thema's voor Defensie. Bij de uitwerking van het project wordt zorgvuldig gekeken naar de gevolgen voor natuurwaarden. Daarbij houdt Defensie zich aan de wettelijke verplichtingen voor eventuele natuurcompensatie. Voor concrete voorstellen over grond gerelateerde zaken zijn de rentmeesterkantoren het eerste aanspreekpunt. Deze partijen beoordelen of een voorstel past binnen de kaders van Defensie en brengen het, indien relevant, onder de aandacht van de juiste afdeling. Hierna zullen we dit ook weer bespreken met de gemeente en provincie hoe zij hier naar kijken. Op die manier kan een specifieke casus zorgvuldig worden bekeken en meegenomen in de verdere planvorming. Tijdens de realisatiefase wordt op detailniveau gekeken naar de ruimtelijke inpassing van het munitiecomplex, inclusief de mogelijkheden voor natuurcompensatie. Daarbij wordt ook opnieuw gelegenheid geboden voor inspraak.		
254	De indiener vindt het ongewenst om natuur te verwijderen terwijl er voldoende agrarische/landbouw grond beschikbaar is om de plannen te realiseren	De door het kabinet aangewezen locatie is na een zorgvuldige belangenafweging tot stand gekomen. Hierin is gekeken naar een vorm die de minste impact heeft op bestaande woningen in de omgeving van het munitiecomplex. Daar waar het complex uitgebreid moet worden in bestaande natuurgebieden, zal hiervoor compensatie plaatsvinden. Deze compensatie zullen in nauw overleg met de medeoverheden oppakken in het gebiedsproces.	Natuur	Extra locatie grootschalige munitieopslag
255	De indiener wil graag betrokken worden bij de wettelijk vereiste verplaatsing van de bestaande dassenburcht. Tevens wil indiener graag meedenken over de herinplant van de bossen, die gecompenseerd	Defensie waardeert het initiatief om mee te denken over de bestaande dassenburcht en compensatie van mogelijke boskap. In de aanvulling op het planMER heeft een ecoloog beschreven wat de	Natuur	Extra locatie grootschalige munitieopslag

	moeten worden van het te kappen bos in het natuur netwerk in Staphorst.	impact is van de dassenburcht op de ontwikkeling die is voorzien. Na het vaststellen van het NPRD en Staphorst als voorkeurslocatie voor de grootschalige opslag van munitie wordt een gebiedsproces opgestart om de uitbreiding van de opslag in te passen. Bij dat gebiedsproces worden belanghebbenden betrokken en worden de belangen van de natuur zorgvuldig worden meegewogen.		
256	De indiener vindt dat ecologische verbindingen niet doorbroken mogen worden. Ook dient maximaal herstel van de natuur en de NNN plaats te vinden, aansluitend aan de huidige verbindingen en niet elders.	De indiener heeft gelijk dat er van natuurcompensatie sprake moet zijn voorafgaand aan de geplande ontwikkelingen. Defensie zal hiervoor de wettelijk vastgestelde procedures doorlopen. Het is de ambitie van Defensie om de natuurwaarden, maar ook de landschappelijke connectiviteit, te beschermen en daar waar mogelijk te versterken.	Natuur	Extra locatie grootschalige munitieopslag
257	De indiener pleit ervoor dat tegelijk met oplevering van het depot, óók de natuurcompensatie is uitgevoerd. Tijdens de werkzaamheden dienen zoveel mogelijk maatregelen genomen te worden, waardoor de aanwezige flora en fauna en de verbindingen NNN beschermd worden.	De indiener heeft gelijk dat er van natuurcompensatie sprake moet zijn voorafgaand aan de geplande ontwikkelingen. Defensie zal hiervoor de wettelijk vastgestelde procedures doorlopen. Het is de ambitie van Defensie om de natuurwaarden, maar ook de landschappelijke connectiviteit, te beschermen en daar waar mogelijk te versterken.	Natuur	Extra locatie grootschalige munitieopslag
258	De indiener geeft aan dat de grootschalige kap van bomen in het Staphorster bos leidt tot grootschalige en blijvende aantasting van de natuurwaarden (ecosysteem, soortenbescherming) van het NNN, en recreatiewaarde.	De indiener maakt zich zorgen over de negatieve impact op de leefomgeving (natuurwaarden als recreatieve waarden) als gevolg van het kappen van bomen. In het planMER zijn de milieueffecten van de ruimtebehoeften op hoofdlijnen in beeld gebracht. In de vervolgfase zal in een gebiedsproces de ruimtelijke inpassing op de opschaling worden vormgegeven in samenhang met de omgeving en gerelateerde ontwikkelingen. Defensie volgt de geldende wet- en regelgeving. Dit betekent dat er in de vervolgfase zeker aandacht is voor de door de indiener genoemde punten, waarbij het uitgangspunt zal zijn om de natuurkwaliteit van het gebied netto te versterken.	Natuur	Extra locatie grootschalige munitieopslag

259	De indiener wijst op negatieve impact op het NNN-gebied en migratieroutes voor dieren. Dit gebied verbindt bossen net verschillende natuurgebieden met elkaar.	De indiener maakt zich zorgen over de negatieve impact van het munitiecomplex op de landschappelijke connectiviteit van soorten. In het planMER zijn de milieueffecten van de ruimtebehoeften op hoofdlijnen in beeld gebracht. In de vervolgfase zal in een gebiedsproces de ruimtelijke inpassing op de opschaling worden vormgegeven in samenhang met de omgeving en gerelateerde ontwikkelingen. Defensie volgt de geldende wet- en regelgeving. Dit betekent dat er in de vervolgfase zeker aandacht is voor de door de indiener genoemde punten, waarbij het uitgangspunt zal zijn om de natuurkwaliteit van het gebied netto te versterken.	Natuur	Extra locatie grootschalige munitieopslag
260	De indiener wijst op aanwezigheid van beschermde dassenburcht in het plangebied. Grootschalige houtkap en de bouw van bunkers vernietigen het leefgebied van de dassen.	De indiener maakt zich zorgen over de negatieve impact van het munitiecomplex op met name de das die daar aanwezig is. In het planMER zijn de milieueffecten van de l ruimtebehoeften op hoofdlijnen in beeld gebracht. In de aanvulling op het planMER heeft een ecoloog beschreven wat de impact is van de dassenburcht op de ontwikkeling die is voorzien. In de vervolgfase zal in een gebiedsproces de ruimtelijke inpassing op de opschaling worden vormgegeven in samenhang met de omgeving en gerelateerde ontwikkelingen. Defensie volgt de geldende wet- en regelgeving. Dit betekent dat er in de vervolgfase zeker aandacht is voor de door de indiener genoemde punten, waarbij het uitgangspunt zal zijn om de natuurkwaliteit van het gebied netto te versterken en de leefomgeving van de das te kunnen behouden.	Natuur	Extra locatie grootschalige munitieopslag
261	De indiener is van mening dat door bij de uitwerking van de natuurcompensatie aan te sluiten bij bestaande ecologische structuren, natuurcompensatie niet alleen een verplichting wordt, maar een kans om ecologische samenhang en draagvlak in de regio te versterken.	De indiener geeft aan een kans te zien voor natuurversterking wanneer bij compenserende en mitigerende maatregelen gekeken wordt naar het versterken van de landschappelijke connectiviteit. Defensie herkent dit punt. Het is het uitgangspunt van Defensie om de natuurwaarden in de omgeving te	Natuur	Extra locatie grootschalige munitieopslag

		versterken, waarbij het verbinden van leefgebieden een duidelijk aandachtspunt is.		
262	De indiener is van mening dat het onttrekken van een groot gebied aan de natuur haaks staat op nationale natuurambities.	De indiener geeft aan dat het ontwikkelen van het munitiecomplex niet bijdraagt aan de natuurdoelstellingen. Defensie en natuur kunnen goed samengaan en dat is ook het uitgangspunt bij het realiseren van deze ontwikkeling. In het planMER zijn de milieueffecten van de lo ruimtebehoeften op hoofdlijnen in beeld gebracht. In de vervolgfase zal in een gebiedsproces de ruimtelijke inpassing op de opschaling worden vormgegeven in samenhang met de omgeving en gerelateerde ontwikkelingen. Defensie volgt de geldende wet- en regelgeving, alsmede haar eigen ambities uit het Defensie natuurbeleid.	Natuur	Extra locatie grootschalige munitieopslag
263	De indiener pleit er voor dat de gebieden die door de natuurcompensatie ontstaan, de bestemming natuurgebied krijgen en houden.	Defensie bedankt het indiener voor het voorstel om ervoor te zorgen dat de compensatiegebieden een beschermde status krijgen of behouden. Defensie zal de wettelijk vastgestelde procedures doorlopen, waarbij het de ambitie van Defensie is om de natuurwaarden, maar ook de landschappelijke connectiviteit, te beschermen en daar waar mogelijk te versterken.	Natuur	Extra locatie grootschalige munitieopslag
264	De indiener vindt het zeer onlogisch dat een munitiedepot in een rijk en gezond bos wordt aangelegd, met veel recreatie, en dichtbij bebouwde kom. Indiener vindt dat het depot beter op agrarische grond gebouwd kan worden.	Defensie begrijpt de zorg over het aanleggen van een munitiedepot in een bosrijk gebied met recreatieve waarde en nabij bebouwing. Deze punten zijn belangrijk en zijn ook in het planMER onderzocht. Bij het bepalen van het zoekgebied is samen met de gemeente gezocht naar een goede balans. In de vervolgfase werkt Defensie aan een zorgvuldige inpassing. Daarbij wordt gekeken hoe natuur- en recreatiewaarden zoveel mogelijk behouden kunnen blijven. Waar dat niet kan, wordt compensatie onderzocht. Het is mogelijk dat natuur moet worden gecompenseerd, maar waar en hoe is nog niet duidelijk. Dit gebeurt volgens wettelijke kaders. Defensie gaat hierover in gesprek met provincie, gemeente en Staatsbosbeheer om aan te	Natuur	Extra locatie grootschalige munitieopslag

		sluiten bij de regionale natuurambities.		
265	De indiener vindt dat in de MER substantiële onjuistheden en omissies zijn vastgesteld, die geleid hebben tot een te positief beeld van de locatie Staphorst als optie voor grootschalige munitieopslag.	In het planMER zijn de acht mogelijk geschikte locaties in Nederland op dezelfde wijze op basis van dezelfde criteria met elkaar onderzocht en met elkaar vergeleken conform een vooraf bekend gesteld onderzoeksmethodiek. Dit leidt tot een transparante en onderbouwde locatiekeuze. De keuze wordt derhalve ook niet heroverwogen.	Natuur	Extra locatie grootschalige munitieopslag
266	De indiener onderschrijft het beleidsuitgangspunt dat schade aan natuur en NNN lokaal en volledig moet worden gecompenseerd, met een toeslag volgens de geldende regels.	De indiener geeft aan dat de natuurschade die kan ontstaan bij het ontwikkelen van het munitiecomplex vooraf en goed moet worden gecompenseerd. Defensie en natuur kunnen goed samengaan en dat is ook het uitgangspunt bij het realiseren van deze ontwikkeling. In het planMER zijn de milieueffecten van de ruimtebehoeften op hoofdlijnen in beeld gebracht. In de vervolgfase zal in een gebiedsproces de ruimtelijke inpassing op de opschaling worden vormgegeven in samenhang met de omgeving en gerelateerde ontwikkelingen. Defensie volgt de geldende wet- en regelgeving, alsmede haar eigen ambities uit het Defensie natuurbeleid.	Natuur	Extra locatie grootschalige munitieopslag
267	Indiener stelt voor om ook aan de oostzijde nieuwe natuur aan te leggen, waarmee een verbinding ontstaat tussen de Boswachterij en het Carstenbos. Dit versterkt het ecologisch netwerk en de doorgang aanzienlijk en is dus een effectieve manier om NNN afname te compenseren.	Defensie waardeert de betrokkenheid van de indiener bij de invulling van de behoefte. In de projectfase van het NPRD zal ook de vorm en locatie van de natuurcompensatie in meer detail worden uitgewerkt. Waar Defensie daar koppelkansen kan benutten om een versterkend effect te bewerkstelligen voorde natuur, zal dit altijd worden meegenomen. In de projectfase is ook wederom ruimte voor participatie en inspraak. Daarbij is dan ook ruimte om het te hebben over de natuurcompensatie.	Natuur	Extra locatie grootschalige munitieopslag
268	De indiener ziet mogelijkheden om natuurcompensatie te combineren met extensieve landbouw, ontwikkeling van landschapselementen, en natuur inclusieve agrarische initiatieven. Dit biedt ook kansen voor recreatie, ondernemerschap, en duurzame woon- en werklocaties, waarbij natuur	De indiener geeft aan een kans te zien voor natuurversterking en recreatie door te kijken naar de mogelijkheden van o.a. natuurinclusieve landbouw. Defensie herkent dit punt, dat defensieontwikkelingen ook een positieve bijdrage kunnen leveren aan de landschappelijke samen-	Natuur	Extra locatie grootschalige munitieopslag

	en waterkwaliteit worden versterkt.	hang, recreatieve mogelijkheden en hydrologisch systeemherstel. Het is het uitgangspunt van Defensie om de natuurwaarden in de omgeving te versterken, waarbij het verbinden van leefgebieden een duidelijk aandachtspunt is.		
269	De indiener vraagt zich af hoe Defensie de benodigde extra stikstofvergunning voor verkeer, bouw en gebruik verkrijgt.	In het planMER zijn de milieueffecten van de ruimtebehoeften op hoofdlijnen in beeld gebracht. In de vervolgfase zal in een gebiedsproces de ruimtelijke inpassing op de opschaling worden vormgegeven in samenhang met de omgeving en gerelateerde ontwikkelingen. Defensie volgt de geldende wet- en regelgeving, alsmede haar eigen ambities uit het Defensie natuurbeleid.	Natuur	Extra locatie grootschalige munitieopslag
270	De indiener vindt de omzetting van productiebos naar 'natuurlijker bos geen extra kans. Is al bestaand beleid.	Defensie begrijpt de stelling van de indiener wat hier bedoeld is dit een kans is op snellere realisering.	Natuur	Extra locatie grootschalige munitieopslag
271	De indiener stelt dat de uitbreiding van het munitiedepot niet ten koste mag gaan van onze natuur en ons landschap. De indiener roept op tot het heroverwegen van de locatie en een zorgvuldige afweging van alternatieven die de natuur minder zwaar belasten.	De door het kabinet aangewezen locatie is na een zorgvuldige belangenafweging tot stand gekomen. Hierin is gekeken naar een vorm die de minste impact heeft op bestaande woningen in de omgeving van het munitiecomplex. Daar waar het complex uitgebreid moet worden in bestaande natuurgebieden, zal hiervoor compensatie plaatsvinden.	Natuur	Extra locatie grootschalige munitieopslag
272	De indiener vindt dat je een bos van vele jaren oud niet zo maar vervangen door wat stekkies van boompjes te planten.	De indiener maakt zich zorgen over het compenseren van bomenkap. Defensie herkent dat hier een complexiteit in zit en wil aangeven dat zij niet lichtvaardig denkt over de waarde van het boscomplex. In het planMER zijn de milieueffecten van de ruimtebehoeften op hoofdlijnen in beeld gebracht. In de vervolgfase zal in een gebiedsproces de ruimtelijke inpassing op de opschaling worden vormgegeven in samenhang met de omgeving en gerelateerde ontwikkelingen. Defensie volgt de geldende wet- en regelgeving. Dit betekent dat er in de vervolgfase zeker aandacht is voor het door de indiener genoemde punt over de genoodzaakte zorgvuldigheid van compenserende en mitigerende maatregelen.	Natuur	Extra locatie grootschalige munitieopslag

273	De indiener verzoekt Defensie om qua hekwerk/raster rondom het depot opties te onderzoeken waarbij doorgang voor (kleinere) zoogdieren mogelijk is.	De indiener vraagt aandacht voor het behouden van de connectiviteit van het landschap voor met name kleinere zoogdieren. Defensie herkent dat hier een complexiteit in zit. Enerzijds is het nodig om ervoor te zorgen dat er geen ongewenste personen het terrein betreden, anderzijds wil Defensie graag de landschappelijke doorlaatbaarheid behouden. In het planMER zijn de milieueffecten van de ruimtebehoeften op hoofdlijnen in beeld gebracht. In de vervolgfase zal in een gebiedsproces de ruimtelijke inpassing op de opschaling worden vormgegeven in samenhang met de omgeving en gerelateerde ontwikkelingen. Defensie volgt de geldende wet- en regelgeving. Dit betekent dat er in de vervolgfase zeker aandacht is voor het door de indiener genoemde punt over de noodzakelijke voorzieningen om ervoor te zorgen dat het terrein passeerbaar blijft voor kleine zoogdieren.	Natuur	Extra locatie grootschalige munitieopslag
274	Nieuwe natuur moet zodanig worden ingericht dat deze reeds functioneel is op het moment dat de bouw van het depot start.	De indiener geeft aan dat natuur die wordt ingericht als compensatie voor het verlies van een bestaand netwerk, functioneel moet zijn alvorens gestart mag worden met het bouwklaar maken van het terrein. In het planMER zijn de milieueffecten van de ruimtebehoeften op hoofdlijnen in beeld gebracht. In de vervolgfase zal in een gebiedsproces de ruimtelijke inpassing op de opschaling worden vormgegeven in samenhang met de omgeving en gerelateerde ontwikkelingen. Defensie volgt de geldende wet- en regelgeving. Compensatie moet inderdaad volgens de wet gerealiseerd en functioneel zijn op het moment dat de aantasting plaatsvindt, tenzij aangetoond wordt dat latere realisatie ecologisch verantwoord is. Bij natuur buiten Natura 2000-gebieden wordt soms toegestaan dat compensatie parallel, of kort na de aantasting, wordt gerealiseerd. Dit kan per casus verschillen en zal ook afhankelijk zijn van	Natuur	Extra locatie grootschalige munitieopslag

		de ecologische onderbouwing. De Provincie zal hierover een besluit moeten nemen. De uitkomsten worden vastgelegd in het omgevingsplan of projectbesluit.		
275	De indiener vindt dat extra natuurverlies als gevolg van de mogelijke aanleg van een afrit naar de A28 en een spoortunnel niet zijn meegenomen in de MER.	De indiener wijst terecht op de mogelijke milieueffecten en kosten van noodzakelijke infrastructuuraanpassingen. In het planMER zijn de milieueffecten van de ruimtebehoeften op hoofdlijnen in beeld gebracht, inclusief de mogelijke effecten van aanpassingen aan infrastructuur. In de vervolgfase zal in een gebiedsproces de ruimtelijke inpassing nader worden uitgewerkt, waarbij ook de eventuele noodzaak voor aanvullende natuurcompensatie wordt bepaald. Defensie volgt de geldende wet- en regelgeving en hanteert als uitgangspunt dat de netto natuurkwaliteit behouden of verbeterd wordt.	Natuur	Extra locatie grootschalige munitieopslag
276	De indiener vindt dat naast de geplande kap van 44 ha bos in de MER niets vermeld over de 15 ha natuur op het bestaande depot. Als dit ook zal worden gekapt, is er sprake van extra natuurschade die momenteel niet wordt meegewogen.	In het planMER zijn de mogelijk geschikte locaties op dezelfde wijze op basis van dezelfde criteria met elkaar onderzocht en met elkaar vergeleken. De invulling op inrichtingsniveau, inclusief de omgang met bestaande natuur op het depot, wordt in de volgende fase uitgewerkt. Als dat leidt tot aanvullende natuurschade, dan zal dit worden gecompenseerd.	Natuur	Extra locatie grootschalige munitieopslag
277	Indiener vindt dat bestaand munitiedepot niet kan worden gezien als onderdeel NNN, want het depot functioneert niet als beschikbare natuur voor veel soorten	De indiener geeft aan dat het ontwikkelen van het munitiecomplex niet bijdraagt aan de natuurdoelstellingen. Defensie en natuur kunnen goed samengaan en dat is ook het uitgangspunt bij het realiseren van deze ontwikkeling. In het planMER zijn de milieueffecten van de ruimtebehoeften op hoofdlijnen in beeld gebracht. In het gebiedsproces zal in een gebiedsproces de ruimtelijke inpassing op de opschaling worden vormgegeven in samenhang met de omgeving en gerelateerde ontwikkelingen. Defensie volgt de geldende wet- en regelgeving, alsmede haar eigen ambities uit het Defensie natuurbeleid.	Natuur	Extra locatie grootschalige munitieopslag
278	De indiener vindt dat gefragmenteerde habitats aanzienlijk minder goed functioneren, en	De indiener vraagt aandacht voor het behouden van de	Natuur	Extra locatie grootschalige munitieopslag

	voor veel diersoorten hindert het raster de toegang zelfs volledig,	connectiviteit van het landschap. Defensie herkent dat hier een complexiteit in zit. Enerzijds is het nodig om ervoor te zorgen dat er geen ongewenste personen het terrein betreden, anderzijds wil Defensie graag de landschappelijke doorlaatbaarheid behouden. Inderdaad om, zoals de indiener aangeeft, het landschap niet te versnipperen. In het planMER zijn de milieueffecten van de ruimtebehoeften op hoofdlijnen in beeld gebracht. In de vervolgfase zal in een gebiedsproces de ruimtelijke inpassing op de opschaling worden vormgegeven in samenhang met de omgeving en gerelateerde ontwikkelingen. Defensie volgt de geldende wet- en regelgeving. Dit betekent dat er in de vervolgfase zeker aandacht is voor het door de indiener genoemde punt over de noodzakelijke voorzieningen om ervoor te zorgen dat het terrein passeerbaar blijft.		
279	De indiener vindt dat het handhaven van bestaande beplanting géén natuurcompensatie is.	De indiener geeft aan dat het behoud van bestaande beplanting niet als natuurcompensatie mag worden beschouwd. Defensie herkent dat bestaande natuurwaarden niet als compensatie voor aantasting elders kunnen worden meegeteld. In het planMER zijn de milieueffecten van de ruimtebehoeften op hoofdlijnen in beeld gebracht. In de vervolgfase zal in een gebiedsproces de ruimtelijke inpassing van de ontwikkeling worden vormgegeven, waarbij mitigerende en compenserende maatregelen worden uitgewerkt conform de geldende wet- en regelgeving. Defensie streeft ernaar om de netto natuurkwaliteit te verbeteren, waarbij behoud én uitbreiding van natuurwaarden uitgangspunt zijn.	Natuur	Extra locatie grootschalige munitieopslag
280	De indiener vindt dat de benodigde infrastructuuraanpassingen (verbreding, omlegging) extra kosten, schade en natuurcompensatie met zich meebrengen.	De indiener wijst terecht op de mogelijke milieueffecten en kosten van noodzakelijke infrastructuuraanpassingen. In het planMER zijn de milieueffecten van de ruimtebehoeften op hoofdlijnen in beeld gebracht, inclusief de	Natuur	Extra locatie grootschalige munitieopslag

		mogelijke effecten van aanpassingen aan infrastructuur. In de vervolgfase zal in een gebiedsproces de ruimtelijke inpassing nader worden uitgewerkt, waarbij ook de eventuele noodzaak voor aanvullende natuurcompensatie wordt bepaald. Defensie volgt de geldende wet- en regelgeving en hanteert als uitgangspunt dat de netto natuurkwaliteit behouden of verbeterd wordt.		
281	De indiener is ondernemer en vreest een onevenredige aantasting van zowel zijn bedrijfsbelangen als de omliggende natuurwaarden.	De door het kabinet aangewezen locatie is na een zorgvuldige belangenafweging tot stand gekomen. Hierin is gekeken naar een vorm die de minste impact heeft op bestaande woningen in de omgeving van het munitiecomplex. Daar waar het complex uitgebreid moet worden in bestaande natuurgebieden, zal hiervoor compensatie plaatsvinden. Mocht er in de projectfase aanleiding zijn voor nadeelcompensatie omdat de indiener van mening is dat de bedrijfsactiviteiten worden geschaad, dan kan daar een aanvraag voor worden ingediend.	Natuur	Extra locatie grootschalige munitieopslag
282	De indiener vindt het niet passend dat landbouwgrond wordt aangewend voor natuurcompensatie.	Defensie begrijpt de zorg over het gebruik van landbouwgrond voor natuurcompensatie. Het is mogelijk dat natuur moet worden gecompenseerd, maar waar en hoe dat gebeurt, is nu nog niet duidelijk. Dit wordt verder uitgewerkt in het gebiedsproces. Bij die uitwerking houdt Defensie zoveel mogelijk rekening met bestaande natuur- en recreatiewaarden en met het minimaliseren van aantasting van het Natuurnetwerk Nederland (NNN). Als compensatie nodig is, gebeurt dit volgens de wettelijke kaders die daarvoor gelden. Defensie gaat in gesprek met de provincie, gemeente en Staatsbosbeheer om te verkennen hoe deze aanpak kan aansluiten bij de ambitiekaart voor natuur in de regionale gebiedsvisie.	Natuur	Extra locatie grootschalige munitieopslag
283	Indiener geeft aan dat compensatiegronden niet in zijn/haar eigen omgeving moeten worden gezocht.	Voor de realisatie van het grootschalige munitiecomplex bij Staphorst zal natuurcompensatie moeten plaatsvinden. Waar deze compensatie exact zal worden uitgevoerd	Natuur	Extra locatie grootschalige munitieopslag

		is geen onderdeel van de nu door het kabinet aangewezen locatie. Dit wordt wel verder uitgewerkt het gebiedsproces. In het gebiedsproces is ook wederom ruimte voor participatie en inspraak. Daarbij is dan ook ruimte om het te hebben over de natuurcompensatie.		
284	De indiener constateert dat de uitbreiding van het munitiedepot de bedrijfsvoering van het melkveebedrijf beperkt, doordat de regels van explosieaandachtsgebieden verbreding onmogelijk maken, zoals een zorgboerderij of boerencamping; dit leidt tot een lagere economische waarde ten opzichte van vergelijkbare bedrijven elders	Defensie begrijpt de zorg over de beperkingen door het explosieaandachtsgebied. Deze regels zijn wettelijk verplicht om veiligheid te waarborgen en kunnen niet worden aangepast. De huidige zoneringen die gelden rondom het complex zullen minimaal hoeven te worden aangepast waardoor de rechten van omwonenden ook niet verder worden geschaad.	Natuur	Extra locatie grootschalige munitieopslag
285	De indiener stelt dat in het planMER op dit moment concrete uitwerking of toezegging over hoe de natuurcompensatie zal plaatsvinden mist.	De uitwerking van het munitiedepot in een concreet inrichtingsvoorstel inclusief een voorstel voor natuurcompensatie zal plaatsvinden in de volgende fase nl. een gebiedsproces.	Natuur	Extra locatie grootschalige munitieopslag
286	De indiener wijst op verlies van delen van mooie MTB-routes, ruiterpaden, recreatievijver en stelt voor tot alternatieve routes te komen, met bemiddeling en kostenvergoeding. Zorgen over toegankelijkheid boswachterij Staphorst.	Voor bestaande routes en paden die moeten plaatsmaken voor het nieuwe complex zal in overleg met belanghebbenden in het gebiedsproces gekeken worden naar mogelijkheden voor alternatieven.	Ruimtegebruik	Extra locatie grootschalige munitieopslag
287	De indiener maakt zich zorgen over de impact op recreatie, agrarisch medegebruik van het gebied, op biodiversiteit, leefbaarheid, gezondheid van bewoners, sociale functies en de lokale economie. Bosverlies en geplande woningbode zorgen voor verdere concentratie van recreatie en druk op natuur in andere delen. Dit zou in MER ook meer verschil moeten maken ten opzichte van locatie Biddinghuizen.	De komst van een munitieopslag heeft impact op de omgeving. Daarom zijn in het planMER de acht mogelijk geschikte locaties in Nederland op dezelfde wijze op basis van dezelfde criteria met elkaar onderzocht en met elkaar vergeleken conform een vooraf bekende onderzoeksmethodiek. Vanwege de aanwezigheid van NNN scoort Staphorst op dit criterium slechter dan de andere locaties, maar op andere criteria substantieel beter. Uiteindelijk is de locatie na een belangenafweging de aangewezen locatie door het kabinet.	Ruimtegebruik	Extra locatie grootschalige munitieopslag
288	De indiener geeft aan dat een druk gebruikt bosrecreatiegebied met vele bezoekers (ook binnen A/B-zones) onlogisch is voor een depot; Op drukke dagen verblijven honderden	In het planMER is voor de acht mogelijk geschikte alternatieven het aspect recreatie beoordeeld (recreatieterreinen en routes). Op dit aspect scoort het alternatief Staphorst vergelijkbaar met de andere alternatieven. Bij de	Ruimtegebruik	Extra locatie grootschalige munitieopslag

	mensen binnen de A- en B-zones. Risico's voor recreanten zijn in de MER onderbelicht.	uitwerking van de plannen zullen, in een gebiedsproces, op basis van concrete inrichtingsvoorstellen de risico's voor onder meer recreanten in beeld worden gebracht. Uiteindelijk is de locatie na een belangenafweging de aangewezen locatie door het kabinet.		
289	De indiener maakt zich zorgen over grondverlies/onteigening, onder meer met gevolgen voor mestafzet, weiden en rendabiliteit, verzoekt agrarisch gebruik te beschermen, en vraagt om te compenseren met grond i.p.v. geld.	Defensie erkent dat de uitvoering van het programma Ruimte voor Defensie grote gevolgen heeft voor huidige grondeigenaren en omwonenden. In de verdere ruimtelijke besluitvorming kan, als de schade boven het normale maatschappelijke risico gaat of het normale bedrijfsrisico, kunt u een beroep doen op nadeelcompensatie. Nadeelcompensatie is geregeld in titel 4.5 van de Algemene wet bestuursrecht en afdeling 15.1 van de Omgevingswet. Waar mogelijk zal Defensie rekening houden met de omstandigheden van het geval en vanuit haar verantwoordelijkheid ondersteunen waar mogelijk indien er sprake is van nadeelcompensatie. Defensie is wel gebonden aan de geldende wet- en regelgeving, en zal zich daaraan moeten houden. Daarnaast volgt uit artikel 15.2 Omgevingswet dat immateriele schade niet voor vergoeding in aanmerking komt. Dit geldt ook voor de zogenoemde schaduwschade, namelijk eventuele schade die is ontstaan in aanloop naar het nemen van een besluit in de zin van artikel 15.1 Omgevingswet.	Ruimtegebruik	Extra locatie grootschalige munitieopslag
290	De indiener stelt voor agrarische bedrijfsgrond te benutten, zo nodig 'grond met grond' te compenseren, liever agrarische gronden i.p.v. natuur aanspreken.	De locatiekeuze van het nieuwe complex is gekozen om zo dicht mogelijk binnen de huidige explosieaandachtsgebieden te blijven en zover mogelijk weg te blijven van industrie, windturbines en bebouwing.	Ruimtegebruik	Extra locatie grootschalige munitieopslag
291	De indiener vreest grotere druk op het grondgebruik (ook door natuurcompensatie), en vreest verlies van agrarische grond waardoor boerenbedrijven niet rendabel meer zijn. Wijst op complexiteit door particulier eigendom en een groter compensatie-areaal, terwijl Biddinghuizen pragmatischer	De komst van een munitieopslag zal om ruimte vragen die nu voor andere functies gebruikt wordt, waaronder landbouw. Uit het planMER blijkt dat de alternatieven Staphorst en Biddinghuizen allebei licht negatief scoren op het aspect Grondeigendom (de andere alternatieven	Ruimtegebruik	Extra locatie grootschalige munitieopslag

	oogt, vanwege minder boeren en meer rijksgrond.	scoren negatief). Beide locaties zijn deels in eigendom van het Rijk. Hierin scoort Biddinghuizen iets beter in termen van Rijksgrond en aantal percelen, maar onvoldoende om de locatiekeuze beslissend te bepalen ten opzicht van andere criteria.		
292	De indiener geeft aan dat bezoekersdaling, restricties en imago-schade de exploitatie van B&B/wijnkopertje onder druk zetten.	Defensie begrijpt de zorgen van de indiener. De uitbreiding van het huidig munitiecomplex heeft een impact op de omgeving. Mocht de indiener schade ondervinden van deze uitbreiding dan kan men een beroep doen op nadeelcompensatie.	Ruimtegebruik	Extra locatie grootschalige munitieopslag
293	De indiener maakt zich zorgen over de smalle, drukke Gorterlaan met bomen en ongevallen, en stelt dat extra defensieverkeer onveilig is in de ruimtelijke inpassing.	Defensie dankt indiener voor zijn zienswijze en delen van zorgen. De in te richten verkeerssituatie zal een belangrijk onderdeel zijn van het gehele plan van het nieuwe complex. Hierbij zal de doelstelling zijn dit zo veilig mogelijk in te richten en overlast tot een minimum te beperken.	Ruimtegebruik	Extra locatie grootschalige munitieopslag
294	De indiener stelt voor om het huidige depot met aangrenzend bos te combineren om landbouwgrond te sparen en afstand tot windpark te vergroten.	In een nog op te starten gebiedsproces zal in een transparant proces met de omgeving gewerkt worden aan een inrichtingsvoorstel voor de nieuwe munitieopslag inclusief ontsluiting, inpassing en natuurcompensatie. In het gebiedsproces betrekken we ruimtelijke alternatieven en andere suggesties voor verbetering. De grenzen waarbinnen dit kan gebeuren zijn vastgesteld met het besluit van het kabinet.	Ruimtegebruik	Extra locatie grootschalige munitieopslag
295	De indiener ziet een kans om natuurcompensatie te koppelen aan extensieve landbouw, recreatie/ondernemerschap en duurzame woon-/werklocaties voor een integrale gebiedsontwikkeling.	Defensie waardeert het voorstel om natuurcompensatie te koppelen aan landbouw, recreatie en duurzame ontwikkeling. De invulling van natuurcompensatie wordt later in een gebiedsproces uitgewerkt in overleg met onder andere medeoverheden.	Ruimtegebruik	Extra locatie grootschalige munitieopslag
296	De indiener wil dat de nieuwbouwplannen van de gemeente Staphorst duidelijk worden meegenomen in de MER-beoordeling alsmede een correcte risicoanalyse op de logistieke bewegingen.	In het planMER zijn de effecten op woningen en woningbouwplannen en de bereikbaarheid van de verschillende locaties tegen elkaar afgewogen. In het gebiedsproces zal de ontsluiting van het munitiedepot, inclusief aansluiting op de snelweg en risicoanalyse op logistieke bewegingen concreet worden uitgewerkt en onderzocht.	Ruimtegebruik	Extra locatie grootschalige munitieopslag

297	De indiener vindt het onbegrijpelijk dat Defensie de situering van Windpark Bovenwind ten aanzien van de externe veiligheid van het munitiedepot niet heeft meegenomen in het Ontwerp-NPRD. Dit komt doordat de uitbreiding van het munitiedepot kan zorgen voor het verplaatsen of vergroten van de veiligheidscontouren van het depot, die daarmee kunnen gaan overlappen met het windpark.	Defensie is zich bewust van de aanwezigheid van windpark bovenwind. In deelrapport A.II van het planMER is daarom aandacht gevraagd voor deze turbines. Geconcludeerd wordt dat, met de voorgestelde begrenzing van het terrein, de turbines buiten de daarvoor geldende risicocontouren vallen. Dit is wat anders dan de explosie-aandachtsgebieden. Geconcludeerd kan worden dat de windturbines op de bestaande locaties gehandhaafd kunnen worden.	Ruimtegebruik	Extra locatie grootschalige munitieopslag
298	De indiener benadrukt dat het verlies van grond directe gevolgen heeft voor de bedrijfsvoering, omdat het houden van minder koeien vanwege mestregels leidt tot economische schade; daarom wordt vastgehouden aan behoud van grond in plaats van financiële compensatie. Daarnaast verzoeken indieners om natuurcompensatie elders in Overijssel te realiseren, zodat de eigen grond ongemoeid blijft	Defensie begrijpt de zorg over verlies van grond en de gevolgen voor de bedrijfsvoering. Daarover lopen gesprekken met rentmeesters. Als natuurcompensatie nodig is, gebeurt dit volgens wettelijke kaders. Defensie gaat hierover in overleg met provincie, gemeente en Staatsbosbeheer om aan te sluiten bij de regionale natuurambities.	Ruimtegebruik	Extra locatie grootschalige munitieopslag
299	De indiener stelt dat de MER ten onrechte concludeert dat er geen voortplantingswater voor libellen en amfibieën aanwezig is, wijst op een blusvijver met dergelijke soorten op het oude depot en vraagt of deze wordt behouden.	De indiener geeft aan dat in de MER mogelijk ten onrechte is geconcludeerd dat er geen voortplantingswater aanwezig is en verwijst naar een blusvijver waar libellen en amfibieën voorkomen. Defensie neemt deze opmerking ter harte. In het planMER zijn de milieueffecten op hoofdlijnen beschouwd. In het gebiedsproces zullen locatiespecifieke onderzoeken plaatsvinden naar de aanwezigheid van beschermde soorten en hun voortplantings- en leefgebieden. Indien blijkt dat dergelijke habitats aanwezig zijn, zal worden bezien hoe deze behouden of volwaardig gecompenseerd kunnen worden. Defensie volgt de geldende wet- en regelgeving, waarbij bescherming van soorten een belangrijk uitgangspunt is.	Water	Extra locatie grootschalige munitieopslag
300	De indiener geeft aan dat boskap de waterinfiltratie verslechtert, temperatuur verhoogt en droogte verergert; tevens gaat de zuiverende functie van de bosbodem voor grondwater verloren. De huidige neutrale (‘0’) MER-beoordeling wordt betwist.	Bij het ontwerp van het complex zal dit moeten voldoen aan alle eisen voor water en bodem inclusief compensatie. Het effect blijft daardoor neutraal.	Water	Extra locatie grootschalige munitieopslag

301	De indiener wijst erop dat de Vitens-hoofdleiding langs Staphorst niet is meegenomen in de effectbeoordeling (nu neutraal), en verzoekt om overleg en expliciete vastlegging van veiligheidsmaatregelen voor de drinkwatervoorziening bij (dreigende) crises.	Waterleidingen zijn inderdaad niet allemaal in beeld gebracht, omdat deze informatie niet openbaar is. Defensie treedt graag in contact met Vitens om dit te bespreken. Dit zal de keuze voor de locatie Staphorst niet doen wijzigen.	Water	Extra locatie grootschalige munitieopslag
302	De indiener stelt dat er ook kansen zijn voor recreatie, ondernemerschap en duurzame woon-/werklocaties, mits natuur en waterkwaliteit worden versterkt.	Bij de uitbreiding zoekt Defensie zoveel mogelijk naar koppelkansen met de omgeving. In het gebiedsproces en de uitvoering zal hier nader invulling aan worden gegeven. Hoe en of er mogelijkheden zijn om natuur en waterkwaliteit te versterken kan in de vervolgfase ook verder worden onderzocht.	Water	Extra locatie grootschalige munitieopslag

5.1.3 III Nieuwe munitieopslag Snel Inzetbare Capaciteit (SIC)

ID	Samengevatte vraag	Antwoord	Hoofdthema	Ruimtebehoefte
303	De indiener vraagt dat de route van en naar het munitiedepot zo wordt gekozen dat verkeershinder en overlast tot een minimum worden beperkt, en dat eventuele aanpassingen aan ontsluitingswegen voor rekening van Defensie komen.	Defensie streeft naar een aanpak waarin belangen van omwonenden, natuur en operationele noodzaak zorgvuldig worden afgewogen. Daarbij hoort ook het betrekken van lokale en regionale partijen bij het gesprek over routes, frequentie en impact.	(Rijks)Raakvlakken	Nieuwe munitieopslag Snel Inzetbare Capaciteit (SIC)
304	De indiener verzoekt om een goede ruimtelijke inpassing van de munitieopslag, in overleg met bevoegde gezagen, natuurbeheerders, agrariërs en dorpen, waarbij het fietspad langs het Rondje Lauwersmeer behouden blijft en participatie van lokale stakeholders wordt geborgd.	In de vervolgfase, zal in een gebiedsproces in afstemming met omwonenden, lokale overheden en stakeholders een inrichtingsvoorstel worden uitgewerkt met daarbij aandacht voor het fietspad lang het Rondje Lauwersmeer.	(Rijks)Raakvlakken	Nieuwe munitieopslag Snel Inzetbare Capaciteit (SIC)
305	De indiener constateert dat de komst van de munitieopslag extra druk legt op een kwetsbare streek met sociaaleconomische en ecologische uitdagingen, en vraagt om een brede impactanalyse (ook effecten op mens en maatschappij) en een gebiedsproces en investeringsagenda (met budget van Defensie, zoals bij Ter naar d) zodat negatieve gevolgen worden gecompenseerd en de balans in het gebied behouden blijft.	Middels een planMER onderzoek is reeds gekeken naar de mogelijke effecten op mens en maatschappij. Voor de behoefte van munitieopslag SIC staat in de realisatieparagraaf van het NPRD dat hiervoor een gebiedsproces zal worden opgezet. Wat de precieze invulling van dit gebiedsproces zal zijn, alsmede welke medeoverheden en stakeholders zullen worden betrokken, zal in de vervolgfase verder worden uitgewerkt.	(Rijks)Raakvlakken	Nieuwe munitieopslag Snel Inzetbare Capaciteit (SIC)
306	De indiener onderschrijft dat Bantega geen geschikte locatie is voor een munitiedepot en vraagt bij heroverweging om eerdere argumenten opnieuw	De huidige uitgangspunten hebben ertoe geleid dat het kabinet, op basis van het planMER onderzoek, bestuurlijk draagvlak, maatschappelijke draagbaarheid en de	(Rijks)Raakvlakken	Nieuwe munitieopslag Snel Inzetbare Capaciteit (SIC)

	te betrekken, vanwege conflicten met grootschalige ontwikkelingen zoals de Lelylijn, hoogspanningslijnen en gasboringen.	operationele defensiebelangen de locatie Kollumerwaard heeft vastgesteld als voorkeurslocatie. Mocht er in de toekomst aanleiding zijn om opnieuw een locatie te zoeken voor een munitieopslag voor snel inzetbare capaciteit, zullen die pijlers daar weer aan ten grondslag liggen.		
307	De indiener vraagt of de munitieopslag in Kollumerwaard beperkingen oplevert voor bedrijven in de omgeving, en verzoekt om duidelijkheid over de straal en criteria waarop Defensie bezwaar zal maken bij vergunningen en bedrijfsactiviteiten.	Binnen de A en B-zoneringen die wettelijk gelden voor een munitieopslag zijn bepaalde activiteiten niet toegestaan. Defensie streeft ernaar deze zoneringen door ruimtelijke inpassing zo klein mogelijk te houden. Hierdoor zullen bedrijven in de toekomst mogelijk beperkt kunnen worden. Verder zijn er in de C zonering lichte beperkingen voor bewoners en bedrijven in de omgeving van de SIC-locatie in de Kollumerwaard.	(Rijks)Raakvlakken	Nieuwe munitieopslag Snel Inzetbare Capaciteit (SIC)
308	De indiener benadrukt dat leidingen van Vitens altijd bereikbaar moeten blijven voor onderhoud en reparatie, en dat voldoende afstand tussen het munitiecomplex en de leidingen belangrijk is om schade en negatieve gevolgen voor de drinkwatervoorziening te voorkomen.	Bij de uitwerking van de munitieopslag in de vervolgfase zal in overleg met Vitens afgestemd worden dat voldoende afstand blijft bestaan tussen het munitiecomplex en de waterleidingen.	(Rijks)Raakvlakken	Nieuwe munitieopslag Snel Inzetbare Capaciteit (SIC)
309	De indiener vraagt om betere analyse van cumulatieve effecten met andere defensieactiviteiten rondom het Lauwersmeer en om transparante onderzoeksmethoden.	In de vervolgfase zal op basis van een concreter inrichtingsvoorstel in een transparant gebiedsproces worden onderzocht wat cumulatieve effecten zijn met de andere opgaven van Defensie rond het Lauwersmeer.	Algemene zienswijze	Nieuwe munitieopslag Snel Inzetbare Capaciteit (SIC)
310	De indiener maakt zich zorgen over (gecombineerde) effecten van munitieopslag en uitbreiding militaire activiteiten in Marnewaard.	Bij de verdere uitwerking van beide behoeftes zullen de cumulatieve effecten concreter in beeld worden gebracht en indien nodig ontwerpaanpassingen of mitigerende maatregelen worden ingezet.	Algemene zienswijze	Nieuwe munitieopslag Snel Inzetbare Capaciteit (SIC)
311	De indiener stelt dat er begrip is voor nationale belangen die offers op lokaal niveau vragen, maar wijst op de beperkte draagkracht in een streek die al zwaar belast is door eerdere overheidsontwikkelingen, zoals gaswinning. Indiener benadrukt dat nieuwe ingrepen alleen mogelijk zijn onder redelijke voorwaarden die de negatieve effecten voor bewoners, bedrijven en bezoekers tot een minimum beperken. Opluchting heerst over het afzien van	Defensie begrijpt dat de draagkracht in delen van Groningen en noordoost Friesland onder druk staat door eerdere overheidsontwikkelingen en hecht groot belang aan het beperken van negatieve effecten voor bewoners, bedrijven en bezoekers. Het besluit om geen springterrein te ontwikkelen in de Kollumerwaard is genomen met de resultaten uit het planMER en met oog voor de impact op de omgeving.	Algemene zienswijze	Nieuwe munitieopslag Snel Inzetbare Capaciteit (SIC)

	een 'springterrein' in de Kollumerwaard, gezien de onacceptabele impact daarvan op de omgeving.	Bij de inpassing en de verdere uitwerking van de locatie voor Snel Inzetbare Capaciteit van het NPRD blijft Defensie zich inzetten voor een zorgvuldige balans tussen nationale veiligheidsbelangen en de leefkwaliteit in het gebied.		
312	De indiener vraagt aandacht voor de gevolgen van munitieopslag in combinatie met werkzaamheden van de NAM in omgeving Grijpskerk, gezien de bestaande bodemdaling en aardbevingsschade. De indiener waardeert dat Defensie afziet van impactvolle activiteiten in het mijnbouwschadegebied en vraagt om dit uitgangspunt ook in toekomstige besluitvorming te borgen.	Defensie is zich er van bewust dat op deze locatie gas wordt gewonnen door de NAM. Het opslaan van munitie geeft geen verergerende werking op de bodemdaling. Defensie heeft vanwege de aardbevingsschade in Groningen er bewust voor gekozen om in dat gebied geen munitie op te slaan.	Bodem	Nieuwe munitieopslag Snel Inzetbare Capaciteit (SIC)
313	De indiener stelt voor om het depot en ontsluiting landschappelijk en ruimtelijk zo in te passen dat hinder en risico's voor omgeving worden beperkt.	Bij de uitwerking van de munitieopslag in de volgende fase zullen de landschappelijke en ruimtelijke inpassing betrokken worden bij het maken van een concreet inrichtingsvoorstel inclusief eventuele mitigerende maatregelen.	Defensie specifiek	Nieuwe munitieopslag Snel Inzetbare Capaciteit (SIC)
314	De indiener vraagt om heroverweging van locatiekeuze of stelt alternatieve locaties voor, soms met argumenten over logistiek en veiligheid.	Om voor het NPRD een voorkeurslocatie te bepalen is eerst een nauwkeurig plan-MER onderzoek uitgevoerd. Mede op basis daarvan is een weloverwogen afweging gemaakt en is Defensie tot aanwijzing van deze voorkeurslocatie gekomen.	Defensie specifiek	Nieuwe munitieopslag Snel Inzetbare Capaciteit (SIC)
315	De indiener geeft aan dat er soms sprake is van gebrekkige communicatie, participatie en informatievoorziening door Defensie en vraagt om betere betrokkenheid.	Defensie erkent dat het betrekken van belanghebbenden en het delen van duidelijke informatie belangrijk is voor vertrouwen en draagvlak. Defensie vindt het vervelend dat indiener het gevoel heeft onvoldoende geïnformeerd te zijn. In het vervolgtraject van het NPRD wordt daarom aandacht besteed aan het verbeteren van de participatie en communicatie. Defensie streeft naar een juridisch zorgvuldig proces waarin belangen van betrokken partijen op een transparante manier worden afgewogen.	Defensie specifiek	Nieuwe munitieopslag Snel Inzetbare Capaciteit (SIC)
316	De indiener stelt dat het noodzakelijk is of dat het kansen biedt als de gebiedsontwikkeling in samenhang met verschillende overheden/lokale participatie wordt opgepakt.	Defensie is zich ervan bewust dat militaire activiteiten een ruimtelijke impact kunnen hebben op de omgeving. Tegelijkertijd kunnen er mogelijkheden zijn voor maatwerk oplossingen bij de inpassing	Defensie specifiek	Nieuwe munitieopslag Snel Inzetbare Capaciteit (SIC)

		van de behoefte in het gebied. In deze gevallen, waar veel meekoppelkansen en synergievoordelen mogelijk zijn, kan een gebieds(ontwikkel)proces tot de uitvoeringsstrategie van de behoefte behoren. Met behulp van bijvoorbeeld ontwerpend onderzoek met medeoverheden en maatschappelijke partijen wordt dan voor het gebied in beeld gebracht hoe de toename van militaire activiteiten gebiedsgericht kan worden gecombineerd met andere opgaven.		
317	De indiener vraagt duidelijkheid over eventuele toekomstige ontwikkelingen en om deze mee te nemen in een onafhankelijke impactanalyse.	Na vaststelling van het programma vindt per behoefte een verdere uitwerking plaats. In dat vervolgproces stemt Defensie af met betrokken partijen hoe ruimtelijke knelpunten en consequenties het beste kunnen worden ingepast.	Defensie specifiek	Nieuwe munitieopslag Snel Inzetbare Capaciteit (SIC)
318	De indiener vraagt om duidelijke, tijdige en transparante communicatie over risico's, maatregelen en procedures.	In het vervolgtraject wordt gewerkt aan een communicatiestructuur die informatie over risico's en maatregelen toegankelijk maakt voor betrokken partijen. Daarbij wordt gestreefd naar tijdige afstemming en begrijpelijke uitleg over procedures. Defensie blijft in gesprek met overheden, maatschappelijke organisaties en andere belanghebbenden. Het doel is om zorgen vroegtijdig te herkennen en informatie actief te delen.	Defensie specifiek	Nieuwe munitieopslag Snel Inzetbare Capaciteit (SIC)
319	De indiener betwist of ondersteunt de geschiktheid van locaties, vaak met verwijzing naar alternatieven zoals Bantega.	Defensie dankt de indiener voor het delen van de zienswijze. De geschiktheid van alternatieven zoals Bantega zijn uitgebreid onderzocht in het planMER. Op basis van deze analyse is de voormalige kruitfabriek in de Kolummerwaard aangewezen als voorkeurslocatie, omdat deze locatie vergeleken met andere alternatieven de minste negatieve effecten heeft op de leefomgeving.	Defensie specifiek	Nieuwe munitieopslag Snel Inzetbare Capaciteit (SIC)
320	De indiener vraagt om duidelijkheid over juridische status van zones en bijbehorende beperkingen, eventueel aangevuld met compensatiemaatregelen.	Ten behoeve van de realisatie van de nieuwe munitieopslag Snel Inzetbare Capaciteit (SIC) zullen zones voor militaire explosieaandachtsgebieden moeten worden vastgesteld. Militaire explosieaandachtsgebieden brengen beperkingen met zich mee voor de omgeving, zoals het niet	Defensie specifiek	Nieuwe munitieopslag Snel Inzetbare Capaciteit (SIC)

		of beperkt toelaten van nieuwe bouwwerken, wegen of bepaalde activiteiten. Voor de realisatie van de nieuwe munitieopslag SIC geldt echter dat de impact voor de omgeving gering zal zijn, omdat in het gebied momenteel al vergelijkbare beperkingen gelden in verband met een kruitfabriek die zich daar vroeger bevond. De voorbereiding van de regelgeving waarin deze explosieaandachtsgebieden worden vastgelegd, zal pas starten nadat het NPRD definitief is vastgesteld. In deze vervolgfase zal meer duidelijkheid komen over eventuele gevolgen en compensatie-mogelijkheden.		
321	De indiener vraagt om zorgvuldige inpassing en naleving van veiligheidsvoorschriften.	In de volgende fase van dit proces worden details verder uitgewerkt en vindt de benodigde afstemming plaats om de nieuwe locatie vorm te geven conform de wettelijke voorschriften die de veiligheid borgen.	Defensie specifiek	Nieuwe munitieopslag Snel Inzetbare Capaciteit (SIC)
322	De indiener vraagt om meer duidelijkheid aangaande de transporten, over het gebruik van routes en de gevolgen hiervan (trilling, geluid, maar ook verkeersveiligheid).	Defensie begrijpt de zorgen van de indiener rondom het gebruik, in de vorm van transporten, van de SIC-opslag. In het onderzoek dat nu is uitgevoerd is rekening gehouden met het effect van verkeersbewegingen, trillingen en geluid. Mede op basis van die inzichten heeft het kabinet gekozen voor de locatie bij Kollumerwaard als voorkeurslocatie. In de projectfase zal er wederom aandacht zijn voor deze aspecten.	Defensie specifiek	Nieuwe munitieopslag Snel Inzetbare Capaciteit (SIC)
323	De indiener vraagt welke gevolgen de keuze voor Kollumerwaard-West als voorkeurslocatie heeft voor de omgeving, en verzoekt om een zo beperkt mogelijke gevarenzone, bij voorkeur 1400 meter of kleiner, gezien de impact op bewoners en bedrijven.	Rondom de munitieopslag voor Snel Inzetbare Capaciteit (SIC) gelden de wettelijke explosie aandachtsgebieden. De verbeeldingen zoals deze nu in het onderzoek zijn opgenomen, geven een worst-case scenario weer. Bij de uiteindelijke ontwikkeling van het complex zal deze zodanig worden ingericht dat de gevolgen voor de omgeving zo klein mogelijk zijn.	Defensie specifiek	Nieuwe munitieopslag Snel Inzetbare Capaciteit (SIC)
324	De indiener vraagt om een zorgvuldige uitvoering van het proces NPRD.	Het NPRD is tot stand gekomen doormiddel van vier pijlers. Het planMER, bestuurlijk draagvlak, maatschappelijke draagbaarheid en het operationele belang van Defensie. Hiervoor hebben meerdere	Defensie specifiek	Nieuwe munitieopslag Snel Inzetbare Capaciteit (SIC)

		bestuurlijke gesprekken, verschillende rondes en mogelijkheden tot participatie en een uitgebreid onderzoek plaatsgevonden. Deze lijn zal ook doorgetrokken worden wanneer de losse behoeftesprojecten uit het NPRD in een vervolgfase terecht komen.		
325	De indiener verzoekt om juridische waarborgen voor onbelemmerd gebruik van landbouwtechnologie, waaronder GPS, drones en precisiesystemen.	Defensie begrijpt de zorg over mogelijke interferentie. Er is echter geen verstoring van defensiesystemen op landbouwapparatuur bekend. In de volgende fase van dit proces, de uitvoering, worden details verder uitgewerkt, afstemming gezocht met stakeholders en vindt mogelijk weer participatie plaats. Indien dit het geval is, wordt dit aangekondigd. In deze vervolgfase zal meer duidelijkheid komen over eventuele beperkende gevolgen en compensatiemogelijkheden.	Defensie specifiek	Nieuwe munitieopslag Snel Inzetbare Capaciteit (SIC)
326	De indiener vraagt naar de indeling en toekomstig gebruik van alle grond, inclusief mogelijke toekomstplannen en uitbreiding.	Defensie bedankt de indiener voor zijn zienswijze. Op dit moment is een precieze indeling van de locatie nog niet bekend. Het beoogd gebruik is voor opslag van munitie die snel op transport gezet moet kunnen worden.	Defensie specifiek	Nieuwe munitieopslag Snel Inzetbare Capaciteit (SIC)
327	De indiener vraagt om ook bij mogelijke toekomstige ontwikkelingen het mijnbouwschadegebied te ontzien en in het vervolgproces de provincie, de betreffende gemeenten en de inwoners actief te betrekken bij de verdere uitwerking van het NPRD.	Defensie streeft ernaar om negatieve effecten op de leefomgeving zoveel mogelijk te beperken. In dit geval is ervoor gekozen om geen impactvolle activiteiten binnen het mijnbouwschadegebied te plannen. Het is niet altijd mogelijk om gebieden volledig uit te sluiten van defensieactiviteiten. Wel wordt bij elke locatie zorgvuldig gekeken naar alternatieven en naar maatregelen die de impact beperken. Dit gebeurt in overleg met betrokken partijen en op basis van actuele inzichten uit het planMER-onderzoek.	Defensie specifiek	Nieuwe munitieopslag Snel Inzetbare Capaciteit (SIC)
328	De indiener vreest waardedaling van woningen, gronden en bedrijfsgebouwen door nabijheid munitiedepot en vraagt om duidelijke, rechtvaardige compensatieregelingen.	Het kabinet heeft een definitieve locatie aangewezen voor een SIC-munitieopslag. Deze locatie zal vervolgens lokaal uitgewerkt en verankerd worden (inclusief inspraak en participatie). Mocht er in deze fase aanleiding zijn voor nadeelcompensatie, dan kan daar een aanvraag voor worden ingediend.	Economie en sociaal	Nieuwe munitieopslag Snel Inzetbare Capaciteit (SIC)

329	De indiener maakt zich zorgen over aantasting van leefbaarheid, sociale samenhang en toekomst van dorpen door komst van het depot.	Het kabinet heeft een definitieve locatie aangewezen voor een SIC-munitieopslag. Bij de totstandkoming van deze locatie is een belangrijk uitgangspunt geweest dat zo min mogelijk woningen hun woonfunctie verliezen door de ontwikkeling van de munitieopslag. Voor de ontwikkeling van dit complex in de Kollumerwaard hoeven daarom ook geen woningen te verdwijnen. Bepaalde activiteiten die (veel) aanwezigheid vragen van mensen in de directe omgeving van het munitiecomplex kunnen wel wettelijk verboden worden. Dit omdat er rondom het complex veiligheidszones komen te liggen. Bij de uiteindelijke ontwikkeling van het complex zal deze zodanig worden ingericht dat de gevolgen voor de omgeving zo minimaal mogelijk zijn. De door het kabinet aangewezen definitieve locatie zal vervolgens lokaal uitgewerkt en verankerd worden (inclusief inspraak en participatie).	Economie en sociaal	Nieuwe munitieopslag Snel Inzetbare Capaciteit (SIC)
330	De indiener wijst op risico van onteigening van woningen, bedrijven of gronden en vraagt om compensatie of alternatieve locaties.	Het kabinet heeft een definitieve locatie aangewezen voor een SIC-munitieopslag. Bij de totstandkoming van deze locatie is een belangrijk uitgangspunt geweest dat zo min mogelijk woningen hun woonfunctie verliezen door de ontwikkeling van de munitieopslag. Voor de ontwikkeling van dit complex in de Kollumerwaard hoeven daarom ook geen woningen te verdwijnen. Bepaalde activiteiten die (veel) aanwezigheid vragen van mensen in de directe omgeving van het munitiecomplex kunnen wel wettelijk verboden worden. Dit omdat er rondom het complex veiligheidszones komen te liggen. Bij de uiteindelijke ontwikkeling van het complex zal deze zodanig worden ingericht dat de gevolgen voor de omgeving zo minimaal mogelijk zijn. Deze locatie zal vervolgens lokaal uitgewerkt en verankerd worden (inclusief inspraak en participatie). Mocht er in deze fase aanleiding zijn voor nadeelcompensatie, dan kan	Economie en sociaal	Nieuwe munitieopslag Snel Inzetbare Capaciteit (SIC)

		daar een aanvraag voor worden ingediend.		
331	De indiener maakt zich zorgen over waardedaling van woningen, verlies van bedrijfswaarde en onduidelijkheid over compensatie.	Het kabinet heeft een definitieve locatie aangewezen voor een SIC-munitieopslag. Deze voorkeurslocatie zal vervolgens lokaal uitgewerkt en verankerd worden (inclusief inspraak en participatie). Mocht er in deze fase aanleiding zijn voor nadeelcompensatie, dan kan daar een aanvraag voor worden ingediend.	Economie en sociaal	Nieuwe munitieopslag Snel Inzetbare Capaciteit (SIC)
332	De indiener benoemt angst, stress, vertrek van bewoners en aantasting van sociale cohesie ('mienskip').	Defensie erkent dat activiteiten invloed kunnen hebben op het dagelijks leven en het gevoel van veiligheid in de omgeving. Deze zorgen worden serieus genomen en krijgen aandacht in de verdere uitwerking van het definitieve NPRD. Daarbij wordt gekeken naar manieren om eventuele negatieve effecten te beperken en om het gesprek met de omgeving actief te blijven voeren.	Economie en sociaal	Nieuwe munitieopslag Snel Inzetbare Capaciteit (SIC)
333	De indiener vreest onteigening of gedwongen vertrek door veiligheidszones en vraag zich wie verantwoordelijk is voor eventuele schade.	Als schade door in gebruik name van het munitiecomplex ontstaat, is Defensie verantwoordelijk. De eigenaren van de gronden die benodigd zijn, zijn na vrijgeven van het Ontwerp-NPRD geïnformeerd en hiermee zijn gesprekken opgestart.	Economie en sociaal	Nieuwe munitieopslag Snel Inzetbare Capaciteit (SIC)
334	De indiener maakt zich in de breedste zin van het woord zorgen over de impact van de komst van SIC. Het gaat hier bv om de grote hoeveelheid, containers, vervoersbewegingen en verzekerbaarheid van (agrarische) bedrijven.	Defensie begrijpt dat de komst van het SIC vragen oproept over ruimtelijke impact en veiligheid. Daarom is hier in het uitgevoerde plan-MER onderzoek ook nadrukkelijk naar gekeken. Bij de verdere uitwerking van het project wordt verder gekeken naar de concrete inrichting van het terrein, de logistieke bewegingen en de effecten op de omgeving. Daarbij wordt ook rekening gehouden met de belangen van onder andere agrarische ondernemers en andere gebruikers van het gebied. Defensie blijft in gesprek met betrokken gemeenten en andere belanghebbenden. Het doel is om de plannen zo vorm te geven dat de impact op de omgeving zo beperkt mogelijk blijft, en dat er duidelijkheid komt over de gevolgen voor omwonenden en ondernemers.	Economie en sociaal	Nieuwe munitieopslag Snel Inzetbare Capaciteit (SIC)

335	Indiener vraagt zich af of Defensie mogelijke samenwerkingsmogelijkheden ziet tussen lokale bedrijven en opleidingsinstanties (o.a. Airsoft bedrijf, VeVa, Defensie).	Defensie erkent het belang van samenwerking met lokale partijen, zowel op economisch als maatschappelijk vlak. Wat betreft de vraag over de mogelijkheden voor samenwerking met bijvoorbeeld Airsoft, VeVa (Veiligheidsacademie) en Defensie: de munitieopslag in het kader van dit project heeft primair een militaire functie. Er zijn echter mogelijkheden om samenwerkingsverbanden te verkennen waar dat relevant en wenselijk is, mits deze passen binnen de operationele en veiligheidsnormen die voor Defensie gelden. Defensie kan daarom de indiener bevestigen dat Defensie de mogelijkheden voor samenwerking blijft overwegen en dat bij de verdere ontwikkeling van het project de maatschappelijke en economische belangen zorgvuldig worden afgewogen. Met betrekking tot de specifieke vraag over de VeVa-opleidingen: Defensie blijft openstaan voor initiatieven die bijdragen aan de versterking van de samenwerking tussen de Krijgsmacht en de lokale gemeenschap, zolang dit geen negatieve invloed heeft op de operationele veiligheid en het militaire karakter van de voorzieningen.	Economie en sociaal	Nieuwe munitieopslag Snel Inzetbare Capaciteit (SIC)
336	De indiener maakt zich zorgen over de veiligheidsrisico’s en beperkingen voor windturbines en zonnepanelen door de uitbreiding van Defensie, vraagt om duidelijkheid over toekomstperspectief, compensatie bij belemmeringen, en verzoekt Defensie om mee te werken aan vergunningen en het waarborgen van de bedrijfsvoering en stroomvoorziening.	In de planvorming houdt Defensie rekening met andere maatschappelijke opgaven, zoals de energietransitie. De mate waarin beperkingen gaan gelden voor windturbines en zonnepanelen hangt af van de aard en locatie van de militaire behoefte. Deze afweging vindt plaats in de uitwerkingsfase op de definitieve locatie. Defensie legt geen onnodige beperkingen op. Beperkingen worden alleen toegepast als dat noodzakelijk is voor de behoefte. De zienswijze wordt meegenomen als aandachtspunt in het vervolgproces. De Krijgsmacht blijft in gesprek met betrokken partijen om de balans te vinden tussen militaire noodzaak en maatschappelijke belangen.	Energie	Nieuwe munitieopslag Snel Inzetbare Capaciteit (SIC)

337	De indiener vreest geluidsoverlast en trillingshinder door zwaar transport, met mogelijke schade aan gebouwen en infrastructuur.	De routes die gebruikt worden, zijn nog niet concreet uitgewerkt, maar volgen zoveel als mogelijk de bestaande routes voor gevaarlijke stoffen en deze zijn geschikt voor vrachttransport. In de vervolgfase zal hier ook nader aandacht voor zijn.	Gezonde en veilige leefomgeving	Nieuwe munitieopslag Snel Inzetbare Capaciteit (SIC)
338	De indiener maakt zich zorgen over toename van geluidsoverlast door munitieopslag, transport en militaire oefeningen, inclusief effecten op stiltegebieden en woongenot.	De effecten op de fysieke leefomgeving, waaronder geluid op natuur, stiltegebieden en woningen, zijn onderzocht in dit planMER. Hierbij is ook gekeken naar de aard en omvang van deze effecten en is dit meegenomen in de besluitvorming. Waar nodig zijn mitigerende maatregelen voorgesteld. Ook zal in de vervolgfase voor elke behoefte nader onderzoek plaatsvinden in meer detail.	Gezonde en veilige leefomgeving	Nieuwe munitieopslag Snel Inzetbare Capaciteit (SIC)
339	De indiener geeft aan dat zwaar transport en explosies trillingen veroorzaken die schade kunnen toebrengen aan woningen, infrastructuur en gevoelige installaties.	De routes die gebruikt worden, zijn nog niet concreet uitgewerkt, maar volgen zoveel als mogelijk de bestaande routes voor gevaarlijke stoffen en deze zijn geschikt voor vrachttransport. In de vervolgfase zal hier ook nader aandacht voor zijn.	Gezonde en veilige leefomgeving	Nieuwe munitieopslag Snel Inzetbare Capaciteit (SIC)
340	De indiener maakt zich zorgen over veiligheidsrisico’s van munitieopslag, inclusief explosiecontouren, risicozones, aansprakelijkheid en cumulatieve risico’s voor andere infrastructuur en bebouwing en vraagt om een aanvullende risicoanalyse.	In het planMER zijn de veiligheidsrisico's geanalyseerd en aanvaardbaar geacht. Het voldoet aan de geldende wet- en regelgeving. Hierbij is afdoende rekening gehouden met de aanwezige omgeving, zoals bebouwing, infrastructuur, gasleidingen en andere vitale installaties. In het vervolgtraject onderzoekt Defensie, samen met lokale partijen, welke maatregelen mogelijk zijn om eventuele negatieve effecten te beperken.	Gezonde en veilige leefomgeving	Nieuwe munitieopslag Snel Inzetbare Capaciteit (SIC)
341	De indiener wijst op extra risico’s en schadegevoeligheid door ligging in aardbevingsgebied en benoemt dat inwoners zich niet gehoord of gezien voelen.	De zorgen over extra risico’s en schadegevoeligheid zijn begrijpelijk en raken aan de veiligheid en het welzijn van inwoners. Ook het signaal dat bewoners zich niet gehoord of gezien voelen, neemt Defensie serieus. Defensie blijft in gesprek met lokale overheden en maatschappelijke organisaties om zorgen uit de omgeving tijdig te herkennen en mee te nemen. Het doel is om samen te werken aan een aanpak die recht doet aan de situatie ter plaatse en bijdraagt aan vertrouwen en erkenning.	Gezonde en veilige leefomgeving	Nieuwe munitieopslag Snel Inzetbare Capaciteit (SIC)

342	De indiener vraagt om inzicht in en beperking van lucht- en lichtverontreiniging door militaire activiteiten en transport.	In het planMER is de impact ten aanzien van onder andere licht en lucht in beeld gebracht. De resultaten van dit onderzoek worden betrokken bij de verdere uitwerking van het definitieve NPRD. In het vervolgtraject onderzoekt Defensie, samen met lokale partijen, welke maatregelen mogelijk zijn om eventuele negatieve effecten te beperken.	Gezonde en veilige leefomgeving	Nieuwe munitieopslag Snel Inzetbare Capaciteit (SIC)
343	De indiener maakt zich zorgen over risico's voor gasleidingen, opslag en andere vitale installaties.	In het planMER zijn de veiligheidsrisico's geanalyseerd en aanvaardbaar geacht. Het voldoet aan de geldende wet- en regelgeving. Hierbij is afdoende rekening gehouden met de aanwezige omgeving, zoals bebouwing, infrastructuur, gasleidingen en andere vitale installaties. In het vervolgtraject onderzoekt Defensie, samen met lokale partijen, welke maatregelen mogelijk zijn om eventuele negatieve effecten te beperken.	Gezonde en veilige leefomgeving	Nieuwe munitieopslag Snel Inzetbare Capaciteit (SIC)
344	De indiener stelt dat de SIC locatie een militair doelwit vormt en daarom het gevoel van onveiligheid vergroot.	Defensie begrijpt dat de aanwezigheid van militaire infrastructuur vragen oproept over veiligheid en risico's. Bij de keuze en inrichting van locaties houdt Defensie rekening met de omgeving, de aard van de activiteiten en de mate van zichtbaarheid. Daarbij worden veiligheidsmaatregelen getroffen die passen bij het type functie en het risicoprofiel van de locatie. In het vervolgtraject van het NPRD blijft Defensie in gesprek met lokale overheden en maatschappelijke organisaties om zorgen tijdig te herkennen en te bespreken.	Gezonde en veilige leefomgeving	Nieuwe munitieopslag Snel Inzetbare Capaciteit (SIC)
345	De indiener stelt dat panden en gronden binnen het explosie-aandachtgebied vallen en vraagt zich af wat dat betekent voor de veiligheid van deze plekken en de ontwikkelruimte binnen deze zonering.	In bijlage B2 zijn de beperkingen opgenomen die gelden in de diverse zones rondom de A-, B- en C-zones. In de C-zones gelden weinig tot geen beperkingen (alleen voor grote glasoppervlakten) en ook landbouwactiviteiten zijn hier mogelijk. Dit geldt ook voor de B-zone. Hiervoor kunnen met Defensie nadere afspraken over gemaakt worden bij de inrichting van het munitiecomplex.	Gezonde en veilige leefomgeving	Nieuwe munitieopslag Snel Inzetbare Capaciteit (SIC)
346	De indiener stelt dat de ontwikkeling van een waterstofinstallatie aan de Willem van der Ploeg 1-3 mee genomen moet	Bij de uitwerking van de munitieopslag in de vervolgfase zullen alle relevante installa-	Gezonde en veilige leefomgeving	Nieuwe munitieopslag Snel Inzetbare Capaciteit (SIC)

	worden voor de risico-inventarisatie en de beoordeling van de omgevingsveiligheid.	ties in de omgeving betrokken worden bij het veiligheidsonderzoek.		
347	De indiener geeft aan dat een goede ruimtelijke inpassing van het munitiedepot belangrijk is wanneer het beperkingen oplevert voor recreatief en agrarisch gebruik, en verzoekt dat naast het belang van Defensie ook rekening wordt gehouden met natuur, landschap, landbouw en de (recreatieve) beleving van het gebied.	Bij de verdere uitwerking van de munitieopslag zullen de effecten op natuur, geluid en recreatie concreter worden onderzocht en indien nodig en mogelijk mitigerende en/of compenserende maatregelen worden ingezet. De door het kabinet aangewezen voorkeurslocatie zal lokaal uitgewerkt en verankerd worden (inclusief inspraak en participatie).	Landschap en erfgoed	Nieuwe munitieopslag Snel Inzetbare Capaciteit (SIC)
348	De indiener stelt dat de brug nabij Lauwerszijl ongeschikt is oor zwaar materieel, geen ruimte biedt voor passerende vrachtwagens, en tevens de enige ontsluitingsweg van het dorp vormt. De indiener uit zorgen over de toename van militair transport rondom Lauwerzijl. Er wordt gevraagd of er alternatieve verkeersontsluitingsmogelijkheden zijn om het dorp te ontlasten, en of verplaatsing van de brug overwogen kan worden.	De brug wordt in principe niet verplaatst. Er zijn diverse routes richting de Eemshaven en er zal niet dagelijks verkeer plaatsvinden. Bij de verdere uitwerking zal in meer detail naar de route gekeken worden, alsmede de daar aanwezige infrastructuur en of deze geschikt is (of aanpassing benodigd is).	Mobiliteit	Nieuwe munitieopslag Snel Inzetbare Capaciteit (SIC)
349	De indiener maakt zich zorgen over bereikbaarheid van percelen, bedrijven en dorpen door verkeersdrukte, knelpunten en ontoereikende infrastructuur.	De effecten op de infrastructuur en mobiliteit op en voor de omgeving zijn onderzocht in het planMER. Hieruit blijkt dat de verkeerseffecten van een nieuwe munitieopslag voor SIC zeer beperkt zijn. Per dag is sprake van 100 verkeersbewegingen. Deze verkeersbewegingen vinden verspreid over de dag plaats. De bijdrage aan verkeer in de ochtend- of avondspits is daardoor zeer beperkt. Dit maakt dat de effecten beperkt zijn. In de projectfase die volgt op de vaststelling van het NPRD, zal dit aspect in nog meer detail worden uitgewerkt.	Mobiliteit	Nieuwe munitieopslag Snel Inzetbare Capaciteit (SIC)
350	De indiener vraagt aandacht voor verkeersveiligheid, geschiktheid van infrastructuur en risico’s van zwaar transport met explosieven.	Defensie begrijpt de zorgen van de indiener rondom het gebruik, in de vorm van transporten, van de SIC-opslag. In het onderzoek dat nu is uitgevoerd, is rekening gehouden met het effect van verkeersbewegingen en ontsluiting op het wegennet. Mede op basis van die inzichten heeft het kabinet gekozen voor de locatie bij Kollumerwaard als voorkeurslocatie. In de projectfase zal er	Mobiliteit	Nieuwe munitieopslag Snel Inzetbare Capaciteit (SIC)

		wederom aandacht zijn voor deze aspecten.		
351	De indiener wijst op mogelijke negatieve effecten op Natura 2000-gebieden, beschermde soorten (zoals vleermuizen) en biodiversiteit, en vraagt om natuurcompensatie en bescherming.	Voor het planMER is een passende beoordeling uitgevoerd op programmaniveau. Bij de uitwerking van de munitieopslag in de volgende fase zal verdiepend ecologisch onderzoek plaatsvinden en worden indien nodig mogelijk mitigerende en compenserende maatregelen uitgewerkt.	Natuur	Nieuwe munitieopslag Snel Inzetbare Capaciteit (SIC)
352	De indiener benoemt negatieve effecten op natuurgebieden, stiltebeleving en recreatie en vraagt de impact van de SIC-locatie op de stilte te beperken.	Bij de verdere inpassing van de munitieopslag zullen de effecten op natuur, geluid en recreatie concreter worden onderzocht en indien nodig en mogelijk, mitigerende en/of compenserende maatregelen worden ingezet.	Natuur	Nieuwe munitieopslag Snel Inzetbare Capaciteit (SIC)
353	De indiener vraagt hoe om wordt gegaan met de bescherming van verblijfplaatsen, vlieg- en foerageerroutes van beschermde vleermuizen. Vleermuizen mogen niet worden verstoord.	Bij de uitwerking van de munitieopslag in de vervolgfase zal in een inrichtingsvoorstel worden uitgewerkt hoe zorgvuldig omgegaan wordt met verblijfsplaatsen, vlieg- en foerageerroutes van beschermde vleermuizen. Hierover treden we in de planfase graag in contact met lokale natuurverenigingen en het bevoegd gezag.	Natuur	Nieuwe munitieopslag Snel Inzetbare Capaciteit (SIC)
354	De indiener benoemt herplantingsplicht in geval van het kappen van bomen.	Bij de uitwerking van de munitieopslag zal in het geval van het kappen van bomen aangegeven worden hoe invulling gegeven wordt aan de herplantplicht.	Natuur	Nieuwe munitieopslag Snel Inzetbare Capaciteit (SIC)
355	De indiener stelt dat stikstof een beperkende factor zal zijn voor de bouw van een SIC locatie en wil hierover nadere duiding.	Stikstof is een belangrijke factor bij de bouw, vanwege de impact op Natura 2000-gebieden. In het planMER zijn de milieueffecten van de locatiespecifieke ruimtebehoeften op hoofdlijnen in beeld gebracht. In de vervolgfase zal, als het ontwerp voor de SIC-locatie nader is uitgewerkt, dit nader onderzocht worden. Op voorhand zijn de effecten echter als relatief beperkt ingeschat. Defensie volgt de geldende wet- en regelgeving, alsmede haar eigen ambities uit het Defensie natuurbeleid.	Natuur	Nieuwe munitieopslag Snel Inzetbare Capaciteit (SIC)
356	De indiener maakt zich zorgen over beperkingen voor huidige en toekomstige landbouwactiviteiten, inclusief biologische teelt, precisielandbouw, drones, GPS en autonome systemen, door veiligheidszones en defensieactiviteiten.	Defensie begrijpt de zorg over mogelijke interferentie. Er is echter geen verstoring van defensiesystemen op landbouwapparatuur bekend. In de volgende fase van dit proces, de uitvoering, worden details verder uitgewerkt en vindt mogelijk weer participatie plaats. Indien dit het	Ruimtegebruik	Nieuwe munitieopslag Snel Inzetbare Capaciteit (SIC)

		geval is, wordt dit aangekondigd. In deze vervolgfase zal meer duidelijkheid komen over eventuele schadelijke gevolgen en compensatiemogelijkheden.		
357	De indiener maakt zich zorgen over (economische gevolgen van) recreatie, toerisme en beleving van het gebied, inclusief fietsroutes, verenigingen, evenementen en natuurbeleving.	Defensie begrijpt dat de uitbreidingsplannen vragen en zorgen kunnen oproepen. Met het planMER-onderzoek worden de mogelijke effecten van de uitbreidingsplannen in kaart gebracht. In het vervolgproces kan met relevante onderzoekennauwkeuriger onderzoek worden gedaan naar de mogelijke effecten per gebied. Helaas betekent dit dat momenteel nog niet alle detail effecten zichtbaar zijn. Middels een passend participatietraject zal de regio hierbij worden betrokken; dit zal in de vervolgfase verder worden uitgewerkt.	Ruimtegebruik	Nieuwe munitieopslag Snel Inzetbare Capaciteit (SIC)
358	De indiener vreest noodzaak tot aangepaste bedrijfsvoering, omzetverlies, verlies van werkgelegenheid en negatieve economische effecten voor lokale bedrijven.	Defensie begrijpt dat de uitbreidingsplannen vragen en zorgen kunnen oproepen. Met het planMER-onderzoek worden de mogelijke effecten van de uitbreidingsplannen in kaart gebracht. In het vervolgproces kan met relevante onderzoeken nauwkeuriger onderzoek worden gedaan naar de mogelijke effecten per gebied. Helaas betekent dit dat momenteel nog niet alle detail effecten zichtbaar zijn. Middels een passend participatietraject zal de regio hierbij worden betrokken; dit zal in de vervolgfase verder worden uitgewerkt.	Ruimtegebruik	Nieuwe munitieopslag Snel Inzetbare Capaciteit (SIC)
359	De indiener stelt dat natuurcompensatie bij de aanleg van het SIC-munitiecomplex niet ten koste mag gaan van landbouwgrond.	Wanneer natuurcompensatie bij het SIC-munitiecomplex nodig blijkt, heeft voor Defensie interne compensatie de voorkeur. Daarmee worden functies buiten defensieterrein, waaronder landbouwgrond, zoveel mogelijk ontzien. Wanneer dat niet mogelijk is, zorgt Defensie op een andere manier/plek voor compensatie. Dit gebeurt in overleg met medeoverheden.	Ruimtegebruik	Nieuwe munitieopslag Snel Inzetbare Capaciteit (SIC)
360	De indiener vraagt of er een impactanalyse is opgesteld over de werkgelegenheid, toeristische aantrekkelijkheid en economische waarde van ACA/ACS voor de regio.	Bij de vergelijking van de locatie Kollumerwaard met de andere mogelijk geschikte locatie is de aanwezigheid van het Airsoftcomplex betrokken. Een economische impactanalyse valt buiten de scope van het onderzoek.	Ruimtegebruik	Nieuwe munitieopslag Snel Inzetbare Capaciteit (SIC)

361	De indiener stelt dat het ruimtebeslag groter is dan in plan-MER en NPRD wordt beschreven en daarbij 13ha landbouwgrond moet wijken.	Het terrein dat nodig is voor de opslag van containers is 22 hectare groot. Om het gebied goed te kunnen ontsluiten is ook het agrarisch gebied ten zuiden van het voorziene SIC-opslag toegevoegd. Het totale ruimtebeslag komt daarmee op 33 hectare. Dit is ook weergegeven in de kaarten van de detailbundel.	Ruimtegebruik	Nieuwe munitieopslag Snel Inzetbare Capaciteit (SIC)
362	De indiener vraagt naar eventuele compensatiemaatregelen.	Indien er sprake is van ruimtelijke besluitvorming (schadeveroorzakend besluit) die door Defensie op rechtmatige wijze wordt veroorzaakt, en de schade gaat boven het normale maatschappelijke risico of het normale bedrijfsrisico, dan kunt u een beroep doen op nadeelcompensatie. Nadeelcompensatie is geregeld in titel 4.5 van de Algemene wet bestuursrecht en afdeling 15.1 van de Omgevingswet. Waar mogelijk zal Defensie rekening houden met de omstandigheden van het geval en vanuit haar verantwoordelijkheid ondersteunen waar mogelijk indien er sprake is van nadeelcompensatie. Defensie is wel gebonden aan de geldende wet- en regelgeving, en zal zich daaraan moeten houden. Daarnaast volgt uit artikel 15.2 Omgevingswet dat immateriele schade niet voor vergoeding in aanmerking komt. Dit geldt ook voor de zogenoemde schaduwschade, namelijk eventuele schade die is ontstaan in aanloop naar het nemen van een besluit in de zin van artikel 15.1 Omgevingswet.	Ruimtegebruik	Nieuwe munitieopslag Snel Inzetbare Capaciteit (SIC)
363	De indiener stelt dat de landbouwgronden in de omgeving kwalitatief hoogstaand zijn en dat verlies hiervan elders gecompenseerd moet worden.	Defensie heeft voor de uitvoering van het NPRD een grondverwerving strategie opgesteld. Onderdeel hiervan is hoe om te gaan met agrariërs die direct geraakt worden door de plannen. Hierbij wordt ingezet op een proces waarbij betrokkenen worden begeleid in het vinden van een nieuwe plaats waar de huidige bedrijfsactiviteiten kunnen worden voortgezet. Defensie begrijpt de bezorgdheid over het gebruik van vruchtbare landbouwgrond. Bij locatiekeuzes is zorgvuldig gekeken naar bodemkwaliteit en ruimtelijke impact.	Ruimtegebruik	Nieuwe munitieopslag Snel Inzetbare Capaciteit (SIC)

		Waar mogelijk wordt bebouwing beperkt en landschappelijk ingepast. De zienswijze onderstreept het belang van rechtvaardige afwegingen en wordt meegenomen in de verdere planvorming. Insteek is om functies buiten defensieterrein, waaronder landbouwgrond, zoveel mogelijk ontzien. Wanneer dat niet mogelijk is, zorgt Defensie op een andere manier/plek voor compensatie. Dit gebeurt in overleg met medeoverheden		
364	De indiener wil weten welke specifieke agrarische activiteiten mogelijk zijn in zone A.	Agrarisch gebruik is in de A-zone beperkt toegestaan. Agrarische activiteiten die een meer dan incidentele aanwezigheid van enkele personen vereisen zijn niet toegestaan. Stallen of tuinbouw zijn daarom niet toegestaan, met beperkingen zijn er mogelijkheden voor akkerbouw en veeteelt.	Ruimtegebruik	Nieuwe munitieopslag Snel Inzetbare Capaciteit (SIC)
365	De indiener maakt zich zorgen over effecten op grond- en oppervlaktewater, verziltingsrisico's en waterveiligheid door bouw en exploitatie van het depot. De waterhuishouding in het gebied is kwetsbaar en een gedegen onderzoek naar technische mogelijkheden is sterk gewenst.	Defensie houdt rekening met de effecten van militaire activiteiten op het bodem en watersysteem. In samenwerking met andere overheden, waterkwaliteitsbeheerders en terreinbeherende organisaties zal bij de uitvoering van het NPRD worden bezien, hoe een goede waterkwaliteit en waterkwantiteit in dat gebied kan worden gerealiseerd. Hierbij heeft Defensie in het bijzonder oog voor het voorkomen van verslechtering van oppervlaktewater zoals bedoeld in het kader van de kaderrichtlijn water. Nader onderzoek naar technische mogelijkheden, behoort tot de mogelijkheden indien de samenwerkende partijen tot de conclusie komen dat dit in een specifiek gebied ten aanzien van een bepaalde activiteit noodzakelijk is.	Water	Nieuwe munitieopslag Snel Inzetbare Capaciteit (SIC)
366	De indiener stelt dat de SIC-munitieopslag buiten een regionale waterkering en binnen de invloedsfeer van het oppervlaktewaterlichaam Lauwersmeer ligt. De indiener stelt dat hier rekening mee gehouden dient te worden.	Bij de uitwerking van de munitieopslag in een concreet inrichtingsvoorstel in de vervolgfase zal rekening worden gehouden met zorgvuldige aansluiting op de regionale waterkering en het Lauwersmeer.	Water	Nieuwe munitieopslag Snel Inzetbare Capaciteit (SIC)
367	De indiener maakt zich zorgen over (historische) verontreiniging en verspreiding van munitiescherven/resten (helipad, munitieopslag, schietbaan;	Het bodembeleid van Defensie omvat maatregelen om locaties met bodemverontreiniging te saneren. Ook treft Defensie bodembeschermende voorzieningen tijdens	Water	Nieuwe munitieopslag Snel Inzetbare Capaciteit (SIC)

	Kollumerwaard West als voormalig kruitfabrieksterrein) en stelt voor: intensieve bodemanalyse, volledige sanering (Besluit bodemkwaliteit), onafhankelijke risicoanalyse voor grond-/drinkwater en monitoring op uitspoeling richting het Lauwersmeergebied.	militaire oefeningen, om nieuwe verontreinigingen te voorkomen. Met deze inspanningen geeft Defensie invulling aan de zorgplicht vanuit de Wet bodembescherming. Defensieterreinen waar historische bodemverontreiniging is geconstateerd hebben de uitdrukkelijke aandacht. Voorafgaand aan een saneringsplan zal er altijd onderzoek plaatsvinden om te bepalen welke saneringsmaatregelen genomen kunnen worden. Na de sanering zal er monitoring plaatsvinden om de effectiviteit van de sanering te kunnen blijven volgen.		

5.1.4 IV Geen nieuw terrein voor oefenen met explosieven

ID	Samengevatte vraag	Antwoord	Hoofdthema	Ruimtebehoefte
368	De indiener wijst erop dat oefenterreinen voor zware explosieven niet langer zijn opgenomen in het Ontwerp NPRD en de planMER en roept op om bij eventuele toekomstige locatiekeuzes de drinkwaterbedrijven vroegtijdig en nauw te betrekken vanwege de bijzondere risico's voor de drinkwaterproductie.	Defensie erkent dat oefenactiviteiten met zware explosieven risico's met zich mee kunnen brengen voor de omgeving, waaronder voor de drinkwatervoorziening. In het uitgevoerde planMER is daarom ook gekeken naar de impact op grondwater. Mocht in de toekomst alsnog een locatieonderzoek nodig zijn, dan betrekt Defensie relevante partijen tijdig, waaronder drinkwaterbedrijven.	(Rijks)Raakvlakken	Geen nieuw terrein voor oefenen met explosieven
369	De indiener stemt (op)nieuw in met het schrappen van Terletse heide/Rozendaalse Veld (zware impact op natuur, geluid, trillingen) en locatie Lelystad en vraagt dit besluit te bestendigen; daarnaast geven indieners aan in Drenthe geen ruimte gezien voor een springterrein.	Defensie waardeert het dat de indiener opnieuw instemt met het schrappen van de locaties Terletse Heide/Rozendaalse Veld en Lelystad. De zorgen over natuur, geluid en trillingen zijn zorgvuldig meegewogen in het proces. Deze alternatieven zijn daarom niet als voorkeursalternatief aangewezen in het Ontwerp-NPRD. Het besluit om Lelystad niet op te nemen in het Ontwerp-NPRD is genomen op basis van een brede inhoudelijke en politieke afweging. Defensie erkent dat er nog steeds behoefte is aan extra oefenruimte. Er wordt onderzocht hoe deze behoefte op een andere manier kan worden ingevuld. Met betrekking tot Drenthe is kennisgenomen van de opmerking dat daar geen ruimte wordt gezien voor een springterrein.	Defensie specifiek	Geen nieuw terrein voor oefenen met explosieven

370	De indiener stelt dat het niet invullen van een springterrein op onderzochte locatie niet mag leiden tot vestiging in Reek.	Defensie heeft op 12 november 2024 via de kamerbrief Niet verder te onderzoeken locatie-alternatieven voor het NPRD laten weten dat de uitbreiding van Reek niet verder wordt onderzocht. De uitbreiding op Reek wordt niet heroverwogen binnen het NPRD. De Krijgsmacht erkent dat er nog steeds behoefte is aan extra oefenruimte voor het springen van explosieven. Daarvoor doet Defensie onderzoek hoe deze behoefte op een andere manier kan worden ingevuld.	Defensie specifiek	Geen nieuw terrein voor oefenen met explosieven
371	Indiener is ontstemd niet (tijdig) geïnformeerd te zijn geweest over zoekgebied/voorkeurslocatie explosie-springterrein.	Defensie begrijpt dat het als teleurstellend is ervaren om niet tijdig geïnformeerd te zijn over het zoekgebied of de voorkeurslocatie voor een mogelijk explosieven springterrein. Defensie erkent dat het informeren van betrokken partijen een belangrijk onderdeel is van een zorgvuldig proces. In het vervolgtraject van het NPRD wordt daarom extra aandacht besteed aan het nog verder verbeteren van de informatievoorziening. Deze informatie is meegewogen in het besluit van het kabinet voor het Ontwerp-NPRD.	Defensie specifiek	Geen nieuw terrein voor oefenen met explosieven
372	De indiener vraagt validatie van het gebruik van een schietbaanmodel voor springgeluid, berekening van laagfrequent geluid aan de hand van normkaders (NSG, Vercammen) en inzicht in de betrouwbaarheid van contouren/mitigatie, mede gezien weersinvloeden.	Het door TNO gebruikte model kan in een separaat traject nog door partijen gevalideerd worden, indien wenselijk. Maar aangezien deze behoefte niet wordt ingevuld in het NPRD is dit nu niet binnen het NPRD voorzien.	Gezonde en veilige leefomgeving	Geen nieuw terrein voor oefenen met explosieven
373	De indiener maakt zich zorgen over trillingsoverdracht en vraagt zich af of trillingsoverdracht via de bodem voldoende is onderzocht en getoetst (o.a. SBR; v_max 0,1 mm/s).	Op basis van de thans bekende informatie bij TNO en het gehanteerde model is de inschatting dat dit wel voor deze fase (onderscheid tussen locaties en eerste bepaling effecten) toereikend is. Aangezien de behoefte niet wordt ingevuld in het NPRD, zal dit ook niet nader onderzocht worden.	Gezonde en veilige leefomgeving	Geen nieuw terrein voor oefenen met explosieven
374	De indiener stelt dat de impact van geluid o.a. afhankelijk is van wind en andere weersfactoren en vraagt hier maatregelen voor te nemen.	Defensie begrijpt dat u zich zorgen maakt over de geluidseffecten van militaire activiteiten, en dat u daarbij wijst op de invloed van weersomstandigheden zoals windrichting en luchtvochtigheid. Deze factoren kunnen inderdaad van invloed zijn op	Gezonde en veilige leefomgeving	Geen nieuw terrein voor oefenen met explosieven

		hoe geluid wordt ervaren in de omgeving. Na onderzoek heeft Defensie besloten om geen springterrein in de omgeving van Lelystad op te nemen in het NPRD. Dit betekent dat de locatie waar de zienswijze op betrekking heeft geen onderdeel meer vormt van het programma. Uw zorg over geluid en weersinvloeden wordt desondanks gewaardeerd. Deze aspecten blijven relevant bij de verdere uitwerking van andere locaties binnen het NPRD. Bij toekomstige besluitvorming over inzet en gebruik van terreinen worden geluidseffecten en omgevingsfactoren zorgvuldig meegewogen.		
375	De indiener betoogt dat een springterrein in open polder onevenredig zichtbaar en ruimtelijk belastend is; verzoekt om herweging en differentiatie in de landschapsbeoordeling.	Het ontwikkelen van een explosieven springterrein maakt geen onderdeel meer uit van het NPRD en zal niet verder worden onderzocht. Een heroverweging of differentiatie in beoordeling is dus ook niet aan de orde.	Landschap en erfgoed	Geen nieuw terrein voor oefenen met explosieven
376	De indiener vindt het onbegrijpelijk dat alle varianten op het criterium landschap als negatief zijn beoordeeld, en wijst erop dat met name in Lelystad het open polderlandschap leidt tot een zeer negatief ruimtelijk effect, terwijl kansen op landschappelijke versterking – in tegenstelling tot bij natuur – niet zijn meegenomen in de beoordeling.	Het ontwikkelen van een explosieven springterrein maakt geen onderdeel meer uit van het NPRD en zal niet verder worden onderzocht. Het negatieve effect op het landschap op de potentiële locaties is in dat besluit betrokken. Een heroverweging van de beoordeling is niet aan de orde.	Landschap en erfgoed	Geen nieuw terrein voor oefenen met explosieven
377	De indiener geeft aan dat de Lelystad-locatie NNN raakt/afsluit; vraagt verlegging van zoekgrenzen, een verduidelijking van de beoordeling van aantasting NNN en kansen voor natuur ontwikkeling, en tijdige (voor)investering in compensatie.	Het ontwikkelen van een explosieven springterrein maakt geen onderdeel meer uit van het NPRD en zal niet verder worden onderzocht. Een verlegging van de zoekgrenzen is dus ook niet aan de orde.	Natuur	Geen nieuw terrein voor oefenen met explosieven
378	Indiener is stelt dat de Terletse heide en Rozendaalse Veld geen goede locatie is voor een nieuw terrein voor het oefenen met explosieven en/of vraagt locaties niet verder te heroverwegen.	Het ontwikkelen van een explosieven springterrein maakt geen onderdeel meer uit van het NPRD. De twee genoemde locaties waarin vanwege de negatieve milieueffecten al in de eerste zeef afgevallen.	Natuur	Geen nieuw terrein voor oefenen met explosieven
379	Indiener is positief gestemd over het niet verder onderzoeken van voorkeurslocatie Lelystad voor het spring-oefenterrein.	Defensie waardeert de positieve houding van de indiener ten aanzien van het besluit om het voorkeursalternatief Lelystad niet op te nemen in het NPRD. De zorgen over de impact op de omgeving zijn	Ruimtegebruik	Geen nieuw terrein voor oefenen met explosieven

		zorgvuldig meegewogen. Op basis van een brede inhoudelijke en politieke afweging is deze locatie niet opgenomen in het ontwerp van het NPRD. De Krijgsmacht erkent dat er nog steeds behoefte is aan extra oefenruimte voor het springen van explosieven. Er wordt onderzocht hoe deze behoefte op een andere manier kan worden ingevuld.		
380	De indiener benoemt de risico's van een doorbraak van bodemlagen en toename van kwel en verzilting door explosies, met gevolgen voor beregening, oppervlaktewater en polderpeil.	De genoemde risico's zijn in het planMER naar voren gekomen en als aandachtspunt voor verdere uitwerking benoemd. Het ontwikkelen van een explosieven springterrein maakt echter geen onderdeel meer uit van het NPRD en zal dus ook niet verder worden onderzocht.	Water	Geen nieuw terrein voor oefenen met explosieven

5.1.5 V Oefenen in stedelijk gebied

ID	Samengevatte vraag	Antwoord	Hoofdthema	Ruimtebehoefte
381	De indiener maakt zich zorgen over onveilige situaties door overlap tussen het Kempen Airport circuit (300–800 ft) en het beoogde oefendorp; de indiener wijst op risico's bij fast-rope operaties, inzet van lichtkogels/granaten en dronegebruik en vraagt om heldere deconflictie maatregelen.	Defensie hecht groot belang aan veilige uitvoering van oefeningen. Daarom vindt afstemming plaats met betrokken partijen, waaronder de luchthavenexploitant en luchtverkeersleiding. Deze afstemming richt zich op het voorkomen van conflicten tussen civiel en militair gebruik van het luchtruim. Indien nodig wordt een herziening van het luchtruim overwogen. De zorgen over de inzet van drones en pyrotechnische middelen worden meegenomen in de verdere uitwerking van het ontwerp van het oefendorp en bij het opstellen van de veiligheidsinstructies.	(Rijks)Raakvlakken	Oefenen in stedelijk gebied
382	De indiener geeft aan dat de voorgenomen uitbreiding haaks staat op natuur- en klimaatdoelen en duurzame ruimtelijke ordening (beperking verstening) en vreest dat een oefendorp het vertrouwen in integrale gebiedsontwikkeling ondermijnt.	Defensie begrijpt de zorgen over de impact van het bouwen van een oefendorp op natuur- en klimaatdoelen op de Weerterheide en de ruimtelijke ordening. Deze zorgen worden serieus genomen. Bij de ontwikkeling van het oefendorp wordt zorgvuldig rekening gehouden met de natuur- en milieuaspecten. In de vervolgfase zullen nog verschillende onderzoeken worden uitgevoerd om de gevolgen voor de biodiversiteit, waterhuishouding en energie in kaart te brengen. Waar no-	(Rijks)Raakvlakken	Oefenen in stedelijk gebied

		dig worden maatregelen getroffen om de impact te beperken. Daarnaast hecht Defensie waarde aan een duurzame ruimtelijke ordening. Er wordt gezocht naar manieren om verstening te beperken en het groene karakter van het gebied zoveel mogelijk te behouden. Defensie blijft ook inzetten op transparantie en een open dialoog met alle betrokkenen om het vertrouwen in de integrale gebiedsontwikkeling te waarborgen.		
383	De indiener vraagt zich af waarom is gekozen voor een nieuw te bouwen oefendorp in plaats van het alternatief om het oefendorp op de kazerne Budel te realiseren, en verzoekt om een transparante onderbouwing van deze keuze.	Defensie begrijpt de vraag over de keuze voor de locatie van het oefendorp en waarom niet is gekozen voor de kazerne Budel als alternatief. De beslissing om een nieuw oefendorp te realiseren in plaats van het gebruik van de kazerne Budel is gebaseerd op een afweging van verschillende factoren, waaronder de geschiktheid van de locatie, operationele eisen, en de impact op de omgeving. De kazerne Budel biedt de mogelijkheid om zonder vergroting van de footprint belangrijke nieuwe huisvesting te creëren voor de groei van de Krijgsmacht. Er is dus voor gekozen om zoals recent is gecommuniceerd een CV90 bataljon op te richten en te huisvesten op de kazerne. Hierdoor is er geen ruimte meer beschikbaar voor een oefendorp op de bestaande kazerne.	Algemene zienswijze	Oefenen in stedelijk gebied
384	De indiener geeft aan dat in het (plan)MER niet concreet is gemaakt hoe de afweging is gemaakt tussen sterk negatieve en sterk positieve effecten van alternatieven; de indiener vraagt om inzicht in de criteria en de doorslaggevende argumenten en bekritiseert dat een voorkeur van de opdrachtgever leidend lijkt te zijn geweest.	Defensie heeft op basis van de objectieve informatie in het planMER een Voorkeursalternatief bepaald (en dus daarin een weging toegepast). In het planMER zijn alle plussen en minnen ongewogen gepresenteerd.	Algemene zienswijze	Oefenen in stedelijk gebied
385	De indiener stelt dat er alternatieve oefenterreinen bestaan die verder van bebouwing en agrarische activiteiten liggen, met minder negatieve gevolgen (o.a. voor dronetraining en helikopters); voor Nassau-Dietz wordt gewezen op nabijheid van een schiet-	Defensie begrijpt de zorgen over de locatie van het oefendorp en erkent de mogelijkheid van alternatieve terreinen die verder van bebouwing en agrarische activiteiten liggen, wat mogelijk minder negatieve gevolgen heeft voor bijvoorbeeld dronetraining en helikopters. De be-	Algemene zienswijze	Oefenen in stedelijk gebied

	baan en bestaande gewenning, en dat de AZC-functie tijdelijk is.	schikbaarheid en geschiktheid van deze alternatieve terreinen is onderzocht, waarbij zowel de operationele behoeften als de impact op de omgeving in overweging worden genomen en daarbij is de Weerterheide aangewezen als locatie voor het Oefendorp, de heringebruikname van de kazerne en is er besloten tot een uitbreiding van de Weerterheide. Wat betreft Nassau-Dietz: Defensie erkent de nabijheid van de schietbaan en de bestaande gewenning aan geluid in het gebied. Het kabinet heeft besloten dat de AZC-functie en de defensieontwikkelingen niet samen kunnen gaan waardoor deze op termijn komt te vervallen.		
386	De indiener stelt dat het planMER ten onrechte concludeert dat alle onderzochte terreinen buiten Natura 2000 liggen, terwijl Weerterheide binnen Natura 2000 is gelegen; volgens het Ontwerp zijn bovendien mitigerende maatregelen en NNN-compensatie nodig, waardoor de uitvoerbaarheid wordt betwijfeld.	In het planMER wordt geenszins gesteld dat de Weerterheide buiten het Natura 2000-netwerk gelegen is. In zowel achtergrondrapport A.V, planMER deel A en B en de passende beoordeling is weergegeven dat het oefendorp gesitueerd is binnen het Vogelrichtlijngebied van het Natura 2000-gebied. In het MER is vervolgens beoordeeld of de populatiedoelstellingen van het Natura 2000-gebied in gevaar komen. De behoefte lijkt in deze fase uitvoerbaar binnen de populatiedoelstellingen. Het klopt dat er compensatie en mitigatie nodig is om de behoefte mogelijk te maken. Dat is bij projecten in of in nabijheid van het NNN gebruikelijk: dit leidt er in deze fase niet toe dat een andere voorkeurslocatie gekozen is.	Algemene zienswijze	Oefenen in stedelijk gebied
387	De indiener geeft aan dat bij nieuwbouw en uitbreiding met een ruimtebeslag van 500 m2 de ladder van duurzame verstedelijking moet worden doorlopen.	Defensie begrijpt de vraag om een formele toetsing aan de Ladder voor duurzame verstedelijking. Deze ladder is van toepassing op ruimtelijke besluiten met rechtsgevolg. Dit programma is niet een dergelijk ruimtelijk besluit. Het uitgangspunt dat aan de basis ligt van de Ladder voor Duurzame Verstedelijking is zorgvuldig ruimtegebruik. Dit uitgangspunt staat ook voor het programma Ruimte voor Defensie centraal. Het programma onder-	Algemene zienswijze	Oefenen in stedelijk gebied

		schrijft de algemene inrichtingsprincipes van de Nationale Omgevingsvisie en de Nota Ruimte. Defensie heeft in het planMER-onderzoek de ruimtelijke effecten van deze uitbreiding onderzocht. Daarbij is gekeken naar het effect op het ruimtegebruik en de mogelijkheden om bestaande terreinen optimaal te benutten.		
388	De indiener stelt voor om alternatieve locaties of invullingen te kiezen: verplaatsing richting/naast de A2 om overlast te centreren, gebruik van bestaande oefenfaciliteiten zoals Oirschot (COT) of andere oefenterreinen (o.a. Marneveld, Nassau-Dietz, De Haar) die verder van bebouwing liggen, en benutting van het voormalig verkeerspark aan de rand van het terrein; bij Nassau-Dietz wordt gewezen op bestaande gewenning aan schietgeluid.	Defensie waardeert de suggesties voor alternatieve locaties en invullingen van het oefendorp, zoals verplaatsing richting de A2, het gebruik van bestaande oefenfaciliteiten (zoals Oirschot, Marneveld, Nassau-Dietz, De Haar) en het voormalige verkeerspark. Met het NPRD is de definitieve locatie op het OT Weerterheide aangewezen. De exacte invulling van de behoefte op de locatie wordt in de vervolgfase verder uitgewerkt.	Defensie specifiek	Oefenen in stedelijk gebied
389	De indiener geeft aan dat veel onduidelijk is over de aard en intensiteit van activiteiten (mogelijk helikopterlandingsplaatsen en explosieplekken, frequentie tot circa 45 oefenweken per jaar) en vraagt om duidelijke kaders, voldoende afstand tot woningen en het beperken van oefeningen in de avonden en weekenden.	De exacte invulling van het oefenterrein is op dit moment nog onderwerp van overleg en afstemming. Het exacte gebruik van het nieuwe oefendorp hangt onder andere af van de uitkomsten van het planMER-onderzoek en de verdere uitwerking van het definitief NPRD. Daarbij wordt ook gekeken naar de ruimtelijke inpassing en de afstand tot woningen. Waar mogelijk worden mitigerende maatregelen genomen, maar vanwege de taakstelling van Defensie is enige mate van hinder niet uit te sluiten.	Defensie specifiek	Oefenen in stedelijk gebied
390	De indiener verzoekt om heldere zonering waarin wordt vastgelegd waar activiteiten plaatsvinden en vraagt deze zo ver mogelijk van de bedrijfsvoering en woonbebouwing te positioneren.	Defensie begrijpt het verzoek om een duidelijke zonering van de activiteiten binnen het oefendorp en erkent het belang van het beperken van overlast voor bedrijfsvoering en woonbebouwing. Bij de verdere uitwerking van het project zal zorgvuldig worden gekeken naar de locatie en positionering van de verschillende activiteiten, zodat deze, waar mogelijk, zo ver mogelijk van woongebieden en bedrijven worden geplaatst. De zonering zal worden vastgelegd in het ontwerp, met het doel om de impact op de omgeving te minimaliseren.	Defensie specifiek	Oefenen in stedelijk gebied

391	De indiener stelt dat het participatieproces en de communicatie tekortschoten (o.a. beperkte transparantie, onvoldoende omgevingsdialoog en krappe termijnen), vraagt hoe een petitie met ~2000 handtekeningen is meegewogen en verzoekt om een open proces waarin omwonenden en organisaties daadwerkelijk invloed hebben.	Defensie begrijpt dat inwoners en organisaties zich betrokken voelen bij ruimtelijke plannen die invloed hebben op hun leefomgeving. Defensie streeft ernaar om belanghebbenden tijdig en duidelijk te informeren. Tegelijkertijd erkent Defensie dat de informatievoorziening en het verwachtingsmanagement op sommige momenten beter hadden gekund. De petitie met handtekeningen is als signaal serieus genomen. De inhoud en omvang van de petitie zijn meegenomen in de beoordeling van de maatschappelijke zorgen bij deze behoefte in de besluitvorming van het kabinet. Defensie neemt deze zienswijze mee bij de verdere uitwerking van het participatieproces rondom het NPRD.	Defensie specifiek	Oefenen in stedelijk gebied
392	De indiener vindt de onderbouwing van nut en noodzaak en de kostenvergelijking met buitenlandse oefenterreinen onvoldoende en verzoekt om nader onderzoek naar alternatieven zoals virtual reality, het benutten van bestaande infrastructuur en samenwerking met NAVO-partners of langdurige leasing/aankoop in het buitenland.	Een groot deel van de gereedstelling van de Defensie vindt al plaats in het buitenland. Oefeningen in NAVO-landen en het gebruik van simulatoren maken deel uit van het totale trainingsprogramma. Toch is training dichtbij de werk- en woonlocaties van militairen noodzakelijk om de gereedstelling van de Krijgsmacht te waarborgen. Dit verkort reistijd, vermindert belasting voor personeel en maakt frequente, realistische oefeningen mogelijk. Alternatieven zoals Marnehuizen en buitenlandse oefenterreinen zijn momenteel al overbelast. Simulatoren zijn een waardevolle aanvulling, maar kunnen fysieke training niet volledig vervangen. De keuze voor Weerterheide is gemaakt op basis van operationele eisen, veiligheid en ruimtelijke afwegingen. Het terrein dat nu in het NPRD is opgenomen, is voldoende om de behoefte in te vullen.	Defensie specifiek	Oefenen in stedelijk gebied
393	De indiener verzoekt om het oefendorp zo ver mogelijk van de bedrijfsactiviteiten te situeren om negatieve effecten te voorkomen; de indiener geeft aan bij schade aan de bedrijfsvoering aanspraak te zullen maken op compensatie/schadeloosstelling.	Defensie begrijpt de zorgen van de indiener over de bedrijfsactiviteiten door de ontwikkeling en ingebruikname van het oefendorp op de Weerterheide. Bij de vaststelling van de voorkeurslocatie door het kabinet is een gebied aangewezen op het oefenterrein waarbinnen de	Economie en sociaal	Oefenen in stedelijk gebied

		ontwikkeling plaats zal vinden. De exacte positionering van het oefendorp binnen dit gebied zal verder worden ingevuld tijdens de projectfase. Tijdens dat traject is er ook mogelijkheid tot inspraak en/of participatie. Mocht er uiteindelijk in deze fase aanleiding zijn voor nadeelcompensatie, dan kan daar een aanvraag voor worden ingediend.		
394	De indiener maakt zich zorgen dat de realisatie van een urban-warfare-oefendorp leidt tot meer geluid (explosies, schietoefeningen, voertuigen, helikopterverkeer), met aantasting van rust, leefbaarheid en gezondheid en mogelijk waardedaling van woningen in de omliggende kernen.	Defensie begrijpt de zorg die is geuit over de impact van defensieactiviteiten op geluidsbelasting, luchtkwaliteit en trillingen. In de onderzoeken voor het NPRD wordt ook expliciet naar deze aspecten gekeken. De Krijgsmacht erkent het belang van gezonde leefomgeving, ook bij het plannen van (nieuwe) militaire activiteiten en ondersteunende faciliteiten. Defensie streeft ernaar om risico's tijdig te signaleren om zo nodig maatregelen te treffen om de mogelijke impact van defensieactiviteiten op een gezonde leefomgeving in balans te houden.	Economie en sociaal	Oefenen in stedelijk gebied
395	De indiener maakt zich zorgen over een forse toename van lawaai door het beoogde oefendorp (urban warfare), waaronder explosies, schietgeluid, voertuigen en helikopterverkeer; de indiener vreest aantasting van rust, leefbaarheid en gezondheid in omliggende kernen en wijst op mogelijke waardedaling van woningen.	Defensie begrijpt de zorg die is geuit over de impact van defensieactiviteiten op geluidsbelasting, luchtkwaliteit en trillingen. In de onderzoeken voor het NPRD wordt ook expliciet naar deze aspecten gekeken. De Krijgsmacht erkent het belang van gezonde leefomgeving, ook bij het plannen van (nieuwe) militaire activiteiten en ondersteunende faciliteiten. Defensie streeft ernaar om risico's tijdig te signaleren om zo nodig maatregelen te treffen om de mogelijke impact van defensieactiviteiten op een gezonde leefomgeving in balans te houden.	Gezonde en veilige leefomgeving	Oefenen in stedelijk gebied
396	De indiener geeft aan dat harde knallen en laagvliegende helikopters paniek veroorzaken bij vee (koeien, varkens, paarden), met risico op verwondingen, uitbreken en verkeersongevallen; de indiener ziet ook chronische stress en productieverlies en vraagt om maatregelen/compensatie en betere voorspelbaarheid van oefeningen omdat nu niet altijd wordt gecommuniceerd	Defensie probeert schade en overlast zo veel mogelijk te voorkomen, onder andere door zo transparant en tijdig mogelijk te communiceren over aanstaande oefeningen. Helaas is het onvermijdelijk dat geluid van laagvliegende helikopters soms leidt tot schade op het gebied van dierenwelzijn en economische schade. Wanneer laagvliegen plaatsvindt op rechtmatige	Gezonde en veilige leefomgeving	Oefenen in stedelijk gebied

	wanneer/waar geoefend wordt.	basis gelden algemene regels op het gebied van nadeelcompensatie. Wanneer laagvliegen plaatsvindt op onrechtmatige basis, wat betekent dat Defensie handelt in strijd met de geldende regels, zijn regels over schadevergoeding als gevolg van onrechtmatig overheidshandelen van toepassing. Indien u schade heeft naar aanleiding van het optreden van Defensie, dan kunt u een verzoek tot schadevergoeding richten aan de afdeling Claims van Defensie (https://www.defensie.nl/onderwerpen/klachten-en-schadeclaims/schade-melden). Zij zullen uw schadeclaim dan in behandeling nemen en contact met u opnemen.		
397	De indiener stelt voor om het oefendorp kleinschalig te houden en te verplaatsen richting de A2, zodat de overlast voor omwonenden en bedrijven afneemt; daarbij wordt gewezen op reeds bestaande geluiden van schieten en vliegen.	Defensie waardeert het voorstel om het oefendorp kleinschalig te houden. Het verminderen van overlast voor omwonenden en bedrijven is een belangrijk aandachtspunt voor Defensie. De suggestie om het oefendorp kleinschaliger in te richten is gezien het belang voor de Krijgsmacht echter niet mogelijk. Met het NPRD is de definitieve locatie op het OT Weerterheide aangewezen. De exacte invulling van de behoefte op de locatie wordt in de vervolgfase verder uitgewerkt. Bij de verdere uitwerking van het project zal rekening worden gehouden met de gewenste afstemming op de omgeving en het minimaliseren van overlast. Dit omvat ook de bestaande geluidsoverlast van militaire oefeningen en schieten.	Gezonde en veilige leefomgeving	Oefenen in stedelijk gebied
398	De indiener vraagt wat precies onder een ‘oefendorp’ wordt verstaan en welke geluidseffecten horen bij de beoogde activiteiten; de indiener stelt dat een geluidsonderzoek ontbreekt of ontoereikend is, en betwist de neutrale (0) beoordeling van geluidsbelasting in de (plan)MER, wijst op afwijking van standaardbeoordeling en ervaren tegenstrijdigheid t.o.v. andere locaties; ook wordt gewezen op mogelijke ligging binnen Vogelrichtlijngebied en effecten op recreatie.	In het planMER is toegelicht waarom geen geluidsmodel is toegepast. Het oefendorp is vergelijkbaar met die in Marnehuizen en is een echt dorp (verlaten) waarin geoefend kan worden. In de vervolgfase kan gedetailleerder onderzoek plaatsvinden omdat dan ook de inrichting van het oefendorp bekend is. De neutrale beoordeling hangt samen met het ontbreken van (veel) woningen in de nabijheid. Buiten de beschouwde afstanden in het planMER is - op basis van de effecten in	Gezonde en veilige leefomgeving	Oefenen in stedelijk gebied

		Marnehuizen - geen hinder meer te verwachten.		
399	De indiener geeft aan dat naast aanlegverkeer ook de oefenactiviteiten zelf (schieten, explosies, voertuigen, helikopters) emissies veroorzaken die onvoldoende in kaart zijn gebracht; tevens wordt gewezen op luchtvervuiling, extra verkeersbewegingen en visuele aantasting van het landschap door het oefendorp.	Defensie onderschrijft dat uitbreiding van defensieactiviteiten invloed heeft op de omgeving. Deze effecten zijn zo goed mogelijk in kaart gebracht en hebben een rol gespeeld in de afweging om te komen tot een locatiekeuze.	Gezonde en veilige leefomgeving	Oefenen in stedelijk gebied
400	De indiener vraagt zich af of de intensivering en stedelijke setting extra veiligheidsrisico's (ongevallen, brand, vervuiling) meebrengt en constateert dat de huidige stukken onvoldoende inzicht geven in wijze van voorkomen/beheersen van deze risico's.	Defensie voert oefeningen uit onder strikte veiligheidsprotocollen. Deze protocollen worden aangepast aan de aard van de activiteiten en de omgeving waarin ze plaatsvinden. Bij de uitwerking van het definitief NPRD worden risico's systematisch in kaart gebracht en beoordeeld. Daarbij wordt ook gekeken naar de specifieke kenmerken van de stedelijke setting. De zorgen over veiligheid worden meegenomen in het planMER-onderzoek en bij de verdere uitwerking van het ontwerp. Defensie streeft naar een transparante toelichting op de wijze waarop risico's worden beheerst, zodat omwonenden en betrokken partijen goed geïnformeerd zijn.	Gezonde en veilige leefomgeving	Oefenen in stedelijk gebied
401	De indiener maakt melding van geluid en trillingen door overvliegende helikopters en schietoefeningen; de indiener vraagt om deze hinder te beperken en inzichtelijk te maken.	In het planMER is de beoogde hinder in beeld gebracht. In de vervolgfase zal - omdat dan ook ontwerpen van het gebied bekend zijn - in meer detail effecten (zoals geluid) bepaald kunnen worden.	Gezonde en veilige leefomgeving	Oefenen in stedelijk gebied
402	De indiener geeft aan dat de bouw van een oefendorp op de Weerterheide leidt tot permanente visuele aantasting van het landschap, in samenhang met meer lawaai, verkeer en luchtvervuiling, waardoor rust en stilte worden aangetast.	Defensie onderschrijft dat uitbreiding van defensieactiviteiten invloed heeft op de omgeving. Deze effecten zijn zo goed mogelijk in kaart gebracht in het planMER-onderzoek en hebben een rol gespeeld in de afweging om te komen tot een locatiekeuze.	Landschap en erfgoed	Oefenen in stedelijk gebied
403	De indiener geeft aan dat erfgoed ten onrechte als neutraal is beschouwd, omdat beschermde erfgoedwaarden zoals Russelsbrook en de Laethof niet zijn meegenomen; de indiener vraagt om correctie van de beoordeling.	De erfgoedbeoordeling in planMER deel A gaat specifiek over beschermde erfgoedwaarden als monumenten. In de nadere analyse erfgoed is in meer detail stilgestaan bij de erfgoedwaarden in het gebied: daaruit volgt dat er meerdere vlakken en lijnen met cultuurhistorische aanwezige waarden in het gebied aanwezig zijn. Dit zijn aandachtspunten	Landschap en erfgoed	Oefenen in stedelijk gebied

		voor de ruimtelijke procedure.		
404	De indiener maakt zich zorgen over extra verkeersbewegingen door (de bouw van en) het beoogde oefendorp en de oefenactiviteiten, bovenop wegen die nu al erg druk zijn; de indiener vreest blijvende toename van verkeer, congestie, mogelijk sluipverkeer en een verslechterde bereikbaarheid van de omgeving.	Defensie snapt de zorgen van de indiener, de impact op het hoofdwegennet en mobiliteit is in het planMER onderzoek meegenomen. Voor de gekozen locatie kwamen daaruit geen aandachtspunten. Desalniettemin zal tijdens de hieropvolgende projectfase dit aspect nog in meer detail worden onderzocht.	Mobiliteit	Oefenen in stedelijk gebied
405	De indiener geeft aan dat het beoogde oefendorp en de bijbehorende activiteiten (laagvliegende toestellen, munitie en explosies, toename van zware legervoertuigen) tot een aanzienlijke extra stikstofdepositie en emissiedruk op het Natura 2000-gebied zullen leiden; de indiener verzoekt om deze effecten volledig te onderbouwen en te mitigeren.	Onderdeel van de vervolgfase is uitwerking van het oefendorp, inclusief bijbehorende activiteiten. Op basis hiervan kunnen gedetailleerde stikstofberekeningen uitgevoerd worden. Deze zijn in dit stadium, omdat er nog geen concrete uitwerkingen liggen, niet mogelijk.	Natuur	Oefenen in stedelijk gebied
406	De indiener stelt dat de MER-onderbouwing op natuur onvoldoende is: een rij voor Natura 2000 ontbreekt in een tabel, alternatieven blijken gunstiger dan het voorkeursalternatief, er zijn negatieve effecten en (vereiste) mitigerende/compensatiemaatregelen, en bepaalde emissies (stikstof/activiteiten) zijn niet of onvoldoende doorgerekend; de indiener vraagt om complete, consistente en transparante onderbouwing.	Natuur is volwaardig meegenomen in het planMER, onderzoeken en Passende Beoordeling. Natuur is een van de perspectieven geweest waarop is afgewogen. Defensie heeft op basis van inzicht in alle perspectieven een keuze voor een Voorkeursalternatief gemaakt.	Natuur	Oefenen in stedelijk gebied
407	De indiener betoogt dat uitbreiding in kwetsbare natuur alleen kan als er geen reële alternatieven zijn en er sprake is van een dwingende reden van groot openbaar belang; de indiener vraagt om eerst optimaal gebruik te maken van bestaande oefenterreinen en noemt alternatieven zoals bouwen op het kazerneterrein (Budel) of verschuiving naar de westzijde, om effecten op Natura 2000 te beperken.	Uit het planMER-onderzoek is gebleken dat er naar alle waarschijnlijkheid geen redelijke alternatieven gevonden kunnen worden en dat realisatie mogelijk is zonder dat instandhoudingsdoelstellingen voor het Natura 2000-gebied (Vogelrichtlijngebied), waar het oefendorp gesitueerd is, geschaad worden. Indien de populatiedoelstellingen voor deze soorten niet in gevaar komen, kunnen negatieve effecten uitgesloten worden en is derhalve geen sprake van een noodzaak tot het doorlopen van de ADC-toets.	Natuur	Oefenen in stedelijk gebied
408	De indiener maakt zich zorgen dat de plannen leiden tot verstoring van (vogel)soorten en achteruitgang van wildstand (o.a. ree, haas, konijn, wild zwijn) en dat waardevolle habitats worden aangetast; ook	De indiener maakt zich zorgen over mogelijke verstoring van fauna en aantasting van habitats. In het planMER zijn de milieueffecten van de voorgenomen activiteiten op hoofdlijnen in beeld gebracht,	Natuur	Oefenen in stedelijk gebied

	wordt gewezen op reeds overbelaste natuurgebieden waar aanvullende verstoring (o.a. door laagvliegen en schietgeluid) en ruimtebeslag niet verenigbaar is met de natuurdoelstellingen.	inclusief de effecten van geluid, verstoring en ruimtebeslag. In de vervolgfase zal binnen een gebiedsproces worden bekeken hoe deze effecten zoveel mogelijk kunnen worden beperkt. Defensie volgt de geldende wet- en regelgeving en het is haar beleid om de netto natuurkwaliteit te verbeteren. In overleg met bevoegde gezagen en natuurbeheerders zal worden gezorgd voor passende maatregelen ter bescherming van soorten en leefgebieden.		
409	De indiener geeft aan dat laagvliegende helikopters en schietgeluid paniek veroorzaken bij vee (o.a. koeien, varkens en paarden), met risico op verwondingen, uitbreken en economische schade; de indiener verzoekt om hinderbeperkende maatregelen en/ of compensatie.	Defensie probeert schade en overlast zo veel mogelijk te voorkomen, onder andere door zo transparant en tijdig mogelijk te communiceren over aanstaande oefeningen. Helaas is het onvermijdelijk dat geluid van laagvliegende helikopters soms leidt tot schade op het gebied van dierenwelzijn en economische schade. Wanneer laagvliegen plaatsvindt op rechtmatige basis gelden algemene regels op het gebied van nadeelcompensatie. Wanneer laagvliegen plaatsvindt op onrechtmatige basis, wat betekent dat Defensie handelt in strijd met de geldende regels, zijn regels over schadevergoeding als gevolg van onrechtmatig overheidshandelen van toepassing. Indien u schade heeft naar aanleiding van het optreden van Defensie, dan kunt u een verzoek tot schadevergoeding richten aan de afdeling Claims van Defensie (https://www.defensie.nl/onderwerpen/klachten-en-schadeclaims/schade-melden). Zij zullen uw schadeclaim dan in behandeling nemen en contact met u opnemen.	Ruimtegebruik	Oefenen in stedelijk gebied
410	De indiener geeft aan dat de Nadere analyse landbouw bij het planMER onvolledig is: voor sommige vragen ontbreekt een conclusie, de veeteelt is niet expliciet meegenomen en er is geen beschrijving van de gevolgen voor landbouw buiten de toe te voegen percelen.	De verwachting is dat er geen impact op landbouw is buiten de te verwerven percelen. Ook zal Defensie bij de verdere uitwerking van het gebied rekening houden met de nabije omgeving, bijvoorbeeld door toepassen van bufferzones. De Nadere analyse landbouw is vooral bedoeld meer feitelijke informatie toe te voegen. In een vervolgfase kan dit aangevuld	Ruimtegebruik	Oefenen in stedelijk gebied

		worden met meer vragen en analyses		
411	De indiener maakt bezwaar dat de ligging van het voorkeursalternatief, in combinatie met de staat van het Natura 2000-gebied, de ontwikkelmogelijkheden voor het bedrijf sterk beperkt of onmogelijk maakt.	Defensie erkent dat ruimtelijke keuzes invloed kunnen hebben op ondernemers in de omgeving. Bij het opstellen van het ontwerp van het NPRD is in het planMER onder andere gekeken naar de ecologische waarde van beschermde natuurgebieden en de wettelijke kaders die daar gelden. Defensie neemt deze zienswijze mee in het vervolgtraject. De impact op individuele bedrijven wordt in de verdere uitwerking van het programma nader onderzocht. Daarbij wordt gekeken of en hoe maatwerk mogelijk is om schade of beperkingen te beperken.	Ruimtegebruik	Oefenen in stedelijk gebied
412	De indiener verzoekt om duidelijkheid over de gevolgen van het oefendorp voor de veehouderij en vraagt om herstel van geconstateerde gebreken in het planMER.	Op basis van het onderzoek in het planMER zijn geen significant negatieve effecten te verwachten voor de veehouderij. De afstand is relatief groot en bij de verdere uitwerking van het oefendorp kunnen nog diverse mitigerende maatregelen getroffen worden.	Ruimtegebruik	Oefenen in stedelijk gebied
413	De indiener stelt dat de Nassau-Dietz kazerne en landbouwgronden als volwaardige alternatieven moeten worden onderzocht; de indiener vraagt te verkennen of verschuiving richting minder gevoelige zones mogelijk is en om stikstofcompensatie, natuurherstel en kosten expliciet mee te wegen in de locatiekeuze.	In het NPRD is de Nassau-Dietzkazerne volwaardig meegenomen als een van de locatiealternatieven waarnaar onderzoek is gedaan. Op basis van het planMER, operationele defensiebelang, bestuurlijk draagvlak en maatschappelijke draagbaarheid is echter door het kabinet besloten niet voor de locatie Nassau-Dietz te kiezen.	Ruimtegebruik	Oefenen in stedelijk gebied

5.1.6 VI Amfibisch oefenterrein

ID	Samengevatte vraag	Antwoord	Hoofdthema	Ruimtebehoefte
414	De indiener vraagt om afstemming met Rijkswaterstaat over windturbines, aanlandingen van stroom en waterstofverbindingen.	Defensie begrijp het belang van goede en tijdige communicatie met betrokken partijen en gebruikers. Bij de verdere uitwerking van deze behoefte wordt ingezet op goede afstemming en informatievoorziening met andere betrokkenen waaronder Rijkswaterstaat.	(Rijks)Raakvlakken	Amfibisch oefenterrein
415	De indiener benoemt dat o.a. op de Maasvlakte-2 met paragliders, zeilvliegtuigen en zweefvliegtuigen wordt gevlogen en vraagt om afstemming met KNVvL over luchtruimgebruik.	Defensie voert al structureel overleg met de general aviation in o.a. het GA platform. Voor luchtruimwijzigingen volgt Defensie het Wijzigingsproces Luchtruim en Vlieg-	(Rijks)Raakvlakken	Amfibisch oefenterrein

		procedures. Hierin is participatie met belanghebbende stakeholders een belangrijk onderdeel van het proces.		
416	De indiener wijst op de (kritische infrastructuur in) de haven en vraagt om in het NPRD op te nemen dat oefeningen vooraf afgestemd worden om het functioneren van de haven van Rotterdam niet te belemmeren.	Voor het oefenen op de Maasvlakte II is het uitgangspunt is dat de bedrijfsvoering in de haven en het gebruik van infrastructuur niet wordt verstoord door oefeningen. Het is daarom van belang om oefeningen in nauwe coördinatie met het havenbedrijf, gemeente Rotterdam en de omgeving voor te bereiden.	(Rijks)Raakvlakken	Amfibisch oefenterrein
417	Indiener is tegen amfibische oefeningen tussen Groote Keeten en Drooge Weerth of stelt juist een locatie elders voor (o.a. Voordijk).	Groote Keeten is als locatie voorgesteld door lokale medeoverheden. Om de geschiktheid van de locatie te bepalen is de locatie in het planMER onderzocht. Voor het oefenen op Groote Keeten is het belangrijk dat alleen het strand en de strandopgang wordt gebruikt, zodat de duinenrij en achterliggende natuur wordt ontzien. Dit ligt in Natura 2000-gebied. In algemene zin is goede afstemming met de economische en recreatieve functies in het gebied, onder ander door een goede en vroegtijdige communicatie over wanneer oefeningen plaatsvinden. De exacte planning en uitvoering worden afgestemd met regionale partners in het vervolgproces.	Algemene zienswijze	Amfibisch oefenterrein
418	De indiener vreest dat grondbewerkingen in het naastgelegen duingebied tot het doorbreken van waterkerende grondlagen kan leiden waardoor zout water vanuit de zee de agrarische gronden achter de duinenrij kunnen bereiken en de gronden ongeschikt kan maken voor agrarisch gebruik.	Defensie houdt bij het uitrollen van dit soort activiteiten rekening met de belasting van bodem en water. Defensie is zich bewust van de risico's op het gebied van verzilting en de mogelijke negatieve effecten voor agrarisch grondgebruik. In de onderzoeken in het kader van het NPRD wordt ook specifiek naar deze aspecten gekeken. In de uitwerking van de locatiespecifieke plannen zal hier ook aandacht aan worden besteed. Uitgangspunt is dat dit soort negatieve effecten worden voorkomen, en waar dit niet mogelijk is, gekeken zal worden naar mitigerende, dan wel compenserende maatregelen.	Bodem	Amfibisch oefenterrein
419	De indiener stelt alternatieve locaties voor amfibische landingen voor. De voorgestelde alternatieven zijn: Voordijk en/of Drooge Weerth.	Defensie waardeert het meedenken over alternatieve locaties voor amfibische landingen. Er zijn in het planMER	Defensie specifiek	Amfibisch oefenterrein

		verschillende locaties onderzocht naar aanleiding van specifieke onderzoekscriteria. Mede op basis van het planMER en bestuurlijk draagvlak, en maatschappelijk draagbaarheid en militairgebruik zijn vier locaties aan de kust aangewezen voor de invulling van de behoefte.		
420	De indiener vraagt om beperkingen in periode, frequentie en tijdstippen van oefeningen (o.a. helikopters en drones).	De oefeningen met helikopters en drones worden beperkt door de milieu-ruimte die vergund is. Daarnaast vinden er via Commissie Overleg & Voorlichting Milieu (COVM) van het Maritiem Vliegkamp De Kooij periodiek gesprekken plaats over of oefeningen hinder veroorzaken, binnen de vergunde situatie passen en hoe evt. resterende hinder zoveel mogelijk beperkt kan worden.	Defensie specifiek	Amfibisch oefenterrein
421	De indiener vraagt aan Defensie om in gesprek te treden over de havencapaciteit incl. de analyse van alternatieve locaties. Indiener verwacht dat – afhankelijk van de resultaten – in het definitieve NPRD deze nadere analyse, incl. de benodigde borging van maatregelen om te voldoen aan de vereisten van omgevingsveiligheid, wordt opgenomen, hetgeen ook tot een andere voorkeurslocatie dan nu opgenomen in het Ontwerp-NPRD kan leiden.	Dank voor de zienswijze. Inmiddels is Defensie al enige tijd in constructief overleg met de indiener en samen actief op zoek naar een eventuele alternatieve locatie. Middels het planMER-onderzoek heeft Defensie verschillende alternatieve locaties onderzocht. Daarnaast zijn er uitvoerige gesprekken gehouden met medeoverheden en andere stakeholders, zoals havenbedrijven. Onder andere op basis van de onderzoeksresultaten en de uitkomsten van de overleggen zijn de huidige locaties aangewezen.	Defensie specifiek	Amfibisch oefenterrein
422	De indiener vraagt om bevestiging dat de onderzochte locaties Petten, Ouddorp en Oostvoorne in een nader proces niet opnieuw onderzocht worden.	Petten, Ouddorp en Oostvoorne zijn locaties die in het planMER-onderzoek in de eerste zeef zijn afgevallen vanwege aanwezige natuurwaarden. Zij maken geen deel uit van het Ontwerp-NPRD. Als het kabinet het huidige voorkeursalternatief vaststelt, worden deze locaties niet opnieuw onderzocht binnen dit programma.	Defensie specifiek	Amfibisch oefenterrein
423	De indiener is opgelucht over dat bij Groote Keeten alleen aanlandingen geoefend worden en dat niet doorgestoten wordt en beperking van helikopter- en dronegebruik (bijvoorbeeld niet in het broedseizoen).	Defensie heeft voor deze behoefte gezocht naar een balans tussen militaire noodzaak en de leefbaarheid van de omgeving, waarbij dit het voorkeursalternatief is geworden.	Defensie specifiek	Amfibisch oefenterrein

424	De indiener vraagt om bevestiging dat het alternatief Maasvlakte-2 geen permanente oefenlocatie wordt.	Defensie heeft de Maasvlakte aangewezen als een van de nieuwe aangewezen locaties voor het amfibisch aanlanden. Er zijn meerdere locaties voor deze behoefte aangewezen. De trainingen zullen verdeeld worden onder de verschillende locaties.	Defensie specifiek	Amfibisch oefenterrein
425	Indiener geeft aan meer mogelijkheden te zien in oefenen aan de zuidkant van Maasvlakte II.	Aan de zuidkant van Maasvlakte II bevindt zich een Natura 2000 gebied. Hier kan Defensie niet trainen. Daarnaast is het voor de militairen wenselijk om ook in havengebieden te oefenen.	Defensie specifiek	Amfibisch oefenterrein
426	De indiener stelt een alternatieve route voor via Strandslag Drooghe Weert voor het afvoeren van het aangelande materieel.	Defensie dankt de indiener voor de gedane suggestie en we zullen verkennen of we deze route kunnen meenemen als alternatief bij het verlaten van het strand. Zowel Groote Keeten als Drooghe Weert zijn geschikt bevonden. Afhankelijk van de oefendoelstellingen in relatie tot de verwachte overlast wordt bepaald welke opgang gebruikt wordt.	Defensie specifiek	Amfibisch oefenterrein
427	De indiener wil duidelijkheid over de aard en impact van de amfibische oefeningen.	In het planMER is onderzocht wat de impact van de amfibische oefeningen zijn om een onderbouwde keuze voor locaties te kunnen maken. De oefeningen zullen kleinschalig van aard zijn. Uit het planMER blijkt dat door deze opzet de impact gering is voor bijv. de natuur, geluidsbelasting op huizen en andere bestemmingen en de bereikbaarheid.	Defensie specifiek	Amfibisch oefenterrein
428	De indiener wil bevestiging dat oefeningen bij Callantsoog het landschap niet aantasten.	Er is voldoende ruimte onderzocht voor de mariniers om hun aanlandingen uit te kunnen voeren. Daarbij is er sprake van nauwe samenwerking met andere overheden en terreinbeherende organisaties, om het aantasten van het landschap ter voorkomen.	Defensie specifiek	Amfibisch oefenterrein
429	De indiener vraagt waarom het MER-gebied bij Callantsoog zo groot is en vreest toekomstige uitbreiding.	Om een juist beeld van de geschiktheid van een locatie te bepalen heeft Defensie een zorgvuldig planMER laten uitvoeren. Om de effecten zo zorgvuldig mogelijk in kaart te brengen is gekozen voor het onderzoeksgebied zoals beschreven in het planMER. Met dit NPRD wordt de fysieke uitbreiding van Defensie geregeld. Wat de veranderende veiligheidsontwikke-	Defensie specifiek	Amfibisch oefenterrein

		lingen in de wereld betekenen voor de Nederlandse krijgsmacht en benodigde fysieke ruimte zal in de toekomst moeten blijken.		
430	De indiener vreest voor overlast in het dorp omdat de strandopgang in Groote Keeten niet afgezet wordt bij oefeningen, maar er wordt toch ook gesproken over af- en aanvoeren van materieel.	De oefeningen zullen kleinschalig van aard zijn en uit het planMER blijkt dat door deze opzet de impact gering is voor bijv. de natuur, geluidsbelasting op huizen en andere bestemmingen en de bereikbaarheid. Daarnaast bespreekt Defensie de oefeningen vooraf met de lokale autoriteiten wanneer die evt. en beperkte impact zullen hebben op de omgeving. Indien er onverhoopt toch sprake zou zijn van overlast zal die tijdelijk en plaatselijk zijn en niet voor lange aaneengesloten periodes. In de meeste gevallen hebben we het over enkele uren.	Defensie specifiek	Amfibisch oefenterrein
431	De indiener valt het op de begrenzing van het voorkeursalternatief oefenterrein Marnewaard die is opgenomen op de Bundel detailkaarten locatiealternatieven NPRD afwijkt van de begrenzing die is opgenomen in het Deelrapport behoefte VI.	In het planMER is nadrukkelijk rekening gehouden met effecten op de omgeving. Zo is er o.a. rekening gehouden met effecten door varen op het Lauwersmeer en Waddenzee. De detailbundel geeft weer welke keuze het kabinet uiteindelijk vastgelegd heeft.	Defensie specifiek	Amfibisch oefenterrein
432	De indiener gaat er van uit dat als andersoortige, meer ingrijpende, oefeningen ter plaatse ontstaan, een nieuw/herzien Ontwerp-NPRD in procedure wordt gebracht.	De opgestelde en in het planMER onderzochte behoefte voldoet nu aan de toekomstige wensen van het korps mariniers om hun activiteiten te oefenen. Defensie ziet daarom nu geen aanleiding om te veronderstellen dat de oefeningen substantieel of structureel anders van aard zijn dan beschreven in het NPRD.	Defensie specifiek	Amfibisch oefenterrein
433	De indiener vreest omzetverlies, waardevermindering van eigendommen (planschade) en claims van recreanten door overlast.	Indien indiener in de toekomst schade heeft, kan mogelijk een beroep gedaan worden op nadeelcompensatie. Nadeelcompensatie is geregeld in titel 4.5 van de Algemene wet bestuursrecht en afdeling 15.1 van de Omgevingswet. Er moet dan sprake zijn van schade die wordt veroorzaakt door ruimtelijke besluitvorming (een schadeveroorzakend besluit) van Defensie. Ook moet aan andere voorwaarden zijn voldaan, bijvoorbeeld dat de schade uitgaat boven het normale maatschappelijke ri-	Economie en sociaal	Amfibisch oefenterrein

		sico of het normale bedrijfsrisico. Waar mogelijk zal Defensie rekening houden met de omstandigheden van het geval en vanuit haar verantwoordelijkheid ondersteunen indien er sprake is van een recht op nadeelcompensatie. Defensie is daarbij gehouden aan de kaders van geldende wet- en regelgeving. Daarnaast volgt uit artikel 15.2 Omgevingswet dat immateriele schade niet voor vergoeding in aanmerking komt. Dit geldt ook voor de zogenoemde schaduwschade, namelijk eventuele schade die is ontstaan in aanloop naar het nemen van een besluit in de zin van artikel 15.1 Omgevingswet.		
434	Indiener vindt dat niet is toegelicht waarom de defensiebelangen zwaarder wegen dan zijn belangen.	Defensie is op dit moment al in de fysieke leefomgeving aanwezig en zal dat in de toekomst nadrukkelijker zijn. Met het groeien van de krijgsmacht groeit namelijk ook de noodzaak voor ruimte om te kunnen oefenen en trainen, zowel in het buitenland als in Nederland. De lessen uit de oorlog in Oekraïne laten zien dat meer en soms ook anders moet worden geoefend, met meer focus op een grootschalig conflict. Elkaar kunnen beschermen binnen het NAVO-bondgenootschap betekent in elkaars ruimte aanwezig zijn, en daar de infrastructuur op hebben ingericht. Dit houdt in dat vaker, ook met bondgenoten, in Nederland zal worden geoefend en getraind.	Economie en sociaal	Amfibisch oefenterrein
435	Indiener vraagt bij de uitvoering rekening te houden met de gevolgen voor de visserij.	Uit het planMER-onderzoek is gebleken dat de gevolgen voor de visserij beperkt zullen zijn, gelet op de frequentie en kleinschaligheid van de oefeningen. In de praktijk zijn hier niet eerder problemen mee geweest voor zover Defensie bekend.	Economie en sociaal	Amfibisch oefenterrein
436	De indiener maakt zich zorgen over de toename van de verkeersbewegingen (frequentie en intensiteit). Indiener vraagt aandacht voor bereikbaarheid, verkeersveiligheid, leefbaarheid, routekeuze en geluids- en gewichtsbelasting. Indiener wil tijdig mitigerende en/of compenserende maatregelen.	Bij het realiseren van een nieuw amfibisch oefenterrein houdt Defensie nadrukkelijk rekening met andere maatschappelijke opgaven, waaronder de bereikbaarheid. Defensie stemt af met betrokken medeoverheden. Op die manier worden ruimtelijke en economische belangen in	Mobiliteit	Amfibisch oefenterrein

		beeld gebracht en wordt gezocht naar een zorgvuldige inpassing van de militaire behoefte. Het is mogelijk dat militaire activiteiten gevolgen hebben voor andere ontwikkelingen in het gebied. Daarom blijft Defensie actief in gesprek met relevante partijen om tot een zo goed mogelijke afweging te komen. Daarbij wordt ook gekeken naar mogelijke combinaties of aanpassingen die wederzijdse belangen kunnen dienen.		
437	Indiener vraagt om een integrale analyse met alle betrokken stakeholders van de impact van de logistieke bewegingen als gevolg van de uitbreiding van de defensieactiviteiten.	Defensie heeft in de planMER de impact op bereikbaarheid meegenomen. Bij de verdere uitwerking van het definitieve NPRD zal dit ook het geval zijn. Het doel is om de impact van logistieke bewegingen goed in beeld te brengen en waar nodig maatregelen te treffen om negatieve effecten te beperken. Dit gebeurt in overleg met betrokken partijen, waaronder gemeenten, provincies en terreinbeheerders.	Mobiliteit	Amfibisch oefenterrein
438	De indiener geeft aan dat als vanwege de defensieactiviteiten aanpassingen aan het Hoofdwegennet en/of het Hoofdvaarwegennet nodig zijn, de kosten daarvan voor rekening van Defensie komen.	Defensie is zich bewust van de mogelijke impact op bestaande infrastructuur. Het zekerstellen van geschikte transportroutes voor aanvoer en doorvoer van materieel en personeel is van groot belang. Binnen het NPRD wordt nauw samengewerkt met andere ministeries, medeoverheden en regionale organisaties. Deze samenwerking is belangrijk om tot goede, gedragen oplossingen te komen, waarbij de aandachtspunten per voorkeursalternatief worden beoordeeld. Op en rond de Maasvlakte zijn voor de behoefte amfibisch oefenen geen aanpassingen benodigd. Anders dan bijvoorbeeld voor de behoefte gegarandeerde havencapaciteit. Geschiktheid van het hoofd(vaar)wegennet voor verdere doorvoer door Nederland is geen onderdeel van het NPRD. In 2021 is specifiek hiervoor het Nationaal Plan Militaire Mobiliteit opgestart.	Mobiliteit	Amfibisch oefenterrein
439	De indiener vraagt aandacht voor de cumulatieve negatieve effecten voor mens, flora en fauna. Indiener wijst op de	Bij het realiseren van een nieuw amfibisch oefenterrein houdt Defensie nadrukkelijk	Natuur	Amfibisch oefenterrein

	kwetsbare ecologische (Natura 2000) en landschappelijke (Unesco Werelderfgoed Waddenzee) waarde van het gebied (Waddenzee, Voordelta, Lauwersmeer en duingebieden).	rekening met andere maatschappelijke opgaven, waaronder de natuurwaarden. Defensie stemt in alle gevallen af met betrokken medeoverheden. Op die manier worden ruimtelijke belangen en natuurbelangen in beeld gebracht en wordt gezocht naar een zorgvuldige inpassing van de militaire behoefte. Het betreft incidenteel oefenen op een locatie, waarbij niet met zwaar materieel grootschalig zal worden getraind. Door op deze manier te oefenen, kan ook qua timing van de oefeningen rekening worden gehouden met gevoelige periodes in het jaar.		
440	De indiener vraagt rekening te houden met de negatieve effecten voor mensen, flora en fauna door buiten het broedseizoen te oefenen, jonge duinvorming te ontzien, het gebruik van drones en helikopters te beperken en alleen overdag te oefenen.	Bij het realiseren van een nieuw amfibisch oefenterrein houdt Defensie nadrukkelijk rekening met andere maatschappelijke opgaven, waaronder de natuurwaarden. Defensie stemt in alle gevallen af met betrokken medeoverheden. Op die manier worden ruimtelijke belangen en natuurbelangen in beeld gebracht en wordt gezocht naar een zorgvuldige inpassing van de militaire behoefte. Het betreft incidenteel oefenen op een locatie, waarbij niet met zwaar materieel grootschalig zal worden getraind. Door op deze manier te oefenen, kan ook qua timing van de oefeningen rekening worden gehouden met gevoelige periodes in het jaar.	Natuur	Amfibisch oefenterrein
441	De indiener vraagt om zorgvuldig, gebiedsdekkend onderzoek, monitoring en evaluatie van de cumulatieve negatieve effecten voor mens, flora en fauna. Indiener vraagt om mitigatie- en compensatiemaatregelen.	Na definitieve vaststelling door het kabinet zal van start worden gegaan met de realisatie van de behoeftes uit het NPRD. Waar nodig zal voor de verschillende behoeftes de relevante verdiepende onderzoeken worden uitgevoerd.	Natuur	Amfibisch oefenterrein
442	De indiener wijst er op dat effecten niet zijn meegenomen in de planMER en/of dat de beoordelingen in de planMER onvoldoende zijn onderbouwd.	Effecten op natuur zijn op hoofdlijnen beschouwd in het planMER en de Passende Beoordeling. In de vervolgfase kan als de behoefte nader is gedetailleerd ook passend onderzoek plaatsvinden. Echter, de huidige informatie was afdoende om in het planMER en Passende Beoordeling de effecten en beoordeling, inclusief mogelijke aandachtspunten (en mitigerende maatregelen) te benoemen.	Natuur	Amfibisch oefenterrein

443	De indiener vraagt Defensie om rekening te houden met de recreatieve en toeristische functie van het gebied (o.a. post reddingsbrigade, honden-uitlaatgebied, toegankelijkheid parkeerplaatsen, paardrijden, wandelen, fietsen), bijvoorbeeld door het voorkomen van overlast (geluid, licht, lucht, verkeersveiligheid door aan-en afvoer materieel), aandacht voor de duur en aantal oefeningen, en visuele afscherming van de defensieactiviteiten.	Bij het realiseren van een nieuw amfibisch oefenterrein houdt Defensie nadrukkelijk rekening met andere maatschappelijke opgaven, waaronder de recreatieve waarden en de natuurwaarden. Defensie stemt in alle gevallen af met betrokken medeoverheden. Op die manier worden ruimtelijke belangen en natuurbelangen in beeld gebracht en wordt gezocht naar een zorgvuldige inpassing van de militaire behoefte. Het is mogelijk dat militaire activiteiten gevolgen hebben voor andere ontwikkelingen in het gebied. Daarom blijft Defensie actief in gesprek met relevante partijen om tot een zo goed mogelijke afweging te komen. Daarbij wordt ook gekeken naar mogelijke combinaties of aanpassingen die wederzijdse belangen kunnen dienen.	Ruimtegebruik	Amfibisch oefenterrein
444	De indiener wil graag met Defensie in gesprek komen.	Defensie heeft een transparant proces doorlopen met veel aandacht voor participatie. In het vervolgproces zal hier opnieuw voldoende aandacht voor zijn. Voor het amfibisch oefenen op de Maasvlakte II is het uitgangspunt dat de bedrijfsvoering in de haven en het gebruik van infrastructuur niet worden verstoord door oefeningen. Defensie zal in geval van oefeningen tijdige afstemming zoeken met het havenbedrijf, gemeente Rotterdam en de omgeving informeren.	Ruimtegebruik	Amfibisch oefenterrein
445	De indiener vraagt om het Slufterstrand buiten het VKA te houden.	De zuidkant van Maasvlakte II is geen onderdeel de definitief aangewezen locatie.	Ruimtegebruik	Amfibisch oefenterrein
446	De indiener vraagt of de strandopgang en de parkeerplaats deel uitmaken van het VKA. Indiener geeft aan dat in de bundel detailkaarten alleen het strand staat.	Voor het oefenen op Groote Keeten is het belangrijk dat alleen het strand en de strandopgang wordt gebruikt, zodat de duinenrij en achterliggende natuur wordt ontzien.	Ruimtegebruik	Amfibisch oefenterrein
447	De indiener wijst op risico’s voor oppervlaktewaterkwaliteit door lekkages en vervuiling.	Defensie is zich bewust van de risico's rondom verontreiniging van oppervlaktewater als gevolg van bepaalde militaire activiteiten. Conform de daarvoor geldende regelgeving treft Defensie maatregelen om deze risico's zoveel mogelijk te voorkomen, middels bronmaatregelen dan wel mitigerende maatregelen.	Water	Amfibisch oefenterrein

448	De indiener maakt zich zorgen over verzilting en hydrologische ingrepen die de agrarische gebruiksmogelijkheden bij Callantsoog aantasten en verzoekt om bescherming van waterkerende lagen en het voorkomen van zoutintrusie vanuit het duingebied.	De voorgenomen activiteiten van Defensie bestaan uit enkele oefeningen per jaar met een landingsvaartuig voor de kust. Militairen gaan kort aan land voor een oefening op het strand en keren daarna terug. Deze activiteiten vinden plaats op het strand en hebben geen invloed op de hydrologische situatie, de waterkerende lagen of de verzilting. Er worden geen ingrepen gedaan in de bodem of het duingebied.	Water	Amfibisch oefenterrein

5.1.7 VII Host Nation Support

ID	Samengevatte vraag	Antwoord	Hoofdthema	Ruimtebehoefte
449	De indiener benadrukt dat de plannen voor HNS flexibel moeten blijven, zodat militaire activiteiten gecombineerd kunnen worden met andere economische en ruimtelijke functies, zonder dat primaire bedrijfsactiviteiten onevenredig worden geschaad.	In samenspraak met het Havenbedrijf Rotterdam, gemeente Rotterdam en de provincie is voor deze behoefte een andere geschikte locatie gevonden op de Maasvlakte II. De HNS-activiteit van Defensie op de aangewezen locatie op de Maasvlakte II is inpasbaar rekening houdend met de omgevingsveiligheid voor andere ontwikkelingen en activiteiten in de Rotterdamse haven. De verdere inrichting van de omliggende, momenteel nog grotendeels te ontwikkelen terreinen lijken, rekening houdend met omgevingsveiligheid, goed te combineren uitgaande van de beoogde ontwikkelingen. Defensie heeft het voornemen om voor de ondersteuning of uitvoering van deze activiteiten samen te werken met bedrijven in de haven, die in periodes buiten de HNS-projecten gebruik kunnen maken van de havencapaciteit.	(Rijks)Raakvlakken	Host Nation Support
450	De indiener wijst op de noodzaak van verplaatsing en uitbreiding van het spooremplacement (o.a. IJsselmonde naar Maasvlakte) als randvoorwaarde voor HNS en andere opgaven zoals woningbouw en havenontwikkeling.	Defensie erkent deze bestuurlijke voorwaarde die de gemeente heeft gesteld en beseft dat verplaatsing/uitbreiding bij kan dragen aan een (op termijn) verdere efficiënte afwikkeling van de HNS-operaties in de havenfunctie. Op 10 november jl. hebben de Ministers van IenW en Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening bekend gemaakt dat het kabinet heeft ingestemd met de rijks financiering van de emplacementen	(Rijks)Raakvlakken	Host Nation Support

451	De indiener benadrukt dat HNS-plannen moeten aansluiten bij lopende NOVEX-samenwerkingen en regionale ontwikkeltrajecten.	Ook Defensie ziet de complexiteit van de ruimtelijke vraagstukken in de Rotterdamse haven en werkt daarom op dit moment al in de NOVEX-samenwerking mee. Dit blijft Defensie ook doen.	(Rijks)Raakvlakken	Host Nation Support
452	De indiener geeft aan dat HNS-activiteiten gevolgen kunnen hebben voor bestaande en geplande bedrijfsactiviteiten, inclusief terminalcapaciteit, logistieke processen en uitbreidingsplannen.	In samenspraak met het Havenbedrijf Rotterdam, gemeente Rotterdam en de provincie is voor deze behoefte een andere geschikte locatie gevonden op de Maasvlakte II. De HNS-activiteit van Defensie op de aangewezen locatie op de Maasvlakte II is inpasbaar rekening houdend met de omgevingsveiligheid voor andere ontwikkelingen en activiteiten in de Rotterdamse haven. De verdere inrichting van de omliggende, momenteel nog grotendeels te ontwikkelen terreinen lijken, rekening houdend met omgevingsveiligheid, goed te combineren uitgaande van de beoogde ontwikkelingen. Defensie heeft het voornemen om voor de ondersteuning of uitvoering van deze activiteiten samen te werken met bedrijven in de haven, die in periodes buiten de HNS-projecten gebruik kunnen maken van de havencapaciteit.	(Rijks)Raakvlakken	Host Nation Support
453	De indiener stelt dat er onvoldoende alternatieve locaties zijn onderzocht en dat de huidige voorkeurslocatie mogelijk niet de meest geschikte is. Mede vanwege de verstrekkende gevolgen van de locatiekeuze voor RWG, die hieronder nader toegelicht worden, dient het onderzoek naar alternatieve locaties volledig en juist te zijn uitgevoerd. Nu dit niet het geval is, is het Ontwerp-NPRD onzorgvuldig voorbereid en tot stand gekomen.	In het planMER zijn diverse locatie-alternatieven op de Tweede Maasvlakte onderzocht. Na een eerste trechtering is voor de voorkeurslocatie nog aanvullend onderzoek gedaan. In samenspraak met het Havenbedrijf Rotterdam, gemeente Rotterdam en de provincie is voor deze behoefte een andere geschikte locatie gevonden op de Maasvlakte II. De HNS-activiteit van Defensie op de aangewezen locatie op de Maasvlakte II is inpasbaar rekening houdend met de omgevingsveiligheid voor andere ontwikkelingen en activiteiten in de Rotterdamse haven. De verdere inrichting van de omliggende, momenteel nog grotendeels te ontwikkelen terreinen lijken, rekening houdend met omgevingsveiligheid, goed te combineren uitgaande van de beoogde ontwikkelingen. Defensie heeft het voornemen om voor de	(Rijks)Raakvlakken	Host Nation Support

		ondersteuning of uitvoering van deze activiteiten samen te werken met bedrijven in de haven, die in periodes buiten de HNS projecten gebruik kunnen maken van de havencapaciteit.		
454	De indiener wijst erop dat het planMER nog steeds uitgaat van de vestiging en ontwikkeling van een bio raffinaderij, ondanks dat deze plannen recentelijk zijn geannuleerd.	Dit was toen het meest waarschijnlijke scenario. Echter, het geeft aan wat de effecten kunnen zijn in cumulatie bij een dergelijke ontwikkeling. Defensie dankt de indiener voor het delen van het inzicht.	Algemene zienswijze	Host Nation Support
455	De indiener vraagt om duidelijke, tijdige en structurele communicatie met de omgeving en betrokken partijen over HNS-activiteiten en effecten daarvan op de omgeving.	Defensie begrijpt het belang van duidelijke en open communicatie. Het verzoek om transparantie sluit aan bij de manier waarop Defensie wil samenwerken met omwonenden, gemeenten en andere betrokkenen. Bij de verdere uitwerking van de NPRD-opgaven in de Rotterdamse Haven wordt ingezet op heldere informatievoorziening. Dit gebeurt via bestaande overlegstructuren, openbare communicatiekanalen en waar nodig aanvullende middelen, in samenwerking met het havenbedrijf en de gemeente. Zo wordt gezorgd dat belanghebbenden goed geïnformeerd zijn en vragen of zorgen tijdig besproken kunnen worden.	Defensie specifiek	Host Nation Support
456	De indiener geeft aan dat de Eemshaven wel in beeld blijft voor HNS. Indiener wijst erop dat de ontwikkelingsmogelijkheden van de Eemshaven beperkt zijn, in ieder geval wat betreft een zeewaartse uitbreiding. Gegarandeerde havencapaciteit moet dan ook opgelost worden binnen de bestaande Eemshaven.	Defensie volgt de ontwikkelingen in de Eemshaven en blijft in gesprek met partijen over eventuele ontwikkelingsmogelijkheden. Hierbij houdt Defensie ook oog voor eventuele beperkingen die spelen.	Defensie specifiek	Host Nation Support
457	De indiener maakt zich zorgen over externe veiligheid, inclusief plaatsgebonden risico, groepsrisico, domino-effecten en strategische kwetsbaarheid van de locatie, en vraagt om mitigerende maatregelen.	In samenspraak met het Havenbedrijf Rotterdam, gemeente Rotterdam en de provincie is voor deze behoefte een andere geschikte locatie gevonden op de Maasvlakte II. De HNS-activiteit van Defensie op de aangewezen locatie op de Maasvlakte II is inpasbaar rekening houdend met de omgevingsveiligheid voor andere ontwikkelingen en activiteiten in de Rotterdamse haven. De verdere inrichting van de omliggende, momenteel nog grotendeels	Gezonde en veilige leefomgeving	Host Nation Support

		te ontwikkelen terreinen lijken, rekening houdend met omgevingsveiligheid, goed te combineren uitgaande van de beoogde ontwikkelingen.		
458	De indiener geeft aan dat de Eemshaven ook in gebruik blijft voor HNS en vraagt om een integrale beoordeling van cumulatieve effecten van HNS, zoals geluid, veiligheid, verkeer en uitstoot voor deze locatie.	In het planMER is beschouwd op welke locaties de volledige behoefte van Defensie rondom Host Nation Support ingevuld kan worden. Dit blijkt alleen op één locatie op de Tweede Maasvlakte te zijn. Andere locaties, waaronder deze op de Eemshaven, zijn afgevallen. Huidige locaties op de Eemshaven vallen buiten de scope van het planMER en het NPRD.	Gezonde en veilige leefomgeving	Host Nation Support
459	De indiener stelt dat onterecht beschreven wordt dat locatie 1 zich buiten aandachtsgebieden bevindt, omdat deze locatie zich bevindt binnen het brand- en aandachtsgebied van Vopak,	Locatie 1 in Eemshaven valt inderdaad binnen deze zones. Deze beschrijving wordt aangepast in het planMER, maar heeft geen impact op de effectscore: die was al negatief vanwege de aanwezigheid van Vopak Terminal.	Gezonde en veilige leefomgeving	Host Nation Support
460	De indiener wijst op mogelijke negatieve effecten van HNS in de Eemshaven op het Waddengebied.	De effecten op de Waddenzee zijn op hoofdlijnen beschouwd. Echter, dit alternatief is niet als Voorkeursalternatief gekozen en daarom niet verder onderzocht.	Natuur	Host Nation Support

5.1.8 VIII Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

ID	Samengevatte vraag	Antwoord	Hoofdthema	Ruimtebehoefte
461	De indiener vraagt zich af of en hoe routes en luchtruim (ARTIP/TMA) worden aangepast en stelt voor om de inpassing te optimaliseren zodat conflicten en hinder met bijvoorbeeld Schiphol worden beperkt.	Als Lelystad Airport wordt aangewezen als definitieve voorkeurslocatie voor de stationering van jachtvliegtuigen, is het nodig dat voor deze luchthaven en voor dit type vliegtuigen routes in het luchtruim en vliegprocedures worden ontworpen en vastgesteld. Voor het ontwerpen en vaststellen van routes of vliegprocedures in het luchtruim zijn door de ministeries van IenW en Defensie afspraken gemaakt. Deze zijn opgenomen in het “Werkproces Wijzigingsproces luchtruim en vliegprocedures”. Beide ministeries dragen namelijk gezamenlijk de verantwoordelijkheid oor de inrichting, het beheer en het gebruik van het Nederlandse luchtruim. Voordat routes of procedures op grond van de artikelen 5.10, tweede lid, of artikel 5.11 van de Wet luchtvaart kunnen worden vastgesteld, vindt een uitgebreid en	(Rijks)Raakvlakken	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

		zorgvuldig proces plaats. Voor het ontwerpen van routes wordt gekeken naar vliegveiligheid, technisch-operationele aspecten, de effecten voor omwonenden en de leefomgeving. Tijdens de ontwerpfase worden opties vervolgens vergeleken, gewogen en zal er ook participatie voor luchtruimgebruikers en belanghebbenden zijn.		
462	De indiener geeft aan dat het militair (mede)gebruik alleen aanvaardbaar is zonder openstelling voor groothandelsverkeer en vraagt om een duidelijke keuze.	Defensie ziet synergievoordelen wanneer Lelystad Airport ook voor groothandelsverkeer in gebruik wordt genomen. Daarnaast heeft de regio Defensie juist gevraagd om niet alleen het kabinet te laten besluiten over jachtvliegcapaciteit maar ook groothandelsverkeer. Het is aan het kabinet om hier uiteindelijk een besluit over te nemen.	(Rijks)Raakvlakken	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
463	De indiener maakt zich zorgen over de impact op de activiteiten op de grond en in de lucht voor General Aviation, zweefvliegen en parachutespringen en geeft aan dat coördinatie nodig is om activiteiten te kunnen voortzetten.	Defensie begrijpt de zorgen over de impact van de activiteiten. In de volgende fase van dit proces worden details verder uitgewerkt. Defensie zal als militair medegebruiker van Lelystad Airport met de luchthaven in overleg gaan over de precieze werkwijze op het vliegveld.	(Rijks)Raakvlakken	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
464	De indiener geeft aan dat aannames in de (plan-)MER niet actueel of onvoldoende transparant zijn en stelt voor om te herzien/splitsen.	De uitgangspunten voor het planMER qua onderzoek zijn gebaseerd op de meest recente modellen en inzichten. Ook zijn uitgangspunten afgestemd met andere ministeries en de luchthaven. In algemene zin geldt dat in overleg met medeoverheden de uitgangspunten voor het vervolgonderzoek afgestemd worden.	(Rijks)Raakvlakken	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
465	De indiener maakt zich zorgen over beslag op landbouwgrond, PAS-vergunningen en beperkingen (bijv. drones) en vraagt om bescherming van agrarische functies.	Defensie begrijpt de zorgen over landbouwgrond, vergunningen en het gebruik van drones. Deze onderwerpen zijn belangrijk voor agrarische bedrijven. Defensie gaat binnen het NPRD zorgvuldig om met de landbouw, natuurwaarden en wettelijke kaders. Daarbij maakt Defensie in deze fase geen aanspraak op stikstofrechten. Dit is een uitdaging die alle partijen raakt, zoals provincies en PAS-melders. Defensie blijft hierover in overleg met medeoverheden en volgt de	(Rijks)Raakvlakken	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

		ontwikkelingen rond stikstofruimte nauwgezet. De belangen van PAS-melders worden niet uit het oog verloren. Voor drones en GPS-signalen is de ervaring dat er geen interferentie ontstaat door jachtvliegoperaties. Deze functies kunnen goed naast elkaar bestaan. Voor drones geldt wel dat er niet gevlogen kan worden in de nabijheid van een vliegveld. De aandachtspunten worden meegenomen in de verdere uitwerking van deze behoefte op Lelystad Airport. In die fase worden de effecten op landbouw, natuur en bedrijfsactiviteiten concreter onderzocht. Waar nodig en mogelijk zet Defensie mitigerende of compenserende maatregelen in, in overleg met medeoverheden.		
466	De indiener maakt zich zorgen over toename van geluid en verruiming van geluidscontouren en/of verzoekt om heroverweging van de voorkeurslocatie.	Defensie begrijp de zorgen en probeert de hinder zoveel als mogelijk te beperken, maar heroverweegt de keuze voor Lelystad Airport niet. Defensie beseft dat de vergroting van het contour grote consequenties kan hebben op mensen die hier wonen en werken en zal in overleg met hen kijken wat dit voor hen betekend.	(Rijks)Raakvlakken	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
467	De indiener maakt zich zorgen over luchtverkeersveiligheid en ontbrekende luchthaveneisen op Lelystad Airport (o.a. een ontbrekende runway strip en runway safety area) en vraagt om een onafhankelijke veiligheidsanalyse.	Veiligheid is een randvoorwaarde bij elke keuze voor infrastructuur en bedrijfsvoering van Defensie. Voor de aanpassing van de start- en landingsbaan op Lelystad Airport gaat Defensie uit van de NAVO eisen. Onderdeel daarvan (overigens ook van de ICAO (internationale standaarden)) is een runway strip (obstakelvrije ruimte van 150m rondom de baan) en een RESA (Runway End Safety Area) van minimaal 90 m (dan wel korter als er een VAI (vliegtuigafreminstallatie) wordt geïnstalleerd, wat het geval is).	(Rijks)Raakvlakken	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
468	De indiener geeft aan dat openstelling ook economisch/draagvlak-aspecten heeft en vraagt om benutting van synergie en investeringen.	Defensie waardeert de positieve verwachting over werkgelegenheid. De uitbreiding van Defensie zorgt voor extra banen in de regio. Daarnaast werkt Defensie ook op dit moment al samen met regionale partners, zoals onderwijsinstellingen en bedrijven, om investeringen en kennis	(Rijks)Raakvlakken	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

		optimaal te benutten. Deze samenwerking versterkt de regionale economie en biedt kansen voor innovatie. Defensie en de medeoverheden binnen de provincie Flevoland zullen de intenties uitspreken om samen op zoek gaan naar deze synergie en koppelkansen.		
469	De indiener stelt voor om voorwaarden op te nemen (max starts/landingen, tijdvensters) en route-optimalisaties (bijv. verleggen ARTIP-gebied).	Defensie bedankt de indiener voor de voorstellen. Het uitgangspunt is dat Defensie 2.300 jachtvliegtuigsorties kan uitvoeren vanaf Lelystad Airport op basis van militair medegebruik van een civiele luchthaven. De verdere uitwerking van deze behoefte vindt plaats in de vervolgfase, de uitvoering. Daarbij wordt nadrukkelijk gekeken naar de impact op de leefomgeving, inclusief aan- en uitvliegroutes. Voorstellen zoals het opnemen van voorwaarden (maximaal aantal starts en landingen, tijdvensters) en route-optimalisaties, bijvoorbeeld het verleggen van ARTIP. Het doel is om tot een zo optimaal en veilig mogelijke situatie te komen, in afstemming met betrokken partijen.	(Rijks)Raakvlakken	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
470	De indiener wijst op stapeling van effecten in de omgeving (maar ook op o.a. Veluwe) en vraagt om integrale cumulatieve toetsing.	Cumulatieve effecten zijn in de Passende Beoordeling en in het planMER deel B, hoofdstuk zeven beschreven. Hierbij is ook de Veluwe expliciet benoemd. Dit is meegenomen door Defensie bij bepaling van de aangewezen locaties.	(Rijks)Raakvlakken	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
471	De indiener geeft aan dat het militair medegebruik alleen aanvaardbaar is met openstelling voor groothandelsverkeer en vraagt om een duidelijke keuze en onderbouwing voor die koppeling met de synergie voordelen.	De keuze voor Lelystad Airport is gemaakt op basis van meerdere overwegingen zoals te lezen in het Ontwerp-NPRD voor Defensie van 23 mei 2025. Een van deze overwegingen is de militair-civiele samenwerking op Lelystad Airport. Die biedt veel synergiemogelijkheden, zoals gedeeld ruimtegebruik, medegebruik van ondersteunende diensten en gezamenlijke investeringen.	(Rijks)Raakvlakken	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
472	De indiener geeft aan dat een transparante, integrale afweging nodig is (Awb/Omgevingswet) en vraagt dat het Rijk hierin de regie neemt.	Defensie heeft met de planMER-procedure een transparant proces doorlopen. In dit proces zijn ook andere rijks- en regionale belangen meegenomen in de definitieve locatiekeuze. Het kabinet heeft er dan ook voor gekozen om	(Rijks)Raakvlakken	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

		de behoefte te laten landen. Daarnaast speelt ook de (voorgestelde) openstelling van Lelystad Airport voor groothandelsverkeer. Defensie ziet hier synergievoordelen wanneer dit gebeurt. Het is aan het kabinet om daarover uiteindelijk een besluit te nemen.		
473	De indiener vraagt om duidelijke informatie, garanties en waar nodig compensatie en monitoring.	Defensie volgt de geldende wet- en regelgeving voor geluid en andere effecten van militaire activiteiten. Een wettelijke verplichting is dat Defensie jaarlijks rapporteert over geluidshinder en geluidsbelasting veroorzaakt door militair vliegverkeer. De geluidscontouren waarbinnen Defensie moet gaan opereren zijn, wanneer er vanaf Lelystad Airport gevlogen zal worden, openbaar toegankelijk. Voor compensatie bij waardevermindering door overheidsoptreden bestaat een wettelijke regeling genaamd nadeelcompensatie. Dit is bedoeld om schade die niet tot het normale maatschappelijke risico behoort, te vergoeden. De indiener kan zelf een verzoek indienen bij het bevoegd gezag. Dit wordt vervolgens beoordeeld volgens de wettelijke criteria.	(Rijks)Raakvlakken	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
474	De indiener vraagt om afstemming met hoogspanningsinfrastructuur en wil duidelijkheid over eventuele beperkingen en risico’s.	Defensie begrijpt het verzoek om duidelijkheid over beperkingen en risico’s bij hoogspanningsinfrastructuur. De defensiebehoefte wordt toegevoegd op een bestaande civiele luchthaven. Daarbij is rekening gehouden met beide functies en zijn risico’s gemitigeerd. Defensie en het RVB voeren al gesprekken met TenneT, waaronder ook over de behoeften uit het NPRD. In de vervolgfase blijft afstemming met medeoverheden en netbeheerders belangrijk om eventuele aandachtspunten goed te borgen	(Rijks)Raakvlakken	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
475	De indiener geeft aan dat recreatiegebieden en natuurbeleving hinder kunnen ondervinden en vraagt om bescherming.	De indiener maakt zich zorgen over de beleving van deze gebieden. Ook Defensie hecht waarde aan natuur- en recreatiegebieden. In het planMER onderzoek dat onderdeel is geweest van de grondslag om tot voorkeurslocaties te komen, is het effect op natuur en recreatie	(Rijks)Raakvlakken	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

		dan ook expliciet meegenomen. Het onderzoek wees uit dat op deze locatie deze effecten het minste zijn. In volgende fase van uitwerking zal vervolgonderzoek noodzakelijk zijn om de precieze effecten in kaart te brengen en te kijken hoe dit gecompenseerd dan wel gemitigeerd kan worden.		
476	De indiener vraagt zich af - en/of stelt - dat de ligging op een kwetsbare locatie onder zeeniveau extra risico's met zich meebrengen (o.a. overstroming, aantrekkelijk doelwit, beperkte ontsluitingsmogelijkheden) en verzoekt dit veiligheidsrisico en/of groeiend gevoel van onveiligheid expliciet en/of zwaarder mee te wegen in de besluitvorming.	Defensie begrijpt de zorg over het plaatsen van jachtvliegtuigen op een locatie onder zeeniveau. Waterveiligheid is een belangrijk aandachtspunt, zeker in een regio als Flevoland. In het planMER-onderzoek is het risico op overstroming meegenomen in de beoordeling van de verschillende alternatieven. Daarbij is ook gekeken naar locaties boven NAP. De keuze voor een locatie is gebaseerd op een brede afweging van ruimtelijke, operationele en maatschappelijke factoren. Waterveiligheid maakt daar nadrukkelijk deel van uit. Bij de verdere uitwerking blijft aandacht voor veiligheid, zoals ontsluitingsmogelijkheden en risico's, belangrijk. Waar nodig worden aanvullende maatregelen getroffen in overleg met bevoegde gezagen en waterbeheerders.	(Rijks)Raakvlakken	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
477	De indiener stelt voor om ook de gevolgen voor weg- en spoorinfrastructuur (A6, Lelylijn, N50) mee te nemen.	Vanuit het planMER zijn er geen grote gevolgen voor deze infrastructuur als gevolg van deze behoefte.	(Rijks)Raakvlakken	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
478	De indiener geeft aan dat uitvoering extra druk legt op gemeentelijke capaciteit en budget en vraagt om ondersteuning/mitigatie.	Defensie begrijpt de zorgen van de indiener over de beperkte beschikbare capaciteit waardoor eventueel keuzes moeten worden gemaakt. Op dit moment in het traject heeft de focus echter gelegen op het vinden van een geschikte locatie. Wanneer in de uitvoering blijkt dat de indiener rechtmatig beroep doet op aanvullende capaciteit en/of budget, dan zal Defensie daarover het gesprek aangaan met de indiener.	(Rijks)Raakvlakken	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
479	De indiener geeft aan dat er zorgen zijn over de effecten van de uitbreiding op het huidige vliegverkeer en het gebruik van het luchtruim, mede gezien de onzekerheid rondom Lelystad Airport en de benodigde natuurvergunningen.	Voor de berekeningen in het planMER zijn aannames gedaan voor de vliegprocedures en de daarbij gehanteerde routes en hoogtes. Op basis van deze gemodelleerde routes kan het planMER een goed beeld geven voor het	(Rijks)Raakvlakken	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

		beoordelen van de verschillende luchthavens. Bij Lelystad Airpot zijn de effecten met en zonder civiel luchtverkeer onderzocht in het planMER. Nu Lelystad Airport is aangewezen als de locatie voor stationering van jachtvliegtuigen, is het van belang dat voor deze luchthaven en voor dit type vliegtuigen routes in het luchtruim en vliegprocedures worden ontworpen en vastgesteld. Voor het ontwerpen en vaststellen van routes of vliegprocedures in het luchtruim zijn door de ministeries van IenW en Defensie afspraken gemaakt. Deze zijn opgenomen in het "Werkproces Wijzigingsproces luchtruim en vliegprocedures". Beide ministeries dragen namelijk gezamenlijk de verantwoordelijkheid voor de inrichting, het beheer en het gebruik van het Nederlandse luchtruim. Voordat routes of procedures op grond van de artikelen 5.10, tweede lid, of artikel 5.11 van de Wet luchtvaart kunnen worden vastgesteld, vindt er een uitgebreid en zorgvuldig proces plaats. Voor het ontwerpen van routes wordt gekeken naar vliegveiligheid, technisch-operationele aspecten, de effecten voor omwonenden en de leefomgeving. Tijdens de ontwerpfase worden opties vervolgens vergeleken, gewogen en zal er ook participatie voor luchtruimgebruikers en belanghebbenden zijn.		
480	Indiener geeft aan dat Lelystad Airport enkel open moet voor burgerluchtvaart en geen militaire activiteiten moet krijgen.	Defensie heeft begrip voor de wens om Lelystad Airport uitsluitend voor burgerluchtvaart te gebruiken. Het kabinet heeft echter besloten dat uitbreiding van militaire capaciteit noodzakelijk is vanwege de huidige veiligheidsopgaven. De keuze om jachtvliegtuigen vanaf Lelystad Airport te laten opereren is gebaseerd op een brede afweging in het planMER en het NPRD. Daarbij zet Defensie in op zorgvuldig ruimtegebruik en afstemming met belanghebbende partijen in de verdere uitwerking.	(Rijks)Raakvlakken	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

481	Indiener vraagt om het opheffen van de planologische beperkingen en de wateronttrekking in de huidige vorm rondom Vliegbasis de Peel, nu deze niet meer een voorkeurslocatie is voor jachtvliegtuigen.	Na een belangenafweging heeft het kabinet Lelystad Airport aangewezen als locatie voor de stationering van jachtvliegtuigen. Op het moment dat de locatie Lelystad Airport onherroepelijk is vastgesteld zal Defensie in gesprek gaan met de medeoverheden tot het opheffen van de planologische beperkingen. Op dit moment is Defensie al in gesprek om maatregelen te treffen tegen de verdroging van de Bult.	(Rijks)Raakvlakken	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
482	De indiener is positief over het afvallen van Vliegbasis Woensdrecht als voorkeurslocatie voor extra jachtvliegtuigen, omdat dit ruimte biedt om de bestaande onderhoudsfunctie en de synergie met Business Park Aviolanda verder te versterken, zonder de beperkingen die anders zouden zijn ontstaan.	Defensie deelt het belang van het behoud en de verdere ontwikkeling van de logistieke en technologische functie van Woensdrecht en daarbinnen op Aviolanda. De bestaande infrastructuur en kennis op deze locatie vormen een belangrijk onderdeel van de militaire ondersteuning.	(Rijks)Raakvlakken	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
483	De indiener bepleit dat de vertrekroute IDRID vanaf Lelystad Airport de preferente blijft en dat de vertrekroute VOLLA alleen wordt gebruikt als IDRID voor oefeningen gesloten wordt. Ook bepleit de indiener dat op vertrekroute VOLLA de eerder overeengekomen voorwaarde gehandhaafd blijft dat vliegtuigen ongehinderd kunnen doorklimmen vanaf Lelystad Airport. Het moet mogelijk zijn dat vliegtuigen op de VOLLA-vliegroute het punt EDOXO voor Andijk op 3000 meter bereiken. Tenslotte zou ter ontlasting van deze vliegroutes bestemmingen in het zuiden en het zuidwesten (London) via de vliegroutes ten zuiden van Lelystad Airport moeten worden geleid.	Als Lelystad Airport wordt aangewezen als definitieve voorkeurslocatie voor de stationering van jachtvliegtuigen, is het nodig dat voor deze luchthaven en voor dit type vliegtuigen routes in het luchtruim en vliegprocedures worden ontworpen en vastgesteld. Voor het ontwerpen en vaststellen van routes of vliegprocedures in het luchtruim zijn door de ministeries van IenW en Defensie afspraken gemaakt. Deze zijn opgenomen in het “Werkproces Wijzigingsproces luchtruim en vliegprocedures”. Beide ministeries dragen namelijk gezamenlijk de verantwoordelijkheid oor de inrichting, het beheer en het gebruik van het Nederlandse luchtruim. Voordat routes of procedures op grond van de artikelen 5.10, tweede lid, of artikel 5.11 van de Wet luchtvaart kunnen worden vastgesteld, vindt een uitgebreid en zorgvuldig proces plaats. Voor het ontwerpen van routes wordt gekeken naar vliegveiligheid, technisch-operationele aspecten, de effecten voor omwonenden en de leefomgeving. Tijdens de ontwerpfase worden opties vervolgens vergeleken, gewogen en zal er ook partici-	(Rijks)Raakvlakken	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

		patie voor luchtruimgebruikers en belanghebbenden zijn.		
484	De indiener geeft aan dat de voorkeurslocatie en effectbeoordeling voorbarig/onvolledig zijn en stelt voor om de MER aan te vullen of te herzien met transparante motivering en volledige effectanalyses.	Het planMER is onafhankelijk en zorgvuldig tot stand gekomen en is op meerdere momenten getoetst. Het voldoet aan de geldende wet- en regelgeving. Tot slot is ook de Commissie m.e.r. gevraagd nog een onafhankelijke toets uit te voeren. Defensie kan zich dus niet vinden in de stelling van indiener.	Algemene zienswijze	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
485	De indiener stelt dat de aanwijzing van Lelystad Airport als voorkeurslocatie in strijd is met het Verdrag van Aarhus en de MER-richtlijn. In het planMER wordt Lelystad gekozen op basis van strategische, ruimtelijke en milieukundige overwegingen, terwijl sommige milieueffecten — o.a. geluid, stikstof, fijnstof, landbouw, gezondheid — pas in een later stadium onderzocht worden. Dit is in strijd met de eis dat besluitvorming over projecten met aanzienlijke milieugevolgen pas mag plaatsvinden ná volledige evaluatie van die effecten en met toegang tot de relevante informatie voor het publiek. Ook ontbreekt een transparante belangenafweging waarbij de impact op - en belangen van - omwonenden is meegewogen, evenals duidelijkheid over eventuele compensatie.	De activiteiten uit het NPRD zijn op zichzelf niet MER-plichtig. Defensie heeft er echter voor gekozen om wel een planMER op te stellen. Eventuele toekomstige schade wordt hierin niet meegenomen, omdat het NPRD op zichzelf niet als schadeveroorzakend besluit valt aan te merken. Het NPRD is een strategisch programma en bevat zelf geen planologische besluiten, maar vormt een kader voor latere ruimtelijke besluitvorming. Indien die latere ruimtelijke besluitvorming schade veroorzaakt, zoals waardevermindering van percelen of woningen én de schade gaat boven het normale maatschappelijke risico of het normale bedrijfsrisico, dan kan een beroep worden gedaan op nadeelcompensatie. Nadeelcompensatie is geregeld in titel 4.5 van de Algemene wet bestuursrecht en afdeling 15.1 van de Omgevingswet. Waar mogelijk zal Defensie rekening houden met de omstandigheden van het geval en vanuit haar verantwoordelijkheid ondersteunen waar mogelijk indien er sprake is van nadeelcompensatie. Defensie is wel gebonden aan de geldende wet- en regelgeving, en zal zich daar aan moeten houden. Daarnaast volgt uit artikel 15.2 Omgevingswet dat immateriële schade niet voor vergoeding in aanmerking komt. Dit geldt ook voor de zogenoemde schaduwschade, namelijk eventuele schade die is ontstaan in aanloop naar het nemen van een besluit in de zin van artikel 15.1 Omgevingswet.	Algemene zienswijze	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

486	De indiener stelt dat de MER onafhankelijk door een breder of extern platform moet worden uitgevoerd en vraagt om herbeoordeling door een onafhankelijk instituut.	Het huidige planMER is onafhankelijk opgesteld volgens wettelijke eisen en beoordeeld door de Commissie MER, een onafhankelijk orgaan.	Algemene zienswijze	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
487	De indiener maakt zich zorgen over cumulatie van militaire luchtvaart, civiele luchtvaart en andere defensieprojecten in Flevoland (o.a. een nieuwe kazerne, jachtvliegtuigen, maar ook de herindeling van het luchtruim en aanvliegroutes Schiphol) en vraagt om integrale beoordeling van cumulatieve effecten (o.a. rondom Zeewolde). En/of de indiener stelt daarbij dat er door deze cumulatie geen sprake meer is van proportionaliteit of een evenwichtige gebiedsontwikkeling.	Defensie begrijpt de zorgen over de twee behoeftes in Flevoland. In het planMER zijn de effecten van het militaire vliegverkeer met en zonder civiele luchtvaart beoordeeld. Vanwege de afstand tussen het vliegveld en de beoogde locatie van de centrale kazerne is er geen sprake van cumulatieve effecten. Bij de uitwerking van de plannen voor de nieuwe kazerne en de stationering van de F-35 zullen in een gebiedsproces de plannen op een transparante wijze concreet worden uitgewerkt. Bij deze uitwerking hoort aanvullend milieuonderzoek, participatie en de uitwerking van eventuele mitigerende en compenserende maatregelen.	Algemene zienswijze	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
488	De indiener geeft aan dat stapeling van defensieactiviteiten (MOB Lelystad, kazerne Zeewolde) leidt tot onevenredige belasting van Flevoland en vraagt heroverweging/spreiding.	Defensie begrijpt de zorg over mogelijke stapeling van activiteiten, zoals een extra locatie voor jachtvliegtuigen in Lelystad en de kazerne in Zeewolde. Deze stapeling is onderdeel geweest van de afweging van locaties. Defensie bekijkt samen met medeoverheden hoe belasting voor regio’s kan worden beperkt.	Algemene zienswijze	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
489	De indiener vraagt zich af of luchtruiminpassing en samenloop met Schiphol en burgerluchtvaart verantwoord / veilig kan en verzoekt om duidelijkheid over vliegroutes en wanneer er zal worden gevlogen.	Als Lelystad Airport wordt aangewezen als definitieve voorkeurslocatie voor de stationering van jachtvliegtuigen, is het nodig dat voor deze luchthaven en voor dit type vliegtuigen routes in het luchtruim en vliegprocedures worden ontworpen en vastgesteld. Voor het ontwerpen en vaststellen van routes of vliegprocedures in het luchtruim zijn door de ministeries van IenW en Defensie afspraken gemaakt. Deze zijn opgenomen in het “Werkproces Wijzigingsproces luchtruim en vliegprocedures”. Beide ministeries dragen namelijk gezamenlijk de verantwoordelijkheid oor de inrichting, het beheer en het gebruik van het Nederlandse luchtruim. Voordat routes of procedures op grond van de arti-	Algemene zienswijze	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

		kelen 5.10, tweede lid, of artikel 5.11 van de Wet luchtvaart kunnen worden vastgesteld, vindt een uitgebreid en zorgvuldig proces plaats. Voor het ontwerpen van routes wordt gekeken naar vliegveiligheid, technisch-operationele aspecten, de effecten voor omwonenden en de leefomgeving. Tijdens de ontwerpfase worden opties vervolgens vergeleken, gewogen en zal er ook participatie voor luchtruimgebruikers en belanghebbenden zijn.		
490	De indiener geeft aan dat in het planMER onvoldoende rekening is gehouden met huidige referentiewaarden voor geluid en/of de referentiesituatie op basis van aannames zoals groot handelsverkeer, aantallen vluchten en route-scenario's niet (meer) actueel of passend is.	De uitgangspunten waarop dit planMER en het onderzoek gebaseerd is, zijn de meest recente en waar overeenstemming over is tussen betrokken instanties. Als dit in latere planfases wijzigt dan zal dit ook in het onderzoek dat dan uitgevoerd wordt aangepast worden. De situatie met en zonder groothandelsverkeer is inzichtelijk gemaakt en in beide situaties is dit de aangewezen locatie.	Algemene zienswijze	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
491	De indiener geeft aan dat stikstofruimte/natuurvergunning ontbreekt of onzeker is en vraagt eerst haalbaarheid en prioriteit voor PAS-melders.	Defensie onderkent de zorg over de beschikbaarheid van stikstofruimte en het verkrijgen van natuurvergunningen. Deze onderwerpen zijn van groot maatschappelijk belang en raken meerdere partijen, waaronder PAS-melders en overheidsprojecten zoals die van de Krijgsmacht. Defensie is zich bewust van de onzekerheden rondom stikstofruimte. Voor de uitvoering van projecten wordt zorgvuldig gekeken naar de juridische en ecologische randvoorwaarden, waaronder het verkrijgen van een natuurvergunning. Dit gebeurt in afstemming met bevoegde gezagen en op basis van geldende regelgeving. De vraag over prioritering tussen PAS-melders en Defensieprojecten raakt aan politieke besluitvorming. Die afweging wordt niet door Defensie gemaakt, maar ligt bij het kabinet en de Kamer. Defensie volgt de uitkomsten van deze besluitvorming en handelt binnen de kaders die daarbij worden vastgesteld.	Algemene zienswijze	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

492	De indiener geeft aan dat geluidseffecten en aantallen (ernstig) gehinderden in het planMER onvoldoende (locatie)specifiek zijn beoordeeld en/of vraagt hoe kan worden voorkomen dat het aantal (ernstig) gehinderden (o.a. in de buurt van Lelystad, Zeewolde, Dronten, Swifterbant) substantieel hoger uitvalt dan dat blijkt op basis van bijvoorbeeld een gemiddelde geluidsberekeningen. Er wordt verzocht om een worst-case en/of realistische geluidsberekening waarbij voorbeelden worden genoemd zoals meerdere vliegtuigen die achter elkaar langs vliegen, cumulatie met civiel vliegverkeer en/of geluidstoename door bochten of klimvluchten.	Defensie is het niet eens met de stelling dat in het planMER onvoldoende locatiespecifiek onderzoek is gedaan. In het planMER is per luchthaven onderzoek uitgevoerd. Voor Lelystad Airport geldt dat hierbij een aantal aannames zijn gedaan over de routes en de hoogte. Deze uitgangspunten staan eveneens in het planMER. In het planMER zijn de effecten van het militaire vliegverkeer, zowel met als zonder civiele luchtvaart, beoordeeld. In de Aanvulling op het planMER is hier in meer detail op ingegaan. Maar hierbij wordt ook opgemerkt dat dit meer voor de vervolgfase is als routes opnieuw bepaald worden en gedetailleerdere analyses uitgevoerd kunnen worden omdat de behoefte nader is uitgewerkt.	Algemene zienswijze	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
493	De indiener vraagt zich af of onderzoek/maatregelen volstaan om vogels/beschermde soorten (o.a. ganzentrek) te beschermen.	De indiener vraagt of de voorziene onderzoeken en maatregelen voldoende bescherming bieden aan vogels en andere beschermde soorten. Defensie volgt bij haar werkzaamheden de geldende wet- en regelgeving. In het planMER zijn de milieueffecten op hoofdlijnen in beeld gebracht. In de vervolgfase zal, in overleg met ecologen en bevoegd gezag, worden beoordeeld of aanvullende onderzoeken of maatregelen nodig zijn.	Algemene zienswijze	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
494	De indiener stelt voor om alternatieve locaties (ook gedeactiveerde of buitenlandse/NAVO) en nut/noodzaak met MKBA te onderzoeken.	Defensie begrijpt het voorstel om alternatieve locaties, inclusief gedeactiveerde of buitenlandse/NAVO-locaties, te onderzoeken. Deze punten zijn eerder meegenomen in de brede verkenning die voorafging aan het planMER. Daarbij is vastgesteld dat de behoefte in Nederland moet worden ingevuld om operationele inzet en samenwerking met nationale partners te waarborgen. In het planMER-onderzoek zijn verschillende alternatieven onderzocht. Daarbij is een breed beoordelingskader toegepast waarin effecten op leefomgeving, natuur en veiligheid zijn meegenomen. Op basis van deze onderzoeken is Lelystad Airport gekozen als aangewezen locatie, omdat deze locatie vergeleken met andere	Algemene zienswijze	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

		opties de minste negatieve effecten op de omgeving heeft. Het NPRD is mede op deze afweging gebaseerd. Het voorkeursalternatief om circa 2.300 militaire vluchten vanaf Lelystad Airport wordt niet heroverwogen of aangevuld met een MKBA.		
495	De indiener geeft aan dat communicatie over De Peel/Luitenant-Generaal Best-Kazerne onjuist of verwarrend is en vraagt eenduidige terminologie.	Defensie begrijpt de opmerking over verwarrende communicatie. Binnen Defensie zal consequent de juiste benaming, Luitenant-Generaal BestKazerne worden gebruiken.	Algemene zienswijze	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
496	De indiener geeft aan dat toerisme/recreatie onvoldoende in de MER is geanalyseerd en vraagt om opname.	In het planMER is recreatie op hoofdlijnen geanalyseerd om een keuze te maken tussen de verschillende alternatieven. In de vervolgfase zal in meer detail naar de omgeving gekeken worden en naar de mogelijkheden om hinder te mitigeren.	Algemene zienswijze	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
497	De indiener stelt voor om aanvullend de effecten op mobiliteit/verkeersveiligheid te onderzoeken, rondom Lelystad Airport maar ook in de niet-directe omgeving van Lelystad (zoals Harderwijk, Zeewolde) tussen bestaande/toekomstige kazernes en de luchthaven.	De mobiliteit rondom de luchthaven verandert niet sterk door de komst van jachtvliegtuigen. Een verkeersonderzoek heeft dan ook in deze fase weinig toegevoegde waarde. Voor de kazerne is dit onderzoek wel uitgevoerd.	Algemene zienswijze	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
498	De indiener betoogt dat sprake is van stapeling van functies en vraagt om integrale, proportionele afweging.	In het planMER zijn de effecten op functies in de omgeving in beeld gebracht. De effecten op onder andere woningbouw, landbouw en natuur zijn onderzocht in het planMER en meegewogen in de besluitvorming van het NPRD.	Algemene zienswijze	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
499	De indiener verzoekt na de keuzes binnen het NPRD in overleg te treden om de beperkingen die er gelden rondom de Luitenant-generaal Bestkazerne op te heffen.	Na een belangenafweging heeft het kabinet Lelystad Airport aangewezen als locatie voor de stationering van jachtvliegtuigen. Op het moment dat de locatie Lelystad Airport onherroepelijk is vastgesteld zal Defensie in gesprek gaan met de medeoverheden tot het opheffen van de planologische beperkingen. Op dit moment is Defensie al in gesprek om maatregelen te treffen tegen de verdroging van de Bult.	Algemene zienswijze	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
500	Indiener roept op om bij ruimtelijke keuzes niet uitsluitend te kijken naar wat ruimtelijk-technisch 'past', maar nadrukkelijk ook naar de gevolgen voor de leefomgeving van bewoners die bewust hebben gekozen voor rust, veiligheid en	In het planMER zijn de milieueffecten en daarmee ook de gevolgen voor de leefomgeving van alternatieven op hoofdlijnen in beeld gebracht als onderbouwing voor de definitieve locatiekeuze. Ook de effecten op geluidhinder en	Algemene zienswijze	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

	gezondheid. Ruimte voor Defensie is belangrijk, maar ruimte voor mensen, gezondheid en toekomst weegt minstens zo zwaar.	omgevingsveiligheid zijn met elkaar vergeleken en dus betrokken in de afweging. Bij de uitwerking worden de effecten op basis van een concreet ontwerp nader onderzocht inclusief eventuele mitigerende en compenserende maatregelen.		
501	De indiener wijst op een verschil tussen de tekst en de scoretabel in het planMER ten aanzien van het onderdeel biodiversiteit.	Bedankt voor het signaleren van deze omissie. Wij hebben dit aangepast de definitieve versie van het planMER. Het aanpassen van deze omissie geeft geen aanleiding tot heroverweging van de voorkeurslocatie.	Algemene zienswijze	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
502	De indiener verzoekt om een duidelijke keuze te maken tussen de 'hele' en de 'halve' behoefte jachtvliegtuigencapaciteit, of een combinatie van die twee. Dit is nu nog onvoldoende duidelijk.	Defensie kiest voor een hele behoefte op Lelystad Airport.	Algemene zienswijze	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
503	De indiener stelt dat de synergievoordelen van militair medegebruik niet mogen worden meegewogen, omdat voor Lelystad Airport geen natuurvergunning en stikstofruimte is en dus van medegebruik geen sprake is.	Defensie begrijpt de opmerking over de huidige vergunningensituatie van Lelystad Airport. De synergievoordelen van civiel-militair gebruik worden door Defensie gezien als een ruimtelijk en operationeel voordeel. Dit staat los van het vergunningstraject. Voor zowel civiele als militaire activiteiten moet uiteindelijk worden toegewerkt naar een vergunbare situatie.	Algemene zienswijze	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
504	De indiener stelt dat in bijlage A VIII en B13 een fout is gemaakt en verzoekt dit te herstellen.	Bedankt voor het signaleren van deze omissie. Wij hebben dit aangepast de definitieve versie van het planMER. Het aanpassen van deze omissie geeft geen aanleiding tot heroverweging van de voorkeurslocatie.	Algemene zienswijze	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
505	De indiener is het oneens met de effectbeoordeling in het planMER ten aanzien van de kwetsbare natuurgebieden in de omgeving van Luitenant-generaal BestKazerne	Defensie heeft de informatie opnieuw bekeken en komt niet tot een ander oordeel. De beoordeling blijft gelijk.	Algemene zienswijze	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
506	Indiener wijst erop dat in het MER Deel B ook een referentiesituatie met groothandelsverkeer op Lelystad Airport is meegenomen (tabel 4-60, p. 184), terwijl er momenteel geen civiel verkeer plaatsvindt. Hierdoor ontbreekt een vergelijking met de werkelijke nulsituatie — zonder civiel én militair verkeer — wat leidt tot een vertekend beeld waarin het scenario met alleen jachtvliegtuigen gunstiger lijkt. In-	Alleen militair verkeer is in planMER deel B wel inzichtelijk gemaakt. Echter, om dit nader inzichtelijk te maken, is dit ook in een Aanvulling op dit planMER opgenomen.	Algemene zienswijze	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

	diener verzoekt om aanvullende berekeningen op basis van de feitelijke nulsituatie.			
507	De indiener vraagt of er een aanvullend MER-onderzoek komt in relatie tot de veranderde referentiesituatie bij geen burgerluchtvaart op Lelystad Airport.	Nee er komt geen aanvullend MER wel heeft Defensie Antea gevraagd om een aanvulling op het planMER te maken. De tabel stond al wel in MER deel B.	Algemene zienswijze	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
508	De indiener geeft aan dat roet, (ultra)fijnstof, PAKs (Polycyclische Aromatische Koolwaterstoffen) en ZZS (Zeer Zorgwekkende Stoffen) door uitlaatgassen kunnen neerslaan op bodem en gewassen en verzoekt om onderzoek naar de mogelijke effecten en mitigerende / compenserende maatregelen.	In deze fase is dit nog geen onderscheidende informatie, want dit is voor alle alternatieven hetzelfde. In de Aanvulling van de planMER is het thema ultrafijn stof aan het onderzoek toegevoegd. In de vervolgfase zal dit nader onderzocht worden als ook de behoefte verder is uitgewerkt.	Bodem	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
509	De indiener vraagt opname in het planMER de afweging van uitstoot-risico's (o.a. roet, fijnstof, gevaarlijke stoffen) voor de veiligheid, kwaliteit, opbrengst, verhandelbaarheid van (biologische) gewassen, inclusief noodzakelijke mitigerende of compenserende maatregelen. En/of stelt voor om het bestaande voedselveiligheidsconvenant (tussen Club Direct Omwonenden en IenW) ook door Defensie te laten ondertekenen en de frequentie van F-35 vluchten boven landbouwgebieden waar nodig te beperken.	In deze fase is dit nog geen onderscheidende informatie, want dit is voor alle alternatieven hetzelfde. In de Aanvulling van de planMER is het thema ultrafijn stof aan het onderzoek toegevoegd. In de vervolgfase zal dit nader onderzocht worden als ook de behoefte verder is uitgewerkt. Het bestaande convenant en eventuele aanvullende afspraken, bijvoorbeeld voor landbouwhuisdieren, worden onderwerp van gesprek in het participatiegesprek. Samenwerking met medeoverheden en betrokken partijen blijft hierbij belangrijk, zodat afspraken duidelijk en zorgvuldig worden vastgelegd.	Bodem	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
510	De indiener maakt zich zorgen over verlies van biologische status of afkeuring van (baby)voeding en vraagt om borging van residuvrije productie.	Defensie begrijpt de zorg over het behoud van biologische status en het risico op afkeuring van (baby)voeding. Bij de uitvoering van militaire activiteiten wordt rekening gehouden met wettelijke normen en richtlijnen om risico's voor landbouw en voedselproductie te beperken. Indien sprake is van die risico's, vraagt Defensie dit door te geven zodat samenwerking kan worden gezocht met betrokken partijen om effecten op gewassen en producten zo veel mogelijk te voorkomen.	Bodem	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
511	De indiener vraagt zich af of frequente starts/landingen trillingen veroorzaken die de bodem (en agrarische functies) beïnvloeden.	Er worden geen significante effecten voor de bodemkwaliteit verwacht door trillingen en ook de geschiktheid van akker- of grasland wordt niet	Bodem	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

		aangetast als gevolg van frequente starts/landingen van jachtvliegtuigen.		
512	De indiener stelt voor om aanvullende MER/onderzoek en monitoring op te nemen (depositie, opbrengsten, vogelmaatregelen, bewoners, ondernemers, landbouw, natuur).	Defensie begrijpt de zorg dat aanvullende onderzoeken en monitoring nodig kunnen zijn, bijvoorbeeld voor stikstofdepositie, opbrengsten, vogelmaatregelen en effecten op bewoners, ondernemers, landbouw en natuur. Deze onderwerpen zijn belangrijk en krijgen aandacht in de vervolgfase van het NPRD. In het planMER is een brede analyse uitgevoerd.	Bodem	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
513	De indiener geeft aan dat geluidspieken stress kunnen veroorzaken bij dieren (groei, voortplanting, melkproductie) en vraagt om nadere aandacht.	Defensie begrijpt de zorg dat geluidspieken stress kunnen veroorzaken bij dieren, met gevolgen voor groei, voortplanting en melkproductie. Dit punt wordt meegenomen in de verdere uitwerking als de behoefte meer is gedetailleerd zodat bezien kan worden hoe deze pieken kunnen worden gemitigeerd.	Bodem	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
514	Indiener streeft als (biologische) agrariër naar een verantwoorde, duurzame en veilige voedselproductie. De mogelijke neerslag van schadelijke stoffen uit militaire luchtvaart — zoals roetdeeltjes, fijnstof en ultrafijnstof — ondermijnt dit streven. Indiener vraagt of Defensie kan garanderen dat emissienormen voor deze stoffen niet worden overschreden, ook in cumulatie met eventuele civiele luchtvaart vanaf Lelystad. In het licht van de toenemende maatschappelijke waarde van gezond voedsel wordt gevraagd deze aspecten expliciet mee te nemen in de milieubeoordeling.	In deze fase is dit nog geen onderscheidende informatie, want dit is voor alle alternatieven hetzelfde. In de vervolgfase zal dit nader onderzocht worden als ook de behoefte verder is gedetailleerd. Hierbij kan gebruik worden gemaakt van informatie die bekend is uit de vliegbases Leeuwarden en Volkel.	Bodem	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
515	De indiener betwist of ondersteunt de keuze voor Lelystad en vergelijkt met alternatieve locaties (De Peel, Twente, Soesterberg, Eelde) en/of internationale opties; vraagt onderbouwing of heroverweging.	De keuze voor Lelystad Airport is tot stand gekomen na een brede verkenning van mogelijke locaties. Daarbij zijn verschillende criteria gehanteerd, waaronder ruimtelijke geschiktheid, milieueffecten, veiligheid, bereikbaarheid en de mogelijkheid tot samenwerking met regionale en lokale partners. Lelystad Airport voldoet op meerdere punten aan deze criteria en biedt ruimte voor toekomstige ontwikkelingen binnen de Krijgsmacht. Alternatieve locaties zijn in eerdere fasen van het planMER-onderzoek	Defensie specifiek	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

		onderzocht, en minder geschikt gebleken. In de vervolgfase zal nog uitgebreider onderzoek plaatsvinden naar hoe de (mogelijke) effecten van het stationeren van jachtvliegtuigen op Lelystad Airport op de omgeving kunnen worden gecompenseerd of gemitigeerd. De locatiekeuze wordt op basis van de zienswijze niet heroverwogen.		
516	De indiener stelt gebrekkige communicatie en participatie aan de orde en vraagt om gebiedsproces, vaste contactpersonen, betere kaarten en tijdige en heldere informatie (Aarhus-rechten).	Defensie erkent de aandacht die nodig is voor communicatie, participatie en toegankelijke informatie. De zorgen over gebrekkige communicatie en het ontbreken van vaste aanspreekpunten worden serieus genomen. Defensie erkent het belang van de Aarhus-rechten en zet zich in voor een transparant proces waarin belanghebbenden tijdige en begrijpelijke informatie krijgen. De suggesties uit de zienswijze voor onder andere het gebruik van betere kaarten neemt Defensie mee in de uitvoeringsfase.	Defensie specifiek	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
517	De indiener vraagt duidelijkheid over indeling van luchtruim en definitieve routes/hoogtes, stelt routekeuzes (bijv. over open water) en wijst op formatievluchten en extra landingsrondes. En wil hierbij betrokken worden.	Lelystad Airport is de aangewezen locatie voor de stationering van jachtvliegtuigen. In een vervolgfase is het nodig dat voor deze luchthaven vliegprocedures worden ontworpen en vastgesteld. Voor het ontwerpen en vaststellen van routes of vliegprocedures in het luchtruim zijn door de ministeries van IenW en Defensie afspraken gemaakt. Deze zijn opgenomen in het “Werkproces Wijzigingsproces luchtruim en vliegprocedures”. Beide ministeries dragen namelijk gezamenlijk de verantwoordelijkheid oor de inrichting, het beheer en het gebruik van het Nederlandse luchtruim. Voordat routes of procedures op grond van de artikelen 5.10, tweede lid, of artikel 5.11 van de Wet luchtvaart kunnen worden vastgesteld, vindt een uitgebreid en zorgvuldig proces plaats. Voor het ontwerpen van routes wordt gekeken naar vliegveiligheid, technisch-operationele aspecten, de effecten voor omwonenden en de leefomgeving. Tijdens de ontwerpfase worden opties	Defensie specifiek	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

		vervolgens vergeleken, gewogen en zal er ook participatie voor luchtruimgebruikers en belanghebbenden zijn.		
518	De indiener vindt de onderbouwing ontoereikend (definities bewegingen, cumulatie, actualiteit) en vraagt om aanvullende MER/MKBA en transparante rekenmodellen.	Er wordt geen MKBA uitgevoerd voor het NPRD, omdat het project al beschikt over financiering en politiek draagvlak. Het gaat hier niet om een kosten-batenafweging, maar om het realiseren van noodzakelijke defensieruimte binnen een zorgvuldig afgewogen proces. De gebruikte rekenmodellen zijn openbaar en toegankelijk, en waar mogelijk zijn de gehanteerde uitgangspunten transparant beschreven in het planMER en de bijlagen. Hiermee wordt geborgd dat de onderbouwing controleerbaar en navolgbaar is.	Defensie specifiek	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
519	De indiener vraagt naar kosten/baten, schade en investeringen, en pleit voor volledige compensatie bij negatieve economische effecten.	Defensie volgt de geldende wet- en regelgeving voor geluid en andere effecten van militaire activiteiten. De contouren waarbinnen Defensie moet gaan opereren zijn, wanneer er vanaf Lelystad Airport gevlogen zal worden, openbaar toegankelijk. Voor compensatie bij waardevermindering door overheidsoptreden bestaat een wettelijke regeling genaamd nadeelcompensatie. Dit is bedoeld om schade die niet tot het normale maatschappelijke risico behoort, te vergoeden. De indiener kan zelf een verzoek indienen bij het bevoegd gezag. Dit wordt vervolgens beoordeeld volgens de wettelijke criteria.	Defensie specifiek	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
520	De indiener verwijst naar bestaande afspraken in Flevoland en/of tussen Lelystad Airport en de omgeving (o.a. over geluidsnormen, bescherming van nachtrust, isolatie) en/of vraagt om naleving en aanvullende maatregelen voor de bescherming van bedrijfsvoering en het waarborgen van een goed en aanvaardbaar woon- en leefklimaat.	Defensie begrijpt de zorgen over naleving van bestaande afspraken en het belang van een goed woon- en leefklimaat. Geluidsnormen en bescherming van nachtrust zijn belangrijke uitgangspunten bij de verdere uitwerking. Dit gebeurt in afstemming met medeoverheden en lokale partijen, zodat bedrijfsvoering en leefbaarheid zoveel mogelijk behouden blijven.	Defensie specifiek	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
521	De indiener vraagt waar de landingsrondes plaatsvinden, wat de straal is, en welke geluidniveaus/procedures gelden bij naderen, landen, proefdraaien en starten.	Als Lelystad Airport wordt aangewezen als definitieve voorkeurslocatie voor de stationering van jachtvliegtuigen, is het nodig dat voor deze luchthaven en voor dit type vliegtuigen routes in het	Defensie specifiek	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

		luchtruim en vliegprocedures worden ontworpen en vastgesteld. Voor het ontwerpen en vaststellen van routes of vliegprocedures in het luchtruim zijn door de ministeries van IenW en Defensie afspraken gemaakt. Deze zijn opgenomen in het "Werkproces Wijzigingsproces luchtruim en vliegprocedures". Beide ministeries dragen namelijk gezamenlijk de verantwoordelijkheid oor de inrichting, het beheer en het gebruik van het Nederlandse luchtruim. Voordat routes of procedures op grond van de artikelen 5.10, tweede lid, of artikel 5.11 van de Wet luchtvaart kunnen worden vastgesteld, vindt een uitgebreid en zorgvuldig proces plaats. Voor het ontwerpen van routes wordt gekeken naar vliegveiligheid, technisch-operationele aspecten, de effecten voor omwonenden en de leefomgeving. Tijdens de ontwerpfase worden opties vervolgens vergeleken, gewogen en zal er ook participatie voor luchtruimgebruikers en belanghebbenden zijn.		
522	De indiener vraagt hoe militair medegebruik zich verhoudt tot civiele luchtvaart/GA, en of combinaties wenselijk/veilig zijn; pleit soms voor (uit)sluiting van burgerverkeer.	Bij de combinatie civiel en militair vliegverkeer staat de veiligheid op één bij de uitwerking. Op veel luchthavens is een vorm van duaal gebruik al de norm, dus dit is in principe niet nieuw. Op vliegbasis Eindhoven is bijvoorbeeld Eindhoven Airport als grote civiele medegebruiker actief. Het gecombineerde verkeer zal qua geluidsbelasting in de geluidscontour van het luchthavenbesluit moeten passen.	Defensie specifiek	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
523	De indiener vraagt aandacht voor effecten op landbouw, vogels/natuur en natuurbeleving en betrokkenheid bij routekeuze/onderzoek.	Als Lelystad Airport wordt aangewezen als definitieve voorkeurslocatie voor de stationering van jachtvliegtuigen, is het nodig dat voor deze luchthaven en voor dit type vliegtuigen routes in het luchtruim en vliegprocedures worden ontworpen en vastgesteld. Voor het ontwerpen en vaststellen van routes of vliegprocedures in het luchtruim zijn door de ministeries van IenW en Defensie afspraken gemaakt. Deze zijn opgenomen in het "Werkproces	Defensie specifiek	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

		Wijzigingsproces luchtruim en vliegprocedures". Beide ministeries dragen namelijk gezamenlijk de verantwoordelijkheid oor de inrichting, het beheer en het gebruik van het Nederlandse luchtruim. Voordat routes of procedures op grond van de artikelen 5.10, tweede lid, of artikel 5.11 van de Wet luchtvaart kunnen worden vastgesteld, vindt een uitgebreid en zorgvuldig proces plaats. Voor het ontwerpen van routes wordt gekeken naar vliegveiligheid, technisch-operationele aspecten, de effecten voor omwonenden en de leefomgeving. Tijdens de ontwerpfase worden opties vervolgens vergeleken, gewogen en zal er ook participatie voor luchtruimgebruikers en belanghebbenden zijn.		
524	De indiener vraagt naar aantallen sorties, scenario's met CL/CTL in vredestijd versus crisistijd en de gevolgen voor geluid, leefomgeving en planning.	Defensie begrijpt de vraag naar duidelijkheid over het aantal sorties en de scenario's in verschillende situaties. De behoefte is gebaseerd op circa 2.300 sorties per jaar met jachtvliegtuigen. Dit aantal is nodig voor training in vredestijd en voor perioden waarin spanningen oplopen. Het gaat niet om een crisissituatie waarin extra vluchten nodig zouden zijn. Bij het realiseren van een extra jachtvliegtuiglocatie op Lelystad Airport zijn aanvullende faciliteiten noodzakelijk, waaronder verlenging van de start- en landingsbaan. Deze behoefte staat uitgewerkt in het NRD en vervolgens in het planMER NPRD. De effecten van de behoefte 2.300 sorties zijn daarbij onderzocht. In het vervolgproces wordt gekeken naar optimalisatie van routes en planning om hinder zoveel mogelijk te beperken, in overleg met medeoverheden.	Defensie specifiek	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
525	De indiener vraagt wat de fysieke inpassing vereist (60-90 ha, baanverlenging, obstakelvrije zones, verlichtingspalen, kabels) en de impact daarvan op omgeving en eigendom.	Er zijn meerdere factoren die een rol spelen voor het inpassen van de militaire infrastructuur op Lelystad Airport. De baanverlenging is daar een van. In het Addendum op het planMER NPRD is beschreven wat er nodig is voor fysieke ruimte en wat dat	Defensie specifiek	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

		precies inhoud. Dit Addendum op het planMER zal ter inzage worde aangeboden in het begin van 2026 zodat een iedere daarop kan reageren.		
526	De indiener vraagt expliciete duidelijkheid over beleid voor CL/CTL en ACE-concept en de status van civiele luchthavens als strategische assets.	In de behoefte die door Defensie is geformuleerd ten aanzien van jachtvliegtuigen, is de strategische waarde van een extra standplaats opgenomen (ACE-concept). Met het aanwijzen van Lelystad Airport als definitieve locatie voor jachtvliegtuigen wordt hieraan invulling gegeven. In het NPRD, zoals deze is vastgesteld voor het kabinet, wordt ook beschreven dat dit verder versterkt kan worden doormiddel van contingency locations. Dit is echter expliciet geen onderdeel van het voorkeursalternatief bij deze behoefte.	Defensie specifiek	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
527	De indiener vraagt naar gevolgen voor eigendom, obstakelvrije zones, windturbines, landschappelijke inpassing en eigendomsbeperkingen.	Defensie onderzoekt momenteel de mogelijkheden voor het toekomstig gebruik van Lelystad Airport. Daarbij wordt gekeken naar de ruimtelijke inpassing en het mogelijke gebruik van omliggende gronden. Daarnaast zullen de aan- en uitvliegroutes naar verwachting onderdeel uitmaken van een toekomstige milieueffectrapportage (MER) voor militair medegebruik van Lelystad Airport. Het vaststellen van een voorkeursroute is op dit moment nog niet aan de orde. Totdat deze vastgesteld zijn, kunnen er nog geen concrete uitspraken worden gedaan over de obstakelvrije zones, in de directe omgeving het vliegveld. Dergelijke zones zullen wel vastgesteld worden	Defensie specifiek	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
528	De indiener wil spreiding van defensieactiviteiten en waarschuwt tegen stapeling in Flevoland.	Defensie begrijpt de zorg voor de stapeling van opgaven in Flevoland. In de afweging van locaties is hier ook naar gekeken en daarin is ook besloten om het beoogde terrein voor explosieven in Lelystad niet door te zetten. Defensie was al actief in heel Nederland en tot voor vaststelling van het NPRD was er alleen een zenderpark in Zeewolde. Nu komen er meer activiteiten naar Flevoland en wil Defensie samen met de	Defensie specifiek	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

		medeoverheden Defensie inbedden in Flevoland.		
529	De indiener vraagt (voorafgaand aan definitieve besluitvorming) duidelijkheid over geluidzones (Lden ten opzichte van Ke), veiligheidszones, blijfrecht voor woningen, bedrijfscontinuïteit, bedrijfswoningen (erkenning als woning maar dichtbij het bedrijf voor veiligheid van dieren en daardoor niet los te zien van het bedrijf) en rechtszekerheid voor omwonenden.	Defensie begrijpt dat er zorgen zijn over geluidzones, veiligheidszones, het blijfrecht voor woningen, bedrijfscontinuïteit en de positie van bedrijfswoningen. Ook de vraag naar rechtszekerheid voor omwonenden is belangrijk. Deze onderwerpen raken direct aan de leefomgeving en verdienen zorgvuldige aandacht. Op dit moment kan Defensie nog niet op alle punten volledige duidelijkheid geven omdat er nog onzekerheden zijn over de exacte effecten op de omgeving. Dit wordt in het vervolgproces verder uitgewerkt. Defensie erkent dat bedrijfswoningen een bijzondere positie hebben. Deze woningen horen bij het bedrijf en zijn vaak nodig voor de veiligheid van dieren. Dit aspect wordt meegenomen in de verdere uitwerking. Medeoverheden worden hierbij actief betrokken, zodat lokale kennis en belangen goed worden meegenomen. Individuele grondeigenaren die getroffen worden kunnen altijd rechtsreeks contact zoeken met de rentmeesters die voor Defensie actief zijn.	Defensie specifiek	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
530	De indiener wijst op risico's van een zonnepark in de buurt van Lelystad Airport en vraagt - mede gezien de ontwikkelingen hieromtrent bij Schiphol Airport, om dit als veiligheidsrisico onderdeel te maken van de afweging.	Bij de verdere uitwerking zal dit zonnepark en de verdere uitbreiding nader beschouwd worden. Gezien de ligging naast de baan, lijkt dit op voorhand geen groot aandachtspunt.	Defensie specifiek	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
531	De indiener vraagt naar beperkingen voor drones en autonome landbouwsystemen en de gevolgen voor innovatie/bedrijfsvoering.	Defensie begrijpt de zorg over mogelijke beperkingen voor drones en autonome landbouwsystemen en de gevolgen daarvan voor innovatie en bedrijfsvoering. Voor drones en GPS-signalen is de ervaring dat er geen interferentie ontstaat door jachtvliegoperaties. Het gebruik van drones en vergelijkbare systemen kan in bepaalde gebieden worden beperkt om de veiligheid van militaire operaties en het luchtruim te waarborgen. Daar zijn nu ook al regels voor. Niet overal in Nederland mag met drones worden gevlogen en dat is onder meer boven militaire	Defensie specifiek	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

		(oefen)terreinen en in gebieden rond luchthavens. Bij de verdere uitwerking van deze ruimtelijke behoefte zal ook de zorg over deze beperkingen meegenomen worden. Defensie streeft naar een balans tussen operationele veiligheid en ruimte voor innovatie. Waar beperkingen noodzakelijk zijn, worden deze duidelijk gecommuniceerd en afgestemd met betrokken partijen.		
532	De indiener vraagt om meetnetten, openbaarmaking van frequentiespectrum, visualisaties/hoogteprofielen en belevingsvluchten.	De inzichten die gegeven kunnen worden met betrekking tot vliegbewegingen van de F-35's op Lelystad Airport zal niet afwijken van hoe Defensie dat doet bij de vliegbases Volkel en Leeuwarden. Omwille van operationele veiligheidsaspecten zitten daar uiteraard beperkingen op. Indien sprake is van gegronde redenen voor belevingsvluchten dan zal Defensie dit overwegen.	Defensie specifiek	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
533	De indiener vraagt naar mogelijke interferentie (GPS/straling) en impact op precisielandbouw en systemen.	Defensie begrijpt de zorg over mogelijke interferentie. Er is echter geen verstoring van defensiesystemen op landbouwapparatuur bekend.	Defensie specifiek	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
534	Indiener stelt dat de rol van jachtvliegtuigen afneemt ten gunste van drones, zoals blijkt uit de oorlog in Oekraïne. Investeringen zouden daarom vooral gericht moeten zijn op kennis, ontwikkeling en productiecapaciteit van dronetechnologie.	Defensie begrijpt de opmerking over de toenemende inzet van drones en de suggestie om investeringen vooral te richten op kennis, ontwikkeling en productiecapaciteit van dronetechnologie. Drones spelen inderdaad een steeds grotere rol in moderne operaties, zoals ook zichtbaar in recente conflicten en zijn niet meer weg te denken in een modern conflict. Tegelijk blijft de inzet van jachtvliegtuigen noodzakelijk voor taken die niet door drones kunnen worden overgenomen, zoals luchtverdediging, snelle inzet en interoperabiliteit binnen NAVO-verband. Defensie investeert daarom zowel in jachtvliegtuigen als in onbemande systemen en werkt aan kennisontwikkeling en innovatie op het gebied van dronetechnologie.	Defensie specifiek	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
535	De indiener stelt dat Defensie in de Peel vooral de geopolitieke noodzaak benadrukt, zonder voldoende concrete informatie of open dialoog, en vraagt daarom expliciet om meer ruimte voor participatie	Defensie betreurt dat de indiener vindt dat belanghebbenden en bewoners onvoldoende zijn betrokken bij besluitvorming over het NPRD. Medeoverheden, bewoners en andere belanghebbenden	Defensie specifiek	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

	en volledige betrokkenheid van omwonenden en de landbouw- en tuinbouwsector om draagvlak te creëren.	hebben tot dusver op verschillende manieren inspraak kunnen geven over de ruimtebehoeften van de krijgsmacht - via informatiebijeenkomsten en het indienen van zienswijzen op de Notitie Reikwijdte en Detailniveau (NRD) en het Ontwerp-NPRD. Ook in het vervolgproces is participatie voorzien.		
536	De indiener vraagt om heroverweging/hergebruik van specifieke velden (Valkenburg/Soesterberg), inzet Lelystad en wil opheffen van beperkingen De Peel.	Na een belangenafweging heeft het kabinet Lelystad Airport aangewezen als locatie voor de stationering van jachtvliegtuigen. Voor de uitbreiding van de jachtvliegtuigcapaciteit is het hergebruik van de voormalige militaire luchthavens Valkenburg en Soesterberg niet aan de orde. In de Notitie Reikwijdte en Detailniveau en het planMER zijn de overwegingen opgenomen over de militaire en burgerluchthavens die onderdeel hebben uitgemaakt van het onderzoek. Op het moment dat de locatie Lelystad Airport onherroepelijk is vastgesteld zal Defensie in gesprek gaan met de medeoverheden tot het opheffen van de planologische beperkingen. Op dit moment is Defensie al in gesprek om maatregelen te treffen tegen de verdroging van de Bult.	Defensie specifiek	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
537	Als afgevallen locaties zoals Vliegbasis Woensdrecht alsnog wordt aangewezen als locatie voor jachtvliegtuigen, vraagt het Vlaamse Departement Omgeving om aanvullend onderzoek naar de geluidsbelasting, specifiek de 45 dB Lden- en 40 dB Lnight-contouren. Het departement verzoekt in dat geval om betrokken te worden bij de aanvulling op het MER.	Vliegbasis Woensdrecht wordt niet aangewezen als Voorkeurslocatie voor jachtvliegtuigen en daarom worden de stukken hiervoor niet aangevuld in de documenten. Mocht het departement de informatie van de vliegbasis Woensdrecht alsnog willen ontvangen, dan is Defensie hiertoe uiteraard bereid.	Defensie specifiek	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
538	Indiener verzoekt dat de belangen van omwonenden prioriteit krijgen in het overleg met Rijk, Defensie en andere partijen. Daarnaast wordt gepleit voor uitgebreide geluidsmetingen en een onafhankelijk MER, voordat verdere besluitvorming plaatsvindt.	Defensie begrijpt de wens om de belangen van omwonenden en bedrijven zorgvuldig mee te wegen en de zorg over mogelijke effecten op activiteiten. Bij bestaande vliegvelden blijkt dat veel activiteiten goed verenigbaar zijn, maar per situatie moet dit zorgvuldig worden bekeken. Dit gebeurt in het vervolgproces samen met de omgeving en medeoverheden. In het planMER zijn alternatieven en verschillende	Defensie specifiek	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

		varianten uitgebreid onderzocht. Op basis van deze onderzoeken is Lelystad Airport gekozen als locatie met, vergeleken met andere opties, de minste effecten op de omgeving. De Commissie MER heeft het planMER onafhankelijk getoetst. In de volgende fase worden aanvullende onderzoeken uitgevoerd, waaronder geluidsmetingen, om effecten verder in beeld te brengen.		
539	De indiener geeft Soesterberg als alternatief aan voor jachtvliegtuigen.	Soesterberg is niet als een alternatieve locatie meegenomen voor deze behoefte in het NRD. Soesterberg is niet meer actief als vliegbasis en is onderdeel van een nationaal park. Vanwege de haalbaarheid is gekeken naar bestaande vliegvelden voor de uitbreiding van de jachtvliegtuigcapaciteit.	Defensie specifiek	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
540	De indiener is voorstander voor jachtvliegtuigen op Lelystad Airport of geeft aan tevreden te zijn dat er niet voor is gekozen om het op een andere locatie te realiseren.	Defensie neemt kennis van de steun voor de keuze van Lelystad Airport voor de stationering van jachtvliegtuigen.	Defensie specifiek	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
541	De indiener vraagt over duidelijkheid omtrent voormalig vliegbasis Vredepeel en vraagt om het opheffen van het bestaande beperkingengebied, de geluidszone en/of het beëindigen van grondwateronttrekking.	Mede op basis van het planMER is Lelystad Airport aangewezen voor de stationering van jachtvliegtuigen. Op het moment dat de locatie Lelystad Airport onherroepelijk is vastgesteld zal Defensie in gesprek gaan met de medeoverheden over het opheffen van de beperkingen. Op dit moment is Defensie al in gesprek om maatregelen te treffen tegen de verdroging van de Bult.	Defensie specifiek	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
542	De indiener vraagt om het opheffen van mogelijke belemmeringen voor natuurherstel in de omgeving Vredepeel.	Rondom de Luitenant-Generaal BestKazerne liggen een aantal kansen voor natuurherstel die kunnen worden gecombineerd met de geplande ontwikkelingen op de vliegbasis. In het gebiedsproces voor De Bult worden deze ook besproken. Zo zijn er kansen voor het aanleggen van verbindende, groene structuren en wordt er onderzoek gedaan naar mogelijkheden voor hydrologisch herstel.	Defensie specifiek	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
543	De indiener roept op tot een open en eerlijke dialoog waarbij kennis en menselijkheid worden ingezet om tot het beste resultaat te komen in	Defensie waardeert de oproep tot een open en eerlijke dialoog. Dit is belangrijk om samen tot goede keuzes te komen. Defensie is hiermee begonnen bij het programma	Defensie specifiek	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

	combinatie met betrokkenheid bij besluitvorming.	NPRD en ziet dat er altijd ruimte is voor verbetering. In de vervolgfase blijft Defensie zich inzetten voor een breed afgewogen proces, met lokale inbreng en betrokkenheid van medeoverheden.		
544	De indiener vraagt of Defensie de afspraken rond Lelystad Airport respecteert, zoals: nachtrust van 8 uur; weinig vluchten in vroege ochtend en late avond; maatregelen voor geluid en voedselveiligheid.	Defensie begrijpt de wens om gemaakte afspraken rond Lelystad Airport te respecteren. Deze afspraken, zoals een aaneengesloten nachtrust, beperking van vluchten in vroege en late uren en maatregelen voor geluid en voedselveiligheid, zijn bekend. Defensie neemt deze randvoorwaarden mee in de verdere uitwerking en blijft hierover in overleg met betrokken partijen.	Defensie specifiek	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
545	De indiener geeft aan dat er andere vliegvelden in Nederland beter geschikt zijn voor de taak en vraagt daarom om af te zien van de ingebruikname van Lelystad Airport voor de F-35.	Defensie heeft in het planMER uitgebreid andere locaties en varianten onderzocht. Op basis van deze analyse is Defensie van mening dat de effecten op de omgeving bij Lelystad Airport het minst grootzijn. Tegelijk ziet Defensie dat de impact voor de omgeving groot is. In de verdere uitwerking wordt samen met medeoverheden gekeken hoe deze effecten waar mogelijk kunnen worden beperkt. Het voorkeursalternatief om met 2.300 sorties vanaf Lelystad Airport te vliegen wordt niet heroverwogen.	Defensie specifiek	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
546	De indiener pleit voor spreiding van militaire activiteiten over Nederland.	Defensie begrijpt de vraag voor spreiding van militaire activiteiten. Bij het opstellen van het NPRD is rekening gehouden met een evenwichtige verdeling van extra activiteiten over Nederland. Voor sommige behoeftes geldt echter een beperking.	Defensie specifiek	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
547	Indiener stelt dat iedereen die een brief van Defensie heeft ontvangen een persoonlijk contactpersoon krijgt. De indiener heeft hier nog niks van vernomen.	Defensie vindt het voor indiener erg vervelend dat er onduidelijkheid is ontstaan over het toewijzen van een vaste contactpersoon. Dit aanbod was bestemd voor bewoners/bedrijven die zich bevinden binnen de hoogste geluidscontouren (>65Lden). Indiener woont net buiten dit gebied en daar geldt vanuit de huidige berekeningen een lagere geluidsbelasting waarmee indiener in de isolatiezone valt. Op termijn wordt hierover meer duidelijk en wordt daarop teruggekomen.	Defensie specifiek	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

		Uiteraard begrijpt Defensie dat indiener nog de nodige vragen en zorgen heeft. Deze kan indiener stellen via het algemene mailadres ruimte-vragen@defensie.nl. In het vervolgproces wil Defensie met betrokkenheid van onder andere de Stichting Club Direct Omwonenden komen tot een goede aanpak voor communicatie naar en betrokkenheid van mensen/bedrijven in de directe omgeving van de luchthaven, en daarmee recht doen aan de vragen en belangen die er spelen.		
548	De indiener vraagt om gevolgen voor leefomgeving, natuur, bedrijfsvoering en gezondheid zorgvuldig mee te nemen in definitieve besluitvorming en de MER hiermee aan te vullen.	De impact op leefomgeving, natuur en gezondheid is in het planMER naar oordeel van Defensie afdoende meegenomen. In een vervolgfase worden nog diverse gedetailleerde vervolgonderzoeken uitgevoerd.	Defensie specifiek	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
549	Indiener verzoekt voor de ontwikkeling van Lelystad Airport tot MOB om proactieve betrokkenheid en snelle duidelijkheid over: (1) geluidsbelasting op omliggende woningen/bedrijven in gebieden waar geen woonfunctie is toegestaan, (2) de benodigde 60-90 ha extra ruimte en impact daarvan op de omgeving, en (3) mogelijke effecten op de civiele luchtvaart. Ook pleit indiener voor zorgvuldige landschappelijke inpassing en tijdige communicatie met alle betrokkenen.	De oproep tot snelle duidelijkheid en proactieve betrokkenheid van indiener passen bij de werkwijze die Defensie voorstaat. Helderheid verkrijgen over geluidsbelasting op omliggende woningen en bedrijven, ook in gebieden zonder woonfunctie, heeft nadrukkelijk de aandacht. De behoefte aan extra grond rondom de luchthaven voor de militaire infrastructuur en de impact daarvan op de omgeving zijn nader onderzocht. De onderzoeksresultaten gaan in het eerste kwartaal van 2026 ter inzage. Tijdens deze periode kan iedereen een zienswijze indienen. Ook vindt hierover ambtelijk en bestuurlijk overleg met betrokken medeoverheden plaats. Bij de verdere uitwerking van het gebruik van jachtvliegtuigen wordt uiteraard gekeken naar een zorgvuldige landschappelijke inpassing en gekeken naar de effecten op de civiele luchtvaart. In de uitvoeringsfase vindt participatie met omwonenden en andere belanghebbenden plaats. Daarbij hoort ook tijdige communicatie.	Defensie specifiek	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
550	Indiener vraagt om duidelijkheid over aanvliegroutes in Flevoland, deze zijn voor inwoners van groot belang. Uit het	Als Lelystad Airport wordt aangewezen als definitieve voorkeurslocatie voor de sta-	Defensie specifiek	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

	ontwerp wordt niet duidelijk hoe deze routes liggen, met name bij het landen.	tionering van jachtvliegtuigen, is het nodig dat voor deze luchthaven en voor dit type vliegtuigen routes in het luchtruim en vliegprocedures worden ontworpen en vastgesteld. Voor het ontwerpen en vaststellen van routes of vliegprocedures in het luchtruim zijn door de ministeries van IenW en Defensie afspraken gemaakt. Deze zijn opgenomen in het "Werkproces Wijzigingsproces luchtruim en vliegprocedures". Beide ministeries dragen namelijk gezamenlijk de verantwoordelijkheid oor de inrichting, het beheer en het gebruik van het Nederlandse luchtruim. Voordat routes of procedures op grond van de artikelen 5.10, tweede lid, of artikel 5.11 van de Wet luchtvaart kunnen worden vastgesteld, vindt een uitgebreid en zorgvuldig proces plaats. Voor het ontwerpen van routes wordt gekeken naar vliegveiligheid, technisch-operationele aspecten, de effecten voor omwonenden en de leefomgeving. Tijdens de ontwerpfase worden opties vervolgens vergeleken, gewogen en zal er ook participatie voor luchtruimgebruikers en belanghebbenden zijn.		
551	De indiener stelt dat de vliegroute over de Oostvaardersplassen wordt ingericht en dat toestellen bij start zich zo snel mogelijk verplaatsen naar onbewoond gebied. De indiener stelt dat het welzijn van mensen belangrijker is dan het welzijn van dieren.	In de uitvoeringsfase zal de behoefte van de toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit verder worden uitgewerkt. Zo ook het gebruik van het luchtruim en de aan- en uitvliegroutes. Daarbij houdt Defensie nadrukkelijk rekening met het welzijn van mens en dier.	Defensie specifiek	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
552	De indiener is van mening dat Groningen Airport Eelde terecht is afgevallen omdat uit de planMER blijkt dat er relatief veel negatieve effecten zijn op de nabijgelegen Natura 2000-gebieden en omwonenden.	Defensie begrijpt de opmerking over Groningen Airport Eelde. In het planMER zijn de effecten van meerdere alternatieven en in meerdere vormen onderzocht. Mede op basis van het planMER is besloten om deze behoefte niet op Groningen Airport Eelde te realiseren. Deze keuze volgt uit een brede afweging van ruimtelijke effecten, waaronder natuur, woningen en militaire inzetbaarheid.	Defensie specifiek	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
553	De indiener stelt dat De Peel anders is dan vroeger en dat er in de loop der jaren meer	Defensie begrijpt de opmerking over de Luitenant-generaal BestKazerne. In het	Defensie specifiek	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

	bedrijven en dieren zijn bijgekomen waardoor de locatie ongeschikt is geworden voor de plannen van Defensie.	planMER zijn de effecten van meerdere alternatieven en in meerdere vormen onderzocht. Mede op basis van het planMER is besloten om deze behoefte niet op de Luitenant-generaal BestKazerne te realiseren. Deze keuze volgt uit een brede afweging van ruimtelijke effecten, waaronder natuur, landbouw, woningen en militaire inzetbaarheid.		
554	De indiener geeft aan dat de brief voor bekendmaking van het Ontwerp-NPRD te laat binnen is gekomen en geeft aan dat communicatie beter moet.	Defensie onderschrijft het belang van tijdige communicatie en betreurt ten zeerste dat de communicatie door indiener te laat is ontvangen. Defensie zal er alles aan doen om dit in de toekomst te voorkomen vanuit het besef dat de komst van jachtvliegtuigen voor indiener een grote impact heeft. Indiener heeft inmiddels ook een directe contactpersoon voor vragen.	Defensie specifiek	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
555	De indiener vraagt zich af of er door Defensie is overwogen om woningen in de directe nabijheid van de kop van de baan preventief te verplaatsen of uit te kopen om gezondheidsschade en juridische aansprakelijkheid in de toekomst te voorkomen.	Defensie begrijpt de zorg over woningen dicht bij de kop van de baan. Deze zorg is belangrijk en wordt serieus meegenomen. Bij de publicatie van het Ontwerp-NPRD in mei 2025 heeft Defensie omwonenden binnen de 70 Lden-contour benaderd. Daarbij zijn gesprekken aangeboden met rentmeesters om wensen en mogelijkheden te bespreken, zoals verplaatsing of uitkoop. Dit traject loopt nog en wordt in het vervolgproces voortgezet. Het doel is om samen met betrokkenen tot oplossingen te komen die passen bij de situatie en om gezondheidsschade en juridische knelpunten te voorkomen. Defensie blijft hierover in overleg met medeoverheden en omwonenden. Defensie begrijpt de zorgen van de indieners over de mogelijke effecten op hun (bedrijfs)activiteiten. Met de ervaringen bij de bestaande vliegvelden ziet Defensie ook dat veel activiteiten wel mogelijk zijn. Per geval zal er gekeken moeten worden of het verenigbaar is. Defensie heeft in het planMER uitgebreid andere alternatieven en andere vormen onderzocht. Defensie is van mening dat de effecten op de omgeving	Defensie specifiek	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

		van Lelystad Airport het kleinst is. Defensie is mede op basis van de planMER van mening dat het uitvoerbaar is. Daarbij zijn wel een aantal aandachtspunten onderkend.		
556	De indiener verzoekt om te worden geïnformeerd als er voornemens zijn om het gebruik van Groningen Airport Eelde door jachtvliegtuigen toe te voegen aan de regeling militair medegebruik (onder het Luchthavenbesluit)	Defensie waardeert de betrokkenheid van de indiener over militair medegebruik op luchthaven Eelde. De wens om geïnformeerd te worden over eventuele voornemens tot uitbreiding van het militair medegebruik, specifiek met militaire jachtvliegtuigen zoals de F-35, is begrijpelijk. In het NPRD, zoals deze is vastgesteld voor het kabinet, wordt ook beschreven dat dit verder versterkt kan worden door middel van contingency locations. Dit is echter expliciet geen onderdeel van het voorkeursalternatief bij deze behoefte. Defensie neemt de zienswijze mee als signaal dat er behoefte is aan transparantie en tijdige communicatie bij eventuele toekomstige wijzigingen. De Krijgsmacht hecht waarde aan een goede relatie met de omgeving en houdt rekening met maatschappelijke zorgen.	Defensie specifiek	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
557	Indiener woont dichtbij de 70 Lden-contour en wil graag blijven wonen en werken op deze plek.	Voor directe omwonenden van Lelystad Airport Lelystad Airport zal de geplande komst van Defensie gevolgen hebben. Zodra de luchthaven in gebruik wordt genomen voor 2300 sorties voor jachtvliegtuigen zullen er nieuwe woningen of bedrijfswoningen in een van de beperkingengebieden voor geluid komen te liggen. In het planMER zijn de geluidseffecten in meerdere scenario’s berekend. De precieze ligging van de beperkingengebieden zal in het kader van de wijziging van het Luchthavenbesluit Lelystad moeten worden onderzocht en worden aangevraagd. Het meest dichtbij de luchthaven ligt de contour die overeenkomt met een waarde van 70 dB(A) Lden. Op grond van het nu geldende Luchthavenbesluit Lelystad is de hoofdregel dat binnen dit gebied woningen aan hun bestemming worden onttrokken. Er is een ‘blijfrecht’ voor de huidige woningeigenaren. Zij mogen in	Defensie specifiek	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

		hun woning blijven wonen. Het blijfrecht is niet overdraagbaar aan anderen. Voor bedrijfswoningen geldt dat deze wel in het beperkingengebied van 70 dB(A) Lden mogen blijven. Op basis van de Regeling geluidwerende voorzieningen 1997 komen woningen die binnen de 40Ke-contour liggen in aanmerking voor geluidsisolerende maatregelen. Defensie zal daarover in gesprek blijven met provincie, gemeente en huiseigenaren om tot een aanvaardbare oplossing te komen.		
558	De indiener wijst op de belangenbehartiging voor agrariërs door stichting Club Direct Omwonenden en stichting De Lelystadse Boer en vraagt om zuinig te zijn op wat er door direct omwonenden is opgebouwd aan kennis en sociaal kapitaal.	Defensie is bekend met de inzet van Stichting Club Direct Omwonenden en Stichting De Lelystadse Boer voor agrariërs in de regio en reeds met beide partijen in contact. In het omgevingsproces dat volgt worden lokale en regionale partijen actief betrokken bij de verdere uitwerking van de plannen en inpassing van het gebruik van jachtvliegtuigen in het gebied. Het Club Direct Omwonenden en De Lelystadse Boer zijn daarbij belangrijke gesprekspartners, juist vanwege hun gebiedskennis en rol richting agrariërs rond de luchthaven. Defensie blijft dan ook graag met hen in gesprek om militaire en maatschappelijke doelen zorgvuldig op elkaar af te stemmen.	Defensie specifiek	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
559	De indiener geeft aan dat de informatiebijeenkomsten meer vragen opwekken dan duidelijkheid geven.	Defensie betreurt dat indiener ontevreden is met de informatie die is gegeven. De zorgen over onduidelijkheid worden door Defensie serieus genomen, omdat gestreefd wordt naar een transparant en zorgvuldig proces. Wel is het zo dat een (groot) deel van de vragen die leeft in dit stadium van de besluit- en planvorming nog niet beantwoord kan worden, dat komt bij de verdere uitwerking. In het vervolgtraject vindt opnieuw communicatie en participatie plaats waarbij er steeds meer antwoorden op vragen zullen komen.	Defensie specifiek	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
560	De indiener vraagt zich af of er in de toekomst nog meer sorties naar Lelystad Airport komen nu de NAVO-norm van	Defensie begrijpt de zorg dat het ontwerp van het NPRD mogelijk achterhaald lijkt door recente ontwikkelingen in defensie-uitgaven en de	Defensie specifiek	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

	2% naar 3,5-5% is gegaan en maakt zich hierover zorgen.	hogere NAVO-norm. Voor deze fase is uitgegaan van een plangetal van 7.500 sorties als totaal voor de jachtvliegcapaciteit in Nederland tijdens de periode van verhoogde waakzaamheid. Binnen het NPRD is daarom gezocht naar ruimte voor 2.300 sorties. Het totale plangetal van 7.500 sorties biedt Defensie voldoende flexibiliteit om mee te bewegen met internationale ontwikkelingen. Het NPRD is gebaseerd op de ruimtevraag die hoort bij de NAVO-norm van 2% van het bruto binnenlands product (BBP). De mogelijke verhoging naar 3,5% of 5% is op dit moment nog niet ruimtelijk uitgewerkt. De gevolgen daarvan zijn nog niet vastgesteld. Als deze verhoging concreet wordt, zal Defensie opnieuw beoordelen of en hoe extra investeringen leiden tot aanvullende ruimtevraag.		
561	Indiener geeft aan dat de brieven van Defensie voor veel onrust hebben gezorgd.	Defensie begrijpt dat de brieven tot onrust hebben geleid. Het doel van deze brieven was om de omgeving vroegtijdig te informeren over het Ontwerp-NPRD. Daarnaast heeft Defensie huisbezoeken en bijeenkomsten georganiseerd om vragen te beantwoorden en zorgen te bespreken. Defensie blijft inzetten op duidelijke communicatie en samenwerking met medeoverheden om onrust zoveel mogelijk te beperken.	Defensie specifiek	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
562	De indiener stelt dat Nederland zich geen zorgen hoeft te maken over oorlogsdreiging en geeft aan dat het gaat om een misverstand.	Dank voor uw reactie. De eerste hoofdtaak van Defensie is de bescherming van ons grondgebied en dat van de bondgenoten. Met het NPRD bereidt Defensie zich voor op mogelijke situaties die zich in de toekomst zouden kunnen voordoen, om ten alle tijden te kunnen beschermen wat Nederland dierbaar is.	Defensie specifiek	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
563	De indiener stelt voor om in het planMER voor de zoektocht naar extra geluidsruimte voor militaire luchtvaartactiviteiten vliegbasis De Peel te schrappen en dit zo te houden.	Het kabinet heeft Lelystad Airport aangewezen als definitieve locatie voor de uitbreiding van de jachtvliegtuigcapaciteit.	Defensie specifiek	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
564	De indiener is van mening dat voor de bereikbaarheid van het oefengebied, De Peel dezelfde score moet krijgen als	Defensie dankt de indiener voor het delen van het inzicht. Op basis van de gehanteerde openbare data is de	Defensie specifiek	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

	Vliegbasis Gilze-Rijen en dat Twente Airport beter moet scoren dan De Peel.	beoordeling gebaseerd. Defensie ziet geen aanleiding de beoordeling hiervan aan te passen.		
565	Indiener is tegen re-activatie van vliegbasis De Peel en is verheugd dat deze locatie niet is geselecteerd als voorkeurslocatie voor vluchten met F-35's of voor de aanleg van een dirtstrip.	Defensie dankt de indiener voor het delen van deze mening. Het klopt dat vliegbasis De Peel niet is geselecteerd als voorkeurslocatie voor vluchten met F-35's en dat er geen plannen zijn voor de aanleg van een dirtstrip. Deze keuze is gemaakt op basis van een brede afweging in het planMER en het NPRD.	Defensie specifiek	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
566	Indiener heeft in algemene zin nog zorgen over de plannen zoals deze in het Ontwerp-NPRD zijn benoemd.	Defensie begrijpt de zorg en neemt deze mee in de verdere uitwerking van het programma.	Defensie specifiek	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
567	De indiener begrijpt niet waarom gedeactiveerde vliegbasis De Peel/Luitenant-Generaal BestKazerne op stikstof gerelateerde onderwerpen relatief hoog scoort. Terwijl er geen ontwikkelingsruimte is in de omgeving van de Peel en het niet goed gaat met de Natura 2000-gebieden in de Peel.	Dit heeft te maken met de hoogte van de toename van depositie. Het gaat niet over de staat van het huidige Natura 2000-gebied. Deze is - net als vrijwel alle Natura 2000-gebieden in Nederland - niet goed. Luitenant-generaal BestKazerne scoort gelijk aan de andere alternatieven (behoudens Woensdrecht waar de depositie veel hoger is en dus negatiever is beoordeeld).	Defensie specifiek	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
568	De indiener stelt dat vliegveld Twente al een lange baan heeft en vergunning en daardoor geschikter is als Lelystad	Deze informatie is bekend en meegenomen en meegewogen bij de besluitvorming, maar er is gekozen voor Lelystad Airport. Dit mede op basis van het aantal geluidgehinderden.	Defensie specifiek	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
569	De indiener stelt dat de overheid met twee maten meet door een uitbreiding van activiteiten op Luitenant-Generaal BestKazerne nadrukkelijk wel te overwegen terwijl het gebied stikstof technisch al jarenlang op slot zit.	Defensie begrijpt de zorgen over stikstof. In het planMER is de toename van stikstof als gevolg van activiteiten met jachtvliegtuigen expliciet per alternatief onderzocht en beoordeeld. Daarbij is niet met twee maten gemeten. Alle alternatieven zijn op basis van dezelfde uitgangspunten en beschikbare data met elkaar vergeleken.	Defensie specifiek	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
570	De indiener wenst vaste oefentijden voor jachtvliegtuigen tussen 10 en 17 uur en niet in het weekend en vragen bij de veiligheid van de combinatie met vakantievluchten.	In de uitvoeringsfase zal de behoefte van de toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit verder worden uitgewerkt. Zo ook het gebruik van Lelystad Airport tijdens bepaalde openstellingstijden. Voor de combinatie met civiele vluchten geldt dat veiligheid altijd voorop staat. Defensie stemt de inzet van jachtvliegtuigen af met luchtverkeersleiding en luchthavenexploitanten om een veilige en ordelijke	Defensie specifiek	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

		afhandeling van alle vluchten te waarborgen.		
571	De indiener geeft aan dat landbouw- en/of landbouwhuisdieren (o.a. koeien, paarden, pluimvee in buitenlucht of open stallen) kunnen schrikken of in paniek raken, met risico op verwondingen, verstikking, verminderde groei / voortplanting, productieverlies en welzijnsproblemen; en/of vraagt om aandacht, aanvullend onderzoek naar de impact en/of preventie en vergoeding van schade.	Defensie begrijpt de zorg over mogelijke effecten van geluid op landbouwdieren en neemt deze serieus. Het welzijn van dieren en de gevolgen voor agrarische activiteiten zijn belangrijke aandachtspunten. In het plan-MER zijn effecten op de fysieke leefomgeving onderzocht, waaronder dieren. In de volgende fase wordt dit verder uitgewerkt. Daarbij wordt gekeken naar mogelijke risico's en waar nodig aanvullende maatregelen. Het volledig voorkomen van geluidshinder is in de praktijk niet mogelijk, omdat Defensie gebonden is aan wettelijke kaders en operationele eisen. Wel onderzoekt Defensie hoe hinder zoveel mogelijk kan worden beperkt. Mocht in de toekomst blijken dat bepaalde functies of activiteiten niet goed verenigbaar zijn met het gebruik van het gebied, dan kan – bij aantoonbare schade – een verzoek om nadeelcompensatie worden ingediend. Dit wordt beoordeeld volgens de geldende wet en regelgeving. Daarnaast blijft Defensie in overleg met medeoverheden en de omgeving om zorgen te bespreken en gezamenlijk oplossingen te zoeken.	Economie en sociaal	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
572	De indiener maakt zich zorgen over waardedaling en onverkoopbaarheid van woningen, bedrijfsgebouwen en gronden door structurele hinder (geluid, trillingen, licht) en vraagt om erkenning en compensatie van planschade / nadeelcompensatie.	Defensie is zich bewust van de impact die de plannen in verband met toename van de jachtvliegtuigcapaciteit kunnen hebben op omwonenden en andere betrokkenen en neemt zorgen hierover serieus. In de realisatiefase van deze behoefte zal daarom een proces worden ingericht dat zo goed mogelijk recht doet aan deze impact. Daarbij streeft Defensie er bijvoorbeeld naar om zo snel mogelijk duidelijkheid te geven over de concrete uitwerking van de plannen. Het NPRD is een strategisch programma en bevat zelf geen omgevingsrechtelijke besluiten, maar vormt een kader voor latere besluitvorming. In de verdere ruimtelijke besluitvorming kan, als de schade boven het normale	Economie en sociaal	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

		maatschappelijke risico gaat of het normale bedrijfsrisico, kunt u een beroep doen op nadeelcompensatie. Nadeelcompensatie is geregeld in titel 4.5 van de Algemene wet bestuursrecht en afdeling 15.1 van de Omgevingswet. Waar mogelijk zal Defensie rekening houden met de omstandigheden van het geval en vanuit haar verantwoordelijkheid ondersteunen waar mogelijk indien er sprake is van nadeelcompensatie. Defensie is wel gebonden aan de geldende wet- en regelgeving, en zal zich daaraan moeten houden. Daarnaast volgt uit artikel 15.2 Omgevingswet dat immateriële schade niet voor vergoeding in aanmerking komt. Dit geldt ook voor de zogenoemde schaduwschade, namelijk eventuele schade die is ontstaan in aanloop naar het nemen van een besluit in de zin van artikel 15.1 Omgevingswet.		
573	De indiener vraagt om een ruimhartige compensatie voor direct getroffenen en iedereen binnen en/of buiten de geluidscontouren ook als er sprake is van reputatieschade, waardevermindering of verlies van toekomstperspectief. Verzoek om hierbij maatwerk toe te passen.	Indien er sprake is van ruimtelijke besluitvorming (schadeveroorzakend besluit) die door Defensie op rechtmatige wijze wordt veroorzaakt, en de schade gaat boven het normale maatschappelijke risico of het normale bedrijfsrisico, dan kunt u een beroep doen op nadeelcompensatie. Nadeelcompensatie is geregeld in titel 4.5 van de Algemene wet bestuursrecht en afdeling 15.1 van de Omgevingswet. Defensie is gebonden aan de geldende wet- en regelgeving, en zal zich daaraan moeten houden. Daarnaast volgt uit artikel 15.2 Omgevingswet dat immateriele schade niet voor vergoeding in aanmerking komt. Dit geldt ook voor de zogenoemde schaduwschade, namelijk eventuele schade die is ontstaan in aanloop naar het nemen van een besluit in de zin van artikel 15.1 Omgevingswet. Defensie houdt zich hierbij aan de wettelijke bepalingen ten aanzien van nadeelcompensatie, om willekeur te voorkomen. Daarbij hecht Defensie aan zorgvuldigheid, transparantie en heldere communicatie.	Economie en sociaal	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

574	De indiener stelt alternatieve routes voor ten behoeve van hinderbeperking voor omwonenden (door routes over Oostvaardersplassen, IJsselmeer, Markermeer) en/of verzoekt beperking van jachtvliegtuigoefeningen boven Flevoland om overlast te voorkomen. Vraagt betrokkenheid vanuit de omgeving bij het vaststellen van toekomstige routes.	Defensie begrijpt de zorgen over geluidshinder en verstoring van de leefomgeving door militaire vliegactiviteiten boven Flevoland. Ook de suggestie om alternatieve routes te overwegen boven gebieden zoals het IJsselmeer, Markermeer en de Oostvaardersplassen is bekend. Voor de berekeningen in het planMER zijn aannames gedaan voor de vliegprocedures en de daarbij gehanteerde routes en hoogtes. Op basis van deze gemodelleerde routes kan het planMER een goed beeld geven voor het beoordelen van de verschillende luchthavens. Nu Lelystad Airport is aangewezen als de locatie voor stationering van jachtvliegtuigen, is het van belang dat voor deze luchthaven en voor dit type vliegtuigen routes in het luchtruim en vliegprocedures worden ontworpen en vastgesteld. Voor het ontwerpen en vaststellen van routes of vliegprocedures in het luchtruim zijn door de ministeries van IenW en Defensie afspraken gemaakt. Deze zijn opgenomen in het "Werkproces Wijzigingsproces luchtruim en vliegprocedures". Beide ministeries dragen namelijk gezamenlijk de verantwoordelijkheid voor de inrichting, het beheer en het gebruik van het Nederlandse luchtruim. Voordat routes of procedures op grond van de artikelen 5.10, tweede lid, of artikel 5.11 van de Wet luchtvaart kunnen worden vastgesteld, vindt er een uitgebreid en zorgvuldig proces plaats. Voor het ontwerpen van routes wordt gekeken naar vliegveiligheid, technisch-operationele aspecten, de effecten voor omwonenden en de leefomgeving. Tijdens de ontwerpfase worden opties vervolgens vergeleken, gewogen en zal er ook participatie voor luchtruimgebruikers en belanghebbenden zijn.	Economie en sociaal	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
575	De indiener wijst op risico's voor gezondheid, gehoorschade en slaapverstoring door hoge piekgeluiden en cu-	Bij de uitwerking van het NPRD worden risico's systematisch in kaart gebracht en beoordeeld. Daarbij wordt	Economie en sociaal	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

	mulatieve belasting en verzoekt om preventieve maatregelen en/of schadevergoeding waar dat aan de orde is.	ook gekeken naar de specifieke kenmerken van de lokale omgeving. De zorgen over veiligheid zijn meegenomen in het planMER-onderzoek en zullen bij de verdere uitwerking van het ontwerp worden meegenomen. Defensie streeft naar een transparante toelichting op de wijze waarop risico's worden beheerst, zodat omwonenden en betrokken partijen goed geïnformeerd zijn.		
576	De indiener verwacht waardedaling van recreatieterreinen en vakantiewoningen en afname van bezoekers door geluid en belevingsverlies en vraagt om heroverweging en compensatie.	Het Ontwerp NPRD is een strategisch programma en bevat zelf geen planologische besluiten, maar vormt een kader voor latere ruimtelijke besluitvorming. Indien die latere ruimtelijke besluitvorming schade veroorzaakt, zoals waardevermindering van percelen of woningen én de schade gaat boven het normale maatschappelijke risico of het normale bedrijfsrisico, dan kan een beroep worden gedaan op nadeelcompensatie. Nadeelcompensatie is geregeld in titel 4.5 van de Algemene wet bestuursrecht en afdeling 15.1 van de Omgevingswet. Waar mogelijk zal Defensie rekening houden met de omstandigheden van het geval en vanuit haar verantwoordelijkheid ondersteunen waar mogelijk indien er sprake is van nadeelcompensatie. Defensie is wel gebonden aan de geldende wet- en regelgeving, en zal zich daar aan moeten houden. Daarnaast volgt uit artikel 15.2 Omgevingswet dat immateriele schade niet voor vergoeding in aanmerking komt. Dit geldt ook voor de zogenoemde schaduwschade, namelijk eventuele schade die is ontstaan in aanloop naar het nemen van een besluit in de zin van artikel 15.1 Omgevingswet.	Economie en sociaal	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
577	De indiener ervaart onduidelijkheid, gebrekkige communicatie en vertrouwensbreuk; vraagt om tijdige informatie, ontzorging en respecteren van afspraken.	Defensie erkent de zorgen over onduidelijkheid, gebrekkige communicatie en het ervaren verlies van vertrouwen en neemt deze signalen serieus. Het belang van tijdige en duidelijke communicatie- en informatievoorziening wordt onderstreept. In de uitvoeringsfase wordt daarom	Economie en sociaal	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

		onder andere ingezet op actieve omgevingscommunicatie. Defensie vindt het jammer dat er een vertrouwensbreuk is ontstaan richting het Rijk en zal vanuit eigen mogelijkheden proberen dit te herstellen. Dat vraagt om transparantie, voorspelbaarheid, respect voor elkaars belangen en om het nakomen van afspraken. Dit is dan ook wat Defensie nastreeft in de uitvoeringsfase.		
578	De indiener beschrijft verlies aan saamhorigheid, stress en onzekerheid in buurten en vreest toename van onveiligheidsgevoelens; vraagt om serieuze participatie en aandacht voor sociaal-maatschappelijke impact.	Defensie beaamt dat de wens voor een goede communicatie, participatie bij de besluitvorming en betrokkenheid bij de uitvoering van het NPRD. Daarvoor is nadrukkelijk ook aandacht voor de impact die inwoners, bedrijven en maatschappelijke organisaties daarbij kunnen ervaren. In de uitvoeringsfase wordt daarom onder andere ingezet op actieve omgevingscommunicatie. Samen met de gemeenten, provincies en andere belanghebbenden wil Defensie daar invulling aan geven.	Economie en sociaal	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
579	De indiener vindt de planMER/onderbouwing ontoereikend; vraagt om aanvullend (perceel niveau) onderzoek, MKBA en betere effectinschattingen.	In het planMER is uitgebreide geluidsonderzoek gedaan om een goede vergelijking tussen potentiële locaties mogelijk te maken. Bij de verdere uitwerking van de plannen op Lelystad Airport zal op basis van een concreet plan aanvullend en diepgaander onderzoek worden verricht. Defensie zal geen MKBA uitvoeren omdat het geen financiele afweging is waar de jachtvliegtuigen komen.	Economie en sociaal	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
580	De indiener maakt zich zorgen over uitstoot/depositie op gewassen, opbrengst- en kwaliteitsverlies en afzetrisico's; en/of vraagt om borging via het huidige voedselveiligheidsconvenant (tussen Club Direct Omwonenden en ministerie IenW) en monitoring.	Defensie begrijpt de zorg over mogelijke effecten van uitstoot en depositie op gewassen, zoals risico's voor opbrengst, kwaliteit en afzet. Deze zorgen zijn belangrijk en worden meegenomen in het vervolgproces. In het planMER zijn effecten op de fysieke leefomgeving onderzocht. In de volgende fase wordt dit verder uitgewerkt, inclusief aandacht voor landbouw en voedselveiligheid. Defensie begrijpt het belang van voedselveiligheid. Het bestaande convenant en eventuele aanvullende afspraken, bijvoorbeeld voor landbouwhuisdieren, worden	Economie en sociaal	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

		onderwerp van gesprek in het participatieproces. Samenwerking met medeoverheden en betrokken partijen blijft hierbij belangrijk, zodat afspraken duidelijk en zorgvuldig worden vastgelegd.		
581	De indiener vraagt (aanvullende) geluidsisolatie en maatregelen tegen trillingshinder, met transparante bekostiging en kwaliteitsborging en/of vraagt in sommige gevallen of het lokale bedrijfsleven betrokken kan worden bij dit soort initiatieven.	Defensie begrijpt de wens voor geluidsisolatie en maatregelen tegen trillingshinder, inclusief transparante bekostiging en kwaliteitsborging. Binnen de geldende geluidcontouren geldt een wettelijke verplichting om geluidwerende maatregelen aan te brengen. Wanneer Defensie hiervoor verantwoordelijk is, wordt waar mogelijk gekeken of lokale expertise kan worden ingezet. In het planMER en het NPRD wordt aandacht besteed aan het beperken van hinder en het beschermen van de leefomgeving. Defensie blijft zich inzetten om effecten op woningen en bedrijven zoveel mogelijk te beperken binnen de kaders van wet- en regelgeving.	Economie en sociaal	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
582	De indiener vreest (vrijwillige of gedwongen) verplaatsing of functieverlies van (bedrijfs)woningen; stelt dat "blijfrecht" geen toekomst biedt voor opvolging en vraagt om volwaardige herhuisvesting of bedrijfsovername met volledige vergoeding.	Voor directe omwonenden van Lelystad Airport zal de geplande komst van Defensie gevolgen hebben. Zodra de luchthaven in gebruik wordt genomen voor 2300 sorties voor jachtvliegtuigen zullen er nieuwe woningen of bedrijfswoningen in een van de beperkingengebieden voor geluid komen te liggen. In het planMER zijn de geluidseffecten in meerdere scenario's berekend. De precieze ligging van de beperkingengebieden zal in het kader van de wijziging van het Luchthavenbesluit Lelystad moeten worden onderzocht en worden aangevraagd. Het meest dichtbij de luchthaven ligt de contour die overeenkomt met een waarde van 70 dB(A) Lden. Op grond van het nu geldende Luchthavenbesluit Lelystad is de hoofdregel dat binnen dit gebied woningen aan hun bestemming worden onttrokken. Er is een 'blijfrecht' voor de huidige woningeigenaren. Zij mogen in hun woning blijven wonen. Het blijfrecht is niet overdraagbaar aan anderen. Voor bedrijfswoningen geldt dat	Economie en sociaal	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

		deze wel in het beperkingengebied van 70 dB(A) Lden mogen blijven. Defensie zal daarover in gesprek blijven met provincie, gemeente en huiseigenaren om tot een aanvaardbare oplossing te komen.		
583	De indiener betwist of er daadwerkelijk een impuls komt voor de werkgelegenheid of vraagt juist om civiele openstelling; vraagt om regionaal werkgelegenheidsonderzoek en synergieafweging.	Defensie begrijpt de zorgen over werkgelegenheid. Defensie is ervan overtuigd dat een derde vliegveld voor jachtvliegtuigen werkgelegenheid naar de regio brengt. De komst van Defensie staat los van de openstelling van de luchthaven voor groothandelsverkeer. Ook dit leidt tot een toename van banen in de regio. Beide ontwikkelingen kunnen op dit vlak goed samengaan. De vraag om een regionaal werkgelegenheidsonderzoek en een synergieafweging wordt verder verkend in het participatieproces voor de verdere uitwerking van deze behoefte. Defensie blijft hierover in overleg met regionale partners om kansen voor werkgelegenheid gezamenlijk te benutten.	Economie en sociaal	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
584	De indiener wijst op risico's van (ultra)fijnstof, roet en andere emissies (o.a. PFAS/chroom-6) door (jacht)vliegtuigen voor gezondheid en agrarische productie en/of vraagt om extra (gezondheids)onderzoek en maatregelen.	Bij de uitwerking van het definitief NPRD zijn risico's systematisch in kaart gebracht en beoordeeld. Daarbij is gekeken naar de specifieke kenmerken van de lokale omgeving. De zorgen over veiligheid zijn meegenomen in het planMER-onderzoek en krijgen aandacht bij de verdere uitwerking van. Defensie streeft naar een transparante toelichting op de wijze waarop risico's worden beheerst, zodat omwonenden en betrokken partijen goed geïnformeerd zijn.	Economie en sociaal	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
585	De indiener vraagt aandacht voor verstoringen van GPS/ digitale systemen en gevolgen voor precisielandbouw, autonome machines en bedrijfscontinuïteit.	Defensie begrijpt de zorg over mogelijke interferentie. Er is echter geen verstoring van defensiesystemen op landbouwapparatuur bekend.	Economie en sociaal	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
586	De indiener vreest verstoring van natuur (akkervogels, beschermde soorten) en vraagt om mitigatie en monitoring en inpassing met NNN.	Defensie begrijpt de zorg over mogelijke verstoring van natuur, zoals akkervogels en beschermde soorten. Deze aandachtspunten zijn belangrijk en worden meegenomen in de verdere uitwerking van het programma. In het planMER zijn Natuurnetwerk Nederland en stiltegebieden meegenomen in de analyses.	Economie en sociaal	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

		Deze aspecten zijn meegewogen bij het aanwijzen van de definitieve locatie. Lelystad Airport is gekozen omdat deze locatie, vergeleken met andere alternatieven, de minste negatieve effecten heeft op de omgeving. In de vervolgfase wordt bekeken welke maatregelen mogelijk zijn om effecten op natuur verder te beperken. Daarbij wordt gekeken naar aanpassing van routes, mitigatie en monitoring. Samenwerking met medeoverheden en natuurorganisaties blijft hierbij belangrijk om een zorgvuldige inpassing te realiseren.		
587	De indiener verwacht opbrengstverlies door vervuiling van zonnepanelen en vraagt om compensatie en schoonmaakkostenvergoeding.	Voor compensatie bij waardevermindering door overheidsoptreden bestaat een wettelijke regeling genaamd nadeelcompensatie. Dit is bedoeld om schade die niet tot het normale maatschappelijke risico behoort, te vergoeden. Wanneer de indiener denkt dat de bedrijfsvoering met de zonnepanelen onevenredige nadelige effecten ondervindt, kan zelf een verzoek worden ingediend bij het bevoegd gezag. Dit wordt vervolgens beoordeeld volgens de wettelijke criteria.	Economie en sociaal	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
588	De indiener bepleit openstelling voor commerciële luchtvaart omwille van werkgelegenheid en waarde voor de stad en omgeving. Vraagt of daar ook plannen voor zijn.	Defensie begrijpt het belang van commerciële luchtvaart voor werkgelegenheid en de economische waarde voor de regio. Militair-civiele samenwerking op Lelystad Airport biedt veel synergiemogelijkheden, zoals gedeeld ruimtegebruik, medegebruik van ondersteunende diensten en gezamenlijke investeringen. Met het NPRD en de locatie voor jachtvliegtuigen op Lelystad Airport is geen keuze gemaakt over commerciële luchtvaart. Het besluit daarover ligt bij het kabinet en niet bij Defensie.	Economie en sociaal	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
589	Indiener wijst op de mogelijke negatieve gevolgen van de F-35-vluchten voor de zorgboerderij, waar wekelijks circa 100 deelnemers met onder andere dementie, autisme, verstandelijke of psychische beperkingen een rustige en natuurgerichte dagbesteding ontvangen. Deze omgeving is belangrijk voor hun welzijn en her-	Het geluidsonderzoek in het planMER heeft de geluidseffecten in beeld gebracht op een niveau dat een goede vergelijking tussen mogelijke locaties mogelijk te maken. Bij de verdere uitwerking van de plannen op Lelystad Airport zal de impact op de omgeving en eventuele schade concreter worden onderzocht in nauwe afstemming met	Economie en sociaal	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

	stel. Indiener vreest dat structurele geluidsoverlast door de F-35 leidt tot afname van deelnemers, verstoring van de zorg, en daarmee tot maatschappelijke én economische schade. Indiener verzoekt om deze impact nadrukkelijk mee te nemen in de beoordeling van de geluideffecten.	omwonenden en lokale stakeholders. Eventuele optimalisatie van de plannen en mitigerende maatregelen worden hierbij betrokken.		
590	Indiener wijst op de ernstige zorgen van Omroep Flevoland over de mogelijke gevolgen van het stationeren van jachtvliegtuigen op Lelystad Airport, vanwege hun nabijgelegen uitzendlocatie met 80 medewerkers. Indiener verzoekt om bij de beoordeling van de geluideffecten expliciet rekening te houden met de impact op dagelijkse live-uitzendingen, de functie als regionale calamiteitenzender en de gezondheid van medewerkers, en wijst op de mogelijkheid van planschade als gevolg van deze plannen.	Defensie begrijpt de zorgen over de mogelijke gevolgen voor Omroep Flevoland. Defensie onderzoekt in het planMER-onderzoek de geluideffecten van militaire luchtvaart op de omgeving. Daarbij wordt gekeken naar locaties waar geluid een grote impact kan hebben op bedrijfsvoering. De resultaten van dit onderzoek worden gebruikt om maatregelen te bepalen die hinder zoveel mogelijk beperken. Voor schade door waardevermindering als gevolg van overheidsoptreden bestaat een wettelijke regeling voor nadeelcompensatie. Dit is bedoeld om schade te vergoeden die niet tot het normale maatschappelijke risico behoort. Een verzoek hiervoor kan worden ingediend bij het bevoegd gezag. Dit wordt beoordeeld volgens de wettelijke criteria. Defensie kan geen specifieke maatregelen nemen om uitzendingen te beschermen, omdat dit buiten de wettelijke kaders valt. Wel blijft Defensie zich inzetten om geluidsbelasting te beperken door zorgvuldig ontworpen routes en procedures.	Economie en sociaal	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
591	Indiener spreekt zijn zorgen uit over mogelijke sociale overlast en gedragsproblemen van militair personeel in de omgeving van Lelystad Airport. Indiener verzoekt om in de plannen expliciet aandacht te besteden aan sociale veiligheid en het gedrag van gestationeerd personeel in de woonomgeving.	Defensie staat volledig achter haar personeel. Militairen worden opgeleid tot vakmensen en handelen volgens duidelijke normen en waarden. Goed gedrag en respect voor de omgeving zijn vaste onderdelen van de opleiding en de militaire cultuur. Defensie heeft interne regels en toezicht om dit te waarborgen. De suggestie dat militairen structureel voor sociale overlast zorgen, verwerpt Defensie. Militairen vervullen een belangrijke taak: zij beschermen wat Nederland dierbaar is. Ook in de woonomgeving	Economie en sociaal	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

		dragen zij bij aan een veilige en respectvolle samenleving.		
592	De indiener stelt negatieve effecten door jachtvliegtuigactiviteiten met als gevolg waardevermindering en onverkoopbaarheid van woningen, recreatiewoningen en bedrijven en risico's voor bedrijfscontinuïteit en/of verzoekt schadeafhandeling en financiële compensatie.	Het planMER heeft de effecten van de stationering van nieuwe jachtvliegtuigen in beeld gebracht. Bij de uitwerking van de plannen en de planologische borging hiervan zullen eventuele schadeafhandeling en compensatie worden betrokken. Voor schade door waardevermindering als gevolg van overheidsoptreden bestaat een wettelijke regeling voor nadeelcompensatie. Dit is bedoeld om schade te vergoeden die niet tot het normale maatschappelijke risico behoort. Een verzoek hiervoor kan worden ingediend bij het bevoegd gezag. Dit wordt beoordeeld volgens de wettelijke criteria.	Economie en sociaal	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
593	Indiener verzoekt hoe de schadeafhandeling geregeld is bij schade aan vee of andere dieren als gevolg van militaire vluchten, zoals met de F-35, en is hiervoor een meldpunt of schadevergoeding beschikbaar?	Defensie begrijpt de zorgen voor het vee. Defensie heeft voor schadegevallen reguliere procedures ingeregeld via een loket waar men terecht kan om schade te melden. Op basis van onderzoek beoordeelt Defensie of tot de uitkering van een schadevergoeding wordt overgegaan. Claims kunnen worden ingediend bij het Dienstencentrum Juridische Dienstverlening.	Economie en sociaal	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
594	Indiener stelt dat de geluidsbelasting en operationele verstoringen als gevolg van de voorgenomen inzet van jachtvliegtuigen kunnen leiden tot verstoring van werkzaamheden, gezondheidsrisico's, personeelsuitval, vertrek van medewerkers, het moeilijk aantrekken van personeel en verlies van klanten (van o.a. Midland Circuit/kartbaan/motorrijcircuit/Rijvaardigheidscentrum). Dit brengt de continuïteit van de bedrijfsvoering in gevaar.	Defensie begrijpt de zorgen van de sector. In algemene zin geldt dat Defensie zich inspant om de overlast door de komst van jachtvliegtuigen zo gering mogelijk te houden. Voor de bedrijven ten noorden van het circuit geldt dat het kabinet in het addendum op het programma een gebied als voorkeursalternatief heeft aangewezen waar de ondersteunende faciliteiten van de F-35’s komen. Hierover zullen onze rentmeesters met de betrokken eigenaren in gesprek gaan. Begin 2026 start voor dit addendum ook een zienswijzeperiode.	Economie en sociaal	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
595	Indiener wijst op ervaringen van omwonenden rond de militaire vliegbases Leeuwarden en Volkel, waar sprake is van aanzienlijke trillingshinder door het starten en landen van jachtvliegtuigen. Deze trillin-	De mogelijke effecten van geluid en trillingen zijn in het planMER meegenomen. In algemene zin geldt dat Defensie zich inspant om de overlast door de komst van jachtvliegtuigen zo gering mogelijk te houden. Indien er	Economie en sociaal	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

	gen zouden leiden tot scheurvorming in woningen en agrarische opstallen. Volgens indiener wordt hier in het planMER onvoldoende aandacht aan besteed. Er wordt gepleit voor onderzoek en eventueel noodzakelijke versteviging van gebouwen om schade te voorkomen of te beperken.	schade ontstaat door defensieactiviteiten dan kan melding worden gemaakt bij de schadecommissaris van Defensie welke onderzoek zal instellen. Eventuele claims kunnen worden ingediend bij het Dienstencentrum Juridische Dienstverlening.		
596	Indiener vraagt in hoeverre agrarische bedrijven hun huidige bedrijfsvoering kunnen voortzetten bij de komst van F-35-gevechtsvliegtuigen. Veel agrarische keurmerken en afzetconcepten, zoals eisen rondom dierenwelzijn, weidegang of duurzaam bodembeheer, stellen specifieke voorwaarden aan de bedrijfsvoering. Indien geluidsoverlast van de F-35 leidt tot stress of afwijkend gedrag bij dieren, kan dit leiden tot het niet meer kunnen voldoen aan deze voorwaarden, met financiële en operationele gevolgen voor ondernemers. Indiener verzoekt om inzicht in de verwachte effecten op het diergedrag en de mate waarin agrarische keurmerken hierdoor in het geding kunnen komen.	Defensie begrijpt de zorg over de gevolgen van geluid van jachtvliegtuigen voor agrarische bedrijven. In het planMER is onderzocht wat de geluidseffecten van militaire luchtvaart op de omgeving zijn. Daarbij wordt gekeken naar geluidsniveaus en mogelijke effecten op mens en dier. De resultaten van dit onderzoek worden gebruikt om maatregelen te bepalen die hinder zoveel mogelijk beperken. Defensie blijft zich inzetten om geluidsbelasting te beperken door zorgvuldig ontworpen routes en procedures. Voor schade door waardevermindering of bedrijfsbeperkingen als gevolg van overheidsoptreden bestaat een wettelijke regeling voor nadeelcompensatie. Dit is bedoeld om schade te vergoeden die niet tot het normale maatschappelijke risico behoort. Een verzoek hiervoor kan worden ingediend bij het bevoegd gezag.	Economie en sociaal	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
597	Indiener vraagt in hoeverre onderzoeksinstellingen op het gebied van verduurzaming van de veehouderij (zoals kringlooplandbouw, emissiereductie, dierenwelzijn en innovatieve voederstrategieën) hun werk kunnen voortzetten bij komst van F-35-gevechtsvliegtuigen. Geluidsoverlast en trillingen kunnen de onderzoeksomstandigheden beïnvloeden en daarmee de betrouwbaarheid van resultaten aantasten. Indiener verzoekt om inzicht in de verwachte effecten van F-35 geluid en trillingen op het onderzoeks- en innovatieklimaat in de directe omgeving van Lelystad Airport.	Defensie begrijpt de zorg dat geluid en trillingen van F-35-gevechtsvliegtuigen invloed kunnen hebben op onderzoeksinstellingen die werken aan verduurzaming van de veehouderij. Dit is een belangrijk punt. Bij bestaande vliegvelden blijkt dat veel activiteiten goed kunnen doorgaan, maar per situatie moet dit zorgvuldig worden bekeken. In het vervolgproces wordt verder gekeken naar specifieke aandachtspunten, waaronder mogelijke effecten op onderzoeks- en innovatieactiviteiten. Dit gebeurt in overleg met medeoverheden en betrokken partijen.	Economie en sociaal	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
598	Indiener pleit voor actieve betrokkenheid van het RVB bij de betrokken agrariërs.	Defensie waardeert de betrokkenheid van agrariërs bij het NPRD. Ook Defensie hecht aan een actieve rol van het Rijksvastgoedbedrijf (RVB) in het contact met	Economie en sociaal	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

		agrariërs. Het RVB voert de grondverwerving uit in opdracht van Defensie. Daarbij schakelt het RVB rentmeesters in die beschikken over specifieke kennis van de lokale situatie. Deze rentmeesters zijn verantwoordelijk voor het directe contact met agrariërs. Op deze manier is het RVB nauw betrokken bij de gesprekken en onderhandelingen, ook al verloopt het contact niet altijd rechtstreeks. Defensie ziet erop toe dat deze werkwijze zorgvuldig wordt uitgevoerd. Daarbij is aandacht voor maatwerk per locatie en voor de belangen van de betrokken agrariërs. Als er signalen zijn dat het contact of de communicatie beter kan, dan wordt dat besproken met het RVB en de rentmeesters. Er wordt op dit moment geen aanvullende actie ondernomen om het RVB directer te laten communiceren met agrariërs. Wel blijft Defensie monitoren of de huidige werkwijze voldoende recht doet aan de zorgen en belangen van betrokkenen.		
599	Indiener maakt bezwaar tegen mogelijke ruimtelijke besluiten of beleidsmaatregelen die kunnen leiden tot uitbreiding van Lelystad Airport.	Defensie heeft aanvullend onderzoek gedaan naar de mogelijkheden voor toekomstig gebruik van jachtvliegtuigen op Lelystad Airport. Daarbij is gekeken naar de benodigde fysieke ruimte en de effecten op de omgeving rondom Lelystad Airport. Dit onderzoek is aangevuld in het Addendum planMER. Mede op basis hiervan heeft het kabinet in het voorkeursalternatief aangewezen. De onderzoeksresultaten in het Addendum planMER en dit deel van het NPRD worden in het eerste kwartaal van 2026 ter inzage gelegd. Tijdens deze periode kan iedereen een zienswijze indienen. Ook vindt ambtelijk en bestuurlijk overleg plaats met betrokken medeoverheden. Bij de verdere uitwerking van het gebruik van jachtvliegtuigen wordt nadrukkelijk gekeken naar een zorgvuldige landschappelijke inpassing en naar de effecten op de civiele luchtvaart. In de uitvoeringsfase wordt participatie met	Economie en sociaal	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

		omwonenden en andere belanghebbenden georganiseerd, inclusief tijdige en transparante communicatie.		
600	Indiener vraagt naar het schadeprotocol van Defensie en wil weten hoe er naar gehandeld wordt.	Defensie volgt de geldende wet- en regelgeving voor geluid en andere effecten van militaire activiteiten. Voor compensatie bij waardevermindering door overheidsoptreden bestaat een wettelijke regeling genaamd nadeelcompensatie. Dit is bedoeld om schade die niet tot het normale maatschappelijke risico behoort, te vergoeden. De indiener kan zelf een verzoek indienen bij het bevoegd gezag. Dit wordt vervolgens beoordeeld volgens de wettelijke criteria. Schade ontstaan door rechtstreekse defensieactiviteit kunnen worden ingediend bij het Dienstencentrum Juridische Dienstverlening.	Economie en sociaal	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
601	Indiener hoopt op toename werkgelegenheid door uitbreiding van Defensie.	Defensie waardeert de positieve verwachting over werkgelegenheid. De uitbreiding van Defensie biedt kansen voor extra banen in de regio. Daarnaast zet Defensie in op samenwerking met regionale partners, zoals onderwijsinstellingen en bedrijven. Zo kan de regionale economie worden versterkt.	Economie en sociaal	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
602	Indiener vraagt zich af of Defensie een serieuze gesprekspartner blijft op het moment dat er in de toekomst meer duidelijk wordt over de nadelige gevolgen van de F-35 op het gebied van geluid/trillingen, gezondheid en/of veiligheidsrisico.	Defensie blijf tijdens de verdere uitwerking in gesprek met de omgeving. Op Lelystad Airport zullen we dat structureel ook blijven doen door daaraan te sluiten bij het CRO Lelystad en in gesprek blijven met de Club Direct Omwonenden Lelystad Airport. Eventuele nieuwe inzichten op het gebied van gezondheid en/of veiligheid kunnen aanleiding geven om aanpassingen door te voeren in procedures en werkwijzen.	Economie en sociaal	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
603	Indiener staat open voor verplaatsing van verkeerveiligheidsgroep Lelystad naar een geschikte plek en wil graag samen met Defensie kijken hoe dit op een effectieve manier gerealiseerd kan worden.	Defensie dankt de indiener voor het meedenken over een zo goed mogelijke inpassing op Lelystad Airport. Defensie zal met behulp van rentmeesters met u in gesprek gaan over uw toekomstplannen en die van Defensie.	Economie en sociaal	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
604	Indiener vraagt zich af of er precedenten zijn voor preventieve schadevergoeding in gevallen waar hinder evident is,	Defensie tracht haar oefen- en trainingsactiviteiten zo in te richten dat de impact op de omgeving zo klein mogelijk is. Desalniettemin kan er	Economie en sociaal	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

	maar schade juridisch pas achteraf vast te stellen is?	wel degelijk hinder worden ervaren in de directe omgeving van locaties waar Defensie actief is. Ten aanzien van schade is hiervoor geen precedent om dit voorafgaand te compenseren. Voor compensatie bij waardevermindering/bedrijfsschade door overheidsoptreden bestaat een wettelijke regeling genaamd nadeelcompensatie. Dit is bedoeld om schade die niet tot het normale maatschappelijke risico behoort, te vergoeden. De indiener kan zelf een verzoek indienen bij het bevoegd gezag. Dit wordt vervolgens beoordeeld volgens de wettelijke criteria		
605	De indiener vraagt om een taxatie voorafgaand aan het stationeren van de F-35 toestellen.	In het NPRD en bijbehorende planMER is expliciet opgenomen dat de behoefte aan toename van jachtvliegtuigcapaciteit (stationering en oefening) is onderzocht. De milieueffecten van extra sorties en van concentratie van vliegtuigen zijn in beeld gebracht. Indien er als gevolg van ruimtelijke besluitvorming die later zal volgen (schadeveroorzakend besluit) schade ontstaat, en de schade komt boven het normaal maatschappelijke risico of het normale bedrijfsrisico, dan kunt u een beroep doen op nadeelcompensatie. Nadeelcompensatie is geregeld in titel 4.5 van de Algemene wet bestuursrecht en afdeling 15.1 van de Omgevingswet. Waar mogelijk zal Defensie rekening houden met de omstandigheden van het geval en vanuit haar verantwoordelijkheid ondersteunen waar mogelijk indien er sprake is van nadeelcompensatie. Daarbij hecht Defensie aan zorgvuldigheid, transparantie en heldere communicatie. Daarnaast volgt uit artikel 15.2 Omgevingswet dat immateriële schade niet voor vergoeding in aanmerking komt. Dit geldt ook voor de zogenoemde schaduwschade, namelijk eventuele schade die is ontstaan in aanloop naar het nemen van een besluit in de zin van artikel 15.1 Omgevingswet.	Economie en sociaal	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

606	Indiener stelt dat er onduidelijk is over de overdraagbaarheid van het bedrijf aan de kinderen, bijvoorbeeld in relatie tot de 70 Lden geluidscontour.	Voor directe omwonenden van Lelystad Airport Lelystad Airport zal de geplande komst van Defensie gevolgen hebben. Zodra de luchthaven in gebruik wordt genomen voor 2300 sorties voor jachtvliegtuigen zullen er nieuwe woningen of bedrijfswoningen in een van de beperkingengebieden voor geluid komen te liggen. In het planMER zijn de geluidseffecten in meerdere scenario's berekend. De precieze ligging van de beperkingengebieden zal in het kader van de wijziging van het Luchthavenbesluit Lelystad moeten worden onderzocht en worden aangevraagd. Het meest dichtbij de luchthaven ligt de contour die overeenkomt met een waarde van 70 dB(A) Lden. Op grond van het nu geldende Luchthavenbesluit Lelystad is de hoofdregel dat binnen dit gebied woningen aan hun bestemming worden onttrokken. Er is een 'blijfrecht' voor de huidige woningeigenaren. Zij mogen in hun woning blijven wonen. Het blijfrecht is niet overdraagbaar aan anderen. Voor bedrijfswoningen geldt dat deze wel in het beperkingengebied van 70 dB(A) Lden mogen blijven. Op basis van de Regeling geluidwerende voorzieningen 1997 komen woningen die binnen de 40Ke-contour liggen in aanmerking voor geluidsisolerende maatregelen.	Economie en sociaal	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
607	Indiener verzoekt Defensie om af te zien van het gebruik van Lelystad airport.	Defensie begrijpt de zorg over het gebruik van Lelystad Airport en neemt deze serieus. In het planMER zijn meerdere alternatieven uitgebreid onderzocht. Daarbij is een breed beoordelingskader toegepast waarin effecten op leefomgeving, natuur en veiligheid zijn meegenomen. Op basis van deze analyse is Lelystad Airport de aangewezen locatie. Deze locatie heeft, vergeleken met andere alternatieven, de minste negatieve effecten op de omgeving en sluit het beste aan bij de operationele behoefte van de Krijgsmacht. Het voorkeursalternatief om circa 2.300 militaire vluchten	Economie en sociaal	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

		vanaf Lelystad Airport uit te voeren wordt niet heroverwogen. Deze keuze is onderbouwd in het NPRD en wordt verder uitgewerkt in de volgende fase. Defensie blijft in overleg met regionale en lokale partners om de uitvoering zorgvuldig vorm te geven en om effecten op de omgeving zo goed mogelijk te beperken.		
608	Indiener stelt dat de heractivering van De Peel een economische motor zou kunnen worden voor Noord-Limburg en Zuidoost-Brabant. Daarnaast is het alternatief van een laagvlieggebied vele malen erger.	Defensie waardeert de betrokkenheid van de indiener bij het NPRD. De zienswijze benoemt dat heractivering van de Luitenant-generaal BestKazerne economische kansen zou kunnen bieden voor Noord-Limburg en Zuidoost-Brabant. Defensie begrijpt dat de indiener zich zorgen maakt over de mogelijke impact van laagvlieggebieden op de leefomgeving. In de volgende fase van het NPRD wordt onderzocht hoe het laagvlieggebied op een zorgvuldige manier kan worden ingepast. In het NPRD is Lelystad Airport de aangewezen locatie voor de plaatsing van F-35's. Vliegbasis De Peel, onder naam van de Luitenant-generaal BestKazerne, huisvest het groeiende Defensie Grondgebonden Luchtverdediging Commando (DGLC). De kazerne is en blijft daarom van betekenis voor Defensie.	Economie en sociaal	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
609	De indiener geeft aan dat Defensie schuldig is aan het illegaal lozen van sterk vervuild water bij voormalige vliegbasis De Peel. Dit geeft geen vertrouwen voor de afwikkeling van schade die zou ontstaan door de ingebruikname van de gedeactiveerde vliegbasis De Peel.	De melding over een vermeende lozing van vervuild water wordt serieus genomen. Voor zover bekend betreft het hier een historische situatie die geen verband houdt met het huidige NPRD. Binnen het NPRD richt Defensie zich op toekomstige ruimtelijke keuzes en de zorgvuldige afweging van belangen, waaronder milieu en gezondheid. Eventuele milieukwesties uit het verleden vallen buiten de reikwijdte van dit programma, maar worden waar nodig via andere trajecten opgepakt. Daarbij gelden de wettelijke kaders en procedures die toezien op milieubescherming en schadeafhandeling. Defensie erkent dat vertrouwen in de uitvoering van plannen mede wordt bepaald door ervaringen uit	Economie en sociaal	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

		het verleden. Juist daarom wordt bij de verdere uitwerking van het NPRD ingezet op transparantie, zorgvuldigheid en betrokkenheid. Binnen het NPRD is Lelystad Airport de aangewezen locatie voor de behoefte jachtvliegtuigen.		
610	Indiener vraagt om onderzoek naar de maatschappelijke kosten voor het in gebruik nemen van de Luitenant-Generaal Best Kazerne en/of stelt dat deze kosten niet moeten worden onderschat. Daar tegenover wordt door tegenstanders van Lelystad gesteld dat op Luitenant-generaal BestKazerne reeds alle benodigde infra ligt waardoor deze goedkoper gerealiseerd kan worden.	In het Milieueffectrapport Nationaal Programma Ruimte voor Defensie (planMER), deel B – Perspectieven en trechtering naar een Voorkeurspakket, is het perspectief 'kosten' expliciet meegenomen in de afweging. Daarbij is ook aangegeven dat de investeringskosten op militaire locaties, zoals de Luitenant-Generaal Best Kazerne, mogelijk lager zijn dan op civiele luchthavens, omdat bestaande infrastructuur deels al aanwezig is.	Economie en sociaal	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
611	Indiener geeft aan dat er een grotere kans is dat buitenlandse partijen, spionnen, saboteurs of terroristen in de directe nabijheid zich zullen bevinden, en er een kans bestaat op bedreigingen en chantage.	Defensie bedankt de indiener voor zijn inzichten. Elke defensielocatie wordt ontworpen om dreigingen van buiten tegen te kunnen houden door actieve en passieve beveiliging waarover we openbaar geen gegevens over delen.	Economie en sociaal	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
612	De indiener stelt dat het moeilijk is om een nieuwe geschikte locatie te vinden voor de huidige / toekomstige bedrijfsactiviteiten (o.a. activiteiten van reparatie en onderhoud van landbouwwerktuigen, het houden en berijden van paarden/pony's en het geven van onderricht bij paardrijden) en vraagt of Defensie wil afzien van de locatie Lelystad Airport.	Defensie begrijpt de zorg dat het moeilijk kan zijn om een nieuwe locatie te vinden voor activiteiten zoals reparatie en onderhoud van landbouwwerktuigen, het houden en berijden van paarden en het geven van paardrijlessen. Bij bestaande vliegvelden blijkt dat veel activiteiten goed kunnen doorgaan, maar per situatie moet dit zorgvuldig worden bekeken. In het vervolgproces werkt Defensie samen met medeoverheden en betrokken partijen om deze punten verder uit te werken. In het planMER zijn alternatieven uitgebreid onderzocht. Op basis van deze onderzoeken is Defensie van mening dat Lelystad Airport de locatie is met de minste effecten op de omgeving. Het NPRD is mede hierop gebaseerd. Het voorkeursalternatief om met 2.300 sorties vanaf Lelystad Airport te vliegen wordt niet heroverwogen.	Economie en sociaal	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
613	Indiener stelt dat de uitvoerbaarheid en financiële gevol-	Defensie begrijpt de zorg over de uitvoerbaarheid en fi-	Economie en sociaal	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

	gen van de aanwijzing van Lelystad als militaire luchthaven onvoldoende zijn onderbouwd en vraagt om heroverweging van het planMER en de locatiekeuze. Daarbij vraagt indiener specifiek hoe juridisch is geborgd dat nadeelcompensatie, economische schade (o.a. voor Schiphol) en kosten voor amoveren of aanpassing van woningen worden vergoed, en of hierover afspraken met het bevoegd gezag zijn gemaakt.	nanciële gevolgen van Lelystad Airport als militaire luchthaven. In het NPRD wordt gesproken over militair medegebruik van een civiele luchthaven. Dit betekent dat op termijn permanent jachtvliegtuigen worden gestationeerd op Lelystad Airport. Militair-civiele samenwerking op Lelystad Airport biedt veel synergiemogelijkheden, zoals gedeeld ruimtegebruik, medegebruik van ondersteunende diensten en gezamenlijke investeringen. In het planMER zijn alternatieven uitgebreid onderzocht. Op basis van deze onderzoeken is Defensie van mening dat Lelystad Airport de locatie is met de minste effecten op de omgeving. Het NPRD is mede hierop gebaseerd. Daarbij zijn aandachtspunten onderkend die in het vervolgproces verder worden uitgewerkt. Voor woningen in bepaalde geluidsklassen gelden wettelijke verplichtingen voor isolatie. Defensie houdt zich hieraan. Isolatiemaatregelen maken deel uit van de vervolgfase richting realisatie. Als er sprake is van een schadeveroorzakend besluit dat rechtmatig door Defensie wordt genomen en de schade gaat boven het normale maatschappelijke of bedrijfsrisico, kan een beroep worden gedaan op nadeelcompensatie. Dit is geregeld in titel 4.5 van de Algemene wet bestuursrecht en afdeling 15.1 van de Omgevingswet. Defensie handelt volgens deze wetgeving en zal waar mogelijk rekening houden met de omstandigheden van het geval. Immateriële schade en zogenoemde schaduwschade komen volgens artikel 15.2 Omgevingswet niet voor vergoeding in aanmerking.		
614	De bedrijfslocatie van de indiener (o.a. Midland Circuit Lelystad) wordt regelmatig gebruikt voor filmopnames. Een indiener geeft aan dat dit niet meer mogelijk zal zijn vanwege het harde geluid van de F-35.	Defensie begrijpt de zorgen van de sector. In algemene zin geldt dat Defensie zich inspant om de overlast door de komst van jachtvliegtuigen zo gering mogelijk te houden. Voor de bedrijven ten noorden van het circuit geldt dat het kabinet in het Adden-	Economie en sociaal	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

		dum planMER op het programma een gebied als voorkeursalternatief heeft aangewezen waar de ondersteunende faciliteiten van de F-35's komen. Hierover zullen onze rentmeesters met de betrokken eigenaren in gesprek gaan. De zienswijzeprocedure hiervoor start begin 2026.		
615	Indiener stelt dat opereren vanaf Lelystad Airport zonder groot handelsverkeer onvoordelig is voor Defensie vanuit een kostenperspectief en waarschuwt voor investeringen aan de kant van de Larserweg ten behoeve van een veilige verkeersdoorstroom.	Defensie begrijpt de zorg over kosten en verkeersveiligheid. Samenwerking tussen civiele en militaire luchtvaart biedt voordelen. De inpassing van jachtvliegtuigen op Lelystad Airport brengt aandachtspunten met zich mee. Eén daarvan is de verkeersveiligheid op de Larserweg. Dit wordt in het vervolgproces nader onderzocht, in overleg met medeoverheden.	Economie en sociaal	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
616	De indiener stelt dat de voorgenomen plaatsing van F-35's op Lelystad zeer grote gevolgen kan hebben voor GA als LA ook opengaat voor groothandelsverkeer.	Defensie begrijpt de zorg over mogelijke gevolgen voor General Aviation (GA) als Lelystad Airport naast militaire inzet ook opengaat voor groothandelsverkeer. Het uitgangspunt is dat Defensie 2.300 jachtvliegtuigsorties kan uitvoeren vanaf Lelystad Airport. De verdere uitwerking van deze behoefte vindt plaats in de vervolgfase, waarbij nadrukkelijk aandacht is voor de impact op andere gebruikers van het luchtruim en de luchthaven. Defensie werkt samen met luchtverkeersleiding, luchthavenexploitanten en betrokken partijen om een veilige en ordelijke afhandeling van alle vluchten te waarborgen. Daarbij wordt gekeken naar synergievoordelen en een optimale verdeling van capaciteit, zodat militaire inzet en civiele luchtvaart elkaar zo min mogelijk hinderen.	Economie en sociaal	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
617	De indiener geeft aan dat netcongestie een groot issue is en het verduurzamen en uitbreiden door MKB en regio belemmert, en vraagt om maatregelen/voorwaarden bij de planuitwerking om het netwerk niet verder op slot te zetten.	Defensie begrijpt de zorg over netcongestie en de gevolgen daarvan voor verduurzaming en uitbreiding door het MKB en de regio. Netcongestie is een breed maatschappelijk probleem dat meerdere sectoren raakt en waarvoor landelijke en regionale netbeheerders verantwoordelijk zijn. Bij de verdere uitwerking van onze plannen wordt wel gekeken	Energie	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

		naar energievoorziening en netcapaciteit, zodat onze behoefte zo goed mogelijk aansluit op de beschikbare infrastructuur. Defensie stemt hierover af met netbeheerders, provincies en gemeenten om knelpunten tijdig te signaleren en waar mogelijk oplossingen te faciliteren binnen de bestaande kaders.		
618	De indiener stelt voor om Defensie volledig zelfvoorzienend te laten zijn (microgrid/opwek en opslag) zodat geen extra druk op het bestaande net ontstaat.	Defensie begrijpt de zorg over netcongestie en de gevolgen daarvan voor verduurzaming en uitbreiding bij meerdere gebruikers in de regio. Netcongestie is een breed maatschappelijk probleem dat meerdere sectoren raakt en waarvoor landelijke en regionale netbeheerders verantwoordelijk zijn. Bij de verdere uitwerking van onze plannen wordt wel gekeken naar energievoorziening en netcapaciteit, zodat onze behoefte zo goed mogelijk aansluit op de beschikbare infrastructuur. Defensie stemt hierover af met netbeheerders, provincies en gemeenten om knelpunten tijdig te signaleren en waar mogelijk oplossingen te faciliteren binnen de bestaande kaders.	Energie	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
619	De indiener maakt zich zorgen over rem op windopschaling door hoogtebeperkingen en vraagt om compensatie/alternatieven wanneer opschaling niet kan.	Defensie begrijpt de zorg dat hoogtebeperkingen een rem kunnen zetten op het opschalen van windenergie. Deze beperkingen zijn nodig om de veiligheid van militaire operaties en het functioneren van radar- en communicatiesystemen te waarborgen. Defensie onderzoekt samen met andere betrokken partijen hoe ruimte voor duurzame energieopwekking zo goed mogelijk benut kan worden binnen deze veiligheidskaders in heel Nederland. Waar opschaling niet mogelijk blijkt, wordt gekeken naar alternatieven, zoals andere vormen van duurzame energie of technische oplossingen. De vraag om compensatie is vooralsnog niet aan de orde.	Energie	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
620	De indiener geeft aan dat hoge windturbines (o.a. langs de A27) conflicteren met naderingsroutes, en vraagt om veiligheidsafweging en routekeuze.	Defensie begrijpt de zorg dat hoge windturbines, zoals langs de A27, kunnen conflicteren met naderingsroutes. Veiligheid van luchtoperaties staat altijd voorop bij het bepalen van routes en het beoordelen van obstakels. Voor	Energie	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

		de berekeningen in het planMER zijn aannames gedaan voor de vliegprocedures en de daarbij gehanteerde routes en hoogtes. Op basis van deze gemodelleerde routes kan het planMER een goed beeld geven voor het beoordelen van de verschillende luchthavens. Nu Lelystad Airport is aangewezen als de locatie voor stationering van jachtvliegtuigen, is het van belang dat voor deze luchthaven en voor dit type vliegtuigen routes in het luchtruim en vliegprocedures worden ontworpen en vastgesteld. Voor het ontwerpen en vaststellen van routes of vliegprocedures in het luchtruim zijn door de ministeries van IenW en Defensie afspraken gemaakt. Deze zijn opgenomen in het "Werkproces Wijzigingsproces luchtruim en vliegprocedures". Beide ministeries dragen namelijk gezamenlijk de verantwoordelijkheid voor de inrichting, het beheer en het gebruik van het Nederlandse luchtruim. Voordat routes of procedures op grond van de artikelen 5.10, tweede lid, of artikel 5.11 van de Wet luchtvaart kunnen worden vastgesteld, vindt er een uitgebreid en zorgvuldig proces plaats. Voor het ontwerpen van routes wordt gekeken naar vliegveiligheid, technisch-operationele aspecten, de effecten voor omwonenden en de leefomgeving. Tijdens de ontwerpfase worden opties vervolgens vergeleken, gewogen en zal er ook participatie voor luchtruimgebruikers en belanghebbenden zijn.		
621	De indiener vraagt zich af hoe de energievoorziening van de basis gewaarborgd blijft bij overstroming (polder) en of windmolens blijven staan.	Voor energievoorziening wordt gewerkt met meerdere lagen van zekerheid, waaronder noodstroomvoorzieningen en alternatieve energiebronnen. Het doel is om de basis ook bij extreme omstandigheden operationeel te houden.	Energie	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
622	De indiener stelt voor om energie-, net- en hulpbronnenvraag intern op te lossen binnen Defensieruimte en ver-	Defensie begrijpt de zorg over netcongestie en de gevolgen daarvan voor verduurzaming en uitbreiding bij meerdere gebruikers in de regio. Netcongestie is een	Energie	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

	zoekt om compensatie om secundaire ruimteclaims te voorkomen.	breed maatschappelijk probleem dat meerdere sectoren raakt en waarvoor landelijke en regionale netbeheerders verantwoordelijk zijn. Bij de verdere uitwerking van onze plannen wordt wel gekeken naar energievoorziening en netcapaciteit, zodat onze behoefte zo goed mogelijk aansluit op de beschikbare infrastructuur. Defensie stemt hierover af met netbeheerders, provincies en gemeenten om knelpunten tijdig te signaleren en waar mogelijk oplossingen te faciliteren binnen de bestaande kaders.		
623	De indiener uit zorgen of bezwaren met betrekking tot stiltegebieden en/of vraagt hoe het geluid van de F-35 zich verhoudt tot de algemene eisen die in de provincie worden gehanteerd binnen stiltegebieden.	Stiltegebieden hebben geen juridisch beschermend regime dat ertoe leidt dat vliegen met F-35 niet mogelijk is. Bij het bepalen van de route in het vervolgproces kan waar mogelijk wel rekening worden gehouden met stiltegebieden.	Gezonde en veilige leefomgeving	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
624	De indiener uit zorgen of bezwaren over een toename van geluidsoverlast en verslechtering van de luchtkwaliteit voor omwonenden (agrariërs ,gezinnen, kinderen) en werknemers en vraagt om nader gezondheidsonderzoek naar de gevolgen daarvan op de fysieke en mentale gezondheid.	De impact van geluidsoverlast op slaapverstoring en gezondheidsklachten heeft de aandacht van Defensie. Hierbij zal Defensie zich aan de geldende wet- en regelgeving moeten houden en zorgen dat de impact beperkt blijft.	Gezonde en veilige leefomgeving	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
625	De indiener uit zorgen of bezwaren met betrekking tot trillinghinder door de F-35 en/of stelt dat de effecten hiervan (op mens en dier) onvoldoende zijn meegenomen in het planMER.	De effecten voor trillingen zijn meegenomen in het planMER. In de vervolgfase, als meer details en routes bekend zijn, kunnen hier gedetailleerdere analyses voor plaatsvinden.	Gezonde en veilige leefomgeving	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
626	De indiener maakt zich zorgen over ernstige/ onevenredige geluidsoverlast door F-35's, waardoor rust, woongenot en gezondheid van bewoners en recreanten in Lelystad en omliggende gebieden in Flevoland worden aangetast. Er wordt gewezen op slaapverstoring, stress, onzekerheid, machteloosheid, onrust en onvrede. En/of waardevermindering van woningen, verlies van woonfuncties en het verlies van stilte en natuur.	Defensie begrijpt de zorgen over geluidshinder en effecten op leefomgeving rondom Lelystad Airport door de komst van jachtvliegtuigen. In het planMER zijn deze effecten onderzocht. In het vervolgproces wordt gekeken naar optimalisatie van routes en maatregelen om hinder zoveel als mogelijk te beperken. Dit gaat in afstemming met medeoverheden. Voor schade door waardevermindering of bedrijfsbeperkingen als gevolg van overheidsoptreden bestaat een wettelijke regeling voor nadeelcompensatie. Dit is bedoeld om schade te vergoeden die niet tot het normale maatschappelijke risico behoort. Een	Gezonde en veilige leefomgeving	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

		verzoek hiervoor kan worden ingediend bij het bevoegd gezag. Dit wordt beoordeeld volgens de wettelijke criteria.		
627	De indiener geeft aan dat geluidsoverlast en trillingen van F-35's kunnen leiden tot stress, paniek, verminderde productie en zelfs verwondingen bij dieren. Er zijn zorgen over het welzijn en de gezondheid van landbouwdieren, economische schade voor boeren, en de impact op natuurgebieden met beschermde diersoorten. Op basis van welke geluidsmetingen of modellen is dit onderzocht?	Defensie begrijpt de zorgen over mogelijke effecten van geluid en trillingen van F-35-gevechtsvliegtuigen op dieren, natuur en landbouwbedrijven. In het planMER zijn deze aspecten onderzocht met rekenmodellen gebaseerd op de F-35 en berekeningen van civiele vliegverkeer. De berekeningen zijn conform berekenvoorschriften voor geluidbelasting. De gebruikte modellen en uitgangspunten zijn beschreven in bijlagen AVIII en AXVI tot en met AXVIII deel A van het planMER. Piekbelasting is op hoofdlijnen beschouwd in het planMER. In de vervolgfase zal in meer detail, als ook de definitieve routes gemaakt worden, berekeningen worden uitgevoerd. Na vaststelling van het NPRD wordt in vervolgprocedures aanvullend onderzoek uitgevoerd. Defensie gaat hierover in overleg met regionale en lokale belanghebbenden.	Gezonde en veilige leefomgeving	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
628	De indiener maakt zich zorgen over negatieve gezondheids- en veiligheidseffecten zoals gehoorschade, slaapstoornissen, stress, hart- en vaatziekten, en luchtwegproblemen door geluid, fijnstof en uitlaatgassen. Er wordt o.a. gewezen op kwetsbare groepen zoals kinderen, ouderen en mensen met astma maar ook op inwoners, recreanten en/of mensen die in het gebied moeten werken.	De impact van geluidsoverlast op slaapverstoring en gezondheidsklachten heeft de aandacht van Defensie. Hierbij zal Defensie zich aan de geldende wet- en regelgeving moeten houden en zorgen dat de impact beperkt blijft.	Gezonde en veilige leefomgeving	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
629	De indiener geeft aan dat de komst van F-35's leidt tot impact op woningen en bedrijven, zoals waardevermindering, moeilijkere verkoopbaarheid, en onzekerheid over toekomstig gebruik, beperkt nalatenschap (i.r.t. blijfrecht), veiligheid en investeringen en/of stelt dat dit soort aspecten onvoldoende in het planMER naar voren komen om recht te doen aan de bescherming van belanghebbenden.	Het Ontwerp-NPRD is een strategisch programma en bevat zelf geen planologische besluiten, maar vormt een kader voor latere ruimtelijke besluitvorming. Indien die latere ruimtelijke besluitvorming schade veroorzaakt, zoals waardevermindering van percelen of woningen én de schade gaat boven het normale maatschappelijke risico of het normale bedrijfsrisico, dan kan een beroep worden gedaan op nadeelcompensatie. Nadeelcompensatie is geregeld in titel 4.5 van de Algemene wet bestuursrecht en	Gezonde en veilige leefomgeving	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

		afdeling 15.1 van de Omgevingswet. Waar mogelijk zal Defensie rekening houden met de omstandigheden van het geval en vanuit haar verantwoordelijkheid ondersteunen waar mogelijk indien er sprake is van nadeelcompensatie. Defensie is wel gebonden aan de geldende wet- en regelgeving, en zal zich daaraan moeten houden. Daarnaast volgt uit artikel 15.2 Omgevingswet dat immateriele schade niet voor vergoeding in aanmerking komt. Dit geldt ook voor de zogenoemde schaduwschade, namelijk eventuele schade die is ontstaan in aanloop naar het nemen van een besluit in de zin van artikel 15.1 Omgevingswet.		
630	De indiener vraagt zich af hoe de vliegroutes worden bepaald, welke gebieden worden overvlogen, hoe laag wordt gevlogen, ook in combinatie met civiele vliegbewegingen. De indiener stelt dat dit in het planMER onvoldoende in kaart gebracht waardoor het effect op omliggende gebieden niet inzichtelijk is gemaakt.	Voor de berekeningen in het planMER zijn aannames gedaan voor de vliegprocedures en de daarbij gehanteerde routes en hoogtes. Op basis van deze gemodelleerde routes kan het planMER een goed beeld geven voor het beoordelen van de verschillende luchthavens. Nu Lelystad Airport is aangewezen als de locatie voor stationering van jachtvliegtuigen, is het van belang dat voor deze luchthaven en voor dit type vliegtuigen routes in het luchtruim en vliegprocedures worden ontworpen en vastgesteld. Voor het ontwerpen en vaststellen van routes of vliegprocedures in het luchtruim zijn door de ministeries van IenW en Defensie afspraken gemaakt. Deze zijn opgenomen in het “Werkproces Wijzigingsproces luchtruim en vliegprocedures”. Beide ministeries dragen namelijk gezamenlijk de verantwoordelijkheid voor de inrichting, het beheer en het gebruik van het Nederlandse luchtruim. Voordat routes of procedures op grond van de artikelen 5.10, tweede lid, of artikel 5.11 van de Wet luchtvaart kunnen worden vastgesteld, vindt er een uitgebreid en zorgvuldig proces plaats. Voor het ontwerpen van routes wordt gekeken naar vliegveiligheid, technisch-	Gezonde en veilige leefomgeving	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

		operationele aspecten, de effecten voor omwonenden en de leefomgeving. Tijdens de ontwerpfase worden opties vervolgens vergeleken, gewogen en zal er ook participatie voor luchtruimgebruikers en belanghebbenden zijn.		
631	De indiener geeft aan dat er onvoldoende participatie is geweest in het besluitvormingsproces en/of verzoekt om de zienswijzen van burgers ook daadwerkelijk te betrekken bij het besluit.	Defensie erkent dat het betrekken van belanghebbenden en het serieus meewegen van zienswijzen bij de besluitvorming en verdere uitwerking van de plannen belangrijk is. Dit gebeurt dus ook. Veel zienswijzen raken ook aan het vervolgtraject van het NPRD. Daarin is ruimte voor regionale en lokale inbreng om een zorgvuldig proces te borgen waarin belangen transparant worden afgewogen.	Gezonde en veilige leefomgeving	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
632	De indiener vraagt om duidelijkheid over de berekende geluidscontouren (incl. op basis van welke uitgangspunten zijn die zijn berekend, Lden, Ke, concrete vliegroutes, hoogtes etc.) en/of verzoekt het delen van onderliggende kaartdata met Lden/LAmax inclusief onderbouwing.	De gebruikte modellen en uitgangspunten zijn beschreven in bijlagen AVIII en AXVI tot en met AXVIII planMER deel A. Hierin staan ook de uitgangspunten voor de routes en hoogte beschreven en weergegeven.	Gezonde en veilige leefomgeving	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
633	De indiener maakt zich zorgen over slaapverstoring, stress, gehoorschade en/of een aantoonbare vermindering van het woongenot door structurele en nachtelijke geluidsblootstelling en emissies (fijnstof/uitlaatgassen).	Defensie neemt de zorgen van de indiener over slaapverstoring en hinder serieus. De impact van geluidsoverlast op slaapverstoring en gezondheidsklachten heeft de aandacht van Defensie. Hierbij zal Defensie zich aan de geldende wet- en regelgeving moeten houden en zorgen dat de impact beperkt blijft.	Gezonde en veilige leefomgeving	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
634	De indiener stelt dat gemiddelden (Lden) piekniveaus en laagfrequent geluid onvoldoende afdekken en/of vraagt om beoordeling van LAmax, Lnight, toepassing van WHO-adviezen (zoals de Night noise guidelines for Europe), strafcorrecties/factoren voor avond/nachtvluchten en/of analyse van laagfrequent geluid.	De gebruikte modellen en uitgangspunten zijn beschreven in bijlagen AVIII en AXVI tot en met AXVIII planMER deel A. Piekbelasting is op hoofdlijnen beschouwd in het planMER. In de vervolgfase zal in meer detail, als ook de definitieve routes gemaakt worden, berekeningen worden uitgevoerd.	Gezonde en veilige leefomgeving	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
635	De indiener wijst op onbeschermde blootstelling van agrariërs en buitenwerkers aan hoge piekgeluiden en/of op veiligheidsrisico’s door gehoorbescherming bij werk met dieren en machines; verzoekt om werkbare bescherming,	Voor de berekeningen in het planMER zijn aannames gedaan voor de vliegprocedures en de daarbij gehanteerde routes en hoogtes. Op basis van deze gemodelleerde routes kan het planMER een goed beeld geven voor het	Gezonde en veilige leefomgeving	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

	planning en compenserende maatregelen.	beoordelen van de verschillende luchthavens. Nu Lelystad Airport is aangewezen als de locatie voor stationering van jachtvliegtuigen, is het van belang dat voor deze luchthaven en voor dit type vliegtuigen routes in het luchtruim en vliegprocedures worden ontworpen en vastgesteld. Voor het ontwerpen en vaststellen van routes of vliegprocedures in het luchtruim zijn door de ministeries van IenW en Defensie afspraken gemaakt. Deze zijn opgenomen in het "Werkproces Wijzigingsproces luchtruim en vliegprocedures". Beide ministeries dragen namelijk gezamenlijk de verantwoordelijkheid voor de inrichting, het beheer en het gebruik van het Nederlandse luchtruim. Voordat routes of procedures op grond van de artikelen 5.10, tweede lid, of artikel 5.11 van de Wet luchtvaart kunnen worden vastgesteld, vindt er een uitgebreid en zorgvuldig proces plaats. Voor het ontwerpen van routes wordt gekeken naar vliegveiligheid, technisch-operationele aspecten, de effecten voor omwonenden en de leefomgeving. Tijdens de ontwerpfase worden opties vervolgens vergeleken, gewogen en zal er ook participatie voor luchtruimgebruikers en belanghebbenden zijn.		
636	De indiener maakt zich zorgen over stress, productiedaling, voortplantingsproblemen en letsel bij melkkoeien door plotselinge piekgeluiden en trillingen; vraagt om onderzoek, preventie en schadeafhandeling.	Defensie begrijpt de zorgen die er zijn bij melkveehouderijen in de omgeving van Lelystad Airport. Defensie zal vanaf het moment dat er gevlogen mag worden hierop aanspreekbaar zijn als hier schade ontstaat. Dit kan dan via het schadeloket waar dergelijke zaken gemeld en besproken worden.	Gezonde en veilige leefomgeving	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
637	De indiener vreest schrikreacties, sterfte en kwaliteitsverlies bij vleeskuikens/kippen en verlies van Beter-Leven-certificering; vraagt om nulmeting, monitoring en een duidelijke schaderegeling.	Defensie begrijpt dat de indiener zich zorgen maakt om zijn dieren en bedrijfsvoering. Om de geluidoverlast te beperken zijn er geluidscontouren vastgesteld waarbinnen Defensie haar activiteiten moet doen. Voor compensatie bij waardevermindering door overheidsoptreden bestaat een wettelijke regeling genaamd nadeelcompensatie.	Gezonde en veilige leefomgeving	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

		Dit is bedoeld om schade die niet tot het normale maatschappelijke risico behoort, te vergoeden. De indiener kan zelf een verzoek indienen bij het bevoegd gezag. Dit wordt vervolgens beoordeeld volgens de wettelijke criteria.		
638	De indiener waarschuwt voor paniek- en vluchtrisico's bij paarden (ook met veulens) door onverwachte piekgeluiden, met gevaar voor dier en mens; verzoekt om routes en tijdstippen die paardenhouderijen ontzien.	Defensie erkent de zorgen over effecten op paardenhouderijen. Defensie probeert de overlast zo klein mogelijk te houden en zal kijken in de verdere uitwerking of hier rekening mee gehouden kan worden in bijvoorbeeld routes of procedures.	Gezonde en veilige leefomgeving	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
639	De indiener geeft aan dat recreatie, verhuur en dagrust in Larserbos (Bos & Heide/KVM) ernstig zullen worden belemmerd; vraagt erkenning van o.a. het stiltegebied en/of recreatiewoningen als "woningen" voor geluidsregels en om aangepaste route/tijdvensters die het gebied ontzien.	Defensie begrijpt de zorg over mogelijke verstoring van natuur. In het planMER zijn Natuurnetwerk Nederland en stiltegebieden meegenomen in de analyses. Deze aspecten zijn meegewogen bij het bepalen van het voorkeursalternatief. Lelystad Airport is gekozen omdat deze locatie, vergeleken met andere alternatieven, de minste negatieve effecten heeft op de omgeving. In de vervolgfase wordt bekeken welke maatregelen mogelijk zijn om effecten op natuur verder te beperken. Defensie begrijpt de zorg over structurele geluidsoverlast, afname van woongenot en mogelijke waardedaling van recreatiewoningen. Voor de bescherming van functies hanteert Defensie de geldende wettelijke kaders. Recreatiewoningen vallen niet onder dezelfde bescherming als permanente woonfuncties, maar Defensie streeft ernaar om hinder zoveel mogelijk te beperken. Bij de uitvoering wordt gekeken naar maatregelen die bijdragen aan een goede leefomgeving, in overleg met betrokken partijen.	Gezonde en veilige leefomgeving	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
640	De indiener verzoekt om een aaneengesloten nachtrust van minimaal 8 uur te waarborgen en vroege/late vluchten (voor 09:00 en na 21:00) te beperken, conform WHO-advies (zoals de Night noise guidelines for Europe) en eerdere afspraken daartoe met Lelystad Airport te respecteren.	In de uitvoeringsfase zal de behoefte van de toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit verder worden uitgewerkt. Zo ook het gebruik van Lelystad Airport tijdens bepaalde openstellingstijden. Defensie stemt de inzet van jachtvliegtuigen af met luchtverkeersleiding en luchthavenexploitanten waarbij het niet de intentie is om reeds gemaakte afspraken niet na te komen.	Gezonde en veilige leefomgeving	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

		Daarbij wordt reeds zoveel als mogelijk rekening gehouden met de omgeving met inachtneming van de regels in de Regeling beperking geluidhinder luchtvaart.		
641	De indiener vraagt expliciet aandacht voor verstoring van natuur en fauna (o.a. Natuurpark Lelystad, Oostvaardersplassen, recreatiemogelijkheden, vogels, hoefdieren) en woonomgeving door (piek)geluid, laagfrequent geluid en grondgebonden geluid; verzoekt om aanvullend onderzoek, opname in planMER, heroverweging en/of een geluidmeetnet en/of mitigerende en compenserende maatregelen.	Defensie begrijpt de zorg over mogelijke verstoring van natuur, zoals akkervogels en beschermde soorten. Deze aandachtspunten zijn belangrijk en worden meegenomen in de verdere uitwerking van het programma. In het planMER zijn Natuurnetwerk Nederland en stiltegebieden meegenomen in de analyses. Deze aspecten zijn meegewogen bij het bepalen van het voorkeursalternatief. Lelystad Airport is gekozen omdat deze locatie, vergeleken met andere alternatieven, de minste negatieve effecten heeft op de omgeving. In de vervolgfase wordt bekeken welke maatregelen mogelijk zijn om effecten op natuur verder te beperken. Daarbij wordt gekeken naar aanpassing van routes, mitigatie en monitoring. Samenwerking met medeoverheden en natuurorganisaties blijft hierbij belangrijk om een zorgvuldige inpassing te realiseren.	Gezonde en veilige leefomgeving	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
642	De indiener wijst op stapeling van militair en civiel verkeer (Schiphol/LA) en op B+-routes over de Veluwe; en/of stelt voor om cumulatieve effecten boven de Veluwe en Gelderland volwaardig te beoordelen, openstelling van Lelystad voor groothandelsverkeer te vermijden en voor het vliegen van en naar de militaire oefengebieden geen routes te ontwerpen die leiden tot extra geluid en uitstoot boven de Veluwe en/of Gelderland.	Voor de berekeningen in het planMER zijn aannames gedaan voor de vliegprocedures en de daarbij gehanteerde routes. Op basis van deze gemodelleerde routes kan het planMER een goed beeld geven voor het beoordelen van de verschillende luchthavens. In de volgende fase is het van belang dat voor deze luchthaven en voor dit type vliegtuigen routes in het luchtruim en vliegprocedures worden ontworpen en vastgesteld. Voor het ontwerpen en vaststellen van routes of vliegprocedures in het luchtruim zijn door de ministeries van IenW en Defensie afspraken gemaakt. Deze zijn opgenomen in het “Werkproces Wijzigingsproces luchtruim en vliegprocedures”. Beide ministeries dragen namelijk gezamenlijk de verantwoordelijkheid voor de inrichting, het beheer en het gebruik van het Nederlandse lucht-	Gezonde en veilige leefomgeving	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

		ruim. Voordat routes of procedures op grond van de artikelen 5.10, tweede lid, of artikel 5.11 van de Wet luchtvaart kunnen worden vastgesteld, vindt er een uitgebreid en zorgvuldig proces plaats. Voor het ontwerpen van routes wordt gekeken naar vliegveiligheid, technisch-operationele aspecten, de effecten voor omwonenden en de leefomgeving. Tijdens de ontwerpfase worden opties vervolgens vergeleken, gewogen en zal er ook participatie voor luchtruimgebruikers en belanghebbenden zijn.		
643	De indiener betwist de onderzoeksvraag en/of de onderbouwing van de voorkeurslocatie en acht het planMER onvolledig/onjuist (o.a. alternatievenafweging, referentiesituatie, gezondheidseffecten, impact op woongenot, milieugevolgen); verzoekt om herstel in het planMER, aanvullende onderbouwing en heroverweging van de voorkeurslocatie.	Defensie acht de alternatievenafweging in het planMER volledig en betrouwbaar en ziet geen reden dit te heroverwegen. Het planMER is onafhankelijk en zorgvuldig tot stand gekomen en is op meerdere momenten getoetst. Het voldoet aan de geldende wet- en regelgeving. Tot slot is ook de Commissie m.e.r. gevraagd nog een onafhankelijke toets uit te voeren. Defensie kan zich dus niet vinden in de stelling van indiener.	Gezonde en veilige leefomgeving	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
644	De indiener vraagt om duidelijke compensatie- en isolatieregelingen, ook buiten de sloop-/afbraak/isolatie-norm, waardedaling, schadeloosstelling en bescherming van (bedrijfs)woningen en bedrijfscontinuïteit.	Defensie begrijpt dat de indiener zich zorgen maakt over mogelijke waardedaling van woningen en gevolgen voor bedrijfscontinuïteit. Deze zorgen zijn belangrijk en worden serieus genomen. Defensie volgt de geldende wet- en regelgeving voor geluid en andere effecten van militaire activiteiten. Voor compensatie bij waardevermindering door overheidsoptreden bestaat een wettelijke regeling, genaamd nadeelcompensatie. Deze regeling is bedoeld om schade te vergoeden die niet tot het normale maatschappelijke risico behoort. De indiener kan zelf een verzoek indienen bij het bevoegd gezag. Dit wordt vervolgens beoordeeld volgens de wettelijke criteria. Voor isolatie of aanvullende maatregelen buiten de vastgestelde normen, zijn op dit moment geen wettelijke verplichtingen. Daarom onderneemt Defensie hierop geen	Gezonde en veilige leefomgeving	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

		actie. Wel wordt in het plan-MER-onderzoek en het Ontwerp-NPRD aandacht besteed aan het beperken van hinder en het beschermen van de leefomgeving. Defensie blijft zich inzetten om effecten op woningen en bedrijven zoveel mogelijk te beperken binnen de kaders van wet- en regelgeving.		
645	De indiener stelt dat instructie en veiligheid op het Midland Circuit/kartbaan/motorrijcircuit/Rijvaardigheidscentrum Lelystad en concentratie van coureurs ernstig kan worden bemoeilijkt door extreme en plotselinge piekgeluiden; vraagt om borging van veiligheid of route/tijdvensters die lessen mogelijk houden.	Defensie begrijpt de zorgen van de sector. In algemene zin geldt dat Defensie zich inspant om de overlast door de komst van jachtvliegtuigen zo gering mogelijk te houden. Voor de bedrijven ten noorden van het circuit geldt dat het kabinet in het Addendum plan MER op het programma een gebied als voorkeursalternatief heeft aangewezen waar de ondersteunende faciliteiten van de F-35's komen. Hierover zullen onze rentmeesters met de betrokken eigenaren in gesprek gaan. Op het addendum is een reactie mogelijk. De zienswijzeprocedure start begin 2026.	Gezonde en veilige leefomgeving	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
646	De indiener maakt zich zorgen dat instructielessen, maar ook evenementen (o.a. kinderfeestjes) en bezoekerservaringen op bijv. het midland circuit, de kartbaan en het motorrijcircuit worden bemoeilijkt door de impact van F-35 vluchten vanaf Lelystad Airport. En/of verzoekt behoud van de maatschappelijke functie waar de sport / activiteit in voorziet.	Defensie begrijpt de zorgen van de sector. In algemene zin geldt dat Defensie zich inspant om de overlast door de komst van jachtvliegtuigen zo gering mogelijk te houden. Voor de bedrijven ten noorden van het circuit geldt dat het kabinet in het Addendum planMER op het programma een gebied als voorkeursalternatief heeft aangewezen waar de ondersteunende faciliteiten van de F-35's komen. Hierover zullen onze rentmeesters met de betrokken eigenaren in gesprek gaan. Op het addendum is een reactie mogelijk. De zienswijzeprocedure start begin 2026.	Gezonde en veilige leefomgeving	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
647	De indiener wijst op onvoorspelbaarheid van vliegbewegingen (ook in geval van calamiteitenvluchten), onbekendheid met wanneer precies gevlogen zal worden en geluidshinder zal plaatsvinden. Deze onvoorspelbaarheid heeft een verzwarende belasting voor mens en dier. Hoe kan veiligheid en leefbaarheid dan worden geborgd? Indiener wil	Defensie verwacht niet dat het gebruik van Lelystad Airport veel zal afwijken van de bedrijfsvoering zoals dit in Volkel en Leeuwarden plaatsvindt. Er wordt reeds zoveel als mogelijk rekening gehouden met de omgeving met inachtneming van de regels in de Regeling beperking geluidhinder luchtvaart. Conform deze regeling wordt er niet in	Gezonde en veilige leefomgeving	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

	graag voorspelbaarheid in vliegtijden.	de nacht gevlogen. Voor calamiteiten geldt deze beperking niet.		
648	De indiener vraagt of de komst van jachtvliegtuigen naar Lelystad Airport - o.a. in combinatie met civiele luchtruimbeperkingen - leiden tot structureel laagvliegen en verhoogde hinder, en hoe dit aspect in het planMER is verwerkt.	Voor de berekeningen in het planMER zijn aannames gedaan voor de vliegprocedures en de daarbij gehanteerde routes en hoogtes. Op basis van deze gemodelleerde routes kan het planMER een goed beeld geven voor het beoordelen van de verschillende luchthavens. Nu Lelystad Airport is aangewezen als de locatie voor stationering van jachtvliegtuigen, is het van belang dat voor deze luchthaven en voor dit type vliegtuigen routes in het luchtruim en vliegprocedures worden ontworpen en vastgesteld. Voor het ontwerpen en vaststellen van routes of vliegprocedures in het luchtruim zijn door de ministeries van IenW en Defensie afspraken gemaakt. Deze zijn opgenomen in het “Werkproces Wijzigingsproces luchtruim en vliegprocedures”. Beide ministeries dragen namelijk gezamenlijk de verantwoordelijkheid voor de inrichting, het beheer en het gebruik van het Nederlandse luchtruim. Voordat routes of procedures op grond van de artikelen 5.10, tweede lid, of artikel 5.11 van de Wet luchtvaart kunnen worden vastgesteld, vindt er een uitgebreid en zorgvuldig proces plaats. Voor het ontwerpen van routes wordt gekeken naar vliegveiligheid, technisch-operationele aspecten, de effecten voor omwonenden en de leefomgeving. Tijdens de ontwerpfase worden opties vervolgens vergeleken, gewogen en zal er ook participatie voor luchtruimgebruikers en belanghebbenden zijn.	Gezonde en veilige leefomgeving	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
649	De indiener vraagt of baanverlenging en/of verdere uitbreiding van de luchthaven voor een militaire basis leidt tot negatieve milieueffecten voor de omgeving. Dit is in het planMER onvoldoende onderzocht. Met voorbeelden als geluidhinder (o.a. proefdraaien), luchtverontreiniging, files, natuur, archeologische waarden en	Defensie heeft aanvullend onderzoek gedaan naar de mogelijkheden voor toekomstig gebruik van jachtvliegtuigen op Lelystad Airport. Daarbij is gekeken naar de benodigde fysieke ruimte en de effecten op de omgeving rondom Lelystad Airport. Dit onderzoek is aangevuld in het Addendum planMER. Mede op basis hiervan heeft	Gezonde en veilige leefomgeving	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

	natuurlijk de benodigde fysieke ruimte en milieuruimte rondom het vliegveld. Waar gaan deze activiteiten plaatsvinden en wat betekent dit voor omwonenden, de sociale cohesie in de buurt en/of voor bedrijven?	het kabinet in het voorkeursalternatief aangewezen. De onderzoeksresultaten in het Addendum planMER en dit deel van het NPRD worden in het eerste kwartaal van 2026 ter inzage gelegd. Tijdens deze periode kan iedereen een zienswijze indienen. Ook vindt ambtelijk en bestuurlijk overleg plaats met betrokken medeoverheden. Bij de verdere uitwerking van het gebruik van jachtvliegtuigen wordt nadrukkelijk gekeken naar een zorgvuldige landschappelijke inpassing en naar de effecten op de civiele luchtvaart. In de uitvoeringsfase wordt participatie met omwonenden en andere belanghebbenden georganiseerd, inclusief tijdige en transparante communicatie.		
650	De indiener verzoekt om duidelijkheid over de veiligheidsrisico's voor omwonenden bij verschillende scenario's met F-35's op Lelystad Airport. Wat zijn de gevolgen van de risicocontouren (PR 10^{-5} en PR 10^{-6}) voor bedrijven en woningen bij: 1) F-35 in combinatie met general aviation, en 2) F-35 in combinatie met general aviation en civiele luchtvaart? Welke risico's zijn er, en met welke beperkingen moeten omwonenden en bedrijven rekening houden?\"	De effecten voor externe veiligheid zijn in het planMER (bijlage AVIII planMER deel A) terug te lezen. In het Addendum planMER zijn de veiligheidscontouren van een eventuele baanverlenging ook onderzocht. De onderzoeksresultaten in het Addendum planMER en dit deel van het NPRD worden in het eerste kwartaal van 2026 ter inzage gelegd. Tijdens deze periode kan iedereen een zienswijze indienen.	Gezonde en veilige leefomgeving	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
651	De indiener stelt voor om de risicoanalyse voor wat betreft omgevingsveiligheid aan te vullen met de evidente dreiging voor Lelystad Airport en omgeving als militair doelwit.	Dit valt buiten de scope van het planMER en het NPRD. Elke vliegbasis is wel zo ontworpen dat er actieve en passieve veiligheidsmaatregelen getroffen zijn om het vliegveld te beschermen.	Gezonde en veilige leefomgeving	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
652	De indiener maakt zich zorgen over ernstige geluidshinder met o.a. effecten op gezondheid, slaap en mogelijke waardedaling van woningen. En vraagt zich af hoe Defensie hiermee om gaat.	Defensie begrijpt de zorg over geluidshinder en de mogelijke gevolgen voor gezondheid, slaap en woningwaarde. Deze zorgen zijn belangrijk en worden serieus meegenomen in het vervolgproces. In het planMER-onderzoek zijn de effecten op de fysieke leefomgeving beschreven en zijn verschillende alternatieven vergeleken. In de vervolgfase wordt dit verder uitgewerkt. Dan wordt gedetailleerd gekeken naar het routeontwerp en het ontwerp van de vliegbasis. Waar mogelijk worden maat-	Gezonde en veilige leefomgeving	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

		regelen getroffen om geluidshinder te beperken. Defensie vindt het belangrijk dat gezondheidseffecten goed worden meegenomen in de besluitvorming. Daarom start het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM) in 2026, in opdracht van Defensie, een onderzoek naar de impact van het geluid van de F-35 op de gezondheid. De resultaten van dit onderzoek worden betrokken bij het verdere proces. Daarnaast blijft Defensie in overleg met medeoverheden en omgeving om zorgen te bespreken en oplossingen te zoeken. Het Ontwerp-NPRD is een strategisch programma en bevat zelf geen planologische besluiten, maar vormt een kader voor latere ruimtelijke besluitvorming. Indien die latere ruimtelijke besluitvorming schade veroorzaakt, zoals waardevermindering van percelen of woningen én de schade gaat boven het normale maatschappelijke risico of het normale bedrijfsrisico, dan kan een beroep worden gedaan op nadeelcompensatie. Nadeelcompensatie is geregeld in titel 4.5 van de Algemene wet bestuursrecht en afdeling 15.1 van de Omgevingswet. Waar mogelijk zal Defensie rekening houden met de omstandigheden van het geval en vanuit haar verantwoordelijkheid ondersteunen waar mogelijk indien er sprake is van nadeelcompensatie. Defensie is wel gebonden aan de geldende wet- en regelgeving, en zal zich daaraan moeten houden. Daarnaast volgt uit artikel 15.2 Omgevingswet dat immateriële schade niet voor vergoeding in aanmerking komt. Dit geldt ook voor de zogenoemde schaduwschade, namelijk eventuele schade die is ontstaan in aanloop naar het nemen van een besluit in de zin van artikel 15.1 Omgevingswet.		
653	De indiener vraagt in het plan-MER nader technisch onderzoek naar veiligheidseffecten (o.a. jet blast) en de geluidscontour van de F-35 omdat	Voor de jet air blast is in de vervolgfase nog aanvullend onderzoek nodig. Voor alle andere aspecten zijn in het	Gezonde en veilige leefomgeving	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

	eerdere aannames / onderzoeken gebaseerd zijn op de F-16 en daarmee niet vergelijkbaar zijn.	planMER berekeningen uitgevoerd met gegevens van de F-35.		
654	De indiener geeft aan dat militair vliegverkeer leidt tot veel geluidshinder, slaapverstoring en waardevermindering en verzoekt om bescherming van het woon-, werk, en leefklimaat.	Deze zorgen zijn belangrijk en worden serieus meegenomen in het vervolgproces. In het planMER-onderzoek zijn de effecten op de fysieke leefomgeving beschreven en zijn verschillende alternatieven vergeleken. In de vervolgfase wordt dit verder uitgewerkt. Dan wordt gedetailleerd gekeken naar het routeontwerp en het ontwerp van de vliegbasis. Waar mogelijk worden maatregelen getroffen om geluidshinder te beperken. Defensie vindt het belangrijk dat gezondheidseffecten goed worden meegenomen in de besluitvorming. Daarom start het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM) in 2026, in opdracht van Defensie, een onderzoek naar de impact van het geluid van de F-35 op de gezondheid. De resultaten van dit onderzoek worden betrokken bij het verdere proces. Daarnaast blijft Defensie in overleg met medeoverheden en omgeving om zorgen te bespreken en oplossingen te zoeken.	Gezonde en veilige leefomgeving	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
655	De indiener benadrukt het belang en medeondertekening door Defensie van het bestaande voedselveiligheidsconvenant en/of dat er aanvullende convenanten nodig zijn (bijvoorbeeld voor landbouwhuisdieren) en vraagt om tijdige, transparante participatie en informatievoorziening.	Defensie begrijpt het belang van voedselveiligheid en het verzoek om tijdige en transparante participatie. Het bestaande convenant en eventuele aanvullende afspraken, bijvoorbeeld voor landbouwhuisdieren, worden onderwerp van gesprek in het participatieproces. Samenwerking met medeoverheden en betrokken partijen blijft hierbij belangrijk, zodat afspraken duidelijk en zorgvuldig worden vastgelegd.	Gezonde en veilige leefomgeving	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
656	De indiener maakt zich zorgen over de impact van jachtvliegtuigen (o.a. geluid, trillingen, uitstoot, fijnstof, kerosineresidu, straling) op de gezonde en veilige leefomgeving zoals gezondheid, woongenot, werk- en leefomgeving, gezinsleven, recreatie, onderwijs, economie, natuur, nachtrust en kwetsbare groepen (o.a. kinderen, ouderen, astmapatiënten). In specifieke gevallen	Defensie begrijpt de zorgen van de indiener. In het planMER is een vergelijking tussen de diverse alternatieven uitgevoerd en zijn de effecten op de fysieke leefomgeving beschreven. In de vervolgfase zal gedetailleerder (met routeontwerp en ontwerp van de vliegbasis zelf) onderzoek verricht worden en waar mogelijk mitigerende maatregelen getroffen worden. De genoemde onderwerpen zijn nu	Gezonde en veilige leefomgeving	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

	wordt gevraagd om beschermende maatregelen zoals rekening houden met WHO-normen (zoals de Night noise guidelines for Europe), extra gezondheidsonderzoek (conform GGD aanbevelingen), monitoring, isolatie, compensatie en transparante communicatie over routes en geluidsmetingen.	grotendeels beschreven, maar zullen in het omgevingsproces en het vervolgproces een duidelijke plek krijgen.		
657	De indiener stelt negatieve effecten door jachtvliegtuigactiviteiten (o.a. geluid, trillingen en uitstoot op (landbouw) dieren, (kwetsbare) gewassen, inwoners, woongebieden, (buiten) werkgebieden, natuurgebieden, recreatiegebieden en stiltegebieden) en/of verzoekt om extra onderzoek, nulmetingen, monitoring, klachtenregistratie en -afhandeling en mitigerende maatregelen.	Defensie begrijpt de zorgen van de indiener. In het planMER is een vergelijking tussen de diverse alternatieven uitgevoerd en zijn de effecten op de fysieke leefomgeving beschreven. In de vervolgfase zal gedetailleerder (met routeontwerp en ontwerp van het vliegveld zelf) onderzoek verricht worden en waar mogelijk mitigerende maatregelen getroffen worden. De genoemde onderwerpen zijn nu grotendeels beschreven, maar zullen in het omgevingsproces en het vervolgproces een duidelijke plek krijgen.	Gezonde en veilige leefomgeving	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
658	De indiener maakt zich zorgen over de extra vliegbewegingen - incl. piekgeluiden en trillingen - die leiden tot gezondheids- en veiligheidsrisico's voor agrariërs, inwoners, werknemers, recreanten en dieren (o.a. paarden, koeien, vogels). Verzoek om bescherming, en/of duidelijke planning, route- en tijdvensters en waarborging van veiligheid en leefbaarheid.	Defensie begrijpt de zorgen van de indiener. Om geluidsoverlast te beperken moet Defensie de operaties vanaf Lelystad Airport uitvoeren binnen de daarvoor bestemde geluidscontour. Deze beschermt de omgeving tegen (te) hoge geluidsbelasting op jaarbasis. Daarnaast organiseert Defensie dialoog met de omgeving met behulp van verschillende overlegstructuren en organisaties die voor en/of vanuit luchthavens worden gehouden.	Gezonde en veilige leefomgeving	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
659	De indiener benoemt gebrekkige communicatie en/of participatie en/of verzoekt tijdige en volledige informatie over o.a. (de onderbouwing van) locatiekeuze, vliegroutes en/of de te verwachten geluidsbelasting.	Defensie betreurt de beleving van gebrekkige communicatie. In het planMER deel A (bijlage AVIII) en het planMER zelf is alle informatie opgenomen over locatiekeuze, gehanteerde route en de geluidsbelasting. In een vervolgprocedure zal dit verder gedetailleerd worden.	Gezonde en veilige leefomgeving	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
660	De indiener maakt zich zorgen over verstoring van de omgeving (o.a. klimaat, natuurgebieden, stiltegebieden en beschermde fauna) door geluid en stikstofdepositie van civiel en/of militair grond- en luchtverkeer. En/of verzoekt om hier aanvullend onderzoek	Defensie begrijpt de zorgen over geluid- en stikstofeffecten en om aanvullend onderzoek naar cumulatieve effecten. In het planMER zijn deze effecten op hoofdlijnen beschouwd, inclusief een eerste beoordeling van de cumulatie met bestaande activiteiten.	Gezonde en veilige leefomgeving	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

	voor uit te voeren, te beoordelen op cumulatieve effecten, mitigerende maatregelen voor te stellen (zoals geluidmeetnetten) en dit mee te nemen in de (her)overweging voor de voorkeurslocatie.	Dit is meegenomen bij bepaling van de aangewezen locatie. In de vervolgfase worden de cumulatieve effecten verder onderzocht, evenals mitigerende maatregelen.		
661	De indiener uit zorgen over stapeling/ combinatie van militair en civiel vliegverkeer en de daardoor veroorzaakte druk op de schaarse ruimte, het luchtruim, de leefomgeving en/of het werkklimaat. Verzoek om heldere toelichting op de gevolgen voor de omgeving, beoordeling van cumulatieve effecten, afweging van alternatieven en bescherming van de gezonde en veilige leefomgeving.	Defensie begrijp de zorgen van de indiener. In het plan-MER is een vergelijking tussen de diverse alternatieven uitgevoerd en zijn de effecten op de fysieke leefomgeving, ook in cumulatie, beschreven. In de vervolgfase zal gedetailleerder (met routeontwerp en ontwerp van de vliegbasis zelf) onderzoek verricht worden en waar mogelijk mitigerende maatregelen getroffen worden. De genoemde onderwerpen zijn nu grotendeels beschreven, maar zullen in het omgevingsproces en het vervolgproces een duidelijke plek krijgen.	Gezonde en veilige leefomgeving	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
662	Indiener stelt dat de milieueffecten van jachtvliegverkeer in Lelystad en de extra geluidsgehinderden onvoldoende zijn onderzocht, er geen rekening is gehouden met cumulatie van vliegverkeer met Schiphol, en het MER ten onrechte uitgaat van 10.000 vliegbewegingen terwijl het vliegveld is bestemd voor 45.000 vliegbewegingen.	Er is geen rekenkundige cumulatie met vliegverkeer vanuit Schiphol, dus dit is ook niet in beeld gebracht. Het MER geeft meerdere scenario's voor burgerluchtvaart en ook zonder burgerluchtvaart op Lelystad. In de Aanvulling op het MER is specifiek ingegaan op de effecten van alleen jachtvliegtuigen (en geen burgerluchtvaart/groothandelsverkeer) op Lelystad Airport	Gezonde en veilige leefomgeving	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
663	De indiener acht het ontoelaatbaar dat zonder deugdelijke onderbouwing en zonder natuurvergunning al wordt voorgesorteerd op uitbreiding van de vliegbewegingen op/rond Lelystad Airport. Een zorgvuldig besluit kan pas worden genomen na een volledige beoordeling van de milieueffecten, waaronder fijnstofemissies, luchtkwaliteit en de impact op agrarisch gebruik.	Binnen de wettelijke kaders moet voor de activiteiten van Defensie een natuurvergunning worden aangevraagd. Deze vergunning wordt pas aangevraagd in een volgende fase, waarin ook een luchthavenbesluit wordt vastgesteld. Beide besluiten zijn gekoppeld aan gedetailleerde onderzoeken naar milieueffecten	Gezonde en veilige leefomgeving	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
664	Indiener stelt dat kinderen die wonen, spelen en fietsen in het gebied onder de aanvliegroute van Lelystad Airport (zoals de Knarweg, Eendenweg, Vlotgrasweg, Larserweg etc.) zullen worden blootgesteld aan harde geluidspieken, fijnstof en mogelijk kerosineresidu. Deze blootstelling raakt	Defensie begrijp de zorgen van de indiener. Deze zorgen zijn belangrijk en worden serieus genomen. In deze fase gaat het vooral over de keuze tussen meerdere locaties en een eerste inschatting van de effecten. De effecten voor fietsers, kinderen, etc. zullen in een vervolgprocedure meer in detail onderzocht	Gezonde en veilige leefomgeving	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

	direct hun gezondheid, veiligheid, ontwikkeling en concentratie — met name tijdens buitenspelen en het zelfstandig fietsen van en naar school. Indiener maakt zich zorgen over de structurele impact van vliegverkeer op het welzijn van kinderen in dit gebied. Hoe worden deze kinderen beschermd tegen geluidsoverlast, luchtvervuiling en andere risico's die samenhangen met intensief vliegverkeer?	worden en gekeken of hier passende maatregelen voor getroffen kunnen worden.		
665	Indiener stelt vast dat op meerdere plaatsen in het planMER de tekstuele toelichting niet overeenkomt met de bijbehorende tabellen. Dit geldt onder andere voor tabellen 9-9 en 9-10 in paragraaf 9.2.2 van bijlage AVIII, waarin het aantal kwetsbare objecten binnen de contouren voor plaatsgebonden risico wordt weergegeven. Verzocht wordt om deze inconsistenties te verduidelijken en de gegevens waar nodig te corrigeren.	Defensie dankt de indiener voor de opmerkzaamheid. Dit betreft verschrijvingen en geen inhoudelijke fouten in de berekeningen. Deze verschrijvingen zullen worden hersteld in het planMER.	Gezonde en veilige leefomgeving	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
666	Indiener vreest voor negatieve gezondheidseffecten zoals gehoorschade bij hun werknemers als gevolg van de nabijheid van de start- en landingsbaan. Het personeel werkt veelvuldig buiten, of in agrarische bedrijfsgebouwen met beperkte isolatie, waardoor zij langdurig zullen worden blootgesteld aan zeer hoge geluidsniveaus afkomstig van militaire luchtvaart. Daarnaast bestaat de vrees dat werknemers dat de nodige gehoorbeschermende maatregelen voor onveilige situaties kunnen zorgen in combinatie met werken met machines en/of dieren, of dat werknemers elders werk zullen zoeken vanwege de verslechterde arbeidsomstandigheden.	Defensie begrijpt de zorg over mogelijke gehoorschade en de gevolgen voor arbeidsomstandigheden. Deze zorgen zijn belangrijk en worden serieus genomen. Defensie ontwerpt routes en vliegprocedures met het doel om geluidshinder zoveel mogelijk te beperken. Dit gebeurt binnen de kaders van bestaande wet- en regelgeving. In het planMER-onderzoek is uitgebreid gekeken naar geluidsniveaus en de effecten op de omgeving. De resultaten van dit onderzoek worden gebruikt om maatregelen te bepalen die hinder en risico's verminderen.	Gezonde en veilige leefomgeving	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
667	Indiener merkt op dat tijdens de informatieavond is gesteld dat boven een vlieghoogte van 1 km geen milieueffecten worden aangenomen, terwijl de daadwerkelijke vlieghoogtes nog niet zijn vastgesteld en F-35-motoren ook op 1 km hoogte duidelijk hoorbaar zijn; indiener verzoekt daarom om een herziening en uitbreiding van het geluidonderzoek, aangezien dit thans te beperkt en onvolledig is uitgevoerd.	In het planMER zijn de gegevens van de F-35 en de wettelijke voorschriften voor geluidmodellen toegepast. Er is daarom geen aanleiding om het geluidonderzoek te herzien. Het lijkt erop dat hier twee verschillende aspecten door elkaar worden gehaald: geluid en stikstof. Voor geluid geldt dat effecten van vliegbewegingen ook boven 1 km hoogte zijn meegenomen in de berekeningen, conform de	Gezonde en veilige leefomgeving	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

		geldende rekenmethoden. Het geluidsonderzoek is uitgevoerd op basis van de specifieke kenmerken van de F-35 en voldoet aan de wettelijke eisen. Voor stikstof is het inderdaad zo dat in vergunningstrajecten voor luchthavens emissies boven circa 900 meter niet worden meegenomen in de berekening van depositie, omdat deze op grote hoogte vrijkomen en zich over een veel groter gebied verspreiden. Dit staat los van het geluidsonderzoek. Op basis van deze informatie is er geen aanleiding om het geluidonderzoek uit te breiden of te herzien.		
668	Indiener merkt op dat de extra benodigde vluchten met straaljagers moeten plaatsvinden vanaf bestaande militaire vliegvelden, aangezien omwonenden daar bewust hebben gekozen om nabij een militair vliegveld te wonen.	Defensie is het niet eens met deze stelling. In het plan-MER-onderzoek zijn bestaande militaire vliegvelden zorgvuldig onderzocht. Uit deze analyse blijkt dat het uitvoeren van extra vluchten vanaf deze locaties leidt tot grotere negatieve effecten voor de omgeving dan de aangewezen locatie Lelystad Airport. Lelystad Airport is gekozen omdat dit in vergelijking met andere opties de minste nadelige effecten heeft en beter aansluit bij de operationele behoefte van de Krijgsmacht. Deze keuze is onderbouwd in het Ontwerp-NPRD en wordt verder uitgewerkt in de volgende fase.	Gezonde en veilige leefomgeving	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
669	De indiener vraagt om bescherming van bedrijfswoningen gelijk aan woonfuncties, voor wat betreft geluids- en milieunormen. En daarmee het aanwijzen van specifieke beschermingszones rond kwetsbare woonlocaties waarin militaire aanvliegroutes worden vermeden of waar vliegbewegingen op minimale hoogte en frequentie worden gehouden.	Voor directe omwonenden van Lelystad Airport zal de geplande komst van Defensie gevolgen hebben. Zodra de luchthaven in gebruik wordt genomen voor 2300 sorties voor jachtvliegtuigen zullen er nieuwe woningen of bedrijfswoningen in een van de beperkingengebieden voor geluid komen te liggen. In het planMER zijn op basis van meerdere scenario's berekend. In het planMER zijn de geluidseffecten in meerdere scenario's berekend. De precieze ligging van de beperkingengebieden zal in het kader van de wijziging van het luchthavenbesluit Lelystad moeten worden onderzocht en worden aangevraagd. Het meest dichtbij de luchthaven ligt de contour die overeenkomt met een waarde van 70	Gezonde en veilige leefomgeving	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

		dB(A) Lden. Op grond van het nu geldende luchthavenbesluit Lelystad is de hoofdregel dat binnen dit gebied woningen aan hun bestemming worden onttrokken. Er is een 'blijfrecht' voor de huidige woningeigenaren. Zij mogen in hun woning blijven wonen. Het blijfrecht is niet overdraagbaar aan anderen. Voor bedrijfswoningen geldt dat deze wel in het beperkingengebied van 70 dB(A) Lden mogen blijven. Defensie zal daarover in gesprek blijven met provincie, gemeente en huiseigenaren om tot een aanvaardbare oplossing te komen.		
670	Indiener wijst erop dat zijn/haar bedrijf dichtbij de landingsbaan en binnen de rode geluidszone is gevestigd, en tot op heden niet is geïnformeerd over de plannen met de F-35. Tijdens de informatiebijeenkomst bleven vragen over veiligheidszones en uitbreidingsplannen onbeantwoord. Indiener verzoekt om duidelijkheid en open communicatie, en wijst op de te verwachten overlast voor het motorsportbedrijf, waarbij geluid van F-35's de bedrijfsvoering en klandizie ernstig kan schaden.	Defensie betreurt dat de communicatie niet afdoende is geweest en tracht dit in het vervolg te verbeteren. In het vervolgproces zal met ondernemers en bewoners in de directe omgeving van de luchthaven contact op worden genomen, dan wel zullen zij worden uitgenodigd als er meer informatie bekend is voor de bedrijven ten noorden van het circuit geldt dat het kabinet in het addendum op het programma een voorkeursgebied heeft benoemd voor de ondersteunende faciliteiten van de F-35's. Onze rentmeesters gaan met de partijen die binnen dit voorkeursgebied vallen in gesprek. Op het addendum is een reactie mogelijk. De zienswijzeprocedure start begin 2026.	Gezonde en veilige leefomgeving	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
671	Indiener wijst erop dat de geluidscontouren in het planMER uitsluitend gemiddelde geluidsniveaus weergeven, terwijl de werkelijke piekbelastingen – zoals bekend van vliegbases Leeuwarden en Volkel – aanzienlijk hoger zijn. Er is veel gemelde hinder door geluid en trillingen van de F-35A. Bovendien is cruciale informatie over het frequentiespectrum van deze toestellen niet openbaar, wat een goede beoordeling van milieueffecten en daardoor de inspraak bemoeilijkt. Bekend is dat het geluid van de F-35A sterker en meer laagfrequent is dan dat van de F-16, met gezondheidsrisico's door resonantie	Defensie geeft inzicht in piekbelastingen via het geluidmeetnet bij Volkel en Leeuwarden. Op basis hiervan zijn ook globaal effecten te bepalen voor Lelystad. Daarnaast zullen de aan- en uitvliegroutes naar verwachting onderdeel uitmaken van een toekomstige milieueffectrapportage (MER) voor militair medegebruik van Lelystad Airport. Het vaststellen van een voorkeursroute is op dit moment nog niet aan de orde. Totdat deze vastgesteld zijn, kunnen er nog geen concrete uitspraken worden gedaan over exacte geluidsimpact, in de directe omgeving het vliegveld. Dergelijke zones	Gezonde en veilige leefomgeving	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

	en grotere reikwijdte. Indiener verzoekt om volledige transparantie over het geluidsspectrum en aanvullende beoordeling van de effecten van laagfrequent geluid.	zullen wel vastgesteld worden Er worden geen verdere gegevens versterkt over het geluidspectrum van de F-35 uit veiligheidsoverwegingen.		
672	Indiener wijst erop dat de planMER meerdere adviezen uit paragraaf 5.1.1 van het MER-advies van 29 mei 2024 niet heeft opgevolgd. Er lijkt bewust geen duidelijkheid te worden gegeven over de combinatie van civiele en militaire luchtvaart, waardoor de daadwerkelijke milieueffecten onvoldoende in beeld zijn gebracht.	Het advies van de Commissie m.e.r. is zorgvuldig gewogen. Het merendeel van de aanbevelingen is overgenomen, met nadruk op de aspecten die betrekking hebben op jachtvliegtuigen en de combinatie van civiele en militaire luchtvaart. Voor deze onderwerpen zijn meerdere scenario's in beschouwing genomen.	Gezonde en veilige leefomgeving	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
673	Indiener wijst op een inconsistente weergave van het aantal betrokken woningen in paragraaf 9.2.4 van het MER; tabel 9-11 vermeldt andere aantallen dan tabel 9-3. Indiener verzoekt om opheldering en correctie om verwarring te voorkomen.	Defensie dankt de indiener voor de opmerkzaamheid. Dit betreft verschrijvingen en geen inhoudelijke fouten in de berekeningen. Deze verschrijvingen zullen worden hersteld in het planMER.	Gezonde en veilige leefomgeving	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
674	Indiener wijst erop dat in de MER en het NPRD geen onderscheid wordt gemaakt tussen dB(A) en dB(C) bij de geluidsberekeningen van jachtvliegtuigen en is van mening dat dat een belangrijke tekortkoming is, aangezien dB(C) beter inzicht geeft in de geluidsdruk van lage frequenties. Indiener verzoekt om aanvullende berekeningen en rapportage op basis van dB(C).	Defensie begrijpt de zorg over het ontbreken van berekeningen in dB(C) en de wens om meer inzicht te krijgen in lage frequenties. In het planMER zijn de geluidsonderzoeken uitgevoerd volgens de gangbare methode. Daarbij zijn de resultaten berekend in dB(A), omdat deze waarde wettelijk wordt gebruikt en goed vergelijkbaar is met andere onderzoeken. Defensie heeft naar aanleiding van deze zienswijze geen aanvullende berekeningen in dB(C) uitgevoerd. De reden is dat dB(A) de standaardnorm is voor beoordeling en besluitvorming.	Gezonde en veilige leefomgeving	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
675	Indiener verzoekt om duidelijkheid over de gevolgen van de luchtruimherziening voor de voorgenomen uitvliegroutes OUT-10 en OUT-12 vanaf Lelystad Airport. Wat is de impact van de gewijzigde Schiphol-routes richting het zuiden op deze voorgenomen routes? Indiener maakt zich zorgen over toenemende geluidshinder voor leefomgeving en natuur (o.a. rondom Medemblik), zowel door oefenvluchten met F-35's als door commerciële luchtvaart. Indiener verzoekt om inzicht in de effecten van luchtruimherziening op deze	Voor de berekeningen in het planMER zijn aannames gedaan voor de vliegprocedures en de daarbij gehanteerde routes. Op basis van deze gemodelleerde routes kan het planMER een goed beeld geven voor het beoordelen van de verschillende luchthavens. In de volgende fase is het van belang dat voor deze luchthaven en voor dit type vliegtuigen routes in het luchtruim en vliegprocedures worden ontworpen en vastgesteld. Voor het ontwerpen en vaststellen van routes of vliegprocedures in het luchtruim zijn door de ministeries	Gezonde en veilige leefomgeving	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

	routes en de cumulatieve geluidsbelasting.	van IenW en Defensie afspraken gemaakt. Deze zijn opgenomen in het "Werkproces Wijzigingsproces luchtruim en vliegprocedures". Beide ministeries dragen namelijk gezamenlijk de verantwoordelijkheid voor de inrichting, het beheer en het gebruik van het Nederlandse luchtruim. Voordat routes of procedures op grond van de artikelen 5.10, tweede lid, of artikel 5.11 van de Wet luchtvaart kunnen worden vastgesteld, vindt er een uitgebreid en zorgvuldig proces plaats. Voor het ontwerpen van routes wordt gekeken naar vliegveiligheid, technisch-operationele aspecten, de effecten voor omwonenden en de leefomgeving. Tijdens de ontwerpfase worden opties vervolgens vergeleken, gewogen en zal er ook participatie voor luchtruimgebruikers en belanghebbenden zijn.		
676	Indiener vraagt om verduidelijking van de wijze waarop nieuwbouw/ bestaande woningbouw rondom Lelystad, bijvoorbeeld Zuiderhage of Sidhadorp, is meegenomen in het MER. Het is onduidelijk in hoeverre cumulatieve geluidniveaus – inclusief de invloed van jachtvliegtuigen – zijn beoordeeld. Indiener verzoekt om inzicht in de aanvaardbaarheid van de geluidsituatie, of het onderzoeksgebied voldoende ruim is opgezet in het kader van artikel 3.38 Bkl, en of verruiming van de geluidzone van Lelystad Airport is voorzien (grondgebonden geluid, jetblast), inclusief bijbehorende geluidproductieplafonds.	Data rondom woningbouw komt uit het BAG (Basisregistratie Adressen en Gebouwen) (voor bestaande woningen) en de woondeals of omgevingsvisies voor nieuwe plannen. Deze laatste zijn op hoofdlijnen meegenomen. Er heeft geen cumulatief onderzoek met andere bronnen (dan luchtvaart) plaatsgevonden. In de Aanvulling op het planMER is nader inzicht geboden in het toekomstige ruimtebeslag van de luchthaven. De berekening van grondgebonden geluid vindt plaats in een vervolgfase, omdat de inrichtingstekening dan beschikbaar is. Of aanpassing van de geluidzone noodzakelijk is, zal op dat moment blijken.	Gezonde en veilige leefomgeving	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
677	Indiener verzoekt om inzicht in de te verwachten laagfrequente geluidniveaus van de F-35, en hoe deze zich verhouden tot de NSG-richtlijn voor laagfrequent geluid en de 'Vercammen'-curves. In het kader van de ontwikkeling van Zuiderhage is dit belangrijk om te kunnen bepalen of aanvullende eisen aan geluidisolatie noodzakelijk zijn. Afhankelijk van de uitkomsten kunnen	Deze analyses zijn niet uitgevoerd in dit onderzoek. Het gaat in dit onderzoek het bepalen van een Voorkeursalternatief en inzicht in de effecten op hoofdlijnen. In vervolgstudies (en procedures) kan samen met Defensie beschouwd worden in hoeverre mitigerende maatregelen bij onder andere nieuwe woningbouwplannen nodig zijn. Deze ontwikkelingen liggen	Gezonde en veilige leefomgeving	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

	mitigerende maatregelen overwogen worden.	echter niet in de hoogste geluidscategorieën die inzichtelijk zijn gemaakt.		
678	Indiener maakt zich zorgen over mogelijke gezondheidsrisico's, met name verhoogde kankerincidentie rond defensievliegvelden. Het bestaande GGD-onderzoek waarin wordt gesteld dat er daarvoor geen sprake is van een verhoogd risico wordt als onvoldoende fijnmazig gesteld. Gezien de langdurige aanwezigheid van medewerkers en omwonenden nabij Lelystad Airport verzoekt indiener om aanvullend onderzoek naar gezondheidsrisico's.	Defensie begrijpt de zorgen over de effecten van defensieactiviteiten op de gezondheid. Deze aspecten worden meegenomen in het planMER-onderzoek, inclusief de beoordeling van lange termijneffecten. Bij de verdere uitwerking van het NPRD wordt gestreefd naar het beperken van overlast, het gebruik van heldere en vaste aanvliegroutes en het hanteren van realistische brondata. Daarbij wordt ook gekeken naar hinderbeperkende maatregelen en afstemming met de omgeving.	Gezonde en veilige leefomgeving	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
679	Indiener verzoekt om duidelijkheid over welke concrete (preventieve) mitigerende (isolatie)maatregelen beschikbaar zijn voor bewoners en bedrijven (binnen en buiten de geluidscontouren die recht geven op bescherming) die onevenredig worden geraakt. Tevens wordt verzocht om het opstarten van een gebiedsproces om per situatie te bekijken welke mitigerende oplossingen (isolatie, gehoorbescherming etc.) mogelijk zijn om de negatieve effecten te beperken.	Defensie treft geluidwerende maatregelen binnen de wettelijke geluidscontouren. Dit gebeurt op basis van de geldende normen en kaders. Buiten deze contouren zijn op dit moment geen wettelijke verplichtingen voor isolatie of andere fysieke maatregelen. Daarom onderneemt Defensie daar geen actie op. Voor schade door waardevermindering als gevolg van overheidsoptreden bestaat een wettelijke regeling voor nadeelcompensatie. Dit is bedoeld om schade te vergoeden die niet tot het normale maatschappelijke risico behoort. Een verzoek hiervoor kan worden ingediend bij het bevoegd gezag. Dit wordt beoordeeld volgens de wettelijke criteria. In het planMER-onderzoek en het NPRD wordt onderzocht hoe geluidshinder kan worden beperkt. Daarbij kijkt Defensie naar maatregelen die passen binnen de wet en die de leefomgeving zo veel mogelijk beschermen.	Gezonde en veilige leefomgeving	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
680	Indiener wijst erop dat in de planMER enkel de geluidbelasting van vliegbewegingen is meegenomen, terwijl omwonenden ook hinder ondervinden van grondgeluid/ grondgebonden geluid, zoals het stationair- en warmdraaien van vliegtuigen. Dit industriegeluid valt buiten de huidige contouren, maar zal later in het bestemmingsplan worden vastgelegd. Indiener verzoekt	Grondgebonden geluid is globaal in beeld gebracht in het planMER (zie bijlage B13). Dit kan nog niet gedetailleerd, omdat geen indeling en inrichting van het vliegveld bekend is. Dit zal in de vervolgfase uitgewerkt worden en kan dan inzichtelijk worden gemaakt.	Gezonde en veilige leefomgeving	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

	dat de wijziging van deze contour door de komst van de F-35 nu al wordt meegenomen in de planMER.			
681	Indiener merkt op dat de claim dat bij Lelystad Airport 'relatief weinig hinder' wordt veroorzaakt niet is onderbouwd met objectieve data. Gezien het zware geluid van de F-35 en het intensieve trainingsgebruik, is het zorgwekkend dat de concrete effecten nog onbekend en niet onderzocht zijn. Indiener verzoekt om helderheid hierover.	In het planMER zijn de effecten voor meerdere locaties in beeld gebracht voor toename gebruik jachtvliegtuigen. Hieruit blijkt objectief dat bij Lelystad de minste hinder in aantallen woningen te verwachten is. Dit betekent echter niet dat deze hinder niet leidt tot negatieve effecten. Deze zijn ook in beeld gebracht en in de vervolgprocedures zal ook nader gekeken worden naar maatregelen om deze hinder zoveel mogelijk te beperken, bijvoorbeeld door situering van de vliegroutes.	Gezonde en veilige leefomgeving	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
682	Indiener uit zorgen over geluidsoverlast. Met name het feit dat het vliegcircuit niet lijkt te zijn meegenomen in de geluidscontouren. Indiener merkt op dat hierdoor mogelijk twee keer geluidoverlast optreedt per landing, wat momenteel niet inzichtelijk is gemaakt. Indiener verzoekt om toelichting en aanvulling van de geluidsanalyse in het planMER.	De gebruikte modellen en uitgangspunten zijn beschreven in bijlagen AVIII en AXVI tot en met AXVIII planMER deel A. Hierin staan ook de uitgangspunten voor de routes en hoogte beschreven en weergegeven. In de berekening zijn ook de effecten van vliegcircuit meegenomen. In de volgende fase is het van belang dat voor deze luchthaven en voor dit type vliegtuigen routes in het luchtruim en vliegprocedures worden ontworpen en vastgesteld. Voor het ontwerpen en vaststellen van routes of vliegprocedures in het luchtruim zijn door de ministeries van IenW en Defensie afspraken gemaakt. Deze zijn opgenomen in het "Werkproces Wijzigingsproces luchtruim en vliegprocedures". Beide ministeries dragen namelijk gezamenlijk de verantwoordelijkheid voor de inrichting, het beheer en het gebruik van het Nederlandse luchtruim. Voordat routes of procedures op grond van de artikelen 5.10, tweede lid, of artikel 5.11 van de Wet luchtvaart kunnen worden vastgesteld, vindt er een uitgebreid en zorgvuldig proces plaats. Voor het ontwerpen van routes wordt gekeken naar vliegveiligheid, technisch-operationele aspecten, de effecten voor omwonenden en de leefomgeving. Tijdens de ontwerpfase worden opties	Gezonde en veilige leefomgeving	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

		vervolgens vergeleken, gewogen en zal er ook participatie voor luchtruimgebruikers en belanghebbenden zijn.		
683	Indiener pleit voor toepassing van gelijke geluidsnormen als bij andere militaire vliegbases om (onnodige) sloop van woningen rond Lelystad Airport te voorkomen. Uit vergelijking met Leeuwarden en Volkel blijkt dat op Lelystad een strengere norm van 70 Lden geldt vanwege het gebruik van Lden in plaats van Ke. Indiener verzoekt om aanpassing van de normering naar die van bestaande militaire velden conform het gelijkheidsbeginsel.	Lelystad Airport is een burgerluchthaven van nationale betekenis en daarom is ook de wet- en regelgeving voor burgerluchthavens van toepassing. Voor de geluidbelasting van burgerluchthavens wordt de dosismaat Lden gebruikt. Ook bij militaire luchthavens zal de dosismaat Ke (Kosteneenheden) worden vervangen door die van de Lden. Voor directe omwonenden van Lelystad Airport Lelystad Airport zal de geplande komst van Defensie gevolgen hebben. Zodra de luchthaven in gebruik wordt genomen voor 2300 sorties voor jachtvliegtuigen zullen er nieuwe woningen of bedrijfswoningen in een van de beperkingengebieden voor geluid komen te liggen. In het planMER zijn de geluidseffecten in meerdere scenario's berekend. De precieze ligging van de beperkingengebieden zal in het kader van de wijziging van het Luchthavenbesluit Lelystad moeten worden onderzocht en worden aangevraagd. Het meest dichtbij de luchthaven ligt de contour die overeenkomt met een waarde van 70 dB(A) Lden. Op grond van het nu geldende Luchthavenbesluit Lelystad is de hoofdregel dat binnen dit gebied woningen aan hun bestemming worden onttrokken. Er is een 'blijfrecht' voor de huidige woningeigenaren. Zij mogen in hun woning blijven wonen. Het blijfrecht is niet overdraagbaar aan anderen. Voor bedrijfswoningen geldt dat deze wel in het beperkingengebied van 70 dB(A) Lden mogen blijven. Op basis van de Regeling geluidwerende voorzieningen 1997 komen woningen die binnen de 40Ke-contour liggen in aanmerking voor geluidsisolerende maatregelen..	Gezonde en veilige leefomgeving	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
684	Indiener wijst erop dat rond bestaande vliegbases veel klachten bestaan over geluids- en trillingshinder van de F-35.	Defensie begrijpt de zorg over geluid en trillingen van de F-35 en de mogelijke gevolgen voor woningen. Deze	Gezonde en veilige leefomgeving	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

	Standaard geluidsisolatie, ontwikkeld voor de F-16, blijkt vaak onvoldoende tegen het sterkere laagfrequente geluid van de F-35. Indiener verzoekt om beoordeling van de noodzaak voor aanvullende isolatiemaatregelen.	zorg is belangrijk en wordt meegenomen in de beoordeling van geluideffecten. Defensie past geluidwerende voorzieningen toe volgens de Regeling geluidwerende voorziening militaire luchthavens uit 2015. Deze regeling stelt eisen aan de maximale geluidsniveaus binnen woningen. De bron van het geluid, zoals een F-16 of F-35, verandert deze norm niet. Het doel blijft dat de binnenwaarde voldoet aan de wettelijke grens. Defensie blijft zich verder inzetten om hinder zoveel mogelijk te beperken door zorgvuldig ontworpen routes en procedures.		
685	Indiener wijst erop dat o.a. nieuwbouwwijk Zuiderhage en/of Natuurpark Lelystad wordt blootgesteld aan hoge piekgeluiden en langdurig grondgebonden geluid, waaronder van proefdraaiende motoren en startende jachtvliegtuigen. Volgens het planMER ligt het grondgeluid tussen 43 en 50 dB, wat duidt op aanzienlijke blootstelling aan laagfrequent geluid. Indiener verzoekt om een nadere beoordeling en passende mitigerende maatregelen.	Het planMER (en het NPRD) is opgesteld voor om een locatie aan te kunnen wijzen voor het gebruik door jachtvliegtuigen. Ook is een eerste inzicht in de effecten in beeld gebracht. In de vervolgprocedures zal in meer detail naar invulling, bijvoorbeeld de routes en inrichting van het gebied, waardoor gedetailleerdere berekeningen en mogelijke mitigerende maatregelen bepaald kunnen worden. Hierbij wordt de omgeving ook betrokken.	Gezonde en veilige leefomgeving	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
686	Indiener stelt dat de combinatie met burgerluchtvaart zal leiden tot een onaanvaardbare toename van de geluidsbelasting in een al zwaarbelaste regio. Indiener verzoekt Defensie om geen medewerking te verlenen aan de opening van Lelystad Airport, in welke vorm dan ook.	Defensie begrijpt de zorg over een mogelijke toename van geluidsbelasting door de combinatie van militaire en burgerluchtvaart. Deze zorg is belangrijk en wordt meegenomen in het proces. In het planMER zijn daarom ook de effecten van militair gebruik samen met groothandelsverkeer beoordeeld. Het besluit over het openen van Lelystad Airport en het groothandelsverkeer ligt bij het kabinet	Gezonde en veilige leefomgeving	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
687	Indiener geeft aan dat zijn agrarische onderneming afhankelijk is van een rustige, stabiele omgeving. Geluidsoverlast, verstoorde ecosystemen en risico's op vervuiling bedreigen de bedrijfsvoering. Daarnaast conflicteren vogelwerende maatregelen van de luchthaven met het toegepaste agrarisch natuurbeheer en duurzaam bodembeheer. Indiener verzoekt om bescher-	Defensie begrijpt de zorgen over geluid, verstoring van natuur en risico's op vervuiling voor de bedrijfsvoering. Ook is bekend dat maatregelen om vogels te weren kunnen botsen met agrarisch natuurbeheer en duurzaam bodembeheer. Deze aandachtspunten zijn belangrijk en worden meegenomen in de verdere uitwerking van de behoefte. Op basis van ervaringen bij bestaande vliegvelden ziet Defensie dat veel	Gezonde en veilige leefomgeving	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

	ming van het agrarisch gebruik en passende afstemming van mitigerende maatregelen.	agrarische activiteiten vaak goed kunnen blijven bestaan. Per situatie wordt bekeken of gebruik en maatregelen verenigbaar zijn. In het planMER zijn verschillende alternatieven onderzocht. Daaruit blijkt dat de gekozen uitbreiding bij Lelystad Airport de minste effecten heeft op de omgeving. Op basis van dit onderzoek is Defensie van mening dat de uitbreiding uitvoerbaar is, met aandacht voor de genoemde punten. Bij de verdere uitwerking wordt afgestemd met medeoverheden en andere belanghebbenden.		
688	Indiener vraagt zich af of het geluid van de F-35 past binnen de bestaande geluidszone van Lelystad Airport, die gebaseerd is op civiel gebruik en uitgedrukt in Lden. Uit de onderzoeken in het MER blijkt dat de geluidruimte aanzienlijk groter wordt dan eerder vastgesteld. Ter vergelijking: bij Vliegbasis Leeuwarden zijn al contouren vastgesteld voor F-35-verkeer. Indiener verzoekt om een onderbouwde vergelijking en toetsing aan de bestaande contour.	Het geluid van de F-35 past niet binnen de bestaande geluidszone van Lelystad Airport, omdat deze zone is gebaseerd op civiel gebruik en uitgedrukt in Lden. Dit is ook zichtbaar in het planMER gemaakt. Na vaststelling van het NPRD zal het luchthavenbesluit van Lelystad Airport moeten worden aangepast. Daarvoor worden nieuwe berekeningen uitgevoerd op basis van de definitieve routes, operationele inzet en inrichting van het terrein.	Gezonde en veilige leefomgeving	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
689	Indiener wijst erop dat ook buiten de officiële geluidscontouren scholen, kinderopvanglocaties, woningen, bedrijven en personen die buiten verblijven blootgesteld kunnen worden aan hinderlijke geluidspieken. Bescherming via afschermingsmaatregelen of gehoorbescherming is buiten deze zones niet vanzelfsprekend, terwijl gezondheidsrisico's – ook buiten gehoorschade – niet uitgesloten zijn. Indiener verzoekt om bredere aandacht voor deze effecten en passende beschermingsmaatregelen.	De effecten zijn buiten de gepresenteerde contouren minder groot, maar ook hier kan hinder ervaren worden. In de vervolgfase zal in meer detail berekeningen uitgevoerd worden en ook de bredere omgeving meegenomen worden. Ook bij het nemen van mogelijke maatregelen.	Gezonde en veilige leefomgeving	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
690	Indiener merkt op dat de geluidsoverlast van F-35 jachtvliegtuigen een ernstige verstoring kan vormen voor het dagelijks beoefenen van Transcendente Meditatie (TM). Hoewel meditatie in principe ook bij omgevingsgeluid mogelijk is, kan excessief geluid het proces van transcenderen merkbaar verminderen of verhinderen. Indiener verzoekt om hiermee rekening te hou-	Defensie begrijpt de zorg dat het geluid van F-35-toestellen invloed kan hebben op het beoefenen van meditatie of andere activiteiten in de omgeving. In de volgende fase worden geluidsniveaus verder onderzocht en waar mogelijk maatregelen besproken om hinder te beperken. Dit gebeurt in overleg met medeoverheden en de omgeving. Tegelijkertijd is	Gezonde en veilige leefomgeving	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

	den bij het bepalen van geluidsniveaus en bij eventuele mitigerende maatregelen.	het belangrijk te benadrukken dat Defensie gebonden is aan wettelijke kaders en operationele eisen. Het volledig voorkomen van geluidshinder is in de praktijk niet mogelijk. Mocht in de toekomst blijken dat bepaalde functies en activiteiten niet goed verenigbaar zijn met het gebruik van het gebied, dan kan de indiener – indien sprake is van aantoonbare schade – een verzoek om planschade indienen. Dit wordt dan beoordeeld volgens de geldende wet en regelgeving.		
691	Uit vergelijking met Leeuwarden en Volkel blijkt dat op Lelystad een strengere norm van 70 Lden geldt vanwege een overgang van Ke naar Lden. De planMER biedt onvoldoende duidelijkheid over welke systematiek daadwerkelijk wordt gehanteerd (Ke of Lden) voor Lelystad Airport. Deze onduidelijkheid leidt tot rechtsonzekerheid voor inwoners en bedrijven.	In het planMER zijn voor de toename van de jachtvliegtuigcapaciteit zowel militaire als burgerluchthavens onderzocht. Voor de normering van burgerluchthavens wordt de dosismaat Lden gebruikt, terwijl voor militaire luchthavens nog de oudere dosismaat Ke (Kosteneenheden) wordt gebruikt. Voor militaire luchthavens zal de overgang van Ke naar Lden nog worden gemaakt. Voor de vergelijking van de milieueffecten zijn alle luchthavens in Lden doorgerekend. Op Lelystad Airport is de Lden de verplichte dosismaat. De 70 dB(A) Lden-contour is hierbij leidend, omdat Lelystad Airport een burgerluchthaven van nationale betekenis is. Voor civiele luchthavens schrijft de Wet luchtvaart en het Besluit burgerluchthavens voor dat binnen deze contour geen nieuwe geluidgevoelige functies mogen worden toegestaan. Deze norm vormt daarmee het juridische kader voor ruimtelijke beperkingen rondom de luchthaven.	Gezonde en veilige leefomgeving	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
692	Indiener dient de zienswijze in met betrekking tot de aanwijzing van Lelystad Airport als voorkeurslocatie en wijst op de grote persoonlijke en bedrijfsmatige onzekerheid die dit met zich meebrengt. Als één van de woningen binnen de zone met maximale geluidsoverlast, of omwonende daarvan, waar in de toekomst geen woonfunctie meer zal zijn toegestaan, ervaart indiener dagelijkse zorgen over de	De aanwijzing van Lelystad Airport door het kabinet als locatie waar Defensie jachtvliegtuigen gaat stationeren en opereren, is tot stand gekomen na uitgebreid onderzoek. Voor directe omwonenden van Lelystad Airport Lelystad Airport zal de geplande komst van Defensie gevolgen hebben. Zodra de luchthaven in gebruik wordt genomen voor 2300 sorties voor jachtvliegtuigen zullen er nieuwe woningen of bedrijfswoningen	Gezonde en veilige leefomgeving	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

	gevolgen voor het eigen leven, werk en woonomgeving.	in een van de beperkingengebieden voor geluid komen te liggen. In het planMER zijn de geluidseffecten in meerdere scenario's berekend. De precieze ligging van de beperkingengebieden zal in het kader van de wijziging van het Luchthavenbesluit Lelystad moeten worden onderzocht en worden aangevraagd. Het meest dichtbij de luchthaven ligt de contour die overeenkomt met een waarde van 70 dB(A) Lden. Op grond van het nu geldende Luchthavenbesluit Lelystad is de hoofdregel dat binnen dit gebied woningen aan hun bestemming worden onttrokken. Er is een 'blijfrecht' voor de huidige woningeigenaren. Zij mogen in hun woning blijven wonen. Het blijfrecht is niet overdraagbaar aan anderen. Voor bedrijfswoningen geldt dat deze wel in het beperkingengebied van 70 dB(A) Lden mogen blijven. Op basis van de Regeling geluidwerende voorzieningen 1997 komen woningen die binnen de 40Ke-contour liggen in aanmerking voor geluidsisolerende maatregelen.		
693	Indiener dient de zienswijze in met betrekking tot de aanwijzing van Lelystad Airport als voorkeurslocatie en wijst op de grote onrust die is ontstaan door communicatie vanuit Defensie. In brieven aan omwonenden wordt gesteld dat bij de combinatie van 10.000 civiele vluchten en 2.300 F-35-sortees maximaal 10 woningen/bedrijven binnen de 70 Lden-contour vallen, waar wonen niet is toegestaan. Deze mededeling wijkt af van het kabinetsbesluit dat alleen gaat over jachtvliegtuigen en wordt ervaren als zeer onzorgvuldig en schend het vertrouwen in Defensie als betrouwbare gesprekspartner.	Defensie betreurt dat eerdere communicatie onrust heeft veroorzaakt en het vertrouwen in het proces heeft geschaad. De opmerkingen en de zorgen van omwonenden zijn begrijpelijk en worden serieus genomen. Defensie heeft naar aanleiding van onzorgvuldige communicatie het gesprek gevoerd met de Club Direct Omwonenden en blijft in overleg met ze om zorgen tijdig te bespreken en het vertrouwen in een zorgvuldig proces te herstellen.	Gezonde en veilige leefomgeving	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
694	Indiener stelt dat de vliegbewegingen en geluidbelasting van Schiphol niet zijn meegenomen in de berekeningen, terwijl dit verkeer ter hoogte van Flevoland (o.a. Swifterbant) wel degelijk hoorbaar is. Hierdoor wordt onvoldoende	Het planMER is gericht op objectieve vergelijking van alternatieven en eerste impact op de fysieke leefomgeving. Er zijn in deze fase nog geen cumulatieve berekeningen uitgevoerd. Voor de berekeningen in het planMER zijn aannames gedaan voor de	Gezonde en veilige leefomgeving	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

	rekening gehouden met cumulatie van geluidseffecten en is de gekozen referentiesituatie onjuist. Conclusie is dat het planMER onvolledig is en geen realistisch beeld geeft van de te verwachten cumulatie van milieueffecten.	vliegprocedures en de daarbij gehanteerde routes. Op basis van deze gemodelleerde routes kan het planMER een goed beeld geven voor het beoordelen van de verschillende luchthavens. In de volgende fase is het van belang dat voor deze luchthaven en voor dit type vliegtuigen routes in het luchtruim en vliegprocedures worden ontworpen en vastgesteld. Voor het ontwerpen en vaststellen van routes of vliegprocedures in het luchtruim zijn door de ministeries van IenW en Defensie afspraken gemaakt. Deze zijn opgenomen in het "Werkproces Wijzigingsproces luchtruim en vliegprocedures". Beide ministeries dragen namelijk gezamenlijk de verantwoordelijkheid voor de inrichting, het beheer en het gebruik van het Nederlandse luchtruim. Voordat routes of procedures op grond van de artikelen 5.10, tweede lid, of artikel 5.11 van de Wet luchtvaart kunnen worden vastgesteld, vindt er een uitgebreid en zorgvuldig proces plaats. Voor het ontwerpen van routes wordt gekeken naar vliegveiligheid, technisch-operationele aspecten, de effecten voor omwonenden en de leefomgeving. Tijdens de ontwerpfase worden opties vervolgens vergeleken, gewogen en zal er ook participatie voor luchtruimgebruikers en belanghebbenden zijn.		
695	Indiener stelt dat het Ontwerp planMER ten onrechte uitgaat van beperkte geluidshinder rond Lelystad Airport vanwege de lage bevolkingsdichtheid. Dit doet geen recht aan de belangen en gezondheid van de bewoners die er wél wonen. Er is o.a. onvoldoende aandacht voor mogelijke gezondheidseffecten, zoals langdurige geluidsblootstelling en slaapverstoring.	In het planMER zijn de effecten voor meerdere locaties in beeld gebracht voor toename gebruik jachtvliegtuigen. Hieruit blijkt objectief dat bij Lelystad de minste hinder in aantallen woningen te verwachten is. Dit betekent echter niet dat deze hinder niet leidt tot negatieve effecten. Deze zijn ook in beeld gebracht en in de vervolgprocedures zal ook nader gekeken worden naar maatregelen om deze hinder zoveel mogelijk te beperken, bijvoorbeeld door situering vliegroutes.	Gezonde en veilige leefomgeving	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
696	De planMER houdt onvoldoende rekening met de groeipotentie van Lelystad Airport. Er wordt uitgegaan van slechts	In het planMER zijn naast alleen militairvliegverkeer drie scenario's met burgerluchtvaart meegenomen: 10.000	Gezonde en veilige leefomgeving	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

	10.000 civiele vliegbewegingen, terwijl eerdere marktverkenningen spreken over 60.000 tot 90.000 vliegbewegingen per jaar. In combinatie met 2.300 militaire sorties kan dit leiden tot forse milieubelasting. De planMER dient ook de gevolgen van deze verwachte groei te onderzoeken, zodat het volledige milieueffect realistisch wordt ingeschat.	extra vluchten, 25.000 extra vluchten en 45.000 extra vluchten. Dit is afgestemd met de luchthaven en Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat.		
697	De geluidseffecten van F-35-bewegingen vanaf luchthaven Woensdrecht kunnen significante impact hebben op woongebieden in Vlaanderen, met name de gemeente Essen. Om deze impact goed te beoordelen, moeten aanvullend ook de 45 dB Lden-en eventueel 40 dB Lnight-contouren (WHO-richtwaarden voor hinder en slaapverstoring) worden weergegeven in het MER. De huidige informatie is onvoldoende om de gevolgen eenduidig vast te stellen.	Bij vliegtuigen en jachtvliegtuigen is het gebruikelijk om niet ook naar belastingen lager dan 55 dB te kijken. In het planMER zijn de effecten van 50 dB en 48 dB ook inzichtelijk gemaakt om hindereffecten breder te beschouwen. Daarnaast is Woensdrecht niet gekozen als Voorkeursalternatief en is het niet nodig om nu specifiek extra analyses hiervoor op te nemen.	Gezonde en veilige leefomgeving	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
698	Indiener verwijst naar onderzoeken van het RIVM (2020) en diverse GGD'en (2023), waaruit blijkt dat vliegtuiggeluid in toenemende mate leidt tot ernstige hinder en slaapverstoring bij omwonenden. Dit geldt zowel rond civiele als militaire luchthavens. Specifiek voor de F-35 constateren de GGD'en dat er nog weinig gezondheidsdata beschikbaar zijn, maar adviseren zij aanvullend onderzoek vanwege aanhoudende zorgen over geluidsoverlast en mogelijke luchtvervuiling. Indiener pleit voor aanvullend gezondheidsonderzoek en dat deze gezondheidsrisico's nadrukkelijker worden meegenomen in de besluitvorming.	De onderzoeken zijn bij Defensie bekend en zijn onderdeel van de besluitvorming m.b.t. locatiekeuze en vliegprocedures. Defensie begrijpt de zorg over geluidshinder en de mogelijke gevolgen voor gezondheid, slaap en woningwaarde. Deze zorgen zijn belangrijk en worden serieus meegenomen in het vervolgproces. In het planMER-onderzoek zijn de effecten op de fysieke leefomgeving beschreven en zijn verschillende alternatieven vergeleken. In de vervolgfase wordt dit verder uitgewerkt. Dan wordt gedetailleerd gekeken naar het routeontwerp en het ontwerp van de vliegbasis. Waar mogelijk worden maatregelen getroffen om geluidshinder te beperken. Defensie vindt het belangrijk dat gezondheidseffecten goed worden meegenomen in de besluitvorming. Daarom start het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM) in 2026, in opdracht van Defensie, een onderzoek naar de impact van het geluid van de F-35 op de gezondheid. De resultaten van dit onderzoek worden betrokken bij	Gezonde en veilige leefomgeving	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

		het verdere proces. Daarnaast blijft Defensie in overleg met medeoverheden en omgeving om zorgen te bespreken en oplossingen te zoeken..		
699	Indiener maakt bezwaar tegen de komst van F-35's vanwege de al bestaande geluidsoverlast in Lelystad. Extra vlieglawaai wordt als onaanvaardbaar ervaren. Indiener pleit voor meer focus op vrede en minder op militarisering.	Defensie begrijpt de zorg over geluidsoverlast en de wens om meer aandacht te geven aan vrede. Deze punten zijn belangrijk en worden serieus meegenomen. Defensie deelt de overtuiging dat vrede en veiligheid centraal moeten staan. Juist daarom is versterking van de krijgsmacht nodig om Nederland en bondgenoten te beschermen in een verslechterde geopolitieke situatie. In het planMER-onderzoek zijn verschillende alternatieven onderzocht. Op basis van deze onderzoeken is Lelystad Airport gekozen als voorkeurslocatie, omdat deze locatie vergeleken met andere opties de minste negatieve effecten op de omgeving heeft. Het NPRD is mede op deze afweging gebaseerd. Het voorkeursalternatief om circa 2.300 militaire vluchten vanaf Lelystad Airport uit te voeren wordt niet heroverwogen. Defensie blijft in overleg met regionale partners om de uitvoering zorgvuldig vorm te geven en om geluidseffecten zo veel mogelijk te beperken.	Gezonde en veilige leefomgeving	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
700	Indiener verwacht aanzienlijke geluidshinder van laagvliegroutes rond Lelystad Airport, met name door F-35-vluchten. Hoewel de woning buiten de 70 Lden-contour ligt, wordt gevreesd dat ook daarbuiten ernstige hinder zal optreden. Indiener verzoekt daarom dat Defensie expliciet de geluidseffecten buiten de rekenkundige geluidscontouren in kaart brengt, zeker gezien de laagfrequente pieken van de F-35.	Defensie begrijpt de zorgen van de indiener. In het planMER zijn de effecten tot en met 48dB(A) inzichtelijk gemaakt. Voor de berekeningen in het planMER zijn aannames gedaan voor de vliegprocedures en de daarbij gehanteerde routes. Op basis van deze gemodelleerde routes kan het planMER een goed beeld geven voor het beoordelen van de verschillende luchthavens. In de volgende fase is het van belang dat voor deze luchthaven en voor dit type vliegtuigen routes in het luchtruim en vliegprocedures worden ontworpen en vastgesteld. Voor het ontwerpen en vaststellen van routes of vliegprocedures in het luchtruim zijn door de ministeries van IenW en Defensie afspraken gemaakt. Deze zijn opgenomen in het	Gezonde en veilige leefomgeving	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

		"Werkproces Wijzigingsproces luchtruim en vliegprocedures". Beide ministeries dragen namelijk gezamenlijk de verantwoordelijkheid voor de inrichting, het beheer en het gebruik van het Nederlandse luchtruim. Voordat routes of procedures op grond van de artikelen 5.10, tweede lid, of artikel 5.11 van de Wet luchtvaart kunnen worden vastgesteld, vindt er een uitgebreid en zorgvuldig proces plaats. Voor het ontwerpen van routes wordt gekeken naar vliegveiligheid, technisch-operationele aspecten, de effecten voor omwonenden en de leefomgeving. Tijdens de ontwerpfase worden opties vervolgens vergeleken, gewogen en zal er ook participatie voor luchtruimgebruikers en belanghebbenden zijn.		
701	Indiener verzoekt dat, mocht het besluit tot stationering van F-35's op Lelystad Airport worden genomen, er allereerst een geluidsmeetnet wordt aangelegd. Dit meetnet dient ook regelmatig duurmetingen van laagfrequent geluid uit te voeren, als basis voor het plannen van effectieve geluidsmitigerende maatregelen op het vliegveld en in de omgeving.	Geluidsmeetnetten worden momenteel toegepast rond bestaande militaire vliegvelden zoals Leeuwarden, Volkel en Gilze-Rijen, en bij civiele luchthavens zoals Eindhoven Airport. Voor Lelystad Airport is nog niet besloten of een geluidsmeetnet zal worden gerealiseerd, maar mocht de stationering van F-35's een officieel akkoord krijgen, dan zal de mogelijkheid voor geluidsmeetnetten of andere apparatuur voor geluidsmetingen worden meegenomen in de verdere planuitwerking. Militair medegebruik van Lelystad Airport moet altijd plaatsvinden binnen de kaders van het luchthavenbesluit. Defensie neemt deze grenzen uiterst serieus en zal daarbij zoveel mogelijk rekening proberen te houden met omwonenden. Bij de verdere besluitvorming over geluidsmetingen zal dan ook nadrukkelijk aandacht worden besteed aan transparantie, monitoring en communicatie richting de omgeving.	Gezonde en veilige leefomgeving	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
702	Indiener wijst op het belang van Transcendente Meditatie. Deze praktijk wordt gezien als een wetenschappelijke methode om vrede en harmonie in de samenleving te bevorderen. Indiener stelt dat het col-	Defensie waardeert de suggestie om alternatieve methoden, zoals Transcendente Meditatie, te benutten om vrede en harmonie te bevorderen. Het kabinet heeft echter besloten dat versterking van de krijgsmacht ook op	Gezonde en veilige leefomgeving	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

	lectieve bewustzijn van Nederland positief beïnvloed kan worden, waardoor de inzet van milieubelastende F-35 straaljagers overbodig zou zijn. Indiener pleit ervoor deze kennis actief te benutten als alternatief voor militaire middelen. Maar maakt zich gezien de te verwachten geluidshinder zorgen of deze methode nog in de buurt van Lelystad kan worden beoefend.	Lelystad Airport noodzakelijk is om Nederland en bondgenoten te beschermen in een verslechterde geopolitieke situatie en ook op deze manier te werken aan vrede en veiligheid. In de verdere uitwerking wordt in overleg met belanghebbenden gekeken naar maatregelen om de (geluids)hinder zoveel mogelijk te beperken.		
703	Indiener wijst erop dat Defensie stelt dat het geluid van de F-35 vergelijkbaar is met dat van de F-16, terwijl praktijkervaringen in binnen- en buitenland wijzen op aanzienlijk hogere geluidsniveaus. Zij vragen om een volledig, transparant en feitelijk onderbouwd onderzoek naar de werkelijke geluidseffecten van de F-35.	Het verzoek om een volledig en transparant onderzoek naar de geluidseffecten van de F-35 is begrijpelijk. In het planMER is gewerkt met de beschikbare en actuele geluidsprofielen van de F-35, die aantoonbaar verschillen van die van de F-16. De berekeningen zijn uitgevoerd conform de geldende rekenmethoden en voorschriften. Volledige openbaarmaking van alle onderliggende gegevens is niet mogelijk, omdat een deel van de informatie gerubriceerd is. Binnen deze kaders is in het planMER zo transparant mogelijk gewerkt om inzicht te geven in de verwachte geluidbelasting. De resultaten geven een feitelijk beeld van de effecten en vormen de basis voor verdere besluitvorming.	Gezonde en veilige leefomgeving	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
704	Indiener stelt de vraag welk voorzorgsbeleid Defensie hanteert ten aanzien van mogelijk verhoogde gezondheidsrisico’s voor bewoners die langdurig worden blootgesteld aan militaire luchtvaartgeluid, zoals dat van de F-35.	Het verzoek om duidelijkheid over voorzorgsbeleid bij mogelijke gezondheidsrisico’s door langdurige blootstelling aan militair luchtvaartgeluid is begrijpelijk. Voor de inzet van jachtvliegtuigen geldt dat de geluidsbelasting wordt berekend en getoetst aan de geldende wet- en regelgeving. Deze normen zijn vastgesteld om gezondheid en leefomgeving te beschermen. Binnen deze kaders is Defensie gehouden aan de ruimte die binnen de huidige vergunning aanwezig is. Eventuele aanvullende maatregelen of beperkingen worden in vervolgprocedures beoordeeld op basis van de berekende effecten en de wettelijke voorschriften.	Gezonde en veilige leefomgeving	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
705	Indiener stelt dat, gezien de korte afstand van hun (bedrijfs)woningen tot vliegbasis Volkel en luchthaven Eindhoven, uitbreiding van militaire	Defensie begrijpt de zorg over uitbreiding van militaire luchtvaartactiviteiten op Vliegbasis Volkel en luchthaven Eindhoven. Binnen het	Gezonde en veilige leefomgeving	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

	luchtvaartactiviteiten op deze locaties onwenselijk is.	NPRD is geen toename van vliegbewegingen op deze locaties voorzien.		
706	De indiener geeft aan dat de komst van de F-35 op Lelystad Airport er voor zorgt dat er geen technische praktijkprojecten voor MBO scholieren meer gefaciliteerd kunnen worden door Kartcentrum Lelystad.	Defensie begrijpt de zorgen van het kartcentrum. Voor de bedrijven ten noorden van het circuit geldt dat het kabinet in het Addendum plan-MER op het programma een gebied als voorkeursalternatief heeft aangewezen waar de ondersteunende faciliteiten van de F-35's komen. Hierover zullen onze rentmeesters met de betrokken eigenaren in gesprek gaan. De zienswijzeprocedure start begin 2026.	Gezonde en veilige leefomgeving	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
707	Indiener wil in gesprek over geluidszones rond De Peel.	Mede op basis van het plan-MER is Lelystad Airport (LA) de aangewezen locatie voor de stationering van jachtvliegtuigen. Op het moment dat de locatie LA onherroepelijk is vastgesteld zal Defensie in gesprek gaan met de medeoverheden over het opheffen van de beperkingen. Op dit moment is Defensie al in gesprek om maatregelen te treffen tegen de verdroging van de Bult.	Gezonde en veilige leefomgeving	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
708	De indiener wijst op de gezondheidseffecten en de impact op leefbaarheid van vliegtuig- en helikopterlawaai.	Defensie vindt het belangrijk dat de eventuele gezondheidseffecten goed kunnen worden meegenomen in de besluitvorming over activiteiten op Defensielocaties. Voor specifiek het geluid van de F-35 start het RIVM in opdracht van Defensie in 2026 met een gezondheidsonderzoek naar de impact van de F-35.	Gezonde en veilige leefomgeving	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
709	De indiener vindt dat er meer aandacht moet zijn voor piekgeluid en laagfrequent geluid. Dit vraagt om langjarig onderzoek.	Defensie begrijpt dat aandacht wordt gevraagd voor piek- en laagfrequent geluid. In opdracht van Defensie wordt er samen RIVM en IenW onderzoek gedaan naar gezondheidseffecten. Uitkomsten uit dit onderzoek worden, waar mogelijk, meegenomen in verdere besluitvorming. In de Aanvulling van het planMER is meer duiding gegeven aan piekgeluid van jachtvliegtuigen.	Gezonde en veilige leefomgeving	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
710	De indiener verzoekt om de militaire landingsprocedures en vliegroutes dusdanig aan te passen dat de impact op de omgeving zoveel mogelijk wordt beperkt.	Voor de berekeningen in het planMER zijn aannames gedaan voor de vliegprocedures en de daarbij gehanteerde routes. Op basis van deze gemodelleerde routes kan het planMER een goed beeld geven voor het beoordelen van de verschillende luchthavens.	Gezonde en veilige leefomgeving	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

		In de volgende fase is het van belang dat voor deze luchthaven en voor dit type vliegtuigen routes in het luchtruim en vliegprocedures worden ontworpen en vastgesteld. Voor het ontwerpen en vaststellen van routes of vliegprocedures in het luchtruim zijn door de ministeries van IenW en Defensie afspraken gemaakt. Deze zijn opgenomen in het "Werkproces Wijzigingsproces luchtruim en vliegprocedures". Beide ministeries dragen namelijk gezamenlijk de verantwoordelijkheid voor de inrichting, het beheer en het gebruik van het Nederlandse luchtruim. Voordat routes of procedures op grond van de artikelen 5.10, tweede lid, of artikel 5.11 van de Wet luchtvaart kunnen worden vastgesteld, vindt er een uitgebreid en zorgvuldig proces plaats. Voor het ontwerpen van routes wordt gekeken naar vliegveiligheid, technisch-operationele aspecten, de effecten voor omwonenden en de leefomgeving. Tijdens de ontwerpfase worden opties vervolgens vergeleken, gewogen en zal er ook participatie voor luchtruimgebruikers en belanghebbenden zijn.		
711	De indiener vindt de Ke-systematiek verouderd.	Het Ministerie van Defensie zal op termijn de dosismaat Ke (Kosteneenheden) vervangen door Lden (Level Day Evening Night). De dosismaat Lden wordt al gebruikt in andere sectoren zoals de burgerluchtvaart. De overgang van Ke naar Lden is technisch complex en moet zorgvuldig gebeuren. Defensie zal verschillende regelgeving wijzigen om de Lden voor de militaire luchtvaart in te voeren. Voor Lelystad Airport geldt dat er al gewerkt wordt in de planMER met Lden.	Gezonde en veilige leefomgeving	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
712	De indiener geeft aan dat de MER-beoordeling het overstromingsrisico in vredestijd wel adresseert, maar oorlogstijd-scenario's (bijv. inundatie of doelbewuste schade aan dijken/kunstwerken) onvoldoende meeneemt, en vraagt om dit expliciet te betrekken in de locatieafweging.	Er is geen analyse gedaan van de effecten in oorlogstijd en of bepaalde gebieden een extra doelwit zijn. Dit valt buiten de scope van dit onderzoek en NPRD. Er zijn dan ook geen analyses uitgevoerd voor waterveiligheid/ligging onder NAP. Dit is een gege-	Klimaatadaptatie	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

		ven en als zodanig meegenomen en meegewogen bij de besluitvorming voor een Voorkeursalternatief. De effecten op water zijn vooral gerelateerd aan grondgebonden activiteiten en zijn op hoofdlijnen in het addendum op dit planMER beschouwd. In de vervolgfase zal dit nader uitgewerkt worden als ook meer inzicht is in de exacte vormgeving en locaties van gebouwen en voorzieningen.		
713	De indiener vraagt nadrukkelijk aandacht voor het lopende onderzoek naar de relatie tussen drainage onder de Luitenant-generaal BestKazerne en de verdroging van Natura 2000-gebied De Bult	Het onderzoek waar de indiener naar verwijst is een belangrijke schakel in het hydrologisch herstel in de regio. Defensie bevestigt dat zij hier waarde aan hecht. Op dit moment is Defensie al in gesprek om maatregelen te treffen tegen de verdroging van de Bult.	Klimaatadaptatie	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
714	De indiener geeft aan dat de landschappelijke kwaliteit, natuur en rust onder druk komen te staan en vraagt om bescherming van het buitengebied en/of om in het planMER en besluitvorming rekening te houden met zorgvuldige inpassing van activiteiten rondom Lelystad.	Defensie streeft naar een zorgvuldige inpassing van activiteiten rondom jachtvliegtuigen bij Lelystad Airport. Echter, er zijn meerdere voorzieningen nodig die impact hebben op de omgeving en landschap. In het addendum op dit planMER is dit nader in beeld gebracht.	Landschap en erfgoed	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
715	De indiener wijst op de aanwezigheid van scheepswrakken en op archeologische waarden in het gebied en geeft aan dat deze onvoldoende zijn meegewogen, met verzoek tot betere bescherming.	Defensie is bekend met deze scheepswrakken en deze zijn meegenomen in de analyses in het addendum op dit planMER voor jachtvliegtuigen. Daarnaast zal dit ook in de verdere uitwerking van faciliteiten ter ondersteuning van de jachtvliegtuigen op Lelystad Airport worden meegenomen.	Landschap en erfgoed	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
716	De indiener verzoekt dat in het planMER expliciet rekening wordt gehouden met effecten op mens, dieren en landschap en geeft aan dat op onderdelen (bijv. gezondheid/emissies) aanvullend onderzoek nodig is.	In het planMER is inzicht gegeven in de effecten op mens en dier (geluid, luchtkwaliteit, trillingen). In een vervolgfase zal dit nader uitgewerkt worden en ook de onderzoeken in meer detail beschouwd worden. Dit geldt ook voor het thema gezondheid. Voor specifiek het geluid van de F-35 start het RIVM in opdracht van Defensie in 2026 met een gezondheidsonderzoek naar de impact van de F-35.	Landschap en erfgoed	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
717	De indiener wijst op cumulatie van militaire functies en regionale overbelasting in Flevoland en vraagt om deze cumulatieve effecten mee te wegen.	Cumulatieve effecten van jachtvliegtuigen op Lelystad Airport en de kazerne voor ondersteunende eenheden bij de Spiekweg in Zeewolde	Landschap en erfgoed	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

		worden niet verwacht. Vanwege de afstand tussen het vliegveld en de beoogde locatie van de kazerne voor ondersteunende eenheden is er geen sprake van cumulatieve effecten. Voor jachtvliegtuigen op Lelystad Airport zijn ook geen relevante effecten op het wegennet te verwachten. De regionale spreiding van militaire oefenterreinen en bases heeft een rol gespeeld in de keuzes van het NPRD. Een evenwichtige spreiding over Nederland is meegewogen in de besluitvorming.		
718	De indiener wijst op verhoogde veiligheidsrisico's in het verkeer (o.a. voor schoolgaande fietsers), mede door een toename van militair verkeer en sluipverkeer in combinatie met smalle wegen.	Er is geen sprake van een grote toename van verkeer door deze behoefte. In de verdere uitwerking wordt samen met medeoverheden gekeken hoe verkeersveiligheid kan worden gewaarborgd.	Mobiliteit	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
719	De indiener vreest afsluitingen van wegen ten behoeve van Defensie, met negatieve gevolgen voor leefbaarheid en mobiliteit.	Defensie begrijpt de zorg over mogelijke afsluitingen van wegen en de gevolgen daarvan voor leefbaarheid en mobiliteit. Deze aandachtspunten worden meegenomen in het vervolgproces. In de verdere uitwerking wordt samen met medeoverheden en andere belanghebbenden gekeken hoe bereikbaarheid kan worden gewaarborgd.	Mobiliteit	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
720	De indiener benoemt specifieke knelpunten zoals de Nijkerkerbrug en (parallel)wegen bij de Larserweg die filegevoelig of onveilig zijn en extra druk niet aankunnen.	Defensie begrijpt de zorg over mogelijke knelpunten op omliggende wegen, zoals bij de Nijkerkerbrug en parallelwegen bij de Larserweg, die gevoelig kunnen zijn voor extra verkeersdruk. Deze aandachtspunten worden meegenomen in het vervolgproces. In de gebiedsgerichte aanpak wordt samen met medeoverheden en andere belanghebbenden gekeken naar bereikbaarheid en verkeersstromen, zodat mogelijke knelpunten tijdig in beeld komen en waar nodig maatregelen kunnen worden besproken.	Mobiliteit	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
721	De indiener benadrukt nadelige effecten op landbouw- en recreatiegebied door extra verkeersdruk en sluipverkeer over smalle buitenwegen.	Defensie begrijpt de zorg over mogelijke effecten van extra verkeersdruk en sluipverkeer op landbouw- en recreatiegebieden. Deze aandachtspunten worden meegenomen in het vervolgproces. In de gebiedsgerichte aanpak wordt samen met medeoverheden en andere belangheb-	Mobiliteit	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

		benden gekeken naar bereikbaarheid en verkeersstromen, zodat mogelijke knelpunten tijdig in beeld komen en waar nodig maatregelen kunnen worden besproken.		
722	De indiener geeft aan dat bedrijven slechter bereikbaar worden, wat de continuïteit, het ontvangen van gasten/leveranciers en de economische vitaliteit schaadt.	Defensie begrijpt de zorg over mogelijke gevolgen voor de bereikbaarheid van bedrijven en de continuïteit van activiteiten. Deze punten zijn belangrijk en worden meegenomen in de gebiedsgerichte aanpak. Daarbij wordt ook gekeken naar de samenhang met andere ontwikkelingen in het NPRD, zoals de kazerne bij Zeewolde-Spiekweg-Zeewolde. Samen met medeoverheden wordt gezocht naar een goede balans tussen militaire inzet, bereikbaarheid en ruimtelijke kwaliteit.	Mobiliteit	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
723	De indiener vraagt aandacht voor cumulatie en concentratie van (militaire en civiele) functies in Flevoland en pleit voor spreiding.	Defensie begrijpt de zorg over de concentratie van militaire en civiele functies in Flevoland en de wens om spreiding te overwegen. Deze zorg is belangrijk en is meegenomen in de afwegingen. In het planMER-onderzoek is gekeken naar cumulatie van functies, inclusief mogelijke ontwikkelingen zoals groothandelsverkeer. Ook andere rijksopgaven zijn betrokken bij de beoordeling in het planMER. Op nationale schaal is spreiding onderdeel geweest van de afweging. Op basis van deze brede afweging is Lelystad Airport de aangewezen locatie omdat deze locatie vergeleken met andere alternatieven de minste negatieve effecten heeft.	Mobiliteit	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
724	De indiener stelt voor om tijdig te investeren in infrastructuur en aanvullend onderzoek (o.a. MER) te doen; ook worden concrete projecten genoemd (A6, keteltunnel, Lelylijn) en maatregelen tegen sluipverkeer.	Defensie waardeert het voorstel om tijdig te investeren in infrastructuur en begrijpt de zorgen over bereikbaarheid en verkeersdruk. Deze punten zijn belangrijk en worden meegenomen in de gebiedsgerichte aanpak. Daarbij wordt ook gekeken naar de samenhang met andere ontwikkelingen in het NPRD, zoals de kazerne bij Spiekweg. Samen met medeoverheden wordt gezocht naar een goede balans tussen militaire inzet, bereikbaarheid en ruimtelijke kwaliteit.	Mobiliteit	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

725	Indiener wil graag een beter inzicht in vlieg- en mobiliteitspatronen tussen Defensielocaties om de impact van het geluid op de gemeente duidelijk te krijgen.	Defensie begrijpt de wens om beter inzicht te krijgen in vlieg- en mobiliteitspatronen tussen defensielocaties. In deze fase van het NPRD zijn er een aantal aannames gebruikt voor de route bepaling voor het rekenmodel. Dit was nodig om alternatieven eerlijk te vergelijken in het planMER-onderzoek. Na besluitvorming over het NPRD worden de routes verder onderzocht. Daarbij worden ook de effecten op geluid en leefomgeving in detail bepaald. Defensie ziet de behoefte naar meer duidelijkheid voor de omgeving. Deze informatie kan op dit moment niet volledig worden gegeven, maar komt beschikbaar in de vervolgfase. Medeoverheden worden hierbij betrokken, zodat lokale kennis en belangen goed worden meegenomen.	Mobiliteit	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
726	De indiener maakt zich zorgen over significante effecten op Natura 2000 en stiltegebieden (zoals Oostvaardersplassen/Veluwe) door geluid, stikstof en verstoring en vraagt om volledige toetsing en mitigatie.	De effecten van jachtvliegtuigen voor de Veluwe en Oostvaardersplassen is beperkt blijkt uit het onderzoek in het planMER, zowel geluid als stikstof. In de vervolgfase zal dit wederom - en in meer detail - onderzocht worden. De effecten voor stiltegebieden zijn globaal in beeld gebracht. Rondom Lelystad Airport zijn binnen de 55 dB contour geen stiltegebieden gelegen. Op grotere afstand en met een lagere belasting wel. Hier zal enige mate van hinder gedurende enkele keren per dag mogelijk plaatsvinden.	Natuur	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
727	De indiener geeft aan dat Natuurnetwerk Nederland en kernwaarden als rust en stilte onvoldoende zijn meegewogen in de beoordeling.	Natuurnetwerk Nederland en stiltegebieden zijn meegenomen in de analyses in het planMER en ook meegewogen bij de bepaling van het Voorkeursalternatief. In de vervolgfase wordt wel gekeken in hoeverre aanpassing aan vliegroutes en andere maatregelen het effect op dergelijke gebieden kunnen verminderen.	Natuur	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
728	De indiener vraagt bescherming voor beschermde soorten en Rode-Lijst/akkervogels (o.a. zeearend, kiekendief, ooievaar, weidevogels) en onderbouwing van effecten en maatregelen.	Het planMER-onderzoek is gericht geweest op de locatiekeuze. Na het besluit op het NPRD volgt aanvullend onderzoek voor de vergunning. In dat onderzoek zullen de door de indiener gevraagde punten worden onderzocht. Het is de ambitie	Natuur	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

		van Defensie om, zowel bij het bestaande gebruik, als bij de nieuwe ontwikkelingen, natuurwaarden te beschermen en daar waar mogelijk te versterken.		
729	De indiener wijst op het risico op vogelaanvaringen (ganzen/spreeuwen/roofvogels) en vraagt naar preventie en beheermaatregelen.	Defensie en meer specifiek de Luchtmacht (CLSR) is zich terdege bewust van het risico op vogelaanvaringen. Zij heeft daarvoor aangepast terreinbeheer op de vliegvelden en functionarissen die actief vogels verjagen om vogelaanvaringen te voorkomen. Daarnaast worden oefeningen getoetst aan vogelrijke gebieden en Natura 2000-gebieden.	Natuur	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
730	De indiener stelt vragen over vogelwerende maatregelen (radar, verjaging) en wijst op mogelijke ecologische nevenschade en conflicten met natuurbeheer.	Vanuit vliegveiligheidsoogpunt vindt op vliegvelden actief vogelbeheer plaats. Desondanks blijken militaire vliegbases zeer belangrijk voor de biodiversiteit in Nederland. Op de terreinen leven beduidend meer zeldzame vogels, insecten en planten dan elders in het land doordat Defensie schraal grasland als beheer kent rondom de banen.	Natuur	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
731	De indiener maakt zich zorgen over (piek/laagfrequent/grondgebonden) geluid van F-35 en effecten op fauna en ecosysteemfuncties.	Defensie begrijpt de zorgen over geluid van de F-35 en de mogelijke effecten op fauna, ecosysteemfuncties en gezondheid. Om deze reden heeft Defensie een planMER laten uitvoeren door een onafhankelijk onderzoeksbureau. Dit onderzoek geeft inzicht in de effecten op fauna en ecosysteemfuncties en van verschillende typen geluid. In de vervolgfase zullen specifieke routes en vliegprocedures worden ontworpen om de impact op omwonenden en natuur zoveel mogelijk te beperken. Voordat routes formeel worden vastgesteld, vindt er daarnaast een zorgvuldig proces plaats waarin aspecten zoals vliegveiligheid, technische uitvoerbaarheid en effecten op milieu en leefomgeving worden meegewogen. Tijdens dit proces worden belanghebbenden betrokken.	Natuur	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
732	De indiener wijst op gezondheidseffecten van geluid voor mens en dier (stress, slaap, welzijn) en verzoekt om borging.	Defensie begrijpt de zorg over geluid en de mogelijke gevolgen voor gezondheid van mens en dier, zoals stress, slaap en welzijn. Deze zorgen zijn belangrijk en	Natuur	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

		worden serieus meegenomen in het vervolgproces. In het planMER zijn de effecten op de fysieke leefomgeving onderzocht. In de vervolgfase wordt dit verder uitgewerkt. Waar mogelijk treft Defensie maatregelen om geluidshinder te beperken. Tegelijkertijd is het belangrijk te benadrukken dat Defensie gebonden is aan wettelijke kaders en operationele eisen. Het volledig voorkomen van geluidshinder is in de praktijk niet mogelijk. Mocht in de toekomst blijken dat bepaalde functies en activiteiten niet goed verenigbaar zijn met het gebruik van het gebied, dan kan, bij aantoonbare schade, een verzoek om nadeelcompensatie worden ingediend. Dit wordt beoordeeld volgens de geldende regelgeving. Defensie vindt het belangrijk dat gezondheidseffecten goed worden meegenomen in de besluitvorming. Daarom start het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM) in 2026, in opdracht van Defensie, een onderzoek naar de impact van het geluid van de F-35 op de gezondheid. De resultaten van dit onderzoek worden betrokken bij het verdere proces. Daarnaast blijft Defensie in overleg met medeoverheden en de omgeving om zorgen te bespreken en gezamenlijk oplossingen te zoeken.		
733	De indiener maakt zich zorgen over luchtverontreiniging (ultrafijnstof/roet/ZZS) bij start/landing en impact op natuur en omgeving.	Bij het uitvoeren van militaire activiteiten wordt rekening gehouden met de impact op het milieu. Het voorkomen van emissies is niet altijd mogelijk, maar Defensie neemt maatregelen om deze zoveel mogelijk te beperken. Daarbij wordt gehandeld volgens de geldende wettelijke kader, waaronder milieunormen die specifiek gericht zijn op bescherming van flora en fauna. In het planMER-onderzoek is reeds aandacht besteed aan mogelijke effecten op de luchtverontreiniging. Bij de realisatie van de behoefte zal dit verder worden onderzocht. Waar risico’s worden geïdentificeerd, zullen mitigerende maatregelen	Natuur	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

		worden getroffen in lijn met de geldende wet- en regelgeving. Defensie waardeert de betrokkenheid van de indiener en neemt deze zienswijze serieus. De inbreng draagt bij aan een zorgvuldige afweging van belangen in het besluitvormingsproces.		
734	De indiener vraagt hoe stikstofdepositie wordt berekend (AERIUS), vergund en gecompenseerd, en wijst op PAS-melders en juridische randvoorwaarden.	Op het onderdeel stikstof zal per behoefte per locatiespecifiek moeten worden onderzocht wat de oplossingsmogelijkheden zijn. Het is niet mogelijk op voorhand voor alle NPRD-behoeften exacte stikstofeffecten en eventuele mitigerende maatregelen in beeld te brengen. Dit volgt bij de realisatie van de verschillende behoeftes.	Natuur	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
735	De indiener vraagt aandacht voor bodem- en grondwaterimpact (o.a. onttrekking) en cumulatieve milieueffecten.	Deze effecten zijn voor jachtvliegtuigen niet relevant. Bij de uitbreiding van het vliegveld zullen deze aspecten wel in een vervolgfase nader onderzocht worden.	Natuur	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
736	De indiener benadrukt risico's voor Natuurpark Lelystad (grote zoogdieren, bezoekersveiligheid) door piek- en grondgeluid.	Natuurpark Lelystad ligt in de 50-55 dB-contour. Enkele keren per dag zal hier een bepaalde mate van hinder zijn door jachtvliegentuigen. Door de ligging vlakbij Lelystad Airport is dit helaas nooit geheel te voorkomen. Door voorspelbaarheid en optimalisatie van vliegroutes kan dit mogelijk nog beperkt worden. Deze nadere beschouwing vindt plaats in de vervolgfase. Dit geldt ook voor piekgeluid en grondgebonden geluid. Dit kan op dit moment nog niet in kaart gebracht worden omdat de definitieve inrichting van de vliegbasis nog niet is uitgewerkt, dat volgt later.	Natuur	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
737	De indiener stelt dat biodiversiteit en natuurkwaliteit onder druk komen te staan door geluid, stikstof en verstoring.	De indiener maakt zich zorgen over de effecten van geluid, stikstof en verstoring op biodiversiteit en natuurkwaliteit. In het planMER zijn de milieueffecten op hoofdlijnen beschreven. In de vervolgfase zal gedetailleerder onderzoek verricht worden en waar mogelijk mitigerende maatregelen getroffen worden.	Natuur	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
738	De indiener maakt zich zorgen over effecten op huisdieren/recreatiedieren nabij natuur en recreatieparken.	Defensie begrijp de zorgen rondom huis- en recreatiedieren. Defensie zal in goed overleg met de omgeving treden om de mogelijke effecten zo goed mogelijk aan	Natuur	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

		te kondigen en waar mogelijk te voorkomen. Hinder of enige mate van hinder is niet te voorkomen, ook al is bekend dat gewenning ook optreedt bij diverse dieren.		
739	De indiener wijst op verslechtering van natuurbeleving en recreatieve rust (wandelen/fietsen, recreatieparken).	Defensie erkent de zorgen over effecten op natuur, landbouw en recreatie. Deze punten worden meegenomen in de gebiedsgerichte aanpak. Samen met medeoverheden wordt gezocht naar een balans tussen militaire inzet en ruimtelijke kwaliteit.	Natuur	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
740	De indiener vraagt aandacht voor economische schade aan natuurgedreven ondernemingen, landbouw en recreatie en verzoekt om compensatie.	Defensie erkent de zorgen over effecten op natuur, landbouw en recreatie. Het Ontwerp-NPRD is een strategisch programma en bevat zelf geen planologische besluiten, maar vormt een kader voor latere ruimtelijke besluitvorming. Indien die latere ruimtelijke besluitvorming schade veroorzaakt, zoals waardevermindering van percelen of woningen én de schade gaat boven het normale maatschappelijke risico of het normale bedrijfsrisico, dan kan een beroep worden gedaan op nadeelcompensatie. Nadeelcompensatie is geregeld in titel 4.5 van de Algemene wet bestuursrecht en afdeling 15.1 van de Omgevingswet. Waar mogelijk zal Defensie rekening houden met de omstandigheden van het geval en vanuit haar verantwoordelijkheid ondersteunen waar mogelijk indien er sprake is van nadeelcompensatie. Defensie is wel gebonden aan de geldende wet- en regelgeving, en zal zich daaraan moeten houden. Daarnaast volgt uit artikel 15.2 Omgevingswet dat immateriële schade niet voor vergoeding in aanmerking komt. Dit geldt ook voor de zogenoemde schaduwschade, namelijk eventuele schade die is ontstaan in aanloop naar het nemen van een besluit in de zin van artikel 15.1 Omgevingswet.	Natuur	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
741	De indiener stelt voor om aanvullend onderzoek en monitoring (geluidsmeetnet, duurmetingen) op te zetten of om te meten bij referentielocaties.	Defensie neemt het voorstel voor aanvullend onderzoek en monitoring zoals een geluidsmeetnet mee in de vervolgfase. Dit wordt onderwerp van gesprek in het par-	Natuur	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

		ticipatieproces voor de verdere uitwerking. Rond de militaire vliegvelden Leeuwarden en Volkel is al een geluidsmeetnet in gebruik. In de vervolgfase voert Defensie aanvullende onderzoeken uit naar luchtgebonden en grondgebonden geluid.		
742	De indiener vraagt om vliegroutes die natuurgebieden mijden en/of om transparantie over routekeuze.	Voor de berekeningen in het planMER zijn aannames gedaan voor de vliegprocedures en de daarbij gehanteerde routes en hoogtes. Op basis van deze gemodelleerde routes kan het planMER een goed beeld geven voor het beoordelen van de verschillende luchthavens. Nu Lelystad Airport is aangewezen als de locatie voor stationering van jachtvliegtuigen, is het van belang dat voor deze luchthaven en voor dit type vliegtuigen routes in het luchtruim en vliegprocedures worden ontworpen en vastgesteld. Voor het ontwerpen en vaststellen van routes of vliegprocedures in het luchtruim zijn door de ministeries van IenW en Defensie afspraken gemaakt. Deze zijn opgenomen in het “Werkproces Wijzigingsproces luchtruim en vliegprocedures”. Beide ministeries dragen namelijk gezamenlijk de verantwoordelijkheid voor de inrichting, het beheer en het gebruik van het Nederlandse luchtruim. Voordat routes of procedures op grond van de artikelen 5.10, tweede lid, of artikel 5.11 van de Wet luchtvaart kunnen worden vastgesteld, vindt er een uitgebreid en zorgvuldig proces plaats. Voor het ontwerpen van routes wordt gekeken naar vliegveiligheid, technisch-operationele aspecten, de effecten voor omwonenden en de leefomgeving. Tijdens de ontwerpfase worden opties vervolgens vergeleken, gewogen en zal er ook participatie voor luchtruimgebruikers en belanghebbenden zijn.	Natuur	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
743	De indiener vraagt om natuurcompensatie die bij voorkeur “intern” wordt opgelost en geen extra ruimteclaims veroorzaakt.	Defensie begrijpt het verzoek om natuurcompensatie zoveel mogelijk intern op te lossen. Als natuurcompensatie nodig blijkt, heeft interne compensatie de voorkeur.	Natuur	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

		Wanneer dat niet mogelijk is, zorgt Defensie op een andere manier voor compensatie. Dit gebeurt in overleg met medeoverheden.		
744	De indiener wijst op interacties met windturbines/hoogspanning en grote vogels en vraagt om samenhangende risicoanalyse.	Defensie begrijpt het verzoek om een samenhangende risicoanalyse voor windturbines, hoogspanningsinfrastructuur en grote vogels. In het planMER zijn deze thema's ook beoordeeld. Ook in de vervolgfase blijven deze onderwerken belangrijk bij de verdere inpassing van jachtvliegtuigen op de locatie Lelystad Airport. Dit gebeurt in overleg met medeoverheden en betrokken partijen.	Natuur	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
745	De indiener maakt zich zorgen over geluid en verstoring door F-35 en mogelijke burgerluchtvaart vanaf Lelystad; vliegroutes zijn onvoldoende inzichtelijk.	Voor de berekeningen in het planMER zijn aannames gedaan voor de vliegprocedures en de daarbij gehanteerde routes en hoogtes. Op basis van deze gemodelleerde routes kan het planMER een goed beeld geven voor het beoordelen van de verschillende luchthavens. Bij Lelystad Airpot zijn de effecten met en zonder civiel luchtverkeer onderzocht in het planMER. Nu Lelystad Airport is aangewezen als de locatie voor stationering van jachtvliegtuigen, is het van belang dat voor deze luchthaven en voor dit type vliegtuigen routes in het luchtruim en vliegprocedures worden ontworpen en vastgesteld. Voor het ontwerpen en vaststellen van routes of vliegprocedures in het luchtruim zijn door de ministeries van IenW en Defensie afspraken gemaakt. Deze zijn opgenomen in het "Werkproces Wijzigingsproces luchtruim en vliegprocedures". Beide ministeries dragen namelijk gezamenlijk de verantwoordelijkheid voor de inrichting, het beheer en het gebruik van het Nederlandse luchtruim. Voordat routes of procedures op grond van de artikelen 5.10, tweede lid, of artikel 5.11 van de Wet luchtvaart kunnen worden vastgesteld, vindt er een uitgebreid en zorgvuldig proces plaats. Voor het ontwerpen van routes wordt gekeken naar vliegveiligheid, technisch-operationele aspecten, de effecten voor omwonenden en	Natuur	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

		de leefomgeving. Tijdens de ontwerpfase worden opties vervolgens vergeleken, gewogen en zal er ook participatie voor luchtruimgebruikers en belanghebbenden zijn.		
746	De indiener vraagt zich af of er brandstof wordt geloosd.	Defensie begrijpt dat dit onderwerp vragen oproept en neemt signalen uit de samenleving serieus. Brandstof wordt uitsluitend geloosd in uitzonderlijke situaties waarin dit strikt noodzakelijk is voor de veiligheid van de bemanning en het toestel. Dit gebeurt bijvoorbeeld bij technische storingen of noodsituaties tijdens een vlucht. In zulke gevallen gelden duidelijke veiligheidsvoorschriften. Wanneer lozing onvermijdelijk is, wordt dit bij voorkeur gedaan op grote hoogte. Hierdoor verdampt de brandstof grotendeels voordat deze de grond bereikt. Als alternatief wordt gekozen voor lozing boven zee of groot oppervlaktewater, om mogelijke effecten op mens en milieu zoveel mogelijk te beperken. Defensie houdt zich aan geldende regelgeving en werkt voortdurend aan het beperken van risico's. Er wordt ook gekeken naar mogelijkheden om dergelijke situaties in de toekomst verder te voorkomen.	Natuur	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
747	De indiener geeft aan dat hun bekend is dat er bij opening van Lelystad Airport voor burgerluchtvaart stikstofrechten over zouden blijven. Deze zijn aan de provincie beloofd voor het oplossen van het PAS-melder probleem. Er wordt gevraagd dat Defensie hier dan ook geen aanspraak op maakt maar deze beschikbaar te laten aan onze PAS-melders zoals beloofd.	Defensie begrijpt de zorg over het zorgvuldig omgaan met stikstofrechten, zeker in relatie tot de situatie van PAS-melders. Binnen de huidige regelgeving zijn er weinig mogelijkheden om stikstofruimte toe te wijzen. Dit is een uitdaging die speelt voor alle betrokken partijen, waaronder Defensie, provincies en PAS-melders. Defensie maakt in deze fase van het NPRD dan ook geen aanspraak op deze specifieke stikstofrechten. De inzet is om binnen het NPRD zorgvuldig om te gaan met natuurwaarden en wettelijke kaders, in afstemming met bevoegde gezagen. Defensie blijft hierover in overleg met medeoverheden en volgt de ontwikkelingen rond stikstofruimte en regelgeving nauwgezet.	Natuur	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

748	De indiener verzoekt om een 'best case' route voor natuur te onderzoeken.	Voor de berekeningen in het planMER zijn aannames gedaan voor de vliegprocedures en de daarbij gehanteerde routes. Op basis van deze gemodelleerde routes kan het planMER een goed beeld geven voor het beoordelen van de verschillende luchthavens. In de volgende fase is het van belang dat voor deze luchthaven en voor dit type vliegtuigen routes in het luchtruim en vliegprocedures worden ontworpen en vastgesteld. Voor het ontwerpen en vaststellen van routes of vliegprocedures in het luchtruim zijn door de ministeries van IenW en Defensie afspraken gemaakt. Deze zijn opgenomen in het "Werkproces Wijzigingsproces luchtruim en vliegprocedures". Beide ministeries dragen namelijk gezamenlijk de verantwoordelijkheid voor de inrichting, het beheer en het gebruik van het Nederlandse luchtruim. Voordat routes of procedures op grond van de artikelen 5.10, tweede lid, of artikel 5.11 van de Wet luchtvaart kunnen worden vastgesteld, vindt er een uitgebreid en zorgvuldig proces plaats. Voor het ontwerpen van routes wordt gekeken naar vliegveiligheid, technisch-operationele aspecten, de effecten voor omwonenden en de leefomgeving. Tijdens de ontwerpfase worden opties vervolgens vergeleken, gewogen en zal er ook participatie voor luchtruimgebruikers en belanghebbenden zijn.	Natuur	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
749	De indiener vraagt om verduidelijking van de beoordeling van de effecten op vogels (horizontale grens, 55dB contour).	In dit planMER is op hoofdlijnen gekeken naar de impact op vogels bij jachtvliegtuigen. De 55 dB contour is hiervoor een maat, al is bekend dat vogels bij lagere geluidsbelastingen ook hinder kunnen ervaren. In de vervolgfase wordt dit nader onderzocht. Overigens is in bijlage B14 ingegaan op de effecten op vogels.	Natuur	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
750	De indiener wil benadrukken dat niet alles overal kan in verband met stikstof en ziet dat deze gedachtegang in het NPRD wordt meegenomen. Echter betreurt de indiener dat	Defensie begrijpt de zorg over het zorgvuldig omgaan met stikstofrechten, zeker in relatie tot de situatie van PAS-melders. Binnen de hui-	Natuur	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

	besluitvorming hierover niet consequent is doorgevoerd omtrent Lelystad Airport en wordt er aangegeven dat er ook een oplossing moet komen voor PAS-melders.	dige regelgeving zijn er weinig mogelijkheden om stikstofruimte toe te wijzen. Dit is een uitdaging die speelt voor alle betrokken partijen, waaronder Defensie, provincies en PAS-melders. Defensie maakt in deze fase van het NPRD dan ook geen aanspraak op deze specifieke stikstofrechten. De inzet is om binnen het NPRD zorgvuldig om te gaan met natuurwaarden en wettelijke kaders, in afstemming met bevoegde gezagen. Defensie blijft hierover in overleg met medeoverheden en volgt de ontwikkelingen rond stikstofruimte en regelgeving nauwgezet.		
751	De indiener wijst op het verdwijnen of onveilig worden van auto- en motorsportcircuits nabij Lelystad Airport door ruimtebeslag en extreme geluidsbelasting nabij de startbaan, en vraagt om behoud of tijdige verplaatsing.	In het Addendum op het planMER heeft Defensie het voorkeursalternatief waar de ondersteunende faciliteiten van de jachtvliegtuigen door het kabinet laten als vaststellen Dit voorkeursalternatief heeft gevolgen voor de huidige bedrijven op deze locatie. Defensie gaat daarover in gesprek met de bedrijven en de medeoverheden over de toekomst van deze bedrijven. Begin 2026 start een zienswijzenperiode voor dit ontwerpbesluit waarin belanghebbenden hun reactie kunnen geven.	Ruimtegebruik	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
752	De indiener maakt zich zorgen over structurele geluidsoverlast, afname van woongenot en waardedaling van recreatiewoningen (o.a. in het Larserbos zoals Bos en Heide, KVM), en vraagt om bescherming voor recreatiewoningen gelijk aan woonfuncties.	Defensie begrijpt de zorg over structurele geluidsoverlast, afname van woongenot en mogelijke waardedaling van recreatiewoningen. Voor de bescherming van functies hanteert Defensie de geldende wettelijke kaders. Recreatiewoningen vallen niet onder dezelfde bescherming als permanente woonfuncties, maar Defensie streeft ernaar om hinder zoveel mogelijk te beperken. Bij de uitvoering wordt gekeken naar maatregelen die bijdragen aan een goede leefomgeving, in overleg met betrokken partijen.	Ruimtegebruik	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
753	De indiener vraagt zich af hoe onteigening, gedwongen verkoop en een mogelijk blijfrecht uitpakken voor bedrijfsopvolging en zekerheid, en pleit voor ruimhartige compensatie of verplaatsing.	Of het toepassen van een middel voor grondverwerving noodzakelijk is, zal Defensie in specifieke gevallen moeten beoordelen. Daarbij zal te allen tijde een zorgvuldige belangenafweging plaatsvinden en zal de noodzaak van het	Ruimtegebruik	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

		middel en andere voorwaarden moeten worden onderbouwd. In dat kader komen de gevolgen voor de betrokkenen (burgers, bedrijven) aan de orde. Defensie houdt zich daarbij te allen tijde aan de geldende wet- en regelgeving. Voordat Defensie over zal gaan tot het starten van een onteigeningsprocedure, zal Defensie eerst proberen om er gezamenlijk uit te komen in de zogenoemde minnelijke fase. Er zal dus in goed overleg gesproken worden over de mogelijkheden om overeenstemming te bereiken alvorens wordt overgegaan tot het inzetten van onteigening of een ander middel.		
754	De indiener wijst op verlies van hoogwaardige landbouwgrond en andere functies (zoals wonen en natuur) door de uitbreiding van Lelystad Airport en de verlenging van de start- en landingsbaan.	Defensie begrijpt de zorg over het verlies van hoogwaardige landbouwgrond en andere functies, zoals wonen en natuur. Deze aandachtspunten zijn belangrijk en worden meegenomen in de verdere afweging. Voor de verlenging van de start- en landingsbaan en de uitbreiding van militaire faciliteiten is aanvullend onderzoek uitgevoerd. Uit deze analyse blijkt dat een deel van de uitbreiding niet mogelijk is zonder verlies van landbouwgrond. Dit is vastgelegd in het addendum bij het plan-MER. Definitieve besluitvorming hierover vindt plaats in 2026. Begin 2026 start een zienswijzenperiode waarin belanghebbenden hun reactie kunnen geven. Deze reacties worden gewogen voordat het besluit volgens planning voor de zomer van 2026 wordt genomen.	Ruimtegebruik	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
755	De indiener maakt zich zorgen over schrikreacties en stress bij dieren door F-35-geluid, met risico op productiedaling, letsel en onveilige situaties (bijvoorbeeld bij weidegang en in de stal) en indirecte effecten op de landbouw.	Bij toekomstige ruimtelijke besluitvorming over concrete activiteiten en projecten die onder het NPRD vallen, zal moeten worden beoordeeld wat de ruimtelijke effecten zijn van een activiteit in relatie tot andere functies. In sommige gevallen worden maatregelen genomen om die activiteiten te verminderen of te compenseren. Defensie begrijpt de zorgen en probeert zo goed als mogelijk rekening te houden met on-	Ruimtegebruik	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

		gemak die ervaren kan worden door geluid afkomstig van straaljager motoren, zoals de F-35. Het is echter niet mogelijk om op voorhand mogelijke schade aan vee te voorkomen. Defensie betreurt het als er desondanks toch sprake is van materiële schade. Indien u in de toekomst schade heeft naar aanleiding van het optreden van Defensie, dan kunt u een verzoek tot schadevergoeding richten aan de afdeling Claims van Defensie (https://www.defensie.nl/onderwerpen/klachten-en-schadeclaims/schade-melden). Zij zullen uw schadeclaim dan in behandeling nemen en contact met u opnemen.		
756	De indiener geeft aan dat piekgeluid stalpaniek en hogere uitval bij kippen kan veroorzaken en vraagt om risicobeoordeling en maatregelen voor pluimveebedrijven.	Defensie begrijpt de zorg. Er wordt reeds zoveel als mogelijk rekening gehouden met de omgeving met inachtneming van de regels in de Regeling beperking geluidhinder luchtvaart. Indien u in de toekomst schade heeft naar aanleiding van het optreden van Defensie, dan kunt u een verzoek tot schadevergoeding richten aan de afdeling Claims van Defensie (https://www.defensie.nl/onderwerpen/klachten-en-schadeclaims/schade-melden). Zij zullen uw schadeclaim dan in behandeling nemen en contact met u opnemen.	Ruimtegebruik	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
757	De indiener vraagt aandacht in het planMER voor geluidoverlast in omliggende steden, natuurgebieden en recreatiegebieden (bijv. Randmeren, natuurpark).	In het planMER onderzoek dat is uitgevoerd om tot het NPRD te komen, is het effect van geluid op de omgeving meegenomen. Defensie begrijpt de zorgen van de indiener. In het planMER zijn de effecten tot en met 48dB(A) inzichtelijk gemaakt. Voor de berekeningen in het planMER zijn aannames gedaan voor de vliegprocedures en de daarbij gehanteerde routes. Op basis van deze gemodelleerde routes kan het planMER een goed beeld geven voor het beoordelen van de verschillende luchthavens. In de volgende fase is het van belang dat voor deze luchthaven en voor dit type vliegtuigen routes in het luchtruim en vliegprocedures worden ontworpen en vastgesteld.	Ruimtegebruik	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

		Voor het ontwerpen en vaststellen van routes of vliegprocedures in het luchtruim zijn door de ministeries van IenW en Defensie afspraken gemaakt. Deze zijn opgenomen in het "Werkproces Wijzigingsproces luchtruim en vliegprocedures". Beide ministeries dragen namelijk gezamenlijk de verantwoordelijkheid voor de inrichting, het beheer en het gebruik van het Nederlandse luchtruim. Voordat routes of procedures op grond van de artikelen 5.10, tweede lid, of artikel 5.11 van de Wet luchtvaart kunnen worden vastgesteld, vindt er een uitgebreid en zorgvuldig proces plaats. Voor het ontwerpen van routes wordt gekeken naar vliegveiligheid, technisch-operationele aspecten, de effecten voor omwonenden en de leefomgeving. Tijdens de ontwerpfase worden opties vervolgens vergeleken, gewogen en zal er ook participatie voor luchtruimgebruikers en belanghebbenden zijn.		
758	De indiener vraagt of het hobbymatig of tijdelijk weiden van schapen op akkers nog mogelijk is zonder extra risico's of verboden.	Defensie begrijpt de zorg. Er wordt reeds zoveel als mogelijk rekening gehouden met de omgeving met inachtneming van de regels in de Regeling beperking geluidhinder luchtvaart. Er bestaan geen verboden voor het laten weiden van schapen in de omgeving van militaire vliegvelden. Bij de verdere uitwerking zal moeten worden bekeken of beide activiteiten goed samen kunnen gaan.	Ruimtegebruik	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
759	De indiener vraagt aandacht voor vogelwerende maatregelen (welke maatregelen zijn nodig?), gevolgen voor biodiversiteit en invloed op teeltkeuzes, inclusief compensatie bij verplichte maatregelen.	Defensie begrijpt de zorg over vogelwerende maatregelen en de mogelijke gevolgen voor biodiversiteit en teeltkeuzes. Vanuit vliegveiligheid vindt op vliegvelden actief vogelbeheer plaats om risico's voor luchtoperaties te beperken. Dit kan bestaan uit maatregelen zoals het beperken van voedselbronnen, het aanpassen van vegetatie of het inzetten van afschrikmiddelen. Ondanks deze maatregelen blijken militaire vliegbases zeer belangrijk voor de biodiversiteit in Nederland. Op deze terreinen leven be-	Ruimtegebruik	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

		duidend meer zeldzame vogels, insecten en planten dan elders in het land. Defensie verplicht agrariërs in de omgeving niet tot verplichte maatregelen.		
760	De indiener maakt zich zorgen over voedselveiligheid in relatie tot de neerslag van roet/ultrafijnstof/PAK/ZZS op gewassen en de besmetting van de bodem als gevolg van een crash. Indiener vraagt om monitoring en borging van voedselveiligheid.	Defensie begrijpt de zorgen maar benadrukt tegelijkertijd dat de risico's op een ongeval door bijvoorbeeld goed en regelmatig onderhoud aan luchtvaartuigen tot het minimum worden beperkt en daarmee de samenhangende milieurisico's. Een crash is een ongewoon voorval waarbij Defensie conform wet- en regelgeving handelt en direct maatregelen neemt om de gevolgen voor de leefomgeving te beperken. Zoals bijvoorbeeld maatregelen om bodemverontreiniging te voorkomen of indien nodig bodemsanering. Defensie is bekend met het bestaan van het convenant voedselveiligheid en zal met de omgeving onderzoeken of Defensie zich kan conformeren aan deze afspraken.	Ruimtegebruik	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
761	De indiener stelt dat biologische teelten (incl. babyvoeding) kwetsbaar zijn voor depositie en trillingen en vraagt om 0-meting/monitoring en borging van SKAL/certificering en compensatie bij schade.	De plannen rondom het creeren van de benodigde ruimte voor toename van gebruik van de jachtvliegtuigcapaciteit zullen in een volgende fase nader worden uitgewerkt in overeenstemming met geldende wet- en regelgeving, waaronder die op het gebied van natuur- en milieubescherming. Daarnaast vindt deze realisatiefase plaats in afstemming met betrokken overheden, omwonenden en andere belanghebbenden. Tegelijkertijd zullen overlast of schade niet volledig te voorkomen zijn. Wat financiële compensatie betreft is Defensie, net als andere overheidsorganisaties, gebonden aan de wet- en regelgeving op het gebied van nadeelcompensatie. Dit betekent dat aanvragen om nadeelcompensatie zorgvuldig zullen worden beoordeeld volgens de vastgestelde procedures.	Ruimtegebruik	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
762	De indiener vraagt in hoeverre militaire systemen van negatieve invloed zijn op GPS, GSM, lasertechnieken, ultrasone sensoren, drones en geautomatiseerde systemen en	Defensie begrijpt de zorg over mogelijke interferentie. Er is echter geen verstoring van defensiesystemen op landbouwapparatuur bekend.	Ruimtegebruik	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

	verzoekt om garanties voor bedrijfs-continuïteit en onafhankelijk onderzoek.			
763	De indiener vraagt aandacht voor waterkwaliteit en -kwantiteit, waterafvoer, beregening en dijkveiligheid (ook in oorlogsscenario's), en voor effecten op aquatische natuur en teelten.	Er is geen analyse gedaan van de effecten in oorlogstijd en of bepaalde gebieden een extra doelwit zijn. Dit valt buiten de scope van dit onderzoek en het NPRD. Er zijn dan ook geen analyses uitgevoerd voor waterveiligheid/ligging onder NAP. Dit is een gegeven en als zodanig meegenomen en meegewogen bij de besluitvorming voor een Voorkeursalternatief. De effecten op water zijn vooral gerelateerd aan grondgebonden activiteiten en zijn op hoofdlijnen in het addendum op dit planMER beschouwd. In de vervolgfase zal dit nader uitgewerkt worden als ook meer inzicht is in de exacte vormgeving en locaties van gebouwen en voorzieningen.	Ruimtegebruik	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
764	De indiener waarschuwt voor toename van verkeer en sluiproutes op smalle polderwegen, met extra risico's voor fietsende kinderen en landbouwverkeer.	Defensie begrijpt de zorg over mogelijke effecten van extra verkeersdruk en sluipverkeer op landbouw- en recreatiegebieden. Deze aandachtspunten worden meegenomen in het vervolgproces. In de gebiedsgerichte aanpak wordt samen met medeoverheden gekeken en de omgeving naar bereikbaarheid en verkeersstromen, zodat mogelijke knelpunten tijdig in beeld komen en waar nodig maatregelen kunnen worden besproken.	Ruimtegebruik	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
765	De indiener stelt dat gebruik van Lelystad Airport met jachtvliegtuigen alleen kan in combinatie met burgerluchtvaart.	Het kabinet en de Tweede Kamer besluiten over de toekomst van Lelystad Airport en in welke mate het vliegveld in gebruik zal worden genomen voor commerciële luchtvaart. Defensie ziet in een civiel-militaire samenwerking op Lelystad Airport verschillende synergiemogelijkheden, zoals gedeeld ruimtegebruik, gezamenlijk gebruik van ondersteunende diensten en infrastructuur, en gedeelde investeringen in faciliteiten. Deze samenwerking kan bijdragen aan een efficienter gebruik van de luchthaven.	Ruimtegebruik	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
766	De indiener stelt voor om routes en procedures vanaf Lelystad Airport zo te kiezen dat de impact op de omgeving zo	Voor de berekeningen in het planMER zijn aannames gedaan voor de vliegprocedures en de daarbij gehanteerde	Ruimtegebruik	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

	klein mogelijk is, en/of om zoveel mogelijk over open water (Marker-/IJsselmeer) wordt gevlogen. Hier afspraken over te maken met de omgeving.	routes. Op basis van deze gemodelleerde routes kan het planMER een goed beeld geven voor het beoordelen van de verschillende luchthavens. In de volgende fase is het van belang dat voor deze luchthaven en voor dit type vliegtuigen routes in het luchtruim en vliegprocedures worden ontworpen en vastgesteld. Voor het ontwerpen en vaststellen van routes of vliegprocedures in het luchtruim zijn door de ministeries van IenW en Defensie afspraken gemaakt. Deze zijn opgenomen in het "Werkproces Wijzigingsproces luchtruim en vliegprocedures". Beide ministeries dragen namelijk gezamenlijk de verantwoordelijkheid voor de inrichting, het beheer en het gebruik van het Nederlandse luchtruim. Voordat routes of procedures op grond van de artikelen 5.10, tweede lid, of artikel 5.11 van de Wet luchtvaart kunnen worden vastgesteld, vindt er een uitgebreid en zorgvuldig proces plaats. Voor het ontwerpen van routes wordt gekeken naar vliegveiligheid, technisch-operationele aspecten, de effecten voor omwonenden en de leefomgeving. Tijdens de ontwerpfase worden opties vervolgens vergeleken, gewogen en zal er ook participatie voor luchtruimgebruikers en belanghebbenden zijn.		
767	De indiener wijst op de gezondheidsrisico's en impact op woon- en werkplek, gewassen, bedrijfsvoering en veiligheid door extra vliegbewegingen.	Defensie begrijpt de zorg over geluidshinder en de mogelijke gevolgen voor gezondheid, slaap en woningwaarde. Deze zorgen zijn belangrijk en worden serieus meegenomen in het vervolgproces. In het planMER-onderzoek zijn de effecten op de fysieke leefomgeving beschreven en zijn verschillende alternatieven vergeleken. In de vervolgfase wordt dit verder uitgewerkt. Dan wordt gedetailleerd gekeken naar het routeontwerp en het ontwerp van de vliegbasis. Waar mogelijk worden maatregelen getroffen om geluidshinder te beperken. Defensie vindt het belangrijk dat ge-	Ruimtegebruik	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

		zondheidseffecten goed worden meegenomen in de besluitvorming. Daarom start het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM) in 2026, in opdracht van Defensie, een onderzoek naar de impact van het geluid van de F-35 op de gezondheid. De resultaten van dit onderzoek worden betrokken bij het verdere proces. Daarnaast blijft Defensie in overleg met medeoverheden en omgeving om zorgen te bespreken en oplossingen te zoeken.		
768	De indiener wijst op verdringingseffecten en geluidseffecten van Defensie op landbouw en woningbouw (o.a. Oosterwold) in Flevoland en vraagt of de woningbouwopgave en schaarste in de regio wel voldoende zijn meegewogen.	Er is geen impact op de plannen van Oosterwold door het aanwijzen van deze behoefte op Lelystad Airport. Dit uitgangspunt blijft ook in de vervolgfase bij de uitwerking van de routes gehandhaafd. Daarnaast zijn andere woningbouwplannen in het plan-MER beoordeeld. Voor deze plannen worden geen belemmeringen verwacht door de keuze om Lelystad Airport aan te wijzen voor een toename van de jachtvliegtuigencapaciteit.	Ruimtegebruik	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
769	De indiener wijst op zijn uitbreidingsplannen op zijn grond, waaronder activiteiten met paarden en pony's, en dat die niet kunnen plaatsvinden als gevolg van geluidoverlast door jachtvliegtuigen.	Bij toekomstige ruimtelijke besluitvorming over concrete activiteiten en projecten die onder het NPRD vallen, zal moeten worden beoordeeld wat de ruimtelijke effecten zijn van een activiteit in relatie tot andere functies. In sommige gevallen worden maatregelen genomen om die activiteiten te verminderen of te compenseren. Defensie begrijpt los daarvan de zorgen en probeert zo goed als mogelijk rekening te houden met ongemak die ervaren kan worden door geluid afkomstig van straaljagermotoren, zoals de F-35. Het is echter niet mogelijk om op voorhand mogelijke schade aan landbouwdieren te voorkomen. Defensie betreurt het als er desondanks toch sprake is van materiële schade. Indien u in de toekomst schade heeft naar aanleiding van het optreden van Defensie, dan kunt u een verzoek tot schadevergoeding richten aan de afdeling Claims van Defensie	Ruimtegebruik	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

		(https://www.defensie.nl/onderwerpen/klachten-en-schadeclaims/schade-melden). Zij zullen uw schadeclaim dan in behandeling nemen en contact met u opnemen.		
770	De indiener vraagt of er restricties zijn voor (de hoogte van) bouw en beplanting, windmolens en zonnepanelen.	In de nabijheid van luchthavens liggen diverse beperkingsgebieden welke voorwaarden hanteren voor objecten in dit gebied. Met de komst van jachtvliegtuigen kan dit leiden tot een aanpassing van het bestaande beperkingsgebied rond Lelystad Airport. Dit wordt in de vervolgfase nader onderzocht.	Ruimtegebruik	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
771	De indiener stelt dat een nadere beschouwing van de dichtheidscijfers van graas- en hokdieren gewenst is.	De gegevens die zijn gebruikt voor het onderzoek zijn afkomstig vanuit het CBS. Meer gedetailleerde data is landsdekkend niet aanwezig en kon dus niet gebruikt worden. Bij de verdere analyses in de vervolgfase is het wenselijk van de gemeenten en provincie voor zover beschikbaar data te krijgen over de exacte aantallen en ligging van bedrijven met dieren.	Ruimtegebruik	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
772	De indiener verzoekt om zuinig te zijn op de kennis en het sociaal kapitaal dat door omwonenden is opgebouwd en stelt dat de Flevolandse agrariër hard wordt getroffen met de voorgenomen activiteiten.	Defensie beseft dat het gebruik van jachtvliegtuigen impactvol is, vooral voor mensen, bedrijven en ook flora en fauna in de directe omgeving van de luchthaven. In het vervolgproces wordt zorgvuldig gekeken naar de belangen van omwonenden en agrariërs.	Ruimtegebruik	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
773	De indiener wijst op vrijkomende gronden bij het afzien van groothandelsverkeer en ziet dit als kans voor defensie.	Defensie dankt indiener voor het meedenken over de beschikbaarheid van gronden. In het addendum op het planMER heeft Defensie de voorkeurslocatie door het kabinet laten vaststellen waar de ondersteunende faciliteiten van de jachtvliegtuigen moeten worden gestationeerd. Defensie gaat daarover in gesprek met de bedrijven en de medeoverheden over de toekomst van deze bedrijven. Begin 2026 start een zienswijzenperiode voor dit ontwerp-besluit waarbij belanghebbenden hun reactie kunnen geven. Deze reacties worden gewogen voordat het besluit over het grondbeslag volgens planning voor de zomer van 2026 wordt genomen.	Ruimtegebruik	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

774	De indiener stelt dat er onjuiste onderbouwing is gebruikt in het planMER en dat het effect op (biologische) landbouwbedrijven en andere bedrijfstypen die afhankelijk zijn van de omgeving, met werknemers die veel buitenwerken, onvoldoende is onderzocht. Indiener verzoekt om het planMER te herzien en een aanvullende effectstudie te doen voor agrarische bedrijven.	Er is in dit planMER geen Landbouweffectrapportage uitgevoerd. Voor enkele behoeften met een grote impact op de landbouw, kan dit mogelijk in een vervolgfase uitgevoerd worden. De effecten op werknemers die buiten werken kan in een vervolgfase mogelijk nader beschouwd worden als concrete gegevens van deze bedrijven via de gemeenten en provincie verstrekt worden.	Ruimtegebruik	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
775	De indiener stelt dat de militaire uitbreiding van Lelystad Airport onvoldoende is afgestemd met andere onderwerpen zoals de toekomstige civiele luchtvaartfunctie, natuurontwikkeling, landbouw en luchtverkeersveiligheid en pleit voor een integrale afweging.	Defensie begrijpt het verzoek om een integrale afweging van onderwerpen zoals civiele luchtvaart, natuurontwikkeling, landbouw en luchtverkeersveiligheid. In het planMER is een breed beoordelingskader gebruikt waarin deze effecten zijn onderzocht. De integrale afweging is daarmee uitgevoerd. In de vervolgfase worden aanvullende onderzoeken gedaan en vindt afstemming plaats over deze onderwerpen. Defensie herkent het belang van een integrale benadering. De urgentie en veiligheidsopgaven maken uitbreiding noodzakelijk, waarbij Defensie inzet op zorgvuldig ruimtegebruik en samenwerking met betrokken partijen.	Ruimtegebruik	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
776	De indiener vraagt om heroverweging van het gebruik van landbouwgrond in het licht van toekomstige voedselzekerheid, bijvoorbeeld als het oorlog is.	De impact op landbouw is integraal beoordeeld en meegewogen in de bepaling van Voorkeursalternatieven. Bij enkele behoeften gaat dit inderdaad ten koste van landbouwgrond, maar bij diverse andere ook van natuur of bedrijvigheid. De beoordeling is transparant te lezen in het planMER en wordt niet heroverwogen.	Ruimtegebruik	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
777	De indiener wijst erop dat het kabinet alleen heeft besloten over de komst van F-35 naar Lelystad en niet over openstelling voor groothandelsverkeer. Volgens indiener gaat Defensie hier wel al vanuit in de plannen en mist een effectanalyse van het scenario waarin groothandelsverkeer wordt uitgesloten.	Het kabinet heeft op dit moment alleen besloten over de komst van F-35-toestellen naar Lelystad Airport. Er is nog geen besluit genomen over groothandelsverkeer. In het planMER-onderzoek zijn verschillende scenario's bekeken, waaronder situaties met en zonder groothandelsverkeer. Dit is gedaan om de effecten volledig in beeld te brengen en transparant te zijn over mogelijke gevolgen. Het NPRD gaat uitsluitend over militaire activiteiten en	Ruimtegebruik	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

		niet over civiele groothandelsvluchten. In de aanvulling op het planMER wordt dit nog verder verduidelijkt.		
778	De indiener verzoekt inzicht te geven in wat de komst van Defensie betekent voor de huidige operaties op Lelystad Airport, en in combinatie met het groothandelsverkeer.	Lelystad Airport wordt momenteel gebruikt voor een breed scala aan luchtvaartactiviteiten, zoals lesvluchten, helikoptertrainingen, rondvluchten, sportvliegen, zakelijke vluchten en vliegtuigonderhoud. Het uitgangspunt van het NPRD is militair medegebruik van een civiele luchthaven. De precieze toekomstige invulling van alle activiteiten op Lelystad Airport is mede afhankelijk van de definitieve besluiten die over de openstelling voor groothandelsverkeer voor de luchthaven zullen worden genomen.	Ruimtegebruik	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
779	De indiener pleit bij de verstrekking van een milieuvergunning voor een gelijke behandeling van Lelystad Airport, Defensie, inwoners en bedrijven (waaronder agrariërs / PAS-melders).	Defensie begrijpt de zorg over het zorgvuldig omgaan met stikstofrechten, zeker in relatie tot de situatie van PAS-melders. Binnen de huidige regelgeving zijn er weinig mogelijkheden om stikstofruimte toe te wijzen. Dit is een uitdaging die speelt voor alle betrokken partijen, waaronder Defensie, provincies en PAS-melders. Defensie maakt in deze fase van het NPRD dan ook geen aanspraak op deze specifieke stikstofrechten. De inzet is om binnen het NPRD zorgvuldig om te gaan met natuurwaarden en wettelijke kaders, in afstemming met bevoegde gezagen. Defensie blijft hierover in overleg met medeoverheden en volgt de ontwikkelingen rond stikstofruimte en regelgeving nauwgezet.	Ruimtegebruik	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
780	De indiener is van mening dat De Peel op het thema recreatie net zo goed/slecht zou moeten scoren als vliegbases Leeuwarden, Volkel, Gilze-Rijen, Eindhoven en Twente Airport.	Dank voor uw oordeel. De beoordeling op het thema recreatie is gebaseerd op openbare data. Defensie ziet geen aanleiding deze beoordeling aan te passen.	Ruimtegebruik	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
781	De indiener bepleit dat heropening van de Peel (Ltgeneraal Best kazerne) voor jachtvliegtuigen niet mogelijk is, ook niet als contingency location. Waarbij voorbeelden worden genoemd zoals agrarische veehouderijbedrijven in die regio die al jaren op slot zitten vanwege stikstof en/of van-	De Luitenant-generaal Best-Kazerne is net als diverse militaire luchthavens en een aantal burgerluchthavens onderzocht. Mede op basis van het planMER heeft het kabinet besloten om Lelystad Airport aan te wijzen als locatie voor de uitbreiding van de jachtvliegtuigcapaciteit. De	Ruimtegebruik	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

	wege de afname van luchtkwaliteit, de exponentiële toename van geluidsoverlast, het aantal gehinderden en het in twijfel trekken van bestaande geluidscontouren en feitelijke status van de Luitenant-generaal BestKazerne als luchthaven.	behoefte voor contingency locations is geen onderdeel van het NPRD.		
782	De indiener stelt (experimentele) belevingsvluchten en proefdraaien voor zodat de omgeving het geluid kan ervaren (omgeving, inwoners, natuur) en de resultaten kunnen worden opgenomen in het planMER.	Defensie begrijpt de wens om belevingsvluchten en proefdraaien uit te voeren zodat de omgeving het geluid kan ervaren. In de vervolgfase wordt verkend of belevingsvluchten nodig en uitvoerbaar zijn. Als dit gebeurt, zal het in goede afstemming zijn met medeoverheden en de omgeving. Het doel is om inzicht te geven en reacties op te halen. Deze vluchten hebben geen invloed op de onderzoeken in het planMER. Wel kunnen de ervaringen bijdragen aan vervolgonderzoeken en verdere besluitvorming. Defensie blijft hierover in gesprek met regionale partners.	Ruimtegebruik	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
783	Indiener verzoekt om toelichting waarom Lelystad Airport geen onderdeel is van de luchtruimherziening, ondanks eerdere toezeggingen dat dit wel het geval zou zijn.	Het programma luchtruimherziening richt zich op de herindeling van het Nederlandse luchtruim om dit efficiënter, duurzamer en toekomstbestendig te maken. Lelystad Airport maakt op dit moment geen direct onderdeel uit van de lopende luchtruimherziening, omdat de besluitvorming over de openstelling van de luchthaven voor civiel verkeer en militair medegebruik nog niet is afgerond. Pas wanneer er meer duidelijkheid is over het toekomstige gebruik van Lelystad Airport, kan worden bepaald hoe dit in de luchtruimstructuur en mogelijk in het programma luchtruimherziening wordt ingepast.	Ruimtegebruik	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
784	De indiener constateert dat het Milieueffectrapport (MER) en planMER bij de beoordeling van geluidseffecten vooral rekening houden met effecten op mensen, natuur en recreatie, maar dat landbouwhuisdieren als effectcategorie ontbreken. Dit is opmerkelijk, aangezien in andere documenten binnen het programma – zoals de Passende Beoordeling – expliciet wordt erkend dat geluid, met name piekgeluiden	De impact op graas- en hokdieren is meegenomen in de analyse. Dit is uitgevoerd op een abstract niveau passend bij dit planMER om locaties onderling te kunnen vergelijken. In een vervolgfase kan dit gespecificeerd worden en kan er gekeken worden om de overlast voor deze bedrijven zo gering mogelijk te houden.	Ruimtegebruik	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

	en lage frequenties, stress, verstoringsgedrag en afname van reproductie bij dieren kan veroorzaken. Is er bereidheid om deze gelijk te behandelen aan natuurwaarden en dieren bij toekomstige effectafwegingen?			
785	Indiener wijst op zorgen over mogelijke verruiming van geluidscontouren richting Almere door militaire vluchten vanaf Lelystad Airport. Dit kan woningbouw en voorzieningen, met name in Oosterwold, belemmeren. Indiener verzoekt tijdige betrokkenheid bij routekeuzes, een cumulatieve toets op geluidseffecten en garanties dat stedelijke ontwikkeling in Almere niet wordt beperkt door toekomstige geluidszones.	Defensie begrijpt de zorgen over mogelijke verruiming van geluidscontouren richting Almere en de gevolgen voor woningbouw en voorzieningen, vooral in Oosterwold. Deze onderwerpen zijn belangrijk en krijgen aandacht in het vervolgproces. In deze fase van het NPRD zijn er een aantal aannames gebruikt voor de routes bepaling voor het rekenmodel. Dit was nodig om alternatieven eerlijk te vergelijken in het plan-MER-onderzoek. Na besluitvorming over het NPRD worden de routes verder onderzocht. Daarbij worden ook de effecten op geluid en leefomgeving in detail bepaald. Defensie ziet de behoefte naar meer duidelijkheid voor de omgeving. Deze informatie kan op dit moment niet volledig worden gegeven, maar komt beschikbaar in de vervolgfase. Medeoverheden worden hierbij betrokken, zodat lokale kennis en belangen goed worden meegenomen.	Ruimtegebruik	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
786	De indiener maakt zich zorgen over de kwetsbaarheid van Lelystad (ver) onder NAP, mogelijke overstromingsdieptes en algemene waterveiligheid voor inwoners en militaire bedrijfsvoering.	Er is geen analyse gedaan van de effecten in oorlogstijd en of bepaalde gebieden een extra doelwit zijn. Dit valt buiten de scope van dit onderzoek en NPRD. Er zijn dan ook geen analyses uitgevoerd voor waterveiligheid/ligging onder NAP. Dit is een gegeven en als zodanig meegenomen en meegewogen bij de besluitvorming voor een Voorkeursalternatief. De effecten op water zijn vooral gerelateerd aan grondgebonden activiteiten en zijn op hoofdlijnen in het addendum op dit planMER beschouwd. In de vervolgfase zal dit nader uitgewerkt worden als ook meer inzicht is in de exacte vormgeving en locaties van gebouwen en voorzieningen.	Water	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
787	De indiener geeft aan dat dijken/sluiswerken in oorlogstijd	Er is geen analyse gedaan van de effecten in oorlogstijd en of bepaalde gebieden een	Water	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

	doelwit kunnen zijn (sabotage/bombardement), waardoor de polder onder water kan lopen en het vliegveld onbruikbaar wordt.	extra doelwit zijn. Dit valt buiten de scope van dit onderzoek en NPRD. Er zijn dan ook geen analyses uitgevoerd voor waterveiligheid/ligging onder NAP. Dit is een gegeven en als zodanig meegenomen en meegewogen bij de besluitvorming voor een Voorkeursalternatief. De effecten op water zijn vooral gerelateerd aan grondgebonden activiteiten en zijn op hoofdlijnen in het addendum op dit planMER beschouwd. In de vervolgfase zal dit nader uitgewerkt worden als ook meer inzicht is in de exacte vormgeving en locaties van gebouwen en voorzieningen.		
788	De indiener maakt zich zorgen over aantasting van oppervlaktewater door uitstoot, ultrafijnstof, depositie en uitspoeling, met gevolgen voor beregeningswater en teeltopbrengsten.	Defensie begrijpt de zorg over mogelijke aantasting van oppervlaktewater door uitstoot, ultrafijnstof, depositie en uitspoeling. Deze zorg is relevant, zeker gezien het belang van schoon beregeningswater en gezonde teeltopbrengsten voor agrarische ondernemers. Bij het uitvoeren van militaire activiteiten wordt rekening gehouden met de impact op het milieu. Het voorkomen van emissies is niet altijd mogelijk, maar Defensie neemt maatregelen om deze zoveel mogelijk te beperken. Daarbij wordt gehandeld volgens de geldende wettelijke kader, waaronder milieunormen die specifiek gericht zijn op bescherming van waterkwaliteit. In het planMER-onderzoek is reeds aandacht besteed aan mogelijke effecten op oppervlaktewater. Bij de realisatie van de behoefte zal dit verder worden onderzocht. Waar risico’s worden geïdentificeerd, zullen mitigerende maatregelen worden getroffen in lijn met de geldende wet- en regelgeving. Defensie waardeert de betrokkenheid van de indiener en neemt deze zienswijze serieus. De inbreng draagt bij aan een zorgvuldige afweging van belangen in het besluitvormingsproces.	Water	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
789	De indiener geeft aan dat grondwateronttrekking en wijzigingen in kwantiteit/kwaliteit schade kunnen geven aan	Er is geen impact te verwachten op grondwateronttrekkingen bij Lelystad Airport omdat dit vliegveld nu ook al in gebruik is.	Water	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

	landbouw en nabijgelegen Natura 2000-gebieden, en vraagt om beoordeling in MER.			
790	De indiener vraagt zich af of en hoe de beschikbaarheid/kwaliteit van drinkwaterbronnen gewaarborgd blijft en welke waarborgen/voorwaarden hiervoor gaan gelden.	Defensie waardeert het dat zorgen zijn geuit over de beschikbaarheid en kwaliteit van drinkwaterbronnen. Deze zorg is begrijpelijk en raakt aan een belangrijk maatschappelijk belang. Bij het bepalen van het voorkeursalternatief is nadrukkelijk rekening gehouden met de ligging van drinkwaterbronnen. Dit betekent dat in de afweging is meegenomen waar deze bronnen zich bevinden en welke risico's vermeden moeten worden. Bij de realisatie van de behoeftes wordt onderzocht of aanvullende maatregelen nodig zijn om drinkwaterbronnen te beschermen. Daarbij wordt gekeken naar bestaande beschermingszones, de geldende regelgeving en de adviezen van betrokken instanties. Als blijkt dat extra voorwaarden of waarborgen nodig zijn, worden deze opgenomen in de uitvoeringsfase. Defensie hecht waarde aan een zorgvuldige omgang met natuurlijke hulpbronnen. De bescherming van drinkwaterbronnen blijft daarom een aandachtspunt in het vervolgtraject.	Water	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
791	De indiener vraagt wat er gebeurt met bluswater (opvang, lozing, zuivering) en mogelijke effecten op watergangen bij incidenten.	Defensie waardeert de zorg die is geuit over de omgang met bluswater bij incidenten en de mogelijke gevolgen voor watergangen. Deze zorg raakt aan het belang van milieubescherming en veiligheid, en wordt serieus genomen. Bij start- en landingsbanen en op platforms zijn systemen aanwezig die bluswater kunnen opvangen. Deze watercollectiesystemen worden bij een calamiteit afgesloten, zodat verontreinigd bluswater niet in het milieu terechtkomt. Het opgevangen water wordt vervolgens op een verantwoorde manier verwerkt, conform geldende wet- en regelgeving. Wanneer een incident plaatsvindt buiten een gebied met een afsluitbaar watercollectiesysteem, kan verspreiding van bluswater niet altijd worden voorkomen. In zulke gevallen	Water	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

		wordt na afloop beoordeeld welke maatregelen nodig zijn om eventuele milieuschade te beperken of te herstellen. Ook dan handelt Defensie volgens de wettelijke kaders en milieunormen. De impact van bluswater op watergangen zal worden meegenomen bij de realisatie van de behoefte. Daarbij wordt gekeken naar de aard van mogelijke incidenten, de locatie, en de aanwezige voorzieningen. De resultaten van dit onderzoek worden gebruikt om waar nodig aanvullende maatregelen te treffen.		
792	De indiener geeft aan dat aanvoer/afvoer van water van goede kwaliteit cruciaal is voor de bedrijfsvoering en stelt voor hiermee expliciet rekening te houden bij terrein-inrichting.	Defensie waardeert de inbreng over het belang van water van goede kwaliteit voor de bedrijfsvoering. Bij de verdere uitwerking van het project en het ontwerp van de terrein inrichting wordt expliciet rekening gehouden met de aanvoer en afvoer van water van goede kwaliteit. Dit aspect maakt onderdeel uit van de technische voorbereiding en zal worden meegenomen bij de realisatie van de behoefte.	Water	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
793	De indiener vraagt om risicoanalyses en calamiteitenplannen specifiek voor waterveiligheid/ligging onder NAP en verzoekt om transparantie over kaarten/afwegingen.	Er is geen analyse gedaan van de effecten in oorlogstijd en of bepaalde gebieden een extra doelwit zijn. Dit valt buiten de scope van dit onderzoek en NPRD. Er zijn dan ook geen analyses uitgevoerd voor waterveiligheid/ligging onder NAP. Dit is een gegeven en als zodanig meegenomen en meegewogen bij de besluitvorming voor de aangewezen locatie. Hierdoor is het wel belangrijk dat er spreiding is van de behoeftes over heel Nederland heen.	Water	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
794	De indiener geeft aan dat keuzes over burgerluchtvaart en luchtruim meegewogen moeten worden i.v.m. samenloop met waterveiligheid/locatiekeuze.	Defensie heeft in het plan-MER ook effecten met eventueel groothandelsverkeer in meerdere aantallen onderzocht, zodat de effecten goed in beeld worden gebracht. Juist ook omdat hier nog een besluit over genomen moet worden. Het NPRD gaat alleen over een besluit over jachtvliegtuigen op Lelystad Airport en niet over groothandelsverkeer.	Water	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
795	Indiener stelt dat uitbreiding van het oefenterrein alleen aanvaardbaar is als gegarandeerd kan worden dat geen	Defensie houdt bij de uitvoering van het NPRD rekening met de waterkwaliteit en de waterkwantiteit, met het oog	Water	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

	negatieve effecten op het watersysteem optreden, gelet op het risico op verspreiding van Zeer Zorgwekkende Stoffen (zoals PFAS) in een drinkwaterbrongebied en de verplichtingen onder de kaderrichtlijn water om verslechtering te voorkomen en waterkwaliteit te verbeteren.	op voorkomen van verslechtering van oppervlaktewater zoals bedoeld in het kader van de kaderrichtlijn water. In de volgende fase van het NPRD, zal er waar nodig aanvullend onderzoek worden gedaan naar de effecten op de waterkwaliteit op die locaties waar dit soort risico's te verwachten zijn. Aanvullend zullen in overleg met het waterschap, RWS of de drinkwaterbedrijven maatregelen genomen worden om de risico's zoveel als mogelijk te voorkomen of te mitigeren.		
796	De indiener verzoekt Defensie om ADC-toets uit te voeren en de uitkomsten bij uw besluitvorming te betrekken. En/of indien deze reeds is uitgevoerd, de uitkomsten en de daarop gebaseerde besluitvorming te delen.	In het planMER en de passende beoordeling is voor de relevante behoeften inzicht gegeven in de mogelijke uitkomst indien een ADC-toets doorlopen wordt. De echte ADC-toets wordt pas doorlopen bij een concreet plan. De resultaten van deze toets worden betrokken bij de besluitvorming en gedeeld met de bevoegde gezagen. Defensie handelt conform de Wet natuurbescherming en borgt dat eventuele compensatie wordt gerealiseerd.	Water	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

5.1.9 IX Onbemande maritieme helikopters

ID	Samengevatte vraag	Antwoord	Hoofdthema	Ruimtebehoefte
797	De indiener wijst op het belang van het aanhouden van een veilige afstand tot hoogspanningsinfrastructuur (150 meter) en mijnbouwlocaties bij het gebruik van maritieme drones en helikopters, en benadrukt dat veiligheid van mens, milieu en infrastructuur prioriteit moet hebben bij het bepalen van vliegroutes.	Dank voor uw zienswijze en het benoemen van uw zorgen. Door een drieledige aanpak – (1) juridisch technische basis (150 m buffer in wet en GIS lagen), (2) geavanceerde flight planning & geofencing met real time positionering en (3) in flight monitoring– wordt de veilige afstand tot zowel hoogspanningsinfrastructuur als mijnbouwlocaties gewaarborgd. Het combineren van deze maatregelen met een gedegen risicobeoordeling, autorisatieprocedures en een strikte post flight evaluatie zorgt ervoor dat maritieme drones en helikopters hun taken kunnen uitvoeren zonder de 150 m veiligheidsnorm te overschrijden.	(Rijks)Raakvlakken	Onbemande maritieme helikopters
798	De indiener pleit voor het benutten van de corridors voor experimenten met bemande en onbemande civiele drones in het kader van civiel-militaire samenwerking en U-space.	Het idee van een gezamenlijke civiel-militaire dronecorridor binnen U-space is sterk en sluit goed aan bij de Europese doelstellingen van “One	Defensie specifiek	Onbemande maritieme helikopters

		Sky" en "U-space". De realiteit is echter dat U-space nog in ontwikkeling is. Vanwege het operationele belang moet Defensie wel kunnen oefenen. Daarvoor zijn routes nodig richting de oefengebieden EHD41 en EHD42 op de Noordzee. In de vervolgfase zal worden onderzocht in hoeverre medegebruik door civiele drones mogelijk is.		
799	De indiener uit zorgen over de veiligheid van de bevolking in Den Helder bij een gewapend conflict, gezien de concentratie van militaire doelen, en pleit voor het opnemen van een evacuatiestrategie in het NPRD en MER.	Defensie begrijpt dat u zorgen heeft. Het feit dat Defensie met verschillende bases in de regio Den Helder gevestigd is, maakt ook dat Defensie een groot belang heeft bij het goed beschermen van dit gebied. De weerbaarheid en veerkracht van het mobiliteitssysteem in Noord-Holland Noord ingeval van een incident heeft de aandacht van Defensie. Defensie is daar met medeoverheden in een apart traject over in gesprek. Hier ligt ook een koppeling met het Meerjarenprogramma Infrastructuur, Ruimte en Transport van het ministerie van Infrastructuur en Transport.	Defensie specifiek	Onbemande maritieme helikopters
800	De indiener ondersteunt de noodzaak van verder onderzoek en afstemming over dronegebruik vanaf Den Helder Airport, en verzoekt om betrokken te worden bij dit proces vanwege het belang van helikopterverkeer naar installaties van haar leden.	Defensie, de gemeente Den Helder en de Provincie Noord-Holland werken onder de vlag van het Bestuursakkoord Ontwikkeling Maritiem Cluster samen aan het versterken van de civiel-militaire samenwerking. De invoering van maritieme drones wordt in goede afstemming met ander vliegverkeer verder onderzocht en voorbereid. Daarbij wordt ook gekeken naar het medegebruik van het Marinevliegkamp De Kooy door luchthaven Den Helder en andere bedrijven.	Defensie specifiek	Onbemande maritieme helikopters
801	De indiener wijst op het feit dat zijn perceel binnen een vliegroute voor maritieme drones ligt en wil voorkomen dat toekomstige ontwikkelingen op het perceel worden beperkt door aanvullende eisen of toestemmingen, vanwege deze nieuwe militaire activiteiten, bijvoorbeeld door de instelling van een OHS.	Er worden geen beperkingen opgelegd aan percelen in de vliegroute voor maritieme drones.	Ruimtegebruik	Onbemande maritieme helikopters

5.1.10 X Stationering en corridors drones voor cargo

ID	Samengevatte vraag	Antwoord	Hoofdthema	Ruimtebehoefte
802	De indiener vraagt aandacht voor inspraak en meldplicht.	Bij het inzetten van drones tijdens oefeningen gelden vaste procedures en veiligheidsvoorschriften. De Krijgsmacht streeft ernaar om het gebruik van drones zorgvuldig af te stemmen op de omgeving en de aard van de oefening. Defensie onderzoekt hoe de informatievoorziening over dronegebruik verder kan worden verbeterd.	(Rijks)Raakvlakken	Stationering en corridors drones voor cargo
803	De indiener vraagt aandacht voor coördinatie tussen civiele en militaire luchtvaart.	Er is uitgebreide coördinatie en samenwerking tussen de civiele en militaire luchtvaart. Dit is nodig, aangezien de minister van IenW en de minister van Defensie gezamenlijk bevoegd gezag zijn over het luchtruim. Een voorbeeld van concrete samenwerking is het programma Luchtruimherziening en de samenvoeging van de militaire en civiele luchtverkeerleiding bij de Luchtverkeersleiding Nederland (LVNL).	(Rijks)Raakvlakken	Stationering en corridors drones voor cargo
804	De indiener vraagt aandacht voor veiligheidsrisico's en externe veiligheid. Zoals wat zijn de gevolgen van het neervallen van de drones met lading als er sprake is van een calamiteit of disfunctioneren? Verder is onduidelijk wat voor een vracht wordt vervoerd en hoe veilig dit is.	Defensie begrijpt de zorgen over veiligheidsrisico's en externe veiligheid bij het gebruik van cargodrones. De vraag wat de gevolgen kunnen zijn bij een calamiteit of technisch falen is terecht en wordt serieus genomen. Defensie erkent dat het ook belangrijk is om de risico's voor woningen en andere kwetsbare objecten mee te nemen in het vervolgproces na vaststelling van het NPRD. Veiligheid is een belangrijk onderdeel van de verdere uitwerking van deze behoefte. In de vervolgfase wordt hier nadrukkelijk aandacht aan besteed, in afstemming met bevoegde gezagen en medeoverheden.	(Rijks)Raakvlakken	Stationering en corridors drones voor cargo
805	De indiener geeft aan dat impact op recreatie en leefomgeving een belangrijk aandachtspunt is voor het vervolg. In het planMER is hier onvoldoende rekening mee gehouden.	Defensie begrijpt de zorg over de impact op recreatie en leefomgeving. Deze aandachtspunten worden meegenomen in het vervolg. In het planMER zijn effecten op geluid, natuur, luchtkwaliteit en recreatie onderzocht. Deze informatie is opgenomen in de bijlagen van het planMER en is meegewogen bij het bepalen van het voorkeursalternatief. Na vaststelling van het	(Rijks)Raakvlakken	Stationering en corridors drones voor cargo

		NPRD volgt een vervolgfase waarin aanvullende onderzoeken worden uitgevoerd. Daarbij worden de corridors in afstemming met medeoverheden verder uitgewerkt.		
806	De indiener vraagt hoe bij de realisatie tijdige betrokkenheid van lokale belanghebbenden wordt georganiseerd. Daarnaast wordt gevraagd om, zoals eerder besproken tussen Provincie en Defensie, in het komende half jaar samen met de provincie Gelderland een gezamenlijk plan uit te werken voor een kennis- en innovatiecentrum Drones in Gelderland.	Defensie begrijpt het belang van tijdige betrokkenheid van lokale belanghebbenden bij de uitvoering van plannen. Dit is nodig om zorgen en ideeën vroegtijdig mee te nemen. Bij de verdere uitwerking van het NPRD wordt gewerkt aan een aanpak waarin participatie en overleg met gemeenten, provincies en andere partijen centraal staan. Het verzoek om samen met de provincie Gelderland een plan uit te werken voor een kennis- en innovatiecentrum voor drones wordt herkend. Bij de verkenning van dit initiatief wordt gekeken naar de inhoud, locatie en samenwerking met relevante partners.	(Rijks)Raakvlakken	Stationering en corridors drones voor cargo
807	De indiener geeft aan dat in deelrapport AX feitelijke onjuistheden staan en vraagt om correctie.	Defensie dankt de indiener voor het bestuderen van het planMER en het aanreiken van verbeterpunten. Defensie heeft de verbeterpunten betrokken bij het opstellen van de definitieve versie van het planMER. De gemaakte opmerkingen geven geen aanleiding tot heroverweging van de geselecteerde voorkeursgebieden in het NPRD.	Algemene zienswijze	Stationering en corridors drones voor cargo
808	De indiener maakt zich zorgen over onderschatte cumulatieve effecten van droneverkeer in combinatie met ander militair en civiel luchtverkeer en grondactiviteiten; geeft aan dat een integrale cumulatieanalyse (geluid, trillingen, stikstof, ruimtebeslag) ontbreekt en vraagt om juridisch houdbare, gebiedsdekkende beoordeling, inclusief effecten op stiltegebieden en nachtelijke hinder.	Er is zeer beperkte cumulatie door drones, zo blijkt ook uit de analyses voor Deelen in het planMER. Eenmaal op hoogte zijn geen cumulatieve effecten te berekenen. In de aanvulling op het planMER is de cumulatie van activiteiten op de Veluwe nader beoordeeld, waaronder de activiteiten van Deelen. Als het NPRD is vastgesteld, wordt waar nodig extra onderzoek gedaan in de volgende stappen van het proces.	Algemene zienswijze	Stationering en corridors drones voor cargo
809	De indiener stelt voor om alternatieven systematisch te onderzoeken—bijv. routes langs bestaande infrastructuur of buiten Natura 2000—en vraagt om een expliciete afweging van no-alternatief-argumenten.	Dank voor uw betrokkenheid en het meedenken over mogelijke alternatieven. In de NRD zijn verschillende alternatieven systematisch onderzocht, waaronder routes langs bestaande infrastructuur en buiten Natura 2000-gebieden. Hierover heeft inspraak plaatsgevonden, wat niet heeft geleid tot aanpassing of aanvulling van deze	Algemene zienswijze	Stationering en corridors drones voor cargo

		alternatieven. In het planMER zijn vervolgens de effecten van deze alternatieven beoordeeld. De definitieve routekeuzes worden in de vervolgfase verder uitgewerkt, maar niet meer aangepast in het NPRD.		
810	De indiener geeft aan dat overleg met lokale overheden, natuur- en erfgoedorganisaties en een gebiedsgerichte impactanalyse ontbreken en vraagt om vroegtijdige participatie en locatiespecifieke onderbouwing.	Dank voor uw signaal. Het tot nu toe doorlopen participatieproces heeft veel ruimte geboden voor overleg met medeoverheden en informatievoorziening richting alle relevante betrokkenen. In samenwerking met lokale overheden wordt gewerkt aan een zorgvuldige participatieaanpak voor het vervolg. In de vervolgfase wordt participatie meer locatiegericht vormgegeven, met blijvende aandacht voor de specifieke impact op natuur, erfgoed en omgeving.	Algemene zienswijze	Stationering en corridors drones voor cargo
811	De indiener stelt vast dat het eindpunt van de corridor naar het kennisinstituut Marknesse onjuist is ingetekend en vraagt om cartografische correctie conform de feitelijke locatie (o.a. Voorsterweg 31, 8316 PR Marknesse).	Defensie dankt de indiener voor het bericht. De cartografische correctie wordt doorgevoerd in het planMER, zodat de locatie van het kennisinstituut Marknesse (Voorsterweg 31, 8316 PR Marknesse) juist wordt weergegeven.	Algemene zienswijze	Stationering en corridors drones voor cargo
812	De indiener maakt bezwaar tegen het openstellen van corridors voor civiele drones zonder duidelijke onderbouwing van noodzaak en randvoorwaarden en vraagt om onafhankelijke toetsing per toepassing.	Defensie begrijpt de zorg over het openstellen van corridors voor civiele drones. Defensie vindt het belangrijk dat dit zorgvuldig en veilig gebeurt. De noodzaak voor deze corridors ligt in het mogelijk maken van veilige en gecontroleerde routes voor onbemande luchtvaartuigen. Dit is nodig om ruimte te bieden aan nieuwe toepassingen, zoals inspecties, transport en noodhulp, zonder dat dit het militaire of civiele luchtverkeer hindert. Defensie besluit niet zelf over het openstellen van deze corridors. Dit gebeurt onder verantwoordelijkheid van het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat. Defensie brengt daarbij de eigen operationele en veiligheidsbelangen in, in afstemming met andere overheden en luchtvaartpartijen.	Algemene zienswijze	Stationering en corridors drones voor cargo
813	De indiener geeft aan dat hoge aantallen vliegbewegingen per route (en overlap van routes) een integrale analyse van	Defensie kan op dit moment nog niet inzichtelijk maken met welke frequentie en welk type drone gevlogen gaat worden door de corridors.	Algemene zienswijze	Stationering en corridors drones voor cargo

	luchtveiligheid, geluid en natuur verstoren vereisen en vraagt om route- en totaalafweging.	Om die reden is worstcase in beeld gebracht wat de geluidproductie is, uitgaande van een kleine helikopter. In het planMER is een analyse opgesteld van de gevolgen van dit type helikopter voor de door indiener genoemde aspecten. Daarmee is de analyse in het planMER integraal.		
814	De indiener wijst op ontbrekend onderzoek naar effecten van drones op insecten (bijen), bodemfauna en ecosysteemdiensten en vraagt om toepassing van voorzorgsbeginsel met aanvullend onderzoek.	In het planMER zijn vervolgens de verwachte effecten van deze alternatieven op hoofdlijnen beoordeeld, inclusief de effecten van drones op natuurwaarden. Vanwege de vlieghoogte en de beperkte omvang en aantallen worden geen significante effecten verwacht op soorten of hun leefgebied. Deze bevindingen zijn ook opgenomen in de Passende Beoordeling die bij het planMER is opgesteld. Na vaststelling van het NPRD door het kabinet wordt in de vervolgfase het onderzoek en de participatie meer locatiegericht vormgegeven, met blijvende aandacht voor de specifieke impact op natuur en omgeving. Deze gedetailleerde effecten passen beter in de vervolgfases, waarin de behoefte concreter wordt uitgewerkt.	Algemene zienswijze	Stationering en corridors drones voor cargo
815	De indiener stelt voor om nu reeds meerdere corridors (o.a. Deelen–Zeewolde, Marknesse–Zeewolde) te plannen omdat logistieke drone-inzet sneller groeit en wegen voller worden.	De indiener wijst op de rol van het NLR in Marknesse, waar zowel civiele als militaire drone-activiteiten worden gefaciliteerd. Een uitbreiding van het corridornetwerk tussen Twente Airport en Marknesse kan volgens de indiener veel synergie opleveren met geplande defensieactiviteiten. Daarom wordt Defensie gevraagd of zij bereid is de mogelijkheden van een toegevoegde corridor tussen Twente en Marknesse te onderzoeken. Defensie begrijpt de wens om een extra corridor tussen Twente Airport en Marknesse te verkennen. Binnen het NPRD worden op dit moment geen nieuwe routes toegevoegd. Wel wordt in de verdere uitwerking gekeken of binnen de bestaande corridors ruimte is voor civiele toepassingen, zoals droneactiviteiten. Daarbij wordt gezocht naar meekoppelkansen die zowel civiele als mili-	Defensie specifiek	Stationering en corridors drones voor cargo

		taire belangen kunnen versterken. In de vervolgfase wordt hier nadrukkelijk aandacht aan besteed, in afstemming met de regio's.		
816	De indiener geeft aan dat een passende inpassing in het luchtruim met korte, directe routes hinder beperkt en verzoekt om afstemming met o.a. Terlet/zweefvliegen.	Voor aanpassingen in het luchtruim volgt Defensie het Wijzigingsproces Luchtruim en Vliegprocedures. Binnen dit proces wordt gestreefd naar een zo efficiënt en tactisch mogelijke route-inpassing, waarbij hinder voor de omgeving zoveel mogelijk wordt beperkt. Een belangrijk onderdeel van dit proces is de afstemming met relevante stakeholders, waaronder zweefvliegorganisaties die actief zijn op en rond Terlet.	Defensie specifiek	Stationering en corridors drones voor cargo
817	De indiener vraagt om civiel medegebruik en samenwerking van de corridors maar ook binnen de laagvlieggebieden om integratie van bemand en onbemand vliegen onder strikte condities te verkennen.	Bij de uitvoering van de verschillende NPRD behoeftes wordt gezocht naar meekoppelkansen die zowel civiele als militaire belangen kunnen versterken. In de vervolgfase wordt hier nadrukkelijk aandacht aan besteed, in afstemming met de regio's.	Defensie specifiek	Stationering en corridors drones voor cargo
818	De indiener geeft aan dat MITC/QRDF een logische rol heeft in de ontwikkeling; vraagt tegelijk om zorgvuldige ruimtelijke inpassing en aandacht voor omgevingsbelangen.	Binnen het NPRD is ruimte opgenomen voor innovatie met onbemande systemen, waaronder cargodrones. Daarbij wordt nadrukkelijk gekeken naar hoe civiele en militaire toepassingen elkaar kunnen versterken. Initiatieven zoals MITC/QRDF sluiten goed aan bij deze ambitie. Defensie ziet in deze corridor een kans om kennis, infrastructuur en operationele capaciteit te verbinden. Tegelijkertijd is zorgvuldige ruimtelijke inpassing van groot belang. Defensie begrijpt dat de omgeving vraagt om aandacht voor leefkwaliteit, natuur en veiligheid. In het vervolgproces wordt daarom samen met regionale partners en betrokken partijen gekeken hoe technologische ontwikkeling en omgevingsbelangen in balans kunnen worden gebracht.	Defensie specifiek	Stationering en corridors drones voor cargo
819	De indiener vraagt zich af waar, hoe vaak en wanneer drones vliegen en verzoekt om duidelijke beschrijvingen van routes, frequenties en effecten.	Defensie begrijpt de behoefte aan duidelijke informatie over het gebruik van drones. Het is belangrijk dat omwonenden zoveel als mogelijk weten waar, wanneer en hoe vaak drones vliegen en wat de mogelijke effecten zijn. Bij de verdere uitwerking wordt informatie over vliegroutes,	Defensie specifiek	Stationering en corridors drones voor cargo

		frequenties en verwachte effecten inzichtelijk gemaakt. Daarbij wordt rekening gehouden met woongebieden, natuur en andere gevoelige locaties. Deze informatie wordt gedeeld via overleg met betrokken overheden en via openbare communicatie. Zo ontstaat meer duidelijkheid en kunnen zorgen tijdig besproken worden.		
820	De indiener stelt voor om de omgeving structureel te informeren en betrekken, met o.a. meten/monitoren van hinder, een overlegstructuur en aandacht voor de menselijke maat.	Defensie erkent het belang van informatievoorziening, transparantie en goede participatie. In de vervolgfase worden medeoverheden en andere belanghebbenden dan ook betrokken. Defensie voert in deze fase de gesprekken over inpassing van de omgeving. Met deze gesprekken streeft Defensie naar een aanpak waarin de belangen van omwonenden, natuur en operationele noodzaak zorgvuldig worden afgewogen.	Defensie specifiek	Stationering en corridors drones voor cargo
821	De indiener vindt dat alternatieve routes en de belangenafweging onvoldoende zijn onderbouwd en vraagt om een methodisch juist MER- en Habitatrichtlijnonderzoek, inclusief een gebiedsgerichte analyse. Ook wordt gevraagd waarop de beoordeling van verstoring van soorten is gebaseerd. Daarnaast wijst de indiener op de wettelijke verplichting tot een specifieke passende beoordeling voor corridors en beschermde soorten, en verzoekt om een volledige, soortspecifieke toetsing voorafgaand aan besluitvorming, omdat de huidige MER-onderbouwing juridisch onvoldoende is.	In het planMER zijn vervolgens de verwachte effecten van deze alternatieven op hoofdlijnen beoordeeld, inclusief de effecten van drones op natuurwaarden. Vanwege de vlieghoogte en de beperkte omvang en aantallen worden geen significante effecten verwacht op soorten of hun leefgebied. Deze bevindingen zijn ook opgenomen in de Passende Beoordeling die bij het planMER is opgesteld. Na vaststelling van het NPRD door het kabinet wordt in de vervolgfase het onderzoek en de participatie meer locatiegericht vormgegeven, met blijvende aandacht voor de specifieke impact op natuur en omgeving. Deze gedetailleerde effecten passen beter in de vervolgfases, waarin de behoefte concreter wordt uitgewerkt.	Defensie specifiek	Stationering en corridors drones voor cargo
822	De indiener maakt zich zorgen over inbreuk op de persoonlijke levenssfeer (Gw art.10; EVRM art.8) en het ontbreken van helder beleid rond observatie/bewapening/dataverzameling.	Om de gereedstelling van de krijgsmacht op orde te brengen is naar aanvullende ruimte voor Defensie gezocht. Drones worden uitsluitend ingezet voor militaire doeleinden, zoals oefening en training. Omdat de dreiging van vijandige drones steeds groter wordt, neemt daarmee ook de noodzaak toe om zelf goed en realistisch te kunnen	Defensie specifiek	Stationering en corridors drones voor cargo

		oefenen met drones. Het gebruik van de camera's en sensoren is hierbij essentieel om te kunnen oefenen met het besturen van een drone op afstand en vanwege de operationele waarde hiervan door het kunnen verzamelen van gegevens over bijvoorbeeld een (oefen)vijand of het terrein. Daarbij dient Defensie zich te houden aan de regels voor privacybescherming, zoals vastgelegd in de Algemene verordening gegevensbescherming (AVG) en de Uitvoeringswet AVG (UAVG). Bij gebruik van drones neemt Defensie maatregelen, zoals het oefenen met drones zonder (actieve) camera en/of sensoren of het gebruik van beeldverwerkingstechnieken die personen onherkenbaar maken.		
823	De indiener vraagt zich af of corridors beperkingen opleggen aan andere gebruikers (bijv. park-eigen dronegebruik) en verzoekt om compatibiliteit en afstemming.	Defensie begrijpt de zorg over mogelijke beperkingen voor lokaal dronegebruik, zoals in natuur- of parkgebieden. Deze zorg is begrijpelijk, omdat het luchtruim steeds intensiever wordt gebruikt en belangen soms kunnen samenkomen. De corridors voor onbemande luchtvaartuigen zijn bedoeld om het luchtruim veilig en ordelijk te gebruiken. Ze zorgen ervoor dat drones met een groter bereik vaste routes volgen, zodat het overige luchtruim beschikbaar blijft voor andere gebruikers, zoals lokaal of recreatief dronegebruik. Defensie hecht waarde aan een goede balans tussen militaire, civiele en lokale belangen. Daarom vindt afstemming plaats met andere overheden en luchtvaartpartijen om lokale activiteiten zoveel mogelijk te behouden. Het Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat gaat over het luchtruim, en de Militaire Luchtvaartautoriteit is verantwoordelijk voor Defensieactiviteiten. Deze samenwerking blijft een belangrijk uitgangspunt in het proces.	Defensie specifiek	Stationering en corridors drones voor cargo
824	De indiener geeft aan dat inzet van zwaardere drones (>20 kg/MTOM) geluid kan veroorzaken en daarom aanvullende vergunning en expliciete beoordeling vergt.	Voor de beoordeling van deze behoefte is er gerekend met een klein vliegtuig als referentie, waar de geluidsbelasting van elektrische drones	Defensie specifiek	Stationering en corridors drones voor cargo

		onder blijft. Mocht de vergunningsruimte die als gevolg van het NPRD zal worden verkregen onvoldoende blijken, dan zal dit opnieuw afgewogen en aangevraagd moeten worden.		
825	De indiener maakt zich zorgen over hoge aantallen (per route/jaar en gecombineerd) en verzoekt om integrale beoordeling van veiligheid, geluid en natuurverstoring. Indieners zijn bang dat het aantal vluchten verdubbelen of meer omdat er meer routes over hun leefomgeving zijn ingetekend.	In het planMER zijn deze effecten op geluid, natuur, luchtkwaliteit, etc. beschouwd. Dit is in bijlage AX van het planMER deel A terug te vinden. Bij de bepaling van het de definitieve aangeweze routes zijn deze effecten integraal meegenomen.	Defensie specifiek	Stationering en corridors drones voor cargo
826	De indiener verzoekt om ondubbelzinnige locatiekeuze (kaart/situatietekening) voor landings-/startplaatsen op het ASK, i.v.m. beoordeling van geluid, natuur en veiligheid, en wijst op bestemmingsplan-aspecten.	In het planMER zijn de milieueffecten op hoofdlijnen beoordeeld om te komen tot een onderbouwde keuze voor een voorkeursalternatief. Bij de uitwerking van de plannen in de volgende fase zal een concreter inrichtingsvoorstel worden opgesteld en worden de milieueffecten op basis daarvan uitgebreider onderzocht.	Defensie specifiek	Stationering en corridors drones voor cargo
827	De indiener vraagt zich af of grootschalige oefening in Nederland noodzakelijk is en stelt voor om Europese samenwerking te benutten.	Defensie ziet grootschalige oefeningen in Nederland als noodzakelijk. Alleen door inzet in eigen luchtruim en op eigen infrastructuur kan de Krijgsmacht de nationale taken goed uitvoeren en de samenwerking met bondgenoten versterken. Oefenen in Nederland maakt het mogelijk om militaire activiteiten af te stemmen met civiele processen, zoals het gebruik van corridors voor vrachtvluchten met drones. Zo blijft de veiligheid geborgd en ontstaat duidelijkheid voor andere gebruikers van het luchtruim. Deelname aan Europese oefeningen blijft belangrijk, maar vervangt niet de noodzaak om ook in Nederland te trainen. Juist de combinatie van nationale en internationale oefenmomenten zorgt ervoor dat de Krijgsmacht voorbereid is op inzet in verschillende omstandigheden.	Defensie specifiek	Stationering en corridors drones voor cargo
828	De indiener stelt voor om het voorkeursalternatief nader te onderzoeken en alternatief 2 te heroverwegen alvorens definitieve vastlegging.	In het planMER zijn de milieueffecten op hoofdlijnen beoordeeld om te komen tot een onderbouwde keuze voor een voorkeursalternatief. Hieruit bleek dat vliegactiviteiten met drones niet of	Defensie specifiek	Stationering en corridors drones voor cargo

		nauwelijks tot merkbare effecten op de leefomgeving leiden. Daarom is gekozen voor directe verbindingen, inclusief optimalisaties vanwege gevoelige natuur en luchtruimbeheer.		
829	De indiener geeft aan dat het Waterloopbos meervoudige functies kent (cultuurerfgoed/recreatie/vliegveld) en vraagt aandacht voor deze gebiedskenmerken in de uitwerking.	Dank voor uw zienswijze. Deze kenmerken, zoals cultuurhistorie en recreatie, zijn meegenomen in het plan-MER-onderzoek en worden betrokken bij de verdere uitwerking van het NPRD.	Defensie specifiek	Stationering en corridors drones voor cargo
830	De indiener vraagt zich, mede gezien de aanwezigheid van logistieke diensten, af in hoeverre cargo drones ook vanuit Zeewolde zullen opereren en hoe dit zich verhoudt tot de aanvliegroutes van de jachtvliegtuigen.	Defensie begrijpt de vraag over de mogelijke inzet van cargo drones vanuit Zeewolde, mede gezien de aanwezigheid van logistieke functies. Voor de behoefte concentreren en versterken van ondersteunende eenheden is onderdeel van de behoefte om met drones te kunnen oefenen op het terrein. De locatie maakt geen onderdeel uit van de behoefte stationering en corridors voor cargo drones. Defensie is niet voornemens om deze behoeftes met elkaar te koppelen.	Defensie specifiek	Stationering en corridors drones voor cargo
831	De indiener geeft aan begrip te hebben voor de aanwijzing van het Stroese Zand als oefenterrein, gezien de keuze voor vliegveld Deelen voor de stationering van drones. Ook deelt de indiener de keuze om voor de vliegroute (de corridor) te kiezen voor de meest directe route tussen Deelen en het Stroese Zand, mede vanuit het oogpunt van mogelijke hinder.	Defensie dankt de indiener voor het begrip dat wordt getoond voor de aanwijzing van het Stroese Zand als oefenterrein. Bij het uitwerken van het NPRD is zorgvuldig gekeken naar het beperken van effecten op de omgeving. De keuze voor een directe route draagt bij aan het minimaliseren van geluid en verstoring. Defensie blijft hierover in overleg met regionale partners, zodat lokale inzichten goed worden meegenomen in de verdere uitwerking.	Defensie specifiek	Stationering en corridors drones voor cargo
832	De indiener benadrukt dat de potentie van MLT Deelen voor geavanceerde (militaire) drones. De indiener pleit ervoor om bestaande kennis en civiele autorisaties te benutten bij de verdere ontwikkeling van behoeften. Civiel-militaire samenwerking, zoals in Denemarken, wordt als voorbeeld genoemd om kennis en investeringen optimaal te benutten. Het gezamenlijk ontwikkelen van drone-corridors heeft de voorkeur boven een afzonderlijke aanpak door Defensie.	Defensie waardeert uw inzet voor kennisdeling en samenwerking. Het benutten van bestaande expertise en civiele autorisaties bij MLT Deelen is een belangrijk aandachtspunt. Civiel-militaire samenwerking, zoals bij het ontwikkelen van dronecorridors, wordt meegenomen in de verdere uitwerking van het NPRD. Het doel is om investeringen en kennis optimaal te benutten, in afstemming met relevante partners.	Defensie specifiek	Stationering en corridors drones voor cargo

833	De indiener wijst op de rol van het NLR in Marknesse, waar zowel civiele als militaire drone-activiteiten worden gefaciliteerd, onder meer via de nieuwe Quick Response Drone Facility. Een uitbreiding van het corridornetwerk tussen Twente Airport en Marknesse kan volgens de indiener veel synergie opleveren met geplande defensieactiviteiten. Daarom wordt Defensie gevraagd of zij bereid is de mogelijkheden van een toegevoegde corridor tussen Twente en Marknesse te onderzoeken.	Dank voor uw zienswijze. Defensie begrijpt de wens om een extra corridor tussen Twente Airport en Marknesse te verkennen. Binnen het NPRD worden op dit moment geen nieuwe routes toegevoegd. Wel wordt in de verdere uitwerking gekeken of binnen de bestaande corridors ruimte is voor civiele toepassingen, zoals drone-activiteiten. Daarbij wordt gezocht naar meekoppelkansen die zowel civiele als militaire belangen kunnen versterken. In de vervolgfase wordt hier nadrukkelijk aandacht aan besteed, in afstemming met de regio's.	Defensie specifiek	Stationering en corridors drones voor cargo
834	De indiener juicht de versnelde ontwikkelingen op drone gebied in Nederland toe en vraagt Defensie slim samen te werken met industrie t.b.v. maatschappelijk rendement.	Defensie waardeert uw steun voor de ontwikkeling van drones in Nederland. Samenwerking met de industrie is belangrijk om innovatie te versnellen en maatschappelijk rendement te vergroten. Dit wordt meegenomen in de verdere uitwerking van het NPRD, in afstemming met relevante partners.	Defensie specifiek	Stationering en corridors drones voor cargo
835	De indiener stelt dat Defensie het in de lokale pers van Enschede genoemde verzoek van de gemeente bij te dragen aan de renovatie van de start- en landingsbaan van de hand moet wijzen.	De renovatie van de start- en landingsbaan op Twente Airport is geen onderdeel van het NPRD.	Defensie specifiek	Stationering en corridors drones voor cargo
836	De indiener geeft aan dat het realiseren van een corridor tussen Deelen en Twente Airport de lopende ontwikkeling, test- en maakactiviteiten rond cargodrones kan versnellen en daarmee kansen biedt voor werkgelegenheid en regionale economie.	Dank voor uw zienswijze. Defensie ziet eveneens waarde van de corridor voor cargo drones tussen Deelen en Twente Airport. De indiener wijst terecht op de mogelijke versnelling van test- en maakactiviteiten en de kansen die dit biedt voor werkgelegenheid en de regionale economie. Binnen het NPRD is ruimte opgenomen om naast oefenen ook in de ontwikkeling van cargo drones in Nederland te versterken. Daarbij wordt nadrukkelijk gekeken naar mogelijkheden om civiele en militaire toepassingen elkaar te laten versterken. Dit vraagt om afstemming met regionale partners en betrokken partijen, zodat kansen voor technologische ontwikkeling en economische groei goed benut kunnen worden. Defensie staat open voor verdere verkenning van dit soort	Economie en sociaal	Stationering en corridors drones voor cargo

		initiatieven in het vervolgproces.		
837	De indiener maakt zich zorgen over het effect van (test)routes boven een recreatieterrein op de continuïteit van de onderneming, de veiligheid van gasten bij mogelijke incidenten, de verzekerbaarheid en aansprakelijkheid en een mogelijke waardevermindering door hinder of risico's.	Defensie begrijpt de zorgen over mogelijke gevolgen voor recreatie, zoals continuïteit van de onderneming, veiligheid van gasten en risico's op waardevermindering. Deze aandachtspunten zijn belangrijk en worden meegenomen in de verdere uitwerking. De corridors worden nog in samenspraak met medeoverheden geconcretiseerd. Daarbij wordt gekeken welke functies zoveel mogelijk vermeden moeten worden	Economie en sociaal	Stationering en corridors drones voor cargo
838	De indiener geeft aan dat het hoogspanningsnet voor transport en distributie van elektriciteit, zowel landelijk als regionaal, is aangewezen als gebied dat onderdeel uitmaakt van de zogenoemde vitale processen. Dronevluchten zijn dan 'minimaal passend'. Dus elke keer dat defensie zich binnen de straal van 150m van deze hoogspanningslijnen wil gaan bewegen moet er toestemming worden verkregen van netbeheerder TenneT.	Defensie begrijpt de zorg over dronevluchten nabij het hoogspanningsnet. Het transport en de distributie van elektriciteit zijn vitale processen die bescherming verdienen. Bij activiteiten binnen 150 meter van hoogspanningslijnen stemt Defensie altijd af met netbeheerder TenneT. Zo blijft de veiligheid van het net en de continuïteit van de elektriciteitsvoorziening gewaarborgd. De huidige werkwijze voorziet al in dit overleg. Daarom is geen beleidswijziging nodig. De zienswijze onderstreept wel het belang van duidelijke afspraken en samenwerking met TenneT en andere regionale partners.	Energie	Stationering en corridors drones voor cargo
839	De indiener uit zorgen over de impact van droneverkeer op de leefomgeving. Dit droneverkeer zal grote impact hebben, wat lawaai, milieuvervuiling, natuurschade én veiligheidsrisico's betreft. De indieners vinden dat het planMER onvoldoende duidelijk maakt wat de effecten zijn op de leefomgeving.	In het planMER zijn de verwachte effecten van de alternatieven op hoofdlijnen beoordeeld, inclusief effecten op natuurwaarden en geluid voor de omgeving. Voor natuur geldt dat, vanwege de vlieghoogte en de beperkte omvang en aantallen drones, geen significante effecten worden verwacht op soorten of hun leefgebied. Deze bevindingen zijn ook opgenomen in de Passende Beoordeling die bij het planMER is opgesteld. Voor geluid is in het planMER een inschatting gemaakt op basis van een lichte helikopter als referentie. Volgens experts van betrokken adviseurs en ministeries is dit zelfs een overschatting van het werkelijke effect van drones. Zodra bekend is welke drones daadwerkelijk worden ingezet, kunnen de effecten	Gezonde en veilige leefomgeving	Stationering en corridors drones voor cargo

		met meer detail in beeld worden gebracht. Naar verwachting zullen deze effecten beperkter zijn en bovendien goed te mitigeren door routekeuze en vlieghoogte. Na vaststelling van het NPRD door het kabinet wordt in de vervolgfase het onderzoek en de participatie meer locatiegericht vormgegeven, met blijvende aandacht voor de specifieke impact op natuur, geluid en omgeving. Deze gedetailleerde effecten passen beter in de vervolgfases, waarin de behoefte concreter wordt uitgewerkt.		
840	De indiener vraagt zich af of de gebruikte geluidsmodellen en berekeningen representatief en betrouwbaar zijn. De indiener vraagt zich ook af wat de gevolgen zijn als blijkt dat deze corridors erg laag vliegen, bijvoorbeeld voor overlast of veiligheid.	Voor de nabootsing van de effecten van een drone is voor een lichte helikopter gekozen. Vanuit diverse expert van betrokken adviseurs en ministeries is dit zelfs een overschatting van het effect. Zodra bekend is welke drones gebruikt worden, kunnen de effecten met meer detail in beeld worden gebracht. Naar verwachting zijn deze effecten dus beperkter. Ook blijkt uit het planMER dat de effecten van drones sowieso relatief beperkt zijn en goed mitigeerbaar door routekeuze en hoogte.	Gezonde en veilige leefomgeving	Stationering en corridors drones voor cargo
841	De indiener maakt zich zorgen over conflicten met civiele luchtvaart, hulpdiensten en luchtruimcoördinatie.	Veiligheid en goede afstemming met andere luchtruimgebruikers is belangrijk bij drone-activiteiten. Wanneer het NPRD wordt uitgewerkt, zal ten aanzien van de inrichting van de drone-activiteiten rekening worden gehouden met andere gebruikers van het luchtruim. Hiertoe zal onder andere afstemming plaatsvinden met het Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat (IenW) en de Militaire Luchtvaartautoriteit (MLA), om zo tot een goede en veilige inpassing te komen voor alle gebruikers van het luchtruim.	Gezonde en veilige leefomgeving	Stationering en corridors drones voor cargo
842	De indiener geeft aan dat het voor hen niet duidelijk is of drones ook onder de laagvliegroute vallen. Zij vragen zich af of zij in hun gebied hiermee te maken gaan krijgen en in hoeverre dit mogelijk overlast kan veroorzaken.	Drones volgen eigen routes (corridors) en vallen niet onder de laagvlieggebieden voor bemande luchtvaart. De uitwerking van de corridors kunt u terugvinden in de Bundel Detailkaarten op de website van Ruimte voor Defensie.	Gezonde en veilige leefomgeving	Stationering en corridors drones voor cargo

843	De indiener stelt dat de voorgenomen droneroutes stiltegebieden doorkruisen. Dit is in strijd met het provinciaal beleid, omdat stiltegebieden zijn aangewezen vanwege hun rust- en belevingswaarde. Structureel overvliegen met drones tast deze waarden aan en veroorzaakt verstoring, wat niet past binnen het doel van stiltegebieden.	Defensie begrijpt de zorg over het doorkruisen van stiltegebieden door droneroutes. Dit is daarom onderzocht en staat vermeld in hoofdstuk 6.10 van het Milieueffectenrapport NPRD Deel A. Het milieueffectenrapport is onderdeel van het NPRD. Defensie hecht grote waarde aan het kiezen van alternatieven die het minste impact op de omgeving hebben. Ook bij de behoefte voor dronecorridors is dat meegenomen bij de afweging van het gekozen alternatief.	Gezonde en veilige leefomgeving	Stationering en corridors drones voor cargo
844	De indiener merkt op dat in meerdere behoefte-rapportages de inzet van drones wordt genoemd en dat in het deelrapport geluid vliegpaden van cargodrones zijn opgenomen, waaronder een route vanuit De Kooy over Zeewolde en mogelijk het Horsterwold. De indiener vraagt in hoeverre dit negatieve effecten heeft, met name vanuit de beleving van dronebewegingen, en benadrukt dat omliggende natuur- en recreatiegebieden geen hinder mogen ondervinden van deze vluchten.	Uit het planMER blijkt dat de effecten van drones relatief beperkt zijn, zeker als deze op hoogte zijn. De route van De Kooy over Zeewolde is overigens niet opgenomen in het Voorkeursalternatief.	Gezonde en veilige leefomgeving	Stationering en corridors drones voor cargo
845	De indiener vindt dat de effecten van de uitstoot van vervuilende stoffen, de geluidsbelasting, externe veiligheidsaspecten, effecten voor vogels en voor het vliegverkeer en de landingsplaatsen van (onbemande) drones onvoldoende zijn onderzocht in de planMER.	Bij de uitwerking van het definitief NPRD worden risico's systematisch in kaart gebracht en beoordeeld. Daarbij wordt ook gekeken naar de specifieke kenmerken van de lokale omgeving. De zorgen over veiligheid worden meegenomen in het planMER-onderzoek en bij de verdere uitwerking van het ontwerp. Defensie streeft naar een transparante toelichting op de wijze waarop risico's worden beheerst, zodat omwonenden en betrokken partijen goed geïnformeerd zijn.	Gezonde en veilige leefomgeving	Stationering en corridors drones voor cargo
846	De indiener heeft behoefte aan duidelijke overzichtskaart geluidsbelasting Veluwe rond de gehele corridor van cargodrones.	Defensie begrijpt de wens voor een overzichtskaart van de geluidsbelasting rond de corridor voor cargodrones. Een dergelijke kaart is op dit moment niet beschikbaar. Alle informatie over geluid staat in het deelrapport cargodrones, waarin ook een aanvulling is opgenomen over cumulatie op de Veluwe.	Gezonde en veilige leefomgeving	Stationering en corridors drones voor cargo
847	De indiener stelt dat gezien de experimentele fase van de (grote) drones (met vaak zware en onbekende lading)	Defensie begrijpt de zorgen over het gebruik van drones in een experimentele fase, zeker wanneer het gaat om	Gezonde en veilige leefomgeving	Stationering en corridors drones voor cargo

	routes niet over woningen, cultuur- natuurgebieden zouden mogen gaan.	grote systemen met onbekende of zware lading. In het planMER-onderzoek is de impact op de leefomgeving uitgebreid in beeld gebracht. Mede op basis van deze inzichten zijn de routes in het Ontwerp-NPRD bepaald. Daarbij is nadrukkelijk gekeken naar het beperken van hinder en risico's voor mens en natuur. Defensie geeft in het NPRD aan dat de routes in de vervolgfase verder geoptimaliseerd worden. Bij die optimalisatie wordt opnieuw gekeken naar de effecten op de leefomgeving, met als uitgangspunt om deze zo veel mogelijk te beperken.		
848	De indiener verzoekt te bevestigen dat het inzetten van drones geen effect heeft op de leefomgeving.	Uit het planMER blijkt dat de inzet van drones een relatief beperkt effect heeft op de fysieke leefomgeving. Echter, effecten zijn niet geheel uit te sluiten, bijvoorbeeld voor vogels. Er zal in de vervolgfase dan ook gekeken worden waar nog passende mitigerende maatregelen nodig/wenselijk zijn.	Gezonde en veilige leefomgeving	Stationering en corridors drones voor cargo
849	De indiener geeft aan dat het niet duidelijk of de drones ook onder de laagvliegroute en/of laagvlieggebieden vallen en wij in ons gebied hiermee te maken gaan krijgen en in hoeverre dit overlast kan veroorzaken.	Drones volgen eigen routes (corridors) en vallen niet onder de laagvlieggebieden voor bemande luchtvaart. De uitwerking van de corridors kunt u terugvinden in de Bundel Detailkaarten op de website van Ruimte voor Defensie.	Gezonde en veilige leefomgeving	Stationering en corridors drones voor cargo
850	De indiener maakt zich zorgen over verhoogd natuurbrandrisico door (zeer) droge, kwetsbare natuur in combinatie met drone-activiteiten, geeft aan dat de brandweer nu al vaker uitrukt en vraagt om concrete preventie- en mitigerende maatregelen en duidelijke risicocommunicatie.	Door het veranderende klimaat en de steeds langere perioden van grote droogte, wordt het risico op natuurbranden groter. Defensie heeft uitvoeringsprotocollen met preventieve maatregelen, maar realiseert zich dat ondanks alle zorgvuldigheid het risico van een natuurbrand niet tot nul kan worden beperkt. Mede hierom zullen voor meer terreinen dan nu het geval is, brandveiligheidsplannen worden opgesteld. Ook wordt in het beheer van de terreinen meer aandacht aan natuurbrandbeheersing gegeven. De indiener maakt zich zorgen over verstoring van vogels door schietoefeningen. Defensie herkent dit aandachtspunt. In het planMER zijn de effecten van militair gebruik op vogels op hoofdlijnen onderzocht. In	Klimaatadaptatie	Stationering en corridors drones voor cargo

		de vervolgfase zal, in overleg met ecologen en bevoegde instanties, worden bepaald of aanvullende mitigerende maatregelen nodig zijn. Defensie streeft ernaar de natuurwaarden te behouden en waar mogelijk te versterken.		
851	De indiener vraagt zich af of de externe veiligheidsaspecten voldoende zijn onderzocht, maakt zich zorgen over de gevolgen van een neerstortende cargodrone (incl. 500 kg lading) voor mensen, "ontvangende" bodem en natuur, en stelt voor om ongevalscenario's, faalkansen en responsprotocollen expliciet te onderbouwen.	Het risico dat een drone voor een omgeving kan veroorzaken, valt niet te vangen met de gangbare beoordelingskaders zoals het plaatsgebonden risico en het groepsrisico. In het planMER zijn het alternatief met elkaar vergelijken op basis van het risico van een ongeval met een drone in de nabijheid van bestaande risicobronnen. In algemene zin is voor de veiligheid van drones Europese regelgeving van kracht.	Klimaatadaptatie	Stationering en corridors drones voor cargo
852	De indiener geeft aan dat de aanwijzing van drone-corridors/RPD-gebieden onverenigbaar kan zijn met de beschermde status van het Waterloopbos (Rijksmonument) en vraagt om een uiterst zorgvuldige, gemotiveerde onderbouwing van de keuzes, gezien mogelijke aantasting door laagvliegen of afscherming van luchtruim.	In het planMER zijn de milieueffecten op hoofdlijnen beoordeeld om te komen tot een onderbouwde keuze voor een voorkeursalternatief. Hieruit bleek dat vliegactiviteiten met drones niet of nauwelijks tot merkbare effecten op de leefomgeving leiden. Bij de nadere uitwerking in de vervolgprocedure kan nader gekeken worden naar specifieke optimalisatie.	Landschap en erfgoed	Stationering en corridors drones voor cargo
853	De indiener maakt zich zorgen over de impact van vliegroutes op een gebied met hoge natuur- én cultuurhistorische waarde (landgoederenzone met verspreide bewoning) en verzoekt om duidelijkheid over effecten en mitigerende maatregelen wanneer sprake is van merkbare hinder, voor alle genoemde verbindingen.	Defensie begrijpt de zorg over mogelijke impact van militaire activiteiten op natuur en cultuurhistorische locaties, zoals de landgoederenzone. Bij de verdere uitwerking van deze behoefte wordt gekeken naar de mogelijke impact van vliegbewegingen op de omgeving, waaronder ook kwetsbare gebieden. Waar mogelijk zal Defensie bij het vervolgproces kijken naar de nadere inpassing van routes en/of beperken van laagvliegen in de buurt van kwetsbare gebieden. Defensie stemt deze aanpak af met de betrokken medeoverheden.	Landschap en erfgoed	Stationering en corridors drones voor cargo
854	De indiener maakt zich zorgen over dat de beoogde dronecorridors belangrijke over land vliegroutes raken en pleit voor openstelling van corridors op basis van U-space en e-conspicuity en inzet van technologische detectie- en ontwijkingssystemen.	Bij het ontwerp van de dronecorridors wordt rekening gehouden met veiligheid, luchtruimgebruik en bestaande vliegroutes. De routering en hoogteband voor de corridors worden zodanig gekozen dat de impact op andere luchtruimgebruikers zoveel mogelijk beperkt wordt.	Mobiliteit	Stationering en corridors drones voor cargo

		Inzake de inrichting van de dronecorridors in het luchtruim zal onder andere afstemming en onderzoek plaatsvinden met het Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat (IenW) en de Militaire Luchtvaartautoriteit (MLA). De huidige stand van techniek van drones is nog niet voldoende dat deze volledig geïntrigeerd kunnen worden met andere luchtruimgebruikers. Hierdoor kunnen de corridors niet opengesteld worden als deze gebruikt worden voor de drone-activiteiten van Defensie. Ook zijn er op dit moment nog geen gebieden aangewezen waar U-Space van toepassing is. U-Space zal een set aan afspraken, protocollen, communicatiemiddelen en standaarden worden die er gezamenlijk voor moeten zorgen dat gebruik van het luchtruim door drones en andere luchtruimgebruikers in de toekomst veilig en gestructureerd zal verlopen. Op dit moment bestaat U-Space nog niet. Defensie volgt de (technologische) ontwikkelingen nauwgezet en deze zullen worden meegenomen bij de verdere uitwerking en inrichting van de dronecorridors.		
855	De indiener maakt zich zorgen over geluidsoverlast, trillingen, brandgevaar, stiltegebied (broedgedrag vogels), piekbelasting door uitbreiding van defensieactiviteiten en droneverkeer, met name in woongebieden en natuurgebieden.	Uit het planMER blijkt dat de effecten van drones relatief beperkt zijn. De impact op vogels is nog niet geheel bekend, maar hierbij zijn maatregelen mogelijk in het broed- of trekseizoen. Als bekend wordt welke drones gebruikt gaan worden, kan hier nader onderzoek naar verricht worden.	Natuur	Stationering en corridors drones voor cargo
856	De indiener geeft aan dat beschermde diersoorten zoals wespendief, vleermuizen en andere fauna kwetsbaar zijn voor verstoring door drones en militaire activiteiten. In het planMER is hier onvoldoende rekening mee gehouden.	Uit het planMER blijkt dat de effecten van drones relatief beperkt zijn. De impact op vogels is nog niet geheel bekend, maar hierbij zijn maatregelen mogelijk in het broed- of trekseizoen. Als bekend wordt welke drones gebruikt gaan worden, kan hier nader onderzoek naar verricht worden.	Natuur	Stationering en corridors drones voor cargo
857	De indiener maakt zich zorgen over de impact van drones op Natura 2000-gebieden, stik-	Defensie heeft in het planMER de effecten op alle relevante thema's van de fysieke leefomgeving laten onderzoeken. Ook is een Passende	Natuur	Stationering en corridors drones voor cargo

	stofdepositie, en het niet naleven van juridische verplichtingen en beheerplannen.	Beoordeling opgesteld met analyses van de impact op Natura 2000-gebieden. In vervolgfases worden deze analyses uitgebreider beschouwd als ook meer details over de betreffende behoefte gebruikt kan worden.		
858	De indiener maakt zich zorgen over externe veiligheid, risico's bij neerstorten van drones, natuurbrand en de gevolgen voor mens en natuur.	Defensie begrijpt de zorgen van de indiener over omgevingsveiligheid. In het plan-MER zijn de alternatieven met elkaar vergeleken op basis van het risico van een ongeval met een drone in de nabijheid van bestaande risicobronnen. Daarnaast zijn de milieueffecten op hoofdlijnen beoordeeld om te komen tot een onderbouwde keuze voor een voorkeursalternatief. Voor de veiligheid van drones geldt bovendien Europese regelgeving. Veiligheid voor de omgeving is een belangrijk uitgangspunt bij alle luchtvaartactiviteiten, en dus ook bij drone-operaties. Wanneer het NPRD wordt uitgewerkt, zal bij de vaststelling van routes en voorschriften voor drone-activiteiten nadrukkelijk rekening worden gehouden met omgevingsveiligheid. Dit gebeurt in nauwe afstemming met het Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat (IenW) en de Militaire Luchtvaartautoriteit (MLA), zodat een veilige en zorgvuldige inpassing wordt gewaarborgd.	Natuur	Stationering en corridors drones voor cargo
859	De indiener vraagt zich af wat de impact is op civiele luchtvaart (zoals vliegtuigen, ballonvaarders en dronegebruikers), luchtruim en zweefvliegvelden door dronecorridors en militaire activiteiten.	Voor deze behoefte is onderzocht wat de invloed van de in het NPRD opgenomen dronecorridors zal zijn en welk alternatief het minste impact heeft op de omgeving. De uitkomsten van dit onderzoek staan vermeld in hoofdstuk 6.10 van het Milieueffectenrapport NPRD Deel A. Het milieueffectenrapport is onderdeel van het NPRD. Onderzocht is onder andere de invloed van de dronecorridors op de civiele luchtvaart, luchtvaartactiviteiten en recreatie. Voor deze behoefte zijn twee alternatieven onderzocht, te weten directe routes naar de betreffende oefengebieden (alternatief 1) en het vermijden van gevoelige gebieden (alternatief 2). Beiden alternatieven hebben	Natuur	Stationering en corridors drones voor cargo

		impact op luchtruim(gebruik). De corridors doorkruisen diverse zones en activiteiten in het luchtruim. Bij alternatief 1 betreft dit (afhankelijk van de vlieghoogte van de drones) beperkingen voor het vliegverkeer van Lelystad Airport. Bij alternatief 2 leidt dit met betrekking tot de verbinding tussen De Kooy en Deelen, tot beperkingen voor de civiele luchtvaart (Schiphol). Ook doorkruisen meerdere alternatieven luchtvaartactiviteiten zoals parachutespringen tussen Utrecht en Amersfoort en zweefvliegen bij Terlet. Beiden alternatieven hebben invloed op het luchtruim(gebruik). Gelet op de grotere negatieve effecten op de omgeving en natuurwaarden bij alternatief 2, is gekozen voor de corridors zoals deze nu zijn opgenomen in het Ontwerp-NPRD. Bij de uitvoering van de behoeften zoals opgenomen in het NPRD zullen gevolgen op de omgeving onvermijdelijk zijn. Gelet op het belang dat gediend wordt met het NPRD, namelijk het beschermen van het eigen grondgebied en dat van bondgenoten, zullen hierin keuzes gemaakt moeten worden die nodig zijn voor het gereedstellen van de krijgsmacht. Om zo de vrede en veiligheid te beschermen. Defensie hecht hierbij grote waarde aan het kiezen van alternatieven die het minste impact op de omgeving hebben. Ook bij de behoefte voor dronecorridors is dat meegenomen bij de afweging van het gekozen alternatief.		
860	De indiener stelt dat effecten van drones op vogels, luchtruim en veiligheid onvoldoende zijn onderzocht en vraagt om no-flyzones of schrappen van routes.	Defensie hecht belang aan de mogelijke effecten van drones op vogels, luchtruimgebruik en veiligheid. Deze aspecten zijn daarom onderzocht en staan vermeld in hoofdstuk 6.10 van het Milieueffectenrapport NPRD Deel A. Het milieueffectenrapport is onderdeel van het NPRD. Voor de behoefte aan dronecorridors voor cargodrones zijn twee alternatieven onderzocht, te weten directe routes naar de betreffende oefengebieden (alternatief 1)	Natuur	Stationering en corridors drones voor cargo

		en het vermijden van gevoelige gebieden (alternatief 2). De alternatieve route 2 scoort slecht vanwege de langere route langs kwetsbare, en door stikstof overbelaste duingebieden. Deze route leidt ook tot meer verstoring van vogels, met name trekvogels. Daarnaast doorkruist deze route diverse luchtvaartactiviteiten zoals zweefvliegen en parachutespringen bij Soesterberg en Terlet. Ook doorkruist deze route luchtruim en aanvliegroutes van civiele luchthavens. Beide alternatieven hebben invloed op het luchtruim(gebruik). Gelet op de grotere negatieve effecten op natuurwaarden en de omgeving bij alternatief 2, is gekozen voor de corridors zoals deze nu zijn opgenomen in het Ontwerp-NPRD. Bij de uitvoering van de behoeften zoals opgenomen in het NPRD zullen gevolgen op de omgeving onvermijdelijk zijn. Gelet op het belang dat gediend wordt met het NPRD, namelijk het beschermen van het eigen grondgebied en dat van bondgenoten, zullen hierin keuzes gemaakt moeten worden die nodig zijn voor het gereedstellen van de krijgsmacht. Om zo de vrede en veiligheid te beschermen. Defensie hecht hierbij grote waarde aan het kiezen van die alternatieven die het minste impact op de omgeving hebben. Ook bij de behoefte voor dronecorridors is dat meegenomen bij de afweging van het gekozen alternatief.		
861	De indiener vraagt waarop de conclusie is gebaseerd dat de behoefte aan drones geen effect heeft op weidevogelgebieden, en wijst erop dat in het Wapenvelderbroek een ganzenrustgebied ligt. Ook wordt gevraagd op welke gegevens tabel 2.2 over verstoring van soorten is gebaseerd.	In het planMER is gekeken naar de effecten van de alternatieven, waarbij de conclusie dat er geen effect is op weidevogelgebieden betrekking heeft op fysieke aantasting van deze gebieden. Vogels op grotere hoogte zijn wel meegenomen in de beoordeling van biodiversiteit. De gegevens in tabel 2.2 over verstoring van soorten zijn gebaseerd op beschikbare ecologische literatuur en deskundigenadvies. Deze informatie is gebruikt om een inschatting te maken van mogelijke effecten en om te	Natuur	Stationering en corridors drones voor cargo

		komen tot een onderbouwde beoordeling. Wij begrijpen dat u hierover duidelijkheid wilt en blijven in de vervolgfase aandacht besteden aan natuurwaarden.		
862	De indiener wijst erop dat Defensie in 2018 heeft ingestemd met het Natura 2000-beheerplan Veluwe, waarin instandhouding en herstel van de natuur centraal staan. De voorgenomen uitbreiding van activiteiten en vliegbewegingen op Vliegveld Deelen staat volgens de indiener haaks op deze afspraken, omdat alle geplande toename van activiteiten betrekking heeft op het Natura 2000-gebied Veluwe.	Ook voor Defensie is inderdaad de instandhouding van de natuurwaarden op de Veluwe van belang. Waar de activiteiten die noodzakelijk zijn voor de gereedstelling van de Krijgsmacht lokaal hiermee botsen, zal er door middel van een compensatieprogramma voor worden gezorgd dat over de breedte de natuurwaarden op de Veluwe niet vermindert.	Natuur	Stationering en corridors drones voor cargo
863	De indiener maakt zich zorgen over aantasting van recreatie, toeristische beleving en regionale economie door cargodrone-corridors; vraagt om negatieve effecten te voorkomen of te minimaliseren, mede gezien bestaande recreatiezonering en het belang van rust en stilte voor bezoekers.	Uit de analyse van de effecten op de omgeving in het planMER blijkt dat het gebruik van drones niet of nauwelijks tot merkbare effecten op de omgeving leidt. Alleen in de nabijheid van locaties waar veel drones opstijgen en landen zijn mogelijk effecten op de omgeving te verwachten. Bij de nadere uitwerking van de corridor n de vervolgprocedure kan nader gekeken worden naar specifieke optimalisatie, bijvoorbeeld in relatie tot de recreatiezonering.	Ruimtegebruik	Stationering en corridors drones voor cargo
864	De indiener geeft aan dat regelmatig overvliegen van drones (>150 kg, ca. 457 m) risico's oplevert voor biodiversiteit en de beleving/veiligheid van bewoners, gasten en beheer/onderzoek in het natuurgebieden. De indiener verzoekt om duidelijkheid en bescherming.	Uit het planMER blijkt dat de inzet van drones een relatief beperkt effect heeft op de fysieke leefomgeving. Echter, effecten zijn niet geheel uit te sluiten, bijvoorbeeld voor vogels. Er zal in de vervolgfase dan ook gekeken worden waar nog passende mitigerende maatregelen nodig/wenselijk zijn.	Ruimtegebruik	Stationering en corridors drones voor cargo
865	De indiener geeft aan dat kaartbeelden, RPD-zones en tekstuele toelichting niet sporen (o.a. rond kenniscentrum Marknesse/Waterloopbos), en vraagt om logische onderbouwing en correctheid van de ruimtelijke begrenzingen.	Defensie begrijpt de zorg over verschillen tussen kaartbeelden, RPD-zones en tekstuele toelichting. Het is belangrijk dat ruimtelijke begrenzingen logisch en correct zijn. De cartografische correctie wordt doorgevoerd in het planMER, zodat de locatie van het kenniscentrum Marknesse (Waterloopbos) juist wordt weergegeven. Ook wordt gecontroleerd of alle zones en toelichtingen op elkaar aansluiten. Uw zienswijze helpt om deze punten scherp te houden en wordt	Ruimtegebruik	Stationering en corridors drones voor cargo

		meegenomen in de verdere uitwerking.		
866	De indiener verzoekt om zorgvuldige inpassing in luchtruim en afstemming met civiele luchtvaart (o.a. Terlet/ASK) en zweefvliegen en om helderheid over mogelijke effecten op omgeving (en natuur) langs routes en landingsplaatsen. De Indiener vindt dat het effect op het huidige (zweef)vliegverkeer en de effecten op het luchtruim onvoldoende/ niet onderzocht. Indieners willen betrokken blijven in het verdere vervolg zowel voor de routes als de mogelijke beperkingen voor ander vliegverkeer.	De effecten voor natuur zijn in het planMER beschouwd. Op de landingsplaatsen is deze beperkt, omdat dit reeds een vliegbasis of oefenterrein is (en waar ook veel gevlogen wordt). De inpassing in het luchtruim is voor drones sterk in ontwikkeling. Echter, voordat dit al uitgekristalliseerd is in nieuwe wet- en regelgeving kan Defensie corridors aanwijzen die bij gebruik 'aan' gezet kunnen worden. Het doel hierbij is ander vliegverkeer, zoals zweefvliegers, te beperken. Hierover treedt Defensie graag in overleg met partijen om dit te waarborgen.	Ruimtegebruik	Stationering en corridors drones voor cargo
867	De indiener verwijst naar SORA-regelgeving (alleen boven 'sparsely populated'), stelt dat recreatieterreinen niet als uncongested gelden en vraagt om bevestiging dat corridors geen (merkbare) effecten hebben op recreatiegebieden zoals Netl.	Defensie neemt de zorgen over recreatiegebieden serieus. Bij de uitwerking van corridors wordt gekeken naar mogelijke effecten op recreatiegebieden zoals Netl, met de bestaande regeling als uitgangspunt voor een goede inpassing van deze behoefte. In de vervolgfase wordt dit verder onderzocht en toegelicht.	Ruimtegebruik	Stationering en corridors drones voor cargo
868	De indiener stelt dat risico's (externe veiligheid, Natura 2000/vogels, geluidsbelasting, luchtruimimpact) onvoldoende zijn onderzocht en verzoekt om aanvullend onderzoek en verwerking in MER.	Defensie heeft in het planMER de effecten op alle relevante thema's van de fysieke leefomgeving laten onderzoeken. Ook is een Passende Beoordeling opgesteld met analyses van de impact op Natura 2000-gebieden. In vervolgfases worden deze analyses uitgebreider beschouwd als ook meer details over de betreffende behoefte gebruikt kan worden.	Ruimtegebruik	Stationering en corridors drones voor cargo
869	De indiener vraagt om duidelijkheid over impact op woon-/natuurwaarden (o.a. landgoederenzone) en om maatregelen of routeaanpassingen (o.a. vermijden laagvliegen nabij woningen/kwetsbare natuur) als effecten merkbaar zijn.	Defensie begrijpt de zorg over mogelijke effecten van militaire activiteiten op woongebieden en natuur, zoals de landgoederenzone. Uit het planMER blijkt dat de inzet van drones een relatief beperkt effect heeft op de fysieke leefomgeving. Echter, effecten zijn niet geheel uit te sluiten, bijvoorbeeld voor vogels. Bij de verdere uitwerking van het NPRD wordt gekeken naar de impact van vliegbewegingen op de omgeving, waaronder op kwetsbare locaties en gebieden. Als blijkt dat effecten boven	Ruimtegebruik	Stationering en corridors drones voor cargo

		vastgestelde normeringen merkbaar zijn, worden zo mogelijk maatregelen genomen. Denk hierbij aan het aanpassen van routes of het beperken van laagvliegen in de buurt van woningen en natuurgebieden. Deze aanpak wordt afgestemd met betrokken overheden.		
870	De indiener geeft aan de ontwikkeling bij MITC Marknesse positief te zien, mits uiterst zorgvuldig wordt omgegaan met ruimte en belangen van omwonenden/bedrijven waaronder hotel en horeca.	Defensie waardeert de positieve verwachting over de ontwikkeling bij MITC Marknesse en begrijpt de wens om zorgvuldig om te gaan met ruimte en belangen van omwonenden en bedrijven, zoals hotel en horeca. Deze aandachtspunten zijn belangrijk en worden meegenomen in de verdere uitwerking. De corridors worden nog in samenspraak met andere overheden geconcretiseerd. Daarbij wordt gekeken hoe functies zoveel mogelijk kunnen worden ontzien.	Ruimtegebruik	Stationering en corridors drones voor cargo
871	De indiener stelt dat de geplande hoogte voor gebruik van de corridors zgn. over land-vluchten met zweefvliegtuigen vanaf Lemelerveld in zuidelijke en westelijke richting nagenoeg onmogelijk maakt en noemt dit niet wenselijk.	Defensie begrijpt de zorg over het gebruik van corridors en de gevolgen voor zweefvliegtuigen vanaf Lemelerveld. Het is belangrijk dat recreatief en sportief gebruik van het luchtruim zoveel mogelijk behouden blijft. De exacte hoogte en positie van de corridors zijn nog niet definitief. Deze worden in een vervolgfase nader bepaald, waarbij ook wordt gekeken naar de belangen van luchtsporten en andere gebruikers. Defensie blijft hierover in afstemming met luchtvaartpartners en regionale partijen. Het doel is om een oplossing te vinden die de militaire noodzaak en het civiele gebruik zo goed mogelijk combineert.	Ruimtegebruik	Stationering en corridors drones voor cargo

5.1.11 XI Laagvlieggebieden helikopters

ID	Samengevatte vraag	Antwoord	Hoofdthema	Ruimtebehoefte
872	De indiener voert aan dat de beperking van civiele (met name ballon)vaart disproportioneel is t.o.v. aard en frequentie van militair gebruik.	Mede door uw zienswijze heeft Defensie inzicht gekregen in dat de belangen van met name de civiele ballonvaart mogelijk onevenredig worden geraakt. In het plan-MER zijn deze effecten onvoldoende geduid. Defensie gaat na besluitvorming graag in gesprek met de sector om te	(Rijks)Raakvlakken	Laagvlieggebieden helikopters

		bekijken hoe beide functies ruimte kunnen krijgen.		
873	De indiener geeft aan dat participatie van civiele sectoren (vooral commerciële ballonvaart) en een transparante luchtruimanalyse ontbreken. Voorbereiding en motivering schieten te kort. Belangen van civiele gebruikers zijn onvoldoende afgewogen en gemotiveerd.	Mede door uw zienswijze heeft Defensie inzicht gegeven dat de belangen van met name de civiele ballonvaart mogelijk onevenredig worden geraakt. Dit signaal neemt Defensie serieus. In het plan-MER zijn de effecten wellicht onvoldoende geduid. Defensie gaat na besluitvorming graag in gesprek met de sector om te bekijken hoe beide functies ruimte kunnen krijgen.	(Rijks)Raakvlakken	Laagvlieggebieden helikopters
874	De indiener stelt aantal alternatieven voor: heroverweging van GLV-uitbreiding, structurele civiel-militair luchtruimcoordinatie en (tijdsgebonden) aanpassing van art. 21(c) RVGLT zodat civiel gebruik buiten militaire activiteitstijden mogelijk blijft.	Defensie begrijpt de zorgen van de sector. Defensie is zich ervan bewust dat de laagvlieggebieden meerdere gebruikers kent en probeert daar zoveel als mogelijk rekening mee te houden. In de uitvoeringsfase zal een verdere uitwerking op details plaatsvinden.	(Rijks)Raakvlakken	Laagvlieggebieden helikopters
875	De indiener stelt dat co-existentie van civiel verkeer met laagvliegen haalbaar is via NOTAM/TSA-activatie, afspraken en elektronische/visuele separatie (transponders), waarmee laagvlieggebieden niet permanent civiel verkeer afsluiten maar dynamisch worden geactiveerd.	Defensie bedankt indiener voor zijn inzichten. Defensie begrijpt de zorgen van de sector. Defensie is zich ervan bewust dat de laagvlieggebieden meerdere gebruikers kent en probeert daar zoveel als mogelijk rekening mee te houden. In de uitvoeringsfase zal een verdere uitwerking op details plaatsvinden.	(Rijks)Raakvlakken	Laagvlieggebieden helikopters
876	De indiener geeft aan dat zweefvliegactiviteiten (start/landing, overland, buitenlandingen, lierstart) en VFR-toegang behouden moeten blijven en verzoekt om rekening te houden met zweefvliegvelden en operationele realiteit.	Defensie laagvlieggebieden leggen, anders dan art. 21(c) van de regeling veilig gebruik luchthavens en andere terreinen (RVGLT) geen beperkingen op aan de recreatieve luchtvaart maar zijn gebieden waar voor Defensie een permanente ontheffing op de minimumvlieghoogte geldt. Terreinen die gebruikt worden voor landingen of opstijgen van een vrije ballon, een schermzweeftoestel of een zeilvliegtuig zijn volgens art. 21(c) in laagvlieggebieden echter niet toegestaan. Defensie begrijpt die zorgen van de sector. Defensie neemt de zorgen van ballonvaarders en andere luchtsporters serieus en begrijpt dat zij hun activiteiten het liefst met zo min mogelijk beperkingen willen uitvoeren. Daarom zal Defensie de huidige beperkingen in de RVGLT met betrekking tot laagvlieggebieden in de uit-	(Rijks)Raakvlakken	Laagvlieggebieden helikopters

		voeringsfase (her)overwegen, met als doel de recreatieve luchtvaart niet onnodig te beperken en een evenwichtige luchtruiminpassing te realiseren.		
877	De indiener vraagt om in de uitwerking van gebied N3 rekening te houden met vliegclub Haamstede, vliegveld Midden-Zeeland (parachutespringen ≥3 km, recreatievliegen, voorgenomen baanrotatie) en andere civiele activiteiten zoals ballon- en zweefvliegen.	Defensie laagvlieggebieden leggen anders dan art. 21(c) van de regeling veilig gebruik luchthavens en andere terreinen (RVGLT) geen beperkingen op aan de recreatieve luchtvaart maar zijn gebieden waar voor Defensie een permanente ontheffing op de minimumvlieghoogte geldt. Voor luchtruimwijzigingen volgt Defensie het Wijzigingsproces Luchtruim en Vliegprocedures. Hierin is participatie met belanghebbende stakeholders een belangrijk onderdeel van het proces, waaronder met bestaande vliegclubs/vliegvelden in het gebied. Met deze (vlieg)velden zal in de uitvoeringsfase rekening worden gehouden. Terreinen die gebruikt worden voor landingen of opstijgen van een vrije ballon, een schermzweeftoestel of een zeilvliegtuig zijn volgens art. 21(c) in laagvlieggebieden echter niet toegestaan. Defensie begrijpt die zorgen van de sector. Defensie neemt de zorgen van ballonvaarders en andere luchtsporters serieus en begrijpt dat zij hun activiteiten het liefst met zo min mogelijk beperkingen willen uitvoeren. Daarom zal Defensie de huidige beperkingen in de RVGLT met betrekking tot laagvlieggebieden in de uitvoeringsfase (her)overwegen, met als doel de recreatieve luchtvaart niet onnodig te beperken en een evenwichtige luchtruiminpassing te realiseren.	(Rijks)Raakvlakken	Laagvlieggebieden helikopters
878	De indiener verzoekt schriftelijke borging dat het lierterrein bij Hoek actief wordt gemeden door laagvliegers, dat VFR (see-and-avoid) wordt gevolgd, en dat een einddatum van de laagvliegstatus wordt vastgelegd.	Luchtvaartuigen van Defensie voeren laagvliegoperaties uit in overeenstemming met de voor hen geldende luchtvaartregelgeving, waaronder de regels voor vluchten onder zichtvliegvoorwaarden (VFR). Binnen de Nederlandse luchtvaartregelgeving hebben lierlocaties geen afzonderlijke beschermde status. Wel worden deze locaties vermeld in de luchtvaartgids en weergegeven op luchtvaartkaarten,	(Rijks)Raakvlakken	Laagvlieggebieden helikopters

		zodat andere luchtgebruikers hiermee rekening kunnen houden.		
879	De indiener vraagt om de modelvlieglocatie (tot 1000 ft, vergunning) aan de Ankerveensedijk expliciet uit te sluiten binnen N3.	Met reeds bestaande en vergunde modelvliegtuiglocaties, vliegclubs, vliegvelden e.d. zal in de realisatiefase voor de nieuwe laagvlieggebieden rekening worden gehouden. Voor nieuwe modelvlieglocaties geldt dat er conform de Regeling modelluchtvaartuigclubs of –verenigingen een vergunning moet worden aangevraagd bij de Inspectie Leefomgeving en Transport (ILenT). In het kader van dit vergunningsproces kunnen aanvullende afspraken worden gemaakt met het Ministerie van Defensie.	(Rijks)Raakvlakken	Laagvlieggebieden helikopters
880	De indiener wil afspraken over minimale afstand/hoogte t.o.v. (lint)bebouwing, een objectief kader en periodieke evaluaties.	Defensie begrijpt het belang van duidelijke afspraken over minimale afstand en vlieghoogte ten opzichte van (lint)bebouwing. Defensie houdt zich hiervoor aan bestaande wet- en regelgeving zoals vastgelegd in de regeling “minimum VFR-vlieghoogten en VFR-vluchten buiten daglichtperiode voor militaire vliegtuigen en helikopters” waarin ook specifieke afstanden en vlieghoogtes ten opzichte van bebouwing wordt benoemd (zowel binnen als buiten laagvlieggebieden). In de uitvoeringsfase zal een verdere uitwerking op details plaatsvinden, ook v.w.b. de introductie en evaluatie van nieuwe laagvlieggebieden.	(Rijks)Raakvlakken	Laagvlieggebieden helikopters
881	De indiener vraagt om integrale beschouwing van laagvlieggebieden met Noordzee-oefengebieden (EHD-41/42) en vertrekroutes (IDRID/VOLLA), inclusief cumulatie van hinder (o.a. N8 oost A7) en handhaving van preferente routes/climb-voorwaarden.	De laagvlieggebieden bieden helikopters van Defensie de mogelijkheid om onder de reguliere minimum vlieghoogte te opereren. Deze gebieden bevinden zich in ongecontroleerd luchtruim en interfereren niet met de vastgestelde naderings- en vertrekroutes van Lelystad Airport. Ook de oefengebieden boven de Noordzee (EHD 41/42) zijn zodanig gepositioneerd dat zij niet conflicteren met civiele vliegroutes. Bij toekomstige luchtruimwijzigingen wordt gestreefd naar een veilige en verantwoorde inpassing, waarbij hinder zoveel mogelijk wordt beperkt en afstemming met civiele luchtvaartpartijen plaatsvindt.	(Rijks)Raakvlakken	Laagvlieggebieden helikopters

882	De indiener vraagt om nader overleg over laagvlieggebied N7 (mogelijke overlap met civiele oefen-/noodlandingsfunctie) en stelt een aangepaste grens voor die belangen van gemeente Dronten en Defensie redelijk afweegt.	Voor luchtruimwijzigingen volgt Defensie het Wijzigingsproces Luchtruim en Vliegprocedures. Hierin is participatie met belanghebbende stakeholders en ook afstemming met het Directoraat-Generaal Luchtvaart en Maritiem van het Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat, die verantwoordelijk is voor de civiele laagvlieggebieden, een belangrijk onderdeel van het proces. De belangen van de gemeente Dronten en Defensie worden door de besluitvorming van het kabinet in redelijkheid afgewogen. Onderdeel daarvan zijn het defensiebelang, bestuurlijk draagvlak, maatschappelijke draagbaarheid en de impact op de leefomgeving.	(Rijks)Raakvlakken	Laagvlieggebieden helikopters
883	De indiener vraagt of er in weekenden wordt geoefend en vreest dat toenemende doordeweekse oefeningen vliegen vanaf Terlet belemmert. Terlet is belangrijk voor zweefvliegers (m.n. door de week).	Er wordt gevlogen met inachtneming van de regels in de Regeling minimum VFR-vlieghoogten en VFR-vluchten buiten de daglichtperiode voor militaire vliegtuigen en helikopters. Dit betekent dat er voornamelijk getraind en geoefend wordt op doordeweekse dagen. In geval van vliegactiviteiten buiten deze tijden wordt de omgeving hierover geïnformeerd. Voor vliegactiviteiten vanaf Terlet en vliegbasis Deelen zijn goede afspraken en vliegprocedures van toepassing. In die zin wordt er goed rekening gehouden met elkaars belangen, dat zal niet veranderen.	(Rijks)Raakvlakken	Laagvlieggebieden helikopters
884	De indiener maakt zich zorgen over verstoring van natuur (reeën, eekhoorns, konijnen) en stiltegebied in Smitsschorre (Axel) en vraagt waarom sommige kuststroken niet zijn aangewezen als laagvlieggebied terwijl vrijwel heel Zeeland wel is opgenomen.	Defensie begrijpt de zorgen voor de natuur en zal niet afwijken van wet- en regelgeving die al bestaat voor laagvliegen in Nederland. (Regeling minimum VFR-vlieghoogten en VFR-vluchten buiten de daglichtperiode voor militaire vliegtuigen en helikopters). Defensie is zich ervan bewust dat de laagvlieggebieden meerdere gebruikers kent. Op voorhand sluit Defensie delen van het gebied niet uit om te voorkomen dat het gebied onbruikbaar wordt of onevenredige afwenteling plaatsvindt naar andere gebieden. Een natuurvergunning is in de realisatiefase onderdeel van de vergunning van de activiteit. Daaruit zal	(Rijks)Raakvlakken	Laagvlieggebieden helikopters

		ook blijken in hoeverre rekening moet worden gehouden met bestaande natuurwaarden. In Zeeland zijn er gebieden die niet als laagvlieggebied voor helikopters zijn aangewezen, omdat hier meerdere functies samenkomen, zoals natuur, recreatie en andere ruimtelijke belangen. Om die reden is het op voorhand uitgesloten dat in deze laagvlieggebied voor helikopters plaatsvinden.		
885	De indiener vraagt om afstemming met Vlaamse autoriteiten en rekening te houden met adviezen van Skeyes/DGLV i.v.m. civiele luchtvaart en toegenomen defensiedoelen (havens).	De Nederlandse en Vlaamse autoriteiten hebben bilateraal contact. Bij dat contact is ook het NPRD besproken. In het planMER-onderzoek is onder andere gekeken naar mogelijke effecten van de Nederlandse defensie uitbreiding op België. Na de vaststelling van het Ontwerp-NPRD zijn de Vlaamse autoriteiten op de hoogte gebracht en hebben zij de mogelijkheid gekregen om te reageren op het Ontwerp-NPRD. Bij verdere ontwikkelingen van het NPRD, zoals de definitieve vaststelling, zullen de Belgische autoriteiten op de hoogte worden gebracht.	(Rijks)Raakvlakken	Laagvlieggebieden helikopters
886	De indiener stelt dat laagvlieggebieden in de AIP vooral overdag (werkdagen) actief zijn, terwijl art. 21(c) RVGLT de hele weekdagen (ook avonden/ochtenden) afsluit. Dit creëert een onnodige, permanente blokkade buiten Defensie-uren.	Het is niet zo dat laagvlieggebieden alleen overdag actief zijn of gebruikt worden. Defensie maakt ook s 'avonds gebruik van de laagvlieggebieden, om vliegen bij duisternis te beoefenen. Defensie neemt de zorgen van ballonvaarders en andere luchtsporters echter serieus en begrijpt dat zij hun activiteiten het liefst met zo min mogelijk beperkingen willen uitvoeren. Daarom zal Defensie de huidige beperkingen in de RVGLT met betrekking tot laagvlieggebieden in de uitvoeringsfase (her)overwegen, met als doel de recreatieve luchtvaart niet onnodig te beperken en een evenwichtige luchtruiminpassing te realiseren.	(Rijks)Raakvlakken	Laagvlieggebieden helikopters
887	De indiener vreest dat concentratie van ballonvaarten leidt tot overbelasting van dezelfde percelen, meer schade- en klachtenrisico's en afnemende bereidheid van landeigenaren om medewerking te verlenen.	Uw zienswijze heeft Defensie inzicht gegeven dat de belangen van met name de civiele ballonvaart mogelijk onevenredig worden geraakt. In het planMER zijn deze effecten onvoldoende geduid. Defensie gaat na besluitvorming	(Rijks)Raakvlakken	Laagvlieggebieden helikopters

		graag in gesprek met de sector om samen te kijken hoe beide functies ruimte kunnen krijgen.		
888	De indiener verzoekt om inzicht in gebruiksfrequentie, aard van oefeningen en helikoptertypen in de laagvlieggebieden en wil betrokken worden bij de verdere detailuitwerking.	In het NPRD is een tabel met maximale vlieguren per jaar opgenomen, zodat beter inzicht wordt gegeven in de gebruiksfrequentie. In de uitvoeringsfase zal een verdere uitwerking op details plaatsvinden. Mogelijk vindt in deze uitvoeringsfase weer participatie plaats. Indien dit het geval is, wordt dit aangekondigd. Daarnaast is Defensie aan het onderzoeken hoe de omgeving (beter) kan worden geïnformeerd over wanneer in welke laagvlieggebieden vliegactiviteiten plaatsvinden.	(Rijks)Raakvlakken	Laagvlieggebieden helikopters
889	De indiener geeft aan dat de concentratie van ballonvaart in kleinere gebieden leidt tot verhoogde veiligheidsrisico's en luchtruimschendingen.	Mede door uw zienswijze heeft Defensie inzicht gekregen in dat de belangen van met name de civiele ballonvaart mogelijk onevenredig worden geraakt. Dit signaal neemt Defensie serieus. In het planMER zijn deze effecten wellicht onvoldoende geduid. Defensie gaat na besluitvorming graag in gesprek met de sector om te bekijken hoe beide functies ruimte kunnen krijgen.	(Rijks)Raakvlakken	Laagvlieggebieden helikopters
890	De indiener vraagt zich af of het laagvliegen beperkingen oplevert voor (toekomstige) woningbouw en vraagt om concrete kaders en afstemming.	Defensie begrijpt de zorg dat laagvliegen mogelijk gevolgen kan hebben voor bestaande en toekomstige woningbouw. Het NPRD beoogt een zorgvuldige balans tussen militaire inzetbaarheid en ruimtelijke ontwikkeling, waaronder woningbouw. Het beoogde lichte planologisch regime Het beoogde lichte planologisch regime biedt flexibiliteit en waarborgt een balans tussen defensiedoelen en belangen van woningbouw, energie, landbouw en bedrijvigheid. Defensie blijft in afstemming met betrokken overheden om ervoor te zorgen dat woningbouwplannen zoveel mogelijk doorgang kunnen vinden, binnen een zorgvuldig afgewogen ruimtelijk kader.	(Rijks)Raakvlakken	Laagvlieggebieden helikopters
891	De indiener stelt voor om windturbines en laagvlieggebieden ruimtelijk te scheiden en vraagt om afstemming tussen Defensie en Tennet over hoogspanningslijnen en windenergie.	Defensie waardeert de suggestie om windturbines en laagvlieggebieden ruimtelijk van elkaar te scheiden. Energiezekerheid is van Nationaal belang en is om die reden	(Rijks)Raakvlakken	Laagvlieggebieden helikopters

		ook binnen het NPRD nadrukkelijk meegewogen. De aanwezigheid van bestaande en geplande windturbines in de nieuwe laagvlieggebieden is onderdeel geweest van het planMER. Defensie is in overleg met landelijke en regionale partijen, waaronder netbeheerder TenneT, om deze afstemming te borgen.		
892	De indiener geeft aan dat de uitbreiding van laagvlieggebieden gevolgen heeft voor NOVEX-gebieden, met name de Peelregio, en vraagt om gebiedsgericht onderzoek en afstemming.	Defensie erkent dat uitbreiding van laagvlieggebieden gevolgen kan hebben voor ruimtelijke opgaven, zoals in NOVEX-gebieden waaronder de Peelregio. Daarom blijft Defensie in gesprek met betrokken partijen om knelpunten en oplossingen gezamenlijk te verkennen. De keuze voor een licht planologisch regime zorgt ervoor dat er ruimte blijft voor andere belangrijke opgaven, zoals woningbouw en economische ontwikkelingen. Meervoudig ruimtegebruik en zorgvuldige afstemming blijven daarbij het uitgangspunt.	(Rijks)Raakvlakken	Laagvlieggebieden helikopters
893	De indiener stelt dat laagvliegen in de buurt van AZC's en zorginstellingen traumatisch kan zijn en vraagt om ruimtelijke vrijwaring.	Defensie realiseert zich dat de geluiden van laagvliegende helikopters vervelende gevoelens kunnen oproepen. In het planMER-onderzoek zijn de effecten van laagvliegen in beeld gebracht, op thema's als geluidsoverlast, veiligheid en natuur. AZC's en zorginstellingen zijn in lijn met bestaande laagvlieggebieden niet uitgesloten. Wel wordt het overvliegen van (aaneengesloten) bebouwing, met name ziekenhuizen en sanitoria, zoveel als mogelijk voorkomen. Conform de wet- en regelgeving die van toepassing is op laagvlieggebieden voor militaire helikopters.	(Rijks)Raakvlakken	Laagvlieggebieden helikopters
894	De indiener bekritiseert het gebrek aan participatie van civiele sectoren en vraagt om betere communicatie, monitoring, evaluatie en meldplicht.	Defensie erkent de zorg over communicatie, participatie en informatievoorziening en begrijpt dat duidelijke en tijdige informatie belangrijk is voor het vertrouwen in de omgeving. In de vervolgfase van het NPRD wordt daarom aandacht besteed aan het verbeteren van communicatie en participatie. Defensie wil hierdoor zorgen op tijd herkennen en deze mee te nemen in het proces.	(Rijks)Raakvlakken	Laagvlieggebieden helikopters

895	De indiener vraagt zich af wat de consequenties zijn voor recreatiegebieden en activiteiten zoals zweefvliegen en watersport.	Dergelijke activiteiten kunnen in principe gewoon doorgang vinden. Hinder is echter niet uit te sluiten. Alleen terreinen die worden gebruikt voor het opstijgen of landen van een vrije ballon, schermzweeftoestel of zeilvliegtuig zijn niet toegestaan in laagvlieggebieden. In bestaande gevallen zal hier echter rekening mee worden gehouden in de uitvoeringsfase.	(Rijks)Raakvlakken	Laagvlieggebieden helikopters
896	De indiener maakt zich zorgen over de gevolgen van laagvlieggebieden voor haven- en industriegebieden met risicovolle bedrijven.	Het overvliegen van aaneengesloten bebouwing, waaronder haven- en industriegebieden wordt in de praktijk zoveel als mogelijk voorkomen. In lijn met de regelgeving die van toepassing is voor laagvlieggebieden voor militaire helikopters.	(Rijks)Raakvlakken	Laagvlieggebieden helikopters
897	De indiener vraagt aandacht voor de stapeling van beleid en de gevolgen voor agrarische ondernemers.	Defensie begrijpt de zorgen over de stapeling van ruimtelijk beleid en de druk die dit met zich meebrengt voor agrarische ondernemers. In veel regio's, waaronder ook gebieden waar Defensie actief is of wil uitbreiden, komen opgaven op het gebied van natuur, klimaat, energie, woningbouw en defensie samen. Binnen het NPRD wordt nadrukkelijk rekening gehouden met deze samenloop. Het lichte planologische regime van het NPRD is juist bedoeld om ruimte te houden voor maatwerk en om andere functies, waaronder die voor agrarische ondernemers, niet onnodig te belemmeren.	(Rijks)Raakvlakken	Laagvlieggebieden helikopters
898	De indiener vraagt zich af of hoge objecten (bijv. windmolens) of hogere gebouwen nog mogelijk zijn binnen laagvlieggebieden.	Ja, hoge objecten zoals windmolens en hoge gebouwen zullen binnen de laagvlieggebieden mogelijk zijn, mits er rekening kan worden gehouden met de belangen van het laagvlieggebied voor Defensie. Dat betekent dat er voor ontwikkelingen die het laagvliegen kunnen belemmeren en waar een omgevingsplanwijziging voor nodig is, goed gekeken moet worden wat het effect is op het laagvlieggebied in zijn geheel. Hierbij is het bijvoorbeeld van belang dat het laagvlieggebied onafgebroken blijft en niet wordt opgesplitst, dat overlast door oefenen niet op een bepaald gebied wordt afgewenteld en dat er rekening gehouden wordt met grond-	(Rijks)Raakvlakken	Laagvlieggebieden helikopters

		en vliegveiligheid. Binnen het NPRD wordt nadrukkelijk rekening gehouden met deze belangen. Het lichte planologische regime van het NPRD is juist bedoeld om ruimte te houden voor maatwerk en om andere functies, waaronder die hoge objecten, niet onnodig te belemmeren.		
899	De indiener vraagt om afstemming met verstedelijkingsopgaven in onder andere Brabant en uitbreiding van woonkernen.	Defensie erkent de maatschappelijke zorg over een goede afstemming met de verstedelijkingsopgaven in Brabant en de uitbreiding van woonkernen. Dit thema krijgt de zorgvuldig aandacht binnen het planproces. Voor de totstandkoming van een lichte planologische regime hanteert Defensie een nauwe samenwerking met medeoverheden. Samen wordt gewerkt aan een gedetailleerde uitwerking waarin regionale en lokale belangen zorgvuldig worden meegewogen. Deze bestuurlijke samenwerking versterkt de gezamenlijke besluitvorming en zorgt voor een evenwichtige aanpak.	(Rijks)Raakvlakken	Laagvlieggebieden helikopters
900	De indiener maakt zich zorgen over gezondheidseffecten van laagfrequent geluid en trillinghinder.	Bij laagvlieggebieden voor helikopters is de cumulatie van hinder beperkt. Er zijn geen vaste routes en de impact van een gevlogen route is zeer lokaal, maar kan inderdaad als hinder ervaren worden. Bij de behoefte laagvlieggebieden is in het planMER in beperkte mate onderzoek gedaan naar geluid en hinder, mede omdat dit slechts een beperkt (realistisch) beeld van de werkelijkheid geeft. Zo is voor bijvoorbeeld piek- en laagfrequent geluid de specifieke hoogte, type toestel, locatie, weer, route, afstand etc. randvoorwaardelijk voor de te berekenen geluidbelasting. Dit neemt niet weg dat voorzorg van belang is en hinder niet uitgesloten is. Defensie is daarom voornemens om in de aanvulling op het planMER een algemene aanvulling op te laten nemen over helikoptergeluid. Daarnaast worden gevoelige bestemmingen en het overvliegen van bebouwing in de praktijk om deze reden zoveel als mogelijk voorkomen. In lijn met bestaande regelgeving voor	(Rijks)Raakvlakken	Laagvlieggebieden helikopters

		laagvlieggebieden met militaire helikopters.		
901	De indiener vraagt om duidelijkheid en afstemming met gemeenten, TenneT en provincies over het licht planologisch regime, de precieze grenzen van de gebieden en de juridische gevolgen voor andere ruimtelijke opgaven zoals woningbouw en de opwek van duurzame energie en het stapelen van opgaven in verschillende gebieden.	Deze afstemming heeft in meerdere gespreksrondes met betreffende ministeries, Provincies, gemeentes en diverse belangenorganisaties plaatsgevonden in aanloop naar definitieve vaststelling van het NPRD. In de uitvoeringsfase zal voor het planologisch regime een verdere uitwerking op details plaatsvinden met betrokken medeoverheden.	(Rijks)Raakvlakken	Laagvlieggebieden helikopters
902	De indiener vraagt om spreiding van laagvlieggebieden en afstemming met zonneparken en windmolens.	Defensie zoekt naar aanvullende laagvlieggebieden om o.a. het laagvliegen te spreiden over Nederland en overlast niet alleen op de reeds bestaande laagvlieggebieden af te wentelen. Realisatie van zonneparken en windmolens zal binnen de laagvlieggebieden mogelijk blijven, mits er rekening kan worden gehouden met de belangen van Defensie in die laagvlieggebieden.	(Rijks)Raakvlakken	Laagvlieggebieden helikopters
903	De indiener stelt dat in de grensstreek bij Baarle Nassau er aan de Belgische kant veel gehinderden zullen zijn van de Nederlandse behoefte en dat dit niet kan.	In het planMER is dit ook benoemd. Overigens vermijdt Defensie aaneengesloten bebouwing zoveel als mogelijk, en houdt hiervan afstand. In het planMER-onderzoek is onder andere gekeken naar mogelijke effecten van de Nederlandse Defensie uitbreiding op België. Na de vaststelling van het Ontwerp-NPRD zijn de Vlaamse autoriteiten op de hoogte gebracht en hebben zij de mogelijkheid gekregen om te reageren op het Ontwerp-NPRD. Bij verdere ontwikkelingen van het NPRD, zoals de definitieve vaststelling, zullen de Belgische autoriteiten wederom worden betrokken.	(Rijks)Raakvlakken	Laagvlieggebieden helikopters
904	De indiener gaat er van uit dat het nieuwe licht planologische regime geen beperkingen oplevert voor erftransformaties in het buitengebied, waaronder ook woningsplitsingen en/of Rood voor Rood-projecten, of voor ontwikkelingen zoals bijvoorbeeld de al in regionale afspraken omschreven uitbreiding van lokale of regionale bedrijventerreinen.	De keuze voor een licht planologisch regime voor de inpassing van nieuwe laagvlieggebieden brengt met zich mee dat er ruimte blijft voor andere belangrijke opgaves zoals woningbouw of economische ontwikkelingen zoals bedrijventerreinen. Mogelijke beperkingen, evenals de ervaring van hinder, zijn echter niet volledig uit te sluiten. Meervoudig ruimtegebruik is en blijft echter het uitgangspunt.	(Rijks)Raakvlakken	Laagvlieggebieden helikopters

905	De indiener verzoekt om toekomstige uitbreidingslocaties voor woningbouw al te bestempelen als kern/stedelijk gebied zodat dar geen laagvliegoefeningen kunnen plaatsvinden.	Defensie begrijpt de zorg dat laagvliegen mogelijk gevolgen kan hebben voor bestaande en toekomstige woningbouw. Het NPRD beoogt een zorgvuldige balans tussen militaire inzetbaarheid en ruimtelijke ontwikkeling, waaronder woningbouw. Binnen het beoogde lichte planologisch regime is er geen sprake van harde uitsluiting van woningbouw, maar van vroegtijdige afstemming. Laagvliegen kan onder omstandigheden leiden tot beperkingen, bijvoorbeeld vanwege geluid of veiligheid. Deze mogelijke effecten worden in overleg met gemeenten en provincies in kaart gebracht en gewogen. Woningbouw blijft in principe mogelijk, mits dit niet onverenigbaar is met militair gebruik in het algehele laagvlieggebied. Defensie blijft op die manier in afstemming met betrokken overheden om ervoor te zorgen dat woningbouwplannen zoveel mogelijk doorgang kunnen vinden, binnen een zorgvuldig afgewogen ruimtelijk kader.	(Rijks)Raakvlakken	Laagvlieggebieden helikopters
906	De indiener vraagt in hoeverre er rekening is gehouden met de nieuwe 380 KV routes en stelt dat er geen belemmeringen mogen komen voor deze routes.	Defensie begrijpt de oproep om bij de uitwerking van het NPRD rekening te houden met de (rijks)opgaven. De stapeling van deze opgaven vraagt om zorgvuldige afstemming en samenwerking. Defensie beoogt een licht planologisch regime voor de laagvlieggebieden. Dit regime biedt ruimte voor andere ruimtelijke ontwikkelingen. Binnen dit lichte regime geldt dat bij ruimtelijke initiatieven die mogelijk conflicteren met laagvliegactiviteiten, zoals hoogspanningstrajecten vooraf contact wordt opgenomen met Defensie. In overleg wordt dan gezocht naar een optimale inpassing. Voor specifiek de 380 KV-routes heeft in aanloop naar definitieve besluitvorming reeds overleg plaatsgevonden en is geconcludeerd dat deze (bestaande) opgaves goed samen kunnen gaan.	(Rijks)Raakvlakken	Laagvlieggebieden helikopters
907	De indiener vraagt hoe knelpunten voor GA en luchtsporten (bv. zweefvliegen, ballon-	Defensie voert al structureel overleg met de general aviation in o.a. het GA platform. Voor luchtruimwijzigingen	(Rijks)Raakvlakken	Laagvlieggebieden helikopters

	vaart) door militaire luchtruimclaims kunnen worden verminderd, onder meer via FUA, route-optimalisatie (VOLLA), de art. 5.11-procedure, betere coördinatie en structureel overleg met KNVvL/AOPA, met oog voor veiligheid en verdringing.	volgt Defensie het Wijzigingsproces Luchtruim en Vliegprocedures. Veiligheid staat daarbij op de eerste plaats. In dit proces in participatie met belanghebbende stakeholders een belangrijk onderdeel van het proces. Defensie heeft bij de uitwerking oog voor waar mogelijk voorkomen van verdringing van andere luchtruimgebruikers.		
908	De indiener stelt dat de nieuwe laagvlieggebieden geen belemmeringen mogen zijn voor de toekomstige Lelylijn.	De laagvlieggebieden zoals opgenomen in het NPRD staan de aanleg of het functioneren van een mogelijk toekomstige Lelylijn niet in de weg.	(Rijks)Raakvlakken	Laagvlieggebieden helikopters
909	De indiener vraagt om ontbrekende informatie over hoe luchtemissies van de helikopterbewegingen gemonitord zullen worden en hoe deze informatie met Vlaanderen zal gedeeld worden;– Het opzetten van een meldpunt voor (geluids)overlast voor de bewoners van de Vlaamse grensgemeentes die impact kunnen ondervinden; – Het is aangewezen om een afsprakenkader te voorzien voor potentiële gevallen van calamiteiten voor de veiligheid van het scheepvaartverkeer; Voor deze elementen vraagt het Vlaams Departement Omgeving om hierover in overleg te gaan. Afstemming met het Havenbedrijf POAB is ook van belang.	In het planMER-onderzoek zijn effecten van laagvliegen in beeld gebracht, op thema's als geluid, veiligheid en natuur. De resultaten van dit onderzoek worden betrokken bij de besluitvorming door het kabinet over definitieve NPRD. De gevonden effecten zijn niet grensoverschrijdend. Defensie gaat over de uiteindelijke uitvoering in of nabij grensgemeenten graag in gesprek met Belgische vertegenwoordigers.	(Rijks)Raakvlakken	Laagvlieggebieden helikopters
910	De indiener stelt dat boven justitiële complexen vaak een restricted area/no fly area aangewezen wordt, dan wel overige regels gelden. Daarnaast dat dit op dit moment niet in de gebieden is opgenomen en vraagt om specifieke aandacht hiervoor zoals bij het complex in Vlissingen.	Na vaststelling van het NPRD wordt dit verder uitgewerkt. Met het NPRD zijn de buitengrenzen van de laagvlieggebieden voor helikopters vastgesteld. Eventuele beperkingen in het gebied worden in de vervolgfase onderzocht en geduid. Dat geldt mogelijk ook voor een vliegbeperkingengebied boven het justitieel complex Vlissingen.	(Rijks)Raakvlakken	Laagvlieggebieden helikopters
911	De indiener zegt dat ballonvaren ook buiten de laagvlieggebieden onmogelijk wordt doordat ballons niet kunnen sturen en afhankelijk zijn van de windmolens.	Defensie neemt de zorgen van ballonvaarders en andere luchtsporters serieus en begrijpt dat zij hun activiteiten het liefst met zo min mogelijk beperkingen willen uitvoeren. Daarom zal Defensie de huidige beperkingen in de RVGLT met betrekking tot laagvlieggebieden heroverwegen, met als doel de recreatieve luchtvaart niet onnodig te beperken en een	(Rijks)Raakvlakken	Laagvlieggebieden helikopters

		evenwichtige luchtruiminpassing te realiseren.		
912	De indiener maakt zich zorgen over de gebruikte data en kaarten in de rapportage, en vraagt om meer transparantie over de bron en actualiteit van de gegevens.	De gehanteerde datagegevens in het planMER zijn de actuele en landsdekkende datagegevens. De bronnen en data zijn openbaar en benoemd in de rapportages.	Algemene zienswijze	Laagvlieggebieden helikopters
913	De indiener geeft aan dat sinds de inwerkingtreding van de Omgevingswet de afweging van een 'evenwichtige toedeling van functies aan locaties (ETFAL)' het hoofdcriterium is. De sectorale ruimteclaims van Defensie moeten worden afgewogen tegen andere ruimtebehoeftes, bestaande belangen en milieuaspecten zoals veiligheid, gezondheid, luchtkwaliteit, stikstof, trillingen en geluid en dat dit onvoldoende is uitgevoerd in het planMER.	Defensie erkent het belang van een evenwichtige toedeling van functies aan locaties, zoals voorgeschreven in de Omgevingswet. In het planMER is een eerste stap gezet in de afweging van sectorale ruimteclaims, bestaande belangen en milieuaspecten zoals veiligheid, gezondheid, luchtkwaliteit, stikstof, trillingen en geluid. Deze afweging wordt verder verdiept in het vervolgtraject, in afstemming met medeoverheden. De zienswijze wordt hierin meegenomen.	Algemene zienswijze	Laagvlieggebieden helikopters
914	De indiener vraagt zich af in hoeverre het nog wenselijken/of noodzakelijk is de plannen bij te stellen omdat het proces, incl. planMER, nu juist milieubelangen volwaardig mee laat nemen in besluit.	Defensie begrijpt de vraag over mogelijke bijstelling van plannen. Het planMER biedt een integrale beoordeling van milieueffecten en vormt de basis voor een zorgvuldige afweging. De plannen zijn bewust flexibel opgesteld, zodat bijstelling mogelijk is als nieuwe inzichten dat vragen. Dit sluit aan bij het lichte planologische regime, waarin ruimte is voor afstemming met medeoverheden.	Algemene zienswijze	Laagvlieggebieden helikopters
915	De indiener stelt voor om de vergunbaarheid van de plannen expliciet te beoordelen en vraagt om een duidelijke onderbouwing van de gemaakte keuzes en de gehanteerde beoordelingssystematiek.	Er is op diverse plaatsen in het planMER en de Passende Beoordeling ingegaan op vergunbaarheid van de behoeften. Bij een aantal gebieden en behoeften is dit onzeker en zal nadere detaillering van de behoefte en vervolgonderzoek in de vervolgfase moeten uitwijzen of dit daadwerkelijk het geval is.	Algemene zienswijze	Laagvlieggebieden helikopters
916	De indiener maakt zich zorgen over de cumulatie van hinder (geluid, stikstof, trilling) en het ontbreken van een integrale analyse van deze effecten.	Bij laagvlieggebieden voor helikopters is de cumulatie van hinder beperkt. Er zijn geen vaste routes en de impact van een gevlogen route is zeer lokaal, maar kan inderdaad als hinder ervaren worden. Bij de behoefte laagvlieggebieden is in het planMER in beperkte mate onderzoek gedaan naar geluid en hinder, mede omdat dit slechts een beperkt (realistisch) beeld van de werkelijkheid geeft. Zo is voor bijvoorbeeld piek- en laagfrequent	Algemene zienswijze	Laagvlieggebieden helikopters

		geluid de specifieke hoogte, type toestel, locatie, weer, route, afstand etc. randvoorwaardelijk voor de te berekenen geluidbelasting. Dit neemt niet weg dat voorzorg van belang is en hinder niet uitgesloten is. Defensie is daarom voornemens om in de aanvulling op het planMER een algemene aanvulling op te laten nemen over helikoptergeluid. Daarnaast worden gevoelige bestemmingen en het overvliegen van bebouwing in de praktijk om deze reden zoveel als mogelijk voorkomen. In lijn met bestaande regelgeving voor laagvlieggebieden met militaire helikopters.		
917	De indiener vraagt aandacht voor de gevolgen van laagvliegen voor gezondheid mensen dier, leefomgeving, recreatie, natuur enz., en/of pleit ook voor effect- en risicoanalyses in de nieuwe en bestaande laagvlieggebieden (indien daar ook een toename wordt verwacht van vlieguren). Indiener ziet deze aspecten ook graag terug in de voorgestelde regimes.	Defensie begrijpt de zorgen over de gevolgen van laagvliegen voor mens, dier, natuur en leefomgeving. Deze aspecten worden zorgvuldig meegewogen in het vervolgproces.	Algemene zienswijze	Laagvlieggebieden helikopters
918	De indiener vraagt om een zorgvuldig participatieproces, tijdige communicatie en het betrekken van belanghebbenden (zoals toeristisch/recreatieve sector, de agrarische sector en de paardensector) bij het overleg en besluitvorming.	In de volgende fase van het NPRD wordt gezocht naar een inpassing die recht doet aan de verschillende belangen binnen het laagvlieggebied. Communicatie is daarbij een nadrukkelijk aandachtspunt. Defensie bekijkt samen met het Commando Lucht- en Ruimtestrijdkrachten en het Defensie Helikopter Commando hoe de vereisten van een laagvliegoefening en de wensen over communicatie in balans gebracht kunnen worden. Dit traject wordt in de volgende fase verder uitgewerkt.	Algemene zienswijze	Laagvlieggebieden helikopters
919	De indiener vraagt om monitoring, mitigerende en compenserende maatregelen om negatieve (milieu)effecten te voorkomen of te beperken. en pleit dat deze onderdeel van de planMER zouden moeten zijn.	Er is inzicht gegeven in mogelijke mitigerende en compenserende maatregelen in het planMER en de Passende Beoordeling. Dit is echter pas een aanzet, omdat de behoeften na vaststelling van het NPRD nader worden uitgewerkt en dan meer detailonderzoek mogelijk is. Hierbij kunnen de maatregelen dan ook weer verder uitgewerkt en toegepast worden.	Algemene zienswijze	Laagvlieggebieden helikopters

920	De indiener vraagt om een gebiedsgerichte beoordeling van effecten, met aandacht voor lokale kenmerken en sectoren zoals veehouderij, recreatie, wonen, natuur en hippische sector.	Defensie erkent dat uitbreiding van laagvlieggebieden gevolgen kan hebben voor ruimtelijke opgaven, zoals veehouderij, recreatie, wonen, natuur en hippische sector. De keuze voor een licht planologisch regime zorgt ervoor dat er ruimte blijft voor andere belangrijke opgaven, zoals woningbouw en economische ontwikkelingen. Meervoudig ruimtegebruik en zorgvuldige afstemming blijven daarbij het uitgangspunt.	Algemene zienswijze	Laagvlieggebieden helikopters
921	De indiener wijst op onzekerheid over het gebruik van gebieden, vraagt om scenario's en duidelijke kaarten van laagvlieggebieden.	Defensie begrijpt de behoefte aan meer duidelijkheid over het gebruik van laagvlieggebieden. In het NPRD zijn deze gebieden op kaarten opgenomen. Die geven een eerste overzicht van de ruimte voor laagvliegen, inclusief verschillende typen gebieden. In afstemming met medeoverheden wordt de inpassing verder uitgewerkt. Defensie streeft ernaar zo veel mogelijk inzicht te bieden binnen de ruimte die het planologische regime biedt.	Algemene zienswijze	Laagvlieggebieden helikopters
922	De indiener vraagt om een betere juridische onderbouwing van besluiten, verwijst naar de Omgevingswet en het zorgvuldigheidsbeginsel.	Defensie erkent het belang van een goede juridische onderbouwing van besluiten, conform de eisen van de Omgevingswet en het zorgvuldigheidsbeginsel. Het planMER en het NPRD zijn opgesteld om hiervoor de basis te bieden. Het besluitvormingsproces is zorgvuldig ingericht, met een transparante belangenafweging, ruimte voor inspraak en een gedegen milieueffectrapportage.	Algemene zienswijze	Laagvlieggebieden helikopters
923	De indiener vraagt om een integrale beoordeling van effecten op Natura 2000-gebieden en bescherming van kwetsbare natuur en landschappen.	De impact op Natura 2000 is op hoofdlijnen beschouwd in het planMER en uitgebreider in de Passende Beoordeling. Deze gebieden zijn ook opgenomen als aandachtsgebieden in de laagvlieggebieden. In de vervolgfase zal met nader onderzoek per Natura 2000-gebied inzicht in de impact op de aanwezige soorten gegeven moeten worden en op basis hiervan wordt een natuurvergunning (al dan niet met beperkingen) verleend.	Algemene zienswijze	Laagvlieggebieden helikopters
924	De indiener maakt zich zorgen over de stapeling van hinder door windturbines en laagvlieggebieden en/of vraagt om een cumulatienorm.	In het planMER zijn de milieueffecten op hoofdlijnen in beeld gebracht. Daarnaast is binnen het NPRD beschouwd in hoeverre er sprake is van	Algemene zienswijze	Laagvlieggebieden helikopters

		cumulatie in gebieden waar meerdere NPRD-opgaven opstapelen, ten opzichte van de referentiesituatie. In gevallen waar daar sprake van is/lijkt is aanvullend onderzoek gedaan om te bezien of mitigerende maatregelen/ aanpassingen nodig zijn. Er is echter geen sprake van een cumulatienorm.		
925	De indiener vraagt om onderzoek naar grensoverschrijdende effecten en samenwerking met Belgische instanties.	In het planMER-onderzoek zijn effecten van laagvliegen in beeld gebracht, op thema's als geluid, veiligheid en natuur. Grensoverschrijdende effecten staan benoemd in het planMER en beperken zich voor Belgische grensgebieden tot de nieuwe laagvlieggebieden in het zuiden van Zeeland en Noor-Brabant. De effecten van laagvliegen kunnen langs die grensgebieden tot net over de grens reiken. Het gaat dan om situaties waarbij laag gevlogen wordt direct aan de grens. Hierbij geldt natuurlijk wel dat het laagvlieggebied stopt bij de grens en vanuit praktische overwegingen ook enige vliegafstand zal worden gehouden van de landsgrens. Enige mate van hinder, op dat specifieke moment, is echter niet uit te sluiten. Het gaat dan om verspreide bebouwing in het buitengebied. Dergelijke (geluids)hinder treedt naar verwachting echter zeer beperkt op (in tijdsduur en in frequentie) en is zeer lokaal van aard.	Algemene zienswijze	Laagvlieggebieden helikopters
926	De indiener vraagt om een luchtruimanalyse en aandacht voor belangen van civiele luchtvaartgebruikers.	Defensie laagvlieggebieden leggen anders dan art. 21(c) van de regeling veilig gebruik luchthavens en andere terreinen (RVGLT) geen beperkingen op aan de recreatieve luchtvaart maar zijn gebieden waar voor Defensie een permanente ontheffing op de minimumvlieghoogte geldt. Terreinen die gebruikt worden voor landingen of opstijgen van een vrije ballon, een schermzweeftoestel of een zeilvliegtuig zijn volgens art. 21(c) in laagvlieggebieden echter niet toegestaan. Defensie neemt de zorgen van ballonvaarders en andere luchtsporters serieus en begrijpt dat zij hun activiteiten het liefst met zo min mogelijk	Algemene zienswijze	Laagvlieggebieden helikopters

		beperkingen willen uitvoeren. Daarom zal Defensie de huidige beperkingen in de RVGLT met betrekking tot laagvlieggebieden in de uitvoeringsfase (her)overwegen, met als doel de recreatieve luchtvaart niet onnodig te beperken en een evenwichtige luchtruiminpassing te realiseren. Voor luchtruimwijzigingen volgt Defensie het Wijzigingsproces Luchtruim en Vliegprocedures. Hierin is participatie met belanghebbende stakeholders een belangrijk onderdeel van het proces.		
927	De indiener maakt zich zorgen over omgevingsveiligheid, externe veiligheidsrisico's en terrorisme.	Defensie begrijpt dat deze onderwerpen maatschappelijke aandacht vragen. Veiligheid is een randvoorwaarde in alle plannen en wordt zorgvuldig meegenomen in de verdere uitwerking.	Algemene zienswijze	Laagvlieggebieden helikopters
928	De indiener vraagt om een integrale beoordeling van stikstofeffecten en hydrologisch herstel.	De stikstofsituatie in Nederland zorgt er inderdaad voor dat een zorgvuldige beoordeling nodig is. Op het onderdeel stikstof zal per behoefte locatiespecifiek moeten worden onderzocht wat de mogelijkheden zijn en welke maatregelen moeten worden getroffen voor de uiteindelijke realisatie. Het is niet mogelijk op voorhand voor alle NPRD-behoeften en alle locatiealternatieven exacte stikstofeffecten en eventuele mitigerende maatregelen in beeld te brengen. Dit volgt bij de realisatie van de verschillende behoeftes.	Algemene zienswijze	Laagvlieggebieden helikopters
929	De indiener vraagt om een betere onderbouwing van geluidsberekeningen en aandacht voor cumulatie van geluidshinder ook rondom de vliegbases waarvandaan de helikopters vertrekken.	Bij laagvlieggebieden voor helikopters is de cumulatie van hinder beperkt. Er zijn geen vaste routes in de laagvlieggebieden en de impact van een gevlogen route is zeer lokaal, maar kan inderdaad als hinder ervaren worden. Bij de behoefte laagvlieggebieden is in het plan-MER in beperkte mate onderzoek gedaan naar geluid en hinder, mede omdat dit slechts een beperkt (realistisch) beeld van de werkelijkheid geeft. Zo is voor bijvoorbeeld piek- en laagfrequent geluid de specifieke hoogte, type toestel, locatie, weer, route, afstand etc. randvoorwaardelijk voor de te berekenen geluidbelasting. Dit	Algemene zienswijze	Laagvlieggebieden helikopters

		neemt niet weg dat voorzorg van belang is en hinder niet uitgesloten is. Defensie heeft daarom in de aanvulling op het planMER een algemene aanvulling op laten nemen over helikoptergeluid. Daarnaast worden gevoelige bestemmingen en het overvliegen van bebouwing in de praktijk om deze reden zoveel als mogelijk voorkomen. In lijn met bestaande regelgeving voor laagvlieggebieden met militaire helikopters. Mede naar aanleiding van deze zienswijze en gesprekken met Provincies en gemeenten is mogelijke cumulatie rondom de vliegbases waarvandaan defensiehelikopters vertrekken nader beschouwd. Het laagvlieggebied ten zuiden van vliegbasis Gilze-Rijen is hierop bijgesteld.		
930	De indiener vraagt om transparantie, participatie en een zorgvuldige belangenafweging bij besluitvorming over laagvlieggebieden.	Defensie erkent het belang van transparantie, goede participatie en een zorgvuldige belangenafweging. Defensie streeft daarom naar een aanpak waarin belangen van omwonenden, natuur en operationele noodzaak zorgvuldig worden afgewogen. In het planMER-onderzoek zijn de effecten van laagvliegen in beeld gebracht, op thema's als geluid, veiligheid en natuur. De resultaten van dit onderzoek zijn betrokken bij de besluitvorming over het definitieve NPRD.	Algemene zienswijze	Laagvlieggebieden helikopters
931	De indiener geeft in zijn algemeenheid aan tegen de uitbreidingsplannen op het gebied van laagvliegen en/of militaire oefeningen van Defensie te zijn.	Gezien de wereldwijde veiligheidssituatie, is de Nederlandse krijgsmacht genoodzaakt om uit te breiden om goed voorbereid te zijn tegen eventuele dreigingen. Laagvliegen moet door veel piloten goed worden geoefend. Door meer laagvlieggebieden aan te wijzen, kunnen piloten in verschillende omstandigheden oefenen en worden de beperkte laagvlieggebieden die wij nu hebben, minder belast.	Algemene zienswijze	Laagvlieggebieden helikopters
932	Indiener geeft aan bedenkingen te hebben bij de MER systematiek; en geeft verbeterpunten aan voor het MER rapport	Bedankt voor het grondig bestuderen van het planMER en het aanreiken van verbeterpunten. De verbeterpunten zijn afgewogen en deels betrokken bij het opstellen van de definitieve versie van het planMER en/of de aanvulling	Algemene zienswijze	Laagvlieggebieden helikopters

		daarop. De gemaakte opmerkingen geven in dit stadium echter geen aanleiding tot heroverweging van de geselecteerde voorkeursgebieden in het NPRD.		
933	Indiener vraagt af te zien van het aanwijzen van nieuw laagvlieggebied N3.	Laagvlieggebied N3 blijft onderdeel van het voorkeurspakket en de definitief aangewezen locaties voor laagvlieggebieden. Wel zal in de uitvoeringsfase de vergunning van de activiteit verder worden uitgewerkt en zal Defensie daarnaast in afstemming met medeoverheden streven naar een zorgvuldig (laagvlieg-) gebruik van het gebied.	Algemene zienswijze	Laagvlieggebieden helikopters
934	De indiener vraagt om inzicht in het (toekomstig) gebruik van luchtruim, de toename van laagvlieguren en extra helikopteractiviteiten.	Defensie begrijpt de vraag om inzicht in het gebruik van het luchtruim en de verwachte toename van laagvlieguren en helikopteractiviteiten. Deze behoefte is gebaseerd op het totaal aantal laagvlieguren dat nodig is voor de Nederlandse krijgsmacht en voor buitenlandse eenheden die incidenteel samen met Nederlandse eenheden oefenen. Het gaat om 2.500 laagvlieguren per jaar. In het NPRD is per laagvlieggebied het maximum beoogd aantal uren per jaar aangegeven. De behoefte van 2500 uur wordt vervolgens in de praktijk over deze gebieden verdeel. Het definitieve aantal vergunde uren per laagvlieggebied hangt nog wel af van de uitkomsten van vergunningprocedures voor de laagvliegactiviteit zelf. De vergunningsaanvraag volgt in de vervolgfase/ realisatiefase na definitieve besluitvorming over het NPRD.	Algemene zienswijze	Laagvlieggebieden helikopters
935	De indiener stelt dat het laagvliegen boven vakantieparken niet is toegestaan, maar dat dit onvoldoende is meegenomen in de analyse van laagvlieggebieden. Hierdoor is het werkelijke oppervlak kleiner dan aangegeven en zijn de milieuscores te laag. Dit benadeelt regio's met veel recreatieterreinen, zoals die van de indiener. De indiener vraagt om een herziening van de analyse en eerlijke verwerking van deze gegevens.	Het is niet zo dat laagvliegen boven vakantieparken of recreatieterreinen in laagvlieggebieden niet is toegestaan. Defensie houdt zich hiervoor aan bestaande wet- en regelgeving zoals vastgelegd in de regeling "minimum VFR-vlieghoogten en VFR-vluchten buiten daglichtperiode voor militaire vliegtuigen en helikopters" waarin ook specifieke afstanden en vlieghoogtes ten opzichte van bebouwing wordt benoemd (zowel binnen als buiten laagvlieggebieden). Het overvliegen	Algemene zienswijze	Laagvlieggebieden helikopters

		van bebouwing, met name ziekenhuizen en sanitoria, wordt wel zoveel als mogelijk voorkomen. Conform genoemde wet- en regelgeving die van toepassing is op laagvlieggebieden voor militaire helikopters.		
936	De indiener vraagt aandacht voor de volgende fase van regionale gebiedsprocessen waar veel ervaring is bij gemeenten. Zij verzoeken tijdig hierbij aan te haken, hun kennis te delen en verder te kijken als alleen dit programma ruimte voor Defensie.	Defensie waardeert de oproep om aan te sluiten bij de regionale gebiedsprocessen en erkent de waardevolle kennis en ervaring die gemeenten daarin hebben opgebouwd. In de volgende fase wil defensie samen met regionale partners verder kijken dan alleen de ruimtevraag van Defensie voor o.a. meekoppelkansen, zodat de versterking van Defensie op een verantwoorde wijze kan plaatsvinden.	Algemene zienswijze	Laagvlieggebieden helikopters
937	De indiener stelt dat er verschillende getallen fout staan in tabel 2.1 van het rapport. Hiermee zijn de conclusies die hier uit getrokken zijn mogelijk ook onjuist	Bedankt voor het kritisch beoordelen van het MER. In de definitieve versie zal deze fout worden hersteld. Dit heeft geen invloed op de selectie van de laagvlieggebieden, maar zal wel betrokken worden bij de verdere uitwerking en concretisering van het laagvlieggebied N2.	Algemene zienswijze	Laagvlieggebieden helikopters
938	De indiener vraagt om voorafgaand aan besluitvorming gebaseerd op de juiste en correcte uitgangspunten, relevante dosismaten de impact van de plannen op milieu, natuur en gezondheid goed in beeld te brengen.	Defensie heeft in het planMER inzichtelijk gemaakt dat nieuwe laagvlieggebieden vergelijkbaar zijn qua natuur, bebouwing, dieren, etc. met de bestaande laagvlieggebieden. In de bestaande gebieden zijn per gebied specifieke restricties van toepassing, gebaseerd op de vergunning voor de activiteit. Dit wordt voor de nieuwe gebieden in de vervolgfase ook verder uitgewerkt, waar nodig op basis van aanvullend onderzoek, ter voorbereiding op de vergunningsaanvraag voor die nieuwe gebieden.	Algemene zienswijze	Laagvlieggebieden helikopters
939	De indiener vraagt op welke wijze de gezondheidsrisico's voor bewoners in kaart zijn gebracht en welke mitigerende maatregelen zijn getroffen en geborgd om te kunnen spreken van een zorgvuldig voorbereid ontwerp.	Defensie begrijpt de zorg die is geuit over de impact van defensieactiviteiten op een gezond woon- en leefklimaat. De Krijgsmacht erkent het belang van gezonde leefomgeving, ook bij het plannen van (nieuwe) militaire activiteiten en ondersteunende faciliteiten. In het planMER zijn voor de impact van laagvlieggebieden op de gezonde en veilige leefomgeving meer-	Algemene zienswijze	Laagvlieggebieden helikopters

		dere deelaspecten meegenomen, waaronder emissies, trillingen en geluid.		
940	De indiener vraagt om een kennisprogramma verstoring laagvliegen" op te zetten waardoor de gevolgen voor de natuur in kaart kunnen worden gebracht.	De mogelijke gevolgen van het laagvliegen op de natuur en eventueel benodigde mitigerende maatregelen worden nader onderzocht in het vergunningstraject voor deze behoefte.	Algemene zienswijze	Laagvlieggebieden helikopters
941	Indiener geeft aan dat de stapeling van activiteiten op en rondom Veluwe onwenselijk zijn en vraagt Defensie hier grotendeels vanaf te zien.	Defensie begrijpt de zorgen omtrent de cumulatie op de Veluwe. Mede hierdoor zal er in het planMER een aanvullende beschouwing worden opgenomen over mogelijke cumulatie op de Veluwe.	Algemene zienswijze	Laagvlieggebieden helikopters
942	De indiener stelt dat het voornoemde akoestisch onderzoek nadrukkelijk adviseert toepassing van het voorzorgsprincipe, juist omdat veel van de schadelijke effecten van piek- en laagfrequent geluid wetenschappelijk bekend zijn, maar nog niet wettelijk begrensd. Dit zou ook in het MER leidend moeten zijn.	Bij laagvlieggebieden voor helikopters is de cumulatie van hinder beperkt. Er zijn geen vaste routes en de impact van een gevlogen route is zeer lokaal, maar kan inderdaad als hinder ervaren worden. Bij de behoefte laagvlieggebieden is in het planMER in beperkte mate onderzoek gedaan naar geluid en hinder, mede omdat dit slechts een beperkt (realistisch) beeld van de werkelijkheid geeft. Zo is voor bijvoorbeeld piek- en laagfrequent geluid de specifieke hoogte, type toestel, locatie, weer, route, afstand etc. randvoorwaardelijk voor de te berekenen geluidbelasting. Dit neemt niet weg dat voorzorg van belang is en hinder niet uitgesloten is. Defensie is daarom voornemens om in de aanvulling op het planMER een algemene aanvulling op te laten nemen over helikoptergeluid. Daarnaast worden gevoelige bestemmingen en het overvliegen van bebouwing in de praktijk om deze reden zoveel als mogelijk voorkomen. In lijn met bestaande regelgeving voor laagvlieggebieden met militaire helikopters.	Algemene zienswijze	Laagvlieggebieden helikopters
943	De indiener verzoekt om in contact te treden met het onderzoeksbureau Deltamilieu projecten in Vlissingen vanwege hun kennis vanuit de vele onderzoek in de regio	Dank voor uw betrokkenheid. In de volgende fase van dit proces, de uitvoering, zullen nadere details verder worden uitgewerkt en zoekt Defensie in afstemming met medeoverheden maar ook belangenorganisaties en onderzoeksbureaus naar de best mogelijke oplossingen. We gaan in die fase graag met u in gesprek.	Algemene zienswijze	Laagvlieggebieden helikopters

944	De indiener is bezorgd over bodemschade.	Defensie begrijpt dat zorgen over bodemschade door laagvliegende helikopters serieus zijn. Bodemkwaliteit is belangrijk voor landbouw, natuur en waterbeheer. Het is goed om hierover duidelijkheid te geven. In de bestaande laagvlieggebieden is geen sprake van significante bodemschade door laagvliegende helikopters. Voor de nieuwe behoefte verwacht Defensie niet dat er grootschalige schade optreedt, maar neemt deze zorg wel serieus. Defensie voert na vaststelling van het NPRD aanvullend natuuronderzoek. Als uit dit onderzoek blijkt dat er risico's ontstaan voor bodem of natuur, treft Defensie maatregelen om deze effecten te beperken. Deze aanpak is onderdeel van een zorgvuldige afweging in het Ontwerp-NPRD en blijft ook bij de verdere uitwerking van belang.	Bodem	Laagvlieggebieden helikopters
945	De indiener verzoekt om tijdige vooraankondiging en afstemming met vee- en paardenhouderijen, zodat dierenstress en incidenten kunnen worden voorkomen en bedrijfsvoering kan worden aangepast.	Defensie bedankt de indiener voor de reactie en neemt de behoefte aan tijdige vooraankondiging serieus. In het NPRD is dit als aandachtspunt opgenomen. Defensie onderzoekt hoe het gebruik van laagvlieggebieden tijdig en duidelijk kan worden gecommuniceerd.	Defensie specifiek	Laagvlieggebieden helikopters
946	De indiener maakt zich zorgen over verstoring van vee en paarden (schrikreacties, welzijn, veiligheid op erf en ruiterroutes) en vraagt of dit beter kan worden onderzocht en passende beperkingen in routes en hoogtes op te leggen.	Defensie begrijpt de zorgen van de sector en zal niet afwijken van wet- en regelgeving die al bestaat voor laagvliegen in Nederland. Defensie is zich ervan bewust dat de laagvlieggebieden meerdere gebruikers kent en probeert daar zoveel als mogelijk rekening mee te houden. Veiligheid voor mens en dier is daarbij belangrijk.	Defensie specifiek	Laagvlieggebieden helikopters
947	De indiener geeft aan dat natuurwaarden en broedseizoenen moeten worden ontzien en verzoekt om seizoensgebonden beperkingen en no-fly-zones rond kwetsbare gebieden (o.a. Natura 2000).	Defensie houdt rekening met het broedseizoen in de bestaande helikopter laagvlieggebieden. Defensie begrijpt de wens voor no-fly zones in het gebied. Na vaststelling van het NPRD wordt aanvullend onderzoek gedaan naar de effecten op natuur. Mede op basis van deze inzichten worden (beperkende) maatregelen getroffen.	Defensie specifiek	Laagvlieggebieden helikopters
948	De indiener maakt melding van geluidhinder, trillingen en mogelijke slaapverstoring en	Defensie houdt zoveel mogelijk rekening met de omge-	Defensie specifiek	Laagvlieggebieden helikopters

	vraagt om beperkingen in tijden, hoogten en frequentie om hinder te minimaliseren.	ving om geluidhinder, trillingen en slaapverstoring te beperken. Daarbij worden de geldende regels gevolgd voor minimale vlieghoogten en voor vluchten buiten daglicht. Dit betekent dat helikopters en vliegtuigen niet lager vliegen dan wettelijk toegestaan en dat nachtvluchten alleen plaatsvinden onder strikte voorwaarden. Deze regels zijn bedoeld om hinder zoveel mogelijk te beperken, terwijl de noodzakelijke oefeningen toch kunnen doorgaan.		
949	De indiener wijst op omgevingsveiligheid en incidentrisico's (o.a. nabij windturbines) en vraagt om transparante risicoanalyses (QRA/PRIE) en heldere veiligheidsprotocollen.	In de laagvlieggebieden maken we gebruik van veiligheidsprotocollen die in procedures en boekwerken zijn vastgelegd. Veiligheid is bij Defensie randvoorwaardelijk voor het gebruik van de laagvlieggebieden.	Defensie specifiek	Laagvlieggebieden helikopters
950	De indiener vraagt zich af of gebruikte sensoren en registraties de privacy schenden en verzoekt om duidelijke waarborgen conform AVG.	Defensie houdt zich aan alle regels met betrekking tot de AVG. De sensoren worden alleen gebruikt ten behoeve van training en oefendoeleinden.	Defensie specifiek	Laagvlieggebieden helikopters
951	De indiener stelt voor om vaste communicatieafspraken, meldplichten, monitoring en een laagdrempelig klachtensysteem te borgen. En/of vraagt hoe Defensie daar nu in de praktijk mee omgaat.	Defensie bedankt de indiener voor de reactie en neemt de behoefte aan tijdige vooraankondiging serieus. In het NPRD is dit als aandachtspunt opgenomen. Defensie onderzoekt hoe het gebruik van laagvlieggebieden tijdig en duidelijk kan worden gecommuniceerd. Een klachtensysteem bestaat al reeds, zo ook sectie claims. Voor schadegevallen zijn reguliere procedures ingeregeld via een loket waar men terecht kan om schade te melden.	Defensie specifiek	Laagvlieggebieden helikopters
952	De indiener vraagt om vaste (of voorspelbare) routes, minimale vlieghoogten boven woonkernen, bebouwd buitengebied en no-fly/bufferzones om piekbelasting te voorkomen.	Defensie houdt zoveel mogelijk rekening met de omgeving en volgt de regels voor minimale vlieghoogten en vluchten buiten daglicht. Er zijn geen vaste routes van en naar de laagvlieggebieden, en ook binnen deze gebieden wordt niet volgens vaste routes gevlogen. Deze flexibiliteit is nodig voor een realistische training, waarbij piloten leren omgaan met wisselende omstandigheden. In het laagvlieggebied wordt daarom afhankelijk van het oefendoel gekozen waar en hoe gevlogen wordt, met inachtneming van de regels in de Regeling minimum VFR-vlieghoogten	Defensie specifiek	Laagvlieggebieden helikopters

		en VFR-vluchten buiten de daglichtperiode.		
953	De indiener vraagt om een meldplicht of notificatiesysteem/app waarmee inwoners en bedrijven ruim van tevoren (soms met dagdeel) weten wanneer en waar wordt gevlogen; dit geeft handelingsperspectief, voorkomt schrikreacties, en vergroot draagvlak (varianten: Buienradar/Burgernet-achtige app; e-mailabonnement; heldere jaar-/maandplanning).	Defensie erkent de zorg over communicatie, participatie en informatievoorziening en begrijpt dat duidelijke en tijdige informatie belangrijk is voor het vertrouwen in de omgeving. In de vervolgfase van het NPRD wordt daarom aandacht besteed aan het verbeteren van communicatie en participatie. Defensie wil hierdoor zorgen op tijd herkennen en deze mee te nemen in het proces. Defensie onderzoekt in hoeverre het mogelijk is om het gebruik in de laagvlieggebieden te communiceren.	Defensie specifiek	Laagvlieggebieden helikopters
954	De indiener maakt zich zorgen over schrik- en vluchtgedrag van dieren (ook veulens/hippische sector), met risico op letsels bij dieren/ruiters; vraagt om voorafgaande melding (dagdeel), routes te mijden langs hippische clusters en technische oplossingen (locatieregisters, geofenced waarschuwingen) om paarden veilig op stal te zetten en ritten aan te passen. Tijdige communicatie stelt deze bedrijven in staat om verstoring van hun dieren zoveel mogelijk te beperken. Dit is belangrijk voor het behoud van de aantrekkelijkheid van de regio, waar naast grootschalige veehouderij ook de internationaal toonaangevende hippische sector gevestigd is.	Defensie begrijpt de zorgen van de sector en zal niet afwijken van wet- en regelgeving die al bestaat voor laagvliegen in Nederland (Regeling minimum VFR-vlieghoogten en VFR-vluchten buiten de daglichtperiode voor militaire vliegtuigen en helikopters). Defensie is zich ervan bewust dat de laagvlieggebieden meerdere gebruikers kent en probeert daar zoveel als mogelijk rekening mee te houden. Veiligheid voor mens en dier is daarbij belangrijk. Defensie onderzoekt in hoeverre het mogelijk is om het gebruik in de laagvlieggebieden te communiceren.	Defensie specifiek	Laagvlieggebieden helikopters
955	De indiener geeft aan dat laagvliegen stress, vluchtgedrag en schade bij vee veroorzaakt; vraagt om tijdige aankondiging, inventarisatie en mijding van bedrijven/weiden, en praktische afspraken zodat boeren weidegang of stalmanagement tijdig kunnen aanpassen.	Defensie erkent de zorg over communicatie, participatie en informatievoorziening en begrijpt dat duidelijke en tijdige informatie belangrijk is voor het vertrouwen in de omgeving. In de vervolgfase van het NPRD wordt daarom aandacht besteed aan het verbeteren van communicatie en participatie. Defensie wil hierdoor zorgen op tijd herkennen en deze mee te nemen in het proces. Defensie onderzoekt in hoeverre het mogelijk is om het gebruik in de laagvlieggebieden te communiceren.	Defensie specifiek	Laagvlieggebieden helikopters
956	De indiener stelt voor om gevoelige teelten jaarlijks te karteren en waar mogelijk vliegbewegingen te vermijden of te	Er wordt al zo veel als mogelijk rekening gehouden (seizoensgebonden) met gewassen. Defensie onderzoekt in hoeverre het mogelijk is om	Defensie specifiek	Laagvlieggebieden helikopters

	beperken, met tijdige communicatie richting telers om schade en polarisatie te voorkomen.	het gebruik in de laagvlieggebieden te communiceren. Om schade te minimaliseren, blijft Defensie in gesprek met de sector en kijkt samen naar praktische oplossingen.		
957	De indiener maakt zich zorgen over structurele geluid- en trillingshinder, slaapverstoring en gezondheidseffecten (o.a. kinderen, ouderen, mensen met PTSS); verzoekt om duidelijke regels voor tijden/hoogtes, monitoring en beperking nabij woongebieden.	Defensie begrijpt de zorgen voor de gezondheid. Er wordt reeds zoveel als mogelijk rekening gehouden met de omgeving met inachtneming van de regels in de Regeling minimum VFR vlieghoogten en VFR-vluchten buiten de daglichtperiode voor militaire vliegtuigen en helikopters.	Defensie specifiek	Laagvlieggebieden helikopters
958	De indiener verzoekt een toegankelijke klachtenlijn/meldpunt en/of ruimhartige, snelle schadeafhandeling, incl. duidelijkheid over aansprakelijkheid en bewijsvoering, zodat vertrouwen en draagvlak behouden blijven.	Defensie begrijpt de zorgen en probeert zo goed als mogelijk rekening te houden met ongemak die ervaren kan worden door laagvliegende helikopters. Het is echter niet mogelijk om op voorhand concrete maatregelen en garanties te geven. Defensie betreurt het als er desondanks toch sprake is van materiële schade. Indien u schade heeft naar aanleiding van het optreden van Defensie, dan kunt u een verzoek tot schadevergoeding richten aan de afdeling Claims van Defensie (https://www.defensie.nl/onderwerpen/klachten-en-schadeclaims/schade-melden). Zij zullen uw schadeclaim dan in behandeling nemen en contact met u opnemen. Defensie begrijpt de behoefte aan een toegankelijke klachtenlijn en een snelle, schadeafhandeling. Een klachtensysteem bestaat al, zo ook sectie claims. Voor schadegevallen zijn reguliere procedures ingeregeld via een loket waar men terecht kan om schade te melden. Defensie streeft ernaar om meldingen zo zorgvuldig en snel mogelijk af te handelen en onderzoekt hoe dit proces verder kan worden verbeterd	Defensie specifiek	Laagvlieggebieden helikopters
959	De indiener geeft aan dat participatie en tijdige, structurele informatievoorziening onvoldoende waren; verzoekt betrokkenheid van gemeenten, bewoners, agrariërs en recreatiesector, betere informatieavonden, en verwachtingsmanagement om hinderacceptatie te vergroten.	Defensie streeft ernaar om belanghebbenden vroegtijdig te informeren en te betrekken bij relevante ontwikkelingen. In de afgelopen periode zijn hiervoor verschillende bijeenkomsten georganiseerd. Tegelijkertijd erkent Defensie dat de informatievoorziening en het verwach-	Defensie specifiek	Laagvlieggebieden helikopters

		tingsmanagement op sommige momenten beter hadden gekund. Defensie neemt deze zienswijze mee bij het verder verbeteren van toekomstige participatie. Daarbij wordt gekeken naar de opzet van informatieavonden, de toegankelijkheid van informatie en het betrekken van lokale partijen. Het doel is om hinder beter te kunnen duiden en acceptatie te vergroten door transparantie en dialoog.		
960	De indiener stelt dat (commerciële) ballonvaart disproportioneel wordt beperkt door GLV's; vraagt belangenafweging, participatie met de sector en (wettelijke) aanpassing / dynamisering van RVGLT art. 21, passend bij flexibel luchtruimgebruik.	Uw zienswijze heeft Defensie inzicht gegeven dat de belangen van met name de civiele ballonvaart mogelijk onevenredig worden geraakt. In het planMER zijn de effecten onvoldoende geduid. Defensie gaat na besluitvorming graag in gesprek met de sector om samen te bekijken hoe beide functies ruimte kunnen krijgen.	Defensie specifiek	Laagvlieggebieden helikopters
961	De indiener verzoekt om proactieve afstemming met zweefvliegclubs/GA over geplande helikopteractiviteiten en een duidelijk communicatiekanaal, om veiligheid en continuïteit van de sport te borgen.	Defensie begrijpt de zorgen voor de zweefvliegclubs in de laagvlieggebieden. Na vaststelling van het programma vindt per behoefte een verdere uitwerking plaats. In dat vervolgproces stemt Defensie af met betrokken partijen hoe ruimtelijke knelpunten het beste kunnen worden ingepast. Daarbij wordt gekeken naar technische mogelijkheden, operationele behoeften en de ruimte binnen de veiligheidskaders.	Defensie specifiek	Laagvlieggebieden helikopters
962	De indiener vraagt om duidelijkheid over planologisch regime (bevoegdheden/afwegingskader), het opheffen/afstemmen van verouderde beperkingen, en een vast aanspreekpunt bij Defensie voor vlotte procedures ook voor België.	Defensie benadrukt het belang van duidelijkheid over het planologisch regime, bevoegdheden en afwegingskader. Dit wordt uitgewerkt in het lichte planologisch regime. Verouderde beperkingen worden waar mogelijk opgeheven in overleg, zodat regelgeving actueel en werkbaar blijft. De vragen en opmerkingen uit de zienswijze worden meegenomen in het verdere proces.	Defensie specifiek	Laagvlieggebieden helikopters
963	De indiener stelt voor om (juridisch) no-go-zones en bufferafstanden te hanteren rond (verspreide) woonbebouwing/stiltegebieden en hippische/veehouderij-clusters, en gemaakte toezeggingen expliciet vast te leggen.	Defensie waardeert het advies om de vliegactiviteiten niet in conflict komen met andere activiteiten in het gebied. Defensie is gebonden aan wet- en regelgeving die al bestaat voor laagvliegen in Nederland (Regeling minimum VFR-vlieghoogten en	Defensie specifiek	Laagvlieggebieden helikopters

		VFR-vluchten buiten de daglichtperiode voor militaire vliegtuigen en helikopters). Defensie is zich ervan bewust dat de laagvlieggebieden meerdere gebruikers kent en probeert daar zoveel als mogelijk rekening mee te houden. Veiligheid voor mens en dier is daarbij belangrijk.		
964	De indiener vraagt bescherming van natuurwaarden (Natura 2000, weidevogels), seizoensgebonden beperkingen, vermijden van vogelrijke delen en mitigatie/compensatie waar nodig, i.s.m. terreinbeheerders.	Defensie houdt rekening met het broedseizoen in de helikopter laagvlieggebieden. Defensie begrijpt de wens voor bescherming in en van het gebied maar is terughoudend om op voorhand beperkingen in te stellen omdat dit nadelige impact heeft op het gebruik van het totale laagvlieggebied. Na vaststelling van het programma vindt per behoefte een verdere uitwerking plaats. In dat vervolgproces stemt Defensie af met betrokken partijen hoe de knelpunten het beste kunnen worden ingepast. Daarbij wordt ook gekeken naar de operationele behoefte in het gebied.	Defensie specifiek	Laagvlieggebieden helikopters
965	De indiener verzoekt structureel grensoverleg (MER-effecten, routes nabij grens), informatie delen en het inrichten van een meldpunt voor Vlaamse grensbewoners; verzoek om bilaterale afspraken over rustperiodes en compensatie.	Defensie erkent het belang van grensoverschrijdend overleg over milieueffecten en laagvlieggebieden voor helikopters. Structurele afstemming met België ondersteunt een gezamenlijke aanpak en verhoogt transparantie en begrip. Het voorstel voor een meldpunt voor Vlaamse grensbewoners wordt meegenomen in het overleg. Daarnaast staat Defensie open voor afspraken over rustperiodes en compensatie, in afstemming met Belgische instanties. De inbreng uit de zienswijze wordt gewaardeerd en betrokken bij de verdere samenwerking.	Defensie specifiek	Laagvlieggebieden helikopters
966	De indiener stelt voor om laagvlieggebieden tijdelijk aan te wijzen (bijv. 3,5 of10 jaar), een opbouwfase te hanteren en periodiek te evalueren/heroverwegen i.r.t. noodzaak en impact.	Defensie waardeert het advies om laagvlieggebieden tijdelijk en gefaseerd aan te wijzen, echter voor de leefomgeving wordt met deze insteek de impact groter verwacht aangezien er geen gewenning optreedt en er geen continue spreiding mogelijk is.	Defensie specifiek	Laagvlieggebieden helikopters
967	De indiener vraagt om eerlijke spreiding van oefenuren tussen en binnen gebieden en hanteerbare plafonds, inclusief	Alle gebieden worden zoveel als mogelijk naar rato gebruikt. In het NPRD is een verdeling van het aantal	Defensie specifiek	Laagvlieggebieden helikopters

	heldere communicatie wanneer welk gebied "aan de beurt" is.	laagvlieguren per laagvlieggebied opgenomen. Het gebruik van een gebied afhankelijk van de trainingsmogelijkheden die het gebied heeft als ook de afstand van de helikopterbasis tot het laagvlieggebied. In de vervolgfase van het NPRD wordt daarom aandacht besteed aan het verbeteren van communicatie. Defensie onderzoekt in hoeverre het mogelijk is om het gebruik in de laagvlieggebieden te communiceren.		
968	De indiener verzoekt om (her)afbakening of route-aanpassing in specifieke gebieden (o.a. Zeeland/N3-N8, Warder B11/N8, Veluwezoom/Eerbeek, Schokland, Zwiggelte, De Peel, Arnhemse Heide), inclusief nadere MER waar delen nieuw zijn.	Defensie waardeert de betrokkenheid bij het NPRD. Op voorhand sluit Defensie delen van het laagvlieggebied niet uit. Wel zal in de volgende fase van dit proces, de uitvoering, nadere details verder worden uitgewerkt en zoekt Defensie naar de best mogelijke oplossingen. Indien dan ook weer participatie plaatsvindt, dan wordt dat aangekondigd.	Defensie specifiek	Laagvlieggebieden helikopters
969	De indiener stelt dat de procesgang onzorgvuldig is (te korte termijnen, informatiearm, "dictaat"), wijst op het vertrouwensbeginsel en verlangt transparantie en motivering (o.a. leefbaarheidstoets).	Het planMER en NPRD gaat om de locatiekeuze en hierbinnen keuze tussen alternatieven. De Commissie MER heeft het planMER onafhankelijk getoetst. Na vaststelling van het NPRD wordt de behoefte laagvlieggebieden voorhelikopters verder uitgewerkt. Daarbij volgt aanvullend onderzoek om de effecten op natuurwaarden. Deze onderzoeken zijn nodig voor vergunningverlening. Hoewel al de genoemde onderwerpen zijn behandeld in het planMER, zal in de vervolgprocedure als meer details bekend zijn nadere analyses voor uitgevoerd worden.	Defensie specifiek	Laagvlieggebieden helikopters
970	De indiener stelt voor om (dagelijkse) planners van laagvliegen structureel te laten afstemmen met regio's/organisatoren om evenementen (concerten e.d.) te ontzien; oefen elders/anders indien nodig.	In de volgende fase van het NPRD wordt gezocht naar een inpassing die recht doet aan de verschillende belangen binnen het laagvlieggebied. Communicatie is daarbij een nadrukkelijk aandachtspunt. Defensie bekijkt samen met het Commando Lucht- en Ruimtestrijdkrachten en het Defensie Helikopter Commando hoe de vereisten van een laagvliegoefening en de wensen over communicatie in balans gebracht kunnen worden. Dit traject wordt in de	Defensie specifiek	Laagvlieggebieden helikopters

		volgende fase verder uitgewerkt. Wanneer de organisatie van een evenement zich zorgen maakt over gebruik van het luchtruim boven hun locatie dan dient zij daar zelf adequate maatregelen toe te nemen. (Bijvoorbeeld doormiddel van een NOTAM aanvraag).		
971	De indiener maakt zich zorgen over schrik- en vluchtreacties bij paarden (ook ongelukken met ruiters, toeristen, recreatie), met kans op verwondingen, ontsnapping en bedrijfsschade; men verzoekt om tijdige aankondiging (dagdelen), routekeuze langs hippische clusters, no-fly rond bedrijven en vergoeding bij schade.	Defensie begrijpt de zorgen van de sector. Defensie is zich ervan bewust dat de laagvlieggebieden meerdere gebruikers kent en probeert daar zoveel als mogelijk rekening mee te houden. Veiligheid voor mens en dier is daarbij belangrijk. In de volgende fase van het NPRD wordt gezocht naar een inpassing die recht doet aan de verschillende belangen binnen het laagvlieggebied. Communicatie is daarbij een nadrukkelijk aandachtspunt. Defensie bekijkt samen met het Commando Lucht- en Ruimtestrijdkrachten en het Defensie Helikopter Commando hoe de vereisten van een laagvliegoefening en de wensen over communicatie in balans gebracht kunnen worden. Dit traject wordt in de volgende fase verder uitgewerkt. Voor schadegevallen zijn reguliere procedures ingeregeld via een loket waar men terecht kan om schade te melden.	Defensie specifiek	Laagvlieggebieden helikopters
972	De indiener ervaart/verwacht geluidsoverlast, dreiging en slaapverstoring (soms ’s avonds/nacht), vraagt duidelijke hoogtes/tijden, gezondheidsborging en onderbouwing van effecten.	Er wordt reeds zoveel als mogelijk rekening gehouden met de omgeving met inachtneming van de regels in de Regeling minimum VFR-vlieghoogten en VFR-vluchten buiten de daglichtperiode voor militaire vliegtuigen en helikopters. In de volgende fase van het NPRD wordt gezocht naar een inpassing die recht doet aan de verschillende belangen binnen het laagvlieggebied. Communicatie is daarbij een nadrukkelijk aandachtspunt. Defensie bekijkt samen met het Commando Lucht- en Ruimtestrijdkrachten en het Defensie Helikopter Commando hoe de vereisten van een laagvliegoefening en de wensen over communicatie in balans gebracht kunnen worden. Dit traject	Defensie specifiek	Laagvlieggebieden helikopters

		wordt in de volgende fase verder uitgewerkt.		
973	De indiener wijst op veiligheidsrisico's door windturbines/hoogspanningslijnen/kerncentrale Borssele en vraagt no-go/bufferzones, heldere procedures (ook bij VFR/Nacht), en risico-onderscheid met drones.	Defensie begrijpt de zorgen t.a.v. de veiligheidsrisico's bij laagvliegen. Wet- en regelgeving voorziet reeds in luchtruimgebruik van drones alsmede veilige afstanden tot een kerncentrale. Voor de overige obstakels is het op basis van 'see and avoid'.	Defensie specifiek	Laagvlieggebieden helikopters
974	De indiener verwacht negatieve effecten voor parken/campings/B&B's en vraagt uitsluiting boven recreatieterreinen, heldere kaarten, voorspelbaarheid en zo nodig compensatie. In het planMER is dit onvoldoende meegenomen.	Defensie begrijpt de zorgen van de sector en zal niet afwijken van wet- en regelgeving die al bestaat voor laagvliegen in Nederland. (Regeling minimum VFR-vlieghoogten en VFR-vluchten buiten de daglichtperiode voor militaire vliegtuigen en helikopters.) Defensie is zich ervan bewust dat de laagvlieggebieden meerdere gebruikers kent en probeert daar zoveel als mogelijk rekening mee te houden. Defensie onderzoekt in hoeverre het mogelijk is om het gebruik in de laagvlieggebieden te communiceren. Voor schadegevallen zijn reguliere procedures ingeregeld via een loket waar men terecht kan om schade te melden.	Defensie specifiek	Laagvlieggebieden helikopters
975	De indiener stelt dat artikel 21 RVGLT ballonvaart op werkdagen binnen GLV's feitelijk onmogelijk maakt en pleit voor dynamische activering (AIP/NOTAM) of transponderplicht als werkbaar alternatief.	Uw zienswijze heeft Defensie inzicht gegeven dat de belangen van met name de civiele ballonvaart mogelijk oneven-redig worden geraakt. In het planMER zijn de effecten onvoldoende geduid. Defensie gaat na besluitvorming graag in gesprek met de sector om samen te bekijken hoe beide functies ruimte kunnen krijgen.	Defensie specifiek	Laagvlieggebieden helikopters
976	De indiener vraagt afstemming en vermijden van lierterreinen/zweefvelden, VFR-vliegen met "see & avoid", en schriftelijke borging van gemaakte afspraken.	Defensie waardeert de betrokkenheid bij het NPRD. In de volgende fase na vaststelling van het NPRD zullen nadere details verder worden uitgewerkt en zoekt Defensie naar de best mogelijke oplossingen.	Defensie specifiek	Laagvlieggebieden helikopters
977	De indiener vraagt duidelijkheid over hoogtebeperkingen (bijv. 30 m), continuïteit van commerciële operaties (A1/A3, A2, STS-01), tijdelijke reserveringen (NOTAM) en co-use/corridors.	Er wordt reeds zoveel als mogelijk rekening gehouden met de omgeving met inachtneming van de regels in de Regeling minimum VFR-vlieghoogten en VFR-vluchten buiten de daglichtperiode voor militaire vliegtuigen en helikopters. In de uitvoeringsfase zal een verdere uitwerking op details plaatsvinden.	Defensie specifiek	Laagvlieggebieden helikopters

978	De indiener verzoekt verschuiven/inkrimpen van begrenzingen, buffers rond kernen/recreatie/natuur, uitsnedes (Baarle-Hertog enclaves), en betere kaarten voor de juridisch bindende situatie.	Het nieuwe laagvlieggebied N2 is, mede op basis van zienswijzen, aangepast. Het gebied Baarl-Hertog is nu ruimer uit het laagvlieggebied gehouden. Bovendien geldt er beperkingen voor het vliegen van bebouwd gebied. Defensie stelt betere kaarten digitaal beschikbaar, waaronder op: https://www.defensiedichtbij.nl/locaties	Defensie specifiek	Laagvlieggebieden helikopters
979	De indiener vraagt duiding/verankering (Bkl) van het "ja, mits"-regime, incl. bevoegdheden en drempelwaarden, en/of waarborgt dat woningbouw/energie/bedrijvigheid niet onnodig worden belemmerd of vertraagd.	Defensie benadrukt het belang van duidelijkheid over het planologisch regime voor de laagvlieggebieden dat in nationale regelgeving zal landen. Dit regime biedt flexibiliteit en waarborgt een balans tussen defensiedoelen en belangen van woningbouw, energie bedrijvigheid en andere functies.	Defensie specifiek	Laagvlieggebieden helikopters
980	De indiener vraagt toelichting op Wodg-vrijstellingen, checks & balances (tijdelijkheid, toets achteraf) en op samenloop met het NPRD-proces.	Voor de Wodg loopt een separaat wetstraject. Van 6 juni 2025 t/m 4 juli 2025 was het mogelijk om een reactie te geven op het ontwerpwetsvoorstel via de internetconsulatie. Meer actuele informatie over de status van het wetsvoorstel, vindt u op de website van de Rijksoverheid (hyperlink naar: https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/defensieterreinen/plannen-kabinet-defensiegereedheid). Hier treft u ook de memorie van toelichting bij het ontwerpwetsvoorstel. Het NPRD doorloopt een eigen proces, die is ingericht volgens de kaders van onder andere de Omgevingswet. De voorbereidingsprocedures van het NPRD en de Wodg lopen daarmee separaat van elkaar.	Defensie specifiek	Laagvlieggebieden helikopters
981	De indiener vraagt inzicht in (max.) uren per gebied/gemeente, onderbouwing van 2.500 uur en eerlijke spreiding (bv. N4 relatief klein maar 500 uur).	Defensie heeft bij de verdeling van de uren gebruikgemaakt van de inzichten uit het planMER, samen met de operationele eisen en de trainingsbehoefte voor de verschillende gebieden. Daarbij is gezocht naar een zo evenwichtig mogelijke spreiding van de trainingsuren. De uiteindelijke verdeling hangt af van factoren zoals de omvang van het gebied en specifieke aandachtspunten (bijvoorbeeld obstakels, routes of trainingsdoelen). Hierdoor kan het voorkomen dat klei-	Defensie specifiek	Laagvlieggebieden helikopters

		nere gebieden, zoals N4, relatief meer uren krijgen dan verwacht. Na vaststelling van het NPRD volgt vervolgonderzoek naar de effecten op natuur.		
982	De indiener vindt de provinciebrede aanwijzing onevenredig met impact op toerisme, landbouw en rust/stilte en vraagt verkleining/alternatieven.	Defensie erkent de zorgen over de impact van de provinciebrede aanwijzing op toerisme, landbouw en rust. Binnen het lichte planologisch regime van het NPRD blijft ruimte voor regionale afstemming en maatwerk om nadelige effecten te beperken. In overleg met gemeenten en provincies worden optimalisaties onderzocht, zodat lokale inzichten worden meegenomen. Hoewel volledige verkleining niet altijd haalbaar is, staat Defensie open voor gezamenlijke oplossingen en mitigerende maatregelen. De indiener wordt uitgenodigd voor verdere dialoog om tot een goede balans te komen.	Defensie specifiek	Laagvlieggebieden helikopters
983	De indiener toont begrip voor opgave van meer laag vliegen met helikopters ook in zijn regio.	Defensie waardeert uw steun en het begrip voor de opgave om meer laagvliegen mogelijk te maken in uw regio.	Defensie specifiek	Laagvlieggebieden helikopters
984	De indiener ondersteunt de behoefte van Defensie om meer te moeten laag vliegen en stelt dat defensie prioriteit moet krijgen boven duurzame energieopwekking zoals windmolens en verzoekt of Defensie zich tegen windmolens wil uitspreken om de laagvlieggebieden beter te kunnen benutten.	De zorg over de invloed van windmolens op het gebruik van laagvlieggebieden wordt herkend. Windturbines kunnen inderdaad beperkingen opleveren voor militaire vliegoperaties, afhankelijk van hun locatie en hoogte. Daarom wordt voor de helikopter laagvlieggebieden een planologisch regime voorbereid waarin de afstemming met windmolens ook aandacht krijgt. Defensie spreekt zich niet uit tegen windmolens in algemene zin. Het kabinet streeft naar een zorgvuldige balans tussen nationale veiligheid en duurzame energieopwekking voor de energietransitie. Defensie levert hieraan een inhoudelijke bijdrage door tijdig knelpunten te signaleren en mee te denken over oplossingen die beide belangen dienen.	Defensie specifiek	Laagvlieggebieden helikopters
985	De indiener verzoekt om helikopters en vliegtuigen vaker te laten vliegen boven kernen om zo de bevolking meer bewust te laten worden wat er nodig is voor veiligheid.	Defensie dankt de indiener voor de zienswijze. Er wordt gevlogen met inachtneming van de regels in de Regeling minimum VFR vlieghoogten en VFR-vluchten buiten de daglichtperiode voor militaire vliegtuigen en helikopters.	Defensie specifiek	Laagvlieggebieden helikopters

986	De indiener vraagt of er straks nog gevlogen mag worden in de gebieden met drones van de categorie A1/A3, A2, STS-01, C0 en C1 of dat er een totaalverbod komt waardoor er op weinig plekken meer gevlogen kan worden.	In de uitvoeringsfase zal een verdere uitwerking op details plaatsvinden. Ook het dronegebruik in deze gebieden zal dan worden meegenomen.	Defensie specifiek	Laagvlieggebieden helikopters
987	De indiener vraagt of de locatie van de modelbouwclub Zevenaar wel of niet binnen het nieuwe laagvlieggebied N5 valt omdat deze anders moet verdwijnen.	Het laagvlieggebied N5 ligt niet over Zevenaar heen. De locatie Klompenhostweg van de modelbouwclub ligt niet in het laagvlieggebied N5. Dit is terug te vinden op: https://www.defensiedichtbij.nl/locaties	Defensie specifiek	Laagvlieggebieden helikopters
988	De indiener vraagt naar de onderbouwing van de locatie van N8 en waarom deze daar ligt	N8 is een aanvulling op de bestaande locatie B11 (Wieringermeerpolder). In de Wieringermeerpolder is steeds minder ruimte voor laagvliegen vanwege de vele windmolens. Er is behoefte aan meer ruimte voor laagvliegen vanuit met name de helikopters die vanaf Vliegveld De Kooy opereren.	Defensie specifiek	Laagvlieggebieden helikopters
989	De indiener vraagt waarom N4 relatief veel uren krijgt t.o.v. andere gebieden en stelt dat dit onvoldoende wordt verklaard daarnaast dat het vreemd is door de grote hoeveelheid stiltegebieden.	Defensie heeft bij de verdeling van de uren gebruikgemaakt van de inzichten uit het planMER, samen met de operationele eisen en de trainingsbehoefte voor de verschillende gebieden. Daarbij is gezocht naar een zo evenwichtig mogelijke spreiding van de trainingsuren. De uiteindelijke verdeling hangt af van factoren zoals de omvang van het gebied en specifieke aandachtspunten (bijvoorbeeld obstakels, routes of trainingsdoelen). Hierdoor kan het voorkomen dat kleinere gebieden, zoals N4, relatief meer uren krijgen dan verwacht. Na vaststelling van het NPRD volgt vervolgonderzoek naar de effecten op natuur.	Defensie specifiek	Laagvlieggebieden helikopters
990	De indiener vraagt of het mogelijk is of helikopters bij alle verplaatsingen en bij laagvliegen zo rustig mogelijk te laten vliegen om overlast voor de leefomgeving te vermijden.	Er wordt reeds zoveel als mogelijk rekening gehouden met de omgeving met inachtneming van de regels in de Regeling minimum VFR-vlieghoogten en VFR-vluchten buiten de daglichtperiode voor militaire vliegtuigen en helikopters.	Defensie specifiek	Laagvlieggebieden helikopters
991	De indiener vraagt om gedetailleerde kaarten van de oefengebieden voor betere communicatie naar de inwoners en begrip voor defensie maar ook om beter de effecten te kunnen presenteren.	Defensie dankt de indiener voor de betrokkenheid bij het NPRD. In de volgende fase van het NPRD wordt gezocht naar een inpassing die recht doet aan de verschillende be-	Defensie specifiek	Laagvlieggebieden helikopters

		langen binnen het laagvlieggebied. Communicatie is daarbij een nadrukkelijk aandachtspunt. Defensie bekijkt samen met het Commando Lucht- en Ruimtestrijdkrachten en het Defensie Helikopter Commando hoe de vereisten van een laagvliegoefening en de wensen over communicatie in balans gebracht kunnen worden. Dit traject wordt in de volgende fase verder uitgewerkt. Defensie stelt betere kaarten digitaal beschikbaar, waaronder op: https://www.defensiedichtbij.nl/locaties		
992	De indiener vraagt eerbiediging van de zondagsrust.	Binnen de geldende regelingen wordt niet in het weekend geoefend in de laagvlieggebieden. Er vinden in het weekend geen reguliere trainingen of oefeningen plaats. Uitsluitend in uitzonderlijke situaties, zoals een daadwerkelijke inzet of een vooraf aangekondigde oefening, kan hiervan worden afgeweken. Deze afwijkingen worden tijdig gecommuniceerd.	Defensie specifiek	Laagvlieggebieden helikopters
993	De indiener stelt dat de huidige communicatie in de laagvlieggebieden te wensen over laat en vraagt hoe Defensie dit beter gaat doen.	Binnen het NPRD is communicatie een belangrijk aandachtspunt. Defensie onderzoekt samen met het Commando Lucht- en Ruimtestrijdkrachten en het Defensie Helikopter Commando hoe laagvliegoefeningen zorgvuldig kunnen worden ingepast, met oog voor omwonenden en betrokkenen. De zorg over communicatie wordt serieus meegenomen bij het bepalen van maatregelen voor betere afstemming en transparantie.	Defensie specifiek	Laagvlieggebieden helikopters
994	De indiener stelt dat de impact door Defensie van het laagvliegen als beperkt is omschreven zonder dat dit nader is beargumenteerd of onderbouwd.	Defensie onderschat de effecten van laagvliegen geenszins. De mogelijke impact is zorgvuldig in beeld gebracht en beoordeeld voor alle relevante thema’s in het plan-MER. Tegelijkertijd is het beoordelen van laagvliegen complex: de hinder is vaak zeer lokaal, tijdelijk en wisselend van aard. Soms gaat het om enkele keren per jaar op een bepaalde locatie, terwijl andere plekken lange periode geen hinder ervaren. Dat maakt een eenduidige beoordeling lastig. Juist daarom is het belangrijk om overal in het land gevoelige gebieden	Defensie specifiek	Laagvlieggebieden helikopters

		goed te identificeren en mee te nemen in de verdere uitwerking. Een helder overzicht van deze plekken helpt om hinder zoveel mogelijk te voorkomen en waar nodig tijdig te communiceren. Op die manier kan Defensie de balans bewaken tussen operationele noodzaak en de leefbaarheid voor omwonenden.		
995	De indiener verzoekt om op basis van gedetailleerd lokaal onderzoek en met input van bewoners de gebieden verder uit te werken om zo bijvoorbeeld no-fly zones in te stellen.	In de volgende fase van dit proces, worden details verder uitgewerkt en vindt mogelijk weer participatie plaats. Defensie begrijpt de wens voor no-fly zones in het gebied. Daarom is het belangrijk om overal in het land gevoelige gebieden goed te identificeren en mee te nemen in de verdere uitwerking. Een helder overzicht van deze plekken helpt om hinder zoveel mogelijk te voorkomen en waar nodig tijdig te communiceren. Op die manier kan Defensie de balans bewaken tussen operationele noodzaak en de leefbaarheid voor omwonenden.	Defensie specifiek	Laagvlieggebieden helikopters
996	De indiener vraagt om niet laag te vliegen boven bebouwd gebied en tevens een bufferzone van 600 meter te garanderen. Daarnaast vraagt de indiener ook aandacht voor concentraties van gevoelige activiteiten buiten bebouwd gebied.	Er wordt reeds zoveel als mogelijk rekening gehouden met de omgeving met inachtneming van de regels in de Regeling minimum VFR-vlieghoogten en VFR-vluchten buiten de daglichtperiode voor militaire vliegtuigen en helikopters.	Defensie specifiek	Laagvlieggebieden helikopters
997	De indiener stelt dat bij betere en tijdige communicatie maar ook bij duidelijke pogingen om de overlast te beperken de acceptatie onder inwoners zal verbeteren.	Defensie bedankt indiener voor zijn reactie. Er wordt reeds zoveel als mogelijk rekening gehouden met de omgeving met inachtneming van de regels in de Regeling minimum VFR-vlieghoogten en VFR-vluchten buiten de daglichtperiode voor militaire vliegtuigen en helikopters. In de volgende fase van het NPRD wordt gezocht naar een inpassing die recht doet aan de verschillende belangen binnen het laagvlieggebied. Communicatie is daarbij een nadrukkelijk aandachtspunt. Defensie bekijkt samen met het Commando Lucht- en Ruimtestrijdkrachten en het Defensie Helikopter Commando hoe de vereisten van een laagvliegoefening en de wensen over communicatie in balans gebracht kunnen worden. Dit traject wordt in de	Defensie specifiek	Laagvlieggebieden helikopters

		volgende fase verder uitgewerkt.		
998	De indiener stelt dat schade aan mens, dier, economie en natuur in het geheel moet worden vermeden.	Defensie bedankt indiener voor zijn reactie. Er wordt reeds zoveel als mogelijk rekening gehouden met de omgeving met inachtneming van de regels in de Regeling minimum VFR-vlieghoogten en VFR-vluchten buiten de daglichtperiode voor militaire vliegtuigen en helikopters. In de volgende fase van het NPRD wordt gezocht naar een inpassing die recht doet aan de verschillende belangen binnen het laagvlieggebied. Communicatie is daarbij een nadrukkelijk aandachtspunt. Defensie bekijkt samen met het Commando Lucht- en Ruimtestrijdkrachten en het Defensie Helikopter Commando hoe de vereisten van een laagvliegoefening en de wensen over communicatie in balans gebracht kunnen worden. Dit traject wordt in de volgende fase verder uitgewerkt.	Defensie specifiek	Laagvlieggebieden helikopters
999	De indiener is van mening dat door het ontbreken van locatie gerichte bekendmakingen op gemeentelijk of wijkniveau inwoners niet actief zijn geïnformeerd.	Defensie erkent de zorg over de informatievoorziening. Defensie begrijpt dat duidelijke en tijdige informatie belangrijk is voor omwonenden en betrokken partijen. De Krijgsmacht neemt deze behoefte serieus. In de vervolgfase van het NPRD wordt daarom aandacht besteed aan het verbeteren van communicatie en participatie. Defensie wil hierdoor zorgen op tijd identificeren en deze meenemen in het proces.	Defensie specifiek	Laagvlieggebieden helikopters
1000	De indiener vraagt naar de onderbouwing van de nieuwe laagvlieggebieden zoals N1, N8 en waarom bepaalde gebieden wel en niet zijn opgenomen t.o.v. de eerdere kaart en pleit dat hierdoor er sprake is van schending van het vertrouwensbeginsel.	De aanpassingen zijn het resultaat van een zorgvuldig proces, gebaseerd op operationele eisen, veiligheid en overleg met regionale partners. Er zijn geen laagvlieggebieden afgevallen in het NPRD. Enkele gebieden zijn in afstemming met de medeoverheden bijgesteld. De zorgen over het vertrouwensbeginsel worden meegenomen in het vervolgproces.	Defensie specifiek	Laagvlieggebieden helikopters
1001	De indiener vraagt daar waar er sprake is van gebieden waar OHS en laagvlieggebieden geografisch overlappen niet alsnog sprake is van een zwaarder planologisch regime.	Defensie begrijpt de zorg over gebieden waar outer horizontal surface rond militaire vliegvelden (OHS) en laagvlieggebieden voor helikopters geografisch overlappen. In deze gebieden komen twee ruimtelijke behoeften	Defensie specifiek	Laagvlieggebieden helikopters

		samen, elk met een eigen doel en planologisch regime. De uitwerking van deze regimes volgt na vaststelling NPRD.		
1002	De indiener vraagt uitleg waarom er een behoefte is om het aantal laagvlieguren te verhogen van 1.400 uur naar 2.500 uur maar in het ontwerp wordt uitgegaan wordt van een totaal van 4.750 laagvlieguren.	2.500 laagvlieguren is nodig in verband met de toegenomen dreiging van geavanceerde radarsystemen en de daarvoor benodigde training/ oefening. De 4.750 uur is wat in alle laagvlieggebieden in totaal mogelijk is (berekend in het planMER). Deze aantallen zullen dus niet daadwerkelijk worden gebruikt.	Defensie specifiek	Laagvlieggebieden helikopters
1003	De indiener vraagt om informatie te verstrekken over het huidig aantal vlieguren per bestaand laagvlieggebied. Zodat aansluitend de indiener de impact op de leefomgeving kan beoordelen.	Het planMER onderzoek heeft de impact inzichtelijk en helder gemaakt. Momenteel zijn 1378 uren per jaar vergund voor laagvliegen, verdeeld over de verschillende laagvlieggebieden (Vergunning 12-09-2012 DGNR-RRE / 12315612). Defensie rapport jaarlijks aan het bevoegd gezag het aantal gevlogen laagvlieguren per jaar.	Defensie specifiek	Laagvlieggebieden helikopters
1004	De indiener vraagt of dit alleen de Nederlandse behoefte is of ook dat die van internationale partners is deze meegenomen in het planMER.	Defensie begrijpt de vraag of de uitbreiding van activiteiten, zoals laagvliegen, voortkomt uit nationale of internationale behoeften. De ruimtevraag binnen het NPRD is vooral gebaseerd op de inzet van de Nederlandse krijgsmacht, maar gezamenlijke oefeningen met NAVO-partners maken hier ook deel van uit. Daarmee weerspiegelt het programma zowel nationale als internationale oefenbehoeften. In het planMER-onderzoek worden de effecten op de omgeving integraal beoordeeld, ongeacht of het om Nederlandse of internationale inzet gaat.	Defensie specifiek	Laagvlieggebieden helikopters
1005	De indiener vraagt om niet te vliegen boven het Diependal.	Defensie bedankt indiener voor zijn inzichten en begrijpt de wens voor het ontzien van bepaalde zones in het gebied maar is terughoudend om hieraan mee te werken omdat dit nadelige impact heeft op het gebruik van het totale laagvlieggebied.	Defensie specifiek	Laagvlieggebieden helikopters
1006	De indiener geeft de suggestie mee om voor de Zeeuwse Raads- en Statenleden een gezamenlijke informatieavond te organiseren.	In het vervolgtraject van het NPRD wordt gewerkt aan een zorgvuldige afstemming met betrokken gemeenten en provincie. Defensie onderkent dat goede en open communicatie met raads- en statenleden daarbij van belang is. Defensie omarmt graag uw	Defensie specifiek	Laagvlieggebieden helikopters

		suggestie om een gezamenlijke informatieavond met de Zeeuwse Raads- en Statenleden te organiseren en stemt dit graag verder met u af.		
1007	De indiener vraagt naar uitleg van de opmerking dat dit urenaantal nader te bepalen is op grond van vigerende wetgeving, zonder te duiden waar u op doelt.	Defensie begrijpt de behoefte aan uitleg over het urenaantal. Naast ruimtelijke borging via het Besluit Kwaliteit Leefomgeving gelden ook natuurbeschermingsregels voor het gebruik van laagvlieggebieden. Daarom wordt zorgvuldig bekeken welke delen wel of niet geschikt zijn voor oefeningen, wat kan betekenen dat sommige gebieden slechts beperkt inzetbaar zijn. Het urenaantal is nog niet definitief en hangt af van vergunningprocedures en afstemming met medeoverheden.	Defensie specifiek	Laagvlieggebieden helikopters
1008	De Indiener stelt dat een licht planologisch regime onvoldoende waarborgen in zich heeft om voldoende ruimte voor defensie te houden in de toekomst.	Met een licht planologisch regime borgt Defensie haar eigen belangen en laat zij ruimte voor lokale ontwikkelingen. Wanneer toekomstige belangen om ruimte binnen een laagvlieggebied vragen zal dit zorgvuldig worden afgestemd en afgewogen met de betrokken partijen zoals provincie en gemeenten	Defensie specifiek	Laagvlieggebieden helikopters
1009	De indiener vraagt waarom gezien de geringe omvang en grote afstand van de vliegbasis B10 behouden moet blijven tevens omdat hij slecht scoort op de impact op de leefomgeving.	Wanneer de infrastructurele voorzieningen op Militair luchtvaartterrein Deelen zijn ingeregeld zijn de meest noordelijke laagvlieggebieden, w.o. B10, ook binnen redelijke afstand om te gebruiken. Dit maakt B10 tot een geschikt trainingsgebied voor laagvliegen met helikopters. Defensie ziet hierin een belangrijke bijdrage aan het spreiden van oefenactiviteiten en daarmee een goed trainingsgebied om met helikopters te kunnen laagvliegen.	Defensie specifiek	Laagvlieggebieden helikopters
1010	De indiener vraagt om het laagvlieggebied Midden-Drenthe niet verder te intensiveren of de grenzen aan te passen vanwege de recreatie en natuur en de grote afstand naar de basis.	Defensie begrijpt de zorgen om de natuur. Op voorhand sluit Defensie delen van het laagvlieggebied niet uit. Wel zal in de volgende fase van dit proces, de uitvoering, nadere details verder worden uitgewerkt en zoekt Defensie naar de best mogelijke oplossingen, in afstemming met medeoverheden. Indien dan ook weer participatie plaatsvindt, dan wordt dat aangekondigd.	Defensie specifiek	Laagvlieggebieden helikopters

1011	De indiener verzet zich tegen een streng planologisch regime binnen bestaande laagvlieggebieden vanwege de impact op de omgeving.	Defensie begrijpt de behoefte aan duidelijkheid over een licht planologisch regime. Dit waarborgt een goede balans tussen defensiedoelen en andere ruimtelijke belangen. Dit regime biedt zoveel als mogelijk ruimte voor lokale ruimtelijke ontwikkelingen. Binnen dit lichte regime geldt dat bij ruimtelijke initiatieven die mogelijk conflicteren met laagvliegactiviteiten, zoals hoge bouwwerken of windturbines vooraf contact wordt opgenomen met Defensie. In overleg wordt dan gezocht naar een optimale inpassing van de behoefte.	Defensie specifiek	Laagvlieggebieden helikopters
1012	De indiener stelt dat begrenzing van N2 niet in lijn is met de afspraken die gemaakt zijn in het bestuurlijk overleg.	Defensie heeft de begrenzing in het NPRD in afstemming met de indiener aangepast.	Defensie specifiek	Laagvlieggebieden helikopters
1013	Er is een maximum van 500 vlieguren vastgesteld voor de provincie Zeeland. De indiener vraagt om verduidelijking van het moment waarop deze uren beginnen te tellen: bij binnenkomst in de provincie, bij aanvang van de oefening, of vanaf een bepaalde hoogte. Ook wordt gevraagd of er een eigen berekeningsmethode wordt gehanteerd en of deze openbaar is. Tot slot wordt een evaluatiemoment voorgesteld, mocht het plan doorgang vinden, om de impact en uitvoering vanuit provinciaal perspectief te kunnen beoordelen.	Defensie bedankt de indiener voor de suggesties. De vlieguren in een laagvlieggebied worden na afloop van de vlucht geregistreerd voor de tijden dat er binnen de grenzen van het gebied daadwerkelijk laag bij de grond (onder de 45 meter) is gevlogen. Jaarlijks wordt een rapportage opgemaakt door afdeling natuur binnen defensie wat aan het bevoegd gezag wordt gerapporteerd. In de uitvoeringsfase zal een verdere uitwerking op details plaatsvinden, ook v.w.b. de introductie en evaluatie van nieuwe laagvlieggebieden.	Defensie specifiek	Laagvlieggebieden helikopters
1014	De indiener vraagt om een realtime meetnet voor inwoners.	Een meetnet zoals dit rond enkele vliegbases is geplaatst, is niet realistisch in een helikopter laagvlieggebied. Dit komt door de grote omvang van het gebied en de spreiding van de vluchten. Defensie onderzoekt wel mogelijkheden om transparantie te vergroten.	Defensie specifiek	Laagvlieggebieden helikopters
1015	De indiener geeft aan het positief te vinden dat er maatregelen worden genomen om verstoring van natuur tegen te gaan maar vraagt zich af hoe wordt gewaarborgd dat piloten deze maatregelen (waaronder de PIF's) ook daadwerkelijk naleven.	Er wordt reeds zoveel als mogelijk rekening gehouden met de omgeving met inachtneming van de regels in de Regeling beperking geluidhinder luchtvaart. Deze maatregelen, waaronder de PIF's (Pilot Information Files), maken onderdeel uit van de voorbereiding van iedere vlucht. Piloten worden hier expliciet gewezen wordt op de (tijdelijke) beperkingen in het gebied.	Defensie specifiek	Laagvlieggebieden helikopters

1016	De indiener stelt dat het effect sterk kan verschillen per type helikopter en vraagt het effect op verstoring van vogels per helikopter type te onderzoeken en openbaar te maken.	Het type helikopter speelt inderdaad een rol in de mate van hinder en verstoring. Vanwege de omvang en het type is de verstoring van een chinook doorgaans het grootst. In de effectbepaling is daarom uitgegaan van dit type helikopter. Specifieke berekeningen van hinder per type helikopter zijn in deze fase niet te maken. Het openbaar maken van deze gegevens is, vanwege de vertrouwelijkheid, ook niet altijd mogelijk.	Defensie specifiek	Laagvlieggebieden helikopters
1017	De indiener vraagt om verstoring van de Eilandspolder te voorkomen.	Defensie begrijpt de zorgen om de natuur. Op voorhand sluit Defensie delen van het laagvlieggebied niet uit. Wel zal in de volgende fase van dit proces, de uitvoering, nadere details verder worden uitgewerkt en zoekt Defensie naar de best mogelijke oplossingen, in afstemming met medeoverheden. Indien dan ook weer participatie plaatsvindt, dan wordt dat aangekondigd.	Defensie specifiek	Laagvlieggebieden helikopters
1018	De indiener geeft aan dat de Belgische Defensie dit ziet als een uitstekende gelegenheid om de samenwerking tussen onze strijdkrachten te initiëren of te versterken. Wij staan open voor overleg over de mogelijkheden voor gezamenlijk gebruik, de coördinatie van trainingen of andere synergiën die voor onze beide ministeries van Defensie voordelig kunnen zijn.	In het vervolgtraject van het NPRD wordt gewerkt aan een zorgvuldige afstemming met betrokken medeoverheden, waaronder de Vlaamse nationale overheid. Voor het vervolgtraject gaat Defensie graag hier verder over in gesprek.	Defensie specifiek	Laagvlieggebieden helikopters
1019	De indiener geeft aan om toekomstige verwarring te voorkomen dat de LFA's vergelijkbare namen dragen als sommige van de Belgische zones (bv. N2, N3). De onze worden echter aangeduid als TRA's	Defensie bedankt indiener voor zijn inzichten. Echter de LFA's zijn niet hetzelfde als TRA's. De LFA's hoeven niet geactiveerd te worden, de TRA's wel bij gebruik. Overigens zijn de benamingen B1 t/m B12 en N1 t/m N8 in het Ontwerp-NPRD (nog) niet de officiële benamingen.	Defensie specifiek	Laagvlieggebieden helikopters
1020	De indiener wijst op de smalle corridor die N2 west en Oost verbind en stelt dat hierdoor veel nadelige effecten niet gespreid kunnen worden en stelt daarom nadere beperkingen of gebruiksregels voor in deze corridor.	Defensie bedankt indiener voor zijn inzichten. Bij de nadere uitwerking van deze behoefte in de uitvoeringsfase, zullen de zorgen meegenomen worden.	Defensie specifiek	Laagvlieggebieden helikopters
1021	De indiener stelt dat voor de WODG een toets achteraf en eventuele aanpassing achteraf tot de mogelijkheden moet blijven behoren. De indiener	Voor de Wodg loopt een separaat wetstraject. Van 6 juni 2025 t/m 4 juli 2025 was het mogelijk om een reactie te	Defensie specifiek	Laagvlieggebieden helikopters

	ziet niet hoe de in de bijlagen bij deze wet opgesomde activiteiten rechtstreeks kunnen worden vertaald in landelijke gebieds- en soortenprogramma's aan de hand van een passende beoordeling waaruit passende maatregelen volgen. Hoe gaat defensie deze leemte opvullen?	geven op het ontwerpwetsvoorstel via de internetconsulatie. Meer actuele informatie over de status van het wetsvoorstel, vindt u op de website van de Rijksoverheid. (https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/defensieterreinen/plannen-kabinet-defensiegereedheid). Het NPRD doorloopt een eigen proces, die is ingericht volgens de kaders van onder andere de Omgevingswet. Binnen die kaders wordt een afweging gemaakt tussen de belangen die een rol spelen voor de fysieke leefomgeving.		
1022	Indiener is zeer tegen de uitbreiding van het laagvlieggebied tot ver boven Hulten en een deel van Rijen.	De grenzen van N2 boven gemeente Gilze-Rijen is in het NPRD aangepast. Defensie heeft de begrenzing in het NPRD in afstemming met de gemeente Gilze-Rijen aangepast.	Defensie specifiek	Laagvlieggebieden helikopters
1023	De indiener vraagt hoe wordt geborgd dat bijzondere vliegbewegingen – zoals langdurig cirkelen boven woonpercelen zonder duidelijk doel – voldoende worden beoordeeld en gereguleerd, en op welke wijze is toezicht en evenredigheid hierin gewaarborgd bij de vaststelling van het Ontwerp.	Alle vliegbewegingen en procedures, inclusief bijzondere manoeuvres, zijn uitvoerig beschreven in protocollen vastgelegd in operationele handboeken en hebben als doel om de militaire taak veilig en effectief uit te voeren. Bijzondere manoeuvres worden vooraf beoordeeld op noodzaak en proportionaliteit. Voldoende training zorgt voor veiligheid en geoefendheid bij de piloten. Daarnaast rapporteert Defensie jaarlijks aan het bevoegd gezag over het aantal gevlogen uren in de verschillende laagvlieggebieden. Bij de planning van oefeningen wordt rekening gehouden met spreiding en evenredig gebruik van laagvlieggebieden om overlast zoveel mogelijk te beperken.	Defensie specifiek	Laagvlieggebieden helikopters
1024	De indiener begrijpt de noodzakelijkheid van laagvliegen en verzoekt Defensie, voor de gewenning voor mens en dier, te starten op hoge hoogten alvorens in de tijd lager te gaan vliegen.	Defensie begrijpt de zorg voor mens en dier. Veiligheid voor mens en dier is daarbij belangrijk. Voor de nieuwe laagvlieggebieden geldt dat het gebruik ervan als extra aandachtspunt is benoemd in het NPRD. De inpassing van deze gebieden vraagt om een zorgvuldige overgang, waarbij zoveel mogelijk rekening wordt gehouden met de omgeving en de omgeving de kans krijgt om te wennen aan nieuwe helikopteractivi-	Defensie specifiek	Laagvlieggebieden helikopters

		teiten. Er wordt zoveel mogelijk rekening gehouden met de omgeving, met inachtneming van bestaande veiligheidsregels voor laagvliegen. Deze regels bepalen hoe laag militaire vliegtuigen en helikopters mogen vliegen en onder welke omstandigheden dat mag, bijvoorbeeld 's nachts. Defensie zal niet afwijken van deze regels. Defensie is zich ervan bewust dat de laagvlieggebieden door meerdere gebruikers worden benut en probeert daar zoveel mogelijk rekening mee te houden.		
1025	De indiener stelt dat het berekenen van een gemiddeld aantal uren per dag in een laagvlieggebied niet volstaat. Een vliegoefening omvat altijd meer tijd en een gemiddelde geeft dan ook een scheef, irreeel beeld.	Defensie is gehouden aan vergunningen en dit wordt gemonitord. Er mag dus niet meer gevlogen worden dan deze uren die aan een laagvlieggebied zijn toegekend. De vlieguren in een laagvlieggebied worden na afloop van de vlucht geregistreerd voor de tijden dat er binnen de grenzen van het gebied daadwerkelijk laag bij de grond (onder de 45 meter) is gevlogen.	Defensie specifiek	Laagvlieggebieden helikopters
1026	De indiener vraagt of Defensie delen van RES opgaven op eigen terreinen kan overnemen in ruil voor meer oefengebieden voor helikopters.	Defensie is zelf actief betrokken bij de energieopgave, zoals toegelicht in de Kamerbrief Uitvoeringsagenda Energie en Duurzaamheid (Defensie) van 9 oktober 2025. Op defensieterreinen worden mogelijkheden voor duurzame energieopwekking, zoals zonne-energie, onderzocht en waar mogelijk gerealiseerd. Het gaat in dit kader niet om een ruil van functies, maar om een goede afstemming tussen verschillende ruimtelijke opgaven. Daarbij wordt gekeken naar meervoudig ruimtegebruik en het combineren van functies, zodat zowel de energietransitie als de operationele taakstelling van Defensie op een verantwoorde manier kan worden ingevuld.	Defensie specifiek	Laagvlieggebieden helikopters
1027	De indiener vraagt gezien de vele Rijksopgaven rondom het Sloegebied rekening te houden met de opgaven van Zeeland en de gemeenten Vlissingen en Borsele.	Defensie begrijpt de oproep om bij de uitwerking van het NPRD rekening te houden met de (rijks)opgaven in Zeeland. De stapeling van deze opgaven vraagt om zorgvuldige afstemming en samenwerking. Defensie beoogt een licht planologisch	Defensie specifiek	Laagvlieggebieden helikopters

		regime voor de laagvliegge-bieden. Dit regime biedt ruimte voor lokale ruimtelijke ontwikkelingen. Binnen dit lichte regime geldt dat bij ruimtelijke initiatieven die mogelijk conflicteren met laagvliegactiviteiten, zoals hoge bouwwerken of windtur-bines vooraf contact wordt opgenomen met Defensie. In overleg wordt dan gezocht naar een optimale inpassing van de behoefte.		
1028	De indiener vraagt zich af waar de 2500 vlieguren op zijn gebaseerd. Daarbij geeft de indiener aan dat het door De-fensie gewenste aantal vlieg-uren binnen de huidige laag-vlieggebieden kan worden be-reikt, zeker in combinatie met simulatoren. Indiener vraagt zich af waarom er meer laag-vlieggebieden bij moeten ko-men en wil weten of de hui-dige laagvlieggebieden ook blijven bestaan.	De behoefte vanuit Defensie om meer laag te vliegen heeft o.a. te maken met de veranderende veiligheidssitu-atie en daarmee een veran-derde taakstelling. Laagvlie-gen is noodzakelijk tijdens missies in een hoger ge-weldsspectrum. In de be-staande laagvlieggebieden wordt de ruimte steeds be-perkter door o.a. nieuwbouw en obstakels en bieden ze te weinig variatie voor training. Daar komt bij dat de omge-ving in de bestaande gebie-den onevenredig zwaar be-last wordt en overlast ver-spreid moet worden. In simu-latoren wordt al veel gevlo-gen maar echt vliegen blijft belangrijk voor de operatio-nele inzet die van de Krijgs-macht verwacht wordt.	Defensie spe-cifiek	Laagvlieggebie-den helikopters
1029	De indiener verzoekt om ad-vies van de gebiedsverbinder Knops op te volgen er bij de verschillende ministeries op aan te dringen om een stuur-groep in te richten waarbij ook defensie betrokken is.	Defensie begrijpt de oproep om het advies van de ge-biedsverbinder te volgen en bij ministeries aan te dringen op een gezamenlijke stuur-groep. De stapeling van ruimtelijke en maatschappe-lijke opgaven vraagt om goede afstemming tussen overheden en betrokken par-tijen. Bij het ontwerp van het NPRD is al overleg geweest met ministeries en de regio, waarbij onder meer de con-touren van laagvlieggebied N3 en het beoogde gebruik in uren zijn vastgesteld. In de verdere uitwerking van het planologisch regime worden medeoverheden actief be-trokken. Defensie staat open voor bestuurlijke samenwer-king en onderstreept het be-lang van een gezamenlijke aanpak.	Defensie spe-cifiek	Laagvlieggebie-den helikopters
1030	De indiener wenst graag in-zicht in de interactie tussen	Er zijn geen afstanden om-schreven voor het vrijblijvend	Defensie spe-cifiek	Laagvlieggebie-den helikopters

	laagvliegen en hoogspanningsverbindingen. Concreet welke afstanden worden in acht genomen door de vliegers.	van hoogspanningsverbindingen. Deze worden vermeden op basis van 'see and avoid'. Met de netwerkbeheerder TenneT zijn afspraken gemaakt omtrent het onderwaards passeren van de hoogspanningskabels.		
1031	De indiener stelt dat Zeeland op meer dan 60 kilometer van de vliegbasis Gilze rijen ligt en vraagt waar de helikopters dan gaan tanken dit had opgenomen moeten zijn in het MER volgens indiener	De nieuwe laagvlieggebieden zijn geselecteerd op basis van beschikbare ruimte en afstand vanaf de helikopterbasis. Er is voldoende tijd om vanaf Gilze Rijen van en naar het laagvlieggebied te vliegen. Er wordt in dit geval getankt op Gilze Rijen of in voorkomend geval op vliegbasis Woensdrecht.	Defensie specifiek	Laagvlieggebieden helikopters
1032	De indiener stelt de volgende grens aanpassing voor: Laat het huidige stiltegebied ongemoeid en verleg daarvoor de oostelijke begrenzing van het laagvlieggebied 1.250 meter in westelijke richting; In het verlengde hiervan is het onwenselijk dat de activiteiten op “kamp de Kiek” worden uitgebreid. De geplande helikopterlandingsplaats zou daarom moeten komen te vervallen;	Defensie begrijpt de zorgen om de natuur. Op voorhand sluit Defensie delen van het laagvlieggebied niet uit. Wel zal in de volgende fase van dit proces, de uitvoering, nadere details verder worden uitgewerkt en zoekt Defensie naar de best mogelijke oplossingen, in afstemming met medeoverheden. Indien dan ook weer participatie plaatsvindt, dan wordt dat aangekondigd.	Defensie specifiek	Laagvlieggebieden helikopters
1033	de indiener stelt dat er bestaat inconsistentie bestaat in de verschillende documenten over het totaal aantal vlieguren en vraagt ook naar onafhankelijke onderbouwing daarvan.	Defensie heeft behoefte aan 2500 laagvlieguren in Nederland dit is onderbouwd in de notitie reikwijdte en detailniveau, planMER en in het NPRD. Het kabinet heeft de nut en noodzaak daarvan vastgesteld. In het NPRD is de verdeling van maximaal beoogd aantal vlieguren per laagvlieggebieden uiteengezet. Dit totaal ligt hoger dan 2.500 uur, omdat het gaat om een optelsom van maximale scenario’s per gebied. De concrete verdeling van vlieguren over de helikopterlaagvlieggebieden wordt pas in de vervolgfase vastgesteld, mede op basis van vergunningverlening en nader onderzoek naar kwetsbare gebieden, waaronder Natura 2000-gebieden.	Defensie specifiek	Laagvlieggebieden helikopters
1034	De indiener vraagt of er een onafhankelijk onderzoek is uitgevoerd naar de noodzaak om meer laag te vliegen (bijvoorbeeld omdat nieuwe technieken minder belasting veroorzaken).	De behoefte vanuit defensie om meer laag te vliegen heeft onder andere te maken met de veranderende veiligheidssituatie en daarmee een veranderde taakstelling. Laagvliegen is noodzakelijk tijdens missies in een hoger geweldsspectrum. Militairen	Defensie specifiek	Laagvlieggebieden helikopters

		moeten dan ook voorbereid zijn op dergelijke situaties.		
1035	Indiener Aeroclub Salland geeft aan graag met Defensie en het DHC samenwerking te blijven opzoeken.	De wens om samenwerking te blijven opzoeken sluit aan bij de inzet van Defensie om in overleg te blijven met luchtvaartorganisaties en andere stakeholders. Dit draagt bij aan het veilig en efficiënt gebruik van het luchtruim. Defensie blijft beschikbaar voor overleg en zal bij toekomstige ontwikkelingen in de regio contact blijven onderhouden met relevante partijen. Daarbij wordt gestreefd naar wederzijds begrip en praktische oplossingen.	Defensie specifiek	Laagvlieggebieden helikopters
1036	De indiener verzoekt om het nationaal park Veluwezoom te ontzien vanwege de bijzondere waarden van dit terrein.	Defensie begrijpt de zorgen om de natuur. Op voorhand sluit Defensie delen van het laagvlieggebied niet uit. Wel zal in de volgende fase van dit proces, de uitvoering, nadere details verder worden uitgewerkt en zoekt Defensie naar de best mogelijke oplossingen, in afstemming met medeoverheden. Indien dan ook weer participatie plaatsvindt, dan wordt dat aangekondigd.	Defensie specifiek	Laagvlieggebieden helikopters
1037	De indiener bevestigd dat de gebieden geen impact zullen hebben op het Belgische militaire luchtruim onder de voorwaarde dat ze de hoogte van 4500ft AMSL niet overschrijden	De laagvlieggebieden zitten inderdaad in de onderste luchtlaag en daarmee ruim onder de 4500 ft AMSL. In het vervolgtraject van het NPRD wordt gewerkt aan een zorgvuldige afstemming met betrokken medeoverheden, waaronder de Vlaamse nationale overheid. Voor het vervolgtraject gaat Defensie graag hier verder over in gesprek.	Defensie specifiek	Laagvlieggebieden helikopters
1038	De indiener is bang dat de op zee aangewezen laagvlieggebieden zullen, na overname van de NPRD, minder bezocht worden door de luchtmacht. Daardoor zullen ook de aantrekkelijke laagvlieggebieden op het land, tot het maximum belast worden.	Defensie begrijpt de zorg dat laagvlieggebieden op zee minder gebruikt zouden worden, waardoor gebieden op land zwaarder belast raken. Voor de geoefendheid van de krijgsmacht is het belangrijk om verschillende trainingsmogelijkheden te hebben. Afhankelijk van het doel wordt het laagvlieggebied gekozen. Voor maritiem optreden blijft oefenen boven zee noodzakelijk. Dit verandert niet door de toename van het aantal laagvlieguren en gebieden boven land.	Defensie specifiek	Laagvlieggebieden helikopters
1039	De indiener verzoekt om de beslissing over de uit te voeren vluchten in handen leggen	Dank voor uw betrokkenheid. In de volgende fase van dit proces, de uitvoering, zullen	Defensie specifiek	Laagvlieggebieden helikopters

	van Zeeuwse autoriteit (Veiligheidsregio en of Milieudienst) op het gebied van veiligheid, milieu en gezondheid i.p.v. het kabinet.	nadere details verder worden uitgewerkt en zoekt Defensie naar de best mogelijke oplossingen, in afstemming met medeoverheden zoals provincies en gemeenten.		
1040	De indiener vraagt om vooral te investeren in moderne middelen om oorlog te voeren i.p.v. helikopters.	Defensie dankt u voor uw suggestie. Defensie investeert op dit moment in verschillende systemen om de slagkracht te versterken. Helikopters blijven daarbij noodzakelijk voor taken zoals transport, ondersteuning en inzet in uiteenlopende omstandigheden.	Defensie specifiek	Laagvlieggebieden helikopters
1041	De indiener vraagt wat de effecten zijn op bestaande vliegroutes van general aviation.	Defensie voert al structureel overleg met de general aviation in o.a. het GA platform. Voor luchtruimwijzigingen volgt Defensie het Wijzigingsproces Luchtruim en Vliegprocedures. Veiligheid staat daarbij op de eerste plaats. In dit proces in participatie met belanghebbende stakeholders een belangrijk onderdeel van het proces. Defensie heeft bij de uitwerking oog voor waar mogelijk voorkomen van verdringing van andere luchtruimgebruikers.	Defensie specifiek	Laagvlieggebieden helikopters
1042	De indiener geeft aan dat laagvliegactiviteiten leiden tot waardevermindering van o.a. woningen en/of een bedrijf (o.a. recreatie-, zorginstelling. agrarische bedrijven, manege, camping).	Ruimte in Nederland is schaars. Middels het planMER-onderzoek is onderzocht wat de mogelijke effecten per behoefte zijn. Mede op basis daarvan is gekozen voor het huidig voorkeursalternatief. Bij het ontplooien van activiteiten probeert Defensie zo min mogelijk overlast op de leefomgeving te geven. Vanwege de schaarse ruimte binnen Nederland is het helaas niet altijd mogelijk voor Defensie om volledig effectloos te opereren. Dit geldt niet alleen voor Defensie, maar ook voor andere ruimtelijke ontwikkelingen, zoals de industrie. Middels een nauwkeurig planMER-onderzoek en zorgvuldige afweging en afstemming met andere ministeries en medeoverheden zijn de laagvlieggebieden bepaald. Indien er sprake is van ruimtelijke besluitvorming (schadeveroorzakend besluit) die door Defensie op rechtmatige wijze wordt veroorzaakt, en de schade gaat boven het normale maatschappelijke risico of het normale bedrijfsrisico, dan kunt u een beroep	Economie en sociaal	Laagvlieggebieden helikopters

		doen op nadeelcompensatie. Nadeelcompensatie is geregeld in titel 4.5 van de Algemene wet bestuursrecht en afdeling 15.1 van de Omgevingswet. Waar mogelijk zal Defensie rekening houden met de omstandigheden van het geval en vanuit haar verantwoordelijkheid ondersteunen waar mogelijk indien er sprake is van nadeelcompensatie.		
1043	De indiener maakt zich zorgen over aantasting van woongenot, privacy en waardevermindering door laagvliegen (ook boven woonkernen en lintbebouwing).	Defensie neemt de zorgen over woongenot, privacy en woningwaarde bij laagvliegende helikopters serieus. Oefeningen op lage hoogte zijn noodzakelijk voor realistische voorbereiding van militair personeel, ook in gebieden met bebouwing. Tegelijkertijd kiest Defensie voor een licht planologisch regime dat flexibiliteit biedt en ruimte laat voor ontwikkelingen. Defensie blijft zich inzetten voor een zorgvuldige balans tussen de militaire noodzaak en het belang van een leefbare omgeving.	Economie en sociaal	Laagvlieggebieden helikopters
1044	De indiener heeft een bedrijf (o.a. agrarisch, recreatief) en benoemt dat de geluidshinder van overvliegende helikopters een grote negatieve impact heeft op de bedrijfsvoering en toekomstmogelijkheden van het bedrijf.	Defensie begrijpt dat geluidshinder door laagvliegende helikopters een grote impact kan hebben op bedrijven, zoals agrarische en recreatieve ondernemingen. In bestaande en nieuwe laagvlieggebieden bevinden zich bedrijven. Defensie is zich daarvan bewust en probeert hier zo zorgvuldig mogelijk mee om te gaan. Als er sprake is van aantoonbare schade, geldt de wettelijke regeling voor nadeelcompensatie. Deze is vastgelegd in titel 4.5 van de Algemene wet bestuursrecht en afdeling 15.1 van de Omgevingswet. Deze regeling biedt mogelijkheden voor compensatie bij financiele schade die rechtstreeks voortvloeit uit besluiten of maatregelen. Immateriële schade valt niet onder deze regeling.	Economie en sociaal	Laagvlieggebieden helikopters
1045	De indiener stelt dat door de geluidshinder bij helikopteroefeningen de woning en/of vastgoed sterk in waarde daalt of onverkoopbaar wordt.	Defensie begrijpt dat de indiener zich zorgen maakt over mogelijke waardedaling van woningen en gevolgen voor bedrijfscontinuïteit. Deze zorgen zijn belangrijk en worden serieus genomen. Defensie volgt de geldende	Economie en sociaal	Laagvlieggebieden helikopters

		wet- en regelgeving voor geluid en andere effecten van militaire activiteiten. Voor compensatie bij waardevermindering door overheidsoptreden bestaat een wettelijke regeling genaamd nadeelcompensatie. Deze is vastgelegd in titel 4.5 van de Algemene wet bestuursrecht en afdeling 15.1 van de Omgevingswet. Dit is bedoeld om schade die niet tot het normale maatschappelijke risico behoort, te vergoeden. De indiener kan zelf een verzoek indienen bij het bevoegd gezag. Dit wordt vervolgens beoordeeld volgens de wettelijke criteria.		
1046	De indiener benoemt dat Noord-Limburg en Oost-Brabant belangrijke locaties zijn voor de paardensport in Nederland. Laagvliegen in deze regio heeft impact op de ontwikkelpotentie van deze regio en zal op onomkeerbare wijze afbreuk doen aan het ondernemers- en vestigingsklimaat voor paardenbedrijven en de aantrekkelijkheid van de diverse hippische bedrijfslocaties en zal forse schade veroorzaken.	Defensie begrijpt de zorgen van de sector en is gehouden aan wet- en regelgeving die al bestaat voor laagvliegen in Nederland. Defensie is zich ervan bewust dat de laagvlieggebieden meerdere gebruikers kent en probeert daar zoveel als mogelijk rekening mee te houden. Veiligheid voor mens en dier is daarbij belangrijk.	Economie en sociaal	Laagvlieggebieden helikopters
1047	De indiener stelt dat de huidige regels rond militair laagvlieggebied (volgens de RVGLT) ballonvaarten ernstig beperken, omdat opstijgen en landen daar alleen is toegestaan op vrijdagen na 17:00, in het weekend of op feestdagen. Hierdoor zijn ballonvaarten van maandag tot en met donderdag praktisch onmogelijk in deze gebieden. De indiener vraagt om herziening van deze afspraken, vanwege de negatieve economische gevolgen voor de sector en de verhoogde druk en veiligheidsrisico's in de resterende toegestane gebieden.	Uw zienswijze heeft Defensie inzicht gegeven dat de belangen van met name de civiele ballonvaart mogelijk oneevenredig worden geraakt. In het planMER zijn de effecten onvoldoende geduid. Defensie gaat na besluitvorming graag in gesprek met de sector om samen te bekijken hoe beide functies ruimte kunnen krijgen.	Economie en sociaal	Laagvlieggebieden helikopters
1048	De indiener maakt zich zorgen over of vraagt aandacht voor de negatieve effecten van laagvliegende helikopters op dieren, zoals paarden en vee, en op agrarische activiteiten. Er wordt melding gemaakt van paniekreacties, verwondingen, verminderde productie en economische schade voor boeren en paardeneigenaren. Er wordt gevraagd om een eenvoudige	Defensie begrijpt de zorgen van de sector. Defensie is zich ervan bewust dat de laagvlieggebieden meerdere gebruikers kent en probeert daar zoveel als mogelijk rekening mee te houden. Veiligheid voor mens en dier is daarbij belangrijk. In de volgende fase van het NPRD wordt gezocht naar een inpassing die recht doet aan de	Economie en sociaal	Laagvlieggebieden helikopters

	manier van (plan)schademeldingen en nette afhandeling van vergoeding.	verschillende belangen binnen het laagvlieggebied. Communicatie is daarbij een nadrukkelijk aandachtspunt. Defensie bekijkt samen met het Commando Lucht- en Ruimtestrijdkrachten en het Defensie Helikopter Commando hoe de vereisten van een laagvliegoefening en de wensen over communicatie in balans gebracht kunnen worden. Dit traject wordt in de volgende fase verder uitgewerkt. Voor schadegevallen zijn procedures ingeregeld via een loket waar men terecht kan om (economische) schade te melden. Indien u schade heeft naar aanleiding van het optreden van Defensie, dan kunt u een verzoek tot schadevergoeding richten aan de afdeling Claims van Defensie (https://www.defensie.nl/onderwerpen/klachten-en-schadeclaims/schademelden). Defensie erkent dat laagvliegende helikopters geluidsoverlast, trillingen en verstoring van rust kunnen veroorzaken, met gevolgen voor gezondheid, woongenot en woningwaarde. Deze zorgen worden serieus meegenomen. Tegelijkertijd zijn laagvliegoefeningen noodzakelijk om militair personeel realistisch voor te bereiden op inzet.		
1049	De indiener geeft aan dat laagvliegende helikopters leiden tot ernstige geluidsoverlast, trillingen, slaapverstoring en aantasting van rust en stilte in woon-, werk- en natuurgebieden. Dit heeft gevolgen voor gezondheid, woongenot en de waarde van woningen.	Defensie erkent dat laagvliegende helikopters geluidsoverlast, trillingen en verstoring van rust kunnen veroorzaken, met gevolgen voor gezondheid, woongenot en woningwaarde. Deze zorgen worden serieus meegenomen. Tegelijkertijd zijn laagvliegoefeningen noodzakelijk om militair personeel realistisch voor te bereiden op inzet. In de onderzoeken voor het NPRD wordt ook expliciet naar deze aspecten gekeken. Defensie erkent het belang van gezonde leefomgeving, ook bij het plannen van (nieuwe) militaire activiteiten en ondersteunende faciliteiten. De oefeningen van Defensie vinden daarom verspreid over de verschillende gebieden en voor het overgrote deel van de tijd binnen reguliere werktijden plaats.	Economie en sociaal	Laagvlieggebieden helikopters

		Dit alles zorgt ervoor dat de hinderervaring wordt geminimaliseerd.		
1050	De indiener maakt zich zorgen over economische schade als gevolg van laagvliegende helikopters, zoals waardevermindering van of schade aan vastgoed, omzetverlies bij bedrijven (o.a. de hippische, agrarische en recreatieve sector), en belemmeringen voor rust, recreatie en toerisme. Er wordt gevraagd om risico's in kaart te brengen en hier een duidelijke compensatie- of schaderegeling voor te bieden.	Defensie begrijpt de zorgen over mogelijke schade en omzetverlies door laagvliegende helikopters. Het is echter niet mogelijk om op voorhand concrete maatregelen en garanties te geven om beperking en compensatie van schade te voorkomen. Defensie betreurt het als er toch sprake is van materiële schade. Indien u schade heeft naar aanleiding van het optreden van Defensie, dan kunt u een verzoek tot schadevergoeding richten aan de afdeling Claims van Defensie (https://www.defensie.nl/onderwerpen/klachten-en-schadeclaims/schade-melden). Zij zullen uw schadeclaim dan in behandeling nemen en contact met u opnemen.	Economie en sociaal	Laagvlieggebieden helikopters
1051	De indiener vraagt om ruimte voor professioneel en/of recreatief dronegebruik (landbouw, logistiek, haven, vastgoed) en wijst op beperkingen voor dronegebruik (bijv. nestdetectie weidevogels, hoogtebeperkingen) in laagvlieggebieden. Ook wordt maatwerk/ontheffing gevraagd.	In de vervolgfase zal een verdere uitwerking op details plaatsvinden. Ook het dronegebruik in deze gebieden zal dan meegenomen worden. Binnen het NPRD wordt nadrukkelijk rekening gehouden met deze samenloop. Het lichte planologische regime van het NPRD is juist bedoeld om ruimte te houden voor maatwerk en om andere functies, waaronder die voor agrarische ondernemers, niet onnodig te belemmeren.	Economie en sociaal	Laagvlieggebieden helikopters
1052	De indiener verzoekt de uitbreiding van militaire laagvlieggebieden voor helikopters zoals opgenomen in het NPRD te heroverwegen; De belangen van civiele luchtvaartgebruikers, in het bijzonder de commerciële ballonvaart, expliciet te betrekken bij het vervolgproces; Een luchtruimcoördinatie tot stand te brengen waarin ruimte is voor een gebalanceerd gebruik door alle typen luchtvaart.	Voor aanpassingen in het luchtruim volgt Defensie het Wijzigingsproces Luchtruim en Vliegprocedures. Een belangrijk onderdeel van dit proces is de afstemming met relevante stakeholders. Defensie neemt de zorgen van ballonvaarders en andere luchtsporters serieus en begrijpt dat zij hun activiteiten het liefst met zo min mogelijk beperkingen willen uitvoeren. Daarom zal Defensie de huidige beperkingen in de RVGLT met betrekking tot laagvlieggebieden heroverwegen, met als doel de recreatieve luchtvaart niet onnodig te beperken en een evenwichtige luchtruiminpassing te realiseren.	Economie en sociaal	Laagvlieggebieden helikopters
1053	De indiener vraagt zich af hoeveel incidenten en mogelijk	Defensie begrijpt de zorgen voor het welzijn van de paar-	Economie en sociaal	Laagvlieggebieden helikopters

	dodelijke gevallen er nog moeten plaatsvinden voordat Defensie structurele maatregelen neemt tegen het laagvliegen van helikopters boven gebieden met paardenhouderijen. Ondanks eerdere schadegevallen blijft het risico bestaan: recent leidde een laag overvliegende helikopter tot ernstig letsel bij een paard, dat uiteindelijk moest worden ingeslapen. De emotionele impact is groot en de schade onherstelbaar. Dit is niet in geld uit te drukken.	den en betreurt het ten zeerste als er incidenten plaatsvinden. In de volgende fase van het NPRD wordt gezocht naar een inpassing die recht doet aan de verschillende belangen binnen het laagvlieggebied. Communicatie is daarbij een nadrukkelijk aandachtspunt. Defensie bekijkt samen met het Commando Lucht- en Ruimtestrijdkrachten en het Defensie Helikopter Commando hoe de vereisten van een laagvliegoefening en de wensen over communicatie in balans gebracht kunnen worden. Dit traject wordt in de volgende fase verder uitgewerkt.		
1054	De indiener vraagt om een duidelijke en billijke regeling voor schadevergoeding, planschade/nadeelcompensatie en/of onafhankelijke taxatie en vergoeding van directe en indirecte kosten veroorzaakt door oefeningen van Defensie.	Wie in de toekomst schade lijdt door een besluit van Defensie, kan daarvoor mogelijk een beroep doen op nadeelcompensatie. Nadeelcompensatie is geregeld in titel 4.5 van de Algemene wet bestuursrecht en afdeling 15.1 van de Omgevingswet. Wel volgt uit artikel 15.2 Omgevingswet dat immateriële schade niet voor vergoeding in aanmerking komt. Dit geldt ook voor de zogenoemde schaduwschade, namelijk eventuele schade die is ontstaan in aanloop naar het nemen van een besluit in de zin van artikel 15.1 Omgevingswet. Indien u schade heeft naar aanleiding van het optreden van Defensie, dan kunt u een verzoek tot schadevergoeding richten aan de afdeling Claims van Defensie (https://www.defensie.nl/onderwerpen/klachten-en-schadeclaims/schade-melden). Zij zullen uw schadeclaim dan in behandeling nemen en contact met u opnemen.	Economie en sociaal	Laagvlieggebieden helikopters
1055	Indiener stelt dat de aanwijzing van zijn/haar woon- of werkgebied (o.a. Warder, agrarische bedrijven) als laagvlieggebied leidt tot beperkingen in het gebruik van het gebied voor bewoners en ondernemers, en/of verzoekt om een heroverweging van deze aanwijzing, inclusief een deugdelijke kosten-batenanalyse voor deze keuze en een passende compensatieregeling.	Bij de keuze voor de voorkeurslocaties heeft het kabinet vier criteria gehanteerd: de uitkomsten van het plan-MER-onderzoek, het bestuurlijk draagvlak, de maatschappelijke draagbaarheid en het defensiebelang. In het plan-MER zijn de effecten op de verschillende aspecten van de leefomgeving in kaart gebracht. Er heeft een zorgvuldige afweging plaatsgevonden aan de hand van alle relevante aspecten. Wie in de	Economie en sociaal	Laagvlieggebieden helikopters

		toekomst schade lijdt door een besluit van Defensie, kan daarvoor mogelijk een beroep doen op nadeelcompensatie. Wel volgt uit artikel 15.2 Omgevingswet dat immateriële schade niet voor vergoeding in aanmerking komt. Dit geldt ook voor de zogenoemde schaduwschade, namelijk eventuele schade die is ontstaan in aanloop naar het nemen van een besluit in de zin van artikel 15.1 Omgevingswet. Indien u schade heeft naar aanleiding van het optreden van Defensie, dan kunt u een verzoek tot schadevergoeding richten aan de afdeling Claims van Defensie (https://www.defensie.nl/onderwerpen/klachten-en-schadeclaims/schade-melden). Zij zullen uw schadeclaim dan in behandeling nemen en contact met u opnemen.		
1056	Indiener stelt dat laagvliegende helikopters niet alleen geluidsoverlast veroorzaken, maar ook trillingen die kunnen leiden tot materiële schade en waardevermindering van woningen, o.a. bij kwetsbare, historische panden. Indiener verzoekt het bestuursorgaan om concrete maatregelen en garanties op te nemen ter voorkoming, beperking en compensatie van trillingsschade, conform de wettelijke zorgplicht en het proportionaliteitsbeginsel.	Defensie begrijpt de zorgen en probeert zo goed als mogelijk rekening te houden met hinder die ervaren kan worden door laagvliegende helikopters. Het is echter niet mogelijk om op voorhand concrete maatregelen en garanties te geven. Defensie betreurt het als er desondanks toch sprake is van materiële schade. Indien u schade heeft naar aanleiding van het optreden van Defensie, dan kunt u een verzoek tot schadevergoeding richten aan de afdeling Claims van Defensie (https://www.defensie.nl/onderwerpen/klachten-en-schadeclaims/schade-melden). Zij zullen uw schadeclaim dan in behandeling nemen en contact met u opnemen.	Economie en sociaal	Laagvlieggebieden helikopters
1057	Indiener stelt dat militaire overlast de noodzakelijke economische activiteiten (o.a. landgoed De Hoevens) schaadt en daarmee het behoud van het cultuurhistorisch erfgoed bedreigt. Indiener verzoekt om bescherming van deze activiteiten en bijbehorende waarden in de besluitvorming.	Defensie vindt dat de belangrijkste waarden die voor laagvliegen relevant zijn, meegenomen zijn in de analyses. In verdere verdieping bij een volgende fase kan meer detail toegevoegd worden, echter ook over landgoederen en monumenten kan gevlogen worden. Het gaat echt om gebieden die expliciet uitgesloten moeten worden (zoals woonkernen waarover sowieso niet gevlogen wordt) of Natura 2000-	Economie en sociaal	Laagvlieggebieden helikopters

		gebieden waarvoor vergunningen benodigd zijn.		
1058	De indiener maakt zich zorgen over paniek bij paarden en veiligheid tijdens het rijden op erf en in buitengebied door laagvliegen en plots geluid.	Defensie begrijpt de zorgen van de sector en zal niet afwijken van wet- en regelgeving die al bestaat voor laagvliegen in Nederland. Defensie is zich ervan bewust dat de laagvlieggebieden meerdere gebruikers kent en probeert daar zoveel als mogelijk rekening mee te houden. Veiligheid voor mens en dier is daar expliciet onderdeel van.	Economie en sociaal	Laagvlieggebieden helikopters
1059	Indiener stelt dat Defensie in het plan geen garanties biedt tegen overlast en schade, met name voor (pluim)veehouders, en verzoekt om hier rekening mee te houden en een onafhankelijke toegankelijke schaderegeling in te stellen die schade aan vee en eigendommen volledig en snel compenseert.	Defensie probeert haar activiteiten altijd zo uit te voeren dat de nadelige effecten ervan zo klein mogelijk zijn zonder dat jet de oefenwaarde. Indien u schade heeft naar aanleiding van het optreden van Defensie, dan kunt u een verzoek tot schadevergoeding richten aan de afdeling Claims van Defensie (https://www.defensie.nl/onderwerpen/klachten-en-schadeclaims/schade-melden). Zij zullen uw schadeclaim dan in behandeling nemen en contact met u opnemen.	Economie en sociaal	Laagvlieggebieden helikopters
1060	Indiener stelt dat het plan leidt tot hinderverplaatsing en ernstige overlast, vergelijkbaar met bestaande laagvlieggebieden, en verzoekt Defensie om de ernst van deze overlast te erkennen, alternatieven te overwegen zoals vliegen boven zee of in simulatoren, en alles in het werk te stellen om hinder te beperken, onder meer via isolatie- of compensatiemaatregelen.	Defensie waardeert de betrokkenheid bij het NPRD en erkent de noodzaak van spreiding vanwege de overlast in bestaande gebieden. Voor Defensie ligt de focus in de laagvlieggebieden op de specifieke kenmerken van het gebied voor de helikopters. Boven zee oefenen heeft voor deze helikopters, de bemanning en grondeenheden die meevliegen geen operationele waarde in verband met de specifieke taakstelling. In simulatoren wordt al veel gevlogen maar echt vliegen blijft belangrijk voor de operationele inzet die van de Krijgsmacht verwacht wordt. De keuze voor de gebieden die in het NPRD naar voren zijn gekomen, zijn het resultaat van een zorgvuldig afgewogen plan MER proces waarbij impact op de leefomgeving centraal stond.	Economie en sociaal	Laagvlieggebieden helikopters
1061	Indiener stelt dat het aangewezen worden als laagvlieggebied leidt tot verlies aan woonkwaliteit en mogelijk tot waardedaling van de woning of zelfs gedwongen verhuizing,	Defensie is zich bewust van de impact die laagvlieggebieden kunnen hebben op omwonenden en andere betrokkenen en neemt zorgen hierover serieus. In de realisatiefase van deze behoefte zal	Economie en sociaal	Laagvlieggebieden helikopters

	en verzoekt Defensie om duidelijkheid te geven over compensatie voor waardeverlies, verlies aan rust en eventuele kosten bij verhuizing, en te bevestigen dat deze bij Defensie kunnen worden geclaimd.	daarom een proces worden ingericht dat zo goed mogelijk recht doet aan deze impact. Daarbij streeft Defensie er bijvoorbeeld naar om zo snel mogelijk duidelijkheid te geven over de concrete uitwerking van de plannen.		
1062	De indiener verwacht door geluidsoverlast gehinderd te worden in het werk met mogelijk schade tot gevolg	Defensie begrijpt de zorg die is geuit over de impact van defensieactiviteiten op geluidsbelasting. In de onderzoeken voor het NPRD wordt ook expliciet naar deze aspecten gekeken. Indien u schade heeft naar aanleiding van het optreden van Defensie, dan kunt u een verzoek tot schadevergoeding richten aan de afdeling Claims van Defensie (https://www.defensie.nl/onderwerpen/klachten-en-schadeclaims/schade-melden). Zij zullen uw schadeclaim dan in behandeling nemen en contact met u opnemen. De Krijgsmacht erkent het belang van gezonde leefomgeving, ook bij het plannen van (nieuwe) militaire activiteiten en ondersteunende faciliteiten. Defensie streeft ernaar om risico's tijdig te signaleren om zo nodig maatregelen te treffen om de mogelijke impact van defensieactiviteiten op een gezonde leefomgeving in balans te houden.	Economie en sociaal	Laagvlieggebieden helikopters
1063	De indiener geeft aan dat binnen het NPRD de provincie Zeeland bijna volledig wordt aangewezen als laagvlieggebied. Daarbij wordt gewezen op de aanwezigheid van kritische energie-infrastructuur, zoals hoogspanningsmasten en kerncentrales, en de risico's die laagvliegen met zich meebrengt voor deze voorzieningen.	Er zijn geen afstanden omschreven voor het vrijblijvend van hoogspanningsverbindingen. Deze worden vermeden op basis van 'see and avoid'. Met de netwerkbeheerder TenneT zijn afspraken gemaakt omtrent het onderwaards passeren van de hoogspanningskabels.	Energie	Laagvlieggebieden helikopters
1064	De indiener geeft aan dat er zorgen zijn over de gevolgen van laagvlieggebieden voor de ontwikkeling en plaatsing van windturbines, erfmolens en andere duurzame energieopwekking. Er wordt gevraagd of deze ontwikkelingen nog mogelijk zijn, en gewezen op ruimtelijke conflicten, onzekerheid voor investeringen en de noodzaak tot duidelijke afstemming tussen defensie en energiebeleid.	Defensie begrijpt de zienswijze waarin aandacht wordt gevraagd voor de gevolgen van de laagvlieggebieden voor de ontwikkeling van duurzame energie. Defensie erkent het belang van behoud van ontwikkelruimte voor duurzame energieprojecten. Het licht planologisch regime voor de laagvlieggebieden biedt ruimte voor lokale ruimtelijke ontwikkelingen. Binnen dit regime geldt dat bij ruimtelijke initiatieven	Energie	Laagvlieggebieden helikopters

		die mogelijk conflicteren met laagvliegactiviteiten, zoals hoge bouwwerken of windturbines vooraf contact kan worden opgenomen met Defensie. In overleg wordt dan gezocht naar een optimale inpassing van de behoefte. Defensie blijft openstaan voor dialoog over ruimtelijke initiatieven binnen de beperkingengebieden.		
1065	De indiener geeft aan dat gemeenten zoals Bunnik trots zijn op hun groene karakter en maatschappelijke ambities, en vraagt om blijvend overleg en evenwichtige belangenafwegingen bij de komst van defensie en laagvlieggebieden.	Defensie waardeert de betrokkenheid van gemeenten zoals Bunnik bij het behoud van hun groene karakter en maatschappelijke ambities. Deze zorg sluit aan bij het streven naar een leefomgeving waarin veiligheid en kwaliteit hand in hand gaan. Defensie hecht groot belang aan blijvend overleg met gemeenten en andere regionale partners. Dit overleg zorgt voor een evenwichtige belangenafweging tussen de operationele taken van Defensie en de ambities van lokale gemeenschappen. Bij de planning en uitvoering van activiteiten, zoals laagvliegoperaties, houdt Defensie rekening met de impact op de leefomgeving. Waar mogelijk worden effecten beperkt en zoeken Defensie en gemeenten gezamenlijk naar passende oplossingen.	Energie	Laagvlieggebieden helikopters
1066	De indiener geeft aan dat Defensie voorrang dient te hebben op de ontwikkeling van duurzame windturbines (in o.a. Achtmaal)	Het kabinet streeft naar een zorgvuldige balans tussen nationale veiligheid en duurzame energieopwekking voor de energietransitie. Defensie levert hieraan een inhoudelijke bijdrage door tijdig knelpunten te signaleren en mee te denken over oplossingen die beide belangen dienen.	Energie	Laagvlieggebieden helikopters
1067	De gemeente Deventer vraagt wat de effecten zijn van het nieuwe laagvlieggebied op het lopende initiatief van 4 windmolens op hun grondgebied.	De gemeente Deventer vraagt naar de mogelijke effecten van het nieuwe laagvlieggebied op het lopende initiatief voor vier windmolens binnen haar grondgebied. Defensie begrijpt deze vraag en erkent het belang van duidelijkheid voor lopende projecten. Op basis van de huidige informatie kan Defensie nog niet vaststellen wat de exacte gevolgen zijn. Defensie staat open voor verdere afstemming met de gemeente om gezamenlijk	Energie	Laagvlieggebieden helikopters

		eventuele vragen en aandachtspunten te bespreken.		
1068	De indiener stelt dat het aanwijzen van een laagvlieggebied én het toestaan van windturbines in hetzelfde gebied leidt tot disproportionele en cumulatieve overlast voor bewoners zorgt en pleit ervoor om defensie voorrang te verlenen of geen windmolenparken meer toe te staan in laagvlieggebieden.	Voor de invulling van het planologisch regime, kiest Defensie voor een 'licht' regime. Op deze manier worden de belangen van Defensie geborgd en blijft er ruimte voor lokale ontwikkelingen, waaronder windturbines. Het uitgangspunt is hierbij wel dat o.a. de wijziging van een omgevingsplan niet leidt tot onevenredige afwenteling van hinder door laagvliegen binnen een gebied. Dit zal per gebied en ontwikkeling moeten worden afgewogen. Binnen de laagvlieggebieden blijft veel, zoals windturbines, mogelijk, mits er rekening is gehouden met het laagvliegen door Defensie.	Energie	Laagvlieggebieden helikopters
1069	De indiener vraagt of de kwetsbaarheid van de Nederlandse energievoorziening, met name door de inzet van turbines en zonnepanelen, voldoende is meegenomen in de plannen voor laagvlieggebieden en de landsverdediging.	Defensie begrijpt de zienswijze waarin aandacht wordt gevraagd voor de gevolgen van de laagvlieggebieden voor de ontwikkeling van duurzame energie. Defensie erkent het belang van ruimtelijke afstemming en het behoud van ontwikkelruimte voor duurzame energieprojecten. Met bestaande plannen is bij de uitvoering van het planMER rekening gehouden.	Energie	Laagvlieggebieden helikopters
1070	De indiener vraagt of het laagvlieggebied kan worden aangepast om de realisatie van windturbines in het gebied mogelijk te maken.	Defensie begrijpt de zorgen en werkt aan een licht planologisch regime waarbij meerdere belangrijke opgaven voor Nederland zoals duurzame energie, woningbouw niet op slot gaan door de activiteiten van Defensie. Dit regime biedt flexibiliteit voor de uitvoering van noodzakelijke oefeningen, maar maakt ook ruimte voor afstemming met medeoverheden over de invulling op locatie.	Energie	Laagvlieggebieden helikopters
1071	De indiener maakt zich zorgen over overlap van laagvlieggebieden met RES-gebieden en stelt voor om RES-gebieden uit te sluiten of in elk geval het RES-belang zwaar te wegen, zodat lopende en geplande windprojecten doorgang vinden. Indiener vraagt om duidelijke spelregels aan te geven voor de ontwikkeling van windenergie in RES-gebieden alsmede de aanwezigheid van windturbines in laagvlieggebieden te accepteren en ze	Bij het aanwijzen van nieuwe laagvlieggebieden is rekening gehouden met de doelen van de RES. Ook is er veelvuldig interdepartementale afstemming op dit onderwerp om de verschillende (ruimtelijke) doelstellingen, waaronder voor (duurzame) energie, op elkaar af te stemmen. Met een 'licht' planologisch regime borgt Defensie haar belang van het laagvliegen en laat zij ruimte voor lokale ontwikkelingen, waaronder	Energie	Laagvlieggebieden helikopters

	op te nemen in trainingsregimes.	windturbines. Een dergelijk planologisch regime zal inhouden dat er rekening gehouden moet worden dat de functionaliteit van een laagvlieggebied niet significant wordt aangetast. Dit houdt bijvoorbeeld in dat de aaneengeslotenheid van het laagvlieggebied bewaard blijft en dat overlast door laagvliegen niet onevenredig wordt afgewenteld naar een specifieke locatie binnen het laagvlieggebied. Binnen de laagvlieggebieden blijft veel, zoals windturbines, mogelijk, mits er rekening is gehouden met het laagvliegen door Defensie. In overleg met Defensie kan daarbij ook naar optimalisatie van inpassing gezocht worden.		
1072	De indiener vraagt om een afsprakenkader "laagvliegzones – windturbines" te maken in het havengebied North Sea Port samen met de Belgische mede overheden.	De indiener vraagt om een afsprakenkader "laagvliegzones – windturbines" voor het havengebied North Sea Port, in samenwerking met de Belgische medeoverheden. Op dit moment ziet Defensie geen noodzaak voor een aanvullend afsprakenkader. Het lichte planologische regime, in combinatie met de bestaande regelgeving voor laagvlieggebieden, biedt voldoende duidelijkheid voor ruimtelijke ontwikkeling en waarborgt de veiligheid. Defensie begrijpt de zorgen en werkt aan een licht planologisch regime dat voorkomt dat belangrijke nationale opgaven, zoals duurzame energie en woningbouw, worden geblokkeerd door militaire activiteiten. Dit regime biedt enerzijds flexibiliteit voor het uitvoeren van noodzakelijke oefeningen en anderzijds ruimte voor afstemming met medeoverheden over de lokale invulling. Mocht in de praktijk blijken dat dit kader onvoldoende duidelijkheid biedt, dan staat Defensie open voor een gesprek tussen partijen om aanvullende afspraken te verkennen.	Energie	Laagvlieggebieden helikopters
1073	De indiener wijst op de projectbesluiten voor windenergie in de provincie Utrecht bij Papekop en Linschoten	Dank voor uw betrokkenheid. Vastgestelde projecten zijn in het planMER meegewogen in het afwegingskader voor een geschikte locatie. In de volgende fase van dit proces, de	Energie	Laagvlieggebieden helikopters

		uitvoering, zullen nadere details verder worden uitgewerkt en zoekt Defensie naar de best mogelijke oplossingen, in afstemming met relevante medeoverheden.		
1074	De indiener vraagt zich af of de gekozen locaties (o.a. Regte Heide/De Kiek/De Haar/Waalsdorpervlakte/Ketelmeer/erfgoed Schokland) passend zijn gelet op nabijheid van natuur, bewoners en recreatie en stelt alternatieven of begrenzing/afspraken voor.	Defensie begrijpt de zorgen die zijn geuit over de geschiktheid van een aantal in het ontwerp-NPRD genoemde locaties, waaronder Regte Heide, De Kiek, De Haar, de Waalsdorpervlakte, het Ketelmeer en erfgoedlocatie Schokland. De nabijheid van natuurgebieden, woonkernen en recreatieve functies vraagt om zorgvuldige afweging. De selectie van deze locaties is gebaseerd op een combinatie van ruimtelijke geschiktheid, beschikbaarheid van luchtruim en operationele noodzaak. In het bijbehorende planMER zijn effecten op onder andere natuur, landschap en omgevingskwaliteit in beeld gebracht. Daarbij is expliciet gekeken naar cumulatie van effecten in gebieden met meerdere kwetsbare functies.	Gezonde en veilige leefomgeving	Laagvlieggebieden helikopters
1075	De indiener voert aan dat helikoptergeluid strijdig is met de functie en regels van stiltegebieden en benoemt tekortkomingen in de onderbouwing over (vermeend) beperkte hinderduur.	De verdere ontwikkeling en inpassing van laagvlieggebieden en de concrete verdeling van de vlieguren is afhankelijk van de benodigde vergunningverlening en juridisch-planologische inpassing. Hierbij geldt dat de functie van stiltegebied momenteel ook al voorkomt in bestaande laagvlieggebieden. Dit laat zien dat deze functies naast elkaar kunnen bestaan, mits daar goede afstemming over plaatsvindt.	Gezonde en veilige leefomgeving	Laagvlieggebieden helikopters
1076	De indiener maakt melding van (verwachte) overlast (o.a. trillingen ramen, servies, dakpannen, geluid, scheurvorming) en/of stelt voor een nulmeting en schaderegeling in te richten.	Defensie begrijpt de zorgen over trillingen en eventuele schade. Defensie is zich ervan bewust dat de laagvlieggebieden meerdere gebruikers kent en probeert daar zoveel als mogelijk rekening mee te houden. Veiligheid voor mens en dier is daarbij belangrijk. Defensie onderzoekt in hoeverre het mogelijk is om het gebruik in de laagvlieggebieden te communiceren. Indien u schade heeft naar aanleiding van het optreden van Defensie, dan kunt u een verzoek tot schadevergoeding richten aan de afdeling Claims van Defensie	Gezonde en veilige leefomgeving	Laagvlieggebieden helikopters

		(https://www.defensie.nl/onderwerpen/klachten-en-schadeclaims/schade-melden).		
1077	De indiener geeft aan dat extra vliegbewegingen bijdragen aan stikstof- en (ultra)fijn-stofbelasting en wil dat gezondheidseffecten volwaardig worden meegewogen.	In het planMER is aangegeven dat de impact op luchtkwaliteit en stikstof zeer beperkt zijn, omdat deze over zeer grote gebieden, zonder vaste routes, worden verspreid. Deze effecten zijn dus beschouwd, maar hebben een beperkte impact.	Gezonde en veilige leefomgeving	Laagvlieggebieden helikopters
1078	De indiener wijst op risico's nabij windturbines, hoogspanningslijnen, aardgasleidingen en zuiveringsinstallaties en vraagt om risicobeoordeling/afstandsnormen.	In bestaande vlieggebieden bevindt zich momenteel ook andere energie infrastructuur zoals windturbines en hoogspanningsleidingen. De vliegers van Defensie houden hier tijdens een oefening rekening mee, het zogenaamde 'See and Avoid'. Dit principe zal, wanneer daar noodzaak voor is, ook worden toegepast in de nieuwe laagvlieggebieden.	Gezonde en veilige leefomgeving	Laagvlieggebieden helikopters
1079	De indiener vraagt om rekening te houden met gevoelige elementen van het waterschap.	Defensie is zich ervan bewust dat de laagvlieggebieden meerdere gebruikers kent en probeert daar zoveel als mogelijk rekening mee te houden.	Gezonde en veilige leefomgeving	Laagvlieggebieden helikopters
1080	De indiener vraagt om een nadere verklaring waarom binnen stiltegebieden gevlogen moet worden.	Defensie heeft de laagvlieggebieden nodig om te trainen en te oefenen t.b.v. vaardigheden die belangrijk zijn voor de inzetgereedheid van de helikopterbemanningen. Defensie realiseert zich dat in sommige laagvlieggebieden ook stiltegebieden zijn opgenomen. De functie van stiltegebied komt momenteel ook al voor in bestaande laagvlieggebieden. Dit laat zien dat deze functies naast elkaar kunnen bestaan, mits daar goede afstemming over plaatsvindt.	Gezonde en veilige leefomgeving	Laagvlieggebieden helikopters
1081	De indiener vraagt zich af of in de analyse stiltegebied De Heitrak is meegenomen.	Ja dit gebied is meegenomen en te zien op figuur 3.2 in bijlage AXII.	Gezonde en veilige leefomgeving	Laagvlieggebieden helikopters
1082	De indiener stelt dat de gebruikte methodiek voor het beoordelen van lichthinder niet correct en vraagt om herziening van de beoordeling.	De beoordeling geeft inzicht in de effecten op een gebied als een helikopter daar met licht zou vliegen. Het geeft een generiek beeld en is niet toepasbaar voor concrete lokale situaties. Lichthinder zal zeer lokaal een kortstondig aandachtspunt kunnen zijn, maar dit kan niet geheel voorkomen worden.	Gezonde en veilige leefomgeving	Laagvlieggebieden helikopters

1083	De indiener vraagt Defensie een duidelijk beeld te maken van de benodigde milieuruimte, verduidelijking met berekeningen en onderzoek of deze milieuruimte aanwezig is in de verschillende laagvlieggebieden en een antwoord te geven of deze ruimte eventueel dan ook vergunbaar is.	Bij laagvliegen is geen sprake van milieuruimte, bijvoorbeeld voor geluid, zoals voor andere activiteiten geldt. Het gaat om een korte, lokale en niet frequente hinderbeleving. Alleen voor Natura 2000-gebieden zal, met name vanwege impact op soorten, een vergunning nodig zijn. Berekeningen voor geluid of andere milieuthema's zijn dan ook niet geschikt en mogelijk.	Gezonde en veilige leefomgeving	Laagvlieggebieden helikopters
1084	De indiener vraagt Defensie om rekening te houden met de diverse weidevogelgebieden in het laagvliegoefengebied.	Defensie houdt rekening met het broedseizoen in de helikopter laagvlieggebieden. Defensie begrijpt de wens voor bescherming in en van het gebied maar kan vanuit operationeel oogpunt niet op voorhand beperkingen instellen omdat dit nadelige impact heeft op het gebruik van het totale laagvlieggebied.	Gezonde en veilige leefomgeving	Laagvlieggebieden helikopters
1085	De indiener maakt zich zorgen over paniek bij paarden door laagvliegende helikopters, met uitbreken door omheiningen, ernstige verwondingen (soms dodelijk), risico’s voor omstanders, ruiters en grote emotionele/economische schade tot gevolg. Indiener verzoekt om mijding van locaties waar paarden zijn.	Defensie begrijpt de zorgen voor de paarden. Defensie is zich ervan bewust dat de laagvlieggebieden meerdere gebruikers kent en probeert daar zoveel als mogelijk rekening mee te houden. Veiligheid voor mens en dier is daarbij belangrijk. Defensie onderzoekt in hoeverre het mogelijk is om het gebruik in de laagvlieggebieden te communiceren. Indien u schade heeft naar aanleiding van het optreden van Defensie, dan kunt u een verzoek tot schadevergoeding richten aan de afdeling Claims van Defensie (https://www.defensie.nl/onderwerpen/klachten-en-schadeclaims/schade-melden).	Gezonde en veilige leefomgeving	Laagvlieggebieden helikopters
1086	De indiener stelt dat laagvliegen de bedrijfsvoering van maneges/pensionstallen en de veiligheid rond wedstrijden/KNHS-activiteiten aantast en vraagt om afstemming met kalender en organisaties.	Defensie begrijpt de zorgen van de sector. Defensie is zich ervan bewust dat de laagvlieggebieden meerdere gebruikers kent en probeert daar zoveel als mogelijk rekening mee te houden. In de uitvoeringsfase zal een verdere uitwerking op details plaatsvinden. In de volgende fase van het NPRD wordt gezocht naar een inpassing die recht doet aan de verschillende belangen binnen het laagvlieggebied. Communicatie is daarbij een nadrukkelijk aandachtspunt. Defensie bekijkt samen met het Commando Lucht- en Ruimte-	Gezonde en veilige leefomgeving	Laagvlieggebieden helikopters

		strijdkrachten en het Defensie Helikopter Commando hoe de vereisten van een laagvliegoefening en de wensen over communicatie in balans gebracht kunnen worden. Dit traject wordt in de volgende fase verder uitgewerkt.		
1087	De indiener geeft aan dat vee door lawaai in stress raken, kunnen uitbreken, in productie terugvallen of doodgaan; verzoekt om mijding en rekening houden met weidegang/locaties stallen.	Defensie begrijpt de zorgen voor het vee. Defensie is zich ervan bewust dat de laagvlieggebieden meerdere gebruikers kent en probeert daar zoveel als mogelijk rekening mee te houden. Veiligheid voor mens en dier is daarbij belangrijk. Vermijden zal niet altijd gaan. Defensie onderzoekt in hoeverre het mogelijk is om het gebruik in de laagvlieggebieden te communiceren. Voor schadegevallen zijn reguliere procedures ingeregeld via een loket waar men terecht kan om schade te melden.	Gezonde en veilige leefomgeving	Laagvlieggebieden helikopters
1088	De indiener meldt dat honden/katten hevig schrikken; bij dierenbedrijven (pension, trimmer) leidt dit tot onveilige situaties voor personeel en klanten en het niet kunnen voldoen aan geluidsnormen bij pensions.	Defensie spant zich in om hinder voor alle mensen en dieren zoveel mogelijk te beperken, maar kan dit niet geheel voorkomen. Bij de nadere uitwerking van de laagvlieggebieden zal hier waar mogelijk rekening mee worden gehouden, maar hinder is helaas niet geheel te voorkomen. Hierbij wordt opgemerkt dat de frequentie en duur zeer beperkt zullen zijn voor de meeste locaties binnen een laagvlieggebied. In de volgende fase van het NPRD wordt gezocht naar een inpassing die recht doet aan de verschillende belangen binnen het laagvlieggebied. Communicatie is daarbij een nadrukkelijk aandachtspunt. Defensie bekijkt samen met het Commando Lucht- en Ruimtestrijdkrachten en het Defensie Helikopter Commando hoe de vereisten van een laagvliegoefening en de wensen over communicatie in balans gebracht kunnen worden. Dit traject wordt in de volgende fase verder uitgewerkt. Indien u schade heeft naar aanleiding van het optreden van Defensie, dan kunt u een verzoek tot schadevergoeding richten aan de afdeling Claims van Defensie	Gezonde en veilige leefomgeving	Laagvlieggebieden helikopters

		(https://www.defensie.nl/onderwerpen/klachten-en-schadeclaims/schade-melden). Zij zullen uw schadeclaim dan in behandeling nemen en contact met u opnemen.		
1089	De indiener wijst op de impact op wilde dieren. Laagvliegen veroorzaakt geluid met stress en schade aan natuurwaarden tot gevolg.	Defensie spant zich in om hinder voor alle mensen en dieren zoveel mogelijk te beperken, maar kan dit niet geheel voorkomen. Bij de nadere uitwerking van de laagvlieggebieden zal hier waar mogelijk rekening mee worden gehouden, maar hinder is helaas niet geheel te voorkomen. Hierbij wordt opgemerkt dat de frequentie en duur zeer beperkt zullen zijn voor de meeste locaties binnen een laagvlieggebied.	Gezonde en veilige leefomgeving	Laagvlieggebieden helikopters
1090	De indiener benoemt de rust verloren gaat door laagvliegoefeningen en is bezorgd over geluidshinder, slaapverstoring, overprikkeling en/of PTSS-triggers.	Oefeningen met helikopters en laagvliegen zijn noodzakelijk voor een realistische voorbereiding van militairen op inzet onder uiteenlopende omstandigheden. Tegelijkertijd erkent Defensie dat dit spanning kan veroorzaken in gebieden waar mensen wonen, recreëren of herstellen van psychische klachten. In het planMER zijn de mogelijke effecten op mens en gezondheid onderzocht, waaronder geluidhinder en verstoring. In de verdere uitwerking, samen met medeoverheden, wordt bezien op welke wijze de belasting voor omwonenden kan worden beperkt. Dit kan onder meer door spreiding van vluchten, tijdsbeperkingen of het ontzien van gevoelige locaties.	Gezonde en veilige leefomgeving	Laagvlieggebieden helikopters
1091	De indiener vreest trillingsschade (scheuren/fundering) door laagvliegen.	De causaliteit tussen laagvliegende helikopters en trillingsschade is vooralsnog niet aangetoond. TNO heeft diverse onderzoeken uitgevoerd maar het is niet aannemelijk dat bepaalde kritieke trillingsniveaus worden overschreden die scheurvorming aan bepaalde huizen kan veroorzaken (geen Nederlandse huizen). Dit betreft dan een blootstelling rondom een vliegbasis. In een laagvlieggebied is de exposure aan trillingen vele malen lager en zal dan helemaal niet aan dat niveau kunnen komen.	Gezonde en veilige leefomgeving	Laagvlieggebieden helikopters
1092	De indiener ervaart dat kleine dorpen en lintbebouwing niet worden ontzien, terwijl grote	Er wordt reeds zoveel als mogelijk rekening gehouden met	Gezonde en veilige leefomgeving	Laagvlieggebieden helikopters

	kernen, maar ook kustgebieden en recreatiegebied wel worden ontweken, en vraagt om het ontzien van woonkernen.	de omgeving met inachtneming van de regels in de Regeling minimum VFR-vlieghoogten en VFR-vluchten buiten de daglichtperiode voor militaire vliegtuigen en helikopters. Bij de oefeningen van Defensie voor laagvliegen wordt ook in de huidige situatie afstand gehouden tot bebouwing (ook een enkele woning) in de nieuwe laagvlieggebieden zal dit ook het geval zijn.		
1093	De indiener wil geen nachtvluchten en vraagt om vaste tijdvensters (bijv. alleen overdag, of geen vluchten na 22:00) om nachtrust en veiligheid te borgen.	Er wordt reeds zoveel als mogelijk rekening gehouden met de omgeving met inachtneming van de regels in de Regeling minimum VFR-vlieghoogten en VFR-vluchten buiten de daglichtperiode voor militaire vliegtuigen en helikopters. Het niet uitvoeren van avondvluchten is geen optie ivm de extra behoefte van defensie om meer bij duisternis te kunnen vliegen. Echter het overgrote deel van de oefeningen zal plaatsvinden binnen de reguliere werktijden.	Gezonde en veilige leefomgeving	Laagvlieggebieden helikopters
1094	De indiener stelt oefenen boven zee, gebruik van simulaties of eerlijker spreiding over minder bevolkte agrarische gebieden voor als minder belastende alternatieven. De indiener stelt dat dit een schending vormt van het zorgvuldigheidsbeginsel en het proportionaliteitsbeginsel aangezien mogelijk minder belastende alternatieven worden uitgesloten zonder degelijke onderbouwing.	Defensie waardeert de betrokkenheid bij het NPRD en erkent de noodzaak van spreiding. Voor Defensie ligt de focus in de laagvlieggebieden op de specifieke kenmerken van het gebied voor de helikopters. Bijvoorbeeld boven zee oefenen heeft voor deze helikopters, de bemanning en grondeenheden die meevliegen geen operationele waarde in verband met de specifieke taakstelling. In simulatoren wordt al veel gevlogen maar echt vliegen blijft belangrijk voor de operationele inzet die van Defensie verwacht wordt. De keuze voor de gebieden die in het NPRD naar voren zijn gekomen, zijn het resultaat van een zorgvuldig afgewogen in het planMER.	Gezonde en veilige leefomgeving	Laagvlieggebieden helikopters
1095	De indiener vraagt duidelijkheid over frequentie, tijdstippen en aantallen vliegbewegingen (incl. uitsluiten nachtvluchten) om impact te kunnen plannen.	In de volgende fase van het NPRD wordt gezocht naar een inpassing die recht doet aan de verschillende belangen binnen het laagvlieggebied. Communicatie is daarbij een nadrukkelijk aandachtspunt. Defensie bekijkt samen met het Commando Lucht- en Ruimtestrijdkrachten en	Gezonde en veilige leefomgeving	Laagvlieggebieden helikopters

		het Defensie Helikopter Commando hoe de vereisten van een laagvliegoefening en de wensen over communicatie in balans gebracht kunnen worden. Dit traject wordt in de volgende fase verder uitgewerkt. Het is wel duidelijk dat het overgrote merendeel van de oefeningen plaatsvinden binnen de reguliere werktijden.		
1096	De indiener maakt bezwaar tegen het vliegen binnen Natura 2000-gebieden en benoemd dat er verstoring optreedt, o.a. voor vogels die binnen de gebieden broeden en overwinteren.	Defensie spant zich in om hinder voor alle mensen en dieren zoveel mogelijk te beperken, maar kan dit niet geheel voorkomen. Specifiek voor Natura 2000-gebieden zijn natuurvergunningen nodig om daar te kunnen vliegen, Hiervoor moet de impact aanwezige soorten (en bijbehorende seizoenen) in de vervolgfase in beeld worden gebracht.	Gezonde en veilige leefomgeving	Laagvlieggebieden helikopters
1097	De indiener stelt dat in Nederland geen plek is voor oefeningen met helikopters door de geluidshinder. De indiener vraagt zich af of het niet mogelijk is om bijvoorbeeld in het buitenland te oefenen.	Er worden al veel trainingen en oefeningen in het buitenland uitgevoerd. De consequentie van het vliegen in buitenlandse oefengebieden is dat buitenlandse eenheden in Nederland willen vliegen aangezien ook daar overlast wordt ervaren. Daar komt bij dat als Nederlandse militairen het grootste deel van het jaar in het buitenland moeten verblijven het voor Defensie steeds moeilijker wordt om personeel te werven en aan te houden.	Gezonde en veilige leefomgeving	Laagvlieggebieden helikopters
1098	De indiener stelt voor om tijdige en gebiedsspecifieke communicatie of een meldsysteem (bijv. app) te organiseren, zodat activiteiten voorspelbaar worden.	In de volgende fase van het NPRD wordt gezocht naar een inpassing die recht doet aan de verschillende belangen binnen het laagvlieggebied. Communicatie is daarbij een nadrukkelijk aandachtspunt. Defensie bekijkt samen met het Commando Lucht- en Ruimtestrijdkrachten en het Defensie Helikopter Commando hoe de vereisten van een laagvliegoefening en de wensen over communicatie in balans gebracht kunnen worden. Dit traject wordt in de volgende fase verder uitgewerkt.	Gezonde en veilige leefomgeving	Laagvlieggebieden helikopters
1099	De indiener (o.a. regio de Haar) nodigt Defensie uit om in gesprek te treden over het gebruik van laagvliegoefengebieden.	In de volgende fase van het NPRD onderzoekt Defensie hoe het laagvlieggebied op een zorgvuldige manier kan worden ingepast. Daarbij wordt nadrukkelijk gekeken	Gezonde en veilige leefomgeving	Laagvlieggebieden helikopters

		naar de belangen van omwonenden, natuur, veiligheid en militaire noodzaak. Dit vraagt om een afgewogen benadering. Laagvliegoefeningen zijn noodzakelijk om vliegers goed voor te bereiden op inzet onder uiteenlopende omstandigheden. Tegelijkertijd is duidelijk dat deze oefeningen invloed kunnen hebben op de leefomgeving.		
1100	De indiener vraagt aandacht voor laagfrequent geluid en rattle noise (rammelgeluid), met name door Chinooks, en verzoekt om mitigatie en onderzoek.	Defensie streeft naar evenwicht tussen het beperken van de overlast van defensieactiviteiten en voldoende ruimte om te kunnen (blijven) oefenen. Op dit moment loopt er een project om maatregelen te nemen om de overlast van rattle noise in de omgeving van vliegbasis Gilze-Rijen te verminderen. Daarnaast wordt ook ingezet op mitigatie zoals is gedaan met het ondertekenen van de intentieverklaring in 2024 om de omgevingshinder ronde de vliegbasis te verminderen.	Gezonde en veilige leefomgeving	Laagvlieggebieden helikopters
1101	De indiener wijst op cumulatie met wegverkeer, andere luchtvaart (o.a. F-35) en schietactiviteiten, waardoor de totale hinder en risico's toenemen.	Cumulatie is in het planMER beschouwd. Laagvliegende helikopters vliegen in laagvlieggebieden niet met vaste routes en door aanwijzen van meer gebieden kan de hinder verspreid worden. F-35's vliegen op grotere hoogte. In een vervolgproces kunnen voor relevante behoeften, wel nadere cumulatieve berekeningen gemaakt worden, die ook de impact van schieten en wegverkeer cumulatief in beeld brengen. Dit kan echter pas als hiervoor concrete ontwerpen zijn gemaakt die in een geluidsmodel doorgerekend kunnen worden.	Gezonde en veilige leefomgeving	Laagvlieggebieden helikopters
1102	De indiener is bezorgd over de impact van geluid van laagvliegende helikopters en vraagt zich af of bedrijven met (landbouw)dieren in beeld worden gebracht (o.a. waar ze in de wei staan) en of er rekening mee wordt gehouden.	Defensie spant zich in om hinder voor alle mensen en dieren zoveel mogelijk te beperken, maar kan dit niet geheel voorkomen. Bij de nadere uitwerking van de laagvlieggebieden zal hier waar mogelijk rekening mee worden gehouden, maar hinder is helaas niet geheel te voorkomen. Hierbij wordt opgemerkt dat de frequentie en duur zeer beperkt zullen zijn voor de meeste locaties binnen een laagvlieggebied. Vliegers houden daarnaast zoveel mogelijk rekening met	Gezonde en veilige leefomgeving	Laagvlieggebieden helikopters

		aanwezige dieren om leed te voorkomen.		
1103	De indiener stelt dat er nog niet voldoende beeld is van de overlast die door laagvliegen kan ontstaan en vraagt om een uitgebreider beeld van de gevolgen.	Defensie heeft inzichtelijk gemaakt dat nieuwe laagvlieggebieden vergelijkbaar zijn qua natuur, bebouwing, dieren, etc. met de bestaande laagvlieggebieden. Hierbij geldt per gebied dat diverse restricties of mogelijke restricties gelden. In de volgende fase kan dit nader gedetailleerd worden en vergund. Hierbij geldt dat Defensie zich inspant om hinder voor alle mensen en dieren zoveel mogelijk te beperken, maar kan dit niet geheel voorkomen. Bij de nadere uitwerking van de laagvlieggebieden zal hier waar mogelijk rekening mee worden gehouden. Hierbij wordt opgemerkt dat de frequentie en duur zeer beperkt zullen zijn voor de meeste locaties binnen een laagvlieggebied. Vliegers houden daarnaast zoveel mogelijk rekening met aanwezige dieren. Maar specifieke locaties worden nu nog niet uitgezonderd.	Gezonde en veilige leefomgeving	Laagvlieggebieden helikopters
1104	De indiener stelt voor om hinder te kwantificeren met piekgeluid, LAeq/SEL en scenario's, omdat Lden of huidige methodiek tekortschiet voor laagvliegen.	De analyses voor laagvliegende helikopter zijn niet uitgevoerd met piekgeluid, omdat hiervoor de hoogte, snelheid, type, route, etc. erg bepalend is. Defensie heeft in de Aanvulling op het planMER wel indicatief het piekgeluid van helikopters opgenomen.	Gezonde en veilige leefomgeving	Laagvlieggebieden helikopters
1105	De indiener vraagt om onderzoek en bescherming voor kwetsbare doelgroepen/gebouwen en functies.	Defensie erkent de zorgen die zijn geuit over de geluidseffecten van laagvliegen. Deze zorgen worden serieus meegenomen. Laagvliegoefeningen zijn belangrijk voor de training van militair personeel. Zij bereiden Defensie voor op situaties waarin vliegen op lage hoogte noodzakelijk is. Defensie streeft ernaar om waar mogelijk het effect op de omgeving te beperken zonder de operationele doelstellingen te ondermijnen.	Gezonde en veilige leefomgeving	Laagvlieggebieden helikopters
1106	De indiener geeft aan dat laagvliegactiviteiten flashbacks, angst en mentale belasting veroorzaken bij (ex-)militairen en andere gevoelige groepen.	Defensie begrijpt de zorgen die in de zienswijze zijn geuit over de mogelijke gevolgen voor de gezondheid en het dagelijks functioneren van omwonenden. Deze signalen worden door Defensie serieus genomen. Oefeningen met helikopters en laagvliegen	Gezonde en veilige leefomgeving	Laagvlieggebieden helikopters

		zijn noodzakelijk voor een realistische voorbereiding van militairen op inzet onder uiteenlopende omstandigheden. Tegelijkertijd erkent Defensie dat dit spanning kan veroorzaken in gebieden waar mensen wonen, recreëren of herstellen van psychische klachten. In het planMER zijn de mogelijke effecten op mens en gezondheid onderzocht, waaronder geluidhinder en verstoring. In de verdere uitwerking, samen met medeoverheden, wordt bezien op welke wijze de belasting voor omwonenden kan worden beperkt. Dit kan onder meer door spreiding van vluchten, tijdsbeperkingen of het ontzien van gevoelige locaties. De inbreng uit deze zienswijze wordt daarin nadrukkelijk meegenomen. Defensie blijft zoeken naar een zorgvuldige balans tussen de operationele noodzaak van laagvliegen en het belang van een leefbare en gezonde woonomgeving.		
1107	De indiener benoemt het effect van geluidsoverlast op vogels en vraagt om maatregelen om verstoring (met name in het broedseizoen) te voorkomen.	Defensie begrijpt de zorgen voor geluidsoverlast op vogels in het gebied. Defensie rapport jaarlijks aan het bevoegd gezag het aantal gevlogen laagvlieg uren in de laagvlieggebieden. Mede om de impact van het helikoptervliegen op flora en fauna te monitoren.	Gezonde en veilige leefomgeving	Laagvlieggebieden helikopters
1108	De indiener benoemt de geluidseffecten van laagvliegen en vraagt om aanpassing of uitsluiting van het laagvlieggebied.	Defensie erkent de zorgen die zijn geuit over de geluidseffecten van laagvliegen. Laagvliegoefeningen zijn belangrijk voor de training van militair personeel. Zij bereiden Defensie voor op situaties waarin vliegen op lage hoogte noodzakelijk is. Daarom is het niet mogelijk om laagvlieggebieden volledig uit te sluiten. NPRD Defensie streeft ernaar om waar mogelijk het effect op de omgeving te beperken zonder de operationele doelstellingen te ondermijnen.	Gezonde en veilige leefomgeving	Laagvlieggebieden helikopters
1109	De indiener vraagt om een berekening van het aantal gehinderden personen per laagvlieggebied.	Er is gekozen voor een benadering met gemiddeldes, omdat er geen vaste routes zijn. Ook type, hoogte en omgeving is bepalend. Daarom is gewerkt met totale bevolkingsdichtheid per gebied,	Gezonde en veilige leefomgeving	Laagvlieggebieden helikopters

		dat is een betere maat voor inzicht in mogelijke hinder.		
1110	De indiener vraagt op welke manier gezondheid cumulatief (geluid, luchtkwaliteit etc.) mee is genomen binnen de effectbepaling voor laagvlieggebieden.	Gezondheid is onderdeel van diverse thema's, zoals luchtkwaliteit, geluid, trillingen, etc. Hierbij is geconcludeerd dat geen langdurige effecten optreden. Kortstondige hinder en daarbij behorende effecten kunnen wel incidenteel optreden.	Gezonde en veilige leefomgeving	Laagvlieggebieden helikopters
1111	De indiener stelt dat door meer gebieden te kiezen er meer hinder optreedt, omdat mensen niet gewend raken aan het geluid.	De bestaande laagvlieggebieden gebieden worden nu overmatig belast. Daar komt bij dat meer gebieden nodig zijn t.b.v. variatie in training en oefening.	Gezonde en veilige leefomgeving	Laagvlieggebieden helikopters
1112	De indiener stelt dat er geen beeld is gemaakt van het aantal geluidgevoelige functies in het laagvlieggebied, waardoor er geen goed beeld bestaat van het mogelijke aantal gehinderden.	De wettelijk vastgelegde gevoelige gebieden, woningen, natuur, stiltegebied, etc. zijn meegenomen in de analyse. Ook de bevolkingsdichtheid per km2 is meegenomen, waardoor een beeld van de hinder gemaakt is. Daadwerkelijke hinder treedt op als een laagvliegende helikopter op korte afstand passeert. Dit is echter niet in routes vastgelegd en zal incidenteel ontstaan. Tijdens de oefeningen zullen vliegers gevoelige plekken en dieren zoveel mogelijk ontwijken.	Gezonde en veilige leefomgeving	Laagvlieggebieden helikopters
1113	De indiener vraagt om hinder niet uit te drukken in Lden. De indiener stelt voor om dit uit te drukken in geluidbelasting (piekgeluid) bij een representatieve situatie, frequentie van oefeningen of het aantal overvluchten per oefening.	De analyses voor laagvliegende helikopters zijn niet uitgevoerd met piekgeluid, omdat hiervoor de hoogte, snelheid, type, route, etc. erg bepalend zijn. Ook is het voor deze fase niet nodig geweest dergelijke analyses uit te voeren. Defensie kan in een vervolgfase wel mogelijk meer indicaties geven van mogelijke hinder. Hiervoor zijn zoals de indiener schets meerdere mogelijkheden.	Gezonde en veilige leefomgeving	Laagvlieggebieden helikopters
1114	De indiener vraagt om verduidelijking over de bevolkingsdichtheid in N2. De indiener vraagt zich of inwoners van Belgische enclaves mee zijn genomen in de berekening.	Het NPRD zorgt voor ruimte voor Defensie in Nederland. De Belgische enclaves zijn daar dus geen onderdeel van. De wettelijk vastgelegde gevoelige gebieden waaronder woningen zijn meegenomen in de analyse. Ook de bevolkingsdichtheid per km2 is meegenomen, waardoor een beeld van de hinder gemaakt is. Daadwerkelijke hinder treedt op als een laagvliegende helikopter op korte afstand passeert. Dit is niet in routes vastgelegd en zal incidenteel ontstaan en hierbij	Gezonde en veilige leefomgeving	Laagvlieggebieden helikopters

		worden door de piloten gevoelige plekken en dieren zoveel mogelijk ontweken. Het nieuwe laagvlieggebied N2 is, mede op basis van zienswijzen, aangepast. Het gebied Baarl-Hertog is nu ruimer uit het laagvlieggebied gehouden. Bovendien geldt er beperkingen voor het vliegen van bebouwd gebied.		
1115	De indiener vraagt om een worst-case berekening van de geluidseffecten (o.a. voor Belgische enclaves)	Het NPRD zorgt voor ruimte voor Defensie in Nederland. De Belgische enclaves zijn daar dus geen onderdeel van. De effecten zoals deze in het planMER zijn weergegeven zijn, waar mogelijk, al een worst-case benadering. De analyses voor laagvliegende helikopters zijn hierin ook indicatief omdat hiervoor de hoogte, snelheid, type, route, etc. erg bepalend is. Defensie kan in een vervolgfase wel mogelijk meer indicaties geven van mogelijke hinder. Het nieuwe laagvlieggebied N2 is, mede op basis van zienswijzen, aangepast. Het gebied Baarl-Hertog is nu ruimer uit het laagvlieggebied gehouden. Bovendien geldt er beperkingen voor het vliegen van bebouwd gebied.	Gezonde en veilige leefomgeving	Laagvlieggebieden helikopters
1116	De indiener vraagt zich af welke afstand helikopters dienen te houden tot aaneengesloten bebouwing.	Er wordt gevlogen conform de regels in de Regeling minimum VFR-vlieghoogten en VFR-vluchten buiten de daglichtperiode voor militaire vliegtuigen en helikopters. Daarnaast vermijdt Defensie tijdens de oefeningen woningen zo veel mogelijk.	Gezonde en veilige leefomgeving	Laagvlieggebieden helikopters
1117	De indiener is bezorgd over de vliegroutes naar de laagvlieggebieden en is bezorgd dat bepaalde groepen inwoners sterke geluidbelasting gaat ervaren.	De indiener maakt zich zorgen over vliegroutes naar de laagvlieggebieden en mogelijke geluidsoverlast voor bepaalde groepen inwoners. Defensie begrijpt deze zorgen. Er zijn geen vaste routes van en naar de laagvlieggebieden. Piloten kiezen hun route afhankelijk van de oefening en omstandigheden. Buiten de laagvlieggebieden vliegen zij op grotere hoogte, waardoor de geluidbelasting beperkt blijft. Dit is in de huidige situatie al toegestaan.	Gezonde en veilige leefomgeving	Laagvlieggebieden helikopters
1118	De indiener vraagt om tijdsgebonden beperkingen voor vliegbewegingen, zoals weekenden, feestdagen en vakanties.	Er wordt gevlogen conform de regels in de Regeling minimum VFR-vlieghoogten en VFR-vluchten buiten de daglichtperiode voor militaire vliegtuigen en helikopters. De	Gezonde en veilige leefomgeving	Laagvlieggebieden helikopters

		oefeningen van Defensie vinden voor het overgrote deel plaats binnen de reguliere werktijden (en weken).		
1119	De indiener vraagt om een beter beeld van de manier waarop laagvlieggebieden worden gebruikt, omdat dit doorwerkt in de hinderbeleving.	Defensie begrijpt de behoefte aan inzicht in de behoefte. Op de website van defensie staat de behoefte uitgelegd met video ondersteuning. https://www.defensie.nl/onderwerpen/ruimte-voor-defensie/ruimte-per-provincie/activiteiten/laagvlieggebieden-helikopters	Gezonde en veilige leefomgeving	Laagvlieggebieden helikopters
1120	De indiener vraagt om het aanbrengen van geluidsisolatie i.v.m. de verwachte geluidsoverlast.	Defensie heeft middels het NPRD onderzocht wat de mogelijkheden zijn met betrekking tot het toevoegen van laagvlieggebieden voor helikopters. Het kabinet heeft er in het NPRD voor gekozen om alle onderzochte gebieden toe te voegen. Dit om de vliegers beter te kunnen trainen, en de overlast voor de bewoners van de gebieden zoveel mogelijk te spreiden (waardoor deze per saldo laag blijft). Defensie mag niet boven stedelijke gebieden en dorpskernen vliegen om de bewoners en/of gebruikers te beschermen. Er geldt daarnaast geen (wettelijke) verplichting om woningen binnen laagvlieggebieden te isoleren, Defensie zal daarom geen geluidwerende maatregelen treffen aan de woningen binnen de laagvlieggebieden.	Gezonde en veilige leefomgeving	Laagvlieggebieden helikopters
1121	De indiener maakt zich zorgen over aantasting van rust en basiskwaliteit van de leefomgeving in kernen en buitengebied in de laagvlieggebieden en rond om het vliegveld.	Defensie begrijpt dat er zorgen zijn over de impact die de activiteiten in het laagvlieggebied hebben op de leefomgeving. De spreiding van activiteiten over meer laagvlieggebieden voorkomt een onevenredige druk op bepaalde gebieden. Defensie probeert zo goed als mogelijk rekening te houden met de andere gebruikers die zich in de gebieden bevinden maar realiseert zich ook dat overlast niet te voorkomen is. Desalniettemin kunt u Defensie altijd via de klachtenprocedure bereiken als u de overlast wil melden.	Gezonde en veilige leefomgeving	Laagvlieggebieden helikopters
1122	De indiener geeft aan dat landbouwhuisdieren (melkvee, kalkoenen, herten) schrik- en stressreacties vertonen door laagvliegbewegingen, met ri-	Defensie begrijpt de zorgen en zal niet afwijken van wet- en regelgeving die al bestaat voor laagvliegen in Nederland. Defensie is zich ervan	Gezonde en veilige leefomgeving	Laagvlieggebieden helikopters

	sico op verwondingen en economische schade; vraagt om duidelijke communicatie, ontzien van gevoelige locaties en een passende schaderegeling.	bewust dat de laagvlieggebieden meerdere gebruikers kent en probeert daar zoveel als mogelijk rekening mee te houden. Veiligheid voor mens en dier is daarbij belangrijk. Defensie onderzoekt in hoeverre het mogelijk is om het gebruik in de laagvlieggebieden te communiceren. Indien u schade heeft naar aanleiding van het optreden van Defensie, dan kunt u een verzoek tot schadevergoeding richten aan de afdeling Claims van Defensie (https://www.defensie.nl/onderwerpen/klachten-en-schadeclaims/schade-melden).		
1123	De indiener maakt zich zorgen over de veiligheid van paarden en ruiters: laagvliegende helikopters en plots geluid kunnen tot paniek, uitbreken en valpartijen leiden; verzoekt om routekeuze, afstand tot erven en waar nodig compensatie/mitigatie.	Defensie begrijpt de zorgen van de sector en zal niet afwijken van wet- en regelgeving die al bestaat voor laagvliegen in Nederland (Regeling minimum VFR-vlieghoogten en VFR-vluchten buiten de daglichtperiode voor militaire vliegtuigen en helikopters). Defensie is zich ervan bewust dat de laagvlieggebieden meerdere gebruikers kent en probeert daar zoveel als mogelijk rekening mee te houden. Veiligheid voor mens en dier is daarbij belangrijk. Defensie onderzoekt in hoeverre het mogelijk is om het gebruik in de laagvlieggebieden te communiceren. Indien u schade heeft naar aanleiding van het optreden van Defensie, dan kunt u een verzoek tot schadevergoeding richten aan de afdeling Claims van Defensie (https://www.defensie.nl/onderwerpen/klachten-en-schadeclaims/schade-melden).	Gezonde en veilige leefomgeving	Laagvlieggebieden helikopters
1124	De indiener vraagt om vollediger inzicht in het geluidsniveau en de effecten van verschillende typen helikopters, waaronder ook gevechtshelikopters, aangezien het huidige onderzoek hierover onvoldoende informatie en specificatie biedt.	In het planMER is bij de beoordeling een worst-case benadering gehanteerd. Defensie versterkt vanwege veiligheidsoverwegingen geen gedetailleerde informatie over toestellen en geluidprofielen. In de aanvulling op het planMER is gemiddeld piekgeluid van helikopters opgenomen. Wel geldt dat voor laagvlieggebieden de geluidsbelasting zeer afhankelijk is van route, hoogte, snelheid, omgeving en andere factoren. Daardoor is het niet zinvol om hiervoor berekeningen uit te voeren.	Gezonde en veilige leefomgeving	Laagvlieggebieden helikopters

		Het gaat veel meer over hinderbeleving en voorkomen van te veel hinder op specifieke plekken (door vermijden van gebieden, spreiding, etc.).		
1125	De indiener vraagt naar de piekbelasting van laagvliegende helikopters.	In het planMER is bij de beoordeling een worst-case benadering gehanteerd. Defensie versterkt vanwege veiligheidsoverwegingen geen gedetailleerde informatie over toestellen en geluidprofielen. In de aanvulling op het planMER is gemiddeld piekgeluid van helikopters opgenomen. Wel geldt dat voor laagvlieggebieden de geluidsbelasting zeer afhankelijk is van route, hoogte, snelheid, omgeving en andere factoren. Daardoor is het niet zinvol om hiervoor berekeningen uit te voeren. Het gaat veel meer over hinderbeleving en voorkomen van te veel hinder op specifieke plekken (door vermijden van gebieden, spreiding, etc.).	Gezonde en veilige leefomgeving	Laagvlieggebieden helikopters
1126	De indiener geeft aan dat laagvliegbewegingen paniek bij vee veroorzaken (uitbraak, verwondingen) en verzoekt om afstemming en maatregelen nabij agrarische bedrijven.	Defensie begrijpt de zorgen van de sector en zal niet afwijken van wet- en regelgeving die al bestaat voor laagvliegen in Nederland (Regeling minimum VFR-vlieghoogten en VFR-vluchten buiten de daglichtperiode voor militaire vliegtuigen en helikopters). Defensie is zich ervan bewust dat de laagvlieggebieden meerdere gebruikers kent en probeert daar zoveel als mogelijk rekening mee te houden. Veiligheid voor mens en dier is daarbij belangrijk. Defensie onderzoekt in hoeverre het mogelijk is om het gebruik in de laagvlieggebieden te communiceren.	Gezonde en veilige leefomgeving	Laagvlieggebieden helikopters
1127	De indiener verzoekt om het planMER aan te vullen met een betere analyse van piekgeluiden, laagfrequent geluid en cumulatieve geluidseffecten op mens en dier.	In het planMER is bij de beoordeling een worst-case benadering gehanteerd. Defensie versterkt vanwege veiligheidsoverwegingen geen gedetailleerde informatie over toestellen en geluidprofielen. In de aanvulling op het planMER is gemiddeld piekgeluid van helikopters opgenomen. Wel geldt dat voor laagvlieggebieden de geluidsbelasting zeer afhankelijk is van route, hoogte, snelheid, omgeving en andere factoren. Daardoor is het niet zinvol om hiervoor berekeningen uit te voeren.	Gezonde en veilige leefomgeving	Laagvlieggebieden helikopters

		Het gaat veel meer over hinderbeleving en voorkomen van te veel hinder op specifieke plekken (door vermijden van gebieden, spreiding, etc.).		
1128	De indiener stelt dat in par. 4.2.11.1 van de planMER hinder door laagvliegen wel als aandachtspunt binnen de gebieden wordt vermeld, maar zonder dit verder te concretiseren. Indiener vindt dit zorgelijk gelet op het voorgaande en verzoekt om dit aspect nader uit te werken, hoe hiermee om zal worden gegaan in het vervolgtraject.	Laagvliegen zal in een bepaalde mate hinder opleveren. Dit is echter zeer lokaal, beperkt qua duur en dus moeilijk te voorspellen, omdat er geen vaste routes zijn. In de volgende fase van het NPRD wordt gezocht naar een inpassing die recht doet aan de verschillende belangen binnen het laagvlieggebied. Communicatie is daarbij een nadrukkelijk aandachtspunt. Defensie bekijkt samen met het Commando Lucht- en Ruimtestrijdkrachten en het Defensie Helikopter Commando hoe de vereisten van een laagvliegoefening en de wensen over communicatie in balans gebracht kunnen worden. Dit traject wordt in de volgende fase verder uitgewerkt.	Gezonde en veilige leefomgeving	Laagvlieggebieden helikopters
1129	De indiener stelt dat er resultaten ontbreken van een gedetailleerd akoestisch onderzoek die in het NRD waren aangekondigd.	Voor laagvlieggebieden zijn geen gedetailleerde geluidsberekeningen voorzien in de NRD. Dit omdat dit niet doelmatig is en geen realistisch inzicht geeft van de mogelijke effecten die zeer lokaal en beperkt in tijd kunnen zijn (maar wel veel hinder op dat moment kunnen veroorzaken. Voor overige behoeften zijn wel gedetailleerde geluidsanalyses uitgevoerd.	Gezonde en veilige leefomgeving	Laagvlieggebieden helikopters
1130	Indiener stelt dat er ook onderzoek moet worden gedaan naar PFAS en de (eventuele) uitstoot en gevolgen daarvan door helikoptervliegroutes rondom vliegbasis Gilze Rijen.	Op verschillende Defensieterreinen is sprake van bodemverontreiniging door PFAS, omdat hier in het verleden PFAS houdend blusschuim is gebruikt. Om bestaande verontreiniging aan te pakken en verdere verspreiding en vervuiling te voorkomen, worden diverse maatregelen getroffen. Defensie heeft een programmatische aanpak ontwikkeld om het gebruik van PFAS zoveel mogelijk te voorkomen. Andere maatregelen zijn het doen van onderzoek en het saneren van vervuilde grond. Defensie hanteert hierbij een risico gestuurde aanpak. Dat wil zeggen dat de gebieden met de grootste verspreidingsrisico's,	Gezonde en veilige leefomgeving	Laagvlieggebieden helikopters

		als eerste zullen worden aangepakt.		
1131	De indiener is bezorgd dat door activiteiten van Defensie het risico op brand in natuurgebieden toeneemt.	Er is geen reden om aan te nemen dat door het laagvliegen met helikopters natuurbranden ontstaan. Helikopters van defensie worden bij natuurbranden juist ingezet om te helpen bij de bestrijding.	Klimaatadaptatie	Laagvlieggebieden helikopters
1132	De indiener is bezorgd over het klimaat en stelt dat Defensie bijdraagt aan de opwarming van de aarde.	Defensie begrijpt de bezorgdheid van de indiener over de mogelijke bijdrage van militaire activiteiten aan de opwarming van de aarde. In het kader van het NPRD en het bijbehorende planMER is aandacht besteed aan de milieueffecten van de geplande activiteiten, inclusief de bijdrage aan de uitstoot van broeikasgassen. De planMER bevat een gedetailleerde beoordeling van de milieueffecten van de geplande militaire operaties, waarbij ook de impact op het klimaat wordt meegenomen. Hierbij worden niet alleen de directe emissies van bijvoorbeeld vliegtuigen en voertuigen in kaart gebracht, maar ook de bredere effecten van de geplande activiteiten op ecosystemen en natuurgebieden.	Klimaatadaptatie	Laagvlieggebieden helikopters
1133	De indiener maakt zich zorgen over aantasting van het werelderfgoed Schokland en het omliggende cultuurlandschap door laagvliegende helikopters, wijst op risico's van trillingen en geluid voor erfgoed, natuur (o.a. vogels) en leefomgeving, en vraagt om hogere vlieghoogtes, alternatieve routes en bescherming van rust en biodiversiteit.	Defensie begrijpt dat de indiener zorgen kan hebben over het werelderfgoed Schokland. Trillingen en geluidsoverlast zijn meegenomen in de planMER, waarbij ook specifieke aandacht is voor het beschermen van natuurwaarden, vogels en het werelderfgoed. Tijdens het vervolg proces wordt nog verder uitgewerkt hoe er invulling gegeven wordt aan de laagvlieggebieden.	Landschap en erfgoed	Laagvlieggebieden helikopters
1134	De indiener vraagt om geen vluchten over eendenkooien (met afpalingskring) en om seizoensmatige rust (bijv. niet laagvliegen van 1 dec. t/m 1 mrt.), omdat verstoring overwinterende eenden en het eeuwenoude ambacht van de kooiker schaadt.	Defensie begrijpt de zorgen en zal niet afwijken van wet- en regelgeving die al bestaat voor laagvliegen in Nederland. Defensie is zich ervan bewust dat de laagvlieggebieden meerdere gebruikers kent en probeert daar zoveel als mogelijk rekening mee te houden. Veiligheid voor mens en dier is daarbij belangrijk.	Landschap en erfgoed	Laagvlieggebieden helikopters
1135	De indiener maakt zich zorgen over ernstige aantasting van stilte, rust en leefkwaliteit in o.a. stiltegebieden, (cultuur) historische landgoederen, woon- en recreatiegebieden en	Defensie spant zich in om hinder voor mensen en dieren zoveel mogelijk te beperken, maar kan dit niet geheel voorkomen. Bij de nadere	Landschap en erfgoed	Laagvlieggebieden helikopters

	vraagt om deze zones te ontzien.	uitwerking van de laagvlieggebieden zal hier waar mogelijk rekening mee worden gehouden, maar hinder is helaas niet geheel te voorkomen. Hierbij wordt opgemerkt dat de frequentie en duur zeer beperkt zullen zijn voor de meeste locaties binnen een laagvlieggebied.		
1136	De indiener vindt dat laagvliegen het landschap en de beleving van rust, ruimte en recreatie schaadt, en vraagt om de plannen te staken of aan te passen zodat de huidige kwaliteit behouden blijft.	Defensie heeft de laagvlieggebieden nodig om te trainen en te oefenen t.b.v. vaardigheden die belangrijk zijn voor de inzetgereedheid van de helikopterbemanningen. Defensie realiseert zich dat in sommige laagvlieggebieden ook boven landschappen liggen waar nu veel recreatie plaatsvindt en waar rust een kernwaarde is. Door de spreiding van de oefeningen valt de belasting op deze gebieden echter mee, en kan de huidige kwaliteit beschikbaar blijven.	Landschap en erfgoed	Laagvlieggebieden helikopters
1137	De indiener maakt zich zorgen over aantasting van het karakteristieke esdorpen- en kampenlandschap, verstoring van weidevogels en afname van leefbaarheid; vraagt om nader onderzoek, beperking of compensatie.	De door het kabinet vastgestelde uitbreidingen van de laagvlieggebieden zijn op basis van zorgvuldige overwegingen vastgesteld (planMER onderzoek, participatie, bestuurlijke overleggen en operationele belangen). In het vervolgproces wordt nog verder bekeken, in overleg met relevante overheden, hoe de waarden van het esdorpenlandschap meegenomen kunnen worden.	Landschap en erfgoed	Laagvlieggebieden helikopters
1138	De indiener geeft aan dat laagvliegen landbouwgronden en natuur schaadt, vraagt om beter afwegen van functies (Defensie vs. landbouw) en het voorkomen van economische schade voor agrariërs.	Defensie begrijpt de zorgen van de sector en zal niet afwijken van wet- en regelgeving die al bestaat voor laagvliegen in Nederland. Defensie is zich ervan bewust dat de laagvlieggebieden meerdere gebruikers kennen en probeert daar zoveel als mogelijk rekening mee te houden. Veiligheid voor mens en dier is daarbij belangrijk. Indien u schade heeft naar aanleiding van het optreden van Defensie, dan kunt u een verzoek tot schadevergoeding richten aan de afdeling Claims van Defensie (https://www.defensie.nl/onderwerpen/klachten-en-schadeclaims/schade-melden). Zij zullen uw schadeclaim dan in behandeling nemen en contact met u opnemen.	Landschap en erfgoed	Laagvlieggebieden helikopters

1139	De indiener wijst op risico's van trillingen en verstoring voor archeologische monumenten en monumentale bomen en vraagt om deze kwetsbare objecten actief te ontzien.	Voor de activiteit van het laagvliegen zelf zal door Defensie waar mogelijk rekening gehouden worden bestaande functies, zoals monumenten. Voor het laagvliegen zullen door Defensie ook de relevante vergunningen worden aangevraagd en zal er in overleg met het bevoegd gezag worden gekeken hoe er zal worden gevlogen.	Landschap en erfgoed	Laagvlieggebieden helikopters
1140	De indiener vraagt om correctie van het planMER/NPRD omdat waarden (cultuurhistorische, landgoederen, rijks/gemeentelijke monumenten, stiltegebieden, NNB/Natura 2000, woongebieden, landbouw en andere sectoren) onvoldoende zijn meegenomen; betwijfelt de lage impactinschatting voor N2 en N3.	Defensie vindt dat de belangrijkste waarden die voor laagvliegen relevant zijn meegenomen zijn in de analyses. In verdere verdieping bij een vervolgfase kan meer detail toegevoegd worden, echter ook over landgoederen en monumenten kan gevlogen worden. Het gaat echt om gebieden die expliciet uitgesloten moeten worden (zoals woonkernen waarover sowieso niet gevlogen wordt) of Natura 2000-gebieden waarvoor vergunningen benodigd zijn.	Landschap en erfgoed	Laagvlieggebieden helikopters
1141	De indiener vraagt om bescherming van weidevogelgebieden binnen N8 en wijst op negatieve effecten op woon- en leefklimaat; is van mening dat de MER op deze punten moet worden verrijkt.	In het planMER is aangegeven dat bij gebruik door Defensie breder dan alleen Natura 2000-gebieden dus ook naar weidevogelgebieden, gekeken moet worden. In de vervolgfase kan dit nader uitgewerkt moet worden.	Landschap en erfgoed	Laagvlieggebieden helikopters
1142	De indiener vindt aanwijzing van (vrijwel) heel Zeeland als oefenterrein onacceptabel vanwege kwetsbare natuur en stilte, en negatieve effecten op een economie die sterk leunt op rust en landschappelijke kwaliteit.	Defensie waardeert de betrokkenheid bij het NPRD. Op voorhand sluit Defensie (delen van) laagvlieggebieden niet uit. Wel zal in de volgende fase van dit proces, de uitvoering, nadere details verder worden uitgewerkt en zoekt Defensie naar de best mogelijke oplossingen. Indien dan ook weer participatie plaatsvindt, dan wordt dat aangekondigd.	Landschap en erfgoed	Laagvlieggebieden helikopters
1143	De indiener is bezorgd over de impact die laagvliegende helikopters hebben in de buurt van snelwegen.	Bij laagvliegoefeningen van Defensie staat veiligheid voor de piloten en omgeving voorop. Defensie zal daarom altijd rekening houden met de aanwezige snelwegen en daar voldoende afstand van bewaren om de veiligheid te borgen.	Mobiliteit	Laagvlieggebieden helikopters
1144	De indiener maakt zich zorgen over aantasting van natuur, stiltegebieden en biodiversiteit door helikopteroefeningen, met negatieve gevolgen voor flora en fauna.	In het planMER en de Passende Beoordeling is ingegaan (op hoofdlijnen passend bij het niveau van een planMER) op de effecten op natuur. Hierbij zijn diverse miti-	Natuur	Laagvlieggebieden helikopters

		gerende maatregelen benoemd. In een vervolgfase zal, in het bijzonder voor de impact op Natura 2000-gebieden, nader ecologisch onderzoek plaatsvinden en per Natura 2000-gebied een natuurvergunning aangevraagd moeten worden waarin is aangegeven wat mogelijk is zonder de instandhoudingsdoelen aan te tasten.		
1145	De indiener verzoekt om rekening te houden met Agrarisch Natuur en Landbouwbeheer (ANLb) en/of vraagt om ontzien van paarden/vee en agrarisch-natuurlijke mozaïeken.	Defensie begrijpt de zorgen van de sector en zal niet afwijken van wet- en regelgeving die al bestaat voor laagvliegen in Nederland. Defensie is zich ervan bewust dat de laagvlieggebieden meerdere gebruikers kent en probeert daar zoveel als mogelijk rekening mee te houden. Veiligheid voor mens en dier is daarbij belangrijk.	Natuur	Laagvlieggebieden helikopters
1146	De indiener vraagt om motivering en beperking van extra vliegbewegingen, afgestemd op natuurdoelen.	In het planMER en de Passende Beoordeling is ingegaan (op hoofdlijnen passend bij het niveau van een planMER) op de effecten op natuur. Hierbij zijn diverse mitigerende maatregelen benoemd. In een vervolgfase zal, in het bijzonder voor de impact op Natura 2000-gebieden, nader ecologisch onderzoek plaatsvinden en per Natura 2000-gebied een natuurvergunning aangevraagd moeten worden waarin is aangegeven wat mogelijk is zonder de instandhoudingsdoelen aan te tasten.	Natuur	Laagvlieggebieden helikopters
1147	De indiener stelt voor om natuurontwikkelingskansen (faunapassages, verbindingen) te benutten bij gebiedsinrichting en routing.	Defensie waardeert de betrokkenheid bij het NPRD. In de volgende fase van dit proces, de uitvoering, zullen nadere details verder worden uitgewerkt en gezocht naar kansen voor andere ontwikkelingen (zoals natuur). Specifiek voor laagvlieggebieden is er vanuit Defensie geen noodzaak om gebiedsinrichting te wijzigen.	Natuur	Laagvlieggebieden helikopters
1148	De indiener geeft aan dat de Zuidwestelijke Delta/Zeeland van mondiale betekenis is voor vogels en zeezoogdieren en stelt voor om laagvliegen hier uit te sluiten of zwaar te beperken (1000 ft-regel, zonering).	In het NPRD zijn vooralsnog nog geen Natura 2000-gebieden (liggend in een gebied) uitgesloten. Defensie weet dat de Zuidwestelijke Delta een bijzondere betekenis heeft en dat hier strenge restricties voor gelden. Ook zal een natuurvergunning nodig zijn voor deze activiteiten in Natura 2000-gebieden. Dit is	Natuur	Laagvlieggebieden helikopters

		ook opgenomen in het plan-MER en Passende Beoordeling. Bij de verdere uitwerking zal de concrete impact op dit gebied nader in beeld worden gebracht en ook met provincie en betrokken instanties gesproken worden over mogelijke beperking van de effecten, bijvoorbeeld met maatregelen zoals door de indiener gesuggereerd.		
1149	De indiener maakt zich zorgen over cumulatieve verstoring en stikstof op de Veluwe en vraagt om uitsluiting of strikte vensters en onderbouwing van effecten (N5/N6).	In het NPRD zijn vooralsnog nog geen Natura 2000-gebieden (liggend in een gebied) uitgesloten. Defensie weet dat de Veluwe een bijzonder kwetsbaar gebied is en dat hier strenge restricties voor gelden. Ook zal een natuurvergunning nodig zijn voor deze activiteiten in Natura 2000-gebieden. Dit is ook opgenomen in het planMER en Passende Beoordeling. Bij de verdere uitwerking zal de concrete impact op dit gebied nader in beeld worden gebracht en ook met provincie en betrokken instanties gesproken worden over mogelijke beperking van de effecten, bijvoorbeeld met maatregelen zoals door de indiener gesuggereerd.	Natuur	Laagvlieggebieden helikopters
1150	De indiener stelt dat landingsplaatsen/laagvliegen bij Leusderheide en Regte Heide & Riels Laag strijdig zijn met Natura-doelen en vraagt om uitsluiting of verlegging met ecologische borging.	In het NPRD zijn vooralsnog nog geen Natura 2000-gebieden (liggend in een gebied) uitgesloten. Defensie weet dat de genoemde gebieden als de Leusderheide kwetsbare natuur herbergen en dat hier mogelijke restricties voor gelden. Dit is ook opgenomen in het planMER en Passende Beoordeling. Bij de verdere uitwerking zal de concrete impact op deze gebieden nader in beeld worden gebracht en ook met provincie en betrokken instanties gesproken worden over mogelijke beperking van de effecten. Ook zal een natuurvergunning nodig zijn voor deze activiteiten in Natura 2000-gebieden.	Natuur	Laagvlieggebieden helikopters
1151	De indiener vraagt om grensoverschrijdende stikstof/geluid-analyse en worst-case benadering voor het Turnhouts Vennengebied en de gemeente Baarle-Hertog.	Voor laagvlieggebieden geldt dat geen passende berekeningen voor stikstof uitgevoerd kunnen worden. Het effect is zeer lokaal en beperkt. Omdat geen routes of vaste gebieden gelden, is de verwachting dat de uitstoot per ha zeer marginaal is en	Natuur	Laagvlieggebieden helikopters

		niet tot een rekenkundige bijdrage komt. In de vervolgfase wordt hier wederom naar gekeken. Het nieuwe laagvlieggebied N2 is, mede op basis van zienswijzen, aangepast. Het gebied Baarl-Hertog is nu ruimer uit het laagvlieggebied gehouden. Bovendien geldt er beperkingen voor het vliegen van bebouwd gebied.		
1152	De indiener wijst op stikstofgevoeligheid en broedvogels bij Strabrechtse Heide/Ulvenhoutse Bossen en vraagt om nadere onderbouwing en beperking.	In het NPRD zijn vooralsnog nog geen Natura 2000-gebieden (liggend in een gebied) uitgesloten. Defensie weet dat de genoemde gebieden als de Ulvenhoutse Bossen kwetsbare natuur herbergen en dat hier mogelijke restricties voor gelden. Dit is ook opgenomen in het planMER en Passende Beoordeling. Bij de verdere uitwerking zal de concrete impact op deze gebieden nader in beeld worden gebracht en ook met provincie en betrokken instanties gesproken worden over mogelijke beperking van de effecten. Ook zal een natuurvergunning nodig zijn voor deze activiteiten in Natura 2000-gebieden.	Natuur	Laagvlieggebieden helikopters
1153	De indiener stelt voor om Zouweboezem/Alblasserwaard te ontzien met aanpassing begrenzing en broed/trekvensters.	Defensie waardeert de betrokkenheid bij het NPRD. Op voorhand sluit Defensie delen van het laagvlieggebied niet uit. Wel zal in de volgende fase van dit proces, de uitvoering, nadere details verder worden uitgewerkt en zoekt Defensie naar de best mogelijke oplossingen. Indien dan ook weer participatie plaatsvindt, dan wordt dat aangekondigd.	Natuur	Laagvlieggebieden helikopters
1154	De indiener stelt dat laagvliegen in/naast Natura 2000 niet verenigbaar is zonder passende beoordeling en dat Habitatrichtlijn/Vogelrichtlijn leidend moeten zijn.	In het NPRD zijn vooralsnog nog geen Natura 2000-gebieden (liggend in een gebied) uitgesloten. Defensie weet dat de genoemde gebieden kwetsbare natuur herbergen en dat hier mogelijke restricties voor gelden. Dit is ook opgenomen in het planMER en Passende Beoordeling. Bij de verdere uitwerking zal de concrete impact op deze gebieden nader in beeld worden gebracht en ook met provincie en betrokken instanties gesproken worden over mogelijke beperking van de effecten. Ook zal een natuurvergunning nodig zijn voor	Natuur	Laagvlieggebieden helikopters

		deze activiteiten in Natura 2000-gebieden.		
1155	De indiener geeft aan dat stikstofruimte schaars of afwezig is en vraagt om berekeningen, vergunningstrategie en gelijke behandeling t.o.v. andere sectoren.	Defensie heeft vooralsnog geen uitzonderingspositie rondom stikstof en zal net als andere overheden en partijen de huidige regels naleven.	Natuur	Laagvlieggebieden helikopters
1156	De indiener betwist de volledigheid van MER/PB (referentiesituatie, data, cumulatie) en vraagt om worst-case analyses en openbaarmaking van stukken.	De gebruikte stukken zijn openbaar. Er is voor Defensie geen reden om te twijfelen aan de volledigheid van het planMER en Passende Beoordeling. Hierbij wordt opgemerkt dat het gaat om een planMER en geen projectMER en dat het niveau passend is bij dat van een Rijksprogramma. Daarnaast is het uitgangspunt in de planMER ook geweest om uit te gaan van een wordt-case scenario.	Natuur	Laagvlieggebieden helikopters
1157	De indiener wijst op (laagfrequent) geluid en trillingen (rattle noise) met ecologische en gezondheidsimpact en vraagt om onderzoek en afstandbeperkingen.	Defensie streeft naar evenwicht tussen het beperken van de overlast van defensieactiviteiten en voldoende ruimte om te kunnen (blijven) oefenen. Huidige wet- en regelgeving is leidend als het gaat om afstandsnormen en maximaal toegestane geluidsbelasting.	Natuur	Laagvlieggebieden helikopters
1158	De indiener maakt zich zorgen over lichthinder en verlies van donkerte (vleermuis/nachtsoorten) en vraagt om donkerte-borging.	Indien de helikopters in de avonduren gaan vliegen, dan gebeurt dit zonder (felle) verlichting. Juist onzichtbaarheid is voor militaire activiteiten een belangrijk aspect om te beoefenen. Daarom oefent Defensie in bepaalde periodes (veelal in de winterse avonduren en hoeft de indiener zich geen zorgen te maken over lichthinder.	Natuur	Laagvlieggebieden helikopters
1159	De indiener stelt buffers (≥2 km), minimale vlieghoogten (≥1000 ft) en no-fly zones voor rondom Natura/NNN en weidevogelgebieden.	In het NPRD zijn vooralsnog nog geen Natura 2000-gebieden (liggend in een gebied) uitgesloten. Defensie weet dat de genoemde gebiedssoorten kwetsbare natuur herbergen en dat hier mogelijke restricties voor gelden. Dit is ook opgenomen in het planMER en Passende Beoordeling. Bij de verdere uitwerking zal de concrete impact op deze gebieden nader in beeld worden gebracht en ook met provincie en betrokken instanties gesproken worden over mogelijke beperking van de effecten. Ook zal een natuurvergunning nodig zijn voor deze activiteiten in Natura 2000-gebieden.	Natuur	Laagvlieggebieden helikopters

1160	De indiener vraagt duidelijkheid over vlieguren en verdeling per gebied en onderbouwing van toename van het aantal vlieguren	Het maximum aantal vlieguren per jaar is in de planMER per laagvlieggebied inzichtelijk gemaakt. In de praktijk is het onwaarschijnlijk dat dit maximale aantal uren worden gevlogen. Toename is noodzakelijk omdat door laag te vliegen de kans dat helikopters worden opgemerkt door vijandelijke radarsystemen aanzienlijk wordt verkleind.	Natuur	Laagvlieggebieden helikopters
1161	De indiener verzoekt om spelregels, planning, monitoring, logboeken en/of tijdige communicatie met betrokkenen over laagvliegactiviteiten.	Er wordt reeds zoveel als mogelijk rekening gehouden met de omgeving met inachtneming van de regels in de Regeling minimum VFR-vlieghoogten en VFR-vluchten buiten de daglichtperiode voor militaire vliegtuigen en helikopters. Defensie onderzoekt in hoeverre het mogelijk is om het gebruik in de laagvlieggebieden te communiceren.	Natuur	Laagvlieggebieden helikopters
1162	De indiener stelt voor om capaciteit en middelen vrij te maken voor monitoring en onderzoek naar overlast voor mens, dier en natuur, en vraagt specifiek aandacht voor kwetsbare natuur zoals het Natura 2000-gebied Ulvenhoutse Bos in laagvlieggebied.	De indiener vraagt aandacht voor structurele monitoring van de effecten op mens, dier en natuur. In het planMER zijn de milieueffecten op hoofdlijnen in beeld gebracht. In een vervolgfase zal monitoring van effecten door Defensie worden uitgevoerd. Dan wordt ook gekeken naar mogelijke cumulatieve effecten van laagvliegbewegingen.	Natuur	Laagvlieggebieden helikopters
1163	De indiener verzoekt om opheldering over de methodologie achter de beoordeling van de biodiversiteit in het kader van de laagvlieggebieden, met name over de bronnen en criteria voor het bepalen van het aantal aanwezige soorten en de waarde van ecosystemen met minder soorten.	Om de impact op vogels in de laagvlieggebieden te bepalen maakt het planMER gebruik van gevoeligheidskaarten van SOVON. SOVON heeft voor heel Nederland in beeld gebracht in welke mate gebieden gevoelig zijn voor trekvogels en broedvogels. De kaarten zijn gemaakt voor de gevoeligheid voor windturbines, maar geven ook een goed beeld voor de gevoeligheid voor andere activiteiten in het luchtruim. Ook geldt natuur dat boven natuurgebieden meer biodiversiteit aanwezig is. Als de indiener betere landsdekkende informatie over trekvogels en broedvogels (inclusief gevoeligheid) heeft dan houdt Defensie zich voor de vervolgfase aanbevolen.	Natuur	Laagvlieggebieden helikopters
1164	De indiener vraagt of er voor de bestaande en nieuwe laag-	De staat van de natuur is door diverse instanties vervat in beheerplannen en natuur-	Natuur	Laagvlieggebieden helikopters

	vlieggebieden nieuwe natuurvergunningen moeten worden aangevraagd.	doeltypenanalyses. Deze informatie vormt het startpunt. Op basis hiervan zal in vervolgfase de impact op natuur nader geanalyseerd worden en waar nodig natuurvergunningen aangevraagd worden.		
1165	De indiener verzoekt om opheldering over de procedure voor het vaststellen van tijdelijke beperkingen in laagvlieggebieden om beschermde vogelsoorten te beschermen.	In het NPRD zijn vooralsnog nog geen Natura 2000-gebieden (liggend in een gebied) uitgesloten. Defensie weet dat de genoemde gebiedssoorten kwetsbare natuur herbergen en dat hier mogelijke restricties voor gelden. Dit is ook opgenomen in het planMER en Passende Beoordeling. Bij de verdere uitwerking zal de concrete impact op deze gebieden nader in beeld worden gebracht en ook met provincie en betrokken instanties gesproken worden over mogelijke beperking van de effecten. Ook zal een natuurvergunning nodig zijn voor deze activiteiten in Natura 2000-gebieden.	Natuur	Laagvlieggebieden helikopters
1166	De indiener vraagt hoe de gevoeligheidsscore voor vogels (in o.a. deelgebied N4) tot stand is gekomen en of er een weging is toegepast voor oppervlakte en mate van gevoeligheid, en of het zeer gevoelige deel van het gebied kan worden geschrapt uit de beoordeling.	Om de impact op vogels te bepalen maakt het planMER gebruik van gevoeligheidskaarten van SOVON. SOVON heeft voor heel Nederland in beeld gebracht in welke mate gebieden gevoelig zijn voor trekvogels en broedvogels. De kaarten zijn gemaakt voor de gevoeligheid voor windturbines, maar geven ook een goed beeld voor de gevoeligheid voor andere activiteiten in het luchtruim. De beoordeling is geen weging, maar wel een expert judgement op een integrale blik naar het gebied. En vervolgens is hier een classificatie aan gekoppeld. Defensie gaat geen stukken uit de laagvlieggebieden halen. Wel kan bij nadere uitwerking en afstemming beperkingen gelden voor gebieden (zoals ook voor woongebieden en Natura 2000-gebieden) gelden. Dit wordt in een vervolgfase verder vormgegeven.	Natuur	Laagvlieggebieden helikopters
1167	De indiener vraagt om een heroverweging van de laagvlieggebieden (boven Natura 2000-gebieden, NNN, weidevogelgebieden en ganzenrustgebieden) vanwege mogelijke verstoring door laagvliegen met significante effecten op de lokale fauna.	In het NPRD zijn vooralsnog nog geen Natura 2000-gebieden (liggend in een gebied) uitgesloten. Defensie weet dat de genoemde gebiedssoorten kwetsbare natuur herbergen en dat hier mogelijke restricties voor gelden. Dit is ook opgenomen in het	Natuur	Laagvlieggebieden helikopters

		planMER en Passende Beoordeling. Bij de verdere uitwerking zal de concrete impact op deze gebieden nader in beeld worden gebracht en ook met provincie en betrokken instanties gesproken worden over mogelijke beperking van de effecten. Ook zal een natuurvergunning nodig zijn voor deze activiteiten in Natura 2000-gebieden.		
1168	De indiener vraagt of het ontbreken van vaste routes voor laagvliegende helikopters, dat bedoeld is om gewenning bij piloten te voorkomen, niet juist meer verstoring van de natuur veroorzaakt omdat dieren dan niet kunnen wennen aan de geluiden en bewegingen van de helikopters.	Defensie is zich ervan bewust dat de laagvlieggebieden meerdere gebruikers kent en probeert daar zoveel als mogelijk rekening mee te houden. Veiligheid voor mens en dier is daarbij belangrijk. Van/ naar en in de laagvlieggebieden zijn geen vaste routes omdat dit geen onderdeel is van de training. Dit staat los van gewenning van de vliegers.	Natuur	Laagvlieggebieden helikopters
1169	De indiener vraagt om een nulmeting van de staat van de natuur op locatie om de effecten van activiteiten zoals laagvliegen met helikopters te kunnen meten.	De staat van de natuur is door diverse instanties vervat in beheerplannen en natuurdoeltypenanalyses. Deze informatie vormt het startpunt. Op basis hiervan zal in vervolgfase de impact op natuur nader geanalyseerd worden en waar nodig natuurvergunningen aangevraagd worden.	Natuur	Laagvlieggebieden helikopters
1170	De indiener wijst op grote impact in de Peelregio en Weerterheide/Budel (laagvliegen/helikopters) op natuur en leefbaarheid; zij vragen begrenzing, verplaatsing of afschaling.	Defensie begrijpt de zorgen over de impact van laagvliegen en helikopterbewegingen op natuur en leefbaarheid in de Peelregio en rond Weerterheide/Budel. Defensie staat achter de bestaande en nieuwe laagvlieggebied in het NPRD. In de vervolgfase wordt het planologisch regime verder uitgewerkt. De zienswijze levert waardevolle input voor de verdere uitwerking.	Natuur	Laagvlieggebieden helikopters
1171	De indiener stelt dat extra defensieactiviteiten leiden tot meer stikstof uitstoot en daardoor tot verdringing van andere activiteiten. Zeker in de grensgebieden is dit een rijksopgave	Defensie begrijpt de zorg over extra stikstofuitstoot en mogelijke verdringing van andere activiteiten. Stikstof is een landelijke uitdaging en vormt ook voor Defensie een belangrijk aandachtspunt bij uitbreidingsactiviteiten. In het planMER is aangegeven dat de impact op luchtkwaliteit en stikstof zeer beperkt zijn, omdat deze over zeer grote gebieden, zonder vaste routes, worden uitgestoten. Deze effecten zijn dus beschouwd, maar hebben een zeer beperkte impact. In het	Natuur	Laagvlieggebieden helikopters

		vervolgtraject van het NPRD wordt zorgvuldig onderzocht wat de effecten zijn van de ruimtevraag op natuur en stikstof, en hoe deze kunnen worden beperkt.		
1172	De indiener vraagt waar de conclusie op is gebaseerd dat de effecten op Natura 2000 klein zijn door dat er weinig kans is op herhaling van een passerende helikopter	In het NPRD zijn vooralsnog nog geen Natura 2000-gebieden (liggend in een gebied) uitgesloten. Defensie weet dat de genoemde gebiedssoorten kwetsbare natuur herbergen en dat hier mogelijke restricties voor gelden. Dit is ook opgenomen in het planMER en Passende Beoordeling. Bij de verdere uitwerking zal de concrete impact op deze gebieden nader in beeld worden gebracht en ook met provincie en betrokken instanties gesproken worden over mogelijke beperking van de effecten. Ook zal een natuurvergunning nodig zijn voor deze activiteiten in Natura 2000-gebieden.	Natuur	Laagvlieggebieden helikopters
1173	De indiener stelt dat er meer onderzoek nodig is voor de ernstige verstoring van vogels door laagvliegen zoals in het planMER staat. Voor broedvogels is het belangrijk om de relatie tussen broedsucces en verstoring te onderzoeken.	De indiener vraagt om nader onderzoek naar de verstoring van vogels door laagvliegen, met name in relatie tot broedsucces. Defensie herkent dat dit een belangrijk aandachtspunt is. In het planMER zijn de effecten van laagvliegbewegingen op hoofdlijnen beschreven. In de vervolgfase zal, in samenwerking met deskundigen en betrokken natuurorganisaties, nader worden onderzocht welke effecten optreden en welke mitigerende maatregelen mogelijk zijn. Hierbij wordt waar nodig rekening gehouden met broedperioden en seizoensgebonden kwetsbaarheid van soorten.	Natuur	Laagvlieggebieden helikopters
1174	Indiener geeft aan zich zorgen te maken over de uitbreiding van het laagvlieggebied met helikopters in de Peel.	Defensie begrijpt de zorgen over de uitbreiding van het laagvlieggebied met helikopters in de Peel. De impact op de omgeving, waaronder geluid, rust en beleving, wordt serieus genomen. Voor de uitvoering van haar taken is het noodzakelijk dat Defensie kan oefenen met helikopters onder realistische omstandigheden. Dat vraagt om voldoende ruimte en flexibiliteit in het luchtruim. Tegelijkertijd is Defensie zich bewust van haar verantwoordelijkheid om de effecten op de	Natuur	Laagvlieggebieden helikopters

		omgeving zoveel mogelijk te beperken. Defensie blijft in overleg met regionale partners om de balans tussen militaire noodzaak en leefbaarheid zo goed mogelijk te bewaken.		
1175	De indiener maakt zich zorgen over ernstige geluidsoverlast en slaapverstoring door laagvliegende helikopters, wat leidt tot stress, vermoeidheid en verminderd woongenot.	In de onderzoeken voor het NPRD wordt ook expliciet naar deze aspecten gekeken. Defensie erkent het belang van gezonde leefomgeving, ook bij het plannen van (nieuwe) militaire activiteiten en ondersteunende faciliteiten. De oefeningen van Defensie vinden daarom verspreid over de verschillende gebieden en voor het overgrote deel van de tijd binnen reguliere werktijden plaats. Dit alles zorgt ervoor dat de hinderervaring wordt geminimaliseerd.	Ruimtegebruik	Laagvlieggebieden helikopters
1176	De indiener geeft aan dat laagvliegende helikopters paniek en gevaarlijke situaties veroorzaken bij paarden, met risico op verwondingen voor mens en dier.	Defensie begrijpt de zorgen van de sector en zal niet afwijken van wet- en regelgeving die al bestaat voor laagvliegen in Nederland. Defensie is zich ervan bewust dat de laagvlieggebieden meerdere gebruikers kent en probeert daar zoveel als mogelijk rekening mee te houden. Veiligheid voor mens en dier is daarbij belangrijk.	Ruimtegebruik	Laagvlieggebieden helikopters
1177	De indiener stelt voor om toeristische gebieden te ontzien, omdat laagvliegende helikopters de aantrekkelijkheid, rust en economische waarde van deze gebieden ernstig aantasten.	Defensie begrijpt de zorgen van de toeristensector en zal niet afwijken van wet- en regelgeving die al bestaat voor laagvliegen in Nederland. (Regeling minimum VFR-vlieghoogten en VFR-vluchten buiten de daglichtperiode voor militaire vliegtuigen en helikopters.) Defensie is zich ervan bewust dat de laagvlieggebieden meerdere gebruikers kent en probeert daar zoveel als mogelijk rekening mee te houden.	Ruimtegebruik	Laagvlieggebieden helikopters
1178	De indiener stelt voor om rekening te houden met ballonvaart en andere luchtsporten, die ernstig worden beperkt door laagvlieggebieden.	Uw zienswijze heeft Defensie inzicht gegeven dat de belangen van met name de civiele ballonvaart mogelijk oneven-redig worden geraakt. In het planMER zijn de effecten onvoldoende geduid. Defensie gaat na besluitvorming graag in gesprek met de sector om samen te bekijken hoe beide functies ruimte kunnen krijgen.	Ruimtegebruik	Laagvlieggebieden helikopters
1179	De indiener vraagt zich af of er voldoende wordt gecommuni-	Defensie onderzoekt in hoeverre het mogelijk is om het	Ruimtegebruik	Laagvlieggebieden helikopters

	ceerd over laagvliegactiviteiten en of belanghebbenden voldoende worden betrokken bij besluitvorming en vindt dat dit wel moet.	gebruik in de laagvlieggebieden te communiceren. Na vaststelling van het programma vindt per behoefte een verdere uitwerking plaats. In dat vervolgproces stemt Defensie af met betrokken partijen hoe ruimtelijke knelpunten het beste kunnen worden ingepast.		
1180	De indiener benoemt dat in de analyse van recreatie onvoldoende is voor het aanwijzen van laagvlieggebieden. Bijvoorbeeld recreatieparken zijn niet meegenomen en daarmee een te positief beeld geschetst wordt over het geschikte gebied. Indiener vraagt om deze analyse nog uit te voeren.	Bij het bepalen van potentiele laagvlieggebieden is de geschiktheid beoordeeld onder andere aan de hand van de mate van aanwezigheid van bebouwingsconcentraties. Hieronder vallen ook recreatieparken. Laagvliegen boven deze gebieden is niet toegestaan conform de wettelijke regeling voor militaire vliegtuigen. Bij het aspect recreatie is daarom specifiek getoetst aan recreatie in het buitengebied.	Ruimtegebruik	Laagvlieggebieden helikopters
1181	De indiener benadrukt dat bepaalde regio's (zoals Walcheren, Zeeland, Veluwe) extra kwetsbaar zijn en vraagt om maatwerk en bescherming van deze gebieden.	Defensie begrijpt de zorg over kwetsbare gebieden zoals Walcheren, Zeeland en de Veluwe. In het planMER zijn laagvlieggebieden onderzocht op aanwezige waarden. Na vaststelling van de gebieden volgt aanvullend onderzoek naar de impact op natuur. Dit onderzoek kan mede bepalend zijn voor het aantal laagvlieguren in een gebied of delen daarvan. Defensie blijft hierover in overleg met medeoverheden.	Ruimtegebruik	Laagvlieggebieden helikopters
1182	De indiener verzoekt om tijdige, specifieke communicatie (bijv. app/meldplicht) en structureel overleg, zodat maatregelen genomen kunnen worden.	In de volgende fase van het NPRD wordt gezocht naar een inpassing die recht doet aan de verschillende belangen binnen het laagvlieggebied. Communicatie is daarbij een nadrukkelijk aandachtspunt. Defensie bekijkt samen met het Commando Lucht- en Ruimtestrijdkrachten en het Defensie Helikopter Commando hoe de vereisten van een laagvliegoefening en de wensen over communicatie in balans gebracht kunnen worden. Dit traject wordt in de volgende fase verder uitgewerkt.	Ruimtegebruik	Laagvlieggebieden helikopters
1183	De indiener waarschuwt voor risico's op plattelandswegen en vraagt om rekening te houden met zicht en verrassingseffecten.	Tijdens oefeningen staat de veiligheid voor de vliegers en omgeving voorop. Ook in bestaande laagvlieggebieden wordt er rekening gehouden met aanwezige infrastructuur, in de nieuwe gebieden zal dit niet anders zijn.	Ruimtegebruik	Laagvlieggebieden helikopters

1184	De indiener stelt aanpassing van grenzen voor van de gebieden en vragen overleg met Defensie, o.m. over het ontzien van recreatiegebieden.	In het planMER zijn recreatieparken en natuurgebieden meegenomen in de analyse. Tijdens het vervolgproces zal in meer detail worden uitgewerkt hoe Defensie haar oefeningen in de laagvlieggebieden zal invullen. Daarbij zal overleg plaatsvinden met relevante medeoverheden en andere partijen om de verschillende belangen goed af te kunnen wegen.	Ruimtegebruik	Laagvlieggebieden helikopters
1185	De indiener vraagt aandacht voor de gevolgen voor ballonvaart en kleine luchtvaart (GA) en voor een veilige luchtruiminpassing.	Defensie begrijpt de zorgen van de indiener over de gevolgen van laagvliegen van helikopters voor ballonvaart, kleine luchtvaart (GA) en de veiligheid van luchtruiminpassing. In de Nota van antwoord op de NRD is reeds aangegeven dat de effecten van laagvliegen zorgvuldig worden onderzocht en dat de veiligheid van het luchtruim te allen tijde gewaarborgd blijft. Dit geldt zowel voor de militaire helikopteractiviteiten als voor andere luchtvaartbewegingen, zoals de ballonvaart en de kleine luchtvaart (GA). Er wordt gewerkt aan een afstemming tussen de militaire luchtvaart en civiele luchtvaartautoriteiten om risico's voor de veiligheid van andere vliegtuigen te minimaliseren. Hierbij wordt rekening gehouden met de vastgestelde luchtruimindelingen, luchtruimbeperkingen en specifieke veiligheidsprotocollen voor de laagvliegactiviteiten van helikopters.	Ruimtegebruik	Laagvlieggebieden helikopters
1186	De indiener maakt zich zorgen over privacy en cameratoepassingen en vraagt om uitsluiting/heldere kaders.	Het Ontwerp-NPRD voorziet niet in wijziging van wettelijke kaders voor cameratoepassingen. Toepassing van camera’s bij Defensie valt onder bestaande privacywetgeving, waaronder de Algemene verordening gegevensbescherming (AVG). Eventuele inzet van camera’s bij laagvliegactiviteiten heeft uitsluitend operationele en veiligheidsdoeleinden en is onderworpen aan wettelijke beperkingen en interne richtlijnen, waarbij proportionaliteit leidend is.	Ruimtegebruik	Laagvlieggebieden helikopters
1187	De indiener verzoekt om expliciete opname van de toezegging, gedaan tijdens het Defensie-webinar op 5 juni 2025,	Defensie erkent dat vliegen nabij of over begraafplaatsen, crematoria en gedenkplekken bij omwonenden en	Ruimtegebruik	Laagvlieggebieden helikopters

	dat er niet nabij of over (natuur)begraafplaatsen gevlogen zal worden. Deze toezegging is niet terug te vinden in het planMER of het Ontwerp-NPRD, terwijl deze voor de indiener van groot belang is. verder wordt ook aandacht gevraagd voor crematoria en gedenkplekken.	nabestaanden als zeer ingrijpend kan worden ervaren. De gevoeligheid van deze locaties wordt onderkend en serieus genomen. In het ontwerp-NPRD en het bijbehorende planMER-onderzoek is deze toezegging echter nog niet expliciet opgenomen. De reden daarvoor is dat op dit moment nog sprake is van een beleidsmatig kader op hoofdlijnen. De precieze invulling van oefenroutes en gebieden wordt in de volgende fase, samen met medeoverheden, verder uitgewerkt. Defensie neemt de zorg en het verzoek uit deze zienswijze nadrukkelijk mee in die nadere uitwerking.		
1188	De indiener wijst op massaal opvliegen en samenpakken van kippen bij plots geluid, met risico op verstikking, verwondingen en economische schade voor pluimveehouders.	Defensie probeert schade en overlast zo veel mogelijk te voorkomen, onder andere door zo transparant en tijdig mogelijk te communiceren over aanstaande oefeningen. Helaas is het onvermijdelijk dat geluid van laagvliegende helikopters soms leidt tot schade op het gebied van dierenwelzijn en economische schade. Wanneer laagvliegen plaatsvindt op rechtmatige basis gelden algemene regels op het gebied van nadeelcompensatie. Wanneer laagvliegen plaatsvindt op onrechtmatige basis, wat betekent dat Defensie handelt in strijd met de geldende regels, zijn regels over schadevergoeding als gevolg van onrechtmatig overheidshandelen van toepassing.	Ruimtegebruik	Laagvlieggebieden helikopters
1189	De indiener vraagt om nachtvluchten te vermijden omdat toezicht en ingrijpen bij stressreacties ’s bij mensen en dieren in nachts moeilijk is en risico’s toenemen.	Er wordt reeds zoveel als mogelijk rekening gehouden met de omgeving met inachtneming van de regels in de Regeling minimum VFR-vlieghoogten en VFR-vluchten buiten de daglichtperiode voor militaire vliegtuigen en helikopters. Het niet uitvoeren van avondvluchten is geen optie ivm de extra behoefte van defensie om meer bij duisternis te kunnen vliegen.	Ruimtegebruik	Laagvlieggebieden helikopters
1190	De indiener houdt Defensie vooraf aansprakelijkheid voor alle schade en vervolgschade die ontstaat door laagvliegactiviteiten en/of stelt dat Defensie een onafhankelijke, snelle schaderegeling moet	Indien u schade heeft naar aanleiding van het optreden van Defensie, dan kunt u een verzoek tot schadevergoeding richten aan de afdeling Claims van Defensie (https://www.defensie.nl/on-	Ruimtegebruik	Laagvlieggebieden helikopters

	borgen en bereikbaar moet zijn voor meldingen.	derwerpen/klachten-en-schadeclaims/schade-melden). Zij zullen uw schadeclaim dan in behandeling nemen en contact met u opnemen		
1191	De indiener verzoekt om voorspelbare, tijdige en specifieke communicatie (bijv. via app, sectorafspraken en gemeentelijke kanalen) zodat veehouders en paardenhouders maatregelen kunnen treffen en risico's verkleinen.	Defensie begrijpt de zorgen van de vee- en paardenhouders. Defensie is zich ervan bewust dat de laagvlieggebieden meerdere gebruikers kent en probeert daar zoveel als mogelijk rekening mee te houden. Veiligheid voor mens en dier is daarbij belangrijk. Defensie onderzoekt in hoeverre het mogelijk is om het gebruik in de laagvlieggebieden te communiceren.	Ruimtegebruik	Laagvlieggebieden helikopters
1192	De indiener vraagt om veehouderijen, paardenhouderijen en kwetsbare teelten te karteren en te mijden, inclusief veilige afstanden of buffers rond bedrijven en weiden, en recreatie paden en wegen.	Defensie begrijpt de zorgen van de sector en zal niet afwijken van wet- en regelgeving die al bestaat voor laagvliegen in Nederland. (Regeling minimum VFR-vlieghoogten en VFR-vluchten buiten de daglichtperiode voor militaire vliegtuigen en helikopters). Defensie is zich ervan bewust dat de laagvlieggebieden meerdere gebruikers kent en probeert daar zoveel als mogelijk rekening mee te houden. Veiligheid voor mens en dier is daarbij belangrijk. Maar op voorhand maakt Defensie geen uitzonderingen in het gebied om te voorkomen dat het gebied onbruikbaar wordt.	Ruimtegebruik	Laagvlieggebieden helikopters
1193	De indiener stelt herbegrenzing of lokale uitsluitingen voor (bijv. Warder, Hoog Baarlo), en routekeuzes die risicolocaties vermijden.	Defensie begrijpt de zorg van de indiener over de mogelijkheid van herbegrenzing en lokale uitsluitingen van bepaalde gebieden, zoals Warder en Hoog Baarlo, en over het vermijden van risicolocaties door middel van routekeuzes. De grenzen voor de beoogde activiteiten zijn inmiddels definitief vastgesteld, en er zal geen verdere herbegrenzing plaatsvinden. Dit betekent dat de afgebakende gebieden niet opnieuw worden aangepast. Echter, in de verdere uitwerking van de plannen wordt er wel gekeken naar mogelijkheden om specifieke gebieden of risicolocaties te vermijden. Dit kan in samenspraak met relevante overheden en andere betrokken partijen, om zo eventuele negatieve effecten voor de omgeving zoveel mogelijk te beperken. Dit betreft	Ruimtegebruik	Laagvlieggebieden helikopters

		bijvoorbeeld het vermijden van specifieke gebieden die ecologisch gevoelig zijn of waar andere belangen, zoals recreatie of landbouw, in het gedrang kunnen komen. Daarnaast worden de routekeuzes voor militaire activiteiten, zoals laagvliegende helikoptervluchten, zorgvuldig gepland om risicolocaties te vermijden. Defensie waardeert de bezorgdheid van de indiener en zal de mogelijkheid voor verdere afstemming met andere overheden en betrokkenen meenemen in de verdere uitwerking van de plannen. Dit stelt ons in staat om, waar mogelijk, meer lokaal gerichte oplossingen te realiseren en de impact van de beoogde activiteiten verder te minimaliseren.		
1194	De indiener vraagt om actuele KRD/KRO-data in plaats van (te) globale CBS-cijfers, inclusief een gebiedsgerichte beoordeling per diercategorie en bedrijfstype.	Er is geen landsdekkende openbare data beschikbaar voor dieren en bedrijven in Nederland. Defensie heeft hier wel herhaaldelijk omgevraagd, maar deze niet gekregen. Daarom is de CBS-data gebruikt.	Ruimtegebruik	Laagvlieggebieden helikopters
1195	De indiener benadrukt dat de hippische sector van groot economisch belang is en dat laagvliegen het vestigingsklimaat en investeringen schaadt.	Defensie begrijpt de zorg die in de zienswijze is geuit over de mogelijke gevolgen van laagvliegende helikopters voor de hippische sector. Het economisch belang van deze sector, zeker in bepaalde regio's, is bekend. De combinatie van paardenhouderijen, sport, recreatie en toerisme vormt in veel gebieden een belangrijke pijler onder het lokale vestigingsklimaat. In de verdere uitwerking van het laagvliegbeleid, waaronder de precieze invulling van oefengebieden en vliegroutes, wordt daarom samen met medeoverheden gekeken naar de inpasbaarheid van het militaire gebruik in relatie tot bestaande economische functies, waaronder ook de hippische sector. De zorg over schade aan het vestigingsklimaat en het investeringsniveau wordt daarin meegenomen. Waar mogelijk wordt rekening gehouden met kwetsbare locaties, mits dit verenigbaar is met de operationele eisen van Defensie. Defensie waardeert het dat dit signaal in de	Ruimtegebruik	Laagvlieggebieden helikopters

		zienswijze nadrukkelijk onder de aandacht is gebracht en betrekt dit bij de vervolggesprekken in het kader van de gebiedsspecifieke uitwerking.		
1196	De indiener maakt zich zorgen over de combinatie van veel buiten gehouden paarden, nachtvluchten en toerisme, en pleit voor beperking of uitsluiting van laagvliegen in de regio Walcheren.	Defensie begrijpt de zorgen van de indiener over de mogelijke impact van laagvliegen op buiten gehouden paarden, nachtvluchten en het toerisme in de regio Walcheren. In de nota van antwoord op de NRD en in het NRD is aangegeven dat Defensie zich bewust is van de mogelijke effecten van laagvliegen op de omgeving, inclusief de rust voor dieren en de invloed op toeristische activiteiten. Laagvliegen wordt zorgvuldig gepland, waarbij wordt gekeken naar de specifieke situatie in regio's zoals Walcheren, waar veel paarden buiten worden gehouden en toerisme een belangrijke sector is. Defensie heeft geen plannen om laagvliegen in deze regio uit te sluiten, maar de activiteiten zullen wel zodanig worden gemanaged dat ze geen onaanvaardbare verstoring veroorzaken voor dieren of toeristische activiteiten. Hierbij wordt onder andere rekening gehouden met het vermijden van risicolocaties, zoals drukbezochte toeristische gebieden en gebieden met veel buiten gehouden dieren. Nachtvluchten zullen ook zorgvuldig worden gepland, waarbij wordt gekeken naar de noodzaak van de vluchten en het beperken van overlast, bijvoorbeeld door het instellen van bepaalde tijdvensters voor nachtelijke activiteiten. Verder wordt er in samenwerking met de relevante lokale overheden en betrokken partijen gekeken naar aanvullende maatregelen, bijvoorbeeld het aanpassen van vliegroutes, om de impact op de regio zo veel mogelijk te beperken. Dit kan ook inhouden dat bepaalde gebieden tijdelijk of permanent worden gemeden tijdens trainingsvluchten. Defensie waardeert de zorgen van de indiener en neemt deze mee in de verdere uitwerking van de plannen. Waar mogelijk zullen de	Ruimtegebruik	Laagvlieggebieden helikopters

		activiteiten worden aangepast om de impact op de regio Walcheren te minimaliseren en te zorgen voor een verantwoorde afstemming tussen de militaire en civiele belangen.		
1197	De indiener vraagt om vogelroutes te mijden en activiteiten te beperken in broedseizoen en kwetsbare natuur, waaronder Natura 2000-gebieden en weidevogelgebieden.	Defensie begrijpt de zorgen voor de natuur en zal niet afwijken van wet- en regelgeving die al bestaat voor laagvliegen in Nederland. (Regeling minimum VFR-vlieghoogten en VFR-vluchten buiten de daglichtperiode voor militaire vliegtuigen en helikopters.) Defensie is zich ervan bewust dat de laagvlieggebieden meerdere gebruikers kent. Op voorhand sluit Defensie delen van het gebied niet uit om te voorkomen dat het gebied onbruikbaar wordt maar houdt wel zoveel mogelijk rekening met situaties die de veiligheid van mens en dier in gevaar brengen.	Ruimtegebruik	Laagvlieggebieden helikopters
1198	De indiener wijst op aantasting van landbouwgronden, cultuurhistorie en vraagt om functionele afwegingen.	Defensie waardeert het dat via deze zienswijze aandacht wordt gevraagd voor de bescherming van landbouwgronden en cultuurhistorische waarden. In het planMER-onderzoek zijn meerdere locatievarianten onderzocht. Daarbij is gekeken naar de ruimtelijke inpassing van de militaire behoefte, met oog voor de omgeving. De effecten op onder meer natuur, landschap, gezondheid, cultuurhistorie en agrarisch gebruik zijn per variant in beeld gebracht en met elkaar vergeleken. De gekozen variant heeft, in vergelijking met andere mogelijkheden, de minste negatieve gevolgen voor de omgeving. Defensie blijft in overleg met regionale en lokale partners werken aan de verdere uitwerking. Daarbij wordt ook gekeken naar mogelijkheden om schade te beperken en waar nodig aanvullende maatregelen te treffen. Lokale inzichten en gebiedskenmerken spelen hierin een belangrijke rol.	Ruimtegebruik	Laagvlieggebieden helikopters
1199	De indiener vraagt om duidelijkheid over vliegfrequentie, tijdstippen, routes, hoogtes, landingen en cumulatieve effecten, vanwege impact op bedrijfsvoering en leefomgeving	Defensie begrijpt de zorgen en probeert zo goed als mogelijk rekening te houden met hinder die ervaren kan worden door laagvliegende helikopters. De effecten zoals deze in het planMER zijn	Ruimtegebruik	Laagvlieggebieden helikopters

	gespecificeerd per laagvlieggebied.	weergegeven zijn, waar mogelijk, al een worst-case benadering. De analyses voor laagvliegende helikopters zijn hierin ook indicatief omdat hiervoor de hoogte, snelheid, type, route, etc. erg bepalend is. Defensie kan in een vervolgfase wel mogelijk meer indicaties geven van mogelijke hinder. In de volgende fase van het NPRD wordt gezocht naar een inpassing die recht doet aan de verschillende belangen binnen het laagvlieggebied. Communicatie is daarbij een nadrukkelijk aandachtspunt. Defensie bekijkt samen met het Commando Lucht- en Ruimtestrijdkrachten en het Defensie Helikopter Commando hoe de vereisten van een laagvliegoefening en de wensen over communicatie in balans gebracht kunnen worden. Dit traject wordt in de volgende fase verder uitgewerkt.		
1200	De indiener geeft aan dat koeien en ander vee schrikken van helikopters, wat leidt tot uitbreken, verwondingen en verstoring van eet-, rust- en herkauwgedrag; herhaald laagvliegen kan bovendien leiden tot conditionering en productiedaling (zoals melk).	Defensie begrijpt de zorgen en probeert zo goed als mogelijk rekening te houden met ongemak die ervaren kan worden door laagvliegende helikopters. Het is echter niet mogelijk om op voorhand mogelijke schade aan vee te voorkomen. Defensie betreurt het als er desondanks toch sprake is van materiële schade. Indien u schade heeft naar aanleiding van het optreden van Defensie, dan kunt u een verzoek tot schadevergoeding richten aan de afdeling Claims van Defensie (https://www.defensie.nl/onderwerpen/klachten-en-schadeclaims/schade-melden). Zij zullen uw schadeclaim dan in behandeling nemen en contact met u opnemen.	Ruimtegebruik	Laagvlieggebieden helikopters
1201	De indiener maakt zich zorgen over acute schrikeffecten bij paarden door laagvliegende helikopters, met risico op valpartijen, verwondingen en gevaar voor ruiters en begeleiders; ook de dagelijkse training, wedstrijden, recreatie en het welzijn van paarden komen onder druk te staan, met potentiële schade voor bedrijven en particuliere houders.	Bij toekomstige ruimtelijke besluitvorming over concrete activiteiten en projecten die onder het Ontwerp-NPRD vallen, zal moeten worden beoordeeld wat de ruimtelijke effecten zijn van een activiteit in relatie tot andere functies. In sommige gevallen worden maatregelen genomen om die activiteiten te verminderen of te compenseren. Defensie begrijpt los	Ruimtegebruik	Laagvlieggebieden helikopters

		daarvan de zorgen en probeert zo goed als mogelijk rekening te houden met ongemak die ervaren kan worden door laagvliegende helikopters. Het is echter niet mogelijk om op voorhand mogelijke schade aan vee te voorkomen. Defensie betreurt het als er desondanks toch sprake is van materiële schade. Indien u in de toekomst schade heeft naar aanleiding van het optreden van Defensie, dan kunt u een verzoek tot schadevergoeding richten aan de afdeling Claims van Defensie (https://www.defensie.nl/onderwerpen/klachten-en-schadeclaims/schade-melden). Zij zullen uw schadeclaim dan in behandeling nemen en contact met u opnemen.		
1202	De indiener geeft een algemene zorg of bezwaar tegen het laagvliegen in de leefomgeving van de indiener en stelt dat deze in strijd is met de algemene beginselen van behoorlijk bestuur.	Defensie begrijpt de zorg van de indiener over het laagvliegen in de leefomgeving en de bezorgdheid dat dit mogelijk in strijd zou zijn met de algemene beginselen van behoorlijk bestuur. Defensie hecht grote waarde aan de zorgvuldigheid, transparantie en zorgvuldige afweging van belangen in het besluitvormingsproces. Bij het uitvoeren van militaire activiteiten, zoals laagvliegen, wordt zorgvuldig rekening gehouden met de belangen van omwonenden en de bredere leefomgeving. Het doel is altijd om de noodzaak van de activiteit te af te wegen tegen de mogelijke gevolgen voor de omgeving en om overlast zo veel mogelijk te beperken, binnen de grenzen van de geldende wet- en regelgeving. Wat betreft de beginselen van behoorlijk bestuur: Defensie volgt een transparant en zorgvuldig proces bij het vaststellen van de locaties en omstandigheden van laagvliegen. De zorgen van omwonenden worden serieus genomen en er vindt afstemming plaats met relevante overheden en andere betrokken partijen om onredelijke overlast te voorkomen. Dit proces is erop gericht om de activiteiten van Defensie zo te organiseren dat deze in lijn zijn met de	Ruimtegebruik	Laagvlieggebieden helikopters

		belangen van de lokale gemeenschap en de bredere maatschappij. Indien blijkt dat de geplande laagvliegactiviteiten onaanvaardbare overlast zouden veroorzaken, zullen waar mogelijk aanvullende maatregelen worden getroffen. Dit kan onder meer het aanpassen van vliegroutes, het beperken van vliegtijden of het instellen van beperkingen in gevoelige gebieden omvatten. Defensie waardeert de zorg van de indiener en zal deze meewegen in de verdere uitwerking van de plannen. Daarbij blijft het streven om een evenwichtige afweging te maken tussen de operationele behoeften en de belangen van de omgeving, met inachtneming van de beginselen van behoorlijk bestuur.		
1203	Paarden en/of pony's maken integraal deel uit van de leefomgeving, zowel privé als zakelijk, en negatieve impact op hun welzijn door laagvliegende helikopters heeft aantoonbare invloed op het fysieke en mentale welzijn van mensen in de regio (niet in geld uit te drukken).	Defensie begrijpt de zorgen van de sector en zal niet afwijken van wet- en regelgeving die al bestaat voor laagvliegen in Nederland. Defensie is zich ervan bewust dat de laagvlieggebieden meerdere gebruikers kent en probeert daar zoveel als mogelijk rekening mee te houden. Veiligheid voor mens en dier is daarbij belangrijk.	Ruimtegebruik	Laagvlieggebieden helikopters
1204	De indiener geeft aan dat (laag)vliegbewegingen en helikopters tot structurele geluidsoverlast leiden en verzoekt om maatregelen, beperkingen in tijd/frequentie en bescherming van gezondheid en leefkwaliteit.	Defensie staat open voor verdere afstemming met regionale partners en inwoners om lokale inzichten en zorgen mee te nemen en gezamenlijk te zoeken naar oplossingen die recht doen aan de balans tussen operationele doelen en leefkwaliteit.	Ruimtegebruik	Laagvlieggebieden helikopters
1205	Indiener stelt dat de huidige rigide beperkingen voor ballonvaart en/of andere luchtsport in GLV-gebieden leiden tot onnodig verlies aan vliegmogelijkheden zonder militair nut, in strijd is met het evenredigheidsbeginsel en gebrek aan het zorgvuldigheidsbeginsel. Verzoekt het ministerie om de regelgeving aan te passen in lijn met het principe van gedeeld luchtruimgebruik, zodat civiele luchtsport mogelijk blijft wanneer Defensie niet actief is.	Uw zienswijze heeft Defensie inzicht gegeven dat de belangen van met name de civiele ballonvaart mogelijk onevenredig worden geraakt. In het planMER zijn de effecten onvoldoende geduid. Defensie gaat na besluitvorming graag in gesprek met de sector om samen te kijken hoe beide functies ruimte kunnen krijgen.	Ruimtegebruik	Laagvlieggebieden helikopters
1206	Indiener stelt dat schade als gevolg van defensieactiviteiten niet als ondernemersrisico mag worden beschouwd en	Ruimte in Nederland is schaars. Middels het planMER-onderzoek is onderzocht wat de mogelijke effecten per	Ruimtegebruik	Laagvlieggebieden helikopters

	volledig, ruimhartig en transparant moet worden vergoed, inclusief indirecte schade, en verzoekt om landelijke afspraken met vooraf vastgestelde eenheidsprijzen per gewas, een goed functionerende klachtenlijn en overleg over een passende schadevergoedingssystematie.	behoefte zijn. Mede op basis daarvan is gekozen voor het huidig voorkeursalternatief. Bij het ontplooien van activiteiten probeert Defensie zo min mogelijk overlast op de leefomgeving te geven. Vanwege de schaarse ruimte binnen Nederland is het helaas niet altijd mogelijk voor Defensie om volledig effectloos te opereren. Dit geldt niet alleen voor Defensie, maar ook voor andere ruimtelijke ontwikkelingen, zoals de industrie. Middels een nauwkeurig planMER-onderzoek en zorgvuldige afweging en afstemming met andere ministeries en medeoverheden is gekomen tot het huidige voorkeursalternatief. Defensie houdt daarnaast rekening met bestaande functies en activiteiten. Het is daarom niet mogelijk om een schadevergoedingssystematiek op voorbaat op te stellen. Indien u schade heeft naar aanleiding van het optreden van Defensie, dan kunt u een verzoek tot schadevergoeding richten aan de afdeling Claims van Defensie (https://www.defensie.nl/onderwerpen/klachten-en-schadeclaims/schade-melden). Zij zullen uw schadeclaim dan in behandeling nemen en contact met u opnemen		
1207	De indiener vraagt aandacht voor de impact van Defensieoefeningen op melkveebedrijven, die voor certificering en duurzaamheid verplicht zijn hun vee een minimum aantal uren te weiden. Door weersomstandigheden is dit al een uitdaging; extra beperkingen door oefeningen kunnen dit verder bemoeilijken. De indiener vraagt of Defensie hierover overleg heeft gehad met LTO Noord en zuivelorganisaties, en of er afspraken zijn gemaakt met zuivelfabrieken dat gemiste weidedagen door oefeningen toch meetellen voor de weidepremie en duurzaamheidstoeslag. Heldere afstemming vooraf is cruciaal om benadeling van melkveehouders te voorkomen.	Dank voor uw zienswijze. Defensie begrijpt de zorgen van de sector en zal niet afwijken van wet- en regelgeving die al bestaat voor laagvliegen in Nederland. Defensie is zich ervan bewust dat de laagvlieggebieden meerdere gebruikers kent en probeert daar zoveel als mogelijk rekening mee te houden. Defensie is inderdaad in gesprek met vertegenwoordigers van de agrarische sector.	Ruimtegebruik	Laagvlieggebieden helikopters
1208	De indiener verzoekt om het stedelijk gebied en de dorpskernen uit het laagvlieggebied	Defensie begrijpt de zorg over het opnemen van stede-	Ruimtegebruik	Laagvlieggebieden helikopters

	te halen. Tijdens toelichtingen en webinars is immers aangegeven dat het niet de bedoeling is om boven deze gebieden te oefenen. Het opnemen van deze zones in het laagvlieggebied is daarom onnodig en zorgt voor onduidelijkheid.	lijke gebieden en dorpskernen in het laagvlieggebied. Tijdens toelichtingen en webinars is inderdaad aangegeven dat oefeningen boven deze gebieden niet de bedoeling zijn. Het opnemen van deze zones in het laagvlieggebied dient om de grenzen van het oefengebied duidelijk te markeren en om operationele flexibiliteit te waarborgen. Dit voorkomt dat onverwachte situaties ontstaan bij het uitvoeren van oefeningen in aangrenzende gebieden. Desondanks blijft Defensie zich houden aan de uitgangspunten om niet boven stedelijke gebieden en dorpskernen te oefenen. De inrichting van het laagvlieggebied gebeurt met oog voor duidelijkheid en veiligheid voor omwonenden. Defensie blijft het overleg met regionale partners voortzetten om eventuele onduidelijkheden weg te nemen en samen te zorgen voor heldere communicatie richting bewoners en gemeenten.		
1209	De indiener wijst erop dat paarden als vluchtdieren bij paniek instinctief door omheiningen vluchten, met mogelijk ernstige gevolgen. Helikopters veroorzaken grote stress bij dieren. Tot verbazing van de indiener wordt het kustgebied ontzien vanwege verstoring van (broed)vogels en toerisme, terwijl gehouden dieren zoals paarden minder bescherming lijken te krijgen. Dit wordt als onevenwichtig ervaren.	Defensie begrijpt de zorgen van de sector en zal niet afwijken van wet- en regelgeving die al bestaat voor laagvliegen in Nederland. Defensie is zich ervan bewust dat de laagvlieggebieden meerdere gebruikers kent en probeert daar zoveel als mogelijk rekening mee te houden. Veiligheid voor mens en dier is daarbij belangrijk.	Ruimtegebruik	Laagvlieggebieden helikopters
1210	De indiener geeft aan dat bestaand 'dubbelgebruik' niet betekent dat bij intensivering van Defensiegebruik geen conflicten ontstaan, denkt graag mee over optimaal toeristisch/recreatief medegebruik en adviseert Defensie hiervoor een budget beschikbaar te stellen.	Defensie waardeert de betrokkenheid bij het NPRD. In de volgende fase van dit proces, zullen nadere details verder worden uitgewerkt en zoekt Defensie naar de best mogelijke oplossingen. Indien dan ook weer participatie plaatsvindt, dan wordt dat aangekondigd.	Ruimtegebruik	Laagvlieggebieden helikopters
1211	De indiener is bezorgd over schade aan waterkeringen en de daaropvolgende effecten op de waterveiligheid. De indiener vraagt om laagvliegactiviteiten langs de kustlijn te beperken.	Defensie begrijpt de zorg over mogelijke schade aan waterkeringen en de gevolgen die dit kan hebben voor de waterveiligheid. Waterkeringen vormen een vitale schakel in de bescherming van ons land tegen overstromingen. Deze infrastructuur	Water	Laagvlieggebieden helikopters

		vraagt om zorgvuldige omgang, ook bij de uitvoering van militaire oefenactiviteiten. Laagvliegactiviteiten van helikopters vinden plaats binnen kaders die zijn afgestemd op veiligheid en het voorkomen van schade aan mens, dier en infrastructuur. Daarbij houdt Defensie waar mogelijk rekening met kwetsbare elementen in het landschap, waaronder waterkeringen, duinen en dijken. Het verzoek om laagvliegen langs de kustlijn te beperken, wordt meegenomen in de nadere gebiedsspecifieke uitwerking van het beleid. In die fase wordt, samen met betrokken partijen zoals waterschappen en kustgemeenten, bekeken of aanvullende maatregelen of beperkingen nodig en haalbaar zijn, zonder de operationele doelstellingen van Defensie in gevaar te brengen. De zienswijze levert een belangrijke bijdrage aan dit proces. Defensie stelt het op prijs dat deze zorg onder de aandacht is gebracht en neemt het punt mee in het verdere overleg over een zorgvuldige ruimtelijke inpassing van militaire activiteiten.		
1212	De indiener vraagt of drinkwaterbeschermingsgebieden vermeden kunnen worden om vervuiling van schoon water te voorkomen.	Defensie begrijpt het belang van schoon drinkwater en de zorgen over mogelijke vervuiling. Drinkwaterbeschermingsgebieden zijn cruciaal voor de volksgezondheid. Het is goed om hierover duidelijkheid te geven. Defensie houdt zich aan de geldende regels voor laagvliegen met helikopters. Drinkwaterbeschermingsgebieden worden in de luchtvaartregelgeving niet genoemd als verboden zones voor laagvliegen. Er gelden wel algemene natuur- en milieuregels, zoals vergunningen op grond van de Wet natuurbescherming voor Natura 2000-gebieden, maar er is geen specifieke verbodsbepaling voor drinkwatergebieden.	Water	Laagvlieggebieden helikopters

5.1.12 XII Helikopterlandingsplaatsen

ID	Samengevatte vraag	Antwoord	Hoofdthema	Ruimtebehoefte
1213	De indiener maakt zich zorgen over schrikreacties bij gehouden dieren (vee, paarden) door helikoptergeluid en -bewegingen, geeft aan dat dit leidt tot overlast en waardevermindering, en wijst op extra verkeersbewegingen (zwaar verkeer) en afleiding door helikopters waardoor verkeersveiligheid in het geding komt.	Defensie begrijpt de zorg dat schrikreacties bij dieren kunnen leiden tot overlast en schade. In het planMER-onderzoek is gekeken naar de effecten van helikoptergebruik op de omgeving. Onder andere op dieren. Waar mogelijk worden routes aangepast en wordt laagvliegen vermeden in de buurt van gevoelige locaties. Mocht er schade ontstaan dan kunnen mensen deze melden bij het Dienstencentrum Juridische Dienstverlening. Ook houdt Defensie bij het plannen van oefeningen rekening met verkeersveiligheid en probeert hinder zoveel mogelijk te beperken door afstand te houden t.o.v. grote wegen. Deze punten worden verder uitgewerkt in het vervolg met betrokken gemeenten en provincies.	(Rijks)Raakvlakken	Helikopterlandingsplaatsen
1214	De indiener stelt voor om binnen de Gebiedssamenwerking A–Z het acceptabele aantal vliegbewegingen expliciet te bepalen en vraagt Defensie dit actief en op korte termijn in te brengen om groene kwaliteiten te behouden of te versterken.	Op ieder oefenterrein zijn specifieke gebieden aangewezen waar flexibel geland kan worden met helikopters. Bij de verdere uitwerking van de helikopterlandingsplaatsen op de oefenterreinen Leusderheide en Vlasakkers zal zoveel als mogelijk rekening wordt gehouden met aanwezige natuurwaarden op die terreinen maar (beperkte) effecten op natuur door helikopterlandingen op voorhand niet zijn uit te sluiten. Defensie legt het aantal vliegbewegingen binnen een bandbreedte vast.	(Rijks)Raakvlakken	Helikopterlandingsplaatsen
1215	De indiener vraagt zich af of keuzevrijheid in aan- en uitvliegroutes een bedreiging vormt voor Terlet en verzoekt om goede operationele afspraken om conflicten met civiele (zweef)vliegactiviteiten te voorkomen.	Defensie begrijpt de zorg over het gebruik van aan- en uitvliegroutes in de omgeving van Terlet. Het is belangrijk dat militair en civiel luchtgebruik veilig en goed op elkaar afgestemd zijn. Defensie werkt samen met betrokken vliegclubs en luchtvaartautoriteiten aan duidelijke afspraken. Deze afstemming is onderdeel van het verdere uitwerkingsproces en gebeurt in overleg met de betrokken partijen.	(Rijks)Raakvlakken	Helikopterlandingsplaatsen
1216	De indiener geeft aan dat een toename van vliegbewegingen leidt tot extra geluidsbelasting	De Kemmer is niet expliciet meegenomen omdat deze	(Rijks)Raakvlakken	Helikopterlandingsplaatsen

	en vraagt om aantoonbaar mee te nemen dat woningbouwontwikkeling De Kemmer (fase 1 en 2) in de modellen/afwegingskaders is verwerkt.	buiten de gehanteerde bufferafstand ligt van de helikopterlandingsplaats. Er kan wel enige mate van hinder ontstaan door meer helikopervluchten naar de landingsplaats toe, maar hiervoor zijn geen vaste routes.		
1217	De indiener geeft aan dat aan de noord- en noordoostzijde van de Vrachelse Heide woonwijken aanwezig zijn en uitbreiding is voorzien, met bijbehorende gevoeligheid voor geluid en hinder, wat extra zorg vraagt in de afweging.	In het planMER is inzichtelijk gemaakt welke geluidsgevoelige objecten en infrastructuur zich bevindt rondom het oefenterrein dat heeft geresulteerd in de aangewezen locatie (geel gekleurd gebied) waarbinnen helikopters mogen landen die rekening houd met de bebouwde gebieden ten noorden en noord oosten.	(Rijks)Raakvlakken	Helikopterlandingsplaatsen
1218	De indiener geeft aan dat de helikopterlandingsplaats Vijf Eiken zeer nabij woonwijk Dorst-Oost ligt (≈270 m), dat in de stukken de nabijheid van dorpskern Dorst onvoldoende is benoemd en stelt dat een 400 m-geluidsbuffer niet is toegepast; verzoekt om betere locatieafweging en bescherming van het woongebied.	In het planMER is inzichtelijk gemaakt welke geluidsgevoelige objecten en infrastructuur zich bevindt rondom het oefenterrein. Dat heeft geresulteerd in de aangewezen locatie (geel gekleurd gebied) waarbinnen helikopters mogen landen. Hierbij is rekening gehouden met de bebouwde gebieden zoals ook Dorst oost wat op grote afstand ligt.	(Rijks)Raakvlakken	Helikopterlandingsplaatsen
1219	De indiener maakt zich zorgen over de verruiming van vliegbewegingen (van 400 naar max. 3.500) op Beekhuizerzand binnen Natura 2000 Veluwe, wijst op bijzondere ecologische/archeologische waarden en nabijheid van toekomstige woningbouw Hierden, en vraagt om zorgvuldige heroverweging.	Defensie begrijpt de zorgen over de verruiming van vliegbewegingen op het Beekhuizerzand. In het planMER en NPRD is inzichtelijk gemaakt welke geluidsgevoelige objecten en infrastructuur zich bevindt rondom het oefenterrein Dat heeft geresulteerd in de aangewezen locatie waarbij afstand wordt gehouden tot de uitbreiding van Hierden. De impact op de ecologische en archeologische waarden zullen in de vergunningsaanvraag verder worden onderzocht	(Rijks)Raakvlakken	Helikopterlandingsplaatsen
1220	De indiener stelt dat zonder formele aanwijzing, volledig luchtvaartveiligheidsonderzoek en Passende Beoordeling de functieverandering (grootschalige luchtvaartactiviteiten gecombineerd met artillerie) binnen Natura 2000 juridisch onhoudbaar is.	Defensie begrijpt de zorg over juridische houdbaarheid en bescherming van Natura 2000-gebieden. Het is belangrijk dat alle stappen zorgvuldig en volgens de wet worden uitgevoerd. In het planMER is onderzocht wat nodig is om vliegbewegingen voor helikopters uit te breiden. Daarbij zijn de effecten van verschillende alternatieven beoordeeld en ingedeeld op basis van het aantal vliegbewegingen. Na vaststelling van het NPRD krijgt deze uitbreiding een juridische basis	(Rijks)Raakvlakken	Helikopterlandingsplaatsen

		via een luchthavenregeling. Dit is een ministeriële regeling die na besluitvorming wordt opgesteld. Daarnaast volgt aanvullend onderzoek om de effecten op natuurwaarden verder te onderbouwen. Deze onderzoeken zijn nodig voor vergunningverlening.		
1221	De indiener geeft aan dat in de eigen omgeving de lasten toenemen, terwijl de lusten (bijv. 5.600 woningen op voormalig Marinevliegkamp Valkenburg -> Valkenhorst) elders (Randstad) terechtkomen; plaatst dit in het kader van cumulatie en regionale balans.	Binnen het planMER is het aspect cumulatie op programmaniveau beschouwd. Hierbij streeft Defensie naar een goede verdeling van haar activiteiten over het land. Regionale verschillen zijn echter niet uit te sluiten, gezien de verschillen in karakteristiek en beschikbare ruimte tussen verschillende regio's. Bij de verdere uitwerking van de behoeftes zal aandacht zijn voor cumulatieve effecten van behoeftes in elkaars nabijheid.	(Rijks)Raakvlakken	Helikopterlandingsplaatsen
1222	De indiener merkt op dat de impact op de helikopterlandingsplaats Waalsdorpervlakte en de aanvliegroutes nog niet is uitgewerkt. Ondanks het handhaven van het maximum van 150 vliegbewegingen, zijn mogelijke effecten zoals geluidsoverlast en aantasting van Natura 2000-gebieden zorgpunten. De indiener verzoekt betrokken te worden bij de verdere uitwerking	Na vaststelling van het NPRD krijgt deze uitbreiding een juridische basis via een luchthavenregeling. Dit is een ministeriële regeling die na besluitvorming wordt opgesteld. Daarnaast volgt aanvullend onderzoek om de effecten op natuurwaarden verder te onderbouwen. Deze onderzoeken zijn nodig voor vergunningverlening.	(Rijks)Raakvlakken	Helikopterlandingsplaatsen
1223	De indiener maakt bezwaar tegen de stapeling van activiteiten en vraagt om spreiding van overlast.	Defensie begrijpt de zorg over stapeling van activiteiten en de wens tot spreiding van overlast. In het planMER is onderzocht of landingen mogelijk zijn op de voorgenomen locaties. Door het aanwijzen van de verschillende landingsplaatsen, wordt deze overlast ook verspreid.	Algemene zienswijze	Helikopterlandingsplaatsen
1224	De indiener stelt dat de MER/onderbouwing onvolledig is en vraagt om aanvullend, onafhankelijk onderzoek. Enkele voorbeelden zijn: - Er wordt geen melding gemaakt van het intensieve recreatieve gebruik van de locatie. - Er wordt geen melding gemaakt van de direct naastgelegen golfbaan. - Er wordt geen melding gemaakt van de direct naastgelegen vergunde pluktuin/theetuin met zeer kwetsbare gewassen (schadelijke luchtverplaatsing). - De planMER beoordeelt de recreatieve	Het planMER en NPRD gaat om de locatiekeuze en hierbinnen keuze tussen alternatieven. Concrete uitwerking vindt plaats in de vervolgfase. Na vaststelling van het NPRD krijgt deze uitbreiding een juridische basis via een luchthavenregeling. Dit is een ministeriële regeling die na besluitvorming wordt opgesteld. Daarnaast volgt aanvullend onderzoek om de effecten op natuurwaarden verder te onderbouwen. Deze onderzoeken zijn nodig voor vergunningverlening. Hoewel	Algemene zienswijze	Helikopterlandingsplaatsen

	belasting louter op basis van wandelbewegingen en overnachtingen binnen een bepaalde straal van het terrein. Het houdt geen rekening met andere vormen van recreatie (in dit gebied intensief) en kan daarom geen graadmeter zijn voor de belasting op de recreatie. - Er is geen onderzoek gedaan naar de kwetsbare natuur ter plekke en beschermde diersoorten. - Er wordt geen melding gemaakt van de dubbelfunctie van de locatie, namelijk een vernietigingslocatie (ploflocatie) die, tegen de regels in, gebruikt wordt voor 3 gemeenten (Lochem, Bronckhorst en Zutphen). - Er wordt geen rekening gehouden met cumulatie van effecten, dubbelfuncties en de aanzuigende intensiverende werking van een helikopterlandingsplaats. - Er wordt geen rekening gehouden met het feit dat het gebied tevens in een beoogd laagvlieggebied ligt. - Er worden geen gegevens gedeeld van piekbelasting geluid van helikopters (>100 dB).	al de genoemde onderwerpen zijn behandeld in het plan-MER, zal in de vervolgprocedure - als meer details bekend zijn - nadere analyses voor uitgevoerd worden.		
1225	De indiener maakt zich zorgen over geluidsbelasting, trillingen en hinder. De indiener merkt op dat trillingen niet in het onderzoek zijn meegenomen, maar verwacht hier wel negatieve effecten van.	Bij de verdeling van type helikopters, frequentie, routes kan dit aspect beter meegenomen worden. Dit vindt plaats in een vervolgfase. Wel is in het MER het volgende aangegeven: Helikopterverkeer kan trillingen veroorzaken. Het effect op trillingen hangt grotendeels samen met de effecten op geluid. Als de geluidbelasting toeneemt, neemt ook de (kans op) trillingshinder toe. Trillingen en lage tonen kunnen leiden tot rattle noise. Rattle noise is rammelend geluid in een woning veroorzaakt door trillingen of geluid met lage tonen. Letterlijk vertaald betekent rattle noise: geluid veroorzaakt door rammelen. Geluid dus dat ontstaat wanneer meubilair in beweging komt of servies trilt. En waardoor ramen rammelen en deuren klapperen. Omdat geluid een vorm van trillingen is, wordt voor trillingshinder gekeken naar de hogere geluidbelastingsklassen (> 65 dB). De locaties worden beoordeeld aan	Algemene zienswijze	Helikopterlandingsplaatsen

		de hand van de te verwachten trillingshinder. Deze >65 dB is wel beschouwd.		
1226	De indiener wijst op onevenredige belasting rondom Langenboom/Reek/Schaijk. van het springterrein en de F-35 van vliegbasis Volkel.	Defensie begrijpt de zorg over de cumulatie van militaire activiteiten rond oefenterrein Langenboom en Springterrein Schaijk. Dit is een belangrijk aandachtspunt. Mede daarom is in het NPRD opgenomen dat voor deze oefenterrein tot maximaal 150 vliegbewegingen per jaar zijn onderzocht. Na vaststelling van het NPRD wordt op basis van natuurwetgeving nader bepaald hoeveel vliegbewegingen daadwerkelijk mogelijk zijn.	Algemene zienswijze	Helikopterlandingsplaatsen
1227	De indiener vraagt om weging van cumulatie van (militair vliegverkeer) waaronder Gilze-Rijen en Oirschot	In het planMER is naar cumulatie van activiteiten gekeken, maar is geen rekenkundige cumulatie te berekenen op deze afstanden tussen Gilze en Oirschot. Dit neemt niet weg dat hier periodiek wel hinder door ervaren kan worden.	Algemene zienswijze	Helikopterlandingsplaatsen
1228	De indiener vraagt om een luchthavenregeling met harde limieten en handhaving.	De helikopterlandingsplaatsen van Defensie worden qua gebruik begrensd door de regels die in zogenaamde luchthavenregelingen zijn opgenomen. In deze luchthavenregelingen wordt een maximumaantal vliegtuigbewegingen opgenomen. Daaraan moet Defensie zich houden. Ook zijn in luchthavenregelingen de tijden opgenomen waarbinnen gevlogen mag worden om de overlast voor de omgeving te beperken.	Algemene zienswijze	Helikopterlandingsplaatsen
1229	De indiener vraagt duidelijkheid over aanvliegroutes en definities/aantallen (VTB vs. landingen).	Er zijn geen vaste routes van en naar de militaire oefenterreinen met een helikopterlandingsplaats. Een vliegtuigbeweging is een start of een landing. Wanneer een helikopter dus komt landen en weer vertrekt zijn dat 2 vliegtuigbewegingen.	Algemene zienswijze	Helikopterlandingsplaatsen
1230	De indiener vraagt om analyse van uitstoot, fijnstof en stikstof.	Dit is in het planMER op hoofdlijnen meegenomen bij het beoordelen van de haalbaarheid van de locaties. Bij de verdeling van type helikopters, frequentie en routes kan dit concreter worden onderzocht en eventuele mitigerende maatregelen worden ingezet. Dit vindt plaats in een vervolgfase.	Algemene zienswijze	Helikopterlandingsplaatsen

1231	De indiener vraagt om transparantie van data en onafhankelijke contra-expertise.	De gebruikte data en rapporten zijn openbaar en onafhankelijk opgesteld. De gehele planMER, incl. aanvullende onderzoeken is openbaar via de site van Defensie.	Algemene zienswijze	Helikopterlandingsplaatsen
1232	De indiener stelt monitoring en een herzieningsmoment (uiterlijk 2027) voor.	Er is reeds sprake van monitoring. De vliegtuigbewegingen worden door de bemanningen van de helikopters na de vlucht geregistreerd. De Militaire Luchtvaart Autoriteit (MLA) handhaaft op deze aantallen. Aangezien eerst nog de vergunningen verkregen moeten worden is 2027 geen realistisch moment voor nieuwe landingsplaatsen.	Algemene zienswijze	Helikopterlandingsplaatsen
1233	De indiener betwist nut en noodzaak/proportionaliteit.	Defensie begrijpt de vraag naar nut en noodzaak van de uitbreiding en de keuze. In het planMER en in de Notitie Reikwijdte en Detailniveau is gemotiveerd waarom uitbreiding nodig is. Defensie heeft meer trainingslocaties en mogelijkheden voor helikopterlandingen nodig om inzetbaar te blijven. De behoefte van circa 24.000 vliegbewegingen per jaar is noodzakelijk om de geoefendheid op peil te houden. Dit aantal is gebaseerd op operationele eisen. Zonder deze capaciteit kan Defensie haar taken in een veranderende veiligheidsomgeving niet uitvoeren.	Algemene zienswijze	Helikopterlandingsplaatsen
1234	De indiener constateert dat het Ontwerp-NPRD en het planMER inconsistent zijn in de gebruikte eenheden voor het maximumgebruik van OT Het Groote Veld. Waar het planMER spreekt over "vliegbewegingen", hanteert het Ontwerp-NPRD de term "helikopterlandingen". Tijdens de inloopavond op 10 juni jl. heeft Defensie bevestigd dat het om vliegbewegingen gaat. De indiener dringt er dan ook op aan dat deze terminologische discrepantie wordt gecorrigeerd in het Ontwerp-NPRD, zodat de beleidsmatige kaders helder en eenduidig zijn en misverstanden worden voorkomen.	Dit wordt aangepast.	Algemene zienswijze	Helikopterlandingsplaatsen
1235	De indiener maakt zich zorgen over de effecten van een helikopterlandingsplaats op natuurwaarden en op woningen en omliggende bedrijven bij Havelte Oost en verzoekt de locatie te heroverwegen.	De locatie wordt niet heroverwogen, maar in de vervolgfase wordt op basis van het nu ruim geselecteerde gebied en nadere analyses de hinder zoveel mogelijk be-	Algemene zienswijze	Helikopterlandingsplaatsen

	Mocht dat niet zo zijn dan is het verzoek om de hinder zo veel als mogelijk te voorkomen.	perkt. Hiervoor is in het gebied nog voldoende ruimte aanwezig.		
1236	De indiener vraagt om bij de beoordeling van de helikopterlandingsplaats Arnhemse Heide de cumulatie met andere functies in de regio (Deelen, dirtstrip) in beeld te brengen en af te zien van intensivering van de helikopterlandingsplaatsen.	De locatie wordt niet heroverwogen, maar in de vervolgfase wordt op basis van het nu ruim geselecteerde gebied en nadere analyses de hinder zoveel mogelijk beperkt. Hiervoor is in het gebied nog voldoende ruimte aanwezig. Cumulatie is op hoofdlijnen in hoofdstuk zeven van planMER deel B in beeld gebracht. In een vervolgfase kan dit nader onderzocht worden.	Algemene zienswijze	Helikopterlandingsplaatsen
1237	De indiener wijst erop dat in deel B van het Milieueffectrapport, in de tabel op pagina 59, wordt aangegeven dat er bij oefenterrein Het Groote Veld relatief veel aandachtspunten zijn voor het gebruik als helikopterlandingsplaats, en verzoekt om een nadere toelichting op welke specifieke aandachtspunten dit betreft.	Uit het planMER blijkt dat voor OT Het Groote Veld aandachtspunten zijn op het gebied van beschikbaar open terrein, aanwezige natuurwaarden (o.a. NNN) en nabijheid van woningen en recreatieterreinen. Voor Het Groote Veld is daarom ook een beperkte aantal landingen (<150) voorzien. Na vaststelling van het NPRD krijgt deze uitbreiding een juridische basis via een luchthavenregeling. Dit is een ministeriële regeling die na besluitvorming wordt opgesteld. Daarnaast volgt aanvullend onderzoek om de effecten op natuurwaarden verder te onderbouwen. Deze onderzoeken zijn nodig voor vergunningverlening.	Algemene zienswijze	Helikopterlandingsplaatsen
1238	De indiener stelt dat het uitgangspunt om alle helikopterlandingsplaatsen mee te nemen in de besluitvorming, tenzij de impact op de fysieke leefomgeving dit verhindert, innerlijk tegenstrijdig is, omdat er geen onderzoek is gedaan naar die impact, waardoor uitsluiting van locaties feitelijk onmogelijk is en het planMER daarmee ongeloofwaardig en slechts voor de vorm is opgesteld.	Bij de beoordeling van helikopterlandingsplaatsen is in het planMER onderzocht wat de effecten op de fysieke leefomgeving zijn. Deze effectbeoordeling is gebruik om binnen de geselecteerde oefengebieden te bepalen welke plekken geschikt zijn voor helikopterlandingen. Hierbij is onder andere gekeken naar cultuurhistorische waarden, natuur, hinder voor aanwezige woningen en openheid van het landschap. Op basis hiervan zijn de buitenste grenzen van de helikopterlandingsplaatsen bepaald en kunnen deze in een vervolgfase met meer detailonderzoek aangescherpt worden. Hierbij is vanwege de impact op de omgeving voor sommige helikopterlandingsplaat-	Algemene zienswijze	Helikopterlandingsplaatsen

		sen het aantal beoogde landingen als minder hoog aanbevolen. Het planMER heeft dus via een trechtering met behulp van de impact op de fysieke leefomgeving per potentieel helikopterlandingsgebied kansrijke alternatieven bepaald.		
1239	De indiener stelt dat de locatiekeuze voor een nieuwe helikopterlandingsplaats nabij OT Vijf Eiken niet zorgvuldig is onderbouwd, omdat niet is toegelicht waarom de bestaande vergunde landingsplek ongeschikt is — op slechts 5 km afstand in plaats van de vermelde 6 km (zie tabel 4.1)	Defensie is nu gebonden aan concrete coördinaten voor helikopterlandingen. Deze geven een te beperkte mogelijkheid goed te kunnen trainen en oefenen. Naast verruiming (dus in grotere gebieden in plaats van op een specifieke coördinaat) is ook verbreding naar in principe alle oefenterreinen van Defensie wenselijk. Dit in het kader van gezamenlijk oefenen. Daarom is ook naar andere oefenterreinen gekeken. De locatie op de Vijf Eiken is gelimiteerd door de aard van de omgeving die het niet goed mogelijk maakt hier veel landingen in een groter gebied te accommoderen	Algemene zienswijze	Helikopterlandingsplaatsen
1240	De indiener erkent de behoefte van Defensie aan uitbreiding van oefenruimte in het licht van de huidige geopolitieke situatie, maar stelt dat het beoogde gebruik van de Langenboomse bossen voor laagvliegverkeer, helikopterlandingen en graafoefeningen met mogelijk explosieven een fundamenteel andere en zwaardere belasting vormt dan het historische gebruik als schietterrein, en daarom afzonderlijk en zorgvuldig beoordeeld moet worden.	Defensie begrijpt de zorg over de druk op maatschappelijke voorzieningen en de specifieke belasting van de Langenboomse bossen. De huidige geopolitieke situatie maakt een sterker defensieapparaat noodzakelijk. Voor het oefenterrein Langenboom en in de directe omgeving zijn in het ontwerp van het NPRD meerdere behoeften opgenomen. Voor helikopterlandingsplaatsen geldt dat na vaststelling van het NPRD aanvullend onderzoek plaats zal vinden. Dit onderzoek richt zich op effecten op natuur en maakt deel uit van het vergunningstraject.	Algemene zienswijze	Helikopterlandingsplaatsen
1241	De indiener maakt zich zorgen over de zeer negatieve impact van helikopterlandingen op de bodemkwaliteit en de soortenrijkdom in het gebied.	Defensie houdt rekening met de effecten op de bodemkwaliteit en streeft, in samenwerking met andere overheden en terreinbeherende organisaties, naar gezonde bodems op al haar terreinen. Gezonde bodems zijn ook voor Defensie van belang voor het ontplooien van defensieactiviteiten. Daarnaast dragen gezonde bodems optimaal bij aan de sponswerking en doelen op het gebied van biodiversiteit. Bij de locatiespecifieke uitwerking van het	Bodem	Helikopterlandingsplaatsen

		NPRD en de verdere implementatie van deze activiteit zal dit aspect dan ook expliciet worden meegenomen.		
1242	De indiener maakt zich zorgen over de milieuhygiënische bodemkwaliteit door de frequente helikopterlandingen.	Defensie houdt rekening met de effecten op de bodem en streeft, in samenwerking met andere overheden en terreinbeherende organisaties, naar gezonde bodems op al haar terreinen. Gezonde bodems zijn ook voor Defensie van belang voor het ontplooien van defensieactiviteiten. Daarnaast dragen gezonde bodems optimaal bij aan de sponswerking en doelen op het gebied van biodiversiteit. Bij de locatiespecifieke uitwerking van het NPRD en de verdere implementatie van deze activiteit zal dit aspect dan ook expliciet worden meegenomen en zullen de effecten van deze activiteit explicieter in kaart worden gebracht.	Bodem	Helikopterlandingsplaatsen
1243	De indiener stelt voor structurele monitoring van geluid, vliegbewegingen en effecten met onafhankelijke rapportages, duidelijke handhaving en maatregelen bij overschrijding. De indiener stelt voor de resultaten (half)jaarlijks openbaar te maken, dit te evalueren met participatie en maatregelen te treffen bij overschrijdingen.	Defensie bedankt de indiener voor de zienswijze. Er is reeds sprake van monitoring: De vliegtuigbewegingen worden door de bemanningen van de helikopters na de vlucht geregistreerd. De Militaire Luchtvaart Autoriteit (MLA) handhaaft op deze aantallen. Defensie onderzoekt of en hoe de monitoring verdere uitgewerkt moet worden.	Defensie specifiek	Helikopterlandingsplaatsen
1244	De indiener vraagt om afstemming met gemeentes bij de uitwerking en vroegtijdige informatie en goede communicatie, bijvoorbeeld met een alarmketen per sms/e-mail voor geplande (laag)vliegactiviteiten.	Na vaststelling van het NPRD krijgt deze uitbreiding een juridische basis via een luchthavenregeling. Dit is een ministeriële regeling die na besluitvorming wordt opgesteld. Daarnaast volgt aanvullend onderzoek. Deze onderzoeken zijn nodig voor vergunningverlening. Defensie onderzoekt in hoeverre het mogelijk is om het gebruik in de laagvlieggebieden te communiceren.	Defensie specifiek	Helikopterlandingsplaatsen
1245	De indiener maakt zich zorgen over paniekreacties bij paarden en andere dieren door laagvliegende of landende helikopters, met risico op ongevallen en letsel; zij vragen om preventieve maatregelen zoals bufferzones, stevig hekwerk en het vermijden van kwetsbare momenten.	Defensie begrijpt de zorgen over mogelijke paniekreacties bij paarden en andere dieren door laagvliegende of landende helikopters. Ook het risico op ongevallen en letsel is een belangrijk aandachtspunt. Deze zorgen worden serieus meegenomen. Er zijn geen vaste routes van en naar militaire oefenterreinen	Defensie specifiek	Helikopterlandingsplaatsen

		met een helikopterlandingsplaats. Piloten houden zoveel mogelijk rekening met de omgeving. Zij volgen regels voor veilige vlieghoogten en vluchten. Deze regels zijn bedoeld om veiligheid te waarborgen en hinder te beperken.		
1246	De indiener vraagt zich af hoe aanvlieg- en wegvliegroutes en mogelijke circuits worden gekozen en verzoekt om route-optimalisatie om woonkernen, stilte- en natuurgebieden te ontzien, en deze routes in de MER en besluitvorming te borgen.	Defensie begrijpt de zorgen over mogelijke hinder door aanvlieg- en wegvliegroutes en het verzoek om deze routes zo te kiezen dat woonkernen, stiltegebieden en natuur zoveel mogelijk worden ontzien. Deze punten zijn belangrijk en worden meegenomen. In het planMER is onderzocht hoe de uitbreiding van helikopterlandingsplaatsen kan plaatsvinden. De juridische uitwerking gebeurt via luchthavenregelingen. Deze regelingen worden opgesteld in de fase na definitieve besluitvorming. Daarbij wordt afgestemd met bevoegde gezagen. Er zijn op dit moment geen vaste routes van en naar militaire oefenterreinen met een helikopterlandingsplaats. Piloten houden zoveel mogelijk rekening met de omgeving en volgen regels voor veilige vlieghoogten en vluchten. Deze regels zijn bedoeld om veiligheid te waarborgen en hinder te beperken. De effecten op natuur worden na vaststelling van het NPRD verder onderzocht. Dit onderzoek is mede bepalend voor het uiteindelijke aantal vliegbewegingen en de voorwaarden waaronder deze plaatsvinden.	Defensie specifiek	Helikopterlandingsplaatsen
1247	De indiener betwijfelt de onderbouwing van de groei (bijv. 24.000 landelijk, 9.400/8.500 regionaal), vraagt om meer duidelijkheid over de aantallen (inclusief duidelijkheid over wat een \"vliegbeweging\" inhoudt) en impact daarvan, en stelt voor aantallen te maximeren, realistischer te onderbouwen of terug te brengen tot lagere plafonds per locatie, bijvoorbeeld voor locaties Arnhemse Heide, Stroese Zand, Regte Heide, Vrachelse Heide, Ermelosche Heide en Garderense Veld. Voor de HLP-s	De aantallen vliegbewegingen waar de indiener naar verwijst is het maximaal beoogd gebruik. De feitelijke totale behoefte van Defensie ligt hier duidelijk onder. In het planMER is de geschiktheid van verschillende mogelijke helikopterlandingsplaatsen beschouwd en zijn de effecten op hoofdlijnen onderzocht. De invulling en gebruik van de helikopterplaatsen zal in de vervolgfase nader uitgewerkt worden. Hierbij zal indien beschikbaar lokale kennis en data worden betrokken. Vooruitlopend hierop	Defensie specifiek	Helikopterlandingsplaatsen

	rond de Veluwe wordt gevraagd deze in samenhang te beoordelen.	zal in een aanvulling op het planMER nader ingegaan worden op de cumulatie van defensieactiviteiten, waaronder helikopterlandingsplaatsen in en rond De Veluwe.		
1248	De indiener verzoekt om geen vluchten in avond, nacht en weekends vanwege slaapverstoring, gezondheidsrisico's en schade aan natuur, en vraagt om duidelijke tijdsvakken met rustperiodes.	Er wordt reeds zoveel als mogelijk rekening gehouden met de omgeving met inachtneming van de regels in de Regeling minimum VFR-vlieghoogten en VFR-vluchten buiten de daglichtperiode voor militaire vliegtuigen en helikopters. Het niet uitvoeren van avondvluchten is geen optie ivm de extra behoefte van defensie om meer bij duisternis te kunnen vliegen. Wel zal in de vergunning worden vastgelegd tijdens welke uren er gevlogen mag worden.	Defensie specifiek	Helikopterlandingsplaatsen
1249	De indiener stelt voor om oefeningen tijdig te melden (bijv. ≥14 dagen vooraf, via website/app/SMS/e-mail) en om inzicht te geven in planning, exacte locaties en coördinaten zodat bewoners, recreanten en bedrijven zich kunnen voorbereiden.	Defensie onderzoekt in hoeverre het mogelijk is om het gebruik in de laagvlieggebieden te communiceren. Daarnaast zal Defensie investeren in omgevingsmanagement. Grootschalige oefeningen worden ruim van te voren aangekondigd.	Defensie specifiek	Helikopterlandingsplaatsen
1250	De indiener vraagt om een formele luchthavenregeling of gelijkwaardige bindende afspraken met maxima, tijden, routes en handhaving, met inspraak van omwonenden.	In het planMER is onderzoek gedaan naar de uitbreiding van de capaciteiten voor helikopterlandingsplaatsen. Deze uitbreiding zal in juridische zin gestalte krijgen door middel van luchthavenregelingen (ministeriële regelingen). De uitwerking van deze luchthavenregeling zal in de fase na definitieve besluitvorming verder vorm krijgen. Met de Kamerbrief van 10 juni 2024 (Kamerstukken II 2023/24, 36 124, nr. 46) is de Tweede Kamer geïnformeerd over de stand van zaken rond helikopterlandingsplaatsen en de benodigde wijziging van wet- en regelgeving.	Defensie specifiek	Helikopterlandingsplaatsen
1251	De indiener maakt zich zorgen over effecten op Natura 2000/NNN, kwetsbare habitats en beschermde soorten, en vraagt om striktere zonering, seizoensbeperkingen en onderbouwing.	De concrete impact van landingsplekken aanwijzen in natuurgebieden zal in de vervolgfase nader onderzocht worden op aanwezige flora en fauna. In deze fase komen worden ook mitigerende en compenserende maatregelen onderzocht. De helikoperlandingsplaatsen vinden allen plaats in bestaande oefengebieden van Defensie.	Defensie specifiek	Helikopterlandingsplaatsen

1252	De indiener geeft aan dat rustzoekende recreanten, golfbanen, campings en recreatieparken overlast en onzekerheid ervaren en vraagt om routes en tijdvakken die deze functies ontzien.	Er wordt reeds zoveel als mogelijk rekening gehouden met de omgeving met inachtneming van de regels in de Regeling minimum VFR-vlieghoogten en VFR-vluchten buiten de daglichtperiode voor militaire vliegtuigen en helikopters. Van en naar en in de laagvlieggebieden zijn geen vaste routes.	Defensie specifiek	Helikopterlandingsplaatsen
1253	De indiener wijst op stapeling van activiteiten en onevenredige regionale belasting en vraagt om betere spreiding, plafonds per regio en het voorkomen van concentratie.	In zijn algemeenheid geldt dat In het planMER is onderzocht of op de voorgenomen locaties het mogelijk is landingen uit te kunnen voeren. Dit geldt voor alle in het Ontwerp-NPRD opgenomen. Mede op basis van de ontvangen zienswijzen wordt wel nader bezien of voor specifieke gebieden sprake is van stapeling van activiteiten en wat dit eventueel zou moeten betekenen voor die activiteiten.	Defensie specifiek	Helikopterlandingsplaatsen
1254	De indiener maakt zich zorgen over forse aantallen bij Wezeperberg/Veluwe (o.a. 8.500/9.400 vtb) en de effecten op stiltegebieden, woonkernen en natuur, en vraagt om heroverweging, beperking van het aantal toegestane landingen en nadere motivering.	Defensie begrijpt de zorgen over het aantal vliegbewegingen en de mogelijke effecten op stiltegebieden, woonkernen en natuur. Deze punten zijn belangrijk en worden meegenomen in de besluitvorming. In het planMER is uitgegaan van maximaal 8.500 vliegbewegingen in dit gebied. Dat aantal is ten onrechte als maximum geïnterpreteerd. Mede naar aanleiding van zienswijzen is dit bijgesteld. In het NPRD ligt het aantal vliegbewegingen nu tussen 750 en 3.500 per jaar. Dit is een aanzienlijke beperking ten opzichte van de eerdere inschatting. Na vaststelling van het NPRD volgt aanvullend onderzoek op basis van natuurwetgeving. Dat onderzoek bepaalt hoeveel vliegbewegingen daadwerkelijk mogelijk zijn en onder welke voorwaarden. Daarbij wordt afgestemd met bevoegde gezagen en regionale partners om effecten op natuur en omgeving zo goed mogelijk te beperken.	Defensie specifiek	Helikopterlandingsplaatsen
1255	De indiener betoogt dat Het Groote Veld ongeschikt is door beperkte open ruimte, nabijheid woningen/wegen en recreatie, ploflocatie en natuurwaarden; de indiener vreest aanzuigende werking van de	In het planMER is onderzocht of op de voorgenomen locaties het mogelijk is landingen uit te kunnen voeren. Dit geldt voor alle in het Ontwerp-NPRD opgenomen locaties. Hierbij is de belangrijkste overweging geweest dat	Defensie specifiek	Helikopterlandingsplaatsen

	vliegbewegingen en vraagt om beperkingen of afzien.	wettelijke hindernorm voor omwonenden niet wordt overschreden. De aantallen vliegbewegingen die in tabel 7.2.2 van het Ontwerp-NPRD zijn opgenomen, betreffen het maximaal beoogd gebruik. De feitelijke totale behoefte van Defensie ligt hier duidelijk onder. Defensie ziet niet af van het gebruik van het Groote Veld maar houd wel afstand van de geluidsgevoelige objecten.		
1256	De indiener vraagt zich af waarom twee nabijgelegen nieuwe HLP's nodig zijn, pleit voor schrappen van één (vaak De Kiek) of sterke maximering (bijv. 150–250 vtb), respect voor stilte-/Natura 2000-waarden en aansluiting bij het bestaande gebruik voor parachutespringen.	Defensie begrijpt de zorg over twee nabijgelegen helikopterlandingsplaatsen (HLP's) en het verzoek om beperking van het aantal bewegingen en bescherming van stilte- en Natura 2000-waarden. Naar aanleiding van de zienswijze is Regte Heide uit het voorkeursalternatief gehaald, omdat dit geen vast militair oefenterrein is. In de uitvoering zullen we zoveel mogelijk rekening houden met de stilte en natura 2000 gebieden om de overlast te beperken.	Defensie specifiek	Helikopterlandingsplaatsen
1257	De indiener geeft de voorkeur aan gebruik op bestaand OT De Haar, vraagt om beperking bij Assen/Witten vanwege nabijheid agglomeratie en recreatie, en om spreiding naar perifere locaties.	Defensie dankt u voor uw betrokkenheid bij het NPRD. De Haar is een belangrijk oefenterrein voor het 13e bataljon uit Assen. De landingen zullen op het terrein plaats vinden van OT de Haar waarbij zoveel als mogelijk rekening gehouden wordt met de bebouwing en recreatie in het gebied.	Defensie specifiek	Helikopterlandingsplaatsen
1258	De indiener acht beperkte groei binnen bestaande kaders acceptabel mits effecten op natuur/grondwater en aansluiting op lokale gebiedsvisies zorgvuldig worden beoordeeld en gecommuniceerd en mits het gebruik binnen de kaders van de huidige luchthavenregeling past.	Het planMER onderzoek heeft de impact inzichtelijk en helder gemaakt. Op basis daarvan en door zorgvuldige afwegingen waaronder de impact op de leefomgeving, is de uiteindelijke keuze gemaakt. Defensie begrijpt de zorgen maar kan ze voorlopig (nog) niet wegnemen. De huidige luchthavenregelingen voldoen niet meer aan de behoefte van Defensie en moeten juist aangepast worden op de keuzes die nu worden gemaakt hiervoor is vervolgonderzoek noodzakelijk voor onder andere natuur	Defensie specifiek	Helikopterlandingsplaatsen
1259	De indiener vraagt om duidelijke afspraken over routes en taakverdeling t.o.v. burgervliegveld Seppe en ziet kansen/voorwaarden voor	Defensie begrijpt de wens om duidelijke afspraken te maken over routes en taakverdeling. Deze punten zijn belangrijk en worden meegeno-	Defensie specifiek	Helikopterlandingsplaatsen

	HEMS/LL-basis of tankfaciliteit bij Olst-Welsum.	men. Er zijn geen vaste routes van en naar militaire oefenterreinen met een helikopterlandingsplaats. Piloten houden zoveel mogelijk rekening met de omgeving en volgen regels voor veilige vlieghoogten en vluchten. Deze regels zijn bedoeld om veiligheid te waarborgen en hinder te beperken. Afspraken met andere luchtvaartpartijen zijn wel nodig om een veilige situatie te garanderen. Deze afspraken worden gemaakt in overleg met bevoegde gezagen en betrokken partijen.		
1260	De indiener stelt voor om HLP's primair op bestaande vliegbases of minder belaste terreinen te situeren (bijv. Soesterberg/Valkenburg/Gilze-Rijen) en NAVO-opties te benutten.	Defensie begrijpt de suggestie om helikopterlandingsplaatsen zoveel mogelijk op bestaande vliegbases of minder belaste terreinen te situeren. Dit is een belangrijk uitgangspunt en waar mogelijk maakt Defensie gebruik van bestaande infrastructuur, zoals militaire vliegvelden. Naast deze mogelijkheden is het ook noodzakelijk om te oefenen op oefenterreinen. Deze terreinen hebben specifieke kenmerken die nodig zijn voor realistische training. Oefeningen op deze locaties zijn belangrijk voor de geoefendheid van vliegers en bemanning, en voor de samenwerking tussen land- en luchtmachteenheden. Dit kan niet volledig worden vervangen door oefeningen op vliegvelden.	Defensie specifiek	Helikopterlandingsplaatsen
1261	De indiener stelt voor de helikopterlandingsplaatsen zelf te realiseren conform Omgevingswet-kaders, in lijn met de gewenste uitvoeringseisen.	In het planMER is onderzoek gedaan naar de uitbreiding van de capaciteiten voor helikopterlandingsplaatsen. Deze uitbreiding zal in juridische zin gestalte krijgen door middel van luchthavenregelingen (ministeriële regelingen). De uitwerking van deze luchthavenregeling zal in de fase na definitieve besluitvorming verder vorm krijgen. Met de Kamerbrief van 10 juni 2024 (Kamerstukken II 2023/24, 36 124, nr. 46) is de Tweede Kamer geïnformeerd over de stand van zaken rond helikopterlandingsplaatsen en de benodigde wijziging van wet- en regelgeving.	Defensie specifiek	Helikopterlandingsplaatsen
1262	De indiener geeft aan dat MER/ontwerp onduidelijk of inconsistent is (eenheden,	De onderbouwing voor uitbreiding of nieuwe helikopterlandingsplaatsen is in het	Defensie specifiek	Helikopterlandingsplaatsen

	worst-case geluid, route-effecten) en verzoekt om heldere definities en aanvullend onderzoek.	onderzoek op het niveau van een planMER uitgewerkt. Er zijn per gebied nog geen gedetailleerdere berekeningen of onderzoeken uitgevoerd. Wel is het mogelijk om op basis van de gegevens een eerste schifting in kansrijke gebieden en een bepaalde ordergrootte te maken. In de vervolgfase zal dit aantal nader uitgewerkt worden aan de hand van concretere onderzoeken ten behoeve van de vergunningverlening.		
1263	De indiener maakt zich zorgen over luchtruimveiligheid (kruisend helikopter/drone-verkeer) en de combinatie met vernietigingslocaties; verzoekt om strikte procedures en coördinatie.	Op locaties van Defensie waar munitievernietiging plaatsvindt, wordt het luchtruim beschermd door het instellen van een beperkingsgebied (restricted area). Dit is een officieel aangewezen deel van het luchtruim waarin toegang voor ander luchtverkeer beperkt is, conform de geldende luchtvaartregelgeving. Door deze afscherming, in combinatie met strikte procedures en zorgvuldige coördinatie, wordt de veiligheid in het luchtruim gewaarborgd en kunnen mogelijke conflicten met kruisend verkeer, zoals helikopters of drones, worden voorkomen.	Defensie specifiek	Helikopterlandingsplaatsen
1264	De indiener betoogt dat een natuurgebied beperkingen (broedseizoen) kent en niet past bij realistische oefendoelen, waardoor suboptimale oefenomstandigheden ontstaan. Dit terwijl het wel ten koste gaat van de recreatieve mogelijkheden die het gebied nu biedt.	Defensie begrijpt de zorg dat een natuurgebied beperkingen kent, zoals het broedseizoen, en dat dit invloed kan hebben op de oefenomstandigheden. Het is belangrijk dat oefeningen realistisch blijven en dat natuurwaarden worden beschermd. In het planMER zijn deze aspecten meegenomen in de beoordeling van locaties. Defensie ziet dat de oefenterreinen in het NPRD goede oefenwaarde hebben voor het trainen van militairen. Tegelijkertijd wordt rekening gehouden met natuur en recreatie. Na vaststelling van het NPRD volgt een vergunningstraject waarin de effecten op natuur nader onderzocht. Mede op basis van dat inzicht wordt het aantal vliegbewegingen bepaald en mogelijke periodes waarbinnen gevlogen mag worden	Defensie specifiek	Helikopterlandingsplaatsen
1265	De indiener maakt bezwaar tegen de aanwijzing van zowel het oefenterrein in Langenboom als het springterrein in	Defensie begrijpt de zorg over de cumulatie van militaire activiteiten rond oefen-	Defensie specifiek	Helikopterlandingsplaatsen

	Reek als voorkeurslocaties voor helikopterlandingen. Hoewel spreiding van overlast als uitgangspunt wordt genoemd, liggen deze twee terreinen in elkaars directe nabijheid. Daarmee is van daadwerkelijke spreiding geen sprake, terwijl beide locaties wel worden belast met maximaal 150 landingen per jaar. Bovendien is Reek al in gebruik als springterrein en bevindt ook vliegbasis Volkel zich in de directe omgeving, waardoor de ruimtelijke concentratie van militaire activiteiten en bijbehorende overlast verder toeneemt. Indieners verzoeken af te zien van de locatie Reek als HLP.	terrein Langenboom, Springterrein Schaijk. Dit is een belangrijk aandachtspunt. Mede daarom is in het NPRD opgenomen dat voor beide terreinen oefenterrein tot maximaal 150 vliegbewegingen per jaar in het NPRD is opgenomen. Na vaststelling van het NPRD wordt op basis van natuurwetgeving nader bepaald hoeveel vliegbewegingen daadwerkelijk mogelijk zijn.		
1266	De indiener maakt bezwaar tegen de aanwijzing van de Rucphense Heide als helikopterlandingsplaats en laagvlieggebied met maximaal 8.500 vliegtuigbewegingen. De locatie kent de grootste geluidscontour (tot 5.000 meter) en ligt in én nabij twee stiltegebieden: de Rucphense Boschen en de Oude Buissche Heide. De indiener verzoekt om heroverweging van het aantal toegestane bewegingen en pleit voor aansluiting bij geluidsnormen van andere stiltegebied locaties, waar het aantal is beperkt tot 150 of 1.500 per jaar. Ook vraagt de indiener rekening te houden met vluchten aan de Belgische zijde van de grens.	In deze fase kan geen bezwaar worden ingediend, u kunt dit doen bij vaststelling van de luchthaven regeling. Dit is dus pas in een volgende fase. Vanuit het planMER kunnen 8500 vliegtuigbewegingen gemaakt worden in het gebied. De operationele noodzaak bepaalt uiteindelijk hoeveel vliegtuigbewegingen gevlogen zullen worden. Het is onwaarschijnlijk dat dit op 8500 per jaar uitkomt. De wet luchtvaart geeft aan dat voor een helikopterlandingsplaats geen contour bepaald hoeft te worden maar dat in een luchthavenregeling het luchthavengebied wordt vastgesteld en dat deze een grenswaarde voor geluidbelasting in de vorm van een maximum aantal vliegtuigbewegingen per jaar kan bevatten.	Defensie specifiek	Helikopterlandingsplaatsen
1267	De indiener maakt zich zorgen over het ontbreken van een onderzoek naar hinder in de verdere ontwikkeling van helikopterlandingsplaatsen. In het MER wordt enkel aandacht besteed aan natuureffecten, terwijl de gemeente Gilze en Rijen al dagelijks overlast ervaart van militaire luchtvaart. Extra vliegtuigbewegingen vergroten deze belasting. De indiener verwijst naar de 800 zienswijzen tegen het ontwerpluchthavenbesluit Gilze-Rijen (2018) en de aangenomen Motie Kerstens, waarin is opgeroepen tot een gedragen besluitvorming. Cumulatieve	De onderbouwing voor uitbreiding of nieuwe helikopterlandingsplaatsen is in het onderzoek op het niveau van een planMER uitgewerkt. Er zijn per gebied nog geen gedetailleerdere berekeningen of onderzoeken uitgevoerd. Wel is het mogelijk om op basis van de gegevens een eerste schifting in kansrijke gebieden en een bepaalde ordergrootte te maken. In de vervolgfase zal het aantal vliegbewegingen nader uitgewerkt worden aan de hand van concretere onderzoeken. In deze fase is ook verdie-	Defensie specifiek	Helikopterlandingsplaatsen

	effecten dienen daarom integraal onderdeel te zijn van de afweging voor natuur en de bewoners.	pend aandacht voor de cumulatie met de overige vliegactiviteiten in de regio.		
1268	De indiener wijst erop dat de Woensdrechtse Heide nog steeds op de lijst van voorkeurslocaties staat, met een beoogd maximaal gebruik van 750 helikopterlandingen per jaar. In onze vijfde kernboodschap hebben wij aangegeven dat wij onze gemeente niet als een geschikte locatie beschouwen voor een helikopterlandingsplaats. Dit standpunt is mede ingegeven door zorgen over een mogelijke aanvullende claim op de beschikbare milieuruimte. Het is voor ons onduidelijk of deze claim daadwerkelijk aan de orde is en hoe omvangrijk deze zou kunnen zijn. Wij verzoeken het ministerie van Defensie dan ook om hier in het verdere proces expliciet aandacht aan te besteden en ons als gemeente actief betrokken te houden.	Defensie beseft terdege dat de natuur op deze locatie kwetsbaar is en de milieuruimte beperkt. Het planMER laat zien dat een helikopterlandingsplaats op de Woensdrechtse Heide mogelijk is. Defensie is en blijft in overleg met de gemeente i.r.t. het geheel aan (beoogde) activiteiten op deze locatie. Dit geldt o.a. voor het onderzoek dat plaats heeft gevonden naar uitbreiding van de milieuruimte t.b.v. activiteiten op vliegbasis Woensdrecht (locatiespecifieke behoefte 9 uit het Ontwerp-NPRD).	Defensie specifiek	Helikopterlandingsplaatsen
1269	De indiener vindt voormalige vliegbasis Soesterberg geschikt als helikopterlandingsplaats, mede vanwege de aanwezigheid van BSB en vraagt zich waarom deze locatie niet is meegenomen.	Defensie begrijpt de suggestie om de voormalige vliegbasis Soesterberg te gebruiken als helikopterlandingsplaats. Deze locatie is niet meegenomen in het Ontwerp-NPRD, omdat Defensie voor deze behoefte militaire oefenterreinen heeft onderzocht. De reden is dat deze terreinen beter aansluiten bij de oefendoelen en de benodigde ruimte voor militaire activiteiten. De suggestie van de indiener wordt gewaardeerd, maar Defensie voert deze niet uit.	Defensie specifiek	Helikopterlandingsplaatsen
1270	De indiener vindt het belangrijk dat defensie voldoende ruimte om te trainen en pleit voor goede benutting van de aangewezen helikopterlandingsplaatsen, o.a. in Groote Veld.	Defensie waardeert de zienswijze en het pleidooi voor goede benutting van de aangewezen helikopterlandingsplaatsen, zoals in het Groote Veld.	Defensie specifiek	Helikopterlandingsplaatsen
1271	De indiener geeft aan dat een groot terrein is aangewezen als helikopterlandingsplaats, maar dat een groot deel fysiek of milieutechnisch niet mogelijk is en verzoekt om nader te specificeren waar helikopterlandingen wel mogelijk zijn. Dit speelt onder andere op Oirschotse Heide en Vrachelse Heide.	In het planMER is onderzocht of op de voorgenomen locaties het mogelijk is landingen uit te kunnen voeren. Dit geldt voor alle in het Ontwerp-NPRD opgenomen locaties. Overigens is in het Ontwerp-NPRD al aangegeven dat vanwege ligging van een aantal terreinen in natuurgebieden de effecten op die natuur nog aandachtspunt zijn.	Defensie specifiek	Helikopterlandingsplaatsen

1272	De indiener wijst erop dat in deel B van het Milieueffectrapport, in de tabel op pagina 59, wordt aangegeven dat er bij oefenterrein Het Groote Veld relatief veel aandachtspunten zijn voor het gebruik als helikopterlandingsplaats, en verzoekt om een nadere toelichting op welke specifieke aandachtspunten dit betreft.	In het bijlagerapport A.XI - Helikopterlandingsplaatsen (paragraaf 8.8) zijn de aandachtspunten voor Het Groote Veld nader toegelicht. Deze aandachtspunten zullen worden betrokken bij de verdere uitwerking in de vervolgfase.	Defensie specifiek	Helikopterlandingsplaatsen
1273	De indiener verzoekt concreet kaartmateriaal en coördinaten te leveren van de beoogde landingsplaats in of nabij Langenboomse Bossen en natuurgebieden beschikbaar te stellen aan omwonenden inclusief een hoogteprofiel en mogelijke voetafdruk.	Defensie kiest er niet voor om op één vast punt te landen. Het doel is om op open terreinen binnen het militaire oefenterrein te kunnen landen. Dit geeft flexibiliteit en maakt het mogelijk om verschillende situaties realistischer te oefenen. Daardoor is er geen vaste locatie met een exacte voetafdruk. In het NPRD zijn detailkaarten opgenomen als bijlage. Daarin staat het gebied aangegeven waar helikopterlandingen kunnen plaatsvinden. Deze kaarten geven inzicht in de beoogde zone, niet in één specifiek coördinaat.	Defensie specifiek	Helikopterlandingsplaatsen
1274	De indiener constateert dat de definitie van vliegtuigbewegingen in de MER verschillend wordt gehanteerd: enerzijds wordt gezegd dat het stijgen en landen 2 vliegtuigbewegingen zijn terwijl op andere plekken aangegeven wordt dat het landen en stijgen slechts 1 vliegtuigbeweging zou zijn.	Defensie bedankt de indiener voor de scherpte. Een vliegtuigbeweging is een start of een landing. Wanneer een helikopter dus komt landen en weer vertrekt zijn dat 2 vliegtuigbewegingen.	Defensie specifiek	Helikopterlandingsplaatsen
1275	De indiener stelt voor om bij elke overtreding en overschrijding van gestelde normen boetes op te leggen, landingsrechten te schorsen en automatische compensatie uit te keren aan bewoners.	Het NPRD vormt een beleidskader voor latere besluitvorming. Dit betekent dat de daadwerkelijke regels die nodig zijn om de nieuwe helikopterlandingsplaatsen mogelijk te maken pas zullen worden vastgesteld in een latere fase. Als vervolgens blijkt dat Defensie deze nieuwe regels niet naleeft, zijn daar consequenties aan verbonden. De Militaire Luchtvaart Autoriteit (MLA) en Inspectie Leefomgeving en Transport (ILT) zien toe op de naleving door Defensie van normen op het gebied van luchtvaart en effecten op de leefomgeving. Op het gebied van compensatie gelden de algemene regels voor schadevergoeding bij onrechtmatig handelen door de overheid.	Economie en sociaal	Helikopterlandingsplaatsen

1276	De indiener vraagt om verzekerings-, rechtsbijstand- en aansprakelijkheidsafspraken en stelt preventieve bufferzones voor om schade aan dieren, mensen, materialen of terreinen te voorkomen.	Voor schadegevallen zijn reguliere procedures ingeregeld via een loket waar men terecht kan om schade te melden. Er wordt reeds zoveel als mogelijk rekening gehouden met de omgeving met inachtneming van de regels in de Regeling minimum VFR-vlieghoogten en VFR-vluchten buiten de daglichtperiode voor militaire vliegtuigen en helikopters. De bufferzones zijn opgenomen in de detailkaarten in het NPRD.	Economie en sociaal	Helikopterlandingsplaatsen
1277	De indiener maakt zich zorgen over waardevermindering en verminderde verkoopbaarheid van woningen/bezit door (laag)vliegbewegingen en stelt dat planschade of vergoeding van de waardedaling nodig is.	Indien indiener in de toekomst schade heeft, kan mogelijk een beroep gedaan worden op nadeelcompensatie. Nadeelcompensatie is geregeld in titel 4.5 van de Algemene wet bestuursrecht en afdeling 15.1 van de Omgevingswet. Er moet dan sprake zijn van schade die wordt veroorzaakt door ruimtelijke besluitvorming (een schadeveroorzakend besluit) van Defensie. Ook moet aan andere voorwaarden moet zijn voldaan, bijvoorbeeld dat de schade uitgaat boven het normale maatschappelijke risico of het normale bedrijfsrisico. Waar mogelijk zal Defensie rekening houden met de omstandigheden van het geval en vanuit haar verantwoordelijkheid ondersteunen indien er sprake is van een recht op nadeelcompensatie. Defensie is daarbij gehouden aan de kaders van geldende wet- en regelgeving. Daarnaast volgt uit artikel 15.2 Omgevingswet dat immateriele schade niet voor vergoeding in aanmerking komt. Dit geldt ook voor de zogenoemde schaduwschade, namelijk eventuele schade die is ontstaan in aanloop naar het nemen van een besluit in de zin van artikel 15.1 Omgevingswet.	Economie en sociaal	Helikopterlandingsplaatsen
1278	De indiener vraagt om een duidelijke en billijke regeling voor schadevergoeding en planschade/nadeelcompensatie, inclusief onafhankelijke taxatie en vergoeding van directe en indirecte kosten.	Indien er sprake is van ruimtelijke besluitvorming (schadeveroorzakend besluit) die door Defensie op rechtmatige wijze wordt veroorzaakt, en de schade gaat boven het normale maatschappelijke risico of het normale bedrijfsrisico, dan kunt u een beroep doen op nadeelcompensatie.	Economie en sociaal	Helikopterlandingsplaatsen

		Nadeelcompensatie is geregeld in titel 4.5 van de Algemene wet bestuursrecht en afdeling 15.1 van de Omgevingswet. Waar mogelijk zal Defensie rekening houden met de omstandigheden van het geval en vanuit haar verantwoordelijkheid ondersteunen waar mogelijk indien er sprake is van nadeelcompensatie. Defensie is wel gebonden aan de geldende wet- en regelgeving, en zal zich daaraan moeten houden. Daarnaast volgt uit artikel 15.2 Omgevingswet dat immateriele schade niet voor vergoeding in aanmerking komt. Dit geldt ook voor de zogenoemde schaduwschade, namelijk eventuele schade die is ontstaan in aanloop naar het nemen van een besluit in de zin van artikel 15.1 Omgevingswet.		
1279	De indiener stelt voor om bewonerscompensatie in te voeren bij overschrijding van milieucriteria en koppelt dit aan handhaving met boetes en tijdelijke stopzetting van landingsrechten.	Defensie begrijpt de suggestie voor bewonerscompensatie bij overschrijding van milieucriteria. Defensie gaat hier niet in mee. Schadevergoeding en nadeelcompensatie worden toegepast volgens de wettelijke kaders van de Algemene wet bestuursrecht en de Omgevingswet. Deze regelingen voorzien in compensatie wanneer schade aantoonbaar het normale maatschappelijke of bedrijfsrisico overstijgt. Handhaving en boetes vallen onder de bevoegdheid van de toezichthoudende instanties en worden uitgevoerd conform geldende wet- en regelgeving.	Economie en sociaal	Helikopterlandingsplaatsen
1280	De indiener maakt zich zorgen over downwash en luchtverplaatsing die gewassen, bomen en voorzieningen (pluktuin/voedselbos) binnen ~200 m kunnen beschadigen en vraagt om bescherming of compensatie.	De behoefte voor helikopterlandingsplaatsen is gericht op het mogelijk maken van landingen binnen bestaande militaire oefenterreinen. Buiten het terrein dienen militaire helikopters op een minimale hoogte van 45 meter te vliegen. Effecten op gewassen, bomen en voorzieningen als gevolg van downwash zijn niet te verwachten.	Economie en sociaal	Helikopterlandingsplaatsen
1281	De indiener stelt voor om structurele communicatie, onafhankelijke geluid- en frequentie-monitoring en transparante rapportages met afdwingbare regels te organiseren.	Defensie beaamt de wens voor goede communicatie en transparantie over de uitvoering van de behoeftes. Hiervoor worden met medeoverheden afspraken gemaakt. Wat betreft de monitoring van effecten en rapportages	Economie en sociaal	Helikopterlandingsplaatsen

		zal Defensie voldoen aan de eisen die daarvoor in regelgeving en/of vergunningen worden gesteld.		
1282	De indiener verwijst naar de nabijheid van woningen bij de IJssel/Welsum/Olst en de verwachte overlast en waardedaling ter plaatse. De indiener stelt dat de voorgenomen intensivering van het gebruik van het militair oefenterrein Olst-Welsum, inclusief toename van vliegbewegingen en militaire transporten, zal leiden tot aanzienlijke verkeersoverlast op smalle en kwetsbare wegen zoals de Lisseldijk, waardoor de verkeersveiligheid en leefbaarheid in de directe woonomgeving van client ernstig onder druk komen te staan.	De nabijheid van woningen rond de oefenterreinen is in het planMER in beeld gebracht. Voor de genoemde locatie heeft deze nabijheid mede geleid tot een beperkt aantal helikopterbewegingen voor dit oefenterrein. De behoefte is gericht op het mogelijk maken van helikopterlandingen binnen het oefenterrein. De behoefte voorziet niet in toename van helikopters of militaire oefeningen.	Economie en sociaal	Helikopterlandingsplaatsen
1283	De indiener benoemt specifieke hinder en waarde-impact rond Regte Heide en Kamp de Kiek en verzoekt heroverweging van deze locaties.	Defensie erkent dat deze gebieden kwetsbaar zijn, onder meer vanwege aanwezige grafheuvels, flora en fauna, en het open karakter van het landschap. In het planMER-onderzoek zijn de effecten van militaire activiteiten op natuur, erfgoed en recreatie zorgvuldig onderzocht. Deze informatie is meegewogen in het besluit van het kabinet voor het Ontwerp-NPRD. Defensie begrijpt de zorg vanwege de aanwezige waarden op het parachutisten-oefenterrein Regte Heide en Kamp de Kiek. Naar aanleiding van de zienswijze is Regte Heide uit het voorkeursalternatief gehaald, omdat dit geen vast militair oefenterrein is.	Economie en sociaal	Helikopterlandingsplaatsen
1284	De indiener wijst op risico's in de dorpskern van Langenboom, onder meer paniek bij dieren en veiligheid en gezondheid van omwonenden, en vraagt om preventie/verzekering.	Defensie begrijpt de zorgen over veiligheid, gezondheid en mogelijke effecten op dieren in de dorpskern van Langenboom. Binnen de Wet luchtvaart is vastgelegd dat militaire helikopters boven dorpen en steden op een minimale hoogte van circa 45 meter vliegen, met aanvullende regels om bebouwde gebieden zoveel mogelijk te vermijden. Defensie voert geen aparte verzekeringsregeling in. Schadevergoeding en nadeelcompensatie worden toegepast volgens de wettelijke kaders van de Algemene wet bestuursrecht en de Omgevingswet. Deze re-	Economie en sociaal	Helikopterlandingsplaatsen

		gelingen voorzien in compensatie wanneer schade aantoonbaar het normale maatschappelijke of bedrijfsrisico overstijgt.		
1285	De indiener is van mening dat door defensie verricht onderzoek voor relevante aspecten voor HLP-activiteiten tekort schiet.	Het planMER en NPRD gaat om de locatiekeuze en hierbinnen keuze tussen alternatieven. Hierbij hoort onderzoek op een bepaalt abstractieniveau. Bij de verdeling van type helikopters, frequentie, routes kunnen alle milieuaspecten concreter worden onderzocht en eventuele mitigerende maatregelen worden ingezet. Dit vindt plaats in een vervolgfase.	Economie en sociaal	Helikopterlandingsplaatsen
1286	De indiener geeft aan dat bestaande en voorziene hoogspanningsverbindingen samenlopen met het voorkeursalternatief voor helikopterlandingsplaatsen, wijst op uitbreidingsplannen rond oefenterreinen De Haar en Havelte (West en Oost), en vraagt om blijvende afstemming met het Ministerie van Defensie zodat veiligheids- en uitvoeringsrisico's worden voorkomen en aansluiting met het Investeringsplan van TenneT wordt geborgd.	Met de indiener heeft afgelopen periode overleg plaatsgevonden over mogelijke raakvlakken tussen beide opgaven. Defensie zet de afstemming met indiener ook in de vervolgfase graag voort.	Energie	Helikopterlandingsplaatsen
1287	De indiener verzoekt namens de initiatiefnemers van Windpark Zalkerbroek N50 en Windpark N50 (gemeente Kampen) om bij de uitwerking van de behoefte aan helikopterlandingsplaatsen bij oefenterrein De Zande rekening te houden met de ontwikkeling van deze windparken. Beide projecten hebben planologische medewerking ontvangen van de provincie Overijssel. De indiener benadrukt dat de realisatie van de windparken op geen enkele wijze mag worden belemmerd door de militaire ruimtevraag, en vraagt om afstemming om ruimtelijke conflicten te voorkomen.	Defensie begrijpt het belang van de ontwikkeling van Windpark Zalkerbroek N50 en Windpark N50. Defensie houdt bij de uitwerking van de behoefte aan helikopterlandingsplaatsen bij oefenterrein De Zande rekening met ruimtelijke ontwikkelingen in de omgeving. Het doel is om conflicten te voorkomen en functies zo goed mogelijk te combineren. Defensie gaat hierover in overleg met betrokken partijen.	Energie	Helikopterlandingsplaatsen
1288	De indiener geeft aan dat heldere geluidsnormen (LAmax/Lden) nodig zijn, Defensie metingen binnen de dorpsgrenzen moet verrichten en bij overschrijding activiteiten moet staken.	Het gebruik van helikopterlandingsplaatsen wordt begrensd door luchthavenregelingen. In deze luchthavenregelingen wordt een maximumaantal vliegtuigbewegingen vergund. Het gebruik en het aantal vliegtuigbewegingen wordt geregistreerd en hierop wordt toezicht gehouden. Dee berekening van de	Gezonde en veilige leefomgeving	Helikopterlandingsplaatsen

		geluidbelasting van het militaire verkeer vindt momenteel nog plaats met de dosismaat Ke (Kosteneenheden), maar zal worden vervangen door de dosismaat Lden. Er bestaat geen voornemen om normen te stellen ten aanzien van piekgeluid(LAmax). Defensie zal geen metingen gaan verrichten in dorpen zoals gevraagd.		
1289	Indiener verzoekt om inzicht in piekniveaus van geluid, cumulatieve jaargemiddelden en verwachte geluidshinder per seizoen.	In het planMER is onderzoek gedaan op basis van algemene uitgangspunten met jaargemiddelden. De uitgangspunten hiervan zijn verwoord in het achtergrondrapport. Eventuele maatregelen, zoals in bepaalde seizoenen (o.a. broedseizoen) niet of minder vliegen kunnen in een vervolgfase - als dit nodig blijkt te zijn - nader onderzocht worden. Piekgeluid kan in een volgende fase onderzocht worden, maar is sterk afhankelijk van route, hoogte, type, etc. en geeft dus een beperkt inzicht. Voor deze fase is het niet onderscheidend voor bepaling van het Voorkeursalternatief en daarom niet verder beschouwd.	Gezonde en veilige leefomgeving	Helikopterlandingsplaatsen
1290	De indiener stelt dat gegevens over geluidsimpact op mens en dier, over vliegbewegingen, overschrijdingen, en over veiligheidsrisico's ontbreken voor de Natura 2000-gebieden Regte Heide en De Kiek.	De Regte Heide is niet langer onderdeel van de voorkeurslocaties van Defensie in het NPRD. Defensie spant zich in om hinder voor alle mensen en dieren zoveel mogelijk te beperken, maar kan dit niet geheel voorkomen. Specifiek voor Natura 2000-gebieden zijn natuurvergunningen nodig om daar te kunnen vliegen, Hiervoor moet de impact aanwezige soorten (en bijbehorende seizoenen) in de vervolgfase in beeld worden gebracht.	Gezonde en veilige leefomgeving	Helikopterlandingsplaatsen
1291	De indiener maakt zich zorgen over de forse groei van het aantal helikopterbewegingen (tot lokaal 8.500 en regionaal circa 9.400) en de daaruit voortvloeiende, structurele geluidsoverlast in woon- en recreatiegebieden.	Defensie begrijpt deze zorg en de berekeningen in het planMER geven inzicht in de mogelijke impact op aanwezige waarden en woningen. In de vervolgfase kan hier in meer detail inzicht in gegeven worden. De groei van het aantal bewegingen is noodzakelijk om onze eenheden gereed te stellen voor het beschermen wat ons dierbaar is.	Gezonde en veilige leefomgeving	Helikopterlandingsplaatsen

1292	De indiener maakt bezwaar tegen de 8.500 VTB op de Wezeperberg, betwist de geluidsberekeningen en vraagt om routes die woonkernen (Heerde/Wezep/Hattem) en Natura 2000 ontzien.	Defensie begrijpt de zorgen over het aantal vliegbewegingen en de mogelijke effecten op stiltegebieden, woonkernen en natuur. Deze punten zijn belangrijk en worden meegenomen in de besluitvorming. In het planMER is uitgegaan van maximaal 8.500 vliegbewegingen in dit gebied. Dat aantal is ten onrechte als maximum geïnterpreteerd. Mede naar aanleiding van zienswijzen is dit bijgesteld. In het NPRD ligt het aantal vliegbewegingen nu tussen 750 en 3.500 per jaar. Dit is een aanzienlijke beperking ten opzichte van de eerdere inschatting. Na vaststelling van het NPRD volgt aanvullend onderzoek op basis van natuurwetgeving. Dat onderzoek bepaalt hoeveel vliegbewegingen daadwerkelijk mogelijk zijn en onder welke voorwaarden. Daarbij wordt afgestemd met bevoegde gezagen en regionale partners om effecten op natuur en omgeving zo goed mogelijk te beperken. Routes naar de oefenterreinen liggen niet vast maar vliegers houden zich dan aan de geldende afspraken.	Gezonde en veilige leefomgeving	Helikopterlandingsplaatsen
1293	De indiener betoogt dat de planMER en geluidsberekeningen tekortschieten (standaard helikopter, geen worstcase, geen Lmax/piek, WHO- en 50 dB-normen genegeerd) en verzoekt een deugdelijk akoestisch rapport.	In het planMER is inzicht gegeven in diverse geluidklassen, ook die onder 50 dB. Piekgeluid is niet meegenomen in deze fase, omdat geen type, duur, routes, hoogte, etc. meegenomen is en dit zeer bepalend is. Voor het vergelijken van locaties en eerste impact, is dit ook niet nodig geacht. Voor het realiseren van de luchthavenregeling is vervolgonderzoek noodzakelijk waarbij geluid een belangrijk aandachtspunt is.	Gezonde en veilige leefomgeving	Helikopterlandingsplaatsen
1294	De indiener wijst op slaapverstoring door avond- en nachtvluchten en vraagt om strikte tijdsvensters zodat nachtrust en herstel worden gewaarborgd.	Er wordt reeds zoveel als mogelijk rekening gehouden met de omgeving met inachtneming van de regels in de Regeling minimum VFR vlieghoogten en VFR-vluchten buiten de daglichtperiode voor militaire vliegtuigen en helikopters.	Gezonde en veilige leefomgeving	Helikopterlandingsplaatsen
1295	De indiener geeft aan dat landingen bij Regte Heide/Kiek de rust, natuur en functies (o.a. landgoed/natuurbegraafplaats)	Defensie erkend dat deze gebieden aandachtspunten hebben, onder meer vanwege aanwezige landgoed natuurbegraafplaats en natuur. In	Gezonde en veilige leefomgeving	Helikopterlandingsplaatsen

	aantasten en de leefbaarheid van Riel onder druk zetten.	het planMER-onderzoek zijn de effecten van militaire activiteiten op natuur, erfgoed en recreatie zorgvuldig onderzocht. Deze informatie is meegewogen in het besluit van het kabinet voor het NPRD. Defensie begrijpt de zorg vanwege de aanwezige waarden op het parachutisten-oefenterrein Regte Heide en Kamp de Kiek. Naar aanleiding van de zienswijze is Regte Heide uit het voorkeursalternatief gehaald, omdat dit een voormalig militair oefenterrein is.		
1296	De indiener geeft aan dat trillingen en laagfrequent "rattle noise" leiden tot rammelende ramen en meubilair en vreest materiële schade en gezondheidsklachten ook op langer termijn. Indieners vinden dat dit onderbelicht is in het planMER.	Bij de verdeling van type helikopters, frequentie, routes kan dit aspect beter meegenomen worden. Dit vindt plaats in een vervolgfase. Wel is in het MER het volgende aangegeven: Helikopterverkeer kan trillingen veroorzaken. Het effect op trillingen hangt grotendeels samen met de effecten op geluid. Als de geluidbelasting toeneemt, neemt ook de (kans op) trillingshinder toe. Trillingen en lage tonen kunnen leiden tot rattle noise. Rattle noise is rammelend geluid in een woning veroorzaakt door trillingen of geluid met lage tonen. Letterlijk vertaald betekent rattle noise: geluid veroorzaakt door rammelen. Geluid dus dat ontstaat wanneer meubilair in beweging komt of servies trilt. En waardoor ramen rammelen en deuren klapperen. Omdat geluid een vorm van trillingen is, wordt voor trillingshinder gekeken naar de hogere geluidbelastingsklassen (> 65 dB). De locaties worden beoordeeld aan de hand van de te verwachten trillingshinder. Deze >65 dB is wel beschouwd.	Gezonde en veilige leefomgeving	Helikopterlandingsplaatsen
1297	De indiener vraagt aandacht voor verstoring van kwetsbare natuur (broedvogels, wild) en aantasting van natuur, Natura 2000 en stiltegebieden door laagvliegen, hoveren en landingen.	In deze planfase is dit op hoofdlijnen meegenomen bij selectie van gebieden en bepalen mogelijke aandachtspunten. In een vervolgfase zal voor elk Natura 2000-gebied per activiteit een vergunning aangevraagd worden, waarin dit nader onderzocht wordt. In het MER zijn hier wel al diverse mitigerende maatregelen voor benoemd.	Gezonde en veilige leefomgeving	Helikopterlandingsplaatsen

1298	De indiener wijst op tegenstrijdigheden in de gehanteerde geluidsafstanden. Hoewel in de beoordeling een buffer van 400 meter is aangehouden, blijkt uit de planMER-documenten dat bij 8.500 helikopterlandingen een afstand van 540 meter nodig is om te voldoen aan de norm van 56 dB Lden. Hierdoor vallen meer woningen binnen de geluidszone dan berekend. De indiener vraagt om een eenduidige, transparante onderbouwing van de gehanteerde afstanden.	In het planMER zijn inderdaad voor verschillende aantallen landingen (indicatieve) geluidsberekeningen gedaan. Deze geven een redelijk goed beeld van mogelijke beperking van hinder bij deze aantallen. Omdat geen helikopterlandingsplaatsen van 8.500 of meer worden beoogd, volstaat deze analyse. Voor de 2 gebieden met een beoogd aantal landingen tussen de > 3500 en <8500 kan de hinder mogelijk wat groter zijn. In een vervolgprocedure wordt dit echter concreter in beeld gebracht en dan kunnen hier definitieve afstanden aan gekoppeld worden. De genoemde afstanden zijn namelijk minimumafstanden en zullen in de praktijk groter zijn.	Gezonde en veilige leefomgeving	Helikopterlandingsplaatsen
1299	De indiener stelt dat laagvlieg-/landingsactiviteiten gevaar opleveren op ruiterpaden en de rust en natuur in het kwetsbare duingebied onevenredig verstoren.	De concrete impact van landingsplekken aanwijzen in natuurgebieden zal in de vervolgfase nader onderzocht worden op aanwezige flora en fauna. De helikoperlandingsplaatsen vinden allen plaats in bestaande oefengebieden van Defensie hier mag gereden worden met paarden maar de ruiter moet de afweging zelf maken hoe zijn/haar paard daarop acteert	Gezonde en veilige leefomgeving	Helikopterlandingsplaatsen
1300	De indiener stelt dat geluid en trillingen leiden tot aantasting van woongenot en daling van vastgoedwaarde en verzoekt om isolatiemaatregelen en (nadeel)compensatie.	In het planMER is onderzocht of op de voorgenomen locaties het mogelijk is landingen uit te kunnen voeren. Dit geldt voor alle in het NPRD opgenomen locaties. Hierbij is de belangrijkste overweging geweest dat de wettelijke hindernorm voor omwonenden niet wordt overschreden. Een ieder kan altijd een beroep doen op nadeelcompensatie maar gelden strenge regels voor.	Gezonde en veilige leefomgeving	Helikopterlandingsplaatsen
1301	De indiener wijst op stapeling met andere geluidsbronnen (o.a. Breda Airport, Belgische oefeningen, traumaheli/F-35/mortieren/drones) en vraagt om mitigatie en spreiding.	Het planMER onderzoek heeft de impact inzichtelijk en helder gemaakt. Op basis daarvan en door zorgvuldige afwegingen waaronder de impact op de leefomgeving, zijn de locaties aangewezen. Defensie begrijpt de zorgen maar kan ze voorlopig (nog) niet wegnemen. NB Meer helikopterlandingsplaatsen op oefenterreinen zijn nodig om ook overlast te kunnen spreiden.	Gezonde en veilige leefomgeving	Helikopterlandingsplaatsen

1302	De indiener vreest voor ernstige hinder (geluid, zandopstuiving) door landingen bij De Haar vlakbij woningen, recreatieparken en campings en vraagt om afstand en routekeuze.	Defensie begrijpt de zorgen over geluid en zandopstuiving bij helikopterlandingen in de omgeving van De Haar. Ook de nabijheid van woningen, recreatieparken en campings maakt deze zorg begrijpelijk. Deze punten worden serieus meegenomen. Er zijn geen vaste routes van en naar militaire oefenterreinen met een helikopterlandingsplaats. Piloten houden zoveel mogelijk rekening met de omgeving. Daarbij volgen zij regels voor minimale vlieghoogten en veilige vluchten. Deze regels zijn bedoeld om veiligheid en beperking van hinder te waarborgen. Defensie blijft in overleg met regionale partners om te kijken hoe hinder verder kan worden beperkt.	Gezonde en veilige leefomgeving	Helikopterlandingsplaatsen
1303	De indiener geeft aan dat extra HLP-activiteiten bovenop bestaande vliegbewegingen (Breda Airport) leiden tot onaanvaardbare extra hinder.	In het planMER is gekeken naar cumulatie, maar op deze plek wordt geen onevenredige hinder door cumulatie van activiteiten verwacht. Ook is op de aanwezige oefenterreinen genoeg ruimte aanwezig om op voldoende afstand van woningen te kunnen oefenen.	Gezonde en veilige leefomgeving	Helikopterlandingsplaatsen
1304	De indiener maakt zich zorgen over structurele geluidsoverlast en het verlies van rust/‘stiltegebied’-kwaliteit door helikopteractiviteiten, met negatieve effecten op leefbaarheid, natuurbeleving en gezondheid.	Helikoptervluchten van Defensie dienen plaats te vinden binnen de geldende en op te stellen wet- en regelgeving. Vliegtijden, vliegroutes en geluidsniveaus zijn gebonden aan wettelijke normen en Defensie mag deze niet overschrijden. Defensie doet haar uiterste best om overlast te beperken, onder meer door het spreiden van vluchten over het land. Hoe meer locaties daarvoor beschikbaar zijn, hoe minder er per locatie wordt gevlogen.	Gezonde en veilige leefomgeving	Helikopterlandingsplaatsen
1305	De indiener vraagt aandacht voor aan- en afvoerroutes, woongenot en hinder voor nabijgelegen recreatie(o.a. Landal),en pleit voor vlieg- en routekeuze die bebouwing mijdt en tijdige informatie/afstemming.	Er zijn geen vaste routes van en naar de militaire oefenterreinen met een helikopterlandingsplaats. Er wordt reeds zoveel als mogelijk rekening gehouden met de omgeving met inachtneming van de regels in de Regeling minimum VFR vlieghoogten en VFR-vluchten buiten de daglichtperiode voor militaire vliegtuigen en helikopters.	Gezonde en veilige leefomgeving	Helikopterlandingsplaatsen
1306	De indiener stelt dat beoogde intensivering (o.a. ~9.400 extra vliegbewegingen, nieuwe	Helikoptervluchten van Defensie dienen plaats te vinden binnen de geldende en	Gezonde en veilige leefomgeving	Helikopterlandingsplaatsen

	HLP op Wezeperberg) disproportioneel is; aan- en uitvliegroutes, cumulatie, (nacht)hinder, luchtverkeersveiligheid en provinciaal stiltebeleid zouden onvoldoende zijn uitgewerkt; verzoek om begrenzing, no-fly-zones, betere onderbouwing en tijdvensters.	op te stellen wet- en regelgeving. Vliegtijden, vliegroutes en geluidsniveaus zijn gebonden aan wettelijke normen en Defensie mag deze niet overschrijden. Defensie doet haar uiterste best om overlast te beperken, onder meer door het spreiden van vluchten over het land. Hoe meer locaties daarvoor beschikbaar zijn, hoe minder er per locatie wordt gevlogen. Er zijn geen vaste routes van en naar de militaire oefenterreinen met een helikopterlandingsplaats. Er wordt reeds zoveel als mogelijk rekening gehouden met de omgeving met inachtneming van de regels in de Regeling minimum VFR-vlieghoogten en VFR-vluchten buiten de daglichtperiode voor militaire vliegtuigen en helikopters. In het planMER is uitgegaan van maximaal 8.500 vliegbewegingen in dit gebied. Dat aantal is ten onrechte als maximum geïnterpreteerd. Mede naar aanleiding van zienswijzen is dit bijgesteld. In het NPRD ligt het aantal vliegbewegingen nu tussen 750 en 3.500 per jaar. Dit is een aanzienlijke beperking ten opzichte van de eerdere inschatting.		
1307	De indiener wijst op stapeling met bestaande overlast (o.a. springterrein en Volkel) en verzoekt af te zien van extra HLP-activiteiten of aantallen stevig te beperken.	Defensie begrijpt de zorg over de cumulatie van militaire activiteiten rond oefenterrein Langenboom, Springterrrein Schaijk en vliegbasis Volkel. Dit is een belangrijk aandachtspunt. Mede daarom is in het NPRD opgenomen dat voor beide terreinen oefenterrein tot maximaal 150 vliegbewegingen per jaar in het NPRD is opgenomen. Na vaststelling van het NPRD wordt op basis van natuurwetgeving nader bepaald hoeveel vliegbewegingen daadwerkelijk mogelijk zijn.	Gezonde en veilige leefomgeving	Helikopterlandingsplaatsen
1308	De indiener vraagt om tijdige communicatie over vliegbewegingen per gebied, inclusief planning en afstemming. Dit is belangrijk voor mensen, bedrijven en dieren in de omgeving. Daarnaast wordt verzocht om beperking van (landings)momenten en mitigerende maatregelen, zoals ro-	Defensie begrijpt de zorgen voor de paarden en is zich ervan bewust dat rond de militaire oefenterreinen met helikopterlandingsplaatsen overlast kan worden ervaren en probeert daar zoveel als mogelijk rekening mee te houden. Veiligheid voor mens en dier is daarbij belangrijk.	Gezonde en veilige leefomgeving	Helikopterlandingsplaatsen

	buuste afrastering, om ongevallen door schrikreacties bij paarden te voorkomen.	Defensie onderzoekt hoe tijdige communicatie aan de omwonenden en gebruikers van het terrein mogelijk is.		
1309	De indiener vraagt om expliciete beoordeling van lichthinder voor fauna en omgeving bij avond-/nachtoperaties en om passende mitigerende maatregelen.	De concrete impact van landingsplekken aanwijzen in natuurgebieden zal in de vervolgfase nader onderzocht worden op aanwezige flora en fauna. Ook lichthinder zal hierbij meegenomen worden.	Gezonde en veilige leefomgeving	Helikopterlandingsplaatsen
1310	De indiener vraagt om no-fly-zones boven woongebieden/kwetsbare objecten, integrale luchtverkeersveiligheidsanalyse (inclusief drones/munitie), naleving afstandseisen en risicobeheersing bij infrastructuur (hoogspanning).	Bij laagvlieggebieden en routes voor helikopters geldt al dat er niet laaggevlogen mag worden boven bebouwd gebied. Dit geldt ook rondom gevoelige complexen en vitale infrastructuur.	Gezonde en veilige leefomgeving	Helikopterlandingsplaatsen
1311	Indiener met melkveebedrijf maakt zich zorgen over invloed van (onverwachte) helikopterbewegingen op de op bedrijf aanwezige dieren (o.a. in de buurt van 't Harde, Olst, Welsum) en vraagt hoe hij/zij in de toekomst wordt geïnformeerd over het gebruik van de landingsplaats, aanvliegroutes en evt. isolatiemogelijkheden.	Defensie begrijpt de zorgen over extra hinder door intensiever gebruik van de helikopterlandingsplaats. Op hoofdlijnen zijn de effecten in het planMER onderzocht. In de vervolgfase wordt de behoefte nader uitgewerkt. Er zijn geen vaste routes van en naar de militaire oefenterreinen met een helikopterlandingsplaats. De landingsplaatsen kennen een buffer van 400 meter van geluidsgevoelige objecten maar helikopters zijn vrij om te landen binnen het aangegeven gebied. Defensie onderzoekt de mogelijkheden voor tijdige aankondiging hiervan.	Gezonde en veilige leefomgeving	Helikopterlandingsplaatsen
1312	De indiener vraagt aan Defensie hoe het de effecten van helikopter landingen denk te beperken voor de woonomgeving van bijvoorbeeld Riel. Dit wordt niet benoemd in het ontwerp programma.	Defensie begrijpt de zorg over geluid van helikopterlandingen in de omgeving van oefenterreinen. Deze effecten zijn onderzocht in het planMER. Daarbij is gekeken naar geluidsgevoelige gebouwen, waaronder woningen. Op basis van deze inzichten zijn afstanden aangehouden om geluidshinder zoveel mogelijk te beperken. Uw zienswijze heeft geholpen om dit onderwerp expliciet op te nemen in het NPRD.	Gezonde en veilige leefomgeving	Helikopterlandingsplaatsen
1313	De indiener wijst op de aanzienlijke gevolgen van de voorgenomen uitbreiding van het parachutisten oefenterrein Regte Heide en Kamp de Kiek. De indiener verzoekt om een zorgvuldige beoordeling van deze risico’s en om passende maatregelen ter bescherming van de omgeving.	Defensie begrijpt de zorg over de uitbreiding van het parachutisten-oefenterrein Regte Heide en Kamp de Kiek. Naar aanleiding van de zienswijze is Regte Heide uit het voorkeursalternatief gehaald, omdat dit geen vast militair oefenterrein is. In het planMER zijn de effecten van deze activiteiten breed in	Gezonde en veilige leefomgeving	Helikopterlandingsplaatsen

		beeld gebracht. Na vaststelling van het NPRD volgt aanvullend onderzoek naar de impact op natuurwaarden voor het realiseren van de regeling.		
1314	De indiener vreest voor toename van geluidsoverlast en luchtvervuiling door fijnstof als gevolg van intensiever helikoptergebruik op en rond oefenterrein De Haar. Door de ligging tussen de A28 en het oefenterrein ontstaat een cumulatie van hinder. Er is behoefte aan duidelijkheid over de aard en omvang van deze overlast.	Defensie erkent dat deze gebieden kwetsbaar zijn, onder meer vanwege aanwezige grafheuvels, flora en fauna, en het open karakter van het landschap. In het planMER-onderzoek zijn de effecten van militaire activiteiten op natuur, erfgoed en recreatie zorgvuldig onderzocht. Voor wat betreft cumulatie van activiteiten zijn de behoeften van de Defensie afgezet tegen de referentiesituatie zoals de A28 en het circuit dit zorgt er niet voor dat er geen helikopterlandingen meer kunnen worden uitgevoerd.	Gezonde en veilige leefomgeving	Helikopterlandingsplaatsen
1315	De indiener uit zorgen over de aanzienlijke geluidshinder die ontstaat door het frequent landen van helikopters op oefenterrein De Haar, dat in de praktijk volledig als helikopterlandingsplaats functioneert. In het kader van het plan wordt deze functie formeel verplaatst naar De Haar, zonder dat de effecten op de leefomgeving, waaronder de impact op mens en dier, voldoende zijn onderzocht. De indiener verzoekt om nadere analyse van deze gevolgen en om transparantie over de te verwachten hinder	Bij de bepaling van helikopterlandingsplaatsen is gekeken naar het beperken van hinder door het aanhouden van afstanden naar woningen. Ook zijn gevoelige gebieden, zoals Natura 2000 aangeduid. In de vervolgprocedure zal dit met gedetailleerdere berekeningen, nader worden beschouwd en mogelijk bijgesneden.	Gezonde en veilige leefomgeving	Helikopterlandingsplaatsen
1316	De indiener vraagt om geen helikopterlandingsplaats binnen de uitbreiding van oefenterrein de haar binnen de gemeente Midden-Drenthe te realiseren. Nieuwe landingsplaatsen zorgen namelijk voor extra overlast op en rond agrarische gronden.	Defensie begrijpt de zorg over mogelijk overlast door helikopterlandingsplaatsen in het uitbreidingsgebied van oefenterrein De Haar. In het planMER zijn ook de effecten van deze uitbreidingsgebieden onderzocht. Bij de herinrichting van OT de Haar zal dit onderdeel zijn van het gebiedsproces.	Gezonde en veilige leefomgeving	Helikopterlandingsplaatsen
1317	De indiener maakt bezwaar tegen de forse uitbreiding van helikopterbewegingen op de Veluwe, van 5.320 naar 24.000 VTB, met een maximale ruimte van 26.650. Deze toename, verspreid over zeven bestaande en vijf nieuwe landingsplaatsen, wordt als disproportioneel beschouwd. De cumulatieve geluidhinder en stikstofdepositie op het al overbelaste Natura 2000-gebied Veluwe zijn onvoldoende	De behoefte voor helikopterlandingsplaatsen is gericht op het mogelijk maken van helikopterlandingen binnen de oefenterreinen. Het genoemde aantal vliegbewegingen is de gehele behoefte over heel Nederland. In de aanvulling op het planMER is aanvullend stilgestaan bij de cumulatie van activiteiten op de Veluwe.	Gezonde en veilige leefomgeving	Helikopterlandingsplaatsen

	onderzocht. Andere activiteiten als vluchten van Lelystad Airport, oefeningen op ASK, ISK en andere defensieterreinen zijn niet meegenomen. Negatieve effecten op natuur, leefgebieden en omwonenden zijn niet uit te sluiten. De geluidsbelasting moet zoveel mogelijk worden beperkt en zorgvuldig worden onderbouwd.			
1318	De berekening en onderbouwing van milieubuffers bij 8.500 helikopterbewegingen is onvolledig en niet transparant. Hoewel in de rapporten van NLR en Antea drie varianten (750, 3.500 en 8.500 VTB) worden uitgewerkt, laat Antea deze systematiek los bij het bepalen van contouren en buffers voor de zwaarste variant (8.500 VTB). In de berekening wordt uitgegaan van een gewone helikopter. In plaats van een berekening wordt slechts een inschatting gegeven, zonder controleerbare onderbouwing of visuele weergave. Dit is onacceptabel, juist omdat aantallen en afstanden bepalend zijn voor de geluidhinder. De indiener dringt aan op navolgbare, locatiespecifieke berekeningen en kaarten voor alle 8.500-VTB-locaties, op basis van relevante geluidsnormen (zoals 50 dB Lden, 45 dB Lden en L(A)max). Verder geven de indiener aan dat er geen piekbelasting en stapeling van (militaire) activiteiten in het onderzoek betrokken zijn, terwijl dat een betere weergave geeft van de verwachte hinder.	De uitgevoerde berekeningen zijn passend bij het doel en het detailniveau van een planMER bij een Nationaal Programma als het NPRD. De berekeningen zijn niet uitgevoerd met een gewone helikopter. Er is gebruik gemaakt van een representatieve mix van helikopters die Defensie gebruikt (50% Chinook, 30% Cougar, 10% Apache en 10% NH90 bij het bepalen van de contouren. Piekgeluid is niet meegenomen in deze fase, omdat geen type, duur, routes, hoogte, etc. meegenomen is en dit zeer bepalend is. Voor het vergelijken van locaties en eerste impact, is dit ook niet nodig geacht. In de vervolgfase kan hier mogelijk wel invulling aan gegeven worden. Cumulatie is op provinciaal niveau, passend bij het schaal- en detailniveau van het NPRD in beeld gebracht. In een vervolgfase zal dit lokaal meer in detail uitgewerkt en berekend worden.	Gezonde en veilige leefomgeving	Helikopterlandingsplaatsen
1319	De indiener wijst erop dat voor verstoring van NNB-gebieden volgens de Omgevingsverordening Noord-Brabant doorgaans lagere geluidsnormen gelden. Het is onduidelijk waarom in dit geval daarvan is afgeweken. De indiener vraagt om een toelichting en toepassing van de juiste maatgevende geluidsnormen.	Bij het bepalen van de Voorkeurslocaties is gebruik van algemene rekenmethoden voor geluid om een goed eerst inzicht in zonering en potentieel geschikt gebied te verkrijgen. Deze zal in een vervolgfase nader 'ingevuld' worden. Specifiek rondom inpassing in natuurgebieden zal hier in de vervolgfase nog nader onderzoek verricht moeten worden. Hierbij worden ook de Omgevingsverordeningen van de provincies meegenomen.	Gezonde en veilige leefomgeving	Helikopterlandingsplaatsen
1320	De indiener vraagt om bevestiging dat binnen de ingetekende hindercontouren rond	In de verdere uitwerking van de behoefte zal de hindercontour leidend zijn en hierop zal	Gezonde en veilige leefomgeving	Helikopterlandingsplaatsen

	gevoelige objecten — zoals woningen en bedrijven — geen landingen of starts zullen plaatsvinden. Voor meerdere locaties is een buffer van 400 meter gehanteerd, maar het is van belang dat deze zones daadwerkelijk worden gerespecteerd en duidelijk worden gecommuniceerd	ook de aanvraag gedaan worden.		
1321	De indiener stelt dat de geluidsbelasting op omliggende woonkernen onvoldoende is meegenomen. Rond meerdere oefenterreinen, waaronder het ASK, liggen aan verschillende zijden woongebieden die binnen de invloedssfeer van helikoptergeluid vallen. De impact op deze woningen dient volledig en transparanter te worden geanalyseerd en onderbouwd.	Alle relevante woningen zijn meegenomen in het onderzoek. Hierbij zijn alleen de maatgevende woningen gehanteerd, omdat een zonering is toegepast rondom deze woningen. Op grotere afstand liggen ook woningen, maar deze zijn in deze fase van onderzoek niet maatgevend. In een vervolgfase zal met nader onderzoek naar geluid breder en diepgaander de impact op woningen in beeld worden gebracht, maar de verwachting is hier significant lagere geluidbelastingen aanwezig zullen zijn. De woningen zijn gesitueerd buiten het oefenterrein waardoor de geluidsbelasting niet door de landingen de norm zal overstijgen.	Gezonde en veilige leefomgeving	Helikopterlandingsplaatsen
1322	De indiener wijst erop dat stiltegebieden in Gelderland zijn aangewezen vanwege hun rust- en belevingswaarde. Structurele overvliegen door drones en helikopters schaadt dit doel en is daarmee strijdig met het provinciaal omgevingsbeleid en de beginselen van zorgvuldige ruimtelijke ordening.	Stiltegebieden zijn meegenomen in de analyses. Waar mogelijk wordt hier rekening mee gehouden. Echter, in sommige gevallen zal dit niet altijd mogelijk zijn (maar wel bijvoorbeeld gedurende grote gedeelten van de dag of jaar).	Gezonde en veilige leefomgeving	Helikopterlandingsplaatsen
1323	De indiener maakt bezwaar tegen de geplande verplaatsing van een helikopterlandingsplaats tot enkele honderden meters van een campinglocatie, zoals weergegeven op pagina 30 van bijlage 2. Dit leidt tot een vervijfvoudiging van het aantal vliegbewegingen en een aanzienlijke toename van hinder. De huidige locatie veroorzaakt geen directe overlast, mits de aanvliegroute niet recht over de camping loopt. De indiener acht maximaal 1.500 vliegbewegingen per jaar acceptabel, op voorwaarde dat de landingsplaats op de bestaande locatie blijft en de aanvliegroute minimaal 500 meter van de camping verwijderd blijft.	Defensie begrijpt deze zorgen. In het onderzoek is gekeken hoe groot het gebied voor helikopterlandingen kan worden. Dit is nog geen definitief gebied. Hiervoor dienen in de vervolgfase nog nadere analyse uitgevoerd te worden. Hierdoor kan het gebied nog aangepast (verkleind) worden. Hier zal ook nog nadrukkelijk het belang van de camping in worden meegewogen.	Gezonde en veilige leefomgeving	Helikopterlandingsplaatsen

1324	De indiener wijst op aantasting van stiltegebieden, waaronder landgoed De Hoevens, door geplande helikopterlandingsplaatsen. Een aanzienlijk deel van beide HLP's ligt binnen stiltegebied, waarvoor lagere geluidsnormen gelden. De effecten op deze gebieden zijn niet afzonderlijk onderzocht, ondanks toezeggingen in de Nota van Antwoord (reacties 932 en 1087). Een generiek onderzoek naar geluidsbelasting volstaat hier niet; locatiespecifieke analyse is noodzakelijk.	De stiltegebieden zijn in Bijlage AXII in figuur 3-2 en tabel 3.2 beschouwd. In de vervolgfase worden deze gebieden waar helikopterlandingen mogelijk zijn nog nader onderzocht en worden ook de aanwezige stiltegebieden beschouwd.	Gezonde en veilige leefomgeving	Helikopterlandingsplaatsen
1325	De indiener vraagt of in de geluids- en hinderanalyses rekening is gehouden met het gelijktijdig opereren van meerdere helikopters.	In de berekeningen van de jaargemiddelde geluidbelasting is hier wel rekening mee gehouden. Voor piekgeluid kan dit wel een (groot) verschil maken. In de vervolgfase kan hier ook meer inzicht in verschaft worden.	Gezonde en veilige leefomgeving	Helikopterlandingsplaatsen
1326	De indiener wijst erop dat de Waaldorpervlakte volledig binnen een stiltegebied ligt, waar op basis van geldende regelgeving zelfs het vliegen met drones verboden is.	De stiltegebieden zijn in Bijlage AXII in figuur 3-2 en tabel 3.2 beschouwd. In de vervolgfase worden deze gebieden waar helikopterlandingen mogelijk zijn nog nader onderzocht en worden ook de aanwezige stiltegebieden beschouwd. Op dit moment heeft Defensie al de vergunning om hier te landen en dit aantal 0-150 vliegbewegingen wordt niet uitgebreid.	Gezonde en veilige leefomgeving	Helikopterlandingsplaatsen
1327	De indiener vraagt om verduidelijking van het maximum van 1500 vliegbewegingen per jaar, aangezien de uitleg over wat een vliegbeweging precies inhoudt verschilt per informatiebron, en hij zich als omwonende afvraagt hoeveel uren geluidsoverlast dit betekent — bijvoorbeeld: telt één helikopter die een uur rondvliegt als één vliegbeweging en één uur overlast, en geldt het als 48 vliegbewegingen als vier helikopters in één uur elk zes keer opstijgen, een rondje vliegen en landen?	Defensie erkent dat het begrip 'vliegbeweging' verwarring kan oproepen. Eén vliegbeweging staat voor één start of één landing van een luchtvaartuig. Het aantal vliegbewegingen zegt echter niet alles over de duur of intensiteit van geluid. Defensie telt het aantal vlieguren per helikopter. Dus als er drie helikopters tegelijkertijd één uur lang vliegen, dan gaat het om drie uren. In het planMER-onderzoek is ook de geluidsbelasting en de spreiding over de dag en het jaar onderzocht. Op basis daarvan is beoordeeld wat de verwachte impact is op de leefomgeving. Deze informatie heeft het kabinet meegewogen in het besluit voor het Ontwerp-NPRD.	Gezonde en veilige leefomgeving	Helikopterlandingsplaatsen
1328	De indiener stelt vast dat de externe veiligheid onvoldoende is gewaarborgd. Vol-	Het is Defensie niet duidelijk wat met deze 450 meter bedoeld wordt door indiener. Voor alle behoeften zal in de	Gezonde en veilige leefomgeving	Helikopterlandingsplaatsen

	gens het NPRD dient een minimale afstand van 450 meter te worden aangehouden tot (zeer) kwetsbare objecten, zoals kinderdagverblijven, zorgwoningen en opvanglocaties van het COA. Op basis van het voorgestelde voorkeursalternatief — het gehele oefenterrein — bevinden zich binnen deze risicocontour onder andere een kinderdagverblijf, een woonzorghuis aan en een COA-locatie. Daarnaast vallen ook diverse woningen in Oostelbeers binnen deze zone. De indiener verzoekt om herziening van de locatiekeuze en om aanvullende maatregelen ter bescherming van deze kwetsbare objecten.	gewaarborgd worden dat een veilige afstand aangehouden wordt tot (zeer) kwetsbare objecten. In de vervolgfase kan dit met de invulling van het gebied nog voldoende bereikt worden. In algemene zin is er een grens van 400 meter aangehouden van geluidsgevoelige objecten dus ook van het COA en het kinderdagverblijf.		
1329	De indiener vindt de genoemde aantallen voor het ASK veel te veel voor het reeds overbelaste gebied. Dit vanwege de geluidsbelasting, de schade aan de natuur, verstoring van stiltegebieden en de uitstoot van stikstof. Ook zijn de aanvliegroutes niet meegenomen in de berekeningen.	Defensie mag reeds overal vliegen op 45 meter hoogte en hier zijn geen vaste routes voor. Alleen landen mag niet overal binnen het oefenterrein (hoveren mag ook). De behoefte die Defensie heeft gesteld is om de operationele gereedheid te waarborgen en kan helaas niet gerealiseerd worden zonder (enige) hinder voor de omgeving. In het gebied rondom het ASK heeft Defensie het aantal vliegbewegingen naar beneden bij gesteld vanwege de cumulatie.	Gezonde en veilige leefomgeving	Helikopterlandingsplaatsen
1330	De indiener wil dat in kaart gebracht wordt hoe vaak, wanneer en met welke geluidbelastingen de omgeving van het ASK te maken krijgt bij helikopterlanding. Dit vraagt volgens indiener om onderzoek.	Defensie begrijpt de zorg over geluid en de wens om inzicht te krijgen in hoe vaak, wanneer en met welke geluidsbelasting helikopterlandingen plaatsvinden bij het ASK. Deze punten zijn belangrijk en worden meegenomen. In het planMER zijn de effecten berekend op basis van een gemiddelde geluidsbelasting per jaar. Op basis van deze inzichten zijn afstanden tot geluidsgevoelige plekken bepaald. In het Ontwerp-NPRD is aangegeven dat op het ASK tussen 150 en 750 vliegbewegingen per jaar zijn voorzien. Na vaststelling van het NPRD volgt aanvullend onderzoek. Dat onderzoek kijkt naar de effecten op natuur en omgeving. Op basis daarvan wordt bepaald hoeveel vliegbewegingen daadwerkelijk mogelijk zijn en onder welke voorwaarden.	Gezonde en veilige leefomgeving	Helikopterlandingsplaatsen

1331	De indiener vindt het niet aanvaardbaar dat er tot 01.00 uur gevlogen kan worden bij het ASK in verband met de lichamelijke gevolgen van onvoldoende nachtrust.	Er wordt reeds zoveel als mogelijk rekening gehouden met de omgeving met inachtneming van de regels in de Regeling minimum VFR-vlieghoogten en VFR-vluchten buiten de daglichtperiode voor militaire vliegtuigen en helikopters. Het trainen tot 1 uur 's nachts gebeurt alleen in geval van operationele noodzaak en daar wordt vooraf over gecommuniceerd. Bij een daadwerkelijk inzet zijn geen beperkingen voor de tijdstippen van vliegen.	Gezonde en veilige leefomgeving	Helikopterlandingsplaatsen
1332	De indiener uit zorgen over de aanwijzing van oefenterrein De Vijf Eiken als voorkeurslocatie voor helikopterlandingen (maximaal 750 per jaar). In het Ontwerp-NPRD wordt bij de verdere uitwerking slechts één aandachtspunt genoemd: de effecten op natuur. De indiener mist bij de aandachtspunten een onderzoek naar hinder en overlast. De gemeente ondervindt reeds dagelijkse impact van intensieve militaire luchtvaart en vreest dat extra helikopterbewegingen zullen leiden tot een toename van de overlast voor inwoners en omgeving.	In het planMER is onderzocht of op de voorgenomen locaties het mogelijk is landingen uit te kunnen voeren. Dit geldt voor alle in het Ontwerp-NPRD opgenomen locaties. Hierbij is de belangrijkste overweging geweest dat wettelijke hindernorm voor omwonenden niet wordt overschreden. Op dit moment kunnen de helikopters ook al landen op de vijf eiken.	Gezonde en veilige leefomgeving	Helikopterlandingsplaatsen
1333	De indiener maakt zich zorgen over een toename van natuurbrandrisico door helikopterlandingen, vooral in droge perioden en het natuurbrandseizoen, en vraagt om preventieve maatregelen en beperking van risicovolle inzet.	Door het veranderende klimaat en de steeds langere perioden van grote droogte, wordt het risico op natuurbranden groter. De Krijgsmacht heeft uitvoeringsprotocollen met preventieve maatregelen, maar realiseert zich dat ondanks alle zorgvuldigheid het risico van een natuurbrand niet tot nul kan worden beperkt. Mede hierom zullen voor meer terreinen dan nu het geval is, brandveiligheidsplannen worden opgesteld. Ook wordt in het beheer van de terreinen meer aandacht aan natuurbrandbeheersing gegeven.	Klimaatadaptatie	Helikopterlandingsplaatsen
1334	De indiener maakt zich zorgen over het gebruik van de Waalsdorpervlakte als oefengebied, omdat dit de stilte en biodiversiteit verstoort, een nationale herdenkingsplek onwaardig aantast, en onveilige situaties veroorzaakt voor ruiters en paarden op de ruiterpaden.	Defensie begrijpt uw zorgen. De Waalsdorpervlakte heeft al een status als Helikopterlandingsplaats. Er is geen substantiële toename van het aantal landingen voorzien. Het gaat om een maximaal beoogd gebruik van 150 vliegbewegingen per jaar. Defensie zoekt alleen naar meer plekken om te kunnen landen en opstijgen. Bij de	Landschap en erfgoed	Helikopterlandingsplaatsen

		verdere ontwikkeling en inpassing van de behoefte in dit gebied zal zoveel als mogelijk rekening worden gehouden met de door u genoemde aandachtspunten, waarbij we rekening houden met de waardigheid van de herdenkingsplek.		
1335	De indiener geeft aan dat Regte Heide en Kamp De Kiek kwetsbare natuur- en erfgoedgebieden zijn (o.a. grafheuvels) en dat laagvliegen/landen leidt tot onevenredige schade aan natuur, recreatie en de beleving van het landschap.	Defensie erkent dat deze gebieden kwetsbaar zijn, onder meer vanwege aanwezige grafheuvels, flora en fauna, en het open karakter van het landschap. In het planMER-onderzoek zijn de effecten van militaire activiteiten op natuur, erfgoed en recreatie zorgvuldig onderzocht. Deze informatie is meegewogen in het besluit van het kabinet voor het Ontwerp-NPRD. Defensie begrijpt de zorg vanwege de aanwezige waarden op het parachutisten-oefenterrein Regte Heide en Kamp de Kiek. Naar aanleiding van de zienswijze is Regte Heide uit het voorkeursalternatief gehaald, omdat dit geen vast militair oefenterrein is.	Landschap en erfgoed	Helikopterlandingsplaatsen
1336	De indiener wijst erop dat Het Groote Veld deel uitmaakt van Nationaal Landschap/NNN met kwetsbare soorten en dat een HLP niet past bij de cultuurhistorische en ecologische waarden.	Bij het planMER is de geschiktheid van verschillende mogelijke helikopterlandingsplaatsen beschouwd en zijn de effecten op hoofdlijnen onderzocht. Bij de uitwerking van de helikopterlandingsplaats Het Groote Veld in de vervolgfase zal aandacht zijn voor landschappelijke inpassing en de impact op ecologische en cultuurhistorische waarden.	Landschap en erfgoed	Helikopterlandingsplaatsen
1337	De indiener vraagt zich af of het aantal vliegbewegingen kan worden beperkt of bijgesteld, zodat kwaliteiten van leefomgeving, natuur, recreatie en cultuurhistorie op de Leusderheide behouden blijven.	In het planMER is onderzocht of op de voorgenomen locaties het mogelijk is landingen uit te kunnen voeren. Dit geldt voor alle in het NPRD opgenomen locaties. Hierbij is een maximum berekening gemaakt. De kans is groot dat het uiteindelijke gebruik lager uitvalt. Overigens is in het NPRD aangegeven dat vanwege ligging van een aantal terreinen in natuurgebieden de effecten op die natuur nog aandachtspunt zijn.	Landschap en erfgoed	Helikopterlandingsplaatsen
1338	De indiener verzoekt om zeer terughoudend gebruik van de Vughtse Hei of heroverweging, gelet op natuurwaarden en de beladen erfgoedcontext (concentratiekamp/fusilladeplaats) nabij PI/EBI.	Defensie begrijpt de zorg over het gebruik van de Vughtse Hei. In het NPRD is voor deze locatie een bandbreedte van 150 tot 750 vliegbewegingen opgenomen. Na vaststelling van het NPRD	Landschap en erfgoed	Helikopterlandingsplaatsen

		volgt een vergunningstraject. In dat traject wordt aanvullend onderzoek gedaan naar de effecten op natuur. Op basis van deze inzichten wordt het exacte aantal vliegbewegingen bepaald. In het planMER zijn de huidige functies van het gebied zoals aanwezige waarden van natuur meegenomen.		
1339	De indiener maakt bezwaar omdat extra landingsplaatsen het karakteristieke esdorpenlandschap aantasten en negatieve effecten hebben op recreatie, toerisme en soms landbouw.	Defensie erkent dat het karakter van het landschap en de beleving ervan belangrijk zijn voor bewoners en bezoekers. In het planMER-onderzoek zijn de ruimtelijke en landschappelijke effecten van helikopterlandingsplaatsen onderzocht. Daarbij is ook gekeken naar de gevolgen voor recreatief gebruik en agrarische functies in de omgeving. Deze informatie is meegewogen in het besluit van het kabinet voor het NPRD. Defensie is van mening dat het landschap niet zal worden aangetast door het meer landen van helikopters omdat het laagvliegen boven deze oefenterreinen nu al mogelijk is	Landschap en erfgoed	Helikopterlandingsplaatsen
1340	De indiener voert aan dat geluid- en trillingshinder fors zullen toenemen door extra landingen, met nadelige gevolgen voor gezondheid, welzijn en natuur-/landschapswaarden.	Defensie erkent dat intensiever gebruik van militaire infrastructuur invloed kan hebben op de directe omgeving. In het planMER-onderzoek zijn deze effecten in kaart gebracht. Daarbij is gekeken naar geluidsbelasting, trillingen en verstoring van natuur en landschap. De resultaten van dit onderzoek worden betrokken bij de verdere uitwerking deze behoefte. Defensie onderzoekt daarnaast welke maatregelen mogelijk zijn om effecten te beperken.	Landschap en erfgoed	Helikopterlandingsplaatsen
1341	De indiener stelt dat het programma leidt tot een grove aantasting van erfgoedwaarden en vraagt om bescherming van cultureel-historische waarden.	Defensie erkent dat militaire activiteiten invloed kunnen hebben op waardevolle landschappen, historische structuren en archeologische elementen. In het planMER-onderzoek zijn deze aspecten expliciet meegenomen. Daarbij is gekeken naar de aanwezigheid van erfgoed in en rond de zoekgebieden en naar de mogelijke effecten van ruimtelijke ingrepen. Deze informatie is meegewogen in het besluit van het kabinet voor het Ontwerp-NPRD.	Landschap en erfgoed	Helikopterlandingsplaatsen

1342	De indiener geeft aan dat het planMER onvolledig is (o.a. geen goede weging van landgoederen/rijksmonumenten) en vraagt herstel, expliciete opname van landgoederen en vroege, actieve participatie.	Bij het planMER is de geschiktheid van verschillende mogelijke helikopterlandingsplaatsen beschouwd en zijn de effecten op hoofdlijnen onderzocht. Bij de uitwerking van de HLP's in de vervolgfase zal aandacht zijn voor landschappelijke inpassing en de impact op cultuurhistorische waarden.	Landschap en erfgoed	Helikopterlandingsplaatsen
1343	De indiener maakt zich zorgen over onveilige situaties en mogelijke (trillings)schade door extra en zwaar (defensie)verkeer en helikopteractiviteit op smalle dijken/wegen (o.a. IJsseldijk), waardoor de verkeersveiligheid afneemt en trillingen via de ondergrond woningen kunnen aantasten.	De Krijgsmacht erkent het belang van gezonde en veilige leefomgeving, ook bij het plannen van (nieuwe) militaire activiteiten en ondersteunende faciliteiten. Defensie streeft ernaar om risico's tijdig te signaleren om zo nodig maatregelen te treffen om de mogelijke impact van defensieactiviteiten op een gezonde en veilige leefomgeving in balans te houden.	Mobiliteit	Helikopterlandingsplaatsen
1344	De indiener geeft aan dat intensiever en zwaar gebruik van zandwegen deze onbegaanbaar maakt en verwacht dat Defensie borgt dat bewoners hun woning altijd kunnen bereiken (ook bij natte perioden). Dit heeft de afgelopen jaren al geleidt tot ontoegangbare wegen.	Defensie begrijpt de zorg over de bereikbaarheid van woningen via zandwegen. Het is vervelend dat deze wegen in natte perioden soms slecht begaanbaar zijn. Dat mag niet leiden tot onveilige situaties of ontoegankelijke woningen. Defensie wil hierover in gesprek met de betrokken partijen om het probleem goed te begrijpen en samen te kijken naar mogelijke oplossingen.	Mobiliteit	Helikopterlandingsplaatsen
1345	De indiener maakt zich zorgen dat slechte weginfrastructuur de bereikbaarheid van woningen voor bewoners, bezoek en hulpdiensten belemmert. Indieners verwachten bovendien een daling van de woningwaarden.	Defensie begrijpt de zorg over de bereikbaarheid van woningen via zandwegen. Het is vervelend als wegen in natte perioden slecht begaanbaar zijn. Dat mag niet leiden tot onveilige situaties of ontoegankelijke woningen. Defensie wil hierover in gesprek met betrokken partijen om het probleem goed te begrijpen en samen te kijken naar mogelijke oplossingen. Defensie erkent dat het programma Ruimte voor Defensie gevolgen kan hebben voor grondeigenaren en omwonenden. Als schade groter is dan het normale maatschappelijke risico of bedrijfsrisico, kunt u een beroep doen op nadeelcompensatie. Dit is geregeld in titel 4.5 van de Algemene wet bestuursrecht en in afdeling 15.1 van de Omgevingswet. Defensie zal, waar mogelijk, rekening	Mobiliteit	Helikopterlandingsplaatsen

		houden met de omstandigheden van het geval en ondersteunen binnen de wettelijke kaders. Het is belangrijk om te weten dat immateriële schade niet wordt vergoed. Dit volgt uit artikel 15.2 van de Omgevingswet. Ook zogenoemde schaduwschade, zoals waardedaling in de aanloop naar een besluit, valt niet onder de regeling.		
1346	De indiener vraagt om afspraken over risico's, mitigerende maatregelen en inzet, waaronder hulpverlening en tijdige informatie bij grootschalige oefeningen in relatie tot brandweerparaatheid. Gezien de geplande ingebruikname van de helikopterlandingsplaats in de Marnewaard in 2026, wordt verzocht op korte termijn overleg te voeren.	De door indiener benoemde aandachtspunt zal in de verdere uitwerking worden meegenomen En Defensie gaat graag in gesprek over de ingebruikname in 2026.	Mobiliteit	Helikopterlandingsplaatsen
1347	De indiener betoogt dat Het Groote Veld ongeschikt is als helikopterlandingsplaats wegens beperkte ruimte (nabijheid woningen/hindercontour), doorsnijding door een openbare weg, ligging in Nationaal Landschap en Natuurnetwerk Nederland met beschermde soorten (o.a. nachtzwaluw, das), recreatieve waarden en nabijheid van een grondwaterbeschermingsgebied. Gelet op de ervaren overlast en de kwetsbaarheid van het gebied, pleit de indiener nadrukkelijk voor het behoud van de laagste categorie vliegbewegingen als randvoorwaarde voor toekomstig gebruik van OT Het Groote Veld.	Defensie handhaaft de huidige beoordeling voor Het Groote Veld en zal in een vervolgfase hier nader onderzoek naar verrichten en dan definitief bepalen wat de aantallen vliegbewegingen kunnen zijn in dit gebied.	Mobiliteit	Helikopterlandingsplaatsen
1348	De indiener maakt zich zorgen over effecten op kwetsbare flora en fauna (zoals stress, nestbeschadiging, nestverlating en gedragsveranderingen), gezondheid en recreatie in en rondom natuurgebieden (met name Natura 2000) als gevolg van militaire vliegactiviteiten, stelt een ecologisch (effect)rapport met concrete maatregelen zoals slimme locatiekeuze, bufferzones, stiltegebieden en compensatiemaatregelen voor en vraagt daarbij om afstemming met lokale natuurprofessionals.	Dit planMER heeft als primaire doel gehad om per behoefte te komen tot Voorkeursalternatieven. Daarbij is een integraal beeld van de impact op de fysieke leefomgeving gegeven. Hierbij is natuur een belangrijk onderdeel. Dit heeft ook bij de afweging een duidelijke rol gespeeld. Het onderzoek is veelal op hoofdlijnen op basis van beschikbare informatie uitgevoerd (passend bij het schaal- en detailniveau van een planMER bij een Nationaal Programma). In vervolgprocedures worden de effecten op flora en fauna, in het bijzonder in Natura 2000-gebieden, nader onderzocht	Natuur	Helikopterlandingsplaatsen

		met bijvoorbeeld gedetailleerde bureaustudies, veldbezoeken, etc. Hieruit kunnen dan ook nog aanpassingen en/of mitigerende en compenserende maatregelen binnen het Voorkeursalternatief getroffen worden.		
1349	De indiener maakt bezwaar tegen het (intensiever) gebruik van de helikopterlandingsplaats bij TNO/Waalsdorpervlakte vanwege de ligging binnen/aan Natura 2000 Meijendel–Berkheide, stiltewaarden, broedvogels/zoogdieren, risico's voor ruiters (paarden schrikken) en de herdenkingswaarde van de locatie; verzoekt om beperking/afzien, routes buiten kwetsbare zones, en eerst locatiespecifiek stikstof- en natuuronderzoek.	Defensie begrijpt de zorgen over extra hinder door intensiever gebruik van de helikopterlandingsplaats. Op hoofdlijnen zijn de effecten in het planMER onderzocht. In de vervolgfase wordt de behoefte nader uitgewerkt en ook het nu geselecteerde gebied nader gedetailleerd. Dit aan de hand van veldonderzoek, nadere geluidsonderzoek, etc. Ook zijn in de Passende Beoordeling diverse maatregelen benoemd die kunnen worden toegepast.	Natuur	Helikopterlandingsplaatsen
1350	De indiener geeft aan dat 1.500–2.000 landingen per jaar in een Natura 2000- en stiltegebied onacceptabele verstoring van natuur (habitat, beschermde soorten) én omgeving (geluid, trillingen, luchtkwaliteit) veroorzaken en onveilig zijn voor ruiters; verzoekt om het plan te schrappen of zeer zwaar te beperken, niet in broedseizoen te vliegen en aanvliegroutes/zonering aan te passen. Ook wordt gewezen op stikstof, beheer (schapenbegrazing) en cultuurhistorie.	Defensie begrijpt de zorgen over mogelijke verstoring van natuur, rust en recreatie door helikopterlandingen in een Natura 2000-gebied en stiltegebied. Ook de effecten op habitat, beschermde soorten, geluid, trillingen, luchtkwaliteit en veiligheid voor ruiters zijn belangrijke aandachtspunten. Deze zorgen worden serieus meegenomen. Na vaststelling van het NPRD worden de effecten op natuur verder onderzocht. Dit onderzoek is medebepalend voor het uiteindelijke aantal vliegbewegingen en de voorwaarden waaronder deze plaatsvinden. Daarbij wordt afgestemd met bevoegde gezagen en regionale partners om effecten op natuur en omgeving zo goed mogelijk te beperken.	Natuur	Helikopterlandingsplaatsen
1351	De indiener vraagt terughoudendheid met (extra) helikopteractiviteiten vanwege hoge natuurwaarden, feitelijke NNN-functie, wolvenwelpen (rust april–september), stikstofgevoeligheid en cumulatieve effecten; vraagt zonering, seizoensrust en beperking van maximaal aantal bewegingen.	De aanwezige natuurwaarden zijn op hoofdlijnen beschreven in het planMER. De behoefte is gericht op het mogelijk maken van helikopterlandingen binnen het oefenterrein. Daarbij zijn de gehanteerde hoeveelheden een maximum. In werkelijk is de kans groot dat het gebruik lager uitvalt.	Natuur	Helikopterlandingsplaatsen
1352	Het wordt steeds drukker in het luchtruim boven Apeldoorn en de Veluwe, wat leidt tot zorgen over geluidsoverlast en verstoring van kwetsbare natuur. Voor het laagvlieggebied	In zijn algemeenheid geldt dat In het planMER is onderzocht of op de voorgenomen locaties het mogelijk is landingen uit te kunnen voeren.	Natuur	Helikopterlandingsplaatsen

	Veluwe geldt een maximum van 500 vlieguren per jaar en voor Garderenseveld 750 helikopterlandingen, maar samen overstijgen deze maxima de feitelijke behoefte. Omdat de verdeling van deze ruimtebehoefte nog niet is gemaakt, blijft de daadwerkelijke impact onduidelijk. Wij vragen u daarom bij die verdeling expliciet rekening te houden met de natuurwaarden van de Veluwe en de cumulatieve effecten van geluid en verstoring. Vermeld daarbij hoeveel het gebruik van beide locaties toeneemt ten opzichte van de huidige situatie.	Dit geldt voor alle in het Ontwerp-NPRD opgenomen. Mede op basis van de ontvangen zienswijzen wordt wel nader bezien of voor de Veluwe sprake is van stapeling van activiteiten en wat dit evt. zou moeten betekenen voor die activiteiten. Dit is beschreven in de aanvulling op het planMER.		
1353	De indiener betoogt dat Het Groote Veld (NNN, historisch heidelandschap) ecologisch en recreatief te kwetsbaar is (nachtzwaluw, dassen, hagedissen, broedvogels, boommarter, e.d.) en dat de MER-data/inventarisaties onvolledig zijn; verzoekt herbeoordeling met actuele gegevens, alternatieven, en inzicht in maxima/cumulatie, specifiek ingaat op verstoring van rust, broed- en zoogseizoenen, voortplantings- en migratiegedrag en hierbij de samenwerking te zoeken met natuurorganisaties en terreinbeheerders.	Defensie begrijpt de zorgen over extra hinder door intensiever gebruik van de helikopterlandingsplaats het Groote Veld. Op hoofdlijnen zijn de effecten in het planMER onderzocht. In de vervolgfase wordt de behoefte nader uitgewerkt en ook het nu geselecteerde gebied nader gedetailleerd. Dit aan de hand van veldonderzoek, nadere geluidsonderzoek, etc. Hierbij worden ook gegevens en data gebruikt die op lokaal niveau bekend zijn. Ook zijn in de Passende Beoordeling diverse maatregelen benoemd die kunnen worden toegepast.	Natuur	Helikopterlandingsplaatsen
1354	De indiener stelt voor om locatiespecifieke ecologische effectrapporten op te stellen voor het waardevolle natuurgebied Langenboom/De Kuilen (o.a. 300 m buffer, hellingvrije zones, proef met rotorstilte) en nadrukkelijk rekening te houden met dassenburchten en recreatie.	De locatie Langenboom maakt onderdeel uit van het NNN. Bij de verdere uitwerking en juridische borging van de helikopterlandingsplaats wordt nader ecologisch onderzoek uitgevoerd op basis van het aantal vliegbewegingen en de beoogde landingsplek. Ook is vervolgonderzoek voor stikstof nodig.	Natuur	Helikopterlandingsplaatsen
1355	De indiener vraagt voor Marnewaard om een voortoets/passende beoordeling vanwege de nabijheid/overlap met Natura 2000 Waddenzee/Lauwersmeer en mogelijke verstoring van foeragerende en rustende vogels/zeehonden; mitigeer in gevoelige periodes. Een aanvulling op het MER en een compensatieplan (in overleg met betrokken overheden) worden gevraagd. Ook wijst de indiener op fouten in de legenda van de kaart in het planMER.	Er is een Passende Beoordeling uitgevoerd waarin deze effecten op hoofdlijnen zijn beschreven. Hier zijn ook mogelijke maatregelen benoemd. In de volgende fase wordt de behoefte nader uitgewerkt en dan vindt ook nader onderzoek, onder andere naar ecologie, al dan niet met het aanvragen van een natuurvergunning en mogelijk compensatie, plaats.	Natuur	Helikopterlandingsplaatsen

1356	De indiener maakt bezwaar tegen HLP's Olst–Welsum/De Zande wegens ligging in Natura 2000 Rijntakken, vogels/vluchtdieren en het ontbreken van route-/geluidsonderbouwing; verzoekt onderzoek naar nesten/foerageergebieden/trekroutes/rustplekken en seizoensgebonden beperkingen.	Defensie begrijpt de zorgen over extra hinder door intensiever gebruik van de helikopterlandingsplaats Olst-Welsum. Op hoofdlijnen zijn de effecten in het planMER onderzocht. In de vervolgfase wordt de behoefte nader uitgewerkt en ook het nu geselecteerde gebied nader gedetailleerd. Dit aan de hand van veldonderzoek, nadere geluidsonderzoek, etc. Ook zijn in de Passende Beoordeling diverse maatregelen benoemd die kunnen worden toegepast.	Natuur	Helikopterlandingsplaatsen
1357	De indiener vraagt om veilige toegankelijkheid voor ruiters (tijdige meldingen i.v.m. schrik/reactie paarden) en om zorgvuldige omgang met nabijgelegen Natura 2000-gebieden; verzoekt beperking of heroverweging van de locatie/ aantallen.	Defensie begrijpt de zorgen over verstoring van natuur, rust en recreatie door helikopterlandingen in een Natura 2000-gebied en stiltegebied. Ook de veiligheid voor ruiters en het risico op schrikreacties bij paarden zijn belangrijke aandachtspunten. Deze zorgen worden serieus meegenomen. Na vaststelling van het NPRD volgt aanvullend onderzoek naar de effecten op natuur. Dit onderzoek is medebepalend voor het uiteindelijke aantal vliegbewegingen en de voorwaarden waaronder deze plaatsvinden. Daarbij wordt afgestemd met bevoegde gezagen en regionale partners om effecten op natuur en omgeving zo veel mogelijk te beperken. op natuur en omgeving zo goed mogelijk te beperken	Natuur	Helikopterlandingsplaatsen
1358	De indiener maakt zich zorgen bij het intensieve gebruik van de locatie Wezeperberg (tot 8.500 helikopterlandingen per jaar), vanwege strijdigheid met Natura 2000, NNN en stiltegebieden en de effecten op (beschermde) fauna, bijvoorbeeld door uitstoot van diesel gestookte helikopters. Essentiele onderbouwing ontbreekt, zoals worstcasescenario's voor geluid, duidelijke vliegroutes, effecten op omliggende functies en natuurbeleving en een passende beoordeling van de impact op broedvogels, zoogdieren en beschermde habitats. De indiener vraagt om een maximale geluidsbelasting bij nieuwbouwlocaties inzichtelijk te maken en stelt voor	Defensie begrijpt de zorgen over extra hinder door intensiever gebruik van de helikopterlandingsplaats. Op hoofdlijnen zijn de effecten in het planMER onderzocht. In de vervolgfase wordt de behoefte nader uitgewerkt en ook het nu geselecteerde gebied nader gedetailleerd. Dit aan de hand van veldonderzoek, nadere geluidsonderzoek, etc. Ook zijn in de Passende Beoordeling diverse maatregelen benoemd die kunnen worden toegepast. Op basis van de zienswijzen is het aantal vliegbewegingen bijgesteld in het NPRD tot 750-3500 vliegtuigbewegingen.	Natuur	Helikopterlandingsplaatsen

	het aantal landingen te beperken tot maximaal 2.500 per jaar - zowel voor Wezeperberg als andere locaties met hoge aantallen. Heldere routes die woonkernen en kwetsbare natuur mijden zijn noodzakelijk.			
1359	De indiener maakt zich zorgen over toename van geluid en trillingen (overlast, slaapverstoring) en aantasting van stilte-/belevingswaarden, met effecten op bewoners, recreanten en fauna; vraagt maxima omlaag, routes en tijdvensters die overlast minimaliseren.	Defensie begrijpt de zorgen. Deze zorgen worden serieus meegenomen. Er zijn geen vaste routes van en naar militaire oefenterreinen met een helikopterlandingsplaats. Piloten houden zoveel mogelijk rekening met de omgeving. Zij volgen regels voor veilige vlieghoogten en vluchten, ook bij beperkt zicht of in de avond. Deze regels zijn bedoeld om veiligheid te waarborgen en hinder te beperken. De effecten op natuur worden na vaststelling van het NPRD verder onderzocht. Dit onderzoek is medebepalend voor het uiteindelijke aantal vliegbewegingen en de voorwaarden waaronder deze plaatsvinden. Daarbij wordt afgestemd met bevoegde gezagen en regionale partners.	Natuur	Helikopterlandingsplaatsen
1360	De indiener vraagt om deugdelijke stikstof-onderbouwing (geen intern salderen, ADC-toets waar nodig), waarschuwt voor krappe stikstofruimte (bijvoorbeeld in relatie tot GGA-opgaven) en wijst op verslechteringsverbod; verzoekt beperkingen/compensatie of afzien van locaties zonder harde onderbouwing.	De effecten van stikstof zijn in deze fase nog globaal beschouwd. Dit komt omdat van de meeste behoeften nog geen concrete inrichtingsplannen bekend is, dus ook geen goede stikstofeffecten bepaald kunnen worden. Dit zal in de volgende fase nader uitgewerkt moeten worden om waar nodig als input te dienen voor een natuurvergunning ook rondom stikstof. Salderen en ADC-toets ziet defensie als reële mogelijkheden om behoeften met een significant stikstofeffect te kunnen realiseren. Hier gelden duidelijke en strenge regels voor, die ook voor Defensie gelden.	Natuur	Helikopterlandingsplaatsen
1361	De indiener vraagt duidelijke in-/uitvliegroutes, hoogtes en profielen (worst-case), bij voorkeur om woonkernen, weidevogel- en Natura 2000-gebieden heen; laagvliegen alleen waar strikt nodig en met seizoens-/tijdvensters.	Er zijn geen vaste routes van en naar de militaire oefenterreinen met een helikopterlandingsplaats. Er wordt reeds zoveel als mogelijk rekening gehouden met de omgeving met inachtneming van de regels in de Regeling minimum VFR vlieghoogten en VFR-vluchten buiten de daglichtperiode voor militaire vliegtuigen en helikopters.	Natuur	Helikopterlandingsplaatsen

1362	De indiener uit kritiek op de onvolledige onderbouwing in het milieueffectrapport. Er wordt gewezen op het ontbreken van een worstcasescenario ten aanzien van geluidbelasting en contourvorming, onduidelijkheid over aantallen en frequenties, het ontbreken van beoordeling ten opzichte van de referentiesituatie, geen beoordeling voor NNN, onvolledige toetsing aan kwaliteitscriteria voor natuur, een beperkte analyse van ecologische effecten op soorten. Bovendien zijn er en fouten in de legenda en kaartlagen door de indieners geconstateerd. Daarnaast wordt verzocht om de analyse van hinder door toename van het aantal vluchten en landingen uit te breiden met een beoordeling van de effecten op andere ruimtelijke functies, waaronder verstedelijking, natuur en recreatie. Daarbij dient expliciet aandacht te worden besteed aan het waarborgen van voldoende afstand tot gebiedsgrenzen. De indiener vraagt om inzicht in de vraag of het maximaal voorgestelde aantal vliegbewegingen naar beneden moet worden bijgesteld.	De onderbouwing voor uitbreiding of nieuwe helikopterlandingsplaatsen is in het onderzoek op het niveau van een planMER uitgewerkt. Er zijn per gebied nog geen gedetailleerdere berekeningen of onderzoeken uitgevoerd. Wel is het mogelijk om op basis van de gegevens een eerste schifting in kansrijke gebieden en een bepaalde ordergrootte te maken. In de vervolgfase zal dit aantal nader uitgewerkt worden aan de hand van concretere onderzoeken.	Natuur	Helikopterlandingsplaatsen
1363	De indiener vraagt om een toelichting op de nadere uitwerking effectieve natuurcompensatie en stelt voor om buffers, seizoenssluiting, zonering en natuurcompensatie expliciet te borgen, en om monitoring/onderzoek op te zetten (incl. cumulatie en vliegbewegingen) in samenwerking met terreinbeheerders en lokale ecologen.	De onderbouwing voor uitbreiding of nieuwe helikopterlandingsplaatsen is in het onderzoek op het niveau van een planMER uitgewerkt. Er zijn per gebied nog geen gedetailleerdere berekeningen of onderzoeken uitgevoerd. Wel is het mogelijk om op basis van de gegevens een eerste schifting in kansrijke gebieden en een bepaalde ordergrootte te maken. In de vervolgfase zal dit aantal nader uitgewerkt worden aan de hand van concretere onderzoeken. Hierbij kan ook eventuele natuurcompensatie en/of zonering uitwerkt worden. Hierbij zal Defensie lokale kennis van de gebieden ook gebruiken. Ook zijn in de Passende Beoordeling diverse maatregelen benoemd die kunnen worden toegepast.	Natuur	Helikopterlandingsplaatsen
1364	Hoe gaat Defensie met de nieuwe helikopterlandingsplaatsen bijdragen aan het advies over de Natuurdoelana-	Defensie begrijpt dat er spanning bestaat tussen het versterken van Defensie en het beschermen van natuur.	Natuur	Helikopterlandingsplaatsen

	lyse van de Ecologische Autoriteit dat in de huidige situatie forse ingrepen nodig zijn zoals het terugdringen van stikstofdepositie en het verbeteren van habitats?	De huidige internationale situatie vraagt dat Defensie zich versterkt en goed kan trainen. Tegelijkertijd is het belangrijk om natuurdoelen te respecteren en negatieve effecten zoveel mogelijk te beperken. In het planMER zijn de effecten van helikopterlandingsplaatsen in beeld gebracht. In de volgende fase vindt aanvullend onderzoek plaats op basis van natuurwetgeving. Dit onderzoek is medebepalend voor het uiteindelijke aantal vliegbewegingen en de voorwaarden waaronder deze plaatsvinden. Daarbij wordt ook gekeken naar maatregelen om schade aan natuur te voorkomen of te compenseren. Defensie blijft in overleg met bevoegde gezagen en regionale partners om militaire training en natuurdoelen zo goed mogelijk in balans te brengen.		
1365	De indiener wijst op downwash en fysieke schade (bodem, struweel, kleine fauna) bij landen/hoveren; vraagt betere risicobeoordeling, herstel/compensatie en uitsluiting van kwetsbare vegetatie.	Defensie begrijpt de zorgen over downwash en mogelijke schade aan bodem, struiken en kleine dieren bij helikopterlandingen. Ook de vraag om betere risicobeoordeling, herstel of compensatie en het vermijden van kwetsbare vegetatie is belangrijk. Deze punten worden meegenomen in de verdere uitwerking. In het planMER zijn de effecten op natuur en omgeving in beeld gebracht. Mede op basis van deze inzichten is het aantal vliegbewegingen in het NPRD bepaald. Na vaststelling van het NPRD volgt aanvullend onderzoek naar natuur. Dit onderzoek is medebepalend voor het uiteindelijke aantal vliegbewegingen en de voorwaarden waaronder deze plaatsvinden. Daarbij wordt afgestemd met bevoegde gezagen en regionale partners. In deze fase wordt ook gekeken naar maatregelen om schade te voorkomen en waar nodig herstel of compensatie toe te passen.	Natuur	Helikopterlandingsplaatsen
1366	De indiener wijst op schaderisico’s voor vee/gewassen en verstoring van weidevogels (vooral in de broedperiode); vraagt om schaderegelingen	Defensie begrijpt de zorgen over mogelijke schade aan vee en gewassen en verstoring van weidevogels, vooral in de broedperiode. Ook de wens om schade te voorkomen en afspraken te maken	Natuur	Helikopterlandingsplaatsen

	en niet-vliegen boven weidevogelgebieden (zeker in broedtijd).	over niet-vliegen boven weidevogelgebieden is belangrijk. Deze punten worden meegenomen in de verdere uitwerking. In het planMER zijn de effecten van helikopterlandingsplaatsen in beeld gebracht. Dit geldt voor alle locaties die in het NPRD zijn opgenomen. Omdat een aantal terreinen in natuurgebieden ligt, is aangegeven dat de effecten op natuur nog een aandachtspunt zijn. Na vaststelling van het NPRD volgt aanvullend onderzoek op basis van natuurwetgeving. Dit onderzoek is medebepalend voor het uiteindelijke aantal vliegbewegingen en de voorwaarden waaronder deze plaatsvinden. Daarbij wordt ook gekeken naar kwetsbare perioden, zoals het broedseizoen. Defensie blijft in overleg met regionale partners om te zorgen dat risico's voor landbouw en natuur zoveel mogelijk worden beperkt.		
1367	De indiener vraagt om afstemming met woningbouw-/ruimtelijke plannen (geluidcontouren, hinder) en om voorkomen dat defensieactiviteiten gebiedsopgaven (woningbouw/natuurherstel) doorkruisen.	In het planMER is onderzocht of op de voorgenomen locaties het mogelijk is landingen uit te kunnen voeren. Hierbij is ook gekeken in hoeverre dit past met nu bekende woningbouw-/ruimtelijke plannen.	Natuur	Helikopterlandingsplaatsen
1368	De indiener stelt dat extra (oefen)landingen op Regte Heide en De Kiek de rust en natuurwaarden aantasten en recreatie (wandelen, fietsen, paardrijden) verdringen; de leefkwaliteit in het buitengebied neemt af. De indiener vraagt om deze locaties te ontzien. De indiener stelt dat extra (oefen)landingen op Regte Heide en De Kiek de rust en natuurwaarden (w.o. broedende rode lijst soorten vogels, zoogdieren, insecten en de Zomertortel) aantasten en recreatie (wandelen, fietsen, paardrijden) verdringen; de leefkwaliteit in het buitengebied neemt af. Het toevoegen van helikopterlandingsplaatsen druist ook in tegen het (stikstof- en instandhoudings-) beleid voor Natura 2000 en de groenblauwe gebiedsgerichte aanpak. De indiener vraagt om deze locaties te ontzien.	De onderbouwing voor uitbreiding of nieuwe helikopterlandingsplaatsen is in het onderzoek op het niveau van een planMER uitgewerkt. Er zijn per gebied nog geen gedetailleerdere berekeningen of onderzoeken uitgevoerd. Wel is het mogelijk om op basis van de gegevens een eerste schifting in kansrijke gebieden en een bepaalde ordergrootte te maken. In de vervolgfase zal dit aantal nader uitgewerkt worden aan de hand van concretere onderzoeken. Hierbij kan ook eventuele natuurcompensatie en/of zonering uitwerkt worden. Specifiek voor de Regte Heide heeft Defensie na nadere beschouwing besloten dit gebied niet op te nemen in het Voorkeursalternatief.	Natuur	Helikopterlandingsplaatsen

1369	De indiener maakt zich zorgen over de verschillende helikopterlandingsplaatsen rondom de Veluwe en de vele helikopterbewegingen en de effecten daarvan op heide/Veluwe (natuur, recreatie en stikstofruimte). De toename van de militaire activiteiten en de toebedeling van andere functies aan het Natura 2000-gebied komen hiermee verder uit balans. Indiener verzoekt geen nieuwe locaties toe voegen tot gehele impact is onderzocht en maximaal te werken buiten kwetsbare habitattypen of leefgebieden, bijvoorbeeld door OT Woldberg te laten vervallen en maximum gebruik van Ermelose Heide op 300 te houden. Ook compensatie is van belang.	Defensie begrijpt de zorgen over extra hinder door intensiever gebruik van de helikopterlandingsplaats. Op hoofdlijnen zijn de effecten in het planMER onderzocht. In de vervolgfase wordt de behoefte nader uitgewerkt en ook het nu geselecteerde gebied nader gedetailleerd. Dit aan de hand van veldonderzoek, nadere geluidsonderzoek, etc. Ook zijn in de Passende Beoordeling diverse maatregelen benoemd die kunnen worden toegepast. De gebieden vallen echter niet af in het NPRD. In de aanvulling op de planMER is de cumulatie en de gevolgen voor de Veluwe nader beschouwd. De aantallen genoemde vliegtuigbewegingen zijn het maximum aantal zodat de vliegers ook nog enige flexibiliteit hebben in de training.	Natuur	Helikopterlandingsplaatsen
1370	De indiener vraagt om bij de helikopterlandingsplaats bij De Haar rekening te houden met de regels van flora en fauna in het kwetsbare natuurgebied.	De concrete impact van landingsplekken aanwijzen in natuurgebieden zoals ook in de Haar zal in de vervolgfase nader onderzocht worden op aanwezige flora en fauna. De resultaten van dit onderzoek worden betrokken bij de definitieve locatie en aantal toegestane landingen.	Natuur	Helikopterlandingsplaatsen
1371	De indiener maakt zich zorgen over de effecten van een helikoperlandingsplaats bij de Rucphense Heide over de effecten op de NNN-gebieden, het stiltegebied en de dieren en verzoekt om de aanvliegroute niet over het NNN-gebied te laten lopen.	De invulling en gebruik van de helikopterplaatsen zal in de vervolgfase nog nader uitgewerkt worden. Hierbij is de aanwezigheid van stiltegebieden een belangrijk aandachtpunt evenals de aanwezige natuur. Hierbij wordt ook gekeken naar routes en aanwezige natuur (NNN)-gebieden.	Natuur	Helikopterlandingsplaatsen
1372	De Leusderheide wordt omringd door waardevolle en verstoringsgevoelige natuur (NNN), die stikstofgevoelig is (ondanks dat het geen Natura 2000 is). De indiener maakt zich zorgen over de effecten op beschermde soorten op de Leusderheide (w.o. wolf en boommarter) en geeft aan dat Leusderheide en omgeving fungeert als foerageergebied voor beschermde soorten. De indiener vraagt om de natuurwaarden te betrekken bij het bepalen van het aantal vliegbewegingen en de momenten waarop gevlogen wordt.	Defensie houdt niet alleen bij de uitbreidingsbehoeftes, maar ook bij het reguliere gebruik van terreinen, rekening met de aanwezige beschermde flora en fauna. Waaronder de wolf en boommarter. Defensie houdt zich, ook bij de uitvoering van het NPRD, aan geldende wet- en regelgeving, en zorgt ervoor vaste rust- en verblijfplaatsen niet te verstoren. Defensie kan niet op voorhand garanties geven dat er geen laagvliegactiviteiten zullen zijn in periodes van het jaar.	Natuur	Helikopterlandingsplaatsen

1373	De indiener maakt zich zorgen over het effect van een helikopterlandingsplaats op de natuurwaarden en recreatieve functie van o.a. de Ermelose Heide en het Beekhuizerzand, waar reeds een grote natuurherstelopgave geldt, en vraagt om mitigerende en/of compenserende maatregelen.	Het aantal extra helikopterlandingsplaatsen zal over een aantal locaties in Nederland worden verdeeld. Dit maakt het mogelijk om rekening te houden met de functie van het gebied (in tijd en ruimte) voor de verschillende soorten. Defensie zal de wettelijk vastgestelde procedures doorlopen, waarbij het de ambitie van Defensie is om de natuurwaarden te beschermen en daar waar mogelijk te versterken. Beide terreinen zijn oefenterreinen van het ministerie van Defensie en daarom zijn deze locaties aangewezen.	Natuur	Helikopterlandingsplaatsen
1374	De indiener bestrijdt de aanname dat gebieden (zoals bijv. de Vrachelse Heide en Leusderheide) niet stikstofgevoelig zijn omdat het geen onderdeel uitmaakt van Natura 2000 gebied; in het algemeen is heide wel stikstofgevoelig (vergrassing). Ook wordt aangegeven dat er fouten staan in tabel 8.11 van het planMER.	Deze nuance wordt toegevoegd, er is in de analyse echter gekeken naar Natura 2000-gebieden en stikstofgevoeligheid. Ook wordt de tabel aangepast.	Natuur	Helikopterlandingsplaatsen
1375	De indiener onderschrijft de lage score op het criterium natuur (o.a. vanwege stikstof) voor de Ossendrechtse Heide en de Woensdrechtse Heide en wenst op de hoogte gehouden te worden als Defensie alsnog gebruik wil maken van de Ossendrechtste Heide.	De indiener onderschrijft de lage score op het criterium natuur (onder meer vanwege stikstof) voor de Ossendrechtse Heide en de Woensdrechtse Heide en verzoekt op de hoogte te worden gehouden indien Defensie alsnog gebruik wil maken van de Ossendrechtse Heide. Zoals nu het geval is, zal ook in de toekomst naar nieuwe terreinen worden gekeken voor het beoogde gebruik als helikopterlandingsplaats, waarbij afstemming met andere overheden plaatsvindt.	Natuur	Helikopterlandingsplaatsen
1376	De indiener maakt zich zorgen over de effecten van een helikopterlandingsplaats op natuurwaarden op de Vughtse Hei en constateert strijdigheid van de nieuwe HLP met de inspanningen die gedaan worden om de drukfactoren op het weidevogelgebied te verminderen.	Defensie begrijpt de zorg over de effecten van een helikopterlandingsplaats op natuurwaarden op de Vughtse Hei. In het planMER zijn natuurwaarden en mogelijke effecten van helikopterlandingen meegenomen in de beoordeling van locaties. Na vaststelling van het NPRD volgt een vergunningstraject waarin aanvullend onderzoek naar natuur plaatsvindt. Dit onderzoek is mede bepalend voor het uiteindelijke aantal vliegbewegingen en de voorwaarden waaronder deze plaatsvinden waarbij natuur	Natuur	Helikopterlandingsplaatsen

		een belangrijk aandachtspunt is.		
1377	De indiener vindt dat er te veel helikopterlandingsplaatsen in Noord-Brabant bijkomen met een te hoog aantal landingen, waardoor een groot effect op de verstoring van populaties in Natura 2000 en NNN optreedt.	Defensie begrijpt de zorgen over het aantal helikopterlandingsplaatsen in Noord-Brabant en de mogelijke effecten op Natura 2000-gebieden, het Natuurnetwerk Nederland en populaties van beschermde soorten. Deze punten zijn belangrijk en worden meegenomen in de verdere onderzoeken. In het planMER zijn de effecten van helikopterlandingsplaatsen in beeld gebracht. In de volgende fase volgt aanvullend onderzoek op basis van natuurwetgeving. Dit onderzoek is medebepalend voor het uiteindelijke aantal vliegbewegingen en de voorwaarden waaronder deze plaatsvinden. Daarbij wordt ook gekeken naar kwetsbare perioden, zoals het broedseizoen, en naar maatregelen om verstoring van natuur en recreatie te beperken.	Natuur	Helikopterlandingsplaatsen
1378	De indiener vraagt om bij de helikopterlandingsplaats bij de Vrachelse Heide rekening te houden met mogelijke verstoring van vogels (nachtzwaluw, boompieper, specht en boomleeuwerik)	Defensie begrijpt de zorgen over extra hinder door intensiever gebruik van de helikopterlandingsplaats Vrachelse Heide. Op hoofdlijnen zijn de effecten in het planMER onderzocht. In de vervolgfase wordt de behoefte nader uitgewerkt en ook het nu geselecteerde gebied nader gedetailleerd. Dit aan de hand van veldonderzoek, nadere geluidsonderzoek, etc. Ook zijn in de Passende Beoordeling diverse maatregelen benoemd die kunnen worden toegepast. Hierbij wordt ook met de genoemde soorten zoveel als mogelijk rekening gehouden.	Natuur	Helikopterlandingsplaatsen
1379	De indiener stelt dat het terrein Doorn/Hoog Moersbergen als volledig bebost gebied (Natuurnetwerk Nederland) met beperkt huidig militair gebruik niet geschikt voor activiteiten met helikopters is en daarmee wordt uitgesloten.	Het bosgebied Hoog Moersbergen ligt in de buurt van het nieuwe laagvlieggebied N4 maar valt daar niet in.	Natuur	Helikopterlandingsplaatsen
1380	De indiener verzoekt af te zien van helikopteroefeningen op de Waalsdorpervlakte en omgeving en wijst op de aantasting van Natura 2000-waarden, stilte en het onveilige effect voor ruiters in dit ruiternetwerk en nabijgelegen herdenkingsplaats.	Defensie begrijpt de zorgen over natuurwaarden, stilte en veiligheid voor ruiters in het gebied rond de Waalsdorpervlakte. Ook de nabijheid van de herdenkingsplaats maakt deze zorg begrijpelijk. Deze punten zijn belangrijk en worden meegenomen in het	Ruimtegebruik	Helikopterlandingsplaatsen

		verdere proces. Op de Waalsdorpervlakte ligt al een bestaande helikopterlandingsplaats. Deze locatie is onderzocht in het planMER. In het NPRD is het aantal vliegbewegingen beperkt tot maximaal 150 per jaar. Na vaststelling van het NPRD volgt aanvullend onderzoek naar de effecten op Natura 2000-gebieden. Op basis van dat onderzoek worden vergunningen en voorwaarden vastgesteld. Daarbij wordt afgestemd met bevoegde gezagen en natuurbeheerders		
1381	De indiener geeft aan dat het Groote Veld door intensief recreatief medegebruik (camping, ruiter-/wandel-/fiets-/MTB-routes, golfbaan) en nabijgelegen voorzieningen ongeschikt is voor HLP's vanwege geluid, downwash en economische schade. Bovendien is hier nog stilte, vanwege afstand tot wegen en andere geluidsbronnen.	Defensie begrijpt de zorgen over geluid, downwash en mogelijke economische effecten door helikopteroefeningen in het Groote Veld. Ook de waarde van stilte en het intensieve recreatieve gebruik van het gebied zijn aandachtspunten bij de verdere uitwerking. In het planMER is de impact op natuur en omgeving onderzocht. Mede op basis van deze inzichten is het aantal vliegbewegingen in het NPRD beperkt tot maximaal 150 per jaar. Dit maximum is gekozen mede om de belasting voor natuur en recreatie zo klein mogelijk te houden. Na vaststelling van het NPRD volgt aanvullend onderzoek op basis van natuurwetgeving. Dat onderzoek bepaalt hoeveel vliegbewegingen daadwerkelijk mogelijk zijn en onder welke voorwaarden. Defensie zal daarbij in overleg blijven met lokale en regionale partners.	Ruimtegebruik	Helikopterlandingsplaatsen
1382	De indiener stelt dat nabijheid en intensief gebruik van recreatiewoningen bij Dennenoord structureel worden onderschat en vraagt om ruime buffers (≥600 m) en herziening van de MER-conclusies.	Bij de bepaling van helikopterlandingsplaatsen is gekeken naar het beperken van hinder door het aanhouden van afstanden naar woningen, deze grens is gesteld op 400 meter. Na vaststelling van het NPRD volgt aanvullend onderzoek op basis van natuurwetgeving. Dat onderzoek bepaalt hoeveel vliegbewegingen daadwerkelijk mogelijk zijn en onder welke voorwaarden.	Ruimtegebruik	Helikopterlandingsplaatsen
1383	De indiener maakt zich zorgen over verstoring van natuur, rust en recreatie op de Veluwe (o.a. ASK/Leusderheide/Wezeperberg) door laagvliegen en	Defensie begrijpt de zorgen over verstoring van natuur, rust en recreatie door laagvliegen en extra landingen op de Veluwe en Leusderheide.	Ruimtegebruik	Helikopterlandingsplaatsen

	extra landingen en vraagt om evenwichtige afweging en afstand tot gevoelige functies.	Ook de nabijheid van stiltegebieden en gevoelige functies maakt deze zorg begrijpelijk. Deze punten worden serieus meegenomen. Er zijn geen vaste routes van en naar militaire oefenterreinen met een helikopterlandingsplaats. Piloten houden zoveel mogelijk rekening met de omgeving. Zij volgen regels voor veilige vlieghoogten en vluchten. Deze regels zijn bedoeld om veiligheid te waarborgen en hinder te beperken. Defensie blijft in overleg met regionale partners om te kijken hoe de impact op natuur en recreatie zo klein mogelijk kan blijven.		
1384	De indiener vraagt om een ecologisch effectrapport voor Langenboom/De Kuilen en om mitigerende maatregelen en zonering (buffers) vanwege kwetsbare natuur (o.a. dassen) en recreatie.	Voor het planMER is de aanwezigheid van beschermde natuurgebieden in beeld gebracht. Verdiepende analyse van ecologische effecten komen aan bod in de vervolgfase. Hierbij worden eventuele mitigerende maatregelen en ruimtelijke optimalisaties betrokken.	Ruimtegebruik	Helikopterlandingsplaatsen
1385	De indiener verzoekt geen HLP's nabij Regte Heide/De Hoevens vanwege Natura 2000, natuurbegrazing (stress/veiligheid van grazers) en de stilte- en recreatiewaarden van het gebied. De indiener wijst erop dat in het Ontwerp-NPRD is aangegeven dat er niet nabij en over (natuur)begraafplaatsen wordt gevlogen. De natuurbegraafplaats De Hoevens, gelegen aan de grens met Alphen, wordt echter niet als aandachtspunt benoemd in de planMER of het Ontwerp-NPRD, terwijl deze in de directe nabijheid van een voorkeurslocatie ligt. De indiener verzoekt om deze toezegging expliciet op te nemen in het definitieve NPRD.	Defensie begrijpt de zorg over het parachutisten-oefenterrein Regte Heide. Naar aanleiding van zienswijzen is Regte Heide uit het voorkeursalternatief gehaald, omdat dit geen vast militair oefenterrein is. Hierdoor is er vanuit het landen van helikopters geen overlast op de begraafplaatsen in de omgeving van de Regte Heide.	Ruimtegebruik	Helikopterlandingsplaatsen
1386	De indiener wijst op stress en veiligheid van vee en schade aan kwetsbare teelten door downwash/laagvliegen en vraagt om het mijden van weiden en gevoelige gewassen en rekening te houden met seizoenen.	Defensie begrijpt de zorgen over stress en veiligheid van vee en schade aan kwetsbare gewassen door downwash en laagvliegen. Ook de wens om weiden en gevoelige teelten te mijden en rekening te houden met seizoenen is belangrijk. Deze punten worden meegenomen in de verdere uitwerking. In het planMER zijn de effecten op natuur en omgeving in beeld gebracht.	Ruimtegebruik	Helikopterlandingsplaatsen

		Mede op basis van deze inzichten is het aantal vliegbewegingen in het NPRD beperkt om de belasting voor natuur en landbouw zo klein mogelijk te houden. Na vaststelling van het NPRD volgt aanvullend onderzoek op basis van natuurwetgeving. Dat onderzoek bepaalt hoeveel vliegbewegingen daadwerkelijk mogelijk zijn en onder welke voorwaarden. Daarbij wordt ook gekeken naar kwetsbare perioden, zoals het broedseizoen en groeiseizoenen, en naar maatregelen om schade te voorkomen. Waar nodig worden afspraken gemaakt over herstel of compensatie. Defensie blijft in overleg met regionale partners om risico's voor landbouw en natuur zoveel mogelijk te beperken.		
1387	De indiener maakt zich zorgen over extra helikopterlandingen op Regte Heide en De Kiek die de rust en recreatieve waarden (wandelen, fietsen, paardrijden) aantasten en verzoekt deze locaties te ontzien. Mede gezien in combinatie met de laagvlieggebieden (N2). Deze cumulatie is niet meegenomen en meegewogen.	De recreatieve waarde van de gebieden is beschreven en meegewogen in het planMER. In het voorkeursalternatief is de begrenzing voor N2 aangepast. Kamp de Kiek valt buiten het nieuwe laagvlieggebied. Hierdoor is op deze locatie geen sprake van cumulatieve effecten. De Regte Heide is geen aangewezen locatie omdat dit geen militair oefenterrein is.	Ruimtegebruik	Helikopterlandingsplaatsen
1388	De indiener stelt voor om geen extra landingsplaatsen te realiseren vanwege extra hinder voor landbouw en bewoners.	De noodzaak voor een goed opleidings-, trainings- en oefenprogramma met ruimte voor tactisch landen en opstijgen is de afgelopen periode toegenomen. Defensie heeft daarom behoefte aan nieuwe landingsplaatsen waar dit, onder diverse omstandigheden, geoefend kan worden. Met het aanwijzen van nieuwe landingsplaatsen kan de totale oefenbehoefte beter gespreid over het land plaatsvinden. Dit heeft als voordeel dat de overlast voor de (directe) omgeving kleiner is en de geoefendheid van de vliegers groter. In het planMER onderzoek is gekeken hoeveel landingen gedaan kunnen worden per landingsplaats zonder de omgeving daar onevenredige geluidhinder mee te laten ervaren. De hoeveelheid vliegbewegingen die daarvoor zijn opgeschreven zijn het maximaal aantal	Ruimtegebruik	Helikopterlandingsplaatsen

		die gemaakt kunnen worden. Dit zijn er meer dan Defensie op dit moment nodig heeft om de gereedheid van de vliegers te waarborgen en afwisseling mogelijk te maken.		
1389	De indiener geeft aan dat voor het toevoegen van helikopterlandingsplaatsen op het ASK een Aanwijzingsbesluit op grond van de Wet Luchtvaart nodig is.	In het planMER is onderzoek gedaan naar de uitbreiding van de capaciteiten voor helikopterlandingsplaatsen. Deze uitbreiding zal in juridische zin gestalte krijgen door middel van luchthavenregelingen (ministeriële regelingen). De uitwerking van deze luchthavenregeling zal in de fase na definitieve besluitvorming verder vorm krijgen. Met de Kamerbrief van 10 juni 2024 (Kamerstukken II 2023/24, 36 124, nr. 46) is de Tweede Kamer geïnformeerd over de stand van zaken rond helikopterlandingsplaatsen en de benodigde wijziging van wet- en regelgeving.	Ruimtegebruik	Helikopterlandingsplaatsen
1390	De indiener wijst erop dat in het Ontwerp-NPRD op meerdere locaties ten onrechte wordt gesteld dat er geen recreatiebestemmingen in de directe omgeving aanwezig zijn. Als voorbeeld wordt de Leusderheide genoemd, waar aan de Waterlooweg wél een recreatiebestemming ligt, direct naast de provinciale weg die grenst aan het oefenterrein. Dergelijke onjuistheden in de ruimtelijke analyse kunnen leiden tot een onderschatting van de impact op recreatief gebruik en vragen om correctie en nadere onderbouwing.	In het planMER zijn de milieueffecten op hoofdlijnen in beeld gebracht. Op basis hiervan kan in de vervolgprocedure de helikopterlandingsplaats exacter worden uitgewerkt en op basis hiervan verdiepend onderzoek worden verricht. Daarbij zal ook de door indiener genoemde recreatiebestemming worden betrokken.	Ruimtegebruik	Helikopterlandingsplaatsen
1391	De indiener maakt zich zorgen over brandscenario's bij helikopterlandingsplaatsen en het gebruik van blusmiddelen met PFAS/PFOS die bodem en (grond)water kunnen vervuilen, en vraagt om dit risico en mitigerende maatregelen expliciet mee te wegen.	Defensie erkent deze zorgen van de indiener. Bij het uitvoeren van militaire activiteiten wordt rekening gehouden met de impact op het milieu. Het voorkomen van emissies is niet altijd mogelijk, maar Defensie neemt maatregelen om deze zoveel mogelijk te beperken. Daarbij wordt gehandeld volgens de geldende wettelijke kader, waaronder milieunormen die specifiek gericht zijn op bescherming van de bodem en (grond)waterkwaliteit. Bij de realisatie van de behoeften uit het NPRD, wordt dit risico expliciet in kaart gebracht en zullen mitigerende maatregelen worden getroffen in lijn met	Water	Helikopterlandingsplaatsen

		de geldende wet- en regelgeving en in afstemming met het bevoegde gezag. Specifiek op het gebied van PFAS/PFOS werkt Defensie al goed samen met bevoegde gezagen, waaronder het waterschap, om milieurisico's zoveel mogelijk te beperken.		
1392	De indiener wijst op de verplichting om uiterlijk 2027 aan de Kaderrichtlijn Water te voldoen en vreest dat de plannen negatieve effecten hebben op (grond- en oppervlakte)waterkwaliteit, met verzoek om aanvullend onderzoek.	Defensie houdt bij de uitvoering van het NPRD rekening met de waterkwaliteit en de waterkwantiteit, met het oog op voorkomen van verslechtering van oppervlaktewater zoals bedoeld in het kader van de kaderrichtlijn water. In de volgende fase van het NPRD, zal er waar nodig aanvullend onderzoek worden gedaan naar de effecten op de waterkwaliteit op die locaties waar dit soort risico's te verwachten zijn. Aanvullend zullen in overleg met het waterschap, RWS of de drinkwaterbedrijven maatregelen genomen worden om de risico's zoveel als mogelijk te voorkomen of te mitigeren.	Water	Helikopterlandingsplaatsen
1393	De indiener geeft aan dat verruiming van de helikopterlandingsplaats op de Waalsdorpervlakte — binnen Natura 2000 én een waterwingebied — zorgvuldig effectonderzoek en afstemming vereist vanwege risico’s voor drinkwater en natuur.	Defensie begrijpt de zorgen over extra hinder door intensiever gebruik van de helikopterlandingsplaats. Op hoofdlijnen zijn de effecten in het planMER onderzocht. In de vervolgfase wordt de behoefte nader uitgewerkt en ook het nu geselecteerde gebied nader gedetailleerd. Dit aan de hand van veldonderzoek, nader geluidsonderzoek, etc. Ook zijn in de Passende Beoordeling diverse maatregelen benoemd die kunnen worden toegepast	Water	Helikopterlandingsplaatsen
1394	De indiener verzoekt expliciet om bij locatiekeuzes rekening te houden met de grenzen van grondwaterbeschermings- en waterwingebieden en, ook buiten die grenzen, beschermende maatregelen te treffen om de drinkwatervoorraad te borgen. Verder vraagt de indiener betrokken te worden.	Bij de uitwerking en juridische borging van de helikopterlandingsplaatsen in de vervolgfase zal het aspect worden betrokken om te komen tot een goede locatiekeuze en eventuele mitigerende maatregelen. Hierbij vindt ook afstemming met de drinkwaterbedrijven plaats.	Water	Helikopterlandingsplaatsen
1395	De indiener erkent en onderschrijft de rol van Defensie in natuurherstel en bescherming van gezonde bodems en waterkwaliteit en ziet concrete aanknopingspunten voor samenwerking met drinkwaterbedrijven.	Defensie ziet het als een gezamenlijke verantwoordelijkheid om zorgvuldig om te gaan met bodem- en waterbronnen. Daarom is in het planMER-onderzoek expliciet aandacht geweest thema's als natuur, bodem en grondwater. In het vervolgtraject van het NPRD wordt daarom	Water	Helikopterlandingsplaatsen

		verkend hoe samenwerking met gebiedspartijen, waaronder mogelijk ook drinkwaterbedrijven, kan worden versterkt.		

5.1.13 XIII Korte smalle onverharde landingsbaan tactisch luchttransport

ID	Samengevatte vraag	Antwoord	Hoofdthema	Ruimtebehoefte
1396	De indiener maakt zich zorgen over de impact van militair luchtverkeer op het zweefvliegen bij Terlet en pleit voor gescheiden vliegroutes en betere communicatie tussen Deelen en Terlet.	Het aantal vliegbewegingen voor de dirtstrip zijn zeer laag en alleen mogelijk binnen openstelling van Deelen. Daarbij zal zeker afstemming tussen Terlet en Deelen nodig zijn.	(Rijks)Raakvlakken	Korte smalle onverharde landingsbaan tactisch luchttransport
1397	De indiener vraagt zich af of de effecten op bestaande woningen in de omgeving van de landingsbaan voldoende zijn meegenomen in de planMER, en wijst op geluid- en risicocontouren.	Ja, deze zijn meegenomen en beoordeeld. Uit het planMER blijken geen beletselen, ook niet voor wat betreft de geluidsbelasting en risicocontouren in relatie tot bestaande woningen. Bij de verdere besluitvorming zal, indien nodig, een en ander passend worden beoordeeld en zal wederom inspraak en rechtsbescherming mogelijk zijn.	(Rijks)Raakvlakken	Korte smalle onverharde landingsbaan tactisch luchttransport
1398	De indiener stelt dat er verouderde data is gebruikt in het planMER-rapport en vraagt of het gebruik van deze onvolledige informatie, met name over helikopters en toekomstige vliegtuigen, een accurate beoordeling van de effecten mogelijk maakt.	De meest recente inzichten, gebruiksgegevens en vliegtuigdata is gebruikt die voorhanden is. Dit is transparant in de rapporten opgenomen. Als dit in de toekomst verandert, zal dit ook meegenomen worden in vervolgfases.	Algemene zienswijze	Korte smalle onverharde landingsbaan tactisch luchttransport
1399	De indiener verzoekt Defensie opnieuw te kijken naar de combinatie van locatiespecifieke behoeften op Deelen m.b.t. extra milieuruimte voor helikopteractiviteiten op MLT Deelen en nader te specificeren o.a. op basis van cumulatie waarom met name in relatie tot de impact op natuur en milieu MLT Deelen de voorkeurslocatie is.	De cumulatieve effecten van het Voorkeursalternatief zijn in hoofdstuk 7 van het planMER beschreven. Mede n.a.v. ontvangen zienswijzen en advies van de Commissie MER is nader onderzoek naar cumulatie rond de Veluwe gedaan. Zie Aanvullend planMER. Hieruit blijkt dat rond Deelen sprake is van beperkte cumulatie. Hiervoor zijn diverse mitigerende maatregelen in vervolgprocedures mogelijk.	Algemene zienswijze	Korte smalle onverharde landingsbaan tactisch luchttransport
1400	De indiener vraagt of de locatie Deelen geschikt is voor de komst van een nieuwe militaire activiteit, gelet op de mogelijke impact op natuur, milieu, stilte en landschap.	In het planMER zijn de effecten op natuur in beeld gebracht. Hieruit blijkt inderdaad dat de gewenste activiteiten negatieve impact hebben op de aanwezige natuurwaarden. In de volgende fase zal in meer detail gekeken moeten worden wat deze effecten zijn, en hoe die gemitigeerd en gecompenseerd kunnen worden.	Algemene zienswijze	Korte smalle onverharde landingsbaan tactisch luchttransport

1401	De indiener maakt zich zorgen over de stapeling van militaire activiteiten in het gebied en wil graag maatregelen en afspraken om de impact ervan te kunnen mitigeren.	Uit het planMER en het NPRD blijkt dat de effecten binnen de gestelde wettelijke kaders blijven of kunnen blijven. Wel is vastgesteld dat onder andere rondom en op de vliegbasis Deelen sprake is van cumulatie van effecten. Hier zal in een vervolgproces, ook in relatie tot mitigerende maatregelen, nader onderzoek naar verricht moeten worden. Defensie onderschrijft het belang van goede communicatie hierbij. In het Ontwerp-NPRD zijn de genoemde zorgen opgenomen als aandachtspunten. Bij de verdere uitwerking en inpassing van de behoefte wordt hier nadrukkelijk rekening mee gehouden.	Algemene zienswijze	Korte smalle onverharde landingsbaan tactisch luchttransport
1402	De indiener stelt dat er gebrek is aan inspraak en regie bij Defensie en dat dit zal leiden tot gevoelens van machteloosheid en overlast onder omwonenden en vraagt om een vaste overlegstructuur.	Defensie neemt de zienswijzen van indieners ter harte. In nauw overleg met medeoverheden wordt gewerkt aan een zorgvuldige aanpak. In de vervolgfase wordt bekeken hoe participatie verder kan worden verbeterd.	Defensie specifiek	Korte smalle onverharde landingsbaan tactisch luchttransport
1403	De indiener verzoekt om een aanvulling op het milieueffectrapport (MER) waarin de cumulatie van effecten van het voorkeursalternatief wordt onderzocht.	Dit aanvullend onderzoek is uitgevoerd. Dit is opgenomen in de Aanvulling planMER. Deze is gelijktijdig met het Definitieve NPRD gepubliceerd.	Defensie specifiek	Korte smalle onverharde landingsbaan tactisch luchttransport
1404	De indiener maakt zich zorgen over de economische gevolgen van de toename in vliegbewegingen, zoals waardedaling van woningen, verlies van inkomsten uit toerisme en schade aan gebouwen door geluidshinder en trillingen. Deze zorgen worden onderbouwd met verwijzingen naar onderzoeken en voorbeelden van overheidsmaatregelen.	Defensie begrijpt dat de indiener zorgen heeft over nieuwe activiteiten in de directe leefomgeving. Bij de inpassing van de behoefte wordt zoveel mogelijk rekening gehouden met de bestaande functies. Mocht er in een later stadium wel aanleiding zijn voor nadeelcompensatie kan daar een aanvraag voor worden ingediend.	Economie en sociaal	Korte smalle onverharde landingsbaan tactisch luchttransport
1405	De indiener vraagt zich af of het opgegeven aantal vliegbewegingen (bijv. 240) realistisch is, wijst op hogere behoeftes (tot 625) en vreest autonome groei zodra infrastructuur aanwezig is.	In het NPRD is duidelijk benoemd dat het gaat om maximaal 240 vliegtuigbewegingen per jaar.	Gezonde en veilige leefomgeving	Korte smalle onverharde landingsbaan tactisch luchttransport
1406	De indiener maakt zich zorgen over externe veiligheid door naderingsmanoeuvres en aanvliegroutes in een dichtbevolkte omgeving en vraagt om risicobeoordeling en transparante routekeuze.	Defensie begrijpt de zorgen en houdt reeds zoveel als mogelijk rekening met de omgeving met inachtneming van bestaande wet- en regelgeving.	Gezonde en veilige leefomgeving	Korte smalle onverharde landingsbaan tactisch luchttransport
1407	De indiener geeft aan dat piekgeluid (LAmax) en laagfrequent geluid (20–100 Hz) onvoldoende zijn meegenomen	Het doel van dit planMER is het selecteren van een Voorkeursalternatief per behoefte en een goed eerste inzicht	Gezonde en veilige leefomgeving	Korte smalle onverharde lan-

	en verzoekt om expliciete beoordeling en maatregelen tegen schrikreacties en hinder.	van de effecten. In de vervolgfase zal in meer detail naar effecten gekeken worden, inclusief mogelijke maatregelen. Ook piekgeluid (tot op zekere hoogte) en laagfrequent geluid kunnen hierbij mogelijk beschouwd worden.		dingsbaan tactisch luchttransport
1408	De indiener maakt zich zorgen over aantasting van stiltegebieden en de verstoring van rust- en natuurbeleving door (laag)vliegbewegingen, ook in de nacht.	Het planMER onderzoek heeft de impact inzichtelijk en helder gemaakt. Op basis daarvan en door zorgvuldige afwegingen waaronder de impact op de leefomgeving, is het uiteindelijke voorkeursbesluit gemaakt. Er wordt gevlogen met inachtneming van de regels in de Regeling beperking geluidhinder Luchtvaart. Dit betekent dat er voornamelijk getraind en geoefend wordt op doordeweekse dagen tot uiterlijk middernacht. In geval van vliegactiviteiten buiten deze tijden wordt de omgeving hierover geïnformeerd.	Gezonde en veilige leefomgeving	Korte smalle onverharde landingsbaan tactisch luchttransport
1409	De indiener maakt zich zorgen over negatieve effecten op Natura 2000 en biodiversiteit (verstoring van soorten, stikstofdruk nabij kwetsbare gebieden) en vraagt om zorgvuldige ecologische onderbouwing.	In het planMER zijn de effecten op Natura 2000 gebieden op hoger abstractieniveau in beeld gebracht. Hieruit blijkt inderdaad dat de gewenste activiteiten negatieve impact hebben op de aanwezige natuurwaarden. In de volgende fase zal in meer detail gekeken moeten worden wat deze effecten zijn, en hoe die gemitigeerd en gecompenseerd kunnen worden.	Gezonde en veilige leefomgeving	Korte smalle onverharde landingsbaan tactisch luchttransport
1410	De indiener geeft aan dat huisdieren, paarden en wild, stress en paniekreacties kunnen vertonen door drones, helikopters en zware toestellen en vraagt om bescherming en voorkoming van onveilige situaties.	Defensie begrijpt de zorgen en houdt reeds zoveel als mogelijk rekening met de omgeving met inachtneming van bestaande wet- en regelgeving.	Gezonde en veilige leefomgeving	Korte smalle onverharde landingsbaan tactisch luchttransport
1411	De indiener wijst op risico's voor gezondheid van omwonenden (stress, slaapverstoring, hart- en vaatziekten) door continu lawaai en trillingen en vraagt om gezondheidskundige onderbouwing.	In de verdere uitvoering zal Defensie voldoen aan de wettelijke voorwaarden. Dit betekent dat ingezet wordt op het vooraf zoveel mogelijk voorkomen van negatieve effecten, en indien nodig, verplicht zorgdragen voor voldoende compensatie en mitigatie.	Gezonde en veilige leefomgeving	Korte smalle onverharde landingsbaan tactisch luchttransport
1412	De indiener stelt dat de toename van vliegbewegingen luchtkwaliteit schaadt (stikstof, fijnstof, uitlaatgassen) en vraagt om beoordeling en mitigatie.	Het planMER onderzoek heeft de impact inzichtelijk en helder gemaakt. Op basis daarvan, en door zorgvuldige afwegingen waaronder de impact op de leefomgeving, is	Gezonde en veilige leefomgeving	Korte smalle onverharde landingsbaan tactisch luchttransport

		het uiteindelijke voorkeursbesluit gemaakt.		
1413	De indiener vreest waardedaling van woningen en schade aan gebouwen/monumenten door trillingen en luchtdrukgolven en verwijst naar eerdere compensatie elders.	Defensie begrijpt de zorg over mogelijke schade en waardedaling van woningen, gebouwen en monumenten door trillingen en luchtdrukgolven. Deze effecten zijn onderzocht in het planMER-onderzoek. In het gebiedsproces dat volgt zal verder onderzoek deze effecten in meer detail in kaart. Mocht tijdens deze fase, of tijdens de uiteindelijke ingebruikname van het oefenterrein, aanleiding ontstaan voor nadeelcompensatie, dan kan daarvoor een aanvraag worden ingediend.	Gezonde en veilige leefomgeving	Korte smalle onverharde landingsbaan tactisch luchttransport
1414	De indiener maakt zich zorgen over algemene geluidshinder door laagvliegen, nachtlandingen en snelle naderingen die de leefkwaliteit en natuurbeleving aantasten.	Defensie begrijpt de zorgen voor de leefomgeving. Het planMER onderzoek heeft de impact inzichtelijk en helder gemaakt. Op basis daarvan en door zorgvuldige afwegingen waaronder de impact op de leefomgeving, is het uiteindelijke voorkeursbesluit gemaakt. Er wordt gevlogen met inachtneming van de regels in de Regeling beperking geluidhinder Luchtvaart. Dit betekent dat er voornamelijk getraind en geoefend wordt op doordeweekse dagen tot uiterlijk middernacht. In geval van vliegactiviteiten buiten deze tijden wordt de omgeving hierover geïnformeerd.	Gezonde en veilige leefomgeving	Korte smalle onverharde landingsbaan tactisch luchttransport
1415	De indiener maakt zich zorgen over brandgevaar voor recreanten en gebruikers die dagelijks in het gebied verkeren.	De indiener uit zorgen over brandgevaar voor recreanten en andere gebruikers die regelmatig in het gebied aanwezig zijn. Defensie dankt de indiener voor het indienen van de zienswijze en het delen van deze zorgen. Defensie hecht groot belang aan een veilige omgang met de omgeving. Brandveiligheid heeft daarbij nadrukkelijk onze aandacht. Er gelden strikte voorschriften voor brandpreventie.	Klimaatadaptatie	Korte smalle onverharde landingsbaan tactisch luchttransport
1416	De indiener maakt zich zorgen over de aantasting van beschermde erfgoedwaarden zoals rijksmonumenten en archeologische sites door de aanleg van de landingsbaan.	Defensie begrijpt de zorg dat een landingsbaan voor tactisch luchttransport erfgoed kan raken. De Krijgsmacht heeft onderzoek gedaan in het planMER-onderzoek. Defensie betrekt gemeenten, provincies en erfgoedspecialisten. Waar risico's bestaan, volgt	Landschap en erfgoed	Korte smalle onverharde landingsbaan tactisch luchttransport

		aanvullend onderzoek en worden beschermende maatregelen genomen.		
1417	De indiener geeft aan dat het plan negatieve effecten heeft op het Nationaal Landschap Veluwe en visuele verstoring veroorzaakt en stelt dat beter had moeten worden verwerkt in het planMER.	De effecten van de behoefte op landschap zijn beschreven in het planMER. Hierbij is specifiek gekeken naar Nationale landschappen en de recreatieve waarde van gebieden. Vanwege het beperkt aantal oefendagen per jaar worden op deze aspecten geen significante effecten verwacht.	Landschap en erfgoed	Korte smalle onverharde landingsbaan tactisch luchttransport
1418	De indiener wijst op risico's voor (grond)waterkwaliteit door tactisch luchttransport, tankbeurten en mogelijke 'fuel dumps', en vraagt om borging, toezicht en calamiteitenplannen in (grond)waterbeschermingsgebieden.	In de projectfase van het NPRD en specifiek de behoefte aan een dirtstrip, zal in meer detail in kaart worden gebracht wat de eventuele effecten van de activiteit op de (grond)waterkwaliteit zal zijn. Daarnaast zijn de activiteiten van Defensie vergunningplichtig. Dit beschermt de omgeving en bestaande (grond)waterkwaliteit tegen onevenredige belasting.	Natuur	Korte smalle onverharde landingsbaan tactisch luchttransport
1419	De indiener maakt zich zorgen over aantasting van Natura 2000-waarden en extra stikstofdepositie door extra vliegbewegingen nabij de Veluwe.	De effecten van de vliegbewegingen van de dirtstrip op natuur zijn onderzocht en beoordeeld in het planMER. Uit het onderzoek blijkt dat verstoring door geluid, trillingen en stikstofdepositie niet uit te sluiten is. Deze effecten zijn ook meegenomen in de Passende Beoordeling die bij het planMER opgesteld is.	Natuur	Korte smalle onverharde landingsbaan tactisch luchttransport
1420	De indiener geeft aan dat de effecten op beschermde soorten (zoals trekvogels en vleermuizen) en biodiversiteit onvoldoende zijn onderbouwd en dat verstoring niet is uitgesloten.	In het planMER en de Passende Beoordeling is aangegeven dat Deelen binnen het Natura 2000 gebied de Veluwe ligt. De realisatie en het gebruik van een korte onverharde landingsbaan leidt tot een toename van verstoring door geluid in de directe omgeving. Er zijn diverse maatregelen benoemd die getroffen kunnen worden in het vervolg en ook zal nader onderzoek verricht worden naar de exacte effecten teneinde een natuurvergunning verleend te krijgen in een vervolgfase. Ook is in de Aanvulling op het MER een uitgebreidere analyse opgenomen van de effecten op vogels specifiek bij de Veluwe.	Natuur	Korte smalle onverharde landingsbaan tactisch luchttransport
1421	De indiener maakt zich zorgen over (piek-)geluid en laagfrequent geluid door laagvliegen en nachtoperaties, met risico	Defensie begrijpt de zorgen voor de leefomgeving. Het planMER onderzoek heeft de impact inzichtelijk en helder gemaakt. Op basis daarvan	Natuur	Korte smalle onverharde landingsbaan tactisch luchttransport

	op verstoring van mens en natuur.	en door zorgvuldige afwegingen waaronder de impact op de leefomgeving, is het uiteindelijke voorkeursbesluit gemaakt. Er wordt gevlogen met inachtneming van de regels in de Regeling beperking geluidhinder Luchtvaart. Dit betekent dat er voornamelijk getraind en geoefend wordt op doordeweekse dagen tot uiterlijk middernacht. In geval van vliegactiviteiten buiten deze tijden wordt de omgeving hierover geïnformeerd.		
1422	De indiener stelt dat de cumulatie van defensieactiviteiten in Deelen/Schaarsbergen disproportioneel drukt op natuur en leefomgeving.	In het planMER en de Passende Beoordeling is aangegeven dat Deelen binnen het Natura 2000 gebied de Veluwe ligt. De realisatie en gebruik van een korte onverharde landingsbaan en toename helikopteractiviteit leidt tot een toename van verstoring door geluid in de directe omgeving. Er zijn diverse maatregelen benoemd die getroffen kunnen worden in het vervolg en ook zal nader onderzoek verricht worden naar de exacte effecten teneinde een natuurvergunning verleend te krijgen in een vervolgfase. Tot slot is in de Aanvulling op het planMER een uitgebreidere analyse opgenomen van de cumulatie-effecten bij de Veluwe.	Natuur	Korte smalle onverharde landingsbaan tactisch luchttransport
1423	De indiener vraagt om heroverweging van Deelen als voorkeurslocatie en om volwaardige alternatieven met minder ecologische en maatschappelijke impact.	Defensie heeft kennisgenomen van het verzoek om heroverweging van het alternatief Deelen als voorkeurslocatie. De zorgen over de effecten op natuur en omgeving worden serieus genomen. Op basis van het planMER, incl. een verdiepend onderzoek naar cumulatie van effecten, is Vliegbasis Deelen gekozen als voorkeursalternatief. Deze keuze is opgenomen in het ontwerp van het NPRD. Defensie verwacht dat de behoefte aan oefenruimte op deze locatie mogelijk kan worden gemaakt, met inzet van maatregelen om negatieve effecten te beperken of te compenseren. Bij de verdere uitwerking en inpassing van de behoefte wordt nadrukkelijk rekening gehouden met ecologische en maatschappelijke aandachtspunten.	Natuur	Korte smalle onverharde landingsbaan tactisch luchttransport

1424	De indiener vraagt om duidelijkheid over aanvlieg- en vertrekroutes, vlieghoogtes en procedureafspraken (ook in relatie tot CTR en nadering) om hinder en natuurimpact te beperken.	De indiener verzoekt om transparantie over aanvlieg- en vertrekroutes, vlieghoogtes en operationele procedures, inclusief de relatie met CTR en naderingsafspraken, ter beperking van hinder en effecten op natuur. Deze informatie zal worden uitgewerkt in de vervolgfase. Actuele gegevens zijn beschikbaar via de Military Aeronautical Information Publication (MIL AIP) en online raadpleegbaar. Publication - MIL AIP]) en via internet beschikbaar.	Natuur	Korte smalle onverharde landingsbaan tactisch luchttransport
1425	De indiener zet vraagtekens bij de juridische houdbaarheid, de volledigheid van de MER en de vereiste Passende Beoordeling/ADC-toets.	Defensie ziet de behoefte aan een korte, smalle en onverharde landingsbaan voor tactisch luchttransport als noodzakelijk om realistisch te kunnen oefenen. Deze voorziening maakt het mogelijk om onder uiteenlopende omstandigheden te trainen en de inzetbaarheid van transportvliegtuigen te vergroten. De Krijgsmacht heeft de effecten van een dergelijke landingsbaan onderzocht in het planMER-onderzoek. Daarbij is gekeken naar geluid, natuur en veiligheid. In de Aanvulling op het planMER is een uitgebreidere analyse opgenomen van de cumulatie-effecten bij de Veluwe, waaronder bij Deelen. In overleg met gemeenten en regionale partners wordt beoordeeld welke maatregelen nodig zijn om de impact voor de omgeving te beperken.	Natuur	Korte smalle onverharde landingsbaan tactisch luchttransport
1426	De indiener maakt zich zorgen over effecten op grond- en drinkwater door (nabije) ligging t.o.v. een drinkwaterbeschermingsgebied.	Defensie is zich bewust van de kwetsbaarheid van grondwater en het belang van de openbare drinkwatervoorziening. Samen met betrokken overheden en drinkwaterbedrijven in het desbetreffende gebied, zal gekeken worden hoe het beste aan deze zorgplicht kan worden voldaan. Enerzijds door terughoudend te zijn met activiteiten in kwetsbare gebieden. Anderzijds door te kijken naar hoe negatieve effecten zoveel als mogelijk kunnen worden voorkomen, dan wel gemitigeerd.	Natuur	Korte smalle onverharde landingsbaan tactisch luchttransport
1427	De indiener wijst op verslechtering van luchtkwaliteit (CO_2/NOx) en beslag op emis-	De effecten van de vliegbewegingen van de dirt strip op luchtkwaliteit zijn beperkt.	Natuur	Korte smalle onverharde lan-

	sieruimte, met mogelijke beperkingen voor woning- en bedrijfsontwikkeling.	Op meer dan 500 meter afstand van het vliegveld is de bijdrage aan de concentraties luchtverontreiniging minder dan 0,5%. Deze bijdrage leidt niet tot beperkingen voor ontwikkelingen in de omgeving van het vliegveld.		dingsbaan tactisch luchttransport
1428	De indiener benadrukt negatieve effecten op rust, natuurbeleving en de recreatieve/economische waarden van de Veluwe(zoom) en stiltegebieden.	Defensie erkent de unieke waarde van rust en natuurbeleving die gevonden kunnen worden op de Veluwe. Het toevoegen van oefenmogelijkheden op een onverharde landingsbaan, zullen daar enig negatief effect op hebben. De hoeveelheid oefeningen blijft echter beperkt tot 240 vliegbewegingen per jaar (120 starts en landingen). In de uitvoeringsfase zal verder onderzocht moeten worden wat dit effect is, en hoe dit zo goed mogelijk gemitigeerd en indien nodig gecompenseerd kan worden.	Natuur	Korte smalle onverharde landingsbaan tactisch luchttransport
1429	De indiener signaleert extra verkeersdruk en landzijdige intensivering (o.a. rond de Koningsweg) door stapeling van activiteiten.	De behoefte om te kunnen oefenen op een onverharde landingsbaan (dirtstrip) is in het NPRD beperkt tot 240 vliegbewegingen per jaar. Dit betekent dat het oefenen van een start en een landing 2 vliegbewegingen inhoudt. Op basis van die oefenfrequentie is daarom de verwachting dat effect op verkeersdruk te verwaarlozen is. Mocht in de vervolgfase blijken dat dit niet het geval is, zal gekeken worden naar hoe dat effect verkeersdrukkende effect verkleind kan worden.	Natuur	Korte smalle onverharde landingsbaan tactisch luchttransport
1430	De indiener stelt voor kwetsbare perioden (bronst, broedseizoen, werptijd; vakanties) te mijden en verzoekt om monitoring/compensatie en heldere voorwaarden.	De indiener verzoekt om bij de uitwerking van de plannen goed vooraf rekening te houden met de aanwezige natuurwaarden. In het planMER zijn de milieueffecten van de locatiespecifieke ruimtebehoeften op hoofdlijnen in beeld gebracht. In de vervolgfase zal de ruimtelijke inpassing worden vormgegeven in samenhang met de omgeving en gerelateerde ontwikkelingen. Hierin wordt ook aandacht gegeven aan het beschermen van gevoelige soorten en leefgebieden. Het is het beleid van Defensie om de netto natuurkwaliteit te verbeteren. Bij het uitwerken van de projecten zal derhalve aan de gevraagde punten aandacht worden besteed.	Natuur	Korte smalle onverharde landingsbaan tactisch luchttransport

1431	De indiener verzoekt om aanvulling van het planMER met informatie over de aanwezigheid van de wolf (o.a. voor de Leusderheide).	Defensie houdt niet alleen bij de uitbreidingsbehoeftes, maar ook bij het reguliere gebruik van terreinen, rekening met de aanwezige beschermde flora en fauna. Dat geldt ook voor de wolf. Defensie houdt zich, ook bij de uitvoering van het NPRD, aan geldende wet- en regelgeving, en zorgt ervoor vaste rust- en verblijfplaatsen niet te verstoren. Defensie kan niet op voorhand garanties geven dat er geen laagvliegactiviteiten zullen zijn in periodes van het jaar.	Natuur	Korte smalle onverharde landingsbaan tactisch luchttransport
1432	De indiener geeft aan dat intensiever (laag)luchtverkeer de kernkwaliteiten rust/natuur aantast waarop recreatiebedrijven en bezoekers vertrouwen, en stelt voor om buiten piek-vakantieperiodes te vliegen of het vliegen in die periodes te minimaliseren; sommige indieners vragen zich af hoeveel recreatieruimte er overblijft en welke (kosten)gevolgen dit heeft.	Defensie begrijpt de wens voor het ontzien van bepaalde gebieden tijdens bepaalde periodes maar is terughoudend om hieraan mee te werken. Dit heeft namelijk nadelige gevolgen voor de geoefendheid en daarmee de operationele inzetbaarheid van de krijgsmacht.	Ruimtegebruik	Korte smalle onverharde landingsbaan tactisch luchttransport
1433	De indiener maakt zich zorgen over verstoring van kwetsbare soorten en het tenietdoen van inspanningen uit de Recreatiezonering Veluwe (zones C en D), en wijst erop dat nabijheid van Natura 2000 extra aandacht vereist (o.a. stikstofdepositie); men vraagt om uitwerking hoe met deze natuurimpact wordt omgegaan.	In het planMER zijn de milieueffecten van de locatiespecifieke ruimtebehoeften op hoofdlijnen in beeld gebracht. In de vervolgfase zal in een gebiedsproces de ruimtelijke inpassing op de opschaling worden vormgegeven in samenhang met de omgeving en gerelateerde ontwikkelingen. Hierin wordt ook aandacht gegeven aan het beschermen van gevoelige soorten en leefgebieden. Het is het beleid van Defensie om de netto natuurkwaliteit te verbeteren. Bij het uitwerken van de projecten zal derhalve aan de gevraagde punten aandacht worden besteed.	Ruimtegebruik	Korte smalle onverharde landingsbaan tactisch luchttransport
1434	De indiener maakt zich zorgen over ernstige geluidsoverlast, trillingen en luchtvervuiling in stiltegebieden en benadrukt gezondheidsrisico’s (stress, slaapverstoring) en verhoogde risico’s voor huisdieren en in het bijzonder paarden (paniek/verwondingen); men verzoekt om een gebiedsspecifieke MER-toets en vergelijking met alternatieve locaties.	In het planMER zijn de effecten van onder andere geluid, trilling en luchtvervuiling beoordeeld, waarbij meerdere alternatieve locaties zijn onderzocht en afgewogen, zoals Luitenant-Generaal BestKazerne en Vliegbasis Gilze-Rijen. Defensie erkent de zorgen over geluidsoverlast, trillingen en luchtvervuiling en neemt deze serieus. Deze zorgen worden nadrukkelijk meegenomen in het verdere proces. Op basis van het uit-	Ruimtegebruik	Korte smalle onverharde landingsbaan tactisch luchttransport

		gevoerde onderzoek concludeert Defensie dat het voorkeursalternatief realiseerbaar is. Tegelijkertijd zijn er nog uitvoeringsvragen die nader onderzoek vergen. Het uitgangspunt blijft dat negatieve effecten zoveel mogelijk worden beperkt of gecompenseerd, waarbij de verdere uitwerking plaatsvindt in afstemming met betrokken overheden.		
1435	De indiener geeft aan dat de planMER wel spreekt over afwezigheid van woningbouwplannen binnen contouren, maar stelt vast dat effecten op reeds bestaande woningen (o.a. in Schaarsbergen) niet zijn uitgewerkt en vraagt om expliciete onderbouwing hiervan.	De geluidscontouren zijn in beeld gebracht en ook is de geluidbelasting op de dichtstbijzijnde woningen bepaald. Dit leidt niet tot een toename van het berekende geluid.	Ruimtegebruik	Korte smalle onverharde landingsbaan tactisch luchttransport
1436	De indiener vraagt zich af wat onder 'beperkte toename' van geluid wordt verstaan, hoe ver de hinder reikt, welke mitigatiemaatregelen worden getroffen en in hoeverre planning wordt afgestemd op het recreatieseizoen; men verzoekt om concrete definities, meet-/ monitoringskaders en maatregelen.	De beperkte toename slaat op het feit dat er geen toename van de geluidbelasting bij de aanwezige woningen is berekend. De geluidscontouren zijn opgenomen in het onderzoek. Buiten deze contouren (jaargemiddelden) geldt dat piekbelastingen op bepaalde momenten nog wel voor hinderbeleving kan zorgen. In de vervolgfase worden eventuele mitigerende maatregelen nader uitgewerkt als deze nodig blijken te zijn.	Ruimtegebruik	Korte smalle onverharde landingsbaan tactisch luchttransport
1437	De indiener maakt zich zorgen over de risico's voor de drinkwatervoorziening door vervuiling, zoals PFAS, en de ligging van de landingsbaan nabij grondwaterbeschermingsgebieden en intrekgebieden.	De duurzame veiligstelling van de openbare drinkwatervoorziening en bescherming van het grondwater, vergt extra aandacht waar het gaat om de mogelijke negatieve effecten van defensieactiviteiten op deze voorzieningen. In overleg met betrokken partijen zal gekeken worden waar de risicolocaties zich bevinden en hoe deze risico's zoveel mogelijk beperkt kunnen worden. Ten aanzien PFAS in het bijzonder, hanteert Defensie een risico gestuurde programmatische aanpak, waarbij er aandacht is voor het voorkomen van nieuwe vervuiling en het saneren van door PFAS vervuilde grond in gebieden waar de risico's voor verdere verspreiding het grootst zijn.	Water	Korte smalle onverharde landingsbaan tactisch luchttransport
1438	De indiener geeft aan dat de uitbreiding van militaire activiteiten negatieve effecten heeft	Uitbreidingen van defensielocaties en -activiteiten hoeven	Water	Korte smalle onverharde lan-

	op natuur, biodiversiteit en de beleving van kwetsbare gebieden zoals de Veluwezoom en het Rozendaalse Veld.	niet per definitie een negatieve impact op de kwaliteit van de natuur te hebben. De natuur op defensielocaties is vaak van hoge kwaliteit. Het is de ambitie van Defensie om, zowel bij het bestaande gebruik, als bij de nieuwe ontwikkelingen, natuurwaarden te beschermen en daar waar mogelijk te versterken.		dingsbaan tactisch luchttransport

5.2 Beantwoording zienswijzen locatiespecifieke behoeften

5.2.1 1 Uitbreiding oefengebied voor grotere/veelzijdigere oefeningen op, in en boven het water EHD-42.

ID	Samengevatte vraag	Antwoord	Hoofdthema	Ruimtebehoefte
1439	De indiener vraagt om afstemming tussen Defensie en mijnbouwpartijen over gaswinnings- en ontmantelingsactiviteiten nabij de polygoon, vanwege mogelijke overlap en benodigde ruimte, inclusief tijdelijk helikopterverkeer.	Defensie heeft behoefte aan meer oefengebieden op de Noordzee. Aangezien Defensie niet permanent binnen de oefengebieden aanwezig is, wordt er gekeken naar opties voor multifunctioneel gebruik. Defensie gaat met het Ministerie van Klimaat en Groene Groei en de mijnbouwsector in gesprek om de mogelijkheden te bekijken.	(Rijks)Raakvlakken	Uitbreiding oefengebied voor grotere/veelzijdigere oefeningen op, in en boven het water EHD-42.
1440	De indiener maakt zich zorgen over conflicten tussen uitbreiding/activiteiten in EHD-42 en vitale gasinfrastructuur (NGT/NOGAT), en vraagt om bescherming, duidelijke veiligheidszones, schadeafhandeling en structurele afstemming.	Defensie begrijpt de zorg over mogelijke conflicten tussen het oefengebied EHD-42 en vitale gasinfrastructuur zoals NGT en NOGAT. De continuïteit en veiligheid van deze infrastructuur zijn ook van groot maatschappelijk belang. In deze fase is nog niet definitief bepaald hoe het oefengebied wordt ingepast. De exacte invulling volgt in de uitwerkingsfase van het voorkeursalternatief in het Programma Noordzee 2028-2033. Defensie streeft naar multifunctioneel ruimtegebruik en wil voorkomen dat militaire activiteiten de werking van Noordzee-infrastructuur belemmeren en visa versa. Defensie werkt samen met de sector en betrokken instanties om tijdige en transparante afstemming te realiseren. Daarbij wordt gekeken naar ruimtelijke overlappen, veiligheids- en bereikbaarheidsgaranties en structurele betrokkenheid van partijen bij defensieplannen. Deze samenwerking is	(Rijks)Raakvlakken	Uitbreiding oefengebied voor grotere/veelzijdigere oefeningen op, in en boven het water EHD-42.

		belangrijk om risico's te beperken en belangen zorgvuldig af te wegen.		
1441	De indiener verzoekt CO_2-transport en -opslag expliciet als nationaal ruimtelijk belang te erkennen en wijst op overlap van (uitbreiding) EHD-41/42 met CCS-tracés, die flexibiliteit en uitbreiding van CO_2-infrastructuur (o.a. Aramis) kan belemmeren.	Op de Noordzee spelen meerdere nationale belangen, waaronder militaire oefenactiviteiten. Defensie streeft naar een zorgvuldig evenwicht tussen deze belangen en zet in op multifunctioneel ruimtegebruik. Dit betekent dat Defensie actief zoekt naar mogelijkheden om militaire activiteiten te combineren met andere functies, zoals energie-infrastructuur. De exacte invulling van het oefengebied EHD 41/42 is nog niet definitief. In de uitwerkingsfase van het voorkeursalternatief in het Programma Noordzee 2028–2033 wordt dit verder onderzocht. Daarbij wordt nadrukkelijk gekeken naar de ruimtelijke samenhang met bestaande en geplande infrastructuur, waaronder CCS-tracés. Defensie wil voorkomen dat militaire activiteiten de werking van vitale infrastructuur belemmeren, en andersom. Daarom is Defensie in gesprek met betrokken sectoren om knelpunten tijdig te signaleren en waar mogelijk op te lossen. De zorg over flexibiliteit en uitbreiding van CO_2-infrastructuur wordt meegenomen in deze gesprekken en in de verdere uitwerking van het programma.	(Rijks)Raakvlakken	Uitbreiding oefengebied voor grotere/veelzijdigere oefeningen op, in en boven het water EHD-42.
1442	De indiener vraagt bevestiging dat L09-FF2 buiten (uitgebreid) EHD-42 ligt en verzoekt zo nodig om beschermingszones en andere mitigerende maatregelen om onaanvaardbare risico's te voorkomen.	De Locatie L09-FF2 ligt buiten het uitbreidingsgebied EHD-42. Op basis van deze ligging zijn aanvullende beschermingszones of mitigerende maatregelen niet nodig. Defensie blijft alert op mogelijke effecten in de omgeving. Daarnaast is Defensie in gesprek met betrokken sectoren om knelpunten tijdig te signaleren en waar mogelijk op te lossen.	(Rijks)Raakvlakken	Uitbreiding oefengebied voor grotere/veelzijdigere oefeningen op, in en boven het water EHD-42.
1443	De indiener bepleit een integrale beoordeling van oefengebieden en civiele vertrekroutes zodat cumulatieve effecten inzichtelijk worden en vraagt om voorkeursrouting (IDRID) met VOLLA alleen als alternatief bij sluiting.	Een integrale beoordeling van luchtruimgebruik en routekeuzes, inclusief cumulatieve effecten, zal naar verwachting onderdeel uitmaken van een toekomstige milieueffectrapportage (MER) voor Lelystad. Het vaststellen van een voorkeursroute is op dit moment nog niet aan de orde,	(Rijks)Raakvlakken	Uitbreiding oefengebied voor grotere/veelzijdigere oefeningen op, in en boven het water EHD-42.

		aangezien er nog geen definitief besluit is genomen over de openstelling van Lelystad Airport.		
1444	De indiener vraagt om borging van veilige (helikopter)bereikbaarheid van (toekomstige) mijnbouwinstallaties in alle projectfases, rekening houdend met maritieme drones en laagvlieggebieden; stelt obstakelvrije helikopterzone (≥5 NM) en 500 m nautische veiligheidszone als randvoorwaarden.	Voor de oefengebieden op de Noordzee kijkt Defensie naar opties voor multifunctioneel gebruik. In de vervolgfase zal Defensie in gesprek treden met het Ministerie van Klimaat en Groene Groei en de mijnbouwsector over hoe dit multifunctioneel gebruik er mogelijk uit kan zien.	(Rijks)Raakvlakken	Uitbreiding oefengebied voor grotere/veelzijdigere oefeningen op, in en boven het water EHD-42.
1445	De indiener vraagt om rekening te houden met lopende/voorgenomen mijnbouw- en opslagactiviteiten (gas, waterstof) en bijbehorende infrastructuur en bereikbaarheid binnen/naast EHD-42, in lijn met regioprogrammering en leveringszekerheid.	Voor de oefengebieden op de Noordzee kijkt Defensie naar opties voor multifunctioneel gebruik. In de vervolgfase zal Defensie in gesprek treden met het Ministerie van Klimaat en Groene Groei andere ministeries en de mijnbouwsector en mogelijke stakeholders over hoe dit multifunctioneel gebruik er mogelijk uit kan zien.	(Rijks)Raakvlakken	Uitbreiding oefengebied voor grotere/veelzijdigere oefeningen op, in en boven het water EHD-42.
1446	De indiener maakt zich zorgen over de rechtspositie en economische waarde van bestaande/toekomstige projecten door het verbod op permanente objecten in actieve oefengebieden en vraagt om compensatie bij waardeverlies.	Het is begrijpelijk dat er zorgen bestaan naar aanleiding van het verbod op permanente objecten in actieve oefengebieden. Het is helaas niet bij voorbaat uit te sluiten dat er geen waardeverlies zal optreden. Indien er als gevolg van ruimtelijke besluitvorming (schadeveroorzakend besluit) schade ontstaat, en de schade komt boven het normaal maatschappelijke risico of het normale bedrijfsrisico, dan kunt u een beroep doen op nadeelcompensatie. Nadeelcompensatie is geregeld in titel 4.5 van de Algemene wet bestuursrecht en afdeling 15.1 van de Omgevingswet. Waar mogelijk zal Defensie rekening houden met de omstandigheden van het geval en vanuit haar verantwoordelijkheid ondersteunen waar mogelijk indien er sprake is van nadeelcompensatie. Daarbij hecht Defensie aan zorgvuldigheid, transparantie en heldere communicatie. Daarnaast volgt uit artikel 15.2 Omgevingswet dat immateriële schade niet voor vergoeding in aanmerking komt. Dit geldt ook voor de zogenoemde schaduwschade, namelijk eventuele schade die is ontstaan in aanloop	(Rijks)Raakvlakken	Uitbreiding oefengebied voor grotere/veelzijdigere oefeningen op, in en boven het water EHD-42.

		naar het nemen van een besluit in de zin van artikel 15.1 Omgevingswet.		
1447	De indiener constateert dat het planMER weliswaar cumulatieve effecten op Natura 2000-gebieden in beeld brengt, maar dat de specifieke interactie tussen defensieactiviteiten en CCS-infrastructuur onvoldoende is uitgewerkt. De CCS-infrastructuur is niet als aparte categorie meegenomen in de analyse, ondanks dat het tracé en de installaties reeds zijn vastgesteld via een projectbesluit. Er ontbreekt een gedetailleerde beoordeling van de gecombineerde impact van aanleg, gebruik en scheepvaartbewegingen in relatie tot militaire operaties. De indiener verzoekt nadrukkelijk om ruimtelijke vrijwaringen of reserveringen op te nemen voor bestaande én toekomstige CCS-infrastructuur.	Defensie begrijpt de zorg van de indiener. Daarom is het voorgestelde besluit met actieve betrokkenheid van ook andere ministeries verantwoordelijk voor beleidsdomeinen op de Noordzee, via het kabinet, integraal afgestemd en genomen. Defensie hecht waarde aan goede en vroegtijdige afstemming van scheepvaart, werkzaamheden voor/door de mijnbouw en defensieactiviteiten. Daarvoor zal Defensie ook met bedrijven of sector in gesprek gaan. Hieronder valt ook het afspraken maken over het waar mogelijk vroegtijdig communiceren van oefeningen ook ten tijde van de aanleg van CCS-infrastructuur.	(Rijks)Raakvlakken	Uitbreiding oefengebied voor grotere/veelzijdigere oefeningen op, in en boven het water EHD-42.
1448	De indiener vraagt om betrokken te blijven en het verdere MER-proces te kunnen volgen voor het NPRD.	In het vervolgtraject van het NPRD vindt afstemming plaats met betrokken partijen. Het doel is om ruimtelijke belangen en plannen goed op elkaar af te stemmen en knelpunten tijdig te signaleren.	Defensie specifiek	Uitbreiding oefengebied voor grotere/veelzijdigere oefeningen op, in en boven het water EHD-42.
1449	De indiener verzoekt om een aanvullende MER voor het oostelijke deel van de N8, met expliciete aandacht voor cumulatie van helikoptergeluid en commerciële luchtvaart (Schiphol/Lelystad) als gevolg van sluiting van EHD-41 en EHD-42 voor de burgerluchtvaart.	De laagvlieggebieden bieden helikopters van Defensie de mogelijkheid om onder de reguliere minimum vlieghoogte te opereren. Deze gebieden bevinden zich in ongecontroleerd luchtruim en interfereren niet met de vastgestelde naderings- en vertrekroutes van Lelystad Airport. Ook de oefengebieden boven de Noordzee (EHD 41/42) zijn zodanig gepositioneerd dat zij niet conflicteren met civiele vliegroutes. Bij toekomstige luchtruimwijzigingen wordt gestreefd naar een veilige en verantwoorde inpassing, waarbij hinder zoveel mogelijk wordt beperkt en afstemming met civiele luchtvaartpartijen plaatsvindt.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding oefengebied voor grotere/veelzijdigere oefeningen op, in en boven het water EHD-42.
1450	De indiener vraagt om duidelijke afspraken over operationele afstemming en het voorkomen van gelijktijdige activiteiten in het Natura 2000-gebied Friese Front, vanwege mogelijke cumulatieve effecten op de doelsoort Zeekoet	De indiener verzoekt om bij de uitwerking van de plannen goed vooraf rekening te houden met de aanwezige natuurwaarden. In het planMER zijn de milieueffecten van de locatiespecifieke ruimtebehoeften op hoofdlijnen in	Natuur	Uitbreiding oefengebied voor grotere/veelzijdigere oefeningen op, in en boven het water EHD-42.

	en risico's voor toestemmingen/vergunningen.	beeld gebracht. In de vervolgfase zal in een gebiedsproces de ruimtelijke inpassing op de opschaling worden vormgegeven in samenhang met de omgeving en gerelateerde ontwikkelingen. Hierin wordt ook aandacht gegeven aan het beschermen van gevoelige soorten zoals de Zeekoet. Het is het beleid van Defensie om de netto natuurkwaliteit te verbeteren. Bij het uitwerken van de projecten zal derhalve aan de gevraagde punten aandacht worden besteed.		
1451	De indiener vraagt om het meewegen van mogelijke grensoverschrijdende effecten op Deense populaties van zeezoogdieren (o.a. grijze zeehond, gewone zeehond, bruinvis) in de milieubeoordeling voor het NPRD en de uitbreiding van EHD-42.	De gevolgen van oefeningen op water in relatie tot beschermde diersoorten is indicatief in beeld gebracht in het NPRD. Er zijn risico's beschreven voor gewone zeehond, grijze zeehond, bruinvis en vogelsoorten. Hierbij is geen onderscheid gemaakt in Nederlandse of Deense populaties, maar is in algemene zin geconcludeerd dat schietoefeningen een aandachtspunt zijn voor diersoorten, waaronder soorten die onder water leven.	Natuur	Uitbreiding oefengebied voor grotere/veelzijdigere oefeningen op, in en boven het water EHD-42.
1452	Indiener constateert dat de specifieke interactie tussen defensie- en (toekomstige) mijnbouwactiviteiten in het planMER van de NPRD onvoldoende is uitgewerkt, waardoor de cumulatieve effecten op Natura 2000-gebieden niet correct zijn berekend. Verzoek is om de gedetailleerde beoordeling van de gecombineerde impact van alle activiteiten opnieuw te laten beoordelen.	Deze specifieke cumulatieve effecten zijn inderdaad niet concreet beschouwd in het planMER. In een vervolgfase als de behoefte nader is uitgewerkt, kan dit, indien relevant, onderzocht worden. De inschatting is niet dat dit de behoefte van Defensie sterk beïnvloed, wel kan sprake zijn van beperkingen en/of nadere afspraken in het gebied.	Natuur	Uitbreiding oefengebied voor grotere/veelzijdigere oefeningen op, in en boven het water EHD-42.
1453	De indiener maakt zich zorgen over de bereikbaarheid en veiligheid van offshore platformen (zowel binnen als nabij EHD-42), inclusief helikopteroperaties (obstakelvrije zone 5 NM), nautische veiligheidszones (500 m), frequente logistieke bewegingen, (proef)boringen voor koolwaterstoffen en de noodzaak om bemanning te allen tijde te kunnen evacueren.	Defensie bedankt indiener voor de betrokkenheid bij het NPRD. Na vaststelling van het programma vindt per behoefte een verdere uitwerking plaats. In dat vervolgproces stemt Defensie af met betrokken partijen, zoals het Ministerie van Klimaat en Groene Groei en de mijnbouwsector hoe ruimtelijke knelpunten en consequenties het beste kunnen worden ingepast.	Ruimtegebruik	Uitbreiding oefengebied voor grotere/veelzijdigere oefeningen op, in en boven het water EHD-42.
1454	De indiener geeft aan dat afstemming tussen gebruikers doorgaans goed mogelijk is, maar wijst bij de gewenste uitbreidingen op een hoger ri-	Defensie gaat ervan uit dat multifunctioneel gebruik van de oefengebieden op de Noordzee mogelijk is. In het vervolg gaat Defensie	Ruimtegebruik	Uitbreiding oefengebied voor grotere/veelzijdigere oefeningen op, in en

	sico op verminderde bereikbaarheid; daarbij wordt verwezen naar het NPRD dat afstemming en optimaal medegebruik voorschrijft.	daarom in contact met andere gebruikers op de Noordzee, zoals het Ministerie van Klimaat en Groene Groei en de mijnbouwsector om te kijken wat er mogelijk is.		boven het water EHD-42.
1455	De indiener verzoekt af te zien van uitbreiding naar locaties B en C vanwege lopende opruimwerkzaamheden tot ten minste 2028 en de kans op ontwikkeling van nieuwe gasvoorkomens waarvoor infrastructuur nodig is.	Defensie gaat ervan uit dat multifunctioneel gebruik van de oefengebieden op de Noordzee mogelijk is. In het vervolg gaat Defensie daarom in contact met andere gebruikers op de Noordzee, zoals het Ministerie van Klimaat en Groene Groei en de mijnbouwsector om te kijken wat er mogelijk is.	Ruimtegebruik	Uitbreiding oefengebied voor grotere/veelzijdigere oefeningen op, in en boven het water EHD-42.

5.2.2 2 Uitbreiding oefengebied voor grotere/veelzijdigere oefeningen op, in, boven het water en naar EHD-41.

ID	Samengevatte vraag	Antwoord	Hoofdthema	Ruimtebehoefte
1456	Indiener geeft aan dat de uitbreiding van EHD-41 zich slecht verhoudt tot de actieve en toekomstige gaswinningen in het gebied en geeft aan te verwachten dat economische schade gecompenseerd wordt	Defensie voorziet multifunctioneel gebruik van de oefengebieden op de Noordzee. Om de mogelijkheden hiervoor in kaart te brengen treedt Defensie in gesprek met het Ministerie van Klimaat en Groene Groei en de mijnbouwsector. Indien er als gevolg van ruimtelijke besluitvorming (schadeveroorzakend besluit) schade ontstaat, en de schade komt boven het normaal maatschappelijke risico of het normale bedrijfsrisico, dan kunt u een beroep doen op nadeelcompensatie. Nadeelcompensatie is geregeld in titel 4.5 van de Algemene wet bestuursrecht en afdeling 15.1 van de Omgevingswet. Waar mogelijk zal Defensie rekening houden met de omstandigheden van het geval en vanuit haar verantwoordelijkheid ondersteunen waar mogelijk indien er sprake is van nadeelcompensatie. Daarbij hecht Defensie aan zorgvuldigheid, transparantie en heldere communicatie. Daarnaast volgt uit artikel 15.2 Omgevingswet dat immateriële schade niet voor vergoeding in aanmerking komt. Dit geldt ook voor de zogenoemde schaduwschade, namelijk eventuele schade die is ontstaan in aanloop naar het nemen van een besluit in de zin van artikel 15.1 Omgevingswet.	(Rijks)Raakvlakken	Uitbreiding oefengebied voor grotere/veelzijdigere oefeningen op, in, boven het water en naar EHD-41.

1457	De indiener verzoekt om rekening te houden met de verkregen exploratievergunning voor CO2-opslag in de K-Block Aquifers en te bevestigen dat het recht tot gebruik van deze vergunning blijft bestaan, met name in het gebied nabij het uitbreidingsgebied EHD 41?	Defensie begrijpt de zorg over het behoud van rechten die voortvloeien uit de exploratievergunning voor CO_2-opslag in de K-Block Aquifers. Het is belangrijk dat bestaande rechten en nationale belangen op de Noordzee, zoals militaire oefenactiviteiten en CO_2-opslag, goed op elkaar worden afgestemd. Defensie zet daarom in op multifunctioneel ruimtegebruik. Dit betekent dat militaire activiteiten zoveel mogelijk worden gecombineerd met andere functies. In beginsel komt Defensie daarbij niet aan bestaande vergunningen. Defensie wil voorkomen dat militaire activiteiten andere functies hinderen en andersom. Om dit te bereiken, voert Defensie gesprekken met betrokken sectoren. In deze overleggen worden mogelijke knelpunten tijdig besproken.	(Rijks)Raakvlakken	Uitbreiding oefengebied voor grotere/veelzijdigere oefeningen op, in, boven het water en naar EHD-41.
1458	Indiener vraagt om het opnemen van mitigerende maatregelen voor de mijnbouwsector: tijdige communicatie met de sector over eventuele defensieactiviteiten	Defensie hecht waarde aan goede en vroegtijdige afstemming van mijnbouw en defensieactiviteiten. In het NPRD wordt gesignaleerd dat de realisatie van deze behoefte effecten heeft op andere ruimtegebruikers; waaronder de olie- en gaswinning en helikopterroutes. Toegezegd is om bij de realisatie ervan afstemming te zoeken met onder andere de offshore mijnbouwsector om tot optimale medegebruik te komen. Hieronder vallen ook het waar mogelijk vroegtijdig communiceren van oefeningen en het gezamenlijk verkennen van punten waarvoor mitigerende maatregelen mogelijk nodig zijn. Defensie gaat daar graag met u over in gesprek.	Defensie specifiek	Uitbreiding oefengebied voor grotere/veelzijdigere oefeningen op, in, boven het water en naar EHD-41.
1459	De indiener wijst op een tegenstrijdigheid tussen de plannen voor medegebruik van oefengebieden en de eis dat permanente objecten zoals platforms en leidingen niet zijn toegestaan, en vraagt hoe deze tegenstrijdigheid wordt opgelost.	Defensie gaat ervan uit dat multifunctioneel gebruik van de oefengebieden op de Noordzee mogelijk is. In het vervolg gaat Defensie daarom in contact met andere gebruikers op de Noordzee, zoals het Ministerie van Klimaat en Groene Groei en de mijnbouwsector om te kijken wat er mogelijk is.	Defensie specifiek	Uitbreiding oefengebied voor grotere/veelzijdigere oefeningen op, in, boven het water en naar EHD-41.
1460	De indiener verzoekt om af te zien van de uitbreiding van oe-	Defensie bedankt indiener voor de betrokkenheid bij het NPRD. Om ruimte te geven	Defensie specifiek	Uitbreiding oefengebied voor

	fengebied EHD 41 in noordelijke richting en van de intensivering van de oefeningen in het bestaande EHD-41.	aan multifunctioneel gebruik van de oefengebieden op de Noordzee en om eventuele overlast door oefenen te spreiden, heeft Defensie echter meer oefengebied op de Noordzee nodig. N.a.v. het planMER-onderzoek en gesprekken met betrokken stakeholders en ministeries is gekozen voor het huidige voorkeursalternatief.		grotere/veelzijdigere oefeningen op, in, boven het water en naar EHD-41.
1461	De indiener verzoekt om af te zien van de uitbreiding van oefengebied EHD 42 in zuidwestelijke richting, om de ontwikkeling van nieuwe gasproductie en de opruimingswerkzaamheden in het gebied niet te belemmeren.	Defensie bedankt indiener voor de betrokkenheid bij het NPRD. Om ruimte te geven aan multifunctioneel gebruik van de oefengebieden op de Noordzee en om eventuele overlast door oefenen te spreiden, heeft Defensie echter meer oefengebied op de Noordzee nodig. N.a.v. het planMER-onderzoek en gesprekken met betrokken stakeholders en ministeries is gekozen voor het huidige voorkeursalternatief.	Defensie specifiek	Uitbreiding oefengebied voor grotere/veelzijdigere oefeningen op, in, boven het water en naar EHD-41.
1462	De indiener maakt zich zorgen over hoe de uitbreiding van militaire oefengebieden de ontwikkeling van gas- en olievoorkomens zal beïnvloeden en of hiermee geen schade wordt toegebracht aan de belangen van mijnbouwbedrijven.	Defensie voorziet multifunctioneel gebruik van de oefengebieden op de Noordzee. Om de mogelijkheden hiervoor in kaart te brengen treedt Defensie in gesprek met het Ministerie van Klimaat en Groene Groei en de mijnbouwsector. Indien er schade wordt veroorzaakt door een besluit dat met het NPRD samenhangt, kan een aanvraag om nadeelcompensatie worden ingediend. Indien er als gevolg van ruimtelijke besluitvorming (schadeveroorzakend besluit) schade ontstaat, en de schade komt boven het normaal maatschappelijke risico of het normale bedrijfsrisico, dan kunt u een beroep doen op nadeelcompensatie. Nadeelcompensatie is geregeld in titel 4.5 van de Algemene wet bestuursrecht en afdeling 15.1 van de Omgevingswet. Waar mogelijk zal Defensie rekening houden met de omstandigheden van het geval en vanuit haar verantwoordelijkheid ondersteunen waar mogelijk indien er sprake is van nadeelcompensatie. Daarbij hecht Defensie aan zorgvuldigheid, transparantie en heldere communicatie. Daarnaast volgt uit artikel	Economie en sociaal	Uitbreiding oefengebied voor grotere/veelzijdigere oefeningen op, in, boven het water en naar EHD-41.

		15.2 Omgevingswet dat immateriële schade niet voor vergoeding in aanmerking komt. Dit geldt ook voor de zogenoemde schaduwschade, namelijk eventuele schade die is ontstaan in aanloop naar het nemen van een besluit in de zin van artikel 15.1 Omgevingswet.		
1463	De indiener maakt zich ernstige zorgen over het feit dat de voorgestelde militaire oefengebieden EHD 41 en EHD 42 overlappen met locaties voor offshore CO_2-opslagprojecten, een project dat belangrijk is voor het behalen van nationale en Europese klimaatdoelstellingen.	Voor de oefengebieden op de Noordzee kijkt Defensie naar opties voor multifunctioneel gebruik. In de vervolgfase zal Defensie in gesprek treden met andere ministeries zoals het Ministerie van Klimaat en Groene Groei en de mijnbouwsector om te kijken wat er mogelijk is om ook de locaties voor offshore CO_2-opslagprojecten te behouden .	Energie	Uitbreiding oefengebied voor grotere/veelzijdigere oefeningen op, in, boven het water en naar EHD-41.
1464	De indiener wijst op substantiele investeringen en benadrukt dat beperkingen op toegang en ontwikkeling binnen deze zones de realisatie van het project en bredere CCS-infrastructuur ernstig zouden belemmeren. Dit zou niet alleen leiden tot verlies van investeringen en werkgelegenheid, maar ook het vertrouwen van internationale investeerders in Nederland schaden.	Defensie erkent het belang van CCS-infrastructuur en de economische waarde die daarmee samenhangt. Tegelijkertijd is het noodzakelijk om voldoende ruimte op de Noordzee te reserveren voor militaire oefenactiviteiten. Deze activiteiten zijn belangrijk voor de inzetbaarheid van de Krijgsmacht en de veiligheid van Nederland. Defensie zet daarom in op multifunctioneel ruimtegebruik. Dit betekent dat militaire activiteiten waar mogelijk worden gecombineerd met andere functies, zoals energieprojecten. Het is niet zo dat andere activiteiten niet meer kunnen plaatsvinden in de uitbreidingslocaties. Bij de verdere uitwerking van de behoeften blijft Defensie in gesprek met betrokken partijen om knelpunten te voorkomen en samenwerking te bevorderen.	Energie	Uitbreiding oefengebied voor grotere/veelzijdigere oefeningen op, in, boven het water en naar EHD-41.
1465	De indiener doet een nadrukkelijke oproep om in het NPRD expliciet ruimte te bieden voor CO_2-opslaginfrastructuur in deze gebieden en roept op tot nauwe afstemming tussen het Ministerie van Defensie en het Ministerie van Klimaat en Groene Groei met daarnaast een constructieve dialoog tussen overheid en industrie om gezamenlijke oplossingen te vinden die zowel nationale veiligheid als klimaatambities ondersteunen.	Defensie begrijpt het belang van CO_2-opslag. Defensie zet in op multifunctioneel ruimtegebruik op de Noordzee. Dat betekent dat militaire activiteiten waar mogelijk worden gecombineerd met andere functies, zoals energievoorziening en infrastructuur. Het Ontwerp-NPRD sluit andere activiteiten in uitbreidingslocaties niet uit. Defensie werkt samen met het Ministerie van Klimaat en Groene Groei en onderhoudt contact met de	Energie	Uitbreiding oefengebied voor grotere/veelzijdigere oefeningen op, in, boven het water en naar EHD-41.

		sector om afstemming te verbeteren. Deze gesprekken richten zich op het vinden van oplossingen die zowel de veiligheid als de klimaatambities ondersteunen.		
1466	Indiener geeft aan dat geluid door schietoefeningen negatieve effecten voor op productieplatforms werkzaam personeel zal veroorzaken	De schietoefeningen betreft het afvuren van slechts enkele schoten per keer, zoals dat nu ook gebeurt in de reeds bestaande oefengebieden EHD-41 en EHD-42. Daarnaast wordt bij de meeste oefeningen geschoten met munitie zonder explosieve lading waardoor het geluid geconcentreerd zal zijn rondom het schip waarvan wordt afgevuurd. Voor zover Defensie bekend leidt dat niet tot negatieve effecten voor op productieplatforms werkzaam personeel. Desalniettemin blijft Defensie oog houden voor het gevaar op geluidsoverlast.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding oefengebied voor grotere/veelzijdigere oefeningen op, in, boven het water en naar EHD-41.
1467	Indiener stelt dat de gevolgen van schade aan productieplatforms en onderzeese pijpleidingen en kabels die kunnen ontstaan door de geplande oefeningen van Defensie, voor mens en natuur aanzienlijk kunnen zijn.	De schietoefeningen betreffen echter het afvuren van slechts enkele schoten per keer, zoals dat nu ook gebeurt in de reeds bestaande oefengebieden EHD-41 en EHD-42. Ook daar lopen leidingen en kabels door het gebied heen. Daarnaast wordt bij de meeste oefeningen geschoten met munitie zonder explosieve lading die bijv. op de zeebodem kan exploderen. Vanuit het uitgevoerde onderzoek (het plan-MER) voor dit voorgestelde besluit en de ervaring uit de praktijk, heeft dat voor zover bekend bij Defensie niet geleid tot aanzienlijke schadelijke gevolgen. Indien er als gevolg van ruimtelijke besluitvorming (schadeveroorzakend besluit) schade ontstaat, en de schade komt boven het normaal maatschappelijke risico of het normale bedrijfsrisico, dan kunt u een beroep doen op nadeelcompensatie. Nadeelcompensatie is geregeld in titel 4.5 van de Algemene wet bestuursrecht en afdeling 15.1 van de Omgevingswet. Waar mogelijk zal Defensie rekening houden met de omstandigheden van het geval en vanuit haar verantwoordelijkheid ondersteunen waar mogelijk indien er	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding oefengebied voor grotere/veelzijdigere oefeningen op, in, boven het water en naar EHD-41.

		sprake is van nadeelcompensatie. Daarbij hecht Defensie aan zorgvuldigheid, transparantie en heldere communicatie. Daarnaast volgt uit artikel 15.2 Omgevingswet dat immateriële schade niet voor vergoeding in aanmerking komt. Dit geldt ook voor de zogenoemde schaduwschade, namelijk eventuele schade die is ontstaan in aanloop naar het nemen van een besluit in de zin van artikel 15.1 Omgevingswet.		
1468	De indiener vraagt hoe de oefeningen in het gebied van de voorkeurslocaties zullen worden gecoördineerd om de bereikbaarheid van de productieplatforms te minimaliseren en ervoor te zorgen dat deze in geval van nood bereikbaar en evacueerbaar blijven?	De oefeningen zullen op dezelfde manier gecoördineerd worden als nu al gebeurd in de huidige oefengebieden EHD-41 en EHD-42. De overlast voor de aanwezige productieplatformen wordt tot een minimum beperkt en deze zijn altijd bereikbaar in geval van nood en evacuatie.	Mobiliteit	Uitbreiding oefengebied voor grotere/veelzijdigere oefeningen op, in, boven het water en naar EHD-41.
1469	Indiener geeft aan dat olieplatforms te allen tijde bereikbaar moeten zijn en dat aanwezigheid van Defensie deze bereikbaarheid niet mag belemmeren	De oefeningen zullen op dezelfde manier gecoördineerd worden als nu al gebeurd in de huidige oefengebieden EHD-41 en EHD-42. De overlast voor de aanwezige productieplatformen wordt tot een minimum beperkt en zijn deze altijd bereikbaar in geval van nood en evacuatie.	Ruimtegebruik	Uitbreiding oefengebied voor grotere/veelzijdigere oefeningen op, in, boven het water en naar EHD-41.
1470	Indiener wijst op veiligheidsrisico's door vallende drones en beperkingen van de bereikbaarheid van offshore installaties	Het oefenen met onbemande helikopters boven zee vindt plaats met materieel dat aan de relevante luchtvaartregelgeving moet voldoen en daarbij behorende veiligheidsmaatregelen. Voor Defensie geldt daarvoor geen uitzondering ten opzichte van de regelgeving waaraan offshore helikopter operators moeten (gaan) voldoen als zij nu of in de toekomst ook met drones of onbemande helikopters gaan vliegen.	Ruimtegebruik	Uitbreiding oefengebied voor grotere/veelzijdigere oefeningen op, in, boven het water en naar EHD-41.

5.2.3 3 Schieten met Apache en MQ-9 op Vliehors Range

ID	Samengevatte vraag	Antwoord	Hoofdthema	Ruimtebehoefte
1471	De indiener vraagt om een permanente regeling die waarborgt dat live-vuren door F-35's op de Vliehors geen nieuwe beperkingen oplevert voor het paracentrum Texel en het bijbehorende klimgebied voor paravliegtuigen. Indiener verzoekt om een permanente regeling.	Defensie bedankt indiener voor de betrokkenheid bij het NPRD. Na vaststelling van het programma vindt per behoefte een verdere uitwerking plaats. In dat vervolgproces stemt Defensie af met betrokken partijen hoe ruimtelijke knelpunten en consequenties het beste kunnen worden ingepast.	(Rijks)Raakvlakken	Schieten met Apache en MQ-9 op Vliehors Range

1472	De indiener vraagt om duidelijkheid over het toekomstige gebruik van bewapende drones op schietterreinen zoals Vliehors, ASK en ISK, en pleit voor opname van deze inzet in het programma gezien technologische ontwikkelingen en internationale praktijk.	Dank voor uw suggestie om het toekomstige gebruik van bewapende drones op schietterreinen zoals Vliehors, ASK en ISK mee te nemen in het programma. Defensie waardeert deze vooruitblik op technologische ontwikkelingen. Het NPRD richt zich op het ruimtelijke gebruik van terreinen. De inzet van specifieke wapensystemen, zoals bewapende drones, valt daar niet onder. De huidige en toekomstige gebruikersruimte biedt voldoende flexibiliteit om deze inzet, indien nodig, binnen bestaande kaders te organiseren. Dit gebeurt via afzonderlijke besluitvorming en regelgeving, waarbij veiligheid en zorgvuldigheid centraal staan. Uw suggestie wordt meegenomen bij verdere beleidsontwikkeling. Defensie volgt technologische ontwikkelingen nauwgezet en houdt hier rekening mee bij toekomstige keuzes.	Defensie specifiek	Schieten met Apache en MQ-9 op Vliehors Range
1473	De indiener verzet zich tegen militaire oefeningen op de Vliehors vanwege verstoring van zeehonden en natuur, en roept Defensie op om uit te wijken naar minder kwetsbare locaties.	Defensie begrijpt de zorg over mogelijke verstoring van zeehonden en natuur op de Vliehors. Het behoud van natuurwaarden is belangrijk en wordt meegenomen in de planning van militaire activiteiten. De Vliehors is sinds 1948 een belangrijk oefenterrein en het enige gebied in Nederland waar met scherpe munitie mag worden geschoten. Het terrein is ook een NAVO-schietterrein en speelt een cruciale rol in het waarborgen van de operationele gereedheid. Tijdens oefeningen is het gebied gesloten voor publiek, wat juist voordelen biedt voor rust en broedmogelijkheden van vogels. Door de beperkte recreatie heeft de natuur zich in de loop der jaren aangepast aan het gebruik van het terrein. Defensie volgt ontwikkelingen in de natuur nauwkeurig en neemt maatregelen om kwetsbare soorten te beschermen. Zo worden kolonies van strandbroeders actief beschermd. De aanwezigheid van zeehonden wordt gemonitord en meegenomen in de afwegingen. Uitwijken naar een andere locatie is	Natuur	Schieten met Apache en MQ-9 op Vliehors Range

		niet mogelijk, omdat er geen alternatief terrein bestaat dat dezelfde oefenmogelijkheden biedt. De zorg wordt erkend en blijft onderdeel van het overleg met natuurorganisaties en overheden om verstoring zoveel mogelijk te beperken.		
1474	De indiener vraagt om maatregelen ter voorkoming van (bodem- en grondwater) vervuiling op Vlieland door militaire activiteiten, vanwege het kwetsbare drinkwater- en ecosysteem dat geen verbinding heeft met het vaste land.	Defensie waardeert de betrokkenheid van de indiener bij het behoud van het kwetsbare ecosysteem en drinkwater op Vlieland. De zorg over mogelijke vervuiling van bodem en grondwater door militaire activiteiten wordt serieus genomen. Bij alle oefeningen en activiteiten op Vlieland wordt zorgvuldig gehandeld om schade aan het milieu te voorkomen. Defensie houdt zich aan de geldende wet- en regelgeving die gericht is op het beschermen van bodem en grondwater. Daarnaast worden risico's vooraf in kaart gebracht en waar nodig aanvullende maatregelen getroffen om vervuiling te voorkomen. Het unieke karakter van Vlieland, waaronder het ontbreken van een verbinding met het vaste land voor drinkwatervoorziening, wordt meegewogen bij de verdere uitwerking en realisatie van de behoefte.	Water	Schieten met Apache en MQ-9 op Vliehors Range

5.2.4 4 Herziening/aanpassingen onveilige zone; nu deels nog gebaseerd op voormalige cavalerie schietkamp Vliehors

ID	Samengevatte vraag	Antwoord	Hoofdthema	Ruimtebehoefte
1475	De indiener stelt dat de huidige belasting van natuur en milieu in het kwetsbare gebied Vliehors al te groot is, en pleit daarom voor afbouw en beëindiging van het gebruik in plaats van uitbreiding, zeker wanneer dit ook beschikbaar wordt gesteld aan andere landen.	Defensie waardeert de betrokkenheid van de indiener bij het behoud van het kwetsbare ecosysteem op Vlieland. Door het aanpassen van het onveilige gebied wordt het militair gebruik van de Vliehors Range en de veiligheid van burgers geborgd, doordat het gebied in lijn wordt gebracht met het daadwerkelijke gebruik van de Vliehors. Dit betreft geen intensivering van het gebruik.	Natuur	Herziening/aanpassingen onveilige zone; nu deels nog gebaseerd op voormalige cavalerie schietkamp Vliehors
1476	De indiener wijst erop dat Defensie niet overal binnen haar terreinen de opgaven rondom natuur en biodiversiteit optimaal invult, en noemt als voorbeeld de verlegging van een rijroute door kwetsbare	Defensie waardeert de betrokkenheid van de indiener bij het behoud van het kwetsbare ecosysteem op Vlieland. Bij alle oefeningen en activiteiten op Vlieland wordt zorgvuldig gehandeld	Natuur	Herziening/aanpassingen onveilige zone; nu deels nog gebaseerd op voormalige cavalerie

	duintjes op de Vliehors zonder overleg met de natuurbeheerder.	om schade aan het milieu te voorkomen. Defensie houdt zich aan de geldende wet- en regelgeving die gericht is op het beschermen van bodem en grondwater. Daarnaast worden risico's vooraf in kaart gebracht en waar nodig aanvullende maatregelen getroffen om vervuiling te voorkomen.		schietkamp Vliehors

5.2.5 5 Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Leeuwarden

ID	Samengevatte vraag	Antwoord	Hoofdthema	Ruimtebehoefte
1477	De indiener geeft aan dat het belangrijk is dat bestaande en nieuwe waterleidingen altijd toegankelijk blijven voor reparaties en onderhoud, ook bij uitbreidingen van de vliegbasis.	In de vervolgfase zal duidelijk worden hoe de inpassing van de behoefte er precies uit zal komen te zien. Hierbij zal rekening worden gehouden met bestaande infrastructuur.	(Rijks)Raakvlakken	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Leeuwarden
1478	De indiener geeft aan dat het bestuursorgaan bij het aanwijzen van voorkeurslocaties een zorgvuldige en transparante belangenafweging moet maken, waarbij niet automatisch nationale belangen zwaarder mogen wegen dan individuele belangen van agrariërs. De indiener mist deze afweging in de beschikbare documenten.	Defensie heeft uitvoerig onderzoek gedaan naar de mogelijke effecten van de uitbreiding. Daarnaast zijn ook de omgeving, medeoverheden en burgers, betrokken middels bestuurlijke overleggen, zienswijzen, informatieavonden, etc. Mede op basis van de informatie uit deze processen is een afweging gemaakt en heeft het kabinet een keuze gemaakt.	Algemene zienswijze	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Leeuwarden
1479	Indiener stelt dat een verlengde tweede start- en landingsbaan niet van doorslaggevend belang is voor het opereren van militaire vliegtuigen, aangezien piloten voldoende vakbekwaam zijn om met de bestaande infrastructuur te werken. Volgens indiener zou Defensie beter investeren in voldoende en goed opgeleid onderhoudspersoneel en in de beschikbaarheid van munitie op de basis, aangezien die factoren cruciaal zijn voor de operationele gereedheid.	Indiener stelt dat een verlengde tweede start- en landingsbaan niet van doorslaggevend belang is voor het opereren van militaire vliegtuigen, aangezien piloten voldoende vakbekwaam zijn om met de bestaande infrastructuur te werken. Volgens indiener zou Defensie beter investeren in voldoende en goed opgeleid onderhoudspersoneel en in de beschikbaarheid van munitie op de basis, aangezien die factoren cruciaal zijn voor de operationele gereedheid. Defensie bedankt de indiener voor de zienswijze. Defensie ziet de noodzaak voor deze behoefte en dit is ook onderbouwd in het planMER. Defensie is het eens met de indiener dat er op meer vlakke geïnvesteerd moet worden. Dat doet Defensie dan ook.	Defensie specifiek	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Leeuwarden
1480	De indiener vraagt zich af of de uitbreiding noodzakelijk is, pleit voor alternatieven/sprei-	Vanwege de veranderde veiligheidssituatie in de wereld is het nodig dat de gereedstelling van de krijgsmacht -	Defensie specifiek	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten

	ding (eventueel andere locaties) en een heldere onderbouwing van de voorkeurslocatie/ruimtevraag.	ook in de toekomst - op orde is. Daarom wordt o.a. gezocht naar meer ruimte. Om deze ruimte te vinden is uitvoering onderzoek gedaan middels het planMER-onderzoek. Mede op basis van de uitkomsten van dat onderzoek is de afweging gemaakt om invulling te geven aan de behoefte.		Vliegbasis Leeuwarden
1481	De indiener geeft aan dat participatie en informatievoorziening tekortschieten en vraagt om zorgvuldig proces, duidelijke keuzes en tijdige, consistente communicatie en participatie (incl. juridische zorgvuldigheid).	Defensie erkent dat het betrekken van de omgeving en het delen van duidelijke informatie belangrijk is voor vertrouwen en draagvlak. In het vervolgtraject van het NPRD wordt daarom aandacht besteed aan het verbeteren van de participatie en communicatie. Defensie streeft naar een juridisch zorgvuldig proces waarin belangen van betrokken partijen op een transparante manier worden afgewogen.	Defensie specifiek	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Leeuwarden
1482	De indiener stelt voor om operationele maatregelen te nemen (naverbrander voor sneller uitstijgen, straight-in landingen, routes langs/over minder bewoond gebied, geen activiteiten tussen 22.00 en 08.00 uur, communicatie over oefeningen, inrichten klachtenpunt etc.) om hinder te beperken.	Er is momenteel al veel overleg met de omgeving (waaronder de auditcommissie) om overlast beperkende maatregelen uit te voeren. Zo worden tevens procedures aangepast om de impact op de leefomgeving te beperken.	Defensie specifiek	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Leeuwarden
1483	De indiener vraagt om duidelijkheid over (en begrenzing van) geluidsruimte en gebruik: o.a. 10% inzet secundaire baan, ~270 sorties, beoordeling avondvluchten en piekniveaus; en roept op aan Defensie om zich aan beloften te houden.	Defensie begrijpt dat er zorgen zijn over geluidsruimte, het gebruik van de secundaire baan en het aantal vluchten. De wettelijke geluidscontour van Vliegbasis Leeuwarden wordt niet vergroot door deze behoefte. De contour blijft hetzelfde. Het gebruik van de secundaire baan neemt toe, maar blijft binnen de bestaande contour. In de berekeningen is uitgegaan van een mix van vluchten, inclusief inzet van de secundaire baan. Dit geeft een indicatief beeld van het aantal sorties en piekniveaus. Het exacte aantal vluchten hangt af van operationele omstandigheden en de wijze van vliegen binnen de contour. Defensie houdt zich aan de wettelijke kaders.	Defensie specifiek	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Leeuwarden
1484	De indiener stelt voor om bij verdere planvorming duurzame energie, bevordering van biodiversiteit en circulaire materialen te borgen.	Defensie bedankt de indiener voor de zienswijze. Binnen het NPRD is het zoeken naar koppelkansen met ander rijksbeleid als uitgangspunt	Defensie specifiek	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Leeuwarden

		meegenomen. Voor de uitvoering zal zowel rijksbeleid als defensiebeleid op het gebied van o.a. duurzaamheid, natuur en circulariteit worden meegenomen.		
1485	De indiener verzoekt om meer te vliegen in de herfst-wintermaanden, dan in de lente-zomermaanden.	Defensie begrijpt de wens voor het ontzien van de omgeving in bepaalde periodes in het jaar. Als het gaat om de wens om met name in de herfst- en wintermaanden bij duisternis te vliegen dan zal dat ook voornamelijk gebeuren. Als het gaat om vliegen bij daglicht dan kan Defensie daaraan niet tegemoet komen aangezien dit nadelige gevolgen heeft voor de getraindheid en daarmee de operationele inzetbaarheid van de krijgsmacht.	Defensie specifiek	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Leeuwarden
1486	De indiener geeft aan dat het woningbezit in waarde daalt en in sommige gevallen (tijdelijk) onverkoopbaar raakt door de beoogde baanverlenging en extra hinder.	Defensie begrijpt dat de zorgen over de verkoopbaarheid van de woning. Defensie doet er alles aan om de hinder te beperken en onderzoekt of extra geluidsisolerende maatregelen getroffen moeten worden. Daarnaast kan een verzoek ingediend worden tot nadeelcompensatie. Dit verzoek zal vervolgens beoordeeld worden door de daartoe bevoegde overheidsorganisatie.	Economie en sociaal	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Leeuwarden
1487	De indiener stelt voor om ruimhartige en transparante compensatie/uitkoop te bieden aan benadeelden, als borging van de menselijke maat.	Defensie erkent dat ruimtelijke ingrepen impact kunnen hebben op de directe leefomgeving. In het vervolgtraject van het NPRD wordt daarom aandacht besteed aan het zorgvuldig omgaan met situaties waarin schade of hinder ontstaat. Daarbij wordt gekeken naar bestaande regelingen en wordt onderzocht of aanvullende maatregelen nodig zijn.	Economie en sociaal	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Leeuwarden
1488	De indiener eist dat (aanvullende) geluidsisolatie bij omwonenden tijdig en ruimhartig wordt gefinancierd en dat ze zelf de keuze krijgen in maatregelen.	Defensie erkent dat militaire activiteiten invloed kunnen hebben op de geluidsbeleving in de omgeving. In het vervolgtraject van het NPRD worden deze effecten nader onderzocht. Daarbij wordt ook gekeken naar mogelijkheden om hinder te beperken, waaronder het toepassen van geluidsbeperkende maatregelen. Defensie streeft in situaties waarin maatregelen nodig zijn naar een aanpak die recht doet aan individuele omstandigheden.	Economie en sociaal	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Leeuwarden

1489	De indiener maakt zich zorgen over schadelijke blootstelling aan geluid, kerosinedampen en andere emissies en koppelt dit aan sociale/gezondheidsnadelen.	Defensie begrijpt de zorg die is geuit over de impact van defensieactiviteiten op een gezond woon- en leefklimaat. Defensie erkent het belang van gezonde leefomgeving, ook bij het plannen van (nieuwe) militaire activiteiten en ondersteunende faciliteiten. Defensie streeft ernaar om risico's tijdig te signaleren om zo nodig maatregelen te treffen om de mogelijke impact van defensieactiviteiten op een gezonde leefomgeving in balans te houden. Bij de uitwerking van de plannen zal gekeken worden naar de lokale impact en worden, waar noodzakelijk, aanpassingen gedaan om de impact te verminderen.	Economie en sociaal	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Leeuwarden
1490	De indiener geeft aan dat lampen en hekwerken het uitzicht en de leefkwaliteit aantasten, wat leidt tot waardevermindering; vraagt om landschappelijke inpassing.	De precieze inpassing van de behoefte vindt plaats in de volgende fase. In het NPRD is opgenomen dat Defensie bij de uitvoering o.a. rekening zal houden met bestaande landschappelijke waarden.	Economie en sociaal	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Leeuwarden
1491	De omwonenden ervaren het optimisme van Defensie als onbegrip en bedreigend. Zij wijzen erop dat de woonbestemming aan de Tsjessingawei in Jelsum moet verdwijnen vanwege het NPRD, en vinden dat Defensie als adviserend orgaan al lang een duidelijk standpunt had moeten innemen om de politiek goed te adviseren. Het uitblijven van openheid over de gevolgen belemmert hun rechten, veroorzaakt fysieke en mentale schade en maakt hun eigendommen onverkoopbaar, wat leidt tot directe financiële schade. Zij vragen hoe en op welke manier Defensie hen gaat compenseren.	Defensie begrijpt dat zorgen over druk op maatschappelijke voorzieningen en mogelijke gevolgen voor omwonenden groot zijn. Het verdwijnen van een woonbestemming of onzekerheid over eigendom raakt mensen direct. Dat is ingrijpend. Defensie neemt deze zorgen serieus en betrekt medeoverheden in het proces om belangen zorgvuldig af te wegen. Bij deze behoefte hoeven geen woningen te worden geamoveerd. Het gebruik van de secundaire baan neemt wel toe, maar de wettelijke contour blijft ongewijzigd. Dit is onderzocht in het planMER en meegenomen in het Ontwerp-NPRD. Deze uitgangspunten blijven ook bij de verdere uitwerking van belang. Defensie kan nu geen definitieve uitspraak doen over individuele percelen. Het kabinet besluit medio 2026 definitief over deze behoefte. Daarna volgt de ruimtelijke besluitvorming. In dat proces wordt duidelijk welke gevolgen er zijn voor grondeigenaren en welke mogelijkheden er zijn voor nadeelcompensatie. Deze compensatie is ge-	Economie en sociaal	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Leeuwarden

		regeld in titel 4.5 van de Algemene wet bestuursrecht en afdeling 15.1 van de Omgevingswet. Immateriële schade en zogenoemde schaduwschade vallen niet onder deze regeling. Defensie blijft in overleg met regionale partners en lokale overheden om belangen van omwonenden mee te nemen.		
1492	De indiener geeft aan dat bij uitbreidingen van de milieuruimte rekening moet worden gehouden met de aanwezigheid van aardgasleidingen en bestaande woningen. Het aanwijzen van deze locaties als voorkeurslocatie wordt om deze redenen als niet acceptabel beschouwd.	Defensie bedankt de indiener voor de zienswijze. Met het planMER-onderzoek is goed gekeken naar de mogelijke effecten op bestaande voorzieningen, waaronder woningen. De effecten op woningen hebben zeer zwaar meegewogen in de bepaling van een voorkeurslocatie. In de volgende fase zal worden gezocht naar passende optimalisatie.	Energie	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Leeuwarden
1493	De indiener maakt zich zorgen over de gevolgen van baanverlenging voor de plannen voor een zonnepanelenveld en verduurzaming. Door noodzakelijke grondaankoop komt de aanleg van het zonnepark in gevaar, wat een stap terug betekent voor de verduurzaming van de dorpen en de vliegbasis.	Defensie bedankt de indiener voor de zienswijze. Defensie begrijpt dat er vragen zijn omtrent de mogelijkheid van nieuwe en lopende ontwikkelingen in de gebieden waar Defensie wilt uitbreiden. In de uitvoeringsfase zal in overleg met medeoverheden worden gekeken naar optimale inpassing. Daarbij zal worden gekeken hoe de uitbreiding van Defensie een bijdrage kan leveren aan lokale gebiedsopgaven en hoe opgaves aan elkaar gekoppeld kunnen worden. Voor negatieve effecten zal zoveel mogelijk naar mitigatie worden gezocht.	Energie	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Leeuwarden
1494	De indiener betwist dat de geluidsimpact op omwonenden niet vergroot wordt door verlenging van de korte baan op de vliegbasis en door intensivering van vliegactiviteiten.	Frequenter gebruik van de secundaire baan stelt Defensie in staat om meer sorties te accommoderen op vliegbasis Leeuwarden. Naar verwachting gaat het om een klein aantal, maximaal 10%. Met andere woorden: tien sorties op de primaire baan kunnen vervangen worden door elf sorties op de secundaire baan. Op jaarbasis betekent dit dat de hinder afneemt voor woningen in het verlengde van de primaire baan, en een toename van hinder voor woningen in het verlengde van de secundaire baan. Het aantal woningen (en woningdichtheid) aan de uiteinden van de primaire baan is groter dan aan de	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Leeuwarden

		uiteinden van de secundaire baan. Voor alle omwonenden geldt dat de frequentie van hinder door piekgeluiden licht toeneemt door een vergroting van het aantal sorties. In het planMER is dus ook aangegeven dat dit voor sommige woningen een verslechtering kan opleveren, maar dat hier ook afname bij andere woningen tegenover staan.		
1495	De indiener maakt zich zorgen over de toename en intensiteit van vliegtuiggeluid (met name F-35), waardoor het woongenot sterk afneemt en vraagt in sommige gevallen wat Defensie hieraan, al dan niet met compensatie, aan gaat doen.	Defensie begrijpt de zorgen die de indiener heeft met het vliegtuiggeluid van met name de F-35. Defensie onderzoekt reeds wat de mogelijkheden zijn op het gebied van aanvullende geluidwerende maatregelen.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Leeuwarden
1496	De indiener maakt bezwaar tegen (meer) avond- en nachtvluchten omdat deze leiden tot slaapverstoring en extra belasting in uren waarin rust belangrijk is.	Defensie begrijpt de zorgen die de indiener heeft met het vliegtuiggeluid van met name de F-35. Defensie onderzoekt reeds wat de mogelijkheden zijn op het gebied van aanvullende geluidwerende maatregelen. De uitbreiding van de milieuruimte op vliegbasis Leeuwarden staat los van het vlieggebonden geluid.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Leeuwarden
1497	De indiener vraagt zich af of de omgevingsveiligheid is geborgd nu start/landing op zeer korte afstand van woningen plaatsvindt.	In aanvulling op het planMER zal in het vervolgproces nog meer onderzoek worden gedaan. Ten behoeve van de wijziging van het Luchthavenbesluit vliegbasis Leeuwarden - waarin de landingsbanen van de vliegbasis zijn opgenomen - zal aanvullend onderzoek worden uitgevoerd. Vliegveiligheid maar ook omgevingsveiligheid maken daar onderdeel van uit.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Leeuwarden
1498	De indiener benoemd dat bij geluidsbelasting onder de 70dB ook tot ernstige hinder kan leiden, en stelt voor om extra onderzoek uit te voeren door bijvoorbeeld geluid te beoordelen volgens actuele WHO advieswaarden, gebruik te maken van RIVM blootstelling-effectcurves, het aantal gehinderden in kaart te brengen en rekening te houden met het karakter van het geluid.	Defensie is het met de indiener eens dat zeker ook bij geluidbelastingen onder de 70 dB sprake kan zijn van gezondheidseffecten. Daarom zijn in het planMER ook effecten van lagere geluidklassen berekend en opgenomen. In aanvulling op het planMER zal in het vervolgproces nog meer onderzoek worden gedaan. Ten behoeve van de wijziging van het Luchthavenbesluit vliegbasis Leeuwarden - waarin de landingsbanen van de vliegbasis zijn opgenomen - zal aanvullend onderzoek worden uitgevoerd.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Leeuwarden

1499	De indiener wijst op eerdere toezeggingen en het belang om huidige geluidscontouren te waarborgen en niet te verruimen. Eventuele overschrijdingen moeten zo beperkt mogelijk blijven.	De geluidsruimte die in het Luchthavenbesluit vliegbasis Leeuwarden is vergund, is gebaseerd op het huidige banenstelsel. Voor de baanverlenging van de secundaire baan is onder andere een wijziging van het Luchthavenbesluit nodig omdat de banen zijn aangeduid in dit besluit. Ter voorbereiding van deze wijziging zal aanvullend milieuonderzoek worden uitgevoerd. Op basis daarvan kan worden beoordeeld wat het effect is van het gebruik van de verlengde secundaire baan en of dit reden geeft om de ligging van de geluidsruimte en de beperkingengebieden te wijzigen. Defensie streeft om met de vliegactiviteiten binnen de geluidsruimte te blijven. Hier wordt op gehandhaafd.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Leeuwarden
1500	De indiener maakt zich zorgen over de gezondheidsschade en in sommige gevallen specifiek bij kinderen (gehoor, concentratie, leerprestaties) door aanhoudende geluid- en emissiebelasting.	Defensie begrijpt de zorg die is geuit over de impact van defensieactiviteiten op een gezond woon- en leefklimaat. Defensie erkent het belang van gezonde leefomgeving, ook bij het plannen van (nieuwe) militaire activiteiten en ondersteunende faciliteiten. Huidige wet- en regelgeving is hiervoor leidend. Defensie streeft ernaar om risico's tijdig te signaleren om zo nodig maatregelen te treffen om de mogelijke impact van defensieactiviteiten op een gezonde leefomgeving in balans te houden. Bij de uitwerking van de plannen zal gekeken worden naar de lokale impact en worden, waar noodzakelijk, aanpassingen gedaan om de impact te verminderen.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Leeuwarden
1501	De indiener geeft aan dat de rechtvaardige spreiding van geluidsoverlast niet als rechtvaardig voelt en vind de woorden misplaatst.	Om de effecten van de uitbreiding beter in kaart te brengen, voert Defensie tussen ontwerp en definitieve vaststelling aanvullend onderzoek uit; daarbij wordt ook rekening gehouden met mitigerende maatregelen.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Leeuwarden
1502	De indiener maakt bezwaar vanwege extra CO_2-uitstoot en vraagt om beperking van klimaatbelasting.	De nationale klimaat- en duurzaamheidsopgaven zijn belangrijke thema's voor Defensie. In de Defensie Uitvoeringsagenda Duurzaamheid (2023) zijn maatregelen opgenomen hoe Defensie hier invulling aan geeft. Onder-	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Leeuwarden

		deel hiervan is een verminderde afhankelijkheid van fossiele brandstoffen door het elektrificeren van materieel, meer gebruik te maken van simulatoren en inzet van duurzame brandstoffen.		
1503	De indiener maakt zich zorgen over geluidhinder bij woningen, met zware geur- en piekgeluidbelasting en effecten op luchtkwaliteit.	Defensie begrijpt de zorg die er is voor de leefomgeving. Defensie houdt zich aan wet- en regelgeving en heeft aandacht voor beperking van hinder daar waar mogelijk Echter direct rondom luchtmachtbases is dit lastiger. Bij verdere uitwerking van de milieuruimte rondom de vliegbasis zal een balans gevonden moeten worden tussen uitbreiding conform behoefte van defensie en beperken van de effecten voor de omgeving. Hiervoor zijn ook nog diverse mitigerende maatregelen te overwogen in de vervolgprocedures.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Leeuwarden
1504	Indiener geeft aan dat de geluidscontouren gebaseerd zijn op de F-16 en op gebruik van een lange baan en hierdoor niet meer in overeenstemming zijn met de huidige situatie met een F-35 en/of steeds meer gebruik van de korte baan.	Bij de berekeningen is, conform huidig gebruik, gebruik gemaakt van brongegevens van de F-35. Dit leidt tot het beeld met geluidproducties dat weergegeven is in de figuur van paragraaf 5.3.1 planMER Bijlage A.XIV - Deelrapport locatiespecifieke behoeften. Bij de berekeningen is rekening gehouden met verplaatsingen naar de secundaire baan.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Leeuwarden
1505	Indiener is opgelucht dat de uitbreiding van jachtvliegtuigcapaciteit op Vliegbasis Leeuwarden niet doorgaat maar benadrukt (nogmaals) de negatieve gevolgen van de invliegroute langs Dokkum, met negatieve gevolgen voor de stad als regionaal centrum en toeristische trekpleister.	Defensie bedankt de indiener voor de zienswijze. Bij de nadere uitwerking van deze behoefte in de uitvoeringsfase, zullen de zorgen meegenomen worden.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Leeuwarden
1506	De indiener vraagt om behoud en zorgvuldige omgang met cultuurhistorische structuren zoals landschapselementen, waardevolle bomen(rijen) en singels; verlies of aantasting van het karakter van het landschap. Indiener wil duidelijkheid wat er met deze landschappelijke en cultuurhistorische structuren gebeurt en welke maatregelen getroffen worden indien nodig.	Defensie bedankt de indiener voor de zienswijze. In het NPRD is het zorgvuldig inpassen van natuur- en cultuurhistorische landschapselementen als uitgangspunt meegenomen. In de uitvoeringsfase zal worden gezocht naar een inpassing passend bij de aanwezige natuur- en cultuurhistorische landschapselementen om het bestaande karakter van het landschap zoveel mogelijk te behouden en waar mogelijk te versterken.	Landschap en erfgoed	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Leeuwarden

1507	De indiener geeft aan dat hekwerken en/of verlichting het uitzicht en de beleving aantasten; vraagt om landschappelijke inpassing en het "ontzien" van woningen waar mogelijk.	Defensie waardeert het dat inwoners hun zorgen delen over de ruimtelijke impact van hekwerken en verlichting. Bij de verdere uitwerking van de plannen wordt nadrukkelijk aandacht besteed aan een zorgvuldige landschappelijke inpassing. In de realisatiefase vindt afstemming plaats met regionale en lokale partners. Lokale inzichten zijn van grote waarde voor een passende inpassing in de omgeving. De dialoog met de omgeving speelt hierin een belangrijke rol. Op dit moment is nog niet precies bekend hoe de inrichting er op locatie uit zal zien. De zorg over uitzicht en beleving wordt daarom meegenomen in het vervolgproces, waarbij Defensie samen met betrokken partijen zoekt naar een zo goed als mogelijke inpassing.	Landschap en erfgoed	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Leeuwarden
1508	De indiener wijst op archeologisch waardevolle gronden; verzoekt deze als harde randvoorwaarde mee te nemen in ontwerp en besluitvorming. Het aanwijzen van deze locaties als voorkeurslocatie wordt om deze reden als niet acceptabel beschouwd.	Binnen de vliegbasis zijn geen archeologische monumenten aanwezig. Wel is binnen de Partiële herziening Archeologie (Gemeente Leeuwarden, vastgesteld 29-03-2022) de dubbelbestemming Waarde-Archeologie 6 aan het terrein toegekend. Er worden echter geen grondwerkzaamheden voorzien voor deze defensiebehoefte.	Landschap en erfgoed	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Leeuwarden
1509	De indiener stelt voor om geluidreducerende maatregelen en operationele ingrepen (wallen, schermen, diffractor, straight-in, naverbrander) te toetsen op effectiviteit én landschappelijke/cultuurhistorische kwaliteit.	Defensie waardeert de suggestie van de indiener om geluidreducerende maatregelen en operationele ingrepen te toetsen op zowel technische werking als ruimtelijke kwaliteit. Na besluitvorming over het NPRD door het kabinet zal verdere uitwerking plaatsvinden. Onderdeel daarvan is hoe geluidreducerende maatregelen zoals wallen, schermen en andere ingrepen bijdragen aan het beperken van geluidbelasting. Daarbij kijkt Defensie ook naar de invloed van beoogde maatregelen op het landschap en de cultuurhistorische kenmerken van het gebied. Defensie streeft naar een goede inpassing van de militaire activiteiten in de omgeving. Defensie neemt de zienswijze mee in de verdere uitwerking van het Ontwerp-NPRD.	Landschap en erfgoed	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Leeuwarden

1510	De indiener stelt voor om verkeershinder actief te voorkomen en de bereikbaarheid van de woon-, werk- en leefomgeving te borgen, als voorwaarde voor behoud van leefbaarheid.	Defensie begrijpt de zorg voor leefbaarheid in woon-, werk- en leefomgeving. Tijdens de verdere uitwerking en realisatie wordt in afstemming met de omgeving nadrukkelijk gekeken naar mobiliteit en bereikbaarheid. Daarbij wordt ook onderzocht welke maatregelen nodig zijn om verkeershinder te beperken. In overleg met betrokken overheden wordt gezocht naar oplossingen die de bereikbaarheid waarborgen en de leefbaarheid behouden.	Mobiliteit	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Leeuwarden
1511	De indiener maakt zich zorgen over het verdwijnen van goede landbouwgrond en de daarmee gepaard gaande aantasting van natuur en biodiversiteit door de verlenging van de (korte) startbaan, met verstoring door geluid/stank dicht bij woningen (150 meter).	Defensie begrijpt de zorgen over landbouw en natuur. Vanwege de schaarse ruimte in Nederland, is uitvoerig onderzoek gedaan en heeft zorgvuldige afweging plaatsgevonden. Bij de berekeningen is, conform huidig gebruik, gebruik gemaakt van brongegevens van de F-35. Dit leidt tot het beeld met geluidproducties dat weergegeven is in de figuur van paragraaf 5.3.1 planMER Bijlage A.XIV - Deelrapport locatiespecifieke behoeften. Bij de berekeningen is rekening gehouden met verplaatsingen naar de secundaire baan.	Natuur	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Leeuwarden
1512	De indiener wijst op de reeds bestaande PFOS-verontreiniging rond de vliegbasis en vreest dat verruiming van de milieuruimte leidt tot meer vervuilende activiteiten en daarmee grotere schade aan natuur en leefomgeving.	Defensie begrijpt de zorgen van de indiener op het gebied van historisch PFOS-verontreinigingen op en rondom defensielocaties. Specifiek op het gebied van PFOS werkt Defensie al goed samen met bevoegde gezagen, waaronder het waterschap, om milieurisico's zoveel mogelijk te beperken. Met de uitbreiding van militaire activiteiten op bepaalde defensielocaties zal de samenwerking met bevoegde gezagen worden gecontinueerd. Het is niet de bedoeling dat de extra ruimtevraag in het kader van het NPRD tot gevolg heeft dat er meer schade aan natuur en milieu plaatsvindt. Hiervoor blijft het uitgangspunt gelden dat negatieve effecten zoveel als mogelijk, binnen het geldende wettelijke kader, worden gemitigeerd, dan wel gecompenseerd.	Natuur	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Leeuwarden
1513	De indiener maakt bezwaar tegen (meer) vluchten in de nacht en benadrukt de negatieve effecten van lawaai op	Er wordt reeds zoveel als mogelijk rekening gehouden met de omgeving met inachtne-	Natuur	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten

	omwonenden en op dieren in het wild, en vraagt om meer begrip voor de positie van burgers.	ming van de regels in de Regeling beperking geluidhinder luchtvaart. Conform deze regeling wordt er niet in de nacht gevlogen. Bij hoge uitzondering kan er een ontheffing worden afgegeven. Deze afwijkingen zullen tijdig worden gecommuniceerd.		Vliegbasis Leeuwarden
1514	De indiener stelt voor om bij eventuele uitvoering aantoonbaar duurzame keuzes te maken op het gebied van energie, biodiversiteit en materiaalgebruik.	Defensie dankt de indiener voor de suggestie om in de uitvoering duidelijk te maken welke duurzame keuzes er zijn gemaakt.	Natuur	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Leeuwarden
1515	De indiener geeft aan dat hoogwaardige gronden worden geraakt/versnipperd, waardoor rendabele exploitatie en de continuïteit van het bedrijf in gevaar komen; vraagt om gevolgen op bedrijfsniveau te onderzoeken en te mitigeren.	In de vervolgfase zal duidelijker worden hoe de uitbreiding precies zal worden ingepast. In die fase zal ook worden gekeken naar hoe de omgeving wordt betrokken bij de inpassing.	Ruimtegebruik	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Leeuwarden
1516	De indiener vraagt zich af of Lelystad niet kan worden ingezet om lokale gronden te sparen; verwijst naar reeds gedane investeringen en vergelijkbare 'stapelende negatieve effecten', en mist een transparante afweging van haar belangen.	Om o.a. operaties in internationaal verband, zoals Frisian Flag en Ramstein Flag, uit te voeren blijft vliegbasis Leeuwarden van groot belang voor Defensie. Dit kan niet afgewenteld worden op Lelystad. Om de mogelijke effecten van uitbreiding op Leeuwarden beter in beeld te brengen vindt aanvullend onderzoek plaats; hierbij wordt gekeken naar mitigerende maatregelen.	Ruimtegebruik	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Leeuwarden
1517	De indiener maakt zich zorgen over wooncomfort en leefbaarheid door de verlenging en benoemd dat het maximum reeds bereikt is; indiener maakt zich zorgen over woongenot en de leefomgeving en is hierdoor tegen de verlenging van de baan.	De leefbaarheid als gevolg van vliegactiviteiten rondom vliegbasis Leeuwarden is een belangrijk aandachtspunt. Het gebruik van de secundaire baan is dan ook gericht op het beter spreiden van bestaande vluchten om hinder meer te spreiden. Dit laat onverlet dat in de directe nabijheid van de start- en landingsbaan, de hinder (sterk) kan toenemen. In de procedure na het NPRD om dit gebruik mogelijk te maken wordt op basis van wet- en regelgeving gehandeld.	Ruimtegebruik	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Leeuwarden
1518	De indiener betwijfelt de beleidsconsistentie: zo wordt nabij de basis een ROL onwenselijk geacht wegens hinder, terwijl elders dicht bij operationele zones (± 100 m) huidige bewoners wél kunnen blijven wonen; vraagt om duidelijkheid, gelijke maatstaven en duidelijke begrenzingen.	In het Luchthavenbesluit vliegbasis Leeuwarden en het Besluit militaire luchthavens zijn regels opgenomen om de omgeving te beschermen tegen de impact van het vliegverkeer. Daarbij wordt onderscheid gemaakt tussen bijvoorbeeld bestaande bewoning of nieuwbouw en de gebieden die dichterbij de vliegbasis of verder weg gelegen	Ruimtegebruik	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Leeuwarden

		zijn. Ook wordt rekening gehouden of bebouwing een permanent of tijdelijk karakter heeft.		
1519	De indiener geeft aan dat een recent verkregen B&B-vergunning door de uitbreidingsplannen mogelijk voor niets zijn geweest; vraagt om rechtszekerheid en afstemming.	Binnen het NPRD probeert Defensie de gevolgen van mogelijke uitbreidingen waar mogelijk te beperken. Defensie streeft naar een aanpak waarin belangen uit de omgeving zorgvuldig worden afgewogen. Communicatie en participatie van de omgeving is hierbij van belang. In de vervolgfase van het NPRD vindt opnieuw participatie met belanghebbenden plaats.	Ruimtegebruik	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Leeuwarden

5.2.6 6 Beperkingengebied rondom Vliegbasis Leeuwarden (outer horizontal surface) en corridors - Juridische borging

ID	Samengevatte vraag	Antwoord	Hoofdthema	Ruimtebehoefte
1520	De indiener vraagt Defensie om bij het instellen van de bouwbeperkingszone rond Vliegbasis Leeuwarden rekening te houden met lokale woningbouw- en energieopgaven, waaronder hoogbouw en nieuwe zon- en windenergieprojecten, zoals bij Hallum-Industrie.	Defensie begrijpt de aandacht voor de lokale woningbouw- en energieopgaven in de omgeving van vliegbasis Leeuwarden. Bij de verdere uitwerking van de behoeftes gaat Defensie hierover in gesprek met betrokken partijen. Defensie streeft ernaar om geen onnodige beperkingen op te leggen. De bouwbeperkingszone wordt afgestemd op de operationele veiligheid en inzetbaarheid van Defensie. Binnen die kaders zoekt Defensie actief naar ruimte voor andere maatschappelijke doelen.	(Rijks)Raakvlakken	Beperkingengebied rondom Vliegbasis Leeuwarden (outer horizontal surface) en corridors - Juridische borging

5.2.7 7 Uitbreiden Schietbaan Marnewaard t.b.v. schieten dynamisch met voertuigen.

ID	Samengevatte vraag	Antwoord	Hoofdthema	Ruimtebehoefte
1521	De indiener vraagt om een cumulatieve beoordeling voor de gevolgen de natuurwaarden in de omgeving.	In het planMER, deel B en in de Passende Beoordeling zijn hiervoor diverse maatregelen aangedragen. In de vervolgfase, bij verdere uitwerking van deze behoefte, wordt deze geconcretiseerd en nader afgestemd. Hierbij wordt ook gekeken naar cumulatie.	Algemene zienswijze	Uitbreiden Schietbaan Marnewaard t.b.v. schieten dynamisch met voertuigen.
1522	De indiener vraagt om een cumulatieve beoordeling voor de gevolgen voor de leefbaarheid van de dorpen Zoutkamp en Lauwerszijl.	Uit onderzoek blijkt dat met vergroting van de schietactiviteiten met 170.000 de hoogste geluidbelasting bij een geluidgevoelige bestemming beperkt is tot 45 dB. Dit is onder de voorkeursgrenswaarde en daarmee acceptabel binnen de geldende regelgeving. In de vervolgfase, bij verdere uitwerking van deze	Algemene zienswijze	Uitbreiden Schietbaan Marnewaard t.b.v. schieten dynamisch met voertuigen.

		behoefte, wordt deze geconcretiseerd en nader afgestemd.		
1523	De indiener vraagt om een transparant beeld van de frequentie en aard van de toekomstige militaire oefeningen.	Defensie waardeert uw verzoek om duidelijkheid over de aard en frequentie van toekomstige militaire oefeningen. Uw wens voor transparantie is begrijpelijk en wordt serieus genomen. De effecten van militaire activiteiten, zoals het gebruik van voertuigen, helikopters en schietactiviteiten, zijn onderzocht in het planMER-onderzoek. Dit onderzoek brengt in beeld wat de gevolgen zijn voor de omgeving en de natuur. Dit is zorgvuldig gebeurd en in overleg met betrokken partijen. De afspraken hierover worden ook opgenomen in de benodigde vergunningen. Ook voor het vervolg streeft Defensie naar een zorgvuldig en transparant proces, waarbij de belangen van omwonenden, natuur en veiligheid worden meegewogen.	Defensie specifiek	Uitbreiden Schietbaan Marnewaard t.b.v. schieten dynamisch met voertuigen.
1524	De indiener stelt dat er geen transparant beeld bestaat van de effecten van transportbewegingen op de geluidoverlast, trillingen en externe veiligheidsrisico's.	In het planMER zijn de milieueffecten op hoofdlijnen in beeld gebracht. Bij de verdere uitwerking van de schietbaan zullen de effecten op geluid, trillingen en veiligheid concreter worden onderzocht en indien nodig en mogelijk mitigerende en/of compenserende maatregelen worden ingezet.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiden Schietbaan Marnewaard t.b.v. schieten dynamisch met voertuigen.
1525	De indiener stelt dat in het MER de toenemende geluidbelasting in de nabijheid van stiltegebieden erkent, maar geen aanbevelingen doet voor mitigatie. De indiener vraagt om mitigerende maatregelen te treffen.	Het planMER is ten eerste bedoeld om keuzes tussen alternatieven te onderzoeken en daarnaast de effecten op de fysieke leefomgeving te beschouwen. Eventuele mitigerende maatregelen, zoals ook bij stiltegebieden zijn wel per behoefte aangegeven, maar dienen in een vervolgfase nader uitgewerkt te worden.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiden Schietbaan Marnewaard t.b.v. schieten dynamisch met voertuigen.
1526	De indiener verzoekt om het hanteren van wettelijke veiligheidszones rondom onder andere de schietbaan, helikopterlandingsplaatsen en laagvliegroutes, en vraagt om hierover helder en transparant te communiceren naar omwonenden, bijvoorbeeld door inzicht te geven in beschikbare noodplannen bij incidenten.	Defensie wil alle oefen- en trainingsactiviteiten zo veilig mogelijk uitvoeren voor zowel het eigen personeel als voor de omwonenden van de locaties. Met de accumulatie van activiteiten die op de Marnewaard moeten plaatsvinden, begrijpt Defensie de zorgen bij de omwonenden. Het onveilige gebied voor bijvoorbeeld schietoefeningen ligt in het verlengde van de	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiden Schietbaan Marnewaard t.b.v. schieten dynamisch met voertuigen.

		schietbaan over de Waddenzee. Defensie zal ten tijde van oefeningen daar altijd tijdig over communiceren. Een noodplan voor de omgeving is daarom ook niet aan de orde.		
1527	De indiener stelt dat er geen transparant beeld bestaat van de impact op de natuur.	Dit planMER heeft als primaire doel gehad om per behoefte te komen tot Voorkeursalternatieven. Daarbij is een integraal beeld van de impact op de fysieke leefomgeving gegeven. Hierbij is natuur ook een belangrijk onderdeel. Dit heeft ook bij de afweging een duidelijke rol gespeeld. Het onderzoek is veelal op hoofdlijnen op basis van beschikbare informatie uitgevoerd (passend bij het schaal- en detailniveau van een planMER bij een Nationaal Programma). In vervolgprocedures worden de effecten op flora en fauna, in het bijzonder in Natura 2000-gebieden nader onderzocht. Hieruit kunnen dan ook nog aanpassingen en/of mitigerende en compenserende maatregelen binnen het Voorkeursalternatief getroffen worden.	Natuur	Uitbreiden Schietbaan Marnewaard t.b.v. schieten dynamisch met voertuigen.
1528	De indiener stelt dat er nader onderzoek nodig is via een voortoets en een eventueel daaruit volgende passende beoordeling.	Het klopt dat er nader onderzoek nodig is naar de behoefte op de schietbaan Marnewaard. Dat gaat ook plaatsvinden bij het aanpassen van de vergunningen voor de schietbaan. Onderdeel van deze vergunningaanvraag is het toetsen aan de instandhoudingsdoelstellingen van het Natura 2000-netwerk. In het planMER bij het NPRD is dit benoemd als een van de aandachtspunten. Dit maakt het aannemelijk dat er bij uitvoering een passende beoordeling noodzakelijk is, omdat negatieve effecten niet op voorhand uitgesloten kunnen worden.	Natuur	Uitbreiden Schietbaan Marnewaard t.b.v. schieten dynamisch met voertuigen.
1529	De indiener verzoekt om het oefenterrein Marnewaard te blijven openstellen voor recreanten op momenten dat er geen militaire oefeningen plaatsvinden.	De behoefte om de schietbaan anders te gebruiken heeft geen invloed op het openstellen van het terrein op momenten dat er geen militaire oefeningen plaatsvinden.	Ruimtegebruik	Uitbreiden Schietbaan Marnewaard t.b.v. schieten dynamisch met voertuigen.

5.2.8 8 EHR 8 uitbreiden en gereed maken oefenen met onbemande vaartuigen op en in het water.

ID	Samengevatte vraag	Antwoord	Hoofdthema	Ruimtebehoefte
1530	De indiener benadrukt dat veiligheid van mens, milieu en mijnbouwinfrastructuur altijd prioriteit moet hebben en dat routes rekening houden met toekomstige (tijdelijke) mijnbouwinfrastructuren en bijbehorend logistiek verkeer.	Defensie begrijpt de zorg die is geuit over de veiligheid van mens, milieu en mijnbouwinfrastructuur. In de onderzoeken voor het NPRD wordt ook expliciet naar veiligheid en samenhang gekeken. Defensie erkent het belang van veiligheid, ook bij het plannen van (nieuwe) militaire activiteiten en ondersteunende faciliteiten. Defensie streeft ernaar om risico's tijdig te signaleren en waar nodig maatregelen te treffen die de veiligheid waarborgen en ruimtelijke belangen zorgvuldig afwegen. De realisatie van de behoefte heeft effecten op andere ruimtegebruikers, omdat in de huidige situatie sprake is van ander gebruik: visserij, scheepvaart, olie- en gaswinning en helikopterroutes. Voor de oefengebieden op de Noordzee kijkt Defensie naar opties voor multifunctioneel gebruik. De realisatie zal daarom afgestemd worden met deze ruimtegebruikers om tot optimale medegebruik te komen. Hieronder valt ook de aandacht voor (externe) veiligheid.	(Rijks)Raakvlakken	EHR 8 uitbreiden en gereed maken oefenen met onbemande vaartuigen op en in het water.
1531	De indiener uit kritiek op het feit dat stikstof- en natuurbeschermingsregels voor Defensie worden versoepeld terwijl burgers streng worden gehandhaafd.	Defensie is gehouden aan de geldende wet- en regelgeving.	Natuur	EHR 8 uitbreiden en gereed maken oefenen met onbemande vaartuigen op en in het water.

5.2.9 9 Leerfaciliteit alternatieve brandstoffen, Den Helder, gemeente Den Helder.

ID	Samengevatte vraag	Antwoord	Hoofdthema	Ruimtebehoefte

5.2.10 10 Beperkingengebied rondom MVK de Kooy (outer horizontal surface) en corridors - Juridische borging

ID	Samengevatte vraag	Antwoord	Hoofdthema	Ruimtebehoefte
1532	De indiener wil voorkomen dat uitbreiding van oefengebieden leidt tot aanvullende eisen of toestemmingen, waardoor de ontwikkelingsmogelijkheden van woonpercelen in Den Helder wordt belemmert.	Defensie erkent de zorgen. De Outer Horizontals moeten de vliegveiligheid borgen vanaf Maritiem Vliegkamp de Kooy. Ontwikkelingen die hoger willen bouwen dan 150 meter, zullen daarom in overleg met Defensie moeten gaan om de mogelijkheden te verkennen.	(Rijks)Raakvlakken	Beperkingengebied rondom MVK de Kooy (outer horizontal surface) en corridors - Juridische borging
1533	De indiener maakt zich zorgen dat de uitbreiding en toevoeging van defensieve taken in	Defensie begrijpt de geuite zorgen. De aanwezigheid van Defensie in het gebied levert	Gezonde en veilige leefomgeving	Beperkingengebied rondom MVK de Kooy

	en rond Den Helder ertoe leiden dat Den Helder bij een gewapend conflict een logisch target wordt en vraagt zich af hoe in een dergelijk geval de veiligheid van de bevolking wordt gewaarborgd.	daarentegen juist ook een bijdrage aan de veiligheid.		(outer horizontal surface) en corridors - Juridische borging
1534	De indiener maakt zich zorgen over de mogelijke belemmering van de ontwikkeling van woonpercelen door uitbreidingen van oefengebieden in Den Helder.	Defensie erkent de zorgen. De Outer Horizontals moeten de vliegveiligheid borgen vanaf Maritiem Vliegkamp de Kooy. Ontwikkelingen die hoger willen bouwen dan 150 meter, zullen daarom in overleg met Defensie moeten gaan om de mogelijkheden te verkennen.	Ruimtegebruik	Beperkingengebied rondom MVK de Kooy (outer horizontal surface) en corridors - Juridische borging
1535	De indiener geeft aan dat toekomstige regelgeving geen extra eisen of toestemmingen mag opleggen voor de ontwikkeling in de omgeving.	Defensie erkent de zorgen. De Outer Horizontals moeten de vliegveiligheid borgen vanaf Maritiem Vliegkamp de Kooy. Ontwikkelingen die hoger willen bouwen dan 150 meter, zullen daarom in overleg met Defensie moeten gaan om de mogelijkheden te verkennen.	Ruimtegebruik	Beperkingengebied rondom MVK de Kooy (outer horizontal surface) en corridors - Juridische borging
1536	De indiener stelt voor om te waarborgen dat de ligging van het perceel binnen een oefencorridor geen beperking vormt voor woonontwikkeling, ook niet in de toekomst.	Het NPRD heeft als doel gehad om tot een besluit te komen waarbij de beste locaties (of in dit geval routes) voor verschillende operationele behoeftes worden vastgesteld. Voor de maritieme drones is hiervoor een planMER onderzoek gedaan. Het door het kabinet vastgestelde voorkeursalternatief heeft, zo laat het onderzoek zien, de minste impact op de omgeving. In de volgende fase zal dit nog in meer detail worden uitgewerkt, tijdens dit traject is wederom participatie mogelijk.	Ruimtegebruik	Beperkingengebied rondom MVK de Kooy (outer horizontal surface) en corridors - Juridische borging
1537	De indiener maakt zich zorgen over het gebruik van maritieme drones en de impact van lage vliegroutes over het perceel Doggersvaart 31.	Defensie begrijpt dat nieuwe activiteiten tot zorgen kunnen leiden bij direct omwonenden. De impact van de maritieme drones op de omgeving is daarom onderzocht in het planMER. Het door het kabinet vastgestelde voorkeursalternatief heeft, zo laat het onderzoek zien, de minste geluidimpact op de omgeving.	Ruimtegebruik	Beperkingengebied rondom MVK de Kooy (outer horizontal surface) en corridors - Juridische borging
1538	De indiener vraagt zich af of het juridisch vastleggen van het beperkingengebied (OHS) gevolgen heeft voor de bouwmogelijkheden op het perceel.	Het vastleggen van een beperkingengebied zoals een Outer Horizontal Surface (OHS) kan gevolgen hebben voor bouwmogelijkheden, afhankelijk van de locatie. Het Ontwerp NPRD vormt een kader voor latere ruimtelijke	Ruimtegebruik	Beperkingengebied rondom MVK de Kooy (outer horizontal surface) en corridors - Juridische borging

		besluiten, waarbij wordt bepaald wat dit betekent voor bestaande situaties. Defensie erkent de noodzaak om de woningvoorraad te vergroten en streeft naar meervoudig ruimtegebruik. De OHS moet de vliegveiligheid vanaf Maritiem Vliegkamp de Kooy waarborgen. Ontwikkelingen hoger dan 150 meter zijn alleen mogelijk na overleg en positief advies van Defensie, wanneer onderzoek aantoont dat er geen risico's zijn voor vliegveiligheid of operaties.		
1539	De indiener geeft aan dat de gekozen bouwhoogte van maximaal 11 meter geen conflict oplevert met de beperking van 150 meter binnen 5,1 km van vliegkamp De Kooy.	Het beperkingengebied rondom MVK De Kooy neemt nauwelijks toe qua omvang. Voor de Outer Horizontal surface gaat het om een slechts beperkte vergroting van het gebied. Een object met een hoogte van 11 meter zal nauwelijks effect hebben.	Ruimtegebruik	Beperkingengebied rondom MVK de Kooy (outer horizontal surface) en corridors - Juridische borging

5.2.11 11 Breezanddijk groei beproevingen IJsselmeer

ID	Samengevatte vraag	Antwoord	Hoofdthema	Ruimtebehoefte
1540	De indiener wijst op het belang van duurzame energieontwikkeling in het IJsselmeergebied en vraagt Defensie om bij uitbreiding of intensivering van het schietterrein rekening te houden met deze economische en ruimtelijke opgaven.	Defensie ondersteunt de energietransitie waar mogelijk. Het unieke karakter en het grote belang van dit bestaande schietterrein (i.c. het 'onveilige gebied' ervan) betekent echter dat het realiseren van (grootschalige) energieprojecten in dit gebied vrijwel onmogelijk is. Dit is recent gebleken bij de verkenning van de kansen voor het zonneparkproject "Wieringerhoek". Daar waar Defensie zelf wil uitbreiden, zal echter nadrukkelijk rekening gehouden worden met andere aanwezige belangen of andere ruimtelijke opgaven.	(Rijks)Raakvlakken	Breezanddijk groei beproevingen IJsselmeer
1541	De indiener vraagt om vroegtijdige en volledige betrokkenheid bij het participatietraject rond intensivering van schietactiviteiten, en verzoekt om goede informatievoorziening aan watersporters via bijvoorbeeld havenmeesters.	Defensie onderschrijft het belang van goede en vroegtijdige informatievoorziening richting alle betrokkenen, waaronder de watersport. De huidige beproevingen in het oefengebied Breezanddijk worden ruim van tevoren aangekondigd. Defensie bespreekt graag met de regionale overheden hoe dit proces verder verbeterd kan worden bij de intensivering van de schietactiviteiten.	Defensie specifiek	Breezanddijk groei beproevingen IJsselmeer
1542	De indiener vraagt om transparantie via periodieke oefenschema's.	Bij het uitvoeren van deze beproevingen maakt Defensie geen gebruik van periodieke	Defensie specifiek	Breezanddijk groei beproevingen IJsselmeer

		oefenschema's, omdat het beproevingen betreft; het bedrijfsmatig testen van munitie, wapens en nieuw aangekocht materieel. Dit vindt op niet-structurele projectbasis plaats en maakt geen onderdeel uit van reguliere training. Voorafgaand aan een serie beproevingen communiceert Defensie de planningen met de omgeving. Afhankelijk van het type beproeving bericht Defensie 8 tot 14 weken van tevoren aan de belanghebbende instanties wanneer beproevingen plaatsvinden. Belanghebbende instanties zijn zoal: gemeente, provincie, Rijkswaterstaat en de luchtverkeersleiding Nederland. Naar aanleiding hiervan sturen deze instanties voor het IJsselmeergebied verschillende berichtgevingen uit. Dit betreft bijvoorbeeld een bericht voor de luchtvaart dat vliegen in deze sector op die momenten niet mogelijk is of verkeerspost IJsselmeer die aangeeft dat in de sector schietoefeningen plaatsvinden. In het kader van militaire veiligheid kan hier niet altijd bij vermeld worden wat Defensie gaat verschieten. Defensie zet zich in voor tijdige en duidelijke communicatie van de beproevingen aan de betrokken instanties.		
1543	De indiener spreekt zich uit tegen uitbreiding van het schietoefeningengebied vanwege negatieve effecten op de leefomstandigheden van waterdieren en insecten.	In het planMER zijn de milieueffecten van de locatiespecifieke ruimtebehoeften op hoofdlijnen in beeld gebracht. In de vervolgfase zal in een gebiedsproces de ruimtelijke inpassing op de opschaling worden vormgegeven in samenhang met de omgeving en gerelateerde ontwikkelingen. Defensie volgt de geldende wet- en regelgeving. Dit betekent dat er in de vervolgfase zeker aandacht is voor de door de indiener genoemde punten, waarbij zorg zal worden besteed aan het voorkomen van negatieve gevolgen voor de duurzame staat van instandhouding van soorten.	Natuur	Breezanddijk groei beproevingen IJsselmeer
1544	De indiener vraagt om duidelijkheid over weekendactiviteiten en mogelijke gevolgen voor de nabijgelegen camping	In de huidige vredesbedrijfsvoering voert Defensie geen testactiviteiten uit in het weekend. Dit voorkomt extra	Ruimtegebruik	Breezanddijk groei beproevingen IJsselmeer

	en binnenhaven, in het kader van de geplande uitbreiding van defensieactiviteiten.	geluid en beweging op momenten dat er meer recreatie plaatsvindt. Ook bij de geplande uitbreiding blijft dit uitgangspunt gelden. Zo blijft de hinder voor omwonenden en recreanten zo beperkt mogelijk. Als in de toekomst een andere situatie ontstaat, wordt dit vooraf gecommuniceerd met de omgeving.		
1545	De indiener vraagt bij mogelijke uitbreiding van het schietgebied Breezanddijk om behoud van recreatieve mogelijkheden en ontwikkelingskansen.	Bij de besluitvorming over een eventuele uitbreiding van het onveilige gebied van het schietterrein Breezanddijk, zullen de recreatieve mogelijkheden en ontwikkelkansen van het gebied worden betrokken. Om voldoende aandacht hiervoor te hebben en te houden zal het Ministerie van Defensie in gesprek gaan met de betrokken partijen om te zorgen voor zorgvuldige balans tussen militaire belangen en maatschappelijke ontwikkelingen. Deze aandacht, waarnaar wordt gevraagd in de ingediende zienswijze, wordt meegenomen in de verdere besluitvorming van de NPRD.	Ruimtegebruik	Breezanddijk groei beproevingen IJsselmeer
1546	De indiener is positief over de oostelijke uitbreiding van het schietgebied Breezanddijk, maar benadrukt dat een zuidelijke uitbreiding ernstige gevolgen heeft voor haven- en watersportactiviteiten die belangrijk zijn voor de lokale economie van Medemblik. De indiener verzoekt Defensie om bij het schietterrein Breezanddijk rekening te houden met de recreatieve belangen zoals vastgelegd in de IJsselmeerkustvisie, opgesteld met provincie en kustgemeenten.	Defensie waardeert de positieve houding ten aanzien van de oostelijke uitbreiding van het schietgebied Breezanddijk. De betrokkenheid van inwoners en organisaties bij de ontwikkeling van militaire oefenterreinen is belangrijk. Bij de besluitvorming over een eventuele uitbreiding van het onveilige gebied van het schietterrein Breezanddijk, zullen de recreatieve mogelijkheden en ontwikkelkansen van het gebied worden betrokken. Om voldoende aandacht hiervoor te hebben en te houden zal het Ministerie van Defensie in gesprek gaan met de betrokken partijen om te zorgen voor zorgvuldige balans tussen militaire belangen en maatschappelijke ontwikkelingen. Deze aandacht, waarnaar wordt gevraagd in de ingediende zienswijze, wordt meegenomen in de verdere besluitvorming van de NPRD.	Ruimtegebruik	Breezanddijk groei beproevingen IJsselmeer
1547	De indiener vraagt of er meer eisen komen aan het afmeren in de binnenhaven.	De toename van 60 naar maximaal 90 schietdagen per jaar en de verbreding van de zuidelijke uitbreiding van het onveilige gebied zal naar alle	Ruimtegebruik	Breezanddijk groei beproevingen IJsselmeer

		verwachting recreatie en pleziervaart verder beperken. Om deze functies goed samen te laten gaan is aanvullende afstemming met de omgeving nodig en een vroegtijdige aankondiging van dagen waarop wordt geschoten. Dit zal in de volgende fase verder worden uitgewerkt.		
1548	De indiener vraagt aandacht voor de toekomstige ontwikkelingskansen van dit gebied op het gebied van recreatie, maar ook bijvoorbeeld de ontwikkeling van Haven Oude Zeug.	Defensie waardeert de positieve houding ten aanzien van de oostelijke uitbreiding van het schietgebied Breezanddijk. De betrokkenheid van inwoners en organisaties bij de ontwikkeling van militaire oefenterreinen is belangrijk. Bij de besluitvorming over een eventuele uitbreiding van het onveilige gebied van het schietterrein Breezanddijk, zullen de recreatieve mogelijkheden en ontwikkelkansen van het gebied worden betrokken. Om voldoende aandacht hiervoor te hebben en te houden zal het Ministerie van Defensie in gesprek gaan met de betrokken partijen om te zorgen voor zorgvuldige balans tussen militaire belangen en maatschappelijke ontwikkelingen. Deze aandacht, waarnaar wordt gevraagd in de ingediende zienswijze, wordt meegenomen in de verdere besluitvorming van de NPRD.	Ruimtegebruik	Breezanddijk groei beproevingen IJsselmeer
1549	De indiener vraagt rekening te houden met de IJsselmeerkustvisie.	Defensie waardeert het dat de indiener aandacht vraagt voor de IJsselmeerkustvisie. Het is belangrijk dat ruimtelijke ontwikkelingen zorgvuldig worden afgestemd op de omgeving en bestaande beleidskaders. Bij de verdere uitwerking van de behoefte zal Defensie nauw contact onderhouden met de betrokken gemeenten en de provincie. Bij de verdere uitwerking zal rekening worden gehouden met de IJsselmeerkustvisie er naar Op dit moment leidt de zienswijze niet tot een aanpassing van het ontwerp, maar vormt zij wel een waardevolle input voor de verdere afstemming met regionale partijen.	Ruimtegebruik	Breezanddijk groei beproevingen IJsselmeer

5.2.12 12 Uitbreiding kazerne Heerenveen

ID	Samengevatte vraag	Antwoord	Hoofdthema	Ruimtebehoefte
1550	De indiener geeft aan dat de inpandige uitbreiding van de kazerne lastig is omdat de kazerne op de plek ligt waar het beoogde tracé van de Lelylijn is gepland en waar bovendien de gemeente Heerenveen een mogelijk nieuw station voorziet. Afstemming over de samenhang van deze ontwikkelingen is wenselijk.	In het vervolgtraject van het NPRD vindt afstemming plaats met betrokken partijen, waaronder de gemeente Heerenveen, provinciale overheden en relevante projectorganisaties. Het doel is om ruimtelijke belangen en plannen goed op elkaar af te stemmen en knelpunten tijdig te signaleren. Deze zienswijze onderstreept het belang van samenwerking en gebiedsgerichte afweging. Defensie betrekt deze in de verdere uitwerking van het definitieve NPRD.	(Rijks)Raakvlakken	Uitbreiding kazerne Heerenveen
1551	De indiener geeft aan dat de uitbreiding leidt tot verruiming van de milieu, veiligheids- (opslag van drukhouders (zuurstof)) en planologische ruimte vraagt om afstemming met de gemeente en andere bevoegde gezagen.	Defensie waardeert het dat u aandacht vraagt voor de gevolgen op het gebied van milieu, veiligheid en ruimtelijke ordening bij de uitbreiding van de Generaal-Majoor Brugmankazerne. Defensie onderkent het belang van een zorgvuldige afstemming met bevoegde gezagen, waaronder de gemeente Heerenveen. Deze afstemming vindt plaats in de verdere uitwerking van het project. Daarbij zal worden voldaan aan de geldende wet- en regelgeving, waaronder de eisen op het gebied van milieu, veiligheid en ruimtelijke ordening.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding kazerne Heerenveen

5.2.13 13 Vergroting van oefengebied De Haar

ID	Samengevatte vraag	Antwoord	Hoofdthema	Ruimtebehoefte
1552	De indiener maakt zich zorgen over risico's en vergunning-/toestemmingsplicht voor helikopters/drones nabij 110/220 kV-lijnen, en stelt voor om esgronden bij deze lijnen uit te sluiten om draad-aanvaring en extra procedures te vermijden.	Bij de vaststelling van de routes voor drones en laagvlieggebieden voor helikopters wordt rekening gehouden met de aanwezige en reeds geplande energie infrastructuur. Daarnaast gelden er reeds operationele beperkingen voor Defensie rond bijvoorbeeld hoogspanningskabels om door de indiener aangegeven ongelukken te voorkomen.	(Rijks)Raakvlakken	Vergroting van oefengebied De Haar
1553	De indiener maakt zich zorgen over de toekomst en leefkwaliteit van Hooghalen/Laaghalen/Laaghalerveen door laagvliegen, drones, verkeersdruk en mogelijke waardevermindering/gezondheidseffecten, en	Bij de totstandkoming en vaststelling van het NPRD is gekeken naar de stapeling en cumulatie van behoeftes in bepaalde regio's. Rondom het oefenterrein de Haar komen	(Rijks)Raakvlakken	Vergroting van oefengebied De Haar

	vraagt zich af of bewoners worden weggedrukt.	inderdaad verschillende behoeftes samen maar de intensiteit van de behoeftes is niet altijd groot. Dat doet niet af aan de ervaring van overlast die door de indiener ervaren kan worden. Tijdens de verdere uitvoering van het NPRD is daarom wederom ruimte voor participatie en inspraak, tijdens deze momenten zal nadere informatie worden gegeven over de invulling en kunnen zorgen worden besproken.		
1554	De indiener geeft aan dat het Ontwerp-NPRD niet in lijn is met de NOVI-afwegingsprincipes en vraagt om een betere en concretere toepassing/onderbouwing.	Het NPRD is zorgvuldig tot stand gekomen. Hiervoor heeft veel overleg plaatsgevonden met mede overheden en zijn reeds bekende plannen met ruimtelijke impact meenomen in de afweging voor de definitieve locaties.	(Rijks)Raakvlakken	Vergroting van oefengebied De Haar
1555	De indiener stelt voor om spoedig bestuurlijk overleg te voeren en brengt landbouwkundig medegebruik en recreatieve koppelkansen in om effecten te beperken en gebiedsopgaven te verbinden.	Er komt onderzoek om de mogelijkheden van agrarisch medegebruik te verkennen. Een mogelijke pilot start in combinatie met de daadwerkelijke uitbreiding en inrichting van het terrein. De gronden voor uitbreiding komen wel in eigendom van Defensie. Een gebiedsproces wordt in de volgende fase verder uitgewerkt samen met betrokken omgevingspartijen.	(Rijks)Raakvlakken	Vergroting van oefengebied De Haar
1556	De indiener geeft aan dat het MER onzorgvuldig en onvolledig is opgesteld (geen veldwerk, fouten/typo's, onduidelijke onderbouwing en twijfel aan onafhankelijkheid).	Het MER is opgesteld door een onafhankelijk onderzoeksbureau. Het door het bureau geleverde werk is vervolgens op navolgbaarheid, volledigheid en juistheid getoetst door een onafhankelijke Commissie (Commissie m.e.r.). De door de indieners geadresseerde typfouten (waaronder verschrijvingen A58/A28) worden aangepast in het MER. De behoefte voor uitbreiding van oefenterrein De Haar is een locatiespecifieke behoefte. In het plan-MER is daarom op hoofdlijnen ingegaan op de te verwachten negatieve effecten. Dit milieuonderzoek wordt in het vervolgproces verder geconcretiseerd.	Algemene zienswijze	Vergroting van oefengebied De Haar
1557	De indiener maakt zich zorgen over de stapeling van geluidsbronnen (A28, TT-circuit, schietbaan Witten en defensieactiviteiten) en de gevolgen voor gezondheid en leefkwaliteit (stress, slaapverstoring).	Geluid is een belangrijk onderdeel van de fysieke leefomgeving, en een belangrijk milieugevolg van oefeningen van Defensie. Zeker als er sprake is van helikopterbewegingen en schietgeluid.	Algemene zienswijze	Vergroting van oefengebied De Haar

		Defensie is voornemens beide activiteiten te oefenen op het OT de Haar. Geluidhinder is als een aandachtspunt benoemd in het planMER, omdat verwacht kan worden dat er sprake kan zijn van significante hinder als gevolg van Defensieoefeningen. In de fase na het NPRD wordt het ruimtelijk plaatje van het toekomstige oefenterrein verder geconcretiseerd. De geluidseffecten van oefeningen binnen dat toekomstige oefenterrein, worden in die fase ook verder geconcretiseerd. Uitgangspunt van Defensie is daarbij dat er geen onacceptabele hinder ontstaat.		
1558	De indiener geeft aan dat communicatie en transparantie tekortschoten (toegezegde informatie ontbreekt) en vraagt om vergoeding van gemaakte gemeentelijke kosten en het expliciet meenemen van zienswijzen.	Defensie is zich ervan bewust dat het NPRD direct of indirect een impact heeft op de inzet en inspanning van medeoverheden, zoals gemeenten. Voor het vergoeden van ambtelijke uren ziet Defensie nu geen grondslag. Defensie erkent het belang van transparante communicatie en besteedt in de volgende fase van het NPRD aandacht aan het verbeteren van de communicatie.	Algemene zienswijze	Vergroting van oefengebied De Haar
1559	De indiener wijst erop dat woningen aan en rond de Boermarkeweg/Laaghalen onevenredig worden geraakt; afstanden/aantallen woningen zijn volgens hen onjuist en zoekcirkels later gewijzigd.	Defensie erkent dat de uitbreiding van het oefenterrein de Haar grote impact heeft om de omgeving. De nu door het kabinet vastgestelde uitbreidingen zijn tot stand gekomen op basis van onderzoek en participatie. Hierbij is geprobeerd de impact op de omgeving zo klein mogelijk te houden. In de omgeving van de Haar is de impact desalniettemin groot. De zoekcirkels die in de eerste fase van het programma zijn opgesteld, zijn indicatieve cirkels geweest. Hierover is toentertijd ook aangegeven dat de cirkels fungeerden als richtingen en niet zozeer als afgebakende gebieden. Defensie betreurt het dat er toch andere verwachtingen zijn gecreëerd in de omgeving.	Algemene zienswijze	Vergroting van oefengebied De Haar
1560	De indiener geeft aan dat kaartmateriaal en begrenzingen onvolledig of onjuist zijn, waardoor beoordeling van alternatieven/effecten niet deugt.	Op het kaartmateriaal in het planMER is op sommige plekken een onderscheid gemaakt tussen de schietbaan Witten, het bestaande oefenterrein en gronden die in bezit zijn van Defensie. In het	Algemene zienswijze	Vergroting van oefengebied De Haar

		planMER wordt bij definitieve besluitvorming een definitieve set kaarten gevoegd. Uitgangspunt hierbij is dat de begrenzingen van de kaarten uitsluitend de bestaande oefenterreinen van Defensie (SB Witten en OT De Haar) laten zien. De legenda's worden gelijkgetrokken (dezelfde naamgeving etc.). Deze zienswijze leidt tot een aanpassing van het planMER.		
1561	De indiener stelt voor om de uitbreiding te heroverwegen en alternatieven te onderzoeken die minder ingrijpend zijn, inclusief andere locaties.	Bij de start van het programma zijn verschillende zoekrichtingen geïdentificeerd. Op basis hiervan is door Antea een planMER onderzoek naar de impact van die verschillende uitbreidingsrichtingen. Mede op basis van dat onderzoek is door het kabinet besloten tot deze uitbreidingen.	Algemene zienswijze	Vergroting van oefengebied De Haar
1562	De indiener verzoekt om sanering of geluidsbeperking van de schietbaan Witten en om dit expliciet in het NPRD te regelen gezien de bijdrage aan cumulatieve hinder.	Schietbaan Witten zal de komende jaren worden vernieuwd. Er worden dan veel geluidsbeperkende maatregelen genomen, zodat eventuele overlast van deze schietbaan zo veel mogelijk gemitigeerd wordt. Het saneren van de schietbaan is niet aan de orde, omdat het een belangrijke gereedstellingslocatie voor Defensie-eenheden is.	Algemene zienswijze	Vergroting van oefengebied De Haar
1563	De indiener betoogt over de status van het Witterveld (natuur/Natura 2000/economische belangen versus oefenterrein) en pleit ervoor om dit gebied als natuurgebied te beschermen.	Het Witterveld is een uniek natuurgebied in Nederland. In het planMER dat onder andere heeft geleid tot het voorkeursalternatief is wel gekeken naar de mogelijkheden om het Witterveld te gebruiken als oefenterrein. Hieruit kwam ook naar voren dat dit onwenselijk is vanuit zowel het oefenperspectief van Defensie als vanuit het perspectief van natuurbehoud.	Algemene zienswijze	Vergroting van oefengebied De Haar
1564	De indiener maakt bezwaar tegen de inzet van drones vanwege inbreuk op de privacy.	Drones worden uitsluitend ingezet voor militaire doeleinden, zoals oefening en training. Daarbij dient Defensie zich te houden aan de regels voor privacybescherming, zoals vastgelegd in de Algemene verordening gegevensbescherming (AVG) en de Uitvoeringswet AVG (UAVG). Bij gebruik van drones neemt Defensie maatregelen, zoals het oefenen met drones zonder (actieve) camera en/of sensoren of het gebruik van beeldverwerkingstechnieken	Algemene zienswijze	Vergroting van oefengebied De Haar

		die personen onherkenbaar maken. Omdat de dreiging van vijandige drones steeds groter wordt, neemt daarmee ook de noodzaak toe om zelf goed en realistisch te kunnen oefenen met drones. Het gebruik van de camera's en sensoren is hierbij belangrijk om te kunnen oefenen met het besturen van een drone op afstand en vanwege de operationele waarde hiervan door het kunnen verzamelen van gegevens over bijvoorbeeld een (oefen)vijand of het terrein.		
1565	De indiener maakt zich zorgen over acute risico's voor dieren (paarden/vee) door schrikreacties en mogelijke uitbraken als gevolg van plotselinge geluiden en activiteiten.	Defensie begrijpt dat de inrichting en het gebruik van het oefenterrein invloed kunnen hebben op de omgeving. Daarom zal de uiteindelijke invulling van het terrein in goed overleg met de omwonenden worden afgestemd. Daarbij houdt Defensie nadrukkelijk rekening met de belangen en zorgen van de omgeving, zodat het terrein op een zorgvuldige manier kan worden gebruikt. Hierbij wordt hinder voor de omgeving zo veel mogelijk gemitigeerd.	Algemene zienswijze	Vergroting van oefengebied De Haar
1566	De indiener stelt dat de recreatieve belangen van vakantieparken en diens gasten onvoldoende zijn meegewogen en dat toename van hinder het bedrijfsmodel ondermijnt.	Het aspect recreatie is in het planMER onderzoek meegenomen. In de projectfase van het NRPD zal dit in meer detail nog worden bekeken.	Algemene zienswijze	Vergroting van oefengebied De Haar
1567	De indiener geeft aan dat er nog veel informatie ontbreekt en dat er gaten zitten in het planMER, waardoor de toekomstige impact van de in het plan genoemde ontwikkelingen onduidelijk is	De indieners vragen om meer detailniveau van de voornemens van Defensie, en vervolgens om een meer gedetailleerd beeld van de effecten te geven. Dit volgt in de fase na het NPRD. Gekoppeld aan besluiten in die fase worden eventuele mer-verplichtingen ook nog gevolgd. Dan wordt invulling gegeven aan de vraag om een losse MER op te stellen voor deze behoefte.	Algemene zienswijze	Vergroting van oefengebied De Haar
1568	De indiener geeft aan dat het planMER een bureaustudie is en er geen onderzoek op locatie is gedaan	Dit klopt. Dit past bij een planMER. In een vervolgfase zal waar nodig wel veldonderzoek verricht worden.	Algemene zienswijze	Vergroting van oefengebied De Haar
1569	De indiener geeft aan dat de beoordeling in het planMER voor geluidshinder aan de Boermarkeweg niet juist is.	In het planMER zijn varianten beoordeeld op hun nabijheid tot woningen. In die analyse van varianten komt naar voren dat hinder niet uit te sluiten is. Bij de optimalisatie naar een voorkeursvariant is dit nader geduid. De grenzen	Algemene zienswijze	Vergroting van oefengebied De Haar

		van deze variant liggen dichterbij dan de variant B in bijlage A.XIV. Uit het onderzoek volgt dat helikopterlandingen op meer dan 400 meter afstand plaats dienen te vinden, en dat ook met die maatregel hinder niet uitgesloten kan worden. Het bepalen van exacte geluidniveaus vindt plaats in de fase na het NPRD. Dan worden ook eventuele verzachtende maatregelen genomen.		
1570	De indiener wenst de ingediende zienswijzen niet los van elkaar, maar integraal te behandelen	Defensie bundelt zienswijzen per behoefte en thema om een beter beeld te krijgen van het sentiment en de situatie per behoefte. De indieners hebben allemaal een unieke code van Defensie gekregen waarmee ze de antwoorden op hun vragen kunnen vinden.	Algemene zienswijze	Vergroting van oefengebied De Haar
1571	De indiener geeft aan dat de huidige belasting van het oefenterrein al de grenzen bereikt wat betreft de impact op de leefomgeving (stikstof, geluid e.d.)	Defensie begrijpt de zorg over de impact van activiteiten op oefenterrein De Haar bij Assen. De huidige defensieactiviteiten en belasting van het terrein zijn meegenomen in het planMER. In de vervolgfase wordt er gekeken naar de exacte inpassing van de behoefte op de locatie.	Algemene zienswijze	Vergroting van oefengebied De Haar
1572	De indiener vraagt om de belangen van omwonenden, landschap en landbouw zwaarder mee te laten wegen	Defensie waardeert de betrokkenheid van de indiener. In het NPRD zijn de belangen van omwonenden, landschap en landbouw nadrukkelijk meegenomen. Deze zijn geland in de planMER, opgehaald tijdens verschillende participatiemomenten en in bestuurlijke overleggen meegenomen. In de projectfase zal er in nog meer detail gewerkt worden aan een inpassing die recht doet aan zowel de militaire opgave als de omgeving.	Algemene zienswijze	Vergroting van oefengebied De Haar
1573	De indiener verzoekt de zienswijzen (ook zienswijzen en brieven op de NRD) mee te nemen in de besluitvorming	De zienswijzen en brieven op de Notitie Reikwijdte en Detailniveau (NRD) zijn destijds beoordeeld en verwerkt in de plannen. Daarom wordt in deze Nota van Antwoord niet opnieuw op deze eerdere reacties ingegaan. De inhoud ervan heeft bijgedragen aan de beleidsvisie en het planMER-onderzoek en is meegenomen in de definitieve vaststelling van het NPRD.	Algemene zienswijze	Vergroting van oefengebied De Haar
1574	De indiener geeft aan dat de vermelding van een bedrijfsnaam op pagina 129 ongepast	Deze vermelding (pagina 129 bijlage A.XIV) wordt verwijderd.	Algemene zienswijze	Vergroting van oefengebied De Haar

1575	De indiener geeft aan dat de uitgangspunten voor oefeningen (aantallen, soort bewegingen) onvoldoende concreet zijn en analyses in het MER te weinig gedetailleerd (geen metingen)	Defensie begrijpt dat de inrichting en het gebruik van het oefenterrein invloed kan hebben op de omgeving. Daarom zal de uiteindelijke invulling van het terrein in goed overleg met de omwonenden worden afgestemd. Daarbij houdt Defensie nadrukkelijk rekening met de belangen en zorgen van de omgeving, zodat het terrein op een zorgvuldige manier kan worden gebruikt. Hierbij wordt hinder voor de omgeving zo veel mogelijk gemitigeerd.	Algemene zienswijze	Vergroting van oefengebied De Haar
1576	De indiener vraagt om duidelijkheid over wat er gebeurd is met de afgevallen varianten (bijvoorbeeld het Groote Zand).	Met de vaststelling door het kabinet van het definitieve NPRD, zijn de eerder in onderzoek betrokken locaties die nu niet zijn aangewezen definitief afgevallen voor het Programma Ruimte voor Defensie.	Algemene zienswijze	Vergroting van oefengebied De Haar
1577	De indiener geeft aan dat het rijden met voertuigen en schieten gevolgen heeft voor de bodemkwaliteit en dat hier onvoldoende aandacht voor is.	Het klopt dat het rijden met voertuigen kan leiden tot verdichting van de bodem. Dit is echter niet onderscheidend voor de varianten en heeft daardoor geen impact op het genomen besluit over welke variant het beste scoort. In vervolgonderzoek in de volgende fase wordt hier nader onderzoek naar verricht.	Bodem	Vergroting van oefengebied De Haar
1578	De indiener maakt zich zorgen over het verlies van de sponswerking van de bodem en het vasthouden van water, en vraagt zich af of de locatie geschikt is voor moderne militaire activiteiten.	Verlies van sponswerking is een van de risico's bij zware belasting van bodems met een venige ondergrond. Tegelijkertijd maakt dit militaire activiteiten niet onmogelijk. Defensie moet ook op deze type bodems kunnen trainen.	Bodem	Vergroting van oefengebied De Haar
1579	De indiener stelt voor om het Witterveld (al eigendom van Defensie) in te zetten of het huidige terrein te herinrichten, omdat dit sneller te realiseren is, goedkoper kan zijn en minder schade aan landbouw/woonomgeving veroorzaakt; daarbij wordt ook naar uitspraken van de staatssecretaris verwezen.	Defensie dankt de indiener voor de suggestie. Het Witteveld (zoekgebied G) is in het planMER onderzocht. Uit dit onderzoek blijkt dat uitbreiding in dit gebied niet haalbaar is, zowel vanuit het oefenperspectief van Defensie als vanuit het oogpunt van natuurbehoud. De voorgenomen uitbreiding van het oefenterrein wordt gecombineerd met een herinrichting van het bestaande terrein. De behoefte is groter dan het huidige oefenterrein optimaliseren. De in het NPRD aangewezen uitbreidingsrichtingen worden daarom in samenhang met het bestaande terrein verder uitgewerkt bin-	Defensie specifiek	Vergroting van oefengebied De Haar

		nen een lokaal gebiedsproces. In dit proces is inspraak en participatie opnieuw mogelijk, waarbij ook de inrichting van het terrein aan de orde komt. Daarnaast voorziet het vervolgtraject in een pilot waarin de mogelijkheden voor hybride gebruik nader worden onderzocht.		
1580	De indiener vraagt zich af of de aangewezen voorkeursgebieden wel benodigd zijn voor het beoogd militair gebruik; tevens wordt gepleit om het NPRD-proces niet te gebruiken om alleen natuurdoelen te realiseren en hierin zuiver te blijven.	Defensie dankt de indiener voor de suggestie. Het Witteveld (zoekgebied G) is in het planMER onderzocht. Uit dit onderzoek blijkt dat uitbreiding in dit gebied niet haalbaar is, zowel vanuit het oefenperspectief van Defensie als vanuit het oogpunt van natuurbehoud. De voorgenomen uitbreiding van het oefenterrein wordt gecombineerd met een herinrichting van het bestaande terrein. De behoefte is groter dan het huidige oefenterrein optimaliseren. De in het NPRD aangewezen uitbreidingsrichtingen worden daarom in samenhang met het bestaande terrein verder uitgewerkt binnen een lokaal gebiedsproces. In dit proces is inspraak en participatie opnieuw mogelijk, waarbij ook de inrichting van het terrein aan de orde komt. Daarnaast voorziet het vervolgtraject in een pilot waarin de mogelijkheden voor hybride gebruik nader worden onderzocht.	Defensie specifiek	Vergroting van oefengebied De Haar
1581	De indiener stelt voor om tijdelijk in wintermaanden, elders (NAVO/andere oefenterreinen) of op het TT-parkeerterrein te oefenen om de impact op inwoners te beperken.	De behoefte om het oefenterrein de Haar te vergroten komt onder andere voort vanuit grotere afstanden die een compagnie moet verdedigen in moderne oorlogsvoering. Hiervoor is een parkeerterrein niet een volwaardig alternatief. Daarnaast wordt er al veel geoefend in het buitenland, en is het doel van het NPRD juist de gereedstelling van Defensie beter in Nederland te borgen.	Defensie specifiek	Vergroting van oefengebied De Haar
1582	De indiener betwijfelt de scores/criteria en wijst erop dat smalle verbindingen en doorsnijdingen door openbare wegen de bruikbaarheid van varianten H/F/G beperken; ook is onduidelijk of in bufferzones wordt geoefend.	De zoekgebieden H/F/G zijn in het onderzoek meegenomen als alternatieven voor het uitbreiden van het oefenterrein de Haar. Gebied G is daarbij afgevallen, een klein deel vanuit gebied H is opgenomen en een groot deel van gebied F. Zowel gebied H als gebied F liggen aan de rand van het Witterveld. Deze zijn	Defensie specifiek	Vergroting van oefengebied De Haar

		voor Defensie van belang vanuit verschillende perspectieven. Ten eerste is er voor een effectieve inzet van militair personeel namelijk meer nodig dan alleen oefenruimte. De kwaliteit van natuur op en rond defensieterreinen is een randvoorwaarde voor het kunnen uitvoeren van militaire activiteiten. Daarnaast kunnen deze zones worden gebruikt als benaderingsruimte bij oefeningen.		
1583	De indiener voert aan dat percelen onder/naast hoogspanningslijnen en direct naast woningen onveilig en daardoor ongeschikt zijn (o.a. beperkingen voor drones/helikopters).	Bij de vaststelling van de routes voor drones en laagvlieggebieden voor helikopters wordt rekening gehouden met de aanwezige en reeds geplande energie infrastructuur. Daarnaast gelden er reeds operationele beperkingen voor Defensie rond bijvoorbeeld hoogspanningskabels om door de indiener aangegeven ongelukken te voorkomen.	Defensie specifiek	Vergroting van oefengebied De Haar
1584	De indiener maakt zich zorgen over onduidelijkheid over frequentie/timing van oefeningen en vraagt om concrete informatie over hoe een oefening of activiteit eruit ziet; indien mogelijk per deelgebied van het oefenterrein.	Defensie begrijpt de zorg van de indiener over het gebruik van oefenterrein De Haar. In deze fase van het NPRD is het nog niet mogelijk om per deelgebied van het oefenterrein exacte informatie te geven over het soort oefeningen, de duur of het tijdstip waarop deze plaatsvinden. Dit komt doordat het gebruik van oefenterreinen afhankelijk is van meerdere factoren. Wel geldt dat Defensie bij het inrichten en gebruiken van oefenterreinen rekening houdt met de omgeving. Daarbij wordt gekeken naar mogelijke hinder, veiligheid en natuurwaarden. De zorg van de indiener wordt dus serieus genomen en meegenomen in de verdere uitwerking van het NPRD.	Defensie specifiek	Vergroting van oefengebied De Haar
1585	De indiener verzet zich tegen het verdwijnen van waardevolle landbouwgronden en cultuurhistorische esgronden; agrarische bedrijven verliezen toekomstperspectief.	Defensie erkent dat de uitbreiding van het oefenterrein deels ten koste gaat van landbouwgrond. Daar waar er landbouwgronden moeten wijken voor het oefenterrein zal Defensie met de huidige eigenaren een proces ingaan waarbij, indien dat gewenst is, samen zal wordt gekeken naar compenserende gronden elders. In de projectfase die volgt zal ook in meer detail worden gekeken naar de	Defensie specifiek	Vergroting van oefengebied De Haar

		landschappelijke inpassing van het oefenterrein. Waarbij de door de indiener aangegeven cultuurhistorische esgronden ook worden meegenomen.		
1586	De indiener vindt dat de noodzaak en schaal van de uitbreiding onvoldoende zijn gemotiveerd of buitenproportioneel en begrijpt de veelomvattende uitbreiding niet.	Defensie begrijpt dat de inrichting en het gebruik van het oefenterrein invloed heeft op de omgeving. Daarom zal de uiteindelijke invulling van het terrein in goed overleg met de omwonenden worden afgestemd. Daarbij houden we nadrukkelijk rekening met de belangen en zorgen van de omgeving, zodat het terrein op een zorgvuldige manier kan worden gebruikt. Hierbij wordt hinder voor de omgeving zo veel mogelijk gemitigeerd.	Defensie specifiek	Vergroting van oefengebied De Haar
1587	De indiener geeft aan dat (plan)MER en communicatie weinig concreet zijn en soms tegenstrijdig, waardoor een goede dialoog lastig is.	Defensie betreurt het dat de indiener de communicatie als onduidelijk en/of onvoldoende beschouwt. Defensie heeft zich de afgelopen jaren ingespannen dit zo goed en helder mogelijk vorm te geven. Er zijn fysieke- en onlinebijeenkomsten gehouden, brieven gestuurd en berichtgeving geweest in lokale en landelijke media. Tijdens deze informatiemomenten is er ook veel aandacht geweest voor het planMER. Omdat dit een erg omvangrijk onderzoek is geweest, zijn er altijd keuzes gemaakt in het presenteren van de informatie. Het kan daardoor zijn voorgekomen dat dit voor de indiener verwarrend of weinig concreet is geweest. Alle onderzoeken en bijlages zijn echter gepubliceerd en openbaar toegankelijk, en kunnen dus zelf worden ingekeken. In de projectfase van het NPRD wordt per behoefte concreter verder gewerkt aan de ruimtelijke inpassingen en andere benodigdheden voor realisatie. Tijdens dit traject is er wederom ruimte voor inspraak en participatie waarbij het uitgangspunt voor Defensie zeker zal zijn daar concreter te worden dan tot nu toe mogelijk is geweest.	Defensie specifiek	Vergroting van oefengebied De Haar
1588	De indiener stelt voor om de plannen te heroverwegen, alternatieven met geringere impact uit te werken, het areaal te begrenzen (circa 250 ha) en	De behoefte om het oefenterrein de Haar te vergroten komt onder andere voort vanuit grotere afstanden die	Defensie specifiek	Vergroting van oefengebied De Haar

	geen nieuwe gronden toe te voegen; tevens wordt gevraagd zienswijzen expliciet mee te wegen.	een compagnie moet verdedigen in moderne oorlogsvoering. Daarvoor is voldoende nieuwe ruimte benodigd. Bij de start van het programma zijn verschillende zoekrichtingen geïdentificeerd. Op basis hiervan is door Antea een planMER onderzoek naar de impact van die verschillende uitbreidingsrichtingen. Mede op basis van dat onderzoek is door het kabinet besloten tot deze uitbreidingen.		
1589	De indiener vraagt of er een oefendorp komt, wijst op CO_2-uitstoot en verlangt gelijke toepassing van strenge bouwvergunningseisen en mitigerende (proces)maatregelen.	Het grote oefendorp zal niet op oefenterrein de Haar worden gerealiseerd, maar op OT de Weerterheide in Noord-Brabant/Limburg. OT de Haar zal op termijn wel anders ingericht moeten worden om een realistische trainingslocatie te worden. Waarschijnlijk zullen hier ook enkele oefenhuizen worden gebouwd. Defensie is hierbij gebonden aan geldende wet- en regelgeving.	Defensie specifiek	Vergroting van oefengebied De Haar
1590	De indiener vindt dat het onder water zetten van land overbodig en onnodig risicovol is.	Recente rapporten over de stand van de natuur op het Witterveld, een van de weinige plekken in Nederland waar zich nog originele hoogveengebieden bevinden, laat zien dat er de laatste jaren door erg weinig neerslag verdroging heeft plaatsgevonden. In een rapport over natuurwaarden op defensieterreinen worden dan ook herstelmaatregelen aangedragen om de verdere verdroging van het gebied tegen te gaan en de vernatting te stimuleren. Hierin is inderdaad geïdentificeerd dat het zeer efficiënt is aan de randen van het Witterveld de grondwaterstand te verhogen. Er is echter geen sprake van het onderwater zetten van gebieden in deze rapporten.	Defensie specifiek	Vergroting van oefengebied De Haar
1591	De indiener waarschuwt voor ernstige aantasting van de leefomgeving van plant, dier en mens door intensivering van defensieactiviteiten.	In het planMER zijn de effecten op hoofdlijnen beschouwd. In de vervolgfase worden cumulatieve effecten nader onderzocht en worden mitigerende maatregelen uitgewerkt. Defensie volgt de geldende wet- en regelgeving en zal, in overleg met bevoegde gezagen en omgevingspartijen, activiteiten zodanig inrichten dat instand-	Defensie specifiek	Vergroting van oefengebied De Haar

		houdingsdoelen en omgevingskwaliteit geborgd blijven.		
1592	De indiener geeft aan dat de communicatie en participatie ernstig tekortschieten (late/ontbrekende post, tegenstrijdige antwoorden, onduidelijke inspraak), en vraagt om een transparant participatieplan met tijdige, consequente en begrijpelijke informatie.	Defensie erkent en betreurt dat er bij de communicatie rondom bekendmaking van de voorkeursalternatieven zaken zijn misgelopen. In de vervolgfase van het NPRD zullen er opnieuw mogelijkheden zijn tot inspraak en participatie. Defensie zal deze momenten altijd aankondigen via de eigen media kanalen en platformen en maakt, waar mogelijk, ook gebruik van lokale media/platformen.	Defensie specifiek	Vergroting van oefengebied De Haar
1593	De indiener vraagt zich af of de noodzaak en omvang voldoende zijn onderbouwd (200 ha vs. 292 ha) en stelt dat eerst efficiënter gebruik van bestaande terreinen of eigen gronden (Witterveld) moet worden aangetoond.	Op het oefenterrein De Haar moet op compagniegrootte kunnen worden geoefend. In moderne oorlogsvoering zijn de afstanden die een compagnie moet verdedigen of aanvallen groter geworden door de ontwikkeling van (wapen)systemen. Om de oefenwaarde van het terrein te behouden is het daarom noodzakelijk dat er voldoende ruimte is om deze moderne oorlogsvoering te kunnen oefenen. In de behoefteomschrijving voor uitbreiding van het oefenterrein De Haar heeft Defensie opgeschreven dat om de oefenwaarde van het terrein te waarborgen er minimaal 200 tot 400 hectare benodigd is. Omdat in de omgeving van het bestaande oefenterrein veel belangen en functies vertegenwoordigd zijn en de impact van de uitbreiding daarmee groot is, heeft Defensie afgezien van de 400ha vergroting.	Defensie specifiek	Vergroting van oefengebied De Haar
1594	De indiener stelt voor om het Witterveld (gedeeltelijk) te benutten of het huidige terrein te herinrichten, omdat dit sneller, goedkoper en met minder maatschappelijke impact kan; men vraagt om serieus onderzoek naar maatwerk-/hybride gebruik.	Het kabinet heeft een voorkeursalternatief voor de uitbreiding van het oefenterrein De Haar vastgesteld. Dit voorkeursalternatief zal verder in een lokaal gebiedsproces verder worden uitgewerkt. Hierbij is wederom inspraak en participatie mogelijk waarbij de inrichting kan worden besproken. Onderdeel ven het vervolgtraject zal ook zijn het doen van een pilot waarin de mogelijkheden voor hybride gebruik worden onderzocht.	Defensie specifiek	Vergroting van oefengebied De Haar

1595	De indiener geeft aan dat uitbreiding in of nabij het Witterveld en gebied H onwenselijk is wegens recreatiebelangen, ontbrekende aaneengeslotenheid van het oefenterrein en te verwachten overlast; deze varianten moeten afvallen.	Defensie heeft, mede op basis van het planMER, zorgvuldig de uitbreidingsgebieden vastgesteld. Bij deze afweging is rekening gehouden met de effecten op bestaande functies. De in het NPRD aangewezen uitbreidingsrichtingen worden in samenhang met het bestaande terrein verder uitgewerkt binnen een lokaal gebiedsproces. In dit proces is inspraak en participatie opnieuw mogelijk, waarbij ook de inrichting van het terrein aan de orde komt. Daarnaast voorziet het vervolgtraject in een pilot waarin de mogelijkheden voor hybride gebruik nader worden onderzocht.	Defensie specifiek	Vergroting van oefengebied De Haar
1596	De indiener stelt voor om (delen van) het TT-terrein hybride te gebruiken (ruimte buiten evenementen; bestaande HLP), wat milieuwinst en kostenbesparing kan opleveren.	Waar de operationele taken dat toelaten, zoekt Defensie altijd naar koppelkansen met andere functies om zo de druk op de ruimte te minimaliseren. Het TT-terrein is niet opgenomen in het door het kabinet vastgestelde voorkeursalternatief. In de vervolgfase zal in meer detail worden gekeken naar de invulling van de helikopterlandingsplaats op de Haar. De TT valt niet binnen die scope.	Defensie specifiek	Vergroting van oefengebied De Haar
1597	De indiener stelt voor om eerst het huidige terrein beter te benutten en in te richten (zanddepots verplaatsen; natte delen geschikt maken), met gebruik van lokale gebiedskennis, vóórdat uitbreiding plaatsvindt.	Defensie is het eens met de indiener dat het van groot belang is het bestaande terrein zo goed mogelijk te benutten. Met het beter benutten van het terrein kan echter niet aan de volledige behoefte voldaan worden. De vergroting van het oefenterrein is nodig om de moderne oorlogsvoering te kunnen oefenen. Door hoogwaardigere communicatiemiddelen en nieuwe vorm van tactische oorlogsvoering, moet geoefend kunnen worden met meer tussenruimte. Dat kan enkel bereikt worden door het terrein te vergroten.	Defensie specifiek	Vergroting van oefengebied De Haar
1598	De indiener stelt voor om eerst het huidige areaal en infrastructuur te optimaliseren (bijv. efficiënter gebruik van De Haar/Witterveld) zodat uitbreiding op landbouwgrond kan worden beperkt of voorkomen.	Defensie begrijpt dat de uitbreiding van het oefenterrein impact heeft op de (directe) omgeving. De uitbreiding is echter wel noodzakelijk om gereedstelling te kunnen waarborgen. Op het oefenterrein De Haar moet op compagnie grootte kunnen worden geoefend. In moderne oorlogsvoering zijn de afstanden die een compagnie moet	Defensie specifiek	Vergroting van oefengebied De Haar

		verdedigen of aanvallen groter geworden door de ontwikkeling van (wapen)systemen. Om de oefenwaarde van het terrein te behouden is het daarom noodzakelijk dat er voldoende ruimte is om deze moderne oorlogsvoering te kunnen oefenen.		
1599	De indiener vraagt om tijdige participatie van deskundigen, omwonenden, medeoverheden en andere betrokken partijen zoals (toekomstige) (recreatieve) gebruikers van het terrein bij het gebiedsproces. Deze betrokkenheid dient te gebeuren zonder ingewikkelde procedures.	In de volgende fase van het NPRD vindt er participatie en afstemming plaats met omgevingspartijen voor de uitvoering van deze ruimtebehoefte. In het gebiedsproces dat daar onderdeel van uitmaakt, wordt gezocht naar een inpassing die recht doet aan de verschillende belangen rondom oefengebied De Haar. De zorg over participatie wordt dus meegenomen in de verdere uitwerking van het gebiedsproces. Defensie blijft zich inzetten voor een zorgvuldige afweging van belangen en een transparante werkwijze.	Defensie specifiek	Vergroting van oefengebied De Haar
1600	De indiener geeft aan dat het onduidelijk is waar precies geoefend zal worden. Boven perceel 384 loopt een hoogspanningskabel, en de percelen 330 en 331 liggen tussen dit perceel en de A28. Bovendien grenst perceel 330 direct aan een woning, wat het eveneens onaannemelijk maakt dat hier daadwerkelijk geoefend zal worden. Dit wordt ook niet duidelijk vanuit het ontwerp.	Defensie begrijpt dat de inrichting en het gebruik van het oefenterrein invloed heeft op de omgeving. Daarom zal de uiteindelijke invulling van het terrein in goed overleg met de omwonenden worden afgestemd. Daarbij houden we nadrukkelijk rekening met de belangen en zorgen van de omgeving, zodat het terrein op een zorgvuldige manier kan worden gebruikt. Hierbij wordt hinder voor de omgeving zo veel mogelijk gemitigeerd.	Defensie specifiek	Vergroting van oefengebied De Haar
1601	De indiener vraagt zich af waarom defensie zo veel terrein bezit dat niet wordt gebruikt en waarom daar niet meer geoefende kan worden (bijvoorbeeld Marnewaard, de Veluwe en vliegveld Twente)	Defensie heeft inderdaad veel oefenterreinen, maar is ook een grote organisatie. Het is voor eenheden noodzakelijk om veel en onder realistische omstandigheden te oefenen op gevechtssituaties. In het noorden van Nederland is er momenteel een tekort aan voldoende geschikte oefenruimte. Voor de eenheden in Assen en Havelte is de Haar een belangrijk oefenterrein, wat in de toekomst door de groei van onder andere deze eenheden steeds meer zal worden gebruikt.	Defensie specifiek	Vergroting van oefengebied De Haar
1602	De indiener vraagt alternatieven te overwegen waarbij de omgeving en de bewoners zo min mogelijk worden geschaad.	In het planMER zijn verschillende locaties onderzocht. Assen kwam daar als meest geschikte optie naar voren.	Defensie specifiek	Vergroting van oefengebied De Haar

		Op verzoek van de regio onderzoekt Defensie nog de mogelijkheden voor agrarisch medegebruik.		
1603	De indiener maakt zich zorgen over eventuele verdere uitbreidingen in de toekomst.	Defensie begrijpt dat de inrichting en het gebruik van het oefenterrein invloed heeft op de omgeving. Daarom zal de uiteindelijke invulling van het terrein in goed overleg met de omwonenden worden afgestemd. Daarbij houdt Defensie nadrukkelijk rekening met de belangen en zorgen van de omgeving, zodat het terrein op een zorgvuldige manier kan worden gebruikt. Hierbij wordt hinder voor de omgeving zo veel mogelijk gemitigeerd. Er zijn geen plannen om het oefenterrein verder uit te breiden dan wat de uitkomst van het NPRD is.	Defensie specifiek	Vergroting van oefengebied De Haar
1604	De indiener vraagt zich af waarom variant G op militair gebruik negatief scoort, terwijl deze locatie direct naast het huidige oefenterrein ligt.	Het noordelijk deel van Witterveld is bij Defensie in gebruik als schietbaan. Het hele gebied Witterveld is hierdoor een veiligheidszone en niet vrij toegankelijk. De onveilige zone die door het gebruik van de schietbaan ontstaat, conflicteert met de aanwezigheid van mensen binnen het terrein. Dit maakt het gebruik van het Witterveld als oefenterrein ingewikkeld. Om het Witterveld te kunnen gebruiken moet er een alternatieve inrichting/locatie van de schietbaan gerealiseerd worden. Om deze reden is variant G negatief gescoord op het aspect Defensie specifiek. Daarnaast is het Witterveld niet in zijn geheel direct grenzend aan OT de Haar, maar gaat het om een smalle verbinding tussen Witterveld en OT de Haar.	Defensie specifiek	Vergroting van oefengebied De Haar
1605	De indiener geeft aan dat het ontwikkelen van oefenterrein in natuurgebied veel sneller gaat dan op landbouwgrond en dat dit gezien de urgentie achter het aanleggen van oefenterrein een veel betere optie is.	Er worden momenteel veel inspanningen geleverd om meer oefenruimte voor Defensie te realiseren, waaronder ook in natuurgebieden. Specifiek voor de eenheden in Noord-Nederland is het noodzakelijk dat zij over voldoende oefenruimte beschikken, omdat hier nu een tekort aan is. Voor Oefenterrein de Haar is uit het planMER gebleken dat het terrein dat nu in beeld is het meest geschikte is om in deze behoefte te voorzien.	Defensie specifiek	Vergroting van oefengebied De Haar

1606	De indiener vraagt verduidelijking in begrijpelijke taal van de toekomstige activiteiten in het oefenterrein.	Dit oefenterrein is momenteel te klein voor militairen om in grotere groepen (compagnie) te oefenen. Het oefenen in grotere groepen is belangrijk, want militairen moeten in een gevechtssituatie goed met elkaar samenwerken. Ook het gebruik van voertuigen en helikopters kan na het vergroten van het oefenterrein op een meer realistische manier worden beoefend.	Defensie specifiek	Vergroting van oefengebied De Haar
1607	De indiener vraagt een onderbouwing waarom het voorkeursalternatief 292ha beslaat terwijl in de NRD over 200ha wordt gesproken.	Op het oefenterrein De Haar moet op compagnie grootte kunnen worden geoefend. In moderne oorlogsvoering zijn de afstanden die een compagnie moet verdedigen of aanvallen groter geworden door de ontwikkeling van (wapen)systemen. Om de oefenwaarde van het terrein te behouden is het daarom noodzakelijk dat er voldoende ruimte is om deze moderne oorlogsvoering te kunnen oefenen. In de behoefteomschrijving voor uitbreiding van het oefenterrein De Haar heeft Defensie opgeschreven dat om de oefenwaarde van het terrein te waarborgen er minimaal 200 tot 400 hectare benodigd is. Omdat in de omgeving van het bestaande oefenterrein veel belangen en functies vertegenwoordigd zijn en de impact van de uitbreiding daarmee groot, heeft Defensie afgezien van de 400ha vergroting.	Defensie specifiek	Vergroting van oefengebied De Haar
1608	De indiener betwist de geschiktheid van het gebied t.o.v. de oefendoelstellingen.	Het is voor eenheden noodzakelijk om veel en onder realistische omstandigheden te oefenen op gevechtssituaties. In het noorden van Nederland is er momenteel een tekort aan voldoende geschikte oefenruimte. Voor de eenheden in Assen en Havelte is de Haar een belangrijk oefenterrein, wat in de toekomst door de groei van onder andere deze eenheden steeds meer zal worden gebruikt.	Defensie specifiek	Vergroting van oefengebied De Haar
1609	De indiener vraagt concrete verduidelijking over mogelijkheden voor meervoudig ruimtegebruik aangaande het afstemmen en combineren van behoeftes met bijv. agrarisch medegebruik, recreatief mede-	Defensie begrijpt het verzoek van de indiener. Zoals de Staatssecretaris ook heeft toegezegd zal er een pilot worden gestart waarin de mogelijkheden voor hybride/medegebruik worden	Defensie specifiek	Vergroting van oefengebied De Haar

	gebruik en bijvoorbeeld dubbelgebruik van de grasvelden rondom TT-assen.	onderzocht. Zodra hier inzichten uit bekend zijn, zullen deze gedeeld worden.		
1610	De indiener stelt dat in de MER en plan NPRD een correcte overzichtskaart ontbreekt en/of niet correct is. Dit moet worden hersteld.	Het kaartmateriaal met begrenzingen van de bestaande oefenterreinen is aangepast, zodat de schietbaan Witten, oefenterrein De Haar en het Natura 2000-gebied Witterveld correct op de kaart staan.	Defensie specifiek	Vergroting van oefengebied De Haar
1611	De indiener geeft aan dat er geruchten de ronde gaan over een bondje tussen defensie en natuurorganisaties.	Waar mogelijk probeert Defensie zoveel mogelijk samen te werken met andere overheden en belanghebbenden om de inpassing van de plannen zo goed mogelijk vorm te geven. Defensie doet dit objectief en weegt belangen zorgvuldig af.	Defensie specifiek	Vergroting van oefengebied De Haar
1612	De indiener geeft aan dat zij als individu en/of gemeenschap prima open staan voor agrarisch medegebruik van terreindelen.	Defensie begrijpt het verzoek van de indiener. Zoals de Staatssecretaris ook heeft toegezegd zal er een pilot worden gestart waarin de mogelijkheden voor hybride/medegebruik worden onderzocht. Zodra hier inzichten uit bekend zijn, zullen deze gedeeld worden.	Defensie specifiek	Vergroting van oefengebied De Haar
1613	De indiener geeft aan dat bij zoekgebied H de economische impact als neutraal is beoordeeld, maar dat er hier geen rekening is gehouden met de economische betekenis die vakantiepark Witterzomer heeft voor werkgelegenheid en lokale economie	De economische impact van zoekgebied H is in eerste instantie (MER Deel A) beperkt tot de rechtstreekse economische effecten. Eventuele hindereffecten zijn onder 'geluidhinder' beschreven. Die score is licht negatief (0/-).	Defensie specifiek	Vergroting van oefengebied De Haar
1614	De indiener geeft aan de noodzaak voor NPRD te begrijpen.	Defensie dankt de indiener voor de steun die wordt uitgesproken naar het NPRD.	Defensie specifiek	Vergroting van oefengebied De Haar
1615	De indiener vraagt hoe het oefenterrein en bufferzone eruit zal zien in de toekomst en spreekt een voorkeur uit.	Defensie begrijpt dat de inrichting en het gebruik van het oefenterrein invloed kunnen hebben op de omgeving. Daarom zal de uiteindelijke invulling van het terrein in goed overleg met de omwonenden worden afgestemd. Daarbij houdt Defensie nadrukkelijk rekening met de belangen en zorgen van de omgeving, zodat het terrein op een zorgvuldige manier kan worden gebruikt. Hierbij wordt hinder voor de omgeving zo veel mogelijk gemitigeerd.	Defensie specifiek	Vergroting van oefengebied De Haar
1616	De indiener vindt de MER ondoorgrondelijk, sturend, gekleurd, en moeilijk te duiden. Bovendien wijst de indiener op een aantal fouten/vergissingen in de MER die hersteld moeten	Defensie is zich bewust van de omvang van het milieueffectrapport. Tegelijkertijd is dit onvermijdelijk bij een groot aantal behoeften en benodigd onderzoek. De	Defensie specifiek	Vergroting van oefengebied De Haar

	worden, te meer om de belanghebbenden serieus te nemen.	Commissie m.e.r. herkent dit punt, maar erkent ook dat het planMER en de bijlagen goed leesbaar zijn en een heldere structuur hebben, ondanks de omvang en veelheid aan stukken. De gesignaleerde fouten worden in de stukken aangepast.		
1617	De indiener vindt dat een bufferzone bij Witterveld geen zin heeft omdat het TT-circuit aan een zijde direct grenst aan het natuurgebied en daar dus geen sprake is van een buffer.	In het planMER zijn de effecten op hoofdlijnen beschreven. In de vervolgfase worden locatiespecifieke analyses uitgevoerd, waarin de interactie met omliggende functies wordt meegenomen. Op basis daarvan wordt bepaald welke maatregeleneffectief en proportioneel zijn. Doel is om verstoring te beperken en natuurwaarden te borgen binnen de geldende kaders.	Defensie specifiek	Vergroting van oefengebied De Haar
1618	De indiener uit teleurstelling richting defensie vanwege het niet nakomen van uitgesproken woorden en/of uitvoering van het proces.	Transparantie en navolgbaarheid zijn belangrijke uitgangspunten van het NPRD. Vanaf de Notitie Reikwijdte en Detailniveau (december 2023) zijn keuzes over de uitbreiding van oefenterrein De Haar steeds verder verfijnd. Defensie betreurt het dat de indiener vindt dat Defensie verkeerde verwachtingen heeft geschapen.	Defensie specifiek	Vergroting van oefengebied De Haar
1619	De indiener suggereert protestacties.	Het staat iedereen in Nederland vrij om te demonstreren. Wanneer de indiener behoefte heeft aan meer duiding kan dat ook tijdens het participatieproces dat zal worden gestart tijdens de projectfase.	Defensie specifiek	Vergroting van oefengebied De Haar
1620	De indiener geeft aan dat door late en onvolledige communicatie zij geen mogelijk hebben gehad tot een (perceel)specifieke zienswijze.	Defensie betreurt het dat de indiener het gevoel heeft gehad niet voldoende te zijn geïnformeerd over de plannen uit het NPRD. Defensie deed en zal altijd haar uiterste best blijven doen om geinteresseerden en betrokkenen zo goed mogelijk op de hoogte te houden van de plannen en planning.	Defensie specifiek	Vergroting van oefengebied De Haar
1621	De indiener maakt zich zorgen over waardedaling van de woning en slechtere verkoopbaarheid door nabijheid van het oefenterrein, extra geluid en onzekerheid over toekomstige plannen.	In het planMER is zijn de aspecten geluid, economie en wonen in beeld gebracht. Mede op basis van dit onderzoek heeft het kabinet het voorkeursalternatief vastgesteld. Dit voorkeursalternatief zal vervolgens in een lokaal gebiedsproces verder worden uitgewerkt en verankerd (inclusief inspraak en participa-	Economie en sociaal	Vergroting van oefengebied De Haar

		tie). Mocht er in die fase aanleiding zijn voor nadeelcompensatie, dan kan daar een aanvraag voor worden ingediend.		
1622	De indiener vraagt om een transparante, ruimhartige en tijdige compensatieregeling (o.a. planschade/nadeelcompensatie of gebiedsfonds) die ook emotionele en indirecte schade vergoedt en eenvoudige procedures kent.	Defensie begrijpt dat de uitbreiding van het oefengebied De Haar impact heeft op omwonenden en betrokkenen. Defensie hecht waarde aan een zorgvuldige omgang met deze impact. Bij ruimtelijke ingrepen zoals deze geldt het uitgangspunt van volledige schadeloosstelling. Dit betekent dat gedupeerden aanspraak kunnen maken op een vergoeding voor directe schade, zoals planschade of vermogensverlies. De procedures hiervoor zijn wettelijk vastgelegd en worden begeleid door rentmeesters. In specifieke gevallen kan Defensie ook ruilgronden aanbieden als vorm van compensatie. In de vervolgfase van het NPRD worden zorgen zoals deze nadrukkelijk meegenomen. Defensie streeft ernaar om signalen uit de omgeving vroegtijdig te herkennen en bespreekbaar te maken. Transparantie en betrokkenheid staan daarbij centraal. In dat proces wordt duidelijk welke gevolgen er zijn voor grondeigenaren en welke mogelijkheden er zijn voor nadeelcompensatie. Deze compensatie is geregeld in titel 4.5 van de Algemene wet bestuursrecht en afdeling 15.1 van de Omgevingswet. Immateriële schade en zogenoemde schaduwschade vallen niet onder deze regeling. Defensie blijft in overleg met regionale partners en lokale overheden om belangen van omwonenden mee te nemen.	Economie en sociaal	Vergroting van oefengebied De Haar
1623	De indiener betwist de noodzaak van onteigening of voorkeursrecht, vreest gedwongen verhuizing en vraagt onderbouwing en zorgvuldige belangenafweging.	Defensie begrijpt dat het vestigen van een voorkeursrecht en de aankondiging van onteigening vragen oproept. Wat betreft de voorkeursrechten geldt dat deze zijn neergelegd in afzonderlijke besluiten van de minister van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening en hebben daarom een eigen rechtsbeschermingsprocedure. Dit betekent dat personen die bezwaar hebben tegen een voorkeursrecht dit kenbaar kunnen	Economie en sociaal	Vergroting van oefengebied De Haar

		maken in reactie op het besluit tot vaststellen van het voorkeursrecht. Vervolgens kan indien nodig beroep worden ingesteld bij de bestuursrechter. De desbetreffende voorkeursbesluiten van de minister van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening hebben eind mei 2025 voor zes weken ter inzage gelegen. In die periode was het mogelijk om bezwaar te maken. Omdat indiener aangeeft bezwaar te maken tegen het voorkeursrecht, is deze doorgestuurd richting de minister van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening als bevoegd gezag voor het voorkeursrecht. Wat betreft onteigening geldt dat Defensie zorgvuldig per locatie zal nagaan of het toepassen van onteigening een passend middel is.		
1624	De indiener geeft aan dat verlies van hectares en beperkingen de bedrijfscontinuïteit, voer/mestbalans en opvolging van agrarische bedrijven ondermijnen.	Defensie erkent dat de ruimteclaim voor de voorgenomen uitbreiding invloed kan hebben op agrarische bedrijven. De zorg over verlies van hectares, beperkingen in bedrijfsvoering en gevolgen voor voer- en mestbalans is begrijpelijk. Ook de impact op bedrijfsopvolging binnen familiebedrijven wordt serieus genomen. Wanneer grond wordt onteigend of anderszins niet langer beschikbaar is, kan dit ingrijpende gevolgen hebben. Defensie onderneemt actie om betrokkenen zo goed mogelijk te ondersteunen. Hiervoor zijn rentmeesters ingeschakeld die gespecialiseerd zijn in agrarisch grondgebruik. Zij denken mee over passende oplossingen, zoals verplaatsing, compensatie of alternatieve bedrijfsmodellen. Deze ondersteuning is gericht op maatwerk, waarbij rekening wordt gehouden met de specifieke situatie van elk bedrijf. Ook in gesprekken met provincies en gemeenten wordt dit onderwerp besproken. Defensie waardeert de betrokkenheid van agrarische ondernemers en neemt hun zorgen serieus. Het doel is om samen tot werkbare oplossingen te komen, waarbij	Economie en sociaal	Vergroting van oefengebied De Haar

		zowel de belangen van Defensie als die van de landbouwsector worden gewogen.		
1625	De indiener vraagt zich af of trillingen door oefeningen en laagvliegen schade aan woningen veroorzaken, en stelt vast dat hier onvoldoende aandacht voor is	Defensie begrijpt dat de inrichting en het gebruik van het oefenterrein invloed heeft op de omgeving. Daarom zal de uiteindelijke invulling van het terrein in goed overleg met de omwonenden worden afgestemd. Daarbij houdt Defensie nadrukkelijk rekening met de belangen en zorgen van de omgeving, zodat het terrein op een zorgvuldige manier kan worden gebruikt. Hierbij wordt hinder voor de omgeving zo veel mogelijk gemitigeerd.	Economie en sociaal	Vergroting van oefengebied De Haar
1626	De indiener geeft aan dat geluid en verstoring stress bij melkvee kan veroorzaken en daarmee productie en diergezondheid schaadt.	Bij de totstandkoming van het voorkeursalternatief is in het planMER onderzoek het effect van geluid op de omgeving in beeld gebracht. In het gebiedsproces dat volgt zullen e deze effecten in meer detail in kaart worden gebracht, waarbij ook effecten op vee meegenomen worden. Mocht tijdens deze fase, of tijdens de uiteindelijk ingebruikname van het oefenterrein, aanleiding zijn voor nadeelcompensatie kan daar een aanvraag voor worden ingediend.	Economie en sociaal	Vergroting van oefengebied De Haar
1627	De indiener maakt zich zorgen over gezondheidseffecten, langdurige stress, angst en slaapverstoring door onzekerheid en oefeningen.	Defensie begrijpt de zorgen omtrent de onzekerheid van oefeningen en de gevolgen daarvan. Het merendeel van de oefeningen van Defensie vindt plaats binnen de reguliere werktijden, waardoor de kans op bijvoorbeeld slaapverstoringen klein zijn. Mochten er grootschalige oefeningen plaatsvinden buiten reguliere werktijden, wordt daar tijdig over gecommuniceerd via de kanalen van lokale overheden. Daardoor wordt het onverwachte element weggenomen om stress te voorkomen.	Economie en sociaal	Vergroting van oefengebied De Haar
1628	De indiener wijst op mogelijke privacy schending door drones met camera’s en vraagt om waarborgen conform AVG.	Drones worden uitsluitend ingezet voor militaire doeleinden, zoals oefening en training. Daarbij dient Defensie zich te houden aan de regels voor privacybescherming, zoals vastgelegd in de Algemene verordening gegevensbescherming (AVG) en de Uitvoeringswet AVG (UAVG). Bij gebruik van drones neemt Defensie maatregelen, zoals	Economie en sociaal	Vergroting van oefengebied De Haar

		het oefenen met drones zonder (actieve) camera en/of sensoren of het gebruik van beeldverwerkingstechnieken die personen onherkenbaar maken. Omdat de dreiging van vijandige drones steeds groter wordt, neemt daarmee ook de noodzaak toe om zelf goed en realistisch te kunnen oefenen met drones. Het gebruik van de camera's en sensoren is hierbij belangrijk om te kunnen oefenen met het besturen van een drone op afstand en vanwege de operationele waarde hiervan door het kunnen verzamelen van gegevens over bijvoorbeeld een (oefen)vijand of het terrein.		
1629	De indiener beschrijft risico op aantasting van sociale samenhang, verdwijnen van buurtschappen en verdere scheiding van dorpsdelen.	Defensie waardeert het dat zorgen over sociale samenhang en het behoud van buurtschappen zijn gedeeld. Deze zorgen raken aan de leefbaarheid van dorpen en gemeenschappen, en verdienen daarom aandacht. Defensie erkent dat uitbreiding van militaire activiteiten invloed kan hebben op de ruimtelijke indeling van het gebied. Daarbij bestaat het risico dat bestaande dorpsstructuren onder druk komen te staan. Defensie neemt dit serieus en kijkt bij de uitwerking van het NPRD nadrukkelijk naar manieren om deze impact te beperken. Bij het kiezen van locaties en het vormgeven van ruimtelijke plannen houdt Defensie rekening met bestaande sociale verbanden. Het doel is om buurtschappen en dorpsdelen zoveel mogelijk intact te laten waar dit kan. Inpassing van de behoefte in de omgeving wordt meegenomen in de verdere uitwerking op lokaal niveau. Defensie blijft in gesprek met betrokkenen om tot een zo goed mogelijke ruimtelijke inpassing te komen.	Economie en sociaal	Vergroting van oefengebied De Haar
1630	De indiener geeft aan dat nabijheid van het oefenterrein de rust, privacy en het woongenot aantast en vraagt om mitigatie of aanpassing.	De door het kabinet vastgestelde uitbreidingen van het oefenterrein zijn op basis van zorgvuldige overwegingen vastgesteld (planMER onderzoek, participatie, bestuurlijke overleggen en operationele belangen). Tijdens de projectfase van het NPRD zal	Economie en sociaal	Vergroting van oefengebied De Haar

		er worden gekeken naar een zo goed mogelijke ruimtelijke inpassing van de uitbreidingen op het oefenterrein. Tijdens deze fase is er ook opnieuw participatie mogelijk. Wanneer de zorgen omtrent privacy dan nog steeds spelen, kunnen die dan besproken worden.		
1631	De indiener vraagt duidelijkheid over afsluitingen (o.a. Boermarkeweg) en zorgen rond bereikbaarheid en calamiteitenroutes.	Defensie begrijpt dat de inrichting en het gebruik van het oefenterrein invloed kunnen hebben op de omgeving. Daarom zal de uiteindelijke invulling van het terrein in goed overleg met de omwonenden worden afgestemd. Daarbij houdt Defensie nadrukkelijk rekening met de belangen en zorgen van de omgeving, zodat het terrein op een zorgvuldige manier kan worden gebruikt. Hierbij wordt hinder voor de omgeving zo veel mogelijk gemitigeerd.	Economie en sociaal	Vergroting van oefengebied De Haar
1632	De indiener stelt dat communicatie tot nu toe tekortschiet en vraagt om transparante informatie, co-creatie en tijdige participatie.	Defensie erkent het belang van transparante communicatie en het tijdig betrekken van gesprekspartners. Het betrekken van de omgeving en het delen van duidelijke informatie is in de ogen van Defensie belangrijk voor draagvlak en vertrouwen in de omgeving. Binnen het NPRD hecht Defensie veel waarde aan een zorgvuldig proces, waarin belangen van omwonenden en andere belanghebbenden op een transparante manier worden meegewogen. In de volgende fase van het NPRD wordt aandacht besteed aan het verbeteren van de communicatie en participatie.	Economie en sociaal	Vergroting van oefengebied De Haar
1633	De indiener geeft aan dat werkzaamheden/omzet en klantenbezoek worden bemoeilijkt en dat personele gevolgen dreigen.	Defensie betreurt het dat de bedrijfsvoering wellicht wordt bemoeilijkt door de uitbreiding van het oefenterrein. Die uitbreiding is echter wel noodzakelijk om de gereedstelling van Defensie te kunnen waarborgen. Mocht er in de hieropvolgende projectfase fase blijken dat er aanleiding is voor nadeelcompensatie, dan kan daar een aanvraag voor worden ingediend.	Economie en sociaal	Vergroting van oefengebied De Haar
1634	De indiener geeft aan door de ontstane onzekerheid niet kan investeren in bedrijf en/of woning	Defensie heeft in de totstandkoming van het voorkeursalternatief het proces zo trans-	Economie en sociaal	Vergroting van oefengebied De Haar

		parant en navolgbaar proberen vorm te geven, zodat de onzekerheid voor omwonenden gering blijft. Defensie snapt echter ook dat niet alle onzekerheid daarmee weggenomen is. In het gebiedsproces dat volgt zullen de effecten in meer detail in beeld worden gebracht. Mocht tijdens deze fase aanleiding zijn voor nadeelcompensatie kan daar een aanvraag voor worden ingediend.		
1635	De indiener geeft aan dat er voor de tweede maal grond kwijt wordt geraakt aan het oefenterrein. Hierdoor ervaart de inwoner een gevoel van oneerlijkheid en wantrouwen in de politiek	Defensie begrijpt dat de indiener zich onevenredig geraakt voelt door de ontwikkeling waarbij hij grond verliest aan plannen van Defensie. Defensie betreurt het dan ook dat dit de indiener tweemaal overkomt. De grondverwerving voor Defensie wordt gedaan door het RVB. Hiervoor zijn zoveel mogelijk hulpmiddelen voor de getroffenen beschikbaar om het proces zo goed en soepel mogelijk te maken. Mocht tijdens deze fase aanleiding zijn voor nadeelcompensatie kan daar een aanvraag voor worden ingediend.	Economie en sociaal	Vergroting van oefengebied De Haar
1636	De indiener geeft aan dat door de uitbreiding van het oefenterrein plattelandsstreken (Laaghalerstraat en Laaghalerveen) verdwijnen. Bewoners verliezen zo hun grond waaraan ze hun identiteit ontlenen	Defensie begrijpt dat de ontwikkeling een enorme impact heeft op de omgeving (Laaghalerstraat en Laaghalerveen), met name de mensen die momenteel werken en/of wonen in de gebieden die toegevoegd zullen worden aan het oefenterrein. Defensie begrijpt dat het vestigen van een voorkeursrecht en de aankondiging van onteigening vragen oproept. Inzet hiervan raakt aan elementen van identiteit en eigendom. Defensie is zorgvuldig per locatie nagaan of het vestigen van het middel voorkeursrecht door de minister van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening een passend middel is. Dat geldt ook voor het middel onteigening door Defensie zelf. Daarbij zal te allen tijde een zorgvuldige belangenafweging plaatsvinden. Defensie houdt zich daarbij aan de geldende wet- en regelgeving. Voordat Defensie over zal gaan tot het starten van een onteigeningsprocedure, zal Defensie	Economie en sociaal	Vergroting van oefengebied De Haar

		eerst proberen om er gezamenlijk uit te komen in de zogenoemde minnelijke fase. Er zal dus in goed overleg gesproken worden over de mogelijkheden om overeenstemming te bereiken alvorens wordt overgegaan tot het inzetten van onteigening.		
1637	De indiener geeft aan dat bij de effectscore bij het thema economie te positief is gewaardeerd in het MER.	De toetsing van het aspect 'economie' gaat uit van mogelijke bijdragen van de behoefte aan de lokale economie. De indiener wijst op negatieve economische effecten door de impact op de agrarische sector. Deze effecten (hoewel indirect economisch van aard) zijn gewaardeerd onder het aspect 'landbouw'. Dit is gedaan om effecten niet dubbel te waarderen in het planMER. Dit is gebruikelijk in mer-rapportages.	Economie en sociaal	Vergroting van oefengebied De Haar
1638	De indiener geeft aan dat sociale cohesie in variant A een 0 scoort. Echter, in MER deel B is aangegeven dat het gebruik van deze variant een ontwrichtend effect kan hebben op de gemeenschap.	Defensie bedankt indiener voor de scherpe en kritische blik op het onderzoek. Mede op basis van deze beoordeling is in het uiteindelijke voorkeursalternatief ook geen gebruik gemaakt van het zoekgebied A.	Economie en sociaal	Vergroting van oefengebied De Haar
1639	De indiener geeft aan dat de agrarische bedrijfsvoering onmogelijk wordt door de uitbreiding van het oefenterrein, en dat de uitbreidingen in sommige gevallen impact heeft op de hele agrarische keten; ook toeleverende of afnemende bedrijven worden geraakt. Er wordt gevraagd waarom dit onderdeel niet is onderzocht of niet negatiever is gescoord in het planMER (ten opzichte van bijvoorbeeld de scoring van natuur). Dit geeft een gekleurd / vooringenomen beeld.	Defensie is zich bewust van de soms grote impact op boerenbedrijven en erkent dat het niet alleen gaat om aantastingen van bedrijven. In sommige gevallen wordt de levensvatbaarheid van bedrijven aangetast door het wegvallen van grote delen grond. In andere gevallen worden bedrijven geraakt doordat toeleveranciers in een bepaalde keten geraakt worden. Dit is een van de aanzienlijke gevolgen van deze uitbreidingsbehoefte. Defensie is bereid om mee te denken over hybride gebruik van delen van het oefenterrein.	Economie en sociaal	Vergroting van oefengebied De Haar
1640	De indiener geeft aan dat als de grenzen van het gebied iets verschoven worden, het agrarisch bedrijf behouden kan worden	Defensie begrijpt de wens van de indiener. De huidige uitbreidingen zijn tot stand gekomen na een uitgebreid proces van onderzoek. Hierbij is de operationele bruikbaarheid van het terrein leidend geweest, maar heeft Defensie getracht zoveel mogelijk de impact op de omgeving en de huidige grondbezitters te beperken. Daarmee blijft er alsnog een grote impact voor	Economie en sociaal	Vergroting van oefengebied De Haar

		enkele omwonenden. Defensie zal, samen met het RVB, het vervolgproces voor deze grondbezitters en bewoners zo inrichten om tot een zo goed mogelijke oplossing te komen.		
1641	De indiener wil duidelijkheid over de intekening van de volledige bedrijfslocatie. De indiener licht dit toe: "De eerste vraag is waarom is niet onze gehele bedrijfslocatie ingetekend zodat we op zoek kunnen naar een andere bedrijfslocatie en de tweede vraag is kunnen we op deze plek blijven of moeten we op zoek naar een andere locatie?"	Defensie begrijpt de zorgen van de indiener. De huidige uitbreidingen zijn tot stand gekomen na een uitgebreid proces van onderzoek. Hierbij is de operationele bruikbaarheid van het terrein leidend geweest, maar heeft Defensie getracht zoveel mogelijk de impact op de omgeving en de huidige grondbezitters te beperken. Daarmee blijft er alsnog een grote impact voor enkele omwonenden. Defensie zal, samen met het RVB, het vervolgproces voor deze grondbezitters en bewoners zo inrichten om tot een zo goed mogelijke oplossing te komen.	Economie en sociaal	Vergroting van oefengebied De Haar
1642	De indiener geeft aan dat de uitbreiding ten westen van De Haar onnodig is en slecht voor de economie	Defensie heeft, mede op basis van het planMER, zorgvuldig de uitbreidingsgebieden vastgesteld. Bij deze afweging is rekening gehouden met de effecten op bestaande functies. De in het NPRD aangewezen uitbreidingsrichtingen worden in samenhang met het bestaande terrein verder uitgewerkt binnen een lokaal gebiedsproces. In dit proces is inspraak en participatie opnieuw mogelijk, waarbij ook de inrichting van het terrein aan de orde komt. Daarnaast voorziet het vervolgtraject in een pilot waarin de mogelijkheden voor hybride gebruik nader worden onderzocht.	Economie en sociaal	Vergroting van oefengebied De Haar
1643	De indiener vraagt om de belangen van landschap/leefomgeving/bewoners nadrukkelijker mee te wegen	Defensie waardeert de betrokkenheid van de indiener. In het NPRD zijn de belangen van omwonenden, landschap en landbouw nadrukkelijk meegenomen. Deze zijn geland in de planMER, opgehaald tijdens verschillende participatiemomenten en in bestuurlijke overleggen meegenomen. In de projectfase zal er in nog meer detail gewerkt worden aan een inpassing die recht doet aan zowel de militaire opgave als de omgeving.	Economie en sociaal	Vergroting van oefengebied De Haar

1644	De indiener geeft aan dat als de grenzen van het gebied iets worden verschoven dit leidt tot het behoud van het bedrijf	Defensie begrijpt de wens van de indiener. De huidige uitbreidingen zijn tot stand gekomen na een uitgebreid proces van onderzoek. Hierbij is de operationele bruikbaarheid van het terrein leidend geweest, maar heeft Defensie getracht zoveel mogelijk de impact op de omgeving en de huidige grondbezitters te beperken. Daarmee blijft er alsnog een grote impact voor enkele omwonenden. Defensie zal, samen met het RVB, het vervolgproces voor deze grondbezitters en bewoners zo inrichten om tot een zo goed mogelijke oplossing te komen.	Economie en sociaal	Vergroting van oefengebied De Haar
1645	De indiener geeft aan eerder met Defensie te maken hebben gehad tijdens de ontwikkeling van het oefenterrein De Haar in de jaren negentig. Op basis van deze ervaring is de indiener huiverig voor de komende periode waarin Defensie wederom een onderhandelingspartner zal zijn.	Defensie betreurt het dat eerdere ervaringen op het gebied van verkoop van gronden een onprettige ervaring is geweest voor de indiener. Voor het NRPD wordt samengewerkt met het RVB om voldoende kennis en capaciteit beschikbaar te hebben waarmee de processen soepel en voor alle partijen zo prettig mogelijk kunnen verlopen. Defensie zal zich altijd inspannen een goede buur en onderhandelingspartner te zijn.	Economie en sociaal	Vergroting van oefengebied De Haar
1646	De indiener vraagt zich af of het sluiten van boerenbedrijven en boerderijwinkels een nevendoel is.	Het doel van het NPRD is om de Nederlandse Krijgsmacht weer de mogelijkheden te geven om ook in Nederland beter te kunnen oefenen en trainen voor een modern conflict en hier dus gereed voor te zijn. Het door de indiener genoemde nevendoel speekt daarbij geen enkele rol. Defensie betreurt het dat voor die groeiopgave sommige bestaande functies niet op dezelfde plaats voortgezet kunnen worden, maar acht het noodzakelijk voor het veilig houden van Nederland en de bondgenoten.	Economie en sociaal	Vergroting van oefengebied De Haar
1647	De indiener geeft aan dat uitbreiding leidt tot verplaatsing van het bedrijf en dat deze verplaatsing grote sociale impact op de familie heeft, o.a. door mogelijk gedwongen verhuizing naar het buitenland met alle gevolgen van dien	Defensie begrijpt de zorgen van de indiener. De huidige uitbreidingen zijn tot stand gekomen na een uitgebreid proces van onderzoek. Hierbij is de operationele bruikbaarheid van het terrein leidend geweest, maar heeft Defensie getracht zoveel mogelijk de impact op de omgeving en de huidige grondbezitters te beperken. Daarmee blijft er	Economie en sociaal	Vergroting van oefengebied De Haar

		alsnog een grote impact voor enkele omwonenden. Defensie zal, samen met het RVB, het vervolgproces voor u zo inrichten om tot een zo goed mogelijke oplossing te komen.		
1648	De indiener maakt zich zorgen over structurele geluidshinder door (laag)vliegende helikopters/drones (ook 's avonds/nachts) en de effecten op slaap, stress en gezondheid; vraagt om begrenzing en bescherming.	Defensie begrijpt dat de inrichting en het gebruik van het oefenterrein invloed kunnen hebben op de omgeving. Daarom zal de uiteindelijke invulling van het terrein in goed overleg met de omwonenden worden afgestemd. Daarbij houden we nadrukkelijk rekening met de belangen en zorgen van de omgeving, zodat het terrein op een zorgvuldige manier kan worden gebruikt. Hierbij wordt hinder voor de omgeving zo veel mogelijk gemitigeerd.	Gezonde en veilige leefomgeving	Vergroting van oefengebied De Haar
1649	De indiener stelt dat de MER onvolledig is (cumulatie, aantallen getroffen woningen, 400-meterzones) en vraagt om aanvullend, toetsbaar onderzoek incl. gezondheids- en trillingstudies.	De effecten zijn in deze fase nog indicatief beschouwd. In een vervolgprocedure zal - met overleg met de omgeving - gedetailleerder onderzoek verricht worden.	Gezonde en veilige leefomgeving	Vergroting van oefengebied De Haar
1650	De indiener wijst op extra uitstoot en fijnstof door helikopters en verkeer bovenop de al bestaande belasting in het gebied (A28, TT-circuit); verzoekt om onderbouwing, monitoring en reductiemaatregelen.	Defensie begrijpt de zorgen over de uitstoot van fijnstof. Op de door de indiener genoemde uitstoot van de A28 en het TT-circuit heeft Defensie geen invloed. In de projectfase van het NPRD zal i.r.t. defensieactiviteiten nog gerichter onderzoek plaats vinden.	Gezonde en veilige leefomgeving	Vergroting van oefengebied De Haar
1651	De indiener benadrukt de impact op jonge kinderen en mensen met gehoor-/gezondheidsproblemen (o.a. slaap, prikkelgevoeligheid) en vraagt om extra bescherming.	Bij de totstandkoming van het voorkeursalternatief is in het planMER onderzoek aandacht geweest voor het aspect geluid op de omgeving. Uit dit onderzoek blijkt dat door toename van oefeningen, logischerwijs ook de hoeveelheid geluid zal toenemen waardoor deze licht negatief scoort. In de projectfase van het NPRD zal er in meer detail onderzoek worden gedaan naar de eventuele geluidhinder. Daarnaast zijn de activiteiten die defensie doet vergunning plichtig. In deze vergunning wordt ook het geluid dat geproduceerd mag worden vastgelegd. Daarmee wordt de omgeving beschermt tegen een te hoge geluidsbelasting en wordt de leefbaarheid in de nabijheid van defensieterreinen geborgd.	Gezonde en veilige leefomgeving	Vergroting van oefengebied De Haar

1652	De indiener stelt dat geluidsbronnen stapelen (A28, TT-circuit, hoogspanningslijnen, traumaheli's, schietbaan Witten) en dat dit onvoldoende is meegewogen; vraagt om integraal geluidsonderzoek met cumulatie.	In het planMER is op hoofdlijnen onderzoek verricht. Omdat de exacte aard, omvang en invulling van het oefengebied niet bekend is, zijn ook geen geluidsberekeningen uitgevoerd. Daarom zijn zones (buffers) getroffen rondom de gebieden en het aantal woningen bepaald. In een vervolgfase kan - omdat dan de invulling wel bekend is - in meer detail (en cumulatie waar relevant) nader onderzoek naar geluid worden gedaan.	Gezonde en veilige leefomgeving	Vergroting van oefengebied De Haar
1653	De indiener geeft aan dat recreatiebedrijven en natuurkampeerterreinen hun kernwaarde (rust) verliezen en vrezen voor hun bestaansrecht.	Defensie betreurt het dat de door de indiener benoemde kernwaarden van het gebied (rust) wellicht wordt bemoeilijkt door de uitbreiding van het oefenterrein. Die uitbreiding is echter wel noodzakelijk om de gereedstelling van Defensie te kunnen waarborgen. De oefeningen zelf vinden voor het overgrote merendeel plaats binnen reguliere werktijden om de overlast zoveel mogelijk te minimaliseren. Mocht er in de hieropvolgende projectfase fase blijken dat er aanleiding is voor nadeelcompensatie, dan kan daar een aanvraag voor worden ingediend.	Gezonde en veilige leefomgeving	Vergroting van oefengebied De Haar
1654	De indiener maakt zich zorgen over het verlies van het gevoel van veiligheid of mogelijkheden voor ontspanningen door militaire oefeningen	Veiligheid voor het eigen personeel als ook voor de omgeving staat centraal bij alle activiteiten. Oefeningen worden zorgvuldig voorbereid en uitgevoerd om impact op de omgeving zo veel mogelijk te beperken. Hier gelden strikte veiligheidsvoorschriften en controles. Daarnaast vinden de oefeningen van Defensie voor het overgrote deel plaats binnen reguliere werktijden, waardoor de rust in de periodes daaromheen geborgd blijft.	Gezonde en veilige leefomgeving	Vergroting van oefengebied De Haar
1655	De indiener geeft aan dat het cumulatieve effect met betrekking tot geluid niet is meegenomen in de plannen	In het planMER is op hoofdlijnen onderzoek verricht. Omdat de exacte aard, omvang en invulling van het oefengebied niet bekend is, zijn ook geen geluidsberekeningen uitgevoerd. Daarom zijn zones (buffers) getroffen rondom de gebieden en het aantal woningen bepaald. In een vervolgfase kan - omdat dan de invulling wel bekend is - in meer detail (en cumulatie waar relevant) nader	Gezonde en veilige leefomgeving	Vergroting van oefengebied De Haar

		onderzoek naar geluid worden gedaan.		
1656	De indiener maakt zich zorgen over de stressvolle situatie die ontstaat door uitbreiding van Defensie en vreest voor gezondheidsschade door de uitbreiding	Defensie probeert de onzekerheid die is ontstaan sinds de bekendmaking van de plannen zo snel en goed mogelijk weg te nemen. In de projectfase waar meer gericht wordt gekeken naar de inpassing en gebruik van het terrein zal daarom ook weer uitgebreid mogelijkheden zijn voor participatie. Tijdens deze momenten zal vanuit Defensie meer duidelijkheid kunnen worden gegeven over de situatie en is er altijd ruimte om in gesprek te gaan over de eventuele zorgen die dan nog spelen.	Gezonde en veilige leefomgeving	Vergroting van oefengebied De Haar
1657	Indiener stelt vragen over de beoordeling van het aspect geluid in het MER (zowel hinder als stiltegebieden) en vraagt om aanpassing van de effectscores voor varianten B, H en D.	In de analyse in het achtergrondrapport A.XIV is in eerste instantie naar de nabijheid van woningen gekeken. De aard van de activiteiten (per deelgebied) is nog niet geconcretiseerd, maar in algemene zin is uitgegaan van een 'standaard' militaire oefening met mogelijkheden voor het gebruik van helikopters. De effectscore 'stiltegebieden' bij variant D is correct toegekend op basis van de gehanteerde systematiek (afstand tot de indicatief ingetekende gebieden): die is groter dan 500 meter.	Gezonde en veilige leefomgeving	Vergroting van oefengebied De Haar
1658	De indiener geeft aan dat Defensie niet in beeld heeft gebracht heeft hoe overlast gereduceerd / geminimaliseerd kan worden en hoe deze maatregelen geborgd worden	Defensie begrijpt dat de inrichting en het gebruik van het oefenterrein invloed kunnen hebben op de omgeving. Daarom zal de uiteindelijke invulling van het terrein in goed overleg met de omwonenden worden afgestemd. Daarbij houdt Defensie nadrukkelijk rekening met de belangen en zorgen van de omgeving, zodat het terrein op een zorgvuldige manier kan worden gebruikt. Hierbij wordt hinder voor de omgeving zo veel mogelijk gemitigeerd.	Gezonde en veilige leefomgeving	Vergroting van oefengebied De Haar
1659	De indiener geeft aan dat het aantal (vakantie)woningen in de nabijheid van het Witterveld groter is dan verondersteld in het planMER, en de effectscore voor variant Witterveld dus negatiever zou moeten zijn	Aan de andere zijde van het Witterveld zijn recreatiewoningen gelegen. Voor de beoordelingen in het MER is uitgegaan van een registratie in de Basisregistratie Adresgegevens (BAG). Deze gegevens zijn naar aanleiding van deze zienswijzen opnieuw gecontroleerd. Uit deze controle	Gezonde en veilige leefomgeving	Vergroting van oefengebied De Haar

		volgt dat binnen de genoemde contouren voor variant G (Witterveld) een groter aantal panden met logiesfuncties aanwezig zijn dan voorgesteld in bijlage A.XIV van MER deel A, namelijk 71 woningen en 29 woningen binnen de categorie 250-500 meter. Deze aantallen zijn aangepast in het achtergrondrapport. Dit leidt niet tot een aanpassing van de effectscore (deze hoeveelheid woningen leidt niet tot een aanpassing van 0/- naar -) en niet tot andere beslisinformatie: deze variant is namelijk, mede op basis van de te verwachten milieueffecten, afgevallen in zeef 1. Deze kleine aanpassing leidt niet tot andere inzichten. Het deel van variant H dat onderdeel is opgenomen in de voorkeursvariant is op meer dan 500 meter afstand gelegen van de genoemde (recreatie)woningen.		
1660	De indiener benadrukt dat bewoners van de Boermarkeweg ingeklemd worden tussen de A28 en de beoogde uitbreiding, en dat hier onaanvaardbare geluidhinder en gezondheidsschade ontstaat	Defensie waardeert het dat inwoners hun zorgen delen over de gevolgen van de voorgenomen uitbreiding. De zienswijze over de situatie aan de Boermarkeweg is zorgvuldig gelezen. De zorg over geluidhinder en mogelijke gezondheidsschade wordt serieus genomen. De Boermarkeweg ligt inderdaad tussen de A28 en het beoogde uitbreidingsgebied. In het planMER-onderzoek is specifiek gekeken naar de cumulatieve geluidbelasting in dit gebied. Daarbij is ook rekening gehouden met bestaande bronnen zoals snelwegverkeer. De resultaten van dit onderzoek worden meegenomen in de verdere uitwerking. Op basis van de huidige inzichten is nog geen definitieve keuze gemaakt over de exacte invulling van de uitbreiding. Wel wordt bij de verdere planvorming nadrukkelijk gekeken naar mogelijkheden om geluidhinder te beperken. Denk bijvoorbeeld aan het aanpassen van de ligging van functies, het toepassen van geluidsbeperkende maatregelen en het zorgvuldig afwegen van alternatieven.	Gezonde en veilige leefomgeving	Vergroting van oefengebied De Haar

1661	De indiener maakt bezwaar tegen geluidoverlast door militaire activiteiten (zwaar materieel, voertuigen, communicatiesystemen en oefeningen) en wijst erop dat de intensiteit en frequentie het normale geluidsniveau in een landelijke woonomgeving overschrijdt.	Defensie begrijpt dat de inrichting en het gebruik van het oefenterrein invloed kunnen hebben op de omgeving. Daarom zal de uiteindelijke invulling van het terrein in goed overleg met de omwonenden worden afgestemd. Daarbij houdt Defensie nadrukkelijk rekening met de belangen en zorgen van de omgeving, zodat het terrein op een zorgvuldige manier kan worden gebruikt. Hierbij wordt hinder voor de omgeving zo veel mogelijk gemitigeerd.	Gezonde en veilige leefomgeving	Vergroting van oefengebied De Haar
1662	De indiener beschrijft de onzekerheid van het proces van het NPRD als zeer stressvol te ervaren	Defensie probeert de onzekerheid die is ontstaan sinds de bekendmaking van de plannen zo snel en goed mogelijk weg te nemen. In de projectfase waar meer gericht wordt gekeken naar de inpassing en gebruik van het terrein zal daarom ook weer uitgebreid mogelijkheden zijn voor participatie. Tijdens deze momenten zal vanuit Defensie meer duidelijkheid kunnen worden gegeven over de situatie en is er altijd ruimte om in gesprek te gaan over de eventuele zorgen die dan nog spelen.	Gezonde en veilige leefomgeving	Vergroting van oefengebied De Haar
1663	De indiener betoogt dat woningen/bedrijven erg dicht op het beoogde oefenterrein staan en dat daarom sprake is van onacceptabele (geluid)hinder	De voorkeursvariant voor de uitbreiding is nabij een groot aantal woningen (bijvoorbeeld aan de Boermarkeweg) gelegen. Bij oefeningen aan de randen van het oefenterrein kunnen negatieve geluidseffecten optreden. In het MER is geadviseerd om oefeningen met geluidproductie zoveel mogelijk op afstand van de woningen plaats te laten vinden. Voor helikopters is in het MER bijvoorbeeld afstand van 400 meter gehanteerd. Met dergelijke afstanden kunnen effecten in belangrijke mate verzacht worden. In het gebiedsproces zal Defensie concretiseren hoe een oefeningen eruit komt te zien: dan kan ook concreter in beeld gebracht worden wat dit exact betekent voor de te verwachten geluidhinder voor individuele woningen.	Gezonde en veilige leefomgeving	Vergroting van oefengebied De Haar
1664	De indiener maakt zich zorgen over vermindering van de eigen veiligheid door ongevallen met oefeningen (bijvoorbeeld door munitie of aanvaringen	Veiligheid voor de omgeving als ook het eigen personeel staat centraal bij alle activiteiten. Oefeningen worden	Gezonde en veilige leefomgeving	Vergroting van oefengebied De Haar

	van helikopters met hoogspanningsleiding).	zorgvuldig voorbereid en uitgevoerd om impact op de omgeving zo veel mogelijk te beperken. Hier gelden strikte veiligheidsvoorschriften en controles. Bij het plannen van oefeningen en routes wordt gekeken naar lokale omstandigheden, zoals infrastructuur en hoogspanningsleidingen. De aandacht voor veiligheid blijft een vast onderdeel van het proces.		
1665	De indiener wil dat schade aan woningen aan de Boermarkeweg wordt voorkomen.	Defensie begrijpt dat de inrichting en het gebruik van het oefenterrein invloed kunnen hebben op de omgeving. Daarom zal de uiteindelijke invulling van het terrein in goed overleg met de omwonenden worden afgestemd. Daarbij houden we nadrukkelijk rekening met de belangen en zorgen van de omgeving, zodat het terrein op een zorgvuldige manier kan worden gebruikt. Hierbij wordt hinder voor de omgeving zo veel mogelijk gemitigeerd.	Gezonde en veilige leefomgeving	Vergroting van oefengebied De Haar
1666	De indiener geeft aan dat activiteiten op het oefenterrein kunnen leiden tot grotere risico's op brand in natuurgebieden, mede gezien langere periodes van droogte als gevolg van klimaatverandering	Defensie begrijpt dat de indiener zich zorgen maakt om natuurbranden. Defensie hanteert strikte protocollen omtrent oefeningen om dergelijke risico’s zo klein mogelijk te houden. Daarbij, door de aanwezigheid van Defensie en de beschermde status van het naastgelegen Witterveld is het gebied minder toegankelijk dan andere natuurgebieden in Nederland. Dat verkleint de kans op natuurbranden.	Klimaatadaptatie	Vergroting van oefengebied De Haar
1667	De indiener geeft aan mee te willen praten over inrichting van het terrein, gelet op natuurbrandbeheersing en -bestrijding	Het is belangrijk dat zorgen over natuurbrandbeheersing en -bestrijding in dit gebied serieus worden genomen. In de volgende fase van het NPRD wordt gezocht naar een inrichting die recht doet aan de verschillende belangen in het gebied, waaronder veiligheid en natuurbeheer. Het gebiedsproces wordt in samenwerking met andere overheden, organisaties en belanghebbenden verder uitgewerkt.	Klimaatadaptatie	Vergroting van oefengebied De Haar
1668	De indiener maakt bezwaar tegen aantasting van cultuurhistorische esgronden, in het bijzonder de Laaghaler Es, en vindt militair gebruik onverenigbaar met de beschermde	In het planMER zijn de aspecten van beschermde culturele erfgoedwaarden en landschap ook in beeld gebracht. Mede op basis van dit onderzoek heeft het kabinet het	Landschap en erfgoed	Vergroting van oefengebied De Haar

	cultuurhistorische en landschappelijke waarden.	voorkeursalternatief vastgesteld. In de vervolgfase zal een nieuw participatietraject worden gestart waarin de indiener, mochten de zorgen op dit aspect nog bestaan, kan aankaarten.		
1669	De indiener geeft aan dat het open landschap en het rustige uitzicht verdwijnen door bebossing en schermende inrichting en stelt een open buffer met groen en veldstructuren voor.	Defensie begrijpt de wens van de indiener waarin wordt gevraagd het bestaande open landschap in het gebied zo goed mogelijk te behouden. In de vervolgfase zal in een gebiedsproces ruimte zijn om hier nogmaals aandacht voor te vragen. Voor Defensie is de operationele effectiviteit van het terrein altijd randvoorwaardelijk. Waar dit gecombineerd kan worden met een gewenste ruimtelijke inpassing, zal daar in de vervolgfase aandacht voor zijn.	Landschap en erfgoed	Vergroting van oefengebied De Haar
1670	De indiener maakt zich zorgen over het uiteenvallen van de buurtgemeenschap en aantasting van het dorpskarakter (Laaghalen/Laaghalerveen/Hooghalen).	Defensie begrijpt dat de uitbreiding van oefengebied De Haar impact heeft op de naastgelegen buurtgemeenschap. Dit komt ook naar voren in de gesprekken van Defensie met de omgeving. In de volgende fase van het NPRD vindt participatie en afstemming plaats voor de uitvoering van deze ruimtebehoefte. In het gebiedsproces dat daar onderdeel van uitmaakt, wordt gezocht naar een inpassing die recht doet aan de verschillende belangen in de leefomgeving.	Landschap en erfgoed	Vergroting van oefengebied De Haar
1671	De indiener vraagt om het zwaarder mee laten wegen van de impact van de ontwikkelingen op het agrarische landschap	Het voorkeursalternatief voor uitbreiding van OT de Haar is vastgesteld door het kabinet. Dit besluit is gebaseerd geweest op de inzichten uit het resultaten uit het planMER-onderzoek, het militair defensiebelang (met het oog op de gereedstelling) bestuurlijk draagvlak en maatschappelijke draagbaarheid. De impact op het agrarische landschap zijn hiervan daarmee ook onderdeel geweest en mede afgewogen.	Landschap en erfgoed	Vergroting van oefengebied De Haar
1672	De indiener vraagt zich af waarom in sommige regio's defensie en landbouw wel gecombineerd kunnen worden, maar in dit geval hier geen sprake van is. Hierdoor gaat in de regio veel landbouwgrond verloren.	Defensie begrijpt het verzoek van de indiener. Zoals de Staatssecretaris ook heeft toegezegd zal er een pilot worden gestart waarin de mogelijkheden voor hybride/medegebruik worden onderzocht. Zodra hier inzichten uit bekend zijn, zullen deze gedeeld worden.	Landschap en erfgoed	Vergroting van oefengebied De Haar

1673	De indiener geeft aan dat de beoordeling van beschermde culturele erfgoedwaarden niet juist is (Deze zou in C en D minstens 0/- moeten krijgen vanwege de aanwezigheid van celtic fields en karrensporen en in variant B een - in verband met de beschermde es. Dit geldt ook voor variant F)	In deze fase is onder 'beschermde erfgoedwaarden' gekeken naar erfgoedwaarden die een beschermingsregime als 'rijksmonumenten, beschermd dorpsgezicht en gemeentelijke monumenten' hebben. In de analyse van bijlage A.XIV wordt dit niet meegenomen, maar in een nadere analyse op de voorkeursvariant kunnen deze wel beschouwd worden. Het klopt dat in de voorkeursvariant ruimtebeslag binnen de Laaghaler Es plaatsvindt. Hier wordt in het definitieve MER een beschouwing op gemaakt.	Landschap en erfgoed	Vergroting van oefengebied De Haar
1674	De indiener geeft aan dat bij het thema landschap alle varianten een 0/- krijgen. Echter het wijzigen van landschap is zeer ingrijpend. Daarom hadden alle varianten buiten de natuurgebieden minimaal een - moeten krijgen.	In deze fase is het vooral relevant of er sprake is van onderlinge verschillen als basis voor trechtering richting een voorkeursvariant. Op basis van het onderzoek in die fase geldt dat geen sprake is van een grote landschappelijke aantasting, omdat het militair oefenterrein rekening kan houden met aanwezige karakteristieken. In de voorkeursvariant vallen echter verschillende gebieden met verschillende karakteristieken. In het definitieve MER wordt gereflecteerd op deze karakteristieken (en wordt aangevuld op de Laaghaler Es).	Landschap en erfgoed	Vergroting van oefengebied De Haar
1675	Het oefenterrein is tegenstrijdig met de NOVI, vanwege de beschadiging van de kenmerkende ruimtelijke structuur	Het is begrijpelijk dat uitbreidingsplannen van Defensie vragen oproepen over de samenhang met de uitgangspunten van de Nationale Omgevingsvisie (NOVI). Bij het opstellen van het Ontwerp-NPRD is nadrukkelijk rekening gehouden met de uitgangspunten van de NOVI. De NOVI biedt ruimte voor nationale veiligheidsbelangen, waaronder militaire oefenterreinen, mits deze zorgvuldig worden ingepast in de omgeving. In dit geval is gekozen voor een locatie waar bestaande ruimtelijke kenmerken zoveel mogelijk behouden blijven. Waar aanpassingen nodig zijn, worden deze landschappelijk ingepast om verstoring te beperken. De ruimtelijke structuur wordt niet fundamenteel aangetast. De inrichting van het	Landschap en erfgoed	Vergroting van oefengebied De Haar

		oefenterrein sluit aan bij bestaande patronen in het landschap en houdt rekening met ecologische en cultuurhistorische waarden. Dit is onderbouwd in het planMER-onderzoek en zal verder worden uitgewerkt in de uitvoeringsfase.		
1676	De indiener maakt zich zorgen over algemene bereikbaarheid en vraagt om het openhouden van verbindingen en het voorkomen van omrijden.	Defensie begrijpt dat de inrichting en het gebruik van het oefenterrein invloed kunnen hebben op de omgeving. Daarom zal de uiteindelijke invulling van het terrein in goed overleg met de omwonenden worden afgestemd. Daarbij houden we nadrukkelijk rekening met de belangen en zorgen van de omgeving, zodat het terrein op een zorgvuldige manier kan worden gebruikt. Hierbij wordt hinder voor de omgeving zo veel mogelijk gemitigeerd.	Mobiliteit	Vergroting van oefengebied De Haar
1677	De indiener maakt zich zorgen over het omsluiten van de Boermarkeweg tussen A28 en oefenterrein en vraagt om open routes en bereikbaarheid te borgen, ook in noodsituaties.	Defensie begrijpt dat de inrichting en het gebruik van het oefenterrein invloed kunnen hebben op de omgeving. Daarom zal de uiteindelijke invulling van het terrein in goed overleg met de omwonenden worden afgestemd. Daarbij houden we nadrukkelijk rekening met de belangen en zorgen van de omgeving, zodat het terrein op een zorgvuldige manier kan worden gebruikt. Hierbij wordt hinder voor de omgeving zo veel mogelijk gemitigeerd.	Mobiliteit	Vergroting van oefengebied De Haar
1678	De indiener maakt zich zorgen over een forse toename van verkeersbewegingen, met congestie en verslechtering van bereikbaarheid en leefbaarheid tot gevolg.	Defensie begrijpt dat de inrichting en het gebruik van het oefenterrein invloed kunnen hebben op de omgeving. Daarom zal de uiteindelijke invulling van het terrein in goed overleg met de omwonenden worden afgestemd. Daarbij houden we nadrukkelijk rekening met de belangen en zorgen van de omgeving, zodat het terrein op een zorgvuldige manier kan worden gebruikt. Hierbij wordt hinder voor de omgeving zo veel mogelijk gemitigeerd.	Mobiliteit	Vergroting van oefengebied De Haar
1679	De indiener vraagt hoe hulpdiensten en vluchtwegen bij calamiteiten gegarandeerd blijven en wil meerdere uitvalswegen behouden.	Defensie begrijpt dat de inrichting en het gebruik van het oefenterrein invloed kunnen hebben op de omgeving. Daarom zal de uiteindelijke invulling van het terrein in goed overleg met de omwonenden worden afgestemd.	Mobiliteit	Vergroting van oefengebied De Haar

		Daarbij houdt Defensie nadrukkelijk rekening met de belangen en zorgen van de omgeving, zodat het terrein op een zorgvuldige manier kan worden gebruikt. Hierbij wordt hinder voor de omgeving zo veel mogelijk gemitigeerd.		
1680	De indiener vraagt zich af of de doorgaande verbinding Laaghalerveen–Assen open blijft en wil omrijden en extra reistijd voorkomen.	Defensie begrijpt dat de inrichting en het gebruik van het oefenterrein invloed kunnen hebben op de omgeving. Daarom zal de uiteindelijke invulling van het terrein in goed overleg met de omwonenden worden afgestemd. Daarbij houden we nadrukkelijk rekening met de belangen en zorgen van de omgeving, zodat het terrein op een zorgvuldige manier kan worden gebruikt. Hierbij wordt hinder voor de omgeving zo veel mogelijk gemitigeerd.	Mobiliteit	Vergroting van oefengebied De Haar
1681	De indiener geeft aan dat de Eekhoutswijk ongeschikt is voor intensief (militair) verkeer en vraagt om aanpassingen of het mijden van deze route.	Defensie begrijpt dat de inrichting en het gebruik van het oefenterrein invloed kunnen hebben op de omgeving. Daarom zal de uiteindelijke invulling van het terrein in goed overleg met de omwonenden worden afgestemd. Daarbij houden we nadrukkelijk rekening met de belangen en zorgen van de omgeving, zodat het terrein op een zorgvuldige manier kan worden gebruikt. Hierbij wordt hinder voor de omgeving zo veel mogelijk gemitigeerd.	Mobiliteit	Vergroting van oefengebied De Haar
1682	De indiener wijst op onveilig fietsen en vraagt om veilige (school)fietsroutes en bescherming van kwetsbare verkeersdeelnemers.	Defensie begrijpt dat de inrichting en het gebruik van het oefenterrein invloed kunnen hebben op de omgeving. Daarom zal de uiteindelijke invulling van het terrein in goed overleg met de omwonenden worden afgestemd. Daarbij houdt Defensie nadrukkelijk rekening met de belangen en zorgen van de omgeving, zodat het terrein op een zorgvuldige manier kan worden gebruikt. Hierbij wordt hinder voor de omgeving zo veel mogelijk gemitigeerd.	Mobiliteit	Vergroting van oefengebied De Haar
1683	De indiener stelt voor om een weg om het uitbreidingsgebied heen te leggen of anders in te richten zodat zowel bereikbaarheid als oefenlogistiek verbeteren.	Defensie begrijpt dat de inrichting en het gebruik van het oefenterrein invloed kunnen hebben op de omgeving. Daarom zal de uiteindelijke invulling van het terrein in goed overleg met de omwonenden worden afgestemd.	Mobiliteit	Vergroting van oefengebied De Haar

		Daarbij houdt Defensie nadrukkelijk rekening met de belangen en zorgen van de omgeving, zodat het terrein op een zorgvuldige manier kan worden gebruikt. Hierbij wordt hinder voor de omgeving zo veel mogelijk gemitigeerd.		
1684	De indiener vraagt om het openhouden van Boermarkeweg/Laaghalerveen en het fietspad Paaskamp als noord–zuidverbindingen voor dagelijks gebruik en veiligheid.	Defensie begrijpt dat de inrichting en het gebruik van het oefenterrein invloed kunnen hebben op de omgeving. Daarom zal de uiteindelijke invulling van het terrein in goed overleg met de omwonenden worden afgestemd. Daarbij houden we nadrukkelijk rekening met de belangen en zorgen van de omgeving, zodat het terrein op een zorgvuldige manier kan worden gebruikt. Hierbij wordt hinder voor de omgeving zo veel mogelijk gemitigeerd.	Mobiliteit	Vergroting van oefengebied De Haar
1685	De indiener stelt dat natuurontwikkeling (buffers/verbindingen) niet past bij het primaire defensiedoel en vraagt om heldere onderbouwing en rechtmatigheid.	Het klopt dat het primaire doel van Defensie ligt bij de nationale veiligheid en militaire inzetbaarheid. Tegelijkertijd is Defensie verplicht om bij ruimtelijke ingrepen rekening te houden met wettelijke kaders, waaronder natuurwetgeving en ruimtelijke ordening. Natuurontwikkeling, zoals ecologische bufferzones en verbindingen, maakt in dat kader deel uit van het bredere planMER-onderzoek. Dit onderzoek brengt de milieueffecten van het project in beeld en toetst of maatregelen nodig zijn om negatieve gevolgen te beperken of te compenseren. Door de huidige ongunstige staat van de natuur in Nederland, zijn ruimtelijke ontwikkelingen lastig te realiseren. Hierdoor is het behoud en herstel van natuur randvoorwaardelijk voor het kunnen uitbreiden van defensieactiviteiten. Door aan de ene kant in te zetten op natuurherstel en -versterking, creëert Defensie ruimte voor haar uitbreidingsplannen. Op deze manier kunnen doelen worden gerealiseerd en neemt Defensie tegelijkertijd ook de verantwoordelijkheid om zorg te dragen voor de landschappelijke kwaliteit in Nederland	Natuur	Vergroting van oefengebied De Haar

1686	De indiener stelt dat het MER onvoldoende onderbouwing biedt en vraagt aanvullende, toetsbare analyses; vraagt o.a., om een ADC-toets / passende beoordeling voor het gebruik van het Witterveld	Het opgestelde MER is een planMER (geen projectMER). Dat betekent dat het detailniveau van de studie nog relatief abstract is, en gericht is op het identificeren van knelpunten en aandachtspunten. In de vervolgfase wordt nader onderzoek naar die knelpunten en aandachtspunten verricht, en worden eventuele verzachtende maatregelen getroffen. In deze fase is in het MER vastgesteld dat militaire activiteiten binnen het Witterveld met grote waarschijnlijkheid negatieve effecten veroorzaken op de natuurwaarden van het Witterveld. Oefeningen van Defensie hebben een verstorend effect voor de soorten op grond waarvan dit gebied is aangewezen als natuurgebied. Dat maakt de juridische mogelijkheden voor dit gebied zeer beperkt, zeker omdat er alternatieven voorhanden zijn met minder effecten op de het Natura 2000-gebied (zoals vastgelegd in de voorkeursvariant): dit is een cruciaal onderdeel van de ADC-toets en de reden dat dit gebied de ADC-toets naar verwachting niet doorstaat.	Natuur	Vergroting van oefengebied De Haar
1687	De indiener maakt zich zorgen over verstoring van beschermde soorten en biodiversiteit door (laag)vliegen, landingen en bijbehorende hinder, en vraagt om ecologische bescherming.	Bij het vergroten van het oefengebied De Haar houdt Defensie nadrukkelijk rekening met andere maatschappelijke opgaven, waaronder de natuurwaarden. Defensie stemt in alle gevallen af met betrokken medeoverheden. Op die manier worden ruimtelijke belangen en natuurbelangen in beeld gebracht en wordt gezocht naar een zorgvuldige inpassing van de militaire behoefte. Het is de ambitie van Defensie om de natuurwaarden te beschermen en daar waar mogelijk te versterken. Er zal in de verdere uitwerking worden gekeken naar maatwerk t.a.v. het gebruik in tijd en ruimte om de ecologische impact zoveel mogelijk te beperken.	Natuur	Vergroting van oefengebied De Haar
1688	De indiener geeft aan dat het esdorpenlandschap en recreatieve waarden onder druk komen te staan en vraagt om behoud en zorgvuldige toetsing.	De door het kabinet vastgestelde uitbreidingen van het oefenterrein zijn op basis van zorgvuldige overwegingen vastgesteld (planMER onderzoek, participatie, bestuur-	Natuur	Vergroting van oefengebied De Haar

		lijke overleggen en operationele belangen). Tijdens de projectfase van het NPRD zal er worden gekeken naar een zo goed mogelijke ruimtelijke/landschappelijke inpassing van de uitbreidingen op het oefenterrein. Waarbij de waarden van het esdorpenlandschap meegenomen zullen worden.		
1689	De indiener maakt zich zorgen over effecten van wilde fauna/vegetatie (wolf/Jacobskruiskruid) en vraagt om passende beheersmaatregelen.	Defensie heeft zich net als ieder ander te houden aan wet- en regelgeving ten aanzien van natuur. Indien uit vervolgonderzoek in het kader van het gebiedsproces blijkt dat negatieve effecten optreden, zullen deze volledig en formeel worden gecompenseerd. De uitbreiding van het oefengebied biedt kansen voor natuurontwikkeling zodat een robuuster natuurgebied ontstaat. Daardoor is er ook meer ruimte c.q. leefgebied voor de typische soorten. Defensie zal de wettelijk vastgestelde procedures doorlopen, waarbij het de ambitie van Defensie is om de natuurwaarden te beschermen en daar waar mogelijk te versterken.	Natuur	Vergroting van oefengebied De Haar
1690	De indiener maakt zicht zorgen om een toename van geluidshinder door een toename van verkeer en het afsluiten van enkele wegen	Defensie begrijpt de zorgen van de indiener. De door het kabinet gekozen uitbreidingsgebieden hebben volgens het planMER onderzoek weinig tot geen negatieve impact op de verkeersveiligheid en aanwezige infrastructuur. Desalniettemin zal dit in de projectfase die volgt op het NPRD in meer detail verder worden onderzocht.	Natuur	Vergroting van oefengebied De Haar
1691	De indiener vraagt zich af waarom intensiever gebruik van defensieterrein Witterveld niet nader is onderzocht	Het Witterveld wordt op het moment door Defensie gebruikt als onderdeel van de schietbaan Witten. Dit gebruik heeft geen relatie met de behoefte voor uitbreiding van De Haar. Het intensiever benutten van de schietbaan levert dus geen bijdrage aan de behoefte voor uitbreiding van OT de Haar. Het Witterveld is in het planMER onderzocht op geschiktheid. Uit de analyse blijkt dat oefenactiviteiten zoals in de behoefte gesteld binnen het Witterveld met grote waarschijnlijkheid negatieve effecten veroorzaken op de natuurwaarden	Natuur	Vergroting van oefengebied De Haar

		van het Witterveld. Oefeningen van Defensie hebben een verstorend effect voor de soorten op grond waarvan dit gebied is aangewezen als natuurgebied. Dat maakt de juridische mogelijkheden voor dit gebied zeer beperkt.		
1692	De indiener wijst er op dat er veel lokale kennis onder agrariërs aanwezig is met betrekking tot natuur en dat het daarom van belang is dat beslissingen over natuurbeheer in samenspraak met deze groep worden genomen.	Defensie beseft dat er enorm veel kennis over het gebied zit bij de agrariërs die nu (in de buurt van) het oefenterrein werken. In de projectfase van het NPRD zal in meer detail worden gewerkt aan de ruimtelijke inpassing. Waar mogelijk zal daarvoor zeker gebruik worden gemaakt van de reeds aanwezige lokale kennis.	Natuur	Vergroting van oefengebied De Haar
1693	De indiener is van mening dat de overweging met betrekking tot stikstof en het herstel van de natuur onvoldoende wordt meegewogen in de beoordeling	Het is correct dat Defensie stikstofruimte nodig heeft voor oefenactiviteiten. Tegelijkertijd moet ook Defensie binnen de kaders van de wet handelen, en mag Defensie dus geen ruimte gebruiken die nodig is voor natuurherstel van overbelaste Natura 2000-gebieden. Dit belang heeft meegewogen in de besluitvorming.	Natuur	Vergroting van oefengebied De Haar
1694	De indiener maakt zicht zorgen over de economische schade door het uitbreiden van de oefenterreinen in Natura 2000 gebied	Defensie betreurt het dat er zorgen zijn over eventuele economische schade door de uitbreiding van het oefenterrein. Die uitbreiding is echter wel noodzakelijk om de gereedstelling van Defensie te kunnen waarborgen. Mocht er in de hieropvolgende projectfase fase blijken dat er aanleiding is voor nadeelcompensatie, dan kan daar een aanvraag voor worden ingediend.	Natuur	Vergroting van oefengebied De Haar
1695	De indiener vraagt zich af waarom de impact van het TT-circuit op Natura 2000 gebieden overal wordt buitengehouden en de impact van de evenementen die hier worden georganiseerd onvoldoende in de afwegingen worden meegenomen.	Het TT-circuit heeft een bestaande vergunning en in het planMER (en later bij vergunningsverlening) wordt gekeken naar de toename van de impact op Natura 2000. Het huidige gebruik van andere functies telt daarin niet mee. Dit neemt niet weg dat alle activiteiten in en rondom het Natura 2000-gebied wel (grote) invloed hebben op de huidige staat.	Natuur	Vergroting van oefengebied De Haar
1696	De indiener vraagt zich af waarom er automatisch verwacht wordt dat het uitkopen van de agrarische bedrijven leidt tot extra stikstofruimte voor defensie. Waarom wordt deze ruimte vanuit uitgekochte	De stikstofsituatie in Nederland zorgt ervoor dat niet alle onderdelen van het NPRD (direct) uitvoerbaar zijn. Op het onderdeel stikstof zal per behoefte locatiespecifiek moeten worden onderzocht	Natuur	Vergroting van oefengebied De Haar

	agrariërs niet gebruikt voor ontwikkeling of vergunningen van andere agrarische bedrijven?	wat de oplossingsmogelijkheden zijn. Waar mogelijk kunnen stikstofeffecten worden gemitigeerd, bijvoorbeeld met stikstofruimte van uitgekochte agrarische bedrijven. Daarbij moet de stikstofruimte die wordt gebruikt om de nieuwe activiteit uit te voeren additioneel zijn. Dit betekent dat de stikstofruimte niet nodig is voor natuurbehoud- en herstel. Waar deze additionaliteit kan worden aangetoond, kan de stikstofruimte worden gebruikt voor nieuwe activiteiten, zoals Defensie. Waar mogelijk zullen we met de gebiedspartners onderzoeken of stikstofruimte die niet door Defensie wordt gebruikt ingezet kan worden voor andere projecten of activiteiten.		
1697	De indiener licht toe dat defensie in het NPRD zegt een van de grootste natuurbeheerders van Nederland te zijn en dat natuur en defensie heel goed samengaan. Vandaar de vraag waarom defensie en Natura 2000 gebied hier niet samen gaan.	Defensie onderschrijft dat natuur en militair gebruik goed gecombineerd kunnen worden. Dit blijkt op veel terreinen waar rust, beperkt gebruik en specifiek beheer leiden tot hoge natuurwaarden. Tegelijkertijd stelt de Wet natuurbescherming duidelijke grenzen aan het toestaan van nieuwe activiteiten binnen Natura 2000-gebieden. Een uitbreiding van het oefengebied binnen een dergelijk gebied kan daarom alleen plaatsvinden als is aangetoond dat de instandhoudingsdoelen niet worden geschaad of dat volledige, vooraf geborgde compensatie mogelijk is. In het planMER zijn de milieueffecten op hoofdlijnen in beeld gebracht. In de vervolgfase wordt de ruimtelijke inpassing nader uitgewerkt. Uitgangspunt blijft dat Defensie de netto natuurkwaliteit wil behouden of verbeteren en haar rol als verantwoord natuurbeheerder ook in dit gebied waarmaakt.	Natuur	Vergroting van oefengebied De Haar
1698	De indiener maakt zich zorgen dat de uitbreiding in brede zin ten koste gaat van het woongenot	Defensie begrijpt dat de uitbreidingen zoals deze zijn opgenomen in het NPRD tot zorgen kunnen leiden bij omwonenden van (nieuwe) defensielocaties. De effecten van het uitbreiden van het oefenterrein De Haar is daarom in beeld gebracht in het planMER. Mede op basis	Natuur	Vergroting van oefengebied De Haar

		hiervan heeft het kabinet een voorkeursalternatief voor de uitbreiding van het oefenterrein De Haar vastgesteld. Dit zal in een lokaal gebiedsproces verder worden uitgewerkt waarbij ruimte is voor inspraak en participatie zodat de inpassing zo goed mogelijk zal aansluiten op de bestaande situatie.		
1699	De indiener vraagt om duidelijkheid met betrekking tot de uitstoot van stikstof door de verschillende sectoren (bewoners/bedrijven/agrariërs) en waar de (beschikbare) stikstofruimte vandaan wordt gehaald en voor wordt gebruikt	Stikstof is een belangrijk aandachtspunt voor de realisatie van de behoefte(n) van Defensie. In het planMER is geconcludeerd dat rondom De Haar "zeer weinig stikstofruimte voorhanden is". Deze ruimte dient gevonden te worden door de natuur te herstellen of door saldo te creëren, al zijn de juridische mogelijkheden hiervoor klein. Dit is één van de aandachtspunten voor het mogelijk maken van deze behoefte.	Natuur	Vergroting van oefengebied De Haar
1700	De indiener vraagt zich af waarom de uitstoot van het TT-circuit en/of de A28 niet volledig wordt meegenomen in de berekeningen	Defensie begrijpt de zorgen over de uitstoot van fijnstof. Op de door de indiener genoemde uitstoot van de A28 en het TT-circuit heeft Defensie geen invloed. In de projectfase van het NPRD zal i.r.t. defensieactiviteiten nog gerichter onderzoek plaats vinden.	Natuur	Vergroting van oefengebied De Haar
1701	De indiener geeft aan het oneens te zijn dat de uitbreiding van defensie ten koste gaat van (kwalitatief goede) landbouwgrond	De uitbreidingen van Defensie gaan ten koste van bestaande functies in bepaalde gebieden. In sommige gevallen gaat dit inderdaad, zoals de indiener aangeeft, om landbouwgrond. Wel heeft de Staatssecretaris toegezegd dat er een pilot worden gestart waarin de mogelijkheden hiervoor worden onderzocht. Zodra hier inzichten uit bekend zijn, zullen deze gedeeld worden.	Natuur	Vergroting van oefengebied De Haar
1702	De indiener maakt zicht zorgen om de polariserende effecten die het plan heeft. Enerzijds gaat de uitbreiding van defensie ten koste van natuur en in hoeverre wordt de natuur hier gecompenseerd. Anderzijds gaat de uitbreiding van defensie van landbouwgrond en waarom wordt er natuur gecompenseerd ten koste van landbouwgrond.	Waar de uitbreiding van Defensie ten koste gaat van natuur, wordt deze gecompenseerd. Dit is een wettelijke verplichting, die Defensie zoveel mogelijk op eigen terrein probeert in te vullen. Waar de uitbreiding ten koste gaat van landbouwgrond zal Defensie, wanneer daar vanuit de aanwezige agrariër behoefte aan is, altijd het proces begeleiden om de bedrijfsactiviteiten op een andere plek voort te kunnen zetten.	Natuur	Vergroting van oefengebied De Haar

1703	De indiener dient deze zienswijze in namens Stichting Het Drentse Landschap en verzoekt het ministerie nadrukkelijk om bij de voorgenomen uitbreiding van oefenterrein De Haar in Midden-Drenthe de aantasting van 29 hectare formeel NNN-gebied te erkennen en deze volwaardig te compenseren. De indiener wijst erop dat het merendeel van deze natuurgronden in eigendom en beheer is van de stichting, dat er substantiële investeringen zijn gedaan in natuurherstel, en dat de noodzaak tot onttrekking onvoldoende is onderbouwd. Er wordt gevraagd om alternatieven te onderzoeken en compensatie vorm te geven volgens de geldende ecologische en provinciale kaders. 1. Te erkennen dat het om formeel NNN-gebied gaat. 2. De onttrekking van 29 hectare formeel te compenseren als dit echt de enige oplossing is.	Defensie heeft zich net als ieder ander te houden aan wet- en regelgeving ten aanzien van natuur(compensatie). In dat kader dient een mogelijke aantasting van het NNN, Indien uit vervolgonderzoek in het kader van het gebiedsproces blijkt dat negatieve effecten optreden, zullen deze volledig en formeel worden gecompenseerd. Of dit aan de orde is volgt uit nader onderzoek tijdens het gebiedsproces.	Natuur	Vergroting van oefengebied De Haar
1704	De indiener geeft aan dat twee percelen worden gebruikt als natuur. Om deze reden zijn beide percelen niet bruikbaar als oefenterrein. Het perceel wordt gebruikt voor hydrologie van het nabijgelegen Natura 2000 gebied.	De indiener wijst op de ecologische en hydrologische functie van genoemde percelen. Defensie neemt dit signaal serieus. In de vervolgfase worden de functies onderzocht. Indien blijkt dat deze percelen belangrijk zijn voor natuurdoelen, zal het gebruik als oefenterrein daarop worden aangepast of uitgesloten, conform de geldende wet- en regelgeving en het uitgangspunt van Defensie om de netto natuurkwaliteit te verbeteren.	Natuur	Vergroting van oefengebied De Haar
1705	Indiener geeft aan dat voor variant G (Witterveld) een ADC-toets doorlopen had moeten worden, en niet op voorhand geconcludeerd had mogen worden dat dit geen haalbaar alternatief is	Een ADC-toets wordt doorlopen in de projectfase, gekoppeld aan een besluit (omgevingsvergunning). In de fase van een programma wordt de ADC-toets niet doorlopen. Wel is (op verzoek van de Commissie m.e.r., zie toetsingsadvies NRD) in beeld gebracht of het kansrijk is om de ADC-toets met succes te doorlopen. Voor het Witterveld is, gelet op de beschikbare aanwezigheid van alternatieven met minder effecten op Natura 2000, geconcludeerd dat de kans klein is dat de ADC-toets met succes doorstaan kan worden. Dit heeft voor Defensie aanleiding gegeven om variant G	Natuur	Vergroting van oefengebied De Haar

		af te laten vallen in deze fase.		
1706	Indiener geeft aan dat er geen stikstofruimte voor Defensie beschikbaar is, omdat stikstofruimte die beschikbaar komt volledig ten goede moet komen aan andere opgaven in het gebied	De stikstofsituatie in Nederland zorgt ervoor dat niet alle onderdelen van het NPRD (direct) uitvoerbaar zijn. Op het onderdeel stikstof zal per behoefte locatiespecifiek moeten worden onderzocht wat de oplossingsmogelijkheden zijn. In de uitvoering stemt Defensie in alle gevallen af met betrokken medeoverheden. Op die manier worden ruimtelijke en economische belangen in beeld gebracht en wordt gezocht naar een zorgvuldige inpassing van de militaire behoefte. Het is mogelijk dat militaire activiteiten gevolgen hebben voor andere ontwikkelingen in het gebied. Daarom blijft Defensie actief in gesprek met relevante partijen om tot een zo goed mogelijke afweging te komen. Daarbij wordt ook gekeken naar mogelijke combinaties of aanpassingen die wederzijdse belangen kunnen dienen.	Natuur	Vergroting van oefengebied De Haar
1707	De indiener wijst op de verwachte toename van militaire activiteit in het uitgebreide oefenterrein De Haar, waaronder laagvliegen, helikopterlandingen en grondtroepentrainingen. Dit zal leiden tot schade en verstoring, zowel binnen de 29 hectare NNN-gebied als daarbuiten, bijvoorbeeld door bodemverstoring, geluid- en lichtoverlast. De indiener pleit voor inrichting van het overige terrein (263 ha) met oog voor natuurontwikkeling, systeemherstel en bescherming van aardkundige en cultuurhistorische waarden, zoals de pingoruïne in het Laaghalerveen. Daarnaast wordt gevraagd om verstoring van omliggende natuurgebieden zoals het Hijkerveld en Groote Zand tot een minimum te beperken, en om structurele afstemming tussen Defensie en Stichting Het Drentse Landschap in het verdere proces	Bij de verdere uitwerking van het NPRD wordt onderzocht hoe militaire activiteiten, zoals laagvliegen, helikopterlandingen en grondtrainingen, zo zorgvuldig mogelijk kunnen worden ingepast. Dit gebeurt mede op basis van vervolgonderzoek en in overleg met relevante partners en medeoverheden. Tevens wordt gekeken naar maatregelen om effecten op natuurgebieden, waaronder het Hijkerveld en Groote Zand, waar mogelijk te beperken en/of te mitigeren.	Natuur	Vergroting van oefengebied De Haar
1708	De indiener maakt zich zorgen over het verdwijnen van waardevolle landbouwgrond en vraagt om serieuze toepassing van functiemenging of agrarisch medegebruik en hybride	Defensie begrijpt de zorgen van de indiener. Er zal een pilot worden gestart waarin de mogelijkheden hiervoor worden onderzocht. Zodra hier inzichten uit bekend zijn, zullen deze gedeeld worden.	Ruimtegebruik	Vergroting van oefengebied De Haar

	medegebruik zodat voedselproductie, bedrijfscontinuïteit en defensieactiviteiten naast elkaar kunnen bestaan.			
1709	De indiener benadrukt het behoud van cultuurhistorische esgronden en vraagt om alternatieven die deze waarden ontzien.	Defensie begrijpt de wens van de indiener waarin wordt gevraagd het cultuurhistorische esgronden landschap in het gebied zo goed mogelijk te behouden. In de projectfase zal de ruimtelijke inpassing van het oefenterrein in meer detail worden uitgewerkt. Hierbij zal gekeken worden hoe dit gecombineerd kan worden met een gewenste ruimtelijke inpassing.	Ruimtegebruik	Vergroting van oefengebied De Haar
1710	De indiener stelt voor om eerst het bestaande oefenterrein intensiever te benutten en het Witterveld en/of TT-circuit in te zetten (hybride of dubbelgebruik) zodat uitbreiding op landbouwgrond wordt vermeden.	Op het oefenterrein De Haar moet op compagniegrootte kunnen worden geoefend. In moderne oorlogsvoering zijn de afstanden die een compagnie moet verdedigen of aanvallen groter geworden door de ontwikkeling van (wapen)systemen. Om de oefenwaarde van het terrein te behouden is het daarom noodzakelijk dat er voldoende ruimte is om deze moderne oorlogsvoering te kunnen oefenen. Waar de operationele taken dat toelaten, zoekt Defensie altijd naar koppelkansen met andere functies om zo de druk op de ruimte te minimaliseren. Het TT-terrein is niet opgenomen in de door het kabinet aangewezen locatie. In de vervolgfase zal in meer detail worden gekeken naar de invulling van de helikopterlandingsplaats op de Haar. De TT valt niet binnen die scope.	Ruimtegebruik	Vergroting van oefengebied De Haar
1711	De indiener vreest waardedaling en aantasting van woongenot/woonbestendigheid en vraagt om erkenning, onderbouwing en passende mitigerende of compenserende maatregelen.	Indien er sprake is van ruimtelijke besluitvorming (schadeveroorzakend besluit) die door Defensie op rechtmatige wijze wordt veroorzaakt, en de schade gaat boven het normale maatschappelijke risico of het normale bedrijfsrisico, dan kunt u een beroep doen op nadeelcompensatie. Nadeelcompensatie is geregeld in titel 4.5 van de Algemene wet bestuursrecht en afdeling 15.1 van de Omgevingswet. Daarnaast volgt uit artikel 15.2 Omgevingswet dat immateriële schade niet voor vergoeding in aanmerking komt. Dit geldt ook voor	Ruimtegebruik	Vergroting van oefengebied De Haar

		de zogenoemde schaduwschade, namelijk eventuele schade die is ontstaan in aanloop naar het nemen van een besluit in de zin van artikel 15.1 Omgevingswet. Defensie houdt zich hierbij aan de wettelijke bepalingen ten aanzien van nadeelcompensatie, om willekeur te voorkomen. Daarbij hecht Defensie aan zorgvuldigheid, transparantie en heldere communicatie. Defensie heeft oog voor de gevolgen, en zorgt voor duidelijke en heldere communicatie. Waar mogelijk zullen wij spoedig in gesprek treden met de betrokken mensen, en dit doen wij zorgvuldig.		
1712	De indiener maakt zich zorgen over mogelijke inzet van drones met camera's en vraagt om heldere waarborgen tegen inbreuk op de persoonlijke levenssfeer rondom woning en bedrijf.	Drones worden uitsluitend ingezet voor militaire doeleinden, zoals oefening en training. Daarbij dient Defensie zich te houden aan de regels voor privacybescherming, zoals vastgelegd in de Algemene verordening gegevensbescherming (AVG) en de Uitvoeringswet AVG (UAVG). Bij gebruik van drones neemt Defensie maatregelen, zoals het oefenen met drones zonder (actieve) camera en/of sensoren of het gebruik van beeldverwerkingstechnieken die personen onherkenbaar maken. Omdat de dreiging van vijandige drones steeds groter wordt, neemt daarmee ook de noodzaak toe om zelf goed en realistisch te kunnen oefenen met drones. Het gebruik van de camera's en sensoren is hierbij belangrijk om te kunnen oefenen met het besturen van een drone op afstand en vanwege de operationele waarde hiervan door het kunnen verzamelen van gegevens over bijvoorbeeld een (oefen)vijand of het terrein.	Ruimtegebruik	Vergroting van oefengebied De Haar
1713	De indiener geeft aan zich niet te kunnen vinden in het opofferen van landbouwgrond voor de uitbreiding van het oefenterrein en vraagt om aanpassing van de effectscore in het MER	De uitbreidingen van Defensie gaan ten koste van bestaande functies in bepaalde gebieden. In sommige gevallen gaat dit inderdaad, zoals de indiener aangeeft, om landbouwgrond. De aangewezen locatie heeft impact op landbouwgrond. Dit komt tot uitdrukking in de effectscore voor de verschillende onder-	Ruimtegebruik	Vergroting van oefengebied De Haar

		zochte varianten (een 'negatieve score'). Wel heeft de Staatssecretaris toegezegd dat er een pilot worden gestart waarin de mogelijkheden hiervoor worden onderzocht. Zodra hier inzichten uit bekend zijn, zullen deze gedeeld worden.		
1714	De indiener vraagt zich af of afsluitingen, hekken en beplanting toegang en uitzicht beperken en pleit voor behoud van toegankelijkheid	Defensie begrijpt dat de inrichting en het gebruik van het oefenterrein invloed kunnen hebben op de omgeving. Daarom zal de uiteindelijke invulling van het terrein in goed overleg met de omwonenden worden afgestemd. Daarbij houden we nadrukkelijk rekening met de belangen en zorgen van de omgeving, zodat het terrein op een zorgvuldige manier kan worden gebruikt. Hierbij wordt hinder voor de omgeving zo veel mogelijk gemitigeerd.	Ruimtegebruik	Vergroting van oefengebied De Haar
1715	De indiener vraag om zekerheid voor toekomstige plannen, zoals mantelzorgwoningen op het eigen erf.	Het beleid ten aanzien van mantelzorgwoningen ligt bij de gemeente. In de plannen van Defensie worden geen beperkingen opgelegd ten aanzien van deze woonvorm.	Ruimtegebruik	Vergroting van oefengebied De Haar
1716	De indiener geeft aan dat delen als hydrologische buffer of natuurontwikkeling weinig met oefenen te maken hebben en vraagt om juridische houdbaarheid en minimalisering van areaal.	Het voornaamste doel van de vergroting van het oefengebied is om ruimte te bieden aan oefeningen met grotere groepen militairen en met gebruikmaking van moderne middelen en wijzen van optreden. Een neveneffect van een deel van de vergroting van het oefengebied is dat het kan functioneren als hydrologische buffer voor de aanwezige natuur. Op deze manier kunnen de behoeften van Defensie dus samengaan met natuurbelangen. Tegelijkertijd zal de vergroting niet zonder gevolgen voor de omgeving gerealiseerd kunnen worden. Mitigerende maatregelen zoals afscherming, concentratie van hindergevende activiteiten op het terrein en (gedeeltelijke) openstelling van het terrein zijn daarom aandachtspunten bij de verdere uitwerking. Daarbij wordt voldaan aan vereisten vanuit wet- en regelgeving.	Ruimtegebruik	Vergroting van oefengebied De Haar
1717	De indiener wijst op cumulatieve hinder voor vakantieparken/campings en vreest bestaansbedreiging bij toename van militaire activiteiten.	Defensie begrijpt de zorg van de indiener over de mogelijke impact op de recreatieve sectoren. In het planMER zijn deze belangen ook opgeno-	Ruimtegebruik	Vergroting van oefengebied De Haar

		men. Hieruit blijkt dat er weinig negatieve effecten te verwachten zijn door de uitbreiding van Defensie. Desalniettemin zal hier in de projectfase in meer detail naar worden gekeken.		
1718	De indiener suggereert alternatieven (zoals beperking TT) om stikstofdruk te verlagen en vraagt om integrale afweging.	Defensie begrijpt de zorgen en beperkingen die stikstof met zich mee brengen. In Nederland ligt er een grote opgave om de uitstoot van stikstof te verminderen. In de projectfase van het NPRD zal hier nog gerichter onderzoek op plaats vinden.	Ruimtegebruik	Vergroting van oefengebied De Haar
1719	De indiener maakt zich zorgen over onteigening en verstoring van gronden met grote emotionele waarde, bijvoorbeeld door aanwezige rustplaatsen van familieleden of bos dat al generaties in familiebezit is	Defensie begrijpt dat de uitbreiding van oefenterrein De Haar leidt tot zorgen over de verstoring van rustplaatsen in het gebied. In de realisatie van deze ruimtebehoefte zal Defensie relevante belanghebbenden betrekken over de inpassing en inrichting van oefenterrein De Haar. Defensie heeft daarbij aandacht voor de toegankelijkheid van het gebied.	Ruimtegebruik	Vergroting van oefengebied De Haar
1720	De indiener geeft aan dat natuurwaarden boven het bestaansrecht en welzijn van boeren wordt geplaatst	Op basis van maatschappelijke draagbaarheid, bestuurlijk draagvlak, het planMER onderzoek en de operationele defensiebelang is het kabinet gekomen tot De aangewezen locatie. Hierbij is binnen het planMER expliciet aandacht geweest voor het effect op onder andere natuur- en landbouwgronden. De totale uitbreiding van het NPRD over heel Nederland vindt voor het grootste gedeelte plaats op bestaande natuurgronden. Desalniettemin is er ook een aanzienlijk deel dat gerealiseerd moet worden op grond die nu gebruikt wordt voor landbouwdoeleinden.	Ruimtegebruik	Vergroting van oefengebied De Haar
1721	De indiener geeft aan dat de woningbouwopgave nu belangrijker is dan die van Defensie en het gebied beter gebruikt kan worden om woonruimte te creëren (kleinschalig en betaalbaar)	Defensie begrijpt de zorgen van de indiener omtrent de woningmarkt. De plannen van Defensie zijn interdepartementaal en met lokale overheden afgestemd. Hierdoor is er in het planMER onderzoek ook rekening gehouden met de (reeds bekende) aangewezen woningbouwlocaties in Nederland. Door het kabinet is uiteindelijk de afweging gemaakt welke ruimtelijke functies waar moeten komen in de enorme opgave die Nederland heeft. Daarbij	Ruimtegebruik	Vergroting van oefengebied De Haar

		is dus door het kabinet besloten dat het oefenterrein de Haar uitbreidt in de daarvoor bekendgemaakte richtingen.		
1722	De indiener geeft aan een landbouweffectrapport noodzakelijk te vinden om een goede afweging te kunnen maken	In de NRD-fase (Nota van Antwoord NRD) is aangegeven dat een landbouweffectrapport (LER) geen onderdeel is van de mer-procedure, omdat het landbouwbelang verwerkt is in het beoordelingskader.	Ruimtegebruik	Vergroting van oefengebied De Haar
1723	De indiener geeft aan dat de agrarische bedrijfsvoering onmogelijk wordt doordat het bedrijf naast natuurgebieden komt te liggen	Defensie begrijpt de zorgen van de indiener. De huidige uitbreidingen zijn tot stand gekomen na een uitgebreid proces van onderzoek. Hierbij is de operationele bruikbaarheid van het terrein leidend geweest, maar heeft Defensie getracht zoveel mogelijk de impact op de omgeving en de huidige grondbezitters te beperken. Daarmee blijft er alsnog een grote impact voor omwonenden. Defensie zal, samen met het RVB, het vervolgproces voor deze grondbezitters en bewoners zo inrichten om tot een zo goed mogelijke oplossing te komen.	Ruimtegebruik	Vergroting van oefengebied De Haar
1724	De indiener maakt zich zorgen over eventuele toekomstige uitbreidingen ná het NPRD, en de inbreuk die dat op de levenssfeer en eigendomspositie veroorzaakt	Defensie is zich bewust van de impact van huidige uitbreiding op de omgeving en probeert dit in zo goed mogelijke afstemming te doen. Voor alsnog is er geen vervolg voorzien op het NPRD. Mochten er in de toekomst wel uitbreiding voorzien worden zal dit altijd in afstemming en betrokkenheid zijn met de omgeving (provincie, gemeenten en bewoners)	Ruimtegebruik	Vergroting van oefengebied De Haar
1725	De indiener stelt dat recreatie géén belangrijke rol zou moeten spelen bij de inrichting van het gebied, omdat dit de drukte in het gebied verder vergroot	Bij de inrichting van het gebied zal Defensie altijd zoeken naar koppelkansen met andere functies. Deze moeten echter wel passen bij het terrein en mogen geen afbreuk doen aan de operationele waarde van het oefenterrein.	Ruimtegebruik	Vergroting van oefengebied De Haar
1726	De indiener maakt zich zorgen over het onder water zetten om de TT-baan te verwijderen; dit zou natuur én mens schaden en de kwaliteit van (drink)water en bodem aantasten.	In de plannen van Defensie wordt nergens gesproken over, en is er geen aanleiding tot, het onder water zetten van de TT-baan.	Water	Vergroting van oefengebied De Haar
1727	De indiener geeft aan dat de Drentse veengrond als “spons” belangrijk is voor water vasthouden; ingrepen zouden vita-	Defensie houdt rekening met de effecten van militaire activiteiten op bodem en water en streeft, in samenwerking met andere overheden en	Water	Vergroting van oefengebied De Haar

	liteit van gronden en biodiversiteit schaden en omliggende landbouw benadelen.	terreinbeherende organisaties, naar gezonde bodems op al haar terreinen. Gezonde bodems zijn cruciaal voor het ontplooien van defensieactiviteiten. Daarnaast dragen gezonde bodems optimaal bij aan de sponswerking en doelen op het gebied van biodiversiteit. Bij de locatiespecifieke uitwerking van het NPRD en de verdere implementatie van deze activiteit zal dit aspect dan ook expliciet worden meegenomen en zullen de effecten van deze activiteit explicieter in kaart worden gebracht. Waar sprake is van nadelige effecten op de belangen van andere sectoren, waaronder de landbouw, zal een balans moeten worden gezocht. In de uitwerking van de locatiespecifieke plannen is hier aandacht voor.		
1728	De indiener betwijfelt of uitbreiding rond Witterveld als buffer kan fungeren en een ecologische verbinding kan creëren; intensief gebruik zou juist de hydrologische functie ondermijnen en onderbouwing ontbreekt.	Het voornaamste doel van de vergroting van het oefengebied is om ruimte te bieden aan oefeningen met grotere groepen militairen en met gebruikmaking van moderne middelen en wijzen van optreden. Een neveneffect van de vergroting van het oefengebied is echter dat het kan functioneren als hydrologische buffer voor de aanwezige natuur. Op deze manier kunnen de behoeften van Defensie dus samengaan met natuurbelangen.	Water	Vergroting van oefengebied De Haar
1729	De indiener stelt voor om percelen die feitelijk als buffer worden voorzien te heroverwegen, omdat dit niet past bij het NPRD-doel (oefenruimte) en sommige percelen ongeschikt zijn als oefenterrein.	Defensie heeft, mede op basis van het planMER, zorgvuldig de uitbreidingsgebieden vastgesteld. Bij deze afweging is rekening gehouden met de effecten op bestaande functies. De in het NPRD aangewezen uitbreidingsrichtingen worden in samenhang met het bestaande terrein verder uitgewerkt binnen een lokaal gebiedsproces. In dit proces is inspraak en participatie opnieuw mogelijk, waarbij ook de inrichting van het terrein aan de orde komt. Daarnaast voorziet het vervolgtraject in een pilot waarin de mogelijkheden voor hybride gebruik nader worden onderzocht.	Water	Vergroting van oefengebied De Haar
1730	De indiener vraagt zich af of via hoger gelegen zandrugper-	De indiener vraagt aandacht voor de effectiviteit van vernatting op het Witterveld. In	Water	Vergroting van oefengebied De Haar

	celen het Witterveld kan worden "vernat"; wijst op waterscheidingsfunctie, hoogteverschillen (Smilde, TT-baan, Laaghalerveen) en dat hoogveen regenwater-afhankelijk is.	het planMER zijn de effecten op hoofdlijnen beschreven. In de vervolgfase worden locatiespecifieke analyses uitgevoerd, waarin de interactie met omliggende functies wordt meegenomen. Op basis daarvan wordt bepaald welke maatregelen effectief en proportioneel zijn. Doel is om verstoring te beperken en natuurwaarden te borgen binnen de geldende kaders.		
1731	De indiener geeft aan dat volgens het Herstelplan Witterveld (Stichting Bargerveen, 2022) vooral interne, oppervlakkige processen bepalend zijn; vernatting van landbouwgrond buiten het gebied zou weinig effect hebben, zodat onderbouwing ontbreekt.	In de projectfase zal de ruimtelijke inpassing van het oefenterrein in meer detail worden uitgewerkt. Hierbij zal gekeken worden hoe de vernattingsopgave van het Witterveld daarin het beste betrokken kan worden.	Water	Vergroting van oefengebied De Haar
1732	De indiener verzoekt om Het belang van de Drentsche Aa als drinkwaterbron zwaar te laten wegen, in het bijzonder vanwege de juridische verplichtingen uit de Drinkwaterwet, de KRW en de Omgevingswet.	De activiteiten van Defensie leiden in principe niet tot verontreinigingen van de bodem en grond- en drinkwater. In een vervolgprocedure en de operaties van Defensie is hier blijvende aandacht voor.	Water	Vergroting van oefengebied De Haar
1733	De indiener verzoekt de uitbreiding van De Haar alleen door te voeren als objectief, toetsbaar en onderbouwd aangetoond is dat geen negatieve effecten op de waterkwaliteit zullen optreden en/of dreigen op te treden en dat voldaan wordt aan de eisen van de ADC-toets.	De uitwerking en de precieze invulling van projecten zal nog volgen, en daarbij is ook oog voor de belangen van waterkwaliteit. Indien nodig zal een ADC-toets plaatsvinden. Defensie is, net als andere organisaties, gebonden aan het geldende recht en zal de geëigende procedures doorlopen.	Water	Vergroting van oefengebied De Haar
1734	De indiener stelt dat de Drentsche Aa een belangrijke drinkwaterbron is die goed beschermd moet worden in het kader van volksgezondheid en continuïteit van openbare drinkwatervoorziening en/of stelt dat een de uitbreiding van het oefenterrein mogelijk negatieve impact heeft op de waterkwaliteit.	De activiteiten van Defensie leiden in principe niet tot verontreinigingen van de bodem en grond- en drinkwater. In een vervolgprocedure en de operaties van Defensie is hier blijvende aandacht voor.	Water	Vergroting van oefengebied De Haar
1735	De indiener stelt dat de Omgevingswet provincies en gemeenten juridische mogelijkheden geeft om functies zoals drinkwaterwinning te beschermen. De indiener wijst Defensie erop dat het ontbreken van heldere en beschermende kaders vanuit de Omgevingswet kan leiden tot beperkingen of aanvullende verplichtingen in de vergunningverlening en inrichting. Door in het voortra-	Defensie neemt de zorgen over de bescherming van drinkwaterwinning en de toepassing van de Omgevingswet serieus. De opmerkingen over het ontbreken van heldere kaders en mogelijke gevolgen voor vergunningverlening worden meegenomen. Defensie is in gesprek met provincies en waterschappen over gebiedsgerichte bescherming, waaronder bufferzones, gebruiksbeperkingen	Water	Vergroting van oefengebied De Haar

	ject actief in te zetten op afstemming met provincies en waterschappen, en door zelf voorstellen te doen voor gebiedsgerichte bescherming (zoals bufferzones, gebruiksbeperkingen of nulmetingen), kan Defensie bijdragen aan een juridisch robuuste oplossing. Daarmee wordt voorkomen dat de bescherming van de Drentsche Aa als drinkwaterbron in latere fases alsnog via voor Defensie beperkende maatregelen wordt – of moet worden – afgedwongen.	en nulmetingen. Deze afstemming vindt plaats in het kader van het NPRD, dat bedoeld is om relevante onderzoeken en maatregelen tijdig en zorgvuldig uit te werken.		
1736	De indiener geeft aan dat uit het planMER (Deel B) blijkt dat De Haar zeer negatief scoort vanuit het perspectief "Water en bodem" en het perspectief "bodemrisico's". Dit benadrukt dat de locatie De Haar vanuit een hydrologisch perspectief erg kwetsbaar is.	Het MER benadrukt inderdaad dat deze locatie, in vergelijking met de andere, het negatiefst scoort voor een oefendorp. Deze informatie heeft er mede toe geleid dat voor de locatie Weerterheide gekozen is. Dit laat onverlet dat De Haar geschikt kan zijn voor militaire oefeningen, zoals ook in de huidige situatie gebeurt. Dit heeft aanleiding gegeven om de uitbreiding van het oefenterrein wel onderdeel te maken van het voorkeurspakket.	Water	Vergroting van oefengebied De Haar
1737	De indiener stelt dat een uitbreiding van het militair gebruik zonder harde randvoorwaarden de kans vergroot op achteruitgang van de ecologische en chemische toestand van waterlichamen.	De activiteiten van Defensie leiden in principe niet tot verontreinigingen van het oppervlaktewater. Dit is echter een belangrijk aandachtspunt voor het vergunnen van de activiteiten op het oefenterrein.	Water	Vergroting van oefengebied De Haar

5.2.14 14 Petten groei beproevingen Noordzee

ID	Samengevatte vraag	Antwoord	Hoofdthema	Ruimtebehoefte
1738	De indiener vraagt om rekening te houden met (toekomstige) mijnbouwactiviteiten ten behoeve van de energietransitie op de Noordzee. Indiener wil niet dat deze activiteiten worden beperkt door de uitbreiding van beproevingen vanuit Petten.	Defensie begrijpt de zienswijze waarin aandacht wordt gevraagd voor toekomstige mijnbouwactiviteiten op de Noordzee ten behoeve van de energietransitie en de belangen verwoord in de Sectorakkoord Gaswinning in de Energietransitie. Defensie erkent het belang van deze ontwikkelingen en begrijpt dat ruimtelijke afstemming nodig is om onnodige beperkingen te voorkomen. Tegelijk gaat het om een relatief beperkte uitbreiding van het reeds bestaande gebied. Bij de realisatie van deze behoefte kan effecten hebben op andere ruimtegebruikers. Daarom zal	(Rijks)Raakvlakken	Petten groei beproevingen Noordzee

		bij de realisatie ervan zal afgestemd moeten worden met deze ruimtegebruikers. Wel wordt er door Defensie ook gekeken naar opties voor multifunctioneel gebruik.		
1739	De indiener is tevreden met het aparte participatie- en zienswijzetraject dat dit najaar van start gaat over het intensievere gebruik van het schietterrein in Petten.	Defensie waardeert deze appreciatie. Inmiddels is, in samenspraak met de provincie Noord-Holland en gemeente Schagen, besloten dat de aparte participatie en mogelijkheid tot zienswijzen indienen in het voorjaar van 2026 zal plaatsvinden. Dit is breed gecommuniceerd via web site en regionale contacten.	Defensie specifiek	Petten groei beproevingen Noordzee
1740	De indiener maakt zich zorgen over geluideffecten aan de kust en stelt operationele maatregelen voor (o.a. haaks op de kust schieten) en vraagt om inzicht in reikwijdte van geluid.	Bij de verdere uitwerking van de specifieke behoefte bij Petten zal nadere uitwerking worden gegeven aan de geluidseffecten.	Gezonde en veilige leefomgeving	Petten groei beproevingen Noordzee
1741	De indiener maakt zich zorgen over verstoring van slaap-, rust- en foerageergebieden van broedvogels, Noordzeevogels en trekvogels (o.a. Parelduiker, Roodkeelduiker, Zwarte zee-eend) tijdens schietoefeningen. Indiener vraagt om mitigerende en/of compenserende maatregelen om verstoring van de vogels te voorkomen.	De indiener maakt zich zorgen over verstoring van vogels door schietoefeningen. Defensie herkent dit aandachtspunt. In het planMER zijn de effecten van militair gebruik op vogels op hoofdlijnen onderzocht. In de vervolgfase zal, in overleg met ecologen en bevoegde instanties, worden bepaald of aanvullende mitigerende maatregelen nodig zijn. Defensie streeft ernaar de natuurwaarden te behouden en waar mogelijk te versterken.	Natuur	Petten groei beproevingen Noordzee

5.2.15 15 Verplaatsen raccordement t.b.v. voertuigen 43. Gemechaniseerde Brigade Zoekgebied 'Groot Havelte'

ID	Samengevatte vraag	Antwoord	Hoofdthema	Ruimtebehoefte

5.2.16 16 Uitbreiding faciliteiten voor schieten (Koninklijke Marechaussee) Schiphol

ID	Samengevatte vraag	Antwoord	Hoofdthema	Ruimtebehoefte

5.2.17 17 Uitbreiding raccordement 't Harde

ID	Samengevatte vraag	Antwoord	Hoofdthema	Ruimtebehoefte
1742	De indiener merkt op dat er een koppelkans is met een (stadsrand) hub richting Zwolle en vraagt om medewerking aan de planonderzoeken.	In de uitvoeringsfase zal, ook in overleg met de omgeving, worden gekeken naar mogelijke koppelkansen. De mogelijkheid van participatie in deze fase zal nader worden uitgewerkt. Zowel RVB als Defensie nemen al geruime tijd deel aan bestuurlijke en	(Rijks)Raakvlakken	Uitbreiding raccordement 't Harde

		ambtelijke gesprekken over de hub station 't Harde.		
1743	De indiener maakt zich zorgen over geluidhinder langs spoortrajecten en vraagt of dit binnen de geluidproductieplafonds past.	De impact op geluid langs de raccordementen is op hoofdlijnen meegenomen. De effecten hiervan passen binnen een goede en veilige fysieke leefomgeving. Desalniettemin zal in een vervolgfase dit effect onder andere op de geluidproductieplafonds beschouwd worden.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding raccordement 't Harde
1744	De indiener geeft aan dat sprake is van ruimtebeslag binnen Natura 2000 dat niet gemitigeerd kan worden, en dat dit ruimtebeslag gecompenseerd moet worden.	Als sprake is van ruimtebeslag binnen Natura 2000-gebied zal dat in beginsel gecompenseerd moeten worden, tenzij dit niet leidt tot wezenlijke aantasting van de instandhoudingsdoelen. In de Passende Beoordeling is dat per behoefte, zo ook voor deze nader beschouwd. Hieruit volgt: het uiteindelijke ruimtebeslag moet zo beperkt mogelijk gehouden worden en geen werkzaamheden uitvoeren in het habitattype stuifzandheiden met struikhei. De locatie ligt al in de verstoringszone van het spoor. Daardoor is de kans kleiner dat het bos ter plekke bijdraagt aan de draagkracht van het Natura 2000-gebied voor soorten waarvoor het Natura 2000- gebied is aangewezen. Dit dient echter nader onderzocht te worden. Dit zal in de vervolgfase dus nader beschouwd moeten worden.	Natuur	Uitbreiding raccordement 't Harde
1745	De indiener vraagt zich af of het hanteren van de "verstoringszone" door het spoor verdedigbaar is en vraagt nader onderzoek naar draagkracht en samenhang van het gedeelte Natura 2000 dat aangetast wordt door de ontwikkeling van het raccordement.	Als sprake is van ruimtebeslag binnen Natura 2000-gebied zal dat in beginsel gecompenseerd moeten worden, tenzij dit niet leidt tot wezenlijke aantasting van de instandhoudingsdoelen. In de Passende Beoordeling is dat per behoefte, zo ook voor deze, nader beschouwd. Hieruit volgt: het uiteindelijke ruimtebeslag zo beperkt mogelijk houden en geen werkzaamheden uitvoeren in het habitattype stuifzandheiden met struikhei. De locatie ligt al in de verstoringszone van het spoor. Daardoor is de kans kleiner dat het bos ter plekke bijdraagt aan de draagkracht van het Natura 2000-gebied voor soorten waarvoor het Natura 2000-gebied is aangewezen. Dit zal	Natuur	Uitbreiding raccordement 't Harde

		in de vervolgfase nader onderzocht worden.		
1746	De indiener stelt voor om werkzaamheden in of nabij specifieke habitattypen (Lg13/LH403) uit te sluiten en verstoring/verkleining te voorkomen.	De suggestie wordt meegenomen bij de verdere uitwerking en bepalen van mogelijke compensatie in de vervolgfase.	Natuur	Uitbreiding raccordement 't Harde
1747	De indiener maakt bezwaar vanwege ruimtebeslag in Natura 2000 en ervaart onvoldoende onderbouwing dat compensatie op gekozen locatie mogelijk is.	Als sprake is van ruimtebeslag binnen Natura 2000-gebied zal dat in beginsel gecompenseerd moeten worden, tenzij dit niet leidt tot wezenlijke aantasting van de instandhoudingsdoelen. In de Passende Beoordeling is dat per behoefte, zo ook voor deze nader beschouwd. Hieruit volgt: het uiteindelijke ruimtebeslag moet zo beperkt mogelijk houden en geen werkzaamheden uit voeren in het habitattype stuifzandheiden met struikhei. De locatie ligt al in de verstoringszone van het spoor. Daardoor is de kans kleiner dat het bos ter plekke bijdraagt aan de draagkracht van het Natura 2000-gebied voor soorten waarvoor het Natura 2000- gebied is aangewezen. Dit dient echter nader onderzocht te worden. Dit zal in de vervolgfase dus nader beschouwd moeten worden.	Natuur	Uitbreiding raccordement 't Harde

5.2.18 18 Uitbreiden Artillerie Schietkamp (ASK) (brede strook, Wezeperberg en Z-zijde)

ID	Samengevatte vraag	Antwoord	Hoofdthema	Ruimtebehoefte
1748	De indiener geeft aan dat een integrale benadering van het ASK en omliggende kazernes noodzakelijk is, waarbij alle effecten op leefomgeving, natuur en woningbouwopgaven samen worden bekeken. Dit biedt kansen voor afspraken over meervoudig ruimtegebruik, natuur- en stikstofcompensatie en koppelkansen met mobiliteit en ontsluiting.	Defensie deelt de visie dat een integrale benadering nodig is om alle effecten op de leefomgeving, natuur en woningbouw samen te bekijken. Dit zorgt voor een beter totaalbeeld en maakt het mogelijk om keuzes goed af te wegen. Bij de verdere uitwerking NPRD wordt gekeken naar meervoudig ruimtegebruik en koppelkansen. Defensie werkt hierbij samen met gemeenten, provincies en andere betrokken partijen. Deze aanpak helpt om militaire en maatschappelijke doelen op elkaar af te stemmen en de ruimte efficiënt te benutten. Dit wil Defensie graag verder uit werken met de provincie Gelderland en de gemeenten in de kop van de Veluwe.	(Rijks)Raakvlakken	Uitbreiden Artillerie Schietkamp (ASK) (brede strook, Wezeperberg en Z-zijde)

1749	De indiener geeft aan dat de stikstofuitstoot van de voorgenomen activiteiten een groot beslag legt op de stikstofruimte, wat ten koste gaat van andere maatschappelijke opgaven zoals woningbouw en landbouw. Dit wordt als maatschappelijk onaanvaardbaar beschouwd zonder transparante afweging van alternatieven.	Defensie zal per behoefte een eigen natuurvergunning moeten verkrijgen in de vervolgfase en volgt hiervoor de regels die elk iedereen moet volgen. Het onderzoek naar alternatieven, waarbij ook de impact op natuur is beschouwd, is juist het doel geweest van het planMER.	(Rijks)Raakvlakken	Uitbreiden Artillerie Schietkamp (ASK) (brede strook, Wezeperberg en Z-zijde)
1750	De indiener stelt dat de uitbreiding van het ASK bij Wezeperberg risico's oplevert voor de grondwaterkwaliteit en -kwantiteit, en adviseert Defensie om buiten grondwaterbeschermingsgebieden te blijven en een calamiteiten- en monitoringsplan op te stellen.	Defensie erkent het belang dat kwetsbare gebieden, zoals grondwaterbeschermingszones, goed worden beschermd. Bij de verdere uitwerking NPRD wordt in overleg met betrokken medeoverheden en waterbeheerders rekening gehouden met deze zones. Hiermee kunnen risico's vroeg worden gesignaleerd en waar nodig worden beperkt.	(Rijks)Raakvlakken	Uitbreiden Artillerie Schietkamp (ASK) (brede strook, Wezeperberg en Z-zijde)
1751	De indiener stelt voor om het helikoptergebruik (aantallen, routes, tijdvakken) eerst volledig en integraal te onderzoeken en waar nodig te beperken of te verplaatsen, vanwege de impact op mens en natuur.	Binnen het NPRD is gekeken naar het laagvliegen en landingen op en rondom het ASK dit wordt op andere plekken behandeld. Uiteraard wordt hierbij ook gekeken naar cumulatieve effecten zoals beschreven in de aanvulling op het planMER op de Veluwe. Daarnaast zal in de volgende fase ook gekeken naar mitigerende maatregelen voor de omgeving.	Algemene zienswijze	Uitbreiden Artillerie Schietkamp (ASK) (brede strook, Wezeperberg en Z-zijde)
1752	De indiener geeft aan dat de (Plan)MER methodisch tekortschiet (onduidelijke activiteiten, beperkte alternatieven) en vraagt om onafhankelijk, transparant onderzoek inclusief reële alternatieven (zoals oefenen elders/oefenmunitie).	Het planMER is opgesteld indachtig alle wet- en regelgeving die hiervoor bestaat en is zorgvuldig in samenspraak met andere ministeries en medeoverheden tot stand gekomen. Defensie betreurt de stelling van de indiener. Het werken met oefenmunitie zal niets veranderen aan de behoefte naar meer ruimte rondom het ASK.	Algemene zienswijze	Uitbreiden Artillerie Schietkamp (ASK) (brede strook, Wezeperberg en Z-zijde)
1753	De indiener vraagt zich af of de totale, opeengestapelde effecten van artillerie, mortieren, helikopters, drones en overige oefeningen integraal zijn beoordeeld, en stelt voor om een onafhankelijke cumulatie-toets uit te voeren vóór besluitvorming.	Cumulatie van geluid is een belangrijk onderdeel van een milieueffectrapport. De Commissie m.e.r. heeft dit punt ook geadresseerd in haar advies. In de aanvulling op het planMER wordt specifiek voor de Veluwe stilgestaan bij cumulatie van effecten.	Algemene zienswijze	Uitbreiden Artillerie Schietkamp (ASK) (brede strook, Wezeperberg en Z-zijde)
1754	De indiener geeft locatiegebonden bezwaren (meer geluid bij reeds overbelaste woning, behoud fietspad) en vraagt locatiespecifieke mitigerende keuzes in ontwerp en gebruik.	De locatiegebonden bezwaren zijn begrijpelijk en Defensie neemt deze bezwaren serieus. In het vervolgtraject wordt de inpassing verder afgestemd met betrokken medeoverheden en regionale	Algemene zienswijze	Uitbreiden Artillerie Schietkamp (ASK) (brede strook, Wezeperberg en Z-zijde)

		partners. Het doel van deze gesprekken is het tijdig signaleren van knelpunten en het samen zoeken naar oplossingen die recht doen aan zowel nationale als lokale belangen. Het uitganspunt daarbij is wel dat er geen wegen of fietspaden permanent zullen worden afgesloten. Op dit moment is het Defensie ook al toegestaan om de Zuidweg meerdere keren per jaar af te sluiten tijdens oefeningen.		
1755	De indiener stelt voor om mitigerende/compensatoire maatregelen en structurele monitoring te borgen als randvoorwaarde voor eventuele uitbreiding.	Er zijn in de Passende Beoordeling en het planMER diverse maatregelen opgenomen voor deze behoefte. Deze moeten worden uitgewerkt in de vervolgfase als ook de behoefte nader is uitgewerkt. Hierbij hoort daarna uiteraard ook monitoring van de effecten.	Algemene zienswijze	Uitbreiden Artillerie Schietkamp (ASK) (brede strook, Wezeperberg en Z-zijde)
1756	De indiener geeft aan dat aard/frequentie/tijdvakken per deelgebied onduidelijk zijn en vraagt volledige openbaarmaking/duidelijkheid voor een eerlijke beoordeling en vraagt zich af op welke manier nagegaan wordt wat de effecten zijn van uitbreiding ASK op leefomgeving, gezondheid, geluidsbelasting, natuur, recreatie en stiltegebieden.	In de fase van het NPRD is voor deze locatiespecifieke behoefte een grove analyse opgesteld, gericht op het identificeren van belangrijke showstoppers. Dit principe is uitgelegd in hoofdstuk A van deelrapport A.XIV. Dit heeft er mede mee te maken dat voor deze behoefte de exacte specificaties van de oefeningen nog niet vastgesteld zijn. De effecten zijn daardoor te lezen als 'risico's op negatieve effecten'. In een vervolgprocedure worden deze specificaties en effecten nader geconcretiseerd.	Algemene zienswijze	Uitbreiden Artillerie Schietkamp (ASK) (brede strook, Wezeperberg en Z-zijde)
1757	De indiener maakt zich zorgen over (cargo)dronecorridors/landingsplaatsen en vraagt om integrale effectbeoordeling en de minst belastende keuzes of alternatieven.	Dit is in het planMER in behoefte X integraal onderzocht. In het planMER zijn effecten op geluid, natuur, luchtkwaliteit en recreatie onderzocht. Deze informatie is opgenomen in de bijlagen van het planMER en is meegewogen bij het bepalen van het voorkeursalternatief. Na vaststelling van het NPRD volgt een vervolgfase waarin aanvullende onderzoeken worden uitgevoerd. Daarbij worden de corridors in afstemming met medeoverheden verder uitgewerkt.	Algemene zienswijze	Uitbreiden Artillerie Schietkamp (ASK) (brede strook, Wezeperberg en Z-zijde)
1758	De indiener vraagt om toetsing aan MER-richtlijn, Habitatrichtlijn en Wnb (incl. ADC-toets), en acht besluit-	Het planMER is in achtneming van de juiste wetgevende kaders opgesteld. In de vervolgfase zullen nog vergunningen nodig zijn en omgevingsplanwijzigingen om	Algemene zienswijze	Uitbreiden Artillerie Schietkamp (ASK) (brede strook, Wezeperberg en Z-zijde)

	vorming zonder volledige juridische onderbouwing onzorgvuldig.	daadwerkelijk meer ruimte te kunnen gebruiken.		
1759	De indiener maakt zich zorgen over de reeds aanwezige PFAS/PFOS-verontreiniging op het ASK, vraagt waarom sanering uitblijft en stelt dat de effecten (inclusief cumulatie met andere drukfactoren) onvoldoende in de planMER zijn meegenomen.	Defensie begrijpt de zorgen over bestaande bodemverontreiniging op meerdere locaties en de mogelijke gevolgen van intensief gebruik door zwaar materieel. Waar sprake is van verontreinigde bodem, worden maatregelen getroffen om verdere schade te voorkomen. De Krijgsmacht treft bij oefeningen en inzet van voertuigen en materieel standaard voorzorgsmaatregelen. Zo zijn er altijd milieudoeken en opvangmaterialen aanwezig bij risicovolle handelingen, zoals onderhoud en tanken in het veld. Daarnaast worden voertuigen regelmatig gecontroleerd op technische gebreken om lekkages en storingen te voorkomen.	Bodem	Uitbreiden Artillerie Schietkamp (ASK) (brede strook, Wezeperberg en Z-zijde)
1760	De indiener geeft aan dat de bodem op meerdere locaties ernstig is verontreinigd, vraagt hoe extra verontreiniging wordt voorkomen bij gebruik door zware voertuigen en bekritiseert het ontbreken van onderbouwd onderzoek in het licht van de instandhoudingsdoelen en relevante wetgeving.	Defensie begrijpt de zorgen over bestaande bodemverontreiniging op meerdere locaties en de mogelijke gevolgen van intensief gebruik door zwaar materieel. Waar sprake is van verontreinigde bodem, worden maatregelen getroffen om verdere schade te voorkomen. De Krijgsmacht treft bij oefeningen en inzet van voertuigen en materieel standaard voorzorgsmaatregelen. Zo zijn er altijd milieudoeken en opvangmaterialen aanwezig bij risicovolle handelingen, zoals onderhoud en tanken in het veld. Daarnaast worden voertuigen regelmatig gecontroleerd op technische gebreken om lekkages en storingen te voorkomen.	Bodem	Uitbreiden Artillerie Schietkamp (ASK) (brede strook, Wezeperberg en Z-zijde)
1761	De indiener wijst op ecologische schade door aanleg van tankbanen/brandgangen en maakt zich zorgen over bodemverdichting, verstoring van de waterhuishouding en het verdwijnen van soortenrijke vegetaties, inclusief verstoring van beschermde soorten (vogels, zoogdieren, vleermuizen, reptielen).	De potentiële ecologische effecten zijn een groot aandachtspunt voor deze behoefte. Defensie kan deze behoefte alleen uitvoeren, indien uit onderzoek is gebleken dat dit niet leidt tot een verslechtering van de staat van instandhouding, conform Europese en nationale wetgeving. Het aandachtspunt hieromtrent heeft niet geleid tot het schrappen van deze behoefte, omdat Defensie in voldoende mate overtuigd is dat deze behoefte mogelijk is	Bodem	Uitbreiden Artillerie Schietkamp (ASK) (brede strook, Wezeperberg en Z-zijde)

		binnen de daarvoor geldende wet- en regelgeving.		
1762	De indiener vraagt zich af of de plannen negatieve effecten hebben op bodem- en (grond)waterkwaliteit in een kwetsbaar gebied, en verzoekt om nader onderzoek met speciale aandacht voor het waterwingebied van Vitens.	De activiteiten van Defensie leiden niet tot verontreinigingen van de bodem en grondwater. De potentiële ecologische effecten zijn een groot aandachtspunt voor deze behoefte. Defensie kan deze behoefte alleen uitvoeren, indien uit onderzoek is gebleken dat dit niet leidt tot een verslechtering van de staat van instandhouding, conform Europese en nationale wetgeving. In een vervolgprocedure en de operaties van Defensie is hier blijvende aandacht voor.	Bodem	Uitbreiden Artillerie Schietkamp (ASK) (brede strook, Wezeperberg en Z-zijde)
1763	De indiener betoogt dat de (strategische) onderbouwing (voor inzet van artillerie) ontbreekt, dat alternatieven in NAVO-verband en buiten Nederland onvoldoende zijn onderzocht en/of dat proportionaliteit en subsidiariteit (in strijd met de Habitatrichtlijn) niet zijn aangetoond.	Een groot deel van de gereedstelling van de artillerie vindt plaats door in het buitenland te oefenen (vooral in Duitsland). Dit heeft voornamelijk te maken met de geluidsoverlast die het schieten van de artillerie veroorzaakt. Maar ook in het buitenland worden er, i.v.m. de geluidshinder, steeds meer beperkingen opgelegd aan oefenende eenheden, waardoor er minder geschoten kan worden. Naast Live Fire Exercises (oefeningen met scherpe munitie) wordt er door de artillerie veel gebruik gemaakt van de simulatoren. Enkele jaren geleden is gebleken dat Defensie niet altijd naar het buitenland kan om te trainen. Daarom blijft het noodzakelijk om de vuursteunketen te kunnen trainen in Nederland, zowel door gebruik van simulatoren als door Live Fire Exercises op het Artillerie Schietkamp (ASK).	Defensie specifiek	Uitbreiden Artillerie Schietkamp (ASK) (brede strook, Wezeperberg en Z-zijde)
1764	De indiener vraagt zich af of volledige toevoeging van Locatie D aan het ASK nodig is, nu feitelijke activiteiten ontbreken en een lichter alternatief mogelijk is (vaste borden, uitsluitend kleine plekken voor 1–2 uitkijktorens), en wijst op effecten op Natura 2000 en het leefgebied van grote hoefdieren.	Defensie heeft de voorgestelde variant beoordeeld. Deze variant biedt onvoldoende mogelijkheden om de noodzakelijke activiteiten veilig uit te voeren. Om operationele doelen en veiligheid te waarborgen, is het nodig om Locatie D volledig aan het ASK-terrein te koppelen. Dit is een bewuste keuze die past bij de militaire eisen en het planMER-onderzoek. Dit betekent niet dat het gebied met een hekwerk zal worden gescheiden van de overige	Defensie specifiek	Uitbreiden Artillerie Schietkamp (ASK) (brede strook, Wezeperberg en Z-zijde)

		natuur waardoor grote hoefdieren kunnen blijven migreren over deze terreinen.		
1765	De indiener maakt zich zorgen over de kwaliteit van onderzoeken waaronder de MER: alternatievenafweging, cumulatieve effecten (incl. pieknniveaus) en onafhankelijke ecologische onderzoeken ontbreken of zijn onvoldoende uitgewerkt.	Het uitgevoerde onderzoek is een planMER. Dit onderzoek is gericht op het onderzoeken van de globale betekenis van behoeften voor de fysieke leefomgeving. Gekoppeld aan een vervolgprocedure om deze behoefte concreet mogelijk te maken, zal ook vervolgonderzoek plaatsvinden. Daar waar noodzakelijk wordt een projectMER-procedure doorlopen en indien negatieve effecten niet uitgesloten kunnen worden, wordt een Passende Beoordeling opgesteld. In deze fase zijn deze aspecten als zeer belangrijke aandachtspunten geformuleerd (score natuur: 'zeer negatief'). Voor wat betreft de haalbaarheid van andere alternatieven met minder impact op Natura 2000-gebied geldt dat de geselecteerde gebieden vanuit de huidige activiteiten op het ASK noodzakelijk op deze locaties geprojecteerd zijn. Er is geen alternatieve locaties beschikbaar voor de specifieke activiteiten die Defensie op deze locatie wenst uit te voeren.	Defensie specifiek	Uitbreiden Artillerie Schietkamp (ASK) (brede strook, Wezeperberg en Z-zijde)
1766	De indiener geeft aan dat onduidelijkheid bestaat over aard, frequentie, duur en tijdvakken van oefeningen, waardoor rechtsonzekerheid ontstaat en een volledige beoordeling van effecten onmogelijk is.	Defensie streeft naar een verbetering van de informatievoorziening aan de omgeving. Defensie werkt aan een transparante en toegankelijke communicatie over het gebruik van oefenterreinen, zodat omwonenden en betrokken partijen tijdig geïnformeerd zijn. Dit draagt bij aan het vergroten van de voorspelbaarheid en het beperken van onzekerheid.	Defensie specifiek	Uitbreiden Artillerie Schietkamp (ASK) (brede strook, Wezeperberg en Z-zijde)
1767	De indiener verzoekt beperkingen op helikopterlandingen, droneroutes en laagvliegen (GLV VII), en pleit voor no-flyzones boven kernen.	Het planMER onderzoek heeft de impact inzichtelijk en helder gemaakt. Op basis daarvan en door zorgvuldige afwegingen waaronder de impact op de leefomgeving, is het uiteindelijke voorkeursbesluit gemaakt. Er wordt reeds zoveel als mogelijk rekening gehouden met de omgeving met inachtneming van de regels in de Regeling minimum VFR-vlieghoogten en VFR-vluchten buiten de daglichtperiode voor militaire vliegtuigen en helikopters.	Defensie specifiek	Uitbreiden Artillerie Schietkamp (ASK) (brede strook, Wezeperberg en Z-zijde)

		Boven kernen wordt door Defensie niet laag gevlogen. Wel verplaatsen helikopters zich vrij door Nederland op 45 meter hoogte.		
1768	De indiener geeft aan dat gebied C militair-operationeel ongunstig is (o.a. opstomen/schieten niet mogelijk, twee wegen oversteken) en vrees voor onacceptabele bereikbaarheidseffecten zoals sluiting van de Zuidweg.	De aanwezigheid van openbare wegen is een aandachtspunt voor oefeningen binnen deze locatie. Defensie heeft in de huidige situatie ook mogelijkheden om incidenteel de weg af te sluiten. Van deze mogelijkheden dient gebruik gemaakt te worden om deze behoefte uit te voeren.	Defensie specifiek	Uitbreiden Artillerie Schietkamp (ASK) (brede strook, Wezeperberg en Z-zijde)
1769	De indiener stelt voor om structurele participatie te organiseren via een COVM en naleving van het Aarhus-verdrag te borgen, zodat toegang tot informatie en inspraak worden verbeterd.	Defensie begrijpt dat duidelijke informatie en participatie belangrijk zijn voor omwonenden en betrokken partijen. Het verzoek tot structurele participatie en transparante informatievoorziening past bij de manier waarop Defensie met de omgeving wil samenwerken. In de vervolgfase wordt gekeken naar hoe participatie praktisch en effectief kan worden ingericht waarbij het verschil met het COVM zal zijn dat er geen wettelijke grondslag voor is maar in de geest wel gehandeld kan worden.	Defensie specifiek	Uitbreiden Artillerie Schietkamp (ASK) (brede strook, Wezeperberg en Z-zijde)
1770	De indiener maakt zich zorgen over geluid- en trilling effecten, verzoekt beperking van (avond- en nacht)schiettijden, verwijst naar WHO-adieswaarden en vraagt aandacht voor piekniveaus en gezondheid/slaap.	Defensie begrijpt de zorgen. Het planMER-onderzoek heeft de impact inzichtelijk en helder gemaakt. Op basis daarvan en door zorgvuldige afwegingen waaronder de impact op de leefomgeving, is het uiteindelijke voorkeursbesluit gemaakt. Het NPRD ging niet over meer schieten op het ASK. Het ASK is het enige oefen- en schietterrein in Nederland waar met pantserhouwitsers (PzH) en mortieren kan worden geschoten. Het opleiden van waarnemers en stuksbedieningen gebeurt voor 50% in simulatoren; het overige deel van de opleiding vindt plaats op het ASK en op oefen- en schietterreinen in het buitenland. Het met PzH en mortieren schieten op het ASK gebeurt in de dag- en avondperiode; het ’s nachts schieten is niet toegestaan. Afhankelijk van de periode in het jaar is de avondperiode 1900-2200 uur of 1900-2300 uur. De dagperiode van 0700-1900 uur. Het schieten met PzH en mortieren met	Defensie specifiek	Uitbreiden Artillerie Schietkamp (ASK) (brede strook, Wezeperberg en Z-zijde)

		"echte" (scherpe) munitie is en blijft noodzakelijk om eenheden operationeel inzetbaar te maken en te houden.		
1771	De indiener stelt voor om waar mogelijk oefenmunitie in te zetten om geluidoverlast en natuurverstoring substantieel te reduceren en kosten te beperken.	Op het ASK wordt er al veel gebruik gemaakt van simulatoren waarmee waarnemers en stuksbedieningen pantserhouwitsers (PzH) en mortieren worden opgeleid en getraind. Buiten dat wordt er al meer dan 30 jaar gebruik gemaakt van OefenSpring Brisant Granaten (OSBG) 155mm. Hierin zit ongeveer 16x minder springstof dan in de High Explosive (HE) 155m granaten. Het ASK is al sinds 1877 in gebruik door defensie en kent mede hierdoor een uniek karakter voor flora en fauna (Vroege Vogels BNN/VARA 19 okt 2025).	Defensie specifiek	Uitbreiden Artillerie Schietkamp (ASK) (brede strook, Wezeperberg en Z-zijde)
1772	De indiener vraagt om strikte naleving van vergunningplichten (ILT) incl. transparante toelichting, externe veiligheid bij munitieopslag, inclusief vaste veiligheidscontouren zonder woningen.	Defensie dient zich net als iedereen te houden aan gestelde regels in vergunningen; dit geldt ook voor het ASK. Defensie heeft ASK met alle geboden faciliteiten nodig om alle eenheden operationeel te maken en te houden. Dit geldt ook voor de munitieopslag. Rondom de opslag zijn externe veiligheidscontouren vastgelegd die restricties opleveren in de omgeving. Deze contouren wijzigen niet en zijn opgenomen in de daarvoor bestemde documenten zodat de gemeente deze ook kan bekijken indien men een vergunningsaanvraag krijgt.	Defensie specifiek	Uitbreiden Artillerie Schietkamp (ASK) (brede strook, Wezeperberg en Z-zijde)
1773	De indiener vraagt om een transparant monitoringsregime en een continu geluidmeetnet rond het ASK, inclusief rapportage over gebruiksfrequentie en naleving.	Defensie snapt de zorgen die er zijn over geluid van het ASK. Defensie houdt zich aan de contouren zoals die zijn vastgesteld en daar wordt op toegezien vanuit IL&T. Defensie is niet voornemens om een geluidsmeetnet in te richten rondom het ASK.	Defensie specifiek	Uitbreiden Artillerie Schietkamp (ASK) (brede strook, Wezeperberg en Z-zijde)
1774	De indiener wijst op risico's voor drinkwaterwinning en grondwaterkwaliteit door activiteiten nabij het waterwingebied Epe.	De activiteiten van Defensie leiden niet tot verontreinigingen van de bodem en grondwater. De potentiële ecologische effecten zijn een groot aandachtspunt voor deze behoefte. Defensie kan deze behoefte alleen uitvoeren, indien uit onderzoek is gebleken dat dit niet leidt tot een verslechtering van de staat van instandhouding, conform Europese en nationale wetge-	Defensie specifiek	Uitbreiden Artillerie Schietkamp (ASK) (brede strook, Wezeperberg en Z-zijde)

		ving. In een vervolgprocedure en de operaties van Defensie is hier blijvende aandacht voor.		
1775	De indiener stelt dat uitbreiding op locatie D niet nodig is omdat er weinig activiteiten gepland staan.	Defensie begrijpt de zorg van de indiener over de noodzaak van uitbreiding op locatie D, gezien de beperkte geplande activiteiten in dit gebied. De keuze voor locatie D is onderdeel van een bredere afweging waarbij gekeken wordt naar de lange termijn behoeften van de Krijgsmacht, de beschikbare ruimte voor toekomstige trainingsmogelijkheden en de strategische ligging van het terrein. Hoewel de activiteiten op locatie D inderdaad minder intensief zullen zijn, biedt deze locatie waardevolle ruimte die op termijn noodzakelijk kan blijken voor verdere uitbreidingen of operationele flexibiliteit omdat deze ruimte nu niet gebruikt kan worden. Defensie waardeert de zorgvuldige overweging van de indiener en zal de afwegingen rondom locatie D verder meenemen in de vervolgfase van de planuitwerking, waarbij gekeken wordt naar de precieze invulling en het gebruik van deze locatie in verhouding tot de overige uitbreidingsbehoeften.	Defensie specifiek	Uitbreiden Artillerie Schietkamp (ASK) (brede strook, Wezeperberg en Z-zijde)
1776	Indiener wil graag met Defensie in gesprek over mogelijkheden samenwerking / uitbreiding huurovereenkomst Stichting Het Geldersch Landschap (natuurterreinen De Dellen en Scherpenberg).	Defensie waardeert het initiatief tot samenwerking rond natuurgebieden De Dellen en Scherpenberg. In de vervolgfase kan met Stichting Het Geldersch Landschap en medeoverheden worden bekeken of uitbreiding van de huurovereenkomst mogelijk en wenselijk is.	Defensie specifiek	Uitbreiden Artillerie Schietkamp (ASK) (brede strook, Wezeperberg en Z-zijde)
1777	Indiener geeft aan zich ernstig zorgen te maken over de manier waarop de uitbreidingsplannen nu worden vormgegeven, en over de gevolgen hiervan voor leefbaarheid, gezondheid, natuur en rechtszekerheid van omwonenden.	Defensie begrijpt de zorgen over leefbaarheid, gezondheid, natuur en rechtszekerheid. De zienswijzen van indieners worden zorgvuldig meegenomen. In nauw overleg met medeoverheden wordt gewerkt aan een transparante en zorgvuldige vervolgfase, met aandacht voor participatie en lokale impact.	Defensie specifiek	Uitbreiden Artillerie Schietkamp (ASK) (brede strook, Wezeperberg en Z-zijde)
1778	De indiener vindt dat zowel de directe als de indirecte effecten van de 3 gebiedsuitbreidingen voor het ASK zijn niet goed in beeld zijn gebracht.	Het uitgevoerde onderzoek is een planMER. Dit onderzoek is gericht op het onderzoeken van de globale betekenis van behoeften voor de fysieke leefomgeving. Gekoppeld aan een vervolgprocedure om	Defensie specifiek	Uitbreiden Artillerie Schietkamp (ASK) (brede strook, Wezeperberg en Z-zijde)

		deze behoefte concreet mogelijk te maken, zal ook vervolgonderzoek plaatsvinden.		
1779	De indiener is, om meerdere redenen, tegen uitbreiding van het Artillerie Schietkamp (ASK) of maakt zich zorgen om de cumulatie van activiteiten op gebied van o.a. toename schieten, helikopterlandingsplaatsen, mobiele 120 mm mortieren, drones, graafwerkzaamheden, water en raccordement 'T Harde.	Defensie begrijpt de zorgen over uitbreiding van het Artillerie Schietkamp en de mogelijke cumulatie van activiteiten, zoals extra schietoefeningen, helikopterlandingsplaatsen, mobiele mortieren, drones en graafwerkzaamheden. Het NPRD richt zich uitsluitend op de behoeften die daarin zijn benoemd. Het planMER-onderzoek heeft zich daarop geconcentreerd. Bij deze onderzoeken is ook gekeken naar cumulatieve effecten. In een vervolgfase worden deze effecten verder uitgewerkt. Daarbij worden mogelijke maatregelen onderzocht om eventuele negatieve gevolgen voor de omgeving te beperken.	Defensie specifiek	Uitbreiden Artillerie Schietkamp (ASK) (brede strook, Wezeperberg en Z-zijde)
1780	Indiener stelt dat de huidige permanente borden over afsluitingen onduidelijk zijn voor bezoekers en gasten van recreatie verblijven en vraagt om maatwerk in de wegbewijzering, bijvoorbeeld door borden alleen tijdens daadwerkelijke afsluitingen te plaatsen en daarna weer te verwijderen.	Defensie streeft naar duidelijke en begrijpelijke communicatie over de toegankelijkheid van terreinen. Daarbij wordt gekeken naar mogelijkheden voor maatwerk in de bebording, bijvoorbeeld door het plaatsen van tijdelijke borden tijdens daadwerkelijke afsluitingen en het verwijderen ervan zodra het terrein weer toegankelijk is. Deze suggestie wordt meegenomen in het overleg met terreinbeheerders en lokale partijen. Het doel is om de informatievoorziening te verbeteren, zonder afbreuk te doen aan veiligheid en regelgeving.	Defensie specifiek	Uitbreiden Artillerie Schietkamp (ASK) (brede strook, Wezeperberg en Z-zijde)
1781	De indiener vraagt om duidelijkheid over de actuele status van het bestemmingsplan voor het terrein van de voormalige camping Vafamil in Ermelo. In 2009 is een voorstel gedaan voor een hindernisbaan voor militair gebruik, dat later is ingetrokken vanwege strijdigheid met de bestemming 'Bos'. De indiener wil weten in hoeverre dit besluit nog van kracht is en of het terrein nog steeds is uitgesloten van militair medegebruik.	Deze vraag ligt buiten het NPRD. Op dit moment is het inderdaad zo dat een nieuwe hindernisbaan is gepland op het voormalig Vafamil-terrein (camping), aan de oostkant van het bestaande sportgebied. Om dit mogelijk te maken zal echter (eerst) het bestemmingsplan buitengebied Ermelo, dat reeds voorziet in de realisatie van een nieuwe hindernisbaan op deze locatie, (volledig) goedgekeurd moeten worden. Vanwege bezwaar van omwonenden heeft de Raad van State (RvS) echter onlangs het bestemmingsplan slechts gedeeltelijk goedgekeurd en zal	Defensie specifiek	Uitbreiden Artillerie Schietkamp (ASK) (brede strook, Wezeperberg en Z-zijde)

		voor het daadwerkelijk realiseren van een nieuwe hindernisbaan op deze locatie, eerst een zogeheten "reparatieplan" buitengebied moeten worden opgesteld.		
1782	De indiener vindt dat locatie C leidt tot het sluiten van de Zuidweg. Dit is onaanvaardbaar. ook is de noodzaak voor locatie C onvoldoende aangetoond.	Defensie waardeert het dat zorgen over de bereikbaarheid en het gebruik van de Zuidweg zijn gedeeld. Defensie begrijpt dat het afsluiten van deze weg als ingrijpend wordt ervaren. Locatie C is gekozen vanwege de strategische ligging en de functionele aansluiting op het bestaande oefenterrein. Het terrein is nodig om militaire oefeningen veilig en effectief te kunnen uitvoeren. De noodzaak voor deze uitbreiding is onderbouwd in het planMER-onderzoek en sluit aan bij de toekomstige behoefte van de Krijgsmacht. Het is niet zo dat de Zuidweg structureel wordt afgesloten. Beperkingen in het gebruik van de weg zijn tijdelijk en afhankelijk van het type oefening. Dit is vergelijkbaar met de huidige situatie, waarin gebruiksbeperkingen via vergunningen worden geregeld. Het terrein in eigen beheer nemen biedt Defensie de mogelijkheid om de veiligheid van militairen, medewerkers en omwonenden beter te waarborgen. De zorgen over bereikbaarheid en veiligheid worden meegenomen in de verdere uitwerking van het definitief NPRD. Daarbij wordt ook gekeken naar passende maatregelen om hinder te beperken.	Defensie specifiek	Uitbreiden Artillerie Schietkamp (ASK) (brede strook, Wezeperberg en Z-zijde)
1783	Er is onvoldoende onderzoek gedaan naar locatie C. Het is een Natura 2000-gebied, er liggen oude grafheuvels en het gebied is van belang voor recreatie.	De genoemde aandachtspunten komen ook naar voren uit het planMER. In de vervolgprocedure wordt het uiteindelijke gebruik afgestemd op deze waarden. Natura 2000 geldt daarvoor als één van de meest nadrukkelijke aandachtspunten.	Defensie specifiek	Uitbreiden Artillerie Schietkamp (ASK) (brede strook, Wezeperberg en Z-zijde)
1784	De indiener stelt dat de noodzaak voor uitbreiding van het ASK strategisch en militair onvoldoende is onderbouwd en daarmee de proportionaliteit en subsidiariteit biet zijn aangetoond	Defensie werkt aan het versterken van artilleriecapaciteit omdat dit belangrijk blijft voor moderne oorlogsvoering. Artillerie-eenheden leveren precisievuur en ondersteunen grondtroepen. Deze capaciteit is noodzakelijk om bondgenootschappelijke verplichtingen na te komen en	Defensie specifiek	Uitbreiden Artillerie Schietkamp (ASK) (brede strook, Wezeperberg en Z-zijde)

		om Nederland en NAVO-partners te beschermen. De proportionaliteit is beoordeeld in het planMER-onderzoek. Daarbij is gekeken naar de effecten en alternatieven. Er is voor uitbreiding van het ASK gekozen omdat het bestaande terrein en de bestaande vergunning onvoldoende ruimte bieden voor training en veiligheid. Subsidiariteit is meegenomen in de afweging: er is onderzocht of andere oplossingen mogelijk zijn, zoals intensiever gebruik van huidige faciliteiten. Deze bleken niet toereikend.		
1785	De indiener maakt zich zorgen over de impact van de uitbreiding van het ASK op de maatschappelijke functie en economische basis van Landgoed Welna.	Bij de uitwerking van de uitbreidingsplannen van ASK zal in een integraal gebiedsproces in samenwerking met lokale stakeholders uitgewerkt worden hoe de impact op functies in de omgeving zo laag mogelijk kan zijn en welke mitigerende maatregelen eventueel passend zijn. Daarna is Defensie met Welna in gesprek over de gronden waar zij eigenaar van zijn en hoopt Defensie deze gesprekken met goed gevolg voor beide partijen te kunnen afronden.	Economie en sociaal	Uitbreiden Artillerie Schietkamp (ASK) (brede strook, Wezeperberg en Z-zijde)
1786	De indiener maakt zich zorgen over (onvoldoende onderzoek is gedaan naar) economische schade en waardevermindering van eigendommen door de uitbreiding van het ASK en vraagt om (redelijke en billijke) compensatie en duidelijke regelingen.	Indien er sprake is van ruimtelijke besluitvorming (schadeveroorzakend besluit) die door Defensie op rechtmatige wijze wordt veroorzaakt, en de schade gaat boven het normale maatschappelijke risico of het normale bedrijfsrisico, dan kunt u een beroep doen op nadeelcompensatie. Nadeelcompensatie is geregeld in titel 4.5 van de Algemene wet bestuursrecht en afdeling 15.1 van de Omgevingswet. Waar mogelijk zal Defensie rekening houden met de omstandigheden van het geval en vanuit haar verantwoordelijkheid ondersteunen waar mogelijk indien er sprake is van nadeelcompensatie. Defensie is wel gebonden aan de geldende wet- en regelgeving, en zal zich daaraan moeten houden. Daarnaast volgt uit artikel 15.2 Omgevingswet dat immateriele schade niet voor vergoeding in aanmerking komt. Dit geldt ook voor de zoge-	Economie en sociaal	Uitbreiden Artillerie Schietkamp (ASK) (brede strook, Wezeperberg en Z-zijde)

		noemde schaduwschade, namelijk eventuele schade die is ontstaan in aanloop naar het nemen van een besluit in de zin van artikel 15.1 Omgevingswet. Defensie houdt zich hierbij aan de wettelijke bepalingen ten aanzien van nadeelcompensatie, om willekeur te voorkomen. Daarbij hecht Defensie aan zorgvuldigheid, transparantie en heldere communicatie.		
1787	De indiener geeft aan dat onteigening niet noodzakelijk is, of dat er geen juridische titel voor is, en stelt alternatieven voor zoals gebruiksrechten en uitbreiding van bestaande huurovereenkomsten.	Defensie ziet geen noodzaak om over te gaan tot onteigening als er werkbare alternatieven zijn. De suggestie van de indiener om gebruiksrechten of uitbreiding van bestaande huurovereenkomsten te benutten, sluit aan bij een praktische aanpak. Defensie staat open voor deze mogelijkheid. Samen met betrokken partijen wordt dit verder verkend na vaststelling van het NPRD.	Economie en sociaal	Uitbreiden Artillerie Schietkamp (ASK) (brede strook, Wezeperberg en Z-zijde)
1788	De indiener vraagt nadrukkelijk om erkenning van de belangen van De Ossenstal, en constateert dat ondanks communicatie over overleg met 'de regio', er geen gesprek heeft plaatsgevonden over de impact op haar bedrijfsvoering, continuïteit en betrokkenen, terwijl dit gezien haar ligging en functie wel had gemoeten.	Defensie neemt de zorgen van De Ossenstal serieus. Het belang van locatiespecifieke impact op bedrijfsvoering en continuïteit wordt erkend. In de vervolgfase wordt gestreefd naar een meer locatiegerichte participatie en afstemming van de impact van de concrete realisatie van deze behoefte met direct betrokkenen.	Economie en sociaal	Uitbreiden Artillerie Schietkamp (ASK) (brede strook, Wezeperberg en Z-zijde)
1789	De indiener maakt zich zorgen over onderschatting van de geluids- en hinderbelasting, de uitstoot van fijnstof en stikstof, de lange termijn effecten van laagfrequent geluid, door (nachtelijke) helikoptervluchten—met concentratie rond Wezeperberg—en verzoekt heldere aanvliegroutes, realistische brondata en het beperken van aantallen en tijden.	Defensie begrijpt de zorgen over geluidsbelasting, fijnstof- en stikstofuitstoot, en de mogelijke gezondheidseffecten van laagfrequent geluid door (nachtelijke) helikoptervluchten, met name rond de Wezeperberg. Deze aspecten zijn meegenomen in het planMER-onderzoek, inclusief de beoordeling van langetermijneffecten. Bij de verdere uitwerking van het NPRD wordt gestreefd naar het beperken van overlast en het hanteren van realistische brondata. Daarbij wordt ook gekeken naar hinderbeperkende maatregelen en afstemming met de omgeving.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiden Artillerie Schietkamp (ASK) (brede strook, Wezeperberg en Z-zijde)
1790	De indiener geeft aan dat uitbreidingen stiltegebieden aantasten, waardoor rust, natuurbeleving en beleidsdoelen (provinciaal stiltebeleid) in het geding komen, en vraagt een	Defensie waardeert het dat aandacht wordt gevraagd voor de impact die defensieactiviteiten kunnen hebben op stiltegebieden. Waar mogelijk wordt rekening gehouden met provinciaal beleid en	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiden Artillerie Schietkamp (ASK) (brede strook, Wezeperberg en Z-zijde)

	effecttoets, bescherming en continue metingen.	wordt afstemming gezocht om de impact op deze gebieden te minimaliseren. Defensie is niet voornemens om continu te meten.		
1791	De indiener stelt dat uitbreiding bij locatie B en D onaanvaardbaar is wegens extra geluidslast bij al overbelaste woning(en) en vraagt behoud van het fietspad vanwege bereikbaarheid en recreatie.	Geluid is een belangrijk onderdeel van deze behoefte. Uit het planMER blijkt dat in de nabijheid van (<100 meter) gebied B meerdere panden met een woonfunctie aanwezig zijn. Dit kan ertoe leiden dat manoeuvrerende voertuigen hoorbaar zijn. Maatgevend voor de geluidhinder zijn echter de schietoefeningen van Defensie. Die veranderen niet door deze behoefte. De inschatting is dat er geen sprake zal zijn van een aanzienlijke verslechtering door deze behoefte. In gebied D strekt de behoefte slechts tot het afsluiten van het gebied. Hier zijn geen aanvullende activiteiten voorzien ten opzichte van de huidige situatie: de geluidsproductie verandert dus niet als gevolg van het gebruiken van dit gebied. De effecten op recreatieve voorzieningen zijn in het planMER beschreven. Recreatie zal in gebieden B en C in de toekomst niet altijd mogelijk zijn. Defensie betreft deze belangen bij het maken van keuzes in een vervolgprocedure.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiden Artillerie Schietkamp (ASK) (brede strook, Wezeperberg en Z-zijde)
1792	De indiener vraagt zich af of uitbreiding van locatie D wel nodig is als slechts 1–2 uitkijktorens zijn voorzien, wijst op Natura 2000-regels en verzoekt om betere motivering en effectonderzoek.	Defensie waardeert het dat u de zorgen deelt over de uitbreiding van het Natura 2000-gebied bij locatie D van het Artillerie Schietkamp (ASK). Uw betrokkenheid bij het gebied en de aandacht voor het huidige beheer worden serieus genomen. De huidige maatregelen, zoals de incidentele afsluiting, dragen bij aan een goede afstemming tussen gebruik en bescherming. Toch is het voor Defensie wenselijk om het betreffende terrein structureel onderdeel te maken van het ASK. Dit betekent niet dat het gebied voortaan altijd afgesloten zal zijn voor bezoekers. Wel biedt het opnemen van het terrein in het ASK meer duidelijkheid en verantwoordelijkheid in het beheer. Het in eigen beheer hebben van dit gebied draagt	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiden Artillerie Schietkamp (ASK) (brede strook, Wezeperberg en Z-zijde)

		bij aan de veiligheid van medewerkers, oefenende militairen en bezoekers. Daarnaast maakt het mogelijk om toekomstige voorzieningen, zoals uitkijktorens, zorgvuldig te plannen en af te stemmen op de omgeving. Daarbij worden de milieueffecten onderzocht volgens de geldende procedures, zoals het plan-MER-onderzoek. Er is op dit moment geen sprake van een grote toename van activiteiten in het gebied. Mocht dit in de toekomst wel aan de orde zijn, dan worden de effecten op natuur en milieu zorgvuldig onderzocht en meegewogen in besluitvorming.		
1793	De indiener maakt zich algemene zorgen over de toename van hinder en afname van veiligheid als gevolg van meer militaire activiteiten	Defensie begrijpt de zorgen over toenemende hinder en afnemende veiligheid als gevolg van intensiever militair gebruik van terreinen. Veiligheid staat centraal bij alle activiteiten, zowel voor het eigen personeel als voor de omgeving. De risico's worden beoordeeld en waar nodig worden aanvullende maatregelen getroffen.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiden Artillerie Schietkamp (ASK) (brede strook, Wezeperberg en Z-zijde)
1794	De indiener vindt dat de MER onvolledig de effecten, cumulatie en/of piekbelasting van effecten behandelt.	In het planMER is aangeven dat rondom de Veluwe in grotere mate cumulatie optreedt. Het berekenen hiervan is niet doelmatig, omdat de activiteiten veelal te ver uit elkaar liggen om rekenkundig effect te hebben (behoudens stikstofdepositie over grotere afstand). Verder is getracht in het planMER zo volledig mogelijk (passend bij het doel van deze studie en het detailniveau van het NPRD) informatie over de fysieke leefomgeving te geven. In vervolgstudies (bij vervolgprocedures) zal op een gedetailleerder niveau effecten in beeld gebracht (inclusief cumulatie) moeten worden.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiden Artillerie Schietkamp (ASK) (brede strook, Wezeperberg en Z-zijde)
1795	De indiener vindt dat Natura 2000 vooraf aan de realisatie moet worden gecompenseerd, niet achteraf.	Wanneer natuurcompensatie nodig is voor het uitbreiden van het ASK zal Defensie dat traject doorlopen zoals dat wettelijk is vastgelegd. Daarbij probeert Defensie deze compensatie zoveel mogelijk toe te passen op het eigen terrein. Wanneer dat niet mogelijk is, zorgt Defensie op een andere manier/plek voor	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiden Artillerie Schietkamp (ASK) (brede strook, Wezeperberg en Z-zijde)

		compensatie. Dit gebeurt in overleg met medeoverheden.		
1796	De indiener maakt zich zorgen over de veiligheid van dronegebruik op diverse aspecten.	Defensie begrijpt de zorgen over toenemende hinder en afnemende veiligheid als gevolg van intensiever militair gebruik van terreinen, waaronder het inzetten van drones. Veiligheid staat centraal bij alle activiteiten, zowel voor het eigen personeel als voor de omgeving. De risico's worden beoordeeld en waar nodig worden aanvullende maatregelen getroffen. Deze aspecten worden meegenomen in de verdere uitwerking van het NPRD.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiden Artillerie Schietkamp (ASK) (brede strook, Wezeperberg en Z-zijde)
1797	De indiener maakt zich zorgen over de vergrote kans op brandgevaar en vraagt om dit in beeld te brengen.	De indiener vraagt aandacht voor het risico op natuurbrand. Defensie herkent wat wordt aangegeven. Doordat het droger wordt, zijn de risico's op natuurbranden groter. Dit aspect is zorgvuldig meegenomen. Tegelijkertijd zal voor elk defensieterrein in afstemming met de lokale partijen een brandveiligheidsprotocol worden gemaakt.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiden Artillerie Schietkamp (ASK) (brede strook, Wezeperberg en Z-zijde)
1798	De indiener stelt dat als er munitie wordt opgeslagen er voldoen moet worden aan de veiligheidseisen(contouren).	Defensie handelt conform de geldende wet- en regelgeving, waaronder de verplichtingen die voortvloeien uit toezicht door de Inspectie Leefomgeving en Transport (IL&T). Voor activiteiten die vergunningplichtig zijn, worden de vereiste procedures gevolgd en wordt de omgeving hierover geïnformeerd. Bij de opslag van munitie gelden strikte veiligheidsvoorschriften. Veiligheidscontouren worden vastgesteld op basis van risicobeoordelingen en zijn erop gericht om de veiligheid van omwonenden te waarborgen. Daarbij wordt rekening gehouden met afstandsnormen en de ligging van woningen en andere kwetsbare functies.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiden Artillerie Schietkamp (ASK) (brede strook, Wezeperberg en Z-zijde)
1799	De indiener stelt alternatieven voor, al dan niet beargumenteerd.	Defensie begrijpt de suggestie van de indiener om alternatieve locaties te overwegen voor de uitbreiding van het ASK. De vastgestelde locaties zijn gekozen op basis van een uitgebreid proces van onderzoek en overleg, waarbij alle relevante aspecten, zoals bereikbaarheid, milieuimpact en de eisen van de Krijgsmacht, in overweging zijn genomen. Defensie zal in	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiden Artillerie Schietkamp (ASK) (brede strook, Wezeperberg en Z-zijde)

		de verdere uitwerking van de plannen blijven kijken naar mogelijkheden voor optimalisatie en het beperken van eventuele negatieve effecten op de omgeving.		
1800	De indiener maakt zich zorgen over de luchtkwaliteit en vindt onderzoek hiernaar een vereiste.	Het onderwerp luchtkwaliteit is onderdeel geweest van het planMER. In de vervolgfase zal onderzoek naar de impact van Defensie activiteiten op de luchtkwaliteit nog diepgaander worden meegenomen bij de uitwerking van de plannen.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiden Artillerie Schietkamp (ASK) (brede strook, Wezeperberg en Z-zijde)
1801	De indiener maakt zich zorgen over toename en gebiedsgroei van natuurbranden door de uitbreiding, versterkt door frequenter droge zomers en klimaatverandering, met risico's voor omgeving en natuur.	De indiener vraagt aandacht voor het risico op natuurbrand. Defensie herkent wat wordt aangegeven. Doordat het droger wordt, zijn de risico's op natuurbranden groter. Dit aspect is zorgvuldig meegenomen. Tegelijkertijd zal voor elk defensieterrein in afstemming met de lokale partijen een brandveiligheidsprotocol worden gemaakt.	Klimaatadaptatie	Uitbreiden Artillerie Schietkamp (ASK) (brede strook, Wezeperberg en Z-zijde)
1802	De indiener geeft aan dat de effecten op (externe) brandveiligheid onvoldoende zijn onderzocht of beschreven en vraagt om concrete preventie- en mitigatiemaatregelen alvorens besluiten te nemen.	Defensie erkent de zorg over externe brandveiligheid. De effecten worden in de vervolgfase nader onderzocht. Daarbij worden concrete preventieve en mitigerende maatregelen uitgewerkt en afgestemd met betrokken veiligheidsorganisaties.	Klimaatadaptatie	Uitbreiden Artillerie Schietkamp (ASK) (brede strook, Wezeperberg en Z-zijde)
1803	De indiener wijst op brandgevoeligheid door dood hout en naaldhout en stelt dat aaneengesloten bosgebieden de verspreiding en omvang van bosbranden vergroten (met verwijzing naar incidenten).	Defensie erkent de zorg over brandgevoeligheid van aaneengesloten bosgebieden. Dit aspect is zorgvuldig meegenomen. Tegelijkertijd zal voor elk defensieterrein in afstemming met de lokale partijen een brandveiligheidsprotocol worden gemaakt. Bij de verdere uitwerking van deze behoefte wordt ook rekening gehouden met risico's op bosbrand in dit gebied. In overleg met betrokken partijen worden preventieve maatregelen en gebiedsspecifieke analyses meegenomen in de vervolgfase.	Klimaatadaptatie	Uitbreiden Artillerie Schietkamp (ASK) (brede strook, Wezeperberg en Z-zijde)
1804	De indiener maakt zich zorgen over de veiligheid van bewoners en recreanten nabij het terrein omdat het risicogebied toeneemt bij uitbreiding.	Defensie begrijpt de zorgen over veiligheid van bewoners en recreanten bij uitbreiding van het terrein. Defensie kijkt bij de inpassing van het terrein naar een inrichting die zoveel als mogelijk rekening houdt met de belangen van omwonenden en recreanten.	Klimaatadaptatie	Uitbreiden Artillerie Schietkamp (ASK) (brede strook, Wezeperberg en Z-zijde)
1805	De indiener verwijst naar een recente grote heidebrand (ca. 90 ha) met opschaling naar	Defensie erkent de zorg over brandrisico's. Incidenten van deze omvang onderstrepen	Klimaatadaptatie	Uitbreiden Artillerie Schietkamp (ASK) (brede

	hoogste alarmniveau en inzet van >10 brandweereenheden als illustratie van de kwetsbaarheid en beheersingsproblemen.	de kwetsbaarheid van natuurgebieden en het belang van goede beheersing en zo veel mogelijk het voorkomen ervan. Dit aspect is zorgvuldig meegenomen. Tegelijkertijd zal voor elk defensieterrein in afstemming met de lokale partijen een brandveiligheidsprotocol worden gemaakt. In de vervolgfase wordt aandacht besteed aan risicoanalyse, preventieve maatregelen en afstemming met veiligheidsdiensten.		strook, Wezeperberg en Z-zijde)
1806	De indiener stelt voor om de uitbreiding te schrappen, omdat herhaalde incidenten, extra ontstekingsbronnen en zwaardere belasting van hulpdiensten de risico's voor omwonenden en natuur onacceptabel maken.	De oproep om uitbreiding te schrappen in verband met brandrisico komt helder over. Vanwege de verslechterde veiligheidssituatie in de wereld en het nationale belang van versterking van de Krijgsmacht, is deze uitbreiding echter wel nodig. Daarbij is in het uitgevoerde onderzoek ook gekeken naar de impact op de omgeving. Daaruit is gebleken dat er zeker impact is, maar dat die niet onacceptabel of niet te mitigeren is. In de vervolgfase worden de risico's verder onderzocht en waar nodig worden mitigerende maatregelen getroffen, in overleg met betrokken partijen.	Klimaatadaptatie	Uitbreiden Artillerie Schietkamp (ASK) (brede strook, Wezeperberg en Z-zijde)
1807	De indiener maakt zich zorgen over (onvoldoende onderzoek) in relatie tot mogelijk verlies van recreatieve waarde en beleving (grafheuvels/landschapselementen als onderdeel van recreatieve routes) door fysieke aantasting en afsluitingen en daarnaast aantasting van cultuurhistorische waarden en unieke en private landgoederen.	Defensie is zich bewust van archeologische verwachtingen op de Veluwe. Bij eventuele activiteiten die vragen om het roeren van de bodem zal rekening gehouden worden met de aanwezigheid van deze waarden, en waar nodig voldaan worden aan de onderzoeksplicht die geldt voor activiteiten die de bodem roeren. Een negatief effect van de behoefte is dat de mogelijkheden voor recreatie in delen van het gebied kleiner worden. Deze effecten zijn geduid in paragraaf 18.3.5 van deelrapport A.XIV. Het planMER onderschrijft de conclusie dat recreatie bemoeilijkt wordt als gevolg van deze behoefte.	Landschap en erfgoed	Uitbreiden Artillerie Schietkamp (ASK) (brede strook, Wezeperberg en Z-zijde)
1808	De indiener maakt zich zorgen over afsluiting van de (Nieuwe) Zuidweg door plannen op locatie C, met gevolgen voor bereikbaarheid, recreatief gebruik en lokale routes.	Defensie waardeert het dat zorgen over de bereikbaarheid en het gebruik van de Zuidweg zijn gedeeld. De Krijgsmacht begrijpt dat het afsluiten van deze weg als ingrijpend wordt ervaren. Locatie C is gekozen vanwege de	Mobiliteit	Uitbreiden Artillerie Schietkamp (ASK) (brede strook, Wezeperberg en Z-zijde)

		strategische ligging en de functionele aansluiting op het bestaande oefenterrein. Het terrein is nodig om militaire oefeningen veilig en effectief te kunnen uitvoeren. De noodzaak voor deze uitbreiding is onderbouwd in het planMER-onderzoek en sluit aan bij de toekomstige behoefte van de Krijgsmacht. Het is niet zo dat de Zuidweg structureel wordt afgesloten. Beperkingen in het gebruik van de weg zijn tijdelijk en afhankelijk van het type oefening. Dit is vergelijkbaar met de huidige situatie, waarin gebruiksbeperkingen via vergunningen worden geregeld. Het terrein in eigen beheer nemen biedt Defensie de mogelijkheid om de veiligheid van militairen, medewerkers en omwonenden beter te waarborgen. De zorgen over bereikbaarheid en veiligheid worden meegenomen in de verdere uitwerking van het definitief NPRD. Daarbij wordt ook gekeken naar passende maatregelen om hinder te beperken.		
1809	De indiener vraagt zich af of de noodzaak van de uitbreiding voldoende is aangetoond en waarom locatie C nodig is.	Defensie begrijpt de vraag over de noodzaak van de uitbreiding van het ASK en de specifieke keuze voor locatie C. De uitbreiding van het ASK is noodzakelijk om te voldoen aan de operationele behoeften en trainingsdoelen van de Krijgsmacht. Dit is grondig onderbouwd in het planMER en vormt een belangrijk onderdeel van het toekomstig gebruik van het terrein. De uitbreiding is bedoeld om de trainingscapaciteit te vergroten en vooral realistischer te kunnen trainen met artillerieeenheden. Door deze uitbreiding kunnen mortiereenheden vanuit een gedekte positie naar de stelling rijden, vuur uitbrengen en vervolgens weer terugkeren naar de gedekte opstelling, wat van cruciaal belang is voor de uitvoering van realistische trainingsscenario's. Wat betreft locatie C: deze locatie is belangrijk vanwege de strategische ligging en de specifieke ruimte die nodig is voor de gedekte opstelling. Hoewel andere locaties (A, B en	Mobiliteit	Uitbreiden Artillerie Schietkamp (ASK) (brede strook, Wezeperberg en Z-zijde)

		D) zijn onderzocht, biedt locatie C als enige de mogelijkheid om mortieren op de gewenste manier realistisch te trainen. De afstanden in de andere gebieden zouden te groot zijn voor de afvuurstelling, wat het behalen van de operationele trainingsdoelen zou belemmeren. Defensie waardeert de zorgvuldige aandacht van de indiener voor de onderbouwing van de keuze en de noodzaak van de uitbreiding. De argumenten voor de locatiekeuze en de uitbreiding worden verder uitgewerkt in de vervolgfasen van het proces.		
1810	De indiener stelt dat de MER en de onderbouwing van (neven)effecten ontoereikend zijn en stelt voor om aanvullend onderzoek/onderbouwing toe te voegen.	Het planMER heeft als primaire doel om per behoefte een Voorkeursalternatief te bepalen en daarnaast inzicht te geven in de integrale effecten van deze behoeften. Op basis hiervan zijn in het NPRD keuzes gemaakt. In vervolgfases worden de behoeften nader uitgewerkt en ook de effecten specifieker beschouwd.	Mobiliteit	Uitbreiden Artillerie Schietkamp (ASK) (brede strook, Wezeperberg en Z-zijde)
1811	De indiener geeft aan dat afsluiting of beperking de bereikbaarheid van omliggend landschap en recreatie schaadt (lokale schakelfunctie, recreatieve route).	De zorg over de bereikbaarheid van het omliggende landschap en recreatieve routes wordt serieus genomen. Het landschap vervult een belangrijke lokale schakelfunctie en is van waarde voor recreatie en leefbaarheid. Tijdens de verdere uitwerking van het project wordt nadrukkelijk gekeken naar een zorgvuldige inpassing in de omgeving. Bereikbaarheid en recreatie zijn daarbij belangrijke aandachtspunten. In de realisatiefase worden maatregelen onderzocht die negatieve effecten op recreatieve routes en landschappelijke verbindingen zoveel mogelijk beperken. Dit gebeurt in overleg met regionale partners en lokale overheden, zodat inzichten uit de omgeving worden meegenomen. De zorgen worden meegenomen in de verdere uitwerking.	Mobiliteit	Uitbreiden Artillerie Schietkamp (ASK) (brede strook, Wezeperberg en Z-zijde)
1812	De indiener geeft aan dat het fietspad open moet blijven vanwege dagelijkse en recreatieve fietsverbindingen.	Defensie waardeert de betrokkenheid van inwoners bij het project en erkent het belang van goede fietsverbindingen, zowel voor dagelijks gebruik als voor recreatie. De zorg over het behoud van het fietspad is begrijpelijk en	Mobiliteit	Uitbreiden Artillerie Schietkamp (ASK) (brede strook, Wezeperberg en Z-zijde)

		wordt serieus genomen. Tijdens de verdere uitwerking van het project, in de zogenoemde projectrealisatiefase, wordt nadrukkelijk gekeken naar de ruimtelijke inpassing in het gebied. Daarbij wordt ook specifiek aandacht besteed aan bestaande infrastructuur, zoals fietsverbindingen. De zorg over het fietspad wordt meegenomen in de verdere planvorming. Defensie nodigt u uit om betrokken te blijven bij het project. Uw inbreng helpt bij het maken van keuzes die recht doen aan de omgeving.		
1813	De indiener maakt zich zorgen over meer militair verkeer over wegen door kwetsbare natuur, met verhoogd risico op ongevallen en wildaanrijdingen.	Defensie begrijpt de zorgen over toename van militair verkeer over wegen door kwetsbare natuurgebieden en de daarmee gepaard gaande risico's, zoals ongevallen en wildaanrijdingen. Bij de planning van routes en inzet van voertuigen wordt gestreefd naar het beperken van impact op flora en fauna. De opmerkingen over verkeersveiligheid en ecologische kwetsbaarheid worden meegenomen in de verdere uitwerking van het NPRD. Daarbij wordt ook gekeken naar mitigerende maatregelen en afstemming met lokale partijen.	Mobiliteit	Uitbreiden Artillerie Schietkamp (ASK) (brede strook, Wezeperberg en Z-zijde)
1814	De indiener stelt dat de MER seizoenspieken (toerisme) en concrete verkeerseffecten onvoldoende behandelt en stelt voor om aanvullende verkeersstudies op te nemen.	Verkeerseffecten (op grote schaal) zijn niet te verwachten bij deze behoefte. Op lokaal niveau kan dit wel de lokale infrastructuur belasten of tijdelijk belemmeringen. Dit dient in de vervolgfase nader onderzocht te worden dit doet Defensie in goed overleg met de lokale betrokken partijen.	Mobiliteit	Uitbreiden Artillerie Schietkamp (ASK) (brede strook, Wezeperberg en Z-zijde)
1815	De indiener stelt dat de geluidsbelasting op de woning op locatie B/D niet is onderzocht.	Het klopt dat niet rekenkundig onderzocht is wat het effect van rijdende voertuigen in de gebieden B en C is. Dit heeft ermee te maken dat dit in deze fase niet mogelijk is, omdat nog niet precies duidelijk is welke activiteit met welke frequentie op welke locatie uitgevoerd wordt. Dit onderzoek vindt plaats in de fase die volgt na vaststelling van de aangewezen locaties.	Mobiliteit	Uitbreiden Artillerie Schietkamp (ASK) (brede strook, Wezeperberg en Z-zijde)
1816	De indiener geeft aan dat uitbreiding van locatie D niet nodig is als slechts 1–2 uitkijktorens beoogd zijn; plaatsing	Defensie waardeert het dat u de zorgen deelt over de uitbreiding van het Natura 2000-gebied bij locatie D van	Natuur	Uitbreiden Artillerie Schietkamp (ASK) (brede

	van vaste borden volstaat en verplaatsing van hekwerk verkleint het leefgebied van grote hoefdieren.	het Artillerie Schietkamp (ASK). Uw betrokkenheid bij het gebied en de aandacht voor het huidige beheer worden serieus genomen. De huidige maatregelen, zoals de wekelijkse afsluiting, dragen bij aan een goede afstemming tussen gebruik en bescherming. Toch is het voor Defensie wenselijk om het betreffende terrein structureel onderdeel te maken van het ASK. Dit betekent niet dat het gebied voortaan altijd afgesloten zal zijn voor bezoekers. Wel biedt het opnemen van het terrein in het ASK meer duidelijkheid en verantwoordelijkheid in het beheer. Het in eigen beheer hebben van dit gebied draagt bij aan de veiligheid van medewerkers, oefenende militairen en bezoekers. Daarnaast maakt het mogelijk om toekomstige voorzieningen, zoals uitkijktorens, zorgvuldig te plannen en af te stemmen op de omgeving. Daarbij worden de milieueffecten onderzocht volgens de geldende procedures, zoals het planMER-onderzoek. Er is op dit moment geen sprake van een toename van activiteiten in het gebied. Mocht dit in de toekomst wel aan de orde zijn, dan worden de effecten op natuur en milieu zorgvuldig onderzocht en meegewogen in besluitvorming.		strook, Wezeperberg en Z-zijde)
1817	De indiener geeft aan dat effecten per activiteit zijn bekeken, maar dat samenloop van schietoefeningen, helikopters, drones en grondmanoeuvres niet integraal is gewogen.	In planMER deel B hoofdstuk zeven is naar cumulatie gekeken op het niveau van een planMER. Dit is per provincie/groter gebied gedaan. Op een aantal plekken, zoals de Veluwe, is geconstateerd dat hier cumulatie optreedt en hier bij de verdere uitwerking rekening mee gehouden moet worden. Hier wordt in de aanvulling op het planMER nog uitvoeriger bij stil gestaan.	Natuur	Uitbreiden Artillerie Schietkamp (ASK) (brede strook, Wezeperberg en Z-zijde)
1818	De indiener maakt zich zorgen over (piek)geluid door helikopters en mortieren, effecten op stiltegebieden en gezondheid, en vindt dat met realistische vlootmix en piekniveaus rekening moet worden gehouden.	Defensie snapt de zorgen van de indiener over piekgeluid. Er wordt gevlogen met inachtneming van de regels in Regeling minimum VFR-vlieghoogten en VFR-vluchten buiten de daglichtperiode voor militaire vliegtuigen en helikopters. Dit betekent dat er	Natuur	Uitbreiden Artillerie Schietkamp (ASK) (brede strook, Wezeperberg en Z-zijde)

		voornamelijk getraind en geoefend wordt op doordeweekse dagen; ook door de mortieren. In geval van schieten en/of vliegactiviteiten buiten deze tijden wordt de omgeving hierover geïnformeerd. Piekgeluid is geen onderdeel van dit planMER.		
1819	De indiener stelt dat toename van activiteiten leidt tot extra stikstofdepositie en fijnstof, terwijl de Veluwe al overbelast is; beoordeling volgens Wnb art. 2.7 ontbreekt of is onvoldoende.	De stikstofsituatie in Nederland zorgt ervoor dat niet alle onderdelen van het NPRD (direct) uitvoerbaar zijn. Op het onderdeel stikstof zal per behoefte locatiespecifiek moeten worden onderzocht wat de oplossingsmogelijkheden zijn. Het is niet mogelijk op voorhand voor alle NPRD-behoeften exacte stikstofeffecten en eventuele mitigerende maatregelen in beeld te brengen. Dit volgt bij de realisatie van de verschillende behoeftes.	Natuur	Uitbreiden Artillerie Schietkamp (ASK) (brede strook, Wezeperberg en Z-zijde)
1820	De indiener wijst op bestaande bodemverontreiniging, risico op verdere vervuiling en hydrologische effecten (verdichting, waterhuishouding) die onvoldoende zijn onderzocht.	Defensie houdt bij het uitrollen van activiteiten rekening met de belasting van bodem en water. Defensie is zich bewust van de risico's op het gebied van bodemverontreiniging, emissies naar lucht en water, en de mogelijke negatieve effecten op het hydrologisch systeem. In de uitwerking van de locatiespecifieke plannen in het kader van het NPRD zal hier ook aandacht aan worden besteed. Uitgangspunt is dat dit soort negatieve effecten worden voorkomen, en waar dit niet mogelijk is, gekeken zal worden naar mitigerende, dan wel compenserende maatregelen. Waar de risico's nog onvoldoende zijn onderzocht, zal in het vervolgtraject aanvullend onderzoek plaatsvinden.	Natuur	Uitbreiden Artillerie Schietkamp (ASK) (brede strook, Wezeperberg en Z-zijde)
1821	De indiener wijst op aantasting van kwetsbare biotopen (zoals de leemkuil) en verstoring van beschermde soorten en vraagt om behoud en zorgvuldige inpassing.	De indiener wijst terecht op de bijzondere waarde van het gebied. Uitbreidingen van defensielocaties en -activiteiten hoeven niet per definitie een negatieve impact op de kwaliteit van de natuur te hebben. Het is de ambitie van Defensie om, zowel bij het bestaande gebruik, als bij de nieuwe ontwikkelingen, natuurwaarden te beschermen en daar waar mogelijk te versterken. Dit door o.a. rekening te houden met de	Natuur	Uitbreiden Artillerie Schietkamp (ASK) (brede strook, Wezeperberg en Z-zijde)

		kwetsbare periode van bijvoorbeeld broedvogels, door het uiteindelijke ruimtebeslag zo beperkt mogelijk houden, zoveel mogelijk locaties van habitattypen ontzien en de zone rond de uitbreiding in kwaliteit te versterken om de afname aan leefgebied voor soorten te beperken.		
1822	De indiener maakt zich zorgen over onttrekking van natuur aan publiek gebruik en extra druk op andere natuurgebieden door recreatiezonering.	Tijdens de planfase wordt er nadrukkelijk aandacht besteed aan onderwerpen als natuur en recreatie. In overleg met regionale partners en lokale overheden wordt gekeken hoe recreatiezonering zo kan worden vormgegeven dat natuur toegankelijk blijft, waar dat mogelijk en verantwoord is. Het is niet de bedoeling om de gebieden af te sluiten voor recreatie. Wel kan het voorkomen dat dit tijdelijk en plaatselijk wel nodig is.	Natuur	Uitbreiden Artillerie Schietkamp (ASK) (brede strook, Wezeperberg en Z-zijde)
1823	De indiener wijst op verplichtingen uit Habitatrichtlijn/Vogelrichtlijn, de Rendac-uitspraak van de Raad van State, en eist een volledige ADC-toets en motivering van alternatieven.	Het NPRD is een strategisch programma en bevat zelf geen planologische besluiten, maar vormt een kader voor latere besluitvorming. Voor alle activiteiten blijven bestaande regels en vergunningplichten onverkort van kracht. Wijzigingen in de activiteiten zullen pas na het doorlopen van de daarvoor geldende procedures, inclusief juridische borging en onderbouwing, kunnen plaatsvinden. Indien blijkt dat activiteiten aangemerkt kunnen worden als een project in de zin van genoemde richtlijnen, zal daar in de juridische onderbouwing vanzelfsprekend rekening mee worden gehouden. De NPRD-ruimtebehoefte schept zelf dus geen vrijstelling van bestaande regelgeving en hoeft om die reden zelf niet een volledige ADC-toets te bevatten. Aan alternatieve locaties is aandacht besteed in de onverplichte planMER.	Natuur	Uitbreiden Artillerie Schietkamp (ASK) (brede strook, Wezeperberg en Z-zijde)
1824	De indiener betwijfelt de onafhankelijkheid van onderzoeken ("slager keurt eigen vlees") en verlangt onafhankelijke ecologische toetsing met passende beoordeling.	Defensie heeft een onafhankelijk onderzoeksbureau gevraagd het planMER en Passende Beoordeling op te stellen. Daarnaast toetst ook de onafhankelijke Commissie MER het planMER en Passende Beoordeling.	Natuur	Uitbreiden Artillerie Schietkamp (ASK) (brede strook, Wezeperberg en Z-zijde)
1825	De indiener stelt dat compensatie vooraf moet plaatsvinden	Defensie begrijpt de zorgen van de indiener over de	Natuur	Uitbreiden Artillerie Schietkamp

	en dat versterking van NNN/Natura 2000 randvoorwaardelijk is.	noodzaak van compensatie vooraf en de versterking van Natuur Netwerk Nederland (NNN) en Natura 2000-gebieden als randvoorwaarde voor de uitbreiding van het ASK. Defensie hecht veel waarde aan het behoud van natuur en het voldoen aan de relevante wet- en regelgeving met betrekking tot natuur- en milieubescherming. In het kader van de uitbreiding wordt er zorgvuldig gekeken naar de impact op de natuur, inclusief de effecten op NNN- en Natura 2000-gebieden. Waar nodig zal er compensatie plaatsvinden, waarbij de omvang en vorm van de compensatie in overeenstemming zijn met de geldende richtlijnen en procedures. Wat betreft de versterking van NNN/Natura 2000: Defensie erkent het belang van het behoud en de versterking van deze natuurgebieden. In de verdere planuitwerking wordt dit aspect meegenomen, en er zullen maatregelen worden getroffen om ervoor te zorgen dat de uitbreiding van het ASK niet ten koste gaat van de ecologische waarde van deze gebieden. Waar versterking van natuurgebieden nodig is, zal dit randvoorwaardelijk worden gesteld en integraal worden meegenomen in de uitvoering van het project. Goed is om hier te vermelden dat juist het Defensie gebruik op het ASK zorgt voor natuurwaarden die op andere terreinen niet gevonden worden. Defensie en natuur kunnen in de praktijk dus goed samengaan waarbij Defensie zich realiseert dat dit niet voor alle soorten geldt. Defensie waardeert de zorgvuldige aandacht van de indiener voor de ecologische aspecten en de bescherming van natuurgebieden, en zal deze input meenemen in de verdere afwegingen en besluitvorming.		(ASK) (brede strook, Wezeperberg en Z-zijde)
1826	De indiener vraagt zich af of referentiesituatie, passende beoordeling en vergunningplicht correct zijn uitgewerkt en vreest onherstelbare	De referentiesituatie is de vergunning (inclusief aangekondigde wijzigingen). Voor stikstof geldt dat alleen de toename is bepaald, zoals gebruikelijk in een planMER.	Natuur	Uitbreiden Artillerie Schietkamp (ASK) (brede strook, Wezeperberg en Z-zijde)

	schade aan beschermde habitats en soorten.	Bij de vergunningverlening zal in meer detail onderzoek verricht worden.		
1827	De indiener vraagt zich af of uitbreiding in een Natura 2000-gebied proportioneel is, en wijst op internationale oefenalternatieven en interne optimalisatie.	Het opleiden van waarnemers en stuksbedieningen gebeurt voor 50% in simulatoren; het overige deel van de opleiding vindt plaats op het ASK en op oefen- en schietterreinen in het buitenland. Waarbij geldt dat na de opleiding het merendeel van het schieten in het buitenland plaatsvindt. Er is geen ander alternatief rondom het ASK waardoor Defensie van mening is dat gezien de verslechterde veiligheidssituatie de gewenste uitbreiding in natuur proportioneel is.	Natuur	Uitbreiden Artillerie Schietkamp (ASK) (brede strook, Wezeperberg en Z-zijde)
1828	De indiener vraagt zich af waarom in de omgevingsvergunning uit 2024 geen MER nodig was, terwijl het planMER voor het NPRD nu stelt dat aanvullend natuuronderzoek vereist is om de inpasbaarheid van activiteiten in relatie tot Natura 2000-doelstellingen te kunnen bepalen. Dit verschil bevreemdt de indiener, omdat het erop wijst dat eerdere besluitvorming mogelijk onvoldoende rekening heeft gehouden met ecologische effecten. De indiener verzoekt om een toelichting op deze discrepantie en vraagt om transparantie over de afwegingen die tot dit verschil hebben geleid.	De omgevingsvergunning van 2024 betreft een algemene vergunning voor de uitvoering van de activiteiten (bijvoorbeeld bouw, infrastructuur, gebruiksrechten). Voor die vergunning was geen MER vereist omdat de activiteiten op dat moment niet onder de MER-plicht vielen volgens de toen geldende wet- en regelgeving. Tegelijkertijd is er voor dezelfde activiteiten een natuurvergunning (de zogenaamde ASK-vergunning) aangevraagd. In het kader van die natuurvergunning worden specifieke natuuronderzoeken uitgevoerd (bijvoorbeeld habitat- en soortinventarisaties) die bedoeld zijn om te beoordelen of de activiteiten verenigbaar zijn met Natura 2000-doelstellingen. Deze onderzoeken maken geen onderdeel uit van de eerder verleende omgevingsvergunning en werden daarom niet als MER in de omgevingsvergunning opgenomen. Het planMER dat nu wordt opgesteld, is een aanvullende MER. Het neemt de resultaten van de eerder uitgevoerde natuuronderzoeken mee en voegt daar, indien nodig, extra ecologische analyses aan toe. Het doel is om een compleet beeld te krijgen van de inpasbaarheid van de activiteiten ten opzichte van de Natura 2000-doelstellingen. Kortom: Het ontbreken van een MER in de omgevingsvergunning van 2024 is	Natuur	Uitbreiden Artillerie Schietkamp (ASK) (brede strook, Wezeperberg en Z-zijde)

		geen tekortkoming, maar het gevolg van een gescheiden vergunningsaanpak waarin ecologische aspecten via een aparte natuurvergunning werden behandeld. Het huidige planMER dient als een overkoepelend instrument dat de resultaten van die natuurvergunning integreert en, indien nodig, aanvullende ecologische analyses toevoegt om te verzekeren dat de activiteiten volledig in lijn zijn met de Natura 2000-doelstellingen.		
1829	De indiener geeft aan dat sluiting van de Zuidweg onacceptabel is, vraagt zich af of de noodzaak voldoende is aangetoond en verzoekt om behoud van bereikbaarheid en duidelijkheid over toekomstig (mede)gebruik.	Defensie waardeert het dat zorgen over de bereikbaarheid en het gebruik van de Zuidweg zijn gedeeld. Defensie begrijpt dat het afsluiten van deze weg als ingrijpend wordt ervaren. Locatie C is gekozen vanwege de strategische ligging en de functionele aansluiting op het bestaande oefenterrein. Het terrein is nodig om militaire oefeningen veilig en effectief te kunnen uitvoeren. De noodzaak voor deze uitbreiding is onderbouwd in het planMER-onderzoek en sluit aan bij de toekomstige behoefte van de Krijgsmacht. Het is niet zo dat de Zuidweg structureel wordt afgesloten. Beperkingen in het gebruik van de weg zijn tijdelijk en afhankelijk van het type oefening. Dit is vergelijkbaar met de huidige situatie, waarin gebruiksbeperkingen via vergunningen worden geregeld. Het terrein in eigen beheer nemen biedt Defensie de mogelijkheid om de veiligheid van militairen, medewerkers en omwonenden beter te waarborgen. De zorgen over bereikbaarheid en veiligheid worden meegenomen in de verdere uitwerking van het definitief NPRD. Daarbij wordt ook gekeken naar passende maatregelen om hinder te beperken.	Ruimtegebruik	Uitbreiden Artillerie Schietkamp (ASK) (brede strook, Wezeperberg en Z-zijde)
1830	De indiener vraagt zich af of de keuze/motivering voor locaties B, C en D voldoende is onderbouwd en wijst op niet onderzochte alternatieven en locatiespecifieke effecten (o.a. D in/bij kwetsbare natuur).	Defensie begrijpt de bezorgdheid van de indiener over de onderbouwing van de keuze voor locaties B, C en D, en de verwijzing naar niet onderzochte alternatieven en de locatiespecifieke effecten. De keuze voor deze locaties is	Ruimtegebruik	Uitbreiden Artillerie Schietkamp (ASK) (brede strook, Wezeperberg en Z-zijde)

		zorgvuldig afgewogen op basis van verschillende criteria, waaronder operationele geschiktheid, bereikbaarheid, beschikbare ruimte en minimale verstoring van de omgeving. Elke locatie is beoordeeld in het licht van de beoogde trainingsdoelen en de impact op de omliggende gebieden. De effecten op natuur, klimaat en andere omgevingsfactoren, zoals de kwetsbaarheid van natuurgebieden, zijn daarbij meegenomen in de analyses. Wat betreft locatie D, die in de nabijheid van kwetsbare natuur ligt: de mogelijke effecten op deze gebieden worden grondig onderzocht. Waar nodig zullen er aanvullende maatregelen worden getroffen om de impact op de natuur te beperken, zoals het stellen van voorwaarden voor het gebruik van het terrein en het toepassen van mitigerende maatregelen. Defensie heeft alternatieve locaties onderzocht, maar de keuze voor locaties B, C en D is uiteindelijk gebaseerd op hun geschiktheid om de operationele en trainingsbehoeften te vervullen, terwijl rekening wordt gehouden met de omgevingsimpact. Defensie waardeert de zorgvuldige aandacht van de indiener en zal de feedback meenemen in de verdere uitwerking van de plannen.		
1831	De indiener stelt voor om alle (gecumuleerde) effecten op leefomgeving, natuur en woningbouw in samenhang te beoordelen en koppelkansen/compensatie integraal af te spreken.	Defensie begrijpt het belang van een samenhangende beoordeling van alle effecten op de leefomgeving, natuur en woningbouw. Bij de verdere uitwerking van het NPRD wordt gewerkt aan een integrale benadering. Deze aanpak gebeurt in overleg met betrokken overheden, wat helpt om militaire en maatschappelijke doelen goed op elkaar af te stemmen. Daarbij wordt gekeken naar mogelijkheden voor meervoudig ruimtegebruik en worden koppelkansen en maatregelen besproken.	Ruimtegebruik	Uitbreiden Artillerie Schietkamp (ASK) (brede strook, Wezeperberg en Z-zijde)
1832	De indiener geeft aan dat bouwen, herbouwen, renoveren en verduurzamen binnen geluidscontouren zeker gesteld moeten worden, met goede	De verdere invulling van de uitbreidingsplannen met betrekking tot het Artillerie Schietkamp (ASK) wordt tijdens de vervolgfase	Ruimtegebruik	Uitbreiden Artillerie Schietkamp (ASK) (brede

	afspraken met gemeenten over beperkingen en rechtszekerheid.	die zal volgen op de definitieve vaststelling van het NPRD. Dit geldt ook de revitalisering van beide kazernes. Pas in de volgende fase kan dus met zekerheid worden gezegd wat in individuele gevallen de exacte gevolgen zullen zijn van de uitbreiding van het ASK, en dus of daarbij sprake zal zijn van beperkingen ten aanzien van bouw-, herbouw- of renovatiewerkzaamheden in de omgeving. Defensie zal de verdere invulling van de uitbreidingsplannen vormgeven in nauwe afstemming met betrokken overheden, omwonenden en andere belanghebbenden.		strook, Wezeperberg en Z-zijde)
1833	De indiener maakt zich zorgen over aantasting/verschuiving van recreatiezonering en stelt voor om doelen uit het recreatiezoneringsplan expliciet mee te wegen; druk verschuift naar omliggende gebieden.	Defensie waardeert het dat zorgen over recreatiezonering zijn gedeeld. Het is belangrijk dat maatschappelijke belangen, zoals recreatie, zorgvuldig worden meegewogen in ruimtelijke plannen. De zorg over mogelijke aantasting of verschuiving van recreatiezonering is herkenbaar. In het planMER-onderzoek is aandacht besteed aan de effecten op recreatie en beleving van de omgeving. Daarbij is gekeken naar hoe recreatiedruk zich kan verplaatsen naar omliggende gebieden. Deze inzichten worden meegenomen bij de verdere uitwerking van het NPRD. Het voorstel om doelen uit het recreatiezoneringsplan expliciet mee te wegen wordt inhoudelijk relevant gevonden. Bij de verdere planvorming wordt bekeken hoe deze doelen kunnen worden betrokken bij de afwegingen. Dit gebeurt in overleg met betrokken partijen, waaronder provincies en terreinbeheerders. Op dit moment wordt geen directe actie ondernomen op het recreatiezoneringsplan zelf, omdat dit buiten de reikwijdte van het NPRD valt. Wel wordt bij de uitwerking van locaties en maatregelen rekening gehouden met bestaande recreatieve functies en zoneringen. Defensie blijft zich inzetten voor een zorgvuldige balans tussen nationale veiligheid en maatschap-	Ruimtegebruik	Uitbreiden Artillerie Schietkamp (ASK) (brede strook, Wezeperberg en Z-zijde)

		pelijke belangen zoals recreatie. De zienswijze draagt bij aan dit proces.		
1834	De indiener geeft aan dat de gebiedsbeleving verschuift richting "oorlogszone", wat de aantrekkelijkheid voor recreanten en toeristen aantast.	Defensie begrijpt de zorgen van de indiener over de mogelijke afname van toerisme en recreatie en de impact hiervan op de aantrekkelijkheid. Bij de keuze van de locaties voor de uitbreiding is rekening gehouden met de mogelijke effecten op de lokale economie, inclusief het toerisme en de recreatie. De gevolgen voor lokale ondernemers zijn in de besluitvorming meegenomen. Waar mogelijk, zal Defensie maatregelen treffen om de negatieve impact op het toerisme	Ruimtegebruik	Uitbreiden Artillerie Schietkamp (ASK) (brede strook, Wezeperberg en Z-zijde)
1835	De indiener maakt zich zorgen over afname van toerisme/recreatie en geeft aan dat lokale ondernemers en werkgelegenheid schade lijden.	Defensie begrijpt de zorgen van de indiener over de mogelijke afname van toerisme en recreatie en de impact hiervan op lokale ondernemers en werkgelegenheid. Bij de keuze van de locaties voor de uitbreiding is rekening gehouden met de mogelijke effecten op de lokale economie, inclusief het toerisme en de recreatie. De gevolgen voor lokale ondernemers zijn in de besluitvorming meegenomen. Waar mogelijk, zal Defensie maatregelen treffen om de negatieve impact op het toerisme en de werkgelegenheid te beperken. Dit kan bijvoorbeeld door het creëren van afbakening tussen de oefenterreinen en recreatiegebieden, en het tijdig communiceren over de precieze momenten waarop er geoefend wordt. Daarnaast wordt er gekeken naar de mogelijkheden om de integratie van militaire en civiele functies op een verantwoorde manier vorm te geven, zodat zowel de operationele behoeften van Defensie als de belangen van de lokale gemeenschap gewaarborgd blijven. Defensie waardeert de zorg van de indiener en zal deze meenemen in de verdere afwegingen en planning.	Ruimtegebruik	Uitbreiden Artillerie Schietkamp (ASK) (brede strook, Wezeperberg en Z-zijde)
1836	De indiener maakt zich zorgen over extra geluidsbelasting door schiet- en voertuigactiviteiten en over rustverstoring voor omwonenden en recreanten.	Defensie neemt de zorgen over geluid, trillingen en verstoring van rust en recreatie serieus. De effecten van schietactiviteiten, helikopters en voertuigen zijn onderzocht	Ruimtegebruik	Uitbreiden Artillerie Schietkamp (ASK) (brede strook, Wezeperberg en Z-zijde)

		in het planMER. Daarbij is gekeken naar hinderbeperking, maar enige vorm van hinder is vanwege de taakstelling van Defensie niet uit te sluiten. Bij de uitwerking van het definitief NPRD wordt zo veel als mogelijk rekening gehouden met seizoensgevoelige planning en maatwerk in kwetsbare zones. Defensie streeft naar een zorgvuldige balans tussen operationele inzet en de kwaliteit van de leefomgeving.		
1837	De indiener stelt dat kwetsbare natuur en habitats voor beschermde soorten verloren dreigen te gaan en natuurbeleving wordt geschaad.	De indiener wijst terecht op de bijzondere waarde van het gebied. Uitbreidingen van defensielocaties en -activiteiten hoeven niet per definitie een negatieve impact op de kwaliteit van de natuur te hebben. Het is de ambitie van Defensie om, zowel bij het bestaande gebruik, als bij de nieuwe ontwikkelingen, natuurwaarden te beschermen en daar waar mogelijk te versterken. Dit door o.a. rekening te houden met broedseizoenen, door het uiteindelijke ruimtebeslag zo beperkt mogelijk houden, zoveel mogelijk locaties van habitattypen ontzien en de zone rond de uitbreiding in kwaliteit te versterken om de afname aan leefgebied voor soorten te beperken.	Ruimtegebruik	Uitbreiden Artillerie Schietkamp (ASK) (brede strook, Wezeperberg en Z-zijde)
1838	De indiener maakt zich zorgen over het wegvallen van vrij toegankelijke wandel-/fietszones en rustgebieden en de druk die daardoor toeneemt op omliggende gebieden; verzoekt om (gedeeltelijke) openstelling waar mogelijk.	Defensie begrijpt de zorgen over het wegvallen van vrij toegankelijke wandel- en fietszones en rustgebieden. De impact op omliggende gebieden wordt meegenomen in de verdere uitwerking. De gebieden zullen recreatief opengesteld blijven en mogelijk tijdelijk voor de oefening worden afgesloten vanwege veiligheid.	Ruimtegebruik	Uitbreiden Artillerie Schietkamp (ASK) (brede strook, Wezeperberg en Z-zijde)
1839	De indiener verzoekt duidelijkheid over toekomstig medegebruik van de terreindelen.	Waar dat operationeel mogelijk is, zal Defensie altijd proberen haar terreinen open te stellen voor andere gebruiksdoeleinden. Hoe dat in de toekomstige situatie specifiek voor het ASK zal zijn, wordt duidelijker in de vervolgfase.	Ruimtegebruik	Uitbreiden Artillerie Schietkamp (ASK) (brede strook, Wezeperberg en Z-zijde)
1840	De indiener maakt zich zorgen over het niet tijdig voldoen aan de KRW (2027) en stelt dat de uitbreiding kan leiden tot verslechtering van oppervlakte- en grondwaterkwaliteit en aantasting van de bodem;	Defensie is zich bewust van de grote opgave die Nederland heeft in het kader van de kaderrichtlijn water. Defensie verwacht geen effecten die een negatief effect hebben op het oppervlakte-	Water	Uitbreiden Artillerie Schietkamp (ASK) (brede strook, Wezeperberg en Z-zijde)

	men vraagt om onderbouwing hoe verslechtering wordt voorkomen en doelen worden gehaald.	en grondwater en verwacht geen negatieve bijdrage te leveren aan het verder uit beeld raken van de KRW-doelen, maar heeft blijvend aandacht voor deze belangen.		
1841	De indiener geeft aan dat activiteiten in of nabij de Wezepsche Heide – als grootste waterwingebied van Vitens – risico's vormen voor de drinkwaterwinning; men benadrukt de kwetsbaarheid van het gebied, de schaarste aan water en verzoekt om betere bescherming en expliciete borging in de planuitwerking.	Defensie houdt bij het uitrollen van activiteiten rekening met de belasting van bodem en water. Defensie is zich bewust van de risico's op het gebied van bodemverontreiniging en de mogelijke negatieve effecten op het hydrologisch systeem. In de uitwerking van de locatiespecifieke plannen in het kader van het NPRD zal hier ook aandacht aan worden besteed. Uitgangspunt is dat dit soort negatieve effecten worden voorkomen, en waar dit niet mogelijk is, gekeken zal worden naar mitigerende, dan wel compenserende maatregelen. Waar de risico's nog onvoldoende zijn onderzocht, zal in het vervolgtraject aanvullend onderzoek plaatsvinden.	Water	Uitbreiden Artillerie Schietkamp (ASK) (brede strook, Wezeperberg en Z-zijde)
1842	De indiener wijst erop dat Gebied C door de nabijheid van het waterwingebied Epe risico's oplevert voor infiltratiezones en grondwaterkwaliteit; men vraagt om deze locatie uit te sluiten of aanvullend te motiveren gezien de drinkwatervoorziening en eerdere MER-conclusies.	Defensie houdt bij het uitrollen van activiteiten rekening met de belasting van bodem en water. Defensie is zich bewust van de risico's op het gebied van bodemverontreiniging en de mogelijke negatieve effecten op het hydrologisch systeem. In de uitwerking van de locatiespecifieke plannen in het kader van het NPRD zal hier ook aandacht aan worden besteed. Uitgangspunt is dat dit soort negatieve effecten worden voorkomen, en waar dit niet mogelijk is, gekeken zal worden naar mitigerende, dan wel compenserende maatregelen. Waar de risico's nog onvoldoende zijn onderzocht, zal in het vervolgtraject aanvullend onderzoek plaatsvinden	Water	Uitbreiden Artillerie Schietkamp (ASK) (brede strook, Wezeperberg en Z-zijde)
1843	De indiener vraagt zich af of aanleg van tankbanen en brandgangen leidt tot bodemverdichting en verstoring van de waterhuishouding, met negatieve gevolgen voor flora en fauna, en verzoekt om zwaardere mitigatie of alternatieven.	Defensie erkent dat het voorkomen van schade aan natuurwaarden een belangrijk aandachtspunt van deze behoefte is. In de fase na het NPRD worden maatregelen getroffen zodat er geen onaanvaardbare effecten optreden op deze waarden.	Water	Uitbreiden Artillerie Schietkamp (ASK) (brede strook, Wezeperberg en Z-zijde)
1844	De indiener stelt dat onderzoek ontbreekt of onvoldoende is naar bodemverontreiniging,	Het uitgevoerde onderzoek is een planMER. Dit onderzoek is gericht op het onderzoeken	Water	Uitbreiden Artillerie Schietkamp (ASK) (brede

	waterhuishouding, stikstof en brandveiligheid in Natura 2000- en stiltegebieden; men vraagt om een integrale onderbouwing voordat besluiten worden genomen.	van de globale betekenis van behoeften voor de fysieke leefomgeving. Gekoppeld aan een vervolgprocedure om deze behoefte concreet mogelijk te maken, zal ook vervolgonderzoek plaatsvinden. Het nu verrichte onderzoek volstaat om een goed afgewogen keuze te maken over het al dan niet opnemen in het voorkeurspakket, rekening houdend met aandachtspunten.		strook, Wezeperberg en Z-zijde)
1845	De indiener maakt zich zorgen over negatieve effecten op grondwaterkwaliteit en -kwantiteit en over de bodeminvloed door de voorgenomen activiteiten, en verzoekt om aanvullende analyse en maatwerkmaatregelen.	Defensie houdt bij het uitrollen van activiteiten rekening met de belasting van bodem en water. Defensie is zich bewust van de risico's op het gebied van bodemverontreiniging en de mogelijke negatieve effecten op het hydrologisch systeem. In de uitwerking van de locatiespecifieke plannen in het kader van het NPRD zal hier ook aandacht aan worden besteed. Uitgangspunt is dat dit soort negatieve effecten worden voorkomen, en waar dit niet mogelijk is, gekeken zal worden naar mitigerende, dan wel compenserende maatregelen. Waar de risico's nog onvoldoende zijn onderzocht, zal in het vervolgtraject aanvullend onderzoek plaatsvinden	Water	Uitbreiden Artillerie Schietkamp (ASK) (brede strook, Wezeperberg en Z-zijde)

5.2.19 19 Artillerie Schietkamp (ASK) uitbreiden met 120 mm mortierschieten

ID	Samengevatte vraag	Antwoord	Hoofdthema	Ruimtebehoefte
1846	De indiener stelt voor om de huidige hoogtebeperking boven het ASK te verlagen van 3000 naar 1000 voet, omdat 3000 voet onnodig hoog is en in de praktijk een serieuze barrière vormt voor ongemotoriseerd luchtverkeer (leidend tot omvliegen).	Er geldt een hoogtebeperking voor vliegverkeer boven het ASK aangezien hier wordt geschoten. Ook in de toekomst blijft deze beperking vanuit veiligheidsoogpunt noodzakelijk. Daarom kan de hoogtebeperking ook niet verlaagt worden naar 1000 voet.	(Rijks)Raakvlakken	Artillerie Schietkamp (ASK) uitbreiden met 120 mm mortierschieten
1847	De indiener geeft aan dat de toename van Defensiepersoneel de druk op de woningmarkt vergroot en vraagt om hulp van Rijk en Defensie bij het realiseren van betaalbare woningen; noemt o.a. het wegnemen van barrières en het hanteren van een omgevingswaarde voor geluid en trillingen; wil ook de natuuropgave in het gebied bespreken.	Het ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening is bezig met plannen om de woningbouwopgave aan te pakken. Met de Nota Ruimte wordt vanuit het Rijk integraal gekeken hoe woningbouw binnen Nederland het best kan worden ingepast. Defensie is hier nauw bij betrokken geweest. Bij het zoeken naar nieuwe locaties binnen het NPRD is ook gekeken naar zowel de positieve als	(Rijks)Raakvlakken	Artillerie Schietkamp (ASK) uitbreiden met 120 mm mortierschieten

		negatieve invloed van de komst van Defensie op de woningopgave in een gebied. Bij de verdere uitwerking tot realisatie op een voorkeurslocatie zal middels een passend participatietraject het gebied en de leefomgeving worden betrokken.		
1848	De indiener vraagt om een integrale benadering van het ASK en omliggende kazernes, waarbij gecumuleerde effecten (leefomgeving, natuur, woningbouw) in samenhang worden beoordeeld en afspraken worden gemaakt over meervoudig ruimtegebruik, natuur-/stikstofcompensatie en koppelkansen (bijv. raccordement, corridor Flevoland—Veluwe, mobiliteitsmaatregelen).	Defensie waardeert de betrokkenheid bij de ontwikkeling van het Artillerie Schietkamp (ASK) en omliggende kazernes. De zorg over samenhangende effecten op leefomgeving, natuur en woningbouw is herkenbaar en wordt serieus genomen. De cumulatieve effecten zijn beoordeeld in het planMER-onderzoek, op een niveau dat past bij een nationaal programma. De uitkomsten zijn meegenomen in de besluitvorming door het kabinet, waarbij ook is gekeken naar stapeling van ruimtelijke effecten. In de volgende fase wordt per gebied verder gewerkt aan de uitwerking. Daarbij wordt programmatisch gekeken naar koppelkansen, zoals mobiliteit, infrastructuur en regionale verbindingen. Defensie voert hierover overleg met medeoverheden. Lokale inzichten en bestuurlijke samenwerking zijn daarbij belangrijk. De suggestie voor afspraken over meervoudig ruimtegebruik en stikstofcompensatie wordt meegenomen in de gebiedsgerichte uitwerking. Per locatie wordt bekeken welke maatregelen passend en haalbaar zijn	(Rijks)Raakvlakken	Artillerie Schietkamp (ASK) uitbreiden met 120 mm mortierschieten
1849	De indiener geeft aan dat nieuwe schietbanen en activiteiten op/naast de Wezeperberg/Woldberg onvoldoende zijn meegenomen in het MER, vreest ongewenste (synchrone en diachrone) cumulatie in omliggende woonkernen en vraagt om heldere integratie van vergunningen, eventuele geluidwerende voorzieningen en een integrale beoordeling.	Cumulatie is een belangrijk punt rondom het ASK. Om deze reden is een aanvulling gemaakt op het planMER op de Veluwe. De conclusie is dat er in de vervolgfase rekening gehouden moet worden van de kwetsbaarheden in dit gebied in de realisatie van de behoeften.	Algemene zienswijze	Artillerie Schietkamp (ASK) uitbreiden met 120 mm mortierschieten
1850	De indiener maakt zich zorgen over extra hinder door helikopterlandingsplaatsen, vliegbewegingen en drone-aanvliegroutes en wil dat deze bronnen expliciet en cumulatief worden beoordeeld.	Cumulatie is een belangrijk punt rondom het ASK. Om deze reden is een aanvulling gemaakt op het planMER op de Veluwe. De effecten zijn cumulatief beschouwd in het	Algemene zienswijze	Artillerie Schietkamp (ASK) uitbreiden met 120 mm mortierschieten

		MER (deel B, hoofdstuk zeven). Dit op het niveau van een planMER. De plekken waar daadwerkelijk cumulatie optreedt, worden in een vervolgfase nader onderzocht, als ook de behoefte nader is uitgewerkt.		
1851	De indiener vraagt om het (plan)MER te complementeren met onder andere alternatieven als oefenmunitie zodat de impact van geluid geminimaliseerd wordt.	Defensie begrijpt dat uitbreiding van het Artillerie Schietkamp met 120 millimeter mortierschieten zorgen kan oproepen. Het gaat om een behoefte die voortkomt uit de noodzaak om realistisch te trainen met moderne middelen. Alleen door deze oefeningen uit te voeren kan de Krijgsmacht de inzetbaarheid en veiligheid van militairen waarborgen. Voor de 155 mm systemen maken we al gebruik van oefenmunitie. Voor de huidige systemen mortieren (getrokken) bestaat er geen 120 mm trainingsmunitie. Deze systemen worden vervangen en daarbij is de eis wel gesteld dat er oefenmunitie beschikbaar moet komen. Defensie neemt de effecten van deze uitbreiding mee in het planMER-onderzoek en in de uitwerking van het NPRD. Daarbij wordt gekeken naar geluid, natuur en leefomgeving. In overleg met gemeenten en regionale partners wordt beoordeeld welke maatregelen nodig zijn om belasting voor de omgeving te beperken. Defensie onderneemt actie om de impact inzichtelijk te maken en bespreekt de uitkomsten met betrokken partijen. Zo ontstaat een gezamenlijk beeld van de gevolgen en van mogelijke oplossingen.	Defensie specifiek	Artillerie Schietkamp (ASK) uitbreiden met 120 mm mortierschieten
1852	De indiener geeft aan dat het (plan)MER onvolledig is en dat alternatieven breder onderzocht moeten worden (zonder specifieke voorkeursoptie te noemen).	Het opgestelde MER is een planMER (geen projectMER). Dat betekent dat het detailniveau van de studie nog relatief abstract is, en gericht is op het identificeren van knelpunten en aandachtspunten. In de vervolgfase wordt nader onderzoek naar die knelpunten en aandachtspunten verricht, en worden eventuele verzachtende maatregelen getroffen. Op het ASK en in Nederland zijn geen alternatieven mogelijk voor de genoemde behoeften. Gelet op de huidige lay-out van het	Defensie specifiek	Artillerie Schietkamp (ASK) uitbreiden met 120 mm mortierschieten

		terrein en de ligging van de schietpunten, kunnen de uitbreidingen niet anders dan aan de west- en zuidzijde gesitueerd worden.		
1853	De indiener vraagt om een continu meetnet voor geluid en trillingen en betere, tijdige communicatie/voorlichting richting omgeving (bijv. via COVM).	Uit het planMER-onderzoek is gebleken dat het voorzien in de behoefte geen significante effecten op de leefomgeving heeft. Defensie is daarom momenteel niet voornemens om een continu meetnet voor geluid en trillingen te installeren. Hoe er in de toekomst met de omgeving wordt gecommuniceerd zal in een volgend stadium worden uitgewerkt.	Defensie specifiek	Artillerie Schietkamp (ASK) uitbreiden met 120 mm mortierschieten
1854	De indiener erkent het belang van een goed toegeruste krijgsmacht en staat (onder voorwaarden) constructief tegenover uitbreiding.	Defensie waardeert de erkenning van het belang van een goed toegeruste krijgsmacht. De constructieve houding ten aanzien van uitbreiding draagt bij aan het gesprek over veiligheid in Nederland.	Defensie specifiek	Artillerie Schietkamp (ASK) uitbreiden met 120 mm mortierschieten
1855	De indiener vraagt verduidelijking omtrent de plannen met 120mm mortieren.	De uitbreiding van de vergunning ziet toe op uitbreiden van de vergunningen met nieuwe mortiersystemen die Defensie de komende jaren verwacht aan te schaffen.	Defensie specifiek	Artillerie Schietkamp (ASK) uitbreiden met 120 mm mortierschieten
1856	De indiener verzoekt de organisatie van participatie om zodoende het draagvlak te vergroten.	Defensie waardeert de oproep tot bredere participatie en erkent dat maatschappelijke betrokkenheid belangrijk is voor het draagvlak van projecten. Bij vervolgstappen wordt bekeken hoe participatie passend georganiseerd kan worden. Daarbij wordt rekening gehouden met het type besluit en de fase van het proces.	Defensie specifiek	Artillerie Schietkamp (ASK) uitbreiden met 120 mm mortierschieten
1857	De indiener wijst op gebrekkige informatievoorziening en onduidelijkheid over de gevolgen, ook omdat in de toekomst nog extra uitbreidingen nodig zullen zijn.	Defensie begrijpt de zorg over de informatievoorziening en de gevolgen van mogelijke uitbreidingen. In de communicatie wordt gestreefd naar duidelijkheid en volledigheid. Bij toekomstige stappen wordt extra aandacht besteed aan het tijdig en helder informeren. Extra uitbreidingen zijn echter op dit moment niet direct voorzien.	Defensie specifiek	Artillerie Schietkamp (ASK) uitbreiden met 120 mm mortierschieten
1858	De indiener maakt zich zorgen over de economische schade en waardevermindering van woningen en bedrijven door geluidsoverlast, vervuiling en overige hinder als gevolg van de uitbreiding van het Artillerie Schietkamp (ASK) met 120 mm mortierschieten, en verzoekt nader onderzoek.	Uit het planMER blijkt dat een lichte verhoging van de geluidsbelasting het enige relevante milieueffect is. Defensie verwacht niet dat dit leidt tot economische schade en waardevermindering van woningen en bedrijven. Bij de juridische borging van deze	Economie en sociaal	Artillerie Schietkamp (ASK) uitbreiden met 120 mm mortierschieten

		behoefte zal de exacte impact duidelijk worden.		
1859	De indiener wijst op een overeenkomst met de gemeente dat de toegangsweg begaanbaar blijft en openbaar is. Indien daarvan geen sprake is, zou indiener recht hebben op schadevergoeding.	In de huidige vergunning mag de weg 52 keer per jaar worden afgesloten. De weg blijft in de nieuwe situatie toegankelijk, buiten de in het huidig vergunning opgenomen aantal.	Economie en sociaal	Artillerie Schietkamp (ASK) uitbreiden met 120 mm mortierschieten
1860	De indiener maakt zich zorgen over door schietoefeningen en zware voertuigen veroorzaakte trillingen, mogelijke bouwkundige schade en verzoekt preventief advies, onderzoek en mitigerende maatregelen (eventueel fondsen).	De nieuwe behoefte van Defensie (120mm mortieren voertuiggebonden) levert een zeer beperkte bijdrage ten opzichte van het totaal aantal vergunde schoten op het ASK. Bij de vergunningverlening (in de vervolgfase) wordt gedetailleerder onderzoek verricht en is ook cumulatie onderdeel van de beoordeling. In dit planMER is dit op hoofdlijnen uitgevoerd, passend bij het detailniveau van het NPRD.	Gezonde en veilige leefomgeving	Artillerie Schietkamp (ASK) uitbreiden met 120 mm mortierschieten
1861	De indiener maakt zich zorgen over het stapelen van activiteiten (120 mm mortieren, helikopters, drones, extra schietbanen e.d.) in een gebied waar volgens eerdere metingen al > 50 dB(A) tot 60 dB(A) op ≈ 1.700 woningen voorkomt; vraagt om een integrale, gebiedsbrede beoordeling (geen "salamitactiek") en stelt dat verdere uitbreiding in de huidige uitgangssituatie niet verantwoord is.	Bij de vergunningverlening (in de vervolgfase) wordt gedetailleerder onderzoek verricht en is ook cumulatie onderdeel van de beoordeling. In dit planMER is dit op hoofdlijnen uitgevoerd, passend bij het detailniveau van het NPRD.	Gezonde en veilige leefomgeving	Artillerie Schietkamp (ASK) uitbreiden met 120 mm mortierschieten
1862	De indiener stelt dat de gehanteerde 55 dB Lden-grens onacceptabel is; wijst op 50 dB Lden als gangbare norm en 45 dB Lden als WHO-advies vanuit gezondheidsoogpunt; verzoekt om normering die past bij de kwetsbare omgeving.	Defensie houdt zich aan de wettelijke richtlijnen rondom geluidniveaus. Waar mogelijk wordt een lagere geluidbelasting aangehouden, maar dit is met invulling van de behoefte vanuit de krijgsmacht niet overal en altijd mogelijk.	Gezonde en veilige leefomgeving	Artillerie Schietkamp (ASK) uitbreiden met 120 mm mortierschieten
1863	De indiener geeft aan dat alleen met gemiddelde niveaus (Lden) is gerekend; vraagt om expliciete beoordeling van piekniveaus (Lamax), juist bij schoten en helikopters, en pleit voor aanvullend onderzoek hiernaar.	Defensie heeft ervoor gekozen om - in lijn met eerdere onderzoeken - geen details over piekgeluid van helikopters en dergelijke te delen. Dit is vanwege de vertrouwelijkheid van de brongegevens. In de Aanvulling van het planMER is een gemiddelde piekgeluid van helikopters op verschillende afstanden aan het onderzoek toegevoegd. Voor schietgeluid kan dit in een vervolgfase wel inzichtelijk worden gemaakt.	Gezonde en veilige leefomgeving	Artillerie Schietkamp (ASK) uitbreiden met 120 mm mortierschieten
1864	De indiener stelt voor om een continu meetnet voor geluid én trillingen rond het ASK te installeren, met gedeelde data	Defensie waardeert uw betrokkenheid en begrijpt de wens voor transparantie en	Gezonde en veilige leefomgeving	Artillerie Schietkamp (ASK) uitbreiden met 120

	en periodiek overleg; benadrukt het belang van tijdige, voorspelbare informatievoorziening aan de omgeving.	voorspelbare informatievoorziening richting de omgeving. Voor het berekenen van geluidbelasting en mogelijke trilling effecten maakt Defensie gebruik van rekenmethoden die zijn afgestemd met het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat. Deze methoden zijn openbaar en toetsbaar. Ze geven inzicht in de gemiddelde belasting over langere perioden, zoals een jaar. Een aanvullend meetnet kan andere waarden laten zien, omdat het momentopnames betreft en geen jaargemiddelde. Bij trillingen speelt de constructie van omliggende gebouwen een grote rol in de mate waarin trillingen worden ervaren. De huidige berekeningsmethode houdt hier rekening mee. Een meetnet kan dit slechts beperkt weergeven. Defensie onderzoekt of aanvullende informatie over oefeningen met mogelijk meer hinder op een voorspelbare manier gedeeld kan worden. In de praktijk gebeurt dit al in bepaalde gevallen. Uw suggestie voor periodiek overleg en gedeelde data wordt meegenomen in de verdere afwegingen over communicatie met de omgeving.		mm mortierschieten
1865	De indiener stelt voor om oefenmunitie te gebruiken (beschikbaar, vergt aanschaf) zodat hinder voor omwonenden en natuur afneemt; vraagt betere alternatievenafweging (incl. locatie-optimalisatie: oefenen waar de minste overlast ontstaat) en suggereert voor scherp schieten uit te wijken naar andere oefenterreinen (buiten de regio/aan EU-grenzen).	Een groot deel van de gereedstelling van de artillerie vindt plaats door in het buitenland te oefenen (vooral in Duitsland). Dit heeft voornamelijk te maken met de geluidsoverlast die het schieten van de artillerie veroorzaakt. Maar ook in het buitenland worden er, i.v.m. de geluidshinder, steeds meer beperkingen opgelegd aan oefenende eenheden, waardoor er minder geschoten kan worden. Naast Live Fire Exercises (oefeningen met scherpe munitie) wordt er door de artillerie veel gebruik gemaakt van de simulatoren. Enkele jaren geleden is gebleken dat we niet altijd naar het buitenland kunnen om te trainen. Daarom blijft het noodzakelijk om de vuursteunketen te kunnen trainen in Nederland, zowel door gebruik van simulatoren als door Live Fire Exercises op	Gezonde en veilige leefomgeving	Artillerie Schietkamp (ASK) uitbreiden met 120 mm mortierschieten

		het Artillerie Schietkamp (ASK). Voor de 155 mm systemen maken we al gebruik van oefenmunitie. Voor de huidige systemen mortieren (getrokken) bestaat er geen 120 mm trainingsmunitie. Deze systemen worden vervangen en daarbij is de eis wel gesteld dat er oefenmunitie beschikbaar moet komen.		
1866	De indiener maakt zich zorgen over onvoldoende inzicht in trillingen; wijst op mogelijke schade aan (monumentale) gebouwen en effecten op bodemfauna; verzoekt om gerichte analyse en monitoring van trilling effecten.	Monitoring van effecten (zoals trillingen) zal door Defensie uitgevoerd worden, maar eerst moet in een vervolgfase in meer detail (o.a. ook voor trillingen) gedetailleerder onderzoek naar de effecten uitgevoerd worden.	Gezonde en veilige leefomgeving	Artillerie Schietkamp (ASK) uitbreiden met 120 mm mortierschieten
1867	De indiener vraagt zich af hoe stikstofruimte wordt gevonden gezien bestaande problematiek; vraagt om onderzoek/metingen naar luchtkwaliteit (NOx, PM, metalen e.d.), inclusief stapeling met wegverkeer en (commerciële) luchtvaart; stelt dat actualiteit en reikwijdte van onderzoek cruciaal zijn.	De stikstofsituatie in Nederland zorgt ervoor dat niet alle onderdelen van het NPRD (direct) uitvoerbaar zijn. Op het onderdeel stikstof zal per behoefte locatiespecifiek moeten worden onderzocht wat de oplossingsmogelijkheden zijn. Het is niet mogelijk op voorhand voor alle NPRD-behoeften exacte stikstofeffecten en eventuele mitigerende maatregelen in beeld te brengen. Dit volgt bij de realisatie van de verschillende behoeftes.	Gezonde en veilige leefomgeving	Artillerie Schietkamp (ASK) uitbreiden met 120 mm mortierschieten
1868	De indiener stelt dat is gerekend met een "standaard" helikopter en dat geluidsbelasting daardoor mogelijk is onderschat; verzoekt rekenen met grootste/drukste typen en realistische inzetprofielen (incl. HLP-ontwikkelingen).	Er is niet gerekend met een standaard helikopter, maar met een verdeling (zoals deze nu ook gebruikt wordt) tussen de verschillende helikoptertypen. Hierbij is uitgegaan van 50% Chinook, 30% Cougar, 10% Apache en 10% NH90.	Gezonde en veilige leefomgeving	Artillerie Schietkamp (ASK) uitbreiden met 120 mm mortierschieten
1869	De indiener vraagt om heldere onderbouwing van (Plan)MER-keuzes, betwijfelt dat bestaande databronnen 95% van de benodigde informatie dekken, wijst op plicht tot cumulatieve beoordeling (Richtlijn 2011/92/EU, art. 3) en signaleert inconsistenties tussen vergunningstrajecten en MER (verzoekt integrale aanpak, waakzaamheid tegen 'salamipraktijken').	In de vervolgfase zal gedetailleerd, ook in cumulatie, naar de geluidseffecten gekeken worden.	Gezonde en veilige leefomgeving	Artillerie Schietkamp (ASK) uitbreiden met 120 mm mortierschieten
1870	De indiener geeft aan dat op 'locatie D' de reeds overbelaste woning niet is beoordeeld en verzoekt het fietspad open te houden; voor Wezep-Zuid/Wezeperberg wordt extra hinder en cumulatie gevreesd door	In het planMER zijn alle woningen die geregistreerd zijn in de Basisadministratie Gebouwen (BAG) beoordeeld. De geluidcontouren van de behoefte zijn weergegeven in het kaartbeeld. Op basis van de ligging van de woningen	Gezonde en veilige leefomgeving	Artillerie Schietkamp (ASK) uitbreiden met 120 mm mortierschieten

	nieuwe schietbanen en (grootschalige) HLP-plannen.	kunnen in de tabellen in de bijlage van het geluidrapport, de individuele woningen beoordeeld worden. Cumulatie is een belangrijk gegeven voor geluidhinder. Op basis van deze zienswijzen en het advies van de Commissie MER wordt in de aanvulling op het planMER een explicieter beeld van cumulatie op de Veluwe opgesteld.		
1871	De indiener maakt zich zorgen over verhoogd bosbrandrisico door activiteiten in naald- en dood-hout-rijke bossen die aansluiten op grotere boscomplexen; vraagt om expliciete risicobeoordeling, in beeld brengen van effecten (externe veiligheid) en mitigerende maatregelen.	Defensie erkent de zorg over brandgevoeligheid van aaneengesloten bosgebieden. Dit aspect is zorgvuldig meegenomen. Tegelijkertijd zal voor elk defensieterrein in afstemming met de lokale partijen een brandveiligheidsprotocol worden gemaakt. Bij de verdere uitwerking van deze behoefte wordt ook rekening gehouden met risico's op bosbrand in dit gebied. In overleg met betrokken partijen worden preventieve maatregelen en gebiedsspecifieke analyses meegenomen in de vervolgfase	Gezonde en veilige leefomgeving	Artillerie Schietkamp (ASK) uitbreiden met 120 mm mortierschieten
1872	De indiener vraagt aanvullend en gebiedsbreed onderzoek naar effecten op leefomgeving, gezondheid, natuur, stilte en recreatie (incl. stapeling van bronnen) en wil weten hoe en door wie dit plaatsvindt en welke gemeenten betrokken worden.	In de vervolgfase zal voor deze behoefte in meer detail de effecten in beeld worden gebracht, alvorens hier een vergunning voor kan worden verleend Dit planMER heeft voornamelijk tot doel gehad om per behoefte tot een Voorkeursalternatief te komen en eerste inzicht in de effecten te verkrijgen.	Gezonde en veilige leefomgeving	Artillerie Schietkamp (ASK) uitbreiden met 120 mm mortierschieten
1873	De indiener vindt dat op basis van de wetgeving gekeken moet worden naar de cumulatie (schuttersputjes/loopgraven, helikopterlandingsplaatsen, aanvliegroutes en nieuwe vliegbewegingen, verschillende kazernes met bijbehorende activiteiten, helikopters, drones en het eventuele schieten op de Wezeperberg) van activiteiten rond het ASK.	Cumulatie is verricht voor diverse activiteiten in het planMER. Echter, aangezien het een planMER betreft is sprake van een relatief hoog abstractieniveau en is het doel ook vooral geweest het selecteren van een Voorkeursalternatief per behoefte. Op basis van deze zienswijzen en het advies van de Commissie MER wordt in de aanvulling op het planMER een explicieter beeld van cumulatie op de Veluwe opgesteld.	Gezonde en veilige leefomgeving	Artillerie Schietkamp (ASK) uitbreiden met 120 mm mortierschieten
1874	De indiener stelt voor om met oefenmunitie te schieten om geluids- en trillingoverlast voor mens en dier te voorkomen. Dit moet ook worden meegenomen in de MER-beoordeling.	Voor de 155 mm systemen maken we al gebruik van oefenmunitie vanaf 1984. Voor de huidige systemen mortieren (getrokken) bestaat er geen 120 mm trainingsmunitie. Deze systemen worden vervangen en daarbij is de	Gezonde en veilige leefomgeving	Artillerie Schietkamp (ASK) uitbreiden met 120 mm mortierschieten

		eis wel gesteld dat er oefenmunitie beschikbaar moet komen.		
1875	De indiener geeft aan dat de impact van trillingen op zowel gebouwen (waaronder gemeentelijke monumenten) als bodemfauna niet in beeld is gebracht, en vraagt impliciet om dit alsnog te onderzoeken en te onderbouwen (in relatie tot Natura 2000 en beschermde erfgoedwaarden).	Trillingen zijn gekoppeld aan geluidproductie. Uit het MER volgt dat de geluidproductie als gevolg van het schieten met 120 mm mortieren vanaf en CV-90 licht toeneemt. Op hoofdlijnen is de jaargemiddelde geluidbelasting rondom het ASK hoog, in sommige gevallen tegen de maximaal vergunbare waarden van 60 dB. Het is niet uitgesloten dat daardoor trillinghinder of geluidhinder optreedt. De bijdrage van de behoefte in het NPRD is echter zeer beperkt, omdat de huidige belasting al hoog is. Defensie spant zich in om de hinder zo veel mogelijk te beperken. Defensie gaat op verzoek van de provincie en gemeenten rondom het ASK ook vanaf nu periodiek met hen in overleg over het ASK en de mogelijkheden om hinder voor de omgeving zo klein mogelijk te maken.	Landschap en erfgoed	Artillerie Schietkamp (ASK) uitbreiden met 120 mm mortierschieten
1876	De indiener stelt voor om de Zuidweg niet af te sluiten, zodat de lokale bereikbaarheid en doorstroming behouden blijven; benadrukt dat afsluiting onnodige omrijdkilometers en hinder zou veroorzaken.	Met het voorkeursalternatief rondom het ASK wordt inderdaad het gebied ten zuiden van de Zuidweg gebruikt als oefenterrein. Dit leidt er echter niet toe dat deze weg permanent zal worden afgesloten. Ook in de toekomst zal deze weg dus incidenteel worden afgesloten als de oefening daarom vraagt door Defensie.	Mobiliteit	Artillerie Schietkamp (ASK) uitbreiden met 120 mm mortierschieten
1877	De indiener vraagt zich af hoe uitbreiding van het ASK te rijmen is met de al hoge stikstofdruk op de Veluwe/Natura 2000, verzoekt om inzicht in huidige en toekomstige uitstoot/depositie en wijst op recente uitspraken (RvS dec. 2024; rechtbank jan. 2025) die vergunningverlening bemoeilijken; een ander stelt voor om scherpschietoefeningen buiten NL (Duitsland/België) te laten plaatsvinden en vraagt waar "stikstofruimte" vandaan komt.	Het NPRD is een strategisch programma. Het is dus nog geen planologisch besluit of vergunning, maar vormt een kader voor latere besluitvorming. De vraag welke effecten de concrete activiteiten in het NPRD zullen hebben worden in het kader van specifieke besluitvorming nader onderzocht. Er is nu alleen via het planMER een globale analyse verricht van milieueffecten. Wijzigingen in de activiteiten zullen pas na het doorlopen van de daarvoor geldende onderzoeken en aanvraagprocedures kunnen plaatsvinden. In dat kader zal ook worden onderzocht of toegenomen activiteiten kunnen worden aangemerkt als project, of deze effecten hebben op nabijgelegen Natura	Natuur	Artillerie Schietkamp (ASK) uitbreiden met 120 mm mortierschieten

		2000-gebieden, en of die leiden tot significante negatieve effecten. Voor wat betreft alternatieve locaties, is hieraan aandacht besteed in het planMER.		
1878	De indiener geeft aan dat het toevoegen van extra Natura 2000-gebied aan het ASK bij locatie D onduidelijk is; stelt dat huidige beheermaatregelen (wekelijkse afsluiting) werken en vraagt waarom voor o.a. uitkijktorens een volledige gebiedsuitbreiding nodig is, en of dit duidt op meer activiteiten die eerst op milieueffecten moeten worden onderzocht.	Defensie waardeert het dat u de zorgen deelt over de uitbreiding van het Natura 2000-gebied bij locatie D van het Artillerie Schietkamp (ASK). Uw betrokkenheid bij het gebied en de aandacht voor het huidige beheer worden serieus genomen. De huidige maatregelen, zoals de incidentele afsluiting, dragen bij aan een goede afstemming tussen gebruik en bescherming. Toch is het voor Defensie wenselijk om het betreffende terrein structureel onderdeel te maken van het ASK. Dit betekent niet dat het gebied voortaan altijd afgesloten zal zijn voor bezoekers. Wel biedt het opnemen van het terrein in het ASK meer duidelijkheid en verantwoordelijkheid in het beheer. Het in eigen beheer hebben van dit gebied draagt bij aan de veiligheid van medewerkers, oefenende militairen en bezoekers. Daarnaast maakt het mogelijk om toekomstige voorzieningen, zoals uitkijktorens, zorgvuldig te plannen en af te stemmen op de omgeving. Daarbij worden de milieueffecten onderzocht volgens de geldende procedures, zoals het planMER-onderzoek. Er is op dit moment geen sprake van een toename van activiteiten in het gebied. Mocht dit in de toekomst wel aan de orde zijn, dan worden de effecten op natuur en milieu zorgvuldig onderzocht en meegewogen in besluitvorming.	Natuur	Artillerie Schietkamp (ASK) uitbreiden met 120 mm mortierschieten
1879	De indiener maakt zich zorgen over mechanische effecten (inslag munitie) en extra terreinbelasting door pantserhouwitsers/120 mm-mortieren in Natura 2000; stelt dat doelen voor habitat- en vogelrichtlijnsoorten al onder druk staan en waarschuwt voor significante gevolgen, inclusief verstoring (stress, vluchten, minder foerageren, lager broedsucces) door 120 mm-geluid, zeker bij	De indiener maakt zich zorgen over de effecten van het schieten met groot materieel op de aanwezige fauna. In het planMER zijn de milieueffecten van de locatiespecifieke ruimtebehoeften op hoofdlijnen in beeld gebracht. In de vervolgfase zal in een gebiedsproces de ruimtelijke inpassing op de opschaling worden vormgegeven in samenhang met de omgeving	Natuur	Artillerie Schietkamp (ASK) uitbreiden met 120 mm mortierschieten

	schieten vanaf voertuigen (CV90).	en gerelateerde ontwikkelingen. Defensie volgt de geldende wet- en regelgeving en probeert waar mogelijk om de netto natuurkwaliteit te verbeteren. In het huidige gebruik is te zien dat er gewenning optreedt van het gebruik bij vogels en zoogdieren. De activiteiten zijn voorspelbaar in tijd en plaats. Grote delen van het terrein worden niet gebruikt en hierin kunnen dieren dekking en rust vinden. Het is het beleid van Defensie om het gebruik en de natuurwaarden op elkaar af te stemmen, zodat de instandhoudingsdoelen worden geborgd.		
1880	De indiener vraagt overtuigende onderbouwing waarom de voorziene behoefte volgens (ontwerp)NPRD géén significante veranderende effecten heeft; eist voorkoming van ruimtebeslag op habitattypen en vraagt hoe dit zich verhoudt tot passages in het programma die juist "geen significante effecten" stellen.	In het planMER en de Passende Beoordeling is voor varianten B en C aangegeven dat deze niet uitvoerbaar zijn vanwege het ruimtebeslag op het Natura 2000 gebied. Hiervoor zal een nadere analyse in de vervolgfase uitgevoerd moeten worden. Er is voor deze behoeften dus wel sprake van significante effecten, die mogelijk in de vervolgfase afdoende gemitigeerd/gecompenseerd kunnen worden.	Natuur	Artillerie Schietkamp (ASK) uitbreiden met 120 mm mortierschieten
1881	De indiener geeft aan dat de stapeling van activiteiten (o.a. 120 mm, nieuwe schietbanen, AWG, HLP, avond/nachtoefeningen, graafactiviteiten, dronelandingen) de al slechte uitgangssituatie verslechtert en niet goed in het onderzoek is meegenomen; verwijst naar TNO/MER-bevindingen over structurele overbelasting en waarschuwt voor extra verstoring van natuur (Kop van de Veluwe, Wezep-Zuid, omliggende kernen) en extra impact van continue belasting met geluid en trillingen op gezondheid van mens, dier en milieu.	De indiener maakt zich zorgen over cumulatie van effecten op een ecosysteem wat al onder druk staat. Defensie herkent deze zorgen. In het planMER zijn de milieueffecten van de locatiespecifieke ruimtebehoeften op hoofdlijnen in beeld gebracht. In de vervolgfase zal in een gebiedsproces de ruimtelijke inpassing op de opschaling worden vormgegeven in samenhang met de omgeving en gerelateerde ontwikkelingen. Defensie volgt de geldende wet- en regelgeving en het is het beleid van Defensie om de netto natuurkwaliteit te verbeteren. Dit betekent dat er in de vervolgfase zeker aandacht is voor de door de indiener genoemde punten.	Natuur	Artillerie Schietkamp (ASK) uitbreiden met 120 mm mortierschieten
1882	De indiener stelt dat effecten op stiltegebieden en recreatie onvoldoende zijn meegenomen; vraagt expliciete opname van deze thema's in de MER-beoordeling en betwijfelt dat "95% van de benodigde informatie" via bestaande	De effecten zijn onderzocht op het abstractie- en detailniveau van een planMER. Hierbij is op hoofdlijnen inzicht gegeven in de effecten op de fysieke leefomgeving. In de verdere uitwerking, als de	Natuur	Artillerie Schietkamp (ASK) uitbreiden met 120 mm mortierschieten

	bronnen beschikbaar/betrouwbaar is; een ander mist analyse van broedvogels/zoogdieren en lange-termijn gezondheidseffecten van laagfrequent/onvoorspelbaar geluid, plus emissies van helikopters.	behoefte ook concreter is gemaakt, kunnen en worden op basis hiervan gedetailleerdere analyses uitgevoerd. Hieronder valt ook veldonderzoek.		
1883	De indiener stelt voor om compenserende maatregelen vóór realisatie van NPRD-uitbreidingen vast te stellen en uit te voeren, om een goede staat van instandhouding te borgen; vindt dat compenseren "pas na totale realisatie" onacceptabel is.	Natuurwaarden op defensieterreinen zijn over het algemeen vrij hoog. Voor Defensie is het ook belangrijk om deze waarden hoog te houden. In de projectfase zal in meer detail in kaart worden gebracht wat er op het gebied van natuurcompensatie eventueel benodigd is. Tijdens de projectfase is er ook wederom de mogelijkheid tot participatie. Mochten de zorgen van de indiener dan nog steeds bestaan, kunnen deze dan nogmaals worden aangekaart om onderdeel van het proces te worden. Defensie zal zich aan de geldende regelgeving v.w.b. natuurcompensatie houden.	Natuur	Artillerie Schietkamp (ASK) uitbreiden met 120 mm mortierschieten
1884	De indiener geeft aan dat de impact van trillingen op (monumentale) gebouwen en bodemfauna niet in beeld is; vraagt om gerichte trillingstudies, inclusief erfgoedbescherming binnen Natura 2000.	In het planMER is op hoofdlijnen gekeken naar de effecten van geluid (en trillingen). In een vervolgfase worden gedetailleerdere berekeningen uitgevoerd en kan ook de impact van trillingen breder beschouwd worden. Op basis van de huidige analyses lijken er echter geen significante effecten door trillingen te ontstaan of te verslechteren. Ook niet op erfgoed binnen Natura 2000.	Natuur	Artillerie Schietkamp (ASK) uitbreiden met 120 mm mortierschieten
1885	De indiener stelt dat 55 dB Lden onacceptabel is; wijst op 50 dB Lden als gebruikelijke norm en 45 dB Lden (WHO) om gezondheids- en biodiversiteitswaarden te beschermen, mede gezien reeds aanwezige geluidsbronnen; verzoekt normering passend bij natuurdoelen.	Defensie snapt de zorg van de indiener. In het planMER is rekening gehouden met gebruikelijke en geldende normeringen voor geluid in relatie tot de leefomgeving. Uit dit onderzoek is gebleken dat bij invulling van de behoefte geen significante extra effecten op de leefomgeving ontstaan.	Natuur	Artillerie Schietkamp (ASK) uitbreiden met 120 mm mortierschieten
1886	Indiener vraagt om inrichting van een COVM voor het ASK, ISK en andere relevante locaties.	Defensie begrijpt dat duidelijke informatie en participatie belangrijk zijn voor omwonenden en betrokken partijen. Het verzoek tot structurele participatie en transparante informatievoorziening past bij de manier waarop Defensie met de omgeving wil samenwerken. In de vervolgfase wordt gekeken naar hoe zo'n niet wettelijk COVM	Natuur	Artillerie Schietkamp (ASK) uitbreiden met 120 mm mortierschieten

		praktisch en effectief kan worden ingericht.		
1887	De indiener vraagt zich af of de MER-aanpak en gebruikte bronnen voldoende volledig/betrouwbaar zijn (o.a. de 95%-beschikbaarheidsclaim voor gegevens over de huidige situatie), stelt voor om "Natuur en stiltegebieden" en "recreatie" expliciet toe te voegen (bijv. in figuur 5.1), en wijst op de noodzaak om effecten op oppervlaktewater- en grondwaterkwaliteit/-kwantiteit, bodemkwaliteit, luchtkwaliteit en stilte beter te onderbouwen.	Het opgestelde MER is een planMER. In de vervolgfase zullen genoemde onderwerpen zeker nader moeten worden onderzocht voordat Defensie de vergunningen daarop kan laten aanpassen.	Water	Artillerie Schietkamp (ASK) uitbreiden met 120 mm mortierschieten

5.2.20 20 Geplande opschaling Koninklijke Marechaussee Randstad Den Haag, Maaldrift uitbreiden

ID	Samengevatte vraag	Antwoord	Hoofdthema	Ruimtebehoefte
1888	De indiener geeft aan dat bestaande knelpunten (o.a. N44/Rozenweg) eerst opgelost moeten worden; vraagt om betere ontsluiting, verplaatsing/aanpassing hoofdingang, en afstemming met RWS/Rijk/Provincie/Gemeente om doorstroming en verkeersveiligheid te borgen.	In het NPRD is voor deze behoefte de ontsluiting als aandachtspunt opgenomen. De problematiek en kansen in dit gebied zullen in de vervolgfase nader worden uitgewerkt. Hierbij zullen de relevante medeoverheden worden betrokken.	(Rijks)Raakvlakken	Geplande opschaling Koninklijke Marechaussee Randstad Den Haag, Maaldrift uitbreiden
1889	De indiener geeft aan dat de opgave niet geïsoleerd kan worden bezien; verzoekt om gezamenlijke aanpak en duidelijkheid over bestemmingsplan en mitigatie van neveneffecten.	In het planMER zijn de milieueffecten van de locatiespecifieke ruimtebehoeften op hoofdlijnen in beeld gebracht. In de vervolgfase zal in een gebiedsproces de ruimtelijke inpassing op de opschaling worden vormgegeven in samenhang met de omgeving en gerelateerde ontwikkelingen.	(Rijks)Raakvlakken	Geplande opschaling Koninklijke Marechaussee Randstad Den Haag, Maaldrift uitbreiden
1890	De indiener stelt voor om gerichte participatie voor direct omwonenden te organiseren, vraagt transparantie over planning/bouwhinder en verzoekt om tijdige informatie en 1-op-1-gesprekken.	Defensie erkent het belang van zorgvuldige en duidelijke communicatie en participatie voor omwonenden en ondernemers. De uitbreiding van Maaldrift vraagt om een aanpak die rekening houdt met de omgeving. Defensie streeft ernaar om hinder zoveel mogelijk te beperken en werkt samen met betrokken partijen aan een zorgvuldige ruimtelijke integratie. Defensie constateert daarbij dat de benodigde aansluiting op provinciale en lokale wegstructuren aandacht vraagt en er in de uitwerking daarvan kansen liggen om oplossin-	Defensie specifiek	Geplande opschaling Koninklijke Marechaussee Randstad Den Haag, Maaldrift uitbreiden

		gen te koppelen aan de bredere verkeerskundige opgaven in het gebied.		
1891	De indiener stelt voor om meerlaags bouwen alleen landschappelijk passend toe te passen, met behoud van volgroeide bomen en situering van nieuwe infrastructuur aan de A44-zijde om het groene karakter te behouden.	Defensie waardeert de betrokkenheid en het meedenken van de indiener wat betreft de realisatie van de behoefte. De inpassing van de behoefte zal plaatsvinden op het huidige defensieterrein. De concrete wijze van inpassing zal in de uitvoeringsfase worden vastgesteld. De suggestie van de indiener om daarbij meerlaags te bouwen, zal zeker worden meegenomen in deze inpassing. Ten aanzien van het groene karakter van het gebied, zal de inpassing zo goed mogelijk worden ingepast op de bestaande structuren. Waar het nodig is om hier toch wijzigingen in aan te brengen, zal er natuurcompensatie plaatsvinden.	Defensie specifiek	Geplande opschaling Koninklijke Marechaussee Randstad Den Haag, Maaldrift uitbreiden
1892	De indiener stelt voor bouwhoogte/bebouwingspercentage in overleg aan te passen en hoogbouw en nieuwbouwposities zorgvuldig te kiezen (liefst van omwonenden af); verzoekt om mitigatie in ontwerp.	De inpassing van de behoefte zal plaatsvinden op het huidige defensieterrein. De concrete wijze van inpassing zal in de vervolgfase worden vastgesteld. Tijdens die fase is er opnieuw mogelijkheid tot participatie en inspraak. Op dat moment is er ook de mogelijkheid om over de suggestie van de indiener als bouwhoogte te spreken.	Defensie specifiek	Geplande opschaling Koninklijke Marechaussee Randstad Den Haag, Maaldrift uitbreiden
1893	De indiener stelt voor om groene daken/gevels en natuurinclusieve maatregelen te integreren om biodiversiteit en landschappelijke inpassing te versterken.	Defensie waardeert het voorstel om groene daken, groene gevels en andere natuurinclusieve maatregelen toe te passen. Het versterken van biodiversiteit en het verbeteren van de landschappelijke inpassing zijn belangrijke maatschappelijke doelen. Deze zorgen worden serieus genomen. Bij de ontwikkeling van nieuwe gebouwen binnen het programma wordt gekeken naar duurzame en toekomstbestendige oplossingen. De Koninklijke Marechaussee neemt natuurinclusieve maatregelen, zoals groene daken en gevels, mee in het Programma van Wensen voor nieuwe bouwprojecten. Daarmee wordt actief onderzocht hoe deze elementen kunnen bijdragen aan een betere inpassing in de omgeving en aan het versterken van de lokale natuur. Op dit moment is nog	Defensie specifiek	Geplande opschaling Koninklijke Marechaussee Randstad Den Haag, Maaldrift uitbreiden

		niet voor elk project duidelijk welke maatregelen daadwerkelijk worden toegepast. Dit hangt af van de locatie, de functie van het gebouw en de technische haalbaarheid. Bij de verdere uitwerking van bouwplannen worden deze aspecten zorgvuldig meegenomen.		
1894	De indiener vraagt om trillingsarme bouwmethoden (geen damwanden trillen; schroefpalen i.p.v. heien) om schade aan >100 jaar oude, op staal gefundeerde woningen te voorkomen.	Defensie begrijpt de zorg over mogelijke schade aan historische woningen door trillingen tijdens bouwwerkzaamheden. De indiener wijst terecht op het risico voor woningen die op staal zijn gefundeerd en meer dan honderd jaar oud zijn. Deze zorg wordt serieus genomen. Bij het ontwerpen van nieuwe gebouwen binnen het programma laat de Koninklijke Marechaussee onderzoeken welke bouwmethoden geschikt zijn voor de omgeving. Trillingsarme technieken, zoals het gebruik van schroefpalen in plaats van heien en het vermijden van trillen bij het aanbrengen van damwanden, worden daarbij nadrukkelijk overwogen. De keuze voor een specifieke bouwmethode hangt af van de locatie, de bodemgesteldheid en de technische mogelijkheden. Bij de verdere uitwerking van de plannen wordt beoordeeld welke methode het meest geschikt is om schade aan de omgeving te voorkomen.	Defensie specifiek	Geplande opschaling Koninklijke Marechaussee Randstad Den Haag, Maaldrift uitbreiden
1895	De indiener stelt voor om samen te kijken naar een optimale inrichting van het bedrijventerrein en eventuele uitplaatsing/uitbreiding van bedrijven in de Noordrand.	Realisatie en inpassing van deze behoefte is mogelijk op het bestaande defensieterrein. De concrete wijze van inpassing zal in de planfase worden vastgesteld. Eventuele uitplaatsing/uitbreiding van bedrijven lijkt vooralsnog niet aan de orde.	Defensie specifiek	Geplande opschaling Koninklijke Marechaussee Randstad Den Haag, Maaldrift uitbreiden
1896	De indiener spreekt waardering uit voor het uitgangspunt dat uitbreiding binnen de terreingrenzen gebeurt, wat verstedelijking van de Groene Zone voorkomt.	Defensie spant zich in om de negatieve effecten van de uitbreiding zo min mogelijk af te wentelen op de samenleving door eigen terreinen optimaal te benutten.	Defensie specifiek	Geplande opschaling Koninklijke Marechaussee Randstad Den Haag, Maaldrift uitbreiden
1897	De indiener stelt dat de geplande vernieuwing van het complex tussen 2035 en 2040 klaar zou zijn, maar maakt zich zorgen over de mogelijke overlast van 10 jaar lang	Defensie begrijpt dat de indiener zich zorgen maakt over de bouwwerkzaamheden. Wanneer in hier in de planfase concrete(re) plannen voor zijn, zal er ook ruimte zijn voor participatie	Defensie specifiek	Geplande opschaling Koninklijke Marechaussee Randstad Den Haag, Maaldrift uitbreiden

	sloop- en bouwwerkzaamheden.	om de omgeving zo goed mogelijk mee te nemen in de plannen en de overlast ervan zoveel mogelijk te beperken.		
1898	De indiener stelt voor om warmte-koudeopslag en andere energie-koppelkansen voor omwonenden en bedrijven te onderzoeken.	Defensie staat altijd open voor koppelkansen waar deze passen binnen de operationele behoefte. Tijdens de uitvoeringsfase zal gekeken moeten worden of de door de indiener gesuggereerde koppelkansen voor bijvoorbeeld warmte-koudeopslag binnen dat kader passen.	Energie	Geplande opschaling Koninklijke Marechaussee Randstad Den Haag, Maaldrift uitbreiden
1899	De indiener maakt zich zorgen over toename van geluid door schietbanen en trainingen, vraagt om akoestische/geluiddempende maatregelen en een inrichting die hinder voor omwonenden en broedvogels voorkomt.	Defensie begrijpt de zorg over mogelijke geluidshinder door schietactiviteiten en trainingen. Het is belangrijk dat militaire oefeningen zorgvuldig worden ingepast in de omgeving, met oog voor omwonenden en natuur. Bij de inrichting van nieuwe locaties houdt Defensie rekening met geluidseffecten. Voor het betreffende project onderzoekt Defensie de mogelijkheid om een overdekte schietbaan te realiseren. Een overdekte baan helpt het omgevingsgeluid aanzienlijk te beperken. Daarnaast wordt gekeken naar aanvullende maatregelen die hinder voor broedvogels en omwonenden kunnen voorkomen, zoals gerichte landschappelijke inrichting en het gebruik van geluiddempende materialen. Defensie neemt deze aandachtspunten mee in de verdere uitwerking van het ontwerp. Daarbij wordt ook gekeken naar de ligging van oefenterreinen, de frequentie van gebruik en de mogelijkheden om rustgebieden te behouden.	Gezonde en veilige leefomgeving	Geplande opschaling Koninklijke Marechaussee Randstad Den Haag, Maaldrift uitbreiden
1900	De indiener maakt zich zorgen over veiligheidsrisico's van munitie-opslag en vraagt om duidelijkheid; daarnaast zorgen over privacy door extra beveiligingsmaatregelen.	Defensie begrijpt de zorgen over veiligheid en privacy in relatie tot munitie opslag en extra beveiligingsmaatregelen. Deze onderwerpen raken direct aan de leefomgeving en verdienen duidelijke uitleg. Op het terrein Maaldrift ligt al munitie opgeslagen. Dit gebeurt volgens de geldende wet- en regelgeving. De opslag voldoet aan strikte eisen voor veiligheid en controle. Defensie voert regelmatig inspecties uit en past maatregelen toe die risico's voor de omgeving beperken. De beveiligingsmaatregelen	Gezonde en veilige leefomgeving	Geplande opschaling Koninklijke Marechaussee Randstad Den Haag, Maaldrift uitbreiden

		zijn gericht op het beschermen van het Defensieterrein. Deze maatregelen zijn niet bedoeld om invloed uit te oefenen op de omgeving buiten het terrein. Daarbij wordt rekening gehouden met de privacy van omwonenden. Defensie streeft naar een veilige inrichting die past in de omgeving en geen onnodige overlast veroorzaakt. Bij de verdere uitwerking van het ontwerp wordt opnieuw gekeken naar de balans tussen veiligheid, privacy en ruimtelijke inpassing. De zorgen die zijn ingebracht worden daarin meegenomen.		
1901	De indiener stelt dat niet zondermeer gesteld kan worden dat er geen cumulatieve effecten te verwachten zijn, omdat er nog geen concrete plannen voor de inrichting van het terrein zijn.	Het planMER onderzoek geeft op hoofdlijnen verschillen aan tussen de alternatieven op het vlak van de te verwachten effecten. In de hierop volgende fase zal concreter en in meer detail het cumulatie effect worden onderzocht. Tijdens deze fase is er wederom ruimte voor participatie en inspraak. Wanneer de indiener dan twijfels heeft over het effect van cumulatie, kan dat daar worden meegenomen.	Gezonde en veilige leefomgeving	Geplande opschaling Koninklijke Marechaussee Randstad Den Haag, Maaldrift uitbreiden
1902	De indiener geeft aan dat planologische/erfgoedwaarden volledig moeten worden betrokken in de effectbeschrijving en belangenafweging.	In het planMER zijn de milieueffecten van de locatiespecifieke ruimtebehoeften op hoofdlijnen in beeld gebracht met als doel om beslisinformatie te genereren voor besluitvorming in de vervolgprocedure. In de vervolgfase van ruimtelijke inpassing zullen de planologische/erfgoedwaarden moeten worden betrokken bij het inrichtingsvoorstel.	Landschap en erfgoed	Geplande opschaling Koninklijke Marechaussee Randstad Den Haag, Maaldrift uitbreiden
1903	De indiener vraagt zich af hoe de plannen passen binnen (de recreatieve waarden van) de Groene Zone/Noordrand, waarin geen verdere bebouwing of uitbreiding is voorzien volgens de Structuurvisie, Nota van Uitgangspunten en het bestemmingsplan.	De inpassing van de behoefte zal plaatsvinden op het huidige defensieterrein. De concrete wijze van inpassing zal in de planfase worden vastgesteld. Hierbij zal de mogelijkheid van hoger bouwen worden meegenomen om de druk op de bestaande waarden in het gebied zo laag mogelijk te houden.	Landschap en erfgoed	Geplande opschaling Koninklijke Marechaussee Randstad Den Haag, Maaldrift uitbreiden
1904	De indiener stelt dat de huidige hoofdingang van het complex een onveilige verkeerssituatie creëert en dat verplaatsing van de hoofdingang naar de trambaan een goede oplossing zou zijn.	Defensie waardeert de betrokkenheid bij de inrichting van het complex en begrijpt de zorg over de verkeersveiligheid bij de huidige hoofdingang. Een veilige toegang tot militaire locaties is belangrijk, zowel voor medewerkers	Landschap en erfgoed	Geplande opschaling Koninklijke Marechaussee Randstad Den Haag, Maaldrift uitbreiden

		als voor de omgeving. De Koninklijke Marechaussee neemt deze zorg mee in het Programma van eisen voor toekomstige bouwprojecten. Daarbij wordt ook gekeken naar de mogelijkheid om de hoofdingang te verplaatsen richting de trambaan. Dit voorstel wordt beoordeeld op verkeerskundige haalbaarheid, veiligheid en ruimtelijke inpassing. Bij de verdere uitwerking van het ontwerp onderzoekt Defensie hoe de toegang tot het terrein veiliger en beter bereikbaar kan worden ingericht. Daarbij wordt rekening gehouden met de doorstroming van verkeer, zichtlijnen en de impact op de omgeving.		
1905	De indiener vraagt zich af of sloop/bouw, gebruik en verkeer binnen de stikstofruimte passen gezien de nabijheid van Natura 2000 Berkheide (~2 km).	De stikstofsituatie in Nederland zorgt ervoor dat niet alle onderdelen van het NPRD (direct) uitvoerbaar zijn. Op het onderdeel stikstof zal per behoefte locatiespecifiek moeten worden onderzocht wat de oplossingsmogelijkheden zijn. Het is niet mogelijk op voorhand voor alle NPRD-behoeften exacte stikstofeffecten en eventuele mitigerende maatregelen in beeld te brengen. Dit volgt bij de realisatie van de verschillende behoeftes.	Natuur	Geplande opschaling Koninklijke Marechaussee Randstad Den Haag, Maaldrift uitbreiden
1906	De indiener maakt zich zorgen over aantasting van groen, fauna (vogels, amfibieën, vleermuizen) en ecologische verbindingen (o.a. Lentevreugd) en vraagt behoud van opgaande beplanting en groene corridors.	In het planMER zijn de milieueffecten van de locatiespecifieke ruimtebehoeften op hoofdlijnen in beeld gebracht. In de vervolgfase zal in een gebiedsproces de ruimtelijke inpassing op de opschaling worden vormgegeven in samenhang met de omgeving en gerelateerde ontwikkelingen. Beperking van aantasting van ecologische waarden en behoud van beplanting zal daarin worden meegenomen.	Natuur	Geplande opschaling Koninklijke Marechaussee Randstad Den Haag, Maaldrift uitbreiden

5.2.21 21 Uitbreiding raccordement Vlasakkers

ID	Samengevatte vraag	Antwoord	Hoofdthema	Ruimtebehoefte
1907	De indiener vraagt om een onderbouwing van de impact van de uitbreiding van het raccordement Vlasakkers op spoor en weg (ook in relatie tot de vele andere Defensie opgaven in de regio), benadrukt het belang van het waarborgen van het personenvervoer op de	In het planMER is op hoofdlijnen gekeken naar de impact van de uitbreiding van het raccordement. In de vervolgfase zal deze behoefte nader uitgewerkt worden en zullen ook eventuele congestie-effecten op het spoor en weg bij de analyses betrokken	(Rijks)Raakvlakken	Uitbreiding raccordement Vlasakkers

	spoorcorridor Utrecht-Amersfoort, en pleit voor een integraal bereikbaarheidsplan inclusief OV-maatregelen vanwege de toenemende verkeersdruk in de regio.	worden. Onze verwachting is nu dat er geen impact zal zijn op het personenvervoer. De behoefte voor uitbreiding raccordement Vlasakkers komt niet voort uit een intensivering van transporten maar is nodig voor verplaatsing van activiteiten die nu vanuit 't Harde plaatsvinden. Wij vragen onze transporten 35 werkdagen vooraf aan bij DB Cargo. Zij vragen daarna een pad aan bij ProRail. Dit pad is altijd buiten de normale dienstregeling om. Onder "normale" omstandigheden gaat het over gemiddeld hooguit 10 railtransporten per jaar en in die periodes om gemiddeld 1 trein per week.		
1908	De indiener stelt dat het MER de impact op natuurwaarden op de oefenterreinen Vlasakkers en Leusderheide onderschat, omdat deze terreinen ondanks hun formeel niet-NNN-status ecologisch van groot belang zijn, en verzoekt om een aanvulling of correctie van het MER op dit punt.	De natuurwaarden op Vlasakkers en Leusderheide zijn bekend en zijn niet onderschat. De impact van de uitbreiding van het raccordement is echter niet dusdanig groot dat de effecten negatiever zijn beoordeeld. Bij andere behoeften (zoals behoefte V en XIII) zijn de effecten negatiever beschreven voor bijvoorbeeld de Leusderheide.	Natuur	Uitbreiding raccordement Vlasakkers
1909	De indiener constateert dat het planMER onvoldoende concrete informatie bevat over de wijze van natuurcompensatie bij ruimtebeslag, en vraagt om duidelijkheid over locatie, natuurpotenties, invulling, natuurdoeltypen, realisatietermijn en monitoring van de compensatie.	Dit planMER heeft als primaire doel gehad om per behoefte te komen tot Voorkeursalternatieven. Daarbij is een integraal beeld van de impact op de fysieke leefomgeving gegeven. Hierbij is natuur ook een belangrijk onderdeel. Dit heeft ook bij de afweging een duidelijke rol gespeeld. Het onderzoek is veelal op hoofdlijnen op basis van beschikbare informatie uitgevoerd (passend bij het schaal- en detailniveau van een planMER bij een Nationaal Programma). In vervolgprocedures worden de effecten op flora en fauna, in het bijzonder in Natura 2000-gebieden, nader onderzocht met bijvoorbeeld gedetailleerde bureaustudies, veldbezoeken, etc. Hieruit kunnen dan ook nog aanpassingen en/of mitigerende en compenserende maatregelen binnen en buiten het voorkeursalternatief getroffen worden.	Natuur	Uitbreiding raccordement Vlasakkers
1910	De indiener wijst op het belang van het grondwaterbe-	Defensie erkent het belang van het grondwaterbescher-	Water	Uitbreiding raccordement Vlasakkers

	schermingsgebied bij Raccordement Vlasakkers en verzoekt Defensie om bij de geplande spooruitbreiding, containeropslag en helikopterlandingsplaats rekening te houden met de geldende regels en de bescherming van de drinkwatervoorziening.	mingsgebied bij Raccordement Vlasakkers. De bescherming van de drinkwatervoorziening is een gedeelde maatschappelijke verantwoordelijkheid. De zorg die is geuit over mogelijke effecten van de spooruitbreiding, containeropslag en de helikopterlandingsplaats wordt serieus genomen. Bij de verdere uitwerking van deze plannen houdt Defensie rekening met de geldende regels voor grondwaterbeschermingsgebieden. Daarbij wordt gekeken naar de ligging van voorzieningen, het type activiteiten en de mogelijke risico's voor de bodem en het grondwater. Defensie stemt deze aspecten af met bevoegde instanties en betrekt milieutechnische expertise bij het ontwerp en de uitvoering. Het doel is om de drinkwatervoorziening niet te belasten en de veiligheid van het grondwater te waarborgen. In de vervolgfase worden de effecten op bodem en waterkwaliteit onderzocht. De resultaten van dit onderzoek worden meegenomen in de besluitvorming over de definitieve inrichting.		

5.2.22 22 Huisvestingen inclusief faciliteiten militaire politie Koninklijke Marechaussee

ID	Samengevatte vraag	Antwoord	Hoofdthema	Ruimtebehoefte
1911	De indiener benadrukt dat een zorgvuldig proces met nauwe afstemming tussen gemeente Apeldoorn, omgeving en Defensie belangrijk is, met expliciete aandacht voor natuur, erfgoed, verkeer en parkeren.	Defensie erkent het belang van een zorgvuldig proces bij de ruimtelijke inpassing van militaire activiteiten. Bij de verdere uitwerking van het NPRD wordt expliciet aandacht besteed aan thema's als natuur, erfgoed, verkeer en parkeren. Deze onderwerpen zijn belangrijk voor de leefomgeving en worden meegenomen in overleg met lokale overheden en betrokken partijen.	(Rijks)Raakvlakken	Huisvestingen inclusief faciliteiten militaire politie Koninklijke Marechaussee
1912	De indiener verzoek om transparante communicatie.	Defensie erkent dat transparant communiceren van belang is, zodat belanghebbenden tijdig hun vragen en zorgen kunnen delen. In de vervolgfase blijft hierop ingezet worden.	Defensie specifiek	Huisvestingen inclusief faciliteiten militaire politie Koninklijke Marechaussee
1913	De indiener merkt op dat vestiging op de Kleiberg nabij de Koning Willem III-kazerne syn-	Defensie waardeert de positieve inzet van de gemeente zeer m.b.t. deze beoogde ontwikkeling van Defensie.	Defensie specifiek	Huisvestingen inclusief faciliteiten militaire

	ergie voor de Koninklijke Marechaussee oplevert en het veiligheidsprofiel van Apeldoorn als 'Stad van Veiligheid' versterkt, wat ondersteuning voor de locatiekeuze impliceert.	Defensie onderschrijft dat deze ontwikkeling bijdraagt aan het profiel van de gemeente Apeldoorn als Stad van Veiligheid.		politie Koninklijke Marechaussee
1914	De indiener vraagt om concretisering van wat "werklocaties, voertuigen en legering" in de praktijk betekent	Defensie waardeert de vraag om verduidelijking van de termen 'werklocaties', 'voertuigen' en 'legering'. Duidelijke communicatie is belangrijk, zeker bij plannen die invloed kunnen hebben op de leefomgeving. Met 'werklocaties' bedoelt Defensie gebouwen met een kantoorfunctie. Hier voeren medewerkers van de Koninklijke Marechaussee hun dagelijkse werkzaamheden uit. 'Voertuigen' verwijst naar zowel dienstvoertuigen van Defensie als privévoertuigen van medewerkers. Deze zijn nodig voor operationele inzet en bereikbaarheid van de locatie. 'Legering' betekent een verblijfplaats voor medewerkers die te ver van de locatie wonen om dagelijks heen en weer te reizen. Dit heeft de vorm van een hotelfunctie, gericht op rust en herstel. Defensie neemt deze onderdelen mee in het ontwerp en de ruimtelijke inpassing van de locatie. Daarbij wordt gekeken naar bereikbaarheid, veiligheid en een zorgvuldige afstemming op de omgeving.	Defensie specifiek	Huisvestingen inclusief faciliteiten militaire politie Koninklijke Marechaussee
1915	De indiener vraagt rekening te houden met en inzicht te geven in de te verwachten geluid- en lichteffecten ter plaatse (o.a. nabij Ugchelen).	Naar verwachting zullen de door de indiener benoemde effecten beperkt van omvang zijn. Wel zullen in de verdere uitwerking van de plannen, belangrijke onderwerpen voor de leefomgeving verder worden onderzocht. Ook blijft Defensie in gesprek met medeoverheden en lokale partijen om o.a. deze onderwerpen te bespreken.	Gezonde en veilige leefomgeving	Huisvestingen inclusief faciliteiten militaire politie Koninklijke Marechaussee
1916	De indiener maakt zich zorgen over extra verkeersbewegingen en passende ontsluiting van het gebied; er wordt gevreesd voor cumulatieve druk met andere ontwikkelingen (o.a. politieacademie), met mogelijke congestie richting Kootwijk en de oostzijde.	Defensie erkent de zorg over extra verkeersdruk en de ontsluiting van het gebied. Bij de uitwerking van plannen worden verkeersstromen meegenomen in vervolgonderzoek en wordt gekeken naar de bereikbaarheid en de samenloop met andere ontwikkelingen.	Mobiliteit	Huisvestingen inclusief faciliteiten militaire politie Koninklijke Marechaussee
1917	De indiener maakt zich zorgen over significante effecten op	In de Passende Beoordeling is hierover het volgende opgenomen: het voornemen is	Natuur	Huisvestingen inclusief faciliteiten militaire

	het Natura 2000-gebied Veluwe door nieuwbouw en mogelijke boskap op (delen van) het terrein, en verzoekt om aantoonbare borging dat natuurwaarden niet worden verstoord.	alleen mogelijk als dit niet leidt tot afname van belangrijkleefgebied voor aanwezige soorten. Waar mogelijk wordt boskap vermeden of zoveel mogelijk beperkt. In de vervolgfase wordt het ontwerp van het gebied uitgewerkt, een passende inpassing in de natuurlijke omgeving is hierbij een uitgangspunt.		politie Koninklijke Marechaussee
1918	De indiener vraagt zich af of de stikstofdepositie toelaatbaar is en stelt voor om pas door te gaan als intern/extern salderen daadwerkelijk haalbaar en juridisch robuust is.	In het NPRD is aangegeven dat bij de realisatie van de behoefte de natuur aandachtspunt is. Dit aandachtspunt is ook opgenomen in het definitieve NPRD. Het uitgevoerde onderzoek geeft geen aanleiding om het besluit op de grond die de indiener aangeeft aan te houden.	Natuur	Huisvestingen inclusief faciliteiten militaire politie Koninklijke Marechaussee

5.2.23 *23 Uitbreiden live firing mogelijkheden helikopters op ISK ten behoeve van niveau 3 en 4-oefeningen CLAS*

ID	Samengevatte vraag	Antwoord	Hoofdthema	Ruimtebehoefte
1919	De indiener vraagt om de cumulatie rondom alle opgaven in dit gebied zorgvuldig in kaart te brengen en daarover het gesprek te voeren in het participatieproces wat nog moet volgen voor deze behoefte.	De indiener vraagt om de cumulatie rondom alle opgaven in dit gebied zorgvuldig in kaart te brengen en daarover het gesprek te voeren in het participatieproces wat nog moet volgen voor deze behoefte. Defensie begrijpt de zorgen rondom de cumulatie van activiteiten op en rondom de Veluwe. In het planMER en in de Passende Beoordeling was dit al beperkt geduid. Naast dat dit uit zienswijzen naar voren is gekomen, is Defensie hier ook op gewezen door de Commissie MER. Daarom is er een aanvullende analyse uitgevoerd op de cumulatieve belasting op de Veluwe.	Algemene zienswijze	Uitbreiden live firing mogelijkheden helikopters op ISK ten behoeve van niveau 3 en 4-oefeningen CLAS
1920	De indiener vraagt om in het participatieproces wat nog moet volgen voor deze behoefte betrokken te worden.	Defensie waardeert de wens van de indiener betrokken te zijn bij het verdere participatieproces. Het is belangrijk dat maatschappelijke en lokale inzichten worden meegenomen in de verdere uitwerking, waarbij lokale en regionale overheden op passende wijze worden betrokken. De precieze invulling van dit participatieproces wordt momenteel voorbereid. Het doel is om in afstemming met medeoverheden een transparant en toegankelijk proces te organiseren, waarin ruimte is voor het delen van	Defensie specifiek	Uitbreiden live firing mogelijkheden helikopters op ISK ten behoeve van niveau 3 en 4-oefeningen CLAS

		zorgen, inzichten en voorstellen.		
1921	De indiener stelt voor om tijden en periodes te beperken (geen avond/nacht, rekening houden met recreatieseizoen) ter bescherming van natuur en leefkwaliteit.	Defensie waardeert uw betrokkenheid en het voorstel om schietactiviteiten vanuit helikopters te beperken tot specifieke tijden en seizoenen. Uw zorg over de impact op natuur en leefkwaliteit is begrijpelijk en wordt serieus genomen. Bij het opstellen van het NPRD is gekeken naar de ruimtelijke mogelijkheden voor militaire activiteiten, waaronder schieten vanuit helikopters. Het planMER-onderzoek heeft de effecten op de omgeving, waaronder geluid en verstoring, inzichtelijk gemaakt. In december wordt een ontwerpvoorkeursbesluit genomen. Definitief besluit volgt voor de zomer van 2026.Defensie kent in de praktijk veel oefenbeperkingen die rekening houden met omgevingswaarden. Voor schietactiviteiten vanuit helikopters geldt dat de inzet wordt afgestemd op operationele noodzaak én op de omgeving. Beperkingen in tijd, zoals geen oefeningen in de avond of nacht, en afstemming op het recreatieseizoen, worden in een later stadium onderzocht en vastgelegd. Uw voorstel wordt daarbij meegenomen als aandachtspunt.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiden live firing mogelijkheden helikopters op ISK ten behoeve van niveau 3 en 4-oefeningen CLAS
1922	De indiener maakt zich zorgen over geluid en trillingen door helikopters en schieten en vraagt om concrete hinderbeperking.	Defensie neemt de zorgen over geluid, trillingen en verstoring van rust en recreatie serieus. De effecten van schietactiviteiten, helikopters en voertuigen worden onderzocht in het planMER. Daarbij wordt gekeken naar hinderbeperking, maar enige vorm van hinder is vanwege de taakstelling van Defensie niet uit te sluiten. Bij de uitwerking van het definitief NPRD wordt rekening gehouden met seizoensgevoelige planning en maatwerk in kwetsbare zones. Defensie streeft naar een zorgvuldige balans tussen operationele inzet en de kwaliteit van de leefomgeving.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiden live firing mogelijkheden helikopters op ISK ten behoeve van niveau 3 en 4-oefeningen CLAS
1923	De indiener geeft aan dat laagvliegen en schietoefeningen Natura 2000 en beschermde soorten kunnen	Het NPRD is een strategisch programma en bevat zelf geen planologische besluiten. Voor activiteiten als laagvlie-	Natuur	Uitbreiden live firing mogelijkheden helikopters op ISK ten

	schaden en vraagt om juridische borging en onderbouwing (o.a. ADC, stikstof).	gen en schietoefeningen, blijven bestaande regels en vergunningplichten onverkort van kracht. Wijzigingen in genoemde activiteiten zullen pas na het doorlopen van de daarvoor geldende procedures, inclusief juridische borging en onderbouwing, kunnen plaatsvinden. Indien blijkt dat stikstof een relevant aspect van de te wijzigen activiteit betreft, zal dat daar vanzelfsprekend ook in betrokken worden. De NPRD-ruimtebehoefte voor laagvliegen en schietoefeningen schept dus geen vrijstelling van bestaande regelgeving, maar vormt een kader voor latere besluitvorming.		behoeve van niveau 3 en 4-oefeningen CLAS
1924	De indiener maakt zich zorgen over verstoring van recreatie en natuurbeleving en vraagt om seizoensbewuste planning en maatwerk bij kwetsbare zones.	Defensie neemt de zorgen over geluid, trillingen en verstoring van rust en recreatie serieus. De effecten van schietactiviteiten, helikopters en voertuigen worden onderzocht in het planMER. Daarbij wordt gekeken naar hinderbeperking, maar enige vorm van hinder is, vanwege de taakstelling van Defensie niet uit te sluiten. Bij de uitwerking van het definitief NPRD wordt rekening gehouden met seizoensgevoelige planning en maatwerk in kwetsbare zones. Defensie streeft naar een zorgvuldige balans tussen operationele inzet en de kwaliteit van de leefomgeving.	Ruimtegebruik	Uitbreiden live firing mogelijkheden helikopters op ISK ten behoeve van niveau 3 en 4-oefeningen CLAS

5.2.24 24 Uitbreiding milieu en geluidsruimte ISK

ID	Samengevatte vraag	Antwoord	Hoofdthema	Ruimtebehoefte
1925	De indiener wijst op de intensivering van het Infanterie Schietkamp met toename van helikopterverkeer en mogelijke uitbreiding van de contouren, en stelt ter voorkoming van extra luchtruimbeperkingen een flexibele activering voor met aangepaste hoogtes van maximaal 3000 voet bij activiteit en 500 voet bij inactiviteit.	De locatiespecifieke behoeftes bij het Infanterie Schietkamp (ISK) EHR-9 leiden niet tot verruiming van het beperkingsgebied. Schietoefeningen vanuit helikopters zijn passend gemaakt binnen de mogelijkheden van de bestaande Regeling beperking geluidhinder militaire helikopters. De contouren blijven binnen de geldende kaders en sluiten aan bij operationele eisen. Defensie staat open voor een gesprek met de Koninklijke Nederlandse Vereniging voor Luchtvaart (KNVvL) om te bekijken hoe	(Rijks)Raakvlakken	Uitbreiding milieu en geluidsruimte ISK

		de situatie voor civiel luchtverkeer waar mogelijk kan worden verbeterd.		
1926	De indiener vraagt zich af of de cumulatieve effecten, inclusief keuze van referentiesituatie, juist zijn beoordeeld en vraagt waar nodig om compensatie.	Deze analyses zijn uitgevoerd in de Aanvulling op het planMER op basis van de vergunde situatie en bekende aanpassingen aan de vergunning (de referentiesituatie). In de vervolgfase wordt dit nader uitgewerkt en dan ook gekeken naar mogelijke mitigerende maatregelen.	Algemene zienswijze	Uitbreiding milieu en geluidsruimte ISK
1927	De indiener benadrukt dat één zorgvuldig participatieproces nodig is met transparante informatie en duidelijke afspraken.	Defensie deelt de wens voor een duidelijk en zorgvuldig participatieproces. Het is belangrijk dat belanghebbenden weten waar ze aan toe zijn en dat informatie helder en toegankelijk is. Defensie stemt dit proces af met gemeenten, provincies en andere betrokken partijen. Zo ontstaat een gestructureerde manier van samenwerken, waarin zorgen en ideeën tijdig besproken kunnen worden.	Defensie specifiek	Uitbreiding milieu en geluidsruimte ISK
1928	De indiener stelt dat de intensivering van het Infanterie Schietkamp (ISK) en vergroting van de contouren leidt tot extra geluidsoverlast en luchtruimbeperkingen voor Terlet. Dit kan worden beperkt door een specifieke milieueffectbeoordeling uit te voeren, luchtruimrestricties alleen te activeren bij daadwerkelijke activiteit en zweefvliegvertegenwoordigers te betrekken bij de planning van ISK-activiteiten.	Defensie begrijpt de zorgen over extra geluidsoverlast en luchtruimbeperkingen door intensivering van het Infanterie Schietkamp (ISK). De opmerkingen over de impact op Terlet en het voorstel voor maatwerk worden serieus genomen. Defensie staat open voor een gesprek met de Koninklijke Nederlandse Vereniging voor Luchtvaart (KNVvL) om te bekijken hoe de situatie voor civiel luchtverkeer waar mogelijk kan worden verbeterd.	Defensie specifiek	Uitbreiding milieu en geluidsruimte ISK
1929	De indiener maakt zich zorgen over stapeling van luchtvaartactiviteiten, geluidsoverlast (stiltegebieden/broedvogelsoorten/N-2000 gebieden/Geldersnatuurnetwerk), verkeersbewegingen, water- en luchtkwaliteit en trillingen en vraagt om additionele onderbouwing t.a.v. drempelwaarden en hinderbeperkende maatregelen en verzoekt transparante communicatie.	In het planMER en het NPRD is vastgesteld dat de effecten binnen de gestelde wettelijke kaders blijven of kunnen blijven. Ook is geconstateerd dat onder andere rondom de Veluwe cumulatie kan optreden. Hier zal in een vervolgproces, ook in relatie tot mitigerende maatregelen, nader onderzoek naar verricht moeten worden. Defensie onderschrijft het belang van goede communicatie hierbij.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieu en geluidsruimte ISK
1930	De indiener maakt zich zorgen over uitbreiding van vergunningsruimte voor o.a. milieu en geluid en vraagt Defensie om actief in gesprek te gaan en blijven met mogelijk getroffenen.	De effecten van de uitbreiding van de milieuruimte zijn in de Aanvulling op dit MER nader in beeld gebracht rondom het ISK. In de vervolgfase zal dit nader gedetailleerd worden en ook de omgeving betrokken worden.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieu en geluidsruimte ISK

1931	De indiener maakt zich zorgen over aantasting van Natura 2000 en (op de Veluwe lopende) herstelprogramma's en beschermde soorten en vraagt om juridische borging en ecologische onderbouwing.	De Veluwe is een kwetsbaar natuurgebied. Defensie beheert hier al vele jaren gronden en werkt actief mee aan natuurverbetering en -beheer. Door de extra activiteiten van Defensie is de impact op de Veluwe mogelijk groter en dienen hier inderdaad passende maatregelen en nader onderzoek voor verricht te worden. Dit is op hoofdlijnen thans gedaan in het planMER en Passende Beoordeling, maar zal in vervolgfases bij nadere uitwerking van de plannen in meer detail onderzocht worden.	Natuur	Uitbreiding milieu en geluidsruimte ISK
1932	De indiener stelt voor om tijdsvensters te beperken en te zoneren (o.a. broedseizoen, recreatieseizoen) om effecten te verminderen.	Het ISK is een belangrijke locatie voor Defensie. Waar mogelijk worden maatregelen genomen om eventuele overlast van de activiteiten te beperken. In het planMER zijn de milieueffecten van de locatiespecifieke ruimtebehoeften op hoofdlijnen in beeld gebracht. In de vervolgfase zal in een gebiedsproces de ruimtelijke inpassing op de opschaling worden vormgegeven in samenhang met de omgeving. Defensie volgt de geldende wet- en regelgeving.	Natuur	Uitbreiding milieu en geluidsruimte ISK
1933	De indiener vraagt om duidelijkheid over stikstofeffecten en de haalbaarheid van salderen en onderliggende ADC-afweging.	De effecten van stikstof zijn in deze fase nog globaal beschouwd. Dit komt omdat van de meeste behoeften nog geen concrete inrichtingsplannen bekend is, dus ook geen goede stikstofeffecten bepaald kunnen worden. Dit zal in de volgende fase nader uitgewerkt moeten worden om waar nodig als input te dienen voor een natuurvergunning ook rondom stikstof. Salderen en ADC-toets zijn mogelijkheden om behoeften met een significant stikstofeffect te kunnen realiseren. Hier gelden duidelijke en strenge regels voor, die ook voor Defensie gelden.	Natuur	Uitbreiding milieu en geluidsruimte ISK
1934	De indiener maakt zich zorgen over de uitbreiding van de milieu- en geluidsruimte en de gevolgen daarvan voor het gebruik van het Dienstgebouw en Jachthuis Sint Hubertus, en wil hierover in gesprek tijdens het participatietraject.	Defensie begrijpt de zorgen over de gevolgen voor het gebruik van het Dienstgebouw en Jachthuis Sint Hubertus. Uit het tot nu toe uitgevoerde onderzoek in het planMER komt dit nog niet naar voren. Defensie gaat in de vervolgfase na wat de mogelijke impact kan zijn en hoe die eventueel beperkt	Ruimtegebruik	Uitbreiding milieu en geluidsruimte ISK

		kan worden. Defensie streeft naar een aanpak waarin belangen uit de omgeving zorgvuldig worden afgewogen. Communicatie en participatie met de omgeving is hierbij van belang.		
1935	De indiener vraagt of bij het onderzoek naar de uitbreiding van de milieu- en geluidsruimte door meer gebruik van het ISK ook de effecten op recreatieparken worden meegenomen en hoe rekening wordt gehouden met het recreatieseizoen.	Defensie begrijpt de zorg over de effecten op recreatieparken. Defensie heeft in het planMER aandacht besteed aan de impact op de omgeving. Waaronder op recreatie. In het gebiedsproces voor de concrete realisatie van deze behoefte zal verder gekeken worden naar een inpassing die recht doet aan de verschillende belangen op en rondom het ISK. Defensie betrekt daarbij graag omwonenden, recreatieondernemers en andere belanghebbenden.	Ruimtegebruik	Uitbreiding milieu en geluidsruimte ISK

5.2.25 *25 Uitbreiding van terrein t.b.v. voldoen aan NATO-normering depot Defensie Pijpleiding Organisatie Markelo*

ID	Samengevatte vraag	Antwoord	Hoofdthema	Ruimtebehoefte
1936	De indiener geeft aan tevreden te zijn met het resultaat van de gesprekken met Defensie, waarbij geen woningen worden gesloopt, en vraagt om onderzoek naar verplaatsing van de uitbreiding naar de westzijde (mits de Welmersweg open blijft en kosten voor verlegging door Defensie worden gedragen), alsmede om een regeling voor vergoeding van ambtelijke inzet vanwege de rol als contactpersoon voor omwonenden.	Bij de voorgenomen inpassing hoeven geen woningen geamoveerd te worden Ook Defensie waardeert de samenwerking met de gemeente en de inzet van ambtenaren in het contact met omwonenden. Deze gesprekken zijn in goed overleg en wederzijds belang gevoerd. Een westelijke uitbreiding is onderzocht, maar blijkt niet haalbaar. De Welmersweg zou daarbij uit de openbaarheid moeten worden onttrokken, wat niet wenselijk is. Ook is gebleken dat ruilverkaveling in dit gebied niet mogelijk is. Mede om deze redenen is de noordelijke uitbreiding de aangewezen locatie in het NPRD.	Algemene zienswijze	Uitbreiding van terrein t.b.v. voldoen aan NATO-normering depot Defensie Pijpleiding Organisatie Markelo
1937	De indiener stelt voor om uit te wijken naar het westen (Westelijk Alternatief) in plaats van naar het noorden en benadrukt dat dit minder hinder geeft voor omwonenden, de infrastructuur (Welmersweg/Kooidijk) intact kan blijven, bluswater beschikbaar is, de impact op het landschap kleiner is en het meer ontwikkelruimte voor de toekomst biedt. De indiener verzoekt om	Bij het zoeken naar een geschikte inpassing van de behoefte is goed gekeken wat de effecten op andere woningen zijn. Bij de voorgenomen inpassing hoeven geen woningen geamoveerd te worden. Mede op basis van deze overweging is de huidige keuze gemaakt.	Defensie specifiek	Uitbreiding van terrein t.b.v. voldoen aan NATO-normering depot Defensie Pijpleiding Organisatie Markelo

	nader overleg over het Westelijk Alternatief.			
1938	De indiener vraagt zich af of het oorspronkelijke plan (hekwerk opschuiven) de NAVO-norm borgt en pleit voor beperking van ingrepen om onnodige impact te voorkomen door vast te houden aan het op inclusief afspraken met de bewoners aan de zuidzijde. Het principe van hekwerken zo dicht mogelijk bij de tanks moet ook bij een eventuele noordelijke uitbreiding toegepast worden.	Bij het zoeken naar een geschikte inpassing van de behoefte is goed gekeken wat de effecten op andere woningen zijn. Bij de voorgenomen inpassing hoeven geen woningen geamoveerd te worden. Mede op basis van deze overweging is de huidige keuze gemaakt.	Defensie specifiek	Uitbreiding van terrein t.b.v. voldoen aan NATO-normering depot Defensie Pijpleiding Organisatie Markelo
1939	De indiener stelt voor om het coulisselandschap te respecteren met streekeigen beplanting, groene domes en het sparen van gezichtsbepalende eiken.	Defensie waardeert de suggesties van de indiener. Bij de inrichting van het terrein wordt waar mogelijk rekening gehouden met omgevingswensen. In het vervolgproces wordt de inpassing, conform de landschappelijke uitgangspunten in het ontwerp NPRD, verder verkend.	Defensie specifiek	Uitbreiding van terrein t.b.v. voldoen aan NATO-normering depot Defensie Pijpleiding Organisatie Markelo
1940	De indiener vindt het niet duidelijk of in de Voorkeursvariant ook de Welmersweg behouden blijft en stelt route-opties en bereikbaarheid bij calamiteiten voor (omlegging/afsluiting Welmersweg, brandtoegang, bluswater).	Defensie heeft rekening gehouden met de ontsluiting binnen het gebied. Bij de voorgenomen inpassing van de behoefte blijft de Welmersweg behouden en toegankelijk.	Defensie specifiek	Uitbreiding van terrein t.b.v. voldoen aan NATO-normering depot Defensie Pijpleiding Organisatie Markelo
1941	De indiener benadrukt een zorgvuldig participatieproces en vraagt om afspraken over vergoeding van ambtelijke uren en heldere aanspreekpunten.	Defensie deelt het belang van een zorgvuldig participatieproces. Het is belangrijk dat gemeenten, provincies en andere betrokkenen weten wat er van hen wordt verwacht en dat er duidelijke afspraken zijn over samenwerking. Voor het vergoeden van ambtelijke uren ziet Defensie nu geen grondslag. Er wordt gewerkt aan het aanwijzen van heldere aanspreekpunten. Dit helpt om vragen en zorgen snel en gericht te behandelen en draagt bij aan een goede samenwerking.	Defensie specifiek	Uitbreiding van terrein t.b.v. voldoen aan NATO-normering depot Defensie Pijpleiding Organisatie Markelo
1942	De indiener stelt voor om tanks bij voorkeur ter plekke op het huidige terrein te vervangen; als verplaatsing onvermijdelijk is, dan zo weinig mogelijk, zo laag/compact mogelijk en zo ver mogelijk van woningen.	Defensie begrijpt de wens om tanks zo veel mogelijk op het huidige terrein te vervangen. Dit voorstel sluit aan bij het belang om de impact op de omgeving te beperken. Het verzoek om verplaatsing te vermijden wordt serieus meegenomen. Door het einde van de levensduur van enkele tanks is vervanging noodzakelijk. Om de afstand tot woningen te vergroten en de veiligheidsnormen te respecteren, is verplaatsing binnen	Defensie specifiek	Uitbreiding van terrein t.b.v. voldoen aan NATO-normering depot Defensie Pijpleiding Organisatie Markelo

		het terrein niet voldoende. Hiervoor is uitbreiding van grond nodig. Deze uitbreiding maakt het mogelijk om tanks zo ver mogelijk van woningen te plaatsen en de veiligheids-afstanden tussen het hek en de tanks te waarborgen. De exacte invulling volgt in de verdere uitwerking van het plan.		
1943	De indiener vindt het Voorkeursalternatief onwenselijk, met name omdat in geval van uitbreiding ook de woningen aan de noordzijde van het depot in de risicosfeer terecht komen, en denkt dat er betere alternatieven zijn.	Bij het zoeken naar een geschikte inpassing van de behoefte is goed gekeken wat de effecten op andere woningen zijn. Bij de voorgenomen inpassing hoeven geen woningen geamoveerd te worden. Mede op basis van deze overweging is de huidige keuze gemaakt.	Defensie specifiek	Uitbreiding van terrein t.b.v. voldoen aan NATO-normering depot Defensie Pijpleiding Organisatie Markelo
1944	De indiener geeft aan dat waardedaling en planschade dreigen en verzoekt om compensatie en terughoudendheid met (militaire) bestemming van restpercelen.	Allereerst heeft Defensie begrip voor uw zorgen. Indien indiener in de toekomst schade heeft, kan mogelijk een beroep gedaan worden op nadeelcompensatie. Nadeelcompensatie is geregeld in titel 4.5 van de Algemene wet bestuursrecht en afdeling 15.1 van de Omgevingswet. Er moet dan sprake zijn van schade die wordt veroorzaakt door ruimtelijke besluitvorming (een schadeveroorzakend besluit) van Defensie. Ook moet aan andere voorwaarden zijn voldaan, bijvoorbeeld dat de schade uitgaat boven het normale maatschappelijke risico of het normale bedrijfsrisico. Waar mogelijk zal Defensie rekening houden met de omstandigheden van het geval en vanuit haar verantwoordelijkheid ondersteunen indien er sprake is van een recht op nadeelcompensatie. Defensie is daarbij gehouden aan de kaders van geldende wet- en regelgeving. Daarnaast volgt uit artikel 15.2 Omgevingswet dat immateriële schade niet voor vergoeding in aanmerking komt. Dit geldt ook voor de zogenoemde schaduwschade, namelijk eventuele schade die is ontstaan in aanloop naar het nemen van een besluit in de zin van artikel 15.1 Omgevingswet.	Economie en sociaal	Uitbreiding van terrein t.b.v. voldoen aan NATO-normering depot Defensie Pijpleiding Organisatie Markelo
1945	De indiener maakt zich zorgen over opschuivende veiligheidszones en verzoekt om mini-	Bij de verdere inpassing van de behoefte houdt Defensie er rekening mee dat de uit-	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding van terrein t.b.v. voldoen aan NATO-normering

	male planologische beperkingen en behoud van gebruiksmogelijkheden.	breiding zo min mogelijk negatieve effecten op de omgeving heeft. Hoe dit er precies uit komt te zien, zal in de vervolgfase verder worden uitgewerkt.		depot Defensie Pijpleiding Organisatie Markelo
1946	De indiener maakt zich zorgen over toenemende geluid- en lichtoverlast en vraagt om hinderbeperking.	Defensie neemt de zorgen over geluid en licht serieus. Deze vormen van hinder kunnen het dagelijks leven beïnvloeden en verdienen aandacht. Defensie neemt maatregelen om deze hinder zoveel mogelijk te beperken. Voorbeelden zijn het beperken van werktijden en het gebruik van afschermende verlichting.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding van terrein t.b.v. voldoen aan NATO-normering depot Defensie Pijpleiding Organisatie Markelo
1947	De indiener geeft aan dat het Voorkeursalternatief leidt tot een blijvende aantasting van het uitzicht, het open karakter van het Twentse coulisselandschap en verzoekt om een alternatief dat rekening houdt met de openheid en recreatieve waarde van de omgeving.	In de effectbeoordeling is rekening gehouden met dit effect. In deelrapport A.XIV is aangegeven dat de uitbreiding ten koste gaat van agrarisch cultuurlandschap. Dit is geformuleerd als aandachtspunt voor een vervolgprocedure. In de vervolgprocedure voor deze behoefte wordt de landschappelijke inpassing, rekening houdend met lokale waarden, verder ingevuld.	Landschap en erfgoed	Uitbreiding van terrein t.b.v. voldoen aan NATO-normering depot Defensie Pijpleiding Organisatie Markelo
1948	De indiener constateert dat ruim 3 hectare landbouwgrond in Markelo een militaire bestemming krijgt en verzoekt om kansen voor natuurlijke inrichting of een overgangszone aan de randen van het Defensieterrein te onderzoeken, waaronder behoud van de gezichtsbepalende oud eiken.	De concrete inrichting van het terrein zal in een volgende fase verder worden uitgewerkt. Daarbij zal rekening worden gehouden met aanwezige landschapselementen en zullen er koppelkansen met de regio gezocht worden.	Natuur	Uitbreiding van terrein t.b.v. voldoen aan NATO-normering depot Defensie Pijpleiding Organisatie Markelo
1949	De indiener geeft aan overvallen te zijn door het nieuwe Voorkeursalternatief en dat het Voorkeursalternatief (in tegenstelling tot het Oorspronkelijk Plan) negatieve gevolgen heeft voor hun agrarisch bedrijf, waaronder planologische beperkingen, verlies van uitbreidingsmogelijkheden en eigendomsrechten, en verzoekt om een alternatief dat geen nadelige impact heeft op hun bedrijf en omgeving.	Allereerst heeft Defensie begrip voor uw zorgen. Indien indiener in de toekomst schade heeft, kan mogelijk een beroep gedaan worden op nadeelcompensatie. Nadeelcompensatie is geregeld in titel 4.5 van de Algemene wet bestuursrecht en afdeling 15.1 van de Omgevingswet. Er moet dan sprake zijn van schade die wordt veroorzaakt door ruimtelijke besluitvorming (een schadeveroorzakend besluit) van Defensie. Ook moet aan andere voorwaarden zijn voldaan, bijvoorbeeld dat de schade uitgaat boven het normale maatschappelijke risico of het normale bedrijfsrisico. Waar mogelijk zal Defensie rekening houden met de omstandigheden van het geval en	Ruimtegebruik	Uitbreiding van terrein t.b.v. voldoen aan NATO-normering depot Defensie Pijpleiding Organisatie Markelo

		vanuit haar verantwoordelijkheid ondersteunen indien er sprake is van een recht op nadeelcompensatie. Defensie is daarbij gehouden aan de kaders van geldende wet- en regelgeving. Daarnaast volgt uit artikel 15.2 Omgevingswet dat immateriële schade niet voor vergoeding in aanmerking komt. Dit geldt ook voor de zogenoemde schaduwschade, namelijk eventuele schade die is ontstaan in aanloop naar het nemen van een besluit in de zin van artikel 15.1 Omgevingswet.		
1950	De indiener heeft vernomen dat een voorkeursrecht is gevestigd op een perceel van 5 hectare, terwijl 3 ha nodig is en verzoekt alleen de benodigde 3 ha te verwerven en met hen in overleg te treden over verwerving van de resterende 2 hectare.	Na een zorgvuldig proces heeft het Defensie in mei de voorkeurslocaties bekendgemaakt. Om deze locatie na de definitieve vaststelling te kunnen ontwikkelen, heeft Defensie op alle percelen die binnen de voorkeurslocatie lagen een voorkeursrecht gelegd. Het kan echter voorkomen dat een perceel deels binnen de voorkeurslocatie ligt. Op dat moment is op het gehele perceel een voorkeursrecht gelegd. Tijdens het traject van verwerving zal met de eigenaar het gesprek aan worden gegaan omtrent de wensen qua behoud of verkoop van het overige deel van een perceel.	Ruimtegebruik	Uitbreiding van terrein t.b.v. voldoen aan NATO-normering depot Defensie Pijpleiding Organisatie Markelo

5.2.26 26 Uitbreiding van terrein t.b.v. voldoen aan NATO-normering depot Defensie Pijpleiding Organisatie Klaphek

ID	Samengevatte vraag	Antwoord	Hoofdthema	Ruimtebehoefte
1951	De indiener vraagt om rekening te houden met het grondwaterbelang tijdens de bouwwerkzaamheden en in het geval van calamiteiten.	Defensie begrijpt de zorg over het grondwater tijdens bouwwerkzaamheden en bij calamiteiten. Het belang van schoon en stabiel grondwater is groot voor de omgeving en voor de uitvoering van projecten. Bij de uitvoering van werkzaamheden wordt rekening gehouden met grondwater. Hiervoor is contact met het waterschap. Samen wordt bekeken welke maatregelen nodig zijn om risico's te beperken. Ook bij calamiteiten zijn er protocollen om schade aan het grondwater te voorkomen of te beperken. Op dit moment is geen extra onderzoek nodig, omdat bestaande afspraken en maat-	Water	Uitbreiding van terrein t.b.v. voldoen aan NATO-normering depot Defensie Pijpleiding Organisatie Klaphek

		regelen voldoende bescherming bieden. Als er nieuwe inzichten ontstaan, worden deze meegenomen in de verdere uitwerking van het project.		

5.2.27 *27 Extra ruimte helikopter activiteiten op MTL Deelen om Vliegbasis Gilze-Rijen te ontlasten (reductie 10%)*

ID	Samengevatte vraag	Antwoord	Hoofdthema	Ruimtebehoefte
1952	De indiener vraagt om verduidelijking van de mobiliteitsdruk en het mogelijke extra beslag op de regionale woonbehoefte door de uitbreiding van defensieactiviteiten op de Veluwe, en wijst op kansen voor lokale economische spin-off mits Defensie lokaal aanbesteedt	Defensie begrijpt dat de indiener meer duidelijkheid wil over de gevolgen voor mobiliteit op en rondom de Veluwe gezien de toename van verschillende defensieactiviteiten in het gebied. Voor de vaststelling van het NPRD is cumulatie van de activiteiten onderdeel geweest van het onderzoek. Tijdens de projectfase zal hier op meer detail worden ingegaan. Tijdens de vervolgfase zal er ook nauw worden samengewerkt met medeoverheden Op dat moment zouden ook thema's als lokaal aanbesteden besproken kunnen worden.	(Rijks)Raakvlakken	Extra ruimte helikopter activiteiten op MTL Deelen om Vliegbasis Gilze-Rijen te ontlasten (reductie 10%)
1953	De indiener maakt zich zorgen over aanhoudende en toenemende geluidsoverlast en trillingen door (laag)vliegende helikopters en stationair draaiende toestellen, met negatieve effecten op gezondheid, stress en het welzijn van mens en dier; de concentratie van oefeningen in één provincie leidt tot onaanvaardbare cumulatie van hinder.	Defensie neemt de zorgen over geluid, trillingen en verstoring van rust serieus. De effecten van helikopters zijn onderzocht in het planMER. Daarbij is gekeken naar hinderbeperking, maar enige vorm van hinder is vanwege de taakstelling van Defensie niet uit te sluiten. Defensie streeft naar een zorgvuldige balans tussen operationele inzet en de kwaliteit van de leefomgeving.	Algemene zienswijze	Extra ruimte helikopter activiteiten op MTL Deelen om Vliegbasis Gilze-Rijen te ontlasten (reductie 10%)
1954	De indiener stelt dat het (plan)MER/geluidsonderzoek onvolledig is (o.a. ontbreken van bepaalde vliegbewegingen) en vraagt om een geïntegreerde beoordeling van cumulatie, piekgeluiden en laagfrequent geluid; daarbij wordt toepassing van het voorzorgsprincipe en expliciete aanvulling van het MER verzocht.	In het planMER en geluidsonderzoek zijn alle relevante helikopter- en vliegbewegingen cumulatief onderzocht. Bij de verdere uitwerking van de behoeften op en rond Deelen zal dit in een vervolgfase nader onderzocht worden en nadrukkelijk naar cumulatie gekeken worden.	Algemene zienswijze	Extra ruimte helikopter activiteiten op MTL Deelen om Vliegbasis Gilze-Rijen te ontlasten (reductie 10%)
1955	De indiener geeft aan dat intensieve militaire luchtactiviteit leidt tot verstoring van kwetsbare flora en fauna (o.a. broedvogels, reeën, dassen, vleermuizen) en acht dit strijdig met doelen voor Natura 2000/NNN; verwijst naar ef-	Waar mogelijk wordt rekening gehouden met de functie van het gebied (in tijd en ruimte) voor de verschillende soorten. In het planMER zijn de milieueffecten van de locatiespecifieke ruimtebehoeften op hoofdlijnen in beeld gebracht. In de vervolgfase zal in een gebiedsproces de	Algemene zienswijze	Extra ruimte helikopter activiteiten op MTL Deelen om Vliegbasis Gilze-Rijen te ontlasten (reductie 10%)

	fecten van piek- en laagfrequent geluid op gedrag en voortplanting.	ruimtelijke inpassing op de opschaling worden vormgegeven in samenhang met de omgeving. Defensie zal de wettelijk vastgestelde procedures doorlopen, waarbij het de ambitie van Defensie is om de natuurwaarden te beschermen en daar waar mogelijk te versterken.		
1956	De indiener vraagt om spreiding van extra militaire activiteiten over meerdere regio's en betwist de keuze om uitbreiding op de Veluwe te concentreren, mede omdat Gelderland al een groot aandeel aan oefenterreinen draagt.	In het planMER zijn de milieueffecten van de locatiespecifieke ruimtebehoeften op hoofdlijnen in beeld gebracht. Naar aanleiding van het advies van de Commissie MER vindt er wel aanvullend onderzoek plaats naar cumulatie van defensieactiviteiten op en rond de Veluwe. In de vervolgfase zal in een gebiedsproces de ruimtelijke inpassing op de opschaling worden vormgegeven in samenhang met de omgeving en gerelateerde ontwikkelingen. Defensie volgt de geldende wet- en regelgeving en het is het beleid van Defensie om de netto natuurkwaliteit te verbeteren. Dit betekent dat er in de vervolgfase zeker aandacht is voor de door de indiener genoemde punten.	Algemene zienswijze	Extra ruimte helikopter activiteiten op MTL Deelen om Vliegbasis Gilze-Rijen te ontlasten (reductie 10%)
1957	De indiener zet vraagtekens bij de objectiviteit en onderbouwing van de keuze voor Deelen als voorkeurslocatie; stelt dat 'geschiktheid voor militair gebruik' (beleidsmatig/strategisch) zwaarder heeft gewogen dan milieueffecten en dat de NRD de uitkomst in de richting van Deelen zou hebben gestuurd. Indiener verzoekt om nadere specificatie/onderbouwing (o.a. cumulatie) voor deze locatie.	Zoals in het NPRD is toegelicht is de keuze van locaties door het kabinet zorgvuldig gebeurd op basis van de weging van meerdere aspecten (het MER-onderzoek, bestuurlijk draagvlak, maatschappelijke draagbaarheid en het defensiebelang). Naar aanleiding van het advies van de Commissie MER vindt er wel aanvullend onderzoek plaats naar cumulatie van defensieactiviteiten op en rond de Veluwe. In de vervolgfase zal in een gebiedsproces de ruimtelijke inpassing op de opschaling worden vormgegeven in samenhang met de omgeving en gerelateerde ontwikkelingen.	Algemene zienswijze	Extra ruimte helikopter activiteiten op MTL Deelen om Vliegbasis Gilze-Rijen te ontlasten (reductie 10%)
1958	De indiener vraagt om gezamenlijke afspraken over monitoring van effecten op natuur, geluid en recreatie gedurende de uitvoering, zodat tijdig kan worden bijgestuurd.	Defensie waardeert het dat de indiener aandacht vraagt voor de monitoring van effecten op natuur, geluid en recreatie tijdens de uitvoering van het project. Deze onderwerpen raken direct aan de leefomgeving en verdienen zorgvuldige aandacht. Monitoring is daarom een vast onderdeel van de uitvoering. De	Algemene zienswijze	Extra ruimte helikopter activiteiten op MTL Deelen om Vliegbasis Gilze-Rijen te ontlasten (reductie 10%)

		effecten worden periodiek besproken in de Commissie Overleg en Voorlichting Milieuhygiëne (COVM). In dit overleg zijn ook vertegenwoordigers van lokale overheden en maatschappelijke organisaties aanwezig. Dit biedt ruimte om gezamenlijk te kijken naar de uitkomsten van monitoring en waar nodig bij te sturen. Op dit moment zijn er geen aanvullende afspraken voorzien buiten het bestaande overlegkader. Wel staat Defensie open voor het bespreken van concrete voorstellen binnen de COVM, mits deze bijdragen aan een werkbare en transparante uitvoering.		
1959	De indiener vraagt om inzicht in de impact van militaire activiteiten op natuurwaarden tijdens de Koude Oorlog, aangezien vóór de nulmeting in 2005 nauwelijks gegevens beschikbaar zijn over de ecologische toestand van defensieterreinen	Defensie waardeert de betrokkenheid bij de ecologische impact van militaire activiteiten. Het is begrijpelijk dat er behoefte is aan inzicht in de ecologische toestand van defensieterreinen vóór de nulmeting in 2005. Tijdens de Koude Oorlog werd de ecologie toestand echter nog niet systematisch vastgelegd. Er zijn uit die periode beperkt gegevens beschikbaar over natuurwaarden op defensieterreinen. Daardoor is het niet mogelijk om een betrouwbaar beeld te geven van de ecologische impact van militaire activiteiten in die tijd. Wel worden de oefenterreinen van Defensie systematisch geïnventariseerd en gemonitord. Uit de beschikbare gegevens uit dit programma blijkt dat militaire aanwezigheid en natuur vaak goed samengaan. Meer achtergrondinformatie over natuurwaarden op defensieterreinen kunt u vinden in het rapport Natuurwaarden op Defensieterreinen, RVB, juni 2023.	Algemene zienswijze	Extra ruimte helikopter activiteiten op MTL Deelen om Vliegbasis Gilze-Rijen te ontlasten (reductie 10%)
1960	De indiener verwacht dat bij een toename van vliegbewegingen op MLT Deelen, Defensie vaker gebruik zal maken van vogelverjagingsmiddelen zoals akoestische technieken en afschot, waarvoor reeds een provinciale ontheffing bestaat; dit roept vragen op over de ecologische impact en proportionaliteit van deze maatregelen	De indiener vraagt aandacht voor de mogelijke ecologische effecten van vogelverjagingsmaatregelen bij een toename van vliegbewegingen. Defensie herkent het belang van een zorgvuldige balans tussen vliegveiligheid en natuurbescherming. Vogelverjaging is een veiligheidsmaatregel die alleen wordt toegepast wanneer dat	Algemene zienswijze	Extra ruimte helikopter activiteiten op MTL Deelen om Vliegbasis Gilze-Rijen te ontlasten (reductie 10%)

		noodzakelijk is en binnen de kaders van de verleende ontheffing en geldende wet- en regelgeving. In het planMER zijn de effecten van gebruik en toename van activiteiten op hoofdlijnen beschouwd. In de vervolgfase zal worden gekeken naar de proportionaliteit en ecologische impact van dergelijke maatregelen.		
1961	De indiener maakt zich zorgen over de sterke groei van heli-/vliegbewegingen op/om Deelen (incl. drones), en geeft aan dat dit leidt tot meer geluid, trillingen, luchtverontreiniging, verkeersdrukte, gezondheidsrisico's, natuurverstoring (Veluwe) en waardedaling van woningen; bovendien wordt gewezen op CO_2-/klimaateffecten en het ontbreken van voldoende evenwichtige afweging in de planvorming.	Defensie begrijpt de zorgen over de toename van heli- en vliegbewegingen, inclusief het gebruik van drones, op en rond Vliegbasis Deelen. Dat geldt ook voor de zorgen over geluid, trillingen, luchtverontreiniging, verkeersdrukte, gezondheidsrisico's, verstoring van natuurgebieden zoals de Veluwe, waardedaling van woningen en klimaatimpact. Bij de verdere uitwerking van de ruimtebehoefte worden deze aspecten waar nodig zorgvuldig onderzocht. De resultaten van deze onderzoeken worden meegenomen in het vervolgproces. Defensie streeft naar een transparant proces waarin belangen van omwonenden, natuur en nationale veiligheid zorgvuldig worden gewogen. Daarbij wordt ook gekeken naar mogelijke maatregelen om hinder te beperken.	Defensie specifiek	Extra ruimte helikopter activiteiten op MTL Deelen om Vliegbasis Gilze-Rijen te ontlasten (reductie 10%)
1962	De indiener vraagt om helderheid over aan-/afvliegroutes, om evenredige spreiding van onvermijdelijke overlast, en om structureel overleg en monitoring met gemeente en omgeving; daarnaast wordt voorgesteld routes zoveel mogelijk langs bestaande geluidsbronnen (stedelijk gebied, snel-/spoorwegen) te leiden en de grenzen van het laagvlieggebied aan te passen (bijv. 500 m noordelijker).	Defensie waardeert de betrokkenheid bij het NPRD. In de volgende fase van dit proces, de uitvoering, zullen nadere details verder worden uitgewerkt en zoekt Defensie naar de best mogelijke oplossingen om hinder te beperken.	Defensie specifiek	Extra ruimte helikopter activiteiten op MTL Deelen om Vliegbasis Gilze-Rijen te ontlasten (reductie 10%)
1963	De indiener stelt voor om de toename van vluchten te beperken, alternatieven buiten de Veluwe serieus te onderzoeken en activiteiten te spreiden over meerdere locaties. Tevens wordt de geschiktheid van Deelen betwist op basis van de MER-resultaten en juridische/omgevingsrisico's, met verzoek de voorkeurskeuze te heroverwegen.	De aanleiding voor deze behoefte is er deels in gelegen om tot een betere spreiding van helikoptergeluid te komen. De Voorkeurslocatie zal niet worden heroverwogen. Zoals in het NPRD is toegelicht is de keuze van locaties door het kabinet zorgvuldig gebeurd op basis van de weging van meerdere aspecten (het MER-onderzoek, be-	Defensie specifiek	Extra ruimte helikopter activiteiten op MTL Deelen om Vliegbasis Gilze-Rijen te ontlasten (reductie 10%)

		stuurlijk draagvlak, maatschappelijke draagbaarheid en het defensiebelang). Naar aanleiding van het advies van de Commissie MER vindt er wel aanvullend onderzoek plaats naar cumulatie van defensieactiviteiten op en rond de Veluwe. In de vervolgfase zal in een gebiedsproces de ruimtelijke inpassing op de opschaling worden vormgegeven in samenhang met de omgeving en gerelateerde ontwikkelingen.		
1964	De indiener geeft aan dat Schaarsbergen volledig in de CTR Deelen ligt, waardoor de militaire luchtverkeersleiding eenvoudig extra vluchten/activiteiten kan inplannen zonder directe inspraak van bewoners, hetgeen de ervaren regie en rechtsbescherming aantast.	Het planMER onderzoek heeft de impact inzichtelijk gemaakt. Op basis daarvan en door zorgvuldige afwegingen, waaronder de impact op de leefomgeving, is het uiteindelijke voorkeursbesluit gemaakt. De verkeersleiding houdt zich aan het luchthavenbesluit en de daarin genoemde geluidscontour. De verkeersleiding kan hier niet van afwijken.	Defensie specifiek	Extra ruimte helikopter activiteiten op MTL Deelen om Vliegbasis Gilze-Rijen te ontlasten (reductie 10%)
1965	De indiener vraagt om aanvullend (plan)MER-onderzoek naar piekgeluiden, laagfrequent geluid en cumulatie/uitstralingseffecten, omdat anders geen realistisch beeld van schade aan leefomgeving, gezondheid en natuur ontstaat, en verzoekt specifiek om ontzien van het gebied rond Eerbeek en NP Veluwezoom.	Zoals in het NPRD is toegelicht is de keuze van locaties door het kabinet zorgvuldig gebeurd op basis van de weging van meerdere aspecten (het MER-onderzoek, bestuurlijk draagvlak, maatschappelijke draagbaarheid en het defensiebelang). Naar aanleiding van het advies van de Commissie MER vindt er wel aanvullend onderzoek plaats naar cumulatie van defensieactiviteiten op en rond de Veluwe. In de vervolgfase zal in een gebiedsproces de ruimtelijke inpassing op de opschaling worden vormgegeven in samenhang met de omgeving en gerelateerde ontwikkelingen.	Defensie specifiek	Extra ruimte helikopter activiteiten op MTL Deelen om Vliegbasis Gilze-Rijen te ontlasten (reductie 10%)
1966	De indiener uit zorgen over de naleving van nieuwe vergunningen door Defensie, aangezien het ILT-rapport weinig vertrouwen wekt en de commissie Van Aartsen in 2021 al concludeerde dat het handhavingsstelsel in Nederland tekortschiet en leidt tot vermijdbare milieuschade	Defensie begrijpt de zorg over extra helikopteractiviteiten op Militair Terrein Deelen. Deze inzet is nodig om vliegbasis Gilze-Rijen te ontlasten en de belasting daar met circa 10 procent te verminderen. Vluchten op Deelen worden uitgevoerd binnen de geldende vergunningen en in afstemming met regionale partners en toezichthouders. Zo blijft de veiligheid geborgd en worden effecten voor de omgeving beperkt. Defensie neemt de zorg over naleving van vergunningen serieus. De	Defensie specifiek	Extra ruimte helikopter activiteiten op MTL Deelen om Vliegbasis Gilze-Rijen te ontlasten (reductie 10%)

		Krijgsmacht oefent binnen de geldende regels en onderzoekt signalen van mogelijke overschrijding samen met bevoegde gezagen en regionale partners. Zo blijft duidelijk dat aan afspraken wordt voldaan en waar verbeteringen nodig zijn.		
1967	De indiener maakt zich zorgen over waardedaling van woningen door toename van (laagvlieg)geluid en hinder; schattingen lopen uiteen van 5–10% tot 20%, en verzoekt om expliciete opname van planschade in het planMER en een duidelijke, toegankelijke schaderegeling.	Defensie erkent dat de uitvoering van het programma Ruimte voor Defensie nadelige effecten hebben voor omwonenden. In de verdere ruimtelijke besluitvorming, als de schade boven het normale maatschappelijke risico gaat of het normale bedrijfsrisico, kunt u een beroep doen op nadeelcompensatie. Nadeelcompensatie is geregeld in titel 4.5 van de Algemene wet bestuursrecht en afdeling 15.1 van de Omgevingswet. Defensie is wel gebonden aan de geldende wet- en regelgeving, en zal zich daaraan moeten houden. Daarnaast volgt uit artikel 15.2 Omgevingswet dat immateriële schade niet voor vergoeding in aanmerking komt. Dit geldt ook voor de zogenoemde schaduwschade, namelijk eventuele schade die is ontstaan in aanloop naar het nemen van een besluit in de zin van artikel 15.1 Omgevingswet.	Economie en sociaal	Extra ruimte helikopter activiteiten op MTL Deelen om Vliegbasis Gilze-Rijen te ontlasten (reductie 10%)
1968	De indiener stelt voor om geluidsisolerende maatregelen (zoals het verhogen van de isolatiewaarde van gevel/raam) toe te passen wanneer uitbreiding doorgaat en benadrukt dat bewoners deze kosten niet zelf behoren te dragen.	Defensie begrijpt de zorgen van de indiener. Indien de geluidscontour van Deelen zou wijzigen met de aantallen vliegbewegingen dan zal Defensie hiervoor de bijbehorende maatregelen treffen conform bestaande wet- en regelgeving. In de uitvoering van de realisatie zal Defensie voldoen aan de wettelijke onderzoeken en voorwaarden. Dit betekent dat ingezet wordt op het vooraf zoveel mogelijk voorkomen van negatieve effecten, en indien nodig en verplicht zorgdragen voor voldoende compensatie en mitigatie.	Economie en sociaal	Extra ruimte helikopter activiteiten op MTL Deelen om Vliegbasis Gilze-Rijen te ontlasten (reductie 10%)
1969	De indiener geeft aan dat extra vliegbewegingen ook trillingen en luchtdrukgolven veroorzaken die gebouwen belasten, verwacht waardedalingen van 5–20% (tot 30% in specifieke zones) en wijst op het ontbreken van compensatie of	In het kader van nadere ruimtelijke besluitvorming voor een concrete activiteit of project, wordt beoordeeld welke effecten de plannen of projecten van Defensie kunnen hebben op rondom liggende functies. Het is in	Economie en sociaal	Extra ruimte helikopter activiteiten op MTL Deelen om Vliegbasis Gilze-Rijen te ontlasten (reductie 10%)

	erkenning van bestaande woningen in invloedzones.	sommige gevallen mogelijk dat maatregelen worden getroffen om die effecten te verminderen of te compenseren. Daarnaast bestaat ook de mogelijkheid om een beroep te doen op nadeelcompensatie. Nadeelcompensatie is geregeld in titel 4.5 van de Algemene wet bestuursrecht en afdeling 15.1 van de Omgevingswet. Er moet dan sprake zijn van schade die wordt veroorzaakt door ruimtelijke besluitvorming (een schadeveroorzakend besluit) van Defensie. Ook moet aan andere voorwaarden zijn voldaan, bijvoorbeeld dat de schade uitgaat boven het normale maatschappelijke risico of het normale bedrijfsrisico. Waar mogelijk zal Defensie rekening houden met de omstandigheden van het geval en vanuit haar verantwoordelijkheid ondersteunen indien er sprake is van een recht op nadeelcompensatie. Defensie is daarbij gehouden aan de kaders van geldende wet- en regelgeving. Daarnaast volgt uit artikel 15.2 Omgevingswet dat immateriele schade niet voor vergoeding in aanmerking komt. Dit geldt ook voor de zogenoemde schaduwschade, namelijk eventuele schade die is ontstaan in aanloop naar het nemen van een besluit in de zin van artikel 15.1 Omgevingswet.		
1970	De indiener maakt zich zorgen over piekgeluiden en laagfrequent geluid die door muren dringen; aantasting van stilte en natuurbeleving (Veluwe/Veluwezoom); verstoring van Natura 2000 en beschermde soorten.	Defensie begrijpt de zorgen voor de leefomgeving. Het planMER heeft de impact van deze effecten op globaal niveau inzichtelijk en helder gemaakt. Mede op basis van deze inzichten heeft het kabinet besloten tot deze invulling op Deelen. In het vervolgtraject wordt in meer detail onderzoek gedaan naar de effecten op de Veluwe/Veluwezoom. Wanneer het noodzakelijk blijkt dat hiervoor mitigerende of compenserende maatregelen voor nodig zijn, wordt daar een plan voor opgesteld. Daarbij zullen ook lokale partijen en overheden worden betrokken.	Gezonde en veilige leefomgeving	Extra ruimte helikopter activiteiten op MTL Deelen om Vliegbasis Gilze-Rijen te ontlasten (reductie 10%)

1971	De indiener maakt zich zorgen over nachtvluchten die slaap verstoren; piekgeluiden en laagfrequent geluid die door muren dringen; verstoring van Natura 2000 en beschermde soorten.	Er wordt reeds zoveel als mogelijk rekening gehouden met de omgeving met inachtneming van de regels in de Regeling beperking geluidhinder luchtvaart. Conform deze regeling wordt er niet in de nacht gevlogen. Bij hoge uitzondering kan er een ontheffing op de tijden uit de regeling worden afgegeven. Deze afwijkingen zullen tijdig worden gecommuniceerd.	Gezonde en veilige leefomgeving	Extra ruimte helikopter activiteiten op MTL Deelen om Vliegbasis Gilze-Rijen te ontlasten (reductie 10%)
1972	De indiener maakt zich zorgen over toename van hinder en zorgen over leefomgeving.	Defensie begrijpt de zorgen voor de leefomgeving. Het planMER heeft de impact van deze effecten op globaal niveau inzichtelijk en helder gemaakt. Mede op basis van deze inzichten heeft het kabinet besloten tot deze invulling op Deelen. In het vervolgtraject wordt in meer detail onderzoek gedaan naar de (hinder)effecten. Wanneer het noodzakelijk blijkt dat hiervoor mitigerende of compenserende maatregelen voor nodig zijn, wordt daar een plan voor opgesteld. Daarbij zullen ook lokale partijen en overheden worden betrokken.	Gezonde en veilige leefomgeving	Extra ruimte helikopter activiteiten op MTL Deelen om Vliegbasis Gilze-Rijen te ontlasten (reductie 10%)
1973	De indiener maakt zich zorgen over uitbreiding met cargodrones en tactisch luchttransport (C-130); trillingen en fysieke hinder in woningen (ramen/sponningen); aantasting van stilte en natuurbeleving (Veluwe/Veluwezoom).	Defensie begrijpt de zorgen voor de leefomgeving. Het planMER heeft de impact van deze effecten op globaal niveau inzichtelijk en helder gemaakt. Mede op basis van deze inzichten heeft het kabinet besloten tot deze invulling op Deelen. In een vervolgtraject wordt in meer detail onderzoek gedaan naar de effecten van trillingen op woningen en natuurbeleving op de Veluwe/Veluwezoom. Wanneer het noodzakelijk blijkt dat hiervoor mitigerende of compenserende maatregelen voor nodig zijn, wordt daar een plan voor opgesteld. Daarbij zullen ook lokale partijen en overheden worden betrokken.	Gezonde en veilige leefomgeving	Extra ruimte helikopter activiteiten op MTL Deelen om Vliegbasis Gilze-Rijen te ontlasten (reductie 10%)
1974	De indiener maakt zich zorgen over risico's voor paarden en ruiters door schrikreacties (rattle noise); trillingen en fysieke hinder in woningen (ramen/sponningen); aantasting van stilte en natuurbeleving (Veluwe/Veluwezoom).	Defensie begrijpt de zorgen voor de leefomgeving. Het planMER heeft de impact van deze effecten op globaal niveau inzichtelijk en helder gemaakt. Mede op basis van deze inzichten heeft het kabinet besloten tot deze invulling op Deelen. In een vervolgtraject wordt meer in detail onderzoek gedaan naar	Gezonde en veilige leefomgeving	Extra ruimte helikopter activiteiten op MTL Deelen om Vliegbasis Gilze-Rijen te ontlasten (reductie 10%)

		de effecten van trillingen op woningen en natuurbeleving op de Veluwe/Veluwezoom. Wanneer het noodzakelijk blijkt dat hiervoor mitigerende of compenserende maatregelen voor nodig zijn, wordt daar een plan voor opgesteld. Daarbij zullen ook lokale partijen en overheden worden betrokken.		
1975	De indiener maakt zich zorgen over overlast door geluid en trillingen, ook buiten de voorgeschreven contouren.	Defensie streeft naar evenwicht tussen het beperken van de overlast van defensieactiviteiten en voldoende ruimte om te kunnen (blijven) oefenen. Huidige wet- en regelgeving is leidend als het gaat om afstandsnormen en maximaal toegestane geluidsbelasting.	Gezonde en veilige leefomgeving	Extra ruimte helikopter activiteiten op MTL Deelen om Vliegbasis Gilze-Rijen te ontlasten (reductie 10%)
1976	De indiener geeft aan dat naast luchtzijdige effecten ook landzijdige effecten zoals verkeersdrukte in beeld moeten worden gebracht en geeft aan dat dat nu niet is gebeurd.	Defensie waardeert de betrokkenheid bij het NPRD. In de volgende fase van dit proces, zullen nadere details verder worden uitgewerkt en zoekt Defensie naar de best mogelijke oplossingen vanuit participatie met de omgeving.	Gezonde en veilige leefomgeving	Extra ruimte helikopter activiteiten op MTL Deelen om Vliegbasis Gilze-Rijen te ontlasten (reductie 10%)
1977	De indiener vraagt verduidelijking over de geluidberekeningen; of dit gebeurt op basis van jaargemiddelden of piekbelasting.	De berekeningen vinden, conform wettelijk voorschrift, plaats als jaargemiddelden. Piekbelastingen zijn niet meegenomen in het plan-MER, omdat deze sterk afhankelijk zijn van type, hoogte, locatie, etc.	Gezonde en veilige leefomgeving	Extra ruimte helikopter activiteiten op MTL Deelen om Vliegbasis Gilze-Rijen te ontlasten (reductie 10%)
1978	De indiener maakt zich zorgen over de (significante) toename van stikstofdepositie op Natura 2000-gebied Veluwe, wijst erop dat de totale depositie van alle defensieactiviteiten onvoldoende integraal is beoordeeld, en stelt dat de staat van de natuur verdere toename niet kan dragen.	In het planMER is een passende beoordeling opgenomen. In de Passende Beoordeling is zowel per activiteit als integraal naar de effecten gekeken. Bij sommige behoeften is de impact beperkt of zijn meer mogelijkheden en bij andere behoeften is de situatie precair. Bij de vervolgfases zal Defensie voor Natura 2000-gebieden een vergunning moeten aanvragen conform de wettelijke vereisten, waaronder de regels die voor stikstof gelden.	Natuur	Extra ruimte helikopter activiteiten op MTL Deelen om Vliegbasis Gilze-Rijen te ontlasten (reductie 10%)
1979	De indiener voert aan dat intern salderen niet meer mogelijk is en dat uitbreiding alleen nog via een ADC-toets kan; bovendien wordt betwijfeld of de plannen juridisch haalbaar zijn gezien instandhoudingsdoelen en reeds hoge natuurdruk.	Het NPRD is een strategisch programma en bevat zelf geen planologische besluiten, maar vormt een kader voor latere inpassing. Voor alle activiteiten blijven bestaande regels en vergunningplichten onverkort van kracht. Wijzigingen in de activiteiten zullen pas na het doorlopen van de daarvoor geldende procedures, inclusief juridische	Natuur	Extra ruimte helikopter activiteiten op MTL Deelen om Vliegbasis Gilze-Rijen te ontlasten (reductie 10%)

		borging en onderbouwing, kunnen plaatsvinden. Indien blijkt dat activiteiten aangemerkt kunnen worden als een project in de zin van de Vogel- en/of Habitatrichtlijn, zal daar in de juridische onderbouwing vanzelfsprekend rekening mee worden gehouden. De NPRD-ruimtebehoefte schept zelf dus geen vrijstelling van bestaande regelgeving en hoeft om die reden zelf niet een volledige ADC-toets te bevatten.		
1980	De indiener geeft aan dat laagvliegende helikopters en andere activiteiten beschermde soorten (o.a. vleermuizen, edelherten/zoogdieren, amfibieën, reptielen) verstoren en wijst op strijd met Europese en nationale regelgeving voor soortbescherming.	Het NPRD is een strategisch programma en bevat zelf geen planologische besluiten, maar vormt een kader voor latere inpassing. Voor alle activiteiten blijven bestaande regels en vergunningplichten onverkort van kracht. Wijzigingen in de activiteiten zullen pas na het doorlopen van de daarvoor geldende procedures, inclusief juridische borging en onderbouwing, kunnen plaatsvinden. Onderzocht is of de voorgenomen activiteiten significant negatieve effecten kunnen hebben op Natura 2000 gebieden. Het NPRD erkent dat de groei van Defensie een ruimtelijke en milieukundige impact heeft. In het MER en de passende beoordeling is beschreven dat waar effecten op beschermde soorten niet vooraf zijn uitgesloten, mitigerende en/of compenserende maatregelen en verdere nadere onderzoeken worden voorzien. Daarmee is er geen sprake van een schending van nationale of Europese soortenbeschermingswetgeving op voorhand: de procedure voorziet in toetsing, passende beoordeling en het nemen van noodzakelijk maatregelen voor uitvoering.	Natuur	Extra ruimte helikopter activiteiten op MTL Deelen om Vliegbasis Gilze-Rijen te ontlasten (reductie 10%)
1981	De indiener maakt zich zorgen over piekgeluiden en laagfrequent geluid van laagvliegende toestellen, die stress, paniekreacties en slaapverstoring veroorzaken, met negatieve effecten op gezondheid en natuurbeleving.	Defensie begrijpt de zorgen voor de leefomgeving. Uit de berekeningen in het planMER blijkt dat de impact van geluid voor de omgeving beperkt is en past binnen de huidige geluidszone. Dit neemt niet weg dat piekgeluid wel kan leiden tot hinder. In de vervolgfase zal dit ook, in overleg met omgeving nader beschouwd worden.	Natuur	Extra ruimte helikopter activiteiten op MTL Deelen om Vliegbasis Gilze-Rijen te ontlasten (reductie 10%)

1982	De indiener stelt dat de regio al zwaar belast is door stapeling van (lucht)activiteiten en vreest verdere aantasting van natuur en leefomgeving wanneer extra vliegbewegingen aan bestaande druk worden toegevoegd.	Defensie begrijpt de zorgen over de toenemende druk op de regio door de stapeling van (lucht)activiteiten. De verplaatsing van helikopterbewegingen naar Militair Luchtvaartterrein (MLT) Deelen leidt tot mogelijke verstoring van diersoorten op de Veluwe. In het planMER-onderzoek zijn deze effecten in beeld gebracht. Daarnaast is vastgesteld dat de verplaatsing van activiteiten leidt tot een bijdrage aan stikstofdepositie op het Natura 2000-gebied De Veluwe. De mogelijke negatieve effecten op natuurwaarden worden in het vervolgtraject nader onderzocht en gewogen. Defensie blijft hierover in overleg met regionale partners en betrekt lokale inzichten bij het zoeken naar oplossingen die bijdragen aan een zorgvuldige ruimtelijke inpassing.	Natuur	Extra ruimte helikopter activiteiten op MTL Deelen om Vliegbasis Gilze-Rijen te ontlasten (reductie 10%)
1983	De indiener vraagt om concrete maatregelen (voorkomen, mitigeren, compenseren) en om duidelijke, gezamenlijke afspraken over monitoring van effecten op natuur, geluid en recreatie.	Defensie waardeert u betrokkenheid, deze thema's raken direct aan de leefomgeving en verdienen daarom bijzondere aandacht. Bij de verdere uitwerking van de defensiebehoeften worden de effecten op natuur, geluid en recreatie zorgvuldig onderzocht. Daarbij wordt gekeken naar mogelijkheden om negatieve gevolgen te voorkomen, te beperken of – waar nodig – te compenseren. Defensie handelt hierbij conform de geldende wet- en regelgeving. Monitoring is een belangrijk onderdeel van dit proces. Defensie werkt aan een aanpak waarin structurele monitoring van effecten wordt opgenomen. Daarbij wordt ook gekeken naar mogelijkheden voor samenwerking met andere partijen, zoals gemeenten en natuurorganisaties. Concrete afspraken hierover worden gemaakt in latere fasen van het project, wanneer de maatregelen en effecten duidelijker zijn.	Natuur	Extra ruimte helikopter activiteiten op MTL Deelen om Vliegbasis Gilze-Rijen te ontlasten (reductie 10%)
1984	De indiener stelt voor om de groei te beperken en de activiteiten eerlijker te spreiden over locaties buiten de Veluwe, met expliciete heroverweging van Deelen gezien het	De aanleiding voor deze behoefte is er deels in gelegen om tot een betere spreiding van helikoptergeluid (en –overlast) te komen. Defensie begrijpt de zorgen over de toenemende druk op de regio	Natuur	Extra ruimte helikopter activiteiten op MTL Deelen om Vliegbasis Gilze-

	draagvermogen van het gebied.	door de stapeling van (lucht)activiteiten. De vrees voor verdere aantasting van natuur en leefomgeving is invoelbaar, zeker in een gebied dat al intensief wordt gebruikt en waar kwetsbare natuurwaarden aanwezig zijn. Naar aanleiding van het advies van de Commissie MER vindt er wel aanvullend onderzoek plaats naar cumulatie van defensieactiviteiten op en rond de Veluwe.		Rijen te ontlasten (reductie 10%)
1985	De indiener maakt zich zorgen over toenemende hinder voor recreatie en verminderd woongenot/stiltebeleving, en vraagt om duidelijkheid over reikwijdte en mitigatie van de (beperkte) extra geluidshinder.	Defensie begrijpt dat de indiener zich zorgen maakt over de mogelijke gevolgen van trillinghinder. Defensie volgt de geldende wet- en regelgeving voor geluid en andere effecten van militaire activiteiten. Het aspect is ook onderdeel geweest van het planMER-onderzoek. In de projectfase van het NPRD zal dit in meer in detail worden beschouwd. Er wordt reeds zoveel als mogelijk rekening gehouden met de omgeving met inachtneming van de regels in de Regeling beperking geluidhinder luchtvaart. Tijdens het vervolg vindt er wederom participatie plaats, wanneer de indiener dan meer informatie wil over de effecten kan die op deze momenten worden verkregen.	Natuur	Extra ruimte helikopter activiteiten op MTL Deelen om Vliegbasis Gilze-Rijen te ontlasten (reductie 10%)
1986	De indiener geeft aan dat uitbreiding van activiteiten haaks staat op het in 2018 vastgestelde beheerplan (instandhouding en herstel als uitgangspunt) en daarom onverenigbaar is met de gemaakte afspraken.	Defensie waardeert het dat de indiener aandacht vraagt voor de gevolgen op het gebied van natuur en leefomgeving en begrijpt de zorgen over de impact van de defensiebehoeften. Bij de nadere uitwerking van de behoeften wordt zorgvuldig gekeken naar deze gevolgen en de mogelijkheden. Daarbij zal worden voldaan aan de geldende wet- en regelgeving.	Natuur	Extra ruimte helikopter activiteiten op MTL Deelen om Vliegbasis Gilze-Rijen te ontlasten (reductie 10%)
1987	De indiener is tegen verdere uitbreiding in/naast kwetsbare natuur en wil dat natuur en emissiereductie prioriteit krijgen boven extra defensieactiviteiten.	De aanleiding voor deze behoefte is er deels in gelegen om tot een betere spreiding van helikoptergeluid en -overlast te komen. Naar aanleiding van het advies van de Commissie MER vindt er wel aanvullend onderzoek plaats naar cumulatie van defensieactiviteiten op en rond de Veluwe.	Natuur	Extra ruimte helikopter activiteiten op MTL Deelen om Vliegbasis Gilze-Rijen te ontlasten (reductie 10%)
1988	De indiener wijst op hiaten in MER/Passende Beoordeling: cumulatie en uitstralingseffec-	Er is in het planMER gekeken naar de toename en niet enkel naar de vergunde ruimte. Er is alleen geconstateerd dat	Natuur	Extra ruimte helikopter activiteiten op MTL Deelen om

	ten zijn onvoldoende geïntegreerd in beeld, latente vergunningsruimte maskeert de feitelijke intensivering.	de geluidzone groter is dan nu de belasting is. Er is daarnaast op concrete woningen getoetst en hierbij bleek het effect beperkt. Dat neemt niet weg dat de ervaring van overlast er wel degelijk kan zijn.		Vliegbasis Gilze-Rijen te ontlasten (reductie 10%)
1989	De indiener verzoekt om een zeer terughoudende, zorgvuldige benadering waarbij belangen van omwonenden en kwetsbare natuur zwaarder worden meegewogen.	Bij de totstandkoming van de definitieve locaties voor de behoefte is een belangrijk uitgangspunt geweest om, binnen de operationele mogelijkheden, zo min mogelijk hinder te creëren voor de omwonenden, omgeving (waaronder ook de natuur valt) en gebruikers. Ook in de huidige situatie wordt reeds zoveel als mogelijk rekening gehouden met de omgeving met inachtneming van de regels in de Regeling beperking geluidhinder luchtvaart. In het vervolg zullen de effecten in meer in detail in kaart worden gebracht en waar nodig plannen worden opgesteld voor mitigatie of compensatie.	Natuur	Extra ruimte helikopter activiteiten op MTL Deelen om Vliegbasis Gilze-Rijen te ontlasten (reductie 10%)
1990	De indiener wijst erop dat Nederland gehouden is aan het stikstofreductiedoel, mede gelet op de uitspraak in de rechtszaak van Greenpeace tegen de Staat, waarin de rechter oordeelde dat de stikstofwet moet worden nageleefd en dat voorrang moet worden gegeven aan de meest kwetsbare natuurgebieden, waaronder de Veluwe.	De stikstofsituatie in Nederland zorgt ervoor dat niet alle onderdelen van het NPRD (direct) uitvoerbaar zijn. Op het onderdeel stikstof zal per behoefte locatiespecifiek moeten worden onderzocht wat de oplossingsmogelijkheden zijn. Het is niet mogelijk op voorhand voor alle NPRD-behoeften exacte stikstofeffecten en eventuele mitigerende maatregelen in beeld te brengen. Dit volgt bij de realisatie van de verschillende behoeftes.	Natuur	Extra ruimte helikopter activiteiten op MTL Deelen om Vliegbasis Gilze-Rijen te ontlasten (reductie 10%)
1991	De indiener wijst erop dat het Rijksvastgoedbedrijf in haar rapport een gestage afname van biodiversiteit op defensieterreinen constateert, waarvan 59% binnen Natura 2000 ligt, en plaatst kanttekeningen bij de uitspraak van de staatssecretaris dat Defensie 15.000 hectare in Natura 2000 zou beheren, aangezien de Veluwe alleen al bijna 100.000 hectare beslaat	Defensie begrijpt de zorgen over achteruitgang van de biodiversiteit. In het rapport Natuurwaarden op Defensieterreinen van Rijksvastgoedbeheer 2023 zijn de kerncijfers van Defensie in relatie tot Natura 2000 gebieden en de bevindingen ten aanzien van drukfactoren in relatie tot biodiversiteit op haar terreinen weergegeven. Daar is de correcte informatie terug te lezen.	Natuur	Extra ruimte helikopter activiteiten op MTL Deelen om Vliegbasis Gilze-Rijen te ontlasten (reductie 10%)
1992	De indiener stelt dat de staatssecretaris de staat van de natuur op defensieterreinen te rooskleurig voorstelt, op basis van enkele positieve voor-	De indiener maakt zich zorgen over de algehele staat van de natuur en de wijze waarop de natuurkwaliteit op defensieterreinen wordt ge-	Natuur	Extra ruimte helikopter activiteiten op MTL Deelen om Vliegbasis Gilze-

	beelden van kleinschalig beheer, terwijl de bredere biodiversiteit in Natura 2000-gebieden en het Nederlands Natuurnetwerk aantoonbaar verslechtert, zoals bevestigd door de Ecologische Autoriteit in haar natuurdoelanalyses	presenteerd. Defensie herkent dat de biodiversiteit in Nederland onder druk staat. Tegelijkertijd laat onderzoek zien dat op veel defensieterreinen natuurwaarden goed behouden blijven dankzij het specifieke beheer en de rust die daar aanwezig is. Defensie streeft ernaar om via haar natuurbeheer bij te dragen aan de nationale natuurdoelen en volgt daarbij de aanbevelingen van onder meer de Ecologische Autoriteit. Het beleid is gericht op het versterken van de netto natuurkwaliteit en op samenwerking met provincies en terreinbeheerders om de ecologische samenhang in Natura 2000-gebieden en het NNN niet te verslechteren.		Rijen te ontlasten (reductie 10%)
1993	De indiener maakt zich zorgen over een sterke toename van hinder in het dagelijks leven en buitenrecreatie (wandelen/fietsen/tuin), doordat helikopters, vrachtvliegtuigen en cargodrones frequenter en laag vliegen, wat stilte, rust en leefbaarheid aantast.	Defensie begrijpt de zorgen voor de leefomgeving. Het planMER heeft de impact van deze effecten op recreatie op globaal niveau inzichtelijk en helder gemaakt. Mede op basis van deze inzichten heeft het kabinet besloten tot deze invulling op Deelen. In een vervolgtraject wordt in meer detail onderzoek gedaan naar de (hinder)effecten voor buitenrecreatie, daarbij is ook aandacht voor de cumulatie van activiteiten. Wanneer het noodzakelijk blijkt dat hiervoor mitigerende of compenserende maatregelen voor nodig zijn, wordt daar een plan voor opgesteld. Daarbij zullen ook lokale partijen en overheden worden betrokken.	Ruimtegebruik	Extra ruimte helikopter activiteiten op MTL Deelen om Vliegbasis Gilze-Rijen te ontlasten (reductie 10%)
1994	De indiener geeft aan dat extra helikoptervluchten de rust in de recreatiezonering (zones C/D en omgeving) doorbreken en zo eerdere investeringen in het beperken van verstoring voor kwetsbare soorten ondermijnen.	Defensie begrijpt de zorgen voor de leefomgeving. Het planMER heeft de impact van deze effecten op recreatie op globaal niveau inzichtelijk en helder gemaakt. Mede op basis van deze inzichten heeft het kabinet besloten tot deze invulling op Deelen. In een vervolgtraject wordt in meer detail onderzoek gedaan naar de (hinder)effecten voor buitenrecreatie, daarbij is ook aandacht voor de cumulatie van activiteiten. Wanneer het noodzakelijk blijkt dat hiervoor mitigerende of compenserende maatregelen voor nodig zijn, wordt daar een plan voor opgesteld. Daarbij	Ruimtegebruik	Extra ruimte helikopter activiteiten op MTL Deelen om Vliegbasis Gilze-Rijen te ontlasten (reductie 10%)

		zullen ook lokale partijen en overheden worden betrokken om daarmee de eerder gemaakte investeringen niet teniet te doen.		
1995	De indiener stelt voor om het volume te beperken en kwetsbare perioden (bronst, broedseizoen, werptijd, vakantieperiodes) te mijden om schade aan natuur, gezondheid en recreatieve/economische functies te voorkomen.	In het planMER is de impact op de natuur globaal onderzocht. Bij de uitwerking en uiteindelijke operationele invulling zal Defensie, waar dat mogelijk is, altijd zo goed mogelijk rekening houden met aspecten als broedseizoenen, bronstijd en werptijd en vakantieperiodes.	Ruimtegebruik	Extra ruimte helikopter activiteiten op MTL Deelen om Vliegbasis Gilze-Rijen te ontlasten (reductie 10%)
1996	De indiener geeft aan dat de Omgevingswet een evenwichtige afweging van ecologische, sociale en economische belangen vereist en dat de toename van geluid, trillingen, luchtverontreiniging en verkeersdrukte het woongenot beperkt; bovendien kan de luchtverkeersleiding binnen de CTR plannen zonder directe inspraak van bewoners.	Bij de totstandkoming van de definitieve locaties voor de behoefte is door het kabinet, conform de Omgevingswet, een afweging gemaakt tussen verschillende aspecten als sociale, ecologische, economische en operationele belangen. Het aantal vliegbewegingen dat op Deelen wordt gemaakt moet passen binnen het Luchthavenbesluit en de daarin genoemde geluidscontour. De verkeersleiding kan hier niet van afwijken.	Ruimtegebruik	Extra ruimte helikopter activiteiten op MTL Deelen om Vliegbasis Gilze-Rijen te ontlasten (reductie 10%)
1997	De indiener maakt zich zorgen over risico's voor drinkwater- en grondwaterkwaliteit door uitbreiding van (tactisch) luchttransport en helikopterbewegingen in een intrek-/beschermingsgebied, met specifieke aandacht voor kerosinelekkage bij tanken en het risico op 'fuel dumps'; vraagt om minimale opslag/transport van milieugevaarlijke stoffen, duidelijke monitoring en toezicht, garanties dat geen brandstofdumping plaatsvindt boven waterwin- en beschermingsgebieden, en om uitgewerkte calamiteitenplannen.	Defensie waardeert de betrokkenheid van de indiener met de mogelijke gevolgen van uitbreiding van luchttransport en helikopterbewegingen in een intrek- en beschermingsgebied voor drinkwater. Bescherming van deze bronnen is van groot belang, ook voor Defensie. Daarom worden bij het plannen en uitvoeren van activiteiten in of nabij beschermingsgebieden maatregelen getroffen om negatieve effecten te voorkomen. Het tanken van luchtvaartuigen gebeurt uitsluitend volgens geldende wet- en regelgeving. Daarbij worden technische en organisatorische maatregelen genomen om lekkage van brandstof te voorkomen. Opslag en transport van milieugevaarlijke stoffen worden tot een minimum beperkt, en vinden plaats onder streng toezicht Deze procedures worden regelmatig geëvalueerd en waar nodig aangescherpt. Daarnaast worden calamiteitenplannen opgesteld en beschikbaar gesteld. Deze plannen beschrijven hoe wordt	Water	Extra ruimte helikopter activiteiten op MTL Deelen om Vliegbasis Gilze-Rijen te ontlasten (reductie 10%)

		gehandeld bij incidenten, inclusief maatregelen om schade aan het milieu te beperken en snel herstel mogelijk te maken. Ook wordt toezicht gehouden op de naleving van deze plannen. Tot slot wordt in een volgende fase van het project nader uitgewerkt hoe monitoring en handhaving worden ingericht. Daarbij wordt ook gekeken naar de specifieke situatie in het betrokken gebied.		
1998	De indiener geeft aan dat effecten op trekvogels en het nabijgelegen grondwaterbeschermingsgebied onvoldoende zijn onderzocht en verzoekt om nadere onderbouwing en toetsing; tevens wordt opgemerkt dat de impact op zweefvliegveld Terlet beperkt is en in goed overleg kan worden vormgegeven.	In het planMER zijn de milieueffecten van de ruimtebehoefte op hoofdlijnen onderzocht, bedoeld om richtlijnen mee te geven voor de concrete vervolgprocedure. De effecten op trekvogels, grondwaterbeschermingsgebieden en zweefvliegveld Terlet worden in de vervolgfase verdiepend onderzocht parallel aan de concrete uitwerking van de ruimtebehoefte.	Water	Extra ruimte helikopter activiteiten op MTL Deelen om Vliegbasis Gilze-Rijen te ontlasten (reductie 10%)

5.2.28 *28 Beperkingengebied rondom MTL Deelen (outer horizontal surface) en corridors - Juridische borging*

ID	Samengevatte vraag	Antwoord	Hoofdthema	Ruimtebehoefte
1999	De indiener vraagt om een evenwichtige belangenafweging waarbij natuur niet structureel het onderspit delft; stelt voor om activiteiten te bundelen waar al hogere achtergrondwaarden zijn (stedelijk gebied, bedrijventerreinen, boven snel-/spoorwegen) en verzoekt om transparante heroverweging tussen militair belang en natuur, rust, gezondheid en eigendomswaarde.	Defensie erkent de genoemde zorgen over natuur, rust, gezondheid en eigendom. Dergelijke waarden zijn van maatschappelijk belang en daarom op een transparante en navolgbare manier onderzocht in het planMER-onderzoek voor het NPRD. Bij de locatiekeuze is gekeken naar bestaande ruimtelijke kenmerken, de impact op de leefomgeving (waaronder natuur), maar ook naar militaire eisen zoals operationele geschiktheid. Vanuit een zorgvuldige afweging en opgelopen (participatie)proces is het kabinet in staat om een onderbouwd besluit te nemen over het NPRD, waarbij ook de zienswijzen en het planMER-onderzoek worden meegewogen. De mogelijke heroverweging van een voorkeursalternatief richting definitieve besluitvorming is echter alleen aan de orde als er sprake is van nieuwe inzichten die onderscheidend zijn voor de locatiekeuze. In dit geval is daar geen sprake van.	(Rijks)Raakvlakken	Beperkingengebied rondom MTL Deelen (outer horizontal surface) en corridors - Juridische borging

2000	De indiener geeft aan dat juridische borging van de 15 km/150 m-OHS nodig is, maar pleit ervoor om samen met provincie en betrokken overheden spelregels op te stellen zodat effecten op windmolens, hoogbouw, RES-opgaven en bedrijven vooraf inzichtelijk zijn en ruimtelijke opgaven niet onnodig worden belemmerd.	Defensie begrijpt de wens om de spelregels binnen veiligheidszones samen met medeoverheden juridisch goed vast te leggen. Dit voorstel wordt ondersteund. Defensie wil voorkomen dat ruimtelijke plannen onnodig worden beperkt, zoals de ontwikkeling van windmolens, hoogbouw, energieprojecten en bedrijven. Het doel is om de (vlieg)veiligheid rondom een luchthaven en andere maatschappelijke opgaven zo goed mogelijk te combineren.	(Rijks)Raakvlakken	Beperkingengebied rondom MTL Deelen (outer horizontal surface) en corridors - Juridische borging
2001	De indiener stelt voor aanvlieg- en laagvliegroutes zo te kiezen/aan te passen dat stapeling van luchtvaartactiviteiten wordt voorkomen; adviseert drone-corridors te leggen boven bestaande infrastructuur (A50, A1, spoor) i.p.v. over kwetsbare natuur.	Defensie waardeert de betrokkenheid bij het NPRD. In de volgende fase van dit proces, de planfase, zullen nadere details verder worden uitgewerkt en zoekt Defensie naar de best mogelijke oplossingen. Indien dan ook weer participatie plaatsvindt, dan wordt dat aangekondigd. De routes voor helikopters liggen daar waar de minste overlast aan de omgeving wordt veroorzaakt. Aanvliegroutes/ laagvliegroutes over snelwegen zijn zeer ongewenst i.v.m. veiligheid op de snelwegen.	Defensie specifiek	Beperkingengebied rondom MTL Deelen (outer horizontal surface) en corridors - Juridische borging
2002	De indiener verzoekt om volledige openheid over vliegbewegingen, routes en trainingsfrequentie, en om proactieve betrokkenheid van bewoners; vraagt tevens transparantie over de reikwijdte van beperkingen voor particulieren.	Defensie begrijpt de wens om openheid en betrokkenheid. Informatie over vliegbewegingen, routes en trainingsfrequentie wordt gedeeld waar mogelijk. Bij toekomstige stappen wordt gekeken hoe bewoners betrokken kunnen worden in het delen van die informatie. De reikwijdte van effecten voor particulieren wordt transparant toegelicht in de vervolgfase.	Defensie specifiek	Beperkingengebied rondom MTL Deelen (outer horizontal surface) en corridors - Juridische borging
2003	De indiener vraagt om duidelijkheid over beperkingen voor particuliere percelen binnen de invloedssfeer (bijv. bouw-/hoogtebeperkingen, beperkingen voor zonnepanelen/kleine windmolens) en verzoekt bij doorgang van de plannen om volledige compensatie van negatieve effecten voor bewoners en grondeigenaren.	De huidige beperkingsgebieden bevinden zich in de nabijheid van de luchthaven, deze wijzigen niet. In het nieuwe gebied worden alleen obstakels boven de 150 meter beoordeeld. Als er toekomstige plannen zijn om te bouwen hoger dan 150 meter dan zal Defensie een oordeel vellen over het al dan niet toestaan van overschrijdingen. Dit om de luchtzijdige bereikbaarheid van de luchthaven te garanderen. Een negatief oordeel zal niet worden gecompenseerd.	Defensie specifiek	Beperkingengebied rondom MTL Deelen (outer horizontal surface) en corridors - Juridische borging

2004	De indiener wijst erop dat waardevermindering van percelen/woningen reëel is (indicatief 5–20%, tot 30% onder routes) door toegenomen geluidsbelasting en laagvliegactiviteiten en verzoekt om expliciete opname in MER en een toegankelijke planschaderegeling/compensatie.	Het Ontwerp-NPRD is een strategisch programma en bevat zelf geen planologische besluiten, maar vormt een kader voor latere ruimtelijke inpassing. Indien die latere ruimtelijke inpassing schade veroorzaakt, zoals waardevermindering van percelen of woningen én de schade gaat boven het normale maatschappelijke risico of het normale bedrijfsrisico, dan kan een beroep worden gedaan op nadeelcompensatie. Nadeelcompensatie is geregeld in titel 4.5 van de Algemene wet bestuursrecht en afdeling 15.1 van de Omgevingswet. Waar mogelijk zal Defensie rekening houden met de omstandigheden van het geval en vanuit haar verantwoordelijkheid ondersteunen waar mogelijk indien er sprake is van nadeelcompensatie. Defensie is wel gebonden aan de geldende wet- en regelgeving, en zal zich daaraan moeten houden. Daarnaast volgt uit artikel 15.2 Omgevingswet dat immateriële schade niet voor vergoeding in aanmerking komt. Dit geldt ook voor de zogenoemde schaduwschade, namelijk eventuele schade die is ontstaan in aanloop naar het nemen van een besluit in de zin van artikel 15.1 Omgevingswet.	Economie en sociaal	Beperkingengebied rondom MTL Deelen (outer horizontal surface) en corridors - Juridische borging
2005	De indiener maakt zich zorgen over de invloed van de OHS op (beoogde) windenergie-ontwikkelingen en RES-zoekgebieden (o.a. A1/A50, Zevenaar); vraagt om afspraken/zekerheid dat deze opgaven mogelijk blijven.	Defensie begrijpt de zorg over de invloed van de veiligheidszone op plannen voor windenergie en zoekgebieden binnen de Regionale Energiestrategie (RES), zoals langs de A1/A50 en bij Zevenaar. Het is belangrijk dat ruimtelijke opgaven zoals de energietransitie niet onnodig worden beperkt. Defensie werkt samen met provincies en gemeenten aan duidelijke afspraken over het gebruik van deze gebieden. Het doel is om de (vlieg)veiligheid rondom militaire bases en andere maatschappelijke opgaven zo goed mogelijk te combineren. Deze afstemming gebeurt in overleg met betrokken partijen.	Energie	Beperkingengebied rondom MTL Deelen (outer horizontal surface) en corridors - Juridische borging
2006	De indiener vraagt om helderheid en transparantie over	Defensie waardeert de betrokkenheid bij het NPRD. Binnen de 15 kilometerzone	Energie	Beperkingengebied rondom

	mogelijke bouw- en hoogtebeperkingen en restricties op duurzame energie-oplossingen (bijv. zonnepanelen/kleine wind) op eigen terrein binnen de 15 km-zone. Indiener uit zorgen over waardevermindering.	rond militaire vliegvelden gaan beperkingen gelden om de (vlieg)veiligheid van het vliegverkeer te waarborgen. Op dit moment is nog niet duidelijk welke bouw- en hoogtebeperkingen precies gaan gelden. Defensie werkt de invulling van de borging van de outer horizontal surface (OHS) verder uit na vaststelling van het definitieve NPRD. Daarbij streeft Defensie naar een zorgvuldige afweging van belangen en legt geen onnodige beperkingen op. In het gebiedsproces dat volgt brengt deze effecten in meer detail in kaart. Mocht tijdens deze fase, of tijdens de uiteindelijke realisatie van de behoefte, aanleiding ontstaan voor nadeelcompensatie, dan kan daarvoor een aanvraag worden ingediend.		MTL Deelen (outer horizontal surface) en corridors - Juridische borging
2007	De indiener vraagt om een transparant, objectief beoordelingskader (o.a. PANS-OPS/CNS) voor windturbines binnen de OHS, zodat besluiten niet arbitrair zijn en hogere turbines waar aantoonbaar veilig mogelijk blijven.	Defensie waardeert de betrokkenheid bij het NPRD en erkent het belang van een transparant en objectief beoordelingskader voor windturbines binnen de Outer Horizontal Surface (OHS). Op dit moment is nog niet vastgesteld hoe de OHS geborgd gaat worden. Defensie legt in ieder geval geen onnodige beperkingen op en streeft naar een zorgvuldige afweging van belangen. Na vaststelling van het definitieve NPRD onderzoekt Defensie op welke wijze de OHS het beste geborgd kan worden. Defensie voert dit onderzoek uit in overleg met relevante belanghebbenden. Het doel is om tot een werkbaar en objectief kader te komen dat veiligheid waarborgt en tegelijkertijd geen onnodige belemmeringen opwerpt.	Energie	Beperkingengebied rondom MTL Deelen (outer horizontal surface) en corridors - Juridische borging
2008	De indiener geeft aan dat geluidsbelasting, vervuiling van lucht en visuele verstoring de recreatieve, educatieve en rustfunctie (fauna) van het gebied Veluwezoom aantasten, en verzoekt in de MER meer inzicht te bieden in piekgeluid, laagfrequent geluid, cumulatie van geluidseffecten en uitstralingseffecten.	In het planMER is inzicht gegeven in de cumulatieve effecten qua vlieggeluid voor Deelen. Hierbij is gekeken naar mens en dier. Ook is de impact op recreatie beschouwd. In de vervolgfase kan meer inzicht, doordat dan ook meer informatie over vliegroutes, etc. bekend zijn, gegeven worden rondom piekgeluid, laagfrequent geluid, etc.	Gezonde en veilige leefomgeving	Beperkingengebied rondom MTL Deelen (outer horizontal surface) en corridors - Juridische borging

2009	De indiener stelt voor om alternatieven en ruimtelijke spreiding serieus te onderzoeken en pleit voor toepassing van het voorzorgsprincipe gezien bekende maar niet altijd wettelijk begrensde effecten van piek- en laagfrequent geluid.	Defensie streeft naar evenwicht tussen het beperken van de overlast van defensieactiviteiten en voldoende ruimte om te kunnen (blijven) oefenen. Huidige wet- en regelgeving is leidend als het gaat om afstandsnormen en maximaal toegestane geluidsbelasting. Defensie volgt de ontwikkelingen op het gebied van de impact van piek- en laagfrequent geluid en past in deze gevallen het ALARA-principe toe.	Gezonde en veilige leefomgeving	Beperkingengebied rondom MTL Deelen (outer horizontal surface) en corridors - Juridische borging
2010	De indiener wijst erop dat intensieve militaire luchtactiviteit kwetsbare flora en fauna kan verstoren (o.a. broedvogels, reeën, dassen, vleermuizen) in en rond Natura 2000; vraagt tevens onderbouwing van de stelling dat een 15 km-beperkingengebied geen negatieve gevolgen heeft, en dat geluidbelasting gering is terwijl type drone nog onbekend is.	De indiener maakt zich zorgen dat intensiever gebruik van het luchtruim negatieve gevolgen kan hebben voor de natuur. In het planMER zijn de milieueffecten van de locatiespecifieke ruimtebehoeften op hoofdlijnen in beeld gebracht. In de vervolgfase zal in een gebiedsproces de ruimtelijke inpassing op de opschaling worden vormgegeven in samenhang met de omgeving en gerelateerde ontwikkelingen. Defensie volgt de geldende wet- en regelgeving.	Natuur	Beperkingengebied rondom MTL Deelen (outer horizontal surface) en corridors - Juridische borging

5.2.29 *29 Uitbreiding van terrein t.b.v. voldoen aan NATO-normering depot Defensie Pijpleiding Organisatie Poortugaal*

ID	Samengevatte vraag	Antwoord	Hoofdthema	Ruimtebehoefte
2011	De indiener geeft aan dat de NPRD/planMER-afweging t.a.v. Rijksbrede opgaven (o.a. woningbouw) onvoldoende is, vraagt om concrete motivering van het ruimtebeslag en om het alternatief van algehele verplaatsing mee te wegen.	Met het huidige voorkeurspakket hoeven geen woningen in de omgeving gesloopt of verplaatst te worden. Daarnaast hoeven er met de voorgenomen uitbreiding geen sportvelden te verdwijnen. Dit heeft zwaar meegewogen in de afweging. Omdat ruimte binnen Nederland schaars is, probeert Defensie haar eigen ruimte zoveel mogelijk te benutten; omdat uitbreiding van het depot grotendeels op eigen terrein kan plaatsvinden, is niet naar een alternatieve locatie gezocht.	(Rijks)Raakvlakken	Uitbreiding van terrein t.b.v. voldoen aan NATO-normering depot Defensie Pijpleiding Organisatie Poortugaal
2012	De indiener maakt bezwaar tegen het voorkeursrecht en de vereiste functiewijziging, wijst op schade en aantasting van eigendomsrechten en vraagt om een zorgvuldige afweging t.o.v. woningbouwplannen.	Wat betreft de voorkeursrechten geldt dat deze zijn neergelegd in afzonderlijke besluiten van de minister van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening en hebben daarom een eigen rechtsbeschermingsprocedure. Dit betekent dat personen die bezwaar hebben tegen een voorkeursrecht dit kenbaar	(Rijks)Raakvlakken	Uitbreiding van terrein t.b.v. voldoen aan NATO-normering depot Defensie Pijpleiding Organisatie Poortugaal

		kunnen maken in reactie op het besluit tot vaststellen van het voorkeursrecht. Vervolgens kan, indien nodig, beroep worden ingesteld bij de bestuursrechter. De desbetreffende voorkeursbesluiten van de minister van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening hebben eind mei 2025 voor zes weken ter inzage gelegen. In die periode was het mogelijk om bezwaar te maken. Omdat indiener aangeeft bezwaar te maken tegen het voorkeursrecht, is deze doorgestuurd richting de minister van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening als bevoegd gezag voor het voorkeursrecht. In het programma NPRD is de ruimtebehoefte voor uitbreiding van militaire activiteiten zorgvuldig afgewogen ten opzichte van andere belangen die om ruimte vragen.		
2013	De indiener geeft aan dat zowel het NPRD als het planMER een onvoldoende beeld van de wijze waarop de ruimtebehoeften van Defensie zich verhouden tot de andere Rijksbrede opgaves — meer specifiek ten aanzien van woningbouw — in het ruimtelijk domein. Een dergelijke afweging volgt in het geheel niet uit randnummer 7.3.29 NPRD. Er wordt slechts volstaan met de opmerking dat wordt voorkomen dat sportvelden moeten worden geamoveerd of doorgaande wegen moeten worden afgesloten.	Defensie waardeert de zorgen om nationale belangen en opgaven en uw vraag naar hoe het NPRD zich tot andere opgaven verhoudt. De onderbouwing van Rijksraakvlakken is opgenomen per behoefte in de diverse deelrapporten en het planMER. Er hoeven met de voorgenomen uitbreiding geen sportvelden te verdwijnen. Dit heeft zwaar meegewogen in de afweging. Omdat ruimte binnen Nederland schaars is, probeert Defensie haar eigen ruimte zoveel mogelijk te benutten; omdat uitbreiding van het depot grotendeels op eigen terrein kan plaatsvinden, is niet naar een alternatieve locatie gezocht.	(Rijks)Raakvlakken	Uitbreiding van terrein t.b.v. voldoen aan NATO-normering depot Defensie Pijpleiding Organisatie Poortugaal
2014	De indiener geeft aan dat het plan onvoldoende concreet is, zonder duidelijke visualisaties of fasering, en dat onduidelijk is welke onderdelen worden verplaatst of uitgebreid en wat de ruimtelijke claim is en verzoekt om uitstel van besluitvorming totdat een integraal en transparant plan beschikbaar is en geeft aan graag in gesprek te gaan om de genoemde kwesties te adresseren.	Defensie begrijpt de behoefte aan meer duidelijkheid over fasering, visualisaties en ruimtelijke claims. In het ontwerp-NPRD zijn de voorgenomen onderdelen weergegeven. De verdere uitwerking vindt plaats in een later stadium, in samenspraak met medeoverheden. Het definitief vaststellen van het NPRD wordt niet uitgesteld. De zienswijze en het aanbod tot gesprek worden meegenomen in het vervolgproces.	Algemene zienswijze	Uitbreiding van terrein t.b.v. voldoen aan NATO-normering depot Defensie Pijpleiding Organisatie Poortugaal

2015	De indiener stelt voor om het DPO in zijn geheel te verplaatsen naar een locatie buiten woonomgevingen en vraagt om een serieuze, onderbouwde afweging hiervan.	Defensie waardeert uw reactie en het door u ingebrachte voorstel. In het planMER-onderzoek is gekeken naar de beste inpassing met zo min mogelijk effecten op de woonomgeving. De afweging voor deze oplossing is gemaakt om aan de NAVO-doelstellingen te voldoen en om effecten op de leefomgeving te minimaliseren, waarbij geen sportvelden hoeven te worden geamoveerd of wegen te worden afgesloten.	Algemene zienswijze	Uitbreiding van terrein t.b.v. voldoen aan NATO-normering depot Defensie Pijpleiding Organisatie Poortugaal
2016	De indiener is blij dat er in het Ontwerp-NPRD wordt gekozen voor een alternatieve inpassing ten opzichte van de oorspronkelijke invulling zodat de lokale impact op voorzieningen en het lokale wegennet kan worden beperkt.	Defensie waardeert de positieve reactie op de gekozen alternatieve inpassing. Deze keuze is bewust gemaakt om de lokale impact op voorzieningen en het wegennet te beperken. De zienswijze bevestigt het belang van zorgvuldige afstemming met de omgeving en wordt meegenomen in het verdere proces.	Algemene zienswijze	Uitbreiding van terrein t.b.v. voldoen aan NATO-normering depot Defensie Pijpleiding Organisatie Poortugaal
2017	De indiener verzoek het bestreden besluit te herroepen in die zin dat in heroverweging alsnog wordt afgezien van het vestigen van een voorkeursrecht, met vergoeding van de op de voet van artikel 7:15 Awb van de in de bezwaarfase gemaakte kosten.	Defensie beseft dat het vestigen van een voorkeurslocatie, in dit geval brandstofdepot Poortugaal, vergaande consequenties kan hebben. In de planMER is ook onderkend dat de uitbreiding op deze locatie aanzienlijke ruimtelijke effecten zal hebben. Hiertoe is echter niet lichtzinnig overgegaan. Uitgebreid onderzoek heeft uitgewezen dat de veiligheidszone om brandstofdepot Poortugaal vergroot moet worden om aan de veiligheidsnormen te voldoen die de NAVO daaraan stelt. Defensie is vervolgens zorgvuldig per locatie nagegaan of het toepassen van een voorkeursrecht een passend middel was, om te voorkomen dat als gevolg van het bekend maken van de voorkeurslocatie in Poortugaal grondspeculatie zou plaatsvinden. Een voorkeursrecht dwingt de eigenaar of rechthebbende niet tot verkoop. Deze kan zelf beslissen of hij de onroerende zaak of het beperkte recht op de onroerende zaak wil verkopen. Als de eigenaar het goed wil verkopen moet hij/zij deze – als gevolg van het voorkeursrecht – wel eerst aan de overheid aanbieden. Het	Algemene zienswijze	Uitbreiding van terrein t.b.v. voldoen aan NATO-normering depot Defensie Pijpleiding Organisatie Poortugaal

		voorkeursrecht geeft de overheid dus een recht van eerste koop. Defensie beseft dat ook het vestigen van een voorkeursrecht vergaande consequenties heeft, waaronder een inbreuk op het eigendomsrecht, omdat eigenaren hun onroerende zaak niet vrij kunnen verkopen. Daarbij is te allen tijde een zorgvuldige belangenafweging gemaakt en Defensie houdt zich daarbij aan de geldende wet- en regelgeving. Dit neemt niet weg dat Defensie begrip heeft voor de zorgen van indieners als gevolg van het vestigen van een voorkeurslocatie in Poortugaal. Als door ruimtelijke besluitvorming (schadeveroorzakend besluit) op rechtmatige wijze schade wordt veroorzaakt, en de schade gaat boven het normale maatschappelijke risico of het normale bedrijfsrisico, dan kunt u een beroep doen op nadeelcompensatie. Nadeelcompensatie is geregeld in titel 4.5 van de Algemene wet bestuursrecht en afdeling 15.1 van de Omgevingswet. Waar mogelijk zal Defensie rekening houden met de omstandigheden van het geval en vanuit haar verantwoordelijkheid ondersteunen waar mogelijk indien er sprake is van nadeelcompensatie. Defensie is wel gebonden aan de geldende wet- en regelgeving, en zal zich daaraan moeten houden. Daarnaast volgt uit artikel 15.2 Omgevingswet dat immateriële schade niet voor vergoeding in aanmerking komt. Dit geldt ook voor de zogenoemde schaduwschade, namelijk eventuele schade die is ontstaan in aanloop naar het nemen van een besluit in de zin van artikel 15.1 Omgevingswet.		
2018	Ik maak bezwaar	U geeft aan bezwaar te maken. Dat is in dit stadium niet mogelijk. Op het moment dat er sprake is van een besluit als bedoeld in de Algemene wet bestuursrecht en rechtsbescherming staat open, dan kunt u binnen de aangegeven termijn bezwaar indienen.	Algemene zienswijze	Uitbreiding van terrein t.b.v. voldoen aan NATO-normering depot Defensie Pijpleiding Organisatie Poortugaal

2019	De indiener maakt zich zorgen over verslechtering van de bodemkwaliteit door de uitbreiding met extra depots.	Defensie waardeert de zorgen om de leefomgeving. Het planMER heeft voor de locatiespecifieke behoeften op hoofdlijnen de milieueffecten in beeld gebracht en aandachtspunten voor verdere uitwerking geformuleerd. Vooralsnog blijken uit het planMER-onderzoek geen significante effecten op de bodemkwaliteit. In de vervolgfase zal Defensie, in nauwe afstemming met lokale overheden en stakeholders, het aspect bodemkwaliteit betrekken bij de uitwerking van haar plannen.	Bodem	Uitbreiding van terrein t.b.v. voldoen aan NATO-normering depot Defensie Pijpleiding Organisatie Poortugaal
2020	De indiener geeft aan dat het participatie- en zienswijzeproces onvoldoende zorgvuldig is verlopen, dat betrokkenen onvoldoende of te laat zijn geïnformeerd, en verzoekt om herstel van het zorgvuldigheidsbeginsel.	Bedankt voor uw zienswijze. Defensie betreurt uw ervaring niet voldoende te zijn betrokken. Defensie heeft op verschillende momenten binnen het programma geprobeerd om de omgeving van een onderzoekslocatie zorgvuldig bij het proces te betrekken; helaas heeft dit niet overal het juiste effect gehad. In de uitvoeringsfase zal worden gezocht naar een passend participatietraject om de omgeving bij de uitvoering te betrekken.	Defensie specifiek	Uitbreiding van terrein t.b.v. voldoen aan NATO-normering depot Defensie Pijpleiding Organisatie Poortugaal
2021	De indiener verzoekt om een concreter en visueel uitgewerkt plan met plattegronden, inrichtingsschetsen en fasering, omdat de huidige stukken te algemeen zijn voor een gedegen beoordeling.	Defensie begrijpt dat hier behoefte aan is. Concrete uitwerking, zoals de inrichting van het gebied, zal in de uitvoeringsfase verder worden uitgewerkt. Hier gaat Defensie na de vaststelling van de locaties door het kabinet, hard mee aan de slag.	Defensie specifiek	Uitbreiding van terrein t.b.v. voldoen aan NATO-normering depot Defensie Pijpleiding Organisatie Poortugaal
2022	De indiener vraagt om duidelijkheid over welke DPO-onderdelen worden verplaatst of uitgebreid en om een onderbouwing van de functionele noodzaak en de omvang van de ruimtelijke claim.	Defensie waardeert de zorg die inwoners hebben over hun woonomgeving en begrijpt de vraag naar een onderbouwing van de functionele noodzaak en de omvang van de ruimtelijk claim. Vanuit de NATO gelden er specifieke richtlijnen voor afstanden tot NATO-objecten ('security'). Dit betreft de volgende afstanden: - tussen de tanks onderling: minimaal 100 meter; - tussen een tank en de terreinafscheiding: minimaal 45 meter; en - tussen een kantoorgebouw en de terreinafscheiding minimaal 10 meter. Om aan deze eisen te voldoen, beoogde Defensie in eerste instantie om het oppervlak van het depot uit te	Defensie specifiek	Uitbreiding van terrein t.b.v. voldoen aan NATO-normering depot Defensie Pijpleiding Organisatie Poortugaal

		breiden, zodat de terreinafscheiding verplaatst zou kunnen worden. Dit leidde echter tot aanzienlijke effecten op recreatie, landbouw en infrastructuur. Daarom is gekeken of er interne maatregelen mogelijk zijn om de ruimtevraag te optimaliseren, waarbij negatieve effecten op de omgeving gemitigeerd worden. In de uiteindelijk gekozen voorkeursvariant is de inrichting van de DPO-locatie aangepast zodat ook de veiligheidsbegrenzing anders kan worden gedimensioneerd. In de nu gekozen variant gaat er geen infrastructuur verloren en kunnen ook de sportvoorzieningen blijven waar ze zijn.		
2023	De indiener vraagt om duidelijkheid over de bestemming van aangekocht agrarisch gebied en of dit geheel militair terrein wordt of (deels) wordt ingezet voor landschappelijke inpassing.	Het gehele terrein zal defensieterrein en daarmee militair terrein worden. Bij de verdere invulling van het terrein zal worden gekeken hoe dit het best kan worden ingericht, waarbij landschappelijke waarden worden meegenomen.	Defensie specifiek	Uitbreiding van terrein t.b.v. voldoen aan NATO-normering depot Defensie Pijpleiding Organisatie Poortugaal
2024	De indiener verzoekt om een duidelijke begrenzing van het projectgebied, de ruimtelijke reikwijdte en de toekomstige uitgiftegrenzen.	Het planMER heeft voor de locatiespecifieke behoeften op hoofdlijnen de milieueffecten in beeld gebracht en aandachtspunten voor verdere uitwerking geformuleerd. In de vervolgfase zal Defensie, in een gebiedsproces met lokale overheden en stakeholders, het plan uitwerken met onder andere concrete projectgrenzen en komt de ruimtelijke reikwijdte concreet in beeld.	Defensie specifiek	Uitbreiding van terrein t.b.v. voldoen aan NATO-normering depot Defensie Pijpleiding Organisatie Poortugaal
2025	De indiener acht aanwezigheid/uitbreiding in een woonomgeving onverantwoord of onnodig.	Bij het zoeken naar de voorkeurslocatie zijn de mogelijke effecten op de woonomgeving nauwkeurig onderzocht. Op basis daarvan is gekomen tot een voorkeursalternatief waarbij geen woningen geamoveerd hoeven te worden en waarbij geen sportvelden hoeven te worden verplaatst.	Defensie specifiek	Uitbreiding van terrein t.b.v. voldoen aan NATO-normering depot Defensie Pijpleiding Organisatie Poortugaal
2026	De indiener stelt voor om in de planuitwerking flexplekken en ruimte voor PNOD-voertuigen te realiseren.	Bij de verdere invulling van de behoefte zal gekeken worden naar zoveel mogelijk koppelkansen met andere opgaves en mogelijkheden. Dit zal echter in de volgende fase verder worden uitgewerkt.	Defensie specifiek	Uitbreiding van terrein t.b.v. voldoen aan NATO-normering depot Defensie Pijpleiding Organisatie Poortugaal
2027	De indiener stelt voor om heldere afspraken te maken over financiële compensatie via	Defensie begrijpt het voorstel om afspraken te maken over financiële compensatie voor	Economie en sociaal	Uitbreiding van terrein t.b.v. voldoen aan

	fondsbijdragen voor landschap, ecologie, recreatie en leefbaarheid, en vraagt te borgen dat plankosten niet bij gemeente of inwoners terechtkomen.	landschap, ecologie, recreatie en leefbaarheid. Ook de zorg dat plankosten niet bij gemeenten of inwoners terechtkomen is duidelijk. Deze onderwerpen raken direct aan de kwaliteit van de leefomgeving en de samenwerking tussen overheden. Defensie staat open om dit verder te verkennen zodra het NPRD definitief is vastgesteld.		NATO-normering depot Defensie Pijpleiding Organisatie Poortugaal
2028	De indiener geeft aan dat behoud/uitbreiding van binnenlandse energieproductie- en transportcapaciteit belangrijk is (met aardgas als transitiebrandstof en grondstof) en dat het NPRD in lijn moet zijn met Europese wetgeving en plannen voor energiezekerheid.	Defensie opereert binnen het kader van de wet en (internationale) afspraken en verdragen. Het NPRD heeft hoofdzakelijk betrekking op de uitbreiding van directe en indirecte ruimte. Het ministerie van Defensie buigt zich daarnaast over het vraagstuk van energie en energiezekerheid. Bij de verdere invulling van de behoefte zal daarom rekening gehouden worden met zowel het beleid van Defensie, als van het Rijk in zijn geheel, voor de energiehuishouding die nodig is voor de uitbreiding van Defensie.	Energie	Uitbreiding van terrein t.b.v. voldoen aan NATO-normering depot Defensie Pijpleiding Organisatie Poortugaal
2029	De indiener maakt zich zorgen over het verhoogde risico dat het militaire terrein in geval van (dreiging van) conflict een doelwit is en dat dit onaanvaardbare veiligheidsrisico's oplevert voor omwonenden en kinderen in de directe leefomgeving.	Defensie spant zich in om een militair conflict te allen tijde te vermijden. Met een parate krijgsmacht en standvastige internationale samenwerking beoogt Defensie potentiele vijanden af te schrikken om het conflict te voorkomen. Daarnaast is met het planMER-onderzoek gekeken naar de veiligheid op de omgeving. Bij de inpassing van het huidige voorkeursalternatief komen daarbij minimaal tot geen veiligheidsrisico's voor bestaande woningen naar voren.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding van terrein t.b.v. voldoen aan NATO-normering depot Defensie Pijpleiding Organisatie Poortugaal
2030	De indiener stelt voor om het depot te verplaatsen omdat de huidige, inmiddels dichtbebouwde omgeving ongeschikt en onveilig wordt geacht; alternatieve locaties in het havengebied worden genoemd en er wordt gepleit om niet te bouwen in de natuurzone tussen Rhoon en Poortugaal.	Middels het planMER-onderzoek is onderzocht wat de mogelijke effecten zijn op de omgeving. Aan de hand van deze informatie, is een inpassing gevonden waarbij geen huizen geamoveerd hoeven te worden. Daarmee is het veiligheidsrisico voor de omliggende omgeving minimaal. Omdat ruimte binnen Nederland schaars is, probeert Defensie haar eigen ruimte zoveel mogelijk te benutten; omdat uitbreiding van het depot grotendeels op eigen terrein kan plaatsvinden, is	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding van terrein t.b.v. voldoen aan NATO-normering depot Defensie Pijpleiding Organisatie Poortugaal

		niet naar een alternatieve locatie gezocht, zoals in het havengebied.		
2031	De indiener geeft aan dat vergroting van de opslagcapaciteit en activiteiten het risicoprofiel vergroot (menselijke fouten, doelwit voor aanslagen of in conflictsituaties) en dat dit kan leiden tot directe of toekomstige waardevermindering van nabijgelegen woningen.	Als door ruimtelijke besluitvorming (schadeveroorzakend besluit) op rechtmatige wijze schade wordt veroorzaakt, en de schade gaat boven het normale maatschappelijke risico of het normale bedrijfsrisico, dan kunt u een beroep doen op nadeelcompensatie. Nadeelcompensatie is geregeld in titel 4.5 van de Algemene wet bestuursrecht en afdeling 15.1 van de Omgevingswet. Waar mogelijk zal Defensie rekening houden met de omstandigheden van het geval en vanuit haar verantwoordelijkheid ondersteunen waar mogelijk indien er sprake is van nadeelcompensatie. Defensie is wel gebonden aan de geldende wet- en regelgeving, en zal zich daar aan moeten houden.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding van terrein t.b.v. voldoen aan NATO-normering depot Defensie Pijpleiding Organisatie Poortugaal
2032	De indiener vraagt zich af of de uitbreiding geen verslechtering van de externe veiligheid (EV) -situatie veroorzaakt en of het bevoegd gezag expliciet borgt dat de EV-contouren geen aanvullende beperkingen opleggen die huidige of toekomstige planvorming voor wonen belemmeren.	Uitbreiding zal geen verslechtering van de externe veiligheid veroorzaken. Voor het opslaan van gevaarlijke stoffen bestaan veiligheidsregels en beperkingen binnen een veiligheidscontour; dit zorgt ervoor dat de veiligheid geborgd is. Defensie is ten alle tijde gebonden aan de geldende wet- en regelgeving, en zal zich daar aan houden.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding van terrein t.b.v. voldoen aan NATO-normering depot Defensie Pijpleiding Organisatie Poortugaal
2033	De indiener vraagt om duidelijkheid over de bestemming van aangekocht agrarisch gebied (volledig militair terrein of mede landschappelijke inpassing) en verwacht transparantie over de inrichting.	Concrete uitwerking, zoals de inrichting van het gebied, zal in de uitvoeringsfase verder worden uitgewerkt.	Landschap en erfgoed	Uitbreiding van terrein t.b.v. voldoen aan NATO-normering depot Defensie Pijpleiding Organisatie Poortugaal
2034	De indiener vraagt hoe het plan past binnen het Landschapsontwikkelplan (LOP) en welke essentiële maatregelen worden getroffen voor compensatie, ecologische verbindingen en versterking van biodiversiteit.	Concrete uitwerking, zoals de inrichting van het gebied, zal in de uitvoeringsfase verder worden uitgewerkt. Hierbij zal ook worden gekeken naar kansen voor natuur en inpassing passend bij het bestaande landschap.	Landschap en erfgoed	Uitbreiding van terrein t.b.v. voldoen aan NATO-normering depot Defensie Pijpleiding Organisatie Poortugaal
2035	De indiener vraagt om behoud of gelijkwaardige inpassing en functioneren van de watergang aan de noord- en oostzijde, gezien de rol in waterhuishouding en landschappelijke waarde.	Concrete uitwerking en invulling van het gebied zal in de volgende fase worden uitgewerkt. In de volgende fase zal dan ook gekeken worden naar eventuele koppelkansen met lokale opgaves.	Landschap en erfgoed	Uitbreiding van terrein t.b.v. voldoen aan NATO-normering depot Defensie Pijpleiding Organisatie Poortugaal
2036	De indiener vraagt zich af of de uitbreiding leidt tot extra verkeersdruk en knelpunten	Het planMER heeft voor de locatiespecifieke behoeften	Mobiliteit	Uitbreiding van terrein t.b.v. voldoen aan

	op de rotonde en de Albrandswaardsedijk, met gevolgen voor de bereikbaarheid en verkeersveiligheid van omliggende woonwijken en de ontsluitingsroutes (Deltawijk, Plan Zuid) en de ontwikkellocatie Hof van Poortugaal; hierbij ontbreekt volgens de indiener onderbouwing.	op hoofdlijnen de milieueffecten in beeld gebracht en aandachtspunten voor verdere uitwerking geformuleerd. Voor uitbreiding van depot Poortugaal zijn de mobiliteitseffecten als belangrijk aandachtspunt benoemd. De uitbreiding leidt niet tot extra verkeerseffecten en daarmee niet tot een toename van de aanwezige knelpunten bij onder andere de Albrandswaardsedijk.		NATO-normering depot Defensie Pijpleiding Organisatie Poortugaal
2037	De indiener maakt zich zorgen over aantasting van fietsverbindingen en busroutes, met mogelijk negatieve effecten op de bereikbaarheid van Poortugaal en Rhoon en op recreatieve voorzieningen, en vraagt om inzicht in deze effecten en borging van de OV/LV-toegankelijkheid.	Het planMER heeft voor de locatiespecifieke behoeften op hoofdlijnen de milieueffecten in beeld gebracht en aandachtspunten voor verdere uitwerking geformuleerd. Voor uitbreiding van depot Poortugaal zijn de mobiliteitseffecten als belangrijk aandachtspunt benoemd. De mogelijke aantasting van fietsverbindingen en busroutes vormt een aandachtspunt bij de verdere uitwerking van het ontwerp van het depot en de ontsluiting ervan in een gebiedsproces. Dit doet Defensie in nauwe afstemming met lokale overheden en stakeholders.	Mobiliteit	Uitbreiding van terrein t.b.v. voldoen aan NATO-normering depot Defensie Pijpleiding Organisatie Poortugaal
2038	De indiener stelt voor om een aanvullende verkeersstromenanalyse uit te voeren en alternatieve maatregelen/routes uit te werken, zodat de (OV/LV-)bereikbaarheid en verkeersveiligheid aantoonbaar zijn geborgd.	Het planMER heeft voor de locatiespecifieke behoeften op hoofdlijnen de milieueffecten in beeld gebracht en aandachtspunten voor verdere uitwerking geformuleerd. Voor uitbreiding van depot Poortugaal zijn de mobiliteitseffecten als belangrijk aandachtspunt benoemd. De gevraagde analyse zullen dan ook in een vervolgfase worden uitgevoerd om richting te geven aan het ontwerp en de ontsluiting van het depot. De uitwerking van het ontwerp doet Defensie in nauwe afstemming met lokale overheden en stakeholders.	Mobiliteit	Uitbreiding van terrein t.b.v. voldoen aan NATO-normering depot Defensie Pijpleiding Organisatie Poortugaal
2039	De indiener geeft aan dat de bereikbaarheid van de voetbalvereniging niet mag verslechteren en dat recreatief gebruik van het gebied beschermd en geborgd moet blijven.	Bij de afweging van het huidige voorkeurspakket is rekening gehouden dat er geen sportvelden geamoveerd hoeven te worden en dat er minimale impact op het wegennet is. Het planMER heeft voor de locatiespecifieke behoeften op hoofdlijnen de milieueffecten in beeld gebracht en aandachtspunten voor verdere uitwerking geformuleerd In	Mobiliteit	Uitbreiding van terrein t.b.v. voldoen aan NATO-normering depot Defensie Pijpleiding Organisatie Poortugaal

		de vervolgfase zal Defensie, in nauwe afstemming met lokale overheden en stakeholders, het aspect bereikbaarheid betrekken bij de uitwerking van haar plannen.		
2040	De indiener stelt voor om duidelijke afspraken vast te leggen over bijdragen aan het gebiedsfonds ten behoeve van 'rood voor groen'- en/of 'ruimte-voor-ruimte' maatregelen en duurzame landschapsinrichting.	In de volgende fase zijn nadere afspraken nodig over fondsbijdragen en eventueel kostenverhaal. Mogelijk is het wenselijk daarvoor een anterieure overeenkomst te sluiten. De Omgevingswet verplicht gemeenten om plankosten te verhalen op de initiatiefnemer, hetzij via een privaatrechtelijke overeenkomst (anterieure overeenkomst) of publiekrechtelijk via een omgevingsplan of vergunning.	Natuur	Uitbreiding van terrein t.b.v. voldoen aan NATO-normering depot Defensie Pijpleiding Organisatie Poortugaal
2041	De indiener maakt zich zorgen over aantasting van de natuur door de uitbreiding.	Het planMER heeft voor de locatiespecifieke behoeften op hoofdlijnen de milieueffecten in beeld gebracht en aandachtspunten voor verdere uitwerking geformuleerd. Hoewel uit de analyse geen grote aandachtspunten blijken op het gebied van natuur, zullen bij de uitwerking natuurwaarden mede bepalend zijn voor de vormgeving van het ontwerp. De uitwerking van het ontwerp doet Defensie in nauwe afstemming met lokale overheden en stakeholders.	Natuur	Uitbreiding van terrein t.b.v. voldoen aan NATO-normering depot Defensie Pijpleiding Organisatie Poortugaal
2042	De indiener geeft aan dat de ligging en bereikbaarheid van de lokale voetbalvereniging niet mag worden aangetast en dat het recreatieve gebruik van het gebied beschermd en geborgd moet blijven.	Bij de afweging van het huidige voorkeurspakket is rekening gehouden dat er geen sportvelden geamoveerd hoeven te worden en dat er minimale impact op het wegennet is. Het planMER heeft voor de locatiespecifieke behoeften op hoofdlijnen de milieueffecten in beeld gebracht en aandachtspunten voor verdere uitwerking geformuleerd In de vervolgfase zal Defensie, in nauwe afstemming met lokale overheden en stakeholders, het aspect bereikbaarheid betrekken bij de uitwerking van haar plannen.	Ruimtegebruik	Uitbreiding van terrein t.b.v. voldoen aan NATO-normering depot Defensie Pijpleiding Organisatie Poortugaal
2043	De indiener kan zich niet verenigen met de gemaakte afwegingen in het Ontwerp-NPRD en planMER, vindt de (verplaatsing van) onderdelen en de uiteindelijke inrichting van het DPO onvoldoende duidelijk en vraagt om helderheid	Met het huidige voorkeurspakket hoeven geen woningen in de omgeving gesloopt of verplaatst te worden. Daarnaast hoeven er met de voorgenomen uitbreiding geen sportvelden te verdwijnen. Hoe de exacte inrichting	Ruimtegebruik	Uitbreiding van terrein t.b.v. voldoen aan NATO-normering depot Defensie Pijpleiding Organisatie Poortugaal

	over de effecten op woningbouwplannen in de omgeving.	van het depot er uit zal komen te zien, zal in de vervolgfase verder worden uitgewerkt.		
2044	De indiener maakt bezwaar tegen het vestigen van een Nationaal Voorkeursrecht, stelt dat reeds een voorkeursrecht geldt (De Twaalf Provinciën Vastgoed B.V.), betwist de noodzaak onder de Omgevingswet en acht de inbreuk op het eigendomsrecht onevenredig.	Het NPRD is een beleidskader voor besluitvorming, maar bevat niet de besluitvorming zelf. Dat volgt daarna pas. Zo vormde het NPRD de aanleiding voor Defensie om de minister van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening te vragen om een aantal voorkeursrechten te vestigen op voorkeurslocaties. Deze voorkeursrechten zijn neergelegd in afzonderlijke besluiten van de minister van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening en hebben daarom een eigen rechtsbeschermingsprocedure. Dit betekent dat personen die bezwaar hebben tegen een voorkeursrecht dit kenbaar kunnen maken in reactie op het besluit tot vaststellen van het voorkeursrecht. Vervolgens kan indien nodig beroep worden ingesteld bij de bestuursrechter. De desbetreffende voorkeursbesluiten van de minister van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening hebben eind mei 2025 voor zes weken ter inzage gelegen. In die periode was het mogelijk om bezwaar te maken. Defensie zal zorgvuldig per locatie nagaan of het toepassen van onteigening een passend middel is. Daarbij zal te allen tijde een zorgvuldige belangenafweging plaatsvinden en zal de noodzaak van het middel en andere voorwaarden moeten worden onderbouwd. Defensie houdt zich daarbij aan de geldende wet- en regelgeving. Voordat Defensie over zal gaan tot het starten van een onteigeningsprocedure, zal Defensie eerst proberen om er gezamenlijk uit te komen in de zogenoemde minnelijke fase. Er zal dus in goed overleg gesproken worden over de mogelijkheden om overeenstemming te bereiken alvorens wordt overgegaan tot het inzetten van onteigening of een ander middel. Omdat indiener aangeeft bezwaar te maken tegen het voorkeursrecht, is deze doorgestuurd richting	Ruimtegebruik	Uitbreiding van terrein t.b.v. voldoen aan NATO-normering depot Defensie Pijpleiding Organisatie Poortugaal

		de minister van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening als bevoegd gezag voor het voorkeursrecht.		
2045	De indiener maakt zich zorgen over verslechtering van het grondwater door de uitbreiding met extra depots.	Het planMER heeft voor de locatiespecifieke behoeften op hoofdlijnen de milieueffecten in beeld gebracht en aandachtspunten voor verdere uitwerking geformuleerd. Vooralsnog blijken uit het planMER geen significante effecten op het grondwater. In de vervolgfase zal Defensie, in nauwe afstemming met lokale overheden en stakeholders, het aspect grondwater betrekken bij de uitwerking van haar plannen.	Water	Uitbreiding van terrein t.b.v. voldoen aan NATO-normering depot Defensie Pijpleiding Organisatie Portugaal

5.2.30 30 Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Volkel

ID	Samengevatte vraag	Antwoord	Hoofdthema	Ruimtebehoefte
2046	De indiener vraagt om preventieve maatregelen en duidelijkheid over verzekering/ aansprakelijkheid bij schade aan derden.	Bij toekomstige ruimtelijke besluitvorming over concrete activiteiten en projecten die onder het Ontwerp-NPRD vallen, zal moeten worden beoordeeld wat de ruimtelijke effecten zijn van een activiteit in relatie tot andere functies. In sommige gevallen worden maatregelen genomen om die activiteiten te verminderen of te compenseren. Indien iemand schade lijdt door een dergelijk besluit, dan bestaat de mogelijkheid om een beroep te doen op nadeelcompensatie. Nadeelcompensatie is geregeld in titel 4.5 van de Algemene wet bestuursrecht en afdeling 15.1 van de Omgevingswet. Er moet dan sprake zijn van schade die wordt veroorzaakt door ruimtelijke besluitvorming (een schadeveroorzakend besluit) van Defensie. Ook moet aan andere voorwaarden zijn voldaan, bijvoorbeeld dat de schade uitgaat boven het normale maatschappelijke risico of het normale bedrijfsrisico. Waar mogelijk zal Defensie rekening houden met de omstandigheden van het geval en vanuit haar verantwoordelijkheid ondersteunen indien er sprake is van een recht op nadeelcompensatie. Defensie is daarbij gehouden aan de kaders van geldende	Economie en sociaal	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Volkel

		wet- en regelgeving. Daarnaast volgt uit artikel 15.2 Omgevingswet dat immateriele schade niet voor vergoeding in aanmerking komt. Dit geldt ook voor de zogenoemde schaduwschade, namelijk eventuele schade die is ontstaan in aanloop naar het nemen van een besluit in de zin van artikel 15.1 Omgevingswet.		
2047	De indiener maakt zich zorgen over paniek en ongevallen met wilde dieren, grote grazers, paarden en honden binnen de dorpskern van Langenboom.	Het vergroten van de geluidscontouren op Volkel maakt momenteel geen onderdeel uit van de uitbreiding van Defensie. Defensie zal zoeken naar een andere manier om hier invulling aan te geven. Dit moet nog nader worden vormgegeven. Piloten houden zoveel mogelijk rekening met de omgeving. Zij volgen regels voor veilige vlieghoogten en vluchten. Deze regels zijn bedoeld om veiligheid te waarborgen en hinder te beperken.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Volkel

5.2.31 *31 Beperkingengebied rondom vliegbasis Volkel (outer horizontal surface) en corridors - Juridische borging*

ID	Samengevatte vraag	Antwoord	Hoofdthema	Ruimtebehoefte
2048	De indiener vraagt zich af of de juridische borging geen extra beperkingen oplevert voor zweefvlieg- en modelvliegclubs en verzoekt behoud van huidig ruimtegebruik voor deze clubs op/rond alle vliegvelden waar de outer horizontals worden voorgesteld.	In principe is de Outer Horizontal een beperkingengebieden voor obstakels, niet voor activiteiten. Daarbij moet gezegd worden dat zweefvliegen etc. nu al sterk gereguleerd is in de directe omgeving van militaire vliegvelden. De juridische borging van deze obstakelgebieden verandert dat niet.	(Rijks)Raakvlakken	Beperkingengebied rondom vliegbasis Volkel (outer horizontal surface) en corridors - Juridische borging
2049	De indiener benadrukt dat duidelijkheid nodig is over de toepassing van het 'ja, mits'-regime en de benodigde veiligheidsstudie voor obstakels boven 150 meter en vraagt hiervoor om een duidelijk procesomschrijving en werkbare afspraken met gemeenten en provincie.	Voor obstakels boven 150 meter geldt dat deze rondom luchthavens een potentieel risico kunnen vormen voor militaire operaties, zoals vliegveiligheid van vliegverkeer en radarcapaciteit. Daarom is een beoordeling in dergelijke gevallen nodig. Dat betekent overigens niet dat nieuwe ontwikkelingen per definitie onmogelijk zijn, maar deze moeten wel passen binnen de randvoorwaarden voor (vlieg) veiligheid en militaire inzetbaarheid. De zorg over het ontbreken van heldere afspraken wordt meegenomen in de verdere uitwerking van het NPRD. Defensie streeft met het NPRD juist naar	Defensie specifiek	Beperkingengebied rondom vliegbasis Volkel (outer horizontal surface) en corridors - Juridische borging

		goede bestuurlijke samenwerking en transparantie in het proces. De input van medeoverheden is daarbij belangrijk.		
2050	De indiener maakt zich zorgen over toegenomen geluidsoverlast en angst door F-35/helikopters en vraagt om serieuze hinderbeperking.	Voordat routes formeel worden vastgesteld op grond van de Wet Luchtvaart, vindt een zorgvuldig afwegingsproces plaats waarin onder meer vliegveiligheid, technische uitvoerbaarheid en de effecten op milieu en leefomgeving worden meegenomen. Tijdens dit proces worden alle relevante belanghebbenden actief betrokken.	Gezonde en veilige leefomgeving	Beperkingengebied rondom vliegbasis Volkel (outer horizontal surface) en corridors - Juridische borging

5.2.32 32 Schietbaan t.b.v. Koninklijke Militaire School Luchtmacht (KMSL) Vliegbasis Woensdrecht

ID	Samengevatte vraag	Antwoord	Hoofdthema	Ruimtebehoefte
2051	De indiener begrijpt de noodzaak van een schietbaan op Vliegbasis Woensdrecht, maar verzoekt om betrokkenheid bij de verdere concretisering van de inrichting vanwege mogelijke geluidshinder en emissies richting het aangrenzende Natura 2000-gebied.	Defensie waardeert de betrokkenheid bij het NPRD. In de volgende fase van dit proces, de planfase, worden details verder uitgewerkt en vindt mogelijk weer participatie plaats. Indien dit het geval is, wordt dit aangekondigd.	Defensie specifiek	Schietbaan t.b.v. Koninklijke Militaire School Luchtmacht (KMSL) Vliegbasis Woensdrecht
2052	De indiener wijst erop dat er al een bestaande schietbaan nabij Vliegbasis Woensdrecht beschikbaar is, en acht het daarom onnodig om een nieuwe schietbaan te realiseren op een voorkeurslocatie binnen het Natura 2000-gebied Brabantse Wal.	Defensie begrijpt de opmerking over het gebruik van bestaande schietbanen nabij Vliegbasis Woensdrecht. Deze zijn echter niet volledig geschikt voor de beoogde schietoefeningen. Daarom is een nieuwe schietbaan nodig op de Vliegbasis Woensdrecht. In de vervolgfase wordt onderzocht hoe de schietbaan zorgvuldig kan worden ingepast, met aandacht voor natuurwaarden en wettelijke kaders.	Natuur	Schietbaan t.b.v. Koninklijke Militaire School Luchtmacht (KMSL) Vliegbasis Woensdrecht
2053	De indiener uit zorgen over de geplande schietbaan op Vliegbasis Woensdrecht vanwege risico's voor de grondwaterkwaliteit binnen het grondwater-beschermingsgebied, en verzoekt om verplaatsing van de locatie of strikte naleving van beschermende regelgeving en betrokkenheid bij verdere planvorming.	Dit aspect is onderbelicht in het planMER en wordt om die reden aangevuld in aanvullend onderzoek. Er ontstaan niet direct negatieve effecten, maar het is wel een aandachtspunt. Dit wordt aangevuld in het achtergrondrapport (A.XIV) en planMER deel A.	Water	Schietbaan t.b.v. Koninklijke Militaire School Luchtmacht (KMSL) Vliegbasis Woensdrecht

5.2.33 33 Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Woensdrecht

ID	Samengevatte vraag	Antwoord	Hoofdthema	Ruimtebehoefte
2054	De indiener uit zorgen over de toenemende druk op schaarse	Defensie bedankt de indiener voor de zienswijze Defensie begrijpt de zorg	(Rijks)Raakvlakken	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten

	milieuruimte door Defensieplannen, benadrukt dat stikstofruimte niet ten koste mag gaan van stedelijke ontwikkeling en woningbouwambities, en doet het aanbod om samen met Defensie te zoeken naar integrale oplossingen.	over extra stikstofuitstoot en mogelijke verdringing van andere activiteiten. Stikstof is een landelijke uitdaging en vormt ook voor Defensie een belangrijk aandachtspunt bij uitbreidingsactiviteiten. Bij de specifieke uitwerking van de behoeftes zal Defensie waar mogelijk zoeken naar integrale oplossingen met de partners in het gebied. Voor deze behoefte is in het addendum op het planMER verder (rekenkundig) aanvullend onderzoek uitgevoerd. Over deze behoefte wordt in december 2025 een ontwerpbesluit genomen, met mogelijkheden voor inspraak in Q1 2026.		Vliegbasis Woensdrecht
2055	Indiener benadrukt dat het NPRD geen hypotheek mag leggen op de huidige, noch op de toekomstige, economische ontwikkeling van haar bedrijventerrein.	Voor de ruimte die Defensie zoekt voor haar activiteiten is het uitgangspunt altijd, zonder ten koste te gaan van de operationele noodzaak, de effecten voor de omgeving zo minimaal mogelijk te houden.	Algemene zienswijze	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Woensdrecht
2056	De indiener geeft aan dat wat de Outer Horizontal Surfaces (OHS) betreft op de BASF-site in het noorden van de haven van Antwerpen constructies staan met een hoogtes van 150 m of meer aanwezig. Indiener sluit niet uit dat dergelijke constructies ook in de toekomst nog zullen bijgebouwd worden.	Defensie bedankt de indiener voor de zienswijze. Met huidige bouw boven de 150 m is in het planMER rekening gehouden. Nederlandse autoriteiten hebben daar geen zeggenschap over de grens. Defensie gaat in overleg met Belgische autoriteiten om te verkennen of en hoe het Belgische deel van de Outer Horizontal Surface (OHS) van Woensdrecht geborgd kan worden. Daarbij wordt ook gekeken naar mogelijke gevolgen voor de omgeving. De OHS geldt voor constructies die toekomst gebouwd willen worden. Voor obstakels boven 150 meter geldt dat deze rondom luchthavens een potentieel risico kunnen vormen voor militaire operaties, zoals vliegveiligheid van vliegverkeer en radarcapaciteit. Daarom is een beoordeling in dergelijke gevallen nodig. Dat betekent overigens niet dat nieuwe ontwikkelingen per definitie onmogelijk zijn, maar deze moeten wel passen binnen de randvoorwaarden voor (vlieg) veiligheid en militaire inzetbaarheid.	Defensie specifiek	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Woensdrecht
2057	De indiener uit verwondering over het feit dat BASF Antwerpen, ondanks haar ligging binnen de invloedsfeer van de	Defensie streeft ernaar om partijen die mogelijk geraakt worden door ruimtelijke plannen tijdig te informeren.	Economie en sociaal	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten

	plannen voor Vliegbasis Woensdrecht, niet rechtstreeks is geïnformeerd of betrokken bij het proces.	Daarbij ligt de focus in eerste instantie op Nederlandse gemeenten, provincies en organisaties. Tegelijkertijd erkent Defensie dat ook bedrijven net over de grens, zoals BASF Antwerpen, belang kunnen hebben bij het proces. De zienswijze wordt meegenomen in het vervolgtraject. Defensie onderzoekt hoe grensoverschrijdende communicatie en betrokkenheid beter vorm kan krijgen, zodat ook bedrijven in de grensregio tijdig inzicht krijgen in relevante ontwikkelingen.		Vliegbasis Woensdrecht
2058	De indiener merkt op dat de effecten van de realisatie van windturbines op Belgisch grondgebied bovenop de uitbreiding van milieuruimte op Vliegbasis Woensdrecht (cumulatie) niet inzichtelijk zijn gemaakt, wat beschouwd wordt als een belangrijk gemis.	De realisatie van Belgische windturbines interfereert in de basis niet met de behoefte voor aanvullende milieuruimte op Woensdrecht. Deze windturbines hebben namelijk geen cumulatief effect ten aanzien van stikstofdepositie of geluidhinder. Voor deze behoefte is in het addendum op het planMER verder (rekenkundig) aanvullend onderzoek uitgevoerd. Over deze behoefte wordt in december 2025 een ontwerpbesluit genomen, met mogelijkheden voor inspraak in Q1 2026.	Energie	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Woensdrecht
2059	De indiener uit zorgen over de toename van geluidshinder in Essen door het proefdraaien van F-35-motoren en extra vliegverkeer vanaf Vliegbasis Woensdrecht, en vraagt om aandacht voor de cumulatieve geluidsbelasting op de omgeving.	Defensie heeft de effecten van het proefdraaien van F-35-motoren op Vliegbasis Woensdrecht onderzocht. Deze informatie is opgenomen in het planMER en toegelicht in het addendum. Daarin is ook aandacht besteed aan cumulatieve geluidsbelasting op de omgeving. In het NPRD neemt Defensie geen behoeftes op die leiden tot extra vliegverkeer vanaf Vliegbasis Woensdrecht.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Woensdrecht
2060	De indiener vraagt aandacht voor de extra druk op natuur en gezondheid en geeft aan dat voor de benodigde extra milieuruimte bij de vliegbasis Woensdrecht nog aanvullend onderzoek nodig. Dat onderzoek moet uitgevoerd worden tussen het Ontwerp-NPRD en het definitieve NPRD. Indiener wil betrokken worden bij het participatietraject rond dit onderzoek.	Het planMER-onderzoek is gericht geweest op de locatiekeuze. Na het besluit van het kabinet eind 2025, volgt de planfase waarin ook de benodigde vergunningen zullen worden aangevraagd. De door de indiener opgebrachte punten worden dan onderzocht en zullen in de uitvoeringsfase verder worden uitgewerkt en aangekondigd.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Woensdrecht

2061	De indiener uit verwondering over het feit dat voor de meeste onderzochte aspecten de effectbeoordelingen m.b.t. de plannen voor Vliegbasis Woensdrecht stoppen bij de landsgrens terwijl het bedrijf van indiener net over de landsgrens hier wel effecten van kan ondervinden.	Voor de activiteiten bij Woensdrecht is in aanvullende studies ook gekeken naar de impact op het buitenland. Dit geldt bijvoorbeeld ook voor stikstofdepositie.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Woensdrecht
2062	De indiener acht de extra stikstofuitstoot en geluidshinder door uitbreiding van activiteiten op Vliegbasis Woensdrecht onacceptabel vanwege negatieve effecten op Natura 2000-gebieden, verzoekt om afstemming met gebiedsprocessen, aanvullende onderzoeken, betrokkenheid bij participatietrajecten en inzet op alternatieve locaties buiten kwetsbare natuur en stelt voor om ruimte te zoeken in het gebied richting Roosendaal in plaats van binnen Natura 2000.	De natuur rondom Woensdrecht is bijzonder kwetsbaar. In de aanvulling op het plan-MER voor deze behoefte is dit ook specifiek benoemd. Zonder maatregelen is dit dan ook niet uitvoerbaar. In de vervolgfase zal hier passend onderzoek naar verricht moeten worden. Hierbij zal ook aansluiting gezocht worden bij lopende processen en projecten rondom het Natura 2000-gebied.	Natuur	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Woensdrecht
2063	De indiener acht de extra stikstofbelasting en geluidshinder (stiltegebied) door de uitbreidingsplannen op en rond Vliegbasis Woensdrecht onaanvaardbaar vanwege de negatieve effecten op Natura 2000-gebied Brabantse Wal, en verzoekt om betrokken te worden bij het aanvullende onderzoek en het participatietraject.	De natuur rondom Woensdrecht is bijzonder kwetsbaar. In de aanvulling op het plan-MER voor deze behoefte is dit ook specifiek benoemd. Zonder maatregelen is dit dan ook niet uitvoerbaar. In de vervolgfase zal hier passend onderzoek naar verricht moeten worden. Hierbij zal ook aansluiting gezocht worden bij lopende processen en projecten rondom het Natura 2000-gebied.	Natuur	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Woensdrecht
2064	De indiener voorziet als gevolg van ontwikkelingen in en rondom vliegbasis Woensdrecht extra stikstofbelasting op de Brabantse Wal. Dit is onacceptabel in verband met de reeds overbelaste situatie op Natura 2000-gebied Brabantse Wal en de gestelde doelen in het kader van Natura 2000. Hiermee raakt de oplossing van de landelijke stikstofcrisis nog verder uit zicht. Indiener verzoek om de betekenis van "extra milieuruimte" concreet te maken en te toetsen aan wet- en regelgeving.	De effecten van stikstof zijn in deze fase nog globaal beschouwd. Dit komt omdat van de meeste behoeften nog geen concrete inrichtingsplannen bekend is, dus ook geen goede stikstofeffecten bepaald kunnen worden. Dit zal in de volgende fase nader uitgewerkt moeten worden om waar nodig als input te dienen voor een natuurvergunning ook rondom stikstof. Salderen en ADC-toets zijn mogelijkheden om behoeften met een significant stikstofeffect te kunnen realiseren. Hier gelden duidelijke en strenge regels voor, die ook voor Defensie gelden. Dit geldt ook voor de locatiespecifieke behoeftes in en rondom vliegbasis Woensdrecht.	Natuur	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Woensdrecht
2065	De indiener voorziet geluidverstoring door schietbaan bij	De indiener verzoekt om bij de uitwerking van de plannen	Natuur	Uitbreiding milieuruimte t.b.v.

	vliegbasis Woensdrecht waardoor vogelsoorten verstoord worden en doelen van een aantal soorten onder druk komt te staan.	goed vooraf rekening te houden met de aanwezige natuurwaarden. In het planMER zijn de milieueffecten van de locatiespecifieke ruimtebehoeften op hoofdlijnen in beeld gebracht. In de vervolgfase zal in een gebiedsproces de ruimtelijke inpassing op de opschaling worden vormgegeven in samenhang met de omgeving en gerelateerde ontwikkelingen. Hierin wordt ook aandacht gegeven aan het beschermen van gevoelige soorten en leefgebieden. Het is het beleid van Defensie om de netto natuurkwaliteit te verbeteren. Bij het uitwerken van de projecten zal derhalve aan de gevraagde punten aandacht worden besteed.		activiteiten Vliegbasis Woensdrecht
2066	De indiener adviseert om de nieuwe ontwikkelingen op en rond de vliegbasis in te zetten om milieuruimte te creëren.	Defensie bedankt de indiener voor de zienswijze. Defensie heeft voor deze behoefte enkele randvoorwaarden gesteld in het NPRD om de behoefte te kunnen realiseren. Nieuwe ontwikkelingen worden daarin meegenomen.	Ruimtegebruik	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Woensdrecht
2067	De indiener maakt zich zorgen over de risico’s voor de grondwaterkwaliteit door de uitbreiding van activiteiten op Vliegbasis Woensdrecht, en benadrukt dat deze activiteiten niet passen binnen het grondwaterbeschermingsgebied.	De zorgen over de gevolgen van de uitbreiding van militaire activiteiten op de grondwaterkwaliteit in grondwaterbeschermingsgebieden worden door Defensie erkend. Bij de uitwerking van het definitief NPRD worden deze risico’s in kaart gebracht en beoordeeld. Daarbij wordt ook gekeken naar de specifieke kenmerken van de lokale omgeving, waaronder de aanwezigheid van grond- en drinkwaterbeschermingsgebieden. Bij de verdere uitwerking van de plannen, zal locatiespecifiek in samenspraak met drinkwaterbedrijven bekeken worden waar deze risico's zich voordoen en hoe deze kunnen worden beperkt dan wel voorkomen.	Water	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Woensdrecht

5.2.34 34 Beperkingengebied vliegbasis Woensdrecht (outer horizontal surface) en corridors - Juridische borging

ID	Samengevatte vraag	Antwoord	Hoofdthema	Ruimtebehoefte
2068	De indiener maakt zich zorgen over het 150 m-regime binnen 15 km en de gevolgen voor repowering/RES-doelen en vraagt om uitzonderingen of casuïstische afweging voor bestaande opweklocaties en toekomstige projecten.	Defensie waardeert de betrokkenheid bij het ontwerp van het NPRD. Defensie borgt de Outer Horizontal Surface (OHS) om de vliegveiligheid van militaire luchthavens te waarborgen. Windturbines hoger dan 150 meter kunnen vliegprocedures verstoren. Daarom onderzoekt Defensie per situatie of hogere bouwwerken binnen het beperkingengebied mogelijk zijn. Op dit moment is nog niet duidelijk welke concrete beperkingen gaan gelden. Defensie werkt dit verder uit na vaststelling van het definitieve NPRD. Defensie legt in ieder geval geen onnodige beperkingen op en streeft naar een zorgvuldige afweging van belangen. Daarbij wordt gekeken naar technische en operationele eisen, in combinatie met maatschappelijke belangen.	(Rijks)Raakvlakken	Beperkingengebied vliegbasis Woensdrecht (outer horizontal surface) en corridors - Juridische borging
2069	De indiener geeft aan dat hoogtebeperkingen ingrijpen op geplande 380 kV-masten en havenprojecten en vraagt om uitsluiting van Belgisch grondgebied of specifiek de omgeving van de Antwerpse haven.	Defensie waardeert de betrokkenheid bij het ontwerp van het NPRD. Defensie begrijpt de zorgen voor de gevolgen van hoogtebeperkingen voor geplande 380 kV-masten en havenprojecten in de omgeving van Antwerpen. Vliegbasis Woensdrecht ligt dicht bij de Belgische grens. Een deel van de Outer Horizontal Surface (OHS) strekt zich uit over Belgisch grondgebied. Nederlandse autoriteiten hebben daar geen zeggenschap. Defensie gaat in overleg met Belgische autoriteiten om te verkennen of en hoe het Belgische deel van de OHS geborgd kan worden. Daarbij wordt ook gekeken naar de impact op bestaande en geplande infrastructuur. Defensie legt geen onnodige beperkingen op en streeft naar een zorgvuldige afweging van belangen. Daarbij wordt gekeken naar technische en operationele eisen, in combinatie met maatschappelijke belangen.	(Rijks)Raakvlakken	Beperkingengebied vliegbasis Woensdrecht (outer horizontal surface) en corridors - Juridische borging
2070	De indiener geeft aan dat het NPRD onvoldoende gemotiveerd is en in strijd kan zijn	Defensie bedankt de indiener voor de zienswijze. Bij het	(Rijks)Raakvlakken	Beperkingengebied vliegbasis Woensdrecht

	met Vlaams/Antwerps beleid, en wijst op rechtsonzekerheid voor investeringen. De indiener geeft mee dat de OHS en de beperkingen die daarvoor gelden de ontwikkelingen van Antwerpen de haven niet mogen beperken. indiener stelt dat er onvoldoende overleg is geweest.	zoeken naar ruimte voor Defensie is in het planMER-onderzoek rekening gehouden met de mogelijke effecten op buurlanden. Via bilateraal contact heeft de Nederlandse overheid (Defensie) de Belgische federale overheid op meerdere momenten op de hoogte gebracht van de uitbreidingsplannen van Defensie. Voor het ontwerp NPRD heeft Nederland de Belgische autoriteiten attent gemaakt op de mogelijkheid om op het Ontwerp-NPRD te reageren. Waar dit nodig was, heeft Defensie ook direct contact gezocht met de Belgische autoriteiten. Na vaststelling van het NPRD vindt per behoefte een verdere uitwerking plaats. In dat vervolgproces stemt Defensie af met betrokken partijen, ook over de grens, hoe ruimtelijke plannen het beste kunnen worden ingepast. Daarbij blijft dialoog mogelijk over initiatieven die binnen de veiligheidskaders passen.		(outer horizontal surface) en corridors - Juridische borging
2071	De indiener merkt op dat OHS invloed heeft op RES en wijst op bestaande toetsing (radarzonering) en vraagt om blijvende ruimte voor gesprek en afstemming.	Defensie begrijpt de zienswijze waarin aandacht wordt gevraagd voor de gevolgen van de juridische borging van de Outer Horizontal Surface (OHS) voor regionale energieopgaven. Defensie erkent het belang van ruimtelijke afstemming en het behoud van ontwikkelruimte voor duurzame energieprojecten. De bestaande toetsing op basis van radarzonering is belangrijk, maar is niet voldoende om de vliegveiligheid en operationele inzetbaarheid van militaire vliegvelden volledig te waarborgen. Daarom is ook juridische borging van de OHS noodzakelijk. Deze maatregel voorkomt conflicten met vliegprocedures en beschermt de veiligheid van het luchtruim. Daar waar (in de toekomst) aan de orde stemt Defensie met betrokken partijen af of ruimtelijke ontwikkelingen wel of niet passen of passend zijn te maken.	(Rijks)Raakvlakken	Beperkingengebied vliegbasis Woensdrecht (outer horizontal surface) en corridors - Juridische borging
2072	De indiener dringt aan op een uitzondering op de bouwhoogtebeperking van 150 meter binnen 15 km van o.a. Vlieg-	Defensie begrijpt de wens om bij het instellen van het beperkingengebied ruimte te behouden voor de vervanging van bestaande windturbines.	(Rijks)Raakvlakken	Beperkingengebied vliegbasis Woensdrecht (outer horizontal

	basis Woensdrecht voor vervanging van bestaande windturbines in provinciaal aangewezen concentratiegebieden, zoals het Rijn-Scheldekanaalgebied, waarbij tijdens de planologische procedure de belangenafweging – waaronder vliegveiligheid – gewaarborgd blijft.	De bouwhoogtebeperking van 150 meter binnen een straal van 15 kilometer rond Vliegbasis Woensdrecht is onderdeel van het beperkingengebied dat Defensie in wil stellen om de vliegveiligheid en vliegprocedures te waarborgen. Binnen het NPRD kan Defensie op voorhand geen uitzondering toestaan op deze beperking. Wel houdt Defensie bij de verdere uitwerking van rekening met bestaande plannen van de Regionale Energiestrategie (RES) en met initiatieven voor vervanging van windturbines. Tijdens de uitvoeringsfase vindt een belangenafweging plaats, waarbij overleg met betrokken partijen wordt gevoerd.		surface) en corridors - Juridische borging
2073	De indiener wijst erop dat het vastleggen van de 'outer horizontal surface' (OHS) en het laagvlieggebied ten noordwesten van de gemeente naar verwachting invloed zal hebben op de regionale energieopgaven binnen de RES, en pleit voor wederzijdse afstemming om ruimtelijke en beleidsmatige knelpunten te voorkomen.	Defensie begrijpt de aandacht voor de ruimtelijke en beleidsmatige gevolgen van het vastleggen van de Outer Horizontal Surface (OHS) en het laagvlieggebied. Defensie erkent dat deze maatregelen invloed kunnen hebben op de uitvoering van regionale energieopgaven binnen de Regionale Energiestrategie (RES). Het juridisch borgen van deze beperkingengebieden is noodzakelijk om de vliegveiligheid en operationele inzetbaarheid van de Krijgsmacht te garanderen. Tegelijkertijd wil Defensie daar waar mogelijk ruimtelijke ontwikkelingen, bijvoorbeeld ten behoeve van de energietransitie, niet in de weg staan. Daar waar (in de toekomst) aan de orde stemt Defensie met betrokken partijen af of ruimtelijke ontwikkelingen wel of niet passen of passend zijn te maken.	(Rijks)Raakvlakken	Beperkingengebied vliegbasis Woensdrecht (outer horizontal surface) en corridors - Juridische borging
2074	De indiener heeft kennisgenomen van de voorkeursbehoefte tot juridische borging van de outer horizontal surface (OHS) en beschouwt dit als een logisch gevolg van ICAO-richtlijnen. Tegelijkertijd wordt gewaardeerd dat dit instrument niet leidt tot een algehele uitsluiting van ontwikkelingen, en dat er ruimte blijft voor dialoog bij toekomstige initiatieven, zoals vanuit de Regionale Energie Strategie (RES).	Defensie waardeert de erkenning van de noodzaak om de Outer Horizontal Surface (OHS) juridisch te borgen. Defensie stelt deze beperking in om vliegveiligheid en operationele inzetbaarheid te waarborgen. Het vastleggen van de OHS betekent niet dat alle ontwikkelingen op voorhand worden uitgesloten. Binnen de veiligheidskaders blijft het mogelijk om per initiatief te bekijken of en hoe ruimtelijke plannen kunnen	(Rijks)Raakvlakken	Beperkingengebied vliegbasis Woensdrecht (outer horizontal surface) en corridors - Juridische borging

		worden ingepast. Na vaststelling van het NPRD werkt Defensie deze behoefte verder uit. In dat vervolgproces vindt afstemming plaats met betrokken partijen over de ruimtelijke inpassing en de mogelijkheden voor maatwerk.		
2075	De indiener wijst op een mogelijke schending van artikel 7 van Richtlijn 2001/42/EG, aangezien uit het NPRD en het planMER niet blijkt dat het milieurapport daadwerkelijk is toegezonden aan de Vlaamse Overheid, noch dat er grensoverschrijdende raadpleging heeft plaatsgevonden. De indiener verzoekt het Ministerie om hierover duidelijkheid te verschaffen en wenst geïnformeerd te worden over de stand van zaken rond deze Europeesrechtelijke verplichting.	Richtlijn 2001/42/EG is niet van toepassing op het (Ontwerp)NPRD. Het NPRD is een programma dat uitsluitend is gericht voor nationale Defensie. Op grond van artikel 3, achtste lid, van Richtlijn 2001/42/EG is het NPRD daarom uitgezonderd van die richtlijn en daarmee ook van de verplichting volgend uit artikel 7.	(Rijks)Raakvlakken	Beperkingengebied vliegbasis Woensdrecht (outer horizontal surface) en corridors - Juridische borging
2076	De indiener stelt vast dat het planMER geen duidelijkheid biedt over de effecten van de Obstakel- en Hindernisbeperkingenstructuur (OHS) op vliegveld Hoevenen. Dit is opmerkelijk, aangezien in de Nota van Antwoord expliciet is aangegeven dat dergelijke effecten op de omgeving zouden worden uitgewerkt in het planMER. In werkelijkheid richt het planMER zich enkel op mogelijke gevolgen voor windenergieprojecten en wordt afstemming met betrokken overheden aangekondigd. Van een vergelijkbare afstemming over de impact op andere bedrijvigheid, zoals het bedrijf van indiener, blijkt echter niets. Dit roept vragen op over de volledigheid van het onderzoek en vergroot de rechtsonzekerheid voor de indiener	Vliegveld Hoevenen ligt in België. Nederlandse autoriteiten hebben daar geen zeggenschap. Defensie gaat in overleg met Belgische autoriteiten om te verkennen of en hoe het Belgische deel van de Outer Horizontal Surface (OHS) van Woensdrecht geborgd kan worden. Daarbij wordt ook gekeken naar mogelijke gevolgen voor de omgeving. Het is niet aannemelijk dat er sprake van hinder is voor vliegveld Hoevenen. De precieze invulling van het beperkingengebied wordt verder uitgewerkt na vaststelling van het definitieve NPRD. Defensie betrekt daarbij relevante belanghebbenden, waaronder lokale en grensoverschrijdende partijen.	(Rijks)Raakvlakken	Beperkingengebied vliegbasis Woensdrecht (outer horizontal surface) en corridors - Juridische borging
2077	De indiener vraagt zich af of en hoe OHS zich verhoudt tot EBR54 en verzoekt om duidelijke afstemming en toepassing van uitzonderingsregimes voor staatsvluchten.	Defensie bedankt de indiener voor de zienswijze. De Outer Horizontal Surface (OHS) is bedoeld om bereikbaarheid van vliegbasis Woensdrecht te waarborgen. Binnen deze zone gaan beperkingen gelden voor objecten die het (militaire) vliegverkeer kunnen hinderen. De zone EBR54 betreft een ander gebied: het gaat om het lage luchtruim boven de haven van Antwerpen. Deze zones hebben verschillende doelen en overlappen niet. Er	Defensie specifiek	Beperkingengebied vliegbasis Woensdrecht (outer horizontal surface) en corridors - Juridische borging

		is daarom geen directe relatie tussen de OHS en EBR54. Het verzoek om een uitzonderingsregime voor staatsvluchten binnen de OHS te realiseren is niet van toepassing. De OHS is geen luchtruimregeling, maar een grondgebonden zone die obstakels beperkt. Staatsvluchten vallen onder bestaande luchtvaartregelgeving. Bij de verdere uitwerking van de behoefte na besluitvorming over het NPRD wordt geborgd dat de vliegveiligheid en belangen van betrokken partijen zorgvuldig worden meegenomen. Defensie betrekt belanghebbenden bij dit proces. Hoe de OHS geborgd gaat worden aan de Belgische zijde van de grens wordt in die fase duidelijk.		
2078	De indiener benadrukt dat voorafgaand grensoverschrijdend effecten is overleg en participatie vereist en vraagt om transparantie over raadpleging en vervolgstappen.	Defensie heeft aandacht voor grensoverschrijdende effecten van het NPRD. Defensie erkent dat ruimtelijke maatregelen ook invloed kunnen hebben buiten de landsgrenzen, en dat dit vraagt om zorgvuldige afstemming en transparantie. Bij het uitwerken van de verschillende ruimtelijke behoeften houdt Defensie rekening met mogelijke effecten op buurlanden. In het vervolgproces, na vaststelling van het NPRD, vindt per behoefte overleg plaats met betrokken partijen. Dit overleg kan ook grensoverschrijdend zijn, afhankelijk van de aard en locatie van de behoefte. Defensie streeft naar een open en duidelijke communicatie over de vervolgstappen. Daarbij wordt inzicht gegeven in de wijze van afstemming, de betrokkenheid van belanghebbenden en de mogelijkheden voor participatie. Zo ontstaat ruimte voor dialoog en het gezamenlijk zoeken naar oplossingen die recht doen aan zowel militaire als maatschappelijke belangen.	Defensie specifiek	Beperkingengebied vliegbasis Woensdrecht (outer horizontal surface) en corridors - Juridische borging
2079	De indieners stellen voor dat de verantwoordelijke autoriteiten rechtstreeks afstemmen voor tijdige coördinatie en het afstemmen van ambities.	Defensie erkent dat goede coördinatie belangrijk is om ruimtelijke ambities op elkaar af te stemmen en knelpunten vroegtijdig te signaleren. Na vaststelling van het NPRD werkt Defensie per behoefte	Defensie specifiek	Beperkingengebied vliegbasis Woensdrecht (outer horizontal surface) en corridors - Juridische borging

		de ruimtelijke uitwerking verder uit. Defensie streeft ernaar om hierbij afstemming zo vroeg en duidelijk mogelijk te organiseren, zodat beleidsmatige en ruimtelijke belangen goed op elkaar kunnen worden afgestemd.		
2080	De indiener maakt bezwaar tegen de generieke bouwhoogtebeperking van 150 meter binnen 15 km van Vliegbasis Woensdrecht, omdat dit de vervanging van bestaande windturbines in provinciaal aangewezen concentratiegebieden onmogelijk maakt, terwijl tijdens planprocedures reeds een belangenafweging plaatsvindt waarin vliegveiligheid wordt geborgd	Defensie waardeert de betrokkenheid bij het ontwerp van het NPRD en begrijpt de zorg. Het vastleggen van de Outer Horizontal Surface (OHS) betekent niet dat alle ontwikkelingen op voorhand worden uitgesloten. Binnen de veiligheidskaders blijft het mogelijk om per initiatief te bekijken of en hoe ruimtelijke plannen kunnen worden ingepast. Defensie legt geen onnodige beperkingen op en streeft naar een zorgvuldige afweging van belangen. Daarbij wordt gekeken naar technische en operationele eisen, in combinatie met maatschappelijke belangen. Verder blijft Defensie in gesprek met betrokken partijen om de balans te vinden tussen militaire noodzaak en maatschappelijke belangen.	Defensie specifiek	Beperkingengebied vliegbasis Woensdrecht (outer horizontal surface) en corridors - Juridische borging
2081	De indiener wijst erop dat binnen het beperkingengebied van 15 km rondom Vliegbasis Woensdrecht reeds meerdere windturbineprojecten zijn vergund of gerealiseerd op Nederlands en Vlaams grondgebied, waaronder ZeBra, Eneco Kabeljauwbeek en diverse projecten in het Antwerpse havengebied. Het NPRD en het bijbehorende planMER kunnen negatieve gevolgen hebben voor eigendommen en exploitatierechten van de indiener, doordat toekomstige vergunningaanvragen mogelijk worden geweigerd. De indiener heeft dit eerder ook al kenbaar gemaakt in haar zienswijze op de Notitie Reikwijdte en Detailniveau en het participatieplan	Defensie waardeert de betrokkenheid bij het ontwerp van het NPRD. Het borgen van de Outer Horizontal Surface (OHS) heeft geen invloed op bestaande of reeds vergunde windturbineprojecten. De borging is nodig om de vliegveiligheid en de vliegprocedures op vliegbasis Woensdrecht te waarborgen. Nieuwe initiatieven die de vliegveiligheid of de vliegprocedures negatief beïnvloeden, zijn na borging van de OHS niet meer toegestaan. Dit is een noodzakelijke maatregel om de operationele inzetbaarheid van de vliegbasis te garanderen. De borging van de OHS zal geen generiek verbod opleveren. Defensie legt geen onnodige beperkingen op en streeft naar een zorgvuldige afweging van belangen. Daarbij wordt gekeken naar technische en operationele eisen, in combinatie met maatschappelijke belangen. Verder blijft Defensie in gesprek met betrokken partijen om de ba-	Defensie specifiek	Beperkingengebied vliegbasis Woensdrecht (outer horizontal surface) en corridors - Juridische borging

		lans te vinden tussen militaire noodzaak en maatschappelijke belangen.		
2082	De indiener is allerminst gerustgesteld door de Nota van Antwoord van Defensie d.d. 31 mei 2024, waarin wordt bevestigd dat obstakels hoger dan 150 meter binnen het beperkingengebied alleen mogelijk zijn na een veiligheidsstudie. De onzekerheid over de uitkomst van zo'n studie en het ontbreken van comfort in het planMER omtrent de gevolgen voor lopende en toekomstige windenergieprojecten, maken dat de indiener vreest voor negatieve impact op haar exploitatie	Het beperkingengebied rondom vliegbasis Woensdrecht wordt ingesteld om de vliegveiligheid te waarborgen. Binnen dit gebied gaat gelden dat obstakels hoger dan 150 meter alleen mogelijk zijn als een veiligheidsstudie aantoont dat de luchtvaartveiligheid en de bereikbaarheid van de luchthaven niet worden aangetast. Het uitgangspunt wordt "ja, mits". Dit betekent dat Defensie niet de intentie heeft om alle hoge obstakels in het gebied te verbieden. De veiligheidsstudie wordt concreet uitgewerkt in de realisatiefase van deze behoefte. De studie kijkt naar effecten op vliegprocedures en veiligheid. Meer informatie over deze studie kan Defensie in deze fase niet geven.	Defensie specifiek	Beperkingengebied vliegbasis Woensdrecht (outer horizontal surface) en corridors - Juridische borging
2083	De indiener wijst erop dat, anders dan gesuggereerd in de Nota van Antwoord, het planMER expliciet stelt dat de OHS geen juridische gelding heeft in België. Toch kunnen Belgische autoriteiten besluiten het beperkingengebied ook op hun grondgebied vast te leggen, wat gevolgen kan hebben voor derden zoals de indiener. Daarnaast is het onduidelijk hoe het NPRD rekening houdt met de Regionale Energie Strategie (RES), terwijl tegelijkertijd wordt gesteld dat de OHS daarmee in strijd is.	Het ontwerp van het NPRD is een besluit van het Nederlandse kabinet. Dit programma heeft geen rechtsgeldigheid in België. Wel kunnen obstakels aan Belgische zijde invloed hebben op de vliegprocedures en de veiligheid van vliegbasis Woensdrecht. Na definitieve besluitvorming over het NPRD gaat Defensie in gesprek met Belgische autoriteiten om te onderzoeken of en hoe de OHS ook in België kan worden geborgd. De borging van de OHS houdt rekening met de RES in dat ze niet een algeheel verbod in stelt. Defensie legt geen onnodige beperkingen op en streeft naar een zorgvuldige afweging van belangen. Daarbij wordt gekeken naar technische en operationele eisen, in combinatie met maatschappelijke belangen. Op dit moment heeft Defensie nog geen instrument om te voorkomen dat obstakels worden gerealiseerd. De borging van de OHS is nodig om de operationele veiligheid van militaire vliegvelden te garanderen. Daarbij houdt Defensie rekening met andere maatschappelijke belangen, zoals de energietransitie.	Defensie specifiek	Beperkingengebied vliegbasis Woensdrecht (outer horizontal surface) en corridors - Juridische borging

2084	De indiener maakt bezwaar tegen het feit dat gedetailleerd onderzoek naar de effecten van het beperkingengebied rondom vliegbasis Woensdrecht pas plaatsvindt ná de keuze voor een voorkeursalternatief. Dit leidt tot rechtsonzekerheid over de gevolgen voor de exploitatie en toekomstige ontwikkeling van zijn bedrijf. De indiener acht dit in strijd met het zorgvuldigheidsbeginsel en verzoekt om voorafgaand aan besluitvorming duidelijkheid over de impact van het beperkingengebied	In deze fase van het proces is nog geen definitieve invulling gegeven aan het beperkingengebied. Defensie streeft naar een zorgvuldige afweging van belangen. Daarbij wordt gekeken naar technische en operationele eisen voor veilig vliegverkeer, in combinatie met maatschappelijke en economische belangen in de regio. Beperkingen worden alleen opgelegd als dat noodzakelijk is voor de veiligheid van het militaire luchtverkeer.	Defensie specifiek	Beperkingengebied vliegbasis Woensdrecht (outer horizontal surface) en corridors - Juridische borging
2085	De indiener verzoekt een uitzondering op de generieke bouwhoogtebeperking van 150 m binnen OHS-zones rond vliegbases voor vervanging van bestaande turbines, omdat anders repowering en duurzame opwek op aangewezen locaties onmogelijk wordt.	Voor obstakels boven 150 meter geldt dat deze rondom luchthavens een potentieel risico kunnen vormen voor militaire operaties, zoals vliegverkeer en radarcapaciteit. Daarom is in dergelijke gevallen een veiligheidsbeoordeling nodig voordat kan worden ingestemd. Dat betekent niet dat nieuwe ontwikkelingen per definitie onmogelijk zijn, maar deze moeten wel beoordeeld worden en passen binnen de randvoorwaarden voor veiligheid en militaire inzetbaarheid. Hiervoor kan contact worden gezocht met de afdeling Ruimtelijke belangenbehartiging van het Rijksvastgoedbedrijf.	Energie	Beperkingengebied vliegbasis Woensdrecht (outer horizontal surface) en corridors - Juridische borging

5.2.35 35 Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen.

ID	Samengevatte vraag	Antwoord	Hoofdthema	Ruimtebehoefte
2086	De indiener geeft aan dat nabijheid van Vliegbasis Gilze-Rijen gevolgen kan hebben voor de realisatie van 1.000 woningen in Bavel (aantal en tempo) door effecten van geluid en stikstof; de indiener vraagt dit mee te wegen in het lopende planMER-proces.	De mogelijke effecten op de leefomgeving zijn in het planMER-onderzoek meegenomen. Om de mogelijke effecten op de omgeving duidelijker in kaart te brengen wordt tussen ontwerp en definitieve vaststelling aanvullend onderzoek uitgevoerd. Hierbij wordt ook gekeken naar mogelijke mitigerende maatregelen.	(Rijks)Raakvlakken	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen.
2087	De indiener vraagt om een betere en volledige analyse van cumulatieve effecten van militaire activiteiten (zoals vermeld in planMER p. 284) en verzoekt om gemaakte afspraken met de omgeving expliciet te borgen in het vast te stellen NPRD; tevens wordt gevraagd	Het gaat niet om extra landingen, maar om grondgebonden geluid. Dit is onderzocht in het addendum, een anvulling op het planMER en het NPRD. Randvoorwaardelijke afspraken met de omgeving zijn vastgelegd in het NPRD. Verdere afspraken zullen in de volgende fase, de	Algemene zienswijze	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen.

	te verduidelijken of extra landingen leiden tot extra vliegbewegingen en of die zijn meegenomen in de hinderonderzoeken.	planfase van het NPRD, worden gemaakt met de omgeving.		
2088	De indiener geeft aan dat onduidelijk is of de milieuruimte van Vliegbasis Gilze-Rijen wordt verruimd of geherdefinieerd en vraagt om de consequenties (juridische contouren, aantal vliegbewegingen, cumulatieve geluidsbelasting en planologische beperkingen) expliciet te maken.	Defensie heeft de behoefte aan meer grondgebonden geluid om te kunnen proefdraaien met helikopters en voor het gebruik van grondvoertuigen en gronduitrusting. Om dit te borgen is uitbreiding van de huidige milieuruimte nodig. In de planfase zullen met name de betreffende vergunningen, zoals bijvoorbeeld een omgevingsvergunning voor de activiteiten en natuurvergunning(en), moeten worden aangevraagd. Dit wordt in de vervolgfase verder uitgewerkt.	Algemene zienswijze	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen.
2089	De indiener geeft aan dat Hulten ontbreekt op de gepubliceerde tekeningen en verzoekt deze plaatsnaam op te nemen om te voorkomen dat nadelige effecten voor het dorp buiten beeld blijven.	Defensie begrijpt de zorg dat Hulten zichtbaar moet zijn op de kaart om nadelige effecten voor het dorp niet buiten beeld te laten. De effecten op de omgeving zijn in beeld gebracht in het planMER. Defensie is in gesprekken met de omgeving Defensie weet dat Hulten in de huidige situatie al hinder ervaart. Op het kaartmateriaal dat bij deze behoefte hoort, zijn plaatsnamen zoals Hulten opgenomen.	Algemene zienswijze	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen.
2090	De indiener verzoekt om de stikstof- en overige cumulatieve effecten van defensieactiviteiten op Bavel integraal te beoordelen, gezien de stikstofgevoelige natuur, de moeizame vergunningverlening en de lopende planMER Bavel; de informatie is nu onvolledig of onduidelijk en zou in dat proces moeten worden geïntegreerd.	De mogelijke effecten op de leefomgeving zijn in het planMER-onderzoek meegenomen. Om de mogelijke effecten op de omgeving duidelijker in kaart te brengen wordt tussen ontwerp en definitieve vaststelling aanvullend onderzoek uitgevoerd. Hierbij wordt ook gekeken naar mogelijke mitigerende maatregelen.	Algemene zienswijze	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen.
2091	De indiener geeft aan dat onduidelijk is of de milieuruimte van Vliegbasis Gilze-Rijen wordt verruimd of slechts 'bestaand gebruik' wordt bevestigd en vraagt om de juridische/feitelijke gevolgen (contouren, toegestane vliegbewegingen, cumulatieve geluidsbelasting, planologische beperkingen) expliciet te maken; tevens verzoekt de indiener om heroverweging van behoefte 35.	Defensie heeft de behoefte aan meer grondgebonden geluid om te kunnen proefdraaien met helikopters en voor het gebruik van grondvoertuigen en gronduitrusting, deze onderzoeken volgen in het addendum op het NPRD. Om dit te borgen is uitbreiding van de huidige milieuruimte nodig. In de vervolgfase zullen met name de betreffende vergunningen, zoals bijvoorbeeld een omgevingsvergunning voor de activiteiten en natuurvergunning(en), moeten worden	Defensie specifiek	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen.

		aangevraagd. Dit wordt in de vervolgfase verder uitgewerkt.		
2092	De indiener geeft aan dat het onduidelijk is of de milieuruimte wordt verruimd, geherdefinieerd of dat het een bevestiging van bestaand gebruik is. Indiener vraagt om helderheid hierover vanwege de juridische en feitelijke gevolgen (contouren, aantal vliegbewegingen, cumulatieve geluidsbelasting, planologische beperkingen, natuurcompensatie). Verzoekt om daarbij de plaatsnaam Hulten op de kaart te vermelden.	De behoefte betreft een verruiming van ca 20% voor grondgebonden geluid (t.b.v. het proefdraaien van toestellen). De uitbreiding blijft binnen de vigerende geluidszone/toetspunten. De uitbreiding van de milieuruimte betreft geen luchtgebonden contour of vliegbewegingen.	Defensie specifiek	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen.
2093	De indiener verzoekt om heldere, toetsbare ruimteclaims in NPRD en MER en vraagt om volwaardige betrokkenheid van gemeenten, omwonenden en belangenorganisaties bij de nadere uitwerking én bij het aangekondigde participatietraject behorende bij het nadere onderzoek dat nog wordt uitgevoerd.	Defensie waardeert het verzoek om heldere en toetsbare ruimteclaims en de oproep tot volwaardige betrokkenheid van gemeenten, omwonenden en belangenorganisaties bij de nadere uitwerking. Ruimteclaims worden zo concreet en toetsbaar mogelijk geformuleerd, zodat duidelijk is wat de ruimtelijke impact is en hoe deze beoordeeld is. Medeoverheden en belangenorganisaties worden betrokken bij de nadere uitwerking van plannen. Defensie hecht er waarde aan dat de inbreng van betrokkenen goed tot zijn recht komt in het op te lopen traject.	Defensie specifiek	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen.
2094	De indiener benadrukt dat als uitgangspunt de bestaande milieucontouren niet vergroot mogen worden, in lijn met de gemaakte afspraken in de intentieverklaring.	Defensie houdt zich aan de intentie om overlast op de omgeving zoveel mogelijk te beperken. Om de mogelijke effecten van de uitbreiding van Defensie duidelijker in kaart te brengen vindt tussen ontwerp en definitieve vaststelling aanvullend onderzoek plaats. Hierbij wordt ook gekeken naar mitigerende maatregelen. In het uitvoeringsdocument bij de intentieverklaring zijn geen afspraken omtrent - de vergroting van - milieucontouren opgenomen.	Defensie specifiek	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen.
2095	De indiener stelt dat de Wet op de defensiegereedheid - Wodg samen met bestaande of toekomstige plannen zoals NPRD leiden tot cumulatieve effecten (o.a. laagvliegcapaciteit en mogelijk nachtvluchten) en vraagt deze integraal te onderzoeken en te betrek-	De indiener stelt dat de Wodg en NPRD leiden tot cumulatieve effecten en vraagt deze integraal te onderzoeken. Hoewel er op enkele activiteiten in de Wodg samenhang bestaat tussen behoeften in het Ontwerp-NPRD, leidt de uitwerking van beide trajecten niet tot cumulatieve ef-	Defensie specifiek	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen.

	ken bij besluitvorming vanwege gevolgen voor leefbaarheid.	fecten. Er staan geen behoeften in het NPRD die met activiteiten in de Wodg worden aangevuld. Als er cumulatieve effecten zijn tussen NPRD en andere projecten, dan dienen deze effecten wel mee te wegen in de besluitvorming voor de concrete behoefte in het kader van een evenwichtige toedeling van functies aan locaties.		
2096	De indiener stelt voor om Chinook-activiteiten te verplaatsen naar locaties waar bewoning pas op enkele kilometers afstand voorkomt, omdat de huidige situatie tot onaanvaardbare overlast leidt.	Defensie heeft de behoefte aan meer grondgebonden geluid om te kunnen proefdraaien met helikopters en voor het gebruik van grondvoertuigen en gronduitrusting. Om dit te borgen is uitbreiding van de huidige milieuruimte nodig. Het grondgebonden geluid wordt in het addendum op het NPRD onderzocht. De uitbreiding blijft binnen de vigerende geluidszone/toetspunten. Dit staat los van het vlieggebonden geluid.	Defensie specifiek	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen.
2097	De indiener maakt duidelijk dat verdere uitbreiding onacceptabel is en dat het vertrouwen met Defensie onder druk staat; de draagkracht van de omgeving is bereikt.	Defensie vindt het voor indiener vervelend dat de draagkracht voor de omgeving is overschreden. Defensie treft maatregelen om te voorkomen dat de geluidsbelasting toeneemt. Defensie draagt zo bij aan het behoud van draagkracht in de omgeving.	Defensie specifiek	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen.
2098	De indiener verzoekt om de helikopteractiviteiten niet te intensiveren en om voortvarend uitvoering te geven aan eerder toegezegde maatregelen ter beperking van overlast.	Defensie heeft een intentieverklaring getekend met de gemeente Gilze-Rijen en is voornemens om voortvarend uitvoering te geven aan de gemaakte afspraken en maatregelen.	Defensie specifiek	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen.
2099	De indiener uit algemene onvrede over de prioritering van defensie-uitbreiding ten opzichte van natuurbelangen en woningbouw, en betwijfelt de maatschappelijke rechtvaardiging hiervan.	Om de veiligheid van Nederland blijvend te garanderen is uitbreiding van Defensie noodzakelijk. Omdat ruimte in Nederland schaars is, moeten er keuzes gemaakt worden. Met het NPRD maakt het kabinet een keuze over de uitbreiding van Defensie binnen Nederland. Onder andere middels het planMER-onderzoek is gekeken naar de best mogelijke inpassing van de benodigde uitbreiding.	Defensie specifiek	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen.
2100	De indiener verzoekt om heroverweging van gekozen/afgebakende voorkeurslocaties, om het nakomen en borgen van gemaakte afspraken in de intentieverklaring tussen De-	Om de gereedstelling van de krijgsmacht op orde te brengen is naar aanvullende ruimte voor Defensie gezocht. Onder andere middels het planMER-onderzoek is gekeken naar de best mogelijke inpassing van de benodigde	Defensie specifiek	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen.

	fensie, gemeente en omwonenden en om erkenning van de reeds bestaande overlast.	uitbreiding. Daarnaast is Defensie voornemens zich te houden aan de afgesproken intentieverklaring en overlast voor omwonenden zoveel mogelijk te beperken. Daarom voert Defensie tussen ontwerp en definitieve vaststelling aanvullend onderzoek uit, waarbij ook wordt gekeken naar mitigerende maatregelen.		
2101	De indiener roept als directe buurman van Vliegbasis Gilze-Rijen Defensie op eerdere in een intentieverklaring vastgelegde afspraken tussen Defensie, gemeente en omwonenden na te komen.	Defensie houdt zich aan de intentie om overlast op de omgeving zoveel mogelijk te beperken. Om de mogelijke effecten van de uitbreiding van Defensie duidelijker in kaart te brengen vindt tussen ontwerp en definitieve vaststelling aanvullend onderzoek plaats. Hierbij wordt ook gekeken naar mitigerende maatregelen. In het uitvoeringsdocument bij de intentieverklaring zijn geen afspraken omtrent - de vergroting van - milieucontouren opgenomen.	Defensie specifiek	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen.
2102	De indiener verzoekt dat bij de besluitvorming rondom het NPRD de belangen van Hulten nadrukkelijk worden meegewogen en maakt zich zorgen over aantasting van leefbaarheid, sociale cohesie en ontwikkelingsmogelijkheden van de dorpskern.	Bij de uitwerking van de behoefte op vliegbasis Gilze-Rijen wordt rekening gehouden met de impact van defensieactiviteiten op de omgeving en waar mogelijk getracht deze zoveel mogelijk te beperken. Daarbij moet een balans worden gevonden tussen de verschillende belangen. Dit geldt ook voor de belangen van de inwoners van dorpskern Hulten.	Economie en sociaal	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen.
2103	De indiener stelt dat uitbreiding van (grondgebonden) milieucontouren leidt tot nieuwe of zwaardere planologische beperkingen en aanzienlijke (plan)schade; eerdere ervaringen met de 50 dB(A)-zone hebben al tot hinder en schade geleid en uitbreiding is onacceptabel.	Om de mogelijke effecten op de omgeving duidelijker in kaart te brengen, vindt tussen ontwerp en definitieve vaststelling aanvullend onderzoek plaats. In dit onderzoek wordt ook rekening gehouden met de bestaande situatie. Hierbij wordt ook onderzocht of er mogelijk mitigerende maatregelen voor de omgeving mogelijk zijn.	Economie en sociaal	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen.
2104	De indiener geeft aan last te hebben van drukgolven en trillingen met (mogelijke) gebouwschade; vraagt erkenning, inspectie, herstel en/of vergoeding.	Defensie heeft de behoefte aan meer grondgebonden geluid om te kunnen proefdraaien met helikopters en voor het gebruik van grondvoertuigen en gronduitrusting. Om dit te borgen is uitbreiding van de huidige milieuruimte nodig. Het grondgebonden geluid wordt in het addendum op het NPRD onderzocht. De uitbreiding blijft	Economie en sociaal	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen.

		binnen de vigerende geluidszone/toetspunten. Dit staat los van het vlieggebonden geluid. Daarvoor voert Defensie gesprekken met de omgeving.		
2105	De indiener maakt zich zorgen over de toename van vliegbewegingen, met name in avond/nacht en weekenden, waardoor slaap wordt verstoord en het (buiten)leven en sociale contacten in de dorpskernen waaronder Hulten en Gilze onder druk staan. De indiener vraagt om begrenzing van tijden en frequenties om leefbaarheid en rust te borgen.	Defensie heeft de behoefte aan meer grondgebonden geluid om te kunnen proefdraaien met helikopters en voor het gebruik van grondvoertuigen en gronduitrusting. Om dit te borgen is uitbreiding van de huidige milieuruimte nodig. Het grondgebonden geluid wordt in het addendum op het NPRD onderzocht. De uitbreiding blijft binnen de vigerende geluidszone/toetspunten. Dit staat los van het vlieggebonden geluid. Daarvoor voert Defensie gesprekken met de omgeving. Er wordt gevlogen met inachtneming van de regels in de Regeling beperking geluidhinder Luchtvaart. Dit betekent dat er voornamelijk getraind en geoefend wordt op doordeweekse dagen. In geval van vliegactiviteiten buiten deze tijden wordt de omgeving hierover geïnformeerd.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen.
2106	De indiener geeft aan dat rattle-noise (structuurtrillingen) al jaren substantiële hinder veroorzaakt en dat in 2020 toegezegde woningmaatregelen nog niet of slechts beperkt zijn uitgevoerd. De indiener stelt voor om eerst deze maatregelen volledig te treffen en vraagt tot die tijd géén extra heli-bewegingen toe te staan.	Defensie heeft de behoefte aan meer grondgebonden geluid om te kunnen proefdraaien met helikopters en voor het gebruik van grondvoertuigen en gronduitrusting. Om dit te borgen is uitbreiding van de huidige milieuruimte nodig. Het grondgebonden geluid wordt in het addendum op het NPRD onderzocht. De uitbreiding blijft binnen de vigerende geluidszone/toetspunten. Dit staat los van het vlieggebonden geluid.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen.
2107	De indiener wijst erop dat laagvliegende (zware) helikopters trillingshinder en materiele schade aan woningen veroorzaken. De indiener wijst op de uitstoot van uitlaatgassen door helikopters. De indiener verzoekt om maatregelen/aanpassingen en beperking van laagvliegen boven woongebieden.	Defensie heeft de behoefte aan meer grondgebonden geluid om te kunnen proefdraaien met helikopters en voor het gebruik van grondvoertuigen en gronduitrusting. Om dit te borgen is uitbreiding van de huidige milieuruimte nodig. Het grondgebonden geluid wordt in het addendum op het NPRD onderzocht. De uitbreiding blijft binnen de vigerende geluidszone/toetspunten. Dit staat los van het vlieggebonden geluid.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen.

2108	De indiener maakt melding van fysieke en mentale klachten (oorsuizen, hartkloppingen, concentratieproblemen, slapeloosheid) door langdurige geluids- en trillingsblootstelling. De indiener vraagt om serieuze erkenning en mitigerende maatregelen.	Activiteiten van Defensie kunnen overlast veroorzaken. Defensie is gehouden aan de maximaal toegestane grenswaarden voor geluid zoals deze zijn opgenomen in de wet- en regelgeving en vastgelegd in het Luchthavenbesluit en in afgegeven vergunningen. Waar nodig neemt Defensie maatregelen om overlast te vermijden of te beperken. In samenspraak met de omgeving rond vliegbasis Gilze-Rijen is een intentieverklaring opgesteld om hierover afspraken te maken. Daarnaast wordt gewerkt aan het uitvoeren van maatregelen om de overlast van rattle noise binnen de daarvoor geldende contour rond de vliegbasis te verminderen.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen.
2109	De indiener wijst op naleving van landelijke normen voor geluid, luchtkwaliteit en stikstofdepositie en vraagt bij eventuele uitzonderingsposities voor Defensie om gelijke behandeling van lokale projecten.	Dank voor uw zienswijze. Defensie is, zoals alle andere rijksopgaven, gehouden aan de geldende wet- en regelgeving. Een uitzonderingspositie is voor Defensie niet van toepassing.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen.
2110	De indiener geeft aan dat een eerdere uitspraak ertoe leidde dat de 50 dB(A)-zone op het hekwerk ligt en vindt een nieuwe/vergrote zone voor grondgebonden geluid onacceptabel. De indiener verwijst naar eerdere (planologische) schade en verzoekt vergroting van milieucontouren te voorkomen.	Dank voor uw zienswijze. De behoefte betreft een verruiming van ca 20% voor grondgebonden geluid (t.b.v. het proefdraaien van toestellen). De uitbreiding blijft binnen de vigerende geluidszone/toetspunten.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen.
2111	De indiener stelt voor om ruimteclaims concreet te maken en juridisch te borgen in NPRD en MER, en om belangenorganisaties volwaardig te betrekken. De indiener benadrukt als uitgangspunt: géén vergroting van bestaande milieucontouren (conform intentieverklaring 31-08-2024).	Met het NPRD maakt het kabinet een afweging over de uitbreiding van Defensie. Het planMER-onderzoek onderzoekt de mogelijke effecten van de voorgenomen uitbreiding, op basis waarvan o.a. de afweging van uitbreiding wordt gemaakt. Met de invulling van de behoefte kiest het kabinet voor uitbreiding van de huidige milieuruimte op Gilze-Rijen.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen.
2112	De indiener geeft aan dat directe aanwonenden/bedrijven (met lange erfgrens aan de basis) structurele hinder ervaren (geluid, trillingen) plus planologische beperkingen. De indiener vraagt om specifieke mitigatie en/of compensatie.	De behoefte betreft een verruiming van ca 20% voor grondgebonden geluid (t.b.v. het proefdraaien van toestellen). De uitbreiding blijft binnen de vigerende geluidszone/toetspunten. De uitbreiding van de milieuruimte betreft geen luchtgebonden contour of vliegbewegingen.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen.

		Daarvoor voert Defensie gesprekken met de omgeving.		
2113	De indiener stelt dat de (bewuste) concentratie op helikopters leidt tot uitbreiding van vliegbewegingen, warmdraaien/proefstarts en verder reikende geluidscontouren. Dit brengt ook geluidbelasting en -hinder met zich mee. De indiener verzoekt af te zien van intensivering.	Om de mogelijke effecten van de uitbreiding van Defensie beter in kaart te brengen, vindt tussen ontwerp en definitieve vaststelling aanvullend onderzoek plaats. Mede op basis van de resultaten die daaruit volgen zal worden bepaald of het voorkeursalternatief definitief wordt.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen.
2114	De indiener geeft aan dat een prettige leefomgeving voorop staat en verzoekt hinder in alle bebouwde gebieden zoveel mogelijk te beperken.	Defensie heeft oog voor behoud van een prettige leefomgeving. Defensie heeft de behoefte aan meer grondgebonden geluid om te kunnen proefdraaien met helikopters en voor het gebruik van grondvoertuigen en gronduitrusting. Om dit te borgen is uitbreiding van de huidige milieuruimte nodig. Het grondgebonden geluid wordt in het addendum op het NPRD onderzocht. De uitbreiding blijft binnen de vigerende geluidszone/toetspunten. De uitbreiding van de milieuruimte betreft geen luchtgebonden contour of vliegbewegingen. Daarvoor voert Defensie gesprekken met de omgeving.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen.
2115	De indiener maakt duidelijk dat de grens is bereikt: extra activiteiten zijn schadelijk voor gezondheid, sociale cohesie en (oudere) woningen die akoestisch niet zijn aangepast (o.a. rattle-noise). De indiener vraagt om duidelijke plafonds en maatwerk in Hulten.	Om de mogelijke effecten op de omgeving duidelijker in kaart te brengen, is er een addendum op het NPRD en vindt er aanvullend onderzoek plaats. Hierbij wordt ook onderzocht of er mitigerende maatregelen voor de omgeving mogelijk zijn.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen.
2116	De indiener geeft aan dat uitbreiding van milieuruimte leidt tot extra belasting en vraagt om onderzoek naar stikstofdepositie in aangrenzende Natura 2000-gebieden en naar geluidseffecten op de omgeving, inclusief waar nodig mitigerende maatregelen.	In het planMER zijn voor de locatiespecifieke behoeften de milieueffecten op hoofdlijnen in beeld gebracht als basis voor een ruimtelijke procedure. In de vervolgfase zal nader onderzoek plaatsvinden, onder andere naar stikstofdepositie en geluidseffecten. Ook eventuele mitigerende maatregelen zullen hierbij worden betrokken.	Natuur	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen.
2117	De indiener vraagt, indien Defensie een uitzonderingspositie voor stikstofdepositie krijgt, om gelijke behandeling en ruimte voor lokale projecten (zoals het omleiden van verkeer bij Hulten) die de leefomgeving verbeteren.	Dank voor uw zienswijze. Defensie is gehouden aan geldende wet- en regelgeving. Van een uitzonderingspositie is geen sprake.	Natuur	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen.
2118	De indiener geeft aan dat uitbreiding van defensieactiviteiten geen rekening houdt met	Om de mogelijke effecten van uitbreiding van milieu-	Natuur	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten

	natuur en maatschappelijke belangen en spreekt algemene zorgen en onvrede uit over prioritering.	ruimte op Gilze-Rijen duidelijker in kaart te brengen is er een addendum op het NPRD en vindt er aanvullend onderzoek plaats. Op basis van o.a. de resultaten van dit onderzoek wordt gekeken of het voorlopige voorkeursalternatief wordt vastgesteld.		Vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen.
2119	De indiener geeft aan als directe buur structurele hinder (geluid, trillingen) en planologische beperkingen te ervaren en verzoekt het Rijk om heroverweging van de begrenzing/voorkeurslocaties en het borgen van eerdere toezeggingen uit de intentieverklaring met gemeente en omwonenden.	Middels het planMER-onderzoek is gezocht naar een voorkeursalternatief met de minst negatieve effecten op de omgeving. Vanwege schaarse ruimte binnen Nederland is het helaas niet mogelijk om hinder altijd te voorkomen. In de vervolgfase zal meer duidelijk worden hoe de behoefte verder zal worden uitgewerkt; daarbij zal ook de participatie met de omgeving in kaart worden gebracht. Eventuele (bestuurlijke) afspraken met medeoverheden kunnen in de vervolgfase ook naar voren komen en worden vastgelegd.	Ruimtegebruik	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen.
2120	De indiener maakt duidelijk dat aanhoudende helikopteroverlast het woon- en leefklimaat aantast en vraagt of de omgeving van het vliegveld nog geschikt is voor bewoning; de overheid heeft een zorgplicht om de balans tussen woongenot en (te) accepteren overlast te waarborgen.	In het planMER is op hoofdlijnen onderzoek gedaan naar mogelijke effecten van de uitbreiding van Defensie op de leefomgeving; hierbij is rekening gehouden met de huidige situatie. Voor de uitbreiding van milieuruimte is echter aanvullend onderzoek nodig om de geluidseffecten op de omgeving in kaart te brengen; daarbij wordt ook gekeken naar mogelijke mitigerende maatregelen. Dit onderzoek vindt plaats tussen ontwerp en definitieve vaststelling, dit vindt u terug in het addendum op het NPRD. Hiervoor zal ook een apart participatietraject worden opgezet. Defensie spant zich in en zoekt naar mogelijkheden om de omgeving zoveel mogelijk van overlast en hinder te ontzien.	Ruimtegebruik	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen.

5.2.36 *36 Beperkingengebied rondom vliegbasis Gilze-Rijen (outer horizontal surface) en corridors - Juridische borging*

ID	Samengevatte vraag	Antwoord	Hoofdthema	Ruimtebehoefte
2121	De indiener pleit voor het juridisch vastleggen van een maximale bouwhoogte van 150 meter zonder uitzonderingen binnen het beperkingengebied, stelt dat defensie voorrang moet krijgen boven energieopgaven, en dat de provincie Noord-Brabant aan zijn toezegging daarover wordt gehouden.	Defensie waardeert de betrokkenheid bij het ontwerp van het NPRD. Defensie borgt de Outer Horizontal Surface (OHS) om de bereikbaarheid van militaire luchthavens te waarborgen. Daarbij streeft Defensie naar een zorgvuldige afweging van belangen. Een generiek verbod op bouwwerken boven 150 meter zonder ruimte voor uitzonderingen lijkt niet doelmatig. Defensie legt geen onnodige beperkingen op. De mogelijkheden voor windturbines binnen het beperkingengebied zullen naar verwachting beperkt worden. Defensie werkt de precieze regels verder uit na vaststelling van het definitieve NPRD, samen met belanghebbenden.	(Rijks)Raakvlakken	Beperkingengebied rondom vliegbasis Gilze-Rijen (outer horizontal surface) en corridors - Juridische borging
2122	De indiener vraagt om inspraak bij toekomstige bouwontwikkelingen zoals windturbines en energiehubs, vraagt geïnformeerd te worden over afspraken daarover, en benadrukt dat burgerbelangen en gezondheid voorop moeten staan.	Defensie begrijpt de zorg van de indiener. Zowel Defensie als medeoverheden volgen bij bouwontwikkelingen de bestaande wet- en regelgeving. Daarin is zowel proactieve informatievoorziening als inspraak geborgd. Bij iedere ontwikkeling wegen Defensie bij het opstellen van voorstellen, en het kabinet bij de besluitvorming, zorgvuldig alle belangen af.	(Rijks)Raakvlakken	Beperkingengebied rondom vliegbasis Gilze-Rijen (outer horizontal surface) en corridors - Juridische borging
2123	De indiener benadrukt het belang van onderlinge afstemming tussen overheden en ministeries om ruimtelijke opgaven effectief en in samenhang aan te pakken zonder afwenteling op andere opgaven.	De oproep om ruimtelijke opgaven in samenhang aan te pakken en afwenteling op andere beleidsdoelen te voorkomen, sluit aan bij het streven naar een integrale benadering en de uitgangspunten die Defensie voor het NPRD hanteert. Defensie erkent dat de uitvoering van het NPRD raakt aan bredere maatschappelijke en ruimtelijke vraagstukken. Daarom stemt Defensie actief af met andere ministeries, provincies en gemeenten. Het doel is om belangen tijdig te verbinden en keuzes transparant te maken.	(Rijks)Raakvlakken	Beperkingengebied rondom vliegbasis Gilze-Rijen (outer horizontal surface) en corridors - Juridische borging
2124	De indiener vraagt zich af of het plan voldoende rekening houdt met bestaande bestemmingsplannen en bouwhoogten, zoals bij de Efteling.	Het juridisch borgen van de outer horizontal surface doet geen afbreuk aan de vigerende rechten van derden zoals bestaande hogere bouw-	Defensie specifiek	Beperkingengebied rondom vliegbasis Gilze-Rijen (outer horizontal surface) en corridors -

		werken. Bij een verdere uitwerking wordt wel gekeken naar de borging van nieuwe ruimtelijke ontwikkelingen in toekomstige Omgevingsplannen. In de volgende fase, de planfase, worden details verder uitgewerkt waaronder de afstemming met de Omgevingswet.		Juridische borging
2125	De indiener stelt voor om gemeenten actief te betrekken bij het juridisch borgen van beperkingengebieden en waarschuwt voor onnodige administratieve lasten.	In de volgende fase, de planfase, worden details verder uitgewerkt waaronder de afstemming met de Omgevingswet en partijen zoals gemeenten die daarbij een rol spelen. Onnodige administratieve lasten probeert Defensie niet op te zoeken.	Defensie specifiek	Beperkingengebied rondom vliegbasis Gilze-Rijen (outer horizontal surface) en corridors - Juridische borging
2126	De indiener stelt voor om corridors voor onbemande luchtvaart te ontwikkelen die militaire vliegvelden en oefengebieden verbinden, met aandacht voor veiligheid en civiel medegebruik, aansluitend op projecten zoals Benedrone.	Defensie waardeert het voorstel om corridors te ontwikkelen tussen militaire vliegvelden en oefengebieden. Dit sluit aan bij de behoefte aan veilige inzet van onbemande luchtvaartuigen. Defensie ziet hierbij kansen in samenwerking met civiele partners. In het NPRD is de behoefte opgenomen voor corridors van/naar de daar genoemde militaire terreinen in Nederland. Op dit moment is er nog geen besluit genomen over de inrichting van deze corridors. Bij de uitwerking van het NPRD wordt onderzocht op welke wijze de corridors veilig kunnen worden geïntegreerd in het luchtruim, zodat het gebruik ervan zo efficiënt en veilig mogelijk verloopt en de overlast voor andere luchtruimgebruikers wordt beperkt. Hiertoe zal onder andere afstemming en onderzoek plaatsvinden met het Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat (IenW) en de Militaire Luchtvaartautoriteit (MLA). Bij de verdere uitwerking van de corridors hecht Defensie groot belang aan goede communicatie met de omgeving. In de vervolgfase zal bovendien worden onderzocht in hoeverre medegebruik door civiele drones mogelijk is.	Defensie specifiek	Beperkingengebied rondom vliegbasis Gilze-Rijen (outer horizontal surface) en corridors - Juridische borging
2127	De indiener stelt dat Defensie mede aansprakelijk moet worden gehouden voor gezondheidsschade als gevolg van overlast in het beperkingengebied.	Wie in de toekomst schade lijdt door een besluit van Defensie, kan daarvoor mogelijk een beroep doen op nadeelcompensatie. Nadeelcompensatie is geregeld in titel 4.5	Economie en sociaal	Beperkingengebied rondom vliegbasis Gilze-Rijen (outer horizontal surface) en corridors -

		van de Algemene wet bestuursrecht en afdeling 15.1 van de Omgevingswet. Wel volgt uit artikel 15.2 Omgevingswet dat immateriële schade niet voor vergoeding in aanmerking komt. Dit geldt ook voor de zogenoemde schaduwschade, namelijk eventuele schade die is ontstaan in aanloop naar het nemen van een besluit in de zin van artikel 15.1 Omgevingswet. Indien u schade heeft naar aanleiding van het optreden van Defensie, dan kunt u een verzoek tot schadevergoeding richten aan de afdeling Claims van Defensie (https://www.defensie.nl/onderwerpen/klachten-en-schadeclaims/schade-melden). Zij zullen uw schadeclaim dan in behandeling nemen en contact met u opnemen. Waar mogelijk zal Defensie rekening houden met de omstandigheden van het geval en vanuit haar verantwoordelijkheid ondersteunen indien er sprake is van een recht op nadeelcompensatie. Defensie is daarbij gehouden aan de kaders van geldende wet- en regelgeving.		Juridische borging
2128	De indiener geeft aan dat de draagkracht van de omgeving is overschreden; verdere intensivering schaadt gezondheid en heeft een negatief effect op de sociale cohesie in Hulten, verzoekt daarom om binnen het NPRD-beleid mogelijkheden te scheppen die het behoud van een sociale, diverse en toekomstbestendige dorpsgemeenschap waarborgen.	Defensie vindt het vervelend dat indiener het gevoel heeft dat de draagkracht in de omgeving is overschreden. Defensie voert haar taken uit in dienst van de nationale veiligheid. Daarbij houdt Defensie zoveel mogelijk rekening met de omgeving. Defensie treft waar mogelijk en nodig maatregelen om te voorkomen dat de geluidsbelasting toeneemt. Defensie blijft in gesprek met betrokken partijen om de balans te vinden tussen militaire noodzaak en maatschappelijke belangen. Defensie draagt zo bij aan het behoud van de dorpsgemeenschap en -karakteristiek.	Economie en sociaal	Beperkingengebied rondom vliegbasis Gilze-Rijen (outer horizontal surface) en corridors - Juridische borging
2129	Indiener stelt dat activiteiten op de vliegbasis een negatieve invloed hebben op de sociale cohesie binnen Hulten.	Defensie waardeert de betrokkenheid bij het ontwerp van het NPRD. Defensie vindt het vervelend dat indiener het gevoel heeft dat de draagkracht in de omgeving is overschreden. Defensie voert haar taken uit in dienst van de nationale veiligheid.	Economie en sociaal	Beperkingengebied rondom vliegbasis Gilze-Rijen (outer horizontal surface) en corridors - Juridische borging

		Daarbij houdt Defensie zoveel mogelijk rekening met de omgeving. Defensie treft waar mogelijk en nodig maatregelen om te voorkomen dat de geluidsbelasting toeneemt. Defensie blijft in gesprek met betrokken partijen om de balans te vinden tussen militaire noodzaak en maatschappelijke belangen. Defensie draagt zo bij aan het behoud van de dorpsgemeenschap en -karakteristiek.		
2130	De indiener maakt zich zorgen over de impact van laagvlieggebieden en beperkingen rondom militaire luchthavens op de mogelijkheden voor windenergieopwekking, zoals windmolens op eigen terrein of in energiehubs in hun regio. Onduidelijk is met welke RES-plannen rekening is gehouden, en of behalen doelstellingen energietransitie nog mogelijk is.	Defensie begrijpt de zorgen en werkt aan een regime waarbij meerdere belangrijke opgaven voor Nederland zoals duurzame energie, woningbouw niet op slot gaan door onze activiteiten. Defensie is betrokken bij de RES-plannen en daarover vindt afstemming plaats.	Energie	Beperkingengebied rondom vliegbasis Gilze-Rijen (outer horizontal surface) en corridors - Juridische borging
2131	De indiener geeft aan dat defensiebeperkingen de mogelijkheid om energie neutraal te worden via windmolens op het bedrijf belemmeren.	Defensie begrijpt dat het voor ondernemers belangrijk is om te investeren in duurzame energie, zoals windmolens, en erkent de wens om energie neutraal te opereren. De zorg dat defensiebeperkingen dit belemmeren, wordt serieus genomen. Defensie stelt beperkingen in verband met de vliegveiligheid van militaire operaties en het functioneren van radar- en communicatieapparatuur. Windmolens kunnen deze systemen verstoren of de vliegveiligheid in gevaar brengen zoals in beperkingengebieden rond een vliegveld. Daarom gelden in bepaalde zones restricties voor de plaatsing van hoge objecten, waaronder windturbines. Hoewel deze beperkingen invloed kunnen hebben op lokale initiatieven, onderzoekt Defensie voortdurend hoe de ruimte voor duurzame energieopwekking zo goed mogelijk benut kan worden binnen de kaders van nationale veiligheid. In overleg met andere betrokken partijen wordt gekeken naar mogelijkheden om knelpunten te verminderen, bijvoorbeeld door technische oplossingen	Energie	Beperkingengebied rondom vliegbasis Gilze-Rijen (outer horizontal surface) en corridors - Juridische borging

		of aangepaste plaatsingslocaties. Defensie erkent echter dat in beperkingengebieden dit door wet- en regelgeving in het belang van de vliegveiligheid sterk beperkt is. Wel wordt de zorg meegenomen in de bredere afwegingen rondom ruimtelijke ordening en energiebeleid, waarbij Defensie samenwerkt met andere overheden en belanghebbenden.		
2132	De indiener maakt zich zorgen over de veiligheid van paarden en ruiters in laagvlieggebieden, en vraagt om uitzondering boven specifieke gebieden of adressen.	Defensie begrijpt de zorgen en de wens voor het ontzien van bepaalde zones in het gebied maar is terughoudend om hieraan mee te werken omdat dit nadelige impact heeft op het gebruik van het totale laagvlieggebied.	Gezonde en veilige leefomgeving	Beperkingengebied rondom vliegbasis Gilze-Rijen (outer horizontal surface) en corridors - Juridische borging
2133	De indiener geeft aan dat helikopteractiviteiten leiden tot ernstige geluidsoverlast en trillingen, met negatieve gevolgen voor gezondheid en woongenot.	Defensie streeft naar evenwicht tussen het beperken van de overlast van defensieactiviteiten en voldoende ruimte om te kunnen (blijven) oefenen. Op dit moment loopt er een project om maatregelen te nemen om de overlast van rattle noise in de omgeving van vliegbasis Gilze-Rijen te verminderen en zodoende de impact van helikopteractiviteiten te verminderen. Daarnaast wordt ook ingezet op mitigatie zoals is gedaan met het ondertekenen van de intentieverklaring in 2024 om de omgevingshinder ronde de vliegbasis te verminderen.	Gezonde en veilige leefomgeving	Beperkingengebied rondom vliegbasis Gilze-Rijen (outer horizontal surface) en corridors - Juridische borging
2134	De indiener maakt zich zorgen over de leefbaarheid en sociale cohesie in woongebieden door intensieve helikopteractiviteiten, in het bijzonder in de kern Hulten	Defensie streeft naar evenwicht tussen het beperken van de overlast van defensieactiviteiten en voldoende ruimte om te kunnen (blijven) oefenen. Op dit moment loopt er een project om maatregelen te nemen om de overlast van rattle noise in de omgeving van vliegbasis Gilze-Rijen te verminderen en zodoende de impact van helikopteractiviteiten te verminderen. Daarnaast wordt ook ingezet op mitigatie zoals is gedaan met het ondertekenen van de intentieverklaring in 2024 om de omgevingshinder ronde de vliegbasis te verminderen.	Gezonde en veilige leefomgeving	Beperkingengebied rondom vliegbasis Gilze-Rijen (outer horizontal surface) en corridors - Juridische borging
2135	De indiener bekritiseert de ligging van vliegroutecorridors en het aantal oefenvluchten boven woongebieden, en de	Er zijn geen routes voor laagvliegende helikopters in de laagvlieggebieden. Ook neemt het aantal helikoptervluchten niet toe vanuit Gilze	Gezonde en veilige leefomgeving	Beperkingengebied rondom vliegbasis Gilze-Rijen (outer horizontal surface)

	onderbouwing in de MER van de geluidsgrens bij de routes.	(er worden zelfs helikopterbewegingen naar Deelen geplaatst). Het vastleggen van de outer horizontals is een juridische beperking voor hoge gebouwen en heeft geen impact op de vliegroutes. Er zijn derhalve hiervoor ook geen berekeningen uitgevoerd, omdat dit niet wijzigt.		en corridors - Juridische borging
2136	De indiener stelt voor om de noordoostelijke corridor te verleggen vanwege de hoge natuurwaarden en eerdere investeringen in natuurontwikkeling in het gebied Huis ter Heide.	De corridors om van en naar de vliegbasis Gilze-Rijen te vliegen zijn zorgvuldig gekozen opdat er zo min mogelijk overlast voor de omgeving veroorzaakt wordt. Dit betekent dat er tussen de woonkernen door wordt gevlogen. Aangezien het lokale luchtverkeersleidingsgebied rondom Gilze-Rijen zeer veel woonkernen bevat zijn er geen alternatieven voor de corridors.	Natuur	Beperkingengebied rondom vliegbasis Gilze-Rijen (outer horizontal surface) en corridors - Juridische borging
2137	De indiener stelt dat de omgevings- en natuurvergunning ontbreekt	Defensie houdt zich aan geldende wet- en regelgeving. Dit geldt ook voor de aanvraag van relevante vergunning voor activiteiten. Dit zal echter gebeuren in de planfase, na vaststelling van het NPRD door het kabinet.	Natuur	Beperkingengebied rondom vliegbasis Gilze-Rijen (outer horizontal surface) en corridors - Juridische borging
2138	Indiener heeft begrepen dat voor Defensie mogelijk een uitzonderingspositie geldt ten aanzien van Stikstof, en verzoekt om de ruimte die daardoor ontstaat, ook voor verkeersontsluiting te gebruiken.	Dank voor uw zienswijze. Defensie is gehouden aan de geldende wet- en regelgeving. Defensie heeft geen uitzonderingspositie op bestaande regelgeving.	Natuur	Beperkingengebied rondom vliegbasis Gilze-Rijen (outer horizontal surface) en corridors - Juridische borging
2139	De indiener geeft aan dat helikoptergeluid leidt tot verwondingen bij dieren.	Het planMER onderzoek heeft de impact inzichtelijk en helder gemaakt. Op basis daarvan en door zorgvuldige afwegingen waaronder de impact op de leefomgeving voor mens en dier, is het uiteindelijke voorkeursbesluit gemaakt. Defensie begrijpt de zorgen maar kan ze voorlopig (nog) niet wegnemen.	Ruimtegebruik	Beperkingengebied rondom vliegbasis Gilze-Rijen (outer horizontal surface) en corridors - Juridische borging

5.2.37 37 Fysieke en geluidsruimte op oefenterrein (OT) Oirschotse Heide uitbreiden (200 ha)

ID	Samengevatte vraag	Antwoord	Hoofdthema	Ruimtebehoefte
2140	De indiener geeft aan dat de Groene Corridor een cruciale schakel is binnen de regionale mobiliteitsopgave en vraagt te borgen dat oefeningen/uitbreiding geen schade, hinder of beperkingen veroorzaken voor aanleg, gebruik en onderhoud van deze snelfietsroute.	Bij de verdere uitwerking van de uitbreiding neemt Defensie hinder aan recreatie en ander mogelijk overlast op natuur en de leefomgeving mee als aandachtspunt. Defensie zoekt hierbij zoveel mogelijk naar optimalisatie. Verdere uitwerking hiervan	(Rijks)Raakvlakken	Fysieke en geluidsruimte op oefenterrein (OT) Oirschotse Heide uitbreiden (200 ha)

		vindt plaats in de volgende fase. De snelfietsroute is gelegen langs de Eindhovensedijk en vervangt het huidige fietspad. Defensie is al betrokken bij deze ontwikkeling. Uitbreiding van het OT heeft geen negatief effect op dit fietspad en ook niet op de Eindhovensedijk. Het betreffende fietspad is gelegen op grond in eigendom bij de gemeente Oirschot.		
2141	De indiener maakt zich zorgen over de accumulatie van grote rijksontwikkelingen in en rond Oirschot (waaronder A58-verbreding en NPRD), en stelt voor om deze integraal te onderzoeken en te toetsen op totale milieubelasting, ruimtelijke impact en maatschappelijke effecten zoals extra verkeersdruk, geluidsoverlast, aantasting van natuurwaarden en druk op leefkwaliteit.	In het planMER-onderzoek is rekening gehouden met de bestaande situatie, plannen en huidige overlast op de locatie. De mogelijke effecten van de uitbreiding van Defensie zijn daarbij getoetst op cumulatie van effecten op de bestaande situatie en plannen. Overige rijksopgaven in het gebied zijn ook in het onderzoek opgenomen.	(Rijks)Raakvlakken	Fysieke en geluidsruimte op oefenterrein (OT) Oirschotse Heide uitbreiden (200 ha)
2142	De indiener maakt zich zorgen over het ontbreken van een zorgvuldige belangenafweging en deugdelijke motivering voor de uitbreiding, doordat individuele (onevenredige) gevolgen zoals risico op grondverlies en belemmering van de bedrijfsvoering onvoldoende zichtbaar zijn meegewogen.	Defensie begrijpt de zorg over een zorgvuldige belangenafweging en de motivering voor uitbreiding. De onderbouwing van de uitbreiding is opgenomen in het NPRD. Daarbij worden effecten op bedrijfsvoering en risico op grondverlies meegenomen in het planMER-onderzoek. Defensie zet zich in om de exacte uitwerking van de behoefte zo snel mogelijk te realiseren, zodat duidelijkheid ontstaat en onzekerheid wordt beperkt. In het vervolgtraject blijft Defensie in gesprek met regionale partners en betrokkenen om belangen zorgvuldig af te wegen.	Algemene zienswijze	Fysieke en geluidsruimte op oefenterrein (OT) Oirschotse Heide uitbreiden (200 ha)
2143	De indiener geeft aan dat de zure bosbodem van een stuk bos uitermate geschikt is voor de teelt van lucratieve siergewassen (zoals rododendron, azalea en magnolia), die de indiener wil verbouwen als ondersteuning voor het pensioen.	Dank voor uw zienswijze. Defensie heeft kennisgenomen van uw zienswijze. Het oefenen van militairen en het verbouwen van sierteelt lijken zeer moeilijk te combineren in de uitvoering maar Defensie zal de suggestie meenemen in de verdere uitwerking.	Bodem	Fysieke en geluidsruimte op oefenterrein (OT) Oirschotse Heide uitbreiden (200 ha)
2144	De indiener stelt voor om randen van oefenterreinen hybride te gebruiken (landbouw én Defensie) en om samen met lokaal betrokkenen de inrichting te verbeteren.	Dank voor uw zienswijze. Deze suggestie wordt meegenomen in het vervolgtraject. Defensie is voornemens om bij het oefenterrein De Haar een proef te doen met agrarische medegebruik. Defensie blijft in gesprek met regionale partners om te kijken	Defensie specifiek	Fysieke en geluidsruimte op oefenterrein (OT) Oirschotse Heide uitbreiden (200 ha)

		hoe ruimte zo efficiënt mogelijk kan worden benut.		
2145	De indiener vraagt om een vaste contactpersoon, structureel overleg en transparantie; indiener uit zorgen over de betrouwbaarheid van onderzoeksafbakening (zoekcirkels) en benoemt mentale belasting door het proces.	Defensie begrijpt de wens van indiener om een vast aanspreekpunt te hebben. Het opbouwen van een duurzame relatie versterkt het vertrouwen en draagt bij aan meer rust. Bij het vervolg voor het verder en concreet inpassen van de behoeften is er vanuit Defensie aandacht voor het opzetten van goed omgevingsmanagement met daarbij een vast aanspreekpunt voor de omgeving.	Defensie specifiek	Fysieke en geluidsruimte op oefenterrein (OT) Oirschotse Heide uitbreiden (200 ha)
2146	De indiener wijst erop dat tijdens de informatiemiddag van Defensie is aangegeven dat in eerdere gevallen wél rekening is gehouden met de belangen van agrarische ondernemers, bijvoorbeeld door huiskavels uit te sluiten bij opvolging. In de situatie van indiener lijkt echter onvoldoende rekening te zijn gehouden met de concrete omstandigheden, terwijl de toekomst van het bedrijf op het spel staat. De indiener stelt dat het onderzoek naar de impact op agrarische bedrijven niet volledig is en vraagt om gelijke behandeling en heroverweging van de betrokken percelen. Een transparante en consistente afweging is noodzakelijk om het vertrouwen in het proces te behouden.	Defensie heeft het amoveren van woningen als een zwaar criterium mee laten wegen bij het zoeken naar een voorkeursalternatief. Bij optimalisatie van het voorkeursalternatief is daarom gezocht naar een variant waarbij woningen worden ontzien. Defensie treedt daarnaast in gesprek met particulieren en bedrijven die direct door de uitbreiding worden getroffen. Defensie probeert daarbij samen met de getroffen partij te komen tot een passende oplossing.	Defensie specifiek	Fysieke en geluidsruimte op oefenterrein (OT) Oirschotse Heide uitbreiden (200 ha)
2147	De indiener maakt zich zorgen over het verlies van huiskavels, akkers en weidegang, waardoor de rendabiliteit van agrarische bedrijven onder druk komt te staan. De indiener verzoekt om schrapping van specifieke percelen uit het plan of het aanbieden van compensatiegrond direct grenzend aan de huiskavel, zodat de bedrijfsvoering behouden kan blijven. Daarbij wordt gewezen op het belang van bedrijfsopvolging en de impact van eerdere gedwongen verplaatsingen. De indiener vraagt om een actieve en oplossingsgerichte houding van Defensie bij het beperken van de negatieve gevolgen voor de landbouw.	Defensie beseft dat het verlies van huiskavels, akkers en weidegang grote gevolgen kan hebben voor de rendabiliteit en continuïteit van agrarische bedrijven. De zorg over het behoud van toekomstbestendige landbouwbedrijven is begrijpelijk en wordt serieus genomen. Ook de impact van eerdere gedwongen verplaatsingen maakt deze situatie extra ingrijpend. Binnen het voorkeursalternatief wordt per geval bekeken welke gevolgen optreden voor de bedrijfsvoering. Defensie zet zich in om negatieve effecten zoveel mogelijk te beperken. Hiervoor zijn rentmeesters ingeschakeld die samen met het Rijksvastgoedbedrijf zoeken naar maatwerkoplossingen. Dit kan bijvoorbeeld gaan om verplaatsing of het	Economie en sociaal	Fysieke en geluidsruimte op oefenterrein (OT) Oirschotse Heide uitbreiden (200 ha)

		aanbieden van alternatieve percelen zodat de bedrijfsvoering zoveel mogelijk behouden blijft. Hoewel Defensie geen garanties kan geven over het beschikbaar stellen van compensatiegrond, wordt er actief gezocht naar passende oplossingen. Uw wensen en situatie worden meegenomen in dit proces via de rentmeester.		
2148	De indiener geeft aan dat grondverlies en (meervoudige) voorkeursrechten de bedrijfsvoering ontwrichten, kwalificeert de impact als onevenredig en vreest schending van het eigendomsrecht (art. 1 EP EVRM).	De behoeften in het NPRD hebben geleid tot de inzet van voorkeursrechten en zullen in de toekomst op sommige locaties leiden tot het starten van een onteigeningsprocedure. Het NPRD is een beleidskader voor besluitvorming, maar bevat niet de besluitvorming zelf. Zo vormde het NPRD de aanleiding voor Defensie om de minister van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening te vragen om een aantal voorkeursrechten te vestigen op voorkeurslocaties. Deze voorkeursrechten zijn neergelegd in afzonderlijke besluiten van de minister van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening en hebben daarom een eigen rechtsbeschermingsprocedure. Dit betekent dat personen die bezwaar hebben tegen een voorkeursrecht dit kenbaar kunnen maken in reactie op het besluit tot vaststellen van het voorkeursrecht. Vervolgens kan indien nodig beroep worden ingesteld bij de bestuursrechter. Omdat indiener aangeeft bezwaar te maken tegen het voorkeursrecht, is deze doorgestuurd richting de minister van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening als bevoegd gezag voor het voorkeursrecht. Of het toepassen van onteigening een passend middel is, zal Defensie in specifieke gevallen moeten beoordelen. Daarbij zal te allen tijde een zorgvuldige belangenafweging plaatsvinden en zal de noodzaak van het middel en andere voorwaarden moeten worden onderbouwd. Defensie houdt zich daarbij aan de geldende wet- en regelgeving. Voordat Defensie over zal gaan tot het starten van	Economie en sociaal	Fysieke en geluidsruimte op oefenterrein (OT) Oirschotse Heide uitbreiden (200 ha)

		een onteigeningsprocedure, zal Defensie eerst proberen om er gezamenlijk uit te komen in de zogenoemde minnelijke fase. Er zal dus in goed overleg gesproken worden over de mogelijkheden om overeenstemming te bereiken alvorens wordt overgegaan tot het inzetten van onteigening of een ander middel.		
2149	De indiener vraagt om helderheid over marktconforme waardebepaling, gebruiksbeperkingen door het voorkeursrecht, fiscale effecten (BOR), gevolgen voor hypotheekrechten en vergoeding van verzonken investeringen.	Deze zorgen raken aan belangrijke aspecten van eigendom en investeringen, en worden serieus genomen. De grondverwerving vindt plaats op basis van volledige schadeloosstelling. Dit betekent dat de eigenaar een vergoeding ontvangt die recht doet aan de waarde van de grond en eventuele opstallen. Een onafhankelijke taxatie bepaalt deze waarde. Daarbij wordt rekening gehouden met de actuele marktwaarde en de omstandigheden van het perceel. Het voorkeursrecht houdt in dat grond eerst aan Defensie moet worden aangeboden voordat deze op de vrije markt verkocht mag worden. Dit recht heeft geen invloed op het gebruik van de grond zolang deze niet wordt verkocht. Er zijn dus geen gebruiksbeperkingen verbonden aan het voorkeursrecht zelf. De fiscale gevolgen, zoals de toepassing van de bedrijfsopvolgingsregeling (BOR), vallen buiten de directe invloed van Defensie. Deze worden bepaald door fiscale wetgeving en individuele omstandigheden. Defensie adviseert grondeigenaren om hierover contact op te nemen met een belastingadviseur.	Economie en sociaal	Fysieke en geluidsruimte op oefenterrein (OT) Oirschotse Heide uitbreiden (200 ha)
2150	De indiener stelt voor om niet primair te onteigenen maar via grondruil/ruilverkaveling perspectief te bieden, met een actieve rol voor Defensie, gemeente en provincie.	Het kabinet heeft de voorkeurslocaties vanuit het NPRD vastgesteld. Defensie heeft een grondverwervingsstrategie waarmee de gronden die binnen voorkeurslocaties vallen verworven moeten worden. Wanneer het voorkomt dat hiervoor huidige eigenaren moeten worden geamoveerd, zal Defensie samen met de eigenaar (indien) gewenst, opzoek gaan naar een gelijkwaardig alternatief.	Economie en sociaal	Fysieke en geluidsruimte op oefenterrein (OT) Oirschotse Heide uitbreiden (200 ha)

2151	De indiener maakt zich zorgen over de structurele geluidsoverlast door de uitbreiding van het oefenterreinen en door de toename van helikoptervluchten, ook in de avond en nacht. Dit tast het woon- en leefgenot aan en vormt een risico voor de gezondheid, zoals stress, slaapstoornissen en hartklachten. Kinderen kunnen angstig worden door explosies en schoten, wat hun ontwikkeling schaadt. De geplande intensivering van militaire activiteiten leidt tot een onacceptabele belasting van de omgeving. De indiener verzoekt om (isolerende) maatregelen die geluidshinder beperken en de gezondheid en rust van omwonenden beschermen.	Defensie begrijpt dat geluidsoverlast een grote zorg is voor omwonenden. De zorgen over gezondheid, zoals stress en slaapstoornissen, worden serieus genomen. Defensie onderzoekt de effecten van geluid in het plan-MER-onderzoek. Daarbij wordt gekeken naar de huidige situatie en naar de gevolgen van de voorgenomen uitbreiding. Als blijkt dat wettelijke geluidsnormen worden overschreden, neemt Defensie maatregelen. Dit kan betekenen dat woningen worden opgekocht of dat geluidsbeperkende maatregelen worden toegepast. Het doel is om de belasting voor de omgeving zo veel mogelijk te beperken. Het verzoek om isolerende maatregelen wordt meegenomen in de verdere uitwerking van het NPRD. Defensie bekijkt welke maatregelen technisch en praktisch uitvoerbaar zijn. Defensie kan niet volledig voorkomen dat er geluid ontstaat bij militaire oefeningen. Deze activiteiten zijn noodzakelijk voor de inzetbaarheid van de krijgsmacht. Wel wordt gezocht naar een balans tussen militaire noodzaak en de leefbaarheid van de omgeving.	Economie en sociaal	Fysieke en geluidsruimte op oefenterrein (OT) Oirschotse Heide uitbreiden (200 ha)
2152	De indiener vreest substantiele waardedaling van het bedrijf, de woningen en recreatieobjecten en verzoekt bij doorgang om een adequate, toekomstbestendige compensatieregeling.	Defensie begrijpt dat de plannen zorgen oproepen over de mogelijke waardedaling van vastgoed en bedrijfsactiviteiten in de omgeving. Deze zorg wordt serieus genomen. Het is begrijpelijk dat de indiener zich afvraagt wat de gevolgen zijn voor de waarde van eigendommen en hoe eventuele schade wordt gecompenseerd. Wanneer Defensie grond nodig heeft voor de uitvoering van haar plannen, wordt een grondeigenaar gecompenseerd. Als er geen sprake is van direct grondverlies, maar er wel aantoonbare schade ontstaat als gevolg van de uitvoering van het project, bestaat de mogelijkheid om in een later stadium een verzoek tot nadeelcompensatie in te dienen. Dit verzoek wordt dan beoordeeld volgens de daarvoor geldende procedures. Tijdens de verdere uitwerking	Economie en sociaal	Fysieke en geluidsruimte op oefenterrein (OT) Oirschotse Heide uitbreiden (200 ha)

		en realisatie van het project wordt opnieuw onderzocht wat de gevolgen zijn voor de omgeving. Daarbij wordt gestreefd naar een zo goed mogelijke ruimtelijke inpassing, met oog voor de belangen van omwonenden en ondernemers.		
2153	De indiener stelt dat recreatieve functies onvoldoende zijn meegewogen in de planMER, acht de gevolgtrekkingen onjuist en houdt schadeclaims achter de hand bij ongewijzigde voortgang.	De indiener verwijst naar het aanwezige vakantiepark aan de Oirschotsedijk. Dit recreatiepark kan blijven bestaan. In het planMER is wel aandacht gevestigd op de nabijheid van het chaletpark. In paragraaf 37.3.1 van deelrapport A.XIV staat o.a. dat er meer dan 40 chalets binnen 250 meter van variant E gelegen zijn. Dit is een aandachtspunt voor de uitwerking.	Economie en sociaal	Fysieke en geluidsruimte op oefenterrein (OT) Oirschotse Heide uitbreiden (200 ha)
2154	Indiener vraagt of kan worden toegelicht welke gevolgen het vestigen van het voorkeursrecht heeft voor het huidige gebruik en beheer van het onroerend goed, de fiscale positie (waaronder de BOR), de rechten van hypotheekhouders en reeds gedane investeringen op het perceel, en op welke wijze eventuele schade of waardeverlies wordt gecompenseerd?	Defensie begrijpt de zorgen over mogelijke gevolgen van het voorkeursrecht. Het vestigen van dit recht brengt geen directe beperkingen mee voor het gebruik, beheer of onderhoud van uw perceel. U behoudt de zeggenschap zolang u geen verkoop overweegt. Bij verkoop moet het perceel eerst aan Defensie worden aangeboden. Als Defensie tot aankoop overgaat, gebeurt dit meestal op basis van volledige schadeloosstelling. Een volledige schadeloosstelling is een vergoeding in geld die ervoor zorgt dat iemand niet financieel slechter af is na een onteigening of een ander onrechtmatig feit. Het doel is om de benadeelde zo veel mogelijk terug te brengen in de situatie waarin die zich zou hebben bevonden als de gebeurtenis niet had plaatsgevonden. De vergoeding dekt alle rechtstreekse en noodzakelijke schade, wat onder andere de marktwaarde van de onteigende zaak, de waardevermindering van het overgebleven deel, en bijkomende kosten zoals verhuis-, herinrichtings- en eventuele inkomensschade kan omvatten. Om erachter te komen wat dit alles voor uw exacte situatie betekent kunt u terecht bij een rentmeester. Deze deskundige kan samen met u	Economie en sociaal	Fysieke en geluidsruimte op oefenterrein (OT) Oirschotse Heide uitbreiden (200 ha)

		op zoek naar de best passende oplossing.		
2155	De indiener vraagt binnen welke termijn Defensie voornemens is over te gaan tot aankoop of ingebruikname van het onroerend goed. Dit is van belang voor (her)ontwikkelingsplannen en rechtszekerheid.	Defensie begrijpt dat duidelijkheid over de termijn van aankoop of ingebruikname belangrijk is voor (her)ontwikkelingsplannen en rechtszekerheid. De grondverwerving is gestart bij de vaststelling van het ontwerp van het NPRD. Het is voor Defensie van belang om snel te kunnen beschikken over de benodigde gronden, zodat uitvoering van de plannen niet wordt vertraagd. De exacte planning hangt samen met de afronding van het definitieve NPRD en de daaropvolgende uitvoeringsfase. In de uitvoeringsparagraaf van het definitieve NPRD wordt meer informatie gegeven over de stappen en de verwachte tijdslijn. Door terughoudend te zijn met (her)ontwikkelingen op locaties die in het NPRD zijn aangewezen voor uitbreiding van defensieactiviteiten kan worden voorkomen dat investeringen later niet aansluiten bij de ruimtelijke opgave.	Economie en sociaal	Fysieke en geluidsruimte op oefenterrein (OT) Oirschotse Heide uitbreiden (200 ha)
2156	De indiener maakt zich zorgen over de nabijheid van oefeningen bij kinderopvang/COA en geeft aan dat dit risico's meebrengt voor welzijn, rust en ontwikkeling van kinderen; men vraagt om expliciete borging/mitigatie of grotere afstand.	In de verdere uitwerking van de plannen rondom het oefengebied wordt de omgeving nauwkeuriger in beeld gebracht en kunnen passende maatregelen, onder andere voor kinderopvang, mogelijk getroffen worden.	Gezonde en veilige leefomgeving	Fysieke en geluidsruimte op oefenterrein (OT) Oirschotse Heide uitbreiden (200 ha)
2157	De indiener maakt zich zorgen over paniek, blessures en miskramen bij paarden en stelt voor om hinderlijke activiteiten minimaal 1 km van manege en weilanden te houden of anderszins te concentreren/afschermen.	Defensie begrijpt de zorgen over paarden. De effecten op dieren zijn meegenomen in het planMER-onderzoek. De exacte uitwerking van maatregelen volgt in het vervolgtraject.	Gezonde en veilige leefomgeving	Fysieke en geluidsruimte op oefenterrein (OT) Oirschotse Heide uitbreiden (200 ha)
2158	De indiener geeft aan dat militaire activiteiten tot stress en energieverlies bij vee kunnen leiden en vraagt om onderbouwing/maatregelen in de plannen.	Defensie begrijpt de zorg over mogelijke stress en energieverlies bij vee. De effecten op dieren zijn meegenomen in het planMER-onderzoek. De onderbouwing is daar terug te vinden. De exacte uitwerking van maatregelen volgt in het vervolgtraject.	Gezonde en veilige leefomgeving	Fysieke en geluidsruimte op oefenterrein (OT) Oirschotse Heide uitbreiden (200 ha)
2159	De indiener maakt zich zorgen over mogelijke inzet van cameradrones boven/naast woningen en vraagt om duidelijkheid en waarborgen voor privacy en rust.	Drones worden uitsluitend ingezet voor militaire doeleinden, zoals oefening en training. Daarbij dient Defensie zich te houden aan de regels	Gezonde en veilige leefomgeving	Fysieke en geluidsruimte op oefenterrein (OT) Oirschotse Heide uitbreiden (200 ha)

		voor privacybescherming, zoals vastgelegd in de Algemene verordening gegevensbescherming (AVG) en de Uitvoeringswet AVG (UAVG). Bij gebruik van drones neemt Defensie maatregelen, zoals het oefenen met drones zonder (actieve) camera en/of sensoren of het gebruik van beeldverwerkingstechnieken die personen onherkenbaar maken. Omdat de dreiging van vijandige drones steeds groter wordt, neemt daarmee ook de noodzaak toe om zelf goed en realistisch te kunnen oefenen met drones. Het gebruik van de camera's en sensoren is hierbij belangrijk om te kunnen oefenen met het besturen van een drone op afstand en vanwege de operationele waarde hiervan door het kunnen verzamelen van gegevens over bijvoorbeeld een (oefen)vijand of het terrein.		
2160	De indiener stelt dat in het voorkeursalternatief gronden liggen die belangrijk zijn voor de toekomstbestendige bedrijfsvoering van agrarische ondernemers, waaronder veehouderijen. De impact op de landbouw is in dit alternatief onvoldoende afgewogen. Daarnaast wijst de indiener erop dat Tabel 37.6 in het planMER Deel B een te positief beeld geeft effecten. Een correctere, negatievere inschatting had de trechtering van alternatieven in het planMER significant kunnen beïnvloeden. De indiener verzoekt om herbeoordeling van de effecten op landbouw en een transparante onderbouwing van de keuzes in het planMER.	Defensie beseft dat het verlies van huiskavels, akkers en weidegang grote gevolgen kan hebben voor de rendabiliteit en continuïteit van agrarische bedrijven. De zorg over het behoud van toekomstbestendige landbouwbedrijven is begrijpelijk en wordt serieus genomen. Ook de impact van eerdere gedwongen verplaatsingen maakt deze situatie extra ingrijpend. Binnen het voorkeursalternatief wordt per geval bekeken welke gevolgen optreden voor de bedrijfsvoering. Defensie zet zich in om negatieve effecten zoveel mogelijk te beperken.	Gezonde en veilige leefomgeving	Fysieke en geluidsruimte op oefenterrein (OT) Oirschotse Heide uitbreiden (200 ha)
2161	De indiener maakt zich zorgen over het verdwijnen van het open agrarische karakter en de bijbehorende agrarische historie als gevolg van uitbreiding van defensieactiviteiten.	Defensie hoort de zorgen over het verdwijnen van het open agrarische karakter en de agrarische historie. Bij de verdere uitwerking van het programma wordt in overleg met regionale partners gekeken hoe deze waarden zoveel mogelijk behouden kunnen blijven.	Landschap en erfgoed	Fysieke en geluidsruimte op oefenterrein (OT) Oirschotse Heide uitbreiden (200 ha)
2162	De indiener vraagt zich af waarom boomaanplant door gemeente en Defensie is toegestaan in beoogde zoekgebieden terwijl het omgevings-	Eventuele boomplant door Defensie zal zich ook moeten verhouden tot de archeologische waarden die in het gebied aanwezig zijn. Daarbij dienen maatregelen getroffen	Landschap en erfgoed	Fysieke en geluidsruimte op oefenterrein (OT) Oirschotse Heide uitbreiden (200 ha)

	plan boomteelt verbiedt vanwege archeologische belangen, en verzoekt om consistent beleid.	te worden indien archeologische waarden in het geding komen. De exacte betekenis van archeologische waarden wordt in een ruimtelijke procedure in beeld gebracht.		
2163	De indiener vraagt om een nadere motivering van de uitbreiding van activiteiten, gezien de bedreiging die deze vormt voor het behoud van landgoederen, particulier eigendom, cultuurhistorische waarden en nabijgelegen Natura 2000-gebieden. De indiener ziet graag een nadere motivering van de gemaakte keuzes en antwoord op de vraag hoe met de bedreigde waarden rekening gehouden wordt.	Deze aspecten zijn zorgvuldig onderzocht in het planMER-onderzoek en in de voorbereiding van het Ontwerp-NPRD. Daarbij is gekeken naar effecten op natuur, cultuurhistorie en eigendommen. Uit deze onderzoeken blijkt dat met passende maatregelen rekening kan worden gehouden met de genoemde waarden. Voorbeelden zijn het beperken van geluidsbelasting, het handhaven van bestaande natuurzones en het aanpassen van routes om cultuurhistorische elementen te beschermen.	Landschap en erfgoed	Fysieke en geluidsruimte op oefenterrein (OT) Oirschotse Heide uitbreiden (200 ha)
2164	De indiener stelt voor om het toegangsverbod voor militaire voertuigen op de Steenovenweg te handhaven en geeft aan dat de smalle erftoegangsweg ongeschikt is voor zwaar militair verkeer, omdat dit gevaarlijke situaties met ruiters veroorzaakt en de weg snel kan beschadigen.	Precieze inpassing van de uitbreiding vindt plaats in de volgende fase. Daarin zal zoveel mogelijk worden gezocht naar optimalisatie met zo min mogelijk overlast voor de omgeving.	Mobiliteit	Fysieke en geluidsruimte op oefenterrein (OT) Oirschotse Heide uitbreiden (200 ha)
2165	De indiener vraagt om tijdig overleg met de gemeente over het gebruik en de inrichting van gronden in en rond het NNB-gebied. Bij gewijzigd gebruik van dit gebied is compensatie verplicht, en de indiener maakt zich zorgen over toenemende druk op agrarische percelen. Er wordt daarom verzocht om robuuste, samenhangende nieuwe natuur in de nabijheid (indicatief circa 170 hectare) te realiseren. Binnen de voorgenomen ontwikkeling wordt een aanzienlijk deel van het natuurgebied Hemelrijken (eigendom van Brabants Landschap) omgezet naar militair oefenterrein. De indiener stelt voor dat de Staat eerst in gesprek gaat over afspraken over het gebruik van deze gronden zonder overdracht van eigendom, waarbij natuurbeheer en militair gebruik gecombineerd kunnen worden. Verzoek tot overleg en samenwerking.	Defensie begrijpt de zorgen over het gebruik van gronden in en rond het NNB-gebied en de mogelijke gevolgen voor agrarische percelen en natuur. Het is belangrijk dat hierover tijdig en zorgvuldig overleg plaatsvindt met de gemeente en andere betrokken partijen. Defensie houdt zich aan de wettelijke compensatieplicht, waarbij het realiseren van robuuste, samenhangende nieuwe natuur in de nabijheid in de verdere uitwerking van het NPRD wordt verkend. Defensie staat open voor overleg met Brabants Landschap om te verkennen hoe natuurbeheer en militair gebruik op een zorgvuldige manier kunnen worden gecombineerd. Deze punten worden besproken in het verdere gebiedsproces, waarbij samenwerking en maatwerk centraal staan.	Natuur	Fysieke en geluidsruimte op oefenterrein (OT) Oirschotse Heide uitbreiden (200 ha)
2166	De indiener maakt zich zorgen over verlies van zorgvuldig opgebouwd ecosysteem en geeft	Defensie begrijpt de zorg over het behoud van het ecosysteem en de functie van	Natuur	Fysieke en geluidsruimte op oefenterrein

	aan dat het huidige bos een belangrijke habitat- en rustfunctie heeft (o.a. voor dier- en vogelsoorten) die men wil behouden.	het huidige bos als rustgebied voor dieren en vogels. Deze effecten zijn meegenomen in het planMER-onderzoek. Bij de verdere uitwerking van het NPRD wordt gekeken hoe natuurwaarden zoveel mogelijk behouden blijven. Dit gebeurt in afstemming met regionale partners.		(OT) Oirschotse Heide uitbreiden (200 ha)
2167	De indiener geeft aan dat op delen recent is ingeplant in het kader van plan Bos & Boom en andere delen verpacht zijn; men stelt voor om fysieke compensatie in grond en aanplant te realiseren en vraagt om overleg over de mogelijkheden.	Bij de zoektocht naar een voorkeursalternatief is zoveel mogelijk gezocht naar optimalisatie met de omgeving. Binnen deze optimalisatie worden de meest kwetsbare natuurgebieden ontzien en zal er een deel van het natuurgebied binnen het oefenterrein komen wat daar goed is in te passen zonder dat het verstoord wordt.	Natuur	Fysieke en geluidsruimte op oefenterrein (OT) Oirschotse Heide uitbreiden (200 ha)
2168	De indiener vraagt zich af of de omvang en aard van de uitbreiding/compensatie proportioneel zijn, geeft aan dat uit de stukken niet blijkt of die hectares (deels) natuurcompensatie zijn en verzoekt om transparantie en garanties over de bestemming.	Het voorkeursalternatief beslaat een omvang van 235 ha. Hiervan zal 127 ha agrarische grond, 107 ha natuur en 1 ha overige grond van functie veranderen naar een militaire functie. Hoe de invulling van de gronden er precies zal komen uit te zien, zal in de volgende fase verder worden uitgewerkt. Defensie treedt in gesprek met particulieren en bedrijven die direct worden geraakt door de uitbreiding. Daarbij zal worden gezocht naar een passende oplossing.	Natuur	Fysieke en geluidsruimte op oefenterrein (OT) Oirschotse Heide uitbreiden (200 ha)
2169	De indiener stelt dat uit de stukken blijkt dat Defensie aanzienlijke bouwwerken wil realiseren in de Oirschotse Heide, waaronder een wateroversteekplaats van een kilometer lang en op sommige plekken 30 meter breed (circa 3 hectare). Dergelijke ingrepen vereisen natuurcompensatie, maar hierover wordt in de stukken niets vermeld. De indiener vermoedt dat de 200 hectare waarop nu een voorkeursrecht rust, bedoeld is als compensatie voor deze bouwwerken. De indiener vraagt waarom dit niet expliciet wordt vermeld. Is deze 200 hectare inderdaad bedoeld als natuurcompensatie?	De uitbreiding van het oefenterrein is noodzakelijk om de Krijgsmacht in staat te stellen realistisch te trainen en bondgenootschappelijke verplichtingen na te komen. De keuzes zijn gemaakt op basis van operationele eisen en een afweging van ruimtelijke en ecologische belangen. In het definitieve NPRD wordt toegelicht hoe deze afwegingen zijn gemaakt en welke maatregelen worden getroffen om negatieve effecten te voorkomen of te beperken.	Natuur	Fysieke en geluidsruimte op oefenterrein (OT) Oirschotse Heide uitbreiden (200 ha)
2170	De indiener vraagt om behoud en verruiming van recreatief en agrarisch medegebruik van het gebied, binnen veilige en	Bij het voorzien in de behoefte is zoveel mogelijk gezocht naar optimalisatie met natuur en het woongebied. Bij verdere uitwerking van de	Ruimtegebruik	Fysieke en geluidsruimte op oefenterrein (OT) Oirschotse

	natuurvriendelijke randvoorwaarden. Wandelen, fietsen en paardrijden zijn waardevolle vormen van recreatie die bijdragen aan gezondheid, welzijn en verbondenheid met de natuur. Tegelijkertijd wijst de indiener op het verlies van landbouwgrond door de uitbreiding van het oefenterrein, wat opnieuw druk legt op boeren die al grond moeten afstaan aan woningbouw, natuurontwikkeling, zonneparken en nu ook Defensie. De indiener vraagt aandacht voor het bestaansrecht van jonge boeren en verzoekt om mogelijkheden te onderzoeken voor medegebruik van de aangekochte gronden, bijvoorbeeld via voedselbos of duurzame houtproductie.	uitbreiding zijn de mogelijkheden voor recreatie een aandachtspunt die worden meegenomen. Ook andere vormen van overlast zullen in de volgende fase als aandachtspunt worden meegenomen.		Heide uitbreiden (200 ha)
2171	De indiener stelt voor om een parkeerterrein voor recreanten te realiseren en parkeer-/inrijverboden in te stellen om overlast te voorkomen.	Defensie waardeert de suggesties van de indiener. Defensie neemt deze behoefte mee in de vervolgfase van het NPRD. Daarbij wordt gekeken naar effecten op natuur, recreatie en leefomgeving. Defensie bespreekt dit in overleg met regionale partners en lokale overheden, zodat belangen van de omgeving zorgvuldig worden meegenomen.	Ruimtegebruik	Fysieke en geluidsruimte op oefenterrein (OT) Oirschotse Heide uitbreiden (200 ha)
2172	De indiener maakt zich zorgen over verlies van huiskavel en weidegang met gevolgen voor mestplaatsing, melkprijs en bedrijfscontinuïteit/opvolging.	Defensie begrijpt dat het mogelijke verlies van een huiskavel en beperkingen in de weidegang grote zorgen oproepen. Dat is ingrijpend en verdient serieuze aandacht. Defensie heeft rentmeesters ingeschakeld om samen met betrokken grondeigenaren te zoeken naar een passende maatwerkoplossing. Ook wanneer er geen sprake is van direct grondverlies, maar er wel aantoonbare schade ontstaat door de uitvoering van het project, bestaat er in een later stadium de mogelijkheid om een verzoek tot nadeelcompensatie in te dienen. Dit verzoek wordt beoordeeld volgens de geldende juridische procedures. Tijdens de verdere uitwerking van het project onderzoekt Defensie opnieuw wat de gevolgen zijn voor de omgeving. Daarbij wordt gestreefd naar een zorgvuldige ruimtelijke inpassing. Defensie waardeert de betrokkenheid	Ruimtegebruik	Fysieke en geluidsruimte op oefenterrein (OT) Oirschotse Heide uitbreiden (200 ha)

		van agrarische ondernemers bij dit proces. De ingebrachte zorgen helpen om het project beter af te stemmen op de omgeving.		
2173	De indiener stelt dat de aanhoudende onzekerheid rondom de plannen investeringen belemmert voor boeren, burgers, bedrijven (als maneges en recreatieparken) in de omgeving. Voor boeren betekent het verlies van percelen een directe beperking in teeltplanning en het verbouwen van meerjarige gewassen mest uitrijden.	Defensie begrijpt dat aanhoudende onzekerheid over de plannen een grote impact heeft op investeringen van boeren, burgers en bedrijven in de omgeving. Deze situatie wordt niet licht opgevat. Defensie zet zich in om de exacte uitwerking van de behoefte zo snel mogelijk te realiseren, zodat duidelijkheid ontstaat en onzekerheid wordt weggenomen.	Ruimtegebruik	Fysieke en geluidsruimte op oefenterrein (OT) Oirschotse Heide uitbreiden (200 ha)
2174	De indiener verzoekt om ruimhartige, actieve compensatie (ruilgrond/bedrijfsverplaatsing). De indiener wil graag in gesprek en overleg.	Defensie en rentmeesters zijn in contact met particulieren en bedrijven die direct geraakt worden door de uitbreiding van de Oirschotse Heide. Defensie hoopt daarbij middels gesprek en overleg te komen tot een passende oplossing.	Ruimtegebruik	Fysieke en geluidsruimte op oefenterrein (OT) Oirschotse Heide uitbreiden (200 ha)
2175	De indiener verzoekt uitsluiting van het perceel, wijst op substantiële investeringen en verwacht efficiencyverlies/waardedaling bij afname.	Defensie begrijpt dat de uitbreiding van het oefenterrein grote impact heeft op het leven van betrokkenen. Dit wordt niet lichtvaardig genomen. Het perceel is nodig om de operationele eisen van de krijgsmacht te realiseren. Er lopen gesprekken via rentmeesters. Samen wordt gezocht naar een oplossing die zo goed mogelijk recht doet aan ook uw belangen.	Ruimtegebruik	Fysieke en geluidsruimte op oefenterrein (OT) Oirschotse Heide uitbreiden (200 ha)
2176	De indiener wijst erop dat het planMER uitgaat van circa 40 recreatiewoningen binnen 250 meter, terwijl dit er in werkelijkheid ongeveer 90 zijn, waarvan veel semi-permanent bewoond worden. In het licht van mogelijke legalisering van permanente bewoning verzoekt de indiener om herziening van het planMER en een realistische beoordeling van de impact op de leefomgeving.	Bij het beoordelen van deze situatie is gebruik gemaakt van gegevens uit de Basisadministratie Gebouwen (BAG) van het Kadaster (2024). Binnen een straal van 250 meter zijn er ongeveer 40 chalets. Tussen de 250 meter en 500 meter gaat het nogmaals om ongeveer 40 chalets. Bij elkaar opgeteld gaat het om 87 chalets. Dit komt naar voren uit de tabellen in het planMER. De informatie in het MER is nogmaals gecontroleerd en correct bevonden. De chalets het recreatiepark zijn op basis van de definities in het Besluit kwaliteit leefomgeving niet geluidgevoelig. Dat betekent alsnog dat Defensie af moet wegen of er sprake is van een aanvaardbaar leefklimaat, maar voor de wet zijn alleen ge-	Ruimtegebruik	Fysieke en geluidsruimte op oefenterrein (OT) Oirschotse Heide uitbreiden (200 ha)

		bouwen met woonfunctie geluidgevoelig. Recreatiewoningen zijn dat volgens de wet niet: de permanente bewoning van deze chalets is niet concreet mogelijk gemaakt.		
2177	De indiener stelt voor om eerst het bestaande terrein te optimaliseren (Eindhovens-edijk/A58) om landbouwgrond te sparen.	Defensie begrijpt het voorstel om eerst het bestaande terrein bij de Eindhovens-edijk/A58 te optimaliseren. In eerste instantie is gekeken naar eigen terreinen, maar deze bleken onvoldoende voor de benodigde capaciteit. Daarom is in het planMER onderzocht welke uitbreidings-mogelijkheden nodig zijn om de operationele eisen te realiseren.	Ruimtegebruik	Fysieke en geluidsruimte op oefenterrein (OT) Oirschotse Heide uitbreiden (200 ha)
2178	De indiener benadrukt dat het familieperceel al generaties lang zorgvuldig is ontwikkeld tot een gezond bos met ecologische en persoonlijke waarde. De geplande uitbreiding van het militaire terrein bedreigt deze functie, biodiversiteit en de opbrengst van gewassen. De indiener verzoekt daarom het perceel buiten de uitbreidingsplannen te houden en de bestaande waarde te respecteren.	Defensie erkent de zorg die u uitspreekt over het mogelijke verlies van een perceel dat al generaties lang in familiebezit is. De beschrijving van het zorgvuldig ontwikkelde bos, het ecologisch beheer en het belang van het gebied voor rust, biodiversiteit en persoonlijke beleving laat zien hoe waardevol deze plek voor u is. Dat wordt serieus genomen. De uitbreiding van het militaire terrein is nodig om de krijgsmacht in staat te stellen haar taken goed uit te voeren. Daarbij wordt zorgvuldig gekeken naar de gevolgen voor de omgeving. In het planMER-onderzoek zijn de effecten op natuur, landschap en leefomgeving in beeld gebracht. Ook is onderzocht hoe negatieve effecten zoveel mogelijk kunnen worden beperkt of gecompenseerd. Defensie begrijpt dat het ingrijpend is als grond die een persoonlijke en ecologische functie vervult, mogelijk wordt aangekocht. Bij grondverwerving geldt het uitgangspunt van volledige schadeloosstelling. Dit betekent dat zowel directe schade als waardeverlies wordt vergoed. Daarnaast wordt bij de verdere uitwerking van de plannen gekeken hoe bestaande natuurwaarden zoveel mogelijk behouden kunnen blijven of elders versterkt kunnen worden. Het verzoek om het perceel buiten de plannen te houden, wordt meegenomen in de verdere afweging. Daarbij	Ruimtegebruik	Fysieke en geluidsruimte op oefenterrein (OT) Oirschotse Heide uitbreiden (200 ha)

		wordt gekeken naar de noodzakelijke ruimte voor militaire activiteiten, de ecologische waarde van het gebied en de belangen van grondeigenaren. In overleg met regionale partners en op basis van lokale inzichten wordt gezocht naar een zorgvuldige balans.		
2179	De indiener verzoekt om bevestiging dat Defensie zich niet zal verzetten tegen een eventuele uitbreiding van het manegebedrijf in de omgeving van het oefenterrein. Dit is van belang voor het behoud van lokale bedrijvigheid en recreatief medegebruik. Mocht Defensie deze of andere maatregelen onvoldoende borgen in het projectbesluit, dan behoudt de indiener zich het recht voor om een verzoek tot nadeelcompensatie in te dienen.	Defensie begrijpt dat de indiener om bevestiging vraagt dat Defensie zich niet zal verzetten tegen een eventuele uitbreiding van het manegebedrijf in de omgeving van het oefenterrein. In het NPRD wordt het voorkeursalternatief voor uitbreiding van het oefenterrein Oirschotse Heide vastgesteld. Na vaststelling van het NPRD worden nadere afspraken gemaakt met omgeving.	Ruimtegebruik	Fysieke en geluidsruimte op oefenterrein (OT) Oirschotse Heide uitbreiden (200 ha)
2180	De indiener wijst erop dat een deel van de uitbreiding van het oefenterrein ligt op gronden die belangrijk zijn voor de weidegang van melkvee. Verzocht wordt deze gronden uit de plannen te schrappen of vooraf gelijkwaardige compensatiegrond aansluitend aan de huiskavel te bieden. Daarnaast omvat het plan andere gronden die samen één geheel vormen. Verlies hiervan maakt het bedrijf economisch en praktisch moeilijk rendabel. Overleg is mogelijk, maar alleen bij passende compensatie nabij de huiskavel.	Defensie waardeert het dat u de zorgen kenbaar heeft gemaakt over de aanwijzing van uw perceel onder het voorkeursrecht. Het is begrijpelijk dat deze aanwijzing vragen oproept. Defensie treedt in gesprek met particulieren en bedrijven die direct door de uitbreiding worden getroffen. Defensie probeert daarbij samen met de getroffen partij te komen tot een passende oplossing.	Ruimtegebruik	Fysieke en geluidsruimte op oefenterrein (OT) Oirschotse Heide uitbreiden (200 ha)
2181	De indiener maakt bezwaar tegen de aanwijzing van een voorkeursrecht op zijn eigendom. Volgens hem is onvoldoende onderzocht of deze gronden daadwerkelijk noodzakelijk zijn voor de uitbreiding van het defensieterrein. Hij wijst erop dat er alternatieve uitbreidingsvarianten mogelijk zijn waarbij zijn eigendom wordt ontzien. Gezien de impact op eigendomspositie en bedrijfsvoering verzoekt hij om het voorkeursrecht niet van toepassing te laten zijn. Ondertekenaars treden hierover graag in overleg.	Defensie waardeert het dat u de zorgen kenbaar heeft gemaakt over de aanwijzing van uw perceel onder het voorkeursrecht. Het is begrijpelijk dat deze aanwijzing vragen oproept. Voor de uitbreiding van het defensieterrein Oirschotse Heide is een zorgvuldige afweging gemaakt tussen verschillende ruimtelijke varianten. Daarbij is gekeken naar militaire geschiktheid, ruimtelijke inpassing, effecten op de omgeving en uitvoerbaarheid. Uw perceel maakt deel uit van het voorkeursalternatief dat uit dit onderzoek als meest geschikt naar voren is gekomen. Dit betekent dat het perceel noodzakelijk is voor	Ruimtegebruik	Fysieke en geluidsruimte op oefenterrein (OT) Oirschotse Heide uitbreiden (200 ha)

		de beoogde uitbreiding. Defensie erkent dat dit ingrijpend kan zijn. Defensie staat open voor een gesprek en heeft rentmeesters ingeschakeld om samen met u naar een passende oplossing te zoeken. Het voorkeursrecht blijft van toepassing op het perceel. Dit is nodig om de toekomstige uitbreidingsmogelijkheden van het terrein veilig te stellen. Omdat indiener aangeeft bezwaar te maken tegen het voorkeursrecht, is deze doorgestuurd richting de minister van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening als bevoegd gezag voor het voorkeursrecht.		
2182	De indiener maakt zich zorgen over de borging van de waterafvoer van Dennenoord, geeft aan dat de sloot langs de Oirschotsedijk afwatert op vennen en sloten in het bij het oefenterrein te betrekken gebied, en vraagt dat deze afwatering niet wordt belemmerd; daarbij wijst de indiener op recent waterpompen vanuit loopgraven door Defensie (waarvan de rechtmatigheid ter discussie wordt gesteld) dat niet ten koste mag gaan van de afwateringscapaciteit van Dennenoord.	Defensie begrijpt de zorg over de borging van de waterafvoer van Dennenoord en het belang van een goede afwatering via de sloot langs de Oirschotsedijk. Deze aspecten zijn meegenomen in het planMER-onderzoek en zullen worden meegenomen in de verdere uitwerking van de plannen. Defensie neemt de signalen serieus.	Water	Fysieke en geluidsruimte op oefenterrein (OT) Oirschotse Heide uitbreiden (200 ha)

5.2.38 38 Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten op RVS-kazerne Oirschot

ID	Samengevatte vraag	Antwoord	Hoofdthema	Ruimtebehoefte
2183	De indiener vraagt aandacht voor de cumulatie van verkeersbewegingen in de regio Eindhoven. Indiener wil dat wordt voorkomen dat de groei (personeel en materieel) van de verkeersbewegingen als gevolg van de uitbreiding van de RVS-kazerne, raccordement Acht en de Marechaussee onvoldoende wordt meegenomen, en vraagt integrale afstemming met het MIRT en betrokken gemeenten.	Defensie waardeert dat er aandacht wordt gevraagd voor de cumulatie van verkeersbewegingen in de regio Eindhoven. De zorgen over de mogelijke toename van verkeer door meerdere ontwikkelingen is begrijpelijk. Bij de mobiliteitsanalyse worden verkeersbewegingen als gevolg van groei in personeel en materieel meegenomen. In de planvorming wordt ook gekeken naar cumulatieve effecten van verschillende projecten. Defensie onderschrijft het belang van integrale afstemming met betrokken partijen. Daarom wordt samengewerkt met gemeenten en relevante partners binnen het Meerjarenprogramma Infrastructuur, Ruimte en	(Rijks)Raakvlakken	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten op RVS-kazerne Oirschot

		Transport (MIRT). De zienswijze draagt bij aan het inzicht in regionale knelpunten en wordt betrokken bij de verdere uitwerking van de mobiliteitsaanpak.		
2184	De indiener vraagt om spoedige en integrale afstemming met alle stakeholders over cumulatie van verkeersbewegingen in de regio Eindhoven als gevolg van MIRT-uitbreidingen en uitbreidingen van Defensie.	Defensie waardeert dat er aandacht wordt gevraagd voor de cumulatie van verkeersbewegingen in de regio Eindhoven. De zorgen over de mogelijke toename van verkeer door meerdere ontwikkelingen is begrijpelijk. Bij de mobiliteitsanalyse worden verkeersbewegingen als gevolg van groei in personeel en materieel meegenomen. In de planvorming wordt ook gekeken naar cumulatieve effecten van verschillende projecten. Defensie onderschrijft het belang van integrale afstemming met betrokken partijen. Daarom wordt samengewerkt met gemeenten en relevante partners binnen het Meerjarenprogramma Infrastructuur, Ruimte en Transport (MIRT). De zienswijze draagt bij aan het inzicht in regionale knelpunten en wordt betrokken bij de verdere uitwerking van de mobiliteitsaanpak.	(Rijks)Raakvlakken	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten op RVS-kazerne Oirschot
2185	De indiener vraagt of het personeel op de kazerne/oefenterrein wordt uitgebreid. Als dit gebeurt verwacht indiener een toename van activiteiten en verkeersbewegingen op en rond de RVS-kazerne die tot milieubelasting leidt.	Uitbreiding van personeel is geen onderdeel van de behoefte in het NPRD. Door de groei van de Landmacht is het wel aannemelijk dat het gebruik van de kazerne en het (uitgebreide) oefenterrein toe zal nemen. Indien dit buiten de huidige vergunningen valt, zal hier een ophoging van de vergunning voor worden aangevraagd.	Defensie specifiek	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten op RVS-kazerne Oirschot
2186	De indiener uit zorgen over de uitbreiding van helikopterlandingen en militaire activiteiten in Oirschot, vanwege de negatieve impact op de leefomgeving.	Bij de uitwerking van de uitbreiding van helikopterlandingen en militaire activiteiten in Oirschot zal gekeken worden naar de lokale impact en worden, waar noodzakelijk en mogelijk, aanpassingen gedaan om de impact te verminderen.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten op RVS-kazerne Oirschot
2187	De indiener vraagt Defensie wat bedoeld wordt met "extra milieuruimte" en dit concreet te maken en te toetsen aan relevante wet- en regelgeving op het gebied van stikstof, geluid en gezondheid,	De extra milieuruimte duidt op een uitbreiding van activiteiten buiten de ruimte die op dit moment binnen de huidige vergunning mogelijk is. Deze uitbreiding zal via het reguliere proces moeten worden ingepast waarbij toetsing aan relevante wet- en regelgeving op het gebied van	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten op RVS-kazerne Oirschot

		stikstof, geluid en gezondheid onderdeel vanuit maakt.		
2188	De indiener vraagt Defensie om rekening te houden met het cumulatieve effect op de infrastructuur van diverse ruimtelijke ontwikkelingen, naast de uitbreiding van oefenterrein Oirschotse Heide. Indiener wil sluipverkeer voorkomen en vraagt om compensatie daar waar sprake is van extra belasting van de infrastructuur.	Defensie begrijpt de zorgen van de indiener omtrent de cumulatie. De uitbreiding van het oefenterrein Oirschotse Heide zal met het definitief maken van het NPRD verder gebracht worden in een lokaal/regionaal traject. Gedurende dat traject zal er ook inspraak mogelijk zijn, waarin genoemde zorgen kunnen landen.	Mobiliteit	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten op RVS-kazerne Oirschot
2189	De indiener vindt extra stikstofuitstoot door de uitbreiding van activiteiten op de RVS-kazerne onacceptabel en vraagt Defensie om maatregelen ter reductie of compensatie, gezien de overschrijding van kritische depositiewaarden in nabijgelegen Natura 2000-gebieden.	In het planMER is een Passende Beoordeling meegenomen, met een stikstof analyse op hoofdlijnen. De stikstofsituatie in Nederland zorgt ervoor dat niet alle onderdelen van het NPRD (direct) uitvoerbaar zijn. Op het onderdeel stikstof zal per behoefte locatiespecifiek moeten worden onderzocht wat de oplossingsmogelijkheden zijn. Het is niet mogelijk op voorhand voor alle NPRD-behoeften exacte stikstofeffecten en eventuele mitigerende maatregelen in beeld te brengen. Dit volgt bij de realisatie van de verschillende behoeftes.	Natuur	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten op RVS-kazerne Oirschot
2190	De indiener uit zorgen over de uitbreiding van helikopterlandingen en militaire activiteiten in Oirschot, vanwege de negatieve impact op de mogelijkheden tot woningbouw.	Bedankt voor uw zienswijze. Het ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening kondigt in de Nota Ruimte haar plannen aan om de woningbouwopgave aan te pakken. Defensie is nauw betrokken geweest bij de vorming van de Nota Ruimte. Mogelijke effecten van de uitbreiding van Defensie op de woningbouwopgave zijn daarom meegenomen in het planMER-onderzoek. In de fase van uitvoering zal ook in Oirschot worden gezocht naar de optimale inpassing voor helikopterlandingsplaatsen. Hierbij zal worden gezocht naar een inpassing met de minst negatieve effecten op de woningbouw in Oirschot. Middels een participatietraject zal de omgeving bij deze uitvoeringsfase worden betrokken.	Ruimtegebruik	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten op RVS-kazerne Oirschot

5.2.39 39 Uitbreiding raccordement Acht t.b.v. voertuigen 13. Lichte Brigade

ID	Samengevatte vraag	Antwoord	Hoofdthema	Ruimtebehoefte

2191	De indiener verzoekt om bij de uitwerking van de plannen ervoor te zorgen dat de uitbreiding van het raccordement geen negatieve gevolgen heeft voor (de afwikkeling van vervoersbewegingen) op een mogelijk te realiseren nieuw treinstation, zoals dit nu wordt onderzocht in het kader van het MIRT-onderzoek Verstedelijking en Bereikbaarheid Brainport	Dank voor uw zienswijze. Defensie staat in goed contact met andere departementen, ook voor de verdere uitwerking van de plannen van Defensie. Defensie onderschrijft het belang van integrale afstemming met betrokken partijen. Daarom wordt samengewerkt met gemeenten en relevante partners binnen het Meerjarenprogramma Infrastructuur, Ruimte en Transport (MIRT).	(Rijks)Raakvlakken	Uitbreiding raccordement Acht t.b.v. voertuigen 13. Lichte Brigade

5.2.40 40 IBT centrum regio Eindhoven Koninklijke Marechaussee en Defensie Bewakings- en Beveiligings Organisatie

ID	Samengevatte vraag	Antwoord	Hoofdthema	Ruimtebehoefte

5.2.41 41 Verandering inrichting vliegbasis Eindhoven verplaatsen Hot cargo platform

ID	Samengevatte vraag	Antwoord	Hoofdthema	Ruimtebehoefte
2192	De indiener benadrukt dat de locatiekeuze voor het Hot Cargo-platform geen beperking mag opleveren voor de ontwikkeling van BIC-Noord en de ASML-campus, en verzoekt deze uitgangspunten expliciet op te nemen in het NPRD en bij vervolgstappen intensief betrokken te worden	Defensie begrijpt de zorgen van de indiener ten aanzien van de andere ontwikkelingen in de omgeving van vliegbasis Eindhoven. In het addendum met aanvullende onderzoek naar een geschikte positie van het Hot Cargo platform is het eerste uitgangspunt dat de gevolgen voor de omgeving zoveel mogelijk moeten worden beperkt.	(Rijks)Raakvlakken	Verandering inrichting vliegbasis Eindhoven verplaatsen Hot cargo platform
2193	De indiener vraagt aandacht voor de voorgenomen verplaatsing van het hot cargo platform en de bredere herinrichting van Vliegbasis Eindhoven en daarin de consequenties voor het watersysteem mee te nemen en hierin het Waterschap te betrekken.	Deze behoefte is opgenomen in het addendum met aanvullende onderzoek naar een geschikte positie van het Hot Cargo platform. Na vaststelling van het programma vindt per behoefte een verdere uitwerking plaats. In dat vervolgproces stemt Defensie af met betrokken partijen hoe ruimtelijke knelpunten en consequenties het beste kunnen worden ingepast.	Defensie specifiek	Verandering inrichting vliegbasis Eindhoven verplaatsen Hot cargo platform
2194	De indiener wijst erop dat de keuze voor de locatie midden van het Hot Cargo-platform onwenselijk is vanwege mogelijke beperkingen voor bestaande recreatieve functies binnen de veiligheidszone, en verzoekt bij de nadere uitwerking te waarborgen dat deze functies niet worden aangetast.	De aanwezigheid van de recreatieve voorzieningen nabij de vliegbasis Eindhoven zijn bekend en onderdeel van het onderzoek studie. In het addendum bij het planMER wordt een gemotiveerd ontwerpbesluit over deze behoefte genomen, met mogelijkheden tot inspraak in Q1 2026. Defensie heeft voor deze behoefte locatie zuid als voorkeursalternatief aangeduid.	Gezonde en veilige leefomgeving	Verandering inrichting vliegbasis Eindhoven verplaatsen Hot cargo platform

2195	De indiener vraagt om de benodigde ruimtes voor het grond- en oppervlaktewatersysteem verder uit te werken om te voorkomen dat onbeheersbare crisissituaties ontstaan of calamiteiten op beneden of bovenstrooms gelegen gebieden.	Deze behoefte is opgenomen in het addendum met aanvullende onderzoek naar een geschikte positie van het Hot Cargo platform. Na vaststelling van het programma vindt per behoefte een verdere uitwerking plaats. In dat vervolgproces stemt Defensie af met betrokken partijen hoe ruimtelijke knelpunten en consequenties het beste kunnen worden ingepast.	Water	Verandering inrichting vliegbasis Eindhoven verplaatsen Hot cargo platform

5.2.42 42 Beperkingengebied rondom vliegbasis Eindhoven(outer horizontal surface) en corridors - Juridische borging

ID	Samengevatte vraag	Antwoord	Hoofdthema	Ruimtebehoefte
2196	De indiener geeft aan dat Onderdeel van de ontwerpprogramma NPRD is het juridisch borgen van de Outer Horizontal Surface met een hoogtebeperking oplopend tot 150 meter. Deze hoogtebeperking kan gevolgen hebben voor onze bouwplannen en het realiseren van de afspraken daarover met het Rijk. Vanuit diverse wetgeving is er ook nu al een hoogtebeperking voor verschillende locaties in Eindhoven. Wij ervaren dat we nu in goed overleg met het Ministerie van Defensie tot afspraken over een goede en passende invulling van bouwinitiatieven kunnen komen en willen deze samenwerking graag op die manier voortzetten.	Defensie zet ook na vaststelling van het NPRD in op voortzetting van het bestaande, goede overleg met lokale overheden. Doel daarvan is om enerzijds de verschillende behoeften uit het NPRD te verwezenlijken, maar anderzijds ook te bezien waar de ruimte is om lokale bouwinitiatieven te realiseren met inachtneming van de beperkingen die het NPRD met zich meebrengt. Daarnaast kan Defensie in het kader van een beperkingengebiedactiviteit bij een militaire luchthaven of een omgevingsplanactiviteit in een radarverstoringsgebied om advies worden gevraagd op grond van het Omgevingsbesluit.	(Rijks)Raakvlakken	Beperkingengebied rondom vliegbasis (outer horizontal surface) en corridors - Juridische borging
2197	De indiener geeft aan dat hij op zijn perceel beperkt wordt doordat een deel tot de OHS hoort en een ander deel laagvlieggebied is.	De zorg over beperkingen op het perceel door ligging binnen de Outer Horizontal Surface (OHS) en het laagvlieggebied is begrijpelijk. Defensie begrijpt dat dit vragen oproept over de mogelijkheden voor ontwikkeling en gebruik van het terrein. De OHS wordt geborgd om de veiligheid van het vliegverkeer te waarborgen. Ook laagvliggebieden zijn belangrijk voor het uitvoeren van militaire taken. Op dit moment is nog niet duidelijk welke concrete beperkingen gaan gelden. Defensie werkt dit verder uit na vaststelling van het definitieve NPRD. Defensie legt in ieder geval geen onnodige beperkingen op en streeft	Algemene zienswijze	Beperkingengebied rondom vliegbasis (outer horizontal surface) en corridors - Juridische borging

		naar een zorgvuldige afweging van belangen. Daarbij wordt gekeken naar technische en operationele eisen, in combinatie met maatschappelijke belangen.		
2198	De indiener acht het noodzakelijk dat het planMER overtuigend aantoont dat de voorgenomen maatregelen binnen de kaders van geldende wet- en regelgeving blijven.	Defensie was niet verplicht om een planMER onderdeel uit te laten maken van het NPRD, omdat zij daarvoor een uitzonderingspositie heeft. Vanwege de grote impact die het NPRD op de beperkte ruimte in Nederland zal hebben heeft Defensie er toch voor gekozen om vrijwillig een planMER op te stellen. Bij de totstandkoming van de planMER is in een vroegtijdig stadium de Commissie MER betrokken. Daarnaast hebben de zienswijzen op de Notitie Reikwijdte en Detailniveau tot aanvullende thema's, beoordelingsaspecten en locatiealternatieven van het planMER geleid. Van belang om te vermelden is dat het doel van het NPRD is om een eerste analyse van de impact op de leefomgeving en het kiezen van een voorkeursalternatief per behoefte in beeld te brengen. In het NPRD en bijbehorende planMER zijn aandachtspunten en eventuele knelpunten globaal in beeld gebracht, zodat er aandacht voor de risico's is bij het vervolg. Voor alle behoeften is vervolgbesluitvorming nodig. Die besluitvorming zal plaatsvinden binnen de kaders van geldende wet- en regelgeving.	Algemene zienswijze	Beperkingengebied rondom vliegbasis (outer horizontal surface) en corridors - Juridische borging
2199	De indiener vraagt om heldere communicatie over het juridisch-planologisch kader, inclusief onderbouwing, procesbeschrijving voor de toetsing van ruimtelijke initiatieven en afstemming met regio's en gemeenten.	Deze aspecten worden in overleg uitgewerkt, zodat de (vlieg)veiligheid rondom militaire bases en andere maatschappelijke opgaven zo goed mogelijk kunnen samengaan.	Algemene zienswijze	Beperkingengebied rondom vliegbasis (outer horizontal surface) en corridors - Juridische borging
2200	De indiener vraagt bevestiging dat er in gebieden waar het OHS en het laagvliegen geografisch overlappen geen sprake zal zijn van cumulatie of zwaardere planologische regimes met effecten op omliggende gebieden.	De Outer Horizontal Surface (OHS) en laagvlieggebieden voor helikopters hebben een verschillend doel en andere gevolgen voor omliggende gebieden. Wanneer de OHS en laagvlieggebieden elkaar overlappen, heeft dit niet een verzwarend effect op het toepasselijke planologische regime, maar zal in die gebieden voor bestaande hoog-	Algemene zienswijze	Beperkingengebied rondom vliegbasis (outer horizontal surface) en corridors - Juridische borging

		bouw of toekomstige hoogbouwinitiatieven zowel aan het beperkingengebied voor de OHS moeten worden getoetst, als aan het beoogde toetsingskader voor laagvlieggebieden. Hierbij geldt dat voor de beoogde OHS-gebieden en laagvlieggebieden Defensie, ook na vaststelling van het NPRD inzet op voortzetting van het bestaande, goede overleg met andere ministeries en lokale overheden. Doel daarvan is om enerzijds de verschillende behoeften uit het NPRD te verwezenlijken, maar anderzijds ook te bezien waar de ruimte is om andere Rijksinitiatieven en lokale bouwinitiatieven te realiseren met inachtneming van de beperkingen die het NPRD met zich meebrengt. Daarnaast kan Defensie in het kader van een beperkingengebiedactiviteit bij een militaire luchthaven of een omgevingsplanactiviteit in een radarverstoringsgebied om advies worden gevraagd op grond van het Omgevingsbesluit.		
2201	De indiener geeft aan dat, nu de Luitenant-generaal BestKazerne geen voorkeurslocatie is voor jachtvliegtuigen, de ruimtelijke en planologische beperkingen en de geluidszones rondom de kazerne opgeheven zouden moeten worden.	De Luitenant-generaal BestKazerne heeft nog steeds een aanwijzing luchtvaartterrein met een reservestatus voor jachtvliegtuigen. De ruimtelijke en planologische beperkingen en geluidszones van de vliegbasis zijn daarom nog steeds van kracht. Daarnaast bevindt zich op deze defensielocatie, de Luitenant-generaal BestKazerne, het Defensie Grondgebonden Luchtverdedigingscommando van de Koninklijke Landmacht. Dat in het kader van de NPRD Lelystad als voorkeurslocatie is gekozen voor jachtvliegtuigen betekent nog niet dat de status van de Luitenant-generaal BestKazerne opgeheven zou moeten worden. Veranderende actualiteit, veranderde prioritering van activiteiten in Nederland en daarbuiten en aanpassingen in de budgettering van Defensie kunnen immers leiden tot een aanvullende ruimtebehoefte van de krijgsmacht en tot een actualisatie of uitbreiding van dit programma. Ook	Defensie specifiek	Beperkingengebied rondom vliegbasis (outer horizontal surface) en corridors - Juridische borging

		kan de monitoring van het effectbereik van het NPRD aanleiding geven om het NPRD, of een deel daarvan, te actualiseren.		
2202	De indiener maakt zich zorgen over de gevolgen van OHS-beperkingen voor bestaande windmolens en de mogelijkheid tot vervanging, wat de lokale energietransitie kan belemmeren. Er wordt gevraagd om een heldere onderbouwing van de beperkingen en de mogelijkheid tot afwijking in specifieke gevallen.	De impact van het vastleggen van de Outer Horizontal Surface (OHS) als beperkingengebied in de zin van de Omgevingswet verschilt per locatie. Bij het vaststellen van een nieuw beperkingengebied kan worden bepaald wat de gevolgen zijn voor bestaande situaties, zoals bestaande windturbines, die in strijd zijn met de beperkingen die een beperkingengebied meebrengt.	Energie	Beperkingengebied rondom vliegbasis (outer horizontal surface) en corridors - Juridische borging
2203	De indiener geeft aan dat de Outer Horizontal Surface beperkingen kunnen opwerpen voor de realisatie van windturbines en daarmee de realisatie van de RES-doelstellingen.	De impact van het vastleggen van de Outer Horizontal Surface (OHS) als beperkingengebied in de zin van de Omgevingswet verschilt per locatie. Voor het vastleggen van de OHS rondom de vliegbases Volkel, Woensdrecht, Gilze-Rijen en Eindhoven geldt dat overlap bestaat met de zoekgebieden voor windenergie in het kader van de Regionale Energiestrategie (RES). Het is mogelijk dat de OHS-beperkingen zal opwerpen voor deze zoekgebieden, omdat nieuwe bouwwerken met een hoogte van meer dan 150 meter in beginsel alleen kunnen worden toegestaan als sprake is van een positieve beoordeling op het gebied van effecten op vliegveiligheid. De intentie bij het uitvoeren van deze beoordeling is om zo veel mogelijk rekening te houden met de bestaande plannen voor de RES.	Energie	Beperkingengebied rondom vliegbasis (outer horizontal surface) en corridors - Juridische borging
2204	De indiener maakt zich zorgen over dat 'extra milieuruimte' kan leiden tot verhoogde druk op milieuaspecten als stikstofdepositie, geluidbelasting, natuurwaarden en volksgezondheid, met name in de wijk Nieuw Brandevoort.	Defensie streeft naar evenwicht tussen het beperken van de overlast van defensieactiviteiten en voldoende ruimte om te kunnen (blijven) oefenen. In de uitvoering stemt Defensie in alle gevallen af met betrokken medeoverheden. Op die manier worden ruimtelijke en economische belangen in beeld gebracht en wordt gezocht naar een zorgvuldige inpassing van de militaire behoefte. Het is mogelijk dat militaire activiteiten gevolgen hebben voor andere ontwikkelingen in het gebied.	Gezonde en veilige leefomgeving	Beperkingengebied rondom vliegbasis (outer horizontal surface) en corridors - Juridische borging

		Daarom blijft Defensie actief in gesprek met relevante partijen om tot een zo goed mogelijke afweging te komen. Daarbij wordt ook gekeken naar mogelijke combinaties of aanpassingen die wederzijdse belangen kunnen dienen.		
2205	De indiener vraagt om een mitigatieplan voor laagvlieggebieden, het opheffen van geluidzones en het beperkingengebied luchtvaartverkeerzone rond de Luitenant-generaal BestKazerne, en het staken van wateronttrekking in de huidige vorm, met het oog op natuurherstel.	Defensie erkent dat het behoud van natuur en een gezonde leefomgeving van groot maatschappelijk belang is. Defensie voert na vaststelling van het programma de verschillende militaire behoeftes uit. Wat nodig is voor het realiseren van laagvlieggebieden wordt in die uitvoeringsfase duidelijk. De Luitenant-generaal BestKazerne heeft op dit moment een reserve-status. Vanuit die status blijft het noodzakelijk om bestaande beperkingen, zoals geluidzones en het beperkingengebied voor luchtvaartverkeer, te handhaven. Het loslaten van deze zones is daarom niet wenselijk. Naast de nieuwe locaties die met het NPRD worden vastgesteld, blijft Defensie afhankelijk van bestaande defensielocaties. Waar nodig en mogelijk probeert Defensie de effecten van bestaande activiteiten zoveel mogelijk te mitigeren.	Water	Beperkingengebied rondom vliegbasis (outer horizontal surface) en corridors - Juridische borging

5.2.43 43 Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide

ID	Samengevatte vraag	Antwoord	Hoofdthema	Ruimtebehoefte
2206	De indiener stelt voor om het afwegingsprincipe 'rechtdoen aan schaarste: combineren waar mogelijk' concreet toe te passen door het AZC Budel en militaire functies naast elkaar te laten bestaan; vraagt om expliciete motivering van keuzes, zeker gezien lopende huurovereenkomsten en de nationale betekenis van de I&R-keten.	Defensie begrijpt de inbreng van indiener goed. Het principe van 'combineren waar mogelijk' wil Defensie waar dit kan, ook toepassen. Gezien de voorziene groei en versterking van Defensie heeft het kabinet echter besloten om de Nassau-Dietz kazerne per 2028 weer volledig in gebruik te gaan nemen. Dit beantwoordt ook de wens van de regio om een duidelijke keuze te maken voor een van beide functies.	(Rijks)Raakvlakken	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2207	De indiener maakt bezwaar tegen het negeren of neutraliseren van effecten op opvang en gezondheid, wijst op nabijheid van woongebieden en betoogt dat opvang en intensieve mili-	Defensie houdt met deze aspecten rekening bij de verdere uitwerking van de plannen. Daarbij wordt gekeken naar effecten op natuur, recreatie en leefomgeving. De-	(Rijks)Raakvlakken	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide

	taire inzet ruimtelijk/operationeel niet zonder meer te verenigen zijn.	fensie bespreekt dit in overleg met regionale partners en lokale overheden, zodat belangen van de omgeving zorgvuldig worden meegenomen.		
2208	De indiener vraagt een integrale afweging met woningbouw (o.a. stadsrandzone Weert-Noord) en een toets op evenwichtige toedeling van functies aan locaties, gezien cumulatieve effecten op woon- en leefklimaat.	De effecten zijn integraal in het planMER opgenomen. Er is geen sprake van effecten op grotere afstand en op woningbouw in de stadsrandzone Weert-Noord. Op de plekken waar uitbreiding van het oefenterrein dichterbij Weert zou komen, is dit niet opgenomen in het Voorkeursalternatief.	(Rijks)Raakvlakken	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2209	De indiener stelt dat de voorgestelde intensivering niet past binnen vastgestelde beleidskaders (Natura/NNN, bos- en mozaïeklandschap, herstelopgaven) en vraagt om transparante motivering en afstemming over koers en prioritering.	Uit het planMER blijkt dat locatie Weerterheide niet op ieder aspect van natuur goed scoort. Uiteindelijke realisatie van het oefendorp zal moeten passen binnen de geldende kaders voor natuurbescherming. Defensie is net als eenieder gehouden aan wet- en regelgeving hierover.	(Rijks)Raakvlakken	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2210	De indiener vraagt om concreet meervoudig ruimtegebruik en een eerlijke, transparante belangenafweging (geen willekeur), inclusief bijvoorbeeld de positie van landbouw en energieprojecten, natuur ten opzichte van Defensie.	Bij de keuze voor de voorkeurslocaties heeft het kabinet vier criteria gehanteerd: de uitkomsten van het planMER-onderzoek, het bestuurlijk draagvlak, de maatschappelijke draagbaarheid en het defensiebelang. In het planMER zijn de effecten op de verschillende aspecten van de leefomgeving in kaart gebracht. Er heeft een zorgvuldige afweging plaatsgevonden aan de hand van alle relevante aspecten. Het vervolgproces gebeurt in overleg met betrokken overheden, wat helpt om militaire en maatschappelijke doelen goed op elkaar af te stemmen. Daarbij wordt gekeken naar mogelijkheden voor meervoudig ruimtegebruik en worden koppelkansen en maatregelen besproken. In de vervolgfase zal in een gebiedsproces de milieu informatie verder geconcretiseerd worden.	(Rijks)Raakvlakken	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2211	De indiener geeft aan dat voorgenomen aanwijzingen en gebruikswijzigingen cruciale luchtvaart-veiligheidsfuncties (baanverlichting, uitwijk/abort terrein) kunnen blokkeren en verzoekt deze percelen te vrijwaren.	Dit aspect zal nader onderzocht worden in de vervolgfase en verdere gebiedsontwikkeling.	(Rijks)Raakvlakken	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide

2212	De indiener benadrukt de samenhang tussen militair gebruik en ecologische verbindingen (ecoduct, rustgebieden) en vraagt borging van natuurwaarden binnen de Rijksbrede afweging.	Defensie onderschrijft de samenhang tussen militair gebruik en natuur en tracht bij al haar behoeften natuur een duidelijke plek in de plannen en verdere uitwerking van de behoefte te geven.	(Rijks)Raakvlakken	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2213	De indiener wijst op mogelijke fricties met programmering van nieuwe werklocaties door stikstof- en natuurbeperkingen en vraagt om heldere keuzes en mitigatie.	In het planMER is onder meer gekeken naar eventuele raakvlakken met op dat moment bekende plannen voor bijv. woningbouw- of andere ruimtelijke plannen. De voorkeurslocatie is dus mede op basis van deze informatie bepaald. Defensie heeft op dit moment geen uitzonderingspositie binnen het stikstofbeleid. Net als andere partijen moet Defensie voldoen aan de wettelijke kaders en regelgeving. In een volgende fase van het project wordt uitgewerkt hoe de stikstofruimte als mitigerende maatregel precies wordt ingezet en geborgd.	(Rijks)Raakvlakken	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2214	Indiener mist in afweging van deze locatie het aspect voedselzekerheid. Hiervoor wordt kostbare agrarische grond onterecht opgeofferd voor Defensie.	Landbouw is meegenomen in de analyses. Er is geen Landbouweffectrapport (LER) uitgevoerd. Dit zou mogelijk in een vervolgfase wel uitgevoerd kunnen worden.	(Rijks)Raakvlakken	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2215	Indiener verzoekt verduidelijking over hoe uitkoop van veehouderijbedrijven in de directe omgeving ten behoeve van de reductie van stikstofdepositie zich verhouden tot de ontwikkelingen uit het NPRD.	De uitbreidingen van Defensie zijn gericht op een goede en tijdige gereedstelling. Deze uitbreidingen zijn nodig maar brengen in een aantal gevallen stikstofdepositie met zich mee. Dit is helaas niet te voorkomen. Onderdeel van de vervolgfase is uitwerking van het oefendorp, inclusief bijbehorende activiteiten. Op basis hiervan kunnen gedetailleerde stikstofberekeningen uitgevoerd worden. Deze zijn in dit stadium, omdat er nog geen concrete uitwerkingen liggen, niet mogelijk.	(Rijks)Raakvlakken	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2216	De indiener geeft aan de duidelijkheid van de beslissing om het AZC te sluiten te appreciëren.	Defensie neemt deze zienswijze voor kennisgeving aan.	(Rijks)Raakvlakken	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2217	De indiener maakt zich zorgen over het ontbreken van concrete informatie over activiteiten (incl. graafwerk en de exacte inhoud van het oefendorp) en verzoekt om volledig en toetsbaar inzicht voordat draagvlak kan worden beoordeeld.	Defensie begrijpt de zorg over het ontbreken van concrete informatie over de voorgenomen activiteiten. De behoefte wordt nog verder uitgewerkt. Daarbij wordt toegewerkt naar een volledig en toetsbaar beeld, inclusief details over graafwerk en de inrichting van het oefendorp. Deze informatie wordt gedeeld in het vervolgproces.	Algemene zienswijze	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide

2218	De indiener wijst op methodische onvolkomenheden (geen weging, onjuiste indelingen, gebrekkige detailniveaus) en dat stukken lastig vindbaar zijn. enkele indieners maken zich zorgen over de effecten op toekomstige generaties, de blijvende immateriële schade aan effecten op toekomstige generaties en immateriële schade.	In het planMER zijn de milieueffecten van de locatiespecifieke ruimtebehoeften op hoofdlijnen in beeld gebracht. In de vervolgfase zal in een gebiedsproces de milieuinformatie verder geconcretiseerd worden.	Algemene zienswijze	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2219	De indiener verzoekt om een integrale MER-afweging (niet separaat) en expliciete cumulatie van effecten; bewoners ervaren de som van plannen in plaats van losse onderdelen.	Cumulatie is op provinciaal niveau beschouwd in hoofdstuk zeven van het planMER deel B. In de vervolgfase kan dit, als ook de behoeften meer in detail zijn uitgewerkt, nader onderzocht worden.	Algemene zienswijze	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2220	De indiener betoogt dat andere alternatieven onvoldoende zijn onderzocht (o.a. nabij de oude zinkfabriek, noord van de kazerne); verzoekt o.a. variantverschuiving, heroverweging locatiekeuze en/of het beter benutten van bestaande oefenterreinen.	Uitgangspunt bij de voorkeurslocatie was dat de te onderzoeken varianten aansluiten op het bestaande oefenterrein. Daarbij is voor de uitbreiding noodzakelijk dat het oefenterrein breder wordt (en niet langer). Ook van het oefenterrein geïsoleerde gebieden zijn niet geschikt. Rekening houdend met die uitgangspunten zijn de verschillende onderzochte varianten tot stand gekomen.	Algemene zienswijze	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2221	De indiener stelt dat de Ladder van duurzame onterecht ontbreekt voor een nieuwe bebouwde functie (1–1,7 ha) en vraagt een formele toetsing.	Defensie begrijpt de vraag om een formele toetsing aan de Ladder voor duurzame verstedelijking. De Ladder voor duurzame verstedelijking is van toepassing op ruimtelijke besluiten met rechtsgevolg, waarin een nieuwe stedelijke ontwikkeling mogelijk wordt gemaakt. Dit programma is niet een dergelijk ruimtelijk besluit. Het uitgangspunt dat aan de basis ligt van de Ladder voor duurzame verstedelijking is zorgvuldig ruimtegebruik. Dit uitgangspunt staat ook voor het NPRD centraal. Het programma onderschrijft de algemene inrichtingsprincipes van de Nationale Omgevingsvisie en de Nota Ruimte. Defensie heeft in het planMER-onderzoek de ruimtelijke effecten van deze uitbreiding onderzocht. Daarbij is gekeken naar het effect op het ruimtegebruik en de mogelijkheden om bestaande terreinen optimaal te benutten.	Algemene zienswijze	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide

2222	De indiener maakt zich zorgen over onvoldoende gemodelleerd laagvliegen en de totale geluidmix (o.a. Kleine-Brogel, schietbanen); vraagt duidelijke uitgangspunten en bescherming van gezondheid/woongenot.	Het klopt dat er meerdere geluidbronnen in de omgeving aanwezig zijn. In het planMER (deelrapport A.XIV) is dit ook benoemd. In het gebiedsproces wordt dit cumulatieve beeld verder geconcretiseerd. Cumulatie is op provinciaal niveau beschouwd in hoofdstuk zeven van het planMER deel B. In de vervolgfase kan dit als ook de behoeften meer in detail zijn uitgewerkt nader onderzocht worden.	Algemene zienswijze	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2223	De indiener stelt dat besluitvorming ondeugdelijk is als mitigatie later niet haalbaar blijkt; vraagt voorafgaande toets op uitvoerbaarheid en werking.	In het planMER en de Passende Beoordeling is in beeld gebracht of deze behoefte naar verwachting haalbaar is vanuit natuurwetgeving. De verwachting is op dit moment dat de behoefte realiseerbaar is binnen de instandhoudingsdoelstellingen.	Algemene zienswijze	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2224	De indiener verwijst naar MER-passages met overwegend negatieve effecten en betwist dat Weerterheide een geschikte uitbreidingslocatie is.	Bij de keuze voor de voorkeurslocaties heeft Defensie vier criteria gehanteerd: de uitkomsten van het planMER-onderzoek, het bestuurlijk draagvlak, de maatschappelijke draagbaarheid en het defensiebelang. In het planMER zijn de effecten op de verschillende aspecten van de leefomgeving in kaart gebracht. Er heeft een zorgvuldige afweging plaatsgevonden aan de hand van alle relevante aspecten, waar uiteindelijk het kabinet een beslissing over heeft genomen.	Algemene zienswijze	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2225	De indiener vraagt actuele gegevens en een expliciete afweging ‘evenwichtige toedeling van functies aan locaties’ (EFTAL) i.v.m. geïntensiveerde oefeningen sinds 2024/25.	In dit planMER is het primaire doel geweest om het Voorkeursalternatief te bepalen voor de gestelde behoeften en hierbij een integraal beeld van de effecten op de fysieke leefomgeving te geven. Verdere detaillering vindt plaats in het gebiedsproces. EFTAL speelt hierbij geen rol, maar kan in een volgende fase van het proces wel inzichtelijk gemaakt worden.	Algemene zienswijze	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2226	De indiener vreest mentale/gezondheidsschade, privacy-inbreuk en gevechtsscenario's in de omgeving of onduidelijkheid over laagvlieggebied. Verder vraagt indieners om samenhangende beoordeling en duidelijke kaders.	Defensie neemt deze zorgen serieus. De uitbreiding is bedoeld om realistische training mogelijk te maken en bondgenootschappelijke verplichtingen na te komen. Daarbij gelden strikte veiligheids- en geluidsnormen. Er worden geen gevechtsscenario’s uitgevoerd die risico’s voor omwonenden opleveren. Mentale en fysieke gezondheid	Algemene zienswijze	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide

		van omwonenden is een belangrijk aandachtspunt. Geluid, trillingen en andere effecten zijn onderzocht in het planMER-onderzoek. Op basis daarvan worden maatregelen genomen om hinder te beperken. De samenhangende beoordeling van effecten is onderdeel van het Ontwerp-NPRD. Hierin zijn alle waarden – natuur, cultuurhistorie, gezondheid en eigendom – meegewogen.		
2227	De indiener ervaart onduidelijke/tegenstrijdige informatie en vraagt om samenhangende beoordeling met het wetsvoorstel WODG.	De Wodg volgt een wetstraject, waarbij een andere procedure wordt gevolgd en ook een andere juridische afweging wordt gemaakt dan bij de voorbereiding van het NPRD. Het NPRD wordt voorbereid binnen de juridische kaders van de Omgevingswet. De Wodg en het NPRD doorlopen dus beide een eigen traject, en dragen op zichzelf bij aan de goede taakuitvoering van Defensie en aan wat er nodig is voor de gereedstelling. Hoewel de trajecten op zichzelf staan, bieden beide in een paar gevallen een oplossing voor dezelfde knelpunten. Daarmee is enigszins sprake van samenhang tussen aangewezen activiteiten in de Wodg, en projecten in het NPRD. Gelet op de samenhang tussen beide trajecten, vindt op beleidsniveau afstemming plaats om een consistente en integrale afweging zo veel mogelijk te borgen.	Algemene zienswijze	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2228	De indiener wil dat sociale effecten (o.a. zorginstellingen) integraal in de MER worden onderzocht en gewogen.	Er is, waar relevant, in het planMER gekeken naar impact op bijvoorbeeld zorg en onderwijs. Bij de verdere uitwerking zal, als ook de behoeften meer zijn gedetailleerd, per locatie in meer detail naar de omgeving gekeken worden. Defensie werkt hierbij samen met gemeenten, provincies en andere betrokken partijen. Deze aanpak helpt om militaire en maatschappelijke doelen op elkaar af te stemmen en te kijken waar meerwaarde is te creëren.	Algemene zienswijze	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2229	De indiener stelt dat het uitbreidingsgebied voor het oefenterrein niet alleen is aangemerkt als zoekgebied voor bos	Deze belangen zijn meegenomen en meegewogen door Defensie om dit als Voorkeursalternatief aan te wijzen. Bij de verdere uitwerking zal	Algemene zienswijze	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide

	en natuur, maar ook voor wonen, werken en energie.	met betrokken overheden gekeken worden in hoeverre combinatie van functies mogelijk is.		
2230	Indiener stelt dat overdracht van eigendom wordt belemmerd door vestiging van een nationaal voorkeursrecht en verzoekt voor specifieke percelen om bijstelling van de voorkeurslocatie, of toestemming van Defensie om deze over te dragen aan een vennootschap.	Indiener wordt geadviseerd hierover in gesprek te treden met de betreffende rentmeester.	Algemene zienswijze	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2231	De indiener spreekt zich uit voor hergebruik van de kazerne in Budel en intensiever gebruik van de oefenterreinen ter plaatse door Defensie (zoals met helikopters en tanks). Limburg komt momenteel karig aan bod qua Defensie-infrastructuur, terwijl militairen uit de regio vaak ver moeten reizen. De Indiener pleit daarom voor het onderzoeken van een oefendorp tussen Budel en Oirschot als versterking van de regionale voorzieningen.	Defensie dankt indiener voor deze zienswijze. Defensie heeft voor de behoefte van het Oefendorp, verschillende locaties onderzocht. Uit het planMER is Weerterheide als voorkeurslocatie gekomen. Er worden geen andere locaties onderzocht voor de behoefte.	Algemene zienswijze	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2232	De indiener vindt dat belanghebbenden te laat zijn betrokken bij het ontwerp. Zij zijn pas geïnformeerd toen het ontwerp al klaar was. De enige mogelijkheid tot inspraak is via deze zienswijze. Eerder overleg was passend geweest, zeker met mensen die door het ontwerp sterk worden geraakt. Dit is niet zorgvuldig verlopen.	Defensie vindt het vervelend dat indiener het gevoel heeft dat belanghebbenden te laat zijn betrokken. Over deze behoefte van Defensie is op diverse momenten en via diverse kanalen vanuit Defensie, de Provincie en de gemeente gecommuniceerd. Daarnaast zijn in de zomer en het najaar van 2024 in Weert informatiebijeenkomsten gehouden. Defensie heeft de inbreng van de aanwezigen betrokken bij het Ontwerp -NPRD voor Defensie dat in mei 2025 door het kabinet is vastgesteld. Op 23 juni 2025 heeft Defensie wederom een informatiebijeenkomst in Weert gehouden om belanghebbenden te informeren over het ontwerp NPRD en hen de gelegenheid te geven om vragen te stellen. Defensie is daarom van mening dat belanghebbenden tijdig, transparant en zorgvuldig zijn geïnformeerd.	Algemene zienswijze	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2233	De indiener vraagt zich af op basis van welke concrete afwegingen gebied D is afgevallen, omdat bodemsanering volgens hem/haar uitvoerbaar is en in Weert ook eerder is	De bodemvervuiling is een ernstige situatie waarop een provinciale beschikking ligt. De ernst van de vervuiling maakt dat ook oefenactiviteiten niet zonder meer mogelijk zijn.	Bodem	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide

	toegepast; men verzoekt om transparante motivering.			
2234	De indiener geeft aan dat de impact op de leefomgeving en/of leefbaarheid onvoldoende inzichtelijk is, mede doordat uitgangspunten onvoldoende zijn vastgesteld of bekendgemaakt; ook benadrukt men de effecten op biotische en abiotische waarden.	In het planMER zijn de milieueffecten van de locatiespecifieke ruimtebehoeften op hoofdlijnen in beeld gebracht. In de vervolgfase zal in een gebiedsproces de milieuinformatie verder geconcretiseerd worden.	Bodem	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2235	De indiener maakt zich zorgen over verplaatsing van verontreiniging door intensieve militaire activiteiten en mogelijke negatieve gevolgen voor waterkwaliteit en drainage in het gebied rond het zonnepark (uitbreidingsgebied D).	Om deze reden (vervuiling) zijn de sterkst vervuilde gebieden buiten de voorkeursvariant gehouden. Op deze manier kan voorkomen worden dat de vervuiling verder wordt verspreid door militaire activiteiten. In het definitieve Voorkeursalternatief wordt wel rekening gehouden met de (grond)watervoorzieningen aan de westzijde van het ontwerp Voorkeursalternatief.	Bodem	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2236	De indiener stelt dat bodemverontreiniging en saneringsmaatregelen conflicteren met het gebruik als oefenterrein. De gronden zijn sterk verontreinigd met zink en cadmium. Er zijn saneringsmaatregelen en gebruiksbeperkingen van kracht. Het gebruik als oefenterrein zou ter plaatse bovendien leiden tot onaanvaardbare milieurisico's.	Defensie treedt graag in overleg om recht te doen aan de gebruiksbeperkingen door de aanwezige vervuiling en de aanwezige bodemputten en peilbuizen. Om die reden wordt het voorkeursalternatief aangepast, zodat in elk geval de bodemputten buiten het voorkeursalternatief komen te liggen. Voor de peilbuizen worden afspraken over medegebruik gemaakt.	Bodem	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2237	De indiener benadrukt de ingrijpendheid van onteigening, vraagt aanpassing van het voorkeursgebied en/of – wanneer onvermijdelijk – eerlijke schadeloosstelling en bescherming van randen van het plangebied.	De impact van een mogelijke onteigening is groot. Defensie ziet dat en probeert hier zorgvuldig mee om te gaan. In situaties waarin onteigening aan de orde is, wordt geprobeerd betrokkenen zo goed mogelijk te begeleiden. Daarbij wordt ook gekeken naar toekomstperspectief, bijvoorbeeld via herplaatsing, compensatie of ondersteuning bij het vinden van nieuwe mogelijkheden. Dat perspectief is gericht op volledige schadeloosstelling. Dit betekent dat gedupeerden aanspraak kunnen maken op een vergoeding voor directe schade, zoals planschade, inkomensschade of vermogensverlies. De procedures hiervoor zijn wettelijk vastgelegd en worden begeleid door rentmeesters. Ook wordt de schade vergoed die ontstaat doordat de eigenaar (bijvoorbeeld) zijn bedrijf moet verplaatsen of beëindigen of een	Defensie specifiek	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide

		nieuwe woning moet kopen. Defensie streeft naar een zorgvuldige en menselijke benadering. De samenwerking met lokale en regionale overheden is hierin belangrijk, zodat maatwerk mogelijk is en de belangen van ondernemers en hun gezinnen goed worden meegewogen.		
2238	De indiener vraagt om harde zones/afstanden en situering van hinderlijke activiteiten op maximale afstand van bestaande woningen en plannen.	In de vervolgfase vindt de concrete invulling van het gebied en activiteiten plaats, inclusief waar deze het beste kunnen worden gesitueerd. Defensie werkt hierbij samen met gemeenten, provincies en andere betrokken partijen.	Defensie specifiek	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2239	De indiener vraagt om een duidelijke onderbouwing van de behoefte en de keuze voor het voorkeursalternatief van 322 hectare voor de uitbreiding van oefenterrein Weerterheide, aangezien in het ontwerp een ruimtebehoefte van 300–700 hectare wordt genoemd zonder toelichting op de bijbehorende scenario's. Er wordt gevraagd of de beperkte uitbreiding voortkomt uit inhoudelijke afwegingen, financiële motieven of het bewust buiten beschouwing laten van bepaalde taken. De vraag die daarbij ook opkomt is of na deze exercitie er op termijn een uitbreiding naar 700 hectare plaatsvindt.	Defensie heeft de ruimtebehoefte onderzocht in het planMER-onderzoek. Daarbij is gekeken naar verschillende scenario's, variërend van 300 tot 700 hectare, om de operationele eisen en effecten op omgeving en natuur in beeld te brengen. Uit deze analyse en afstemming met de gebruikende eenheden blijkt dat de huidige uitbreiding voldoende is om de huidige behoefte in te vullen. Dit voorkeursalternatief biedt ruimte voor noodzakelijke oefeningen, terwijl effecten op natuur, cultuurhistorie en eigendom zoveel mogelijk worden beperkt. Er zijn momenteel geen plannen om het terrein verder uit te breiden dan uit het NPRD naar voren is gekomen.	Defensie specifiek	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2240	De indiener vraagt op basis van welke onafhankelijke analyse de noodzaak voor 322 hectare uitbreiding bij Weerterheide is vastgesteld en/of wijst op verschil in gebruikte getallen in planMER B3 (321 Ha) en Ontwerp-NPRD (322 Ha).	In de NRD is aangegeven dat de behoefte van Defensie een gebied betrof van 300-700 ha. Op basis van planMER, bestuurlijk overleg en maatschappelijke toetsing is gekozen voor de variant van 322 ha. Het kleine verschil tussen Ontwerp-NPRD en planMER is gelegen in afrondingsverschillen.	Defensie specifiek	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2241	De indiener vindt de (plan)MER onduidelijk/tegenstrijdig (o.a. perspectieven/trechtering) en mist een worst-case bandbreedte voor activiteiten (routes, frequenties, intensiteit) om keuzes te kunnen legitimeren.	Het opgestelde planMER is een milieueffectrapport op programmaniveau. Dat betekent dat de milieuinformatie op hoofdlijnen aanwezig moet zijn om een goed afgewogen besluit te kunnen nemen. De door indieners gevraagde informatie wordt bij een lokale project-procedure in beeld gebracht.	Defensie specifiek	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide

2242	De indiener ervaart onduidelijke en te late communicatie, vraagt transparant proces van Defensie en de Overheid, laagdrempelige kanalen, structureel overleg (COVM/overlegplatform) en doorlopende monitoring/terugkoppeling zodat omwonenden en bedrijven serieus worden meegenomen.	Defensie begrijpt dat transparante informatievoorziening belangrijk is voor omwonenden en betrokken partijen. Het verzoek om een structureel overleg past bij de manier waarop Defensie met de omgeving wil samenwerken. Defensie neemt dit mee in de verdere uitwerking van het NPRD.	Defensie specifiek	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2243	De indiener kaart achtergelaten materiaal/schade na oefeningen aan en/of vraagt om verantwoord terreinbeheer en herstel na afloop.	Vervelend dat u dit hebt ervaren. U kunt altijd een klachtenformulier invullen voor activiteiten van de landmacht via deze link: https://www.defensie.nl/onderwerpen/klachten-en-schadeclaimsVoor de exacte uitwerking en uitvoering van de behoefte op Weerterheide, treedt Defensie nog in overleg met medeoverheden en belanghebbenden.	Defensie specifiek	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2244	De indiener stelt meervoudig ruimtegebruik en gedeelde voorzieningen voor op het kazerneterrein (voor o.a. provinciaal overleg, vergaderfaciliteiten/rijksdiensten, sportlocaties) om impact te beperken en koppelkansen te benutten.	In de vervolgfase vindt de concrete invulling van het gebied en activiteiten plaats. Hierbij wordt ook gekeken naar mogelijkheden voor genoemd medegebruik. Bij de verdere uitwerking van het NPRD wordt ook gekeken naar koppelkansen. Defensie werkt hierbij samen met gemeenten, provincies en andere betrokken partijen. Deze aanpak helpt om militaire en maatschappelijke doelen op elkaar af te stemmen en te kijken waar meerwaarde te creëren is.	Defensie specifiek	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2245	De indiener wijst op (her)gebruik van de schietbaan en vraagt onderbouwing van en/of onderzoek naar geluids- en veiligheidseffecten bij intensivering.	Het NPRD voorziet niet in het intensiveren van het gebruik van de schietbaan, maar Defensie kan daar wel conform vergunningen gebruik van maken. Defensie begrijpt de zorgen rondom te verwachten geluidhinder. Het plan-MER geeft aan dat geluidhinder ook te verwachten valt. In de procedure die volgt na het NPRD wordt gedetailleerder in beeld gebracht welke geluidseffecten exact optreden.	Defensie specifiek	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2246	De indiener wijst op Natura 2000/NNN en o.a. ecoduct-functie; vraagt om beleidsmatige consistentie met provinciale/gemeentelijke visies en natuurdoelstellingen.	Op basis van de ontvangen zienswijzen heeft een correctie plaatsgevonden op de ingetekende voorkeurslocatie m.b.t. het ecoduct.	Defensie specifiek	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2247	De indiener vraagt waar 167 ha bos voor het oefendorp zal worden gecompenseerd en om	In de vervolgfase van de verdere gebiedsontwikkeling zal het aspect van natuurcompensatie worden ingevuld.	Defensie specifiek	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide

	aan te geven of/waar dubbelgebruik mogelijk is.	Hier zal ook gekeken worden naar of en waar dubbelgebruik mogelijk is.		
2248	De indiener stelt dat het oefenterrein Weerterheide al jaren slechts beperkt wordt gebruikt en vraagt waarom uitbreiding noodzakelijk is voor intensivering.	Het oefenterrein Weerterheide wordt momenteel wekelijks gebruikt, De huidige omvang van oefenterreinen is te klein om met compagniesgrootte (100 tot 150 militairen) te kunnen trainen. De benodigde fysieke ruimte is gegroeid door het gebruik van nieuwe middelen en wijze van optreden. Om het oefenterrein hiervoor beter geschikt te maken is een vergroting noodzakelijk.	Defensie specifiek	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2249	De indiener vreest forse schade (o.a. pachtverlies, waardedaling, privacy) en vraagt om erkenning, compensatie en bescherming van bedrijfscontinuïteit.	Defensie erkent dat de uitvoering van het NPRD grote gevolgen heeft voor huidige grondeigenaren en omwonenden. In de verdere ruimtelijke besluitvorming kunt u, als de schade boven het normale maatschappelijke risico gaat of het normale bedrijfsrisico, een beroep doen op nadeelcompensatie. Nadeelcompensatie is geregeld in titel 4.5 van de Algemene wet bestuursrecht en afdeling 15.1 van de Omgevingswet. Waar mogelijk zal Defensie rekening houden met de omstandigheden van het geval en vanuit haar verantwoordelijkheid ondersteunen waar mogelijk indien er sprake is van nadeelcompensatie. Defensie is wel gebonden aan de geldende wet- en regelgeving, en zal zich daaraan moeten houden. Daarnaast volgt uit artikel 15.2 Omgevingswet dat immateriële schade niet voor vergoeding in aanmerking komt. Dit geldt ook voor de zogenoemde schaduwschade, namelijk eventuele schade die is ontstaan in aanloop naar het nemen van een besluit in de zin van artikel 15.1 Omgevingswet.	Defensie specifiek	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2250	De indiener stelt dat Kempen Airport, bij samenwerking of aankoop, een centrale en veilige coördinatie kan bieden met brede mogelijkheden voor Defensie, waaronder ruimte voor vliegbewegingen, laagvlieggebieden, tactisch luchttransport, drone-operaties, vliegopleidingen, en stationering van militaire eenheden.	Defensie dankt de indiener voor de suggesties. Kempen Airport valt buiten de scope van het NPRD.	Defensie specifiek	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide

2251	De indiener doet concrete voorstellen zoals geen grondverwerving maar medegebruik met (schade)vergoeding, weekend-/tijdsbeperkingen, geen tanks op sportvelden en wijst op kaart- en perceelfouten en efficiëntere benutting van bestaand terrein.	Defensie dankt indiener voor de suggesties. Defensie is bereid mogelijkheden voor agrarisch medegebruik te bekijken, er wordt een pilot gestart bij De Haar, Midden-Drenthe. Voor Defensie is wel bepalend dat de militaire behoefte aan oefenen in iedere vorm van medegebruik geborgd moet blijven. Defensie wil daarom ook de gronden voor uitbreiding in eigendom. Mede n.a.v. deze zienswijze is de kaart van deze voorkeurslocatie gecorrigeerd.	Defensie specifiek	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2252	De indiener ervaart tegenstrijdige informatie tussen verschillende vertegenwoordigers op verschillende momenten. De verstrekte informatie is/ was onduidelijk en soms tegenstrijdig. De grote hoeveelheid stukken is voor een leek niet te bevatten. Bij informatiemomenten werden vragen maar gedeeltelijk beantwoord.	Defensie betreurt dat indiener ontevreden is met de informatie die is gegeven. De zorgen over onduidelijkheid worden door Defensie serieus genomen, omdat gestreefd wordt naar een transparant en zorgvuldig proces waarbij de informatie via verschillende kanalen toegankelijk is gemaakt. Veel mensen zijn betrokken bij het NPRD, waarbij de kern van de gegeven boodschap hetzelfde is, maar dit mogelijk soms tegenstrijdig kan overkomen. Bijvoorbeeld door net iets ander woordgebruik. Daarnaast is het zo dat een deel van de vragen die leeft in dit stadium van de besluit- en planvorming nog niet beantwoord; kan worden, dat komt bij de verdere uitwerking. In het vervolgtraject vindt opnieuw communicatie en participatie plaats waarbij er steeds meer antwoorden op vragen zullen komen.	Defensie specifiek	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2253	De indiener stelt dat het graven van schuttersputjes op het bestaande militaire oefenterrein niet zonder vergunning is toegestaan, aangezien de percelen volgens het geldende bestemmingsplan Buitengebied 2011 een dubbelbestemming hebben, waaronder waarde-ecologie, en artikel 36.7 expliciet verbiedt bodemverstorende werkzaamheden zonder vergunning.	Het NPRD is een strategisch programma en bevat zelf geen planologische besluiten. Voor activiteiten op oefenterreinen, zoals het uitgraven van schuttersputjes, blijven bestaande regels en vergunningplichten onverkort van kracht. Dat geldt ook voor locatiespecifieke grondwerkzaamheden. Indien op een locatie de dubbelbestemming ‘waarde-ecologie’ van toepassing is en bodemverstorende werkzaamheden vergunningplichtig zijn, zullen deze pas na het doorlopen van de daarvoor geldende procedures kunnen plaatsvinden. De NPRD-ruimtebehoefte schept	Defensie specifiek	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide

		dus geen vrijstelling van bestaande regelgeving, maar vormt een kader voor latere besluitvorming.		
2254	De indiener stelt dat het planMER voor het NPRD regelmatig wordt aangehaald in het ontwerp, maar moeilijk vindbaar is, omdat het niet beschikbaar is via dezelfde downloadomgeving als het ontwerp zelf. Daarnaast bestaat bij sommige indieners de indruk dat op het planMER niet via deze zienswijze gereageerd kan worden.	Het spijt Defensie dat het planMER voor de indiener blijkbaar lastig te achterhalen was. Defensie heeft er uitdrukkelijk naar gestreefd alle documenten tijdig en goed toegankelijk beschikbaar te stellen. Op de website van Defensie is alle informatie te vinden. Daarnaast bestaat de mogelijkheid om zich te aan te melden voor de nieuwsbrieven van het NPRD via het emailadres: Ruimtevragen@mindef.nl	Defensie specifiek	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2255	De indiener betwist de keuze voor Weerterheide zolang alternatieven zoals Marnehuizen, oefenen in NAVO-landen of met simulatoren niet overtuigend zijn afgewogen. Hij vraagt om een eerlijke verdeling van trainingsactiviteiten over NAVO-landen en wijst op de ruimtelijke beperkingen van Weert.	Een groot deel van de gereedstelling van Defensie vindt al plaats in het buitenland. Oefeningen in NAVO-landen en het gebruik van simulatoren maken deel uit van het totale trainingsprogramma. Toch is training dichtbij de werk- en woonlocaties van militairen noodzakelijk om de gereedstelling van Defensie te waarborgen. Dit verkort reistijd, vermindert belasting voor personeel en maakt frequente, realistische oefeningen mogelijk. Alternatieven zoals Marnehuizen en buitenlandse oefenterreinen zijn momenteel al overbelast. Simulatoren zijn een waardevolle aanvulling, maar kunnen fysieke training niet volledig vervangen. De keuze voor Weerterheide is gemaakt op basis van operationele eisen, veiligheid en ruimtelijke afwegingen. Het terrein dat nu in het NPRD is opgenomen, is voldoende om de behoefte in te vullen.	Defensie specifiek	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2256	Indiener verzoekt om volledig op de hoogte te worden gehouden van alle ontwikkelingen en besluitvorming ten aanzien van het NPRD en de planMER.	Defensie erkent het belang van een goede transparante informatievoorziening. Op de website van Defensie is alle informatie te vinden. Daarnaast bestaat de mogelijkheid om zich te aan te melden voor de nieuwsberichten over Ruimte voor Defensie, via de website defensie.nl/ruimtevoordefensie.	Defensie specifiek	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2257	De indiener merkt op dat de huidige lijn bij bepaalde kadasternummers leidt tot vier kleine, onbruikbare percelen door sloten en een weg. Dit	Defensie begrijpt dit verzoek. Er is daarom nauwkeurig naar het verzoek gekeken. Op dit punt vindt echter geen correctie van de aangewezen	Defensie specifiek	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide

	maakt ze ongeschikt voor akker- of tuinbouw. Graag overleg over mogelijke alternatieven.	voorkeurslocatie plaats. Tijdens het daadwerkelijke proces van verwerving kan hier nogmaals aandacht aan worden besteed.		
2258	De indiener erkent de behoefte van Defensie aan oefenruimte, maar wijst erop dat locatie C (Weerterheide), direct naast woningen en een zorgboerderij, ongeschikt is. Er is geen bestuurlijk draagvlak — het college van B&W van Weert heeft geen standpunt ingenomen — en maatschappelijk is er brede weerstand, zoals blijkt uit tientallen zienswijzen. Gezien het ontbreken van draagvlak verzoekt de Indiener het Ministerie van Defensie dringend om gebied C te schrappen uit het programma, zodat bewoners niet opnieuw getroffen worden door Defensieplannen.	Defensie heeft de keuze voor de voorkeurslocaties zorgvuldig afgewogen en voorgelegd aan het kabinet die het besluit nemen. In het planMER zijn de effecten op de verschillende aspecten van de leefomgeving in kaart gebracht. Hieruit blijkt dat ontwikkeling op locatie 'C' kan.	Defensie specifiek	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2259	De indiener uit zorgen over het feit dat de grens van het oefenterrein direct tegen zijn erf ligt, met overlast als gevolg. Hij ervaart de communicatie vanuit Defensie als gesloten en onvoldoende transparant, waardoor hij geen goed onderbouwde zienswijze kan indienen. De indiener eist duidelijkheid over de plannen achter zijn woning en een gesprek vóórdat besluiten worden genomen die grote negatieve gevolgen hebben voor zijn eigendom, woongenot en de waarde van zijn grond.	Medeoverheden, bewoners en andere belanghebbenden hebben tot dusver op verschillende manieren inspraak kunnen geven op het locatiebesluit over de ruimtebehoeften van de krijgsmacht - via informatiebijeenkomsten en het indienen van zienswijzen op de Notitie Reikwijdte en Detailniveau (NRD) en het Ontwerp-NPRD. In het vervolg zal er evengoed ruimte bestaan voor inspraak en afstemming. Defensie zal relevante belanghebbenden betrekken bij de inpassing van de uitbreiding van oefenterrein de Weerterheide en de herontwikkeling van de Nassau-Dietzkazerne.	Defensie specifiek	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2260	De indiener vraagt om af te zien van uitbreiding met deelgebied C of de uitbreiding te beperken tot A en B, omdat gebied C door verwachte overlast onbewoonbaar zou worden en omdat de noodzaak voor uitbreiding (o.a. gezien de Maarheezerhuttendijk) onvoldoende is onderbouwd.	Defensie ziet Niet af van uitbreiding met deelgebied C. Deelgebied C biedt fysieke en geluidsruimte die niet in A en B kan worden opgevangen en maakt spreiding van oefeningen mogelijk, waardoor druk en overlast beter verdeeld worden. Defensie onderzoekt dit in het planMER-onderzoek en bespreekt alternatieven, waaronder beperking tot deelgebieden A en B, in overleg met gemeenten en regionale partners. Bij de uitwerking van de behoefte in de planfase zal worden gekeken hoe het gebruik van het terrein zo goed mogelijk kan	Defensie specifiek	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide

		plaatsvinden, met indien mogelijk, mitigerende maatregelen voor omwonenden.		
2261	Indiener vraagt of is onderzocht of de Nassau-Dietzkazerne zelfstandig kan blijven functioneren zonder uitbreiding naar Weerterheide, bijvoorbeeld door intensiever gebruik van binnenstedelijke of virtuele trainingsmogelijkheden.	Defensie maakt al veel gebruik van simulatie en virtuele trainingsmiddelen. Deze technieken zijn belangrijk en blijven onderdeel van de opleiding. Toch kunnen zij fysieke oefeningen nooit volledig vervangen. Voor de gereedstelling van de krijgsmacht is realistische training in een groot en gevarieerd terrein noodzakelijk. Dit geldt vooral voor grootschalige operaties en optreden in verstedelijkt gebied. Het plan is niet om de buitenhekken van de Nassau-Dietzkazerne te verplaatsen. De uitbreiding richt zich op het oefenterrein. Daar wordt onder andere een oefendorp gebouwd voor optreden in verstedelijkt gebied. Dit is nodig om militairen goed voor te bereiden op complexe gevechtssituaties.	Defensie specifiek	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2262	Indiener verzoekt om duidelijkheid over de wijze waarop de Provincie Limburg, gemeentes en lokale belanghebbenden formeel betrokken worden bij het definitieve locatiebesluit, en welke mogelijkheden voor inspraak daarbij geborgd zijn met betrekking tot Weerterheide en de Nassau-Dietzkazerne.	Medeoverheden, bewoners en andere belanghebbenden hebben tot dusver op verschillende manieren inspraak kunnen geven op het locatiebesluit over de ruimtebehoeften van de –Defensie: via informatiebijeenkomsten en het indienen van zienswijzen op de Notitie Reikwijdte en Detailniveau (NRD) en het Ontwerp-NPRD. In het vervolg zal er ook ruimte bestaan voor inspraak en afstemming. Defensie zal relevante belanghebbenden betrekken bij de inpassing van de uitbreiding van oefenterrein de Weerterheide en de herontwikkeling van de Nassau-Dietzkazerne.	Defensie specifiek	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2263	De indiener geeft aan rechtstreeks geraakt te worden door de plannen van Defensie in geval van ingebruikname van de kazerne Budel, uitbreiding Weerterheide en het oefenterrein Weerterheide.	Defensie erkent dat door deze uitbreidingsplannen bewoners direct geraakt worden. Defensie streeft ernaar die gevolgen zoveel mogelijk te beperken en bij schade zorg te dragen voor volledige compensatie.	Defensie specifiek	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2264	De indiener stelt dat de combinatie sluiting COA en ingebruikname kazerne leidt tot publieke aandacht en vraagt om intensiever omgevingsmanagement.	Defensie waardeert het signaal dat de combinatie van de sluiting van de opvanglocatie van het Centraal Orgaan opvang Asielzoekers (COA) en de ingebruikname van de kazerne mogelijk leidt tot publieke aandacht. Omge-	Defensie specifiek	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide

		vingsmanagement en –communicatie is een belangrijk onderdeel van de voorbereiding en uitvoering van projecten van Defensie. Bij de revitalisering van de kazerne wordt actief ingezet op communicatie met de omgeving. Daarbij wordt ook rekening gehouden met de timing en samenloop van gebeurtenissen die publieke aandacht kunnen trekken in de regio, waaronder de sluiting van de COA-locatie. De zienswijze draagt bij aan dit inzicht en wordt meegenomen in de verdere uitwerking van de omgevingsmanagementaanpak.		
2265	De indiener vraagt om meer duidelijkheid en informatie betreffende 'grondverwerving en gevolgen voor landbouwbedrijven' en de 'ímpact op de leefomgeving'.	Defensie begrijpt dat het vestigen van een voorkeursrecht en de aankondiging van onteigening vragen oproept. Inzet van deze instrumenten raakt aan het element van eigendom en wordt daarom alleen weloverwogen ingezet. Het vestigen ervan is de eerste stap om gronden te verwerven voor de uitbreidingen van de krijgsmacht, die nodig zijn voor de inzetbaarheid van Defensie. Het Ontwerp-NPRD geeft in sommige specifieke gevallen aanleiding tot nadere besluitvorming over (minnelijke) grondverwerving. De overheid beschikt over verschillende middelen hiertoe zoals het vestigen van een voorkeursrecht of het starten van een onteigeningsprocedure. De gevolgen hiervan zijn meestal dat de overheid eerste recht van koop heeft bij gronden (voorkeursrecht) of dat grondeigenaren en/of gebruikers moeten amoveren (onteigening). Dit gebeurt in goed overleg met de betrokkenen waarbij Defensie de verschillende betrokken belangen zorgvuldig afweegt. Het Ontwerp-NPRD biedt een beleidskader voor besluitvorming over het creeren van meer ruimte voor defensieactiviteiten en voor het intensiveren van defensieactiviteiten. Dit kan in de toekomst een impact hebben op de fysieke leefomgeving van burgers. De Omgevingswet borgt dat Defensie de verschillende gevolgen voor	Defensie specifiek	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide

		de fysieke leefomgeving in kaart moet brengen. Vervolgens wordt gekeken hoe die gevolgen kunnen worden voorkomen of gecompenseerd, zodat er geen oneven-redige gevolgen ontstaan door de beoogde activiteiten van Defensie.		
2266	Indiener stelt dat voorafgaand aan de heringebruikname van de kazerne en uitbreiding van het oefenterrein goede afspraken moeten worden gemaakt met de gemeente over financiele zaken (zoals belastingen en leges), inzet van ambtelijke organisatie, opname van de huidige staat van de infrastructuur en afstemming over mogelijke overlast door uitvoeringsactiviteiten en oefeningen.	Defensie waardeert de aandacht die wordt gevraagd voor goede afstemming met de gemeente voorafgaand aan de heringebruikname van de kazerne en de uitbreiding van het oefenterrein. De zienswijze onderstreept het belang van duidelijke afspraken over praktische en financiële aspecten, wat door Defensie wordt erkend. Defensie streeft naar een zorgvuldige uitvoering van het project, met oog voor de omgeving. Mogelijke overlast wordt vooraf besproken en waar nodig worden maatregelen getroffen om hinder te beperken. De zienswijze draagt bij aan het inzicht in lokale aandachtspunten en wordt meegenomen in de verdere uitwerking van de samenwerking met de gemeente.	Defensie specifiek	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2267	De indiener stelt voor om de ligging van Budel/Cranendonck (A2, spoor, kanaal, vliegveld) strategisch te benutten; terugkeer/uitbreiding van Defensie wordt gezien als kans voor veiligheid, middenstand en banen.	Bij de uitwerking van de behoefte van Defensie, in de planfase, gaat Defensie verder in gesprek met medeoverheden en betrokkenen om een gedragen gebiedsvisie te realiseren.	Economie en sociaal	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2268	De indiener geeft aan dat opvang een wettelijke/humane taak is en dat het AZC (met investeringsvoornemen) naast Defensie kan bestaan; vraagt om afspraken over gecombineerd gebruik en ketensamenwerking.	Gezien de voorziene groei en versterking van Defensie heeft het kabinet besloten om de Nassau-Dietz kazerne weer volledig in gebruik te gaan nemen. Dit beantwoordt ook de wens van de regio om een duidelijke keuze te maken voor een van beide functies.	Economie en sociaal	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2269	De indiener verzoekt om schrappen/aanpassen van uitbreiding waar onteigening dreigt (rondom het oefenterrein), met expliciete motivering van keuzes en oog voor het functioneren van het ecoduct en de sociale/ruimtelijke consequenties.	Op basis van de ontvangen zienswijzen heeft een correctie plaatsgevonden op de ingetekende voorkeurslocatie met betrekking tot het ecoduct.	Economie en sociaal	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2270	De indiener vraagt om uitzonderingen op / intrekken van het voorkeursrecht of aanpassing van het voorkeursalterna-	Het NPRD is een beleidskader voor besluitvorming, maar bevat niet de besluitvorming zelf. Zo vormde het NPRD de aanleiding voor Defensie om	Economie en sociaal	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide

	tief, zodat lopende/voorgenomen eigendomsoverdrachten kunnen doorgaan en rechtszekerheid wordt gewaarborgd.	de minister van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening te vragen om een aantal voorkeursrechten te vestigen. Deze voorkeursrechten zijn neergelegd in afzonderlijke besluiten van de minister van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening en hebben daarom een eigen rechtsbeschermingsprocedure. Dit betekent dat personen die bezwaar hebben tegen een voorkeursrecht dit kenbaar kunnen maken in reactie op het besluit tot vaststellen van het voorkeursrecht. Vervolgens kan indien nodig beroep worden ingesteld bij de bestuursrechter.		
2271	De indiener bepleit het 'Duitse model' door medegebruik van de natuurgronden of landbouwgronden tegen vergoeding i.p.v. aankoop, en schadevergoeding in geval van schade.	Defensie is bereid mogelijkheden voor medegebruik te bekijken. Belangrijk voor Defensie is wel dat de militaire behoefte aan oefenen in iedere vorm van medegebruik geborgd moet blijven. Defensie wil daarom ook de gronden voor uitbreiding in eigendom.	Economie en sociaal	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2272	De indiener stelt dat (laagvlieg)geluid, hogere oefenintensiteit en planonzekerheid de verkoopbaarheid en waarde van woningen aantasten; vraagt om maatregelen en financiële compensatie.	De uitbreiding van het oefenterrein op de Weerterheide kan niet volledig zonder gevolgen voor de omgeving gerealiseerd worden. Defensie is zich bewust van de impact die dit kan hebben op omwonenden en andere betrokkenen en neemt zorgen hierover serieus. In de realisatiefase van deze behoefte zal daarom een gebiedsproces worden ingericht dat zo goed mogelijk recht doet aan deze impact. Daarbij streeft Defensie er bijvoorbeeld naar om zo snel mogelijk duidelijkheid te geven over de concrete uitwerking van de plannen en om zo veel mogelijk mitigerende maatregelen te nemen om nadelige effecten te voorkomen, zoals afscherming en concentratie van hindergevende activiteiten op het terrein. Het NPRD is een programma en bevat zelf geen omgevingsrechtelijke besluiten, maar vormt een kader voor latere besluitvorming. Indien die latere besluitvorming schade veroorzaakt, zoals waardevermindering van percelen of woningen én de schade gaat boven	Economie en sociaal	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide

		het normale maatschappelijke risico of het normale bedrijfsrisico, dan kan een beroep worden gedaan op nadeelcompensatie.		
2273	De indiener verliest een substantieel areaal (landbouw)grond, belangrijk voor het bedrijf en/of gekoppelde landbouwsubsidies; indiener wijst op de verstrekkende gevolgen voor de bedrijfsvoering (o.a. een huiskavel die te klein wordt voor bedrijfsomvang, het belang van graslanden voor de voedselzekerheid wat onvoldoende is meegewogen in het planMER) en/of vraagt om compensatie/ruil en continuïteitsgaranties.	Defensie erkent dat de uitvoering van het NPRD grote gevolgen heeft voor huidige grondeigenaren en omwonenden. In de verdere ruimtelijke besluitvorming kunt u, als de schade boven het normale maatschappelijke risico gaat of het normale bedrijfsrisico, een beroep doen op nadeelcompensatie. Nadeelcompensatie is geregeld in titel 4.5 van de Algemene wet bestuursrecht en afdeling 15.1 van de Omgevingswet. Waar mogelijk zal Defensie rekening houden met de omstandigheden van het geval en vanuit haar verantwoordelijkheid ondersteunen waar mogelijk indien er sprake is van nadeelcompensatie. Defensie is wel gebonden aan de geldende wet- en regelgeving, en zal zich daaraan moeten houden. Daarnaast volgt uit artikel 15.2 Omgevingswet dat immateriële schade niet voor vergoeding in aanmerking komt. Dit geldt ook voor de zogenoemde schaduwschade, namelijk eventuele schade die is ontstaan in aanloop naar het nemen van een besluit in de zin van artikel 15.1 Omgevingswet.	Economie en sociaal	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2274	De indiener betoogt dat verplaatsing/ontregeling/onteigening van woningen/bedrijven (o.a. zorgboerderij, familiebedrijven, woningen) de sociale cohesie aantast, en dat dat onvoldoende terugkomt in de huidige MER-score voor wat betreft sociale cohesie.	Defensie is zich bewust van het feit dat uitkoop grote emotionele impact heeft op de mensen die het aangaat. De effectscore voor sociale cohesie houdt geen rekening met die individuele impact (hoe groot die in sommige gevallen ook is), maar gaat over de impact op sociaal-maatschappelijke voorzieningen of dorpsstructuren of stedelijke structuren. In dat opzicht scoren de varianten neutraal. Dat laat onverlet dat de emotionele impact groot kan zijn.	Economie en sociaal	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2275	De indiener onderstreept de waarde van voetbal, motoball, motorcross voor lokale sport, welzijn en de sociale cohesie en vraagt om maatwerk, verbinding en heldere afspraken	Defensie erkent de waarde van deze activiteiten voor de lokale gemeenschap. In het gebiedsproces vindt de concrete invulling van het gebied en activiteiten plaats. Hierbij wordt ook gekeken naar de	Economie en sociaal	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide

	om de bestaande (sport)locaties te laten bestaan en samen te kunnen gebruiken.	mogelijkheden om genoemde activiteiten in stand te houden of voort te kunnen zetten.		
2276	De indiener nodigt Defensie uit om schade na oefeningen samen met de eigenaar / beheerder op te nemen en te herstellen / vergoeden en afval op te ruimen, om draagvlak te behouden.	Het is belangrijk dat het terrein na gebruik in goede staat blijft. Defensie voert daarom verantwoord terreinbeheer uit en herstelt schade waar dat nodig is. Als omwonenden schade of achtergelaten materiaal constateren, kunnen zij dit melden bij de gemeente of de terreinbeheerder, waarvan de bereikbaarheid op borden bij het oefenterrein staat/komt. Defensie blijft aandacht geven aan zorgvuldig gebruik van oefenterreinen. Het doel is om militaire training mogelijk te maken zonder onnodige belasting van natuur en omgeving.	Economie en sociaal	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2277	De indiener benadrukt dat de zink c.q. critical-minerals productie strategisch van belang is voor energietransitie en defensieketens; uitbreiding van een oefenterrein mag daar niet ten koste van gaan.	Defensie heeft op grond van deze zienswijze de ingetekende voorkeurslocatie gecorrigeerd.	Economie en sociaal	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2278	De indiener maakt zich zorgen over beschadiging of belemmering van de 150 kV-hoogspanningslijn en andere kabels/leidingen die cruciaal zijn voor de elektriciteitsvoorziening en bedrijfsvoering van Nyrstar; uitval zou een onveilige situatie en stilvallen van het productieproces veroorzaken, terwijl onderhoud en toegankelijkheid van deze infrastructuur gegarandeerd moeten blijven.	Defensie streeft ernaar altijd zo veilig als mogelijk te oefenen. Bij de uitbreiding van het oefenterrein en de planning van activiteiten is rekening gehouden met alle aanwezige infrastructuur. Hoogspanningslijnen, kabels en leidingen blijven toegankelijk voor onderhoud. Er worden geen oefeningen uitgevoerd die schade kunnen veroorzaken of de bereikbaarheid belemmeren. Voor risicovolle zones gelden duidelijke veiligheidsafstanden en instructies voor militairen.	Energie	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2279	De indiener stelt dat het uitvoeren van (vlieg)oefeningen in de nabijheid van hoogspanningskabels en -masten onverenigbaar is met de veiligheid van omwonenden en de algemene stroomvoorziening, mede gezien de (voorgestelde) aanvliegroute.	Defensie erkent dat de aanwezigheid van kritieke infrastructuur, zoals hoogspanningslijnen, extra aandacht vraagt bij het plannen en uitvoeren van militaire activiteiten. Bij het bepalen van aanvliegroutes en oefengebieden wordt rekening gehouden met obstakels en veiligheidszones. Daarbij gelden strikte richtlijnen en procedures om risico’s voor mens, milieu en infrastructuur te beperken.	Energie	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2280	De indiener geeft aan dat Variant D samenvalt met het Metalotterrein waar het zonnepark ‘Zonneweide Nyrstar II’ is	Defensie begrijpt de zorg van indiener dat de uitbreiding van het oefenterrein Weerterheide de verduurzaming en	Energie	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide

	vergund (25 jaar), belangrijk voor de verduurzaming van de energievoorziening van Nyrstar, en vraagt aandacht voor ruimtelijke co-existentie van het zonnepark met defensieactiviteiten en de belangen van omwonenden.	energievoorziening van indiener kan beïnvloeden. Vooralsnog ziet Defensie goede mogelijkheden dat het zonnepark en de defensieactiviteiten goed met elkaar kunnen worden afgestemd.		
2281	De indiener stelt dat de beoordeling van het aspect 'energienetwerk' als neutraal voor gebied/variant C onjuist is, omdat er wel degelijk een hoogspanningslijn door variant C loopt en dit effect heeft op veiligheid, inpassing en risico's.	Binnen de variant C loopt geen hoogspanningsverbinding. Indiener wijst mogelijk op de verbinding die net ten oosten van de variant gelegen is. Deze ligt niet binnen de variant en heeft ook geen gevolgen voor de inpassing van dit gebied.	Energie	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2282	De indiener maakt zich zorgen over hinder van laagvliegende helikopters en drones (o.a. Chinook), vraagt om duidelijke begrenzing (hoogte, tijden, routes) en onderbouwing van de geluidseffecten voor de omgeving.	Defensie begrijpt de zorgen met betrekking tot aantasting van de leefkwaliteit. Er wordt reeds zoveel als mogelijk rekening gehouden met de omgeving met inachtneming van bestaande wet- en regelgeving betreffende vlieghoogtes en tijden waarop gevlogen wordt.	Gezonde en veilige leefomgeving	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2283	De indiener geeft aan dat de geluidsimpact niet op zichzelf staat, maar optelt met bronnen als F-35/F-16 op Kleine Brogel, schietbanen (o.a. Wildenberg) en A2/spoor; verzoekt om een expliciete cumulatie-analyse met heldere uitgangspunten.	In het planMER is cumulatie meegenomen (hoofdstuk zeven van deel B). Waar mogelijk zijn cumulatieve effecten kwantitatief beschouwd. De effecten rondom de Weerterheide ten aanzien van cumulatie kunnen in een vervolgtraject pas beter in beeld worden gebracht als ook ontwerpen van o.a. het oefendorp en het oefengebied gemaakt zijn. In het planMER is geconcludeerd dat deze cumulatieve effecten er mogelijk wel zijn, maar elk een ander karakter hebben. Voor de behoeften waar het NPRD over gaat (oefendorp en vergroten oefengebied) geldt dat cumulatieve effecten door deze twee behoeften met mitigerende maatregelen afdoende te beperken zijn. Enige hinder kan dan zeer lokaal nog wel optreden.	Gezonde en veilige leefomgeving	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2284	De indiener wijst op trillingshinder en mogelijke schade aan gebouwen door zeer laag vliegverkeer en zware oefeningen; vraagt om preventie, meetstrategie en aansprakelijkheid bij schade.	Voor schadegevallen zijn reguliere procedures ingeregeld via een loket waar men terecht kan om schade te melden. Er wordt reeds zoveel als mogelijk rekening gehouden met de omgeving met inachtneming van de regels in de Regeling minimum VFR vlieghoogten en VFR-vluchten buiten de daglichtperiode voor militaire vliegtuigen en helikopters.	Gezonde en veilige leefomgeving	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide

2285	De indiener vraagt om strikte tijdvensters (met name 23:00–07:00), uitleg over eventuele uitzonderingen, grenswaarden en de effecten van nachtelijk geluid/licht op gezondheid en leefkwaliteit.	Naast de effecten op gezondheid en leefkwaliteit, zijn ook geluids- en lichtgrenswaarden onderzocht in het plan-MER-onderzoek en vervolgens afgewogen tegen de alternatieven. Hieruit is het voorkeursalternatief voortgekomen. Defensie streeft er altijd naar om overlast zoveel mogelijk te mitigeren. Vanwege de taakstelling van Defensie is het echter niet altijd mogelijk om binnen gezette tijden te oefenen.	Gezonde en veilige leefomgeving	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2286	De indiener stelt dat gezondheid breder is dan 'geen gebreken'; wijst op slaapverstoring, stress en mentale effecten; vraagt om expliciete gezondheidsafweging (ook i.r.t. Wodg) in MER/NPRD.	Indiener stelt terecht dat gezondheid breder is dan geen gebreken. Daarom is dan ook in het planMER naar de impact op (ultra) fijnstof gekeken en impact van geluid onder de voorkeursgrenswaarde. Gezondheid is meegenomen bij de integrale afweging en beoordeling van alternatieven.	Gezonde en veilige leefomgeving	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2287	De indiener geeft aan dat de rust (en bijv. het dagelijkse gebruik van tuin/omgeving) wordt aangetast; vraagt om uitgangspunten die bewoning op redelijke afstand blijvend beschermen.	Defensie heeft oog voor de impact op de directe omgeving en zal deze overlast zoveel mogelijk beperken of mitigeren. Dit is als aandachtspunt benoemd voor de verdere uitwerking.	Gezonde en veilige leefomgeving	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2288	De indiener maakt zich zorgen over waardedaling van woningen/erven en negatieve effecten op verkoopbaarheid en/of bedrijfsvoering; vraagt om compensatie of maatregelen en/of stelt Defensie hiervoor aansprakelijk.	Defensie erkent dat de uitvoering van het NPRD grote gevolgen heeft voor huidige grondeigenaren en omwonenden. In de verdere ruimtelijke besluitvorming kunt u als de schade boven het normale maatschappelijke risico gaat of het normale bedrijfsrisico, een beroep doen op nadeelcompensatie. Nadeelcompensatie is geregeld in titel 4.5 van de Algemene wet bestuursrecht en afdeling 15.1 van de Omgevingswet. Waar mogelijk zal Defensie rekening houden met de omstandigheden van het geval en vanuit haar verantwoordelijkheid ondersteunen waar mogelijk indien er sprake is van nadeelcompensatie. Defensie is wel gebonden aan de geldende wet- en regelgeving, en zal zich daaraan moeten houden. Daarnaast volgt uit artikel 15.2 Omgevingswet dat immateriële schade niet voor vergoeding in aanmerking komt. Dit geldt ook voor de zogenoemde schaduwschade, namelijk eventuele schade die	Gezonde en veilige leefomgeving	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide

		is ontstaan in aanloop naar het nemen van een besluit in de zin van artikel 15.1 Omgevingswet.		
2289	De indiener vreest dat paarden en/of koeien schrikken van helikopters/schoten en op hol slaan, met risico's voor mens/dier/verkeer; vraagt om beperking en voorspelbaarheid. Deze negatieve effecten worden in de documenten onvoldoende erkend of gemitigeerd.	Defensie streeft ernaar om deze risico's zoveel mogelijk te beperken. Bij de planning van oefeningen wordt rekening gehouden met de aanwezigheid van agrarische activiteiten en dieren in de omgeving. Waar mogelijk worden tijdstippen en routes aangepast om impact op de omgeving te voorkomen. Voor helikoptervluchten gelden vaste corridors en minimale hoogtes om hinder te beperken. Schietoefeningen vinden plaats binnen afgebakende zones en de beschikbare vergunningsruimte.	Gezonde en veilige leefomgeving	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2290	De indiener geeft aan dat dieren (o.a. varkens, buitendieren) gevoelig zijn voor plots geluid/trilling, met welzijns- en productierisico's als mogelijk gevolg; en vraagt om zonering/afstand te behouden en rekening te houden met bedrijfsvoering van bedrijven in de nabijheid van het oefenterrein.	Defensie streeft ernaar om deze risico's zoveel mogelijk te beperken. Bij de planning van oefeningen wordt rekening gehouden met de aanwezigheid van agrarische activiteiten en dieren in de omgeving. Waar mogelijk worden tijdstippen en routes aangepast om impact op de omgeving te voorkomen. Voor helikoptervluchten gelden vaste corridors en minimale hoogtes om hinder te beperken. Schietoefeningen vinden plaats binnen afgebakende zones en de beschikbare vergunningsruimte.	Gezonde en veilige leefomgeving	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2291	De indiener benadrukt dat ook huisdieren en wilde fauna hinder en stress ervaren; vraagt om reële beoordeling en mitigerende kaders.	Voor zowel huisdieren, wilde dieren en veedieren geldt dat hinder en schrikreacties kunnen optreden als gevolg van geluidsbelasting. In deze fase is nog niet exact rekenkundig in beeld gebracht hoe groot die hinder is, maar in het planMER (o.a. paragrafen 43.3.1 en 43.3.3.) is al wel geadresseerd dat hinder voor woningen (en daarmee huisdieren en veedieren) een aandachtspunt is (negatieve score). In paragraaf 43.3.3 is geduid dat verstoring voor dieren afhankelijk van het Natura 2000-gebied een van de risico's is. De genoemde knelpunten zijn dus volwaardig geadresseerd in het planMER, passend bij het detailniveau van een planMER. In een gebiedsproces worden de activiteiten, en daarmee ook	Gezonde en veilige leefomgeving	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide

		de milieueffecten, nader geconcretiseerd.		
2292	De indiener (Zorgboerderij Geuzenhof) vreest ernstige verstoring bij cliënten met psychogeriatrische problematiek; vraagt schrappen/afstand (5 km) en duidelijke zonering.	Defensie heeft oog voor de impact op de directe omgeving door goed overleg met medeoverheden. Defensie zal deze overlast zoveel mogelijk beperken of mitigeren. Dit is als aandachtspunt benoemd voor de verdere uitwerking.	Gezonde en veilige leefomgeving	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2293	De indiener wijst op risico's door intensief oefenen nabij risicobedrijven (o.a. Nyrstar/Seveso) en bosbrandgevaar; vraagt om heldere veiligheidskaders en risicobeheersing.	Defensie houdt zich aan de wettelijke richtlijnen rondom het oefenen bij risicovolle bedrijven en zal dit niet doen wanneer de veiligheid in het geding is. In het geval dat er sprake is van (verhoog) bosbrandgevaar zullen oefenprogramma's aangepast en/of beperkt worden in afstemming met de Veiligheidsregio. Het beperken van risico's voor de omgeving staat hierbij centraal.	Gezonde en veilige leefomgeving	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2294	De indiener stelt dat de locatie ecologisch kwetsbaar is (Natura 2000/NNN/landschap); vraagt om zorgvuldige locatieafweging en mitigatie.	Het klopt dat het voorkeursalternatief voor het oefendorp gelegen is in een kwetsbaar natuurgebied (Natura 2000 en NNN). Dat is een belangrijk aandachtpunt dat in het planMER geadresseerd is. Het kabinet heeft, rekening houdend met dit aandachtspunt, besloten over deze locatie als voorkeursalternatief. In de procedure om deze behoefte mogelijk te maken worden maatregelen getroffen die voorkomen dat negatieve effecten optreden.	Gezonde en veilige leefomgeving	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2295	De indiener ervaart gebrekkige informatie/participatie en vraagt om transparant proces. Zo zijn brieven te laat ontvangen en zijn er tegenstrijdige berichten. Indieners vragen tijdige informatie en serieus nemen van omwonenden en omliggende bedrijven.	Defensie betreurt dat indiener ontevreden is met de informatie die is gegeven. De zorgen over onduidelijkheid worden door Defensie serieus genomen omdat gestreefd wordt naar een transparant en zorgvuldig proces. Veel mensen zijn betrokken bij het NPRD, waarbij de kern van de gegeven boodschap hetzelfde is maar dit mogelijk soms tegenstrijdig kan overkomen. Bijvoorbeeld door net iets ander woordgebruik. Defensie neemt de communicatie- en participatiebehoefte serieus en zal, met betrekking op de inpassing, aandacht besteden aan het verbeteren van de afstemming en participatie. Defensie blijft zich zodoende inzetten voor een zorgvuldige afweging van belangen en een transparante werkwijze.	Gezonde en veilige leefomgeving	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide

2296	De indiener vindt de MER/onderbouwing ontoereikend of tegenstrijdig (o.a. neutraal/negatief scores, dag- vs. jaarniveau Omgevingswet), vraagt om concrete cijfers, rekenplannen, meetbaarheid en heldere uitgangspunten.	Het opgestelde MER is een planMER, een onderzoek op hoofdlijnen (geen project-MER). Dat betekent dat het detailniveau van de studie nog relatief abstract is, en gericht is op het identificeren van knelpunten en aandachtspunten. In de vervolgfase wordt nader onderzoek naar die knelpunten en aandachtspunten verricht, en worden eventuele verzachtende maatregelen getroffen. Dan wordt ook concreter duidelijk welke uitgangspunten Defensie exact hanteert bij het inrichten van het oefenterrein (vliegpatronen, -frequenties etc.).	Gezonde en veilige leefomgeving	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2297	De indiener vraagt om (wettelijke) zonering/afstandszones, mitigatie (afscherming, situering), voorspelbare gebruiksregels en garanties dat activiteiten worden opgeschort bij normoverschrijding.	Defensie streeft ernaar om deze risico's zoveel mogelijk te beperken. Bij de planning van oefeningen wordt rekening gehouden met de aanwezigheid van agrarische activiteiten en dieren in de omgeving. Waar mogelijk worden tijdstippen en routes aangepast om impact op de omgeving te voorkomen. Voor helikoptervluchten gelden vaste corridors en minimale hoogtes om hinder te beperken. Schietoefeningen vinden plaats binnen afgebakende zones en de beschikbare vergunningsruimte.	Gezonde en veilige leefomgeving	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2298	De indiener vreest sterke toename van zwaar verkeer (tanks e.d.) en vraagt om maatregelen en heldere planningskaders.	Defensie begrijpt de zorg over een mogelijke toename van zwaar verkeer. Het is belangrijk dat de veiligheid en leefbaarheid in de omgeving gewaarborgd blijven. Defensie beperkt verplaatsingen van zwaar materieel zoveel mogelijk. Wanneer colonnes noodzakelijk zijn, worden deze begeleid om risico's voor verkeer en omgeving te verminderen. Daarnaast worden routes en tijdstippen zorgvuldig gepland om hinder te beperken. Bij bijzondere omstandigheden, zoals drukke verkeersmomenten of kwetsbare infrastructuur, worden extra maatregelen genomen. Het doel is om militaire noodzaak te combineren met verantwoord gebruik van wegen en minimale belasting voor omwonenden.	Gezonde en veilige leefomgeving	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2299	De indiener maakt zich zorgen over privacy-inbreuk en men-	Om de gereedstelling van Defensie op orde te brengen is	Gezonde en veilige leefomgeving	Ingebruikname kazerne Budel

	tale belasting door drones/camera's; vraagt om duidelijke beperkingen en waarborgen.	naar aanvullende ruimte gezocht. Onder andere middels het planMER-onderzoek is gekeken naar de best mogelijke inpassing van de benodigde uitbreiding. Daarnaast is Defensie voornemens zich te houden aan de afgesproken intentieverklaring en overlast voor omwonenden zoveel mogelijk te beperken. Drones worden uitsluitend ingezet voor militaire doeleinden, zoals oefening en training. Daarbij dient Defensie zich te houden aan de regels voor privacybescherming, zoals vastgelegd in de Algemene verordening gegevensbescherming (AVG) en de Uitvoeringswet AVG (UAVG). Bij gebruik van drones neemt Defensie maatregelen, zoals het oefenen met drones zonder (actieve) camera en/of sensoren of het gebruik van beeldverwerkingstechnieken die personen onherkenbaar maken. Omdat de dreiging van vijandige drones steeds groter wordt, neemt daarmee ook de noodzaak toe om zelf goed en realistisch te kunnen oefenen met drones. Het gebruik van de camera's en sensoren is hierbij belangrijk om te kunnen oefenen met het besturen van een drone op afstand en vanwege de operationele waarde hiervan door het kunnen verzamelen van gegevens over bijvoorbeeld een (oefen)vijand of het terrein.		en uitbreiden Weerterheide
2300	De indiener ziet conflicten met gemeentelijke woningbouw/gebiedsvisies en bestaande functies (o.a. luchthaven Budel) en vraagt om bestuurlijke afstemming en voorkoming van planconflicten.	In het planMER is onder meer gekeken naar eventuele raakvlakken met op dat moment bekende woningbouw- en andere ruimtelijke plannen. Alle vastgelegde plannen zijn meegenomen in de zoektocht naar een geschikt alternatief. De voorkeurslocatie is dus mede op basis van deze informatie bepaald. In de verdere uitwerking van de plannen voor het gebied is Defensie zeker bereid te kijken naar de samenhang met bestaande functies in het gebied.	Gezonde en veilige leefomgeving	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2301	Indiener ziet een verhoogd veiligheidsrisico (o.a. verhoogde intensiteit van oefeningen, militair doelwit) als	Defensie begrijpt de geuite zorgen. Defensie spant zich in om een militair conflict te allen tijde te vermijden. Met een parate krijgsmacht en	Gezonde en veilige leefomgeving	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide

	een negatieve impact op zijn/haar leefomgeving.	standvastige internationale samenwerking beoogt Defensie potentiele vijanden af te schrikken om het conflict te voorkomen. Daarnaast is met het planMER-onderzoek gekeken naar de effecten op de gezonde en veilige leefomgeving.		
2302	De indiener stelt dat de voorgenomen activiteiten van Defensie op locatie 'C' een bedreiging vormen voor het woon- en leefklimaat, de natuur en het milieu, en dat deze plannen niet verenigbaar zijn met de belangen van omwonenden en het behoud van de omgeving.	Defensie heeft de keuze voor de voorkeurslocaties zorgvuldig afgewogen. In het planMER zijn de effecten op de verschillende aspecten van de leefomgeving in kaart gebracht. Hieruit blijkt inderdaad dat uitbreiding van het oefenterrein niet zonder gevolgen voor woningen/bedrijven en landbouwgebied gerealiseerd kan worden. Het is echter aan het kabinet om hier zorgvuldig en onderbouwd een besluit over te nemen. Een gedeelte van de benodigde uitbreiding is gevonden in het noordwestelijk gedeelte van zoekgebied C.	Gezonde en veilige leefomgeving	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2303	Indiener stelt dat de beoordeling licht negatief voor Weerterheide op het aspect droogte foutief is, zeker in relatie tot Leusderheide en Marnewaard die dezelfde score hebben maar niet in kwetsbaar gebied voor natuurbrand liggen.	Hoewel het natuurbrandrisico op de Weerterheide groter is dan Marnewaard en Leusderheide, leidt dit niet tot een aanpassing van de effectscore. Ook de oefenterreinen met een groter of vergelijkbaar natuurbrandrisico (Havelte, Rucphen) hebben in deel A van het MER een effectscore van licht negatief (0/-). In planMER deel B is de kwetsbaarheid van het gebied (voornamelijk vanuit natuurbescherming) nader beschreven en geduid. Weerterheide scoort op dit aspect het slechtst van de vijf locaties. De beslisinformatie verandert hierdoor niet.	Klimaatadaptatie	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2304	De indiener benadrukt de landschappelijke en ecologische waarde van het gebied en vraagt om het landschap en de natuur niet aan te tasten.	In veel gevallen kunnen landschappelijke waarden, natuurwaarden en militaire oefenactiviteiten goed samengaan op militaire oefenterreinen. Defensie onderschrijft daarbij de landschappelijke, natuur- en ecologische waarde van het gebied en zal deze in de verdere uitwerking van de defensieactiviteiten blijven meewegen.	Landschap en erfgoed	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2305	De indiener maakt zich zorgen over aantasting van het prehistorisch grafheuvelveld/urnenveld en de Peelraamstelling (Rijksmonumenten) en stelt voor om bodemverstorende	Defensie is zich bewust van de aanwezigheid van archeologisch, aardkundig en historisch-geografisch erfgoed. In het planMER is in de eerste fase alleen gekeken naar	Landschap en erfgoed	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide

	activiteiten uit te sluiten, deze objecten expliciet en negatief te beoordelen in de MER, en ontbrekende erfgoedelementen (zoals de Defensiedijk) te corrigeren in de kaarten.	aanwezige rijksmonumenten. Dit laat onverlet dat erfgoedwaarden (waaronder grafheuvels/urnenvelden) kaders kunnen stellen voor de exacte inrichting van het oefenterrein en -dorp. Dit wordt in het gebiedsproces betrokken, maar leidt nu niet tot een andere samenstelling van de voorkeursvariant.		
2306	De indiener geeft aan dat uitbreidingsgebied C een weinig voorkomend kleinschalig landschap is (met samenhang tussen natuur en rust) en vraagt om onteigening van meerdere woningen te vermijden, en het verlies van een onvervangbaar generatielang familiebezit en tradities alsmede natuur- en landschapselementen expliciet mee te wegen in de locatiekeuze.	Defensie is zich er terdege van bewust dat de gekozen voorkeurslocaties impact kunnen hebben op bewoners, eigenaren maar ook de natuur. Bij de keuze voor de voorkeurslocaties heeft het kabinet vier criteria gehanteerd: de uitkomsten van het planMER-onderzoek, het bestuurlijk draagvlak, de maatschappelijke draagbaarheid en het defensiebelang. In het planMER zijn de effecten op de verschillende aspecten van de leefomgeving in kaart gebracht en hebben deze ook zwaar meegewogen. Hieruit blijkt inderdaad dat uitbreiding van het oefenterrein niet zonder gevolgen voor woningen/bedrijven en landbouwgebied gerealiseerd kan worden. Het is echter aan het kabinet om hier zorgvuldig en onderbouwd een besluit over te nemen. Een gedeelte van de benodigde uitbreiding is gevonden in het noordwestelijk gedeelte van zoekgebied C.	Landschap en erfgoed	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2307	De indiener vraagt om schrappen van gebied C (Weerterheide) uit het programma, gezien de MER-conclusies, de nabijheid van woningen en zorgvoorzieningen, het ontbreken van bestuurlijk en maatschappelijk draagvlak.	Defensie is zich bewust van de effecten die in het planMER beschreven zijn, waaronder de verwachte geluidseffecten. In deze fase heeft dat geen aanleiding gegeven om variant C in zijn geheel te schrappen, maar wel om zoveel mogelijk woningen te ontzien en afstand te houden van woongebieden ten gunste van hinderbeperking. Dit uitgangspunt wordt verder uitgewerkt tijdens het gebiedsproces, waarbij rekening wordt gehouden met de belangen van omwonenden.	Landschap en erfgoed	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2308	De indiener maakt zich zorgen over het toegankelijk en veilig houden van de Geuzendijk, omdat afsluiting of intensief gebruik door zwaar militair verkeer hun dagelijkse bereik-	In de verdere uitwerking van de plannen voor deze locatie zal het door indiener opgebrachte aspect worden meegewogen. De veiligheid en toegankelijkheid van de geuzendijk voor de omgeving is	Mobiliteit	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide

	baarheid (boodschappen, familie, zorgafspraken) in het geding brengt.	ook voor Defensie een belangrijk uitgangspunt.		
2309	De indiener geeft aan dat de Maarheezerhuttendijk een veelgebruikte verbinding is (o.a. naar/van de A2 richting Eindhoven), met een rol in de verkeersafwikkeling en spitsdrukte; men verzoekt deze weg open te houden en qua afweging te behandelen zoals de Randweg-Oost bij Budel (waarbij op de dijk al een vrachtwagenverbod geldt).	In de verdere uitwerking van de plannen voor deze locatie zal het door indiener opgebrachte aspect worden meegewogen. De veiligheid en toegankelijkheid van de Maarheezerhuttendijk voor de omgeving is ook voor Defensie een belangrijk uitgangspunt.	Mobiliteit	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2310	De indiener verwacht verslechtering van de mobiliteit door meer defensievoertuigen (drukker verkeer en extra verkeershinder) en vraagt specifiek om de openbare wegen rondom het oefenterrein open te houden.	In de verdere uitwerking van de plannen voor deze locatie zal het door indiener opgebrachte aspect worden meegewogen.	Mobiliteit	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2311	De indiener vraagt om afstemming van defensieplannen met andere ruimtelijke/maatschappelijke opgaven (woningbouw, drinkwater, infrastructuur).	Defensie zal zowel rondom het NPRD als bij verdere uitwerking van de behoeften in contact blijven met de medeoverheden om de opgaven in een gebied in samenhang te bezien.	Mobiliteit	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2312	De indiener verzoekt de bestaande calamiteitenweg tussen Nyrstar en de Kempenweg en de reservering voor een crisiscentrum (onderdeel van het veiligheidsplan) te respecteren en te borgen voor het geval de hoofdingang niet toegankelijk is.	De calamiteitenweg maakt voor zover bekend bij Defensie geen onderdeel uit van het voorkeursalternatief voor de uitbreiding van de Weerterheide. In de verdere uitwerking van de plannen voor deze locatie uitbreiding kunnen aanvullende aspecten door indiener worden ingebracht zodat die kunnen worden meegewogen bij de uiteindelijke inpassing.	Mobiliteit	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2313	De indiener maakt bezwaar tegen aantasting van Natura 2000-waarden, stelt dat significante effecten door extra stikstofuitstoot niet zijn uitgesloten op de aanwezige flora en fauna en vraagt om mitigerende maatregelen, toetsing op dwingende reden van groot openbaar belang en een volwaardig alternatievenonderzoek.	De impact van stikstofdepositie zal per behoefte separaat onderzocht en beoordeeld moeten worden in vervolgprocedures, zo ook voor deze behoefte. Voor deze behoefte is ook gekeken naar impact op Natura 2000 en zijn dwingende redenen van groot openbaar belang goed te motiveren. Ook is het planMER juist een alternatievenonderzoek waar meerdere alternatieven zijn afgewogen, net als in beeld brengen van mitigerende maatregelen (die in vervolgonderzoek verder uitgebreid kunnen worden).	Natuur	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2314	De indiener vraagt om heldere, juridisch houdbare natuurcompensatie (ook interprovinciaal) en wijst op het ri-	Defensie zal zorg dragen voor natuurcompensatie conform de hiervoor geldende juridische kaders.	Natuur	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide

	sico van misbruik van bevoegdheid bij grondverwerving uitsluitend voor NNN-compensatie.			
2315	De indiener wijst op nachtzwaluw, boomleeuwerik, roodborsttapuit, scholekster en wilde orchideeën; verzoekt onafhankelijk flora-/faunaonderzoek, seizoensgebonden zonering en maatregelen die populatiedoelen borgen.	Er heeft onafhankelijke onderzoek plaatsgevonden in het planMER door deskundige ecologen. De eerste conclusies hiervan zijn opgenomen in het planMER en de Passende Beoordeling. Op basis hiervan is beoordeeld dat significante effecten uit te sluiten zijn. Dit neemt niet weg dat nog diverse mitigerende maatregelen getroffen kunnen worden om de effecten te minimaliseren. In een vervolgprocedures zal dit nader uitgewerkt worden, alsmede nader ecologisch onderzoek.	Natuur	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2316	De indiener vreest verlies van verbindingsfunctie (fragmentatie, verarming) en vraagt om aantoonbare borging van ecologische samenhang rond het ecoduct (geen bebouwing/oefenen in rustzones).	Naar aanleiding van deze zienswijze is het voorkeursalternatief aangepast. De 'driehoek' die onderdeel was van het voorkeursalternatief, voor zover deze direct loopt onderaan de uitloper van het ecoduct, wordt buiten het voorkeursalternatief gehouden teneinde de functie van het ecoduct te kunnen behouden.	Natuur	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2317	De indiener betwist dat de gebruiksfase stikstofvrij is, vraagt om transparante doorrekening van verkeer, schieten en explosies, en om afstemming over saldering met gemeentelijke/provinciale opgaven.	De gebruiksfase zal niet geheel stikstofvrij plaatsvinden. Gesteld is dat de aantallen transport zeer beperkt zullen zijn en een marginaal effect op stikstofdepositie te verwachten is. Als de behoefte verder wordt uitgewerkt, kan ook een beter beeld van deze mogelijke stikstofuitstoot gemaakt worden. Hierover kan dan ook afstemming met provincie en gemeente plaatsvinden. Dit vindt plaats in de vervolgfase.	Natuur	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2318	De indiener meldt schade (heide, bomen), vraagt actualisatie van gegevens, transparante monitoring en duidelijke mitigatie/handhaving, incl. triggers om schadeveroorzakende activiteiten te reduceren of op te schorten. Nu en in de toekomst.	Defensie waardeert de betrokkenheid bij het behoud van natuurwaarden op en rond militaire terreinen. De zorg over schade aan heide en bomen wordt serieus genomen. Defensie erkent dat militaire activiteiten invloed kunnen hebben op de omgeving. Daarom wordt voortdurend gewerkt aan verantwoord natuurbeheer. De natuurwaarden op defensieterreinen zijn vaak hoog, juist door het beperkte en gecontroleerde gebruik. Defensie blijft zich inzetten voor het behoud en herstel van deze	Natuur	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide

		waarden, nu en in de toekomst.		
2319	De indiener verlangt risicoanalyse en voorwaarden voor graafactiviteiten met aandacht voor grondwater, geomorfologie en archeologie.	In een vervolgfase is de behoefte verder uitgewerkt waardoor de effecten met meer detail in beeld kunnen worden gebracht. Hierbij zijn de genoemde thema's ook onderdeel van een vervolgstudie.	Natuur	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2320	De indiener noemt verouderde data, kaartfouten (varianten liggen deels wél in Natura 2000) en te weinig veldwerk; vraagt om een aangevulde/verbeterde MER met actuele tellingen.	Er is een planMER uitgevoerd met als een van de doelen het onderzoeken van alternatieven voor de diverse behoeften van Defensie. Dit planMER is op een abstract niveau (maar veel concreter dan meeste planMER's van het Rijk) passend bij het NPRD. Hierbij is gebruik gemaakt van zo actueel mogelijke gegevens. Veldwerk, tellingen, etc. vinden plaats in de vervolgfase als ook de behoeften met meer in detail uitgewerkt zijn, zodat effecten ook concreter in beeld kunnen worden gebracht.	Natuur	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2321	De indiener benadrukt landschappelijke waarden en vraagt om keuzes die landschap en natuurbeleving in stand houden.	Defensie erkent genoemde waarden van het gebied en streeft bij de verdere uitwerking er naar deze zoveel mogelijk te behouden.	Natuur	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2322	De indiener wijst op toegenomen natuurbrandrisico in de regio en vraagt om preventie- en responsplannen die natuur- en veiligheidsrisico’s aantoonbaar beperken.	Defensie monitort de effecten van het gebruik van terreinen op natuurwaarden. Daarbij wordt gebruikgemaakt van actuele gegevens en veldbezoeken. Waar schade optreedt, wordt herstel uitgevoerd. Dit gebeurt in overleg met ecologische experts en binnen de kaders van het geldende natuurbeleid.	Natuur	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2323	De indiener betwijfelt beweerde natuurkansen, vraagt zonering (tijd/ruimte), juridisch afdwingbare afspraken en afstemming met provinciale kaders en natuurorganisaties.	In het planMER is zowel de impact op de natuur als mogelijke kansen om het gebied te versterken onderzocht. In de verdere planuitwerking wordt invulling aan zonering e.d. besteed. Er zal met stakeholders (waaronder natuurorganisaties) overlegd worden.	Natuur	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2324	De indiener vraagt om het optellen van ruimtebeslag, gebruiksverstoring en timing/frequentie (kazerne + uitbreiding + oefendorp) met duidelijke uitgangspunten en worst-case analyses.	Deze cumulatie is in het planMER in hoofdstuk zeven (deel B) in beeld gebracht. Hier zijn ook het aantal hectares in benoemd. Bij het uitwerken van de ruimtebehoefte van Defensie, zal er nog veel afstemming plaatsvinden met de medeoverheden en de omgeving.	Natuur	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide

2325	De indiener maakt zich zorgen over laagvliegen en geluidsverstoring in/naast Natura 2000 en vraagt om voorspelbare inzet, hoogte-/tijdsbeperkingen en broedseizoenzonering.	Bij de concrete invulling van het laagvliegen zal Defensie hier zo goed mogelijk rekening mee proberen te houden.	Natuur	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2326	De indiener stelt dat natuur- en leefomgevingsimpact onvoldoende en/of foutief inzichtelijk is gemaakt en vraagt nadere onafhankelijke uitwerking en duidelijkheid.	De analyses in het planMER zijn onafhankelijk opgesteld. Ook zijn deze in lijn met hetgeen in de Notitie Reikwijdte Detailniveau benoemd is en hoe planMER's op Rijksniveau uitgevoerd worden. Meer detailonderzoek vindt in de vervolgfase plaats.	Natuur	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2327	De indiener stelt dat het gebied onder grote druk staat voor de behoud en herstel-doelstelling. Zeker voor de galigaanmoerassen wordt de kritische depositiewaarde al ruimschoots overschreden waardoor er geen ruimte is voor de defensie activiteiten in het gebied en dat dit grote gevolgen kan hebben voor andere activiteiten	Defensie zal net als andere gebruikers voor eventuele effecten van stikstof op Natura 2000-gebieden voldoen aan wet- en regelgeving inzake stikstof en hiervoor waar noodzakelijk onderzoek in de vervolgfase verrichten. De verwachting is overigens dat de bijdrage rekenkundig zeer marginaal zal zijn.	Natuur	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2328	De indiener vraagt om garanties bij het niet behalen van natuurdoelen dat Defensie zijn activiteiten verminderd of stopt.	De indiener verzoekt om duidelijke garanties ten aanzien van het behalen van natuurdoelen. Defensie volgt de geldende wet- en regelgeving, waaronder de verplichtingen uit de Wet natuurbescherming. Activiteiten kunnen slechts plaatsvinden indien is aangetoond dat deze verenigbaar zijn met de instandhoudingsdoelen van Natura 2000-gebieden en andere beschermde natuurwaarden. Monitoring maakt integraal onderdeel uit van het vervolgproces, zodat kan worden bijgestuurd wanneer negatieve effecten groter blijken dan voorzien. Defensie blijft binnen haar operationele kaders gebonden aan deze verplichtingen en handelt overeenkomstig de uitkomsten van vergunningverlening en toezicht.	Natuur	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2329	De indiener constateert dat Defensie claimt hiermee een bijdrage te leveren aan de stikstofproblematiek alleen mist de onderbouwing hiervan.	De uitbreidingen van Defensie rondom de Weerterheide leiden ertoe dat de stikstofdepositie minder is dan de huidige activiteiten op die uitbreidingslocaties.	Natuur	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2330	De indiener constateert dat Defensie claimt hiermee een bijdrage te leveren aan de versterking van de randen van het Natura 2000 gebied dat de	De uitbreidingen van Defensie rondom de Weerterheide leiden ertoe dat de stikstofdepositie minder is dan de huidige activiteiten op die uitbreidingslocaties.	Natuur	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide

	defensie activiteiten dit zullen verhinderen.			
2331	De indiener stelt dat wat in het planMER is opgenomen over compensatie van gronden voor de uitbreiding van de Weerterheide in zijn geheel op het grondgebied van Limburg niet correct is maar ook voor een deel in Brabant gecompenseerd zal moeten worden	Compensatie kan in beide provincies. Het ligt meer voor de hand om dit in Limburg te doen, maar beide is mogelijk. In de vervolgfase zal dit nader uitgewerkt worden.	Natuur	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2332	De indiener wijst erop dat in paragraaf 43.3.3 van het deelrapport locatiespecifieke behoeften is opgenomen dat "De vier varianten buiten Natura 2000-gebied liggen". En stelt dat uit afbeelding 11 blijkt dat dit voor de deelgebieden C en D onjuist is. Deze gronden maken (grotendeels) onderdeel uit van het Natura 2000-gebied.	Uit de figuur lijkt op te maken dat de gebieden C en D binnen Natura 2000 liggen. Er is echter bewust een buffer van 100 meter aangehouden. De figuur wordt aangepast.	Natuur	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2333	De indiener vraagt waarom de toets ontbreekt op Natura 2000 gebieden in de buurt (niet zijnde de Weerterbergen) in Nederland en België.	Deze toets is uitgevoerd in de Passende Beoordeling, als onderdeel van het planMER. Alleen stikstofeffecten reiken mogelijk verder. Dit is nu niet de verwachting, maar zal in de vervolgfase nader onderzocht worden. In de vervolgfase zal in een gebiedsproces de ruimtelijke inpassing van de ontwikkeling worden vormgegeven, waarbij mitigerende en compenserende maatregelen worden uitgewerkt conform de geldende wet- en regelgeving.	Natuur	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2334	De indiener vraagt of de geplande activiteiten in het stikstofgevoelige uitbreidings- en oefendorpgebied geen bedreiging vormen voor de Natura 2000-instandhoudingsdoelstellingen. En tevens hoe dit zich verhoud tot de recente uitkoop van veehouderijen in de buurt, die ook bedoeld is om stikstof te verminderen?	Defensie zal net als andere gebruikers voor eventuele effecten van stikstof op Natura 2000-gebieden voldoen aan wet- en regelgeving inzake stikstof en hiervoor waar noodzakelijk onderzoek in de vervolgfase verrichten. De verwachting is overigens dat de bijdrage rekenkundig zeer marginaal zal zijn. De instandhoudingsdoelen zijn getoetst in de Passende Beoordeling en hier zijn wel aandachtspunten (en dus mitigerende maatregelen) uitgekomen, maar geen knelpunten. In de vervolgfase zal in een gebiedsproces de ruimtelijke inpassing van de ontwikkeling worden vormgegeven, waarbij mitigerende en compenserende maatregelen worden uitgewerkt conform de geldende wet- en regelgeving.	Natuur	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide

2335	De indiener maakt zich zorgen dat de toenemende defensie-activiteiten leiden tot een de afname van natuur (die al onder druk staat).	De nieuwe activiteiten van Defensie hebben in beginsel impact op aanwezige waarden, zoals natuur. Echter, er wordt ook gekeken naar passende compensatie en beheer van natuurgebieden. Uit onderzoek blijkt dat veel natuurgebieden waar Defensie actief is, juist beter functioneren dan andere.	Natuur	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2336	De indiener stelt dat voor de ADC toets onvoldoende de alternatieven onderzocht zijn.	De alternatieven zijn in het planMER met meerdere locaties onderzocht en afgewogen. De door het kabinet vastgestelde voorkeurslocatie is na een zorgvuldige belangenafweging tot stand gekomen. De effecten van stikstof zijn in deze fase nog globaal beschouwd. Dit komt omdat van de meeste behoeften nog geen concrete inrichtingsplannen bekend is, dus ook geen goede stikstofeffecten bepaald kunnen worden. Dit zal in de volgende fase nader uitgewerkt moeten worden om waar nodig als input te dienen voor een natuurvergunning ook rondom stikstof. Salderen en ADC-toets zijn mogelijkheden om behoeften met een significant stikstofeffect te kunnen realiseren. Hier gelden duidelijke en strenge regels voor, die ook voor Defensie gelden.	Natuur	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2337	De indiener vraagt om de resultaten van het mer openbaar te maken en om voor de rapporten gebruik te maken van de lokale kennis van flora- en faunabeheer.	De resultaten van het planMER zijn openbaar. Daarnaast heeft dit planMER als primaire doel gehad om per behoefte te komen tot Voorkeursalternatieven. Daarbij is een integraal beeld van de impact op de fysieke leefomgeving gegeven. Hierbij is natuur ook een belangrijk onderdeel. Dit heeft ook bij de afweging een duidelijke rol gespeeld. Het onderzoek is veelal op hoofdlijnen op basis van beschikbare informatie uitgevoerd (passend bij het schaal- en detailniveau van een planMER bij een Nationaal Programma). In vervolgprocedures worden de effecten op flora en fauna, in het bijzonder in Natura 2000-gebieden, nader onderzocht met bijvoorbeeld gedetailleerde bureaustudies, veldbezoeken, etc. Hieruit kunnen dan ook nog aanpassingen	Natuur	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide

		en/of mitigerende en compenserende maatregelen binnen het Voorkeursalternatief getroffen worden. Lokale kennis wordt hier zeker bij benut.		
2338	De indiener vraagt welke functies met stikstofuitstoot verdwijnen, zoals genoemd in het MER-rapport deel B. Het is niet duidelijk om welke functies het gaat. Daarom wordt verzocht aan te geven welke functies verdwijnen en waar deze naartoe gaan.	In planMER deel B is aangegeven dat bijvoorbeeld agrarische gronden verdwijnen, hetgeen stikstofsaldo oplevert, maar het kan ook gaan om kleine andere functies die nu wel een (beperkte) uitstoot hebben. In de vervolgfase wordt dit nader onderzocht als ook de concrete plannen bekend zijn (en dus gedetailleerder onderzoek verricht kan worden).	Natuur	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2339	De indiener vraagt hoe Defensie de gevolgen voor natuur, mensen en dieren zo klein mogelijk maakt. Dit geldt niet alleen voor huisdieren en dieren van gebruikers van het gebied, maar ook voor runderen en paarden die in de omliggende natuur zijn teruggebracht voor natuurherstel.	De Krijgsmacht streeft ernaar om deze risico's zoveel mogelijk te beperken. Bij de planning van oefeningen wordt rekening gehouden met de aanwezigheid van agrarische activiteiten en dieren in de omgeving. Waar mogelijk worden tijdstippen en routes aangepast om impact op de omgeving te voorkomen. Voor helikoptervluchten gelden vaste corridors en minimale hoogtes om hinder te beperken.	Natuur	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2340	De indiener betwist dat de uitbreiding rondom Weerterheide een versterking van de randen van Natura 2000 zou opleveren en noemt een specifieke locatie (Werkmansweg).	In het planMER is dit als kans benoemd. Bij de verdere uitwerking zal blijken hoe kansrijk dit daadwerkelijk is, maar Defensie acht dit wel mogelijk. In de vervolgfase wordt dit nader onderzocht als ook de concrete plannen bekend zijn (en dus gedetailleerder onderzoek verricht kan worden).	Natuur	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2341	- De intensivering van militaire oefeningen zal naar verwachting leiden tot toenemende geluidsoverlast, aantasting van rust en natuur, en mogelijk waardevermindering van woningen. - Er wordt geen helder beeld gegeven van de concrete maatregelen om overlast voor bewoners te beperken. Op basis van bovenstaande verzoek ik u: - De effecten op de leefomgeving van omwonenden langs de Geuzendijk in Weert nader en transparanter te onderzoeken; - Maatregelen op te nemen om hinder en schade aan mens en milieu te minimaliseren; - In het definitieve NPRD duidelijke voorwaarden op te nemen m.b.t.	Defensie begrijpt de zorg die is geuit over de impact van de toename van defensieactiviteiten op een gezonde en veilige leefomgeving. In de onderzoeken voor het NPRD wordt ook expliciet naar deze aspecten gekeken. De Krijgsmacht erkent het belang van gezonde leefomgeving, ook bij het plannen van (nieuwe) militaire activiteiten en ondersteunende faciliteiten. Defensie streeft ernaar om risico's tijdig te signaleren om zo nodig maatregelen te treffen om de mogelijke impact van defensieactiviteiten op een gezonde leefomgeving in balans te houden. In de loca-	Natuur	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide

	maximale belasting voor de omgeving (zoals geluidsnormen, tijdvensters voor oefeningen, en monitoring).	tiespecifieke uitwerking zullen deze aspecten verder worden uitgewerkt.		
2342	De indiener vraagt om behoud of introductie van recreatief medegebruik op/rond het oefendorp en de Weerterheide (o.a. wandelroutes, mountainbike, ruiterroutes) en/of verzoekt om in gezamenlijkheid met de gemeente en omgeving de invulling van recreatief medegebruik uit te werken.	In de vervolgfase vindt de concrete invulling van het gebied en activiteiten plaats. Hierbij wordt ook gekeken naar mogelijkheden voor genoemd medegebruik in afstemming met gemeente en provincie en andere betrokken partijen.	Ruimtegebruik	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2343	De indiener verzoekt af te zien van uitbreiding of wijst op planologische ongeschiktheid van de locatie (o.a. impact op leefomgeving, landbouw, buiten gehouden dieren, natuur, milieu infrastructuur); en vraagt alternatieven te overwegen of keuzes voor de uitgangspunten voor besluitvorming bekend/inzichtelijk te maken.	Bij de keuze voor de voorkeurslocaties heeft het kabinet vier criteria gehanteerd: de uitkomsten van het plan-MER-onderzoek, het bestuurlijk draagvlak, de maatschappelijke draagbaarheid en het defensiebelang. In het plan-MER zijn de effecten op de verschillende aspecten van de leefomgeving in kaart gebracht. Er is sprake van noodzaak en een zorgvuldige afweging. Defensie ziet derhalve niet af van de uitbreiding.	Ruimtegebruik	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2344	De indiener geeft aan dat recreatieve belangen (o.a. paardensport op/vanuit maneges in de omgeving) onvoldoende zijn meegewogen; verdere intensivering van militair gebruik op het oefenterrein maakt het aanbieden van (toeristische) buitenritten onmogelijk."	Bij de keuze voor de voorkeurslocaties heeft het kabinet vier criteria gehanteerd: de uitkomsten van het plan-MER-onderzoek, het bestuurlijk draagvlak, de maatschappelijke draagbaarheid en het defensiebelang. In het plan-MER zijn de effecten op de verschillende aspecten van de leefomgeving in kaart gebracht. Er is sprake van een zorgvuldige afweging. In de vervolgfase vindt de concrete invulling van het gebied en activiteiten plaats. Hierbij wordt ook gekeken naar mogelijkheden voor genoemd medegebruik in afstemming met gemeente en provincie en andere betrokken partijen.	Ruimtegebruik	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2345	De indiener verzoekt om schrappen/aanpassen van uitbreiding waar onteigening dreigt (ook aan randen), met expliciete motivering van keuzes. Het is bijvoorbeeld niet helder wat wordt bedoeld met de nieuwe perspectieven (Defensie, kosten en spreiding) waaruit zou volgen dat de Weerterheide het meest wenselijke alternatief is. Deze wezenlijk relevante motivatie lijkt geheel te ontbreken.	Bij de keuze voor de voorkeurslocaties heeft het kabinet vier criteria gehanteerd: de uitkomsten van het plan-MER-onderzoek, het bestuurlijk draagvlak, de maatschappelijke draagbaarheid en het defensiebelang. In het plan-MER zijn de effecten op de verschillende aspecten van de leefomgeving in kaart gebracht. Er heeft een zorgvuldige afweging plaatsgevonden aan de hand van alle re-	Ruimtegebruik	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide

		levante aspecten van de leefomgeving. De betekenis en beoordeling van de drie genoemde perspectieven wordt uitgelegd in het planMER deel B. Deze perspectieven zijn erbij gekomen in zeef 2 van het planMER en van toepassing op de behoeften met een bovenregionale afweging. Voor wat betreft de Weerterheide gaat het daarbij om behoefte V - Oefenen in verstedelijkt gebied.		
2346	De indiener stelt o.a. woningisolatie en een jaarlijkse vergoeding voor, bepleit het 'Duitse model' (gebruik i.p.v. aankoop met schadevergoeding), vraagt om herhuisvesting waar nodig en/of vergoeding van (proces)kosten.	Defensie volgt de geldende wet- en regelgeving voor geluid en andere effecten van militaire activiteiten. Desalniettemin kan er wel hinder worden ondervonden van de activiteiten. Isolatie kan daarom worden aangebracht wanneer daar een wettelijke grondslag voor is. Met het definitief worden van het NPRD heeft het kabinet de uitbreidingsgebieden vastgesteld. Het doel van defensie is deze gebieden permanent te kunnen gebruiken voor oefenactiviteiten. Wanneer er daarvoor noodzaak is voor volwaardige herhuisvesting, wordt hiervoor Defensie samengewerkt met het RVB. Zij begeleiden het proces en zorgen er ook voor dat de bewoners (financieel) worden ondersteund wanneer er gedwongen verplaatsing plaatsvindt.	Ruimtegebruik	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2347	De indiener signaleert geluid- en trillinghinder en vraagt om isolatiemaatregelen en een jaarlijkse vergoeding voor resterende overlast.	In de realisatie zal Defensie voldoen aan de wettelijke voorwaarden en waar nodig vervolgonderzoek uitvoeren. Dit betekent dat ingezet wordt op het vooraf zoveel mogelijk voorkomen van negatieve effecten, en indien nodig en verplicht zorgdragen voor voldoende compensatie en mitigatie.	Ruimtegebruik	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2348	De indiener vreest cameradrone-inbreuk en eist duidelijke spelregels, transparantie en vroegtijdig overleg bij planbegrenzing pal langs het eigen erf.	Vanwege toenemende dreiging is oefenen met drones met camera's en sensoren in toenemende mate noodzakelijk. Dit om te kunnen oefenen met het besturen van een drone op afstand en vanwege de operationele waarde van het kunnen verzamelen van gegevens over bijvoorbeeld een (oefen)vijand of het terrein. Drones worden uitsluitend ingezet voor mili-	Ruimtegebruik	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide

		taire doeleinden, zoals oefening en training. Daarbij dient Defensie zich te houden aan de regels voor privacybescherming, zoals vastgelegd in de Algemene verordening gegevensbescherming (AVG) en de Uitvoeringswet AVG (UAVG). Bij gebruik van drones neemt Defensie maatregelen, zoals het oefenen met drones zonder (actieve) camera en/of sensoren of het gebruik van beeldverwerkingstechnieken die personen onherkenbaar maken. Het verzamelen van persoonsgegevens is dus geen doel, maar in sommige gevallen mogelijk een ongewenst / onbedoeld neveneffect. Defensie neemt de geuite zorg dus serieus en blijft zich inzetten voor een zorgvuldige afweging tussen een goede gereedstelling en bescherming van de privé omgeving. Gelet op de veiligheid kan Defensie geen volledige transparantie geven over de defensieactiviteiten binnen en buiten militaire terreinen. Defensie streeft naar openheid waar dat kan. Bij de uitvoering van het NPRD zullen de behoeften verder uitgewerkt worden in ruimtelijke uitvoeringsinstrumenten, zoals een projectbesluit en een omgevingsvergunning. Ook bij dergelijke besluiten is participatie wederom mogelijk.		
2349	De indiener ervaart de communicatie vanuit Defensie als eenzijdig en gericht op zenden en doorontwikkelen, terwijl juist verbinding met de gemeenschap van Cranendonck nodig is. Nu het AZC mogelijk verdwijnt, ontstaat tijdelijk opluchting, maar de impact van nieuwe plannen kan leiden tot maatschappelijke onrust. Daarom pleit de indiener voor open communicatie en korte lijnen met de lokale bevolking.	Binnen het NPRD is communicatie een belangrijk aandachtspunt. In de volgende fase van het NPRD wordt gekeken naar een manier om de Nassau-Dietzkazerne zorgvuldig in te passen op een manier die recht doet aan de verschillende belangen in de omgeving. Defensie neemt de participatiebehoefte serieus en zal, met betrekking op de inpassing, aandacht besteden aan het verbeteren van de afstemming en participatie. Defensie blijft zich zodoende inzetten voor een zorgvuldige afweging van belangen en een transparante werkwijze.	Ruimtegebruik	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2350	De indiener verzoekt om heroverweging van uitbreiding, oefendorp en (her)ingebruikname kazerne en toename van	Bij de keuze voor de voorkeurslocaties heeft het kabinet vier criteria gehanteerd:	Ruimtegebruik	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide

	militaire activiteiten gezien de totale impact op de omgeving en de impact op zijn/haar specifieke bedrijfsvoering en ontwikkelmogelijkheden (o.a. agrarisch, toeristisch, recreatie, horeca).	de uitkomsten van het plan-MER-onderzoek, het bestuurlijk draagvlak, de maatschappelijke draagbaarheid en het defensiebelang. In het plan-MER zijn de effecten op de verschillende aspecten van de leefomgeving in kaart gebracht. Er heeft een zorgvuldige afweging en kabinetsbesluitvorming plaatsgevonden aan de hand van alle relevante aspecten.		
2351	De indiener maakt zich zorgen over het verdwijnen van recreatiegebied en een verslechtering van woon- en leefklimaat (o.a. rust, openheid, verkoopbaarheid van woningen, natuur, gezondheid, veiligheid) en/of vraagt om deze belangen van bewoners en recreanten volwaardig te betrekken.	Defensie begrijpt de zorgen rondom geluidhinder en gevolgen van militaire activiteiten voor natuur, leefklimaat en recreatie. Deze effecten zijn beoordeeld in het plan-MER. In het gebiedsproces spant Defensie zich in om de opgaven in samenhang te bezien, te voldoen aan wet- en regelgeving en de belangen van omwonenden. In de planfase zal het plan in een gebiedsproces op transparante wijze verder uitgewerkt worden in een inrichtingsvoorstel.	Ruimtegebruik	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2352	Indiener vraag om de voorkeursalternatieven te herzien waardoor het onteigenen van woningen / bedrijven te allen tijde kan worden voorkomen en/of bepleit dat gezien de gevolgen de benodigde (milieu-)ruimte voor de behoeftes van Defensie er dus niet is in Nederland.	Het kabinet heeft bij de keuze van voorkeurslocaties ernaar gestreefd om het aantal te onteigenen woningen en bedrijven zo beperkt mogelijk te houden. Helaas is het gezien de defensieopgave niet mogelijk gebleken om dit in zijn geheel te voorkomen. Defensie begrijpt dat de impact hiervan op direct geraakten enorm is, en heeft een proces ingericht dat zo goed als mogelijk recht doet aan die impact.	Ruimtegebruik	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2353	De indiener verzoekt af te zien van uitbreiding of wijst op de mogelijkheid om zijn/haar grond te pachten of gezamenlijk gebruik af te stemmen in plaats van te kopen.	Defensie dankt indiener voor de suggesties. Defensie is bereid mogelijkheden voor medegebruik te bekijken. Voor Defensie is wel bepalend dat de militaire behoefte aan oefenen in iedere vorm van medegebruik geborgd moet blijven. Het uitgangspunt is daarom dat de benodigde gronden voor uitbreiding in eigendom komen van defensie.	Ruimtegebruik	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2354	De indiener vraagt om gegarandeerde bereikbaarheid, rust, continuïteit van zorg en geplande uitbreidingmogelijkheden van Zorgboerderij Geuzenhof.	Defensie zal hier zo veel als mogelijk rekening mee te houden in het vervolg proces.	Ruimtegebruik	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide

2355	In de nadere analyse landbouw is enkel gekeken naar de percelen die Defensie wil toevoegen aan het oefenterrein. Een conclusie over de gevolgen die deze uitbreiding maar ook het oefendorp heeft voor de landbouw ontbreekt daarbij. Ook ontbreekt in deze analyse een beschrijving van de gevolgen voor de landbouw buiten deze toe te voegen percelen. Indiener verzoekt deze gebreken in het planMER te herstellen en duidelijkheid te verschaffen over de gevolgen die de uitbreiding (inclusief oefendorp) heeft voor de landbouw.	De bouw van het oefendorp gaat niet ten koste van landbouwgronden. Mogelijk ontstaat wel hinder door geluidsproductie van activiteiten behorende bij het oefendorp, maar dat is in de score voor ruimtegebruik niet beoordeeld. Deze beoordeling valt onder 'geluidhinder'. De inzichten veranderen daardoor niet.	Ruimtegebruik	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2356	De indiener vraagt hoe de voorgenomen uitbreidingsplannen van Defensie zich verhouden tot de bestaande bedrijfsmatige activiteiten aan de Geuzendijk, en hoe wordt daarbij geborgd dat een aanvaardbaar woon- en leefklimaat behouden blijft	Bij de verdere uitwerking van de plannen zal Defensie oog houden voor een aanvaardbaar woon- en leefklimaat op genoemde locatie. In de vervolgfase zal het plan in een gebiedsproces op transparante wijze verder uitgewerkt worden in een inrichtingsvoorstel met aandacht voor landschappelijke inpassing en woon- en leefklimaat.	Ruimtegebruik	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2357	De indiener vraagt om het intrekken van het besluit voor de vestiging van het voorkeursrecht	Dank voor uw zienswijze. Defensie begrijpt dat het vestigen van een voorkeursrecht vragen oproept. Uw zorgen worden serieus genomen. Het voorkeursrecht raakt aan het element van eigendom en wordt daarom alleen weloverwogen ingezet. Het vestigen ervan is nodig om de eerste stap om gronden te kunnen verwerven voor toekomstige uitbreidingen van de krijgsmacht. Deze uitbreidingen zijn belangrijk voor de inzetbaarheid van Defensie. Het voorkeursrecht houdt in dat grond eerst aan Defensie moet worden aangeboden voordat deze op de vrije markt verkocht mag worden. Dit recht heeft geen invloed op het gebruik van de grond zolang deze niet wordt verkocht. Er zijn dus geen gebruiksbeperkingen verbonden aan het voorkeursrecht zelf. Binnen de wettelijke termijn kon bezwaar worden gemaakt. Deze bezwaren worden behandeld door het ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening. Het verzoek om het voorkeursrecht in te trekken wordt nu	Ruimtegebruik	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide

		niet overgenomen, tenzij uit de bezwaarprocedure blijkt dat het besluit moet worden aangepast.		
2358	Indiener stelt dat het Natura 2000 gebied door de uitbreiding van het oefenterrein groter zal worden met verdere beperkingen voor zijn/haar agrarisch bedrijf of omliggende bedrijven.	Een neveneffect van de uitbreiding rondom de Weerterheide is dat de uitbreidingsgebieden kunnen dienen als versterking van de randen van het aanwezig Natura 2000 gebied. Het Natura 2000 gebied zelf wordt niet vergroot.	Ruimtegebruik	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2359	Indiener stelt dat uitbreiding van het oefenterrein en een oefendorp op/rond de Weerterheide niet samengaat met het huidige aanwezigheid van Kempen Airport door daarmee in gedrang komende veiligheid (o.a. helikopters, flashbacks) in een complex gebied (met ruimte voor noodlandingen, baanverlichting) en luchtruim (inclusief vliegcircuit boven de Weerterheide).	Dit aspect zal nader onderzocht worden in de vervolgfase en verdere gebiedsontwikkeling.	Ruimtegebruik	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2360	De indiener wijst erop dat tijdens de informatiebijeenkomst op 23 juni 2025 bij het Blaakven te Weert werd aangegeven dat mogelijk de volledige gebied C als oefenterrein zal worden gebruikt, inclusief laagvliegende helikopters.	De uitwerking voor helikopterlandingen op het uitbreidingsgebied Weerterheide i.r.t. oefendorp zal onderdeel van het gebiedsproces zijn.	Ruimtegebruik	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2361	De indiener vraagt zich af hoe bij het landbouwperspectief bij Weerterheide geen nieuwe effecten of inzichten zijn gebleken, terwijl 135 hectare landbouwgrond wordt ingezet en vraagt aandacht voor de inzet van landbouwgrond voor natuurcompensatie (landbouw dubbel geraakt).	De zinsnede 'geen nieuwe inzichten' in planMER deel B gaat over de vraag of er nieuwe inzichten zijn ten opzichte van de inzichten die in deelrapport A.XIV/MER Deel A opgesteld zijn. Uit de inzichten uit planMER deel A blijkt dat varianten B en C voor een groot deel uit agrarisch gebied bestaan, en in veel gevallen ook een impact hebben op bedrijven die buiten de zones gelegen zijn. Deze impact is negatief (-) beoordeeld in het planMER. Er is geen aanleiding om deze impact positiever of negatiever in planMER deel B in te schatten. Eventuele natuurcompensatie is in omvang nog niet bekend, dus is daar nog niet bij betrokken. De uiteindelijke impact van die compensatie is dan ook afhankelijk van de omvang van de compensatieopgave, en de wijze waarop die opgave ingezet wordt.	Ruimtegebruik	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2362	De indiener geeft aan dat er wél een provinciale borings-	In paragraaf 44.2.1 van bijlage A.XIV is aangegeven dat sprake is van een boringvrije	Water	Ingebruikname kazerne Budel

	vrije zone (80 cm onder maaiveld) geldt aan de Limburgse zijde van de Weerterheide ter bescherming van drinkwater, en dat het onderzoeksrapport dit ten onrechte als afwezig bestempelt; men verzoekt om correcte duiding en borging.	zone, overeenkomstig met de informatie die indiener inbrengt. Deze zone is bedoeld om het diepere grondwater te beschermen en verbiedt vergravingen (zonder vergunning) tot aan de Bovenste Brunssumklei. Dat is met deze behoeften geenszins aan de orde.		en uitbreiden Weerterheide
2363	De indiener stelt dat pompputten en peilbuizen belangrijk zijn voor het geohydrologisch grondwaterbeheer en de sanering van zink/cadmium-verontreiniging; belemmering of uitval kan verspreiding veroorzaken met gevolgen voor natuur en bedrijven die grondwater onttrekken; daarnaast moet de zone rond de Tungelroyse Beek toegankelijk blijven voor adequate waterzuiveringsmaatregelen bij procesafwijkingen	Defensie treedt graag in overleg met de beheerder van de pompputten en peilbuizen om te bepalen welke voorzieningen combineerbaar zijn met militaire activiteiten en welke niet, en welke samenwerkingsvorm hiervoor gekozen wordt. Het voorkeursalternatief van variant D wordt in elk geval zodanig aangepast dat de pompputten aan de westzijde van de variant buiten het voorkeursalternatief vallen. In de vervolgfase zal het plan in een gebiedsproces op transparante wijze verder uitgewerkt worden in een inrichtingsvoorstel met aandacht voor landschappelijke inpassing en grondwaterbeheer.	Water	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
2364	De indiener maakt zich zorgen omdat op meerdere locaties graafwerkzaamheden niet zijn toegestaan en de effecten op grondwater, Natura 2000 en Natuurnetwerk Nederland, geomorfologie en archeologie niet zijn uit te sluiten; men vraagt om duidelijke randvoorwaarden en integrale beoordeling.	Defensie onderschrijft het belang van archeologische waarden en natuurwaarden. Om deze reden zijn in het planMER gebieden in beeld gebracht waar graven op voorhand niet mogelijk/wenselijk is. Deze verdeling heeft ertoe geleid dat het kabinet deze gebieden niet op voorhand heeft aangewezen voor graafactiviteiten. In een vervolgbesluit wordt dit, rekening houdend met aanwezige waarden, verder onderzocht.	Water	Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide

5.2.44 44 Oefenterreinen met graafmogelijkheden uitbreiden (graven niet overal vergund)

ID	Samengevatte vraag	Antwoord	Hoofdthema	Ruimtebehoefte
2365	De indiener vraagt om cumulatieve effecten (o.a. helikopterlandingsplaatsen, laagvliegroutes, graafwerkzaamheden) volledig in beeld te brengen, te toetsen aan instandhoudingsdoelen en hierover bestuurlijke afstemming (o.a. met provincie) te organiseren voordat het NPRD wordt vastgesteld.	In het planMER deel B, hoofdstuk zeven zijn cumulatieve effecten op het niveau van een planMER beschouwd. Op plekken waar daadwerkelijk cumulatie optreedt zal dit in vervolgprocedures nader onderzocht worden, als ook de behoeften verder zijn uitgewerkt.	Algemene zienswijze	Oefenterreinen met graafmogelijkheden uitbreiden (graven niet overal vergund)
2366	De indiener geeft aan dat effecten op de leefomgeving onvoldoende zijn uitgewerkt	Het planMER geeft voldoende informatie voor Defensie om de keuzes op en rond de	Algemene zienswijze	Oefenterreinen met graafmoge-

	(o.a. Weerterheide) en stelt voor tabellen en thema's in de planMER uit te breiden zodat de daadwerkelijke effecten niet worden onderschat.	Weerterheide en andere behoeften te beoordelen en hieruit een definitieve locatie aan te wijzen.		lijkheden uitbreiden (graven niet overal vergund)
2367	De indiener vraagt om Behoefte 44 (graafmogelijkheden) toe te voegen aan het kaartbeeld in MER deel A (overzichtskaart locatiespecifieke behoeften).	Deze kaartbeelden zijn in planMER deel B opgenomen. Gezien de opbouw van het planMER worden de kaarten niet in planMER deel A opgenomen.	Algemene zienswijze	Oefenterreinen met graafmogelijkheden uitbreiden (graven niet overal vergund)
2368	De indiener geeft aan dat in het (tijdelijk) omgevingsplan/bestemmingsplan werkzaamheden zoals afgraven of graven van schuttersputten vergunningplichtig zijn en dus niet zonder vergunning mogen plaatsvinden.	Graafwerkzaamheden, zoals het maken van schuttersputten of loopgraven, worden alleen uitgevoerd onder strikte voorwaarden. Daarbij geldt een herstelplicht om schade aan natuur te voorkomen. Defensie voert vooraf een risicoanalyse uit en monitort de effecten tijdens en na de graafactiviteiten. Het doel is om risico's te beperken en de omgeving te beschermen. Graafwerkzaamheden op of langs openbare wegen zijn niet zomaar toegestaan. Defensie houdt rekening met bewoners en zorgt dat veiligheid gewaarborgd blijft. De focus op graafactiviteiten, waaronder loopgraven, is onderdeel van de voorbereiding op grootschalige operaties. Deze training is noodzakelijk om militairen inzetbaar te houden in uiteenlopende scenario's.	Algemene zienswijze	Oefenterreinen met graafmogelijkheden uitbreiden (graven niet overal vergund)
2369	De indiener maakt zich zorgen over schade aan de bodemkwaliteit, toename van geluidsoverlast, stikstofuitstoot en gevolgen voor klimaat en natuurherstel in relatie tot graafactiviteiten.	Defensie begrijpt de zorgen die zijn geuit over de mogelijke effecten van graafactiviteiten, zoals schade aan de bodemkwaliteit, geluidsoverlast, stikstofuitstoot en de gevolgen voor klimaat en natuurherstel. In de vervolgfase van het proces, waarbij de behoefte aan graafactiviteiten officieel wordt vastgelegd in de regelgeving, zal Defensie de benodigde maatregelen en voorwaarden verder specificeren. Dit zal gebeuren op basis van een gedetailleerde onderzoeken, waarin de potentiële impact op de bodemkwaliteit, geluidsoverlast, stikstofemissies en natuurherstel in kaart worden gebracht. Waar nodig zullen aanvullende mitigerende maatregelen worden genomen om de negatieve effecten te beperken. Dit kan onder meer het gebruik van geluidsbeperkende technieken,	Bodem	Oefenterreinen met graafmogelijkheden uitbreiden (graven niet overal vergund)

		maatregelen ter beperking van stikstofuitstoot en andere milieu- en natuurbehoudende maatregelen omvatten. Defensie hecht waarde aan het behoud van de bodemkwaliteit en het herstel van de natuur, en zorgt ervoor dat graafactiviteiten alleen plaatsvinden op locaties waar dit in lijn is met de geldende natuur- en klimaatdoelen. Defensie dankt de indiener voor de zorgvuldige aandacht voor deze belangrijke kwesties. De opmerkingen worden meegenomen in de verdere uitwerking van de plannen en in de afwegingen bij de officiele vastlegging van de behoefte in de regelgeving.		
2370	De indiener vraagt zich af of graven past binnen de Omgevingsverordening/het Omgevingsplan (o.a. archeologie, bodem en waterhuishouding) en geeft aan dat dit mogelijk niet passend is.	Momenteel is nog niet op alle oefenterreinen vergund dat er graafmogelijkheden zijn, dat is waarom deze behoefte is opgenomen in het Programma. In het planMER onderzoek dat is gedaan, is daarom gekeken naar (stukken van) oefenterreinen waar dit realistisch gezien wel kan worden vergund. Hierbij zijn de aspecten die door de indiener worden benoemd als archeologie en bodem meegenomen, maar ook zaken als erfgoed en landschappen. Op basis van dat onderzoek zijn delen van oefenterreinen aangewezen waar het mogelijk lijkt voor de activiteit graven een vergunning te krijgen zonder dat hierdoor schade ontstaat aan (beschermde) waarden.	Bodem	Oefenterreinen met graafmogelijkheden uitbreiden (graven niet overal vergund)
2371	De indiener stelt voor om monitoring van mitigerende maatregelen als harde randvoorwaarde op te nemen en dit concreet uit te werken voordat tot uitvoering wordt overgegaan.	Graafwerkzaamheden, zoals het maken van schuttersputten of loopgraven, worden alleen uitgevoerd onder strikte voorwaarden. Daarbij geldt een herstelplicht om schade aan natuur te voorkomen. Defensie voert vooraf een risicoanalyse uit en monitort de effecten tijdens en na de graafactiviteiten. Het doel is om risico’s te beperken en de omgeving te beschermen. Graafwerkzaamheden op of langs openbare wegen zijn niet zomaar toegestaan. Defensie houdt rekening met bewoners en zorgt dat veiligheid gewaarborgd blijft. De focus op graafactiviteiten,	Bodem	Oefenterreinen met graafmogelijkheden uitbreiden (graven niet overal vergund)

		waaronder loopgraven, is onderdeel van de voorbereiding op grootschalige operaties. Deze training is noodzakelijk om militairen inzetbaar te houden in uiteenlopende scenario's.		
2372	De indiener verzoekt om de Ermelosche Heide als voorkeurslocatie te schrappen wegens stapeling van activiteiten en onverenigbaarheid met natuur- en archeologische waarden.	De bedoeling van deze ruimtebehoefte is om de regelgeving dusdanig aan te passen dat het voor Defensie noodzakelijke graven op haar oefenterreinen mogelijk is, passend bij de actuele operationele eisen van Defensie. Hiertoe is in het planMER een eerste verkenning naar milieueffecten gedaan. Bij de uitwerking van de plannen in regelgeving in de volgende fase zal afstemming met natuur- en archeologische waarden nader worden onderzocht.	Defensie specifiek	Oefenterreinen met graafmogelijkheden uitbreiden (graven niet overal vergund)
2373	De indiener geeft aan dat op Weerterheide meerdere risico's spelen en vraagt om concrete mitigerende maatregelen en monitoring voordat graafactiviteiten worden toegestaan.	Graafwerkzaamheden, zoals het maken van schuttersputten of loopgraven, worden alleen uitgevoerd onder strikte voorwaarden. Daarbij geldt een herstelplicht om schade aan natuur te voorkomen. Defensie voert vooraf een risicoanalyse uit en monitort de effecten tijdens en na de graafactiviteiten. Het doel is om risico's te beperken en de omgeving te beschermen. Graafwerkzaamheden op of langs openbare wegen zijn niet zomaar toegestaan. Defensie houdt rekening met bewoners en zorgt dat veiligheid gewaarborgd blijft. De focus op graafactiviteiten, waaronder loopgraven, is onderdeel van de voorbereiding op grootschalige operaties. Deze training is noodzakelijk om militairen inzetbaar te houden in uiteenlopende scenario's.	Defensie specifiek	Oefenterreinen met graafmogelijkheden uitbreiden (graven niet overal vergund)
2374	De indiener wil in overleg over de verruiming van graafmogelijkheden op De Haar en vraagt om afstemming over randvoorwaarden vanuit archeologie en hydrologie.	In het planMER-onderzoek zijn locaties in kaart gebracht. Hierbij is ook gekeken naar effecten t.a.v. archeologie en hydrologie. O.b.v. het planMER zijn de locaties gekozen en opgenomen in het NPRD. In de vervolgfase van het NPRD onderzoekt Defensie de mogelijkheden voor verdere inpassing.	Defensie specifiek	Oefenterreinen met graafmogelijkheden uitbreiden (graven niet overal vergund)
2375	De indiener vraagt om aanvullende, ambtelijk bekende informatie over (on)geschiktheid	Defensie begrijpt de vraag om informatie en transparantie. In het planMER-onder-	Defensie specifiek	Oefenterreinen met graafmogelijkheden uitbreiden (graven

	van locaties openbaar te maken voordat besluiten worden genomen.	zoek zijn locaties in kaart gebracht. De informatie en resultaten uit het planMER vormen de basis voor de uitwerking van het NPRD. In de vervolgfase van het NPRD onderzoekt Defensie de mogelijkheden voor verdere inpassing.		niet overal vergund)
2376	De indiener vraagt om geen graafwerkzaamheden (zoals schuttersputten of loopgraven) op of langs de openbare weg toe te staan en om rekening te houden met bewoners.	Graafwerkzaamheden, zoals het maken van schuttersputten of loopgraven, worden alleen uitgevoerd onder strikte voorwaarden. Daarbij geldt een herstelplicht om schade aan natuur te voorkomen. Defensie voert vooraf een risicoanalyse uit en monitort de effecten tijdens en na de graafactiviteiten. Het doel is om risico's te beperken en de omgeving te beschermen. Graafwerkzaamheden op of langs openbare wegen zijn niet zomaar toegestaan. Defensie houdt rekening met bewoners en zorgt dat veiligheid gewaarborgd blijft. De focus op graafactiviteiten, waaronder loopgraven, is onderdeel van de voorbereiding op grootschalige operaties. Deze training is noodzakelijk om militairen inzetbaar te houden in uiteenlopende scenario's.	Defensie specifiek	Oefenterreinen met graafmogelijkheden uitbreiden (graven niet overal vergund)
2377	De indiener geeft aan dat eerdere afspraken over niet bouwen en hekwerkplaatsing niet zijn nagekomen en verzoekt om correctie van tekeningen en waarborging van bereikbaarheid.	Defensie dankt de indiener voor het indienen van de zienswijze. Defensie neemt het signaal serieus dat er eerder afspraken zijn gemaakt over het niet bouwen en het plaatsen van hekwerken. Defensie zal contact opnemen met de indiener om deze zorgen te bespreken en om te bezien hoe correcties in de tekeningen en de bereikbaarheid kunnen worden gewaarborgd.	Defensie specifiek	Oefenterreinen met graafmogelijkheden uitbreiden (graven niet overal vergund)
2378	De indiener stelt voor om graven alleen toe te staan onder strikte voorwaarden en met herstelplicht, zodat geen schade ontstaat aan omliggende landbouwgrond en natuur.	Graafwerkzaamheden, zoals het maken van schuttersputten of loopgraven, worden alleen uitgevoerd onder strikte voorwaarden. Daarbij geldt een herstelplicht om schade aan natuur te voorkomen. Defensie voert vooraf een risicoanalyse uit en monitort de effecten tijdens en na de graafactiviteiten. Het doel is om risico's te beperken en de omgeving te beschermen. Graafwerkzaamheden op of langs openbare wegen zijn	Defensie specifiek	Oefenterreinen met graafmogelijkheden uitbreiden (graven niet overal vergund)

		niet zomaar toegestaan. Defensie houdt rekening met bewoners en zorgt dat veiligheid gewaarborgd blijft. De focus op graafactiviteiten, waaronder loopgraven, is onderdeel van de voorbereiding op grootschalige operaties. Deze training is noodzakelijk om militairen inzetbaar te houden in uiteenlopende scenario's.		
2379	De indiener stelt voor om een nieuw ontwikkeld natuurgebied nabij Amersfoortseweg/Rode Zanden in Garderen te benutten voor graafactiviteiten.	Defensie waardeert de suggestie om het nieuw ontwikkelde natuurgebied nabij de Amersfoortseweg/Rode Zanden in Garderen te benutten voor graafactiviteiten. Het is echter belangrijk te benadrukken dat graafactiviteiten niet overal vergund zijn, en dat de impact op het milieu, de natuurwaarden en het lange termijn beheer van het gebied zorgvuldig moet worden afgewogen. De te onderzoeken locaties voor graafactiviteiten zijn vastgelegd in de notitie Reikwijdte en Detailniveau en hiermee is het onderzoek uitgevoerd en daarop heeft het kabinet besloten op welke locaties dat onder voorwaarden mogelijk is. De genoemde locatie was niet opgenomen in het NRD en is daarom niet onderzocht en behoort dus niet bij de besluitvorming die heeft plaatsgevonden. Defensie dankt de indiener voor de waardevolle input en zal deze meenemen in de verdere afwegingen bij de uitvoering van het programma.	Defensie specifiek	Oefenterreinen met graafmogelijkheden uitbreiden (graven niet overal vergund)
2380	De indiener vraagt zich af of de focus op loopgraven en intensieve grondoorlog wel proportioneel en noodzakelijk is, gegeven de huidige veiligheidscontext.	De focus op graafactiviteiten, waaronder loopgraven, is onderdeel van de voorbereiding op grootschalige operaties. Deze training is noodzakelijk om militairen inzetbaar te houden in uiteenlopende scenario's.	Defensie specifiek	Oefenterreinen met graafmogelijkheden uitbreiden (graven niet overal vergund)
2381	De indiener maakt zich zorgen over waardevermindering van de woning door de voorgenomen uitbreiding van oefenterrein De Haar (292 ha), inclusief een extra helikopterlandingsplaats en een toename van (laag)vliegbewegingen.	Defensie begrijpt dat de voorgenomen uitbreiding van oefenterrein De Haar zorgen oproept over mogelijke waardevermindering van woningen in de omgeving. Als er in een later stadium sprake is van aantoonbare schade of waardevermindering als gevolg van een besluit van Defensie, bestaat onder specifieke voorwaarden de mogelijkheid om een verzoek tot	Economie en sociaal	Oefenterreinen met graafmogelijkheden uitbreiden (graven niet overal vergund)

		zogenaamde nadeelcompensatie in te dienen. Dit kan pas in een latere fase nadat de gevolgen concreet zijn geworden en er een definitief besluit ligt.		
2382	De indiener maakt zich zorgen over mogelijke schade aan ondergrondse drinkwaterinfrastructuur en veiligheid van drinkwater en de bodemkwaliteit.	Voordat Defensie daadwerkelijk kan en mag graven zijn vergunningen nodig. Ook zal hierbij in detail in de bodem gekeken worden om eventuele impact op drinkwater te voorkomen	Gezonde en veilige leefomgeving	Oefenterreinen met graafmogelijkheden uitbreiden (graven niet overal vergund)
2383	De indiener vraagt zich af of en hoe groot de bufferzone is rond aanwezige woningen op Weerterheide en geeft aan dat duidelijkheid nodig is over het maximale geluidsniveau (in dB) en de minimale afstand tot het graven van loopgraven.	De zone die als buffer functioneert is niet met één afstandsmaat vast te leggen. Dit hangt af van het type activiteiten, de frequentie ervan en het landschap zelf. Deze 'inwaartse zonering' kan Defensie bij het vervolgproces betrekken bij het afwegen van belangen van omwonenden ten opzichte van defensieactiviteiten. De gebieden waar Defensie graven verder gaat onderzoeken zijn in de detailkaarten van het NPRD weergegeven. De minimale afstand tot deze graafactiviteiten ligt aan de archeologische waarden en bijvoorbeeld natuurwaarden.	Gezonde en veilige leefomgeving	Oefenterreinen met graafmogelijkheden uitbreiden (graven niet overal vergund)
2384	De indiener maakt zich zorgen over mogelijke schade aan ondergrondse drinkwaterinfrastructuur en veiligheid van drinkwater en de bodemkwaliteit.	Voordat Defensie daadwerkelijk kan en mag graven zijn vergunningen nodig. Ook zal hierbij in detail in de bodem gekeken worden om eventuele impact op drinkwater te voorkomen	Gezonde en veilige leefomgeving	Oefenterreinen met graafmogelijkheden uitbreiden (graven niet overal vergund)
2385	De indiener vraagt zich af of graven past binnen de Omgevingsverordening Noord-Brabant en het lokale Omgevingsplan, mede in relatie tot archeologie, bodem en waterhuishouding (klimaatadaptatie).	De bedoeling van deze ruimtebehoefte is om de regelgeving dusdanig aan te passen dat het voor Defensie noodzakelijke graven op haar oefenterreinen mogelijk is, passend bij de actuele operationele eisen van Defensie. Hiertoe is in het planMER een eerste verkenning naar milieueffecten gedaan. Bij de uitwerking van de plannen in regelgeving in de volgende fase zal ook de afstemming met wet- en regelgeving van lagere overheden aan de orde komen.	Klimaatadaptatie	Oefenterreinen met graafmogelijkheden uitbreiden (graven niet overal vergund)
2386	De indiener geeft aan dat graven op de Arnhemse Heide archeologische waarden (waaronder een ijzertijdgrafveld) en aardkundige structuren zoals de stuwwal en de Sandr van Wolfheze kan aantasten en verzoekt om zorgvuldige onderbouwing en beperking.	Bij het daadwerkelijk mogelijk maken van graafactiviteiten zal nader onderzoek verricht moeten worden naar aanwezige archeologische waarden ter plaatse voordat dit kan plaatsvinden. Dit is ook benoemd in het planMER.	Landschap en erfgoed	Oefenterreinen met graafmogelijkheden uitbreiden (graven niet overal vergund)

2387	De indiener maakt bezwaar vanwege hoge archeologische en geomorfologische erfgoedwaarden (o.a. grafheuvels, urnenvelden, celtic fields, ijzertijdgrafvelden) en stelt voor de Ermelose heide uit het voorkeursalternatief te schrappen of activiteiten te beperken.	De bedoeling van deze ruimtebehoefte is om de regelgeving dusdanig aan te passen dat het voor Defensie noodzakelijke graven op haar oefenterreinen mogelijk is, passend bij de actuele operationele eisen van Defensie. Hiertoe is in het planMER een eerste verkenning naar milieueffecten gedaan. Bij de uitwerking van de plannen in regelgeving in de volgende fase zal afstemming met erfgoed- en archeologische waarden nader worden onderzocht.	Landschap en erfgoed	Oefenterreinen met graafmogelijkheden uitbreiden (graven niet overal vergund)
2388	De indiener wijst op de provinciale cultuurhistorische hoofdstructuur, graven van verzetsstrijders en risico's door munitie en bodemverontreiniging en verzoekt om hier bij graafactiviteiten expliciet rekening mee te houden.	Bij het daadwerkelijk mogelijk maken van graafactiviteiten zal nader onderzoek verricht moeten worden naar onder meer cultuurhistorische waarden en mogelijke bodemverontreiniging ter plaatse voordat dit kan plaatsvinden. Defensie zal hier dus expliciet rekening mee houden.	Landschap en erfgoed	Oefenterreinen met graafmogelijkheden uitbreiden (graven niet overal vergund)
2389	De indiener vraagt zich af of graven past binnen de Omgevingsverordening Noord-Brabant en het lokale Omgevingsplan (archeologie, bodem, waterhuishouding) en stelt dat dit niet passend is.	De bedoeling van deze ruimtebehoefte is om de regelgeving dusdanig aan te passen dat het voor Defensie noodzakelijke graven op haar oefenterreinen mogelijk is, passend bij de actuele operationele eisen van Defensie. Hiertoe is in het planMER een eerste verkenning naar milieueffecten gedaan. Bij de uitwerking van de plannen in regelgeving in de volgende fase zal ook de afstemming met wet- en regelgeving van lagere overheden aan de orde komen.	Landschap en erfgoed	Oefenterreinen met graafmogelijkheden uitbreiden (graven niet overal vergund)
2390	De indiener geeft aan dat het gebied grote archeologische waarde heeft en dat de impact van graafactiviteiten onvoldoende is onderzocht.	Bij het daadwerkelijk mogelijk maken van graafactiviteiten zal nader onderzoek verricht moeten worden naar aanwezige archeologische waarden ter plaatse voordat dit kan plaatsvinden. Dit is ook benoemd in het planMER.	Landschap en erfgoed	Oefenterreinen met graafmogelijkheden uitbreiden (graven niet overal vergund)
2391	De indiener wijst op aanwezige grafheuvels binnen in kaart ingetekende graafzones (bundel detailkaarten) en maakt melding van risico op wortelschade aan bomen; vraagt om aanpassing van kaarten.	In het planMER zijn de oefenterreinen op hoofdlijnen beoordeeld op hun milieueffecten om te bepalen of er potentiële showstoppers zijn. Bij het daadwerkelijk mogelijk maken van graafactiviteiten zal dit concreter worden uitgewerkt inclusief nader onderzoek naar aanwezige flora en fauna ter plaatse voordat dit kan plaatsvinden.	Landschap en erfgoed	Oefenterreinen met graafmogelijkheden uitbreiden (graven niet overal vergund)

2392	De indiener stelt voor om locaties met aardkundige/archeologische waarden en kwetsbare vegetaties uit te sluiten en vraagt om voorafgaand overleg en toestemming van de terreineigenaar (zoals Natuurmonumenten).	Defensie onderkend het belang van het behoud van aardkundige, archeologische en ecologische waarden en voorafgaand aan graafwerkzaamheden overleg met terreinbeheerders. Bij het vormgeven van de ruimtelijke inpassing wordt rekening gehouden met aanwezige waarden en belangen. In de vervolgfase zal in samenspraak met terreinbeheerders, zoals Natuurmonumenten, en met bevoegde gezagen worden bepaald hoe deze waarden het best kunnen worden beschermd. Dit gebeurt binnen het kader van de geldende wet- en regelgeving, waaronder de Erfgoedwet en de Wet natuurbescherming.	Landschap en erfgoed	Oefenterreinen met graafmogelijkheden uitbreiden (graven niet overal vergund)
2393	De indiener vraagt om nader onderzoek voor gebieden waar natuur-, archeologische en recreatieve waarden samenkomen (o.a. Ermelosche/Arnhemse heide, Stroese Zand), met expliciete toets aan instandhoudingsdoelen.	Bij het daadwerkelijk mogelijk maken van graafactiviteiten zal nader onderzoek verricht moeten worden naar aanwezige natuur-, archeologische en recreatieve waarden ter plaatse voordat dit kan plaatsvinden. Dit is ook benoemd in het planMER.	Landschap en erfgoed	Oefenterreinen met graafmogelijkheden uitbreiden (graven niet overal vergund)
2394	De indiener maakt zich zorgen over onvoldoende onderzoek naar effecten op Natura 2000/NNN, inclusief impact op beschermde soorten zoals de kleine wrattenbijter en andere flora en fauna.	Bij het daadwerkelijk mogelijk maken van graafactiviteiten zal nader onderzoek verricht moeten worden naar aanwezige flora en fauna ter plaatse voordat dit kan plaatsvinden. Dit is ook benoemd in het planMER.	Natuur	Oefenterreinen met graafmogelijkheden uitbreiden (graven niet overal vergund)
2395	De indiener geeft aan dat vergravingen (handmatig en machinaal) habitattypen en strikt beschermde soorten kunnen aantasten, en wijst op verplichtingen uit Vogel- en Habitatrichtlijn en de ADC-systematiek.	Bij het daadwerkelijk mogelijk maken van graafactiviteiten zal nader onderzoek verricht moeten worden naar aanwezige flora en fauna ter plaatse voordat dit kan plaatsvinden. Dit is ook benoemd in het planMER.	Natuur	Oefenterreinen met graafmogelijkheden uitbreiden (graven niet overal vergund)
2396	De indiener vraagt zich af of het realistisch en handhaafbaar is om habitats te ontzien bij het graven.	Defensie acht dit o.b.v. het verrichte planMER wel haalbaar op veel locaties.	Natuur	Oefenterreinen met graafmogelijkheden uitbreiden (graven niet overal vergund)
2397	De indiener verzoekt om nadere onderbouwing van (cumulatieve) effecten en stikstofimpact en vraagt om afstemming met provincie en aantoonbare borging van instandhoudingsdoelen.	Bij het daadwerkelijk mogelijk maken van graafactiviteiten zal nader onderzoek verricht moeten worden naar aanwezige flora en fauna en instandhoudingsdoelen ter plaatse voordat dit kan plaatsvinden. Dit is ook benoemd in het planMER.	Natuur	Oefenterreinen met graafmogelijkheden uitbreiden (graven niet overal vergund)
2398	De indiener maakt zich zorgen over technische problemen en olielekkages van materieel met risico op bodem- en	Defensie treft bij oefeningen en inzet van voertuigen en materieel standaard maatregelen om verontreiniging te	Natuur	Oefenterreinen met graafmogelijkheden uitbreiden (graven

	grondwaterverontreiniging en vraagt hoe dit wordt voorkomen.	voorkomen. Zo zijn er altijd milieudoeken en opvangmaterialen aanwezig bij risicovolle handelingen, zoals onderhoud en tanken in het veld. Daarnaast worden voertuigen regelmatig gecontroleerd op technische gebreken. Als terreinbeheerder is Defensie verantwoordelijk voor het voorkomen en herstellen van milieuschade. Bij incidenten wordt direct opgetreden om verdere verspreiding te voorkomen, en waar nodig wordt sanering uitgevoerd conform geldende milieuwetgeving. De risico's op bodem- en waterverontreiniging worden meegenomen in het planMER-onderzoek en bij de verdere uitwerking van het definitief NPRD.		niet overal vergund)
2399	De indiener maakt bezwaar tegen uitbreiding die leidt tot het omzagen van bomen en ingrijpende aanpassingen in de natuur, ten koste van particulier gebruik.	Bij de inrichting van het oefenterrein wordt juist ingezet op versterking van natuur. Defensie plant extra bomen en werkt aan een gevarieerd landschap dat geschikt is voor militair gebruik én natuurontwikkeling. Oefenterreinen hebben vaak hoge natuurwaarden, omdat zij rust en ruimte bieden voor flora en fauna. Dit principe blijft van toepassing bij de uitbreiding. Defensie houdt rekening met particulier gebruik en streeft naar een balans tussen militaire noodzaak en maatschappelijke belangen. Waar ingrepen onvermijdelijk zijn, worden deze uitgevoerd volgens wettelijke regels en met aandacht voor herstel van natuur.	Natuur	Oefenterreinen met graafmogelijkheden uitbreiden (graven niet overal vergund)
2400	De indiener maakt zich zorgen over schade aan bodemkwaliteit, archeologische waarden en natuurherstel in relatie tot graafactiviteiten.	Bodem, archeologie en natuur zijn onderwerpen die in het planMER-onderzoek zijn onderzocht. In een aantal gevallen van de voorkeurslocaties voor graafwerkzaamheden zijn de bodemkwaliteit en archeologische waarden als aandachtspunten in het NPRD opgenomen. In de vervolgfase zal voor deze locaties verder onderzoek worden gedaan om te kijken wat de mogelijkheden zijn op deze locaties.	Natuur	Oefenterreinen met graafmogelijkheden uitbreiden (graven niet overal vergund)
2401	De indiener adviseert randvoorwaarden voor graafwerk nabij drinkwaterleidingen (o.a. afstandseisen en permanente	Defensie erkent het belang van bescherming van drinkwaterleidingen op oefenterreinen. Randvoorwaarden zo-	Water	Oefenterreinen met graafmogelijkheden uitbreiden (graven

	bereikbaarheid voor beheer/onderhoud) om leveringszekerheid te waarborgen.	als afstandseisen en permanente bereikbaarheid voor beheer en onderhoud zijn cruciaal om leveringszekerheid te waarborgen. Deze aandachtspunten neemt Defensie mee in de verdere uitwerking van de plannen en in overleg met betrokken partijen.		niet overal vergund)
2402	De indiener vraagt zich af of de voorgenomen graafactiviteiten voldoen aan de Omgevingsverordening Noord-Brabant en aan het eigen Omgevingsplan, met specifieke aandacht voor archeologie, bodem en waterhuishouding, en verzoekt om duidelijke juridische borging en randvoorwaarden.	De bedoeling van deze ruimtebehoefte is om de regelgeving dusdanig aan te passen dat het voor Defensie noodzakelijke graven op haar oefenterreinen mogelijk is, passend bij de actuele operationele eisen van Defensie. Hiertoe is in het planMER een eerste verkenning naar milieueffecten gedaan. Bij de uitwerking van de plannen in regelgeving in de volgende fase zal ook de afstemming met wet- en regelgeving van lagere overheden aan de orde komen.	Water	Oefenterreinen met graafmogelijkheden uitbreiden (graven niet overal vergund)
2403	De indiener maakt zich zorgen over schade aan ondergrondse drinkwaterleidingen door trillingen van transport, zware militaire voertuigen en explosieven, en benadrukt dat beschadiging directe gevolgen heeft voor de leveringszekerheid en veiligheid van drinkwater.	Bij het daadwerkelijk mogelijk maken van graafactiviteiten zal nader onderzoek verricht moeten worden naar onder andere de gevolgen voor de drinkwatervoorziening ter plaatse voordat dit kan plaatsvinden. Vooralsnog is ons beeld dat de relatie tussen het uitbreiden van graafmogelijkheden op onze oefenterreinen en de door indiener geschetste gevolgen beperkt is.	Water	Oefenterreinen met graafmogelijkheden uitbreiden (graven niet overal vergund)

5.2.45 ALGEMEEN - OVERIG

ID	Samengevatte vraag	Antwoord	Hoofdthema	Ruimtebehoefte
2404	De indiener vraagt om afstemming over luchtruimgebruik voor het programma AHN/Beeldmateriaal, een onderzoek naar de mogelijkheden om te opereren onder Defensie en vraagt de visie op open data vanuit Defensie.	Defensie ondersteunt het programma AHN en onderkent het algemeen belang van AHN als een basisregistratie. Voor huidige en toekomstige defensielocaties moet echter nog een risicoafweging worden gemaakt in hoeverre openbare publicatie van het digitale hoogtekaart van defensieterreinen (marinehavens, militaire luchthavens, kazernes) schade kan toebrengen aan één of meerdere ministeries en/of de vitale belangen van de Staat of zijn bondgenoten.	(Rijks)Raakvlakken	ALGEMEEN - OVERIG
2405	De indiener maakt zich zorgen over piek- en langdurige ge-	Defensie begrijpt de zorgen aangaande aantasting van de leefkwaliteit. Er wordt reeds	(Rijks)Raakvlakken	ALGEMEEN - OVERIG

	luidsniveaus van F-35's en helikopters met gevolgen als stress, slaapverstoring en aantasting van de leefkwaliteit, en verzoekt om realistische cumulatiebeoordeling, hinderbeperkende routes/tijden en plafonds.	zoveel als mogelijk rekening gehouden met de omgeving met inachtneming van bestaande wet- en regelgeving betreffende vlieghoogtes en tijden waarop wordt gevlogen wordt.		
2406	De indiener vraagt om inzicht en maatregelen voor extra druk op de woningmarkt, inclusief tijdige huisvesting van defensiepersoneel, rijkssteun voor onrendabele toppen en het meenemen van omgevingswaarden (geluid/trillingen) en afstemming met woondeals en regionale strategieën.	Defensie begrijpt de zorgen over mogelijke druk op de woningmarkt. Uitbreiding van militaire activiteiten kan leiden tot toename van werkgelegenheid in de omgeving. Defensie voorziet voor een deel van haar personeel zelf in huisvesting op de eigen terreinen, waardoor de extra druk op de woningmarkt enigszins beperkt wordt. Deze opgave raakt aan bredere ruimtelijke en maatschappelijke vraagstukken. Defensie werkt samen met (mede)overheden om de benodigde ruimtelijke inpassing van behoeften goed in beeld te brengen en af te stemmen op andere belangrijke opgaven zoals regionale woningbouwplannen. De zienswijze onderstreept het belang van deze tijdige afstemming en gezamenlijke inzet. Defensie neemt deze punten mee in het vervolgproces.	(Rijks)Raakvlakken	ALGEMEEN - OVERIG
2407	De indiener vraagt zich af hoe energie-onafhankelijkheid en uitbreiding van Defensie samengaan met RES-doelen en netcongestie, verzoekt afstemming met netbeheerders (zoals TenneT), respect voor zeekabels/aanlandlocaties en medegebruik van (militaire) zeegebieden waar mogelijk.	Dank voor uw zienswijze. Defensie realiseert zich dat de druk op het energienet zeer hoog is. Daarom onderhoudt Defensie nauw contact met de ministeries van Economische Zaken en Klimaat en van Groene Groei over deze problematiek. Daarbij wordt ook gekeken naar de mogelijkheid om energie op eigen locaties op te wekken, zodat kan worden bijgedragen aan duurzaamheid, strategische energieonafhankelijkheid en het verminderen van de druk op het energienet. Binnen het NPRD en de uitvoering daarvan wordt nauwlettend gekeken naar een passende aansluiting op het energienetwerk en oplossingen op bestaande problematiek. Hierbij sluit de uitbreiding van Defensie zich aan bij de doelen uit de Regionale Energiestrategieën (RES). In de verdere uitvoeringsfasevervolgfase zal nader worden gekeken hoe de aansluiting	(Rijks)Raakvlakken	ALGEMEEN - OVERIG

		en afstemming met netbeheerders zal verlopen. Voor zeekabels en aanlandlocaties stemt Defensie af met het ministerie van Klimaat en Groene Groei; op dit vlak zijn er momenteel geen conflicten.		
2408	De indiener vraagt aandacht voor het uitblijven van financiering op alle rijk infrastructuur in Brabant en wil met het Rijk in overleg hoe landelijke en regionale en lokale opgaven in balans kunnen komen.	De versterking van de krijgsmacht vraagt om extra ruimte en infrastructuur. Tegelijkertijd is duidelijk dat deze opgaven samenkomen met andere nationale en regionale belangen, zoals bereikbaarheid, woningbouw en energietransitie. Defensie ziet het belang van een goede afstemming tussen deze opgaven. Daarom gaat Defensie graag in overleg met betrokken partijen om te verkennen waar overlap bestaat tussen de ambities uit het NPRD en andere infrastructuurprojecten in Brabant. In gezamenlijkheid kan dan worden bekeken hoe deze opgaven uit het NPRD beter op andere opgaves elkaar afgestemd kunnen worden, en hoe dit in het vervolgproces een plek krijgt.	(Rijks)Raakvlakken	ALGEMEEN - OVERIG
2409	De indiener geeft aan dat de defensieclaims op het luchtruim knelpunten veroorzaken voor luchtsporten en GA (Terlet, Teuge, ballonvaart) en stelt oplossingen voor zoals flexibel luchtruimgebruik (FUA), route-aanpassingen (VOLLA), betere coördinatie en structureel overleg met KNVvL/AOPA; inzet op niet onnodig sluiten van luchtruim.	Defensie begrijpt de zorg over het luchtruim. Uw zienswijze heeft Defensie inzicht gegeven dat de belangen van met name de civiele ballonvaart mogelijk onevenredig worden geraakt. Dit signaal neemt Defensie serieus. In het planMER zijn de effecten onvoldoende geduid. Defensie gaat na besluitvorming graag in gesprek met de sector om samen te kijken hoe de militaire behoeftes en de civiele gebruikers voldoende ruimte krijgen en behouden van de activiteiten.	(Rijks)Raakvlakken	ALGEMEEN - OVERIG
2410	De indiener vraagt om inzicht en maatregelen rond extra druk op de woningmarkt door (groei van) Defensie: kwantificeren van behoefte, fasering, locaties en randvoorwaarden (geluid, stikstof), plus ondersteuning bij realisatie van voldoende betaalbare (sociale en koop)woningen.	Defensie begrijpt de zorgen over mogelijke druk op de woningmarkt door uitbreiding van militaire activiteiten en de groei van het personeelsbestand. Deze opgave raakt aan bredere ruimtelijke en maatschappelijke vraagstukken. Defensie werkt samen met medeoverheden om de inpassing van behoeften goed in beeld te brengen en af te stemmen op andere belangrijke opgaven, zoals regionale woningbouwplannen. De zienswijze onderstreept het	(Rijks)Raakvlakken	ALGEMEEN - OVERIG

		belang van tijdige afstemming en gezamenlijke inzet. Defensie neemt deze punten mee in het vervolgproces.		
2411	De indiener stelt voor om de defensiebehoefte te koppelen aan energie-oplossingen (lokaal opwek/opslag), rekening te houden met netcongestie en RES-zoekgebieden, en op zee samen te werken (kader voor medegebruik oefengebieden, kabelplatformen, aanlandingen); ook optie dat Defensie energie levert aan omgeving.	Defensie waardeert het voorstel om defensiebehoefte te koppelen aan energieoplossingen, zowel op land als op zee. De suggesties over lokale opwek en opslag en het rekening houden met netcongestie krijgen een plek in de verdere uitwerking van het NPRD. In het algemeen streeft Defensie ernaar om koppelkansen met de energietransitie te verkennen en waar het kan te benutten. Dit biedt ruimte voor initiatieven, mits deze verenigbaar zijn met militaire veiligheid en operationele belangen. Afstemming met medeoverheden is belangrijk om defensiebehoefte, omgevingsveiligheid en energiebelangen goed te kunnen inpassen. Defensie staat open voor samenwerking en onderzoekt in overleg met regionale partners hoe ook op zee medegebruik van oefengebieden mogelijk kan worden gemaakt. Suggesties zoals het leveren van energie aan de omgeving worden meegenomen in bredere verkenningen naar duurzame en toekomstbestendige oplossingen.	(Rijks)Raakvlakken	ALGEMEEN - OVERIG
2412	De indiener verzoekt om strikte bescherming van natuurwaarden, het voorkomen van (cumulatieve) effecten op kwetsbare gebieden (Veluwe, Lauwersmeer), heldere spelregels voor laagvliegen (niet boven bebouwd; minimaliseren hinder voor vee/weidevogels) en een robuuste stikstofonderbouwing omdat projecten nu al vastlopen.	Defensie begrijpt de zorgen over mogelijke (cumulatieve) effecten op kwetsbare natuurgebieden zoals de Veluwe en het Lauwersmeer. Natuurbehoud is een belangrijk uitgangspunt in het NPRD. Voor laagvliegen komt een planologisch regime met heldere regels. Defensie houdt zich tijdens (laag)vliegactiviteiten aan nationale wet- en regelgeving. Bij de inpassing van de defensie behoeften zal dan ook goed worden gekeken naar stikstof, zodat plannen juridisch houdbaar zijn en andere opgaven niet onnodig onder druk komen te staan.	(Rijks)Raakvlakken	ALGEMEEN - OVERIG
2413	De indiener vraagt zich af of de planMER voldoende compleet is: ontbrekende 'leefomgevingsfoto's', onvoldoende inzicht in referentie/vergunde situatie, en te weinig weging van cumulatie (incl. lopende	Het streven is om een compleet planMER te hebben. Hiervoor is nauw afgestemd met andere ministeries en is de meest actuele openbare data vanuit het Rijk en medeoverheden gebruikt. Er zijn	(Rijks)Raakvlakken	ALGEMEEN - OVERIG

	programma's); pleit voor explicitering in Bkl, Nota Ruimte en toepasselijke procedures (art. 5.11).	beperkte aanpassingen vanuit de zienswijzen op het planMER uitgevoerd, zodat het voor een planMER op nationaal niveau afdoende is.		
2414	De indiener stelt voor om gebiedsgericht en interbestuurlijk te werken (rijk, provincies, regio's, gemeenten, EBN/operators), koppelkansen te benutten (wonen, natuur, energie, economie), compensatie zorgvuldig te organiseren en een transparant, vroegtijdig participatieproces te borgen—met inzet van lokale kennis en een vaste liaison.	Dank voor uw zienswijze en het pleidooi voor gebiedsgericht en interbestuurlijk werken. Defensie herkent het belang van samenwerking tussen overheden en partijen, het benutten van koppelkansen en het zorgvuldig organiseren van compensatie. In het NPRD is gezocht naar een integrale benadering, waarin veiligheid, ruimtelijke kwaliteit en maatschappelijke opgaven in samenhang worden gewogen. Lokale kennis en bestuurlijke afstemming blijven van grote waarde in het vervolgtraject.	(Rijks)Raakvlakken	ALGEMEEN - OVERIG
2415	De indiener benadrukt dat defensie-uitbreiding ook economische kansen biedt (dual-use, MINDbase, BITS/HIVE, HIC), mits zorgvuldig afgestemd op regionale economie en onderwijs; vraagt om benutting van synergie en het vermijden van belemmeringen voor bestaande/nieuwe bedrijvigheid.	Defensie ziet kansen om samen te werken aan innovatie en economische versterking. Initiatieven zoals dual-use toepassingen, MINDbase, BITS/HIVE en HIC sluiten goed aan bij onze ambitie om kennisdeling en samenwerking met regionale partners te stimuleren. Defensie wilt actief bijdragen aan het benutten van synergie tussen defensie, onderwijs en het bedrijfsleven en zoeken daarbij naar manieren om belemmeringen voor bestaande en nieuwe bedrijvigheid te voorkomen. Defensie hecht waarde aan de door geadresseerde genoemde vragen en suggesties voor gebiedsgericht werken waarbij mogelijkheden voor samenwerking tussen overheden en andere partijen en het benutten van koppelkansen worden verkend.	(Rijks)Raakvlakken	ALGEMEEN - OVERIG
2416	De indiener stelt voor om lokale plannen (campinguitbreiding, bezoekerscentrum/grafheuvels, horeca/foodtrucks) mogelijk te maken en win-wins met Defensie te zoeken (voorzieningen nabij kazernes), mits geluids- en ruimtelijke impact beheersbaar blijft.	Defensie waardeert het meedenken over kansen voor lokaal ruimtegebruik en samenwerking. Het voorstel sluit aan bij de verkenning naar mogelijkheden waarbij militaire en civiele functies elkaar kunnen versterken. Daarbij is beheersbaarheid van geluid, veiligheid en ruimtelijke effecten een belangrijke voorwaarde. Defensie staat open voor overleg met gemeenten, provincies en lokale ondernemers om te	(Rijks)Raakvlakken	ALGEMEEN - OVERIG

		verkennen waar samenwerking mogelijk is. Voor meerdere behoeftes wordt samen met de omgeving een gebiedsproces ingericht. In het gebiedsproces kijkt Defensie samen met alle betrokkenen hoe de verschillende belangen goed kunnen worden gecombineerd.		
2417	De indiener geeft aan dat transparantie, tijdige en laagdrempelige informatie en echte participatie randvoorwaardelijk zijn (o.a. rond Lelystad, lange historie van beloften), inclusief actief omgevingsmanagement om vertrouwen te herstellen.	Defensie erkent dat er in het verleden fouten zijn gemaakt in communicatie en informatieverstrekking. Defensie neemt dit serieus en zetten in op transparantie, tijdige en toegankelijke informatie en betekenisvolle participatie. Actief omgevingsmanagement blijft daarbij een belangrijk middel om vertrouwen te herstellen en te behouden.	(Rijks)Raakvlakken	ALGEMEEN - OVERIG
2418	De indiener: vraagt aandacht voor de landbouwbelangen, mede via de regio Foodvalley. Door de omvangrijke defensieactiviteiten nabij Natura 2000-gebieden ontstaat extra druk op lokale opgaven. De effecten kunnen aanzienlijk zijn, omdat de beperkingen vanuit natuurdoelstellingen al groot zijn. Economische, agrarische en maatschappelijke activiteiten (bv. nabij de Veluwe) lijken nauwelijks nog vergund te kunnen worden.	In het planMER-onderzoek is gekeken naar de effecten op zowel agrarische als natuurgronden. Bij de bepaling van voorkeursalternatieven is dan ook aandacht geweest voor de effecten op landbouwgronden. Er is daarbij aandacht geweest voor mogelijke afwenteling van effecten op agrarische gronden en gezocht naar een evenredige impact van de defensie uitbreiding op zowel landbouw- als natuurgronden.	(Rijks)Raakvlakken	ALGEMEEN - OVERIG
2419	De indiener wijst erop dat meerdere locaties zijn aangewezen voor defensieactiviteiten, waar ondergrondse buisleidingen voor het transport van gevaarlijke stoffen liggen. Uit het ontwerp van het NPRD blijkt niet dat bij alle locaties voldoende rekening is gehouden met deze leidingen. Dit roept zorgen op over de veiligheid en de wens tot ruimtelijke afstemming met nutsbedrijven.	In het planMER zijn op hoofdlijnen de milieueffecten van de ruimtebehoeften van Defensie onderzocht om te komen tot locatiekeuze en om handvaten mee te geven voor uitwerking. Ook de aanwezigheid van buisleidingen is in beeld gebracht. In de vervolgfase van planuitwerking onderzoekt Defensie dit uitgebreider om te komen tot uitvoerbare ontwerpen, waarbij nadrukkelijk afstemming plaatsvindt met betrokken nutsbedrijven.	(Rijks)Raakvlakken	ALGEMEEN - OVERIG
2420	De indiener verzoekt om zorgvuldige overwegingen n.a.v. hun opmerkingen in de zienswijze, en biedt aan om mee te werken en in dialoog te gaan.	Defensie waardeert de betrokkenheid van de indiener en stelt het aanbod om mee te denken en in dialoog te gaan op prijs. Defensie streeft naar een transparant en zorgvuldig proces. De opmerkingen in de zienswijze worden derhalve zorgvuldig meegewogen en waar relevant betrokken in de verdere uitwerking van het NPRD. In	(Rijks)Raakvlakken	ALGEMEEN - OVERIG

		de uitvoeringsfase van het programma vindt opnieuw participatie met belanghebbenden plaats. Daarbij is ruimte voor verdere dialoog en samenwerking.		
2421	Indieners onderkent dat Nederland en Europa zich moet versterken op het gebied van Defensie, maar uit daarbij ook zorgen dat het ten koste gaat van andere functies in Nederland.	Defensie waardeert de erkenning van de noodzaak om Nederland en Europa te versterken op het gebied van veiligheid en paraatheid. Tegelijk begrijpt Defensie de zorg dat dit gevolgen kan hebben voor andere functies in de ruimte, zoals wonen, werken en natuur. In het NPRD is gezocht naar een zorgvuldige balans tussen de ruimtevraag van Defensie en andere maatschappelijke opgaven. Meervoudig ruimtegebruik blijft daarbij een belangrijk uitgangspunt.	(Rijks)Raakvlakken	ALGEMEEN - OVERIG
2422	De indiener vraag aandacht voor de impact van de uitbreidingen van Defensie op de leefomgeving en ontwikkelingen in de gemeente.	Defensie erkent dat ruimtelijke ingrepen invloed kunnen hebben op de omgeving en op gemeentelijke ambities. In het vervolgtraject geldt dat voor meerdere behoeftes uit het NPRD wordt afgestemd met betrokken gemeenten en regionale partners. In het vervolgtraject van het NPRD wordt daarom afgestemd met betrokken gemeenten en regionale partners. Het doel is om knelpunten tijdig te signaleren en samen te zoeken naar oplossingen die recht doen aan zowel nationale als lokale belangen.	(Rijks)Raakvlakken	ALGEMEEN - OVERIG
2423	De indiener vraagt welke maatregelen Defensie wil gaan nemen om de cumulatie op de Waddenzee te verminderen, zoals genoemd in de Agenda Waddengebied (2020).	Defensie begrijpt de zorgen over toenemende druk op het Waddengebied door militaire activiteiten. De groei van de krijgsmacht is noodzakelijk en valt deels binnen het Waddengebied. Tegelijkertijd onderschreef en onderschrijft Defensie het belang van het beschermen van natuurwaarden, zoals benoemd in de Agenda Waddengebied (2020). Defensie ziet mogelijkheden om de effecten van militaire activiteiten te beperken of te compenseren. Bij de verdere uitwerking van het NPRD worden deze maatregelen in overleg met regionale partners en betrokken overheden verder verkend.	(Rijks)Raakvlakken	ALGEMEEN - OVERIG
2424	De indiener vreest dat de toename van defensie-ruimtegebruik en de bijbehorende pla-	Defensie begrijpt de zorg dat het toenemende ruimtegebruik en de bijbehorende pla-	(Rijks)Raakvlakken	ALGEMEEN - OVERIG

	nologische beperkingen andere belangrijke maatschappelijke ruimtelijke opgaven onder druk zetten.	nologische beperkingen andere maatschappelijke opgaven, zoals woningbouw en voorzieningen, onder druk kunnen zetten. Bij het opstellen van het NPRD is gezocht naar een zorgvuldige balans tussen de ruimtelijke behoeften van Defensie en andere belangen. De urgentie van de veiligheidsopgave maakt uitbreiding noodzakelijk, maar meervoudig ruimtegebruik blijft waar mogelijk het uitgangspunt.		
2425	De indiener stelt dat het NPRD de drie afwegingsprincipes van de Nationale Omgevingsvisie (recht doen aan volgende generaties, schaarste en eigenheid) onvoldoende uitwerkt en dat Defensie op sommige punten hiermee in strijd zou handelen.	In het NPRD is uiteengezet dat Defensie de drie ontwikkelprincipes uit de NOVI als uitgangspunt heeft genomen. Vervolgens zijn die drie principes nader uitgewerkt. Belangrijk om te vermelden is dat het doel van het NPRD is om een eerste analyse van de impact op de leefomgeving en het kiezen van een voorkeursalternatief per behoefte in beeld te brengen. Hierbij zijn aandachtspunten en eventuele knelpunten in beeld gebracht, zodat er voldoende aandacht voor de onderkende risico's is in het vervolgproces. Voor alle behoeften is vervolgbesluitvorming nodig en voor veel behoeften is ook vervolgonderzoek nodig. Daarbij zal de motivering meer op detailniveau plaatsvinden dan in het NPRD. Dat geldt zowel voor het in kaart brengen van de invloed van de ontwikkelingen op het gebied van stikstof, voor de mogelijkheden voor agrarisch medegebruik als voor bescherming van gebiedskenmerken. Het is begrijpelijk dat indiener al in deze fase op meer detailniveau duidelijkheid wil, maar dat is niet het doel van het NPRD geweest. Dat Defensie op sommige punten in strijd met de drie gehanteerde uitgangspunten zou handelen wordt dus niet herkend.	(Rijks)Raakvlakken	ALGEMEEN - OVERIG
2426	De indiener vraagt zich af hoe de besluitvorming is verlopen over de voorkeurslocaties voor jachtvliegtuigen en helikopter laagvlieggebieden, en dan specifiek op/in de omgeving van de vliegbasis De Peel.	De besluitvorming over de voorkeurslocaties voor jachtvliegtuigen en helikopter laagvlieggebieden, waaronder die in de omgeving van vliegbasis De Peel, is zorgvuldig verlopen. Op basis van het participatieplan van het NPRD. De voorkeurslocaties	Algemene zienswijze	ALGEMEEN - OVERIG

		zijn bepaald op basis van het planMER-onderzoek, strategische afwegingen en regionale inzichten. De uitkomsten zijn verwerkt in het NPRD.		
2427	Indiener verzoekt om, in lijn met de werkwijze bij militaire luchthavens, inzicht te geven in de ligging van de 35 Ke-contour rond Lelystad Airport (waarbinnen rond militaire luchthavens geen nieuwbouw is toegestaan) en aan te geven met welke Lden-contour deze het best overeenkomt, om een eerlijke vergelijking van geluidsbelasting mogelijk te maken.	Defensie begrijpt de vraag om inzicht in de ligging van de 35 Ke-contour en om een vergelijking te maken met Lden. Lelystad Airport is een burgerluchthaven van nationale betekenis. Geluidberekeningen voor dit type luchthavens worden gemaakt in de Lden systematiek, dit is in regelgeving vastgelegd. Daarom kiest Defensie ervoor om in het planMER geen geluidberekeningen uit te voeren in de Ke systematiek. De Ke wordt momenteel nog gebruikt voor militaire luchthavens, maar Defensie bereid de overgang naar Lden voor. Voor het planMER zijn alle luchthavens berekend in Lden, zodat een eerlijke vergelijking tussen alternatieven mogelijk is. Dit sluit aan bij de rekenmethodiek die in Nederland voor civiele luchthavens wordt toegepast. Het 35 KE-contour heeft Defensie niet inzichtelijk gemaakt. Ook het equivalent voor burgerluchtvaart hebben nog niet inzichtelijk gemaakt maar is volgens het besluit burgerluchthavens binnen de 56 Lden.	Algemene zienswijze	ALGEMEEN - OVERIG
2428	De indiener vraagt om een integrale beoordeling van de stapeling van defensieactiviteiten en pleit voor een evenwichtiger spreiding over regio’s om onevenredige belasting en 'hot spots' zoals in Gelderland te voorkomen, inclusief het betrekken van samenloop met andere ruimtelijke opgaven.	Met het NPRD beoogt Defensie mede om een goede spreiding van NPRD-activiteiten over het land te realiseren. Dit laat onverlet dat een bepaalde mate van (van oudsher gegroeide) concentratie van Defensieactiviteiten zal blijven bestaan. In het planMER is ingegaan op de cumulatieve aspecten.	Algemene zienswijze	ALGEMEEN - OVERIG
2429	De indiener geeft aan dat de planMER onvolledig en methodologisch onvoldoende is (o.a. referentiejaar, vergunbaarheid, beoordelingskader, leefomgevingsfoto’s, additionaliteit), en verzoekt om onafhankelijke, transparante onderbouwing en expliciete alternatievenafweging voordat besluiten worden genomen.	Het planMER is onafhankelijk en zorgvuldig tot stand gekomen en is op meerdere momenten getoetst. Het voldoet aan de geldende wet- en regelgeving. Tot slot is ook de Commissie m.e.r. gevraagd nog een onafhankelijke toets uit te voeren. Defensie kan zich dus niet vinden in de stelling van indiener.	Algemene zienswijze	ALGEMEEN - OVERIG
2430	De indiener verzoekt om toetsing aan de Habitatrichtlijn en de Omgevingswet, wijst op	Het planMER en de Passende Beoordeling bij het NPRD brengen de milieueffecten in beeld op het niveau dat nodig	Algemene zienswijze	ALGEMEEN - OVERIG

	stikstofdepositie en rustverstoring in kwetsbare natuur en vraagt om mitigerende en compenserende maatregelen en – waar nodig – het heroverwegen van locaties.	is om te komen tot een goede locatiekeuze. Bij de uitwerking van de voorkeurslocaties in een vervolgfase zal, in een gebiedsproces, de inpassing worden uitgewerkt. Bij die planfase hoort ook verdiepend onderzoek en eventuele mitigerende en compenserende maatregelen.		
2431	De indiener vraagt om integrale beoordeling de verschillende behoeftes uit het NPRD. De cumulatieve effecten hiervan zijn onvoldoende uiteengezet en de effecten voor de omgeving zijn daarmee onvoldoende inzichtelijk.	In het planMER is aandacht voor cumulatie op het niveau van het nationaal programma, onder andere om invulling te geven aan het belang van een goede spreiding van defensieactiviteiten over het land. Bij de uitwerking van de ruimtebehoeftes in de vervolgfase zal op basis van concretere uitwerkingsplannen de eventuele cumulatie met nabijgelegen ruimtebehoeftes worden onderzocht.	Algemene zienswijze	ALGEMEEN - OVERIG
2432	De indiener verzoekt om grensoverschrijdende afstemming (o.a. met Belgische luchtmacht) en om transparantie over cumulatieve geluids- en milieueffecten op de grensgemeenten.	Defensie erkent het belang van grensoverschrijdende afstemming en transparantie over cumulatieve effecten in grensgemeenten. Bij het uitwerken van de verschillende ruimtelijke behoeften houdt Defensie rekening met mogelijke effecten op buurlanden. In het vervolgproces, na vaststelling van het NPRD, vindt per behoefte overleg plaats met betrokken partijen. Dit overleg kan ook grensoverschrijdend zijn, afhankelijk van de aard en locatie van de behoefte. Graag nodigt Defensie de indiener uit voor een vervolggesprek om deze onderwerpen samen verder te bespreken.	Algemene zienswijze	ALGEMEEN - OVERIG
2433	De indiener geeft aan dat informatie en participatie tekortschieten (onduidelijke website/formulieren, bijlagen niet toegankelijk, korte termijnen) en vraagt om tijdige, begrijpelijke en volledige communicatie en betrokkenheid.	Defensie betreurt dat indiener ontevreden is met de informatie die is gegeven. Defensie erkent het belang van goede informatievoorziening, transparantie en participatie. Qua termijnen zijn daarvoor de wettelijke vereisten het uitgangspunt geweest. Defensie neemt de communicatie- en participatiebehoefte serieus en zal, met betrekking op de inpassing, aandacht besteden aan het verbeteren van de afstemming en participatie. Defensie blijft zich zodoende inzetten voor een zorgvuldige afweging van belangen en een transparante werkwijze.	Algemene zienswijze	ALGEMEEN - OVERIG

2434	De indiener vraagt zich af of de dreiging niet wordt overdreven (o.a. artikel 5 NAVO), bekritiseert geopolitieke aannames en betwist de proportionaliteit van uitgaven en ruimtelijke claims, met suggesties voor diplomatie en alternatieve besteding.	Het NPRD is gebaseerd op actuele veiligheidsanalyses en internationale verplichtingen, waaronder artikel 5 van het NAVO-verdrag. Diplomatie blijft een belangrijk instrument, maar Defensie moet ook zorgen voor voldoende militaire capaciteit om nationale en bondgenootschappelijke veiligheid te kunnen waarborgen.	Algemene zienswijze	ALGEMEEN - OVERIG
2435	De indiener maakt zich zorgen over extra verkeersbewegingen en emissies (fijnstof, stikstof, PFAS, CO_2) door intensivering van defensieactiviteiten en vraagt om integrale luchtkwaliteitsbeoordeling en mobiliteitsmaatregelen.	Bij de behoeften waar dit speelt zijn deze effecten inzichtelijk gemaakt in het planMER. Het betreft echter een planMER en de behoeften moeten in het vervolgproces nog nader uitgewerkt worden om in meer detail beoordeeld te kunnen worden. Na vaststelling van het NPRD gebeurt dit waar nodig in vervolgprocedures.	Algemene zienswijze	ALGEMEEN - OVERIG
2436	De indieners zijn om uiteenlopende redenen tegen de plannen van de groei van Defensie in Nederland.	Het is begrijpelijk dat er verschillende meningen zijn over de groei van Defensie. Het kabinet geeft aan dat het, gezien de actuele veiligheidsontwikkelingen, belangrijk is dat Defensie wordt versterkt. De huidige veiligheidscontext vraagt om een goed voorbereide en sterke krijgsmacht. De uitbreiding van activiteiten in Nederland is nodig om onze vrijheid, veiligheid en internationale verplichtingen te borgen.	Algemene zienswijze	ALGEMEEN - OVERIG
2437	De indiener stelt dat de effecten op waterhuishouding in Natura 2000- en stiltegebieden onvoldoende is onderzocht en meegenomen in de afweging.	Bij de behoeften waar dit speelt zijn deze effecten inzichtelijk gemaakt. Het betreft echter een planMER en de behoeften moeten nog nader uitgewerkt worden om in meer detail beoordeeld te worden. Na vaststelling van het NPRD gebeurt dit waar nodig in vervolgprocedures. Dit vindt plaats in vervolgprocedures.	Algemene zienswijze	ALGEMEEN - OVERIG
2438	De indiener verzoekt defensie de informatie van het voorkeursmodel aan te vullen met informatie over daadwerkelijke gebruik en vergunde ruimte.	In het planMER zijn effecten beschreven ten opzichte van de referentiesituatie. De referentiesituatie bestaat uit datgene dat op dit moment vergund is en de autonome ontwikkeling op een locatie. Dit betekent dat in de effectbeschrijving rekening gehouden mag worden met nog niet benutte vergunningsruimte. Omdat daarmee een verschil kan ontstaan met de effectbeschrijving ten opzichte van de huidige situatie, is in het	Algemene zienswijze	ALGEMEEN - OVERIG

		planMER, daar waar een relevant verschil bestaat tussen vergunde ruimte en de huidige situatie, de effectbeschrijving ten opzichte van beide situaties beschreven. Zo is in het MER voor vliegbasis De Peel bijvoorbeeld in beeld gebracht hoe veel woningen in de huidige situatie binnen bepaalde geluidsbelastingsklassen gelegen zijn, en is dit gedaan voor de situatie waarbij gebruik gemaakt wordt van de bestaande geluidzone. Het planMER en de Passende beoordeling bij het NPRD brengen de milieueffecten in beeld op het niveau dat nodig is om te komen tot een goede locatiekeuze. Bij de uitwerking van de voorkeurslocaties in een vervolgfase zal, in een gebiedsproces, de ruimtelijke inpassing worden uitgewerkt. Bij die planfase hoort ook verdiepend onderzoek.		
2439	De indiener verzoekt Defensie bij de uitwerking van het ontwerpprogramma in projectbesluiten het voorzorgbeginsel tot uitdrukking te laten komen en cumulatieve effecten van alle onderdelen van het voorliggende programma evenals autonome ontwikkelingen goed mee te nemen.	Bij de inzet van projectbesluiten door Defensie zal voldaan worden aan de vereisten van de Omgevingswet. Daarbij wordt invulling gegeven aan de milieubeginselen en wordt cumulatie aanvullend beschouwd ten opzichte van het planMER. Daarmee wordt invulling gegeven aan de zienswijze.	Algemene zienswijze	ALGEMEEN - OVERIG
2440	De indiener stelt dat het bestreden besluit tot vestiging van een voorkeursrecht prematuur is, omdat het veronderstelde nationale belang nog niet is vastgelegd in een omgevingsdocument en de motivering in de beschikking onvoldoende is om de inzet van het instrument voorkeursrecht én de evenredigheidsafweging te rechtvaardigen.	Het NPRD is een nationaal programma onder de Omgevingswet. Dit programma, en ook het voornemen daartoe, bieden grondslag voor het vestigen van voorkeursrechten op voorkeurslocaties. Deze voorkeursrechten zijn neergelegd in afzonderlijke besluiten van de minister van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening en hebben daarom een eigen rechtsbeschermingsprocedure. Dit betekent dat personen die bezwaar hebben tegen een voorkeursrecht dit kenbaar kunnen maken in reactie op het besluit tot vaststellen van het voorkeursrecht. Vervolgens kan indien nodig beroep worden ingesteld bij de bestuursrechter. De desbetreffende voorkeursbesluiten van de minister van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening hebben eind mei 2025 voor	Algemene zienswijze	ALGEMEEN - OVERIG

		zes weken ter inzage gelegen. In die periode was het mogelijk om bezwaar te maken. In het NPRD wordt ingegaan op het nationale belang bij het uitbreiden van oefenruimte voor de krijgsmacht en waarom er elders geen geschikte alternatieven zijn. Gelet daarop, is het in noodzakelijke gevallen gerechtvaardigd om genoemde middelen in te zetten ten behoeve van het voorkeursalternatief.		
2441	De indiener gaat ervan uit dat het Rijk in beginsel zijn eigen bevoegdheden inzet voor de planologische procedures, maar staat open voor overleg met de provincie over de verdere concretisering van de beoogde locaties.	Defensie waardeert de betrokkenheid bij het NPRD en erkent het belang van goede afstemming tussen overheden. De zienswijze onderstreept terecht dat het Rijk indien doelmatig eigen bevoegdheden inzet. Dat uitgangspunt geldt ook voor Defensie: bij het realiseren van militaire behoeften wordt per situatie bekeken welk (planologisch) instrument passend is. Als dit een Rijksbevoegdheid betreft, zet Defensie die bevoegdheid in. Tegelijkertijd hecht Defensie veel waarde aan overleg met provincies over de verdere concretisering van beoogde locaties. Dit overleg vindt plaats ongeacht welke overheid formeel bevoegd is. De concretisering gebeurt in de vervolgprocedures per behoefte, waarbij Defensie het gesprek aangaat met betrokken provincies om lokale belangen en ruimtelijke afwegingen zorgvuldig mee te nemen.	Algemene zienswijze	ALGEMEEN - OVERIG
2442	De indiener wijst erop dat het bestreden besluit kwalificeert als een Aarhusbesluit, waardoor de onderdelenfuik niet van toepassing is en eenieder die een zienswijze heeft ingediend ontvankelijk is in beroep, conform de uitspraak van de Raad van State van 14 april 2021 (ECLI:NL:RVS:2021:786).	Indiener wijst er terecht dat de planMER een procedure is waarop het Verdrag van Aarhus betrekking heeft. Volgens de aangehaalde jurisprudentie betekent dit onder andere dat een niet-belanghebbende die een zienswijze naar voren heeft gebracht over een ontwerpbesluit, niet kan worden tegengeworpen dat hij geen belanghebbende is als hij vervolgens tegen het besluit beroep instelt. Dat laat onverlet dat een bestuursrechter een besluit niet zal vernietigen op grond van een norm die kennelijk niet strekt tot de bescherming van de belangen van de persoon die zich beroept op die norm.	Algemene zienswijze	ALGEMEEN - OVERIG

2443	De indiener verzoekt om verduidelijking van het begrip 'ruimtereserveringen' zoals genoemd op pagina 67 van Deel A van het planMER, en vraagt specifiek of het nog te realiseren Natuurnetwerk Nederland (NNN) hieronder wordt begrepen.	Ruimtereserveringen in het planMER hebben betrekking op gebieden die in beleid zijn gereserveerd voor toekomstige functies. Dit omvat ook het Natuurnetwerk Nederland, voor zover deze reserveringen op de beleidskaarten zijn aangegeven. Daarnaast gaat het om andere functies, zoals nieuwe waterstofleidingen of andere functies. Ja, ruimtereserveringen van het NNN (als deze op de beleidskaarten zijn meegenomen) zijn hier ook onderdeel van. Maar ook ruimtereserveringen voor nieuwe waterstofleidingen, etc.	Algemene zienswijze	ALGEMEEN - OVERIG
2444	De indiener maakt bezwaar tegen het opnemen van 'geschiktheid voor militair gebruik' als volwaardig criterium in het beoordelingskader van het planMER, omdat dit de objectiviteit van de milieubeoordeling ondermijnt en het risico vergroot dat beleidsmatig aantrekkelijke maar milieubelastende alternatieven positiever worden beoordeeld.	Het planMER gaat over alle facetten van de fysieke leefomgeving, maar kijkt ook naar andere aspecten om de uiteindelijke keuzes, die door Defensie gemaakt zijn, inzichtelijk te maken. 'Geschiktheid voor militair gebruik' is voor Defensie een zeer relevant criterium en als dit uit het planMER gehouden zou worden, zouden afweging minder navolgbaar zijn geweest, is de overtuiging van Defensie. Opname in het planMER zegt overigens niets over weging of mate van belangrijkheid.	Algemene zienswijze	ALGEMEEN - OVERIG
2445	De indiener benadrukt dat het programma niet uitsluitend een plan voor Defensie zou moeten zijn, maar een breed gedragen overheidsprogramma dat ook bijdraagt aan natuur, voedselzekerheid en een evenwichtige ruimtelijke verdeling van maatschappelijke opgaven, en roept op tot een zorgvuldiger afweging in het belang van alle Nederlanders.	Het NPRD werkt het nationaal belang uit dat in de NOVI is opgenomen voor ruimte voor militaire activiteiten. Dit belang wordt ook geborgd in de (ontwerp) Nota Ruimte. Het NPRD betreft een Nationaal Programma en is daarmee een breed gedragen overheidsprogramma. Bij het opstellen van het NPRD is er structureel overleg en samenwerking geweest met andere ministeries, juist om de benodigde afweging zorgvuldig te kunnen maken ten opzichte van de andere belangrijke maatschappelijke opgaven zoals natuur en voedselzekerheid. De inpassing van het NPRD vindt plaats in overleg met nationale en regionale partners, met oog voor maatschappelijke impact en ruimtelijke samenhang.	Algemene zienswijze	ALGEMEEN - OVERIG
2446	De indiener merkt op dat tijdens de informatieavonden geen gebruik is gemaakt van	Dank voor uw zienswijze. Tijdens de informatieavonden is gekozen voor een andere	Algemene zienswijze	ALGEMEEN - OVERIG

	beschikbare technieken zoals AI en simulaties om het beoogde gebruik van extra ruimte door Defensie inzichtelijk te maken, terwijl Defensie zelf aangeeft over dergelijke capaciteiten te beschikken, wat afbreuk doet aan de transparantie en de kwaliteit van de participatie.	vorm van toelichting. Het doel is om participatie van belanghebbenden zo goed mogelijk te ondersteunen. Defensie neemt deze suggesties mee voor toekomstige informatiebijeenkomsten.		
2447	De indiener vraagt om verduidelijking of in het planMER bij het Ontwerp-NPRD ook rekening is gehouden met de nog niet benutte vergunningsruimte van bestaande plannen, aangezien dit belangrijk is voor een volledige beoordeling van de gecombineerde milieueffecten van Defensie-opgaven en plannen van derden.	In het planMER zijn effecten beschreven ten opzichte van de referentiesituatie. De referentiesituatie bestaat uit datgene dat op dit moment vergund is en de autonome ontwikkeling op een locatie. Dit betekent dat in de effectbeschrijving rekening gehouden mag worden met nog niet benutte vergunningsruimte. Omdat daarmee een verschil kan ontstaan met de effectbeschrijving ten opzichte van de huidige situatie, is in het planMER, daar waar een relevant verschil bestaat tussen vergunde ruimte en de huidige situatie, de effectbeschrijving ten opzichte van beide situaties beschreven. Zo is in het MER voor vliegbasis De Peel bijvoorbeeld in beeld gebracht hoe veel woningen in de huidige situatie binnen bepaalde geluidsbelastingsklassen gelegen zijn, en is dit gedaan voor de situatie waarbij gebruik gemaakt wordt van de bestaande geluidzone. In het planMER zijn voor alle ruimtebehoeften de milieueffecten in beeld gebracht op een niveau dat passend is voor een goede locatiekeuze. Bij de uitwerking van de ruimtebehoeften in een vervolgfasen wordt op basis van concrete inrichtingsvoorstellen verdiepend onderzoek uitgevoerd en, in een gebiedsproces, afstemming gezocht met (vergunde) functies en ontwikkelingen in de nabije omgeving.	Algemene zienswijze	ALGEMEEN - OVERIG
2448	De indiener maakt zich als bewoner zorgen over het democratisch gehalte van het NPRD en het planMER, in het bijzonder over het risico dat Defensie bestaande milieuwetgeving zoals die rond stikstof, Natura 2000 en de Flora- en faunawet omzeilt, en vraagt zich af of Defensie zich daadwerkelijk	De zorg over het democratisch gehalte van het NPRD en het planMER-onderzoek, en de vraag of Defensie zich zal houden aan de geldende milieuwetgeving, wordt serieus genomen. De besluitvorming over het NPRD ligt bij het kabinet. Defensie voert het programma uit binnen de kaders die door het kabinet	Algemene zienswijze	ALGEMEEN - OVERIG

	zal houden aan de vereiste milieuvergunningen	en de Kamer zijn vastgesteld. Daarbij geldt dat Defensie zich houdt aan wet- en regelgeving. Voor de uitvoering van projecten binnen het NPRD zijn milieuvergunningen vereist. Na vaststelling van het NPRD worden deze waar nodig in vervolgprocedures aangevraagd. De Krijgsmacht werkt daarbij zo transparant als mogelijk en onder toezicht van bevoegde instanties. De uitvoering van het NPRD gebeurt in samenwerking met andere overheden en met oog voor de leefomgeving.		
2449	De indiener, zijnde de gemeente Midden-Groningen, waardeert dat in het Ontwerp-NPRD zichtbaar rekening is gehouden met eerder geuite zorgen en signalen vanuit de regio, en bevestigt het belang van de voortgezette dialoog over de implicaties voor de lokale gemeenschap.	Defensie waardeert de betrokkenheid van de gemeente Midden-Groningen bij het ontwerp van het NPRD. Het is positief dat de gemeente erkent dat eerdere zorgen en signalen uit de regio zichtbaar zijn meegenomen in het Ontwerp-NPRD. De zienswijze onderstreept het belang van samenwerking en transparantie. Defensie blijft zich inzetten voor een open en constructieve uitwisseling van informatie, waarbij lokale belangen en zorgen serieus worden genomen.	Algemene zienswijze	ALGEMEEN - OVERIG
2450	De indiener constateert dat het digitale proces voor het indienen van zienswijzen onnodig complex is, doordat de verificatiecode niet gekoppeld is aan het relevante onderwerp en de keuzelijst verwarring oproept door gewijzigde benamingen, wat afbreuk doet aan de toegankelijkheid en transparantie van de inspraakprocedure.	Defensie constateert dat het digitale proces door sommige indieners als ontoegankelijk is ervaren. Deze zienswijze wordt meegenomen bij de evaluatie van het proces en bij de voorbereiding van toekomstige zienswijzeperiodes, met het doel de toegankelijkheid verder te verbeteren.	Algemene zienswijze	ALGEMEEN - OVERIG
2451	De indiener constateert dat de ruimtelijke impact van het Ontwerp-NPRD op Noord-Brabant aanzienlijk is en pleit voor een zorgvuldige afweging van belangen, duidelijke keuzes en gezamenlijke inzet op mitigatie, compensatie en meekoppelkansen om de groei van Defensie op verantwoorde wijze mogelijk te maken.	Defensie begrijpt de zorgen en vindt een zorgvuldige afweging van belangen belangrijk. Samen met de provincie en betrokken gemeenten werkt defensie constructief aan oplossingen zodat de versterking van Defensie op een verantwoorde wijze kan plaatsvinden.	Algemene zienswijze	ALGEMEEN - OVERIG
2452	De indiener constateert dat in het Ontwerp-NPRD en de plan-MER onvoldoende inzicht wordt gegeven in de afstemming met de Belgische luchtmacht en de gevolgen van internationale militaire ontwikkelingen voor de regio Weert,	Er is in het planMER gekeken naar de effecten voor de fysieke leefomgeving van de nu benoemde behoeften in het NPRD. Deze effecten zijn in beeld gebracht. Daarnaast is ook in MER Deel B (hoofdstuk zeven) inzichtelijk gemaakt	Algemene zienswijze	ALGEMEEN - OVERIG

	terwijl ook de geluidsbelasting van bestaande schietbanen niet is meegenomen, hetgeen afbreuk doet aan de zorgvuldigheid en transparantie richting inwoners.	wat de cumulatieve impact is. In vervolgfases kan dit als de behoeften van Defensie meer in detail zijn uitgewerkt, nader beschouwd worden.		
2453	De indiener wijst erop dat het provinciaal ruimtelijk kader van Zuid-Holland, zoals vastgelegd in de Omgevingsvisie, programma's en de Zuid-Hollandse Omgevingsverordening, leidend is voor de bescherming van provinciale ruimtelijke belangen en bij de uitwerking van het NPRD nadrukkelijk moet worden gerespecteerd.	Defensie is bekend met het provinciaal ruimtelijk kader van Zuid-Holland. Het NPRD is een nationaal programma dat voortkomt uit de noodzaak om te kunnen voldoen aan hoofdtaak 1: het beschermen van het eigen grondgebied en dat van bondgenoten. Vanwege dit nationale belang gaat het NPRD, bij strijdigheid, voor op provinciaal beleid. Waar mogelijk wordt rekening gehouden met provinciaal beleid en wordt afstemming gezocht om de impact op deze gebieden te minimaliseren.	Algemene zienswijze	ALGEMEEN - OVERIG
2454	De indiener constateert dat vergunbaarheid in deel B van het planMER wel als randvoorwaarde wordt gehanteerd bij de categorisering van locaties, maar niet expliciet wordt meegenomen in de verdere beoordeling van voorkeurslocaties, en verzoekt om een nadere toelichting en een integrale beoordeling van de vergunbaarheid van de voorgestelde defensieactiviteiten.	De mate van vergunbaarheid komt ook terug in de beoordeling van de alternatieven. Bijvoorbeeld bij de onderzochte alternatieven Arnhem-Rozendaal voor een springterrein (behoefte IV). Of bij de onderzochte alternatieven voor een nieuwe kazerne voor ondersteunende eenheden (behoefte I) bij Stroe en Ermelo. Het is aan Defensie geweest om met inachtneming van deze informatie een keuze te maken voor een voorkeursalternatief. Ook zijn in de Passende Beoordeling diverse opmerkingen gemaakt over mogelijke vergunbaarheid bijvoorbeeld bij het ASK. Deze informatie is meegewogen bij de voorkeur van Defensie.	Algemene zienswijze	ALGEMEEN - OVERIG
2455	De indiener wijst erop dat het planMER bij het ontwerp-NPRD niet vrijwillig is, maar wettelijk verplicht vanwege de kaderstellende aard van het programma en de potentiële significante effecten op Natura 2000-gebieden, en constateert dat zowel in het planMER als in de motivering van het NPRD diverse onvolkomenheden aanwezig zijn.	Defensie is uitgezonderd voor deze wettelijke verplichting, maar heeft er desalniettemin voor gekozen een planMER op te stelen teneinde een goede afweging te kunnen maken. Het planMER is onafhankelijk en zorgvuldig tot stand gekomen en is op meerdere momenten getoetst. Het voldoet aan de geldende wet- en regelgeving. Tot slot is ook de Commissie m.e.r. gevraagd nog een onafhankelijke toets uit te voeren. Defensie kan zich dus niet vinden in de stelling van indiener.	Algemene zienswijze	ALGEMEEN - OVERIG

2456	De indiener constateert dat de kleurcodering en beoordelingssystematiek in het Ontwerp-NPRD en het planMER inconsistent zijn toegepast, waardoor de duiding van milieueffecten niet altijd navolgbaar is en het risico ontstaat dat beoordelingen willekeurig of onduidelijk overkomen.	Defensie heeft met het planMER getracht met grote zorgvuldigheid navolgbaar tot beoordelingen te komen. Als dit op een enkele plaats niet gelukt is, zal dit op basis van de aangegeven onvolkomenheid hersteld worden.	Algemene zienswijze	ALGEMEEN - OVERIG
2457	De indiener wijst erop dat uit de publicatie in de Staatscourant onvoldoende duidelijk blijkt dat ook op het planMER een zienswijze kan worden ingediend, terwijl dit document onlosmakelijk verbonden is met het Ontwerp-NPRD en mede de basis vormt voor beleidskeuzes met grote ruimtelijke en ecologische gevolgen.	Defensie deelt met u dat de planMER onlosmakelijk verbonden is met het ontwerp-NPRD en dat de voorstellen in het ontwerp-NPRD ecologische en ruimtelijke impact hebben. Om die reden wordt in de aankondiging in de Staatscourant meermaals de relatie tussen beide documenten tekstueel toegelicht en benadrukt. Beide stukken zijn ter inzage gelegd ten behoeve van de mogelijkheid voor het indienen van zienswijzen.	Algemene zienswijze	ALGEMEEN - OVERIG
2458	De indiener stelt dat het planMER onvoldoende inzicht biedt in de potentiële ontwikkelingswaarde, alternatieven en natuurcompensatie, en dat het nalaten of onvoldoende onderzoeken van minder schadelijke alternatieven in strijd is met het zorgvuldigheidsbeginsel (Awb art. 3:2) en het motiveringsbeginsel (Awb art. 3:46).	In het planMER zijn diverse alternatieven voor de verschillende behoeften onderzocht. Ook zijn hierbij op hoofdlijnen mogelijke maatregelen benoemd. Het betreft een planMER. In de vervolgfase, wanneer de behoeften verder zijn uitgewerkt, kan meer gedetailleerd onderzoek plaatsvinden, onder andere naar natuurcompensatie. Na vaststelling van het NPRD wordt dit waar nodig opgepakt in vervolgprocedures.	Algemene zienswijze	ALGEMEEN - OVERIG
2459	De indiener benadrukt dat het voor het maatschappelijk draagvlak belangrijk is dat in het vervolgtraject gewerkt wordt met onderbouwde, inzichtelijke en controleerbare cijfers en uitgangspunten.	Defensie begrijpt dat inzicht en transparantie noodzakelijk is voor maatschappelijk draagvlak. Met de NRD, het Ontwerp-NPRD, het planMER en het definitieve programma NPRD is hier invulling aan gegeven. Defensie zet zich in om de plannen zorgvuldig uit te werken, met ruimte voor inspraak en participatie, en blijft hierover in gesprek met lokale en regionale partners.	Algemene zienswijze	ALGEMEEN - OVERIG
2460	Het buiten beschouwing laten van deze toekomstige civiele luchtverkeersontwikkelingen (in relatie tot Lelystad Airport) ondermijnt de volledigheid en actualiteitswaarde van de MER.	Het is niet altijd mogelijk om toekomstige ontwikkelingen waarover nog niet besloten is mee te nemen in een planMER. Bij de uiteindelijke ruimtelijke inpassing van behoeften is vaak nog vervolgonderzoek noodzakelijk, waarmee dieper wordt ingegaan op de milieueffecten van de specifieke behoefte en	Algemene zienswijze	ALGEMEEN - OVERIG

		de actuele samenhang daarvan met ontwikkelingen in de omgeving.		
2461	De indiener vraagt om effectieve risico- en crisiscommunicatie. Anders neemt wantrouwen en publieke onrust toe.	Defensie begrijpt dat militaire activiteiten hinder kunnen veroorzaken en dat opslag van munitie vragen oproept over veiligheid. We nemen deze zorgen serieus en werken met strikte veiligheidsnormen en monitoring om risico's te beheersen. Daarnaast zetten we in op duidelijke en tijdige communicatie om vertrouwen te behouden en onrust te voorkomen.	Algemene zienswijze	ALGEMEEN - OVERIG
2462	De indiener vindt de toegepaste beoordelingsmethodiek in het planMER onvoldoende.	Het planMER en de Passende beoordeling bij het NPRD brengen de milieueffecten in beeld op het niveau dat nodig is om te komen tot een goede locatiekeuze.	Algemene zienswijze	ALGEMEEN - OVERIG
2463	De indiener vraagt om werk te maken van het afnemen van gebruiksbeperkingen in de omgeving van het munitiecomplex Ritthem.	Gezien de noodzakelijke groei en de behoefte aan munitieopslag in Nederland is Defensie niet voornemens om explosieaandachtsgebieden als gevolg van munitieopslag te verkleinen. Defensie is en blijft echter in gesprek met belanghebbende partijen om te zorgen voor een goede balans tussen militaire belangen en maatschappelijke ontwikkelingen. De zienswijze draagt bij aan dit proces en wordt meegenomen in de verdere besluitvorming rond het munitiecomplex.	Algemene zienswijze	ALGEMEEN - OVERIG
2464	De indiener meent dat de verhuizing van het korps mariniers naar Nieuw Milligen extra (verkeers)overlast geven.	Defensie dankt de indiener voor de geuite zorg. De verhuizing van het Korps Mariniers is geen NPRD-behoefte en valt daardoor buiten de scope van de procedure waarin de indiener dit nu inbrengt. De verplaatsing van het korps mariniers doorloopt een eigen projectMER en planologisch traject.	Algemene zienswijze	ALGEMEEN - OVERIG
2465	De indiener verzoekt om verlenging van de termijn voor het indienen van een aanvullende zienswijze, omdat de huidige termijn te kort is om de plannen met de gemeenteraad te bespreken; een extra periode van vier maanden wordt hiervoor nodig geacht.	Defensie begrijpt het verzoek om verlenging van de termijn. Het is belangrijk dat gemeenten voldoende tijd hebben om plannen te bespreken. Tijdens de zienswijzeperiode is de mogelijkheid geboden om een pro-forma zienswijze in te dienen. Deze termijn liep tot twee weken na het sluiten van de officiële zienswijzetermijn. Van deze mogelijkheid is geen gebruikgemaakt. In de afgelopen periode heeft Defensie geen	Algemene zienswijze	ALGEMEEN - OVERIG

		aanvullende zienswijze ontvangen van de indiener. Defensie blijft beschikbaar voor overleg en toelichting, zodat lokale inzichten ook in de vervolgstappen kunnen worden meegenomen.		
2466	De indiener verzoekt tot het opstellen van een Landbouweffectrapportage omdat dit bijdraagt aan het draagvlak en duidelijkheid voor de agrarische ondernemers	Een aparte Landbouweffectrapportage is geen onderdeel van dit planMER en acht Defensie ook niet nodig. Wel zijn specifieke thema's die gerelateerd zijn aan landbouw onderzocht in het planMER.	Algemene zienswijze	ALGEMEEN - OVERIG
2467	Indieners hebben een zienswijze ingediend waarin geen inhoudelijke argumenten zijn opgenomen.	Defensie neemt kennis van deze zienswijze en legt deze, in het kader van transparantie, vast in het proces.	Algemene zienswijze	ALGEMEEN - OVERIG
2468	Indiener stelt dat in het Ontwerp-NPRD onvoldoende rekening wordt gehouden met de bescherming van cruciale drinkwaterbronnen zoals het IJsselmeer, het Lekkanaal en de duinen. Indiener vraagt om een specifieke risicoanalyse voor deze bronnen, duidelijke koppeling met de Kaderrichtlijn Water, borging van de waterkwaliteit bij uitbreiding op het IJsselmeer, en helderheid over natuurcompensatie en juridische verankering daarvan. Ook verzoekt indiener om betrokken te worden bij verdere uitwerking en monitoring van de plannen, inclusief de inpassing van de geplande Klimaatbuffer IJsselmeer bij Andijk.	Drinkwaterwinningsgebieden zijn meegenomen in de diverse analyses en veelal als uitsluitingscriterium gehanteerd. Ook toekomstige drinkwatergebieden zijn meegenomen in de analyses van de alternatieven. Bij de behoeften waar dit niet expliciet is gebeurd is de inschatting dat de effecten op drinkwater afwezig zijn of marginaal. Defensie treedt echter graag in overleg met drinkwaterbedrijven om dit te borgen bij verdere planvorming. Drinkwater is meegenomen bij de relevante behoeften. Er zijn geen behoeften die impact hebben op drinkwatervoorzieningen zoals het IJsselmeer en Lekkanaal.	Bodem	ALGEMEEN - OVERIG
2469	De indiener waarschuwt dat het wetsvoorstel Wodg en NPRD één samenhangende impact kennen en tegenstrijdig zijn gepresenteerd; vraagt om integrale, juridisch houdbare afweging.	De Wodg en het NPRD doorlopen beiden een eigen traject, en dragen op zichzelf bij aan de goede taakuitvoering van de krijgsmacht en aan wat er nodig is om zich gereed te stellen. De Wodg richt zich op het gereedstellen van de krijgsmacht en biedt de regering, of de Minister van Defensie, de mogelijkheid om binnen vier domeinen (inkoop, personeel, informatievoorziening en fysieke leefomgeving) door maatregelen of versnelde besluitvorming de gereedstelling van de krijgsmacht te versnellen wanneer dat noodzakelijk is. De Wodg ziet op het gereed stellen van Defensie en geeft de regering, dan wel Onze Minister, de mogelijkheid om binnen vier domeinen (in-	Defensie specifiek	ALGEMEEN - OVERIG

		koop, personeel, informatievoorziening en fysieke leefomgeving) middels maatregelen of snellere besluitvorming, de gereedstelling van de krijgsmacht te versnellen als dat noodzakelijk is. Het NPRD voorziet in een programma voor structurele borging van ruimte voor Defensie en heeft vooral impact op de fysieke leefomgeving. Hoewel de trajecten op zichzelf staan, vindt hiertussen op beleidsniveau afstemming plaats om een consistente en integrale afweging zo veel mogelijk te borgen. Voor beide trajecten geldt dat zij worden voorbereid conform wet- en regelgeving, met mogelijkheden voor reacties en zienswijzen. Daarnaast zijn bij de voorbereiding van het Ontwerp-NPRD en het definitief NPRD door het hele land informatiebijeenkomsten en gesprekken georganiseerd met lokale overheden, belanghebbenden en betrokkenen.		
2470	Indiener stelt dat het ontwerp al bij vaststelling achterhaald lijkt, doordat in de leeswijzer wordt uitgegaan van een NAVO-norm van 2% BBP voor defensie-uitgaven, terwijl inmiddels 5% is afgesproken. Ook de groei van de organisatie naar 100.000 mensen en een mogelijke verdubbeling kan leiden tot meer ruimtebehoeftes. Indiener wil daar goed over in gesprek met Defensie.	Defensie begrijpt de zorg dat het ontwerp van het NPRD mogelijk snel achterhaald lijkt, gezien de recente ontwikkelingen rondom defensie-uitgaven en personele groei. Het NPRD is echter gebaseerd op de ruimtevraag die voortkomt uit de NAVO-norm van 2% van het bruto binnenlands product (bbp). De mogelijke verhoging van deze norm naar 5%, evenals de voorziene groei van de organisatie naar 100.000 medewerkers of meer, is geen onderdeel van het NPRD. En de mogelijke planconsequenties van die verhoging zijn nog niet vastgesteld. Zodra deze ontwikkelingen concreet worden, zal Defensie opnieuw afwegen of en hoe extra investeringen leiden tot aanvullende ruimtevraag. Daarbij wordt gekeken naar de beste vorm van invulling: nationaal, internationaal, in de fysieke, indirecte of in de virtuele omgeving.	Defensie specifiek	ALGEMEEN - OVERIG
2471	De indiener stelt dat het uiteindelijke doel van defensie vrede moet zijn, niet oorlog. Hoewel versterking van Defensie in de huidige geopolitieke	Defensie onderschrijft het uitgangspunt dat vrede het uiteindelijke doel is. Juist om vrede te kunnen bescher-	Defensie specifiek	ALGEMEEN - OVERIG

	context begrijpelijk is, verzoekt indiener extra aandacht voor dit uitgangspunt.	men, is het nodig om voorbereid te zijn op situaties waarin die vrede onder druk staat. In de huidige geopolitieke context vraagt dat om een sterke en geloofwaardige krijgsmacht. Door samen te werken binnen NAVO-verband en door in te zetten op afschrikking en paraatheid, draagt Defensie bij aan het voorkomen van conflict. Oefenen en investeren in capaciteiten zijn daarbij geen doel op zich, maar middelen om vrede en veiligheid te waarborgen.		
2472	De indiener stelt dat de ruimtelijke keuzes in het Ontwerp-NPRD directe en ingrijpende gevolgen hebben voor grondeigenaren en gebruikers. Indiener verzoekt om een realisatiestrategie die niet alleen vanuit Defensiebehoefte is geschreven, maar ook expliciet rekening houdt met de positie van burgers, inclusief waarborgen voor vroegtijdig en volwaardig overleg.	Defensie erkent dat de inpassing van de ruimtebehoefte in het NPRD gevolgen heeft voor de omgeving, en op bepaalde plekken ingrijpende gevolgen heeft voor de grondeigenaren en grondgebruikers. Bij de keuze voor de voorkeurslocaties heeft het kabinet vier criteria gehanteerd: de uitkomsten van het planMER-onderzoek, het bestuurlijk draagvlak, de maatschappelijke draagbaarheid en het defensiebelang. In het planMER zijn de effecten op de verschillende aspecten van de leefomgeving in kaart gebracht en hebben ook zwaar meegewogen. Ook in de verdere planvorming en realisatiefase hecht Defensie aan goede communicatie met omwonenden en partijen die geraakt worden door de uitbreidingen.	Defensie specifiek	ALGEMEEN - OVERIG
2473	De indiener stelt dat de huidige investeringsplannen van Defensie te veel zijn ingegeven door machtspolitiek en centrale sturing vanuit de top, en te weinig door praktische militaire logica of de behoeften van uitvoerend personeel. Indiener verzoekt om een herprioritering van investeringen, gebaseerd op realistische behoeftes en operationele inzichten, en waarschuwt tegen ondoordachte ruimtelijke uitbreiding in alle provincies.	Defensie bevestigt dat operationele behoeften, militaire logica en behoeften van uitvoerend personeel leidend zijn in de (investerings)plannen van Defensie. En het NPRD is gebaseerd op de ruimtelijke uitbreiding die minimaal nodig is voor Defensie om in haar taken te kunnen voldoen.	Defensie specifiek	ALGEMEEN - OVERIG
2474	De indieners verzoeken om duidelijkheid over de relatie tussen de Wet op defensiegereedheid (Wodg) en het NPRD: hoe verhouden deze trajecten zich tot elkaar, hoe wordt afstemming geborgd, en hoe wordt transparantie richting	De Wodg en het NPRD doorlopen beiden een eigen traject, en dragen op zichzelf bij aan de goede taakuitvoering van de krijgsmacht en aan wat er nodig is om zich gereed te stellen. De Wodg richt zich op het gereedstellen van	Defensie specifiek	ALGEMEEN - OVERIG

	decentrale overheden en inwoners gewaarborgd?	de krijgsmacht en biedt de regering, of de Minister van Defensie, de mogelijkheid om binnen vier domeinen (inkoop, personeel, informatievoorziening en fysieke leefomgeving) door maatregelen of versnelde besluitvorming de gereedstelling van de krijgsmacht te versnellen wanneer dat noodzakelijk is. De Wodg ziet op het gereed stellen van de krijgsmacht en geeft de regering, dan wel Onze Minister, de mogelijkheid om binnen vier domeinen (inkoop, personeel, informatievoorziening en fysieke leefomgeving) middels maatregelen of snellere besluitvorming, de gereedstelling van de krijgsmacht te versnellen als dat noodzakelijk is. Het NPRD voorziet in een programma voor structurele borging van ruimte voor Defensie en heeft vooral impact op de fysieke leefomgeving. Hoewel de trajecten op zichzelf staan, vindt hiertussen op beleidsniveau afstemming plaats om een consistente en integrale afweging zo veel mogelijk te borgen. Voor beide trajecten geldt dat zij worden voorbereid conform wet- en regelgeving, met mogelijkheden voor reacties en zienswijzen. Daarnaast zijn bij de voorbereiding van het Ontwerp-NPRD door het hele land informatiebijeenkomsten en gesprekken georganiseerd met lokale overheden, belanghebbenden en betrokkenen.		
2475	De indieners uiten zorgen over de juridische onderbouwing van de Wodg en vragen om duidelijke criteria, toetsingsmogelijkheden, bezwaarprocedures en bescherming van fundamentele rechten. Hoe worden rechtstatelijke principes en democratische controle geborgd bij inzet van de bevoegdheden onder de Wodg?	Voor de Wodg heeft een separaat wetstraject gelopen. Van 6 juni 2025 t/m 4 juli 2025 was het mogelijk om een reactie te geven op het ontwerpwetsvoorstel via de internetconsulatie. Meer actuele informatie over de status van het wetsvoorstel, vindt u op de website van de Rijksoverheid. (hyperlink naar: https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/defensieterreinen/plannen-kabinet-defensiegereedheid). Het NPRD doorloopt een eigen proces, die is ingericht volgens de kaders van onder andere de Omgevingswet. Binnen die kaders wordt een	Defensie specifiek	ALGEMEEN - OVERIG

		afweging gemaakt tussen de belangen die een rol spelen voor de fysieke leefomgeving.		
2476	De indiener stelt begrip te hebben voor het belang van de groei van defensie, maar is verrast door de internetconsultatie over de Wet op defensiegereedheid (Wodg). Indiener stelt dat deze wet Defensie een uitzonderingspositie geeft die, ondanks het publieke belang, kan leiden tot extra druk op de fysieke leefomgeving, met name in kwetsbare gebieden. Daarnaast stelt indiener dat de ruime uitzonderingsmogelijkheden binnen de Omgevingswet, waaronder stikstofregels, het risico vergroten dat de omgevingskwaliteit verder onder druk komt te staan.	De indiener uit zorgen over de druk die de Wodg kan leggen op de fysieke leefomgeving en de omgevingskwaliteit. Voor de Wodg heeft een separaat wetstraject gelopen. Van 6 juni 2025 t/m 4 juli 2025 was het mogelijk om een reactie te geven op het ontwerpwetsvoorstel via de internetconsulatie. Meer actuele informatie over de status van het wetsvoorstel, vindt u op de website van de Rijksoverheid (hyperlink naar: https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/defensieterreinen/plannen-kabinet-defensiegereedheid). Het NPRD doorloopt een eigen proces, die is ingericht volgens de kaders van onder andere de Omgevingswet. Binnen die kaders wordt een afweging gemaakt tussen de belangen die een rol spelen voor de fysieke leefomgeving.	Defensie specifiek	ALGEMEEN - OVERIG
2477	De indiener uit zorgen over de Wet op defensiegereedheid (Wodg), die in voorbereiding is, omdat deze bepaalde artikelen in de Omgevingswet buiten werking kan stellen.	De Wodg volgt een wetstraject, waarbij een andere procedure wordt gevolgd en ook een andere juridische afweging wordt gemaakt dan bij de voorbereiding van het NPRD. Het NPRD wordt voorbereid binnen de juridische kaders van de Omgevingswet. De Wodg en het NPRD doorlopen dus beiden een eigen traject, en dragen op zichzelf bij aan de goede taakuitvoering van de krijgsmacht en aan wat er nodig is voor de gereedstelling. Hoewel de trajecten op zichzelf staan, bieden beiden in een paar gevallen, een oplossing voor dezelfde knelpunten. Daarmee is enigszins sprake van samenhang tussen aangewezen activiteiten in de Wodg, en projecten in het NPRD. Gelet op de samenhang tussen beide trajecten, vindt op beleidsniveau afstemming plaats om een consistente en integrale afweging zo veel mogelijk te borgen.	Defensie specifiek	ALGEMEEN - OVERIG
2478	De indiener stelt dat door de val van het kabinet de afspra-	Eerder genomen besluiten van het kabinet en formeel vastgelegde afspraken zijn	Defensie specifiek	ALGEMEEN - OVERIG

	ken met de huidige staatssecretaris over het NPRD mogelijk niet langer gegarandeerd zijn.	rechtsgeldig en bindend. De komst van een nieuw kabinet verandert hier niets aan, tenzij deze afspraken of besluiten later expliciet worden herzien.		
2479	Indiener verzoekt om bij planvorming waar agrarische of natuuraspecten een rol spelen, de mogelijkheid van kavelruilonderzoek via STIVAS mee te nemen, en roept het Rijk op om – in het kader van het vrijmaken van milieuruimte – uitvoering te geven aan de KPI-systematiek zoals uitgewerkt via Boerenkpi.nl, waarin ook landbouw- en vrachtverkeer wordt betrokken.	Defensie dankt de indiener voor de oproep om de mogelijkheden van kavelruil en het benutten van een KPI-systematiek voor het vrijmaken van milieuruimte te verkennen. Defensie zal in het vervolgproces overwegen in hoeverre dit meegenomen kan worden in de verdere uitwerking van het programma.	Defensie specifiek	ALGEMEEN - OVERIG
2480	De indiener stelt dat defensie zich niet houdt aan vigerende vergunningen en de verantwoordelijkheid moet nemen om een goede buur te zijn.	Defensie neemt de zorg over naleving van vergunningen serieus. Defensie hecht waarde aan een goede naleving van wet- en regelgeving. Defensie wil zich opstellen als een goede buur en borgt dat de belangen van de omgeving worden meegewogen in besluitvorming en uitvoering. Defensie oefent binnen de geldende regels en onderzoekt signalen van mogelijke overschrijding samen met bevoegd gezag en regionale partners. Zo blijft duidelijk of aan afspraken wordt voldaan en waar verbeteringen nodig zijn.	Defensie specifiek	ALGEMEEN - OVERIG
2481	De indiener onderschrijft dat op Vlakakkers en Leusderheide geen oefendorp of onverharde landingsbaan moet worden geprogrammeerd, aansluitend bij het historisch passende gebruik en gemaakte afspraken.	Defensie onderschrijft dat op Vlasakkers en Leusderheide geen oefendorp of onverharde landingsbaan wordt geprogrammeerd. Voor de behoefte aan oefenen in verstedelijkt gebied en voor een korte, smalle onverharde landingsbaan voor tactisch luchttransport zijn in het NPRD andere locaties aangewezen. Deze keuze is mede gebaseerd op de uitkomsten van het planMER en op operationele afwegingen. De oefenterreinen de Vlasakkers en Leusderheide zijn in dat kader als minder geschikt beoordeeld.	Defensie specifiek	ALGEMEEN - OVERIG
2482	De indiener stelt dat het Ontwerp-NPRD tekortschiet in het expliciet benoemen en analyseren van NAVO-infrastructuur, met name in Zuid-Limburg, en verzoekt om aanvullende uitwerking van risico's, juridische verantwoordelijkhe-	Defensie begrijpt de zorgen over NAVO-locaties en de gevolgen voor gemeenten in Zuid-Limburg. De NAVO-locaties zijn geen Nederlands eigendom. Waar relevant zijn de risico's en effecten van NAVO-locaties als onderdeel van de referentiesituatie	Defensie specifiek	ALGEMEEN - OVERIG

	den en maatschappelijke gevolgen voor gemeenten zoals Kerkrade en Brunssum, ten behoeve van bestuurlijke en maatschappelijke voorbereiding op mogelijke crisissituaties.	meegenomen in het planMER. Defensie blijft in gesprek met de regio over de aanwezige NAVO-locaties met gemeenten, veiligheidsregio's en relevante maatschappelijke partners. , maar de risico's en effecten worden meegenomen in het planMER en bij de uitwerking van het NPRD.		
2483	De indiener verzoekt om NAVO-objecten op te nemen in het beleidsdocument en risicoprofiel van het NPRD, het participatieplan uit te breiden met modellen en faciliteiten voor burgergerichte paraatheid in NAVO-zones, bestuurlijk overleg te faciliteren met gemeenten zoals Kerkrade, burgerplatforms en veiligheidsregio's en initiatieven zoals CIV-RAMP en relevante maatschappelijke partners voor het NPRD te betrekken bij de implementatie en monitoring.	Defensie begrijpt de zorgen over NAVO-locaties en de gevolgen voor gemeenten in Zuid-Limburg. Defensie blijft daarom in gesprek met de regio over de aanwezige NAVO-locaties, o.a. met gemeenten, veiligheidsregio's en relevante maatschappelijke partners. De NAVO-locaties zijn echter geen Nederlands eigendom. Waar relevant zijn de risico's en effecten van NAVO-locaties als onderdeel van de referentiesituatie meegenomen in het planMER.	Defensie specifiek	ALGEMEEN - OVERIG
2484	De Indiener stelt dat de onderbouwing van de benodigde uitbreiding is gebaseerd op Russische dreigingen naar Nederland en een verwachte uitbreiding van de oorlog in Oekraïne naar Europa. Indiener stelt dat deze manier van angstretoriek naar de bevolking een slechte raadgever is met mogelijk ondemocratische gevolgen.	De uitbreiding van Defensie is geen gevolg van angst, maar van noodzaak. De veiligheidssituatie in de wereld is nu eenmaal aan het veranderen. Daar moeten we ons op aanpassen, juist om onze vrijheid en veiligheid te beschermen.	Defensie specifiek	ALGEMEEN - OVERIG
2485	De Indiener stelt dat het onwenselijk is dat inlichtingendiensten in publieke uitingen spreken over vermeende Russische betrokkenheid bij cyberactiviteiten. Dit type namecalling werkt escalerend en draagt niet bij aan structurele oplossingen. Militair leiderschap zou zich moeten richten op het voorkomen van conflict, terwijl communicatieafdelingen nu ogenschijnlijk zelfstandig en polariserend opereren.	Defensie zet zich in voor de vrede en veiligheid. Het NPRD zorgt daarbij voor voldoende structurele ruimte voor Defensie om te kunnen opleiden, oefenen en trainen. Communicatie vanuit inlichtingsdiensten over de gebeurtenissen in de wereld maakt daar geen onderdeel van uit.	Defensie specifiek	ALGEMEEN - OVERIG
2486	De indiener maakt zich zorgen dat de Wet op de defensie gereedstelling - wodg uitzonderingen op milieuregels mogelijk maakt en vraagt hoe een veilige en gezonde leefomgeving juridisch geborgd blijft.	Indiener uit zorgen over de Wodg. Voor de Wodg loopt een separaat wetstraject. Van 6 juni 2025 t/m 4 juli 2025 was het mogelijk om een reactie te geven op het ontwerpwetsvoorstel via de internetconsulatie. Meer actuele informatie over de status van het wetsvoorstel, vindt u op de website van de Rijks-	Defensie specifiek	ALGEMEEN - OVERIG

		overheid. (https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/defensieterreinen/plannen-kabinet-defensiegereedheid). Het NPRD doorloopt een eigen proces, die is ingericht volgens de kaders van onder andere de Omgevingswet. Binnen die kaders wordt een afweging gemaakt tussen de belangen die een rol spelen voor de fysieke leefomgeving. Hierbij dienen de gevolgen van het NPRD geen afbreuk te doen aan een evenwichtige toedeling van functies aan locaties.		
2487	De indiener stelt dat de gemeente zijn taken onvoldoende heeft kunnen uitvoeren doordat zij cruciale informatie over het NPRD en de bijbehorende documenten, waaronder het planMER, pas een laat moment heeft ontvangen.	In de voorbereidingen heeft Defensie de gemeenten zo vroeg mogelijk geïnformeerd en betrokken, of toegelicht dat bepaalde informatie later beschikbaar zou komen. Defensie is van mening dat er, gezien de afstemmingsmomenten, voldoende dialoog en constructieve afstemming heeft plaatsgevonden. Defensie erkent dat ruimtelijke ingrepen invloed kunnen hebben op de omgeving en op gemeentelijke ambities. In het vervolgtraject van het NPRD wordt daarom afgestemd met betrokken gemeenten en regionale partners. Het doel is om knelpunten tijdig te signaleren en samen te zoeken naar oplossingen die recht doen aan zowel nationale als lokale belangen.	Defensie specifiek	ALGEMEEN - OVERIG
2488	De Indiener vraagt wat de primaire taak van Defensie is.	De taak van Defensie is in de Grondwet vastgelegd. Op grond van artikel 97 van de Grondwet heeft Defensie als kerntaak de verdediging van het Koninkrijk en de bescherming van de internationale rechtsorde. Concreet betekent dit dat Defensie: - het Nederlandse en bondgenootschappelijke grondgebied verdedigt, - bijdraagt aan het bevorderen van internationale rechtsorde en stabiliteit, - en civiele autoriteiten ondersteunt bij rampen en crises.	Defensie specifiek	ALGEMEEN - OVERIG
2489	De indiener betwijfelt de onderbouwing van Defensie's ruimteclaims in het Ontwerp-NPRD en vraagt om een kritische, evenredige afweging ten opzichte van andere maatschappelijke functies.	Defensie is het met u eens dat de behoeftes van Defensie goed moeten afgewogen ten opzichte van andere nationale en regionale behoeftes en wensen. Denk aan ruimte voor woningbouw, voedsel-	Defensie specifiek	ALGEMEEN - OVERIG

		voorziening, natuur(versterking) en de energietransitie. Daarom heeft Defensie het NPRD-proces transparant en in samenwerking met de andere ministeries en medeoverheden opgelopen. Defensie is daarbij zo transparant mogelijk geweest over de het "waarom" en "wat" over de verschillende behoeftes. Defensie ziet daarom nu geen aanleiding om het gepubliceerde ontwerp te herzien. Bij de vaststelling van het NPRD worden de ingebrachte (inhoudelijke) inzienswijzen meegewogen in de besluitvorming.		
2490	De indiener bepleit dat de Wodg geen blanco cheque mag zijn voor onbeperkt militair oefenen en trainen, en stelt dat hiermee essentiële checks and balances onder druk komen te staan. Indiener verzoekt om het tijdelijk karakter van vrijstellingen en afwijkingsbevoegdheden te waarborgen, en pleit voor de mogelijkheid tot toetsing en aanpassing achteraf.	Voor de Wodg loopt een separaat wetstraject. Van 6 juni 2025 t/m 4 juli 2025 was het mogelijk om een reactie te geven op het ontwerpwetsvoorstel via de internetconsulatie. Meer actuele informatie over de status van het wetsvoorstel, vindt u op de website van de Rijksoverheid. (hyperlink naar: https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/defensieterreinen/plannen-kabinet-defensiegereedheid). Het NPRD doorloopt een eigen proces, die is ingericht volgens de kaders van onder andere de Omgevingswet. Binnen die kaders wordt een afweging gemaakt tussen de belangen die een rol spelen voor de fysieke leefomgeving.	Defensie specifiek	ALGEMEEN - OVERIG
2491	De indiener wijst erop dat veiligheidsprocedures rondom militaire locaties extra tijd en administratieve lasten met zich meebrengen voor bedrijven in de omgeving	Dank voor uw zienswijze. Defensie streeft ernaar om processen zo efficiënt mogelijk in te richten en doet dit in overleg met regionale partners en betrokken bedrijven. Waar knelpunten ontstaan, wordt gezocht naar praktische oplossingen.	Defensie specifiek	ALGEMEEN - OVERIG
2492	De indiener wijst op forse impact op (mini)campings/B&B's en vraagt om beperking, voorspelbaarheid en schadeafhandeling. En/of vraagt daarnaast in contact te komen met Defensie om in overleg te treden over uitbreidingsmogelijkheden voor de camping op defensiegronden.	Defensie begrijpt de zorgen over de impact op (mini)campings en B&B's. Het beperken van hinder en het bieden van voorspelbaarheid zijn belangrijke uitgangspunten bij de uitvoering van onze activiteiten. Voor schadeafhandeling gelden de bestaande regelingen. Indien u schade heeft naar aanleiding van optreden van Defensie, dan kunt u een verzoek tot schadevergoeding richten aan de afdeling	Defensie specifiek	ALGEMEEN - OVERIG

		Claims van Defensie (https://www.defensie.nl/onderwerpen/klachten-en-schadeclaims/schade-melden). Zij zullen uw schadeclaim dan in behandeling nemen en contact met u opnemen.		
2493	De indiener geeft aan onvoldoende geïnformeerd te zijn en vraagt om meldplichten, dagkaarten per gebied, goed bereikbare klachtenlijn en structureel overleg zoals het COVM (voor o.a. ASK, ISK, Reek).	Defensie begrijpt dat duidelijke en tijdige informatie belangrijk is voor omwonenden en betrokken partijen. Het verzoek tot structureel overleg past bij de manier waarop Defensie wil samenwerken met de omgeving. De vraag naar duidelijke afspraken en bereikbare contactpunten in de vorm van een COVM wordt meegenomen in de verdere uitwerking van het gebruik van terreinen als ISK en ASK, zodat zorgen snel besproken kunnen worden. Daarbij wordt gekeken hoe deze maatregelen praktisch en effectief kunnen worden ingericht.	Defensie specifiek	ALGEMEEN - OVERIG
2494	De indiener vreest een te ruime uitzonderingswet (Wodg), vraagt om strikte kaders/tijdelijkheid en waarschuwt voor spanningen met rechtsstaat, privacy en natuurwetgeving.	Indiener uit zorgen over de Wodg. Voor de Wodg loopt een separaat wetstraject. Van 6 juni 2025 t/m 4 juli 2025 was het mogelijk om een reactie te geven op het ontwerpwetsvoorstel via de internetconsulatie. Meer actuele informatie over de status van het wetsvoorstel, vindt u op de website van de Rijksoverheid. (https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/defensieterreinen/plannen-kabinet-defensiegereedheid). Het NPRD doorloopt een eigen proces, die is ingericht volgens de kaders van onder andere de Omgevingswet. Binnen die kaders wordt een afweging gemaakt tussen de belangen die een rol spelen voor de fysieke leefomgeving.	Defensie specifiek	ALGEMEEN - OVERIG
2495	De indiener benadrukt vergunningplicht en passende beoordeling, vindt extra depositie onwenselijk en eist vooraf geborgde mitigatie/compensatie.	In het planMER en de Passende beoordeling zijn op programmaniveau uitspraken gedaan over de effecten op natuur, inclusief stikstofdepositie. Bij de uitvoering van het NPRD zal op basis van een concreet inrichtingsvoorstel verdiepend ecologisch onderzoek nodig zijn, inclusief stikstofberekening en benodigde mitigerende en compenserende maatregelen.	Defensie specifiek	ALGEMEEN - OVERIG

2496	De indiener vraagt rekening te houden met recreatieve drones en GA, stelt voor gezamenlijke separatie en dag-tot-dag informatie per gebied.	Defensie waardeert de betrokkenheid bij het NPRD. Bij de uitvoering van het NPRD zullen nadere details verder worden uitgewerkt en zoekt Defensie naar de best mogelijke oplossingen voor het gebruik van het luchtruim. Indien dan ook weer participatie plaatsvindt, dan wordt dat aangekondigd.	Defensie specifiek	ALGEMEEN - OVERIG
2497	De indiener vraagt zorgvuldige inpassing, meervoudig ruimtegebruik en koppelkansen met energie, natuur en recreatie.	Defensie erkent het belang van zorgvuldige inpassing en het combineren van functies. Ruimte is schaars, en daarom is meervoudig ruimtegebruik een belangrijk uitgangspunt in het ontwerp van het NPRD. Bij de verdere uitwerking wordt gekeken naar koppelkansen met maatschappelijke opgaven, zoals natuur, energie en recreatie. Defensie ziet mogelijkheden om ook te laten bijdragen aan biodiversiteit, duurzame energie en recreatief medegebruik, waar dat veilig en haalbaar is. Deze kansen worden verder onderzocht in overleg met regionale partners en medeoverheden.	Defensie specifiek	ALGEMEEN - OVERIG
2498	De indiener maakt zich zorgen over cumulatie/natuurdruk en vraagt om gebiedsgerichte aanpak en harde grenzen aan geluid/trillingen.	Defensie begrijpt de zorg over de druk op natuur door het samenkomen van verschillende activiteiten, waaronder het effect van geluid en trillingen op de leefomgeving. Defensie neemt deze zorgen mee in het vervolgtraject en onderzoekt per gebied welke maatregelen nodig zijn om hinder te beperken. Dit gebeurt in overleg met betrokken overheden.	Defensie specifiek	ALGEMEEN - OVERIG
2499	De indiener (overheden/koepels) waardeert het lopende overleg in het kader van het NPRD en vraagt om heldere rollen/kaders, samenhang met andere opgaven en tijdige betrokkenheid.	Defensie dankt medeoverheden en koepels voor de uitgesproken waardering voor het overleg dat met ze wordt gevoerd voor het NPRD.	Defensie specifiek	ALGEMEEN - OVERIG
2500	De indiener stelt dat de alternatieven zoals buitenlandse oefenterreinen (o.a. Duitsland, Polen, Scandinavië en de Balkan) en bestaande NL-terreinen optimaliseren niet zijn onderzocht. En/of dat een alternatief zoals het gebruik van oefenmunitie niet is onderzocht.	Defensie begrijpt het voorstel om alternatieve locaties, inclusief gedeactiveerde of buitenlandse/NAVO-locaties, te onderzoeken. Deze punten zijn eerder meegenomen in de brede verkenning die voorafging aan het planMER. Daarbij is vastgesteld dat de behoefte in Nederland moet worden ingevuld om operationele inzet en samenwerking met nationale partners te waarborgen. Defensie heeft	Defensie specifiek	ALGEMEEN - OVERIG

		voor de start van het NPRD geïnventariseerd wat haar behoefte is, los van intensiever gebruik van bestaande oefengebieden en oefenen in het buitenland. Wat dus echt in Nederland extra nodig is, is opgenomen in het NPRD.		
2501	De indiener maakt zich zorgen over extra emissies (CO_2/fijnstof/PFAS) en vraagt om beperkingen en monitoring.	Defensie begrijpt de zorgen van de indiener over extra emissies (CO_2, fijnstof, PFAS). De effecten van deze emissies zijn meegenomen in het planMER. Na vaststelling van het NPRD wordt waar nodig aanvullend onderzoek uitgevoerd. Sommige emissies zijn niet volledig te vermijden. Defensie streeft ernaar de uitstoot zoveel mogelijk te beperken	Defensie specifiek	ALGEMEEN - OVERIG
2502	De indiener uit zorgen over de uitbreiding en vraagt om zorgvuldig gebiedsproces en tijdige informatie. De indiener vraagt aandacht voor de kennis en expertise van de provincie of gemeente bij de verdere uitwerking van het programma, en roept Defensie op om actief deel te nemen aan lopende gebiedsprocessen (zoals GGA-trajecten). Alleen via goede afstemming, onder meer op de grondstrategie, kunnen integrale keuzes worden gemaakt die recht doen aan alle belangen. Daarbij wordt Defensie verzocht bereid te zijn tot grondruil en inzet van gronden voor gebiedsdoelen zoals landbouwperspectief en extensivering, om verstoring van de grondmarkt te voorkomen.	Het verzoek om structureel overleg past bij de manier waarop Defensie wil samenwerken met de omgeving. Voor gebieden zoals ASK, ISK en Reek wordt gewerkt aan vaste overlegvormen met gemeenten, provincies en andere belanghebbenden. Zo kunnen zorgen en wensen tijdig besproken worden en ontstaat ruimte voor gezamenlijke afstemming.	Defensie specifiek	ALGEMEEN - OVERIG
2503	De indiener doet voorstellen voor alternatieve locaties voor realisatie van de behoefte aan een kazerne voor ondersteunende eenheden in het Markermeer, de Oostvaardersplassen, of in Gouda, ziet koppelkansen met het realiseren van energie opwek op deze plaatsen, biedt kennis aan m.b.t. ICT.	Defensie dankt de indiener voor het delen van voorstellen en inzichten, waaronder suggesties. Deze bijdragen getuigen van betrokkenheid bij de toekomst van Defensie. De invulling van de ruimtevraag in het NPRD is gebaseerd op een gedegen analyse van de operationele behoeften van de krijgsmachtdelen. Daarbij zijn keuzes gemaakt die gericht zijn op het versterken van de militaire capaciteit op de plekken waar dat het meest noodzakelijk is. De voorgestelde alternatieven zijn in deze fase niet meegenomen. Defensie is ervan overtuigd dat de huidige invulling van het NPRD aansluit bij de strategische en	Defensie specifiek	ALGEMEEN - OVERIG

		operationele opgaven. Tegelijkertijd blijft Defensie openstaan voor het gesprek over toekomstige ontwikkelingen en waardeert het de betrokkenheid van maatschappelijke en bestuurlijke partners.		
2504	De indiener onderschrijft de (lokale) uitbreidingsbehoeften/plannen van Defensie dan wel spreekt waardering uit over de samenwerking en communicatie en wil meewerken (en biedt zijn diensten aan) aan zorgvuldige inpassing en kijken naar koppelkansen.	Defensie waardeert de steun voor de uitbreidingsbehoeften en de uitgesproken bereidheid om mee te werken aan een zorgvuldige ruimtelijke inpassing. De betrokkenheid van lokale en regionale partners is van groot belang voor het slagen van het NPRD. Bij veel opgaven ziet Defensie het belang van samenwerking met medeoverheden, waaronder provincies, gemeenten en andere regionale partijen. Koppelkansen met andere ruimtelijke en maatschappelijke opgaven worden actief verkend. Defensie stelt deze betrokkenheid op prijs en blijft graag in gesprek over een goede afstemming en uitvoering.	Defensie specifiek	ALGEMEEN - OVERIG
2505	Indiener verzoekt om een onafhankelijke toetsing van de Nederlandse afhankelijkheid van het Amerikaanse militair-industrieel complex en van de kosteneffectiviteit en operationele waarde van het huidige materieel, inclusief maatregelen tegen munitietekorten en de inzet van goedkopere alternatieven.	Defensie maakt keuzes voor militaire wapensystemen in samenhang met andere NAVO-partners. Deze keuzes zijn gebaseerd op gezamenlijke standaarden, interoperabiliteit en operationele effectiviteit binnen het bondgenootschap. Daarbij weegt Defensie zorgvuldig kosteneffectiviteit, bewezen inzetbaarheid en maatregelen om munitietekorten te voorkomen, inclusief het benutten van alternatieven waar mogelijk. Een onafhankelijke toetsing is niet voorzien, omdat deze afwegingen plaatsvinden binnen internationale kaders en gezamenlijke besluitvorming. Defensie dankt de indiener voor zijn oproep om bij aanschaf en inzet van wapensystemen scherp oog te hebben voor bewezen effectiviteit en kosten efficiëntie in relatie tot wapensystemen van opponenten en doet als lid van de NAVO haar uiterste best deze belangen goed te wegen.	Defensie specifiek	ALGEMEEN - OVERIG
2506	De indiener gaat graag met Defensie in gesprek over mogelijkheden voor de Marine in de gemeente Stellendam en koppeling met maritiem cluster	Defensie gaat hierover graag met de indiener in gesprek. Het ambtelijke contact is inmiddels gelegd en er wordt een afspraak gemaakt voor een oriënterend gesprek.	Defensie specifiek	ALGEMEEN - OVERIG

2507	De indiener pleit voor gebiedsgerichte compensatie bij ruimtelijke ingrepen door Defensie, zoals betere verkaveling, waterhuishouding en ontwikkelkansen voor landbouw. In gebieden met veel ruimtelijke claims, zoals Brabant, dreigt versnippering van de voedselproductie. Daarom wordt opgeroepen tot een integrale aanpak met inzet van instrumenten als kavelruil en een gezamenlijke grondbank voor álle maatschappelijke doelen.	Defensie dankt de indiener voor de oproep tot een gebiedsgerichte aanpak bij de ruimtelijke ingrepen die zijn voorzien in het kader van het NPRD. De ruimtelijke behoeftes van Defensie vragen een plek in gebieden waar veel ruimteclaims vaak op complexe wijze samenkomen. Afstemming met andere overheden en partijen in het gebied zal onderdeel zijn van de verdere uitwerking van behoeftes. Daarbij kan verkend worden in hoeverre een integrale aanpak en inzet van instrumenten als kavelruil en een gezamenlijke grondbank wenselijk zijn.	Defensie specifiek	ALGEMEEN - OVERIG
2508	De indiener stelt dat Nederland zich in plaats van te richten op de inzet van wapens zich moet richten op terugdringen van armoede, verkorten wachtlijsten in de zorg, zicht te richten op diplomatie, pacifisme en inzet van kennis op gebied van watermanagement en cybercriminaliteit.	Defensie dankt de indiener voor de zienswijze. Het waarborgen van de veiligheid van Nederland is de kerntaak van onze krijgsmacht. De keuzes over prioriteiten en budgetten worden door het kabinet gemaakt. Defensie voert deze besluiten uit binnen de kaders van wet- en regelgeving.	Defensie specifiek	ALGEMEEN - OVERIG
2509	De indiener stelt dat zij als Belgische gemeente onvoldoende zijn betrokken in het proces en willen structurele overlegorganen.	De Nederlandse en Vlaamse autoriteiten hebben bilateraal contact. Bij dat contact is ook het NPRD besproken. In het planMER-onderzoek is onder andere gekeken naar mogelijke effecten van de Nederlandse defensie uitbreiding op België. Na de vaststelling van het Ontwerp-NPRD zijn de Vlaamse autoriteiten op de hoogte gebracht en hebben zij de mogelijkheid gekregen om te reageren op het Ontwerp-NPRD. Bij verdere ontwikkelingen van het NPRD, zoals de definitieve vaststelling, zullen de Belgische autoriteiten op de hoogte worden gebracht. Defensie erkent dat ruimtelijke ingrepen invloed kunnen hebben op de omgeving en op gemeentelijke ambities. In het vervolgtraject van het NPRD wordt daarom afgestemd met betrokken gemeenten en regionale partners. Het doel is om knelpunten tijdig te signaleren en samen te zoeken naar oplossingen die recht doen aan de belangen die in het gebied spelen. Defensie wil daarvoor	Defensie specifiek	ALGEMEEN - OVERIG

		zoveel mogelijk reguliere overlegstructuren gebruiken.		
2510	De indiener stelt dat het op dit moment niet mogelijk is voor buitenlandse actoren om meldingen in te dienen over Nederlandse defensie activiteiten en verzoekt om dit mogelijk te maken.	Defensie erkent dat het digitaal portaal voor het indienen van zienswijzen vanuit het buitenland onvoldoende was ingericht. Dit is mede naar aanleiding van berichtgeving aangepast. Daarnaast bestond de mogelijkheid om zienswijzen op andere manieren in te dienen, zoals per brief. Alle zienswijzen uit het buitenland zijn behandeld en opgenomen in de Nota van Antwoord.	Defensie specifiek	ALGEMEEN - OVERIG
2511	De indiener stelt dat de Wet op de Defensie Gereedheid (Wodg) uitzonderingen op milieuregels geeft, wat hun gemeentelijke beleids- en ruimtelijke opgaven en natuurbescherming onder druk zet, en vraagt om duidelijke uitleg over de reikwijdte van de wet en waarborgen zodat zij voldoende beleidsruimte behouden.	Indiener uit zorgen over de Wodg. Voor de Wodg loopt een separaat wetstraject. Van 6 juni 2025 t/m 4 juli 2025 was het mogelijk om een reactie te geven op het ontwerpwetsvoorstel via de internetconsulatie. Meer actuele informatie over de status van het wetsvoorstel, vindt u op de website van de Rijksoverheid. (hyperlink naar: https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/defensieterreinen/plannen-kabinet-defensiegereedheid). Het NPRD doorloopt een eigen proces, die is ingericht volgens de kaders van onder andere de Omgevingswet. Binnen die kaders wordt een afweging gemaakt tussen de belangen die een rol spelen voor de fysieke leefomgeving. In die afweging spelen ook de gemeentelijke beleids- en ruimtelijke opgaven een rol.	Defensie specifiek	ALGEMEEN - OVERIG
2512	De indiener stelt dat het geplande Defensie-gebruik van de locaties onduidelijk is qua inzet, frequentie en duur, waardoor er onzekerheid ontstaat.	Defensie begrijpt dat er nog veel onduidelijkheid bestaat over de exacte uitwerking van de verschillende behoeften. Het ontwerp van het NPRD vormt de eerste stap in de planvorming. Defensie hoort de zorg over de onduidelijkheid rond inzet, frequentie en duur van het geplande gebruik van locaties. De definitieve vaststelling van het NPRD is het startpunt voor verdere uitwerking en realisatie. In de volgende fase wordt, in overleg met regionale partners, gewerkt aan exacte uitwerking van het gebruik per locatie. Daarbij is het doel om duidelijk-	Defensie specifiek	ALGEMEEN - OVERIG

		heid te bieden en onzekerheid zoveel mogelijk weg te nemen.		
2513	De indiener is van mening dat het luchtruim beschikbaar moet zijn voor alle luchtsporten.	Het Ministerie van Defensie is gezamenlijk met het Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat bevoegd gezag van het Nederlands luchtruim. Luchtsporten zijn toegestaan daar waar hier geen specifieke beperkingen voor gelden. Deze worden bekend gesteld via de AIP. Deze beperkingen zijn noodzakelijk, mede vanwege diverse veiligheidsredenen. Defensie deelt echter ook de opvatting dat het luchtruim in ieder geval zoveel als mogelijk beschikbaar moet blijven voor luchtsporten. Daarvoor zijn wel regels nodig om de veiligheid te waarborgen. In het planMER zijn de effecten op het luchtruim en de luchtruimgebruikers in beeld gebracht. Meerdere behoeften uit het NPRD kunnen een significant effect hebben op luchtruimgebruikers, zoals ballonvaarders. Mede dankzij uw zienswijze heeft Defensie inzicht gekregen dat de belangen van met name de civiele ballonvaart mogelijk onevenredig worden geraakt. Dit signaal neemt Defensie serieus. In het planMER zijn deze effecten mogelijk onvoldoende geduid. Na besluitvorming gaat Defensie graag in gesprek met IenW en de sector om te bekijken hoe beide functies ruimte kunnen krijgen.	Defensie specifiek	ALGEMEEN - OVERIG
2514	De indiener stelt voor oude verdedigingswerken (waaronder de Atlantikwall) weer in gebruik te gaan nemen, uitbreiding van het aantal tanks en modificatie van bestaande voertuigen en wapensystemen.	Defensie dankt indiener voor zijn uitgebreide suggesties v.w.b. (her)gebruik en modificatie van bestaande werken, voertuigen en wapensystemen en zal daar waar relevant deze in ogenschouw nemen.	Defensie specifiek	ALGEMEEN - OVERIG
2515	De indiener raadt i.v.m. bezorgdheid voor oorlog de plannen van Defensie af dan wel is van mening dat niet Rusland de vijand is maar Brussel, Washington DC, Tel Aviv, Mekka en Kiev.	Defensie hoort de zorgen over het risico op oorlog en de afwijzing van de plannen voor groei van de Krijgsmacht. Het Ontwerp-NPRD is gebaseerd op actuele veiligheidsanalyses en internationale verplichtingen. De versterking van de krijgsmacht voor haar minimale behoeften, heeft brede steun in de Tweede Kamer en is gericht	Defensie specifiek	ALGEMEEN - OVERIG

		op het waarborgen van veiligheid en paraatheid.		
2516	De indiener roept op tot forse intensivering van oefenvluchten en optreden van de Landmacht en roept Defensie op Nederland veilig te houden.	Het waarborgen van de veiligheid is een kerntaak van de krijgsmacht. Intensivering van oefeningen wordt zorgvuldig afgewogen binnen bestaande wet- en regelgeving en in overleg met regionale partners, waarbij ook rekening wordt gehouden met de omgeving. Defensie waardeert het signaal dat er draagvlak bestaat is blij te horen dat er bij u draagvlak is voor de uitbreiding van Defensie.	Defensie specifiek	ALGEMEEN - OVERIG
2517	De indiener roept op fysieke uitbreiding van Defensie te realiseren in Estland, Letland en Litouwen.	Fysieke uitbreiding van infrastructuur in het buitenland maakt geen deel uit van het NPRD. Wel wordt reeds veelvuldig opgeleid, geoefend en getraind in het buitenland, waaronder in Oost-Europa.	Defensie specifiek	ALGEMEEN - OVERIG
2518	De indiener verzoekt om een goede verstandhouding met Defensie en vraagt om een goed bemande klachtenlijn om goed bereikbaar te zijn voor omwonenden, ook in het buitengebied.	Defensie erkent dat open communicatie en bereikbaarheid bijdragen aan een goede verstandhouding. In het vervolgtraject van het NPRD is daarom expliciet aandacht voor de communicatie naar onder andere omwonenden van defensieterreinen -en activiteiten.	Defensie specifiek	ALGEMEEN - OVERIG
2519	De indiener is het niet eens met (volledigheid van) het MER onderzoek dan wel is van mening dat de documenten en de mogelijk tot het indienen van een zienswijze erop, niet goed vindbaar zijn.	Defensie betreurt dat de vindbaarheid van informatie over het indienen van een zienswijze voor de indiener onvoldoende duidelijk was. Defensie is van oordeel dat het planMER, inclusief alle onderliggende onderzoeken, een volledige en juiste weergave biedt van de mogelijke effecten op de omgeving op planMER-niveau. De onderzoeken zijn te raadplegen op de website van Defensie.	Defensie specifiek	ALGEMEEN - OVERIG
2520	De indiener stelt dat jarenlange bezuinigingen op defensie nu drastische maatregelen noodzakelijk maken, maatregelen die vermeden hadden kunnen worden met een langetermijnvisie waarin kazernes behouden of hergebruikt worden in plaats van afgebroken.	Defensie begrijpt de zorg over de gevolgen van eerdere bezuinigingen. Deze bezuinigingen waren het resultaat van kabinetsbesluiten, waardoor de verkoop van terreinen destijds noodzakelijk en maatschappelijk uitlegbaar was. Gezien de huidige geopolitieke ontwikkelingen is uitbreiding nu noodzakelijk om de inzetbaarheid van de krijgsmacht en de veiligheid van Nederland te waarborgen.	Defensie specifiek	ALGEMEEN - OVERIG
2521	De indiener vraagt of de 'geschiktheid voor militair ge-	Het planMER gaat over alle facetten van de fysieke leefomgeving, maar kijkt ook	Defensie specifiek	ALGEMEEN - OVERIG

	bruik' uit het beoordelingskader van de planMER kan worden verwijderd, omdat dit criterium de neutraliteit en objectiviteit van de milieueffectrapportage ondermijnt.	naar andere aspecten om de uiteindelijke keuzes, die door Defensie gemaakt zijn, inzichtelijk te maken. 'geschiktheid voor militair gebruik' is voor Defensie een zeer relevant criterium en als dit uit het planMER gehouden zo worden, zou de afweging minder navolgbaar zijn geweest is de overtuiging van Defensie. Opname in het planMER zegt overigens niets over weging of mate van belangrijkheid.		
2522	De indiener is bezorgd over, maakt bezwaar tegen en/of is ontevreden over verricht onderzoek of communicatie vanuit het NPRD.	Het planMER is uitgevoerd conform de geldende wet- en regelgeving en getoetst door de Commissie voor de milieueffectrapportage. Gedurende het proces heeft Defensie zich ingespannen om zo transparant mogelijk te zijn en lokale overheden én burgers op meerdere momenten actief te betrekken, onder andere via informatiesessies. Defensie erkent dat er in sommige gevallen tekortkomingen zijn geweest in communicatie en informatieverstrekking. Dit neemt Defensie serieus en zet in op transparantie, tijdige en toegankelijke informatie en betekenisvolle participatie. Ook bij de vervolgstappen blijft Defensie zich inzetten voor duidelijke communicatie.	Defensie specifiek	ALGEMEEN - OVERIG
2523	De indiener verzoekt in geval van realisatie rekening te houden met duurzame energieopwekking, biodiversiteit en het circulair toepassen van materialen.	Defensie waardeert het dat u aandacht vraagt voor duurzame energieopwekking, biodiversiteit en het circulair toepassen van materialen. Bij de realisatie van behoeften wordt rekening gehouden met deze aspecten. Defensie past zoveel als mogelijk circulair, natuurinclusief en klimaatadaptief bouwen toe. Dit betekent onder andere dat materialen zoveel mogelijk worden hergebruikt en dat de inrichting van terreinen bijdraagt aan het versterken van biodiversiteit. Daarnaast onderzoekt Defensie bij nieuwe realisaties of er mogelijkheden zijn voor het opwekken van duurzame energie. Dit draagt bij aan het vergroten van energiezekerheid en het verminderen van de afhankelijkheid van fossiele brandstoffen. Uw zienswijze sluit aan bij deze inzet.	Defensie specifiek	ALGEMEEN - OVERIG

		De genoemde suggesties worden meegenomen bij de verdere uitwerking van plannen en bij locatieonderzoeken. Daarbij wordt steeds gekeken naar de mogelijkheden om duurzaamheid en biodiversiteit te versterken.		
2524	De indiener roept op en nodigt uit tot samenwerking met Defensie om te komen tot duidelijke (proces)afspraken, juiste weging van urgentie, veiligheidsdreiging, meervoudig ruimtegebruik in woningbouw, bedrijvigheid en voorzieningen.	Defensie dankt de indiener voor de oproep tot samenwerking en het meedenken over duidelijke procesafspraken en het zorgvuldig afwegen van belangen, zoals veiligheid, woningbouw en voorzieningen. Defensie onderkent het belang van een integrale benadering en zal, waar het uitvoerbaar is, deze belangen in samenhang beschouwen bij de verdere uitwerking van het NPRD.	Defensie specifiek	ALGEMEEN - OVERIG
2525	De indiener verzoekt een snelle beantwoording en om een hernieuwde zienswijze periode.	De Nota van Antwoord is gelijktijdig met de besluitvorming over het NPRD verschenen. Op nationaal niveau is geen nieuwe zienswijzeprocedure voorzien, behalve voor de negen onderzoeken die op dit moment nog ter inzage worden gelegd. Voor deze behoeften kon in het Ontwerp-NPRD nog geen duidelijk voorkeursalternatief worden vastgesteld. Daarom is aanvullend onderzoek uitgevoerd om tot een zorgvuldige afweging te komen. Indien de uitvoering van het programma verdere besluitvorming vraagt op lokaal niveau, bijvoorbeeld een wijziging van het omgevingsplan, volgt een traject waarin opnieuw, afhankelijk van de behoefte, gelegenheid is voor inspraak.	Defensie specifiek	ALGEMEEN - OVERIG
2526	De indiener (waaronder Staatsbosbeheer) roept Defensie op speciale aandacht te besteden aan op haar in eigendom zijnde gronden en terreinen speciale aandacht te besteden aan aanwezige natuur- en recreatieve waarden.	Defensie realiseert zich dat er op defensieterreinen te beschermen natuurwaarden aanwezig zijn. Het is de ambitie van Defensie om deze natuurwaarden te beschermen en daar waar mogelijk te versterken. Op opengestelde terreinen zal worden gezocht naar een manier om recreatieve waarden in te kunnen passen in het militaire gebruik.	Defensie specifiek	ALGEMEEN - OVERIG
2527	De indiener is van mening dat de Realisatieparagraaf te beknopt is en gaat ervan uit dat dit concreter wordt als de visie wordt vastgesteld.	Dank voor uw zienswijze. Defensie begrijpt de wens voor meer duidelijkheid over de uitvoering. De Realisatieparagraaf in het Ontwerp-NPRD is bewust beknopt gehouden. In het definitieve programma	Defensie specifiek	ALGEMEEN - OVERIG

		is deze verder uitgewerkt en aangevuld met concrete vervolgstappen.		
2528	De indiener wil graag toelichting op wat bedoeld wordt met 'afstemming en optimalisering' en in welke mate Defensie tot inspraak wil komen tot optimalisatie.	Dank voor uw vraag. Met 'afstemming en optimalisering' wordt bedoeld dat Defensie in overleg is met medeoverheden en eventuele belanghebbenden om de ruimtelijke inpassing zo goed mogelijk te laten aansluiten op de lokale situatie. Deze afstemming vindt nu al plaats en wordt op deze manier voortgezet. Lokale kennis is daarbij cruciaal om tot een optimale uitvoering van de plannen te komen.	Defensie specifiek	ALGEMEEN - OVERIG
2529	De indiener verwacht van Defensie dat er zorgvuldig en deugdelijke communicatie is met de omwonenden, ondernemers en lokale overheden om te zorgen dat de inpassing van de extra ruimte voor Defensie op een zorgvuldige wijze en op de minst belastende manier zal worden gedaan.	Defensie erkent het belang van zorgvuldige en duidelijke communicatie met omwonenden, ondernemers en lokale overheden. De uitbreiding van Defensie vraagt om een aanpak die rekening houdt met de omgeving. De zorg dat de inpassing op een zo min mogelijk belastende manier moet plaatsvinden, wordt gedeeld. Defensie streeft ernaar om hinder zoveel mogelijk te beperken.	Defensie specifiek	ALGEMEEN - OVERIG
2530	De indiener verzoekt Defensie duidelijkheid te geven over het gebruik van het RIMI-terrein in Dongen en daarbij aan te geven of uitbreiding van activiteiten op dit terrein te verwachten is of dat deze locatie op termijn daadwerkelijk wordt afgestoten.	Defensie begrijpt de behoefte aan duidelijkheid in geval van wijzigende plannen van activiteiten op het RIMI-terrein en zal direct belanghebbenden tijdig infomeren en waar nodig met hen in gesprek gaan. In het NPRD zijn geen uitbreidingsplannen voor de locatie in Dongen voorzien.	Defensie specifiek	ALGEMEEN - OVERIG
2531	De indiener doet Defensie de suggestie het aan de grens met Duitsland gelegen voormalige 'Venloseheide' (stilgelegd NAVO-terrein) te onderzoeken als mogelijk gecombineerd Nederlands-Duits NATO-terrein.	Defensie dankt de indiener voor de suggestie. Er zijn in het planMER meerdere locaties gezocht en onderzocht op basis van diverse criteria. De Venloseheide is hieruit niet naar voren gekomen als locatiealternatief voor 1 van de ruimtebehoeften in het NPRD.	Defensie specifiek	ALGEMEEN - OVERIG
2532	De indiener stelt dat oorlog voeren slechts oorlog brengt er zou meer ingezet moeten worden op diplomatie en Vrede.	Nederland zet altijd eerst in op diplomatie en samenwerking om conflicten te voorkomen. Maar diplomatie werkt alleen als die wordt ondersteund door geloofwaardige defensiecapaciteit. Een sterke krijgsmacht is geen keuze voor oorlog, maar een randvoorwaarde voor vrede, veiligheid en afschrikking in het geval dat diplomatie onverhoopt tekortschiet.	Defensie specifiek	ALGEMEEN - OVERIG

2533	De indiener stelt dat door eerst het programma ruimte voor defensie vast te stellen en aansluitend luchtruimherziening er geen integraal beeld is van de gevolgen van de totale opgave.	Defensie begrijpt de zorg dat het vaststellen van het NPRD en daarna de luchtruimherziening vragen oproept over het totaalbeeld van de gevolgen. Het is belangrijk dat deze opgaven goed op elkaar aansluiten. Defensie werkt daarom samen met andere betrokken partijen om de effecten in samenhang te bekijken. Het programma Ruimte voor Defensie NPRD richt zich op de ruimtelijke behoefte van de krijgsmacht. De luchtruimherziening is een apart traject van het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat. De ministeries stemmen onderling af om de samenhang tussen beide processen zoveel mogelijk te waarborgen. Beide processen stemmen onderling af. Een volledig integraal besluitvormingsmoment is niet mogelijk, omdat beide trajecten verschillende wettelijke kaders en termijnen hebben.	Defensie specifiek	ALGEMEEN - OVERIG
2534	De indiener stelt dat het proces voor verdeeldheid in Nederland zorgt door dat boeren zich moeten houden aan onduidelijke regels en defensie niet. Daarnaast dat dit uiteindelijk alleen maar is om meer woningen te creëren op landbouwareaal.	Defensie hoort de zorg over verdeeldheid. Het waarborgen van de veiligheid van Nederland is van groot belang. Defensie houdt zich aan bestaande wet- en regelgeving. De suggestie dat uitbreiding alleen bedoeld is om meer woningen te realiseren, klopt niet.	Defensie specifiek	ALGEMEEN - OVERIG
2535	De indiener stelt dat defensie de speelbal is van de politiek.	Defensie voert het beleid uit dat door de regering en het parlement wordt vastgesteld. Dat is een bewuste keuze binnen onze democratische rechtsstaat: de krijgsmacht opereert onder civiel gezag. Dat betekent echter niet dat Defensie een speelbal is van de politiek, — integendeel. Er is juist sprake van nauwe samenwerking, waarin Defensie professionele en inhoudelijke adviezen geeft die zwaar meewegen bij politieke besluiten.	Defensie specifiek	ALGEMEEN - OVERIG
2536	De indiener vraagt aandacht voor het in goed overleg met provincie en bevoegd gezag invullen van de NPRD-behoeften in haar provincie. Het betreft hier Host Nation Support Maasvlakte II, Amfibisch Oefenen Maasvlakte II, Laagvlieggebieden helikopters N3 en N4, Uitbreiding kazerne Maal-	Defensie erkent dat de inpassing op een zo min mogelijk belastende manier moet plaatsvinden en streeft ernaar om hinder zoveel mogelijk te beperken. Daarbij wordt gebruikgemaakt van bestaande overlegstructuren en worden waar nodig aanvullende afspraken gemaakt.	Defensie specifiek	ALGEMEEN - OVERIG

	drift, Helikopterlandingsplaatsen Waalsdorpervlakte en Uitbreiding veiligheidsnormering depot Poortugaal.			
2537	De indiener vraagt haar strategische waterschaps-belangen mee te nemen in het definitieve NPRD.	Defensie confirmeert zich aan het beginsel dat water en bodem sturend zijn. Op haar eigen terreinen wordt rekening gehouden met de belasting van water. Defensie houdt bij de uitvoering van het NPRD zoveel mogelijk rekening met de waterkwaliteit en waterkwantiteit met het oog op voorkomen van verslechtering van oppervlaktewater zoals bedoeld in de kaderrichtlijn water. Na vaststelling van het NPRD gebeurt dit waar nodig in vervolgprocedures.	Defensie specifiek	ALGEMEEN - OVERIG
2538	De indiener biedt zijn diensten (ICT) aan om Defensie te versterken.	Defensie dankt indiener voor het aanbod maar is gehouden aan specifieke regelgeving en zet specialistische en minder specialistische ICT behoeften derhalve uit via de daarvoor bedoelde inkooporganisatie(s).	Defensie specifiek	ALGEMEEN - OVERIG
2539	De indiener vraagt om verlaging van de minimale hoogte boven EHR-3 buiten actieve perioden naar 1000 ft AGL en transparante, voorspelbare activering bij gebruik.	Defensie begrijpt de wens om minimale vlieghoogten te verlagen. Zolang dit de veiligheid, de operationele belangen en benodigde opleiding en training in de EHR-3 niet beïnvloed, kan in overleg met bevoegd gezag worden bezien in hoeverre hier mogelijkheden voor zijn.	Defensie specifiek	ALGEMEEN - OVERIG
2540	De indiener vraagt of de avond- en nachtoefeningen niet buiten het recreatieseizoen, juni, juli, augustus, september kunnen plaatsvinden? (Helikopters, Jachtvliegtuigen, Drones)	Defensie begrijpt de wens om bepaalde gebieden in specifieke periodes te ontzien. Tegelijkertijd is Defensie terughoudend om hier volledig aan tegemoet te komen, of garanties over te geven, omdat dit direct nadelige gevolgen heeft voor de getraindheid en daarmee de operationele inzetbaarheid van de krijgsmacht.	Defensie specifiek	ALGEMEEN - OVERIG
2541	Indiener stelt dat de stedelijke regio een belangrijke economische bijdrage kan leveren aan nationale veiligheid via sectoren als hightech en maintenance, en verzoekt om bij de uitwerking van gebiedsvisies expliciet rekening te houden met de economische structuur, ontwikkelambities en mogelijke effecten van toekomstige afbouw van defensieactiviteiten.	Defensie waardeert dat er wordt gewezen op de economische betekenis van de stedelijke regio voor nationale veiligheid. Dit erkent Defensie als onderdeel van het bredere veiligheids- en innovatie-ecosysteem. Bij het opstellen en uitwerken van gebiedsvisies wordt nadrukkelijk rekening gehouden met de bestaande economische structuur en de ontwikkelambities van de regio. Defensie	Economie en sociaal	ALGEMEEN - OVERIG

		streeft naar een goede balans tussen militaire belangen en regionale ontwikkeling. Daarbij wordt ook gekeken naar de mogelijke effecten van toekomstige veranderingen in defensieactiviteiten. De zienswijze onderstreept het belang van vroegtijdige afstemming met regionale partners. Dit signaal wordt meegenomen in de verdere uitwerking van de gebiedsvisies, zodat kansen voor samenwerking en wederzijdse versterking optimaal benut kunnen worden.		
2542	De indiener maakt zich zorgen over cumulatieve effecten van een kazerne bij Zeewolde en (F-35/drones op) Lelystad Airport: extra geluid, uitstoot, aantasting stilte/natuur, veiligheids- en overstromingsrisico's en waardedaling; vraagt heroverweging, aanvullende MER (cumulatie), tijdige participatie en ruimhartige compensatie.	Defensie begrijpt de zorgen over de twee behoeftes in Flevoland. Vanwege de afstand tussen het vliegveld en de beoogde locatie van de kazerne voor ondersteunende eenheden is er geen sprake van cumulatieve effecten. Een evenwichtige spreiding over Nederland is meegewogen in de besluitvorming. Bij de uitwerking van de plannen voor de nieuwe kazerne en de stationering van de F-35 zullen in een gebiedsproces de plannen op een transparante wijze concreet worden uitgewerkt. Bij deze uitwerking hoort aanvullend milieuonderzoek, participatie en de uitwerking van eventuele mitigerende en compenserende maatregelen.	Economie en sociaal	ALGEMEEN - OVERIG
2543	De indiener stelt dat alle plannen van Defensie leiden tot waardevermindering van woningen/bedrijven en omzetderving (o.a. bij landbouw-, cumela- en recreatiebedrijven); vraagt laagdrempelige en ruimhartige compensatie, inclusief voor indirecte en langetermijneffecten. Specifiek wordt hierbij de cumulatie van defensieactiviteiten rond de Veluwe genoemd.	De uitbreidingsplannen van Defensie kunnen impact hebben op omliggende functies. De effecten zijn in het plan-MER meegewogen om tot locatiekeuze te komen. Defensie streeft ernaar om de impact van besluiten zoveel mogelijk te beperken. Daarbij wordt gekeken naar passende vormen van compensatie en herstel. De afhandeling van compensatie en schade gebeurt volgens bestaande wettelijke kaders. In het vervolgproces wordt onderzocht of aanvullende maatregelen nodig zijn. Bij de uitwerking van de plannen wordt concreet en zullen eventuele mitigatie- en compensatiemaatregelen in afstemming met de omgeving worden uitgewerkt.	Economie en sociaal	ALGEMEEN - OVERIG

2544	De indiener betoogt dat noodzaak/proportionaliteit ontbreekt voor onteigening van (boeren)land voor Defensie, wijst op het EVRM, vraagt motivering van het voorkeursrecht en stelt alternatieven voor (bv. gebruiksvergoeding i.p.v. onteigening, medewerking aan bedrijfsverplaatsing).	Defensie zal zorgvuldig per locatie nagaan of het toepassen van voorkeursrecht of onteigening een passend middel is. Daarbij zal te allen tijde een zorgvuldige belangenafweging plaatsvinden. Defensie houdt zich daarbij aan de geldende wet- en regelgeving. Dit geldt onverminderd ook voor het toepassen van het voorkeursrecht. Voordat Defensie over zal gaan tot het starten van een onteigeningsprocedure zal Defensie eerst proberen om er gezamenlijk (minnelijk) uit te komen. Er zal dus eerst in goed overleg gesproken worden over de mogelijkheden om wederzijdse overeenstemming te bereiken.	Economie en sociaal	ALGEMEEN - OVERIG
2545	De indiener wijst op grote impact op campings en toeristische rustbeleving; vraagt economische effectanalyse, beperkingen op (nacht)-oefeningen en compensatie bij inkomstenverlies.	Bij de diverse ruimtebehoeften is recreatie onderdeel van het planMER. Ook campings en andere toeristische vormen horen hierbij. Dit betekent niet dat dit nu uitputtend in beeld is gebracht. Hiervoor zal in de vervolgfase nader onderzoek naar extra impact gekeken moeten worden. De afhandeling van compensatie en schade gebeurt volgens bestaande wettelijke kaders. In het vervolgproces wordt onderzocht of aanvullende maatregelen nodig zijn.	Economie en sociaal	ALGEMEEN - OVERIG
2546	De indiener vindt de huidige procedures complex/traag; vraagt een (ruimhartig) schadefonds, standaard herstel/compensatie (ook voor langetermijneffecten en schietoefeningen) en een onafhankelijke beoordeling/afhandeling.	Defensie begrijpt dat de procedures als complex en traag worden ervaren. De extra ruimtevragen vragen om snelheid én zorgvuldigheid. Dit is nodig voor het versterken van de krijgsmacht, maar ook voor de omgeving en betrokkenen. Defensie streeft ernaar om de impact van besluiten zoveel mogelijk te beperken. Daarbij wordt gekeken naar passende vormen van compensatie en herstel. De afhandeling van compensatie en schade gebeurt volgens bestaande wettelijke kaders. In het vervolgproces wordt onderzocht of aanvullende maatregelen nodig zijn.	Economie en sociaal	ALGEMEEN - OVERIG
2547	De indiener ziet kansen voor werkgelegenheid en innovatie (o.a. hightech, drones) en pleit voor regionale aanbesteding en samenwerking (o.a. in	Defensie werkt samen met de industrie om de krijgsmacht sneller te versterken en innovatieve technologie toe te passen, zoals vastgelegd in de Defensie Strategie	Economie en sociaal	ALGEMEEN - OVERIG

	Metropoolregio Eindhoven, Lelystad, Overijssel en de Veluwe) met bedrijven/onderwijs, vastgelegd in agenda's/intenties en onderlinge afstemming (o.a. vraag naar technisch personeel).	voor Industrie en Innovatie 2025–2029. De extra ruimtebehoefte uit het NPRD biedt kansen om deze samenwerking in regio's te versterken. Defensie ziet mogelijkheden om samen te werken met bedrijven en kennisinstellingen, bijvoorbeeld rond hightech toepassingen en drones. Dit is nodig om de krijgsmacht op orde te krijgen. Voor regionale aanbesteding gelden specifieke aanbestedingsregels. Bij de verdere uitwerking van het NPRD kijkt Defensie hoe deze koppelkansen vorm kunnen krijgen, in afstemming met regionale partners en medeoverheden.		
2548	De indiener stelt dat krapte en intern personeelsbeleid (tijdelijke contracten, rechtspositie) het groeivermogen beperken; vraagt betere arbeidsvoorwaarden en focus op behoud en biedt aan om mee te denken in structurele oplossingen.	Defensie waardeert de zorg en aandacht voor een goed en bestendig personeelsbeleid en de bereidheid hier met Defensie in mee te denken. Defensie investeert in het personeel, daarbij gaat het om geode arbeidsvoorwaarden, maar ook om de juiste middelen en voorzieningen en beschikbare ruimte.	Economie en sociaal	ALGEMEEN - OVERIG
2549	De indiener stelt dat een gedoogplicht niet kan worden opgelegd als wijziging van de fysieke gesteldheid van de grond van toepassing is waardoor het huidig gebruik onmogelijk wordt gemaakt.	U geeft aan dat er verschillende mogelijkheden bestaan om te voorzien in de behoefte om oefenterrein Ter Haar (en Witterveld) uit te breiden, naast bijvoorbeeld onteigening. Zo wijst u erop dat de noodzaak tot onteigening onder omstandigheden ontbreekt en dat een gedoogplicht mogelijk een passender en geschikter middel is. Defensie zal zorgvuldig per locatie nagaan of het toepassen van onteigening een passend middel is. Daarbij zal te allen tijde een zorgvuldige belangenafweging plaatsvinden. Defensie houdt zich daarbij aan de geldende wet- en regelgeving. Voordat Defensie over zal gaan tot het starten van een onteigeningsprocedure, zal Defensie eerst proberen om er gezamenlijk uit te komen in de zogenoemde minnelijke fase. Er zal dus eerst in goed overleg gesproken worden over de mogelijkheden om wederzijdse overeenstemming te bereiken.	Economie en sociaal	ALGEMEEN - OVERIG

2550	De indiener wijst op omzetverlies en efficiëntieverlies bij boeren, loonbedrijven/toeleveranciers; vraagt praktische nadeelcompensatie of langjarige werkopdrachten (groen/grondverzet) als compensatie.	Defensie erkent dat de uitvoering van het programma Ruimte voor Defensie grote gevolgen heeft voor huidige grondeigenaren en omwonendenboeren en toeleveranciers. In de verdere ruimtelijke besluitvorming kan, als de schade boven het normale maatschappelijke risico gaat of het normale bedrijfsrisico, een beroep worden gedaan op nadeelcompensatie. Nadeelcompensatie is geregeld in titel 4.5 van de Algemene wet bestuursrecht en afdeling 15.1 van de Omgevingswet. Waar mogelijk zal Defensie rekening houden met de omstandigheden van het geval en vanuit haar verantwoordelijkheid ondersteunen waar mogelijk indien er sprake is van nadeelcompensatie. Defensie is wel gebonden aan de geldende wet- en regelgeving, en zal zich daaraan moeten houden. Daarnaast volgt uit artikel 15.2 Omgevingswet dat immateriële schade niet voor vergoeding in aanmerking komt. Dit geldt ook voor de zogenoemde schaduwschade, namelijk eventuele schade die is ontstaan in aanloop naar het nemen van een besluit in de zin van artikel 15.1 Omgevingswet.	Economie en sociaal	ALGEMEEN - OVERIG
2551	De indiener stelt economische schade en waardevermindering te verwachten (o.a. recreatie/toerisme) en vraagt om schadecompensatie en bescherming van rust als vestigingsfactor.	Indien indiener in de toekomst schade heeft, kan mogelijk onder voorwaarden een beroep gedaan worden op nadeelcompensatie. Nadeelcompensatie is geregeld in titel 4.5 van de Algemene wet bestuursrecht en afdeling 15.1 van de Omgevingswet. Er moet dan sprake zijn van schade die wordt veroorzaakt door ruimtelijke besluitvorming (een schadeveroorzakend besluit) van Defensie. Ook moet aan andere voorwaarden zijn voldaan, bijvoorbeeld dat de schade uitgaat boven het normale maatschappelijke risico of het normale bedrijfsrisico. Waar mogelijk zal Defensie rekening houden met de omstandigheden van het geval en vanuit haar verantwoordelijkheid ondersteunen indien er sprake is van een recht op nadeelcompensatie. Defensie	Economie en sociaal	ALGEMEEN - OVERIG

		is daarbij gehouden aan de kaders van geldende wet- en regelgeving. Daarnaast volgt uit artikel 15.2 Omgevingswet dat immateriële schade niet voor vergoeding in aanmerking komt. Dit geldt ook voor de zogenoemde schaduwschade, namelijk eventuele schade die is ontstaan in aanloop naar het nemen van een besluit in de zin van artikel 15.1 Omgevingswet.		
2552	De indiener wijst erop dat het voorkeursrecht (en/of de uiteindelijk verandering van functie) de langjarige binding aan het terrein kan doorkruisen, waardoor bedrijven mogelijk niet meer voldoen aan de voorwaarden voor subsidies voor duurzaam bosbeheer.	Defensie erkent dat de ruimtelijke reservering die in het verlengde van het NPRD op grond wordt gelegd mogelijk effecten kan hebben op de mate waarin wordt voldaan aan de voorwaarden voor subsidies voor duurzaam beheer. Het voorkeursrecht is gelegd op percelen waarvan de verwachting is dat die door Defensie zullen worden aangekocht. In dit proces zal bij de waardebepaling (taxatie) en de schadeloosstelling hiermee rekening worden gehouden, en kunnen eventuele boetes voor het niet meer voldoen aan subsidievoorwaarden financieel worden gecompenseerd.	Economie en sociaal	ALGEMEEN - OVERIG
2553	De indiener geeft aan dat EMC- en interferentierisico's nabij hoogspanningsstations mitigatie kunnen vereisen en dat de kosten daarvoor niet bij TenneT behoren te liggen.	Defensie dankt de indiener voor de oproep om zorgvuldigheid te betrachten bij hoogspanningsverbindingen. Bestaande en geplande energievoorzieningen zijn meegenomen in de beoordeling in het planMER. Na vaststelling van het NPRD wordt dit waar nodig verder uitgewerkt in vervolgprocedures.	Energie	ALGEMEEN - OVERIG
2554	De indiener geeft aan dat het FGU-net overbelast is en verzoekt om tijdige afstemming met netbeheerders en overheden, toepassing van netneutraal/netbewust bouwen en onderzoek naar semi- of volledig off-grid energieoplossingen.	Dank voor het onder de aandacht brengen van de overbelasting van het hoogspanningsnet van Flevoland, Gelderland en Utrecht. Defensie herkent deze problematiek en deelt de zorg over de druk op het elektriciteitsnet. Het belang van tijdige afstemming met netbeheerders en overheden wordt erkend. Defensie streeft naar een toekomstbestendige energievoorziening. In de volgende fase van de realisatie van de behoeftes vindt onderzoek plaats naar netneutraal en netbewust bouwen. Daarbij worden ook semi- en volledig off-grid energieoplossingen verkend. Het doel is om de	Energie	ALGEMEEN - OVERIG

		afhankelijkheid van externe netten te beperken en het voortzettingsvermogen te versterken. Uw suggesties sluiten aan bij deze aanpak en worden betrokken bij de verdere uitwerking van het energieconcept.		
2555	De indiener geeft aan dat de energietransitie een publiek en breed gedragen doel is en stelt voor om de plaatsing van windturbines te verkennen in combinaties met defensieactiviteiten, zodat meervoudig ruimtegebruik mogelijk wordt ondanks wettelijke- en ruimtelijke beperkingen.	Defensie waardeert de betrokkenheid bij het NPRD. De energietransitie is een belangrijk maatschappelijk doel. Defensie erkent dat het zoeken naar slimme combinaties van functies, zoals het plaatsen van windturbines in combinatie met militaire activiteiten, kan bijdragen aan efficiënt en duurzaam ruimtegebruik. Waar mogelijk onderzoekt Defensie de kansen voor meervoudig ruimtegebruik. Daarbij wordt gekeken of militaire veiligheid en operationele inzetbaarheid behouden kunnen blijven. Defensie legt geen beperkingen op als dat niet nodig is. Het voorstel uit de zienswijze sluit aan bij deze benadering. Defensie neemt dit mee en zal dit betrekken bij de uitwerking per locatie.	Energie	ALGEMEEN - OVERIG
2556	De indiener geeft aan dat bestaande en toekomstige hoogspanningsassets geborgd moeten worden en verzoekt om structurele afstemming met TenneT, inclusief nabij kust en Noordzee (netbeheerder op zee).	Defensie begrijpt het belang van het borgen van hoogspanningsinfrastructuur. Defensie is hierover met TenneT in gesprek.	Energie	ALGEMEEN - OVERIG
2557	De indiener verzoekt een formeel toetsmoment door TenneT aan NEN-EN 50341 bij spoorverplaatsing of -uitbreiding nabij hoogspanningslijnen om veiligheid te borgen.	Defensie begrijpt het verzoek om een formeel toetsmoment door TenneT bij spoorverplaatsing of -uitbreiding. Veiligheid bij werkzaamheden in de buurt van hoogspanningslijnen is belangrijk. Defensie maakt geen gebruik van geelektrificeerde raccordementen. Er zijn geen bovenleidingen aanwezig. Daardoor wordt buiten de invloedssfeer van hoogspanningsmasten gewerkt. Op basis van deze situatie is een toetsing aan NEN-EN 50341 niet nodig. Als tijdens de verdere uitwerking blijkt dat werkzaamheden dichter bij hoogspanningslijnen plaatsvinden, wordt dit opnieuw beoordeeld en afgestemd met TenneT.	Energie	ALGEMEEN - OVERIG
2558	De indiener uit zorgen over helikopterladingsplaatsen, mortieren en cumulatie op de	Defensie begrijpt de zorg die is geuit over de impact van defensieactiviteiten op de	Gezonde en veilige leefomgeving	ALGEMEEN - OVERIG

	Veluwe en vraagt bescherming van leefbaarheid, stilte, gezondheid, natuurwaarden en rechtszekerheid van omwonenden.	leefbaarheid en gezondheid van mens en dier. De Krijgsmacht erkent het belang van gezonde leefomgeving, ook bij het plannen van (nieuwe) militaire activiteiten en ondersteunende faciliteiten. Defensie streeft ernaar om risico's tijdig te signaleren om zo nodig maatregelen te treffen om de mogelijke impact van defensieactiviteiten op een gezonde leefomgeving in balans te houden. In het PlanMER is aandacht voor cumulatie op het niveau van het nationaal programma, onder andere om invulling te geven aan het belang van Defensie van een goede spreiding van haar activiteiten over het land.		
2559	De indiener stelt dat het planMER te veel leunt op jaargemiddelden (Ke/Lden) en vraagt om beoordeling van piekgeluid, laagfrequent geluid en cumulatieve effecten, plus betere monitoring.	De maximale geluidbelasting die een militaire luchthaven op jaarbasis mag maken wordt begrensd door een geluidsruimte. Die geluidsruimte kan worden vol gevlogen waarbij bepalend is hoeveel vliegtuigbewegingen worden uitgevoerd, met welke luchtvaartuigen en op welke tijdstippen binnen het etmaal. Bij het uitvoeren van deze geluidberekeningen wordt gebruik gemaakt van het Ke (Kosteneenheden) - rekenvoorschrift. Bij de dosismaat Ke wordt rekening gehouden met het piekgeluid dat een luchtvaartuig kan maken (Lamax). In het planMER is voor de vergelijking van de milieueffecten op de omgeving van de verschillende militaire luchthavens uitgegaan van de gemiddelde geluidbelasting op jaarbasis.	Gezonde en veilige leefomgeving	ALGEMEEN - OVERIG
2560	De indiener maakt zich zorgen over structurele geluidsoverlast, slaapverstoring en gezondheidsklachten door laagvliegende helikopters en oefenactiviteiten nabij woongebieden. Dit leidt tot een verminderde kwaliteit van leven.	De impact van geluidsoverlast op slaapverstoring en gezondheidsklachten heeft de aandacht van Defensie. Hierbij zal Defensie zich aan de geldende wet- en regelgeving houden zodat de impact beperkt blijft.	Gezonde en veilige leefomgeving	ALGEMEEN - OVERIG
2561	De indiener vraagt aandacht voor risico's van munitieopslag, natuurbranden en incidentbestrijding, plus tijdige betrokkenheid van veiligheidsregio's.	Defensie begrijpt de zorgen over risico's bij munitieopslag, natuurbranden en incidentbestrijding. Veiligheid staat centraal bij het plannen en uitvoeren van nieuwe activiteiten. Bij de verdere uitwerking van het NPRD worden veiligheidsregio's tijdig	Gezonde en veilige leefomgeving	ALGEMEEN - OVERIG

		betrokken. Defensie stemt risico's en veiligheidsmaatregelen af met veiligheidsregio's, zodat gezamenlijke plannen zorgvuldig en effectief kunnen worden opgesteld. De zienswijze onderstreept het belang van samenwerking en afstemming. Defensie neemt deze punten mee in het vervolgproces.		
2562	De indiener maakt zich zorgen over (ultra)fijnstof, stikstof en andere emissies door vlieg- en schietactiviteiten en vraagt om metingen en reductie in lijn met WHO/Schone Luchtakkoord.	Defensie begrijpt de zorgen over (ultra)fijnstof, stikstof en andere emissies door vlieg- en schietactiviteiten. Deze zorgen zijn terecht en worden serieus genomen. Bij militaire taken zijn emissies soms onvermijdelijk. Toch werkt Defensie actief aan het beperken van milieubelasting, bijvoorbeeld door schonere technieken en efficiëntere inzet van materieel. In het planMER-onderzoek en bij de verdere uitwerking van de projecten worden emissies in beeld gebracht en beoordeeld. Daarbij worden ook inzichten van de Wereldgezondheidsorganisatie en het Schone Lucht Akkoord meegenomen. Specifieke metingen en reductiedoelen worden niet opgenomen, maar Defensie blijft zoeken naar manieren om de impact op luchtkwaliteit te beperken.	Gezonde en veilige leefomgeving	ALGEMEEN - OVERIG
2563	De indiener vraagt een zorgvuldige, transparante onderbouwing conform Omgevingswet/mer-richtlijn, WHO-advieswaarden en jurisprudentie, incl. passende beoordeling.	Het planMER is opgesteld met in achtneming van de Omgevingswet, diverse richtlijnen (zoals WHO) en er is een Passende Beoordeling uitgevoerd.	Gezonde en veilige leefomgeving	ALGEMEEN - OVERIG
2564	De indiener maakt zich zorgen over structurele geluidsbelasting door helikopters en jachtvliegtuigen (o.a. F-35), met risico's op stress, slaapverstoring en aantasting van leefkwaliteit; vraagt om mitigerende maatregelen en routes verder van woongebieden.	Defensie begrijpt de zorgen aangaande aantasting van de leefkwaliteit. Er wordt reeds zoveel als mogelijk rekening gehouden met de omgeving met inachtneming van de regels in de Regeling minimum VFR vlieghoogten en VFR-vluchten buiten de daglichtperiode voor militaire vliegtuigen en helikopters.	Gezonde en veilige leefomgeving	ALGEMEEN - OVERIG
2565	De indiener vindt dat de impact van helikoptervluchten, extra verkeer en defensieactiviteiten op geluid, luchtkwaliteit en trilling onvoldoende is uitgewerkt in de planMER.	Defensie begrijpt de zorg die is geuit over de impact van defensieactiviteiten op geluidsbelasting, luchtkwaliteit en trillingen. In de planMER is ook expliciet naar deze aspecten gekeken. Defensie erkent het belang van gezonde leefomgeving, ook bij het plannen van (nieuwe) mili-	Gezonde en veilige leefomgeving	ALGEMEEN - OVERIG

		taire activiteiten en ondersteunende faciliteiten. Defensie streeft ernaar om risico's tijdig te signaleren om zo nodig maatregelen te treffen om de mogelijke impact van Defensie activiteiten op een gezonde leefomgeving in balans te houden.		
2566	De indiener vindt dat een gecumuleerd inzicht in en beoordeling van de risico's voor de gezondheid van mens en dier ontbreekt.	Defensie begrijpt de zorg die is geuit over de impact van defensieactiviteiten op de gezondheid van mens en dier. Defensie erkent het belang van gezonde leefomgeving, ook bij het plannen van (nieuwe) militaire activiteiten en ondersteunende faciliteiten. Defensie streeft ernaar om risico's tijdig te signaleren om zo nodig maatregelen te treffen om de mogelijke impact van Defensie activiteiten op een gezonde leefomgeving in balans te houden.	Gezonde en veilige leefomgeving	ALGEMEEN - OVERIG
2567	De indiener vindt dat bij het berekenen van geluid uitgegaan moet worden van een cumulatie van geluidsbronnen.	Bij het bepalen van de toelaatbare geluidsbelasting zal uit worden gegaan van de bestaande wet- en regelgeving.	Gezonde en veilige leefomgeving	ALGEMEEN - OVERIG
2568	De indiener vindt dat nagenoeg alle voorgenomen activiteiten uit het ontwerpprogramma gaan gepaard met de productie van extra geluid én stikstof in de aanleg- en gebruiksfase. Die benodigde stikstofruimte is er niet.	De stikstofsituatie in Nederland zorgt ervoor dat niet alle onderdelen van het NPRD (direct) uitvoerbaar zijn. Op het onderdeel stikstof zal per behoefte locatiespecifiek moeten worden onderzocht wat de oplossingsmogelijkheden zijn. Het is niet mogelijk op voorhand voor alle NPRD-behoeften exacte stikstofeffecten en eventuele mitigerende maatregelen in beeld te brengen. Dit volgt bij de realisatie van de verschillende behoeftes.	Gezonde en veilige leefomgeving	ALGEMEEN - OVERIG
2569	De indiener vindt dat recreanten en mensen die werken in een gebied ook tot de 'gehinderden' gerekend moeten worden.	Dank voor uw zienswijze. Recreatie, bedrijvigheid en de impact erop is meegenomen in het planMER.	Gezonde en veilige leefomgeving	ALGEMEEN - OVERIG
2570	De indiener vindt dat er balans moet zijn met het recht op een gezonde en leefbare woonomgeving.	Defensie onderschrijft het belang van een gezonde en leefbare woonomgeving. Hiervoor moet een balans worden gezocht tussen de verschillende belangen. In de uitwerking van de locatiespecifieke plannen is hier aandacht voor.	Gezonde en veilige leefomgeving	ALGEMEEN - OVERIG
2571	De indiener wijst op lawaai, geluid, brand bij oefeningen, bedreigingen voor mensen, dieren en planten enz. veroorzaakt door militaire activiteiten.	Defensie begrijpt de zorgen over de impact van defensieactiviteiten op de omgeving. Defensie erkent het belang van gezonde leefomgeving, ook bij het plannen van	Gezonde en veilige leefomgeving	ALGEMEEN - OVERIG

		(nieuwe) militaire activiteiten en ondersteunende faciliteiten. Defensie streeft ernaar om risico's tijdig te signaleren om zo nodig maatregelen te treffen om de mogelijke impact van Defensie activiteiten op een gezonde leefomgeving in balans te houden		
2572	De indiener vindt dat de totale milieubelasting, inclusief geluid en trillingen, integraal, toekomstgericht en locatiespecifiek moet worden doorgerekend voordat tot verdere besluitvorming kan worden overgegaan.	Defensie begrijpt de zorg die is geuit over de impact van defensieactiviteiten op geluidsbelasting, luchtkwaliteit en trillingen. In het planMER is ook expliciet naar deze aspecten gekeken. Bij de verdere uitwerking zal locatiespecifiek worden gekeken naar de impact.	Gezonde en veilige leefomgeving	ALGEMEEN - OVERIG
2573	De indiener stelt dat stiltegebieden hun kernfunctie verliezen door defensieactiviteiten. Dit is in strijd met provinciaal beleid.	Defensie waardeert het dat aandacht wordt gevraagd voor de impact die defensieactiviteiten kunnen hebben op stiltegebieden. Vliegtijden, vliegroutes en geluidsniveaus zijn gebonden aan wettelijke normen en Defensie mag deze niet overschrijden. Defensie doet haar uiterste best om overlast te beperken, onder meer door het spreiden van vluchten over het land. Waar mogelijk wordt rekening gehouden met provinciaal beleid en wordt afstemming gezocht om de impact op deze gebieden te minimaliseren.	Gezonde en veilige leefomgeving	ALGEMEEN - OVERIG
2574	De indiener benadrukt dat draagvlak alleen kan ontstaan bij een transparante klachten- en schadeafhandeling, duidelijke compensatie en mitigerende maatregelen, en verzoekt om voorafgaand aan besluitvorming inzicht in de verwachte effecten, schadeprocedures en verantwoordelijkheden van Defensie, bij voorkeur met inzet van een onafhankelijke partij.	Defensie erkent dat transparante communicatie in het belang is voor het draagvlak van het NPRD. Indien indiener in de toekomst schade heeft, kan onder voorwaarden mogelijk een beroep gedaan worden op nadeelcompensatie. Nadeelcompensatie is geregeld in titel 4.5 van de Algemene wet bestuursrecht en afdeling 15.1 van de Omgevingswet. Er moet dan sprake zijn van schade die wordt veroorzaakt door ruimtelijke besluitvorming (een schadeveroorzakend besluit) van Defensie. Ook moet aan andere voorwaarden zijn voldaan, bijvoorbeeld dat de schade uitgaat boven het normale maatschappelijke risico of het normale bedrijfsrisico. Waar mogelijk zal Defensie rekening houden met de omstandigheden van het geval en vanuit haar verantwoordelijkheid ondersteunen	Gezonde en veilige leefomgeving	ALGEMEEN - OVERIG

		indien er sprake is van een recht op nadeelcompensatie. Defensie is daarbij gehouden aan de kaders van geldende wet- en regelgeving. Daarnaast volgt uit artikel 15.2 Omgevingswet dat immateriele schade niet voor vergoeding in aanmerking komt. Dit geldt ook voor de zogenoemde schaduwschade, namelijk eventuele schade die is ontstaan in aanloop naar het nemen van een besluit in de zin van artikel 15.1 Omgevingswet.		
2575	De indiener uit zorgen over de toename van luchtoefeningen en het extreem laag overvliegen van helikopters en jachtvliegtuigen boven recreatieplaatsen aan de Leuvenumseweg. De indiener verzoekt om de aanvliegroutes zodanig te verleggen dat deze gebieden worden ontzien, om overlast en verstoring voor recreanten en bewoners te beperken.	Defensie begrijpt hoort de zorgen over de toename van de vliegactiviteiten. Er wordt reeds zoveel als mogelijk rekening gehouden met de omgeving met inachtneming van de regels in de Regeling minimum VFR vlieghoogten en VFR-vluchten buiten de daglichtperiode voor militaire vliegtuigen en helikopters.	Gezonde en veilige leefomgeving	ALGEMEEN - OVERIG
2576	De indiener maakt zich zorgen over toenemende droogte en verdroging op de Veluwe, en benadrukt dat dit breder is dan alleen brandveiligheid, en vraagt om onderzoek naar hydrologische oorzaken en om natuurinclusieve maatregelen zoals vernatting, herstel en extra waterberging, inclusief afspraken over (co)financiering.	De indiener heeft gelijk dat er verschillende drukfactoren de natuurkwaliteit van de Veluwe beperken. In het planMER zijn de milieueffecten van de locatiespecifieke ruimtebehoeften op hoofdlijnen in beeld gebracht. In de vervolgfase zal in een gebiedsproces de ruimtelijke inpassing van de opschaling worden vormgegeven in samenhang met de omgeving en gerelateerde ontwikkelingen. Hierin zullen ook hydrologische herstelmaatregelen worden meegenomen.	Klimaatadaptatie	ALGEMEEN - OVERIG
2577	De indiener vraagt om vernatting en herstel van natuur, het beperken van verstoring van (geluid)gevoelige soorten en het terugdringen van stikstofdepositie in en rond Natura 2000-gebieden.	De indiener verzoekt om natuurherstelmaatregelen te nemen en de kwetsbare Natura 2000-gebieden te versterken. In het planMER zijn de milieueffecten van de locatiespecifieke ruimtebehoeften op hoofdlijnen in beeld gebracht. In de vervolgfase zal in een gebiedsproces de ruimtelijke inpassing op de opschaling worden vormgegeven in samenhang met de omgeving en gerelateerde ontwikkelingen. Hierin wordt ook aandacht gegeven aan het beschermen van gevoelige soorten en leefgebieden. Het is het beleid van Defensie om de netto natuurkwaliteit	Klimaatadaptatie	ALGEMEEN - OVERIG

		te verbeteren. Bij het uitwerken van de projecten zal derhalve aan de gevraagde punten aandacht worden besteed.		
2578	De indiener stelt voor om kwetsbare grondwater- en waterbergingsgebieden te ontzien, verontreinigde terreinen vooraf te saneren volgens normen en waterberging rond terreinen te optimaliseren als onderdeel van natuurcompensatie.	Defensie waardeert de aandacht voor bescherming van kwetsbare watergebieden en het belang van een zorgvuldige omgang met bodem en water. Deze punten zijn relevant voor een duurzame uitvoering van het programma. Defensie heeft deze zorg meegenomen in het plan-MER-onderzoek. Daarin zijn effecten op grondwater, waterberging en bodemkwaliteit onderzocht. Bij de uitwerking van locaties wordt gekeken naar mogelijkheden om kwetsbare gebieden te ontzien. Voor verontreinigde terreinen gelden wettelijke normen voor sanering. Defensie volgt deze normen. Waterberging en natuurcompensatie zijn elementen die om inpassing vragen. In de verdere planvorming wordt gezocht naar oplossingen die passen bij lokale omstandigheden.	Klimaatadaptatie	ALGEMEEN - OVERIG
2579	De indiener wijst erop dat natuurbranden op/rondom ASK als gevolg van defensieactiviteiten, mede door toenemende droogte, een groeiend risico vormen en pleit ervoor dat bij het nieuw op te stellen convenant expliciet aandacht wordt besteed aan brandpreventie en -bestrijding, waarbij Defensie haar verantwoordelijkheid voor veiligheid en schadeafhandeling volledig dient te nemen.	Defensie begrijpt de zorg over het toenemende risico op natuurbranden rondom het Artillerie Schietkamp (ASK), zeker in periodes van langdurige droogte. De indiener wijst terecht op het belang van brandpreventie en snelle bestrijding. De betrokkenheid bij veiligheid en natuurbescherming wordt gewaardeerd. Defensie neemt dit risico serieus. Tijdens schietoefeningen op het ASK staat standaard de bedrijfsbrandweer paraat met meerdere voertuigen. De inzet van deze brandweer is afgestemd op de actuele droogtefase, zoals vastgesteld in landelijke richtlijnen. Bij verhoogd risico past Defensie de oefeningen aan of stelt deze uit. Ook aan de preventiekant worden maatregelen genomen. Zo brandt Defensie periodiek stroken gras weg om brandoverslag te beperken. Daarnaast blijven brede corridors vrij van begroeiing en wordt bij het terreinbeheer rekening gehouden met het aan-	Klimaatadaptatie	ALGEMEEN - OVERIG

		leggen van gemengde bossen, waarin loofbomen het risico op snelle brandverspreiding verkleinen. Defensie neemt verantwoordelijkheid voor veiligheid en schadeafhandeling binnen de kaders van geldende wet- en regelgeving. In het nieuw op te stellen convenant wordt expliciet aandacht besteed aan brandpreventie en samenwerking met betrokken partijen, waaronder veiligheidsregio's en natuurbeheerders. Op dit moment wordt geen aanvullende actie ondernomen op de zienswijze, omdat de genoemde maatregelen al onderdeel zijn van het beleid en beheer. De zienswijze wordt wel meegenomen als bevestiging van het belang van transparante afspraken in het convenant.		
2580	De indiener maakt zich zorgen over aantasting van het open, polderachtige landschap en het woon- en leefklimaat door (uitbreiding van) een militair complex, dat zichtlijnen en het groene karakter zou doorbreken en de omgeving visueel overheerst.	Defensie probeert haar activiteiten waar mogelijk zo veel mogelijk te integreren in het landschap. In vervolgfases worden de behoeften uitgewerkt en ook stedenbouwkundige en landschappelijke studies uitgevoerd voor de grotere objecten. Hierbij wordt het omliggende landschap, inclusief zichtlijnen ook meegenomen en waar dit mogelijk is gerespecteerd.	Landschap en erfgoed	ALGEMEEN - OVERIG
2581	De indiener vraagt zich af of bij uitbreidingen voldoende rekening wordt gehouden met de beschermde status en belangen van de UNESCO-Waddenzee en verzoekt afstemming met de uitkomsten van het Werelderfgoedcomité en de agenda Waddengebied 2050.	In het planMER zijn de effecten op en raakvlakken met de Waddenzee voor de relevante ruimtebehoefte in beeld gebracht. Bij de verdere uitwerking van de ruimtebehoefte gaat Defensie graag met stakeholders in gesprek om te bekijken hoe conflicten kunnen worden voorkomen en/of hoe beide opgaven elkaar kunnen versterken.	Landschap en erfgoed	ALGEMEEN - OVERIG
2582	De indiener wijst op mogelijke verstoring van landschappelijke beleving en historisch regionaal beeld door intensivering van activiteiten en vraagt om zorgvuldige omgang met geofysisch gevoelige bodems en archeologische vondstlagen, inclusief structurele monitoring van effecten.	Binnen het planMER-onderzoek zijn de effecten op cultuurhistorische en archeologische waarden meegenomen. Daarnaast hanteert het NPRD als uitgangspunt om aanwezige cultuurhistorische en landschappelijke waarden zoveel mogelijk te bewaren en zelfs te versterken. Hoe dit er precies uit zal zien, zal in de volgende fase verder worden uitgewerkt. Het beperkingengebied rondom	Landschap en erfgoed	ALGEMEEN - OVERIG

		MVK De Kooy neemt nauwelijks toe qua omvang. Voor de Outer Horizontal surface gaat het om een slechts beperkte vergroting van het gebied. Een object met een hoogte van 11 meter zal nauwelijks effect hebben.		
2583	De indiener stelt voor om bij elke locatie kansen voor meervoudig ruimtegebruik expliciet te beschrijven, landschappelijke patronen te versterken en waar mogelijk recreatief medegebruik te faciliteren, vastgelegd in realisatiestrategieën.	Defensie waardeert het voorstel om kansen voor meervoudig ruimtegebruik, landschappelijke versterking en recreatief medegebruik expliciet te benoemen. Deze punten dragen bij aan een zorgvuldige inpassing van defensielocaties in hun omgeving. Defensie neemt deze aandachtspunten mee in de verdere uitwerking van het programma. Bij het opstellen van realisatiestrategieën wordt gekeken naar mogelijkheden om functies te combineren, zoals natuur, waterbeheer en recreatie, zodat oplossingen aansluiten bij gebiedskenmerken en lokale wensen. Het versterken van landschappelijke patronen en het faciliteren van recreatief medegebruik is niet op elke locatie mogelijk. Dit hangt af van veiligheidseisen en operationele functies. Waar dit wel kan, zoekt Defensie actief naar kansen om deze elementen op te nemen in de planvorming.	Landschap en erfgoed	ALGEMEEN - OVERIG
2584	De indiener stelt voor om cultuurhistorische en archeologische waarden al in de start van het proces te onderzoeken en ruimte te reserveren voor landschappelijke versterking en karakteristieke elementen.	Binnen het planMER -onderzoek zijn de effecten op cultuurhistorische en archeologische waarden meegenomen. Daarnaast hanteert het NPRD als uitgangspunt om aanwezige cultuurhistorische en landschappelijke waarden zoveel mogelijk te bewaren en zelfs te versterken. Hoe dit er precies uit zal zien, zal in de volgende fase verder worden uitgewerkt.	Landschap en erfgoed	ALGEMEEN - OVERIG
2585	De indiener geeft aan dat ruimtelijke kwaliteit integraal moet worden meegenomen en dat een expliciete motivering vereist is wanneer locaties binnen provinciale beschermingscategorieën vallen (bijv. Zuid-Hollandse Omgevingsverordening).	Defensie waardeert het dat aandacht wordt gevraagd voor ruimtelijke kwaliteit en de bescherming van waardevolle gebieden. Deze zienswijze onderstreept het belang van zorgvuldige afwegingen bij ruimtelijke keuzes. In het ontwerp van het NPRD heeft ruimtelijke kwaliteit een centrale plek gekregen. Defensie gebruikt drie inrichtingsprincipes als leidraad: het recht	Landschap en erfgoed	ALGEMEEN - OVERIG

		doen aan volgende generaties, het omgaan met ruimtelijke schaarste en het respecteren van gebiedseigen kenmerken. Deze principes helpen om belangen zorgvuldig af te wegen en aan te sluiten bij regionale kenmerken. Bij het opstellen van het plan-MER-onderzoek is nadrukkelijk gekeken naar de ruimtelijke impact van militaire activiteiten en hoe deze zich verhouden tot andere functies in het gebied, zoals landbouw, natuur en wonen. Daarbij is ook gekeken naar de langetermijneffecten. Binnen het NPRD is geprobeerd om een balans te vinden door in overleg met regionale partners te zoeken naar passende oplossingen.		
2586	De indiener maakt bezwaar dat effecten op stiltegebieden niet (voldoende) zijn besproken en dat archeologische waarden onvoldoende zijn meegewogen.	Het planMER bij het NPRD brengt de milieueffecten in beeld op het niveau dat nodig is om te komen tot een goede locatiekeuze. Bij de inpassing van de behoefte, in de vervolgfase, hoort ook verdiepend onderzoek naar bijvoorbeeld effecten op stiltegebieden en archeologische waarden en eventuele mitigerende en compenserende maatregelen.	Landschap en erfgoed	ALGEMEEN - OVERIG
2587	De indiener vraagt om te voorkomen dat een structurele 'militaire corridor' ontstaat die de ruimtelijke en milieukwaliteit van Noord-Groningen aantast.	Bij de uitwerking van het NPRD wordt zorgvuldig gekeken naar de ruimtelijke impact. Er is nadrukkelijk géén sprake van het ontwikkelen van een structurele 'militaire corridor' in Noord-Groningen. Defensie onderzoekt per behoefte wat de meest geschikte plek is, waarbij rekening wordt gehouden met natuur, landschap, leefomgeving en bestaande functies. Daarbij wordt ook gekeken naar cumulatieve effecten, zodat ongewenste opeenstapeling van militaire activiteiten wordt voorkomen. De zorg over aantasting van de ruimtelijke en milieukwaliteit wordt serieus genomen. In het planMER-onderzoek worden deze aspecten expliciet meegenomen. De resultaten van dit onderzoek worden gebruikt om keuzes te onderbouwen en om waar nodig maatregelen te treffen die negatieve effecten beperken of voorkomen.	Landschap en erfgoed	ALGEMEEN - OVERIG

2588	De indiener benadrukt het belang van behoud van natuur en boerenlandschap en uit zorgen over maatschappelijke verharding en onrust in de leefomgeving.	Defensie hoort de zorgen over het behoud van natuur en het boerenlandschap, en over maatschappelijke verharding en onrust in de leefomgeving. Bij de uitwerking van het NPRD wordt in overleg met regionale partners gekeken hoe ruimtelijke keuzes zorgvuldig kunnen worden ingepast, met oog voor lokale waarden en maatschappelijke stabiliteit.	Landschap en erfgoed	ALGEMEEN - OVERIG
2589	De indiener maakt zich zorgen over het woon- en leefklimaat door cumulatieve effecten (geluid, activiteiten nabij natuur-/stiltegebieden, beperking recreatieve routes, verlies open landschap) en vraagt om een zorgvuldige en evenwichtige belangenafweging.	Defensie heeft de belangoverweging zorgvuldig en transparant in het planMER en NPRD vormgegeven. Echter, hiermee kan niet voorkomen worden dat op diverse plaatsen (toename van) hinder zal ontstaan. Defensie probeert dit te beperken door mitigerende maatregelen te treffen waar dit kan en met de omgeving in gesprek te blijven.	Landschap en erfgoed	ALGEMEEN - OVERIG
2590	De indiener maakt zich zorgen over toenemende verkeersdruk, sluipverkeer en een verslechterde bereikbaarheid voor bewoners en hulpdiensten door extra militaire vervoersbewegingen en bouwlogistiek.	Defensie begrijpt de zorgen over mogelijke toenemende verkeersdruk, sluipverkeer en verminderde bereikbaarheid voor bewoners en hulpdiensten door de uitbreidingen van Defensie, zowel in de bouwfase als in de gebruikersfase. Deze zorgen zijn terecht en worden serieus genomen. In het planMER zijn de effecten op verkeer en mobiliteit bij meerdere ruimtebehoeften beoordeeld. Voor veel locaties geldt dat in de vervolgfase aanvullende aandacht nodig is voor bereikbaarheid, verkeersveiligheid en logistieke impact. Waar de situatie erom vraag werkt Defensie in afstemming met medeoverheden aan passende maatregelen. Daarbij wordt gekeken naar oplossingen die de verkeersdruk beperken en de bereikbaarheid van gebieden en hulpdiensten waarborgen.	Mobiliteit	ALGEMEEN - OVERIG
2591	De indiener stelt voor om OV/trein beter mee te wegen: kazerne- en oefenlocaties zouden bij voorkeur een goede spoor- en bus ontsluiting hebben om woon-werkverkeer te spreiden en autogebruik te beperken.	Defensie streeft naar een goede bereikbaarheid van de werklocaties van haar medewerkers. Waar locaties nog niet goed ontsloten zijn, wordt in samenwerking met medeoverheden gezocht naar mogelijkheden om de ov-verbindingen te verbeteren. Hier profiteert niet alleen Defensie, maar de hele omgeving van.	Mobiliteit	ALGEMEEN - OVERIG

2592	De indiener stelt dat de uitbreiding van oefenterreinen en testzones de gezondheid en het woongenot van omwonenden aantast, en het in strijd is met de Omgevingswet.	Defensie begrijpt de zorg over mogelijke gevolgen voor de gezondheid door uitbreiding van oefenterreinen en testzones. Dit heeft aandacht gekregen in het planMER-onderzoek. Daarin worden onder meer effecten op geluid, luchtkwaliteit en leefomgeving onderzocht. Defensie handelt binnen de kaders van de Omgevingswet. Het programma Ruimte voor Defensie volgt de wettelijke regels voor milieu, gezondheid en participatie. Het is niet mogelijk om alle effecten volledig weg te nemen, omdat oefenterreinen nodig zijn voor een goed getrainde krijgsmacht. Wel zoekt Defensie naar oplossingen die de impact op omwonenden zo klein mogelijk maken.	Mobiliteit	ALGEMEEN - OVERIG
2593	De indiener wijst op stikstofdepositie en de ligging in of nabij Natura 2000 en betoogt dat vergunningverlening onzeker is; zij vragen om onderbouwing via passende beoordeling, naleving van het additionaliteitsvereiste en alleen doorgang na ADC-toets als er geen alternatief is.	Defensie erkent de zorg over stikstofuitstoot en de mogelijke gevolgen voor Natura 2000-gebieden. De indiener wijst terecht op het belang van zorgvuldige toetsing en naleving van de geldende regelgeving. De betrokkenheid bij het beschermen van kwetsbare natuur wordt gewaardeerd. Defensie opereert op verschillende locaties in of nabij Natura 2000-gebieden. Dat vraagt om een zorgvuldige afweging van milieueffecten. Defensie heeft geen uitzonderingspositie binnen de stikstofregelgeving. Daarom wordt indien daartoe aanleiding is bij nieuwe ruimtelijke ontwikkelingen een passende beoordeling uitgevoerd. Deze beoordeling brengt de effecten op beschermde natuurgebieden in kaart. Als uit de passende beoordeling blijkt dat negatieve effecten niet zijn uit te sluiten, volgt een zogenoemde ADC-toets. Deze toets onderzoekt of er geen alternatieven zijn, of het project een dwingende reden van groot openbaar belang dient, en of er compenserende maatregelen mogelijk zijn. Defensie volgt deze lijn, in overeenstemming met de geldende wet- en regelgeving. Het additionaliteitsvereiste wordt meegenomen bij	Natuur	ALGEMEEN - OVERIG

		het opstellen van compenserende maatregelen. Alleen maatregelen die aanvullend zijn op bestaande verplichtingen komen in aanmerking. Dit wordt getoetst in het kader van de vergunningverlening. Op dit moment wordt geen aanvullende actie ondernomen, omdat de voorgestelde stappen al onderdeel zijn van het standaardproces. De zienswijze wordt wel meegenomen als bevestiging van het belang van transparantie en zorgvuldigheid in de verdere uitwerking van het definitief NPRD.		
2594	De indiener geeft aan dat kwetsbare en beschermde soorten (o.a. blauwe kiekendief, weidevogels, parelmoervlinder, vleermuizen, hazelworm, wolf) gevoelig zijn voor verstoring door geluid, licht en aanwezigheid; zij vragen om deze soorten te inventariseren, rustperiodes in broedseizoen en habitats te sparen.	De indiener verzoekt om bij de uitwerking van de plannen goed vooraf rekening te houden met de aanwezige natuurwaarden. In het planMER zijn de milieueffecten van de locatiespecifieke ruimtebehoeften op hoofdlijnen in beeld gebracht. In de vervolgfase zal in een gebiedsproces de ruimtelijke inpassing op de opschaling worden vormgegeven in samenhang met de omgeving en gerelateerde ontwikkelingen. Hierin wordt ook aandacht gegeven aan het beschermen van gevoelige soorten en leefgebieden. Het is het beleid van Defensie om de netto natuurkwaliteit te verbeteren. Bij het uitwerken van de projecten zal derhalve aan de gevraagde punten aandacht worden besteed.	Natuur	ALGEMEEN - OVERIG
2595	De indiener benadrukt het belang van het Natuurnetwerk Nederland en ecologische samenhang; zij vrezen aantasting van verbindingen en 'wezenlijke kenmerken en waarden' en verzoeken toetsing en compensatie binnen het NNN. Als dit niet mogelijk is, moet de locatiekeuze worden heroverwogen.	Defensie erkent het belang van het Natuurnetwerk Nederland en is ook beheerder van veel grond dat hieronder valt. Behoeften die nu een impact hebben op het NNN worden gecompenseerd, zoveel als mogelijk met een kwaliteitsimpuls en binnen bestaand NNN (of aansluitend hierop). De locatiekeuze staat echter niet meer ter discussie na vaststelling van het NPRD. De impact op het NNN is meegewogen bij de bepaling van alle Voorkeursalternatieven. Na vaststelling van het programma wordt deze verder uitgewerkt en aangevuld met concrete vervolgstappen.	Natuur	ALGEMEEN - OVERIG
2596	De indiener stelt dat cumulatieve effecten en de planMER	In het planMER is aandacht voor cumulatie op het niveau	Natuur	ALGEMEEN - OVERIG

	onvoldoende zijn uitgewerkt; zij vragen om een zorgvuldige juridische onderbouwing (Omgevingswet/Habitatrichtlijn), transparante methode en toetsing voordat besluiten worden genomen.	van het nationaal programma, onder andere om invulling te geven aan de wens van Defensie van een goede spreiding van haar activiteiten over het land. Bij de uitwerking van de ruimtebehoeftes in de vervolgfase zal op basis van concretere uitwerkingsplannen de eventuele cumulatie met nabijgelegen ruimtebehoeftes worden onderzocht.		
2597	De indiener wijst op stapeling van activiteiten I(incl. vliegbewegingen) op en rond de Veluwe/ASK (o.a. Harskamp, Kootwijkerzand) en vraagt om beperking, compensatie vooraf en bescherming van stilte- en donkertekernen.	Defensie begrijpt de zorgen over mogelijke cumulatieve effecten op kwetsbare natuurgebieden zoals de Veluwe en het Lauwersmeer. Bij de verdere uitwerking van het NPRD wordt zorgvuldig gekeken naar het voorkomen van cumulatieve effecten op natuurwaarden. Daarbij worden omgevingswaarden zoals geluid, trillingen en stikstof nadrukkelijk meegenomen. De uitbreiding van oefenterreinen en vliegbewegingen wordt in vervolgfases verder uitgewerkt in regionale trajecten. In die trajecten is ruimte voor lokale afstemming. en inspraak, zodat zorgen en lokale inzichten goed kunnen worden meegenomen.	Natuur	ALGEMEEN - OVERIG
2598	De indiener eist dat natuurcompensatie vooraf concreet wordt vastgelegd en gerealiseerd (niet achteraf) en dat effectiviteit en middelen zijn geborgd.	De indiener vraagt om voldoende en tijdige natuurcompensatie, waarbij de lange termijn middelen en de effectiviteit worden geborgd. In het planMER zijn de milieueffecten van de locatiespecifieke ruimtebehoeften op hoofdlijnen in beeld gebracht. In de vervolgfase zal in een gebiedsproces de ruimtelijke inpassing op de opschaling worden vormgegeven in samenhang met de omgeving en gerelateerde ontwikkelingen. Hierin wordt ook aandacht gegeven aan het inventariseren en beschermen van gevoelige soorten en leefgebieden. Defensie volgt de geldende wet- en regelgeving en het is het beleid van Defensie om de netto natuurkwaliteit te verbeteren. Bij het uitwerken van de projecten zal derhalve aan de gevraagde punten aandacht worden besteed.	Natuur	ALGEMEEN - OVERIG

2599	De indiener stelt voor om koppelkansen te benutten: natuurinclusief bouwen, hydrologisch herstel en nieuwe natuur/verbindingen, met Basiskwaliteit Natuur als ondergrens.	Defensie erkent het belang van zorgvuldige ruimtelijke inpassing en het combineren van functies. Ruimte is schaars, en daarom is meervoudig ruimtegebruik een belangrijk uitgangspunt in het ontwerp van het NPRD. Bij de verdere uitwerking van het NPRD wordt gekeken naar koppelkansen met maatschappelijke opgaven, zoals natuurinclusief bouwen, hydrologisch herstel en het versterken van ecologische verbindingen. Defensie ziet mogelijkheden om bij te dragen aan biodiversiteit en natuurherstel, waar dat veilig en haalbaar is. Deze kansen worden verder onderzocht in overleg met regionale partners en medeoverheden.	Natuur	ALGEMEEN - OVERIG
2600	De indiener uit algemene zorgen over schade aan natuur, leefomgeving en gezondheid en / of vraagt om zorgvuldige afweging en bescherming van rust en biodiversiteit.	Defensie begrijpt dat het NPRD bij inwoners en medeoverheden zorgen oproept over mogelijke schade aan natuur, leefomgeving en gezondheid. Deze zorgen zijn terecht en worden serieus genomen. Bij het opstellen van het NPRD is nadrukkelijk gekeken naar de effecten op rust, biodiversiteit en gezondheid. In de afweging tussen alternatieven is geprobeerd om op basis van deze inzichten de voorkeursalternatieven te kiezen. Ook in het vervolgproces blijft zorgvuldigheid voorop staan. Defensie werkt samen met regionale partners en andere betrokken partijen om de effecten op de leefomgeving goed in beeld te brengen en waar nodig noodzakelijke maatregelen te treffen om de effecten te beperken dan wel de situatie te versterken. Lokale kennis en inzichten zijn daarbij van grote waarde.	Natuur	ALGEMEEN - OVERIG
2601	De indiener maakt zich zorgen over extra stikstofdepositie door uitbreiding en intensivering van defensieactiviteiten en dringt aan op harde begrenzing, mitigerende maatregelen en integrale toetsing vóór besluitvorming.	De stikstofsituatie in Nederland is een belemmering voor de realisatie van het programma NPRD. Op het onderdeel stikstof zal per behoefte locatiespecifiek moeten worden onderzocht wat de oplossingsmogelijkheden zijn. Het is niet mogelijk op voorhand voor alle NPRD-behoeften exacte stikstofeffecten en eventuele mitigerende maatregelen in beeld te brengen. Dit volgt bij de realisatie	Natuur	ALGEMEEN - OVERIG

		van de verschillende behoeftes.		
2602	De indiener geeft aan dat natuurcompensatie voorafgaand aan realisatie en aantoonbaar additioneel moet zijn, bij voorkeur nabij de aantasting, met transparantie over hectares/locaties en uitvoerbaarheid en garantie over geborgde middelen.	In het planMER zijn de milieueffecten van de locatiespecifieke ruimtebehoeften op hoofdlijnen in beeld gebracht. In de vervolgfase zullen de behoeften ruimtelijke worden ingepast. Hierin wordt ook aandacht gegeven aan het inventariseren en beschermen van gevoelige soorten en leefgebieden. Defensie volgt de geldende wet- en regelgeving en het is het beleid van Defensie om de netto natuurkwaliteit te verbeteren. Bij het uitwerken van de projecten zal derhalve aan de gevraagde punten aandacht worden besteed.	Natuur	ALGEMEEN - OVERIG
2603	De indiener wijst op cumulatieve effecten (geluid, verstoring, ruimtebeslag) en vraagt om integrale MER-beoordeling met heldere uitgangssituatie per gebied en een volledig onderzoek naar landschapswaarden in de gebruiksfase.	In het planMER is aandacht voor cumulatie op het niveau van het nationaal programma, onder andere om invulling te geven aan de wens van Defensie van een goede spreiding van haar activiteiten over het land. Bij de uitwerking van de ruimtebehoeftes in de vervolgfase zal op basis van concretere uitwerkingsplannen onder andere onderzoek naar landschapswaarden in de gebruiksfase opgepakt worden.	Natuur	ALGEMEEN - OVERIG
2604	De indiener vraagt om transparante monitoring/rapportage van effecten en structurele participatie met o.a. NGO’s, belangenorganisaties en terreinbeheerders om vertrouwen te borgen.	De oproep tot duidelijke monitoring van effecten en structurele participatie met maatschappelijke organisaties, terreinbeheerders en belangenvertegenwoordigers sluit aan bij de wens om het NPRD zorgvuldig en in verbinding met de omgeving uit te voeren. Defensie erkent dat inzicht in effecten en betrokkenheid van relevante partijen bijdragen aan draagvlak en een goede inpassing van de behoeften.	Natuur	ALGEMEEN - OVERIG
2605	De indiener maakt zich zorgen over intensivering en uitbreiding op en rond de Veluwe/Veluwezoom en vraagt om strikte randvoorwaarden en gericht onderzoek eventueel in samenwerking met lokale partijen/overheden.	Defensie begrijpt de zorgen over intensivering en uitbreiding van militaire activiteiten op en rond de Veluwe en Veluwezoom. Daarom is er een aanvullende analyse gemaakt van de belasting op de Veluwe tussen het Ontwerp-NPRD definitieve vaststelling plaats. Bij de verdere uitwerking van het NPRD wordt gekeken hoe cumulatieve effecten kunnen worden beperkt. Daarbij is aandacht voor strikte randvoorwaarden en	Natuur	ALGEMEEN - OVERIG

		het zorgvuldig afwegen van impact op natuur, landschap en omgevingswaarden. Defensie staat open voor samenwerking met lokale partijen en overheden om dit onderzoek goed vorm te geven.		
2606	De indiener stelt dat MER/PB juridisch ontoereikend zijn en vraagt om alternatievenonderzoek en ADC-toets uitgebreider en/of op programmaniveau uit te voeren.	Het planMER en Passende Beoordeling is met grote zorgvuldigheid opgesteld door onafhankelijke experts. Ook zijn alle ministeries hierover geraadpleegd alsmede de Commissie m.e.r. Defensie kan zich dan ook niet vinden in stelling van indiener. Ook is een ADC-toets op programmaniveau niet toereikend, doelmatig en nodig. In het planMER en de Passende Beoordeling is voor de relevante behoeften inzicht gegeven in de mogelijke uitkomst indien een ADC-toets doorlopen wordt. De echte ADC-toets wordt pas doorlopen bij een concreet plan.	Natuur	ALGEMEEN - OVERIG
2607	De indiener schetst brede achteruitgang van biodiversiteit en waarschuwt voor extra druk door militaire activiteiten.	De indiener maakt zich zorgen over de staat van de natuur en de achteruitgang van de biodiversiteit. Defensie herkent deze zorgen. Het is het beleid van Defensie om de netto natuurkwaliteit te verbeteren. Extra militaire activiteiten kunnen impact hebben op de natuurkwaliteit in een gebied. Tegelijkertijd zijn er ook veel kansen om het militaire gebruik de natuur te laten versterken. In defensieterreinen is rust en ruimte en wordt specifiek natuurbeheer gevoerd. Defensie neemt de zorgen van de indiener ter harte en benadrukt dat de koppeling tussen natuurversterking en het militaire gebruik maximaal zal worden gezocht.	Natuur	ALGEMEEN - OVERIG
2608	De indiener wijst op stapeling van militaire claims in Brabant en verzoekt om keuzes die voldoende perspectief biedt voor andere ontwikkelingen op het gebied van stikstof en de natuur maximaal beschermen.	Defensie begrijpt de zorgen over de stapeling van militaire activiteiten in Brabant. Deze provincie vervult al lange tijd een belangrijke rol binnen de krijgsmacht. De groei op bestaande locaties is noodzakelijk voor het versterken van de operationele capaciteit. Bij het opstellen van het NPRD is gezocht naar een evenwichtige spreiding van ruimteclaims over Nederland. Tegelijkertijd is Defensie zich bewust van de druk	Natuur	ALGEMEEN - OVERIG

		die in bepaalde regio's ontstaat, waaronder Brabant. Thema's zoals stikstof en natuurbescherming zijn van groot belang. Defensie houdt hier rekening mee bij de verdere uitwerking van plannen. Samen met medeoverheden wordt gekeken hoe ruimte voor Defensie kan worden gecombineerd met andere maatschappelijke opgaven, en hoe negatieve effecten zoveel mogelijk kunnen worden beperkt.		
2609	De indiener maakt zich zorgen over druk op Limburgse natuur en pleit voor investeringen in de omgeving en minimalisering van effecten.	Defensie begrijpt de zorgen over de druk op natuurgebieden in Limburg. In het NPRD is rekening gehouden met bestaande natuurwaarden en lopende herstelopgaven. Bij de verdere uitwerking van plannen wordt ingezet op het minimaliseren van effecten en het zorgvuldig verkennen van investeringen in de omgeving, in overleg met betrokken partijen.	Natuur	ALGEMEEN - OVERIG
2610	De indiener stelt dat landbouw en natuur beter samengaan dan militaire activiteiten en natuur, dit moet daarom volwaardig meewegen om de samenhang met andere transities te borgen.	Bij de uitwerking van het NPRD wordt in overleg met regionale partners gekeken hoe de ruimtelijke opgaven van Defensie kunnen worden afgestemd op andere transities, zoals landbouw, natuurherstel en klimaat. Samenhang en meervoudig ruimtegebruik zijn belangrijke uitgangspunten in de volgende fase van inpassing.	Natuur	ALGEMEEN - OVERIG
2611	De indiener wijst op de natuurwaarden (habitatten, beschermde soorten) en het belang van vogelsoorten en vraagt om in planMER uitgebreider te kijken naar de verstoringsgevoeligheid, verstoringsfrequenties en uitsluiten van kwetsbare gebieden.	Defensie ziet het belang van natuurwaarden. Defensie is zelf ook beheerder van diverse natuurgebieden. Het planMER heeft als primaire doel gehad om alternatieven te vergelijken en hieruit een Voorkeursalternatief te destilleren. Hierbij is integraal gekeken naar de effecten op de fysieke leefomgeving, waaronder natuur, echter wel op het niveau van een planMER bij een Rijksprogramma. Eerste indicaties en maatregelen voor soorten, verstoring, etc. zijn hierbij genoemd. In vervolgprocedures zal dit uitgebreider onderzocht worden.	Natuur	ALGEMEEN - OVERIG
2612	Indiener stelt dat de plannen voor compensatie en mitigatie onvoldoende zijn onderbouwd en dat het programma daarom niet voldoet aan verscheidene beginselen uit het Bkl onder de Omgevingswet.	Compensatie en mitigatie dienen bij een concreet plan of vergunning uitgewerkt te zijn. Dit betreft een programma en een planMER. Hierin zijn op hoofdlijnen de	Natuur	ALGEMEEN - OVERIG

		effecten voor de fysieke leefomgeving in beschouwd, zodat op basis hiervan een Voorkeursalternatief per behoefte is bepaald. In vervolgfases zal dit nader uitgewerkt worden, alsmede de mitigatie- en compensatieopgave.		
2613	Indiener wijst op foutieve aannames of onvoldoende onderbouwing in het planMER en vraagt om aanpassingen of aanvullingen hierop.	Het MER bij het NPRD is een planMER (en geen project-MER). Dat betekent dat de analyses qua detailniveau aansluiten bij het detailniveau van het besluit in het NPRD. Dat betekent dan weer dat een aantal uitgangspunten nog niet helder zijn (frequentie, vliegpatronen etc.): dit volgt in de fase die volgt na het NPRD. De Commissie m.e.r. concludeerde op hoofdlijnen dan ook dat, ondanks de veelheid aan stukken, het MER goed gestructureerd is. Voor een aantal detailopmerkingen uit de zienswijzen geldt het volgende: - Bij cumulatie wordt op de Veluwe en Waddenzee in de aanvulling op het MER nader stilgestaan; - Onderdeel van de stukken is een passende beoordeling, waar op basis van een risicoanalyse in beeld gebracht is of negatieve effecten uitgesloten kunnen worden. Voor veel behoeften kunnen effecten op voorhand niet uitgesloten kunnen worden, waardoor in een vervolgfase ook een passende beoordeling nodig kan zijn.	Natuur	ALGEMEEN - OVERIG
2614	De indiener stelt voor om oefenterreinen waar mogelijk open te houden en bestaande wandelstructuren (LAW) te borgen; bij afsluiting gelijkwaardige alternatieven uit te werken in samenspraak met de beheerder.	In het planMER zijn recreatieve aspecten onderzocht. De uitkomsten hiervan worden meegenomen in de verdere uitwerking van de defensieactiviteiten op de locaties. De mogelijkheden voor wandelroutes zullen hierbij ook worden meegenomen.	Ruimtegebruik	ALGEMEEN - OVERIG
2615	De indiener stelt dat recreatieve waarden en zonering op de Veluwe onder druk komen door de plannen; vraagt herbeoordeling van hinder (ook doordeweeks), het ontzien van stille zones en afstemming met het provinciale zoneringsbeleid.	Defensie begrijpt de zorgen over recreatieve waarden en stille zones op de Veluwe. Er zal in het Addendum op het planMER, aanvullend onderzoek worden gedaan naar de cumulatie van Defensie activiteiten rondom de Veluwe.	Ruimtegebruik	ALGEMEEN - OVERIG
2616	De indiener geeft aan dat laagvliegen overlast en omzetdaling veroorzaakt bij (kleinschalige) verblijfsrecreatie en	Defensie onderzoekt in hoeverre het mogelijk is om het gebruik in de laagvlieggebieden te communiceren. Voor schadegevallen zijn reguliere	Ruimtegebruik	ALGEMEEN - OVERIG

	vraagt om voorspelbare communicatie (planning), beperking van intensiteit/tijdsvensters en passende schadeafhandeling.	procedures ingeregeld via een loket (www.defensie.nl) waar men terecht kan om schade te melden.		
2617	De indiener geeft aan dat de stapeling van defensieactiviteiten in Flevoland (MOB Lelystad Airport, kazerne Zeewolde) onwenselijk is; vraagt spreiding, bescherming van landelijk/recreatief gebied en landbouw (incl. voedselveiligheid en storingsgevoelige technologie), routekeuzes boven open water i.p.v. woongebieden en een aanvullende MER incl. bereikbaarheid/veiligheid.	Defensie begrijpt de zorgen over concentratie van activiteiten in Flevoland en de impact op landschap, landbouw en recreatie. Spreiding van functies en bescherming van kwetsbare gebieden zijn belangrijke uitgangspunten.	Ruimtegebruik	ALGEMEEN - OVERIG
2618	De indiener benadrukt het strategisch belang van landbouw en vruchtbare gronden en vraagt bescherming van de landbouwfunctie, voorkoming dat natuurborging eenzijdig ten koste gaat van landbouw, (sectorale/individuele) compensatie en een integrale gebiedsaanpak (grondbank/ruil, combineren waar mogelijk).	Defensie erkent het belang van landbouw en vruchtbare gronden. Daarom is ook bewust gekeken naar het realiseren van defensiebehoeften buiten landbouwgebieden. Er is begrip voor de zorg van indiener over de mogelijke aanvullende impact van natuurcompensatie op landbouw. Defensie streeft bij de verdere uitwerking van het NPRD naar een integrale benadering, waarin ook de belangen van de landbouw zorgvuldig worden meegewogen. Bij dit meewegen hoort ook het betrekken van lokale en regionale partijen bij gesprekken over de inpassing, wat helpt om militaire en maatschappelijke doelen goed op elkaar af te stemmen. Daarbij wordt gekeken naar mogelijkheden voor meervoudig ruimtegebruik en worden koppelkansen en maatregelen besproken. De compensatie en het zoeken naar kansen voor verplaatsing van grondeigenaren heeft uiteraard de aandacht. Bij aankoop van grond op de aangewezen locaties geldt het uitgangspunt van volledige schadeloosstelling. Dit betekent dat gedupeerden aanspraak kunnen maken op een vergoeding voor directe schade, zoals planschade, inkomensschade of vermogensverlies. De procedures hiervoor zijn wettelijk vastgelegd en worden begeleid door rentmeesters. In specifieke gevallen kan Defensie ook ruilgronden aanbieden als vorm van compensatie.	Ruimtegebruik	ALGEMEEN - OVERIG

2619	De indiener wijst erop dat extra ruimteclaims op de Noordzee overlappen met mijnbouw/energie-activiteiten en vraagt om duidelijke afstemming en spelregels.	Defensie begrijpt de zorg over mogelijke overlap tussen ruimteclaims op de Noordzee en bestaande activiteiten zoals mijnbouw en energieopwekking. Defensie werkt samen met de ministeries van Infrastructuur en Waterstaat en van Klimaat en Groene Groei, en met andere betrokken partijen aan een goede afstemming over het gebruik van dit gebied. Het doel is om functies zo goed mogelijk te combineren en conflicten te voorkomen.	Ruimtegebruik	ALGEMEEN - OVERIG
2620	De indiener stelt voor om maatschappelijke meerwaarde te creëren via meervoudig ruimtegebruik (bijv. huisvesting personeel, gedeelde sportfaciliteiten, openstelling).	Defensie erkent het belang van zorgvuldige inpassing en het combineren van functies. Ruimte is schaars, en daarom is meervoudig ruimtegebruik een belangrijk uitgangspunt in het ontwerp van het NPRD. Bij de verdere uitwerking wordt gekeken naar koppelkansen met maatschappelijke opgaven, zoals functies delen. Deze kansen worden verder onderzocht in overleg met regionale partners en medeoverheden.	Ruimtegebruik	ALGEMEEN - OVERIG
2621	De indiener stelt dat de effecten van natuurcompensatie op landbouw structureel worden onderschat, omdat compensatie vrijwel altijd plaatsvindt op vruchtbare landbouwgrond, terwijl het programma dit niet uitwerkt. Ondanks herhaalde oproepen van ZLTO brancheorganisaties is bescherming van hoogwaardige landbouwgrond onvoldoende meegenomen in de beoordeling, wat als ernstig gemis wordt beschouwd.	Landbouw is integraal meegenomen in de analyses in het planMER en heeft als perspectief ook transparant onderdeel uitgemaakt van het keuzeproces richting Voorkeursalternatieven. Bij enkele behoeften gaat dit inderdaad ten koste van landbouwgrond, bij andere meer van recreatie, natuur of bedrijvigheid. Helaas zijn er in Nederland geen gronden zonder functie of invulling waardoor elke keuze impact heeft. Compensatie van natuur zal zoveel mogelijk binnen de terreinen van Defensie plaatsvinden. Diverse behoeften hebben daar bewust meer ruimte voor gekregen.	Ruimtegebruik	ALGEMEEN - OVERIG
2622	De indiener doet een dringend beroep op Defensie om in het Ontwerp-NPRD expliciet het strategisch belang van landbouw voor nationale veiligheid te erkennen, aangezien voedselzekerheid in moderne conflicten een geopolitiek machtsmiddel is. De huidige focus op natuurcompensatie gaat ten koste van landbouwgrond, terwijl voedselproductie juist een essentiële pijler van nationale weerbaarheid vormt.	Defensie begrijpt het belang dat u hecht aan voedselzekerheid en landbouw. Dit thema wordt meegenomen in de verdere uitwerking van het NPRD. Natuurcompensatie is wettelijk verplicht, maar Defensie streeft naar een evenwichtige afweging tussen natuur, landbouw en militaire behoeften. Deze afweging wordt transparant toegelicht in het definitieve NPRD, in	Ruimtegebruik	ALGEMEEN - OVERIG

		overleg met regionale partners.		
2623	De indiener wijst erop dat de komst van defensieactiviteiten een ernstige belemmering vormt voor de ontwikkeling van robotisering en het gebruik van autonome voertuigen en drones in de landbouw, — essentiële technologieën voor verduurzaming. In een provincie als Flevoland, die zich profileert als landbouwprovincie, zou beperking van deze innovaties desastreus zijn. Gezien deze risico's wordt Defensie dringend verzocht de voorkeurslocatie te heroverwegen.	Defensie begrijpt de zorg over mogelijke beperkingen voor drones en autonome landbouwsystemen en de gevolgen daarvan voor innovatie en bedrijfsvoering. Het gebruik van drones en vergelijkbare systemen kan in bepaalde gebieden worden beperkt om de veiligheid van militaire operaties en het luchtruim te waarborgen. Daar zijn nu ook al regels voor. Niet overal in Nederland mag met drones worden gevlogen en dat is onder meer boven militaire (oefen)terreinen en in gebieden rond luchthavens. Bij de verdere uitwerking van deze ruimtelijke behoefte zal ook de zorg over deze beperkingen meegenomen worden. Defensie streeft naar een balans tussen operationele veiligheid en ruimte voor innovatie. Waar beperkingen noodzakelijk zijn, worden deze duidelijk gecommuniceerd en afgestemd met betrokken partijen. Het klopt dat het vergroten van de jachtvliegtuigcapaciteit niet combineerbaar is met gebruik van drones. Rondom Lelystad Airport is in de huidige situatie echter ook al een groot gebied aanwezig waar niet zonder meer met drones gevlogen mag worden. De genoemde beperkingen	Ruimtegebruik	ALGEMEEN - OVERIG
2624	De indiener benadrukt niet tegen Defensie of haar activiteiten te zijn, maar pleit voor een goede balans tussen militaire belangen en leefbaarheid en de natuur(herstel). Defensie moet haar taken effectief kunnen uitvoeren, maar daarbij moet ook het woon- en leefklimaat van omwonenden en natuur gewaarborgd blijven, in het belang van goed nabuurschap.	Defensie onderschrijft het belang van een gezonde en leefbare woonomgeving. Hiervoor moet een balans worden gezocht tussen de verschillende belangen. In de uitwerking van de locatiespecifieke plannen is hier aandacht voor.	Ruimtegebruik	ALGEMEEN - OVERIG
2625	De indiener stelt dat de impact van het NPRD op recreatiegebieden onvoldoende is onderzocht. Recreatie wordt slechts beperkt genoemd, zonder duidelijkheid over beoordelingscriteria, uitwijkmogelijkheden of maatregelen tegen overlast. Verzocht wordt inzicht te ge-	Defensie heeft in het plan-MER recreatie bij vrijwel alle behoeften meegenomen en meegewogen. Het betreft echter een landsdekkende studie die niet de pretentie heeft om alle lokale aspecten en functies gedetailleerd meegenomen te hebben. Wel zijn de belangrijkste waarden	Ruimtegebruik	ALGEMEEN - OVERIG

	ven in hoe het planMER de effecten op recreatie heeft getoetst aan het recreatiezoneringsplan Veluwe. De indiener hoopt met deze zienswijze duidelijk te maken dat de impact van het NPRD op recreatiegebieden in de verschillende provincies onvoldoende in kaart is gebracht om hier adequaat op te kunnen reageren. Recreatie wordt slechts beperkt genoemd in relatie tot ruimtebehoefte, zonder dat is uitgewerkt langs welke parameters de effecten zijn beoordeeld, of er uitwijkmogelijkheden zijn, en hoe eventuele overlast kan worden beperkt. Als voorbeeld verzoekt de indiener inzichtelijk te maken op welke wijze in het beoordelingskader van het planMER de effectbeoordeling op recreatie is getoetst aan het recreatiezoneringsplan Veluwe.	meegenomen en is een goed inzicht verkregen in de impact op recreatie. In vervolgfases zal per behoefte dit nader beschouwd worden, inclusief nadere analyses voor de impact op recreatie op lokaal niveau.		
2626	De indiener verzoekt het Defensie ministerie af te zien van de geplande toename van vliegbewegingen, het stationeren van cargodrones en de aanleg van een onverharde landingsbaan voor zware transportvliegtuigen. Daarnaast wordt verzocht de gebiedsgrenzen voor laagvliegen zodanig aan te passen dat dit niet plaatsvindt in de nabijheid van woningen of boven kwetsbare natuurgebieden.	Defensie begrijpt de zorgen over vliegbewegingen, cargodrones en laagvliegen. Deze onderwerpen zijn zorgvuldig afgewogen in het planMER en bij de uitwerking van het NPRD. Het doel is om hinder voor omwonenden en kwetsbare natuur zoveel mogelijk te beperken. Aanpassingen van laagvliegroutes en locatiekeuzes worden in overleg met regionale partners bekeken.	Ruimtegebruik	ALGEMEEN - OVERIG
2627	De indiener wijst erop dat volgens Provincie Gelderland niet alleen de verstoring door recreatie, maar ook de impact van militair gebruik op verstoringsgevoelige natuurgebieden op de Veluwe onderzocht moet worden. Zonder dit inzicht is het beperken van recreatie mogelijk ineffectief, terwijl militaire activiteiten — zoals uitbreiding van oefenterreinen, helikoptergebruik, cargodrones en de aanleg van een dirt strip — eveneens aanzienlijke negatieve effecten kunnen hebben op natuur en recreatie.	Defensie is zich bewust van de impact van sommige behoeften op zowel natuur als recreatie. Dit is ook benoemd voor deze behoeften in het planMER en meegenomen en meegewogen bij de bepaling van een Voorkeursalternatief per behoefte. In vervolgfases zal dit per behoefte nader uitgewerkt worden (ook in cumulatie) en kunnen de effecten op recreatie ook concreter beschreven en beoordeeld worden.	Ruimtegebruik	ALGEMEEN - OVERIG
2628	De provincie Gelderland heeft in 2022 het Recreatiezoneringsplan Veluwe vastgesteld om kwetsbare natuur te beschermen. De indiener acht extra militaire activiteiten, zoals meer verkeer en stationeren in hoe het planMER de effecten op recreatie heeft getoetst aan het recreatiezoneringsplan Veluwe. De indiener hoopt met deze zienswijze duidelijk te maken dat de impact van het NPRD op recreatiegebieden in de verschillende provincies onvoldoende in kaart is gebracht om hier adequaat op te kunnen reageren. Recreatie wordt slechts beperkt genoemd in relatie tot ruimtebehoefte, zonder dat is uitgewerkt langs welke parameters de effecten zijn beoordeeld, of er uitwijkmogelijkheden zijn, en hoe eventuele overlast kan worden beperkt. Als voorbeeld verzoekt de indiener inzichtelijk te maken op welke wijze in het beoordelingskader van het planMER de effectbeoordeling op recreatie is getoetst aan het recreatiezoneringsplan Veluwe.	Defensie is zich bewust van het gegeven dat met haar behoefte diverse plannen van andere overheden en particulieren wellicht deels anders ingevuld moeten worden. Dit is interdepartementaal en ook in bestuurlijke rondes meegenomen en is een goed inzicht verkregen in de impact op recreatie. In vervolgfases zal per behoefte dit nader beschouwd worden, inclusief nadere analyses voor de impact op recreatie op lokaal niveau.	Ruimtegebruik	ALGEMEEN - OVERIG

	ring van personeel, ongewenst. Onzeker is welke effecten dit heeft op de Veluwe. Daarom wordt verzocht om een toelichting op hoe Defensie afstemt met het recreatiezoneringsprogramma, zodat natuurherstel niet wordt ondermijnd. De indiener wijst erop dat de provincie Gelderland in 2022 het Recreatiezoneringsplan Veluwe heeft vastgesteld als onderdeel van haar natuurherstelprogramma's, met als doel kwetsbare natuur en soorten beter te beschermen door het recreatief gebruik van de Veluwe te geleiden. Aangezien menselijke aanwezigheid al als maximale drukfactor wordt beschouwd, acht de indiener het ongewenst dat Defensie daarbovenop extra activiteiten ontplooit, zoals toename van militair verkeer, stationering van personeel en recreatief gebruik door militairen. Niet duidelijk is welke effecten deze militaire uitbreiding heeft op de Veluwe als geheel. De indiener verzoekt daarom om een toelichting op de wijze waarop Defensie in samenspraak met de provincie Gelderland afstemming zoekt met het recreatiezoneringsprogramma, zodat natuurherstel niet wordt ondermijnd door ruimtelijke en operationele keuzes binnen het NPRD.	met de provincies meegenomen en meegewogen. Ook voor Defensie is de instandhouding van de natuurwaarden op de Veluwe van belang. Waar de activiteiten die noodzakelijk zijn voor de gereedstelling van de Krijgsmacht lokaal hiermee botsen, zal er door middel van een compensatieprogramma voor worden gezorgd dat over de breedte de natuurwaarden op de Veluwe niet vermindert.		
2629	De indiener wijst erop dat Defensie circa 30.000 hectare grond in eigendom heeft in Nederland, terwijl slechts ongeveer de helft van de plannen binnen het NPRD op eigen terrein wordt gerealiseerd. In een land met structureel ruimtegebrek is dit moeilijk te begrijpen. Juist de combinatie van natuur en defensie op eigen terrein biedt bewezen voordelen voor beide functies. De indiener roept Defensie daarom op om in de verdere uitwerking van het NPRD maximaal gebruik te maken van eigen gronden, om de druk op andere ruimtelijke functies , zoals landbouw en natuur, te beperken.	Defensie begrijpt de wens om eigen gronden optimaal te benutten. Dit is een belangrijk uitgangspunt bij de uitwerking van het NPRD. Niet alle plannen passen op eigen terrein door operationele eisen en ligging. Waar uitbreiding buiten eigen terrein nodig is, is dit zorgvuldig onderzocht in het planMER en afgestemd met regionale partners.	Ruimtegebruik	ALGEMEEN - OVERIG
2630	De indiener maakt zich zorgen over het effect van een op de natuurwaarden en recreatieve functie van waar reeds een	Defensie begrijpt de zorgen over mogelijke effecten op natuurwaarden en de recrea-	Ruimtegebruik	ALGEMEEN - OVERIG

	grote natuurherstelopgave geldt, en vraagt om mitigerende en/of compenserende maatregelen.	tieve functie, zeker in gebieden waar al een grote natuurherstelopgave geldt. Bij de verdere uitwerking van plannen wordt rekening gehouden met deze opgaven. Waar nodig worden mitigerende en/of compenserende maatregelen getroffen, in overleg met betrokken partijen en binnen de geldende wet- en regelgeving.		
2631	De indiener verzoekt om een heldere afweging van lusten en lasten bij de uitvoering van het NPRD. Overlast zoals geluid en verkeersdrukte door Defensie moet zoveel mogelijk worden beperkt en mag niet worden doorgeschoven naar andere regio's. Daarbij wordt opgeroepen om de NOVI-principes consequent toe te passen: investeer in regio's met draagvlak, zoals krimpgebieden, en voorkom dat natuur- en landschapsdoelen worden aangepast ten gunste van militaire belangen.	Deze effecten worden onderzocht in het planMER en bij de uitwerking van het Ontwerp-NPRD. Bij de locatiekeuze is ook gekeken naar een evenwichtige spreiding en naar bestaande infrastructuur.	Ruimtegebruik	ALGEMEEN - OVERIG
2632	De indiener wijst erop dat toerisme zich niet beperkt tot weekenden en feestdagen en vraagt om een betere onderbouwing van de veronderstelling dat er door de week minder recreatie en daarmee minder kans op hinder is, gezien de veranderende bevolkingssamenstelling met een hoger aandeel ouderen.	Defensie is zich bewust dat er ook doordeweeks veel recreatie plaatsvindt. Bij de nadere uitwerking van elke behoefte zal de impact op recreatie nader beschouwd worden waarbij lokale kennis ook gebruikt kan worden om de effectbeoordeling te verrijken.	Ruimtegebruik	ALGEMEEN - OVERIG
2633	De indiener vraagt zich af of en hoe de kwaliteit van drinkwaterbronnen (o.a. IJsselmeer, Lekkanaal en de locatie Andijk) wordt geborgd binnen het NPRD, inclusief een expliciete risicoanalyse, koppeling met de KRW en tijdige betrokkenheid van drinkwaterbedrijven.	Drinkwaterwinningsgebieden zijn meegenomen in de diverse analyses en veelal als uitsluitingscriterium gehanteerd bij een aantal alternatieven. Ook toekomstige drinkwatergebieden zijn meegenomen in de analyses van de alternatieven. Bij de behoeften waar dit niet expliciet is gebeurd is de inschatting dat de effecten op drinkwater afwezig zijn of marginaal. Defensie treedt echter graag in overleg met drinkwaterbedrijven om dit te borgen bij verdere planvorming.	Water	ALGEMEEN - OVERIG
2634	De indiener maakt zich zorgen over aantasting van het grondwater door lekkages en (chemische) emissies en stelt voor om vloeistofdichte voorzieningen, monitoringputten en periodieke metingen op te nemen ter bescherming van	Dank voor het onder de aandacht brengen van zorgen over mogelijke aantasting van het grondwater. Defensie erkent het belang van een zorgvuldige omgang met kwetsbare grondwatersystemen, zoals die op de Veluwe. Bij de uitwerking van	Water	ALGEMEEN - OVERIG

	kwetsbare grondwatersystemen (o.a. Veluwe) en daarnaast zo min mogelijk in kwetsbare grondwater- of waterbergingsgebieden te bouwen.	het NPRD wordt nadrukkelijk gekeken naar de ruimtelijke impact. Middels het planMER-onderzoek wordt vermeden dat gebouwd wordt in kwetsbare grondwater- of waterbergingsgebieden, tenzij dit niet anders kan. In dat geval gelden strikte voorwaarden. Defensie houdt zich aan de geldende milieuwetgeving. Dit betekent onder andere het toepassen van vloeistofdichte voorzieningen en het inrichten van monitoringputten waar nodig. Periodieke metingen maken deel uit van het milieubeheer op locaties waar risico's voor het grondwater aanwezig zijn. Uw suggesties sluiten aan bij deze aanpak. Ze worden betrokken bij de verdere uitwerking van het programma en bij locatieonderzoeken in volgende fasen.		
2635	De indiener geeft aan dat militaire activiteiten (schiet- en rijactiviteiten, helikopteroperaties) kunnen leiden tot uitloging van metalen, zwevend stof en PFAS-lozingen en verzoekt om maatregelen zodat aan het KRW-verslechteringsverbod en waterkwaliteitsnormen (bijv. MTR) wordt voldaan.	Het Ministerie van Defensie moet zich houden aan de wetten die op het werken met gevaarlijke/zeer zorgwekkende stoffen in Nederland van toepassing zijn. Ook zet Defensie zich in om het gebruik van zeer zorgwekkende stoffen te minimaliseren, door het gebruik van deze stoffen te vermijden of indien dat niet mogelijk is: het realiseren van een zo laag mogelijke emissie. Voor Defensie objecten geldt deze verplichting onder andere voor militaire zee- en luchthavens, opslagtanks voor vloeistoffen en oefenvoorzieningen voor brandbestrijding. Waar mogelijk wordt er gebruik gemaakt van minder schadelijke stoffen. Deze bronmaatregelen dragen bij aan het voorkomen van negatieve effecten op de waterkwaliteit. Indien mitigerende maatregelen nodig zijn, zal Defensie hierover in overleg treden met de verantwoordelijke waterkwaliteitsbeheerders.	Water	ALGEMEEN - OVERIG
2636	De indiener maakt zich zorgen over waterveiligheid bij activiteiten nabij grote rivieren en vraagt om onderbouwing van overstromingsrisico's, een concreet calamiteiten- en evacuatieplan.	Defensie begrijpt de zorg over mogelijke schade aan waterkeringen en de gevolgen die dit kan hebben voor de waterveiligheid. Waterkeringen vormen een vitale schakel in de bescherming	Water	ALGEMEEN - OVERIG

		van ons land tegen overstromingen. Deze infrastructuur vraagt om zorgvuldige omgang, ook bij de uitvoering van militaire oefenactiviteiten.		
2637	De indiener vraagt zich af hoe natuurcompensatie wordt gerealiseerd en juridisch geborgd en stelt voor om effecten intern binnen de defensielocaties op te vangen om extra ruimtebeslag en secundaire schade (zoals netcongestie of extra energie-/watervraag) te voorkomen.	Om de fysieke behoeften van het NPRD te kunnen realiseren is natuurkwaliteit op en rond defensieterreinen een belangrijk uitgangspunt voor vergunningverlening. Daarom worden alternatieven gekozen die zowel oefenruimte veiligstellen als natuurwaarden versterken. De juridische borging van natuurcompensatie vindt plaats op basis van bestaande wet- en regelgeving. Inpassing en afstemming hierover vinden plaats in een volgende fase, in overleg met regionale partners.	Water	ALGEMEEN - OVERIG
2638	De indiener stelt voor om duidelijke mitigerende maatregelen vast te leggen (vloeistofdichte vloeren, afscherming van waterlopen, gerichte sanering bij normoverschrijdingen) en vooraf afspraken te maken over monitoring en schadeherstel/compensatie.	Defensie waardeert de betrokkenheid bij het proces en erkent de zorg over mogelijke milieueffecten van toekomstige projecten. Bij de verdere uitwerking van de projecten worden de mitigerende maatregelen concreet gemaakt. Daarbij wordt rekening gehouden met de aard en locatie van de activiteiten. Maatregelen worden onder meer vastgelegd in vergunningen en andere juridische kaders, zodat naleving geborgd is. Wat betreft monitoring en schadeherstel of compensatie: Defensie handelt conform de geldende wet- en regelgeving. Dit betekent dat monitoring plaatsvindt waar dat wettelijk vereist is, en dat schadeherstel of compensatie wordt toegepast wanneer daar aanleiding toe is. De invulling hiervan gebeurt in overleg met bevoegde gezagen en betrokken partijen. Defensie blijft alert op signalen uit de omgeving en betrekt relevante zorgen bij de verdere uitwerking van het NPRD.	Water	ALGEMEEN - OVERIG
2639	De indiener wijst erop dat in het planMER drinkwaterreserveringsgebieden (Av's) in Gelderland niet zijn meegenomen in de afwegingen, terwijl deze net als drinkwaterwingebieden belangrijk zijn voor de toekomstige drinkwatervoorziening en daarom expliciet in de	Dit is een omissie die in de relevante onderzoeken voor Gelderland hersteld is. Overigens blijkt de impact hiervan zeer beperkt te zijn voor het programma, omdat de ligging van de AV's in Gelderland maar beperkt invloed heeft op de gewenste gebruiksmogelijkheden van Defensie.	Water	ALGEMEEN - OVERIG

	beoordeling hadden moeten worden betrokken.			
2640	De indiener verzoekt om bij de inrichting van het gebied actief kansen voor hydrologische verbetering en gebiedsgerichte inrichting te benutten. Daarbij moet het multifunctioneel gebruik van het gebied (functiecombinaties) nadrukkelijk worden meegenomen, gezien de potentie voor synergie op het vlak van waterkwantiteit bij herinrichting.	Defensie waardeert het voorstel om kansen voor hydrologische verbetering en multifunctioneel gebruik van het gebied te benutten. Koppelkansen zijn belangrijk en worden meegenomen in de uitwerking van de behoefte. Dit gebeurt in afstemming met regionale partners.	Water	ALGEMEEN - OVERIG

6 Index zienswijze

RegNr	Indiener	Verwijzing naar samengevatte vragen
010WS	Particulier	571; 583; 656; 661; 728; 736; 738;
016HS	Particulier	2467;
017NS	Particulier	1024;
019CS	Particulier	2475; 2494; 2515; 2532;
01E5S	Particulier	1048; 1103; 1119; 1199;
01FMS	Schothorst Feed Research B.V.	571;
01IBS	Particulier	1090; 1106;
01LVS	Particulier	2489; 2494; 2515; 2532;
01O0S	Particulier	2436;
01PKS	Particulier	2031;
01Q8S	Bedrijf	325; 331; 334; 340; 344; 356;
01RXS	Particulier	1489; 1495; 1500;
01WQS	Particulier	545; 641; 656; 726; 728;
01Y1S	Particulier	1075; 1089; 1148;
01ZES	Particulier	2220; 2239; 2242; 2271; 2279; 2313; 2315; 2337; 2349; 2353;
060ES	Particulier	2594; 2600; 2607; 2611; 2612;
0631S	Zwienenberg-Horsefeed	1937; 1938; 1940; 1942; 1943; 1944; 1945; 1946; 1947; 1948; 1949; 1950;
064NS	Particulier	1368;
0652S	Mts Geerlig Doeksen	462; 463; 473; 509; 516; 533; 554; 558; 559; 580; 581; 585; 631; 640; 656; 661; 759; 762; 763; 766; 768; 772;
067OS	Particulier	585;
068GS	Particulier	461; 464; 473; 490; 492; 506; 507; 518; 555; 572; 573; 584; 604; 624; 627; 643; 644; 648; 656; 658; 666; 671; 678; 679; 680; 689; 700; 704; 716; 755; 774; 777; 783;
069VS	Particulier	2226; 2288;
06ACS	Ballonvaren Rosmalen	872; 873; 887; 889; 960; 975; 1047; 1052; 1185;
06BYS	Particulier	1085; 1121;
06CFS	Particulier	1213; 1299; 1326; 1334; 1349;
06E8S	Particulier	423; 426; 436; 443;
06FBS	Particulier	913; 916; 924; 983; 984; 1008; 1064; 1068; 1110; 1121; 1986;
06GKS	Particulier	1074; 1108; 1142; 2498; 2500; 2560; 2594; 2596; 2600; 2607; 2635;
06ITS	Particulier	1091;
06K9S	Particulier	1962; 1968; 1973;
06LJS	Particulier	2467;
06M3S	Particulier	630; 642; 659; 804; 850; 859; 1317; 1318; 1392; 1764; 1766; 1789; 1790; 1795; 1808; 1809; 1810; 1825; 1837; 1840; 1841; 1849; 1851; 1852; 1870; 1878; 1879; 1881; 1882; 1883; 1887;
06OZS	Dressuurstal Rohan	1085; 1098;
06PXS	Particulier	892; 913; 1046; 1050; 1085; 1170; 1195; 1201;
06QDS	Gemeente Heeze-Leende	1077; 1090; 1098; 1103; 1105; 1107; 1110; 1152; 1161; 1197;
06RAS	Vereniging Dorpsbelangen Lauwerzijl	309; 316; 317; 322; 329; 332; 337; 339; 340; 344; 350; 1521; 1522;
06T6S	Particulier	872; 873; 887; 889; 960; 975; 1047; 1052; 1185;
06VIS	Particulier	1085;
06W5S	Agri-Horse v.o.f.	892; 1046; 1050; 1085; 1195; 1201; 2429;
06XLS	Particulier	465; 472; 484; 485; 488; 592; 626; 631; 643; 656; 659; 681; 782;
06ZQS	Particulier	399; 401; 404;
0HZWS	Particulier	540;
0Y1US	Particulier	532; 570; 575; 581; 641; 647; 667; 689; 714; 1981;
0Y3HS	Particulier	1150; 1181; 2594;
0Y4OS	Particulier	2594; 2600; 2607; 2611; 2612;

0Y67S	Stichting CDO	462; 516; 520; 533; 585; 640; 655; 679; 683; 684; 753; 762; 763; 792;
0YHNS	Particulier	420; 423; 440; 988; 1108; 1141; 1167; 1741; 2217; 2222; 2227; 2252; 2255; 2286; 2287; 2291; 2302; 2306; 2309; 2313; 2315; 2326; 2342; 2350; 2351;
0YNZS	Particulier	1368;
0YOWS	Landschap Noord-Holland	423; 439; 440; 968; 1017; 1108; 1141; 1154; 1167; 1184; 1366; 1740; 1741; 2504;
0YU0S	Maatschap Bergsma - van der Vinne	1609; 1621; 1622; 1626; 1628; 1630; 1633; 1634; 1648; 1668; 1671; 1672; 1678; 1685; 1686; 1723;
0YY4S	Particulier	1157;
202ZD	Particulier	592; 657;
205OD	Particulier	1094; 1121;
207TD	Knook-de Visser VOF	628; 637;
208SD	Particulier	2508;
20FXD	Particulier	2504;
20GWD	Particulier	630; 642; 847; 1254; 1318; 1766; 1792; 1795; 1808; 1810; 1825; 1829; 1837; 1841; 1851;
20NYD	Particulier	1931;
20O6D	Particulier	592;
20QND	Particulier	1531;
20RQD	Particulier	2231;
20S1D	Particulier	568;
2O07D	Element NL	800; 1439; 1446; 1453; 1454; 1458; 1462; 1468; 1469; 1470; 2419; 2420; 2493; 2619;
2O50D	Particulier	493; 527; 550; 572; 573; 631; 649; 654; 656; 669; 679; 684; 710; 728; 742; 755;
2O8ZD	Geertjeshof	1085;
2OEOD	Particulier	369; 820; 1401; 1402; 1407; 1410; 1412; 1413; 1417; 1421; 1422; 1423; 1427; 1428; 1430; 1432; 1434;
2ON1D	Bedrijf	1122; 1713;
2OOHD	Particulier	966; 1094; 1119; 1199;
2OQSD	Particulier	1586; 1597; 1602; 1668; 1721;
2OS4D	Particulier	18; 28; 54; 55; 88; 89; 142; 143; 517; 519; 521; 572; 592; 617; 622; 652; 656; 657; 743; 786; 793;
2OZUD	Bedrijf	2007;
2S1MD	Particulier	872; 873; 889; 960; 1047; 1052;
2S2WD	Particulier	518; 642; 659; 745; 839; 856; 860; 1317; 1318; 1743; 1744; 1747; 1764; 1765; 1779; 1789; 1793; 1794; 1849; 1851; 1861; 2429; 2431; 2519; 2596;
2S3JD	Zweefvliegclub Noordoost-polder	463;
2S4TD	gemeente Krimpenerwaard	901; 906; 912; 921; 932; 951; 997; 1075; 1077; 1078; 1080; 1082; 1083; 1084; 1090; 1098; 1104; 1106; 1107; 1109; 1110; 1111; 1113; 1154; 1155; 1156; 1157; 1158; 1163; 1165; 1197; 1251;
2S6ID	Bedrijf	2467;
2S9GD	Particulier	657; 660; 732;
2SA2D	Camping Het Groote Veld	1347; 1381;
2SBCD	AJen HM Westerbeek-Volkers	462; 466; 476; 489; 520; 573; 628; 629; 630; 644; 649; 654; 656; 679; 687; 692; 693; 700; 758; 759; 760; 761; 762; 768; 770; 773; 777; 778; 786; 2617;
2SCRD	Bedrijf	1087;
2SFAD	Particulier	1953; 1967; 1985; 1987; 1993;
2SGED	Particulier	1586; 1689;
2SI9D	Particulier	1222; 1349; 1380;

2SJXD	Particulier	378; 1096; 1104; 1107; 1113; 1121; 1401; 1403; 1404; 1407; 1408; 1410; 1412; 1421; 1428; 1430; 1953; 1965; 1993; 1995;
2SK8D	Gemeente Rotterdam	449; 450; 455; 457; 2504;
2SLPD	Particulier	1290; 2137;
2SMLD	Particulier	2594; 2600; 2607; 2611; 2612;
2SO1D	Bedrijf	872; 873; 887; 889; 960; 975; 1047; 1052; 1185;
2SPQD	Particulier	1045; 1090;
2SQOD	Particulier	1580; 1585; 1621; 1622; 1648; 1678; 1708;
2SR5D	Particulier	2365;
2SSHD	Hotballoon Ballonvaarten	872; 873; 887; 889; 960; 1047; 1052; 1178;
2STVD	Particulier	1687; 1689; 1698;
2SUYD	Particulier	17; 26; 28; 54; 55; 56; 59; 78; 84; 89; 98; 102; 106; 125; 126; 128;
2SVKD	Particulier	171; 203; 240; 287;
2SWUD	Dogterom Landbouw en Techniek VOF	572; 573; 580; 629; 656; 760; 761; 774;
2Z20D	Particulier	2504;
399RT	Bedrijf	656;
39APT	Particulier	630; 709; 839; 1093; 1095; 1306; 1743; 1747; 1756; 1763; 1775; 1789; 1791; 1792; 1795; 1797; 1808; 1809; 1810; 1815; 1823; 1825; 1826; 1829; 1849; 1851; 1853; 1861; 1863; 1868; 1871; 1882; 2387; 2394; 2429; 2431; 2493; 2500; 2519; 2606; 2615; 2630;
39BJT	Bedrijf	894;
39FLT	Particulier	369; 820; 1401; 1402; 1407; 1410; 1412; 1413; 1417; 1421; 1422; 1423; 1427; 1428; 1430; 1432; 1434;
39ICT	Gemeente Midden-Drenthe	901; 934; 958; 963; 1004; 1005; 1098; 1113; 1119; 1135; 1191; 1223; 1225; 1247; 1257; 1318; 1320; 1325; 1388; 1555; 1556; 1557; 1558; 1567; 1568; 1569; 1571; 1573; 1574; 1577; 1579; 1582; 1584; 1586; 1587; 1589; 1592; 1593; 1594; 1595; 1598; 1599; 1600; 1601; 1602; 1604; 1606; 1609; 1616; 1621; 1622; 1637; 1638; 1639; 1648; 1652; 1657; 1660; 1668; 1669; 1670; 1671; 1673; 1674; 1675; 1676; 1677; 1678; 1681; 1685; 1686; 1687; 1689; 1693; 1696; 1698; 1705; 1706; 1708; 1711; 1713; 1722; 2375; 2388; 2390; 2425; 2502; 2522; 2524; 2525; 2593; 2600; 2601;
39J9T	RES West-Brabant	901; 1064; 2072; 2085; 2130; 2407; 2408; 2411; 2504; 2593; 2604;
39LKT	Bedrijf	18; 28; 54; 55; 88; 89; 142; 143; 517; 519; 521; 572; 592; 617; 622; 652; 656; 657; 743; 786; 793;
39MVT	Bedrijf	873; 889; 960; 1047; 1052; 1178; 1185;
3C04T	Particulier	988;
3C1MT	Particulier	2504;
3C3JT	Particulier	878; 976;
3C9GT	Particulier	1867; 1877;
3CA2T	Particulier	1486; 1489;
3CBCT	Particulier	931;
3CI9T	Particulier	492; 578; 584; 611; 624; 651; 656; 658; 753;
3CJXT	Particulier	1080; 1121;
3CK8T	Particulier	1028;
3CLPT	Particulier	633; 786;
3CXDT	Particulier	2467;
3CYFT	Particulier	642; 659; 804; 850; 859; 1318; 1752; 1753; 1766; 1771; 1789; 1790; 1791; 1795; 1808; 1809; 1810; 1812; 1815; 1816; 1825; 1837;
3CZ7T	Particulier	1085; 1108;

3L07T	Bedrijf	946; 1192; 1201;
3L1BT	Particulier	2365;
3L2ET	Particulier	630; 642; 804; 839; 840; 856; 861; 866; 1225; 1246; 1247; 1248; 1254; 1262; 1293; 1317; 1318; 1321; 1358; 1362; 1743; 1744; 1747; 1753; 1754; 1764; 1778; 1790; 1791; 1795; 1797; 1807; 1808; 1809; 1810; 1812; 1816; 1819; 1823; 1824; 1825; 1826; 1833; 1849; 1851; 1853; 1863; 1864; 1865; 1868; 2390; 2394; 2429; 2500;
3L3FT	Bedrijf	918; 951; 1054; 1084; 1087; 1089; 1100; 1121; 1137; 1141; 1161; 1339; 1602; 2358;
3L43T	Particulier	1137; 1564; 1621; 1622; 1630; 1648; 1678; 1685;
3L50T	Particulier	408; 2282; 2304; 2313; 2358;
3L6MT	Bedrijf	434; 442; 449; 452; 453; 454; 457;
3L7YT	Particulier	1077; 1093; 1100; 1249; 1348;
3L8ZT	Zweefvliegclub Noordoost-polder	803; 866;
3L9PT	Airmazing	872; 873; 887; 889; 960; 975; 1047; 1052; 1185;
3LAGT	Particulier	872; 873; 887; 889; 960; 975; 1047; 1052; 1185;
3LBVT	Particulier	439; 443;
3LCKT	Slingerland Pluimveehou-derij B.V.	963; 1059;
3LEOT	Particulier	1621; 1622; 2381;
3LF9T	Stal Elbers	1085;
3LJAT	Particulier	2275;
3LKDT	Particulier	1678; 1683;
3LLRT	Stichting Red de Veluwe	723; 807; 846; 1753; 1757; 1794; 1817; 2603; 2605;
3LN1T	ZLTO afdeling Terneuzen	960; 986; 1048; 1085; 1087; 1155; 1192; 1197;
3LOHT	Particulier	972;
3LP5T	Particulier	1905;
3LQST	Particulier	1085; 1621; 1622; 1627; 1628; 1630; 1648; 1678; 1685; 1708;
3LR8T	Stichting Natuur en Milieu-zorg Noord-West Veluwe (geen bedrijf dus, maar u heeft geen hokje voor Stichtingen ed)	105; 117; 122; 674;
3LS4T	Particulier	892; 1046; 1050; 1085; 1195; 1201;
3LWNT	Particulier	1495;
3LYIT	Particulier	200;
570YQ	Centraal Orgaan opvang asielzoekers (COA)	2206; 2268;
574FQ	Particulier	895; 1125; 1401; 1434; 1929;
577IQ	Particulier	181; 203; 213; 215; 220; 296;
57EHQ	Milieuvereniging Ooster-hout	405; 406; 408; 1075; 1080; 1108; 1152; 1167; 1297; 1348; 1360; 2052; 2116; 2165; 2168; 2394; 2395; 2397; 2431; 2434; 2458; 2470; 2500; 2501; 2593; 2595; 2596; 2600; 2601; 2602; 2603; 2606; 2607; 2608; 2612; 2613;
57NBQ	LandschappenNL	919; 940; 951; 1099; 1146; 1148; 1154; 1158; 1161; 1164; 1165; 1167; 1173; 1348; 1363; 2493; 2497; 2578; 2580; 2582; 2583; 2584; 2593; 2594; 2595; 2599; 2602; 2604; 2606; 2607; 2611; 2631; 2634; 2638;
57OTQ	Vereniging Landschap en Milieu Hattem e.o.	2593; 2597; 2605;
57S3Q	Particulier	2594; 2600; 2607; 2611; 2612;
57UMQ	(Stichting) Coalitie Blauwe Hart Natuurlijk	489; 729; 766; 1541; 1545; 2412; 2458; 2529; 2593; 2596; 2633;
57W1Q	Particulier	1058; 1648;
57Z6Q	Scheldewind BV	2072;

5N1LQ	Particulier	2520; 2624;
5N5HQ	Particulier	2257;
5N9EQ	Particulier	51;
5ND7Q	Particulier	1085;
5NE6Q	Particulier	2050;
5NF2Q	Applus DMS B.V.	2503;
5NHCQ	Particulier	2542;
5NJDQ	Particulier	2467;
5NMPQ	Particulier	1121;
5NRSQ	Particulier	1277; 1362;
5NSBQ	Particulier	562; 656; 699; 702;
5NWYQ	Particulier	130;
5NXZQ	Bedrijf	2168;
5NYAQ	Particulier	652;
5NZ3Q	Particulier	515; 539;
5O51Q	Particulier	2504;
5U1CQ	Bedrijf	872; 873; 887; 889; 922; 960; 1044; 1047; 1052;
5U2NQ	Particulier	2365;
5U3AQ	Particulier	901; 916; 929; 1012; 1100; 1101; 1103; 1112; 1119; 1155; 1223; 1233; 1260; 1267; 1358; 2087; 2091; 2092; 2093; 2094; 2100; 2101; 2110; 2111; 2495;
5U4JQ	Kurstjens Ballonvaarten BV	873; 887; 889; 960; 1047; 1052; 1178; 1205;
5U54Q	Particulier	1087; 1102;
5U6LQ	Provincie Zuid-Holland	422; 439; 443; 449; 450; 451; 452; 457; 901; 922; 947; 962; 979; 1084; 1094; 1107; 1108; 1119; 1153; 1154; 1155; 1159; 1197; 1349; 1888; 2016; 2414; 2415; 2441; 2453; 2486; 2494; 2504; 2536; 2573; 2585; 2600; 2613;
5U87Q	Particulier	1480; 1495; 1502; 1512;
5UAEQ	Particulier	2594; 2600; 2607; 2611; 2612;
5UBKQ	Particulier	1955; 1962; 1965; 1970; 1978; 1981; 1993; 2003;
5UC8Q	Particulier	954; 966; 1054; 1064; 1085; 1087;
5UDUQ	Particulier	1085;
5UE1Q	Particulier	630; 642; 804; 850; 859; 1317; 1318; 1764; 1779; 1789; 1790; 1791; 1808; 1809; 1810; 1812; 1815; 1819; 1837; 1840; 1841; 1849; 1851; 1865; 2512; 2602;
5UFGQ	Particulier	1045; 1054; 1074; 1090; 1097; 1121; 2450; 2500; 2534; 2535;
5UGOQ	VvE Callantsduyne	427; 433; 444;
5UIPQ	Particulier	1753; 1765; 1767; 1772; 1773; 1790; 1798; 1810; 2494; 2498; 2500; 2511;
5UJ2Q	Particulier	731; 736; 752;
5UKZQ	Particulier	1074; 1094; 1121; 2108; 2109; 2134; 2135;
5UL5Q	Particulier	1241; 1242; 1348; 1383; 1908;
5UMRQ	Particulier	872; 887; 889; 960; 975; 1047; 1052; 1185; 1205;
5UPSQ	Particulier	1224; 1247; 1250; 1280; 1347; 1353;
5USTQ	Particulier	711; 1481; 1495; 1496; 1498; 1500;
5UTXQ	Particulier	2219; 2220; 2224; 2255; 2302; 2313;
5UUIQ	Particulier	907;
5UXWQ	Particulier	378; 862; 1023; 1045; 1089; 1090; 1101; 1121; 1132; 1149; 1155; 1175; 1397; 1413; 1416; 1424; 1435; 1980; 2626;
5UY9Q	Particulier	1621; 1622;
8N1J5	Bedrijf	1084; 1197;
8N2S5	Particulier	1189; 1225; 1248; 1339; 1342;
8N3L5	Manège Ten Hagen	1213; 1299; 1326; 1334; 1349;
8N4I5	Havenbedrijf Rotterdam N.V.	416; 421; 425; 449; 452;
8N6V5	Particulier	1074; 1089; 1094; 1098; 1108; 1147;

8N7M5	kurstjens ballonvaarten BV	873; 889; 960; 1047; 1052;
8N8N5	Particulier	1137; 1564; 1621; 1622; 1630; 1648; 1678; 1685;
8N985	Particulier	1137; 1189; 1339;
8NBA5	Particulier	1085;
8NDO5	Bedrijf	325; 356; 362;
8NFR5	Particulier	952; 1050;
8NG05	Particulier	2365;
8NHF5	Betuwse Ballooning	822; 866; 873; 887; 889; 960; 1047; 1052;
8NIK5	Particulier	1085; 1621; 1622; 1627; 1628; 1630; 1648; 1678; 1685; 1708;
8NJP5	Particulier	822; 866;
8NKE5	Gemeente het Hogeland	165; 312; 436; 437; 439; 441; 443; 455; 2420; 2504;
8NLD5	Particulier	2467;
8NNT5	van Hooft Schijndel	872; 873; 889; 960; 1047; 1052; 1205;
8NPZ5	Particulier	387; 913; 1090; 1110; 2209; 2218; 2219; 2221; 2222; 2234; 2239; 2242; 2243; 2255; 2259; 2272; 2283; 2288; 2296; 2302; 2306; 2309; 2313; 2320; 2332; 2333; 2334; 2342; 2343; 2414; 2469; 2559; 2566;
8NQ75	Particulier	173; 203; 205; 213; 258; 259; 260; 293;
8NRW5	Gemeente Enschede	526; 817; 833; 836; 1098; 1103; 1117; 1199;
8NSY5	Isidorus hoeve vof	396; 401; 409; 2310; 2350;
8NT95	Particulier	1954; 1955; 1962; 1964; 1965; 1967; 1970; 1981; 1984; 1993; 1999; 2006;
8NUB5	Air Adventures Leek	872; 887; 960; 975; 1178;
8NVG5	LTO Noord	1264; 1592; 1593; 1598; 1599; 1604; 1685; 1686; 1696; 1708; 1727; 1728; 1730;
8NWH5	Particulier	1581; 1591; 1596; 1685; 1686; 1691; 1697;
8NXQ5	Gemeente Epe	462; 517; 642; 819; 947; 963; 990; 1087; 1107; 1189; 1197; 1199; 1200; 1358; 1362; 1753; 1756; 1757; 1786; 1831; 1848; 1851; 1853; 1858; 1865; 2406; 2410; 2420; 2511; 2546; 2579; 2602;
8NYC5	Dutch Flat Track	751;
8NZ15	Particulier	2341; 2433; 2489; 2543;
8O2O5	Particulier	1085; 1094; 1142;
8O8U5	Particulier	630; 642; 804; 850; 859; 1317; 1318; 1752; 1753; 1764; 1766; 1771; 1789; 1790; 1791; 1795; 1808; 1809; 1810; 1812; 1815; 1825; 1837; 1840; 1841;
8OAQ5	Bedrijf	2170;
8OEH5	Particulier	2417; 2431;
8OKW5	Particulier	935; 1180; 1227; 1382; 2153; 2160; 2171; 2176; 2182;
8ONB5	Particulier	476; 509; 515; 617; 621; 630; 654; 657; 660; 719; 737; 739; 746; 1369;
8OOT5	Particulier	515;
8OP05	Particulier	1148; 1159;
8OQ45	Particulier	16; 49; 89; 115; 143; 1847;
8OUM5	Particulier	659;
8U015	Particulier	1058; 1225; 1309; 1315; 1559; 1594; 1598; 1599; 1609; 1612; 1618; 1621; 1622; 1624; 1627; 1629; 1630; 1631; 1647; 1652; 1655; 1656; 1660; 1662; 1668; 1669; 1670; 1671; 1677; 1685; 1686; 1698; 1714; 2133;
8U7B5	Particulier	895; 1125; 1401; 1434; 1929;
8UE75	Particulier	1480; 1481; 1486; 1489; 1495; 1506; 1507; 1509; 1511;
8UN35	Particulier	18; 26; 27; 28; 49; 54; 55; 88; 89; 123; 128; 130; 136; 142; 143; 146; 476; 572; 573; 574; 630; 632; 644; 652; 654; 712; 786; 793; 2488;

		2500; 2503; 2520; 2554; 2564; 2601; 2602; 2637;
8UOY5	Stichting Wandelnet	2430; 2614;
8UQU5	Particulier	167; 176; 199; 200; 208; 221; 223; 238; 239; 240; 244; 266; 286;
8US65	Stichting Das en Boom	159; 161; 168; 189; 230; 243; 244; 246; 249; 252; 269; 271;
8UUT5	AVG-Sporthorses	892; 1053; 1085; 1098;
8UW45	Particulier	149; 157; 158; 160; 164; 166; 169; 177; 178; 179; 182; 183; 185; 187; 196; 203; 206; 208; 209; 210; 211; 212; 213; 219; 220; 222; 224; 229; 233; 234; 236; 243; 244; 245; 248; 250; 263; 264; 266; 267; 268; 269; 270; 273; 274; 275; 276; 277; 278; 279; 287; 288; 291; 299; 300;
8UZH5	Particulier	191;
929TA	Particulier	2421;
952FA	Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten	439; 726; 727; 730; 741; 809; 839; 843; 856; 916; 917; 919; 953; 963; 964; 968; 1074; 1075; 1077; 1089; 1098; 1107; 1108; 1135; 1136; 1141; 1146; 1147; 1149; 1154; 1156; 1157; 1163; 1164; 1167; 1180; 1181; 1191; 1197; 1199; 1235; 1236; 1350; 1353; 1359; 1362; 1371; 1376; 1377; 1795; 1825; 1983; 2062; 2093; 2136; 2189; 2313; 2314; 2315; 2319; 2322; 2323; 2324; 2326; 2392; 2398; 2431; 2493; 2498; 2511; 2560; 2595; 2599; 2600; 2602; 2604; 2605; 2606; 2611;
955CA	maatschap Mulder Haasjes	184; 193; 283; 289;
958VA	Vliegclub Haamstede	874; 876; 877; 886; 961; 1098; 1184; 1199;
95DJA	Particulier	726; 729;
95GIA	Particulier	1485; 1488; 1499;
95KTA	Veiligheidsregio Groningen	322; 1346; 2561;
95PMA	Gemeente Den Haag	1222; 1349; 1888; 1889;
95QLA	Particulier	626;
95RBA	Koninklijke Nederlandse Vereniging voor Lucht-vaart, KNVvL	415; 461; 463; 803; 866; 875; 907; 975; 1215; 1396; 1471; 1846; 1925; 2048; 2413; 2420;
95X3A	Equi Education	918;
980RA	Particulier	467; 491; 592; 626; 647; 656; 718; 719; 733; 760; 763; 788;
981EA	Gemeente Almere	2; 3; 7; 27; 34; 40; 43; 50; 58; 115; 466; 785; 2497; 2504;
9830A	Particulier	892; 913; 920; 954; 1046; 1050; 1085; 1087; 1195; 1201;
9845A	Mts.Dolfing	1248; 1281; 1302; 1370;
986WA	Bedrijf	892; 913; 920; 954; 1046; 1050; 1085; 1087; 1195; 1201;
9878A	Particulier	1398; 1409; 1410; 1412; 1415; 1419; 1426; 1430; 1432; 1433; 1436; 1437;
988CA	Beleef Ballonvaren	887; 889; 960; 1047; 1052; 1178; 1185;
989YA	Particulier	657; 726;
98BOA	Particulier	1334; 1340;
98C1A	Aeroclub Salland/Stichting Beheer Salland Grond	616; 866; 871; 961; 979; 1035; 1041; 1846;
98DVA	Particulier	1556; 1557; 1561; 1572; 1579; 1580; 1585; 1593; 1594; 1598; 1618; 1621; 1622; 1623; 1634; 1648; 1663; 1668; 1676; 1680;
98F7A	Particulier	310; 316; 317; 322; 329; 337; 338; 339; 344; 350; 362; 1521; 1522; 1523; 1525; 1527;
98HQA	Particulier	517; 532; 592; 656; 715; 726; 728; 752;
98IUA	Stalling lauwerzijl	328;

98J4A	Van Eijck van Heslinga Advocatuur	384; 2239; 2242; 2255; 2260; 2306; 2307; 2313; 2314; 2329; 2330; 2334; 2340; 2345; 2350; 2368; 2470; 2519;
98L6A	Particulier	958; 1059; 1087; 1098;
98N2A	Particulier	1564; 1592; 1594; 1598; 1599; 1621; 1622; 1627; 1630; 1643; 1648; 1668; 1676; 1678; 1679;
98Q9A	Aerostat Ballonvaarten	872; 873; 889; 960; 1047; 1052;
98TSA	Dressuurstal Stijn Bruisten	892; 913; 920; 1046; 1050; 1085; 1195; 1201;
98UDA	Particulier	1085; 1349;
98VHA	Bedrijf	1084; 1087; 1197;
98WXA	Particulier	1579; 1594; 1598; 1686; 1691; 1695; 1700;
98YZA	Maatschap Roos	127; 130; 371;
98ZKA	Particulier	1233; 1318; 1358; 1851; 1853; 1864; 1865; 2558;
9D0PA	Karin van Dijk Horsemanship	1085; 1108;
9D1WA	Particulier	1085; 1092; 1121;
9D4QA	Bedrijf	1085;
9D6ZA	Particulier	319; 329; 363;
9DBNA	Particulier	983; 1051; 1098;
9DGJA	Particulier	100; 102; 106; 117; 119; 127; 132;
9DI7A	Particulier	2489;
9DKMA	Particulier	1585; 1590; 1621; 1726;
9DMUA	Particulier	983;
9DRIA	Particulier	1107; 1153;
9DV1A	Particulier	1085;
A50SX	Particulier	1480; 1483; 1493; 1495; 1499; 1503;
A516X	Bedrijf	872; 873; 887; 889; 960; 975; 1047; 1052; 1185;
A53TX	Bedrijf	130; 132;
A54HX	Smulders Pluimvee VOF	1054; 1059; 1087; 1188;
A55QX	Particulier	872; 873; 887; 889; 960; 975; 1047; 1052; 1185;
A56YX	Particulier	964; 1087; 1089; 1139; 1189;
A574X	Particulier	1299; 1349;
A585X	Particulier	1225; 1277; 1304; 1343; 1368;
A59AX	Bedrijf	966; 968; 1059; 1064; 1084; 1094; 1095; 1098; 1100; 1103; 1110; 1121; 1135; 1159; 1189; 1190; 1213; 1339;
A5BMX	Bedrijf	462; 476; 509; 516; 530; 572; 573; 604; 628; 635; 654; 656; 659; 663; 687; 728; 730; 732; 754; 755; 760;
A5CLX	Stad Turnhout	1151;
A5FJX	Particulier	466; 932;
A5G2X	Particulier	2475; 2490; 2494;
A5H1X	Particulier	1480; 1481; 1482; 1496; 1499; 1503; 1510; 1844;
A5JVX	Gemeente Wijk bij Duurstede	967; 981; 1033; 1075; 1080; 1083; 1084; 1095; 1100; 1101; 1103; 1118; 1124; 1129; 1156; 1199;
A5KRX	Particulier	322; 350; 357;
A5L9X	Bedrijf	312;
A5MIX	Particulier	1085;
A5QEX	Proballoon BV	872; 873; 887; 889; 960; 975; 1047; 1052; 1185;
A5SOX	Particulier	1066;
A5TBX	Particulier	892; 1046; 1050; 1085; 1195; 1201;
A5VCX	Particulier	386; 392; 399; 2218; 2224; 2239; 2242; 2255; 2313; 2331;
A5WZX	Particulier	872; 873; 887; 889; 960; 975; 1047; 1052; 1185;
A5Y3X	Particulier	1095; 1108; 1296; 2102; 2110;
A5Z0X	Particulier	1368;
A81YX	Particulier	476; 786;
A8D5X	Particulier	986;
A8GDX	Particulier	1085;

A8IJX	Bedrijf	2131; 2139;
A8KPX	Particulier	931;
A8LAX	Particulier	468;
A8MFX	Particulier	2489;
A8P2X	Particulier	1121;
A8RGX	Particulier	931;
A8SNX	Particulier	2132;
A8TMX	Particulier	2031;
A8VLX	Minicamping en Paarden-pensionstalling De Kreekrug	1085; 1087; 1196; 1201;
A8ZSX	Particulier	496; 576; 626; 639; 740;
AQ00X	Gemeentebestuur Nieu-werkerken	925;
AQ22X	Particulier	2594; 2600; 2607; 2611; 2612;
AQ55X	Natuur en milieufederatie Utrecht	709; 916; 919; 932; 962; 964; 1015; 1016; 1075; 1089; 1100; 1101; 1103; 1104; 1108; 1127; 1156; 1167; 1168; 1309; 1362; 1363; 1372; 1374; 1909; 2387; 2395; 2396; 2397; 2413; 2414; 2429; 2430; 2431; 2438; 2443; 2447; 2491; 2493; 2494; 2498; 2560; 2562; 2565; 2573; 2594; 2595; 2596; 2599; 2600; 2601; 2602; 2603; 2606; 2610; 2611; 2612; 2613;
AQ88X	Particulier	2467;
AQDDX	Particulier	1213; 1299; 1349;
AQEEX	v.o.f van Roekel - Manche	866; 901; 956; 1087; 1089; 1144; 1147; 1156; 1163; 1184; 1247; 1401; 1403; 1405; 1409; 1414; 1420; 1423; 1426; 1437; 1963; 1984; 1989; 2000; 2386; 2387; 2407; 2412; 2418; 2424; 2431; 2502; 2519; 2521; 2600;
AQGGX	Vereniging natuur en mili-eufederatie gelderland	14; 42; 117; 709; 1101; 1108; 1116; 1166; 1348; 1362; 1363; 1369; 1403; 1405; 1423; 1425; 1434; 1745; 1752; 1753; 1764; 1807; 1851; 1853; 1864; 1917; 1931; 1933; 1976; 1988; 2396; 2400; 2429; 2438; 2439; 2444; 2491; 2493; 2494; 2495; 2498; 2594; 2596; 2599; 2600; 2601; 2602; 2603; 2605; 2611; 2628;
AQKKX	Zorgboerderij Geuzenhof | Familie Luijkx	2228; 2242; 2252; 2286; 2292; 2307; 2308; 2309; 2346; 2352; 2354;
AQPPX	Particulier	476; 786;
AQQQX	Vof Bloemert Bouman	462; 466; 476; 515; 516; 554; 571; 572; 573; 594; 596; 631; 643; 656; 659; 666; 786;
AQRRX	Particulier	951; 966; 981; 1033; 1034; 1061; 1098; 1100; 1101; 1120; 1121;
B93EM	Particulier	630; 642; 804; 850; 859; 1317; 1318; 1752; 1753; 1764; 1766; 1771; 1789; 1790; 1791; 1795; 1808; 1809; 1810; 1812; 1815; 1825; 1837; 1840; 1841;
B942M	Particulier	1085; 1087; 1089; 1121;
B9BZM	Particulier	917; 1090; 1101; 1266;
B9C7M	Particulier	2114;
B9FOM	Particulier	78;
B9ISM	Particulier	1080;
B9R3M	Particulier	1148;
B9SXM	Particulier	1085; 1087;
B9TWM	Particulier	2467;
B9YQM	Particulier	925; 981; 1077; 1094; 1101; 1110; 1142; 1160; 1199;
BA09M	Gemeente Gemert-Bakel	481; 899; 901; 914; 915; 916; 917; 919; 921; 930; 932; 935; 936; 938; 951; 954; 972; 993; 995; 1000; 1075; 1080; 1081; 1083; 1085; 1087; 1090; 1095; 1098; 1103; 1110; 1112; 1115; 1118; 1156; 1159; 1160; 1166; 1194; 1197; 1199; 2201; 2504; 2566;

BA1DM	Particulier	463; 520; 525; 572; 573; 600; 640; 664; 679; 733; 752; 1085; 1108;
BA3QM	Coöperatief bungalowpark Sparrendal U.A.	42; 550; 710; 752; 849; 1348; 1781; 2137; 2387; 2540; 2575;
BA4GM	Particulier	892; 913; 916; 945; 1045; 1076; 1085; 1090; 1091; 1098; 1120; 1121; 1184; 1201; 1206; 1575;
BA5FM	Particulier	2089; 2096; 2097; 2107; 2108; 2120;
BA68M	Bedrijf	572; 573; 636; 755;
BA7PM	Stichting CDO	462; 476; 487; 489; 516; 533; 581; 585; 626; 640; 654; 655; 656; 660; 661; 683; 728; 730; 740; 755; 760; 762; 763; 766; 773; 792;
BAAHM	Particulier	516; 546; 548; 576; 626; 631; 643; 656; 659; 718; 726; 752;
BAAHM	Particulier	515; 516; 518; 576; 626; 631; 643; 656; 659; 726; 739; 764;
BABWM	Melkveebedrijf Zeinstra CV	490; 509; 516; 572; 573; 575; 584; 602; 625; 628; 650; 654; 656; 657; 671; 755; 767;
BAEVM	Particulier	1982;
BAGTM	Gemeente Bergen (L)	462; 499; 541; 890; 892; 894; 899; 901; 914; 915; 916; 917; 918; 919; 920; 930; 936; 938; 951; 958; 969; 991; 993; 995; 1007; 1050; 1079; 1083; 1090; 1098; 1110; 1118; 1146; 1159; 1160; 1164; 1174; 1197; 1199; 2201; 2566;
BAH2M	Particulier	2222; 2243; 2252; 2283; 2285; 2297; 2313; 2318; 2327; 2328; 2339;
BAK6M	Particulier	996; 1087; 1088; 1089; 1098; 1192;
BAL7M	Bedrijf	1048; 1085; 1098;
BAP3M	Natuur en Milieufederatie Drenthe	26; 46; 117; 125; 130; 1561; 1563; 1580; 1607; 1703; 1707; 2522;
BAQJM	Particulier	1075; 1080; 1089; 1121; 1150; 1157; 1163; 1277; 1295; 1297; 1341; 1362; 1365; 1368;
BARYM	Particulier	2543; 2597;
BASAM	Particulier	532; 592; 626; 726; 728; 752;
BATEM	Particulier	399; 2302; 2313; 2315; 2336; 2350;
BAURM	Particulier	168; 169; 176; 184; 231; 243; 244; 254; 286;
BAWCM	Akkerbouwbedrijf M.E. Geling	466; 476; 486; 492; 503; 509; 517; 583; 617; 629; 696; 712; 728; 734; 757; 771;
BAX1M	Particulier	1085; 1087;
BAY5M	Provincie Flevoland	1; 50; 54; 61; 68; 79; 96; 98; 117; 119; 121; 123; 370; 471; 475; 501; 516; 573; 577; 592; 598; 665; 673; 771; 818; 895; 901; 1074; 1075; 1099; 2414;
BLB0M	Particulier	836;
BX97M	Bedrijf	1463; 1464; 1465;
BXA4M	Dierenherberg Het Grote Veld	1213;
BXCNM	HISWA-RECRON	556; 1118; 1177; 1182; 1184; 1197; 1210; 2499; 2545; 2632;
BXF0M	Gemeente Ermelo	1; 2; 3; 4; 6; 14; 27; 42; 119; 492; 497; 710; 725; 757; 967; 1096; 1199; 1247; 1373; 2372; 2414; 2504; 2511;
BXIZM	Particulier	927; 932; 1048; 1050; 1054; 1060; 1074; 1075; 1085; 1087; 1088; 1098; 1100; 1101; 1108; 1114; 1155; 1156; 1194; 1201;
BXJSM	Particulier	1564; 1602; 1621; 1622; 1630; 1634; 1648; 1653; 1668; 1672; 1678; 1685; 1712;
BXK1M	Particulier	154; 185; 200; 203; 216; 218;
BXVOM	Particulier	2467;
BXXHM	Particulier	630; 642; 659; 804; 850; 859; 1317; 1318; 1392; 1764; 1766; 1789; 1790; 1795; 1808; 1809; 1810; 1825; 1837; 1840; 1841; 1849; 1851; 1852; 1870; 1878; 1879; 1881; 1882; 1883; 1887;

C20VL	Particulier	872; 873; 889; 960; 1047; 1052;
C218L	Bedrijf	481; 535; 541; 781; 2622;
C21PL	Maatschap NG Stuijt en van Beem	580; 592; 654; 656; 657; 660; 753; 767;
C22ML	Particulier	1764; 1789; 1790; 1791; 1796; 1797; 1808; 1809; 1810; 1815; 1837; 1840; 1841;
C22YL	Bedrijf	872; 873; 887; 889; 960; 975; 1047; 1052; 1185;
C23EL	Particulier	1579; 1587; 1592; 1710; 1713;
C242L	Particulier	1213; 1299; 1326; 1334; 1349;
C24KL	Particulier	2594; 2600; 2607; 2611; 2612;
C25BL	Particulier	1779;
C25JL	Bedrijf	2075; 2078; 2080;
C265L	Michiels Wijnhoven BV	1048; 1085;
C26GL	Particulier	709; 916; 941; 942; 1036; 1100; 1101; 1126; 1136; 1149; 1199; 1967; 1981; 2003; 2560; 2603; 2605; 2613;
C27GL	Particulier	881; 970; 1000; 1084; 1098; 1101; 1141; 1443; 1449; 2533;
C27XL	Particulier	714;
C28FL	Limburgse Land- en Tuinbouwbond (LLTB)	499; 535; 713; 917; 1160; 2265; 2361; 2466; 2529; 2568; 2574; 2604; 2618; 2622;
C28TL	Particulier	1085; 1087; 1094; 1098;
C29HL	Particulier	14; 79; 126;
C29NL	Gemeente Arnhem	866; 901; 916; 1089; 1105; 1154; 1247; 1401; 1405; 1420; 1423; 1434; 1437; 1972; 1978; 1988; 2000; 2386; 2393; 2411; 2412; 2444; 2597; 2605;
C2AUL	Particulier	656;
C2B5L	Particulier	2222; 2243; 2252; 2283; 2285; 2297; 2313; 2318; 2327; 2328; 2339;
C2BZL	Particulier	317; 318; 337; 338; 339;
C2C7L	Particulier	1779;
C2CSL	ParticulierDe Meeuwenhoeve	2542;
C2D3L	Particulier	1085; 1136; 1138; 1146;
C2DIL	Schiphorst Ballonvaarten	1178;
C2ECL	Gemeente Land van Cuijk	370; 481; 499; 707; 892; 899; 901; 912; 915; 917; 919; 920; 921; 930; 932; 935; 936; 938; 951; 993; 994; 995; 1000; 1074; 1075; 1077; 1080; 1081; 1083; 1090; 1095; 1098; 1103; 1108; 1110; 1112; 1115; 1118; 1119; 1121; 1155; 1156; 1159; 1160; 1163; 1164; 1180; 1194; 1197; 1199; 1225; 1265; 1340; 1354; 2049; 2413; 2429; 2478; 2566;
C2EIL	Particulier	169; 199; 200; 237;
C2FOL	Vereniging Zeeuwse Milieufedratie	924; 1082; 1084; 1110; 1145; 1146; 1148; 1154; 1157; 1197;
C2FWL	Coöperatie Gastvrije Randmeren	1; 97; 100; 102; 117; 118; 119; 120; 128; 132; 757;
C2GBL	marin	2287; 2310; 2350;
C2HDL	R. Bakker	462; 463; 509; 520; 525; 550; 551; 572; 573; 649; 655; 656; 659; 683; 692; 693; 710; 759; 760; 773;
C2HRL	Particulier	892; 1046; 1050; 1085; 1195; 1201;
C2IEL	PvdAGroenLinks	150; 151; 181; 193; 243; 245; 253; 256; 257; 263; 2477; 2478;
C2ISL	Botman Advocaten	465; 466; 494; 495; 505; 515; 518; 553; 563; 564; 565; 567; 569; 572; 573; 577; 595; 609; 610; 624; 633; 644; 656; 661; 666; 671; 703; 705; 755; 760; 780; 781; 789; 917; 1044; 1157; 2418; 2442;
C2JNL	Handelsvereniging zoutkamp	318; 327; 340; 435; 439; 1177; 1522; 2433; 2551; 2600;
C2JZL	Particulier	656; 660;

C2KYL	Particulier	1213; 1248;
C2M0L	Particulier	164; 173; 264; 271;
C2MQL	Particulier	892; 913; 1046; 1050; 1085; 1170; 1195; 1201;
C2N9L	Particulier	2379;
C2NRL	Particulier	116; 839; 916; 920; 1042; 1077; 1101; 1139; 1149;
C2OKL	Particulier	1045; 1054; 1074; 1089; 1096; 1154;
C2R3L	Gemeentebestuur Retie	2467;
C2SCL	Particulier	1085; 1201;
C2SXL	Particulier	2106; 2108; 2113; 2128;
C2T8L	Landgoed Welna BV	808; 809; 814; 821; 822; 839; 841; 843; 853; 856; 864; 866; 947; 1075; 1077; 1090; 1100; 1154; 1177; 1197; 1383; 1756; 1760; 1761; 1763; 1764; 1765; 1768; 1772; 1789; 1790; 1795; 1801; 1803; 1804; 1807; 1810; 1814; 1817; 1819; 1821; 1822; 1823; 1826; 1831; 1837; 1838; 1842; 1860;
C2TWL	Dunea N.V.	1393; 1394; 1395;
C2UAL	Bedrijf	500; 529; 656; 661; 664; 669;
C2UPL	Particulier	592; 631; 639; 643; 656; 718; 726; 752; 767;
C2V0L	Particulier	399; 2302; 2313; 2315; 2336; 2350;
C2VUL	Particulier	399; 2302; 2313; 2315; 2336; 2350;
C2X7L	Particulier	378; 1953; 1961; 1969; 1981; 1986; 1996;
C2Y2L	Particulier	656; 726;
C2ZJL	Particulier	1495;
CD26L	Vof Trouw	661;
CD2BL	Dorpsraad Langenboom	1213; 1232; 1243; 1244; 1248; 1249; 1250; 1260; 1275; 1276; 1278; 1279; 1289; 1293; 1318; 1354;
CD83L	Particulier	1368;
CD8IL	Particulier	963; 1074; 1075; 1096; 1121; 1144;
CD94L	Particulier	180; 203;
CD9OL	Bedrijf	1311;
CDANL	Particulier	1570; 1627; 1671; 1698; 1711;
CDDML	Particulier	1089; 1110;
CDDYL	Particulier	1481; 1487; 1488; 1495; 1500; 1503; 1506; 1507; 1509; 1514;
CDG1L	Pegaso Stables	892; 913; 916; 954; 1046; 1085; 1087; 1195; 1575;
CDGTL	Particulier	126;
CDK6L	Gemeente Leusden	1214; 1247; 1248; 1320; 1337; 1372; 1390; 2388;
CDK7L	Particulier	1564; 1584; 1609; 1610; 1612; 1621; 1622; 1630; 1648; 1681; 1708;
CDP3L	Bedrijf	2085;
CDPHL	Het Zeeuwse Landschap	913; 916; 917; 920; 922; 923; 924; 933; 1021; 1063; 1082; 1089; 1090; 1093; 1100; 1101; 1103; 1107; 1110; 1148; 1154; 1156; 1157; 1158; 1159; 1163; 1167; 1181;
CDR4L	Particulier	2594; 2600; 2607; 2611; 2612;
CDRYL	GGD GHOR Nederland	627; 708; 1482; 1488; 1495; 1496; 1498; 1500; 2562;
CDX1L	Staatsbosbeheer	978; 1096; 1107; 2431; 2447; 2526; 2593; 2602; 2630;
CG2IL	Particulier	1045; 1277;
CG4RL	Particulier	1085;
CG5ML	Particulier	2508;
CG62L	Particulier	2504;
CG6QL	Particulier	2031;
CG7KL	Particulier	2471; 2607;
CG8BL	Particulier	2467;
CG91L	Particulier	2467;
CG9UL	Particulier	2508;
CGA6L	Particulier	104; 718; 719; 720; 722;

CGA7L	Particulier	1543;
CGC4L	Particulier	1085; 1542;
CGEFL	Particulier	1085; 1087; 1094;
CGGYL	Particulier	14; 78; 117; 125; 126;
CGIWL	Particulier	944; 964; 1077; 1132; 1167;
CGJ0L	Particulier	1085;
CGJUL	Particulier	2504;
CGMSL	Particulier	2475;
CGQCL	Particulier	1481; 1483; 1486; 1489; 1491; 1494; 1495; 1497; 1498; 1501; 1503; 1507; 1518;
CGR1L	Particulier	476; 651; 786;
CGRTL	Particulier	923; 1095; 1147; 1154;
CGT5L	Particulier	1154;
CGUXL	Particulier	901; 919; 925; 952; 1055; 1074; 1075; 1090; 1093; 1095; 1161;
CGW9L	Particulier	1084; 1089; 1094; 1108; 1121;
CGX4L	Particulier	59; 126;
CPCNL	Particulier	2544;
DN0S8	Particulier	1334; 1340;
DN5Q8	Particulier	592; 654; 656; 657; 661;
DNEW8	Particulier	2594; 2600; 2607; 2611; 2612;
DNNU8	Particulier	462; 644; 656; 666; 760;
DNON8	Particulier	12; 18; 26; 27; 54; 55; 68; 72; 88; 89; 122; 123; 130; 142; 143; 476; 572; 573; 592; 605; 630; 657; 786; 793; 2500; 2503; 2544;
DNQE8	Bedrijf	527; 612; 656; 769;
DNSO8	Bedrijf	892; 1046; 1050; 1085; 1195; 1201; 2413;
DNU78	Particulier	1480; 1481; 1486; 1489; 1495; 1506; 1507; 1509; 1511;
DNWZ8	Particulier	369; 820; 1401; 1402; 1407; 1410; 1412; 1413; 1417; 1421; 1422; 1423; 1427; 1428; 1430; 1432; 1434;
DNZ08	Bedrijf	939; 1023; 1101; 1108; 1140; 1156; 1159;
DO1Y8	Particulier	686; 845; 858; 859; 868; 1247; 1830; 1856; 1886; 2429; 2431; 2584; 2586; 2593; 2598;
DO3B8	Particulier	1087;
DO5E8	Particulier	348; 1524;
DO638	Provincie Noord-Holland, namens gemeente Medemblik	895; 901; 1064;
DO7H8	Particulier	872; 873; 887; 889; 960; 975; 1047; 1052; 1185;
DO9X8	Particulier	322; 350;
DOBI8	Particulier	78; 517; 532; 592; 726; 728; 741; 752;
DOC98	Particulier	1213; 1299; 1349;
DOD58	Gemeente Dronten	574; 882; 901; 923; 1089; 1184; 1187;
DOFV8	mts van der Ploeg-Rispens	307; 316; 317; 318; 322; 325; 326; 340; 356; 365;
DOGD8	autorijschool alkema	1579; 1621; 1622; 1628; 1630; 1643; 1648; 1668; 1672; 1676; 1678; 1685;
DOH68	Particulier	1074; 1075; 1080; 1121; 1132; 1135; 1147; 1150; 1155; 1156; 1158; 1163; 1184; 1256; 1365;
DOIJ8	Particulier	2594; 2600; 2607; 2611; 2612;
DOJC8	Bedrijf	872; 873; 889; 960; 1047; 1052;
DOKP8	LTO Noord	313; 316; 322; 325; 340; 344; 349; 350; 355; 356; 359; 361;
DOLA8	Bedrijf	462; 476; 509; 516; 530; 572; 573; 604; 628; 635; 654; 656; 659; 663; 687; 728; 730; 754; 755; 760;
DOMF8	Particulier	1085; 1621; 1622; 1627; 1628; 1630; 1648; 1678; 1685; 1708;
DON78	Bedrijf	872; 873; 887; 889; 960; 975; 1047; 1052; 1185;
DOOU8	Particulier	199; 200; 291;
DOP28	VERON	1; 105; 496; 576; 938; 2387; 2400; 2589; 2600;

DORG8	Gemeente Eersel	901; 962; 1121; 1124; 1213; 1298; 1346; 1360; 2150; 2160; 2165; 2167; 2168; 2170; 2174; 2185; 2187; 2188; 2203; 2504; 2518;
DOSN8	Bedrijf	36; 43; 46; 88; 89; 126; 130; 140; 142; 143;
DOVL8	Particulier	378; 1096; 1104; 1107; 1113; 1121; 1401; 1403; 1404; 1407; 1408; 1410; 1412; 1421; 1428; 1430; 1953; 1965; 1993; 1995;
DOXR8	Particulier	1241; 1242; 1348; 1372;
DOYT8	Particulier	686; 845; 858; 859; 868; 1247; 1830; 1856; 1886; 2429; 2431; 2584; 2586; 2593; 2598;
DOZS8	Particulier	2467;
DS5W8	Particulier	417; 931; 1077; 1089; 1121; 1136;
DS6T8	Particulier	1085; 1213; 1299; 1349;
DS718	Particulier	1096; 1107; 1145; 1148;
DS9K8	Particulier	2532;
DSAR8	Particulier	2467;
DSDQ8	Particulier	466; 804; 850; 859; 866; 1318; 1764; 1789; 1790; 1808; 1809; 1810; 1837; 1840; 1851; 1865; 1872; 2512; 2602;
DSE08	Particulier	476; 786;
DSJL8	Particulier	319;
DSN48	Particulier	1117;
DSQZ8	Particulier	1110; 1121;
DSR28	Particulier	2467;
DSTI8	Particulier	752;
E40ZW	Particulier	1495; 1496; 1500;
E41HW	Bedrijf	1085; 1095; 1098;
E42GW	LTO Noord	57; 59; 63; 91; 93; 97; 101; 102; 105; 115; 119; 123; 127; 140;
E447W	waterschap Scheldestro-men	1078; 1079; 1183; 1199; 1211;
E458W	Particulier	170; 198; 203; 244; 272; 287; 291;
E461W	Particulier	872; 873; 887; 889; 960; 975; 1047; 1052; 1185;
E48DW	Provincie Drenthe	205; 207; 370; 540; 1009; 1080; 1137; 1154; 1557; 1562; 1567; 1580; 1586; 1607; 1621; 1622; 1623; 1624; 1629; 1632; 1668; 1670; 1671; 1686; 1687; 1689; 1691; 1700; 1708; 1713; 2502; 2504; 2522; 2546;
E49LW	Particulier	1297; 1303;
E4A9W	Particulier	1565; 1568; 1580; 1581; 1585; 1586; 1592; 1596; 1612; 1621; 1622; 1627; 1628; 1632; 1648; 1656; 1682; 1700; 1708;
E4BTW	Particulier	686; 845; 932; 1274; 1329; 1330; 1331; 1743; 1749; 1755; 1769; 1778; 1782; 1783; 1818; 1871; 1873; 1874; 1878; 1887; 2369; 2370; 2489; 2500; 2559; 2615;
E4CVW	Particulier	626;
E4D2W	Bedrijf	193; 194; 200; 201; 282; 294;
E4EQW	Particulier	572; 573; 576; 592; 657; 714; 726; 732; 737; 739; 740; 752; 757;
E4FIW	Particulier	1213; 1299; 1349;
E4GPW	Bedrijf	1769; 1770; 1780; 1788; 1789; 1808; 1822; 1836; 1837; 1857; 1859;
E4H4W	Particulier	2288;
E4IMW	Particulier	245;
E4JFW	Particulier	2594; 2600; 2607; 2611; 2612;
E4KXW	Bedrijf	462; 476; 509; 512; 516; 523; 530; 572; 573; 586; 604; 626; 628; 631; 633; 635; 641; 656; 659; 663; 730; 754; 755; 759; 760;
E4LCW	Particulier	464; 467; 472; 484; 485; 488; 494; 515; 516; 518; 579; 626; 629; 633; 681; 695; 775; 782;
E4NOW	Particulier	1368;
E4OSW	Particulier	1085;

E4Q5W	Vekabo | In het groen	958; 1044; 1050; 1085; 1087; 1098; 1121; 1142; 1184; 2616;
E4RKW	Particulier	1085;
E4S0W	Particulier	1481; 1482; 1488; 1495; 1499; 1506; 1507;
E4T3W	Particulier	2244;
E4VJW	Particulier	1480; 1481; 1482; 1488; 1496; 1499; 1503; 1510;
E4XAW	De Meeuwenhoeve	14; 43; 55; 59; 65; 104; 115; 462; 476; 487; 496; 573; 574; 629; 631; 642; 656; 661; 671; 710; 718; 719; 723; 753; 764; 777;
E4Y6W	Particulier	1300; 1302;
E700W	Defensie	2548;
E744W	Particulier	89; 143;
E755W	Particulier	471;
E766W	Particulier	117;
E777W	Particulier	1050; 1076; 1091;
E788W	Particulier	1085;
E7CCW	Particulier	546; 553; 656; 658; 660; 708; 716; 726; 728; 729; 732; 734;
E7EEW	Particulier	322; 350;
E7GGW	Particulier	1334; 1349;
E7KKW	Particulier	893;
E7OOW	Particulier	25; 46; 49; 59; 69; 106; 115; 126; 127; 128; 137; 138; 141;
E7RRW	Particulier	2485;
E7SSW	Particulier	1;
E7TTW	Particulier	2508;
EH14W	Particulier	1481; 1486; 1487; 1489; 1495; 1498; 1500;
EH4UW	Particulier	917; 1085; 1087;
EH7NW	Particulier	660; 671; 674; 690; 702; 736; 741;
EHB3W	Particulier	641; 671; 674; 701; 731; 736; 741; 757; 782;
EHH7W	Particulier	2209; 2217; 2226; 2227; 2255; 2275; 2286; 2301; 2302; 2306; 2309; 2311; 2313; 2315; 2320; 2334; 2342; 2350; 2469;
EHNSW	Gemeente Haaksbergen	897; 901; 1087; 1121; 1136; 1192;
EHO0W	Particulier	2594; 2600; 2607; 2611; 2612;
EHSZW	Particulier	1557; 1580; 1588; 1592; 1621; 1622; 1635; 1636; 1685; 1695; 1700;
EHUOW	Particulier	420; 423; 440; 988; 1108; 1141; 1167; 1741; 2217; 2222; 2227; 2252; 2255; 2286; 2287; 2291; 2302; 2306; 2309; 2313; 2315; 2326; 2342; 2350; 2351;
EHZEW	Eleveld Smilde BV	966; 1054; 1064; 1084; 1087; 1095; 1098; 1197; 1648;
EUQEW	Particulier	2517;
FK2BJ	Particulier	1148;
FK2QJ	Particulier	1089;
FK3QJ	modelvliegclub Delta	879;
FK8IJ	Particulier	2132;
FK9RJ	Particulier	78; 105; 127; 128; 129;
FKAHJ	Particulier	1090;
FKAPJ	Particulier	1085;
FKCXJ	Particulier	2515;
FKEVJ	Particulier	1503; 1517;
FKFLJ	Particulier	1085;
FKFSJ	Stal Hofstede Dijkzicht	1085;
FKGTJ	Particulier	117;
FKH3J	Particulier	106; 118; 122; 1852;
FKL7J	Particulier	1136; 2588;
FKLKJ	Particulier	439; 2600;
FKNHJ	Particulier	2467;
FKO4J	Particulier	1486; 1488; 1489; 1496; 1500;
FKOXJ	Particulier	751;

FKP8J	Particulier	1149;
FKRDJ	Particulier	50;
FKRYJ	Particulier	44;
FKU1J	Particulier	1241; 1242; 1348; 1383; 1908;
FKVAJ	Particulier	2516;
FKVNJ	Particulier	1153; 1197;
FKX1J	Particulier	1486; 1489;
FP5EJ	Bedrijf	840; 935; 1095; 1103; 1119; 1142; 1199; 1436; 1740; 1914; 1922; 1924; 1929; 1935; 1970; 1985; 2010; 2282; 2625;
FP9UJ	Achmea Rechtsbijstand	1786; 1793; 1821; 1835; 1837; 1860;
FP9XJ	Particulier	369; 820; 1401; 1402; 1407; 1410; 1412; 1413; 1417; 1421; 1422; 1423; 1427; 1428; 1430; 1432; 1434;
FPA7J	NedZero, de brancheverenigging voor windenergie	1071; 2555;
FPAKJ	Gemeente Hoeksche Waard	967; 983; 1098; 1191;
FPC9J	stichting mooi geweest!	927; 932; 1048; 1050; 1054; 1060; 1074; 1075; 1085; 1087; 1088; 1098; 1100; 1101; 1108; 1114; 1155; 1156; 1194; 1201;
FPCOJ	Particulier	990; 1561; 1582; 1586; 1587; 1592; 1593; 1601; 1621; 1622; 1623; 1628; 1629; 1630; 1633; 1634; 1643; 1646; 1648; 1662; 1668; 1672; 1676; 1678; 1680; 1685; 1686; 1691; 1714;
FPGDJ	Particulier	461; 498; 516; 543; 679; 700; 714; 732;
FPGYJ	Particulier	1668;
FPKHJ	Particulier	208; 217;
FPKPJ	Bedrijf	840; 935; 1095; 1103; 1119; 1142; 1199; 1436; 1740; 1914; 1922; 1924; 1929; 1935; 1970; 1985; 2010; 2282; 2625;
FPLAJ	Equestrian Centre de Peelbergen	892; 913; 920; 1044; 1046; 1050; 1085; 1140; 1195; 1201;
FPLNJ	gemeente Dongen	2130; 2530;
FPP2J	Particulier	1076; 1085; 1087; 1098;
FPP6J	Particulier	630; 642; 659; 804; 850; 859; 1317; 1318; 1392; 1764; 1766; 1789; 1790; 1795; 1808; 1809; 1810; 1825; 1837; 1840; 1841; 1849; 1851; 1852; 1870; 1878; 1879; 1881; 1882; 1883; 1887;
FPR1J	Dorpsraad Langenboom	1199; 1223; 1226; 1243; 1244; 1248; 1249; 1250; 1255; 1260; 1273; 1275; 1276; 1288; 1289; 1348; 1354; 2046;
FPVLJ	Milieuvereniging De Groene Koepel	405; 406; 408; 1075; 1080; 1108; 1152; 1167; 1297; 1348; 1360; 2052; 2116; 2165; 2168; 2394; 2395; 2397; 2431; 2434; 2458; 2470; 2500; 2501; 2593; 2595; 2596; 2600; 2601; 2602; 2603; 2606; 2607; 2608; 2612; 2613;
FPVSJ	Particulier	401; 1204; 1414; 1557; 1567; 1575; 1587; 1592; 1593; 1603; 1621; 1622; 1625; 1629; 1643; 1648; 1650; 1658; 1661; 1663; 1678; 1686; 1687; 1689; 1695; 1700; 1724;
FPX4J	Bedrijf	1458;
FPXRJ	Particulier	1213; 1299; 1349;
FR0LJ	Stichting Dorpsontwikkeling Reek	370; 1265;
FR0NJ	Particulier	1213; 1326; 1334; 1349;
FR13J	Particulier	2594; 2600; 2607; 2611; 2612;
FR2TJ	Particulier	470; 479; 630; 1751; 1753; 1764; 1789; 1790; 1791; 1796; 1803; 1808; 1810; 1812; 1837; 1840; 1841; 1851; 1852; 1861; 1879; 1881; 2512; 2602;
FR35J	Vogelbescherming Nederland	839; 840; 1146; 1148; 1155; 1167;

FR3MJ	Gemeente Lelystad	372; 374; 375; 376; 377; 464; 471; 472; 478; 492; 549; 623; 632; 634; 676; 677; 726; 728; 729; 2417;
FR46J	De Meeuwenhoeve	14; 43; 55; 59; 65; 104; 115; 462; 476; 487; 496; 573; 574; 629; 631; 642; 656; 661; 671; 710; 718; 719; 723; 753; 764; 777;
FR5WJ	Particulier	378; 816; 866; 883; 1396; 1928; 2409; 2490;
FR6DJ	Particulier	634; 660; 671; 731; 732; 736; 741; 757; 782;
FR71J	Particulier	378; 1096; 1104; 1107; 1113; 1121; 1401; 1403; 1404; 1407; 1408; 1410; 1412; 1421; 1428; 1430; 1953; 1965; 1993; 1995;
FR7RJ	Particulier	541; 543; 631; 713; 781;
FR8EJ	Particulier	1888; 1890; 1891; 1892; 1893; 1894; 1897; 1898; 1899; 1900; 1903; 1904;
FR8MJ	Bedrijf	463; 467; 491; 492; 508; 626; 647; 656; 657; 719; 754; 760; 763; 788;
FR97J	Particulier	1987;
FR9KJ	Particulier	642; 686; 839; 851; 856; 866; 1243; 1247; 1291; 1297; 1307; 1318; 1363; 1752; 1769; 1790; 1791; 1792; 1794; 1795; 1807; 1808; 1809; 1810; 1815; 1816; 1817; 1819; 1825; 1860;
FRA4J	Bedrijf	1064; 1067; 1287;
FRARJ	Particulier	1087;
FRBEJ	Gemeente Baarle-Hertog (België)	978; 1114; 1115; 1151;
FRCAJ	Particulier	2034;
FRDBJ	Gemeente Oirschot	1002; 1003; 1216; 1227; 1247; 1271; 1293; 1298; 1328; 2140; 2141; 2156; 2165; 2168; 2170; 2183; 2184; 2202; 2203;
FRE0J	Bedrijf	461; 473; 491; 508; 509; 510; 516; 518; 525; 527; 529; 533; 548; 571; 573; 585; 596; 628; 629; 632; 637; 643; 649; 654; 656; 657; 658; 661; 698; 734; 747; 753; 760; 761; 762; 774;
FRF0J	ParticulierDe Meeuwen-hoeve	115; 462; 509; 512; 517; 533; 572; 573; 574; 585; 626; 640; 656; 686; 714; 728; 740; 755; 762; 776; 2542; 2590;
FRFCJ	Particulier	1581; 1596;
FRG3J	gemeente Roosendaal	1266; 2072; 2504;
FRHGJ	Melkveehouderij M.G. Mar-tens	1087; 1579; 1594; 1598; 1621; 1622; 1623; 1624; 1635; 1645; 1685;
FRHYJ	Particulier	2594; 2600; 2607; 2611; 2612;
FRIVJ	Bedrijf	322; 350;
FRIZJ	Particulier	399; 2302; 2313; 2315; 2336; 2350;
FRLUJ	Natuur- en VogelWerk-groep Krimpenerwaard (NVWK)	1080; 1084;
FRMWJ	Scouting Nederland - Scoutinglandgoed BV	34; 38; 55; 66; 69; 70; 74; 114; 128;
FRN4J	Wijkraad Boshoven Gem. Weert	2300;
FRO7J	Particulier	951; 1034; 1050; 1094; 2532;
FROAJ	Particulier	1656;
FRPDJ	Stien Freelance Ballooning	872; 873; 887; 889; 960; 975; 1047; 1052; 1185;
FRPYJ	Particulier	1085;
FRQFJ	Gemeente Wassenaar	1258; 1888; 1889; 1890; 1895; 1896; 1902; 2504; 2529;
FRQZJ	Particulier	313; 322; 324; 337; 339; 349; 350;
FRR2J	Hotballoon Ballonvaarten	872; 873; 889; 960; 1047; 1052;
FRR6J	Particulier	1085;
FRS9J	Particulier	1074; 1085; 1096; 1334; 1341; 1349;
FRSUJ	Particulier	1085; 1621; 1622; 1627; 1628; 1630; 1648; 1678; 1685; 1708;
FRTIJ	Gemeente Bronckhorst en gemeente Lochem	839; 840; 866; 869; 1234; 1244; 1247; 1250; 1255; 1353;

FRTQJ	Particulier	1588; 1602; 1621; 1622; 1628; 1630; 1648; 1678; 1685; 1708;
FRUHJ	Maatschap Campervelden en Akkerbouwbedrijf van der Harst B.V.	2494; 2550; 2593; 2601; 2606; 2612;
FRUKJ	Rijk-Noteboom VOF	1087;
FRV9J	Particulier	348;
FRWSJ	windmolenpark Meeuwen-tocht BV	373;
FRWVJ	Particulier	2098; 2102; 2105; 2106; 2115; 2117;
FRXHJ	Particulier	913; 1076; 1120; 1121;
FRY8J	Particulier	2222; 2243; 2252; 2283; 2285; 2297; 2313; 2318; 2327; 2328; 2339;
FRYBJ	Gemeente Oldenzaal	526;
FRZCJ	Particulier	1987;
FRZOJ	Particulier	1213; 1306; 1326; 1334; 1349; 1393;
FXFOJ	Particulier	983;
G01L2	Particulier	399; 2219; 2220; 2222; 2282; 2284; 2288; 2302; 2313; 2336; 2347;
G03X2	Particulier	1074; 1075; 1077; 1085; 1135; 1201; 1213; 1299; 1334; 1349;
G04V2	Particulier	1101;
G0692	Landbouwbedrijf Arends	316; 318; 320; 330; 331; 333; 340; 345; 349; 356;
G07J2	Stichting Het Nationale Park De Hoge Veluwe	805; 839; 859; 863; 864; 901; 962; 991; 1074; 1085; 1306; 1358; 1369; 1404; 1414; 1416; 1433; 1919; 1920; 1921; 1922; 1929; 1930; 1934; 1978; 2431; 2519; 2582; 2597; 2605; 2615;
G09E2	Particulier	14; 122; 126; 656; 660; 726; 732; 1074; 1108; 2560;
G0AW2	Collectief Alblasser-waard/Vijfheerenlanden	986; 1051; 1084; 1087; 1096; 1107; 1145; 1154; 1185; 1197;
G0BR2	Particulier	2594; 2600; 2607; 2611; 2612;
G0C52	Particulier	369; 378; 839; 862; 864; 966; 1045; 1077; 1089; 1090; 1098; 1101; 1121; 1132; 1149; 1160; 1397; 1404; 1409; 1413; 1416; 1424; 1434; 1435; 1953; 1964; 1970; 1978; 1980; 1981; 1985; 1986; 1996; 2004; 2133; 2568; 2626;
G0E62	Particulier	1937; 1938; 1939; 1940; 1943; 1944; 1945; 1946; 1947; 1949; 1950;
G0GN2	Particulier	382; 391; 394; 395; 400; 2212; 2242; 2288; 2293; 2295; 2299; 2301; 2313; 2343;
G0HC2	Particulier	872; 873; 887; 889; 960; 975; 1047; 1052; 1185;
G0IG2	Particulier	892; 913; 916; 922; 1085; 1087; 1195; 1575;
G0JD2	Particulier	466; 489; 630; 632; 710; 804; 839; 840; 856; 861; 866; 1247; 1248; 1254; 1262; 1292; 1293; 1317; 1318; 1321; 1358; 1362; 1743; 1747; 1752; 1753; 1790; 1791; 1794; 1797; 1807; 1808; 1809; 1810; 1812; 1815; 1816; 1817; 1819; 1823; 1824; 1826; 1838; 1851; 1852; 1853; 1855; 1864; 1881; 2390; 2394; 2493; 2500; 2519; 2602;
G0K02	Poppe- Dekker	1044; 1085;
G0LQ2	gemeente Heerde	462; 642; 819; 839; 996; 1189; 1199; 1247; 1358; 1362; 1366; 1831; 1833; 1847; 1848; 1851; 1853; 1854; 1858; 1865; 2406; 2412; 2511; 2546; 2561; 2579; 2597; 2602;
G0MP2	Particulier	1244; 1248; 1277;
G0NI2	Particulier	383; 385; 388; 390; 393; 397; 407; 413;
G0PO2	Particulier	804; 850; 859; 2431; 2437; 2594; 2607;
G0Q12	Particulier	1045; 1101; 1103; 1121;
G0RS2	Bedrijf	572; 573; 592; 656; 657; 728; 733; 759; 760; 763;

G0TK2	Particulier	1585; 1621; 1622; 1628; 1630; 1648; 1678; 1685; 1686; 1698; 1708;
G0V82	Particulier	370; 1213; 1244; 1253; 1265; 1307; 2493;
G0XZ2	Particulier	2208; 2212; 2215; 2217; 2218; 2219; 2221; 2222; 2223; 2225; 2242; 2243; 2252; 2255; 2283; 2286; 2288; 2290; 2296; 2299; 2301; 2306; 2309; 2313; 2316; 2320; 2321; 2332; 2334; 2342; 2469;
G0YA2	Particulier	1213; 1299; 1306; 1326; 1334; 1349; 1393;
GS032	Bedrijf	805; 839;
GS542	LTO Noord	956; 966; 1044; 1064; 1087; 1098; 1107; 1121; 1167; 1189; 1197; 1206; 2495;
GS872	Particulier	462; 463; 464; 465; 498; 509; 520; 524; 532; 533; 585; 593; 600; 640; 648; 653; 654; 656; 712; 723; 728; 729; 731; 732; 734; 738; 740; 762; 771; 776; 784;
GSDU2	Particulier	2594; 2600; 2607; 2611; 2612;
GSE12	s bekkers vof	2099; 2118;
GSOB2	Particulier	895; 1125; 1401; 1434; 1929;
GSQH2	Gemeente Rucphen	919; 1074; 1089; 1121; 1160; 1247; 1266; 1278; 1301; 1333; 2385; 2389; 2402; 2474;
GSST2	Particulier	1353;
GSW62	Particulier	1213; 1343; 1356;
GSZY2	Nederland Opgewekt B.V.	1064; 1070;
GWG72	Particulier	106; 111; 119; 126; 2237;
GZ4C2	dirttrack leleystad	645; 659; 670;
GZ512	Particulier	2029;
GZCQ2	Bedrijf	2162;
GZD42	Particulier	931;
GZEY2	Particulier	115;
GZGU2	Particulier	917; 953; 957; 968; 969; 974; 1013; 1025; 1074; 1089; 1094; 1098; 1121; 1160; 1175; 1189; 1199;
GZOI2	Particulier	2; 119; 122; 125;
IAIEF	Particulier	2130;
IAITF	Particulier	931;
IAM3F	Particulier	82; 89; 105; 113; 117; 120; 142; 143;
IK05F	Particulier	46; 115; 126; 127;
IK1KF	Landgoed Welna BV	809; 814; 821; 822; 839; 843; 856; 864; 916; 1075; 1077; 1090; 1110; 1154; 1197; 1752; 1753; 1757; 1760; 1761; 1763; 1765; 1766; 1768; 1785; 1786; 1789; 1790; 1793; 1794; 1795; 1801; 1802; 1807; 1810; 1814; 1819; 1820; 1821; 1822; 1823; 1826; 1831; 1834; 1835; 1837; 1838; 1842; 1843; 1860; 2612;
IK34F	Gemeente Weert	406; 1252; 2208; 2217; 2219; 2229; 2237; 2238; 2247; 2283; 2305; 2306; 2308; 2309; 2313; 2317; 2338; 2342; 2345; 2362; 2367; 2414; 2420; 2493; 2511; 2522;
IK3GF	Particulier	2594; 2600; 2607; 2611; 2612;
IK4AF	Particulier	1085; 1201;
IK4SF	Particulier	1074; 1108; 1142; 2498; 2500; 2560; 2594; 2596; 2600; 2607; 2635;
IK53F	gemeente Oldebroek	462; 642; 819; 947; 963; 990; 1087; 1107; 1189; 1197; 1199; 1200; 1358; 1362; 1753; 1786; 1831; 1851; 1853; 1858; 1865; 2406; 2410; 2477; 2497; 2579;
IK6RF	Van Eijck van Heslinga Advocatuur	2218; 2239; 2253; 2254; 2255; 2302; 2306; 2307; 2314; 2329; 2330; 2334; 2350; 2470;
IK6UF	Particulier	2594; 2600; 2607; 2611; 2612;
IK70F	De Meeuwenhoeve	14; 43; 55; 59; 65; 104; 115; 462; 476; 487; 496; 573; 574; 629; 631; 642; 656; 661; 671; 710; 718; 719; 723; 753; 764; 777;

IK79F	Particulier	1074; 1075; 1076; 1077; 1080; 1091; 1100; 1121; 1144; 1146; 1150; 1155; 1163; 1184; 1191; 1256; 1335; 1362; 1365; 1368;
IK8RF	Bedrijf	2147; 2158; 2172; 2175;
IK8YF	Particulier	2522;
IK9SF	Particulier	964; 1089; 1094; 1101; 1110; 1117; 1143; 1167; 1201;
IKAOF	Bedrijf	470; 630; 804; 839; 856; 866; 1230; 1254; 1296; 1306; 1318; 1358; 1362; 1751; 1752; 1753; 1756; 1757; 1759; 1762; 1763; 1764; 1765; 1766; 1768; 1769; 1770; 1790; 1791; 1793; 1795; 1808; 1809; 1810; 1812; 1815; 1816; 1819; 1825; 1826; 1837; 1840; 1841; 1845; 1849; 1851; 1853; 1861; 1864; 1865; 1881; 2366; 2390; 2394; 2431; 2545; 2566; 2624;
IKB1F	Waterschap Aa en Maas	536; 713; 892; 2504; 2635;
IKBDF	Particulier	2594; 2600; 2607; 2611; 2612;
IKCZF	Particulier	1058; 1565; 1621; 1622; 1628; 1630; 1648; 1668; 1672; 1678; 1685; 1686;
IKDKF	Stichting de Houtberg	1032; 1074; 1075; 1080; 1091; 1100; 1121; 1146; 1150; 1167; 1256; 1362; 1368;
IKE2F	Particulier	1085; 1098; 1192;
IKGAF	Particulier	1074; 1096; 1121; 1154;
IKGHF	Bedrijf	1085; 1098; 1199;
IKHOF	Particulier	572; 576; 639; 643; 656; 718; 726; 740; 752;
IKHXF	stichting midland circuit beheer lelystad	614; 645; 646; 751;
IKI5F	ParticulierDe Meeuwen-hoeve	2542;
IKIYF	Bedrijf	898; 1064;
IKJTF	Particulier	1085; 1087; 1136;
IKKCF	Particulier	872; 873; 889; 960; 1047; 1052; 1178; 1185;
IKKUF	Particulier	1089; 1148;
IKL0F	Particulier	1085;
IKM6F	Particulier	1225; 1246; 1248; 1292; 1317; 1318; 1358; 2431;
IKM8F	Particulier	1899; 1901; 1903; 1906;
IKNCF	Belgische Defensie	1018; 1019; 1037; 2079;
IKNWF	Stal Ellen Poels	892; 913; 916; 1085; 1087; 1195; 1201; 1575;
IKOEF	Particulier	462; 484; 504; 517; 630; 726; 727; 728; 729; 730; 731; 737; 739; 741; 743; 744; 748; 749;
IKOVF	Particulier	2594; 2600; 2607; 2611; 2612;
IKP4F	Gemeente Renkum	952; 967; 970; 1101; 1117; 1121; 1199; 1962;
IKP9F	Van Cranenbroek-Fransen V.O.F	396; 409;
IKQTF	Particulier	2089; 2096; 2097; 2107; 2108; 2120;
IKSQF	Particulier	2594; 2600; 2607; 2611; 2612;
IKT2F	Bedrijf	1453; 1454;
IKTHF	Gemeente Putten	1; 3; 6; 14; 102; 2372; 2406; 2418; 2431; 2511; 2524; 2589; 2605;
IKULF	Particulier	476; 712;
IKUZF	Particulier	895; 954; 1077; 1155; 1167; 1401; 1434; 1929; 1977; 2471;
IKVBF	Brasserie & Zalen `t Blaak-ven	2350;
IKVWF	Particulier	984; 1073;
IKWDF	Manege Groepsacommoda-tie Het Hoefke	1044; 1074; 1085; 1096;
IKWMF	Bedrijf	872; 873; 887; 889; 960; 975; 1047; 1052; 1185;
IKY7F	Gemeente Albrandswaard	2014; 2015; 2020; 2021; 2022; 2023; 2024; 2027; 2032; 2033; 2034; 2035; 2036; 2037; 2038; 2039; 2040; 2042;
IKYPF	Bedrijf	462; 465; 476; 509; 510; 513; 516; 517; 529; 547; 572; 573; 577; 606; 629; 632; 636; 654;

		656; 659; 666; 683; 691; 693; 755; 760; 761; 786;
IKZ8F	Particulier	170; 198; 203; 244; 272; 287; 291;
IKZIF	Particulier	1137; 1585; 1621; 1622; 1628; 1629; 1630; 1635; 1636; 1648; 1678; 1685; 1686; 1687; 1689; 1708;
IR5RF	Particulier	641; 671; 674; 679; 741; 757; 782;
IR90F	Particulier	1561; 1580; 1621; 1622; 1628; 1630; 1643; 1648; 1678; 1708;
IR9IF	Natuur en Milieu Overijssel	226; 228; 243; 244; 247; 856; 912; 947; 1089; 1096; 1103; 1107; 1146; 1155; 1163; 1165; 1167; 1223; 1224; 1318; 1356;
IRASF	Gemeente Bodegraven-Reeuwijk	891; 901; 912; 932; 951; 986; 997; 1074; 1075; 1077; 1078; 1080; 1082; 1083; 1084; 1089; 1090; 1098; 1104; 1107; 1109; 1110; 1111; 1112; 1113; 1154; 1155; 1156; 1157; 1158; 1163; 1165; 1166; 1197; 1251;
IRCBF	Particulier	892; 916; 922; 993; 1046; 1050; 1085; 1087; 1192; 1195; 1201; 1575;
IRCWF	Bedrijf	462; 463; 498; 509; 514; 516; 520; 531; 533; 585; 640; 655; 658; 666; 683; 692; 693; 712; 723; 728; 730; 734; 737; 740; 755; 760; 761; 762; 771; 784; 792; 845;
IRG9F	Particulier	894; 951; 1085;
IRJ3F	Particulier	1045; 1091; 1096; 1154;
IRJQF	Particulier	2237; 2258; 2274; 2282; 2287; 2308; 2343; 2352;
IRKNF	Particulier	1121;
IRKVF	Vereniging Sandepark	419; 420; 430; 819; 952; 1103; 2229; 2512;
IRLMF	Particulier	2594; 2600; 2607; 2611; 2612;
IRLZF	Particulier	866; 901; 916; 1089; 1105; 1154; 1247; 1401; 1405; 1420; 1423; 1434; 1437; 1972; 1978; 1988; 2000; 2386; 2393; 2411; 2412; 2444; 2597; 2605;
IRP7F	Particulier	626; 634; 895; 971; 1077; 1083; 1085; 1089; 1096; 1125; 1167; 1401; 1434; 1929;
IRPLF	Particulier	500; 571; 572; 573; 575; 628; 656; 664; 754; 755; 786;
IRRCF	Particulier	175;
IRRUF	Particulier	2104;
IRVEF	Particulier	686; 845; 932; 1274; 1329; 1330; 1331; 1743; 1749; 1755; 1769; 1778; 1782; 1783; 1818; 1871; 1873; 1874; 1878; 1887; 2369; 2370; 2489; 2500; 2559; 2615;
IRVTF	Provincie Fryslân	303; 304; 305; 309; 310; 338; 342; 347; 351; 352; 353; 354; 366; 1481; 1482; 1488; 1492; 1495; 1498; 1503; 1508; 1509; 1550; 2414; 2504; 2529; 2581;
IRXJF	Particulier	1058; 1557; 1559; 1561; 1565; 1584; 1587; 1592; 1594; 1597; 1598; 1599; 1602; 1603; 1606; 1621; 1622; 1627; 1628; 1630; 1631; 1649; 1650; 1652; 1654; 1655; 1660; 1662; 1665; 1668; 1677; 1690; 1715; 1724; 2431;
IRXOF	Metropoolregio Eindhoven	536; 1089; 1121; 2186; 2190; 2193; 2203; 2213; 2412; 2547; 2590;
IX2KF	Particulier	728; 947; 964; 1084; 1159; 1197; 2594;
IX4OF	Particulier	1241; 1242; 1348; 1383; 1908;
IX67F	Particulier	169; 203; 2314;
IX6PF	Bedrijf	1087; 1096;
IX8PF	Particulier	1085;
IX9OF	Particulier	1198;
IXANF	Particulier	1085; 1145;
IXAVF	Particulier	105;
IXB6F	Particulier	476; 786;

IXB8F	Bedrijf	1087; 1095; 1098;
IXC0F	Particulier	2025;
IXDYF	Particulier	1090; 1098; 1106;
IXI3F	Particulier	588; 658;
IXJBF	Particulier	2436;
IXJWF	Particulier	1269;
IXK7F	Particulier	931; 2500;
IXPAF	Particulier	810; 829; 839; 847; 852; 856; 864; 865; 866;
IXPHF	Particulier	129;
IXR9F	Particulier	949; 1108;
IXSEF	Particulier	572; 573; 592; 628; 647; 657; 726;
IXT1F	Particulier	1085;
IXTDF	Veiligheidsregio Drenthe	207; 1667; 2495; 2502;
IXU0F	Particulier	656; 679; 2560; 2570; 2571;
IXU9F	Particulier	1495;
IXVZF	Particulier	626;
IXXCF	Particulier	111; 117; 126;
JG24V	Particulier	895; 1103; 1125; 1401; 1434; 1929;
JG2CV	Particulier	1561; 1663; 1713;
JG9ZV	Particulier	2594; 2600; 2607; 2611; 2612;
JGA0V	gemeente Hof van Twente	804; 901; 956; 967; 1087; 1098; 1117; 1199; 1200; 1936;
JGABV	Gemeente Veere	901; 979; 991; 998; 1074; 1083; 1085; 1094; 1096; 1136; 1142; 1148; 1154; 1155; 1177; 2469;
JGCEV	Bedrijf	892; 913; 946; 1044; 1046; 1050; 1085; 1195; 1201; 2498;
JGCYV	Particulier	1580; 1668; 1672; 2141; 2151; 2159; 2173; 2174;
JGDLV	Particulier	2405; 2596;
JGEKV	Particulier	67; 127; 2445; 2591;
JGG7V	Natuur en Milieufederatie Flevoland	27; 59; 102; 106; 107; 119; 120; 122; 125; 281; 502; 586; 671; 726; 739; 785; 794; 964; 1074; 1110; 1133; 1144; 1162; 1703;
JGKIV	Particulier	901; 924; 984; 1014; 1026; 1064; 1069; 1078; 1082; 1098; 1116; 1199;
JGKOV	Stal Mira	892; 913; 1046; 1050; 1085; 1086; 1195; 1201; 2497;
JGL3V	Particulier	2594; 2600; 2607; 2611; 2612;
JGLWV	Bedrijf	461; 462; 463; 465; 520; 524; 529; 532; 533; 544; 557; 560; 572; 573; 580; 585; 593; 615; 625; 635; 640; 648; 653; 656; 712; 716; 729; 762; 771; 773; 774; 776; 784;
JGPJV	Particulier	592; 657; 733;
JGPUV	Energie Beheer Nederland (EBN)	797; 1439; 1444; 1445; 1452; 1453; 1463; 1530; 1738; 2414;
JGRFV	Particulier	1089;
JGRNV	Particulier	1085;
JGXMV	Gemeente Deventer	901; 951; 971; 1050; 1067; 1098;
JGXSV	Bedrijf	1439; 1455; 1459; 1460; 1461; 1462; 1470;
JKJ3V	Particulier	2436;
JKJWV	Particulier	2421;
JP02V	Particulier	1343; 1344; 1371;
JP0IV	Particulier	1136; 1213; 1299; 1349;
JP10V	Particulier	461; 462; 469; 470; 729; 730; 736; 742; 766;
JP1XV	Stichting Behoud Veluwsch Landschap	14; 369; 378; 461; 489; 642; 660; 709; 723; 726; 742; 821; 828; 856; 864; 923; 968; 1003; 1004; 1074; 1075; 1080; 1089; 1096; 1101; 1103; 1107; 1108; 1135; 1149; 1154; 1157; 1161; 1164; 1167; 1169; 1172; 1181; 1184; 1199; 1247; 1250; 1360; 1369; 1400; 1401; 1408; 1416; 1417; 1419; 1421; 1422; 1423; 1424; 1429; 1433; 1693; 1745; 1746; 1758; 1790; 1810; 1811; 1816; 1819; 1823; 1826; 1827;

		1831; 1833; 1851; 1853; 1864; 1879; 1880; 1915; 1917; 1918; 1920; 1923; 1926; 1927; 1929; 1930; 1931; 1932; 1933; 1953; 1957; 1965; 1978; 1979; 1984; 1987; 1988; 2387; 2395; 2412; 2429; 2431; 2444; 2494; 2497; 2498; 2499; 2504; 2511; 2558; 2593; 2594; 2597; 2599; 2600; 2602; 2603; 2605; 2606; 2624; 2625; 2626; 2627; 2628;
JP2HV	Particulier	1559; 1580; 1587; 1592; 1594; 1598; 1599; 1609; 1612; 1618; 1621; 1622; 1627; 1629; 1630; 1631; 1648; 1651; 1655; 1660; 1662; 1663; 1668; 1669; 1670; 1671; 1677; 1711; 1714; 2173;
JP2LV	Particulier	1237; 1244; 1250; 1255; 1262; 1277; 1333; 1347; 1353; 1362; 1394;
JP3NV	Particulier	1241; 1242; 1348; 1383; 1908;
JP3PV	Camping Marbacka	2; 14; 39; 42; 43; 45; 48; 55; 62; 64; 69; 72; 73; 74; 77; 78; 81; 105; 106; 108; 109; 111; 114; 128; 135; 137; 141; 145; 650; 842; 996; 1189; 1199; 1323; 2377; 2390; 2391; 2395; 2416; 2420; 2492; 2493; 2497; 2504; 2543;
JP49V	Equestrian Hiousing	892; 913; 1046; 1050; 1085; 1170; 1195; 1201;
JP5XV	Bedrijf	571; 656; 657; 658;
JP6KV	Particulier	1561; 1632; 1686; 1709;
JP6SV	Particulier	892; 913; 1046; 1048; 1085; 1195; 2494;
JP7EV	Particulier	947; 1084; 1159; 1197;
JP7LV	Particulier	1368;
JP8AV	Particulier	389; 2290; 2307; 2351; 2378;
JP9BV	Particulier	466; 630; 642; 659; 804; 850; 866; 916; 1077; 1100; 1101; 1108; 1117; 1249; 1296; 1752; 1762; 1764; 1790; 1791; 1795; 1808; 1809; 1810; 1812; 1816; 1825; 1837; 1841; 1849; 1851; 1881; 2512; 2602;
JPAMV	Particulier	1085;
JPASV	Particulier	1213;
JPB2V	Particulier	2208; 2210; 2212; 2221; 2234; 2239; 2242; 2243; 2252; 2276; 2283; 2286; 2287; 2296; 2301; 2306; 2309; 2313; 2316; 2320; 2332; 2334; 2342; 2343; 2352; 2469;
JPB7V	Bedrijf	894; 918; 920; 922; 959; 1044; 1048; 1054; 1055; 1087; 1121; 1151; 1155; 1386;
JPD1V	Benthem Gratama Advocaten	464; 466; 492; 517; 518; 521; 579; 587; 630; 632; 648; 656; 659; 774;
JPF1V	Particulier	2594; 2600; 2607; 2611; 2612;
JPF5V	Bedrijf	320;
JPHAV	Flamingo Beheer BV - Ontwikkelingsmaatschappij Wijkevoort BV en Familie A.A.G. van der Valk e.a.	893; 916; 929; 931; 996; 1012; 1100; 1101; 1121; 1128; 1155; 1184; 1199; 1208; 1221; 1223; 1224; 1267; 2087; 2088; 2092; 2093; 2094; 2100; 2101; 2103; 2110; 2111; 2112; 2119; 2467;
JPHZV	Particulier	1110; 1117;
JPI8V	Pensionstal Boshoeven	1054; 1085; 1190;
JPIHV	Particulier	1580; 1588; 1602; 1621; 1622; 1627; 1628; 1630; 1648; 1663; 1668; 1672; 1678; 2543;
JPJ6V	Particulier	515; 516; 518; 572; 576; 631; 639; 643; 656; 718; 726; 740; 752;
JPJQV	Particulier	1077; 1112; 1121; 1137; 1154; 1155;
JPKFV	Bedrijf	1085; 1098; 1192;
JPKNV	Bedrijf	630; 642; 659; 804; 850; 859; 941; 1156; 1317; 1318; 1392; 1764; 1766; 1784; 1789; 1790; 1795; 1808; 1809; 1810; 1825; 1837; 1840; 1841; 1849; 1851; 1852; 1870; 1878; 1879; 1881; 1882; 1883; 1887; 2390; 2500; 2593;

JPLTV	Provincie Overijssel	152; 171; 251; 252; 461; 836; 839; 864; 962; 1356; 1941; 1948; 2414; 2547; 2593; 2601;
JPMDV	Bedrijf	2467;
JPN5V	Particulier	483; 881; 913; 916; 926; 1000; 1074; 1084; 1095; 1098; 1101; 1141; 1156; 1199; 1449;
JPO8V	Particulier	291; 486; 519; 533; 585; 626; 628; 643; 648; 729; 730; 2484; 2532;
JPOJV	Particulier	2594; 2600; 2607; 2611; 2612;
JPP7V	Gemeente Hulst	901; 979; 995; 1006; 1096;
JPQ3V	Particulier	1579;
JPQKV	Gemeente Montfoort	901; 920; 958; 993; 1080; 1085; 1087; 1089; 1103; 1109; 1112; 1140; 1156;
JPRJV	Gemeente Woensdrecht	482; 1268; 1375; 2051; 2054; 2055; 2066; 2074; 2414; 2422; 2504; 2511;
JPRUV	Stichting Krachtig Twents Tegengeluid	820; 835; 867;
JPSDV	M.L.Goense	2467;
JPSFV	Particulier	1; 18; 23; 28; 32; 41; 46; 54; 55; 56; 75; 88; 89; 91; 96; 99; 106; 121; 123; 127; 129; 130; 132; 138; 141; 142; 145; 379; 385; 466; 477; 480; 515; 516; 520; 533; 543; 572; 573; 585; 631; 724; 734; 747; 762; 768; 779; 818; 839; 869; 2500; 2595; 2622; 2623; 2629;
JPTGV	Particulier	1085;
JPTUV	Evides Waterbedrijf	1394;
JPUCV	Particulier	924; 984;
JPUQV	Landbouwbedrijf Boer	1087; 1096; 1136;
JPWBV	Particulier	1090; 1110; 1137; 1588; 1602; 1612; 1621; 1622; 1627; 1628; 1630; 1648; 1678; 1685; 1718;
JPXIV	Stichting Bewonersplat-form Smilde , KVK 65266250	1592; 1599; 1621; 1622; 1639; 1648; 1698;
JPXOV	Particulier	1085;
JPYOV	Particulier	632; 649; 653; 654; 680; 700; 755; 759; 761; 767; 782;
JPYRV	Particulier	713; 1117; 2501;
JPZGV	Particulier	1044;
JPZMV	Particulier	1213; 1299; 1326; 1334; 1349;
JR1SV	Particulier	1241; 1242; 1348; 1383; 1908;
JR21V	Particulier	105;
JR29V	Particulier	102; 106; 117; 126; 128;
JR3GV	Particulier	1584; 1592; 1625; 1648; 1662; 1687; 1689; 1702;
JR53V	Particulier	517;
JR5KV	Particulier	1085;
JR7WV	Particulier	319;
JR8YV	Particulier	118;
JR9SV	Particulier	2019; 2030; 2041; 2045;
JRCTV	Particulier	2515;
JRCZV	Particulier	2436;
JRD6V	Particulier	1; 117; 126;
JRGLV	Particulier	123; 125;
JRH0V	Recreatiepark Zilverden en Oliepot	935; 1044; 1076; 1121;
JRI1V	Heide	241; 252; 291;
JRI5V	Particulier	815;
JRL0V	Particulier	2548;
JRLBV	Particulier	973; 1063; 1064;
JRMHV	Particulier	395; 399; 402; 2224; 2272; 2289; 2313; 2315; 2326;
JRNQV	Particulier	1556; 1587; 1623; 2429; 2430; 2489; 2500; 2522; 2532; 2544; 2571;
JRP4V	VOF t Ossekopke	1044;

JRPCV	Particulier	540;
JRQRV	Particulier	1579; 1580;
JRQTV	Particulier	1090; 1106;
JRT7V	Stichting het Limburgs Landschap	388; 397; 407; 1000; 1184; 2209; 2269; 2313; 2315; 2316; 2335; 2345;
JRXFV	Particulier	536;
KE00R	Particulier	872; 873; 887; 889; 960; 975; 1047; 1052; 1185;
KE11R	Particulier	745; 1317; 1318; 1764; 1766; 1771; 1789; 1790; 1791; 1794; 1795; 1796; 1808; 1809; 1810; 1812; 1815; 1817; 1825; 1831; 1837; 1840; 1841;
KE33R	Particulier	1225; 1277; 1345;
KE44R	Particulier	952; 968; 1085; 1087; 1133;
KE66R	Particulier	1480; 1481; 1482; 1496; 1499; 1503; 1510; 1844;
KE88R	Particulier	1045; 1089;
KE99R	Landschap Overijssel	167; 176; 247; 253; 261; 821; 857; 864; 1096; 1107; 1193; 1197;
KEAAR	Bedrijf	337; 338; 349;
KEBBR	Particulier	1074; 1085;
KECCR	Gemeente Zeewolde	1; 2; 3; 8; 17; 19; 20; 22; 23; 27; 30; 31; 34; 43; 53; 62; 68; 70; 72; 74; 78; 86; 90; 103; 108; 110; 117; 118; 119; 120; 121; 123; 506; 517; 522; 656; 658; 742; 830; 844; 2427; 2456;
KEEER	Particulier	873; 960; 1047; 1052;
KEFFR	gemeente Arendonk (België)	1114; 1115; 1151;
KEGGR	Particulier	2467;
KEHHR	Particulier	1045; 1074; 1085;
KEIIR	Particulier	1085; 1209;
KEKKR	Bedrijf	2518;
KELLR	Particulier	802; 804; 827; 839; 850; 859; 866; 876; 883; 907; 1095; 1110; 1116; 1396; 1414; 2448; 2494; 2500; 2503; 2511;
KEMMR	De Meeuwenhoeve	14; 43; 55; 59; 65; 104; 115; 462; 476; 487; 496; 573; 574; 629; 631; 642; 656; 661; 671; 710; 718; 719; 723; 753; 764; 777;
KEOOR	Particulier	1074; 1075; 1080; 1121; 1132; 1135; 1147; 1150; 1155; 1156; 1158; 1163; 1184; 1256; 1365;
KEPPR	Particulier	322; 350;
KESSR	Particulier	2522;
KETTR	Kartcentrum Lelystad B.V.	573; 594; 645; 646; 706;
KEUUR	Gemeente Tytsjerksteradiel	1481; 1482; 1495; 1498; 1500;
KEVVR	Gemeente Elburg	462; 517; 819; 947; 963; 990; 1087; 1107; 1189; 1197; 1199; 1200; 1254; 1748; 1831; 1851; 1853; 1858; 1865; 2406; 2504; 2511; 2546; 2579;
KEWWR	Sky Ballonvaarten	873; 889; 922; 960; 975; 1047; 1052; 1205;
KEXXR	Particulier	2594; 2600; 2607; 2611; 2612;
KEYYR	Particulier	475; 572; 626; 631; 633; 643; 656; 718; 726; 740; 752;
KQ0SR	Particulier	85;
KQ2DR	Particulier	1045; 1121;
KQ5QR	Particulier	2467;
KQ9AR	Particulier	1085;
KQBMR	Particulier	1495;
KQCLR	Particulier	1089; 1096; 1107;
KQD8R	Particulier	122; 127; 138; 142;
KQEWR	Particulier	134;
KQFJR	Particulier	2503;
KQG2R	Maatschap vermeer	1087;
KQNUR	Particulier	1085; 1087; 1121; 1151; 1177;

KQPGR	Particulier	172; 217; 218; 286;
KQY3R	Particulier	944; 1077; 1121;
KW2GR	Achmea Rechtsbijstand	200; 222; 266; 286;
KW58R	Particulier	2217; 2227; 2252; 2255; 2286; 2288; 2302; 2304; 2306; 2309; 2315; 2320; 2326; 2334; 2342; 2351;
KW8DR	Eneco Verda B.V.	2074;
KWD2R	Particulier	642; 659; 804; 839; 1248; 1317; 1318; 1358; 1743; 1747; 1751; 1752; 1753; 1765; 1789; 1790; 1791; 1794; 1795; 1803; 1807; 1808; 1809; 1810; 1812; 1815; 1816; 1825; 1826; 1838; 1849; 1851; 1853; 1861; 1862; 1864; 1865; 1885; 2500;
KWEQR	Particulier	2206;
KWGPR	Stichting Motorcross Flevo-land	516; 751;
KWOSR	gemeente Oudewater	901; 920; 1048; 1080; 1084; 1098; 1100; 1165; 1182;
KWQ5R	Bedrijf	1064;
KWWER	Particulier	2467;
KWZWR	Stal Beekerheide	1085; 1176;
L20G9	Maatschap Feijen vof	1561; 1573; 1575; 1599; 1633; 1634; 1639; 1640; 1643;
L20I9	VvE Suyderoog	1249; 1305;
L21Z9	Particulier	944; 1077; 1089; 1121;
L22C9	Particulier	654; 656; 660; 726; 732; 737; 739; 757;
L23P9	B&B Weidse Blik Ingelum	1486; 1489; 1507; 1518;
L25A9	LXRY Balloons	874; 1047; 1052; 1205;
L2AB9	Particulier	2610;
L2AS9	Particulier	2421;
L2D19	Particulier	599; 656; 726; 737; 2580;
L2DL9	Particulier	2421;
L2EK9	Bedrijf	1200;
L2ET9	Particulier	900; 1144;
L2G49	Particulier	32; 34; 55; 78; 118; 121; 659;
L2KN9	Particulier	2025;
L2L39	Particulier	1085; 1094;
L2LZ9	Particulier	1357; 1376;
L2Q39	Stoeterij Saeland bv	954; 1085; 1087; 1089; 1192;
L2TN9	Particulier	1094;
L2VE9	Particulier	540; 543;
L2XM9	Particulier	2514;
L2XO9	Particulier	2436;
L2ZP9	Schothorst Feed Research B.V.	594; 597;
L8279	Particulier	428; 429; 448; 1101; 1121; 1532; 1533; 1534; 1535; 2446; 2519;
L82J9	Vereniging Sandepark	1121;
L8519	Particulier	895; 1125; 1401; 1434; 1929;
L85L9	Particulier	214;
L88C9	HOLDING ALUSRU B.V.	892; 913; 1046; 1050; 1085; 1195; 1201;
L88H9	Particulier	892; 913; 1046; 1085; 1195;
L8A39	Bedrijf	527; 612; 769;
L8AZ9	Green Trust	1071; 2555;
L8D49	Particulier	1353; 1365;
L8DV9	Noordgastransport B.V.	1439; 1440; 1441; 1445; 1453; 1458; 1466; 1467; 1470; 2028;
L8GF9	Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten	439; 726; 727; 730; 741; 809; 839; 843; 856; 916; 917; 919; 953; 963; 964; 968; 1074; 1075; 1077; 1089; 1098; 1107; 1108; 1135; 1136; 1141; 1146; 1147; 1149; 1154; 1156; 1157; 1163; 1164; 1167; 1180; 1181; 1191; 1197; 1199; 1235; 1236; 1350; 1353; 1359; 1362; 1371; 1376; 1377; 1795; 1825; 1983; 2062;

		2093; 2136; 2189; 2313; 2314; 2315; 2319; 2322; 2323; 2324; 2326; 2392; 2398; 2431; 2493; 2498; 2511; 2560; 2595; 2599; 2600; 2602; 2604; 2605; 2606; 2611;
L8GU9	Cumela Advies	2; 18; 27; 55; 72; 74; 87; 97; 102; 105; 112; 127; 130;
L8KB9	Bedrijf	1088;
L8KS9	Cooperatie Wij Duurzaam Staphorst	192; 201; 202; 297;
L8PI9	Bedrijf	1456; 1458; 1462; 1465; 1466; 1467; 1468; 1469;
L8PN9	Gemeente Urk	901; 1184;
L8RM9	Particulier	2594; 2600; 2607; 2611; 2612;
L8RO9	Stichting Dutch Drone Centre Aviolanda	817; 832; 834; 1472; 2126;
LD0M9	Particulier	642; 659; 804; 808; 809; 812; 814; 821; 822; 823; 825; 826; 839; 841; 843; 856; 864; 866; 869; 916; 952; 996; 998; 1100; 1177; 1220; 1250; 1263; 1310; 1318; 1322; 1348; 1362; 1389; 1749; 1752; 1760; 1763; 1765; 1766; 1767; 1769; 1772; 1774; 1779; 1786; 1787; 1790; 1794; 1801; 1805; 1806; 1807; 1808; 1810; 1811; 1813; 1814; 1817; 1819; 1820; 1823; 1826; 1827; 1830; 1831; 1834; 1835; 1837; 1838; 1860; 1866; 1869; 1875; 1884; 2114; 2429; 2431; 2433; 2434; 2460; 2494; 2495; 2499; 2519; 2543; 2560; 2562; 2572; 2573; 2596; 2600; 2605; 2612;
LD0P9	MTS van Heerikhuize van t Klooster	47; 70; 83; 89; 124; 140; 142; 657; 1699;
LD1A9	Particulier	2376;
LD249	Particulier	838; 1552; 1553; 1557; 1622; 1668;
LD2V9	Particulier	960;
LD3R9	Particulier	1556; 1580; 1585; 1586; 1587; 1592; 1599; 1609; 1610; 1621; 1622; 1623; 1685; 1731;
LD3S9	ZLTO ABG	948; 958; 1075; 1080; 1098; 1155;
LD4L9	Particulier	2594; 2600; 2607; 2611; 2612;
LD4Q9	Particulier	881; 907; 967; 1000; 1098; 1101; 1167; 1202; 1443; 1449;
LD569	Stichting De Kamer van Sociale Waarden	2482; 2483;
LD6X9	Particulier	1089; 1158; 1167;
LD6Z9	nov autospeedway	751;
LD759	Elsenga Holding BV	461; 462; 463; 465; 466; 520; 636; 656; 683; 691; 755;
LD7C9	Particulier	2594; 2600; 2607; 2611; 2612;
LD819	Particulier	1621; 1622; 1648; 1650; 1664; 1676; 1698;
LD8L9	Particulier	1085; 1087; 1089;
LDA09	Particulier	1040; 1097; 1121; 1142; 1197;
LDBG9	Stalling lauwerzijl	329;
LDBN9	Particulier	1315; 1316; 1557; 1571; 1581; 1588; 1592; 1596; 1609; 1618; 1621; 1622; 1628; 1630; 1633; 1634; 1648; 1650; 1656; 1663; 1678; 1682; 1685; 1686; 1691; 1708;
LDC69	Particulier	981; 989; 1060; 1100; 1121;
LDCE9	Bedrijf	1277;
LDDC9	maatschap de Winter - Flipsen	767;
LDDH9	Particulier	985;
LDEX9	Maatschap Poppe-Dekker paardenpensionstalling en minicamping	1074; 1085; 1087; 1201;
LDF49	gemeente Noardeast-Fryslân	304; 311; 323; 1505; 1520;

LDG79	Gemeente Gennep	481; 917; 936; 1090; 1110; 1199; 2454; 2566;
LDGJ9	Particulier	1086;
LDHE9	Aircraft Owners and Pilots Association Netherlands	461; 907; 1041; 1779; 2493; 2496; 2498; 2503;
LDI79	Evides Waterbedrijf	2067;
LDID9	Port of Antwerp-Bruges	973; 986; 2070;
LDJ59	MKP Agro vof	466; 515; 516; 518; 529; 571; 585; 635; 654; 658; 661; 729; 730; 762; 767;
LDJH9	Bedrijf	384; 396; 399; 403; 409; 2206; 2219; 2220; 2223; 2239; 2241; 2255; 2273; 2274; 2281; 2283; 2284; 2290; 2303; 2310; 2316; 2320; 2326; 2336; 2345; 2351; 2355;
LDLW9	BASF Antwerpen NV	2055; 2056; 2057; 2061;
LDLY9	Bedrijf	1095;
LDM29	Particulier	1045; 1080; 1085; 1096; 1108; 1121; 1139; 1156; 1157; 1197; 1225; 1256; 1296; 1362; 1365; 1368;
LDMU9	Particulier	1144; 1146;
LDND9	Particulier	1213; 1244; 1299; 1349;
LDNJ9	Particulier	1121;
LDO29	Particulier	1564; 1587; 1592; 1621; 1622; 1630; 1632; 1643; 1648; 1664; 1668; 1676; 1677; 1691;
LDOF9	Particulier	983;
LDQA9	Manege Balans	1044; 1085; 1098;
LDRI9	Pensionstal De Kreekrug	1085; 1087; 1089; 1148; 1192;
LDRN9	Particulier	1085; 1098;
LDTO9	Particulier	872; 873; 887; 889; 960; 1047; 1052; 1185;
LDTP9	Particulier	540; 601; 622;
LDU89	Particulier	1251; 1349;
LDUV9	Particulier	1621; 1622; 1628; 1629; 1630; 1636; 1648; 1678; 1685; 1687; 1689; 1708;
LDV19	Particulier	1085; 1098;
LDVQ9	Particulier	971; 1048; 1074; 1085; 1089; 1133; 1182;
LDWT9	Provincie Noord-Holland en 11 gemeenten	446; 461; 675; 798; 880; 901; 912; 919; 922; 946; 962; 964; 983; 1050; 1074; 1078; 1084; 1090; 1092; 1094; 1098; 1106; 1116; 1119; 1121; 1154; 1197; 1540; 1541; 1542; 1545; 1546; 1548; 1549; 1739; 2414; 2423; 2504; 2511;
LDXS9	Particulier	1085;
LDYK9	Particulier	1241; 1242; 1348; 1383; 1908;
LDZB9	Particulier	1286;
LDZR9	Gemeente Helmond	481; 892; 901; 913; 919; 921; 932; 952; 1001; 1110; 1121; 1155; 1156; 2201; 2204; 2441; 2469;
LGL09	Particulier	169; 186; 200; 201; 289;
M9MEI	Marcel Jordan Horse Transport B.V.	1085;
M9MHI	Particulier	2496;
MA2YI	Particulier	931;
MA3NI	Particulier	395; 399; 402; 2224; 2272; 2289; 2313; 2315; 2326;
MA6SI	Particulier	476; 621;
MA7EI	Particulier	1241; 1242; 1348; 1383; 1908;
MA8AI	Stal Majestic	1085;
MA8TI	Particulier	169; 203; 2314;
MAAMI	mts. Plasschaert Akker-bouw	572; 573;
MAAUI	Particulier	34; 55; 59; 81; 89; 106; 126; 127; 128;
MAB7I	Particulier	1213; 1348;
MAD9I	Particulier	1085;
MAF1I	Particulier	574;
MAG6I	Particulier	207;
MAHRI	Particulier	1085; 1087;

MAJ6I	Particulier	983; 2380; 2505;
MAJZI	Particulier	26; 89; 143;
MAKFI	Bedrijf	1408; 1421; 1428; 1432;
MALOI	VOF Stal De Chaamse Bossen	1085; 1117;
MAN5I	Particulier	1495; 1496;
MAN9I	Particulier	1513;
MAO8I	Defensie	2504;
MAP1I	Particulier	1916;
MARJI	Particulier	89; 143;
MAT8I	Particulier	1085; 1098;
MAV0I	Particulier	2467;
MAX7I	Particulier	1259;
MAZJI	Particulier	893; 1098; 1105;
MK2VI	Gemeente Montfoort	901; 920; 958; 993; 1080; 1085; 1087; 1089; 1103; 1109; 1112; 1140; 1156;
MK93I	Natuur en Milieufederatie Groningen	431; 440; 441; 442; 456; 552; 1355; 1528; 2413; 2420; 2489; 2497; 2596;
MK9SI	Particulier	2254;
MKAOI	Hof Het Zuiden B.V.	974;
MKATI	Particulier	1085;
MKC6I	het Waterschapshuis	2404;
MKC6l	Beeldmateriaal Nederland	2404;
MKCZI	Botman Advocaten	465; 473; 484; 494; 495; 505; 518; 540; 563; 564; 567; 572; 573; 595; 609; 610; 624; 626; 666; 671; 705; 755; 760; 780; 781; 789; 1044; 1087; 1100; 1398;
MKF4I	Particulier	1582; 1586; 1587; 1592; 1594; 1598; 1599; 1648; 1662; 1685; 1686; 1691;
MKFQI	Particulier	1685; 1687; 1688; 1689; 1912; 2288;
MKJEI	Particulier	630; 642; 839; 861; 1229; 1246; 1254; 1309; 1317; 1318; 1743; 1747; 1752; 1764; 1790; 1791; 1797; 1808; 1809; 1810; 1812; 1815; 1817; 1851; 1853; 1862; 1869; 1885; 1887; 2400; 2431; 2455; 2493; 2500; 2559; 2593; 2596; 2597; 2602; 2606; 2630;
MKKMI	Stal Slager	286;
MKKUI	Particulier	1022; 2104;
MKL0I	Stichting Natuur en Milieuzorg Noord-West Veluwe (helaas heeft u geen hokje voor Stichtingen / Verenigingen).	103; 117;
MKLYI	College van Burgemeester en Schepenen Ravels	925; 1114; 1115; 1151;
MKPFI	Particulier	1103; 1161;
MKR7I	Bedrijf	892; 913; 916; 946; 1046; 1050; 1085; 1195; 1201;
MKV1I	Particulier	892; 916; 946; 954; 1046; 1050; 1085; 1087; 1195; 1201;
MKVWI	Particulier	630; 642; 839; 861; 1248; 1317; 1318; 1358; 1743; 1747; 1764; 1790; 1791; 1797; 1808; 1809; 1810; 1812; 1815; 1816; 1817; 1851; 1853; 1862; 1872; 1885; 1887; 2400; 2431; 2455; 2493; 2500; 2559; 2593; 2594; 2602; 2605; 2612; 2613; 2630;
MKXBI	Particulier	1085;
MKXNI	Bedrijf	848; 870;
MX0GI	Gemeenteraadlid Zeewolde	34;
MX0JI	Particulier	2467;
MX1RI	Particulier	2222; 2243; 2252; 2283; 2285; 2297; 2313; 2318; 2327; 2328; 2339;
MX26I	Benthem Gratama Advocaten	1634;

MX2CI	Het Drents kwartiertje	1557; 1580; 1621; 1622; 1624; 1628; 1630; 1648; 1678; 1708;
MX32I	Stichting Het Flevo-landschap	464; 475; 504; 576; 592; 641; 656; 657; 726; 727; 739; 2430; 2439; 2519; 2546; 2569; 2600; 2607; 2611; 2612; 2613;
MX3OI	Twentsche Zweefvlieg Club	661; 854; 875; 876; 883; 907; 2539;
MX4EI	Binnndieks vof	320; 325; 334; 356; 364;
MX4XI	Particulier	2467;
MX5TI	Bedrijf	894; 930; 968; 1054; 1085; 1087; 1094; 1098; 1100; 1110; 1121; 1131; 1156; 1167; 1192;
MX60I	Victus Dressuurpaarden	892; 913; 1046; 1053; 1085; 1087; 1098; 1192;
MX6PI	Particulier	1241; 1242; 1348; 1383; 1908;
MX7AI	Particulier	2594; 2600; 2607; 2611; 2612;
MX7QI	De Meeuwenhoeve	104; 116; 465; 476; 488; 496; 497; 516; 517; 518; 519; 528; 572; 573; 574; 576; 654; 656; 657; 660; 671; 717; 718; 719; 721; 722; 723; 739; 740; 741; 752; 766; 774; 2542; 2590;
MX89I	Particulier	2475; 2490; 2494;
MXABI	Particulier	873; 889; 960; 1047; 1052;
MXANI	Stad Halen	2467;
MXB8I	Particulier	671; 703; 819; 1483; 1488; 1495; 1504; 1752; 2227;
MXBUI	Particulier	1085; 1098; 1203;
MXDLI	Particulier	2105; 2117; 2128; 2129;
MXDYI	Particulier	466; 804; 850; 859; 866; 1318; 1764; 1789; 1790; 1808; 1809; 1810; 1837; 1840; 1851; 1865; 1872; 2512; 2602;
MXEMI	Particulier	1405; 1406; 1413; 1423; 1429;
MXGVI	Particulier	389; 2290; 2307; 2351; 2378;
MXHKI	Landgoed Welna BV	853; 1785; 1790; 1794; 1801; 1803; 1807; 1810; 1821; 1823; 1826; 1831;
MXHWI	Nemesis-Advies	894; 954; 958; 979; 1044; 1059; 1087; 1093; 1095; 1121;
MXJ1I	Vereniging IVN/Natuur- en Milieugroep Vught	1376;
MXK7I	Ballonvaren Zeeland B.V.	975; 1047; 1052; 1205;
MXLSI	Particulier	927; 1085; 1196;
MXM5I	ParticulierDe Meeuwenhoeve	2542;
MXM7I	Particulier	657; 733; 737;
MXN8I	Particulier	1049; 1077; 1085; 1095; 1101; 1121;
MXNLI	MTS A en W Piel	1261; 1579; 1593; 1598; 1607; 1623; 1624; 1629; 1634; 1648; 1668; 1671; 1685; 1698; 1701; 1703; 1708; 1728; 2544; 2546; 2549;
MXOCI	ZLTO	997; 1098; 2141; 2177; 2418; 2420; 2493; 2504; 2507; 2522; 2543; 2546; 2550; 2601; 2621;
MXODI	Bedrijf	169; 173; 248; 285; 286; 328; 1384; 1900; 2298;
MXQBI	Maatschap Arends-Boersma	336; 349;
MXQXI	Particulier	1044;
MXR4I	Ballonteam Rob den Boer	872; 873; 887; 889; 960; 975; 1047; 1052; 1185;
MXRFI	Particulier	1347; 1353;
MXS2I	gemeente Noardeast-Fryslân	304; 311; 323; 1505; 1520;
MXSVI	Particulier	2594; 2600; 2607; 2611; 2612;
MXTDI	Particulier	808; 839; 982; 1095; 1160; 1228; 1244; 1247; 1249; 1252; 1255; 1277; 1304; 1308; 1333; 1336; 1347; 1353; 1381; 1394;
MXTNI	Particulier	174;
MXU5I	belangenvereniging Ons Mooi Epe te Epe (Gld), vertegenwoordigt ca 450 leden	1793; 1835;
MXU9I	Particulier	1256;

MXV6I	Particulier	1085; 1087; 1121;
MXVZI	Particulier	931;
MXWRI	Particulier	14; 26; 41; 72; 74; 79; 89; 103; 117; 126; 143; 1426; 2433;
MXXMI	Ballooning Adventure	960;
MXXUI	Omroep Flevoland	590;
MXYGI	Vereniging Natuur en Milieu Epe	470; 487; 709; 726; 727; 804; 821; 839; 840; 850; 856; 859; 864; 1082; 1089; 1096; 1149; 1154; 1156; 1158; 1167; 1317; 1369; 1744; 1795; 1810; 1823; 1825; 1826; 1851; 1853; 1864; 1865; 1879; 2395; 2412; 2428; 2431; 2459; 2493; 2494; 2495; 2497; 2504; 2511; 2593; 2594; 2597; 2605; 2607; 2611; 2613;
MXYSI	gemeente Breda	899; 901; 916; 1001; 1155; 2095; 2123; 2407; 2408; 2411; 2414; 2415; 2420; 2424; 2504; 2541; 2547; 2590; 2604;
MXZFI	Mee Omhoog Ballonvaarten	872; 873; 887; 889; 960; 1047; 1052; 1185;
MXZPI	Particulier	592; 631; 639; 643; 656; 718; 726; 752; 767;
N343U	Particulier	2508;
N37YU	Particulier	967; 983;
N38ZU	Particulier	2503;
N3BVU	Particulier	277; 2558;
N3F9U	Xegasus Aviation Investments	568; 1263;
N3HTU	Particulier	1854;
N3ILU	Particulier	2513;
N3MCU	Particulier	1085;
N3S4U	Particulier	1085;
N3TJU	Particulier	1045; 1074; 1133;
NB13U	Particulier	369; 820; 1401; 1402; 1407; 1410; 1412; 1413; 1417; 1421; 1422; 1423; 1427; 1428; 1430; 1432; 1434;
NB3MU	Particulier	1074; 1079; 1085; 1087; 1089; 1095; 1121; 1148; 1190; 1294;
NB46U	stichting mooi geweest!	927; 932; 1048; 1050; 1054; 1060; 1074; 1075; 1085; 1087; 1088; 1098; 1100; 1101; 1108; 1114; 1155; 1156; 1194; 1201;
NB6TU	Brandweer Fryslân	346;
NB71U	Stal Bankers	892; 1046; 1050; 1085; 1195; 1201;
NBBFU	Particulier	470; 630; 804; 839; 840; 856; 861; 866; 1246; 1248; 1254; 1317; 1318; 1321; 1358; 1362; 1743; 1747; 1764; 1765; 1768; 1769; 1790; 1791; 1795; 1803; 1807; 1808; 1809; 1810; 1812; 1815; 1816; 1819; 1823; 1824; 1825; 1826; 1833; 1851; 1852; 1853; 1855; 1864; 1872; 1881; 2390; 2394; 2500; 2519;
NBHYU	SPNA Agroresearch	320; 322; 325; 326; 331; 334; 340; 345; 350; 351; 356; 359; 365;
NBMJU	Particulier	1225; 1244; 1245; 1248; 1278; 1308; 1314; 1327;
NBTIU	Particulier	18; 28; 54; 55; 88; 89; 142; 143; 517; 519; 521; 572; 592; 617; 622; 652; 656; 657; 743; 786; 793;
NBYBU	Bedrijf	2000;
NT2QU	Particulier	920; 943; 1096; 1101; 1167; 1197;
NT3IU	Particulier	1085; 1087; 1096; 1154;
NT4YU	Particulier	1090; 1564; 1588; 1602; 1621; 1622; 1630; 1678; 1685; 1686; 1708;
NT5ZU	Particulier	1101;
NT76U	Particulier	1225; 1249; 1308;
NT8WU	Bedrijf	462; 476; 509; 516; 530; 572; 573; 604; 626; 628; 635; 654; 656; 659; 663; 687; 728; 730; 754; 755; 760;

NT9RU	Particulier	154; 1579; 1585; 1621; 1622; 1629; 1631; 1648; 1652; 1668; 1670; 1677; 1720;
NTAPU	Particulier	1225; 1304; 1349;
NTBJU	Particulier	1656;
NTCXU	Particulier	1058; 1121; 1123; 1587; 1592; 1614; 1621; 1622; 1627; 1630; 1662; 1711;
NTDEU	De Meeuwenhoeve	104; 475; 476; 487; 488; 494; 498; 516; 528; 543; 718; 719; 721; 722; 732; 739; 757;
NTESU	Particulier	322; 337; 338; 342;
NTG5U	Particulier	1553; 1581; 1589; 1596; 1599; 1612; 1619; 1621; 1622; 1623; 1627; 1634; 1646; 1669; 1671; 1685; 1686; 1687; 1689; 1691; 1699; 1700; 1711; 1714;
NTK2U	Particulier	1085; 1621; 1622; 1627; 1628; 1630; 1648; 1678; 1685; 1708;
NTLKU	Dorpsraad Bavel	1162; 1204; 1565; 1579; 1593; 1594; 1596; 1597; 1598; 1648; 1686; 1691; 2086; 2090; 2095;
NTNHU	Particulier	892; 913; 916; 946; 1046; 1050; 1085; 1155; 1195; 1201; 1575;
NTO4U	Particulier	2594; 2600; 2607; 2611; 2612;
NTP8U	LochemGroen!	1353;
NTRDU	Particulier	378; 816; 866; 883; 1396; 1928; 2409; 2490;
NTS7U	Particulier	947; 1090; 1339;
NTTFU	Particulier	1085; 1098;
NTVAU	Bedrijf	872; 873; 887; 889; 960; 975; 1047; 1052; 1185;
NTWOU	Gemeente Bergen op Zoom	1103; 1121; 1155; 1171; 2060; 2064; 2071; 2073; 2410; 2414; 2422; 2524;
NTXGU	Particulier	1225; 1255; 1276; 1308; 1333; 1353;
NTYMU	Particulier	466; 804; 869; 1220; 1231; 1247; 1248; 1262; 1285; 1296; 1309; 1317; 1318; 1358; 1360; 1362; 1752; 1753; 1767; 1777; 1799; 1852; 1861; 1881; 2429; 2493; 2558; 2606;
NTZNU	Particulier	2439;
O30BN	Bedrijf	443; 444;
O319N	Particulier	1058; 1317; 1318; 1358; 1564; 1567; 1580; 1584; 1588; 1602; 1616; 1621; 1622; 1627; 1630; 1635; 1668; 1672; 1678; 1852; 1855; 1872; 1881;
O327N	Particulier	1368;
O33KN	Particulier	2026;
O351N	Particulier	892; 913; 916; 1046; 1050; 1085; 1087; 1195; 1201; 1575;
O36AN	Maatschap Feijen vof	1556; 1561; 1572; 1599; 1624; 1633; 1640; 1644;
O38HN	Particulier	1648; 1666;
O39WN	Particulier	1213; 1299; 1306; 1326; 1334; 1349; 1380; 1393;
O3AZN	Bedrijf	127; 130;
O3BPN	Particulier	2282; 2310;
O3D4N	Particulier	466; 630; 804; 839; 840; 856; 861; 866; 1246; 1247; 1248; 1317; 1318; 1321; 1358; 1362; 1743; 1747; 1752; 1764; 1765; 1768; 1769; 1790; 1794; 1795; 1803; 1807; 1808; 1809; 1810; 1812; 1815; 1816; 1817; 1818; 1819; 1823; 1825; 1826; 1833; 1851; 1852; 1853; 1864; 2390; 2394; 2500;
O3FDN	Particulier	954; 1085; 1121; 1189; 1201;
O3GUN	Ultra Equestrian BV	892; 913; 1046; 1050; 1085; 1170; 1195; 1201;
O3J8N	Gemeente Maashorst	370; 1265; 2504;
O3KSN	Particulier	1565; 1585; 1592; 1621; 1622; 1623; 1627; 1628; 1630; 1648; 1651; 1663; 1678; 1685; 1708;
O3LEN	Particulier	1213; 1299; 1349;

O3OIN	Particulier	1277; 1282; 1356;
O3Q6N	Particulier	1074; 1075; 1080; 1089; 1096; 1100; 1107; 1121; 1136; 1150; 1156; 1157; 1163; 1197; 1213; 1256; 1277; 1278; 1335; 1365;
O3RON	Particulier	1074; 1121; 1150;
O3SMN	Bedrijf	1564; 1580; 1588; 1602; 1621; 1622; 1628; 1630; 1648; 1668; 1672; 1678; 1685; 1708;
O3TRN	Vereniging Bedrijfskring Lelystad	104; 471;
O3UJN	Particulier	630; 642; 804; 850; 866; 1230; 1318; 1764; 1789; 1790; 1791; 1808; 1809; 1810; 1812; 1815; 1837; 1840; 1851; 1872; 2512; 2522; 2602;
O3W3N	Bedrijf	1121; 2142; 2147; 2148; 2152; 2173;
O3X0N	Particulier	476; 508; 518; 574; 594; 628; 633; 679; 754; 760;
O3YXN	Stichting Tegenwind Kep-pel en Eldrik	918; 1008; 1068; 1121;
O3ZTN	Bedrijf	2467;
OT1LN	Bedrijf	508; 511; 578; 617; 718; 721; 724; 760; 763; 768; 791;
OT3XN	Particulier	1080; 1085; 1089; 1094;
OT4VN	gemeente Noordoostpolder	13; 818; 895; 906; 908; 1085; 1133; 2420; 2504;
OT69N	Bedrijf	209; 210; 244; 385; 398; 2210; 2285; 2288; 2290; 2350; 2355;
OT7JN	BBB Flevoland	1; 10; 11; 28; 33; 54; 61; 121; 138; 140; 379; 516; 573; 634; 747; 2595; 2602;
OTBRN	Particulier	895; 1125; 1401; 1434; 1929;
OTHCN	Gemeente Middelburg	877; 901; 967; 979; 995; 1063; 1148; 1155; 1171; 1208; 2504;
OTUFN	Particulier	1054; 1121;
OTYAN	Bakker Bio	317; 320; 322; 325; 328; 329; 333; 340; 344; 345; 349; 350; 356; 357; 358; 363; 364;
OY0MN	Particulier	199;
OY1AN	VvE Callantsduyne	443;
OY24N	Particulier	2531;
OY7CN	Particulier	94;
OY81N	ZENDERINK ADVIES VOOR DUURZAAMHEID en INNO-VATIE. HET GRATIS AD-VIESBUREAU VOOR HET KLEINE MKB EN 30% VAN DE BURGERS IN NEDER-LAND DIE NIET MEER MEE KUNNEN KOMEN.	255;
OYF8N	Particulier	26; 46; 55; 69; 137; 145;
OYIDN	Particulier	2467;
OYJ5N	Particulier	1085;
OYM2N	Particulier	1085; 1145;
OYQYN	Particulier	935; 1180; 1227; 1382; 2153; 2160; 2171; 2176; 2182;
OYTPN	Particulier	656; 668;
OYUVN	Particulier	2267;
OYWTN	Provinciale Staten van Drenthe	1642; 1668; 1669;
OYXSN	Particulier	89; 142; 143;
P00AG	RVL SPORTPAARDEN	892; 913; 916; 1046; 1050; 1085; 1087; 1195; 1201; 1575;
P02MG	Particulier	931;
P05JG	HX Breeding	892; 913; 916; 920; 1046; 1085; 1087; 1155; 1195; 1201; 1575;
P08FG	Gemeente Reimerswaal	901; 979; 1084; 1085; 1087; 1098; 1197; 1198;

P0DIG	Particulier	487; 492; 623; 642; 715; 723; 734; 743; 804; 1247; 1293; 1317; 1318; 1752; 1764; 1791; 1792; 1808; 1809; 1815; 1816; 1856;
P0ECG	PWN	2468; 2633;
P0NRG	Gemeente Wijk bij Duurstede	967; 981; 1033; 1075; 1080; 1083; 1084; 1095; 1100; 1101; 1103; 1118; 1124; 1129; 1156; 1199;
P0QVG	gemeente Hattem	462; 517; 642; 819; 947; 963; 990; 1087; 1107; 1189; 1197; 1199; 1200; 1358; 1362; 1748; 1831; 1851; 1853; 1858; 1864; 1865; 2406; 2410; 2474; 2504; 2511; 2546; 2579; 2602;
P0SXG	Particulier	1278; 1300;
P0WLG	Vereniging Sandepark	417;
P0Z9G	H. Bolink	1176;
PW0KG	Particulier	78; 105; 114; 117; 119; 141;
PW2FG	Particulier	536;
PW3ZG	Particulier	1098; 1176;
PWDJG	Particulier	1045; 1089; 1090; 1100; 1101; 1106; 1107; 1121;
PWFUG	Particulier	1085; 1095; 1098; 1117;
PWJ7G	Particulier	462; 476; 571; 575; 638; 656; 658; 686; 779; 786;
PWKTG	Particulier	726;
PWOPG	Particulier	2467;
PWPMG	Particulier	1085; 1196;
PWQLG	Particulier	572; 573; 579;
PWRBG	Motoballvereniging Budel	2275;
PWX3G	Stal vermue	1085;
PWZXG	Bedrijf	1024;
PZ15G	Bakker Melkveehouderij en Dienstverlening	1048; 1085; 1087; 1089;
PZ3WG	Particulier	1584; 1585; 1587; 1600; 1621; 1622; 1628; 1629; 1630; 1635; 1636; 1648; 1678; 1680; 1684; 1685; 1686; 1687; 1689; 1708;
PZ5VG	Particulier	1085;
PZ6QG	Particulier	1213; 1299; 1326; 1334; 1340; 1349;
PZ72G	Stichting Het Geldersch Landschap	928; 982; 1074; 1075; 1080; 1108; 1113; 1121; 1135; 1154; 1156; 1159; 1768; 1776; 1839; 2396; 2400; 2490; 2498; 2593; 2599; 2602;
PZ91G	Evides Waterbedrijf	2053;
PZA6G	Particulier	1122; 1621; 1622; 1627; 1630; 1648; 1650; 1678;
PZB0G	Particulier	168; 188; 200; 231; 254;
PZC4G	Particulier	892; 913; 916; 1046; 1085; 1195; 1575;
PZDFG	Mts. Treur	319;
PZELG	Metra BV	29; 30; 36; 2220; 2246; 2290; 2343;
PZFNG	Particulier	576; 639; 643; 656; 718; 726; 752;
PZIOG	Gemeente Barneveld	803; 831; 839; 901; 1213; 1225; 1244; 1247; 1300; 1929; 2431; 2504; 2529; 2600;
PZJUG	Particulier	319;
PZK3G	Stichting Vitaal Beekbergen	709; 808; 901; 902; 982; 1233; 1247; 1398; 1423; 2431; 2494; 2500; 2590; 2600; 2615; 2630; 2635;
PZMSG	Particulier	1084; 1087; 1098; 1197;
PZNPG	Particulier	1851; 1853; 1864; 1865;
PZORG	het beloken land	1085; 1134;
PZPBG	Bedrijf	1316;
PZQCG	Bedrijf	1085;
PZRTG	Particulier	399; 2302; 2313; 2315; 2336; 2350;
PZSBG	Particulier	1486; 1488; 1495; 1517;
PZSKG	Particulier	971; 1085; 1196; 1201;
PZTZG	Particulier	2594; 2600; 2607; 2611; 2612;
PZV7G	Particulier	1045; 1076; 1121; 1135; 1212;

PZW9G	Gemeente Nijkerk	1; 3; 4; 5; 7; 13; 14; 15; 31; 35; 36; 43; 44; 60; 68; 70; 74; 80; 81; 102; 103; 106; 107; 108; 110; 116; 117; 119; 120; 121; 128; 131; 901; 967; 1397; 1852; 2406; 2414; 2416; 2429; 2430; 2431; 2486; 2511; 2529; 2600;
PZYEG	Particulier	2105; 2107;
PZZ3G	Bedrijf	1085;
PZZAG	Bedrijf	2491; 2504; 2543; 2546; 2550; 2590;
Q40VE	Natuur en Milieufederatie Limburg	540; 565; 566; 913; 916; 928; 1089; 1100; 1101; 1104; 1108; 1155; 1193; 1197; 2219; 2235; 2239; 2240; 2255; 2261; 2262; 2282; 2294; 2313; 2315; 2317; 2342; 2418; 2431; 2489; 2490; 2595; 2609;
Q44KE	Particulier	892; 913; 1085; 1128;
Q47XE	Dorpsraad Langenboom	1213; 1243; 1244; 1249; 1250; 1260; 1275; 1277; 1279; 1293; 1308; 1318; 1356;
Q4HRE	Particulier	1557; 1587; 1592; 1599; 1621; 1622; 1628; 1630; 1668; 1678; 1691; 1697; 1910;
Q4N9E	Particulier	1085;
Q4OLE	Particulier	2467;
Q4SCE	Bedrijf	11; 41; 148; 155; 301; 308; 368; 1418; 1426; 1474; 1477; 1750; 1951; 2384; 2401; 2403; 2493; 2576; 2578; 2634; 2639;
Q4UAE	Particulier	1085; 1087;
Q4WFE	Particulier	639; 656; 726; 752;
Q4ZJE	Bedrijf	462; 463; 466; 473; 476; 498; 508; 520; 543; 571; 572; 573; 578; 619; 630; 643; 648; 657; 658; 680; 682; 733; 734; 763; 766; 786;
Q70CE	Particulier	1148;
Q71GE	Particulier	55; 69; 119; 127; 137; 145;
Q723E	Veiligheidsregio Brabant-Zuidoost	2461; 2560; 2561;
Q738E	Particulier	873; 874; 886; 887; 911; 960; 975; 1047; 1052; 1054; 1178; 1205;
Q74RE	Particulier	1085; 1136; 1177;
Q75ME	Particulier	399; 2302; 2313; 2315; 2336; 2350;
Q79EU	Particulier	892; 913; 954; 1085; 1087; 1195;
Q79UE	Bedrijf	892; 913; 954; 1046; 1085; 1087; 1195; 1203;
Q7A7E	Bedrijf	872; 873; 889; 960; 1047; 1052;
Q7BQE	Particulier	417; 419; 423; 439;
Q7COE	BOllooning	872; 873; 887; 889; 960; 975; 1047; 1052; 1185;
Q7DTE	Particulier	462; 463; 470; 492; 498; 509; 516; 520; 533; 543; 544; 561; 572; 573; 580; 585; 640; 655; 679; 680; 682; 683; 712; 728; 730; 755; 762; 792;
Q7FZE	Particulier	1074; 1101; 1108; 1110; 1121;
Q7HPE	Provincie Gelderland	4; 14; 34; 36; 111; 125; 517; 642; 806; 839; 866; 901; 936; 952; 996; 1043; 1084; 1087; 1094; 1095; 1098; 1103; 1110; 1197; 1223; 1401; 1405; 1420; 1438; 1742; 1748; 1927; 1958; 1982; 1983; 2001; 2365; 2414; 2420; 2504; 2547; 2554; 2601; 2605; 2634;
Q7IWE	Particulier	1085; 1201; 1334;
Q7J0E	Particulier	1561; 1564; 1580; 1585; 1621; 1622; 1630; 1643; 1648; 1678; 1708;
Q7KHE	Particulier	2132;
Q7LNE	Particulier	1255; 1304; 1336; 1341; 1347; 1353; 1381;
Q7NAE	Particulier	913; 1076; 1120; 1121;
Q7O9E	Bedrijf	2467;
Q7P6E	Particulier	1049; 1050; 1054; 1091; 1121; 1136; 1157;
Q7QIE	Particulier	2594; 2600; 2607; 2611; 2612;
Q7R1E	Mts Verhoeven-van Raaij	913; 916; 954; 1044; 1046; 1087; 1195; 1575;
Q7SLE	Particulier	1987;

Q7T5E	Gemeente Waadhoeke	1481; 1482; 1484; 1487; 1488; 1495; 1500; 1503; 1506; 1509;
Q7UXE	Particulier	466; 642; 839; 851; 856; 866; 1243; 1247; 1291; 1297; 1307; 1318; 1363; 1763; 1764; 1769; 1790; 1791; 1792; 1794; 1795; 1807; 1808; 1809; 1810; 1815; 1816; 1817; 1819; 1825; 1860;
Q7VSE	Particulier	1074; 1080; 1089; 1094; 1155;
Q7WJE	Bedrijf	901; 1010; 1044; 1098; 1108; 1180; 1199; 1264; 1315; 1388; 1557; 1562; 1563; 1566; 1567; 1571; 1582; 1584; 1591; 1593; 1595; 1610; 1613; 1659; 1686; 1687; 1691;
Q7X4E	Particulier	388; 1581; 1586; 1587; 1588; 1592; 1594; 1596; 1598; 1602; 1621; 1622; 1628; 1630; 1648; 1668; 1669; 1672; 1678; 1685; 1691; 1695; 1700; 1714; 1725;
Q7YDE	Bedrijf	2172; 2175;
QNQJE	Particulier	1270;
QU0LE	Particulier	1078;
QU2TE	Particulier	1481; 1487; 1488; 1496; 1504; 1506; 1517;
QU7RE	Particulier	875; 880; 976; 977;
QU97E	Particulier	319;
QUHGE	Particulier	1097;
QUJSE	Particulier	1090; 1106; 1121;
QULUE	Particulier	1241; 1242; 1348; 1383; 1908;
QUNXE	Particulier	111;
QUOAE	Particulier	2450;
QUWVE	Particulier	2340; 2399;
QUZCE	Wouter maakt interieurs	2543;
RE2JP	Particulier	765;
RE30P	Particulier	2421; 2504; 2516;
RE5LP	Particulier	1121;
REA3P	Natuur- en VogelWerk-groep Krimpenerwaard (NVWK)	1084; 1197;
REDVP	Particulier	50;
REEAP	Particulier	517;
REGFP	Particulier	2544;
REJ4P	Particulier	983; 1051; 1098;
RERMP	Particulier	654;
REUDP	Dressuurstal Amy van Dijk	1085;
REXTP	Particulier	591; 618; 658; 660; 726; 734; 738; 768; 776; 788; 790;
REZKP	Particulier	1089;
RQRIP	Particulier	2467;
RW0KP	gemeente Venray	481; 499; 899; 901; 915; 917; 919; 930; 936; 938; 972; 993; 995; 1077; 1083; 1090; 1110; 1118; 1121; 1159; 1160; 1164; 1191; 1197; 1199; 2447; 2504; 2566;
RW1QP	Particulier	1085;
RW3ZP	Particulier	1557; 1564; 1579; 1587; 1592; 1594; 1598; 1599; 1615; 1618; 1621; 1622; 1627; 1630; 1649; 1662; 1668; 1677; 1678;
RW48P	Waterschap Vallei en Veluwe	41; 2537;
RW6EP	Particulier	1334; 1340;
RW7DP	Particulier	1134;
RW8VP	Particulier	983;
RW96P	Waterschap Limburg	2537; 2634; 2635; 2636;
RWAYP	Federatie Particulier Grondbezit	1074; 2163; 2429; 2431; 2472; 2544;
RWBSP	Bedrijf	1084; 1085; 1087; 1098; 1199;
RWCHP	Particulier	2467;
RWE9P	Particulier	2467;

RWFUP	Particulier	399; 2302; 2313; 2315; 2336; 2350;
RWH5P	Particulier	516; 518; 548; 576; 643; 658; 726; 737; 739; 752; 764;
RWINP	Lochemse Golf- & Country Club De Graafschap	1234; 1247; 1250; 1255; 1272; 1353; 1381;
RWJ7P	Particulier	469; 476; 489; 490; 492; 506; 583; 584; 613; 632; 634; 649; 656; 659; 660; 662; 667; 672; 694; 726; 733; 734; 786;
RWKTP	Particulier	389; 399; 2302; 2311; 2313; 2315; 2334; 2336; 2350; 2351;
RWL1P	Particulier	1241; 1242; 1348; 1383; 1908;
RWMOP	Gemeente Nederweert	481; 899; 901; 905; 912; 914; 915; 916; 917; 919; 921; 922; 930; 932; 935; 936; 937; 938; 951; 958; 972; 993; 994; 995; 999; 1000; 1075; 1080; 1081; 1083; 1085; 1087; 1090; 1095; 1098; 1110; 1112; 1115; 1118; 1121; 1146; 1156; 1159; 1160; 1163; 1164; 1187; 1191; 1194; 1195; 1197; 1199; 2487; 2504; 2511; 2528; 2566;
RWNGP	Particulier	1233; 1318; 1358;
RWRBP	Bedrijf	1048;
RWSRP	Bedrijf	2068; 2070; 2075; 2076; 2078; 2084;
RWT0P	Particulier	516; 576; 631; 639; 643; 656; 659; 660; 718; 726; 735; 739; 752;
RWV4P	Bedrijf	811; 839; 867;
RWX3P	Particulier	2594; 2600; 2607; 2611; 2612;
RWYWP	Particulier	1225; 1302; 1309; 1579; 1580; 1581; 1584; 1587; 1592; 1594; 1598; 1599; 1601; 1602; 1609; 1611; 1618; 1621; 1622; 1623; 1634; 1647; 1691; 1713;
RWZXP	Particulier	1085;
RZ0XP	Particulier	476; 520; 571; 581; 589; 640; 655; 661;
RZ2IP	Maatschap Florissen	508; 509; 514; 516; 517; 584; 657; 733; 760; 763;
RZ5VP	Gemeente Aalten, Berkelland, Bronckhorst, Doetinchem, Doesburg, Lochem, Montferland, Oost Gelre, Oude Ijsselstreek en Winterswijk	901; 904; 934; 979; 1098; 1121; 1154; 1199;
RZ8JP	Particulier	105; 839; 947; 1096; 1916; 1922; 1929; 1931; 2435; 2464; 2494; 2558; 2561;
RZDFP	Particulier	2594; 2600; 2607; 2611; 2612;
RZELP	Particulier	2219; 2237; 2239; 2240; 2242; 2255; 2307; 2345; 2352; 2355; 2368; 2383;
RZGMP	Particulier	1984;
RZQCP	Stichting Brabantse Milieufederatie	900; 1152; 1167; 1338; 1368; 1371; 1377; 1378; 2062; 2063; 2065; 2136; 2165; 2212; 2413; 2491; 2493; 2494; 2498; 2502; 2511; 2568; 2593; 2596; 2599; 2602; 2603; 2608;
RZW9P	Dorpsraad Langenboom	1249; 1250; 1279; 1318; 1354;
RZZAP	Particulier	814; 821; 822; 839; 841; 843; 866; 923; 1075; 1077; 1100; 1108; 1110; 1154; 1156; 1167; 1383; 1751; 1753; 1760; 1763; 1764; 1765; 1766; 1768; 1790; 1795; 1801; 1807; 1810; 1813; 1814; 1819; 1820; 1822; 1823; 1826; 1827; 1834; 1835; 1837; 1838; 1842; 1858; 1866; 1869; 1875; 1884; 2431; 2433;
S1SYO	Particulier	2467;
S31MO	Particulier	912; 968; 1031; 1056; 1074; 1077; 1078; 1090; 1094; 1100; 1104; 1142; 1148; 1154; 1155; 1156; 1202;
S33JO	Nederlandse Stichting Geluidshinder	244; 398; 634; 671; 688; 709; 1152; 2567; 2632;

S34TO	Particulier	369; 820; 1401; 1402; 1407; 1410; 1412; 1413; 1417; 1421; 1422; 1423; 1427; 1428; 1430; 1432; 1434;
S36IO	Particulier	1557; 1585; 1588; 1599; 1615; 1621; 1622; 1632; 1648; 1656; 1662; 1668; 1677; 1678; 1698;
S373O	Bedrijf	2072;
S3HBO	Bedrijf	1063; 1064;
S3N6O	Bedrijf	1176;
S3TVO	Particulier	895; 1089; 1096; 1103; 1125; 1167; 1401; 1434; 1929;
S3UYO	Bedrijf	464; 521; 524; 525; 526; 527; 571; 572; 573; 636; 637; 655; 656; 664; 755; 760;
S3YFO	Bedrijf	18; 28; 54; 55; 88; 89; 142; 143; 517; 519; 521; 572; 592; 617; 622; 652; 656; 657; 743; 786; 793;
S601O	Particulier	732; 737; 757;
S65NO	Particulier	1481; 1486;
S66JO	Particulier	254; 290; 2600;
S6B9O	Particulier	1085;
S6DSO	Particulier	1473;
S6KQO	Domein Groot Besselink vof	1347; 1353;
S6MAO	Particulier	1082; 1121;
S6N3O	Particulier	656;
S6QUO	Bedrijf	986;
S6TLO	Particulier	1876;
S6YVO	Particulier	475; 657; 757; 782;
S6ZHO	Particulier	1085; 1184;
SY0HO	RSC de Groene Vallei	892; 913; 1046; 1050; 1085; 1170; 1195; 1201;
SY1IO	Isidorus hoeve vof	396; 401; 409; 2310; 2358;
SY2ZO	Leefbaar Zeewolde	1; 2; 16; 21; 27; 52; 62; 69; 71; 82; 118; 127; 128; 129; 137; 141; 144; 630; 639; 661; 674; 757; 768;
SY6FO	Stal Hexagon BV	1085; 1098; 1190;
SY92O	De Stenen Man	649; 722; 732;
SYADO	Particulier	1085; 1621; 1622; 1627; 1628; 1630; 1648; 1678; 1685; 1708;
SYBLO	Particulier	1085; 1098; 1192;
SYD0O	Bedrijf	811; 839; 867;
SYEUO	Particulier	2209; 2217; 2226; 2227; 2255; 2275; 2286; 2301; 2302; 2306; 2309; 2311; 2313; 2315; 2320; 2334; 2342; 2350; 2469;
SYFXO	Particulier	1089; 1121;
SYGWO	Erkens FietsTechniek	382; 391; 392; 394; 395; 400; 402; 2259; 2288; 2348;
SYHMO	Particulier	1580; 1588; 1602; 1621; 1622; 1628; 1630; 1648; 1663; 1668; 1672; 1678; 1685;
SYIAO	Particulier	642; 804; 839; 1243; 1293; 1297; 1307; 1317; 1318; 1363; 1791; 1792; 1808; 1815; 1816; 1850; 2493; 2586; 2597; 2602;
SYJKO	Particulier	916; 1046; 1049; 1050; 1074; 1075; 1098; 1121; 1135; 1155; 1187; 1256;
SYK5O	gemeente Kapelle	901; 921; 979; 1050; 1085; 1089; 1096; 1107; 1119; 1148; 1199;
SYLGO	Zweefvliegclub Noordoost-polder	2467;
SYPEO	Particulier	378; 1401; 1403; 1404; 1407; 1408; 1410; 1412; 1421; 1428; 1430; 1953; 1965; 1993; 1995;
SYRQO	Gemeente Someren	536; 707; 892; 901; 912; 915; 916; 919; 920; 921; 929; 930; 932; 935; 936; 938; 951; 974; 993; 994; 995; 1000; 1075; 1077; 1080; 1081; 1083; 1090; 1095; 1098; 1108; 1110; 1112; 1115; 1118; 1121; 1155; 1156; 1159; 1160;

		1163; 1164; 1180; 1197; 1199; 2201; 2413; 2504; 2566;
SYS1O	Particulier	2594; 2600; 2607; 2611; 2612;
SYTCO	Particulier	1368;
SYW7O	Gemeentebestuur Nieuwerkerken	925; 962; 965; 1085; 1087; 1114;
SYX8O	Melkvee en Educatiebedrijf fam. Meijer	955; 1085;
SYYJO	Particulier	1095; 1117; 1148;
SYZ4O	Particulier	1045; 1090;
T90QB	Particulier	1076; 1108;
T91UB	Particulier	839; 1101; 1119; 1121; 1223; 1246; 1247; 1252; 1255; 1278; 1318; 1347; 1353;
T92KB	Gemeente Terneuzen	901; 961; 979;
T93HB	Particulier	1580; 1588; 1602; 1621; 1622; 1628; 1630; 1648; 1668; 1672; 1678;
T94OB	Bedrijf	897; 901; 904; 959; 966; 1044; 1062; 1064; 1087; 1093; 1095; 1192; 1197; 1200;
T95GB	Manege Groepsaccommodatie Het Hoefke	1042; 1044; 1049; 1050; 1074; 1085; 1096; 1121; 1135; 1144; 1167; 1184;
T967B	gemeente Goeree-Overflakkee	901; 913; 966; 1089; 1101; 1103; 1121; 1148; 1199; 2506;
T98PB	Particulier	1085; 1089; 1098; 1106;
T99JB	Ballonvaren Zeeland BV	872; 873; 889; 960; 1047; 1052;
T9CIB	Particulier	1045; 1089; 1107; 1121;
T9EDB	Particulier	576; 643; 656; 718; 726; 739; 752;
T9FTB	Particulier	1424;
T9GXB	AkkerRijk	580; 656; 760; 767;
T9HNB	Particulier	1621; 1622; 1628; 1630; 1648; 1668; 1672; 1678; 1685; 1686;
T9I3B	Horst agro	391; 2210; 2214; 2239; 2242; 2273; 2313; 2469;
T9KLB	Particulier	383; 385; 388; 390; 393; 397; 407; 413; 1085; 2304; 2313;
T9MYB	Particulier	319;
T9NZB	Particulier	1142; 2500; 2592; 2593; 2600; 2607; 2635;
T9OWB	De Meeuwenhoeve	572; 573; 574; 594; 656; 671;
T9PAB	Particulier	630; 642; 659; 804; 850; 859; 1317; 1318; 1392; 1764; 1766; 1789; 1790; 1795; 1808; 1809; 1810; 1825; 1837; 1840; 1841; 1849; 1851; 1852; 1870; 1878; 1879; 1881; 1882; 1883; 1887;
T9Q2B	Particulier	630; 642; 1317; 1318; 1764; 1766; 1768; 1771; 1789; 1790; 1791; 1794; 1795; 1796; 1810; 1815; 1817; 1825; 1831; 1837; 1840; 1841;
T9R9B	Bedrijf	872; 873; 887; 889; 960; 975; 1047; 1052; 1185;
T9SEB	Particulier	26; 33; 46; 87; 126; 314; 515; 534; 1479; 2473; 2521; 2547;
T9T1B	mts. ter Braak-Rijgwaart	1556; 1557; 1568; 1571; 1579; 1586; 1587; 1592; 1593; 1594; 1598; 1599; 1601; 1607; 1612; 1618; 1626; 1629; 1630; 1641; 1678; 1685;
T9U0B	Bedrijf	959; 996; 1044; 1085; 1090; 1097; 1098; 1121; 1199;
T9VMB	Particulier	656; 660; 732; 737;
T9W8B	Particulier	465; 476; 515;
T9Y4B	Particulier	2102; 2105; 2109;
TA2XB	Bedrijf	434; 442; 449; 452; 453; 454; 457;
TA9FB	Particulier	1087;
TAAJB	Particulier	2209; 2217; 2226; 2227; 2255; 2275; 2286; 2301; 2302; 2306; 2309; 2311; 2313; 2315; 2320; 2334; 2342; 2350; 2469;
TACMB	Particulier	888; 922; 949; 950; 968; 969; 1000; 1050; 1055; 1090; 1121; 1154; 1186; 1193; 1199;
TAF3B	Gemeente Tynaarlo	515; 556;

TAIYB	gemeente Leeuwarden	1481; 1482; 1487; 1488; 1489; 1493; 1495; 1500; 1503; 1509; 1520; 2523;
TAJTB	Van Eijck van Heslinga Advocatuur	418; 429; 432; 799; 1095; 1101; 1535; 1536; 1538; 1539; 2446; 2457;
TAKCB	Rijkswaterstaat West-Nederland Zuid	414; 438; 439;
TALIB	Gasunie Transport Services B.V.	2419;
TAM6B	VOF Tikvah	1566; 1576; 1621; 1622; 1643; 1648; 1649; 1653; 1688;
TAXVB	Mts Klein Swormink - Stegeman	462; 463; 516; 520; 525; 533; 585; 640; 655; 692; 693; 712; 728; 755; 759; 760; 762; 763;
TC36B	Particulier	2504;
TCTYB	Particulier	983;
TL4NB	Particulier	2089; 2096; 2097; 2107; 2108; 2120;
TL64B	Particulier	1085; 1142;
TLCFB	Particulier	26; 81;
TLGKB	Stal Prestige	1085;
TLITB	Particulier	2436;
TLM3B	Particulier	2504;
TLOZB	Particulier	2031;
TLRAB	Stal t Meerenbroek	1176;
TLT6B	Particulier	656; 664;
TLUSB	Particulier	2504;
TLYHB	Particulier	286;
V22RC	Particulier	2209; 2217; 2226; 2227; 2255; 2275; 2286; 2301; 2302; 2306; 2309; 2311; 2313; 2315; 2320; 2334; 2342; 2350; 2469;
V22ZC	Gemeente Bunnik	929; 989; 1065; 1080; 1095; 1100; 1101; 1118; 1121;
V292C	Bedrijf	1064; 1089; 1090; 1137; 1197;
V29VC	Particulier	2594; 2600; 2607; 2611; 2612;
V2ADC	Gemeente Houten	901; 1084; 1159; 1197;
V2D0C	Maatschap J.R.Brouwer en G.T.A.van Duijvenbode	492; 523; 654; 657; 682; 757;
V2DPC	Particulier	179; 204; 213; 227;
V2GKC	Particulier	1087;
V2GWC	Bedrijf	18; 28; 54; 55; 88; 89; 142; 143; 517; 519; 521; 572; 592; 617; 622; 652; 656; 657; 743; 786; 793;
V2K5C	Particulier	2594; 2600; 2607; 2611; 2612;
V2K9C	Het Zuid-Hollands Landschap	924; 1134; 1146; 1147; 1154; 1157; 1162;
V2LGC	Particulier	518; 532; 574; 576; 656; 726; 728; 740; 752; 757;
V2LJC	Particulier	81; 855; 939; 1197; 1797; 2412; 2563; 2605;
V2PEC	Particulier	1557; 1575; 1621; 1622; 1656; 1662; 1663; 1668; 1669; 1677; 1678;
V2PXC	Particulier	2467;
V2RAC	Particulier	2217; 2242; 2252; 2255; 2286; 2288; 2301; 2304; 2306; 2309; 2315; 2320; 2326; 2334; 2342; 2469;
V2RQC	Bedrijf	2085;
V2X8C	Particulier	369; 820; 1401; 1402; 1407; 1410; 1412; 1413; 1417; 1421; 1422; 1423; 1427; 1428; 1430; 1432; 1434;
V2XLC	Gemeente Ede	930; 1118; 1120; 1929; 2414; 2418; 2431; 2601; 2602;
VG0WC	Particulier	203;
VG14C	Particulier	1074; 1076; 1089; 1108;
VG1FC	Particulier	892; 913; 954; 1046; 1050; 1085; 1087; 1195; 1201;
VG20C	Particulier	1085; 1087;
VG2PC	Particulier	872; 873; 889; 960; 1047; 1052;

VG4MC	Quartiermeesters	1057; 1135; 1140; 1156; 1213; 1238; 1256; 1278; 1283; 1324; 1335; 1342; 1368; 1385; 1386; 1387;
VG4UC	Particulier	892; 913; 954; 1046; 1050; 1085; 1195; 1201;
VG5DC	Particulier	55; 69; 78; 105; 137; 145;
VG6HC	Particulier	892; 913; 954; 1085; 1195;
VG6JC	Particulier	1085;
VG7BC	Particulier	1121;
VG7NC	Gemeente Tholen	901; 967; 983; 991; 992; 1054; 1098; 1118;
VG82C	Particulier	872; 873; 887; 889; 960; 975; 1047; 1052; 1185;
VG8OC	Stichting Buurtgemeenschap omgeving Bovendwarsweg te Oldebroek	810; 813; 819; 824; 839; 840; 847; 1246; 1249; 1755; 1770; 1772; 1786; 1794; 1832; 1860; 2480;
VGB3C	Airsoft Combat Association	313; 315; 316; 318; 324; 330; 334; 335; 353; 357; 360;
VGB9C	Gemeente Staphorst	171; 175; 190; 242;
VGDSC	Provincie Noord-Brabant	541; 542; 657; 892; 899; 900; 901; 957; 962; 967; 1001; 1056; 1064; 1095; 1107; 1197; 2064; 2092; 2170; 2192; 2202; 2216; 2300; 2311; 2314; 2342; 2406; 2410; 2415; 2432; 2451; 2470; 2474; 2476; 2494; 2497; 2502; 2504; 2509; 2511; 2524; 2543; 2547; 2590; 2599; 2606; 2608; 2620;
VGE7C	Particulier	1668; 1669; 1671;
VGFKC	Particulier	532; 634; 644; 664; 671; 684; 685; 689; 690; 736;
VGFMC	Bedrijf	966; 1054; 1059; 1087; 1155; 1159; 1167; 1182; 1189; 1207; 1386; 2157;
VGGRC	Particulier	1085;
VGGZC	Ballonvarenlimburg	872; 873; 889; 960; 1047; 1052;
VGH7C	MTS Neefjes	1085; 1087;
VGHIC	Particulier	378; 1401; 1403; 1404; 1407; 1408; 1410; 1412; 1421; 1428; 1430; 1953; 1965; 1993; 1995;
VGIBC	LTO Noord	465; 571; 683; 687; 691; 754; 774; 777;
VGIXC	Particulier	2365;
VGJIC	Particulier	1564; 1580; 1588; 1602; 1621; 1622; 1628; 1630; 1648; 1668; 1672; 1678; 1685; 1708;
VGJRC	Particulier	1100; 2129; 2133; 2134; 2138;
VGKAC	Particulier	2353;
VGKQC	Duck Dogterom BV	755; 756;
VGMAC	Gemeente Loon op Zand	2124; 2130; 2414;
VGMTC	gemeente Oudewater	901; 920; 1048; 1080; 1084; 1098; 1100; 1165; 1182;
VGNSC	Particulier	1480; 1481; 1482; 1488; 1496; 1499; 1503; 1510;
VGOYC	Particulier	872; 873; 889; 960; 1047; 1052;
VGQ8C	Bedrijf	872; 873; 889; 960; 975; 1047;
VGQUC	Particulier	1085;
VGRXC	Stichting Tegenwind Goirle	2121; 2122; 2127; 2130;
VGS6C	Zweefvliegclub Noordoostpolder	463; 803; 866; 875;
VGSZC	Particulier	1213; 1299; 1326; 1334; 1349;
VGTLC	NV Elia Transmission Belgium	2069; 2070; 2079;
VGTYC	Particulier	984;
VGUOC	Particulier	89; 106; 143;
VGUTC	Particulier	1050; 1076; 1091; 1106; 1108; 1121;
VGVFC	Bedrijf	1098;
VGVPC	Particulier	382; 394; 395; 400; 402; 2212; 2242; 2288; 2293; 2295; 2299; 2301; 2313; 2343;
VGW4C	Gemeente Apeldoorn	1352; 1911; 1912; 1919; 1920; 1921; 2000; 2412; 2547; 2593; 2596; 2605;
VGWQC	Wilbert Linders	515; 608; 610; 2426;

VGX9C	Bedrijf	1084; 1085; 1087; 1088; 1098; 1142; 1167; 1190; 1200;
VGY1C	Particulier	316; 318; 322; 329; 332; 1521; 1522;
VGYVC	Belangenvereniging Riel	1247; 1260; 1312; 1335; 1368; 2493;
VGZHC	Particulier	745; 1317; 1318; 1752; 1753; 1754; 1764; 1766; 1771; 1789; 1790; 1791; 1795; 1796; 1808; 1809; 1810; 1815; 1825; 1837; 1840; 1841;
VP58C	Particulier	643; 656;
VP61C	Particulier	1541; 1544; 1547;
VP6VC	Bedrijf	2151;
VP7MC	Particulier	1241; 1242; 1348; 1383; 1908;
VP8DC	Particulier	2508;
VP98C	Particulier	648;
VP9LC	Particulier	983;
VPA5C	Particulier	2522;
VPBTC	Particulier	319;
VPDOC	Particulier	2467;
VPE4C	Particulier	903; 1075; 1096; 1121; 1136;
VPFIC	Particulier	540;
VPFRC	Particulier	1085; 1108;
VPG0C	Particulier	1092;
VPGPC	Particulier	656; 658; 660;
VPHFC	B&B Weidse Blik Ingelum	1481; 1483; 1486; 1488; 1489; 1504; 1507; 1518; 1519;
VPIMC	Particulier	1085; 1098;
VPJPC	Particulier	1090; 1095; 1121; 1160;
VPLDC	Particulier	1091; 1121;
VPOSC	Particulier	26; 46; 107; 142;
VPPZC	Particulier	2029; 2030; 2580;
VPRKC	Particulier	117; 119; 125;
VPUBC	Particulier	1085;
VPVJC	Particulier	1062;
VPXAC	Particulier	1259;
VRJJC	Particulier	2504;
VRV2C	Particulier	487; 661;
W106Z	Bedrijf	956; 1098;
W11JZ	Particulier	2254;
W14IZ	Scheldewind BV	2072;
W16VZ	PSP92	2254; 2471;
W17MZ	Stichting Das en Boom	118; 119; 122; 159; 161; 189; 271;
W1HFZ	Particulier	18; 26; 27; 28; 49; 54; 55; 88; 89; 123; 128; 130; 136; 142; 143; 146; 476; 572; 573; 574; 630; 632; 644; 652; 654; 712; 786; 793; 2488; 2500; 2503; 2520; 2554; 2564; 2601; 2602; 2637;
W1NTZ	Shell	1441; 1442; 1450; 1457; 1459; 1462; 1463; 1464; 1465;
W1O3Z	Landbouwbedrijf Piek	462; 463; 520; 525; 572; 573; 581; 640; 649; 658; 679; 692; 693; 773;
W1SYZ	Particulier	1480; 1481; 1486; 1489; 1495; 1506; 1507; 1509; 1511;
W1UBZ	Brabant Luchtvaart Beheer BV	381; 2211; 2250; 2282; 2359;
W41CZ	Particulier	2267;
W46LZ	Particulier	1486; 1489;
W4BKZ	Particulier	476; 786;
W4L5Z	Particulier	1085; 1087; 1094; 1107;
W4MRZ	Particulier	1241; 1242; 1372;
W4PSZ	Bedrijf	2150;
W4STZ	Particulier	26;
W4W6Z	Particulier	1050; 1085; 1094;
W4XWZ	Particulier	1592; 1599; 1621; 1622; 1634; 1648; 1651; 1663; 1681; 1687; 1689; 1711;

W7WYZ	Particulier	2405; 2594;
WH0YZ	Particulier	984;
WH1VZ	Particulier	983; 984; 1068;
WH2OZ	Particulier	1663;
WH39Z	Bedrijf	1102;
WH4FZ	Particulier	466; 642; 839; 851; 856; 866; 1243; 1291; 1297; 1307; 1317; 1318; 1363; 1752; 1763; 1769; 1790; 1791; 1792; 1794; 1795; 1807; 1808; 1809; 1810; 1815; 1816; 1817; 1819; 1825; 1860;
WH57Z	Particulier	1279; 1318;
WH6CZ	Particulier	1368;
WH7IZ	Jerseyhoeve de Poel / mts. Rijk-Koster	1087; 1095; 1098; 1144;
WH8UZ	gemeente Horst aan de Maas	481; 899; 901; 915; 919; 920; 930; 936; 938; 951; 979; 993; 994; 995; 1007; 1083; 1085; 1090; 1098; 1110; 1118; 1121; 1159; 1164; 1167; 1170; 1197; 1199; 1665; 2414; 2415; 2431; 2504; 2566; 2600;
WH95Z	GH-Ballooning	872; 873; 889; 960; 1047; 1052;
WHAQZ	Travers Horse Facility	892; 913; 1046; 1050; 1085; 1170; 1195; 1201;
WHBXZ	Particulier	1669;
WHCDZ	Particulier	2467;
WHDNZ	Verkeersveiligheid Groep Nederland B.V.	516; 538; 572; 573; 582; 592; 594; 603; 611; 645; 650; 753; 2504;
WHEHZ	Bedrijf	320;
WHFPZ	Particulier	709; 916; 941; 942; 1036; 1100; 1101; 1126; 1136; 1149; 1199; 1967; 1981; 2003; 2560; 2603; 2605; 2613;
WHGSZ	Bedrijf	317; 340; 341; 343;
WHIRZ	Manège Ten Hagen	1213; 1299; 1326; 1334; 1340; 1349;
WHJGZ	Particulier	1306; 1334; 1349; 1393;
WHMKZ	Particulier	921; 949; 950; 968; 1000; 1045; 1055; 1090; 1091; 1110; 1159; 1186; 1193; 1199;
WHNBZ	Particulier	919; 929; 959; 1045; 1101; 1103; 1121; 2341; 2543;
WHOTZ	Particulier	1987;
WHP0Z	Particulier	1241; 1242; 1348; 1372;
WHQ4Z	Particulier	2600; 2601;
WHW1Z	Particulier	892; 913; 1046; 1050; 1085; 1087; 1195; 1201;
WHYLZ	Gemeente Amersfoort	1; 6; 1247; 1907; 2406; 2470; 2504; 2511;
X55PK	Particulier	200;
X56UK	Kinderdagverblijf Wiltons-hof	2142; 2151; 2156; 2164;
X58RK	Particulier	2467;
X59FK	Particulier	540;
X5E2K	Particulier	2467;
X5IYK	Particulier	987;
X5JTK	Particulier	169; 203; 2314;
X5LIK	Particulier	395; 399; 402; 2224; 2272; 2289; 2313; 2315; 2326;
X5OEK	Particulier	1085;
X5P9K	Particulier	2610;
X5QGK	Particulier	651; 658;
X5RLK	Particulier	1045; 1050; 1076; 1089; 1091;
X5XVK	Particulier	983; 1085; 1087;
X8XCK	Particulier	2421;
XE29K	Aramis	1441; 1447;
XE8XK	E-Connection Project BV	1064;
XEDAK	Gemeente Peel en Maas	499; 899; 901; 912; 917; 919; 921; 930; 932; 935; 936; 938; 951; 993; 995; 1000; 1074; 1075; 1077; 1080; 1081; 1083; 1090; 1095; 1098; 1110; 1112; 1115; 1118; 1156; 1159; 1194; 1197; 1199; 2429; 2566;

XEEPK	Particulier	489; 532; 634; 644; 647; 664; 671; 679; 684; 685; 689; 736;
XEGLK	Gemeente Geertruidenberg	899; 901; 916; 1001; 1155; 1247; 2095; 2123; 2407; 2408; 2411; 2414; 2420; 2424; 2504; 2541; 2590; 2604;
XEPCK	Gemeente Asten	370; 536; 707; 892; 901; 912; 915; 917; 919; 920; 921; 930; 932; 935; 936; 938; 951; 993; 994; 995; 1000; 1075; 1077; 1080; 1081; 1083; 1090; 1095; 1098; 1108; 1110; 1112; 1115; 1118; 1121; 1155; 1156; 1159; 1160; 1163; 1164; 1194; 1197; 1199; 1225; 1265; 1340; 1354; 2049; 2413; 2566;
XEQRK	Provincie Utrecht	1; 8; 901; 962; 1074; 1075; 1083; 1101; 1103; 1118; 1121; 1154; 1197; 1379; 1431; 1907; 1908; 2415; 2420; 2429; 2431; 2481; 2502; 2504; 2511; 2527; 2593;
XERVK	Gemeente Midden-Groningen	303; 2414; 2449; 2504;
XEWGK	Particulier	2143; 2178;
XEZ2K	Particulier	1149; 1956; 1965; 1971; 1974; 1980; 1981; 1986; 1997;
XQ08K	Particulier	389; 2290; 2307; 2351; 2378;
XQ1OK	Particulier	657; 732; 733; 739;
XQ37K	Particulier	1968;
XQ40K	Particulier	1201; 1348;
XQ6NK	Particulier	2; 105; 106; 110; 115;
XQ7ZK	Jubels	1044;
XQ9IK	Particulier	2594; 2600; 2607; 2611; 2612;
XQAFK	Particulier	642; 2589; 2605;
XQBHK	Bedrijf	913; 964; 1097; 1144; 1152; 1156; 1162; 1167; 2501; 2596;
XQCBK	Gemeente Midden-Drenthe	958; 1004; 1098; 1113; 1573; 1592; 1606; 1668; 1685; 1693; 1708;
XQDXK	Particulier	1488; 1496;
XQEGK	Particulier	479; 745; 1752; 1756; 1794; 1800; 1810; 1817; 1828;
XQG9K	Particulier	1929;
XQHSK	Particulier	1779;
XQI6K	MTS. Verhoeven-Flipsen	78; 133;
XQJ3K	gemeente Westerkwartier	205; 315; 317; 322; 340; 2414; 2504; 2543;
XQLMK	Gemeente goirle	890; 919; 1049; 1054; 1064; 1098; 1130; 1144; 1150; 1179; 1225; 1256; 1267; 1300; 1313; 1348; 1360; 1362; 1368; 2429;
XQM1K	Particulier	2594; 2600; 2607; 2611; 2612;
XQOQK	Benthem Gratama Advocaten	34; 54; 55;
XQQPK	Particulier	2467;
XQRCK	Particulier	319;
XQS5K	ParticulierHet Drents kwartiertje	1587; 1592; 1598; 1599; 1600; 1602; 1609; 1621; 1622; 1663; 1711;
XQT4K	Bedrijf	2479;
XQVTK	Particulier	900; 1054;
XQXJK	Zorgboerderij Geuzenhof | Familie Luijkx	2228; 2242; 2252; 2286; 2292; 2307; 2308; 2309; 2346; 2352; 2354;
XQYUK	Heemschut Flevoland	26; 37; 88; 93; 95; 99; 100;
XQZDK	Particulier	1368;
Z11S0	Silverstar Ballooning	872; 873; 889; 960; 1047; 1052;
Z15K0	Bedrijf	894; 918; 920; 922; 959; 1044; 1048; 1054; 1055; 1087; 1121; 1151; 1155; 1386;
Z18X0	Particulier	1521; 1522; 1523; 1525; 1527;
Z19M0	Stuurman Melkveehouderij & Agrarische Dienstverlening	314; 322; 325; 328; 340; 344; 356; 365;
Z1AI0	Particulier	1225; 1344; 1345; 1371;

Z1B40	Stichting de Houtberg	1032; 1074; 1075; 1080; 1091; 1100; 1121; 1146; 1150; 1167; 1256; 1362; 1368;
Z1CT0	Particulier	1225; 1361; 1368;
Z1DA0	Particulier	1241; 1242; 1348; 1372;
Z1EP0	Particulier	2594; 2600; 2607; 2611; 2612;
Z1GL0	Particulier	1085;
Z1I10	Bedrijf	873; 874; 886; 887; 911; 960; 975; 1047; 1052; 1054; 1178; 1205;
Z1JY0	Jubels	1044;
Z1KJ0	Particulier	895; 1401; 1434; 1929;
Z1LB0	Particulier	500; 529; 656; 661; 664; 669;
Z1MH0	Benthem Gratama Advocaten	54; 55; 130;
Z1NQ0	Particulier	630; 855; 1318; 1808; 1809; 1810; 1840; 1841; 1851; 1870; 2512; 2558; 2577; 2612;
Z1O50	Particulier	1050; 1148;
Z1PC0	Particulier	2467;
Z1QR0	Particulier	2263;
Z1RV0	Particulier	461; 470; 729; 730; 736; 742; 766;
Z1S80	Particulier	472;
Z1T70	Particulier	389; 2290; 2307; 2351; 2378;
Z1V30	Particulier	919; 957; 967; 1013; 1027; 1028; 1034; 1038; 1039; 1044; 1050; 1063; 1074; 1090; 1092; 1093; 1094; 1097; 1121; 1142; 1181; 1196; 2500;
Z1WG0	Particulier	2254;
Z1XF0	Particulier	892; 1046; 1050; 1085; 1195; 1201;
Z1YN0	Particulier	2503; 2504; 2538;
Z1Z20	Particulier	2467;
Z4Z80	Particulier	2593; 2601;
Z63N0	Particulier	476; 768; 786; 787;
Z64W0	Gemeente Oosterhout	1217; 1218; 1224; 1239; 1250; 1252; 1262; 1271; 1318; 1319; 1348; 1374; 1390; 1394; 2093; 2125; 2135; 2410; 2593; 2606;
Z66S0	Particulier	1098;
Z67E0	Particulier	731;
Z6HZ0	Particulier	801;
Z6N50	Regio Amersfoort	1; 6; 107; 117; 118; 121; 1372; 1907; 2406; 2407; 2431; 2498; 2511; 2524; 2554; 2555; 2565; 2600; 2601; 2603;
Z6O80	Stadsbestuur Hoogstraten	945; 1075; 1087; 1114; 1115; 1156; 1199;
Z6SD0	Particulier	957; 967; 981; 989; 1028; 1033; 1034; 1061; 1098; 1100; 1101; 1119; 1120; 1121; 1160; 1166; 1182;
Z6UQ0	NV Waterbedrijf Groningen	795; 796; 1732; 1733; 1734; 1735; 1736; 1737; 2633; 2635; 2640;
Z6YO0	Bedrijf	628; 654; 657; 666; 760; 763; 767; 788;
ZH1O0	Particulier	106;
ZH370	Particulier	2497;
ZH7Z0	Particulier	14; 106; 117; 127; 128; 141;
ZHDX0	Bjorn Mierop Productions	873; 986; 1051;
ZHM10	Particulier	2467;
ZHNE0	Particulier	1475;
ZHOQ0	Particulier	884; 961; 1075; 1089; 1092;
ZHPL0	Particulier	1348; 2369; 2384; 2397;
ZHQP0	Particulier	395; 399; 402; 2224; 2272; 2289; 2313; 2315; 2326;
ZHS50	Particulier	2467;
ZHT40	Stal Keizer	554; 571; 572; 624; 628; 658; 774; 1503;
ZHZD0	Particulier	656;
ZZ001	Particulier	228; 1107; 1197; 1411; 1412; 1434; 1959; 1960; 1965; 1966; 1978; 1988; 1990; 1991; 1992; 1995; 2395;

ZZ002	Bedrijf	383; 385; 388; 390; 393; 397; 407; 413; 2208; 2222; 2232; 2249; 2313; 2325;
ZZ003	Particulier	1962; 1999; 2001; 2010;
ZZ004	Particulier	319; 331;
ZZ005	Gemeente Heerenveen	1550; 1551;
ZZ006	Particulier	1580; 1585; 1588; 1602; 1621; 1622; 1628; 1630; 1648; 1678; 1708;
ZZ007	gemeente Noardeast-Frys-lân	304; 305; 310; 314; 316; 317; 318; 320; 321; 322; 325; 328; 329; 330; 331; 332; 337; 338; 339; 340; 341; 343; 344; 350; 356; 357; 358; 365; 2412;
ZZ010	Particulier	1580; 1585; 1588; 1602; 1621; 1622; 1628; 1630; 1648; 1678; 1708;
ZZ011	Bedrijf	1787;
ZZ013	Particulier	1226; 1240; 1284; 1318; 1354; 2047;
ZZ014	Waterschap Zuiderzeeland	24; 41; 50; 88; 89; 91; 92; 138; 139; 142; 143; 147; 380;
ZZ015	Gemeente Helmond	541; 892; 919; 939; 1083; 1110; 1124; 1127; 1155; 2198; 2199; 2200; 2204; 2474; 2476; 2502;
ZZ016	Particulier	538; 626; 654; 656; 659; 671;
ZZ017	Gemeente Westerveld	1235; 2390;
ZZ019	Particulier	462; 578; 649; 682; 754;
ZZ020	Bedrijf	79; 945; 1075; 1080; 1102; 1144;
ZZ021	Vlaamse overheid	537; 697; 885; 909; 925; 962; 1018; 1019; 1063; 1072; 1102; 1103; 1114; 1115; 1119; 1151; 1154; 1167; 2078; 2079;
ZZ022	Particulier	1282; 1356;
ZZ023	Gemeente Rheden	847; 890; 1149; 1412; 1426; 1434; 1952; 1962; 1978; 1995; 1999; 2465;
ZZ024	Provincie Gelderland	4; 34; 36; 125; 475; 517; 642; 839; 866; 913; 1064; 1199; 1253; 1358; 1362; 1401; 1405; 1742; 1750; 1753; 1757; 1821; 1913; 1919; 1920; 1958; 1998; 2000; 2365; 2395; 2400; 2407; 2410; 2411; 2412; 2414; 2420; 2431; 2493; 2497; 2498; 2502; 2503; 2504; 2511; 2547; 2554; 2555; 2593; 2597; 2602; 2634;
ZZ025	Gemeente Cranendonck	2207; 2251; 2264; 2266; 2271; 2286; 2342;
ZZ026	Particulier	1585; 1588; 1592; 1594; 1602; 1612; 1621; 1622; 1648; 1651; 1662; 1698;
ZZ027	Particulier	1585; 1594; 1612; 1621; 1622; 1628; 1630; 1648; 1698;
ZZ029	Particulier	1580; 1585; 1588; 1602; 1621; 1622; 1628; 1630; 1648; 1678; 1708;
ZZ030	Belangenorganisatie	702;
ZZ031	Ministeriet for Grøn Trepart	1448; 1451;
ZZ032	Particulier	699;
ZZ034	Particulier	676; 702;
ZZ035	Particulier	424;
ZZ036	Bedrijf	461; 467; 471; 502; 522; 525; 765;
ZZ038	Particulier	695;
ZZ039	Particulier	383; 398; 413; 2219; 2222; 2232; 2233; 2283; 2306; 2307; 2371; 2373;
ZZ040	Gemeente Hengelo	526; 1098; 1117; 1119; 1121; 2487; 2502;
ZZ043	Particulier	319;
ZZ044	Particulier	572; 573; 599;
ZZ045	Particulier	1557; 1559; 1579; 1585; 1592; 1594; 1598; 1599; 1609; 1615; 1621; 1622; 1624; 1634; 1648; 1663; 1676; 1682; 1685; 1686; 1691; 1701;
ZZ046	Gemeente Amersfoort	13; 1332; 1340; 1907; 2410; 2414; 2470; 2494; 2511; 2591;
ZZ047	De Fryske Marren	306; 324; 329; 340; 344; 358; 365;
ZZ048	Bedrijf	1223; 1256; 1267; 1368; 1385;

ZZ049	Particulier	1137; 1564; 1621; 1622; 1630; 1648; 1678; 1685;
ZZ050	Particulier	1050; 1085; 1095; 1121; 1179;
ZZ051	Belangenorganisatie	34; 54; 55;
ZZ052	Particulier	169; 195; 200; 203; 204; 216; 232; 235; 244; 258; 260; 262; 287;
ZZ055	Gemeente Zundert	901; 937; 954; 958; 1020; 1074; 1075; 1087; 1108; 1112; 1119; 1224; 1266; 1367;
ZZ056	Bedrijf	1572; 1593; 1639; 1660; 1668; 1675; 1686; 1700; 1708; 1710; 1713;
ZZ058	Particulier	642; 1317; 1318; 1753; 1757; 1789; 1790; 1796; 1797; 1808; 1809; 1810; 1816; 1819; 1837; 1840; 1841; 1851; 2512; 2602;
ZZ059	Particulier	1564; 1579; 1593; 1594; 1617; 1621; 1622; 1630; 1648; 1668; 1672; 1678; 1685;
ZZ061	Particulier	1553; 1559; 1565; 1569; 1571; 1594; 1596; 1598; 1621; 1622; 1627; 1630; 1635; 1655; 1668; 1669; 1677; 1678; 1698;
ZZ062	Bedrijf	930; 935; 967; 1010; 1011; 1098; 1137; 1199; 1225; 1257; 1560; 1562; 1563; 1566; 1567; 1582; 1584; 1591; 1595; 1613; 1652; 1659; 1686; 1687; 1689; 1694; 1717;
ZZ063	EHPZ-regio	1; 4; 9; 14; 72; 74; 117; 119; 125; 2414; 2420; 2431; 2511;
ZZ065	Gemeente Assen	935; 967; 1247; 1562; 1584; 1599; 1609; 1621; 1622; 1684; 2374;
ZZ066	Particulier	1137; 1564; 1621; 1622; 1630; 1648; 1678; 1685;
ZZ067	Gemeente Olst-Wijhe	1244; 1356;
ZZ068	Particulier	620; 632; 674;
ZZ070	Particulier	462; 476; 516; 520; 572; 573; 581; 632; 649; 656; 666; 682; 786;
ZZ071	Particulier	1701; 1710;
ZZ072	Particulier	1701; 1710;
ZZ073	Particulier	1598; 1605;
ZZ074	Bedrijf	2249; 2288; 2289; 2342; 2344;
ZZ075	Bedrijf	1639; 1692; 1708; 1710; 1723; 1729;
ZZ076	Gemeente Deurne	899; 901; 917; 930; 936; 938; 951; 954; 958; 993; 995; 1074; 1085; 1087; 1098; 1103; 1118; 1119; 1179; 1199;
ZZ078	Bedrijf	1583; 1587; 1592; 1600; 1685; 1691; 1704; 1710; 1716; 1719;
ZZ079	Particulier	1058; 1565; 1579; 1587; 1588; 1592; 1594; 1621; 1622; 1632; 1648; 1652; 1654; 1660; 1662; 1668; 1698; 1719;
ZZ080	Particulier	1204; 1553; 1557; 1559; 1561; 1568; 1579; 1584; 1585; 1592; 1594; 1598; 1599; 1603; 1606; 1621; 1622; 1627; 1628; 1630; 1648; 1650; 1668; 1724;
ZZ082	Bedrijf	2147; 2149; 2150; 2151; 2152; 2154; 2155; 2166; 2169; 2170; 2173; 2544; 2552;
ZZ083	Bedrijf	2011; 2013; 2014; 2020; 2043;
ZZ084	Particulier	1137; 1564; 1621; 1622; 1630; 1648; 1678; 1685;
ZZ086	Bedrijf	369; 821; 839; 843; 864; 869; 964; 1074; 1121; 1149; 1154; 1177; 1364; 1391; 1394; 1397; 1409; 1419; 1425; 1426; 1428; 1433; 1437; 1954; 1975; 1978; 1980; 1994; 2386; 2395;
ZZ088	Particulier	1058; 1557; 1559; 1561; 1565; 1584; 1587; 1592; 1594; 1597; 1598; 1599; 1602; 1603; 1606; 1621; 1622; 1627; 1628; 1630; 1631; 1649; 1650; 1652; 1654; 1655; 1660; 1662; 1665; 1668; 1677; 1690; 1715; 1724; 2431;

ZZ090	Particulier	1559; 1585; 1591; 1592; 1602; 1621; 1622; 1627; 1632; 1656; 1662; 1668; 1669; 1677; 1698; 1711;
ZZ091	Gemeente Renkum	1117; 1121; 1962; 2504;
ZZ092	Particulier	630; 642; 804; 850; 859; 1318; 1764; 1789; 1790; 1808; 1809; 1810; 1837; 1840; 1841; 1851; 1881; 2512; 2602;
ZZ095	Bedrijf	2142; 2148; 2173;
ZZ096	Particulier	405; 406; 407; 413; 2219; 2255; 2282; 2295; 2313; 2347;
ZZ097	Gemeente Gilze en Rijen	709; 901; 917; 1012; 1103; 1119; 1155; 1184; 1225; 1296; 1318; 1332; 2087; 2092; 2407; 2462;
ZZ098	Gemeente Alphen-Chaam	901; 918; 995; 1074; 1075; 1080; 1140; 1155; 1223; 1256; 1267; 2616;
ZZ101	Bedrijf	440; 445; 1349; 1476; 1741;
ZZ102	Gemeente Buren	997; 1084; 1103; 1108; 1121; 1199;
ZZ103	Bedrijf	1634;
ZZ104	Bedrijf	54; 55; 130;
ZZ105	Bedrijf	2235; 2236; 2277; 2278; 2280; 2293; 2312; 2327; 2350; 2363;
ZZ106	Bedrijf	2230; 2270;
ZZ107	Bedrijf	1556; 1567; 1568; 1579; 1580; 1581; 1582; 1587; 1588; 1592; 1593; 1594; 1596; 1598; 1610; 1639; 1676; 1681; 1687; 1689; 1695; 1699; 1730;
ZZ108	Gemeente Waalwijk	901; 916; 1103; 1112; 1117; 1146; 1155; 1160; 2130; 2414; 2420; 2422; 2504;
ZZ110	Gemeente Laarbeek	713; 892; 899; 916; 917; 922; 935; 993; 1000; 1007; 1081; 1155; 1164; 2201; 2205;
ZZ113	Bedrijf	462; 517; 572; 587; 624; 632; 656; 658; 661;
ZZ114	Bedrijf	2219; 2224; 2282; 2288; 2297; 2307; 2321; 2343;
ZZ116	Particulier	398; 1101; 2233; 2260; 2306; 2313; 2319; 2364; 2373; 2452; 2493;
ZZ117	Bedrijf	1261; 1579; 1593; 1598; 1607; 1623; 1624; 1629; 1634; 1648; 1668; 1671; 1685; 1698; 1701; 1703; 1708; 1728; 2544; 2546; 2549;
ZZ120	Bedrijf	571; 572; 573; 577; 592;
ZZ128	Bedrijf	2217; 2218; 2219; 2223; 2241; 2245; 2248; 2255; 2274; 2282; 2284; 2287; 2289; 2313; 2314; 2316; 2343; 2351; 2352; 2355;
ZZ129	Particulier	1137; 1564; 1621; 1622; 1630; 1648; 1678; 1685;
ZZ131	Bedrijf	383; 385; 388; 390; 393; 396; 397; 398; 406; 407; 409; 410; 411; 412; 413; 2290;
ZZ132	Bedrijf	1121; 2142; 2146; 2147; 2152; 2173; 2197; 2544;
ZZ133	Particulier	1137; 1564; 1621; 1622; 1630; 1648; 1678; 1685;
ZZ134	Particulier	1137; 1564; 1621; 1622; 1630; 1648; 1678; 1685;
ZZ140	Gemeente Essen	1093; 1098; 1199; 2059; 2429; 2431; 2487; 2493; 2509; 2510; 2606;
ZZ142	Bedrijf	1315; 1351; 1370; 1554; 1572; 1575; 1578; 1579; 1584; 1586; 1587; 1592; 1593; 1598; 1599; 1608; 1609; 1621; 1622; 1630; 1652; 1658; 1669; 1686; 1695; 1698; 1699; 1708; 1713; 1727; 1728; 1731;
ZZ143	Belangenorganisatie	1101; 1578; 1579; 1592; 1599; 1623; 1624; 1633; 1663; 1669; 1685; 1686; 1695; 1699; 1700; 1713;
ZZ144	Belangenorganisatie	805; 837;

ZZ145	Particulier	1137; 1564; 1621; 1622; 1630; 1648; 1678; 1685;
ZZ146	Gemeente Borsele	901; 1027; 1074; 1103; 1121; 1184;
ZZ147	Gemeente Eindhoven	2191; 2192; 2193; 2194; 2196; 2203;
ZZ148	Particulier	572; 573; 641; 656; 671; 674; 685; 690; 702; 736; 757; 782;
ZZ149	Gemeente Antwerpen	925; 962; 2070; 2077; 2079;
ZZ151	Gemeente Vlissingen	457; 896; 901; 910; 1027; 1029; 1148; 1184; 2463;
ZZ158	Particulier	1137; 1564; 1621; 1622; 1630; 1648; 1678; 1685;
ZZ159	Particulier	1137; 1564; 1621; 1622; 1630; 1648; 1678; 1685;
ZZ161	Gemeente Kampen	1101; 2406; 2422; 2470; 2504; 2593; 2600;
ZZ164	Bedrijf	1478; 1480; 1481; 1490; 1492; 1508; 1515; 1516;
ZZ165	Belangenorganisatie	197; 200; 205; 215; 245; 258; 281;
ZZ168	Belangenorganisatie	2173; 2174; 2180;
ZZ171	Particulier	2206; 2214; 2220; 2242; 2249; 2271; 2273; 2275; 2279; 2280; 2305; 2313; 2315;
ZZ172	Particulier	1137; 1564; 1621; 1622; 1630; 1648; 1678; 1685;
ZZ173	Particulier	1567; 1586; 1587; 1592; 1616; 1621; 1622; 1629; 1680; 1685; 1686; 1695; 1700; 1701;
ZZ174	Particulier	193;
ZZ175	Bedrijf	153; 156; 474; 797; 891; 901; 1030; 1286; 2407; 2411; 2422; 2497; 2504; 2553; 2556; 2557;
ZZ176	Particulier	1137; 1564; 1621; 1622; 1630; 1648; 1678; 1685;
ZZ177	Particulier	1137; 1564; 1621; 1622; 1630; 1648; 1678; 1685;
ZZ178	Particulier	1137; 1564; 1621; 1622; 1630; 1648; 1678; 1685;
ZZ179	Bedrijf	1478; 1480; 1481; 1490; 1492; 1508; 1515; 1516;
ZZ180	Bedrijf	1478; 1480; 1481; 1490; 1492; 1508; 1515; 1516;
ZZ181	Particulier	1137; 1564; 1621; 1622; 1630; 1648; 1678; 1685;
ZZ182	Bedrijf	2145; 2157; 2164; 2170; 2175; 2179;
ZZ183	Bedrijf	2069; 2070; 2079;
ZZ184	Provincie Groningen	316; 322; 327; 340; 342; 350; 352; 357; 366; 367; 439; 440; 441; 442; 443; 447; 456; 458; 459; 460; 1355; 1521; 1525; 1526; 1529; 2587; 2602; 2604;
ZZ185	Bedrijf	1064; 1070;
ZZ186	Bedrijf	88; 116; 1085; 1087; 1103; 1169; 2433; 2543;
ZZ187	Gemeente Rozendaal	369; 1401; 1422; 1438; 2421; 2605;
ZZ188	Belangenorganisatie	472; 484; 485; 488; 494; 516; 538; 572; 573; 681; 716; 782;
ZZ189	Gemeente Zevenaar	890; 1098; 1199; 2005;
ZZ190	Belangenorganisatie	2058; 2070; 2071; 2081; 2082; 2083;
ZZ191	Belangenorganisatie	472; 484; 485; 488; 494; 515; 516; 518; 519; 681; 782;
ZZ194	Particulier	1058; 1557; 1559; 1568; 1569; 1573; 1579; 1584; 1585; 1587; 1594; 1598; 1599; 1621; 1622; 1627; 1628; 1630; 1631; 1650; 1652; 1662; 1668;
ZZ201	Bedrijf	197; 200; 205; 215; 245; 258; 281;
ZZ202	Particulier	1137; 1564; 1621; 1622; 1630; 1648; 1678; 1685;
ZZ204	Bedrijf	805; 837;
ZZ205	Particulier	2012; 2017; 2440;

ZZ206	Particulier	1556; 1561; 1565; 1571; 1573; 1585; 1594; 1599; 1621; 1622; 1628; 1639; 1643; 1656; 1663; 1668; 1676; 1677; 1685; 1689; 1698;
ZZ208	Particulier	968; 1586; 1599; 1602; 1648; 1666; 1687; 1688; 1689;
ZZ209	Particulier	2002; 2004; 2006; 2008; 2009; 2010;
ZZ210	Provincie Zeeland	877; 888; 901; 964; 973; 979; 980; 981; 982; 995; 1074; 1085; 1096; 1140; 1148; 1155; 1160; 1164; 1171; 1199;
ZZ211	Particulier	1137; 1564; 1621; 1622; 1630; 1648; 1678; 1685;
ZZ214	Particulier	1137; 1564; 1621; 1622; 1630; 1648; 1678; 1685;
ZZ215	Particulier	1557; 1561; 1598; 1602; 1621; 1622; 1650; 1661; 1668; 1698;
ZZ216	Particulier	1137; 1564; 1621; 1622; 1630; 1648; 1678; 1685;
ZZ218	Gemeente Goes	901; 964; 979; 995; 1085; 1087; 1098; 1107; 1121; 1199;
ZZ219	Particulier	462; 476; 516; 520; 572; 573; 581; 632; 649; 656; 666; 682; 786;
ZZ220	Particulier	1137; 1564; 1621; 1622; 1630; 1648; 1678; 1685;
ZZ221	Particulier	822; 839; 901; 1010; 1090; 1098; 1101; 1143; 1557; 1621; 1643; 1685; 1686; 1691; 1698; 1708; 2144;
ZZ222	Bedrijf	200; 258; 292;
ZZ225	Particulier	1137; 1564; 1621; 1622; 1630; 1648; 1678; 1685;
ZZ226	Bedrijf	1478; 1480; 1481; 1490; 1492; 1508; 1515; 1516;
ZZ227	Particulier	1137; 1564; 1621; 1622; 1630; 1648; 1678; 1685;
ZZ229	Gemeente Harderwijk	1; 3; 4; 14; 34; 108; 497; 1103; 1117; 1119; 1219; 1252; 1373; 2414; 2431; 2504; 2511;
ZZ230	Particulier	1137; 1564; 1621; 1622; 1630; 1648; 1678; 1685;
ZZ231	Particulier	1137; 1564; 1621; 1622; 1630; 1648; 1678; 1685;
ZZ233	Particulier	1137; 1564; 1621; 1622; 1630; 1648; 1678; 1685;
ZZ234	Particulier	1579; 1587; 1589; 1592; 1594; 1598; 1599; 1621; 1622; 1630; 1648; 1668; 1678; 1708;
ZZ235	Particulier	473; 517; 520; 543; 572; 592; 631; 661; 750;
ZZ236	Particulier	917; 1100; 1121; 1137; 1189; 1339; 1561; 1686;
ZZ237	Particulier	1213; 1243; 1244; 1245; 1248; 1250; 1260; 1278; 1279; 1318; 1354;
ZZ238	Particulier	1137; 1564; 1621; 1622; 1630; 1648; 1678; 1685;
ZZ239	Particulier	1579; 1588; 1594; 1598; 1602; 1621; 1622;
ZZ240	Gemeente Geldrop-Mierlo	481; 499; 890; 892; 899; 901; 913; 915; 916; 917; 919; 920; 930; 936; 938; 993; 995; 1007; 1083; 1090; 1095; 1110; 1118; 1121; 1159; 1164; 1195; 1197; 1199; 2447; 2504; 2566;
ZZ243	Particulier	1137; 1564; 1621; 1622; 1630; 1648; 1678; 1685;
ZZ244	Particulier	1137; 1564; 1621; 1622; 1630; 1648; 1678; 1685;
ZZ245	Particulier	1137; 1564; 1621; 1622; 1630; 1648; 1678; 1685;
ZZ246	Particulier	1578; 1580; 1584; 1585; 1588; 1599; 1602; 1621; 1622; 1627; 1628; 1630; 1648; 1656; 1678; 1686; 1687; 1708;

ZZ247	Particulier	1137; 1564; 1621; 1622; 1630; 1648; 1678; 1685;
ZZ248	Bedrijf	2501; 2578; 2633; 2635;
ZZ249	Bedrijf	184; 284; 298; 359;
ZZ250	Belangenorganisatie	149; 157; 158; 160; 164; 166; 169; 177; 178; 179; 182; 183; 185; 187; 196; 203; 206; 208; 209; 210; 211; 212; 213; 219; 220; 222; 224; 229; 233; 234; 236; 243; 244; 245; 248; 250; 263; 264; 266; 267; 268; 269; 270; 273; 274; 275; 276; 277; 278; 279; 287; 288; 291; 299; 300;
ZZ251	Waterschap De Dommel	2193; 2195;
ZZ252	Bedrijf	508; 509; 516; 572; 573; 579; 604; 607; 629; 656; 658; 659; 663; 679; 732; 741;
ZZ253	Particulier	2089; 2097; 2098; 2100; 2108; 2120;
ZZ254	Belangenorganisatie	1293; 1437; 1563; 1573; 1579; 1589; 1592; 1609; 1623; 1639; 1648; 1652; 1661; 1693; 1701; 1705; 1727; 1737; 2489; 2500; 2526;
ZZ255	Belangenorganisatie	439; 440; 445; 1148; 1741; 1896; 2604;
ZZ256	Belangenorganisatie	1580; 1600; 1609; 1610; 1612; 1643; 1691; 1692; 1701; 1710; 1713;
ZZ257	Provincie Limburg	541; 1007; 1085; 1087; 1098; 1174; 1199; 2210; 2414; 2432; 2504; 2601; 2609;
ZZ258	Bedrijf	1561; 1572; 1580; 1585; 1586; 1587; 1588; 1592; 1599; 1610; 1618; 1620; 1622; 1639; 1662; 1685; 1701; 1713; 1723; 1724;
ZZ259	Particulier	900; 968; 1136; 1184; 1189; 1339;
ZZ260	Particulier	2178;
ZZ261	Bedrijf	2181;
ZZ262	Bedrijf	1580; 1581; 1586; 1596; 1597; 1639;
ZZ263	Bedrijf	1579; 1580; 1594; 1639;
ZZ264	Particulier	2018; 2044;
ZZ265	Bedrijf	2224; 2256; 2283; 2288; 2294; 2302; 2306; 2307; 2343; 2346; 2356; 2357; 2360;
ZZ266	Bedrijf	2224; 2256; 2283; 2288; 2294; 2302; 2306; 2307; 2343; 2346; 2356; 2357; 2360;
ZZ267	Particulier	1623; 2440; 2458; 2586;
ZZ269	Particulier	1137; 1564; 1621; 1622; 1630; 1648; 1678; 1685;